

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00007182 9

Digitized for Microsoft Corporation
by the Internet Archive in 2007.

From University of Toronto.

May be used for non-commercial, personal, research,
or educational purposes, or any fair use.

May not be indexed in a commercial service.

281

89

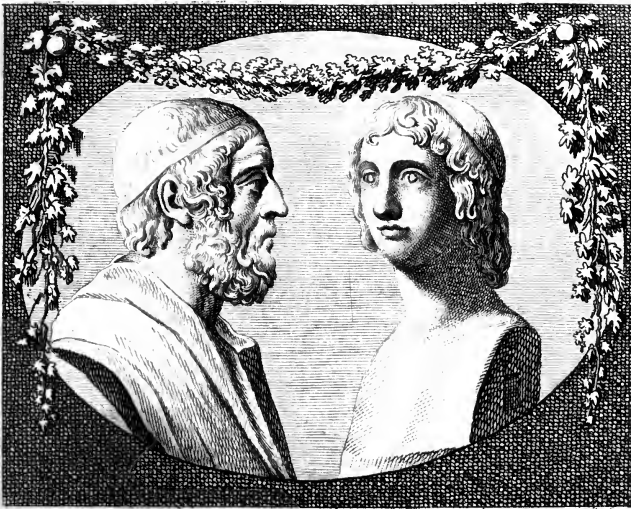
P. VIRGILII MARONIS
O P E R A,
VARIETATE LECTIONIS

ET
PERPETUA ADNOTATIONE
ILLUSTRATA,

A
CHR. GOTTL. HEYNE,

GEORGIAE AUGUSTAE PROF. ET BIBLIOTHECARIO
M. BRITANN. REGI A CONSIL. AUL.

ACCEDIT
INDEX UBERRIMUS
EDITIO TERTIA EMENDATIO ET AUCTIONIOR.

TOMUS SECUNDUS.

ÆNEIDOS, LIB. I.—VI.

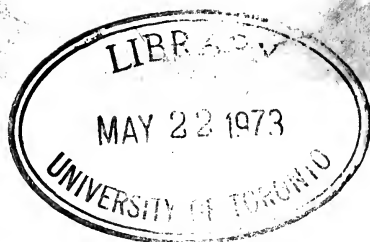
Londini :

TYPIS T. RICKABY:

IMPENSIS T. PAYNE, B. & J. WHITE,
R. FAULDER, & J. EDWARDS.

Di^oMDCCXCIII. Microsoft

PA
2801
A2
1793
V.2

P R Æ F A T I O.

NONDUM me pœnitet consilii, aut instituti et moris, quem in interpretando poëta ante hos XV annos sequutus sum: non quidem ut omnes aut multos poëtas simili commentario instructos esse velim; verum un *uno aliquo exemplo in poëtarum principe proposito accuratæ interpretationis notionem et rationem* assequi et imbibere possint ii, quibus institutio bona et docta non contigit; quam eandem illi etiam ad alios poëtas et scriptores, adhibito nonnullo iudicii acumine, transferant. Æneidis autem laudibus cum toties aures perstreperere sentiant, nec tamen, quidnam illud sit, quod carminis hujus dignitatem et præstantiam constituat, diligenter satis expositum videant: eos habere volui diligentiorẽ præceptionem de ratione carminis, orationis poëticæ, cujus præcipuus auctor Virgilius est, natura, imprimisque de poëtæ doctrina, qua ille tantam sui admirationem inter populares obtinuit. Qua de re ex prioris edi-

tionis præfatione apponere juvat ea quæ ad rem facere videbuntur :

Inter Virgiliani carminis dotes præcipuas *doctrinam poëtæ et sermonis poëtici præstantiam* me habere, ex iis, quæ passim a me dicta sunt, intelligitur. Ut eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo juvenilis ætas exquisitioris doctrinæ initia imbibere solet, præter cætera boni interpretis officia, propositum mihi in Commentariis meis esse, jam in præfatione ad priorem Tomum professus sum. Quam operam iis maxime præstare volui, qui non in eo acquiescendum sibi esse putant, ut univèrse sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poëtam ; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinæ copia orationisque pulchritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi sæpius, quod et aliis evenire solet, ut hunc vel illum locum sive audirem sive ipse bene sentirem esse sublimem, magnificentum, divinum ; dictionem præclaram, poëticam ; ut tamen nec intelligerem, nec, si intelligerem, declarare possem, *qua tandem in re pulchritudo illa,*

PRÆFATIO.

illa, dignitas, et majestas Virgiliani carminis spectanda esset. Habebam sensum aliquem præclaræ alicujus pulchritudinis, sed obscurum, judiciumque mentis confusum et turbidum, quod nec mihi expedire possem, multo minus aliis, nisi ut exclamarem, pulchrum locum esse! Neque aliter rem se habere vidi in vernaculorum poëtarum lectione; intellexi enim difficile multis esse, diserte fatis exponere, quæ tandem in iis quæ pulchre et præclare conscripta mirarentur, pulchritudinis causæ essent; rerumne inventio, an tractatio, an enuntiatio, laudis summam contineret, et, quando oratio tam laudabilis esset, qua tandem re præclara illa orationis virtus spectanda vel declaranda videretur. Potest enim aliquis verborum sensus tenere perbene; potest poëtarum lectione esse tritissimus, in libris quoque, qui de sensu pulchritudinis agunt, nostrates æstheticos vocant, versatissimus; fac critica quoque opera esse exercitatum; tamen is non parum forte hæreat, si ab eo postuletur, ut rerum a poëta expositarum claras notiones expositionisque virtutes, tractationis artificium, orationis ornatum, aliis perspicue et plane declaret. Hoc illud est, quod plerumque in summis criticis animadvertas, ut in detegendo

ulcere in verbis latente et in medela inveni-
nienda miram sagacitatem adhibeant, argu-
menti tamen tractationem locorumque diffi-
ciliorem sententias parum ipsi assequantur ;
quid ? quod haud raro ne suarum quidem
emendationum aut interpretationem commo-
dam afferre aut rationem idoneam reddere
possunt,

Difficultatem hanc sensu objectam maxime
tum, cum *poëticam orationem ad solutam revo-
care* vellem. Mox tamen *in hoc ipso rerum
cardinem versari* vidi, si quis poëticae sermonis
vim et naturam, copiam, ornatum, percipere
velit, ut tum demum profecisse aliquid ad eam
rem sibi videri debeat, ubi easdem res ac sen-
tentias communi sermone exponere et poëtico
habitu et ornatu nudatas animorum sensibus
exhibere in promptu fuerit ; ita enim in sen-
sum oculosque incurrere, qua doctrina, inge-
nio, orationis vi, a poëta eadem exornatae
et commendatae sint. Non nisi in præstan-
tioribus vel difficilioribus locis, nec semper
nec ubique, hoc esse faciendum, per se intelli-
gitur.

Ut

Ut itaque ornatissimam poëtæ orationem declararem et explicarem; id vero breviter facere, consilium et ingenium meum suadebant; nulla mihi ratio visa est commodior, quam ut, versu indicato, *sententiam soluta oratione, sed verbis propriis* subjicerem, iisque dilectu, positu, et junctura ita temperatis, ut poëtici ornatus femina et causas continerent; unde adeo adolescens, semel monitus, comparatis poëtæ verbis, facile assequi possit, qualis poëtici phantasmatis ratio et natura per se sit, qualisque amplificatio et exornatio poëtæ arte accesserit, unde color poëticus, sententiæ dignitas vel sublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus sit; quid in ipsis verbis, verborum dilectu, structura, colloca-tione, gravitate, pondere, ornatu, copia, exquisitiore aliqua flexione, aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inverso vulgari ordine, poëtæ artem et judicium commendare debeat.

Pleraque *verbo* tantum monui; sed ut verbum illud rei et consilio meoque sensui fatis consentaneum reperirem et exputarem, et si illud nunc, cum a me appositum est, fatis obvium, et vulgare forte, videri potest, sæpe
tamen

tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas et copiosioribus notis conscribendas. Alia mihi monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in hoc vel illo loco et verbo hæsisse viderem; nam faciebat ea res probabile, fieri posse, ut etiam alius ad eundem scopulum offenderet, etsi meo sensu locus nihil difficultatis habere visus erat; sed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione subjecta; quæ si cui otiosa vel levis visa fuerit, antequam de ejus inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores evolvendos sibi esse putet,

Cæterum operæ meæ etsi tumultuariæ fero et, interjectis temporum et officiorum intervallis, defultoriæ, cum post priorem Tomum vulgatum, per plures annos sepositum poëtam moxque repetitum, per mensium sæpe plurimum decursum, aliæ curæ manibus excuterent: ratio fere hæc fuit, ut *primum* particulam aliquam poëtæ ad meum sensum interpretarer, quæque monitu necessaria viderentur, adscriberem, *tum* Interpretes consulerem primum veteres tum recentiores. Quam vellem omnes, saltem plures, a me potuisse inspici,

spici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in sexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illustrari vel obscurari. Poterunt post me alii aliunde opes novas congerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etsi super Virgilio multa dicere facile est, at, pauca recte dicere, fatis difficile. Ego quidem cum non possem evolvere omnes, sumsi in manus optimum, saltem doctissimum, Cerdam, cujus tamen copia et eruditio non raro plus molestiæ quam fructus boni habere solet, tum Germanum Valentem Guellium inspexi, et e recentioribus Trappium et Wartonum, Pierii, Heinsii, et Burmanni copiam ad lectionis varietatem et veritatem spectant; ad interpretationem parum inde profeceris. Servium accurate comparavi, tum Ruhnkenii, doctissimi et humanissimi viri, monitu excitatus Julium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Servio, nonnulla servavit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis potest forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quæ utilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiae

thologiæ Latinæ. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Siliî Italici, Valerîi Flacci, Statii et Lucani, Aufoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium convertat! non ut ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poëtæ illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quoque elocutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere eum laborant, sæpe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis, quæ ex pristina lectione memoria retineret, aut quæ passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Ut tandem *poëtæ artem ac doctrinam* declararem, cum ingenii et iudicii, quo ille celebratur, laus ea in re imprimis emineat; vanum enim est, quod multos iudicare audias, poëtam omnia ingenio, nihil arti, debuisse; investiganda esse putavi, quæ essent vel inventa a poëta vel aliunde, maxime e Græcis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque ejus partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quæ res cum non semper
nota

nota aliqua commode comprehendi posset, sed in disputationem paullo longiorem excurreret, præstare putavi, ut in *Excursus post singulos libros insertos* talia rejicerem.

Quæ mihi proposita fuerint, ingenue exposui. Nollem me tam longe abesse ab eo, quod sequutus sum. Sed mihi fatis est, exemplum poëtici cultus ornatusque declarandi omninoque poëtæ interpretandi proposuisse, quod nec minus ad poëtarum, etiam recentiorum, lectionem rite instituendam utilitatem habere possit. Scr. in alma Georgia Augusta d. XXII Aprilis MDCCCLXXI.

Quæ in nova hac editione accefferint, ambitioso recensu annumerare vel appendere nihil attinet. Sufficit pauca movere: Cum in priorè editione verba recensione Burmannianæ exprimi curassem, in quibus etsi multa casu ac fœcordia operarum mutata, nonnulla etiam depravata, deprehendebam, tamen aliquid novare nolebam: nunc emendatiorem lectionem in multis locis exhibui; id quoque curavi, ut orthographia semel recepta sibi constaret; quamquam ea in re summam subtili-

tatem sequi nec volui nec potui: si enim ratio et analogia erat servanda, innumera fuerant mutanda; tum vero Romani in scribendi rationem constantem ac perpetuam non magis confenserunt quam nostrates, aut ulla alia natio; nec minutis his aut meum aut aliorum ingenium onerare volui, imprimis cum mihi longe alia essent in hac opera proposita. Cæterum ex iis, quæ in poëtæ contextum recepi, pleraque jam erant acumine critico V. C. Brunckii probata in nova recensione Virgilii superiore anno edita; nisi quod mihi multo pauciora licere putavi. Ea igitur, quæ non ita ad liquidum perducta esse videbam, ut quovis pignore contendere possem, ita scripta fuisse a poëtæ, aut, ubi manifesta quidem esset corruptela, emendandi tamen ratio haud una, intacta relinquere æquius esse censebam. Rejeci hæc in Variantem Lectionem, cui accessere cum alia, in præf. Vol. I. commemorata, tum editionum Aldinarum et Juntinæ utilissima comparatio, lectio cod. Erfurt. imprimisque virorum doctorum animadversiones et conjectationes, publice privatimque ad me missæ: ex hoc genere primo loco *Jo. Schraderi* schedæ mss. commemorandæ mihi sunt, quæ cum V. C. *van Santen* officiosa cura ad

me pervenissent, iis ita utendum esse judicavi, ut, quæ subtili viri doctissimi acumine haud indigna essent, a me apponerentur. Communicavit alia mecum *Jacobus Bryant*, Britannus eruditissimus. Nihil horum, quod quidem utilitatem aliquam ad poëtam habere visum erat, interversum a me aut diffimulatum est. Cum autem omnis hæc opera in eorum gratiam suscepta esset, qui exemplum aliquod seu criticæ rationis seu interpretationis diligentius factæ ante oculos positum habere cupiunt, interposui nunc sæpius, quam antea factum erat, iudicium meum, saltem verbo. Eodem consilio innumeris locis non emendavi modo, verum auxi quoque et locupletavi interpretationem subjectam, non modo ut nihil esset quod obscurum ac difficile videri posset iis, qui vulgari more verba poëtæ in transcurso legunt, verum multo magis ut erigerem et assuefacerem animos acutiorum ad animadvertenda innumera, quæ modo in dictione modo in sententiis et rerum expositione aut præclara sunt, aut reprehensionem admittunt. Volebam enim in hac omnis animorum intentionis remissione et hoc severioris studii bonarum literarum neglectu, quo verendum est ne intra haud multos annos obsolescant omnes hæc litterulæ Romanæ

manæ ac Græcæ, extaret faltem exemplar aliquod, quo de meliore et fructuofiore veteres poëtas legendi et interpretandi ratione conftaret iis, quibus bona inftitutio haud contigiffet. Nec minus conftanter inftitutum meum retinui in poëtæ doctrina declaranda, quod illud cum voluptatis tum utilitatis fructum habere ufu expertus eram incredibilem: itaque Excurfus non modo veteres paffim retractavi, verum novos quoque aliquot attexui: Quo quidem illud effectum putavi, ut hac poëtæ fummi enarratione magna omnis melioris litteraturæ liberaliorifque inftitutionis pars contineretur, vereque adeo dici poffet, perlecto rite poëta principe ad omnem elegantiore doctrinam aliquantum te profeciffe. Scr. M. Julio M D C C L X X X V I.

DISQUISITIO I.

DE CARMINE EPICO VIRGILIANO.

DE *carmine epico* univérse multa disputare, cum tot habeamus libros, in quibus copiose et accurate de eo præceptum est, et cum pauci sint, quibus expediat, ut in præceptis diu detineantur, inutile esse arbitror. Neque etiam talis disputatio ullam ad adolescentum animos habere potest vim aut ullam afferre utilitatem, nisi uno jam vel altero carmine epico perlecto diligenter et docte enarrato; ne nunc illud moneam, præceptis istis et disputationibus omnino plus promitti quam præstari. Pleraque enim, quæ utilitatem aliqua habent, talia sunt, ut ab ingenio liberaliore, ubi unus vel alter poëta perlectus fuerit, vel, nemine monente, facile animadvertantur; vanis autem et inanibus subtilitatibus et argutiis ætas illa melius caret. Tum utilitas illa, quam præstant, intra iudicium de aliorum ingeniorum monumentis qualecunque ferendum subsistit; ut ii vero, qui ingenii sui vires ipsi experturi sunt, ex illis præceptionibus

præceptionibus paullo plus quam ex uno vel altero bono exemplo proficiant, expectari non potest. Eos tamen, qui adolescentibus poëtas interpretantur, librorum illorum doctrina imbutos esse velim quam maxime; nam ita demum, ubi ipsi virorum doctorum disputationes accurate cognoverint et animo teneant, in promptu habebunt, in singulis rebus et causis monere commode et cum fructu enarrare ea, quæ adolescentum ingenia alere, judicia acuere, elegantia et virtutis sensum aut instillare aut excitare animis possint. Omnino enim præcipiendi hisce de rebus utiliter et cum fructu ad adolescentum animos genus est unum et fortasse solum, ut non universo de genere multa subtiliter disputentur, verum ut in ipsa interpretatione poëtæ in singulis locis, rebus, personis ac sententiis ea moneantur salubriter ac brevissimis, quæ ex re præsentis et oculis subjecta claritatem suam habent et veritatem. Adolescens quidem, qui tam beatus fuerit, ut Homerum et Virgilium interpretis alicujus opera in hunc, quem dixi, modum instituta enarratum audierit, disputationes illas *æstheticas* (quidni enim hoc nomine utamur, cum rei designandæ vocabulum aliud idoneum non suppetat?) forte non sine fructu aliquo posthæc

posthæc cognoscet; sed initio a tali lectione facto si quis ad poëtas cognoscendos pergere voluerit, an is ex subtili illa disputatione ad intelligendos et judicandos poëtas multum profecisse se intellecturus sit, admodum dubito, nec, cui illud contigisset, quemquam vidi. Sed ut perversis hominum nostrorum studiis occurratur, si modo occurri potest, fatis hæc dicta esse arbitror.

I. Quæ hic a me exponenda sunt, pauca quidem et summatim, ad Virgilianum carmen sunt referenda. Ad hujus rationem intelligendam fatis est tenere, *carmen epicum* universe nihil aliud esse, quam *narrationem omnibus numeris absolutam ac perfectam* seu *narrationis genus præstantissimum et iis virtutibus, quæ huic generi inesse possunt, cumulatum*; *carminisque adeo epici naturam positam esse in rei gestæ magnæ et arduæ narratione ad admirationem efficiendam instituta*. Ejusmodi enim narratio præstantissima est ex toto hoc rerum genere. *Admiratione* animis injecta quæritur hic ea, quæ omni carmini proposita est, sed in alio genere ab aliis caussis proficiscitur, *delectatio*; quæ utique, si ingenuo et liberali animo digna esse debet, a rerum honestate et utilitate

XVIII DISQUISITIO I.

utilitate se juncta esse nequit, et tanto exquisitior, generosior, et plenior est, quo majora virtutis adhortamenta et incitamenta cum hac ipsa voluptate animis se insinuant; ut adeo, si quis carmini epico magnum aliquod ac præclarum virtutis et vitæ, imprimis publicæ, præceptum subiectum esse debere dixerit, ad rerum utique veritatem dixisse ille videatur: sed poëtæ epico talis utilitas ad philosophicas rationes exacta non ita proposita esse potest, ut poëticas rationes inde petat aut metiatur; *ut rerum narratarum admiratione animi afficiantur*, hoc summum est quod ille sequitur*. Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, ut, quod a virtute et utilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim fati magnam habere nequeat. Non igitur ulla ratione evenire potest, ut bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et civilem utilitatem valere possit. Contra vero magna et ardua consilia,

* Haftenus bene veteres, etiam Grammatici. Auctor Vitæ Homeri (seu potius de virtutibus Homeri cum dictionis, tum sententiarum ac rerum); καὶ τὸ μὲν ὅλον παρ' αὐτῶν διήγησις τῶν πραγμάτων παράδοξος καὶ μυθώδης κατασκευάσται, ὑπὲρ τῆς πληρῆς ἀγωνίας καὶ θαύματος τὸς ἐντυγχάνοντας, καὶ ἐκπληκτικὴν τὴν ἀρεάσαν καθιστάναι. Gale Mythogr. p. 285, vel in Homer. Ernest. p. 153.

excelsi, et magnifici animorum sensus, virtus ultra vulgarem mortalitatis modulum et morem animosa et fortis, nullis adversis casibus et periculorum terroribus infracta mens, salus civium et imperii majestas vel parta vel servata ac defensa, hæc eadem illa sunt quibus maxime hominum animis admiratio injici potest, quæ adeo in primis epico carmini idoneam materiam suppeditant. Conjuncta itaque cum eadem illa admiratione est utilitatis ratio, de qua non minus multa sunt disputata, quatenus poëtæ epico proposita esse debeat. Narret ille magna, grandia, præclara; utilitas proficiscitur ex hoc ipso, quod magnos sensus et affectus, magnum animi robur, factis actisque expressum videmus.

II. Admiratio itaque, necesse non est, ut a rerum et naturæ miraculis petatur; sed, quod facile unusquisque intelligit, *admiratione* animos nostros afficiunt omnino *res a magna animi virtute* profectæ; non quidem, qualem præcepta philosophiæ informaverint; sed vim dicimus animi insignem in excogitandis consiliis, vel in iis exsequendis prudentiam, constantiam, audaciam; etiam si illa a gloriæ et

laudis studio, aut ab ira, odio, vindictæ cupiditate profecta fuerit aut ad immania et sæva facta eruperit*. Convenit itaque omnino, ut a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, casus et pericula, magnis præfidiis et auxiliis, magnis de causis susceptæ et gestæ res sint; atqui eadem fere res etiam eventu claræ et insignes magnique exempli esse solent, ut aut magni alicujus viri aut populi vel civitatis aut generis adeo humani fortunas in utramque partem contineant. Magnitudinis adeo vim, notionem ac sensum, tamquam animam, omnia permeare, animare et movere vides. Non difficilis est ad cognoscendum in rhetoricis et poëticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli est accommodata, sed ea maxime, quæ a sensibus et a phantasmatibus proficiscitur, quippe quæ eadem ad animos movendos et admiratione imbuendos imprimis valet; sed hæc quidem passim a viris doctis fatis diserte sunt exposita.

* Etiam pravos mores ferre carminis epici naturam, ab eodem vetere Grammatico, quem paullo ante excitavi, pronuntiatum, etsi alio forte sensu: poëtam necesse est (sensus requirit τῆτον γὰρ δεῖ, nam παρόντα δὲ corruptum est) μιμῆσθαι ἢ μόνον τὰ χεῖρ᾽ ἤδη, ἀλλὰ κὶ τὰ φαῦλα· ἄνευ γὰρ τῆτων παράδοξοι πράξεις ἢ συνίστανται.

III. Jam ipsa natura ita fert, ut, qui magnæ et mirandæ rei narrationem instituit, ejus magnitudine contactum et graviter affectum animum habeat, motusque adeo animi sui vultu, gestu, imprimisque ipsa oratione prodatur; laborabit mens, rerum specie percussa, ut, quæ sentit, aliis impertiat, incidet in nova rerum phantasmata, adhibebit troporum, figurarum, gravium aut ornatorum verborum tamquam machinas ad efficiendum quod vult. Altera ex parte non minus in aperto est, ut admiratione tanto magis teneatur audientis animus, non modo rem gestam, quæ narratur, et actionem eo attemperatam esse debere, ut mirationem faciat; verum etiam *narrationis genus et rationem* ad admirationem efficiendam vel tuendam idoneam requiri. Qua de re plura monere nihil attinet. Quis enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificentum, ornatum, etsi pro argumenti diversa natura diverse attemperatum, et quæ sunt alia. Ab eadem hac causa proficiscitur illa necessitas, ut *carmine* instituenda sit narratio; quandoquidem id genus orationis est præstantissimum (*perfectum* nostri homines, hoc est suis numeris absolutum, dicunt), idemque

potentissimum ad tenendos et delectandos animos audientium, ad sensus magnos affectusque movendos, rerumque mirabilium phantasmata cum elicienda et conflanda tum exprimenda vivide et animanda.

IV. A binis hisce tamquam principiis, ut et res narratæ admirationem faciant et ipsa narratio animum admirationis voluptate delinitum teneat, repetenda sunt omnia, quibus carminis epici argumentum, personæ epicæ, facta, virtutes ac characteres, sententiæ, oratio ac dictionis genus constituuntur; verbo *admiratione quæfita delectatio moderatur in hoc genere omnia.*

Potest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum molliore modo cum graviore animorum impulsu; miramur enim alia attonitis similes, alia terrore perculsi, alia cum ira, odio, alia miseratione commoti; interdum magno cum animi æstu miratio est conjuncta, interdum cum leniore ac remissiore impetu, et cum molliore et suaviore animi affectu. Quo ipso sequitur, ut magna in hoc genere esse possit varietas pro argumenti diversa natura, utque inanis sit virorum

rorum doctorum opera, qui Homeri ac Virgilio exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerunt.

Eam admirationem rerum, quæ cum terrore aut cum miseratione et graviore omnino animi affectu mentem impellit, imprimis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat et naturæ humanæ esse consentaneum intelligat? Res ex parte animadversa in opinionem induxit Marmontelium*, ut intra tragicos affectus non minus epicum genus contineri, et idem argumentum in utrumque usum accommodari posse existimaret. Sed dramate latius patere carmen epicum, hoc est, narrationem per causas et consilia expositam; et magnos affectus non nisi unam esse ex pluribus admirationis movendæ causas, ex superioribus facile intelligitur. Ne illud moneam, epici carminis virtutes multas ex narrationis bonæ indole et natura esse petendas, ad quam utique cum cæteris et hoc spectat, ut tanto dulcior sit omnis narratio, quanto magis illa animum terrore vel miseratione exagitat; ut vero,

* *Poétique Française*, T. II, p. 234 sqq.

quod

quod vir elegantissimus arbitratur, futilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, valde vereor. Alia res est, si quis profiteatur, ex epici carminis partibus bonas tragœdias fieri posse, de quo jam Aristoteles egit Poët. c. 23 et 26.

Illud interea negari nequit, cum id, quod admirationis majoris vim et causam habet, ad animos nostros movendos tanto fit potentius, *heroica argumenta* genus epici carminis nobilissimum constituere; inprimis si *ex heroicis temporibus* petitum fuerit, quibus *deorum interventu* res aut gestæ sunt aut geri creditæ; etsi minus bene a Batteusio et aliis tota epici carminis vis ab his deorum ministeriis deduci cœpit. Nec quicquam infelicius cedere potest, quam ubi deorum aut geniorum opera uti voluere poëtæ iis in rebus exponendis, quas non nisi hominum consilio et manu gestas esse satis constabat.

V. Reliqua, quæ de carmine epico præcipi solent, partim *ex narrationis bonæ ratione ac præceptis*, partim *ex poëticæ orationis genio*, quatenus in utroque summa perfecta que ratio quæritur, repetita sunt et facile repeti possunt;

sunt; v. c. quæ de episodiiis argute magis quam vere disputantur; et quæ de unitatis lege præcipiuntur. Una debet esse actionis summa, si quidem summus in hoc admirationis injiciendæ genere effectus propositus est poëtæ; ne distrahatur audientis animus infringaturque adeo sensus affectusque vis et intentio, si ad plura avocatur. Neque in his animos generosiores diu detineri velim. Pleaque enim sunt talia, ut, nisi quis tardissimi sit ingenii, primo statim rerum objectu ea percipiat. Quorsum enim operose multa conscribere aut commemorare, ut factum, quod argumentum epicum contineat, doceas esse debere unum, et absolutum, et intra justum temporis spatium comprehensum? quorsum de nectendo et dissolvendo nodo h. e. de difficultatibus aut motis, aut objectis? de episodiorum affinitate et nexu cum epica narratione? Hæc intelligere et assequi haud adeo difficile est*; difficultates paullo majores tunc nascuntur, si in rem præsentem deducendæ sunt istæ disputationes, ut appa-

* Expofita ea sunt a multis: præferam tamen dicta a Sulzero in *Allgemeiner Theorie der schönen Künste* in voc. *Heldengedicht*; etsi nonnulla sunt, in quorum cauffis reddendis aliter sentiam. Multo minus ei adftipulabor in altero loco: *Æneis*.

reat, qua ratione et arte in magno factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, ut ad unitatem deducatur res. Hoc ingenio poëtæ relinquitur; qui, si ad hoc satis ingenio valet, multo magis præceptorum istorum copiosa expositione carebit.

Ut vero admiratio rei magnæ animum tenere et delectatione perfundere possit, quis porro non videt, ea omnia a poëta curari et sagaciter provideri debere, *quæ ad illud consilium prodesse, caveri debere ea, quæ obesse possint?* adeoque ante omnia lectoris animum *argumenti notione aliqua* esse imbuendum, ut nec tamen exfatietur; *in mediam rem esse rapiendum*; cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, *rerum objectarum præstigiis ita deliniendum et fallendum, ut jam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitæ tenorem constitutus, in nihil incidat, quo expergefactus quasi ex aureo fomnio sibi lusum fieri animadvertat*; id quod sine indignatione et pœnitentia aliqua ejus, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa disputata sunt *de probabilitate poëtica ac mythica et*
de

DE CARM. EPICO VIRGIL. XXVII

de verisimilitudine, quam poëta sectari debet, qui non ipse vult sua acta rescindere. Omnino ad hanc *illusionem*, quam recentiores commode vocant, pleraque, quæ de carmine epico cum utilitate aliqua præcipi possunt, revocare in promptu est; et ad hanc normam vel maxime revocare soleo ea, quæ de multis Virgilio locis a viris doctis disputata sunt.

VI. *Virgiliani* igitur *carminis*, nam ad hoc ea, quæ dicenda habeo, revocanda mihi sunt, dotes ut recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, auctor sum, ut, *quantum cum in toto argumento tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, considerent*. Exponitur a poëta *Æneæ ex Troja capta profugi, post longis errores, in Latium adventus a fatis monstratus, et condita ab eo in his locis Trojanorum colonia novaque parata sedes*. Quis autem non facile intelligat jam ab initio, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus aliquis ex urbe incensa et exul fatis ducentibus in tam longinqua terra, in Latio, novas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in

navigatione et mox in Italia objectis, inque malis aut fortiter toleratis aut animose depulsis, novam admirationis efficiendæ videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in motibus et affectibus animi, in moribus, sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile unusquisque carminis interpres.

VII. *Rerum quidem inveniendarum laudem Virgilius habet admodum diversam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Alterum cum eo comparem, qui veræ historiæ exornationem suscipit, alterum cum Milesiæ narrationis auctore*. Scilicet Homerus id agebat, ut narrationem institueret rei ex sua*

* Egregius est ad animi mei sententiam declarandam locus Baconis de augm. Scientt. lib. II. c. 13, p. 80. Opp T. I. non reprehendendus ille, si ad epicam poësin revocetur: "*Cum mundus sensibilis sit anima rationali dignitate inferior, videtur poësis hæc humanæ naturæ largiri, quæ historia denegat, atque animo umbris rerum utcunque satis facere, cum solida haberi non possint. Si quis enim rem acutius introspiciat, firmum ex poësi sumitur argumentum, magnitudinem rerum magis illustrem, ordinem magis perfectum, et varietatem magis pulchram, animæ humanæ complacere, quam in natura ipsa post lapsum reperire possit. Quapropter &c.*" Dignus enim totus locus est qui perlegatur.

opinionem

opinionem ac persuasionem vere ita gestæ, cujus magnitudine contactam et inflammata[m] habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipsam rerum famam sequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur, cum ipse temporum decursus omnia in majus auxisset, et, ut in majorum factis et priscaevi ævirebus fieri solet, humana facta ad divinam aliquam speciem ac dignitatem evexisset; deorum itaque ministeriis omnia exsequebatur, quoniam priscaevi hominibus hoc erat persuasum, humanis rebus gerendis interesse deos præsentem multoque magis præsentem adfuisse rebus gestis patrum ætate, injicere eos hominum animis bona vel prava consilia, objicere pericula ac discrimina, irasci, dolere, metuere, sperare; versabatur sub eodem cœlo et adierat ea loca, in quibus res illæ, a fama tam magnifice ornatae, fuerant gestæ; utebatur sermone, natura sua poetico, hoc est, per philosophorum subtilitatem, et rhetorum ac grammaticorum argutias, nondum fracto et attenuato, sed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui sermonis. Est autem omnium rudium linguarum genius is, ut res ad sensum revocet, adeoque sensa animi et cogitata, etiam

etiam physicas et ethicas sententias, per rerum naturas, proprietates, vices, utilitates, propter similitudinem aliquam translatas vel adumbratas, declaret; quibus omnibus poëtica vis vel maxime inest. Hæc si ad sermonem priscum Græcorum transferimus, non mirabimur evenisse, ut philosophorum quoque antiquiorum opiniones vel præceptiones, rudium ingeniorum impetu pronuntiatæ, speciem narrationis factorum et eventorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chao per pugnam elementorum in personas et deos commutatorum ab iis erat enarratus. Successit ecce Homerus, qui ea maxime ingenii follertia est usus, ut videret, narrationes has poëtarum superiorum, quibus illi philosophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poëticarum loco inservire posse, ita ut, quæ a poëtis ante se ex prisca sermonis genio exposita essent symbolica rerum cogitarum adumbratione, ea a se pro factis et fati deorum narrarentur. Hac potissimum ratione doctrinam de diis poëticam et systema aliquod mythologicum condidit Homerus; cumque ad epicam et dramaticam rerum expositionem egregie esset accommodatum, in poëtarum inde patrimonium illud cessit.

fit*. Ut rem absolvam verbo, Homeric ingenio obfetricabantur, et, ut sine doctrina doctrinam, sine arte artem habere videretur, efficiebant plurima, quæ, si ab isto ævo discefferis, omnibus poëtis deesse necesse est. Virgilius itaque a libero isto ingenii et mentis impetu et præcipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fovendi, excitandi, et inflammandi adminiculis plane destitutus, priorum poëtarum exemplis tamquam cancellis circumscriptus, ingenio frenis jam tum ab Aristotele aliisque injectis, ab arte necesse habuit petere omnia. Alio ævo, ab heroica ætate nimis remoto, inter diversiffimas hominum, rerum, temporum, locorum ac cæli rationes, suum opus erat aggressus. Sine doctrinæ et multæ ac variæ lectionis copiis, nulla jam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis impetu, tamen vel sic magnum ejus etiam in inveniendis rebus ingenium ex his agnoscas: Primum vidit carmen epicum Homericum;

* Diligentius ab eo inde tempore de his, quæ summam veteris poëtices et mythices continent, a me actum est in Commentatione *de origine et causis fabularum Homericarum* 1777 (in *Novis Commentariis Soc. Reg. Gotting.* To. VIII.) Add. Profusio de *causis mythorum veterum physicis* 1764 (nunc recusa in *Opuscul.* To. I, p. 184) et de *Apollodoro et litt. myth.* Commentat. in *Not. ad Apollod.* To. III, p. 911 sq.

xxxii DISQUISITIO I.

hoc est, heroicum posse perfici et ornari; tum ejus vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex ultima antiquitate et ætate heroum proprie ita dictorum petitum. Est enim a natura res ita comparata, ut priscorum heroum ipsa nomina, res gestæ et fata etiam per se non adeo memorabilia, animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa ætate morum ac vitæ simplicitas ea, quæ poëticum ornatum sublimesque rerum formas et sententiarum gravitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando etiam ipsa facta corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute gerebantur, quam consiliorum sagacitate, et artis vel ingenii subtilitate. Tandem gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quæ vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis novam et Græcis incognitam suavitatem adjecit*. Tum vero præclaro judicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, necdum tractatum a claro aliquo poëta, nec tamen plane intactum, et Homericis aliisque carminibus quasi contiguum ac finiti-

* De hoc vid. Excurf. IV. V. VII. VIII ad lib. VII, tum plures alios ad libros seqq.

mum.

mum *. Ita enim confequutus eft hoc, ut materiam haberet copiofam, nec rudem, fed poëtica tractatione ab aliis jam fubaftam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Personas et characteres, mores ac facta jam aliunde nota, commendata, constituta ac definita, optaverit sibi poëta unusquisque †. Illud vero ad intelligendum proclive est, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento tam late fuso et patente ; quod ipsum Homerus aut vidit aut fenfit, cum ex toto belli Trojani decurfu unum heroëm, unum factum, felegit, adeoque infinitis aliis rebus ex istius belli historia ad exornandum et amplificandum argumentum recte uti potuit. Hoc uno suo iudicio plurima præclara carminis sui præsidia et uberrimos fructus tulit Maro. Non novus et ignotus est lectoribus rerum prisca- rum notitia aliqua imbutis heros, cujus fata ille exponit, nec Trojanorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione.

* Vid. mox Disquis. II, et Excurs. I ad lib. II, Excurs. XVII ad e. l. et al. loc.

† Eo spectant versus Horatiani in Ep. ad Pison. 131. 131 sqq. *Rectius Iliacum c.*

XXXIV DISQUISITIO I.

Deorum autem interventus, Junonis et Veneris iræ et studia, ac partes iis tribuendæ, egregie erant jam ab Homero definitæ. Quando itaque primo statim Æneidis ingressu Junonis *memor ira, irarumque causssæ, sævique dolores* memorantur, odia Junonia ex Homero statim succurrunt legenti et jam ab initio gravem de Æneæ fortuna sollicitudinem injiciunt *.

VIII. Poëtæ sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, qualis rerum Troicarum est, verum etiam ex eo temporum articulo Æneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conversionesque rerum mirabiles cum Græciæ et Asiæ tum Italiæ comprehendit. Nam exciso Ilio dici vix potest, quantopere ubique turbatum sit. Victi victoresque ad novas sedes quærendas per totum terrarum orbem dispersi vagabantur †, et versus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Græ-

* Conf. Excurs. I* ad lib. I.

† Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I, p. 48 B, et lib. III, p. 150 A.

cis

cis notus erat, ut Circes insulam (Circeios Latii) pro extremis occidentis finibus habere et ad hæc loca, tamquam incognita et rerum miraculis gignendis idonea, tot fabulose narrata referre posset Homerus. Primum tum a Græcis navigatio ultra Siciliam frequentari cœpit, cum ad illud tempus Phœnices illa maria tenerent, nisi quod e Creta aliisque forte insulis paucae naves Siciliam adibant.

Errores isti heroum ab Ilio redeuntium variis Græcorum carminibus epicis, Νόσοι ea inscripta erant, materiam et argumentum præbuerant; quæ si ad tempora nostra pervenissent, plura forte vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius insisterat; quandoquidem in simili argumento cum iis versabatur. Sed eadem historiæ seu fabulæ de Achivorum reditu magnæ tragædiarum Græcarum parti materiam subjecerant, ut inprimis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Græcorum autem tragædiis, inprimis Euripidis, omnino poetam plurimum profecisse ex iisque orationis suæ dignitatem passim et majestatem, sententiarum quoque acumen, granditatem, pondus,

xxxvi DISQUISITIO I.

dus, interdum tragico propius *, affectuumque gravitatem tragicam, ut in Amata, in Didone, in Pallante, in Nifo et Euryalo, comparasse equidem suspicor. Magna earum pars a superioribus poetis latine jam erat red-dita †; quæ res poetæ non parum adjumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit.

IX. Veniamus ad *dilectum in heroë*, quem sibi sumfit poeta, *factum*. Primum persona ejus, genus, fortuna, nomen ac virtus, et olim unumquemque liberaliter institutum, adeoque Homérica lectione imbutum, tenere debuit, et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere avemus; Trojanorum autem e patria incensa profugorum fata lubenter cognoscimus. Longa navigatio per mare ista ætate parum navibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturæ erant, celebratas quidni locum faciat plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Æneæ virtus in admirationem sui rapere

* Inprimis hoc in novissimis Æneidis libris animadvertere licet, maxime in orationibus, ut Junonis lib. VII, 292 sq. Turni IX, 128 sq. Veneris et Junonis X, 16 sq. 62 sq. Drancis et Turni XI, 336 sq. 376 sq. Junonis ad Juturnam XII, 139 sq.

† Conf. ad lib. II. Excurs. I, pag. 11 sq.

poterat?

poterat? Infestæ deæ ira asperrima et ex altera parte tot deorum monitus expectationem faciunt magnam *. Quæ omnia cum ad rerum magnitudinem, quæ animum admiratione detineat, valeant, ad narrationis probabilitatem egregie quoque sunt comparata. Sed cum plura hujus generis narrari possint, et in Notis et Excursibus passim notata sint, in dilectu tamen Æneæ magni poëtæ ingenium ac judicium doctum et exquisitum nihil magis arguit, quam quod eum potissimum Carminis sui heroëm circumspexit, qui in Italiam Trojanorum coloniam deduxerat, novum regnum in Latio constituerat, unde Albæ Longæ, adeoque etiam Romæ origines repetebantur, quique adeo, etsi nec nobis in-

* Singularis est *Marmontelii* censura in Virgilium (*Poëtique Franç.* T. II, p. 237), soli superstitioni superstructum esse Æneæ in Italiam adventum, adeoque nisi ad animos superstitione simili tactos vim nullam habere posse. Ut verbo rem absolvam: Ponamus Æneam posthabitis deorum monitis in alia terra confedissee, apud Didonem sedem fixisse, quod vir acutissimus malebat; et cogitemus, quo animo illud laturo simus inter legendum vel audiendum. Aliud est *Batteufi* acumen, qui narrationi de adventu Æneæ et Trojanorum in Italiam nihil inesse videt, quod humanitatis sensum attingat. Quid vero? alienum a te, si homo es, putabis, an magnus et virtute clarus vir ex incensa patria profugus, e clade suorum superstes, post tot ærumnas, et casus fortiter perlatos, tandem ad tutam sedem delatus sit?

XXXVIII DISQUISITIO I.

gratum esse potest, tanti imperii primas origines cognoscere, tamen Romanis, antiquitatis suæ tantopere studiosis, unus omnium maxime acceptus et commendatus esse debuit. Argute itaque et ingeniose in primis statim versibus poëta audientibus pollicetur narrationem rerum, a quibus origo Romæ deducta esset: *genus unde Latinum Albanique patres atque altæ mœnia Romæ.* Quam magnifica hæc promissio in fronte novi operis et ad animos expectatione erigendos idonea! De Ænea ejusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sext. Aurelio Victore servatis et ex Dionysio ac Festo fatis colligi potest; attigerat quoque Trojanas res Ennius in Annalibus, ut colligo v. c. ex fragm. p. 6, eundemque Æneam in nonnullis, quæ intercederunt, Græcorum carminibus partes sustinuisse non obscuras, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI. et ex Dictye. Cum autem omnino in Græcorum Romanorumque libris de Ænea tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias Maroni ad manum fuisse apparet. Quæ ejus felicitas

licitas cum vulgo parum nota et intellecta sit, paullo accuratius mox ea de re *, variis etiam deinceps Excurfibus de fingulis partibus †, agemus. Cum tandem poëta rerum ordine in Italiam deductus efflet, nova rerum, hominum, et locorum genera ac nomina subnascebantur, contingebatque adeo, quod in votis ille habere debuit, ut præter ea, quæ a Græcis tractata fatis erant, nova et intacta ipse afferre posset ‡.

Judicium poëtæ in dilectu herois, quem ornaret, quam elegans et exquisitum fit, etiam ita judicari posse puto, si quis aliorum carminum epicorum argumenta comparet, ut Herculis vel Thesei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum vel Titanum pugnam; quæ omnia etsi summa cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum splendorem excoli potuissent, neque fatis momenti ad ani-

* Disquis. II.

† Excurf. I ad lib. III. Excurf. II et sqq. Tum ad lib. V Excurf. I. II. VI; add. Excurf. IX et XVII ad lib. II et plures Excurfus ad lib. VII et sqq.

‡ Vid. ad lib. VII Excurf. II. IV. V. VII. VIII; ad lib. VIII Excurf. I. II. III; ad X Excurf. I; ad XI Excurf. I; ad XII Excurf. III.

mos

mos impellendos advertendosque habuissent ; cum contra ad popularium inprimis mentes tenendas Æneæ fata tantam vim habere deberent, quantam paullo ante diximus ; accedente quoque Penatium et Vestæ æternique ignis religione, in conspectu posita * ; ut taceam sacra antiquitus accepta, quæ a Trojanis tradita vulgo ferebantur. Adeo omnia ea, quæ Dionys. Halic. I, 49 ad adstruendam Æneæ in Italiam adventus veritatem memorat, simul ad poëtæ sapientiam declarandam valent :

Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνέως καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταί, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἐν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά· ὧν ἕν ἂν τις, ὡς εὐπρεπείας ἕνεκα συγκειμένων ὑπερίδοι· πολλά δὲ καὶ παρ' Ἑλλησι γνωρίσματα, Φανερά καὶ εἰς τόδε χρόνον λείπεται &c.

X. Neque vero huic argumenti felicitati et tantis materiæ copiis poëtæ ingenium defuit ; immo vero ingeniose inventis ille non minus ingeniose usus est, et in rebus tractandis, ornandis, et carmine persequendis non minus felix fuit, quam in inveniendis et excogitandis. Vellem id uno in loco a me exponi posset ! Sed factum hoc est in singulis carminis

* Vid. mox Disquis. II et Exc. IX ad lib. II ac passim.

partibus

partibus singulisque locis opportunius, et, ne hoc loco in immensum rerum campum evagetur disputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quæ quidem præcipua et gravissima videbuntur. Spectant ea partim *ad Homericam imitationem* cum in descriptione carminis tum in singulis partibus ac locis; partim *ad elegantiores phantasmatum et narrationis omnino habitum*; partim denique *ad orationis dignitatem et ornatum*.

XI. Ipsam *Æneidis ideam, descriptionem, et dispositionem partium ad Homericum* partim *Odyssæ* partim *Iliadis exemplum factam* esse negari nequit; pauca quoque carminis lumina locaque insigniora, et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quæ a Virgilio sine exemplo inventa et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata et descripta esse affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias modo rudes modo inchoatas ac præformatas ex Græco aliquo poëta excitare aliquis possit. Atqui ex Græcis poëtis tam pauci ad nos pervenerunt; quid si plures essent superstites, maxime Alexandrini? eos enim imprimis, quod suspi-

XLII DISQUISITIO I.

cor, Virgilius assidue tractavit et orationis colorem inde duxit. Neque dici potest, non studio, sed casu aut necessitate, Græcum et Romanum poëtam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu pervagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc utique et sæpe. Nec alterum, quod forte moneras, negari potest, multa passim ab Ursino, Guellio, Cerda, Clarkio, forte et ab aliis pro imitatis et adumbratis afferri temere et sine iudicii acumine, quæ partim similitudinem tantum, interdum et hanc fati obscuram, habeant, partim talia sint, ut sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis usus sit; cujusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio apposita, ut comparatione facta saltem delectent. Maroni tamen innumeris in locis Græca, Homeri imprimis, ante oculos fuisse, probant plura, et primum quidem totius carminis descriptio ab Homero petita, tot versus ad verbum latine conversi, tot loca, quæ exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditæ naturæ produunt, quæ ea simplicitate, ut reliqua, enuntiaturus erat,

erat, nisi fuisset, qui jam occupaverat; fieri enim solet, ut, si qua ab alio jam proprie dicta sunt, ne in eadem verba incidas, ornate ea et acute eloquaris; porro græca ratio flectendi verba vel orationem, quæ ad indolem poëticæ dictionis Virgilianæ et genium pertinet; tum poëtæ ipsius professio Ge. III, 10 *Primus ego in patriam mecum--Aonio rediens deducam vertice Musas*; tandem veterum auctoritas, ut Senecæ Suafor. III, qui Virgilium *non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo, ut vellet agnosci*, in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta hæc imitationis Homericæ vestigia in quam diversas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere*. Aliis nihil divinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil jejunius et sterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quæ nec laudi magnopere nec veniæ locum faciant, sed quæ rei naturæ et rationi ita sunt consen-

* Comparationes Virgilii et Homeri instituerunt multi inde a Macrobio Sat. V. Librum singularem concinnavit Fulv. Ursinus. Sed piget videre viros doctos plerumque accedere ad eam rem studio in alterutrum poëtam incensos, adeoque id agere, ut alterum deprimant, alterum immodicis laudibus extollant, facereque adeo eos utrumque sine subtili iudicio. Hærent porro in verbis et versibus singulis, nec summam carminis et partium concentum respiciunt, adeoque animum ab eo avocant, quod in considerationem adduci debebat.

XLIV DISQUISITIO I.

tanea, ut, quomodo aut quare aliter se habere debeant, caussa idonea non appareat. Cum semel ad Odyssææ et Iliadis tamquam magisterium Æneidem composuisset poëta; quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et, cum omnino vestigiis ejus insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cavere, ne in easdem passim rerum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias, eadem *πάθη* incurreret. Sunt autem multa, quæ uno tantum modo recte dici et efferri possunt; multa, quæ, si naturæ consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Præterea non facile assequare, quomodo poëta doctus et Græcorum poëtarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, cum se ad opus suum converteret, ita omnia, quæ legerat, animo expellere et exturbare potuisset, ut nihil ex pristina lectione obversaretur animo: maxima autem eorum, quæ imitatione expressa dici possunt, pars ejusmodi est, ut non tam data opera et studio Homerica verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam ut potius in ea incidisse videri debeat, ipsa re ea, quæ olim lecta et cognita in simili argumento memoria tenebat, iterum ad animum

animum revocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abest, ut reprehendi possit (etsi nonnulli id faciunt in nostris quoque poëtis, etiam in ingeniosissimo, Wielando), ut poëtam doctum nihil magis arguat et deceat. Sed in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, non meminere viri docti, poëtam, etiam si ingenium eum ad nova et intacta tulisset, hoc suæ ætati suisque popularibus tribuere debuisse, aut saltem in opinione ejus temporis communi excusationem habere, cum ad artem poëtæ et ad majorem carminis suavitatem pertinere crederetur, si multa ex Græcis essent expressa vel adumbrata,

XII. Hoc ætatis suæ judicio, a nostro forte sensu prorsus alieno, continetur defensio poëtæ, et causâ perorata est, si illud demonstratum dederò. Romani litterarum lumen a Græcis acceperant; sermonem suum ad Græca expolierant et locupletarant; ex Græcis primi poëtæ fabulas, mox et epica carmina, converterant*; ad Græca exempla

* Ita Cn. Matius Iliadem (unde fragm. apud Scalig. ad Varron. de LL. VI, pag. 149 Steph.) Varro Atacinus Argonautica.

XLVI DISQUISITIO I.

se composuerant ii, qui primi elegantiae et venustati orationis studuerant*. Perlustret mihi aliquis veterum poetarum ante Virgilium fragmenta, inprimis Ennii, pleraque ex Graeco aliquo poeta aut latine expressa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Graecis vel ad Graecos comparati et constituti sunt. Ad Graeca prorsus ingenia se composuere Romani; in Graecis pueritiam et adolescentiam consumebant. Ex multis scriptorum, inprimis Ciceronis, locis notior res est, quam ut plura de ea monenda sint. Itaque, etsi exculso jam fermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum foetibus in publicam lucem eductis, tamen ne sub Augusto quidem destiterunt summi viri Graeca exprimere latine, cum Graecis ornatu certare, eorum inventa sua facere, multo magis si novum carminis genus in Romanas litteras inferrent. Horatii quidem Carmina pleraque ex Graecis Lyricis adumbrata esse nullus dubito; quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex istis lyricis fer-

* Graeca expressit in epicis Catullus. Hoc idem fecerat C. Helvius Cinna in Smyrna sua, Augustei autem aevi memorantur multi, qui epe ex graecis fabulis composuerant. conf. Ovid. Epp. ex Ponto IV, 16.

vata vix unum et alterum est, cujus non imitationem ab Horatio factam excitare possis; quid itaque futurum putabimus, si Lyricos Græcos integros cum Horatio comparare liceret! Neque aliter se rem cum Catullo, Ovidio, Propertio aliisque habituram esse credere fas est, si Græci Elegorum scriptores, imprimis Alexandrini poëtæ, adhuc extarent. Quis itaque Virgilium reprehendat, quod popularium suorum sensum, judicium ac morem, sequutus totum se ad Græcos poëtâs in suis carminibus exprimendos applicuit? Nova accedere videbatur voluptas, quæ delectationem in majus auctam afferret, si præclara et suavis sententia simul græci loci recordationem faceret, unde esset expressa. In Æneide itaque pauci sunt mores (seu characteres), vix ullum factum notabilius, vix locus aliquis præstantior, in quo non poëtæ alicujus Græci, imprimis Homeri, vestigia agnoscas. Sed in eadem Æneide multo doctiorem et ingeniosorem imitatore agnoscas facile, quam in Bucolicis, in quibus multa passim aliena a rerum veritate et ratione posita notavimus, et alia facile notari possunt, in quæ poëta imitandi studio parum subtili incidit, ut cum pastor indoctus Ararim et Oaxem memorat,

aut

XLVIII DISQUISITIO I.

aut in illis : *nuper me in littore vidi*, aut : *novimus et qui te*, et id genus alia. Neque verò hæc Græcorum imitatio aut ingenio carere aut iudicio putanda est ; est enim illa nequaquam fervilis aut affectata, cujufmodi ab ingenio exili et ignavo proficisci solet, neque in alterius poëtæ verbis, modis, et figuris variandis turpiter ingenii vires attrivit poëta ; sed, ubi occurrerat aliquid ab alio ingeniose cogitatum vel inventum, illo tamquam phantasmate tactus Maronis animus, vel, uti fieri solet, si scintilla idoneo fomite excepta est, flamma correptus incaluit, et magno incendio exarsit. Hinc novæ rerum formæ, nova genera, novæ interdum naturæ. Nemo facile, si singula recognoscat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam ubi presse sequitur, modo castigatiore, pulchriore, vel augustiore rei specie, Latini sermonis elegantia, aut novo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflecta ad aliud rerum genus sententia vel oratione, certasse cum Græco poëta. Inprimis autem se Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Augustei sæculi, quo simplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetustas, aut iners languor, modo ad honestiorem et mitiorem cultum a Marone,
modo

modo ad elegantiores ornatum aut ad incitatio-
 tiorem vim temperata est. Hoc nomine ipse
 Æneas quoque commendabilior videri potuit :
 omnibus ejus factis, moribus ac dictis major
 aliquis humanitatis cultus inest ; apparatus
 rerum sunt ornatiores ; ornamenta dignitas,
 splendor et elegancia, μεγαλοπρέπεια, sed he-
 roum personis digna, illustrat. Quæ quidem
 res in longam disputationem adduci posset, si
 animi magis lubitum quam scriptionis confi-
 lium prosequi mallems* ; monemus saltem,
 unicuique Virgiliani carminis virtutes rite
 aestimaturò alte hoc menti infidere debere, ut
 reputet, qua ætate, quo in populo, qua in
 urbe, quos inter homines poëta vixerit, quem

* Scripta hæc erant, cum in manus sumsimus *Hurdii*, ele-
 gantissimi Britanni (nunc Episcopi Worcestriensis gravissimi),
 disputationem de imitatione poëtica, qui præclare rem expedit,
 quatenus et rerum a poëtis tractandarum et ingeniorum tantam
 inter se esse affinitatem docet, ut plures eadem aut eodem modo
 eloqui necesse sit ; bene etiam notas veræ imitationis apponit.
 (Adjiciamus nunc illud, quod non minus in considerationem
 venit, carmen epicum jam antea ab Ennio tentatum fuisse Anna-
 lium libb. XL, quod sane historicum potius fuit quam epicum,
 multis tamen luminibus et virtutibus probatum et laudatum ;
 nisi quod sermo horridus, ingenium nulla arte expolitur, et
 versus inertia venustioribus displicebat ; Virgilio adeo alla-
 borandum fuit, ut carmen ad majorem orationis cultum, quem
 ex sæculi genio paratum habuit, eveheret, si exempla Græcæ
 exprimeret.)

inde

L DISQUISITIO I.

inde colorem carmen ejus duxerit, ut, etsi salvo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior, et castigatior esset carminis habitus, affectus et *πάθος* alia mitiorem alia graviolem naturam omninoque cultioris ævi dignitatem haberent, heroumque mores, sententiæ ac dicta, etsi heroicæ ætati consentanea, spirarent tamen nescio quid ex elegantia sæculi, urbis et aulæ, in qua poëta vixit.

XIII. Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus spectat *orationis indoles*, quippe quæ in simplicitate mirabili dignitatem servat et gravitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poëtici nitore, orationis dignitate et gravitate, sententiarum pondere, Homerum longissime antecellit, cujus laus hac in parte præcipua in proprietate et simplicitate posita est (nam sermonis Ionici epicæ narrationi tam præclare accommodati felicitatem ætati suæ debuit), etsi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei desit. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores, nec modo poëtæ, multa orationis

tionis suæ pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; male in pedestrem illatis iis, quæ carmini erant propria. Certe poëtici ornatus elegantis nec affectati præstantissimum et unicum exemplar esse arbitror carmen Virgilianum; in hoc sermonis poëtici genium primo constitutum et ad certa rerum principia ac leges exactum deprehendere, et troporum ac figurarum naturas inversionumque rationes descriptas, et, tamquam a magistro norma proposita, constitutas discere licet*. Quæ ipsa res animadversa me adduxit, ut in sermone Virgilii poëtico enarrando et explicando operam collocarem accuratiorem, quam in ullo alio scriptore recte consumi a me posse putem. Nolim enim, id quod sæpe professus sum, aliis auctor esse, ut omnes poëtas eodem modo interpretatione perpetua operose nimis instruendos esse sibi persuadeant; etsi facile intelligo, iis, qui Statium aut Valerium Flaccum aut similes cum fructu edituri sunt,

* Discere adeo licebit et illud, in quo magnos poëtas falli videmus, non omnem orationem, omnesque formulas ac modos loquendi, per inversiones esse mutandos et detorquendos; ne naturalis cultus omnis defluat, et ne succedat oratio contorta, salebrosa, obscura. Hic est ille scopulus, ad quem jam olim offenderunt Virgilii imitatores Statio, Valerius Flaccus, Claudianus; quos propter hoc ipsum inversionum intempestivum studium a paucis cum voluptate legi videmus.

ad orationem illustrandam non minus, quam ad lectionem constituendam, convertendum esse studium; a me id saltem spectabatur, ut iis, qui bona institutione egerent, exemplo aliquo proposito, et quidem in poëtarum principe, de vera enarrandi ratione constaret, ad quam se, etiam nullo alio magistro adhibito, comparare possent. Attamen in hac ipsa poëtici sermonis constitutione poëtæ laus et virtus non tam in inveniendo quam in invento aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos usus transferendo cernitur. Alexandrinis enim poëtis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poëtici sermonis exquisitioris indoles et natura unice est accepta referenda; hoc eorum docent scripta, in summa simplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem, quem nulla alia ætas assequuta est, referentia. Videntur scilicet poëtæ doctissimi et Ptolemæorum contubernio expoliti animadvertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homericæ simplicitate temperari et natam inde orationis gravitatem ætatis suæ elegantia quodam modo imbui, adeoque dignitatem cum venustate consociari posse. Hos Maro auctores habuit, cum tanto majore judicii laude, quod Ennius et cæteri, qui præcesserant, de orationis

tionis elegancia et ornatu castigatiorē parum laboraverant. Inter hæc prætereundum non est, non minus ex popularibus suis profecisse Virgiliū haud parum. Quantum auri ex Ennio aliisque legerit, studiose docuere Grammatici, in primisque Macrobius in Saturn. Spectant pleraque ad verba significantia, propria, antiqua, tum ad formas poëticas et phantasmata. Interdum versus integri et loci, paucis fere mutatis, fuere translati. Quod vero multo magis memorabile est: non videtur dedignatus esse Virgilius mutuare rerum tractandarum modos, et episodica transferre ex antiquioribus. Unum est exemplum, quod laudabo, ex Macrobo. VI, 2. extr. *In principio Æneidos tempestas describitur, et Venus apud Jovem queritur de periculis filii, et Jupiter eam de futurorum prosperitate solatur: hic locus totus sumtus a Nævio est ex primo libro belli Punici. Illic enim æque Venus Trojanis tempestate laborantibus cum Jove queritur; et sequuntur verba Jovis filiam consolantis spe futurorum. Item de Pandaro et Bitia aperientibus portas (Æn. XI, 672 sq.) locus acceptus est ex lib. XV. Ennii, qui induxit Histros duos in obsidione erupisse portam, et stragem de obsidente hoste fecisse.* Etiam epi-

fodio de Didone Nævium in bello Punico locum dedisse colligere licet e Servio ad IV, 9.

XIV. Placet nunc in fine subjicere nonnulla et per faturam monere, quibus virorum doctorum *opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas*, tacite aut expresse a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam descendere nec ingenii nostri nec moris est.

XV. Primum *de consilio*, quod poëta in Æneide conscribenda sequutus sit, et *de fine*, quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Nihil quidem magis alienum esse potest ab epico carmine quam *allegoria*; jugulat enim totam ejus vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, gratum animi errorem excutit et æstum inter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Æneæ personam nobis eripere et Augustum submittere allaborarunt. Etiam ex parata nova in Latio sede miseros Trojanos exturbarunt; adumbra- tum esse a poëta novum tum Romæ constitutum unius principatum. Simili acumine alii *arcana, nescio quæ, dominationis Augustæ* consilia,

consilia, in Æneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita *Spencius*, elegantis ingenii vir*, πολιτικὸν epos esse Æneidem sibi persuasum habebat, neque aliud quicquam poëtam spectasse, quam ut animis libertatis erepta desiderio ægris fomenta admoveret, et novum principem approbaret, Nihil tamen Æneæ personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei consilio respondeat; nullus in Æneide populus est liber, qui dominum accipiat; nulla regni seu imperii, monarchiam vocamus, bona videas exposita aut commendata; verbo nihil occurrit, quo libertatis amore contacti animi adduci aut allici possint, ut a bono principe malint tuto regnari quam cum libertatis vano nomine paucorum potentium dominatione vexari. In Juliae gentis honorem, quæ ab Iulo Æneæ filio originem ducere videri volebat, nonnulla passim suaviter memorari, ad Augusti laudes ingeniose alia inferi, ipsa carminis lectione manifestum fit, et a veteribus quoque Grammaticis jam monitum est locis pluribus; sed, quantam vim ea res ad dominationem Augusti commendandam habere potuerit, mihi non satis constare lu-

* *Polymetis Dialogue* III, p. 17 sqq., quem passim sequuntur *Warton*, *Holdsworth*, et alii.

benter

benter fateor. Neque, si nova Æneæ fedes in Latio divinis humanisque juribus vallata fuerit, quale inde propugnaculum novo Augusti regno partum sit, intelligo; ut adeo, si demonstrari hoc possit, poëtæ consilium illud in Æneide condenda propositum fuisse, parum feliciter eum in eo perficiendo et exsequendo versatum videri dicerem.

In eandem tamen opinionem jam ante Spencium inciderat vir doctus inter Franco-gallos *, qui inprimis similitudinem inter Æneæ et Augusti personam et fortunam diferte persequitur. Ingeniose eum ludere non neges; et convenit ei cum multis aliis doctis viris, qui opinantur, Augustum sub Æneæ persona esse adumbratum; eo spectare virtutes Æneæ a poëta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie sibi placere in hoc invento, ut undique conquirant et venentur ea, quæ ad Augustum accommodari possint. Sic oris dignitas (lib. I, 589 *Os humerosque deo s.*) cum assentatione in Augustum memorata est †. Ignoscenda hæc

* L'Abbé Vetry. *Discours sur la Fable de l'Énéide Mem. de Littérat. Tom. XIX, p. 345.*

† Plura hujus generis v. c. apud Fortinum, elegantia haud minore quam doctrina imbutum virum, Diff. VI, pag. 248 et apud alios reperias,

putem

putem alicui ex media assentatorum turba, qui Æneide lecta unam vel alteram Æneæ laudem ad Augustum traheret, ut Principi palparet. Sed, ut Maro tam dissimiles personas, fortunas, virtutes et facta et res gestas inter se comparare voluerit, mihi quidem, si ejus judicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Sapientior erat poëta et rei poëticæ intelligentior, quam ut talem cogitationem in animum admitteret. Nam, præterquam quod Æneæ characterem non invenit, sed ab aliis jam traditum accepit, circumspiciendæ erant a poëta virtutes Æneæ ejusmodi, quæ in epico argumento vim et splendorem haberent, et factorum, quæ enarranda erant, causas idoneas suppeditarent. Quod si ille studium suum ponere voluisset maxime in hoc, ut Æneas Augusto assimularetur, quam multa et quam parum consentanea epicæ narrationi, argumento, operis characteri; temporum rationi, illaturus in carmen suum fuisset!

Eadem fere via carmen πολιτικὸν conditum a poëta visum jam olim erat R. Patri *le Bossu**,

* *Tr. du poëme epique* Lib. I, cap. 11. Alio opinio fuit Warburtoni, Præfulis gravissimi, voluisse poetam per Æneam adumbrare reip. condendæ et legum ferendarum auctorem: de qua cf. *Excurs. X ad lib. VI Æneid.*

ut

LVIII DISQUISITIO I.

ut Romanos partim ad amplectendum et probandum præsentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem ac clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia revocare voluerit. Sed nec huic consilio ulla ex parte respondet Æneidis five argumentum five tractatio; profugus ex urbe incensa Æneas novam sedem quærit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet? Fabulæ tamen Virgilianæ univèrse inesse et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quæ principibus pro salubribus præceptis commendari possint, nemo neget; quin potius inter utilitates, quæ poëtarum carminibus debentur, præcipue hoc commemorandum est. Verum non propterea dici potest ac debet: in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale præceptum propositum poëtæ fuisse, cujus explicandi causâ narrationem institueret. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et arduam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quæ inde accipitur, cum utilitate ad omnes hominum ordines, imprimisque ad principum animos conjuncta est, hoc epicæ narrationi per se consentaneum est;

ipfa

ipsa enim rei natura ita fert, ut magnorum virorum facta magna et præclara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem, fructu exponi et narrari nequeant, multo magis si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituta sit narratio. Vana est hæcenus et intra verborum ambages ac tricas vagans disputatio, sitne mera voluptas ac delectatio, an utilitas aliqua proposita cum poëtis, tum aliis ingeniosarum artium auctoribus. Fieri scilicet nullo modo potest, quo minus voluptas per ingenii facultatem parata utilitatem ad aliorum ingenia habeat; enimvero voluptas fatis magna (perfectam dicunt nostri homines) esse non potest, nisi cum honesti, pulchri, ac veri sensu illa conjuncta sit. Delectandi quidem modi ac mensuræ sunt infinitæ: delectationem summam nihil affert, nisi quod suis numeris absolutum est. Decedit adeo voluptati ex Æneidis seu Iliadis lectione capiendæ omne id, quod in alterutra sensui, quem diximus, non fatis facit. Contra signa Apollinis vel Veneris, quoniam illum sensum, etiam supra naturæ modulum, ea explent, voluptate summa afficiunt, quæ nec minus ad animi mores et affectus componendos vim habere debet. Adeo vera voluptas

cum

LX DISQUISITIO I.

cum vera utilitate conjuncta est; uti contra speciosa aliqua præstantia, aut in aliquo tantum genere constituta, vel in adjuncto aliquo inclusa, speciosam tantum aut ex parte haustam voluptatem affert, adeoque etiam utilitatem iisdem finibus circumscriptam.

XVI. Dissimilem tamen omnino Homericorum heroum aiunt esse Æneam; inferiorem Achille et Ulyssæ; *sola pietate insignem*. Quid igitur? si Æneas alter esset Achilles? alter Ulysses? annon exscriptum potius et fervili imitatione expressum eum dicturi sint? Non ego is sum, qui cæco aliquo poëtæ mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorum materiam et epicæ gravitatis haud paullo plus habere si quis dixerit, me habet assentientem; et delector ipse multo magis Homeri lectione quam Virgilii; regnat in Homericis heroibus naturalis affectus, animi impetus, injuriæ acceptæ sensus, qualem et ipse habeo, desiderium reditus ad Lares, quale ipse sentiam; in Æneide sunt consilia de novis sedibus in terra ignota parandis; nihil quod magnopere animum impellat et percutiat. Enimvero non

omnia carmina epica ex uno et eodem genere procedere possunt; post Achillis autem iras et Ulyssis in se ex casibus et periculis objectis expediendo sapientiam seu vafritiem, quæ et prisca ætati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, cum variandum et novandum esset aliquid poëtæ, quidni Æneæ virtutem, quam cum cæteris heroibus communem habet, fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obsequio erga deos temperaret? Ad hoc eum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quæ de Æneæ erroribus et adventu in Latium tradita a superioribus poëtis erant, revocabant. Monitis deorum et oraculis omnia ab Ænea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in novas sedes illata, narraverat antiquitas (v. Disquis. II); quid itaque magis rei consentaneum, quam ut heros insignis pietate et religione exhiberetur? Neque vero non videre debuit tantus poëta, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, causas et consilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine præclare est usus, ut prædictionibus variis animos spe et expectatione teneret suspensos, religiosamque aliquam et augustam speciem rerum

rerum eventibus prætenderet *. Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento ; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Æneæ virtus ; et, licet concedendum sit, epicam vim majorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei sæculi elegantius et mollius iudicium. Cum itaque omnino Æneidis alius ac diversus prorsus sit character quam Iliadis, quis non videt importunum esse, in Æneide requirere ea, quæ Iliadi sint propria ; easdem animorum inflammationes, æstus, tempestates ? insunt Æneidi alia, quæ probes ; quidni in his aequiescas ? Sed infinitum esset omnia persequi, quæ ab iis, qui subtiles poëtarum iudices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, causas et rationes miscent, temere laudantur ac reprehenduntur, inprimis quoties Virgilium et Homerum inter se comparant. Sed nobis retundendus est omnis, quo abripi possemus, impetus. Itaque nec Warburtoni sententiam

* Multus est Servius passim in hoc, ut Æneam ex Flaminis alicujus vel Pontificis persona plurima egisse doceat v. c. IV, 29, pravo utique acumine, cujus tamen fundus aliquis esse debuit. cf. Macrob. III, 1 sq.

attinge-

atingemus*, qui perfectum legum ferendarum auctoris exemplar in Ænea exhibitum esse a poeta voluit; imprimis cum alio loco (ad Lib. VI, Exc. X) eam opinionem attigerimus.

Æneidis argumentum in septimum annum produci, alii cum reprehensione monuere. Perperam utique. Æneæ errores septem annos explere verissimum est (v. Excurs. II. ad lib. III). Sed ipsa carminis narratio non nisi *cum septimi anni æstate exordium habet* (v. ibid. pag. 5. 6) *eodemque anno absolvitur*. Pari errore Odyssææ argumentum octo, novem vel decem, annis comprehendi creditum est, cum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perducere manifestum sit ei, qui animum adverterit.

XVII. Multo minorem esse *characterum*, hoc est, virorum factis ac virtutibus insignium, numerum ac varietatem in Æneide quam in Iliade conqueruntur passim multi; nec sine poetæ reprehensione versus memorant ex Æn. I, 220 sqq. *fortemque Gyam fortemque Cloanthum*; inique admodum et ut sibi ipsi,

* *Divine Legation of Moses T. I, B. II, Sect. IV.*

LXIV DISQUISITIO I.

quid velint, parum constare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum personæ vim aliquam habere debeant epicam; non magis quam *Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymætes Assaracique duo* etc. X, 123 et sic alii; sed veniunt illi viri in censum et turbam eorum, qui tantum nomine laudandi et epitheto suavitatis causa ornandi sunt: quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel cæsi *ἑσθλοὶ, ἀμύμονες, κρατεροὶ, κίχμηται*, et sic porro. Excusant Voltarius et Addisonus poetam, sed tam argute, ut fumorum virorum subtilitatem mireris: alter, cum Homerus, inquit, cessantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Æneide fecus sit; alter ad Virgilii elegantiam hoc refert, quod, cum Augustum vellet adumbratum, neminem ei virtute parem adjunxerit. Enimvero cum argumenti indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures utique factorum et rerum gestarum focii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat. Quod si adeo paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poeta, argumenti necessitati id condonemus, concedamusque, hæcenus Homericam copiam et varietatem

varietatem morumque diversitatem plus delectationis afferre; at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes unus Æneas insignis virtute eminet, nec ejus splendori quisquam alius, nisi Turnus forte, officit*. Quæ res tanto difficilior erat, cum is nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis efferati animi iracundia aut acceptus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

XVIII. De versu Virgilii epico ejusque ad aurem suavitate ac gravitate nonnulla disputare juvaret, nisi majorem subtilitatem ea res haberet, quam ut legentium animos et oculos tenere possit. Illud unum monebimus, in errorem inducere juvenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, ut ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poëtam æstu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus

* Vid. ad lib. VII præcæm.

equestris

equestris vel tubæ vel aliarum rerum reddendo laborare ; Attenuat ea res et deprimit ingenium poëtæ et artis poëticæ dignitatem. Sunt tamen, ais, tales versus in optimo quoque poëta. Recte ; sunt utique multi ; etsi plures alios ad hoc lusus genus accommodare solet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent : Quis enim, nisi jam animum ad leves hos lusus deflexerit, studium aliquod poëtæ agnoscat in illis ac similibus, cujusmodi sunt : *Patris magni parere parabat Imperio.* Aut : *Avia tum resonant avibus virgulta fonoris.* Mihi utique ad poëtices indolem propius esse videtur statuere, ipsam orationis naturam ita esse comparatam, ut multarum rerum fonos exprimat ; inflammatum autem phantasmatum specie objecta animum, cum, rerum species sibi obversantes ut oratione vivide exprimat, laborat, necessario in ista vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graves et celeres, lenes ac duros, fonos vel non id agens et curans ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poëta. Aliud est, in quo viri docti argutantur, quod versus imperfectos non ei caussæ, quam ipsi Maronis familiares prodiderant, quod opus ab eo non
 abso-

absolutum fuit, verum iudicii alicujus subtilitati tribuere voluere. Casu fieri potest, ut versus imperfectus et abruptus in sermone abrupto occurrat, adeoque laudem nescio quam poëtae facere possit, v. c. *Æn.* IV, 361 *Italiam non sponte sequor*, abrupto *Æneæ* sermone; ubi Servius: “et oratorie ibi finivit, ubi vis argumenti consistit.” Atqui hoc acumen est declamatore dignum, non poëta; multo magis ab epica gravitate abhorret, nec potest placere in oratione metro illigata versus metro imperfecto relictus, μέτρον ἀμετρον. Aliiter res se habet in oratione pedestri, in qua propositionum ad aurium iudicium mensura est liberior, quæ adeo variari potest. At in *Æneide* ubique manifestum fit studium poëtae properantis ad novam sententiam et locum novum; cum ingenium consumere nollet in explenda et expolienda sententia antecedente, cujus summa capita apposuerat. Sed nolo in histædium facere; attingi quoque rem To. I ad Donati Vitam Virgilii § 59.

DISQUISITIO II.

DE RERUM IN ÆNEIDE TRACTATARUM INVENTIONE.

QUALE in inveniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam fecundum illud in excogitandis novis rerum generibus, nec audax ad suscipienda vel tentanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum successus esset dubius et incertus; sed, quæ nec minor laus est, natum et factum ad inventa priorum rudia et inchoata perficienda et polienda ornandaque; quam admirabilis porro ac felix fabulæ, quam sibi carminis argumentum fecit, natura sit et quantum in hoc dilectu iudicium emineat: superiore Disquisitione expositum est. Restat, quod illo loco polliciti sumus, ut paucis declarem, *unde poëta fabulam suam ejusque tam copiose instruendæ et ornandæ materiam acceperit*, ut inde clarius appareat, quæ et quanta inventi laus poëtæ ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et subtile ejus fuerit

TRACTAT. INVENTIONE. LXIX

fuerit iudicium in deligendo sibi argumento ejusmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias ab aliis jam paratas et subministratas, ut doctrina tantum et iudicii sagacitate opus esset ad dilectum faciendum.

I. Solent fere Interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita statuere, ut poëtam famam aliquam obscuram de Æneæ in Italiam adventu sequutum esse dicant. Enimvero ex iis, quæ a Dionysio Halic. lib. I, 49 sq. 53 sq. 72*, a Strabone lib. XII, a Plutarcho in Romulo, a Festo in *Roma*, Solino c. 1, Sext. Aurelio Victore de O. G. R. et a Servio passim ad Virgilium memorantur, omninoque ex accuratiore historiæ cognitione, manifestum fit, *fuisse hanc de Æneæ erroribus, deductaque Trojanorum in Latium colonia, narrationem inter illustriores et a multis Græcis*

* Omnino is ea, quæ de Æneæ in Italiam adventu narrata erant, studiose est persequutus inde a c. 45; quod ipse profiteatur ab initio: βέλομαι δὲ καὶ περὶ τῆς Αἰνεΐς παρεστίας εἰς Ἰταλίαν — μὴ παρέργως διελθεῖν, τὰς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς Ῥωμαίων τῶν μάλιστα πεπιστευμένων ἱστορίας παραβαλῶν. Ita legendum. Fatendum tamen, Dionysium suo et aliorum Græcorum more veteres fabulas in historias accurate ad pragmatici scriptoris exemplum expositas mutasse c. 46, in quo tamen Hellenicus jam præiverat, ut c. 48 pr. ipse declarare videtur.

Romanisque scriptoribus poëtisque expositas ornatasque historias. Poterant hoc docere faltem ea, quæ, etsi diverfo consilio, congeffit Ryc- kius in Diff. de primis Italiæ colonis et Æ- neæ adventu (ad calcem Holstenii Notar. ad Stephan. Byzant.) Præterea, id quod primo loco erat commemorandum, communis ac tantum non publica illa erat Romanorum per- suasio, quam religiones patriæ, Lavinii ad- feriora usque tempora celebrari solitæ, firma- bant: v. Strab. V, pag. 355 A. erant sacra Penatibus et Vestæ a magistratibus Romanis facta: Macrob. Sat. III, 4. cf. Dionysii lo- cum sup. Disqu. I. f. IX. appositum et Strab. lib. V, pag. 355 A. Obversabatur adeo Ro- manorum oculis auribusque Æneæ Trojano- rumque memoria; nec Maro adeo aliud argumentum clarius et illustrius excogitare potuit.

II. Omnino quidem *de Æneæ in Italiam adventu* fabulæ (si *fabulam* dicimus, non ficta ac commentitia res ponitur; sed fabula, *μῦθος*, omnem veterem historiam et narratio- nem a majoribus acceptam designat, ante- quam litteris consignari et sermone pedestri exponi cœpisset*), hujus igitur fabulæ fundus

* [Vid. ad Apollodor. pag. 911.]

habetur

habetur Homeri ille locus notissimus Iliad. r, 307. 308 *, ubi Neptunus diis auctor est, ut Æneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne ejus morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Jupiter præ cæteris liberis diligat omnibus ; at Priamum cum progenie Jovi nunc esse invisum ; itaque Æneam ejusque posteros Trojanis esse imperaturos :

Νῦν δὲ δὴ Αἰνεΐαο βίῃ Τρώεσσιν ἀνάξει,

Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Æneæ posterorumque ejus declarari manifestum est ; sed quo in loco illud fuerit, parum certa apud veteres fama fuit ; quandoquidem de Æneæ erroribus ac sedibus tam diverse traditum erat †, cum alii eum in Thraciæ littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quæ fama tandem præ cæteris credita ac celebrata est, confidisse et vitam finiisse narrassent : fuerant quoque qui in ipsa Troade regnum illud consti-

* Translatus ille ac repetitus in H. in Vener. 197. 198, ut pro prædictione Veneris ad Anchifen facta esset : copiose ornatus a Quinto Smyrnæo XIII, 300 sq. inpr. 336 sq., et a Virgilio præclare in oraculum Delphis Æneæ datum conversus : *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris Et nati natorum et qui nascentur ab illis* III, 96—98. Et hinc versus illi pulcherrimi lib. IX, 446—449 expressi.

† Vid. ad Æn. III Excurs. I.

tutum

tutum esse vellent. Non nobis jam id quaeritur, quæ harum narrationum cæteris verifimilior sit; verum nostra eo spectat disputatio, ut ex hac ipsa narrationis varietate manifestum fiat id, quod volumus, non obscurum aliquem in vetere historia aut inter poëtas virum fuisse Æneam, nec ejus fata et res a Virgilio demum inventas esse et excogitatas, Illa enim ipsa narrationis diversitas arguit diversitatem auctorum, qui de Ænea tradiderant, et poëtarum qui idem argumentum tractaverant. Ut enim poëta quisque in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ita, ut suo consilio vel totam fabulam vel inde partem accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrahere, solet. Diversis itaque modis eandem rem exponi necesse est. Historici autem Græci dum suæ civitatis seu populi origines repetebant, popularem famam sequebantur. Sollenne enim hoc Græciæ civitatibus, ut stirpis vel urbis conditorem aut haberent aut haberi vellent clarum aliquem ex ultima antiquitate heroëm. Ejusmodi famam popularem per multas ætates propagatam quis adeo constare sibi expectabit, ut nulla diversitas narrationis inter plures tribus aut civitates incidat? quemadmodum altera

ex

ex parte eandem veterem famam ad se revocant et sibi vindicant plures ab cōmuni stirpe profectæ familiæ? Eodem modo cum multæ passim per varia loca sparsæ essent Trojanorum coloniæ, quid mirum, eas omnes originem suam ad Æneam referre maluisse? Unde diversitas illa, partim consensio, famæ et narrationis necessario oriri debuit. Non itaque, ut hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit narrationis diversitas; manet enim semper fundus aliquis non magis veritate sua destitutus quam quæ ab auctoribus pravissimis traduntur; et nescio an sint fabulæ veterum, quibus plus veræ rerum fidei infit, quam multis historicorum fide copiose, diserte et ornate, expositis, sive in antiqua sive in recente historia; his enim fundus quidem aliquis, ut iisdem priscis mythis, subest, accessere tamen reliqua, quæ illi superstruuntur, ex ingenio vel audacia, interdum impudentia, narrantis. Si *fabulas* itaque *Trojanas* loquimur, narrationes majorum auctoritate acceptas et a poetis scriptoribusque ornatas intelligimus; et præclare hætenus Theffalus Hippocratis f. in Πρεσβευτ. Οὐ μῦθος τὰ Τρωϊκὰ ἀλλ' ἔργα: adeoque vanam disputationem instituisse videri possunt Cluverius et Bochartus, qui ex
ista

ista opinionum diversitate probare voluerunt, Æneam nunquam ad Italiam accessisse. Acriter fatis eorum impetum retudit Ryckius in diff. laudata, sed argumentis promiscue effusis et judicio parum subtili. Nec enim aliter, quam ut eam famam certam ac constantem obtinuisse doceas, quæstio illa de Italia ab Ænea adita expediri et firmari potest; est tamen talis fama in omni remotiore antiquitate usque ad ea tempora, quibus res scripto consignare cœptum est, pro fide ac probabili ratione, in qua acquiescere et quam sequi necesse est; nec fuit aut est antiquiorum temporum ulla alia historia, quam mythica, seu fama ac narratione majorum accepta, mox litteris consignata, cujus adeo fidem ne is quidem, qui primus litteris mandavit, præstare potest nisi hæctenus, quod candide ac diligenter famam veterem exposuit aut in diversitate narrationis sano cum judicio dilectum fecit.

Jam poëtæ ne ista quidem rerum fides ac probabilitas nimis religiose est sectanda. Si tamen ille fatis tenere animos vult, nec committere, ut paullo doctiores auditores commentorum licentia offendantur, ea narratio ipsi sequenda est, quæ celebritate et claritate

ad popularium animos maximam vim habere potest. Etsi itaque inter Græcos scriptores magnus erat ea de re diffensus, cum tamen Romani scriptores de Trojanorum in Italiam adventu Albæque Longæ originibus ab Ænea ejusque progenie repetitis uno ore traderent *, jure suo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam præferre cæteris potuit ac debuit.

III. Antequam ad alia progrediamur, *de loco Homérico* supra memorato pauca adhuc monebimus. Produnt Homeri verba satis aperte regnum aliquod, quod Æneas ejusque posterii obtinuerant. Homerus itaque, qui propior ætate ad Trojana tempora vixit, famam, ut solet, aliquam illo tempore superstitem ea de re sequutus est; nisi forte ipse in itineribus suis in posteros Æneæ incidit. Fuisse regnum illud in ea ipsa Troade, in qua Priamus regnaverat, ea est verborum sententia, quæ legentibus locum prima occurrit; atque ita veteres locum sunt interpretati (v. Strab. XIII, p. 608 C, 906 A, Almel.). Ornata etiam est narratio apud Schol. ad e. I. ex Acusilao: ubi memoratur Venus propter hoc

* Ut p. LXX declaratum est; v. inpr. Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.

ipsum

ipsum cum Anchisæ esse congressa, quod audierat, fatale esse, ut, Priamidis excisis, regnum Trojæ ad Anchisæ stirpem aliquando rediret. Nato itaque Ænea, cum ei vellet regnum maturius parare, Paridi illa Helenæ amorem instillavit bellumque concitavit, ut Priami stirps tanto celerius excideretur. Fuerunt, qui, cum Æneam in aliis potius terris, quam in Ilii solo æquati ruinis, regnum condidisse mallent, interpolatione facta πάντεσσιν pro Τρώεσσιν, in duas partes poëtam traherent. Alii diversum ab Anchisæ Venerisque filio Æneam fuisse statuebant; erant quoque, qui de patre male memoratum dicerent, quod ad Ascanium esset revocandum; alii denique Æneam rebus in Italia constitutis Trojam esse reversum ex eodem illo loco sibi persuaserant. v. Dionys. Halic. I, 53. Quam celebrata inter veteres et nobilis debuit esse narratio, quæ cum tanta opinionum varietate in diversas partes tractaretur!

Strabo quidem vulgari narrationi de Æneæ erroribus et Italiæ aditu omnino repugnare locum Homericum existimabat; in hoc enim innui, Æneam ad Trojam (ἐν τῇ Τροίᾳ) mansisse, in regnum successisse idque posteris suis reliquisse.

reliquisse. Potuit tamen Trojanis imperari ab Ænea etiam aliis in locis, etiam in Italia; et vel hoc posito, sententia sua Homericō loco constat; quod jam Dionys. Halic., acutus scriptor, vidit, lib. I, cap. 53. Quod tam obscure oraculum illud Neptuni extulit Homerus, ad naturam et morem vaticiniorum accommodate factum est. Ratio ejus rei reddi potest etiam hæc ipsa, quod in terris longinquis regnum illud Æneæ constitutum erat; unde non nisi obscura et incerta fama inter Græcos de eo esse poterat. Quam parum enim frequentatum Græcis et notum mare Tyrrhenum et Adriaticum Homeri ætate fuerit, vel ex Odyssææ fabulis intelligas, quæ intra illa maria continentur, neque satis probabiliter a poëta narrari potuissent, nisi ejus popularibus parum adhuc nota adeoque fabulis idonea plaga illa fuisset.

IV. Ut tamen Troja everfa discessuque Achivorum factō dispersos fuga Trojanos iterum in ea loca convenisse et regni aliquam speciem restituisse credamus, plura fidem faciunt, et eo plures poëtarum narrationes alludunt; illud tantum in incerto est, quo duce, auctore aut rege, exules convenerint.

Alii

Alii Antenorem, alii Hectoridas, alii Æneam, Ascanium alii, res Trojanas restituisse narraverant (v. de his ad lib. II Exc. XVII, p. 2 fqq.) Suspiciari licet in regno hoc seu condendo seu condito turbas factas inter viros principes ex regia stirpe oriundos, et hinc nova discidia, novos discessus, et in alia loca profectiones et inde iterum reditus sequutos, ut adeo diversi restituti Ilii auctores prodi potuerint. Hoc quidem modo diversissimæ istæ scriptorum rationes componi et conciliari inter se facile possunt.

V. Sed, ut diximus, nobis non tam id agendum est, ut diversitatem narrationis in consensum redigamus, quam ut *copiam rerum narratarum*, quæ poëtæ *pro materia carminis* esset, *ex hac ipsa varietate* declaremus. Sunt autem multæ, quæ, etsi ab aliis alia ratione tradantur et orrentur, fundum tamen communem priscae alicujus et a majoribus acceptæ narrationis aperte prodant; sunt alia, in quibus omnes fere conveniunt, uti Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc, quod Æneas Penates cum Palladio abstulerit (vide ib. c. 68. 69, adde Lycophr. 1261 fqq. Xenoph. de Venat. non longe

longe a pr.); quod patrem et filium secum duxerit (v. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. 2. 9 et 11 et inprimis egregius ex Sophoclis Laocoonte locus ap. Dionys. I, 48 Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνεΐας, ὁ τῆς θεᾶς, Πάρες, ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κερανίε Νώτε κατασάζοντα βύσσινον Φάρος. Κυριεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν πεμπληθίαν, Συμπλάζεται δὲ πλῆθος, ἔχ' ὅσον δοκεῖς, Οἱ τῆςδ' ἐρώσι τῆς Φρυγῶν ἀποικίας; ita enim lego pro ἔχ' ὅσον δοκεῖ Σοι, τοῖς δ' ἐ. *confluit multitudo major, quam tu putas* (eorum), qui huic Pbrygum discessui interesse cupiunt *. conf. inf. Exc. XVII ad II, p. 4.) A Strabone XIII, p. 607 inter πολυθρόλλητα memoratur et hoc, et alia, de quibus figillatim suis locis videbimus, inprimisque quod in Latium discesserit Æneas, et secundum oraculum eo loco confederit, ubi mensam comederant. Vulgarem hanc inter Italos fuisse fabulam, ut et alteram illam de sue grvida †, copiose docet Dionys. Halic. I, 55. 56, Conon Narrat. 46 et ex Lutatio, Catone et Cæsare, Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12; e quo omnino patet, ex scriptoribus Romanis antiquis non facile ullum fuisse, qui Æneæ fata et adventum in Italiam non expo-

* Et sic nunc editum video e Tyrwhitti emendatione in nova edit. Sophocl.

† Vid. Excurs. II ad lib. VII.

fuisse.

fuiſſet. Item Varro de RR. II, 4. Adde Lycophr. 1250 ſqq. (ubi male *πύργος τριάκοντα* jungunt, jam inde a Scholiaſte; ſed per *πύργος* exponi puta *χώραν*, et *τριάκοντ' ἐξαριδιμήσας γονάς* ad ſuam ſpectare). Inter cætera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Græci ſcriptores dudum ante Auguſti tempora originem Romanorum a Trojanis Æneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Ænea verſibus ad eos tranſtulerunt; v. Conon Narrat. 46 et inprimis Lycophron v. 1226 ſqq. Apponerem loca, niſi brevitati ſtuderem; erit etiam nonnulla ex his perfequendi commodior locus, quando de ſingulis agetur. Eſt enim nobis hoc inprimis propoſitum, ut veſtigia, etiam obſcura, veteris hiftoriæ perfequamur, quibus inſtitiffe ubique poëta videri poteſt. Nec enim ille facile ſine auctore loquitur. Simul adoleſcentes exemplum mature habere cupimus, nam præceptis hæc res non facile expediri poteſt, quo conſilio, qua ratione, ac quo ſtudio in narrationibus mythicis cognoscendis verſandum ſit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoscere ac quærere et in unum locum congerere, quid hic vel ille et ſexcenti alii eadem in re tradiderint, cenſuerint, ſomniaverint,

hoc

TRACTAT. INVENTIONE. LXXXI

hoc est, opera et otio abuti. Contra utilitatis illi studio et honestatis inest plurimum, si modo veteres historias populorumque origines modo priscorum hominum mores ac vitam vel sermonem vel religiones, modo poëtarum inventa, notiones, sententias, inde illustres, addiscasque quæ illi, quos nobis fortuna servavit, ex antiquioribus poëtis ante oculos habuerint, quomodo illa variaverint, ornaverint, quid in quaque re, in quoque consilio, quod sequerentur, spectaverint; utque ab ingenuis poëtarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum, commenta diligenter discernas. Simili studio versandum sibi esse teneant adolescentes in oratione, ejusque structura, singulisque loquendi formis observandis. Ut in aliis liberalibus studiis, sic in hoc antiquiorum litterarum, proposita esse debet saltem utilitas aliqua, otio nostro, hoc vitæ viriumque modulo digna, honesta et liberalis. Nihil autem jejunius esse potest ista doctrinæ ostentatione, qua modi loquendi rariores ac difficiliore, exemplorum turba undique conquisita et ad digitos disposita, illustrantur: nisi simul aut ipsis locis lux aliqua inde affunditur, aut orationis proprietas, elegantia et ornatus, declaratur,

ratur, ita ut ad rei notionem seu speciem menti infidentem accedat inde aliquid, quo illa vividior, plenior, apertior, jucundior, fiat. Hoc faltem modo is, qui eos modos animo et memoria tenuerit, ubi lectione ad illa et similia loca perrexerit, lucratus est ex illa doctrinæ copia hoc, quod sensum eorum, quæ legit, habet et veriore et acriore. At enim nihil aliud tenere quam formulas loquendi exquisitas et raras, miserum et inane studium est, non minus, quam illud, si in auctoribus classicis legendis id unice agas, ut, emendandi et corrigendi, faltem conjectandi, sagacitatem quo loco adhibere possis, circumspicias, de ipsis autem rebus et sententiis, propter quas de verbis laborandum erat, parum sis sollicitus. Sed nunc universe nonnulla, quæ ad fabulam Æneidis spectant, summatim exponere consilium erat.

VI. Quod per prædictionum ambages totus Æneidis decursus præcipitatur, inter ingeniosissimi poëtæ inventa a me numeratum est *. Miram enim ad hominum animos vim habent futurarum rerum denuntiationes, et ex iis

* Sup. Disq. I f. IX. XVI.

neris fabulas in Græciam et Italiam apportare debuerunt. Fuisse adeo, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Servio ad lib. III, 359 discas; et si Tyrrhenos jam antea communi barbarorum superstitione eas artes tenuisse credendum est. Omnino enim prisco tempore, antequam naturæ studium subtilius et philosophiæ acumen increbuit, gens fuit nulla, quæ non significari futura, et a quibusdam intelligi prædici que posse censeret (Cic. de Divin. I pr.) *. Inprimis vero in deducendis coloniis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat; quod satis vel ex uno Herodoto constat (cf. Cic. l. c. c. I f.) †. Ad fedes itaque Trojanis in Italia constituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poëta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, majorumque fama et historiarum fide in Trojanis suis eo usus est, ut per fatorum decreta ac deorum interventum omnia ab eo narrata procederent. Inde Æn. X, 33 *sin tot responsa sequuti Quæ*

* [Nunc de eo accuratius actum in Proluf. I. II. *Historiæ naturalis fragmenta ex ostentis, prodigiis et monstris* 1784.]

† [Conf. Opusc. T. I, p. 315. 316.]

TRACTAT. INVENTIONE. LXXXV

superi Manesque dabant. Fuit in his idem illud de Anchisæ stirpe, quod Venerem sequutam esse sup. f. IV ex Acusilao vidimus traditum. Etiam Apollinis Grynei et Lycii sortes, quibus Italiam quærere iustus erat, memorat Ænæas apud Didonem lib. IV, 345. 346. add. IV, 59—61. (At quod in Cypriis ab Heleno in Paridis profectio editum vaticinium a Proclo memoratur, ad belli Trojani mala spectavit.) Callide autem ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus discendi cupiditatem subinde novis stimulis incendit. Etsi enim Cassandra dudum *profectionem in Italiam* prædixerat; factum tamen erat obscure (in *Hesperiam*, terram aliquam occidentem versus sitam) et ab ea vate, cui nemo fidem haberet: Æn. III, 183 sqq. ubi Anchises: *Sola mihi talis casus Cassandra canebat: Nunc repeto, hæc generi portendere debita nostro Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare. Sed quis ad Hesperiae venturos littora Teucros Creaeret, aut quem tum vates Cassandra moveret?* et ignorabatur situs Italiae: vid. Heleni verba III, 381 *Principio Italiam, quam tu jam rere*
 f 2 *propin-*

propinquam, Vicinosque, ignare, paras invadere portus, Longa procul longis via dividit invia terris. cf. 478. 479. Recte adeo Æneas dicere poterat lib. III, 7 se Troja profectos *Incertos, quo fata ferant, ubi sistere detur.* cf. Excurf. XV ad lib. II. Verum in ipso rerum narratarum ordine apud poëtam primum lib II, 281 sqq. Hectoris umbra Æneæ per somnum suadet fugam, *novamque in alia terra, ultra mare, quod Troadem alluit, coloniam promittit.* Mox auspiciam, primum flammæ in Iuli capite, II, 681, tum exorti subito meteori v. 692 receptum ad Idæ munita loca et *spem posteritatis ex Iulo* ostendunt ; nec non Creusa *Hesperiam* sedem futuram interpretatur v. 781 sqq. (ubi Excurf. XV videndus). In Delo Phœbi oraculum alia de ea terra declarat, *quod inde Trojani originem ducant, et quod ibi magnum imperium constituturi sint Æneæ posteri* III, 94 sqq. quæ, cum illi auctore Anchise, qui Teucrum e Creta oriundum meminerat, male de Creta acciperent, inque hac confidere vel-
lent, Penates per somnum Æneæ oblatis de Italia manifestius exponunt, v. 163 sqq. In-
primis ingeniosum est, quod Trojanorum
origines ex Italia repetuntur per Dardanum,
lib.

TRACTAT. INVENTIONE. LXXXVII.

lib. III, 167 sqq. VII, 203 sqq., fabulis diversi generis confusis, sed exemplo aliorum: v. Excurf. VI ad lib. III. Quibus narratis ab Ænea Anchifes vaticiniorum Casfandræ de adeunda Hesperia et Italia reminiscitur v. 183 sqq. Post hæc recte jam illa ab Ænea dici potuerunt lib. I, 380 sqq. *Italiam quæro patriam Matre dea monstrante viam, data fata sequutus.* Unum aliquid adjiciunt Harpyiæ de comeſis post epulas menſis, tamquam futuræ fedis ac coloniæ ſigno, III, 254 sqq. Tandem Helenus in Epiro omnes caſus errorumque ordinem manifeſte ac clare exponit III, 374 sqq., etiam de ſue XXX porcellos enixa, et de menſis comeſis, alia a Sibylla expectanda eſſe monet v. 441 sqq. Sæpe in ſomnis Anchifes Æneam admonuerat: IV, 351 sqq., eadem Anchifæ anima in Sicilia per ſomnum deſcenſum ad inferos, V, 730 sqq., apud Cumas autem Sibylla acceſſum ad Lavinium, bellum et Evandri ſocietatem, prædicat VI, 83 sqq. Adde his poſteritatis reſenſum apud inferos, et VI, 891. 892 *Exin (Anchifes) bella viro memorat quæ deinde gerenda Laurentiſque docet populos urbemque Latini Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem*

LXXXVIII DISQ. II. DE RER. IN ÆN.

laborem. Omnia hæc fecundum aliquam auctoritatem apponi, partim in singulis locis videbimus, partim ex frequentibus patebit. Nec minus apud Latinos prædictus erat Fauni oraculo, tum variis ostentis monstratus exterorum adventus et Laviniaë conjugium cum advena: v. lib. VII, 58. 64 sq. 71 sq. 96 sq. 254 sq. 267.

VII. Scilicet omnino jam a primis inde temporibus prædictionem aliquam jactatam fuisse, qua, everfo Ilio, Anchisæ Æneæque major rerum ordo, majora fata promitterentur, ipsi Homerici versus declarant supra (f. II.) memorati, ex Iliad. v, 307. 308. Tum in Sophoclis Laocoonte Anchisen, *mandatorum a Venere acceptorum memorem*, de fuga cogitare filiumque, ut in Idam se reciperet, hortari intelligas ex fragmento ap. Dionys. I, 48, quod forte noster respexit, dum Venus Æneam hortatur lib. II, 619 *Heu fuge, nate dea* etc. Omnino Venerem Æneæ sæpius obviam factam notavimus ad Æn. I, 407. Eadem viæ dux fuisse filio Troja excedenti narratur Æn. II, 382 et ap. Quint. Smyrn. XIII, 326, et stellam,

TRACTAT. INVENTIONE. LXXXIX

stellam, quæ profectiois augurium fuerat, Æn. II, 694 sq., ei debitam fuisse probabile fit: cum contra alii Mercurio aliquas ea in re partes tribuisse videantur, quantum ex Marcelli in Regillam Herodis uxorem carmine, a Salmasio restituto, intelligitur: nam ibi lunula in Senatorum calceis inde repetitur, quod Luna lucente (v. II, 255. Exc. II ad lib. III pr.) Mercurius missus Æneam urbe capta eduxerat. Aliud Veneris monitum apud Cononem narratum fuerat; a Photio male excerptum habemus c. 46 Æneas Troja excedit, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα ὄρατο κατὰ Ἀφροδίτης ἐπίσηψιν; debuit utique *ad occidentem* solem pergere. Mox mugiente bove Idæa terrarum circa Ænum Macedoniae imperium suscipit; τετο γὰρ Ἀφροδίτη ἐπέσηψε: cf. de hoc Cononis loco Exc. I. ad lib. III, p. 3. Etiam prædictionem illam, sedis condendæ locum fatalem illum fore, ubi fame compulsi menfas comedissent, jam pridem Anchisæ a Venere factam, e Cæsare lib. I et Lutatio lib. II monet Victor O. G. R. 11 *Tum Anchisa conjiciente, illam esse miseriarum errorisque finem, quippe meminerat, Venerem sibi aliquando prædixisse* etc. et cap. 9 ex Alexandro Ephesio lib.

lib. I de bello Marfico—*Idam petit, ibique navibus fabricatis—oraculi admonitu Italiam petit*; et Dionys. I, 55—ne in ultteriores Europæ partes classis Trojana navigaret, οἳ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τέτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτῶν βέλῃσιν ἐνδεικνύμενον. Narrat inde portenta in appulsu ad Laurentum facta, latices fontis repente e terra profilientes, mensas absumptas, et vocem ex luco repente auditam. At Sibyllæ monitus, quos alii ibid. ap. Dionys. I, 55 Erythris acceptos narrarunt, quosque Tibullus II, 5 novo exemplo, cæstro vaticinantis in elegiam illato, arripuit, præteriit Maro, cum Sibyllæ alius locus in carmine, aliæ partes essent, in lib. VI. Interea Apollini omnino honos ille mansit perpetuus, ut ad eum fatorum Æneæ et posterorum, Italiæque ab iis occupatæ, fatalis ordo referretur. Nobile illud Horatii in Carmine sæculari: *Condito mitis et seqq. Roma si vestrum est opus, Iliæque Littus Etruscum tenuere turmæ Jussa* (oraculo) *pars mutare Lares* etc. add. C. IV, 6, 3. 21.

VIII. Fuisse etiam *somnium* aliquod Æneæ celebratum a multis, ex Cic. de Div. I, 21 apparet: *Sint hæc, ut dixi, somnia fabularum, hisque adjungatur etiam Æneæ somnium: quod in Numerii Fabii Pictoris Græcis annalibus ejusmodi est, ut omnia, quæ ab Ænea gesta sunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint, que ei secundum quietem visa sunt.* Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, dum græce scripsit, Græcos auctores sequi potuit, somnium, quo fata Æneæ exponerentur per quietem ex ordine, quæ deinde eventus comprobavit.

Etiam *Penatium monitus*, quos per somnum acceperat Æneas, passim fuisse memoratos, ex Servii loco discere licet ad III, 148 Penates—quos quidam dicunt, *ideo inductos a poeta monere per somnum: monitu nam eorum per quietem cum Latino fædus fecisse; eorum etiam monitu Latinum Æneæ se conjunxisse* (hæc eadem apud Dionys. I, 57 occurrunt); *eisdem tradit* (Varro) *visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent, imperasse, eaque nostros publice curasse majores.* Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco novæ urbis capiendo secundum nonnullos oblati per quietem

quietem Æneæ dii patrii diremerant ap. Dionys. I, 56. Descripta et hæc e Catone in origine gentis Romanæ, quem eo toto loco Dionysius sequitur; nam totidem verbis ex illo libro leguntur ista ap. Auct. de O. G. R. c. 12 extr.

IX. Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, ut generum sibi fumeret extraneum aliquem et cum eo regnum communicaret. Sic Virg. Æn. VII, 58 sq. 81 sq. 254 sq. Paria ex Catone (non ex O. Lutatio) prodit Victor de O. G. R.—*utpote qui (Latinus) in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac somniis sæpe admonitus erat tutiorem se adversus hostes fore, si copias suas cum advenis conjunxisset.*

X. Similiter etiam in cæteris, quæ ab Æneæ in Italia gesta sunt, poëtam id egisse, ut antiquas historias narrationesque de oraculis et ostentis suis consiliis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum est, et infra quoque suo loco figillatim monebitur. Quam auctoritatem in excidio Trojano sequutus sit, pluribus Excurſibus ad lib. II declarabitur.

XI. Ex

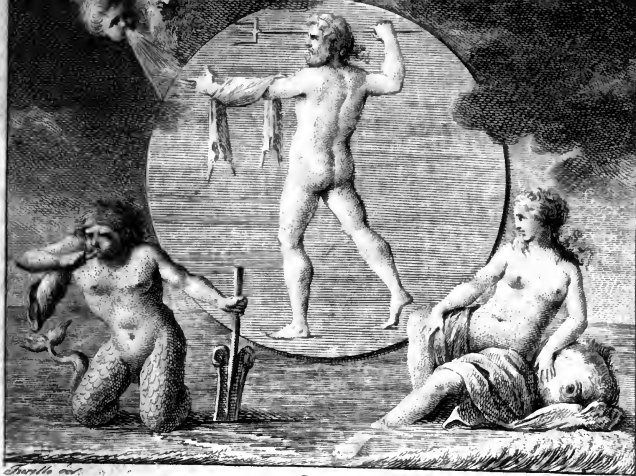
XI. Ex iis, quæ adhuc dicta sunt, satis, puto, intelligitur, non male hoc a me pronuntiatum esse: materiam carminis poëtæ mira fortuna oblatam fuisse, non ab eo excogitatam et inventam; tractationem autem et ornationem etsi non magis poëta a se petiit, cum Homeri vestigiis insisteret, ita tamen eum illa in re versatum esse, ut elegantiore judicio, majore cultu et exquisitiore ornatu, omnia perfequeretur,

Etiam hanc argumenti, quod poëta tractandum sibi sumserat, felicitatem aliquam habendam esse supra (Disqu. I. f. VIII) diximus, quod, cum *per deorum ministeria* res esset exsequenda, offerrent se Junonis et Veneris numina, quæ poëtæ causæ tam præclare ferviunt, potentissima illa, et ipsa fabula jam dudum consecrata; nam, quod insigni Veneris cura habitus est Æneas, id ex Homero familiare sibi habet lector, et Junonis odium in Trojanos non minus ex Homero notum est. Jam eximio aliquo fortunæ beneficio res ita ferebat, ut alterius deæ numen Carthaginensibus et mox Turno accommodari posset, altera autem dea non modo tamquam Romanorum

rum tutela constanti religione coleretur (conf. Lucret. I pr.), verum etiam Juliæ gentis prima stirps et origo haberetur. v. ad lib. I Excursf. I*. In Junonis autem odio tractando et ad poëticam vim temperando poëtæ prodesse potuerunt etiam Ἡρακλεῖσι, carmina, quæ olim extabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit. Junonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; qua in re jam tot in locis Homerus præiverat, v. c. Iliad. ε, 119. ζ, 256 sqq. ο, 25 seqq.

Maturate fugam — Aen. I. 137.

P. VIRGILII MARONIS
 Æ N E I D O S,
 LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

TROJA capta Æneas, Anchisæ et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Æolo rege ventorum, rogatu Junonis, gravissima tempestate ad Libycum litus adpellitur 1—169: egressusque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prostermit, singulofque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqualiter distribuit: sociosque deinde, longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur—222. Interea Venus Æneæ sui Trojanorumque causam apud Jovem agit, omniumque calamitatum illarum causam Junoni imputat. Jupiter contra, referata fatorum serie, spe felicitatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur—304. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro et explorandæ regionis causa huc illuc oberranti, sese obviam præbet: navesque dispersas salvas esse nuntiat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam

quam tunc in iis locis condebat Dido—409. Æneas itaque, matris beneficio cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginensem ingreditur: ubi et focidis salvos reperit, et a Didone benigne excipitur—656. Venus tamen, quod neque Junonio hospitio neque muliebri inconstantiae fati fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginæ amorem inspirat Æneæ.

ILLE ego, qui quondam, gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis vicina cœgi,
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Ille ego. Vulgaris sententia est, quatuor hos versus auctorem habuisse Virgilium, sed a Varro esse sublatis. Quod si ita res se habuit, acutior sane Varius Virgilio fuit. Sed totum illud commentum Pseudodoni fide nititur, v. T. I. Vita Virg. § 60, et nobis quidem verisimilius est, a Grammatico aliquo versus hos esse affutos; factum enim est hoc idem in aliis poetis; etiam olim in Hesiodi opere rustico hoc sibi permiserunt Rhapsodi. Cæterum rejecti ii versus sunt doctissimorum virorum suffragiis,

A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat quisquis hos versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego—nunc h. M. arma virumque cano.* Bene autem, tam longa oratione interjecta, poterat illud *at* in apodosis præfigi, quod toties factum videmus; quod adeo reprehendi aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic jungenda: qui, *modulatus—et egressus silvis*, (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3.) *quondam cœgi arva vicina, ut parerent colono quamvis avido*, ut, licet ille frugum terræ sit avidissimus, tamen agri, proventus ubertate, cupiditati ejus satisfacerent. cf. Burm. *Parent arva et arva coguntur*, agricolæ studio et opera, quæ declaratur a poetis per *impe-*

rium, vim, et similia: dicitur agri *domari, servire, parere*. At h. l. de poeta, super rusticæ præcepta dante, idem bene e poetica ratione, qua ad præcipientem, tanquam auctorem, refertur id, quod facere præcipit, dicitur; at forte non nisi in pedestri oratione dictum est: *cogere arva, ut pareant*. *Arva vicina* possint non incommode dicta videri, iisdem *silvis*, h. e. pascuis, subjecta. *Arma horrentia* nolim accipere horribilia, nisi novatum hoc esse censeamus, nam exemplum hujus usus adhuc desidero, sed ut *tela horrentia, bastæ horrentes*, dum erectæ, protensæ, stant: Nec aliter *horrens umbra* dicta inf. 165. 311. cf. ad lib. X, 237. Notio horroris sane et sic inest.

ARMA, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris Italiam, fato profugus, Lavinia venit

v. Burm. ad h. l. Burm. Sec. in Misc. Obff. Vol. VI T. III p. 523 et in præf. Virgil. partim quod ab optimis codd. imprimis Medic. et, quantum æstimare licet, a Romano absunt (cf. Heinf. it. Miscell. Obff. Vol. VI. p. 523. e nostris non habet Goth. tert.); partim quod ab Ovidio et aliis Æneis a verbis: *Arma virumque*, tanquam principio carminis designatur; quod tamen argumentum paullo levius est; poterant enim verba laudari, quæ commodissime in cam, quam volebant, sententiam transferri possent, ut in illo: *Transsulit in Tyrios arma virumque toros*; cum *Ille ego* incommodum esset. Poterat etiam omissa præfatione ipsius tractationis initium laudari. Sunt, quibus versus Virgilii ingenio indigni esse videntur. Omnibus tamen argumentis gravius est hoc, quod rationi epici carminis adversantur, cujus majestas non modo, sed et ingenii, quod poëta rerum narrandarum magnitudine occupatum, earumque mole laborans, habere debet, impetus, atque etiam lectoris studium, avvocato ad poëtæ lusus animo, infringitur: multo autem pejus id fieret in ipso carminis exordio. Quod quidem tanto poëtæ observatum non fuisse, credere vix licet. Nam Orphicorum auctoritates ad carmen cultissimum nullam vim habere possunt; si forte in ejus exordio poëtam de se mentionem facere meminere idque exemplum ad Virgiliū trahere volueris.

2 *Lavinia* Medic. a m. pr. aliique codd. sed pauciores. Commendabat illud Heinf. receptit Burm. Sic tamen jam editum ed. Junt. 1520 per Nic. Angelium, unde in alias edd. venit. aliæ retinere *Lavinique*. Eadem varietas apud Gell. X. 16, et al. Enimvero *Lavinia arva* inf. IV, 236, et sic alii poëtæ. Etiam Græcis *Λαοῦνιον* et *Λαοῦνία*. Nihil autem nisi forte *Λαῖνα* ap. Dionys. Halic. I, 59 (ubi tamen Vat. *Λαοῦνία* habet) occurrit, quod *Lavinum* scribatur. Apud Propert. II, 25, 64 igitur *Lavinis litoribus* erit pro *Lavinis*. Est tamen Juvenalis versus Sat. XII, 71 *novercali sedes prælata Lavino*: ubi nulla contractio locum habet: quod jam monui ad Tibull. Obff. II, 5, 49.

I—3. De Æneidis argumento hoc et poëtæ professione monitum ac disputatum est in præmissis Disquis. I. II. *Arma*, h. e. bella (sub Ænææ adventum in Italia orta), *virumque cano*, qui venit: hoc est, ut verbis vulgaribus diceret, et adventum viri a Troja profugi

in Latio, eo quidem loco, quo Lavinium posthæc ab Ænea fuit conditum. Est autem hæc Æneidis summa, quæ absolvitur sede in Italia accepta, Turni cæde et ex fœdere cum Latino: XII, 117 sqq. *Arma virumque* melius ita nos et epici carminis dignitati convenienter

Litora; multum ille et terris jactatus et alto,

3 et ante *terris* abest in nonnullis ap. Burm. Cæterum non bene major interpunctio poni videtur ante *multum*, ut nova sententia exurgat. Sed jungendum: *virum, qui venit—Italiam, Lavinia litora: multum ille jactatus et t. et a.* Neque video, cur infra v. 6 ante *Genus* major sit distinctio illata.

nienter interpretari putamus, quam pro *armato viro*, ut aliis locis recte dicitur, v. c. inf. XI, 747, aut, ut *vir* ad sex priores, *arma* ad sex posteriores libros pertineat, aut cum Burmanno ita accipere, quemadmodum in solenni formula: *arma virisque ad bella polliceri*, et in similibus. Videtur enim hæc alia loquendi forma eaque aliena ab h. l. et gravitate epica haud satis digna esse; et existeret sensus: apparatus bellicum canere incipio. *Fato* præclare ponitur, ut ad deorum interventum poëta viam muniat; *profugus venit*: ornate illud adjectum, et melius jungitur: *Trojæ ab oris profugus venit*.—*primus*: videri potest simpliciter dictum, respectu suæ stirpis ac gentis novæ in Italia, cujus ille fuit auctor ac princeps; primus hætenus fuit, qui veniret in hæc loca: *primus qui venit I.* Interpretes multa moliuntur in h. l. quoniam Antenor jam ante ad Italiam accesserat. Si tamen jungendum est *primus Trojæ ab oris*, quod verborum positus facere suadet, ita intelliges, ut primus e Trojanis in *has certe Italiæ partes ad Lavinium* (quod jam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1 monuit) pervenerit Æneas, nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiæ parte, quæ Galliæ Cisalpinæ erat, appulerat. cf. inf. 247.

Quamquam et, *aliorum Italiæ proprie diætæ colonorum respectu*, primus Æneas, utique e *Trojanis*, Italiam adiit; nam qui ante eum Italiam frequentabant, Ænotrii, Evander et Hercules, ex Græcia advenerant. Sed, ut diximus, arguta hæc potius quam vera putamus; et poëtæ animo hoc unicum insidere debuit, quod ab antiquissima memoria repetita res est. *Primus, primo, interdum omnino veterem memoriam declarat.* A. VIII, 219. *Primus ab æthetio Saturnus venit Olympo. venit Italiam*, Homericæ ratione; *ἡκε πόλις* et innumera, omisso *eis*. Omnino hoc insidendum animo, ut semel monitus sis, poëtam Græco more præposita ista, *in, per, ad*, negligere. *Italiam et Lavinia litora* declarative cumulata sunt; *Lavinia* autem *litora*, in quibus aliquando urbs Lavinium erat condenda, ut solent poëtæ petere epitheta etiam a postmodo factis.

3. 4. *Venit jactatus et passus* interponitur *ex more ille*. postquam magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in locis nova sede, toleraverat. Πολλὰ δ' ὄγ' ἐν πόντῳ πάθει ἀλγεα ἦν κατὰ θυμόν. Odyss. α, 4. *Vi superum*, numine ac voluntate deorum: *ἐκ θεῶ. ἐκ θεῶν. memorem J. obiram*, proprie *Junonis memoris*; cujus ira cum acceptæ injuriæ pertinaci memoria erat conjuncta, adeoque et ipsa ira *memor*.

Sic

Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram :
 Multa quoque et bello passus, dum conderet
 urbem, 5
 Inferretque deos Latio ; genus unde Latinum,
 Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
 Musa, mihi caussas memora, quo numine læso,

4. et ante sævæ auctoribus libris et edd. ant. abjecit Heinf. post Pierium.
 —6. inde Zulich. a m. pr.—8. quo n. læsa conj. Scioppiii. fed v. Heinf.

Sic et Græci. Exempla cumulatit Guellius ad h. l. Sufficit unum, *μνάμων μῆνις* Æschyl. Agam. 161. Ad rem cf. Æn. V, 781 sqq. Revocatur autem hoc versu rerum narratarum ordo ad interventum Junonis et cæterorum deorum: *de quorum ministeriis*, quæ hic statim ab initio pollicetur poëta, v. Excurs. I* ad h. v.

5—7. *Multa quoque passus, etiam bello. Quamquam quoque et pro simplici quoque etiam alibi occurrit. dum conderet urbem*, donec Lavinium condidit fedemque ibi imperii fixit; cujus rei signum certissimum, si patria religio instituta est, unde: *Inferretque deos Latio*. cf. XII, 194. quo etiam splendidior facta est oratio: quam si in Latio eum confedissee audias. Cæterum in hoc et seq. versu poëta operis characterem ex sine proposito satis declaravit: sedem novam in Italia, post toleratos in erroribus et in ipso accessu labores et discrimina. Importunum itaque est, Achillis irati vehementem affectum in Æneide desiderare, quem

Tom. II.

poëta exhibere noluit nec debuit. At illud præclaro cum judicio in prima statim fronte egit, quod rerum narrandarum summam ad Romanorum originem retraxit ac deduxit, adeoque popularium suorum studium audiendi excitavit. cf. Disquis. I, de Carm. epico f. IX. *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium penates Troja advectos. A re, quæ religionem et venerationem habet, accessum Æneæ præclare designat. Unde, alii ad *Latium* et ad *urbem* retulere, alii ad *Æneam*, Melius: *qua ex re, quo factum est*, ut Aborigine cum Trojanis æquati communi Latinorum nomine sint comprehensi (cf. Æn. XII, 823 sq.), ut ab Ascanio Alba fit condita, et ex ejus posteris *urbis Romæ conditores* ortum habuerint. *Alban* autem bene ab *Albanis patribus* designat, h. e. senatu, tamquam a nobiliore populi parte. cf. IV, 682. VII, 727. *Romam* autem per *altæ mœnia Romæ*, pleniore ore.

8. *Musa, mihi c. memora*: Nam quæ deorum interventu

A aut

Quidve dolens, regina deum tot volvere casus
 Insignem pietate virum, tot adire labores 10
 Impulerit : tantæne animis cœlestibus iræ !

Heuman. conj. *quo nomine læsa*. sed v. Burm. Nisi in fronte libri talis erroris suspicio nimis temeraria videri posset, ex Lucani imitatione coniectet aliquis scriptum olim fuisse : *quo crimine læsa*. Nam sic ille VII, 847 *Theſſalia infelix, quo tanto crimine, tellus, Læſiſti ſuperos, ut te tot mortibus unam, Tot ſclerum ſatis premerent?*—9. *Quidve Deum R. dolens*. Hamb. pr.—11. *Impulerat* Rom. cum aliis ap. Heinf. ad. v. 4.

aut conſiliis et machinationibus alicujus dei eventum ſuum haberant, niſi a dea edoctus, poëta ſcire non poterat. Itaque ille munit viam ſibi, ut iis commodè uſi poſſit. *quo nomine læſo*. Cum numen ſit voluntas, tum poteſtas ac majeſtas dei, (unde tandem pro ipſo deo ejuſve natura aut nomine ac titulo ponitur) potentiaë autem partes eſſe poſſint, ut in Junone divitiarum, regnorum, conjugiorum, partus, Burmanus poſt Catrœum (cur tamen hunc nomines, cum jam in Servio, Cerda, et aliis eadem explicatio occurrat ?) ita accepit, ut eſſet, *qua parte potentiaë ejus læſa*. Enimvero ut uni deo *plura numina* ineſſe dicantur, nec uſu nec ratione mihi quidem liquere videtur. Si poëta de uno deo *numina* memorant, id ſit poëtica ratione, ut pluralis pro ſingulari ponatur. Simpliſſimum eſſet accipere : *quo deo læſo* : ſic I, 674 *ne quo ſe numine mutet* ; poëta tamen ipſe ſtatim numen illud ſubjicit, Junonem ; ex Muſa igitur illud quærere non poteſt ; niſi eam alterius dei læſi cauſam ſuſcepſiſſe dixeris ; quemadmodum Ajacem Oilei ultus

eſt Jupiter in Palladis gratiam ; unde modo ipſi modo Palladi naufragium Ajacis tribuitur, v. Odyſſ. 7, 130 ſqq. et inf. v. 43. Verum nec ſatis conſentaneum aut jucundum hoc in argumenti expoſitione eſſet, nec, quiſnam ille deus eſſe potuerit, cujus cauſam Juno ſuſceperat, apparet : ſuas illa iras, ſua odia, exercuit. Poſſis et illam rationem experiri : *quo deo læſo, et, ſi Junonem illud numen fuiſſe ſatis conſtat, qua de cauſa illa tantopere ad iram provocata, Aeneas tot discrimina adierit*. ut adeo poëta ſtructura verborum deſerta ad aliam deſlexerit. Quam durum tamen et hoc ſit, facile ſentias. Omnibus igitur tentatis et expenſis, (niſi coniecturam in V. L. propoſitam admiferis) quamquam duriorẽ præferas rationem jam a Servio propoſitam : *quo, qua re, qua in cauſa, numine læſo*, majeſtate divina, h. e. ipſa^r Junone. Si poëta duriorẽ hæc ratione offenſus fuiſſet, facile *qua*, quatenus, qua in re, vel *qui*, quomodo, reſcribere poſuiſſet. Subjicitur pro explicatone : *quidve dolens—impulerit* dea virum (exquiſite, h. e. coëgerit) *tot casus volvere, h.*

Urbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
 Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
 Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli:
 Quam Juno fertur terris magis omnibus unam 15

12. Cur *Tyrii t. coloni* parenthesi includantur, non video. Est enim ea poëtica forma, ut absoluta enuntiatione dicatur, quod in prosa esset, urb fuit, *quam T. c. tenere*, habitarunt.—13. *Karthago* Medic. cum multis aliis: item Goth. sec. Alii *Cartago*, ut et apud alios. *Tiberina* omnes h. l., cum alias tantopere varient libri in scriptura. *Hestia* Medicus. it. Goth. pr. et tert. pro corrupta sequiorum sæculorum scriptura.—15. *Hanc* Bigot. *fertur terram* Sprotianus pro var. lect. una Parrhaf.

e. ut subiret, adiret. Quæ enim gravia, difficilia et molesta sunt, et quæ magna cum difficultate movemus, machinamur, molimur, perficimus, ea *volvi* poëtis dicuntur; nunc et ea, quæ tolerantur.

12. Cur a Carthagine initium narrandi faciat poëta, v. mox ad v. 94. *Urbs fuit*, quoniam illa tum erat eversa, a Tyriis condita et habitata. *antiqua*, non tam quoniam nova Carthago deducta nuper a Casare colonia erat, ut fere interpretes: sed quoniam antiqua origo inprimis in urbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troja: *Urbs antiqua ruit*. et de Italia: *Terra antiqua, potens*.

13. 14. *Longe*, procul sita, magno interjecto maris intervallo, ex adverso Italiæ et quidem Romæ, quam per *Tiberim* designari puto. *studiisque asperrima belli*, graviter dictum pro: *dedita, vacans studiis belli*: quod *asperum* dici solet; tum poëtis studium dicitur asperum, tandemque *urbs aspera studiis belli*. Virtus bellica a poëtis

per *iram* exprimitur ejusque attributa. *Exasperatur* autem is, qui offenditur et ad iram provocatur. Itaque *asper*, τεραχὺς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, sævus, modo fortis, bellicosus, modo acer, ardens, concitatus, flagrans, ut h. l. Similiter *acres* iracundi, calidi, δεμεις, mox strenui, πρηντικοι, tum vehementes, δεινοι, et sic fortes. Semel novisse expedit ad poëticam orationem, quam inprimis perspectam esse volumus, declarandam.

15. Quam Juno fertur unam omnium maxime amasse, etiam Samo prætulisse, in qua antiquissima et celeberrima Junonis religio erat. De templo Junonis Samiæ v. Herodot. III, 60. Carthagine sub *Uranie* nomine h. e. ea appellatione, quæ græce ita reddi posset, Juno fuit culta, aut colli credita. Nam comparatio illa deorum apud exterarum gentium solitorum parum docte a Græcis et Romanis facta est: ita ab aliis hæc ipsa Pœnorum dea cum Venere comparata est.

A 2

vid.

Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
 Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
 Si qua fata finant, jam tum tenditque fovetque.

16. Ad hiatum in hoc versu impugnandum neminem video quicquam attulisse, ut mirum sit, cur ad alios offenderint.—17. *regni* Goth. pr.—18. *Sinunt* Medic. a m. pr. et pr. Moret. *sinent* editi quidam et Goth. tert. *si que* Zulich. *intendit* Puget. et Parrh. a pr. m. quæ varietas et alibi occurrit. cf. Burm. *fovetque* tres ap. Burm. *vovet* conj. Heumannii. v. Not.

vid. Selden. de Diis Syris Synt. II, c. 2.

16. *Hic illius arma, hic currus fuit*, ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vestri ad pugnam egrediebantur, reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant. v. Il. 9, 441. ε, 194. traducta illa, ut alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis, quæ potissimum frequentarent dii et colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poëtis eæ urbes eaque templa, quæ celebriore aliqua religione eminent. Egregius hanc in rem locus Il. v, 21 sqq. de Ægis Neptuno facris. Junonis autem currus e nobili Homeri loco Il. ε, 720 sqq. (adde Odyss. ε, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Flacc. V, 184. Poëtica tamen potius quam vera descriptione uti videri debet poëta. Nam Carthaginienses non currui sed leoni insidentem expressisse memorantur cœlestem suam deam. cf. Apuleius Met. VI, 6. Porro *arma* Junoni tribuuntur, non, quatenus inter reliquos deos deaque armata præliis ante Trojam interfuit, ut Il. v, 70 et Æn.

II, 614 *Juno ferro accincta*. cf. Valer. Flacc. V, 288. 289. debent enim *arma* h. l. esse ali-quod proprium ac perpetuum; ut adeo de *Junone armata* cogitandum sit, qualis *Ἡρα ὀπλοσμίχ* fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858, et *Ἰππία* h. e. curru vestra Olympiæ ap. Pausan. V, 15 p. 414. Hasta tamen ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Juno Curitis*. cf. Cerda. Sed optime Servius: *Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur: Juno curulis, tuo curru clipeoque tuere meos curiæ vernulas sane*. Locum nostri poëtæ expressit Ovidius Fast. VI, 45 *Pæniteat, quod non forvi Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco*.

17. 18. Carthagine, Romæ æmula, præclare utitur poëta h. l. ut ea urbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, *Juno jam tum*, prisca illa Æneæ ætate, ante Romam conditam, *tendit*, contendit, al-laborat, operam dat, *fovetque*, pro vulgari studet; *fovet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione. *Si qua* ratione.

Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
 Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces; 20
 Hinc populum, late regem, belloque superbum,
 Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.
 Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
 Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis:
 Nec dum etiam caussæ irarum sævique dolores 25

19. *Trojano sanguine*, sine a Moret. pr. et Leid. sed v. Heinf. Judicium de hoc versu obscurum Quintiliani Inst. IX, 3, 14. ubi v. Interpp. —20. *quæ everteret* duo ap. Burm. alii ap. Pier. ut et alibi variatur. *averterat* tert. Rottend. *quum verteret* Puget.—21. *Hic* Schol. Cruqu. ad Horatium Epod. 5. *Si hunc populum* legere liceret, reprehensioni inanis repetitionis nullus locus foret.—22. *Libyes* ed. Ven.—24. *Agri*, Medic. *gesserit* Moret. qu.—25. *necdum jam* fragm. Moret. *sævique labere*, Pierii Longob. cum aliquot aliis ex vulgari permutatione. sed *dolores* proprie irarum inprimis muliebrium. cf. Burm.

19—22. Erimvero e Trojana stirpe ortum habituram esse acceperat gentem, quæ Carthaginem aliquando esset evertura. Populum enim ab ea gente esse oriturum, qui ad excindendam Carthaginem in Africam sit copias suas trajecturus. Si ita exposueris, poetam forte aliqua ex parte a reprehensione inanis tautologiæ liberares, nec Cerdæ (ad lib. X. 213. 214) nec P. Angelii Bargæi subtilitate indigeas, in Epp. Clar. Viror. lib. I. pag. 85 (Lugd. 1561), qui, ut ne eadem res bis dicta esset, explicabat: *venturum*, futurum et evasurum late regem ab excidio Libyæ. Jam expende rationem poeticam. *Hinc*, ex hac progenie, posteritate Trojanorum. *Populum late regem* pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82

extr. Comparant *εὐχρηστῶν* Homericum et *εὐχρημάτων*. cf. inf. I, 235. *Hinc fore ductores*, &c. *bello superbum*, exquisitius quam potentem, ferocem, utpote victorem, *καυδόνωντα*, semel de hoc usu vocis apud poetas monemus. *Libya* nunc plenius pro Carthagine in ea Africa parte sita. *venturum exitio*, ad exitium, ut *auxilio*, *subsidio*. v. Burm. *Audierat Parcas sic volvere* sive fila sua nere et cum iis fata, *ἐπικλώσσει*, sive hæc *moliri*, *machinari*: hoc alterum verius.

23. 24. *Veteris belli*, paulo ante gesti, ut *vetus* et *antiquus* interdum. v. Burm. *prima*, primum, prius. *Argi* pro *Argivis*.

25—28. In parenthesi esse positos puta. *Id metuens et belli memor*, quod gesserat, — *arcebat Troas*. Cum autem
 alias

Exciderant animo ; manet alta mente repositum
 Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
 Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores :
 His accensa super, jactatos æquore toto
 Troas, reliquias Danaum atque inmitis Achilli, 30

26. *Exciderent* unus *Leid.* in inter *alta* et *mente* jam *Pierius* sustulerat. —28. *raptis* Rom. —30. *atque* aliquot in codd. abest. v. *Pierium*. *Achilli* Medic. aliique ap. *Pier.* et *Heins.*, quem vide hic et ad 120 et ad *Ecl.* VIII, 70. five quod etiam *Achillus* olim fuit, ut *Patroclus* et *Patrocles*, five ex *Achilleus*, pro *Achillei*, quod verisimilius ; nisi sic scribendum erat. Mox v. 41 *Oilei* in *Med.* est *Oili*. nam ab *Achilles* frustra ducere id *Grammaticos* puto. Vulgo h. l. *Achillis*.

alias causas interposuisset, *iniquum Paridis judicium, quo Junonis forma inferior pronuntiata fuerat, et Ganymedis raptum*, addit v. 29 *His accensa super*, cum, super cætera, insuper, etiam his sibi factis injuriis esset inflammata. Aliorum interpretum ratio, ut *id metuens* cum antec. *Audierat* jungas, orationem efficit elumbem et languidam. *Anacoluthum* agnoscere satius esset, sed necesse non est. *Manet repositum* pro vulgari, est repositum in animo *alte*, profunde. Comparanda autem cum his *Homerica* II. *ω*, 25—30. Formam adumbravit *Stattius Theb.* I, 246, ubi *Jupiter* : *neque enim arcano de ectore fallax Tantalus et sævæ periit injuria mensæ*. Hinc *Ovid. Fastor.* VI, 43 *Causa duplex iræ : rapto Ganymede dolebam : Forma quoque Idæo udice vilita mea est*. Cæterum versus est ex ornatissimis. *Spretæ injuria formæ* adjectum ad declarandam judicii indolem, *spretæ forma*, est Juno-

nis pulchritudo pulchritudini *Veneris* posthabita ; et, quandoquidem id cum *Junonis injuria* factum, hoc plenius : *spretæ formæ injuria*. *Genus invisum*, propter *Dardanum*, *Jovis* et *Electræ*, pellicis, filiiæ *Atlantis*, filium, a quo *Trojani* ducunt originem. *Serv.* v. *Exc.* VI ad lib. III. Potest forte *genus invisum* ad *solum Priami progeniem* revocari : quid tamen inde *lucri poetæ* accedat, non video. Fuit *invisum Junoni* omne nomen *Trojanum* omnino, atque adeo etiam *Æneas* cum comitibus ; nec solum ii, qui a stirpe *Priami* erant oriundi. *rapti* (v. *Æn.* V, 255) *Ganymedis honores*, ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota *Hebe*. *Serv.*

29—33. *His accensa super*, insuper. v. ad v. 25. *reliquias Danaum*, a *Danais* et ab *Achille* relictos *Trojanos* ; qui *Achivorum* manus effugerant. Mox *multos annos* h. e. septem. v. *Exc.* II ad lib. III. *acti fati*. non tam, quoniam

Arcebat longe Latio : multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant, læti et spumas falis ære ruebant ; 35
Quum Juno, æternum fervans sub pectore volnus,

35. *falis* in Medic. supra adscriptum, aberat, ut esset hiatus. Sed et X, 214 *campos falis ære secabant.*—36. in *pectore* Zulich. ex glossa. aut in ex alio ordine, qualis in Dorvill. *fervans æternum.*

quoniam hoc Junonis odium fatale erat, ut Serv. : Sed potius, quoniam hi ipsi Trojanorum errores fatales erant. *molis*, molitionis, difficultatis. In prosa : *Tam difficile erat*, ut Trojani in Latium pervenirent, ibique stirpis, e qua Romani orituri essent, auctores fierent.

34. Hic, ut in Odyssæa, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia solverit Æneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed tempestate mox orta a cursu avertitur et ad litus Africæ, tantum non naufragio factò, ejicitur. Rerum autem ordinem ipsamque adeo dictionem ad Homeri exemplum instituit Odyss. ε, ubi Ulysses ex Calypsus insula Ithacam petens, cum jam Phæaciam in conspectu haberet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Æolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. cf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen major rerum varietas narrationisque

suavitas. Ceterum in primo hoc libro multa ex Nævio adoptaverat Maro : Macrob. VI, 2 extr. p. 588 *In principio Æneidos tempestas describitur, et Venus apud Jovem queritur de periculis filii, et Jupiter eam de futurorum prosperitate solatur ; hic totus locus sumptus a Nævio est ex primo libro belli Punici.*

35. *Vela dabant*, cum per epexegetin hoc vellet explicare, saltem verbis erat ornandum, cum sententia eadem maneret ; itaque *spumas falis*, ἄλμυς, maris ; occurrit et alibi. *ære*, ærata navi, (nec modo *rostra ærata* sed et *puppis æratæ et æræ*, ut Æn. V, 198) *ruebant*, secabant, ut terra *ruitur* sulco factò, crui-tur. *læti*, alacres, Italix, laborum metæ, nunc tandem propiores, πρόθυμοι, cf. II, 394. 395. Serv. Habuit forte poëta ante oculos versum 269 Odyss. ε, γηδόσυνος δ' ἔσπεύπερασ' ἰσὶα δῖος Ὀδυσσεύς.

36—38. *Æternum volnus*, qui v. 25 *sævi dolores*. ita gr. ἔλκος. Adumbrata autem Junonis indignatio ex Odyss. ε, 281 sqq.,

Hæc secum: Mene incepto desistere victam,
 Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
 Quippe vector fatis. Pallasne exurere classem
 Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto, 40

38. *Nec possum* Rottend. *sec. non posse* Puget. et sic Donatus legit. *avertere* Goth. pr. *avertere gentem* tres ap. Burm. et Goth. tert. *classem* Zulich. pro var. *lecl.* ex versu seq.—40. *ipso* Græv. male. *potuit atque ipsos* tert. Moret. *subvergere* unus Leid. sed superscripto altero.

281 sqq., ubi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poëta. qui non eundem ad modum iram alicujus dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286—320; quem comparasse non pœnitebit. Ex utroque Bacchi Jovi supplicis verba finxit Statius lib. VII Theb. 151 sq. 182 seq. Cæterum legenda hæc sunt oratione per iræ et indignationis impetum intercepta: ut solemus in magno animi motu eloqui. *victam* poëtica copia adjicitur. *Teucrorum regem*, ducem.

39 sqq. Potuit tamen Pallas, vel contra fata (h. e. quamvis faustus reditus fato erat destinatus), Achivorum classem cœlesti igni comburere et fluctibus opprimere, unius Ajacis ulciscendi causa. Ab Euripide hæc sumta esse, Macrobr. V Sat. c. extr. monet. Male Urfinus ad *Ajacem Oileum* fabulam Euripideam provocat, quæ nulla fuit, sed *Oileus* credita fuit, quæ *Συλεύς* legi debet, ut Heathius V. Cl., docuit. (Ex eo nunc fragmenta vid. ap. Valk. in Diatr. et ap. Musgrav. De Syleo v. ad Apollod. p. 443) Sed Eu-

ripidis locus, quem Virgilius respicere debuit, est in Troad. v. 77—86. unde etiam versus 23 sqq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulæ fundus est in Homero Odyss. γ, 135 sq. et multo magis δ, 499 sqq., sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum exspirantem—Turbinē corripuit.* Homerum autem sequenti poëtæ cyclici, varie et copiose, imprimis in *Νόστος* suis, tractasse videntur hæc narrationem, ut ex Quinto Cal. colligo, qui copiose Ajacis fata exponit lib. XIV, 420 sqq. Etiam Lycophron in Cassandra v. 392. 3. cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem, præter schol. ad Il. γ, 66 ex Callimacho, ἐν *Λιπίοις*, Hyginus habet fab. CXVI. unde colligo, Tragicum aliquem Minervæ partes has olim dedisse, quas Homerus Neptuno dederat; quamquam et hic ipse huic variationi locum fecisse videri potest, dum interdum totam reditus Achivorum calamitatem ad solam Minervam refert, ut Odyss. α, 326. γ, 135. 145.

40. 41. *Ipsos* Argivos; nisi doctiorem rationem vis sequi, ut

Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei?
 Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
 Disjecitque rates, evertitque æquora ventis;
 Illum, exspirantem transfixo pectore flammam,
 Turbine conripuit, scopuloque infixit acuto. 45
 Ast ego, quæ divom incedo regina, Jovisque
 Et foror et conjunx, una cum gente tot annos

41. *furiis* Pierii obl. quod defendi posset. cf. Burman. *Oili* Medic. v. ad v. 30.—42. *e navibus* tert. Rottend. et Menag. a m. pr. *unum* pro *ignem* Goth. tert.—43. *Dejecitque* tres ap. Burn. quem vide. *evertit* Giph. Ind. Lucr. et van Hoven Campenf. Fasc. III, p. 232. *invertit* Hamb. sec. ap. Cort.; sed *evertere* pro *subvertere* efficax verbum.—44. *spirantem* Mentel. pr. *transfixo corpore* Sprot. et Menag. sec. *tempore* Probus legit in Servianis, quæ vide.—45. *Infixit* legerunt nonnulli ap. Pierium, et sic Junt. et jam olim Cornutus ap. Serv. Sed *acuto scopulo infigi* melius.—46. *Divom* Burm. ex Gud.—47. *annis* Hamb. pr. et Zulich. perpetua variatione.

ut post classem *nautas* intelligas; uti nonnunquam fit. cf. Burm. ob *Ajacis Oilei* f. infanam libidinem, stupro Cassandreae illato in Minervæ templo, in conspectu ipsius deæ. Cassandram ab Ajace vi ab ara deæ abstractam videre licet in gemmis anaglyphisque nonnullis; in tabula Polygnoti apud Delphos eadem res expressa erat teste Paus. X, 26. v. inf. ad II, 403. Etiam *Ajax fulmine incensus* picturæ argumentum erat ab Apollodoro Atheniensi factæ; Plin. XXXV, 9, s. 36, 1. Facinus hoc honeste, graviter tamen, declaratur *per noxam et per furias*.

42. En exemplum deæ fulmen moderantis. Sed talia jam vulgata sunt post Cuper. Harpocr. p. 100. Burmann. Jov. Fulgur. c. 15 et Win-

kelm. *Monumenti antichi*: T. II, cap. 2. Res etiam in gemmis obvia. Sed piget in his disertum esse: ad poëtæ locum cf. Quintum Calab. XIV, 445 fqq. 508. 532. et Serv. ad h. l.

42—45. Facta navium dispersione ad Caphareum, Eubœæ (cf. inf. XI, 260) promontorium, Ajax Oilei f. ad Gyras petras, prope Myconum insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine percussum procellæ vi scopulo etiam illisit. Commentarii loco esse potest Senecæ imitatio in Agamemnone, quo loco Achivorum reditum narrat 528 fqq. adde Quintum l. c. XIV, 547 fqq. Philostr. *Imagg.* II, 13, cf. Lennep. ad Phalar. Epp. p. 50.

46. 47. Cf. Æn. VII, 304. 307—310. *incedo*, h. e. quæsum;

Bella gero. Et quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris inponat honorem ?

Talia flammato secum Dea corde volutans, 50
Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro

48. aut quisquam Pierii Longob. cum aliquot aliis; item quinque ap. Heins. Voss. *baud qu.* ap. Pierium alii: aut quis jam, vel *ecquisquam* Goth. fec. et *quis jam* edit. Mediol. et Goth. pr. *en quisquam*. Sed præstat et. Porro nomen nonnulli, ut solent. *adorat et imponet* Rom. et alii ap. Heins. et Burm. it. Goth. tert. inter quos nonnulli *imponit*. Vulgatam defendit Burm. Heinsius vero alteram, et meo quidem judicio rectius. Major enim vis absolutæ orationi inest. *impendit* Moret. fec. *imponit odorem* Mentel. alt. a. m. fec. *honores* Goth. tert. Hamb. fec. in Exc. Cort. ed. Vcn. 1472.—51. *loca plena* Leid. unus ex interpr.

sum; sed illud majore cum dignitate. Incessus dearum, imprimis Junonis, gravitate sua notus. Propert. II, 2, 6 *incedit vel Jove digna soror*, h. e. tamquam altera Juno. *Jovis soror et conjux* ex Homericis: *κασιγνήτην ἀλοχὸν τε* II. π, 432. cf. Cerda.

48. Præclare ad invidiam *bella gero*, pro, eam perdere cupio. *numen Junonis*, me. at quanto gravius! Adumbrata autem hæc ex Odyss. v, 128 sqq.

49. *Præterea*, post talia, in posterum. est Homericum *ἔπειτα*. *honos*, solenne poetarum de sacrificiis, libationibus &c., quæ in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expressit versum Ovid. Am. III, 3, 33 *Et quisquam pia thura focus imponere curet?* Jam vides *honorem* plus dignitatis epicæ habere. Majus etiam decus adjecto *supplex*, vocabulo religioso, quod om-

nino, ut *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis.

50. Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Juno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subjicitur. Habuit autem poeta ante oculos II. ξ, 230 sqq. ubi Juno Somnum adit.

51. 52. *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aëris*, *repentinarumque ac precipitum plusviarum* causæ sunt. *feta* poeticum, ut *gravida*, plena *austris*, omnino ventis, sed *austri* sunt sævissimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. ad *insulam Æoliam* venit, h. e. unam ex Æoliis seu Vulcaniis et Liparæis. Sed unam tantum norat Homerus Odyss. x, 1 sq. v. Excurs. ad h. l.

52 — 56. Ornati versus: Æolus inclusos tenet ventos. *vasto antro*, naturale enim est, ut loca concava (subterranea) plena

Luctantis ventos tempestateque sonoras
 Imperio premit, ac vinculis et carcere frenat.
 Illi indignantes magno cum murmure montis 55
 Circum claustra fremunt: Celsa fedet Æolus arce
 Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
 Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
 Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
 Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris, 60

53. *luctatos* Gud.—54. *et v.* Nonius et duo Burm.—55. *vaslo cum me.* Oudart. et Leid. solenni variat.—56. *circum* Heinf. ex scriptis omnibus. vulgo: *circa. circum castra* Hamb. fec. *Ferunt* Menag. pr.—57. *tenet* Dorvill. *mollisque* unus Heinf.—58. *Ni faciant* Priscian. et Medic. Etiam Pomponius Sabinus.—59. *rabidi* Moret. fec. *vertantque* Menag. pr. et ed. Ven. 1472. *versantque* Vratiss. *traberentque* Oudart. *traerentque* Leid. unus. *ruerentque* Hugon. sed *verrant* egregie pro diripiant, sparant; et est omnino voc. ventorum. *per aures* Junt. ed.—60. *addidit tres* Burm. inter quos Hamburg. pr. *addidit inis* pro var. lect.

plena sint ventis. vid. Seneca Qu. nat. VI, 18.

54. *imperio premit*, gravius quam regit, et *frenat* plus quam tenet, cohibet. *vincula* per *carcerem* declarantur. non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia.

55. Optime junges: *fremunt cum murmure montis*. Certe *murmur montis* recte jungitur. nam quæ oculorum auriumve sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. cf. inf. 124. Præiit autem nostro Lucret. VI, 196 *Speluncas—venti cum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi*. Virgilius vero Statio Theb. I, 347 *Jam claustra rigentis Æoliæ percussa sonant* &c. item Valerio Fl. I, 574 sqq. inprimis 591 sqq.

56. 57. *Celsa in arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, tanquam in specula, infra 140 *aula dicta*, s. regia. Sic apud Homerum Odyss. x pr. habet regiam Æolus, ut et apud Quintum l. c. 475. *mollit animos*, mitigat, h. e. domat, *δαμά*, reprimit ac coërcet eorum impetus.

58. *Ni faciat—quippe ferant* exquisitius quam vulgare, *quod ni faciat Æolus, ferant utique. profundum cœlum*, altum, v. ad Georg. II, 288. Habuit poëta ante oculos, Lucret. I, 279. 280 *Venti—corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cœli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant*.

60—64. Primum ventos speluncis inclusit, *insuper*, præterea *molem et* (quæ molis est explicatio)

Hoc metuens : molemque et montis infuper altos
 Inposuit, regemque dedit, qui fœdere certo
 Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.
 Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est :

Æole, namque tibi divom pater atque hominum
 rex

65

Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
 Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
 Ilium in Italiam portans victosque Penates :
 Incute vim ventis, submersasque obruc puppes :

61. *Id metuens tres* ap. Burm. ex v. 23.—63. *laxas et jussus dare sciret* iidem.—66. *emulcere* Mead. *ventos* Donat. Acro et edd. nonnullæ; etiam Hamburg. fec. male. cf. Burm.—68. *Ilium Italiam* sex ap. Burm. cum ed. Ven. 1472. in omittit etiam Goth. pr. in *Italia* Leid. at Ovid. Ep. VII, 51. *Ilium in Tyrios transfer felicis urbem.* cf. Burm.—69. *que abest* a Ven. *summersasque* Rom. et alii. *subversus* conj. nonnulli ap. Pierium, quia *obru* prius quam *submergi*; male in pœta.

catio) *montes altos* iis imposuit. *fœdere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu: *premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare. modo coercere (v. 54 *frenare*) modo liberio-rem impetum concedere, omninoque moderari. *jussus* a Jove. cf. 77.

65—69. *Æole, namque*—pœtica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ v.c. Iliad. ω, 334, ubi cf. Ern.) profaicam formam relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Æole*, quandoquidem *tibi Jupiter*, πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc*, ut *possis tempestates excitare et sedare*, *Incute vim ventis*—*ponto*, ut *obruatur*

fluctibus classis mihi inuisa. *Mulcere fluctus*, reprimere, et tollere eos vento, h. e. concitare, ut alte insurgant. cf. Cerda et Burm. Sumtum ab Ennio Annal. XVII Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant.* Odyss. κ, 21. 22 Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων, Ἡ μὲν πανέμεναι, ἠδ' ὀρενύμεν, ἔν κ' ἐδέλησι. Iulustrat et Dionysii Periege. versus 464 Αἰόλε, ὃς θηητὰ μετ' ἀνδράσιν ἔλλαβε δῶρα, Κοιρανίην ἀνέμων κλονεόντων δ' ἰσαμένων τε. *navigat per æquor.* 68. Pulcherrimus versus verborum dilectus! ut in Italia novam fedem quærat. cf. VIII, 12. quo ipso Ilium restitutum videri poterat in Italia. Ovid. Fast.

Aut age diversos ; et disjice corpora ponto. 70

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ,

Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeam

Connubio jungam stabili propriamque dicabo :

Omnis ut tecum meritis pro talibus annos

Exigat, et pulchra faciat te prole parentem. 75

Æolus hæc contra : Tuus, o regina, quid optes

70. *diversos* Heinf. restituit e Codd. consensu etiam ap. Pierium. vulgo *diversas*, quæ vulgaris ratio foret. Habent hoc pauci codd. (ut Goth. tert. a m. pr.) sed legitur ap. Diomedem in arte Grammat. et Donatum in Andr. Terent. et Schol. Lucani IV, 457. *disjice* scribunt fere post Medic. et Rom. libri ; solent enim veteres et librarii et marmorarii e duabus literis i alteram tantum exhibere. v. Heinf. *corpora disjice* Oudart. *divide* Reg. pro glossa. *discute* alter Hamb. *vento pro ponto* Moret. pr. et Leid. a m. pr. eadem diversitas VII Æn. 528, Lucan V, 570. Burm.—72. *Quæ formam pulcherrima* Medic. Heinfio notante, cui græca ratio impense placet ; non tamen ita expressum a Foggino, sed *forma. quæ est forma* Hamburg. pr. *quæ forma est* Bigot. *Deiopea* non modo Medic. sed et Rom. cum aliis Pierianis, Heinsianis tribus exceptis, Zulich. tres Goth. Librorum itaque auctoritate erat recipiendum, nisi lubrica in fine τῶν sedes esset. Porro alii *Diopæa, Diopæam*. Gr. est Διόπη et Διόπειρα. cf. ad Georg. IV, 343.—73. In *connubio* noli cum Grammaticis putare mediam corripri, aut systole aliqua id fieri posse ; sed pronuntiandum *connubio*, ut sint tres syllabæ.—75. *faciat te prole beatum* Bigot.—76. *Æolus e contra* lex ap. Burm. a librario barbaro, ut fere semper. *quod nonnulli ex Heinsianis ; item ex Pierianis. quod optas* duo Hamb. et ed. Ven. 1472. ut et alibi.

Fast. IV, 251 *Cum Trojam Æneas Italos portaret in agros.*

69. *Incute*, ut injicere, immittere, vim, impetum, iram, ventis, tertio casu. Sic melius. Servius ex Ennio : *dictis Romanis incutit iram. submersas obrue* gravius quam, submerge. *age diversos*, dissipa, disperge per diversa, ut Serv., et *disjice corpora*, h. e. eos, sed præclare, *corpora*, quippe nau-

fragio facto mari merfos. Atque sic factum vides inf. 118. 128. 129.

71. Locus expressus ex Iliad. ζ, 267 sqq. Alias Junoni Charites vel Horæ adsunt ; h. l. Nymphæ: quod observandum. Vid. Exc. II ad h. l.

73. Verba *stabili propriamque dicabo*, h. e. dabo simpliciter, ad ornatum et declarationem refer τῶν *connubio jungam. æmulatus*

Explorare labor; mihi iussa capeffere fas est.

Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptrā
Jovemque

Conciliās; tu das epulis adcumbere divomī,
Nimborumque facis tempestatumque potentem. 80

Hæc ubi diēta, cavum conversā cuspide montem

Impulit in latus; ac venti, velut agmine factō,

Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.

77. *labos* Zurich.—78. *quodcumque hic r.* Goth. pr.—79. *Concilia* Rom.—80. *parentem* Hamb. sec.—82. *at v. tres* Burm. non male.

emulatus poëta est illud Δώσω
ἐπιπέμενοι καὶ σὴν κεκλήσονται ἀκοί-
τιν.

77. *Explorare*, recte secusne
id fiat, quod velis fieri. h. e.
Rectene hæc an secus a me
postules, tu ipsa videris. Præ-
munit transitum ad Neptuni in-
dignationem de Æoli audacia
v. 130 fqq. Simplicius Home-
rus Iliad. ξ, 195 Ἀῶδα, ὅ, τι
Φρονέεις, τελείσαι δὲ με θυμὸς
ἀνώγει, Venus ad Junonem;
quem versum et alibi repetit,
ut Odyss. ε, 89.

78. Verba hanc sententiam
fundunt: tuis in me officiis de-
beo totum hoc ventorum reg-
num, quod mihi a Jove impe-
trasti, quin et ipsum inter de-
orum ordines locum; is enim
designatur antiqua poësi per
istud: *epulis accumbere Divum*.
ut de fomno Homer. l. l. v.
241 εἰλαπινάζων. Obscuriorem
aliquam fabulam subesse ne-
cesse est; scilicet antiquiores
poëtæ, qui aërem per Junonem
declararunt, ejus beneficio
Æolum deum factum narrasse

videntur; quandoquidem aër
concitatus ventos creat. Cer-
tavit autem Maro cum Home-
ro Iliad. ξ, 238, ubi Juno
Somno Φρόνον ab Vulcano affa-
bre fabricandum promittit.
Certa ita illustrat, ut veteres
dicat credidisse, in Junonis po-
testate regna et imperia esse;
parum commode.

81—83. Hæc eadem ap.
Quintum l. l. XIV, v. 479 fqq.
Æolus χερσὶν ὑπ' ἀκκαμάτοισιν
ἄερος μέγα τύψε τριαινῆ—βία δ'
ἐβήξε κολώνην. (non male e-
pitheton adjecit noster *cavum*
montem, propter antrum.) E-
gregie autem dei et potentia et
impetuosum equitium decla-
ratur, uno sub ic̄tu monte (non,
ut olim accipiebam, in latus
dimoto, verum) latere montis
percusso hasta dei, perrupto et
sic patefacto. *In latus* est pro
in latere, ut inf. v. 114 *U-
nam—in sup̄pim ferit*. Alius
poëta (quamquam et nostrum
idem facere volunt interpretes
v. Burm.) repagula ostiorum
solvi jussisset. Simplicius Home-

Incubuerunt mari, totumque a sedibus imis

Una Eurufque Notufque ruunt creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus. 86

Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.

Eripiunt subito nubes cœlumque diemque

Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.

Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther: 90

84. *tortumque* legebat et hic Marklandus Epist. crit. p. 52. ubi illud *tortum* in plura poetarum loca reducere allaborat.—85. *crebrisque* Mead. Goth. tert. a m. pr. Cæterum nullus habet: *Una Eurufque Boreafque ruunt*, vel *Una Eurufque Aquilofque* r. hunc tamen in hac tempestate imprimis expectes, qua ad Libyam deferatur classis.—86. *Africus* multi scribunt. *Africos* Rottend. et Goth. pr. *ad sidera* Bigot. et idem Goth. pr. *tollunt ad sidera* Hugen. pro div. lect. scilicet ex v. 103.—87. *It cœlo clamorque* v. ap. Priscian. libro VII, sed aliter scripti et Eutyches Grammaticus ap. Heins.—88. *Arripiunt* Hamb. pr. forf. *Abripiunt* Burm.—90. *et abest a Sprot.* Hamb. pr. et ed. Ven. et malim deesse; habet Schol. Horat. I od. 34 c. cætt. Sed infinita loca in poeta sunt, ubi aurium iudicium aut sententiæ vis postulant, ut ejiciatur copula, quæ tamen tuta latet sub codicum præsidio et tutela. Nihil adeo novare licet. *æther* MSS. Græv.

rus Od. ε, 291 sq. nec tamen minus sublimis. Statius Virgilii vestigiis insitit; *dubiamque jugo fragor impulit Oeten Inlatus*. Theb. II, 119. *conversa cuspide*, hastæ; quam diis gestare solenne est, hanc intorquet, immittit, ruptaque raptè viam ventis facit, qua erumpant.

84—86. *Incubuerunt*, ἐπέπτεον, ἐπέχραον, ἐπέσκηψαν. *a sedibus imis ruunt*, h. e. eruunt a fundo; inf. II, 419 *imo Nereus ciet æquora fundo*. Sequitur tempestatis descriptio omnium fere post Virgilium poetarum imitatione nobilitata, in qua observandum, quomodo omnia sunt ad terrorem et

admirationem narrata. Quod undique venti erumpere narrantur, non eo spectat, ut uno eodemque temporis momento omnes venti spirent: verum uti, quod natura tempestatis fert, crebræ aëris mutationes ab omnibus inde cœli plagis sibi succedant, cf. Exc. III ad h. v.

87. Laudat Servius ex Pacuvio in Teucro; *armamentum stridor et rudentum sibilus*; fenum nauticorum.

88. 89. Odyss. ε, 293 οὐδὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαίαν οὐδὲ καὶ πόντον δρώγει δ' ἐθανόθεν νόξ. cf. Odyss. ι, 66—69 et inf. III, 198, ubi *nimbi*, qui h. l. *nubes*. Mox *poli* pro cœlo simpl.

92. Na.

Præsentemque viris intentant omnia mortem. 90
 Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra.
 Ingemit, et, duplicis tendens ad fidera palmas,
 Talia voce refert : O terque quaterque beati !
 Quis ante ora patrum Trojæ sub mœnibus altis 95
 Contigit oppetere ! o Danaum fortissime gentis
 Tydide, mene Iliacis occumbere campis
 Non potuisse, tuaque animam hanc effundere
 dextra !

91. *montem Medic.* a m. pr.—92. *Extemplo* scribitur in nonnullis.—
 93. *tendens geminas* Bigot.—95. *ora deum* pr. Hamb. Super *quis* Servius
 ita est intelligendus : Duplex fuit forma : *qui, quorum, quis.* (non autem
quis) et *ques, quium, quibus*, sive ab initio, *queis, quicium, quibus.*—96. *o*
deest ed. Ven. 1472.—*Tydide* multi male scribunt. Est *Τυδίδης*. *mox :*
decumbere flammis Hamb. pr. sed cum Diomede in campo ante Trojam con-
 gressus est. v. not.—98. *hanc animam Parrh. tua hanc animam* Bigot.
animamque tua hac (saltem deb. *banc*) Moret. pr.

92 Naturæ veritatem fe-
 quitur poëta, exemplo Homeri
 Od. ε, unde locus expressus,
 v. 297 *καὶ τὸτ' Ὀδυσσεὺς λότο*
γένεατα καὶ φίλον ἦτορ, Æneam
 suum metu vacare non jubet.
 Aliud est Achillis exemplum,
 qui mortem a Xanthi eluvie
 instantem similiter exhorrescit
 Iliad. φ, 272. Antiquam
 sepulturæ religionem huc ad-
 vocare, qua, cum inhumati
 jacerent, qui mari absorpti
 essent, tanto gravior naufragii
 horror esse debebat, nimis ar-
 gutum arbitror, Priſcis he-
 roibus et metuere et flere haud
 indecorum est.

93. *Ὁχθήσας δ' ἄρα εἶπε*
πρὸς ὃν μεγαλύτερα θυμὸν v.
 298 Od. ε, et sequitur simi-

lis oratio Ulyſſis, ut hic Æ-
 neæ.

94—96. *ibid.* 306 *Τρις μάχα-*
ρες Δαναοὶ etc. Compara lo-
 cum. conf. Iliad. φ, 279
 sqq. nostrum imitatur Seneca
 Agam. 515 sqq. *oppetere mor-*
tem, vulgare; poëta absolute
 posuit : ut *obire mortem*, *mox*,
obire simpliciter.

96—98. Diomedem, Tydei
 f., potissimum inter Achivos
 memorat, quoniam cum eo
 congressus Æneas a Venere
 morti ereptus fuerat. v. Iliad.
 ε, 239 sqq. 311 sqq. *Fortis-*
simum eum appellat ex Iliad.
 ζ, 98, ubi Helenus de eodem :
 Ὅν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ
 γενέσθαι. (Aliena assert Schot-
 tus II. Obſſ. 15.)

99. Odyſſ'

Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon : ubi tot Simois conrepta sub undis 100
Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit.

Talia jactanti stridens aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit,
Franguntur remi : tum prora avertit, et undis

99. et ingens unus Pierii, unde Gifan. facit ut. — 100. *Sarpedo* Medic. a pr. m. *sub undas* alii ap. Serv. Versum hunc repetit inf. VIII, 539. — 101. *peçtora* Oudart. Hamb. sec. et Leid. nec non Goth. tert. — 103. *aversa* una Juntina ed. *fluctusque* Medic. a m. pr. cum aliis. v. Burnm. — 104. *proram avertit* (s. procella f. navis) Medic. et Gud. item Rom. cum nonnullis aliis. *proram vertit* Sprot. sed cedit codd. auctoritas poeti-
cæ rationi, qua *avertere*, pro se a., absolute dici solet. cf. Heinf. et Burnm. *proram advertit* Leid. a m. pr.

99. Odyss. γ, 108 Nestor facta Achivorum ante Trojam recensens ἐνθάδ' ἔπειτα κατέκτα-
θεν ὄσσοι ἀριστοί. Ἐνθάμὲν Δίας κεί-
ται Ἀγήϊος, ἐνθάδ' Ἀχιλλεύς, ἐνθά-
δὲ Πάτροκλος—ἐνθά δ' ἑμὸς φίλος
νῖός. suavissimus locus! *sævus*
Hector simpl. pro fortis, ut *acer*,
asper, v. 14. Scilicet, ut se-
mel moneamus, cum *sævus*
proprie ad iram, furorem, ac
vehementiam spectet, pro com-
muni epitheto, sæpe tantum in
ornatum, adhibetur in omnibus
rebus, quæ ad bella, pugnas,
virtutem; ad imperia, regna,
jussa; ad mare, ventos, tem-
pestates, pertinent. Quo fit,
ut nonnunquam per *fortis*, *mag-
nus*, *potens*, declarari possit, ut
Homericæ δεινός, αἰνός, ἀπηνής.
telo, hasta, v. Iliad. χ, 319.
jacet, periit, κείναι. quam-
quam et corpus Hectoris sepul-
turam sub mœnibus urbis ha-
buit, v. Iliad. ω, 786; non
vero Sarpedonis, qui in Ly-
ciam fuit abductus. Sarpedon
ingens, πελώριος.

Том. II.

100. 101. Contendit cum
Homero Iliad, μ, 22 sq. καὶ
Σιμόεις ὄδι (in cujus litore) πολ-
λὰ βοάγρια καὶ τροφάλειαι Κάπ-
πεσον ἐν κονίησι, καὶ ἡμίδεων γένος
ἀνδρῶν. cf. inf. v. 119. Inf.
XI, 257 *Quos Simois premat ille
viros*. Prælia autem inter
Simoëntem et Scamandrum
facta. (cf. Comment. de acie
Homericæ p. 154. To. VI
Comm. Soc. R. G.) Potest
fane oratio nimis ornata videri
ex Æneæ persona; sed innu-
meris locis poetæ cum epicū
tragici ac lyrici sibi indul-
gent in ornatu, etiam ubi alios
loquentes inducunt. Vide v.
c. inf. Junonis verba 229 sqq.
et Jovis 257 sqq. neque hoc,
nisi in immodica pigmenta ex-
currat poetæ, vitio dabis, ubi
semel memineras, Jovem et
Junonem non propriis, sed poetæ
verbis uti.

102—105. *jactanti* simpl. di-
centi. Homerus Od. ε, 313
Ὅς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα
κῆμακατ' ἀκροῆς Δεινὸς ἐπεσσύ-
μενον

B

μεινον

Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ
mons. 105.

Hi summo in fluctu pendent: his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit æstus arenis.

Tris Notus abreptas in faxa latentia torquet:

Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, Aras:

105. *proruptus* alter Hamb. cf. inf. 247.—108. *adreptas* sex Burn. *arreptas* Goth. tert. ad f. Sprot. ducit Hamb. pr.—109. *mediisque in fl.* Medic. et duo alii etiam pr. et sec. Goth. et quinque Heinf. *mediis quæ fluctibus*, quo ducit Mentel. tert. *mediisque fl.* Hoc placet, et, nisi aliam normam semel præscriptam sequendam mihi esse putarem, cum Brunckio *mediis quæ fluctibus*, reponerem. Montalb. cum mf. Helmstad. *mediis in fl.* etiam hoc rotandius. Sed totum versum ab impura Grammatici mantu-
accessisse

μενον—μέσον δὲ οἱ ἴσθον ἔαξε Δεινὴ
μισγομένων ἀνέμων ἑλδῆσα δὲ ἐλ-
λα. Locum Iliad. ο, 624 sqq.
non bene comparant viri docti.
stridens aquilone procella, h. e.
ab aquilone incitata, immissa;
plus autem est in *stridens*. Mag-
na igitur vis a septemtrione ve-
niens *ferit velum* et lacerat, *ad-
versa*, a prora irruens, excitat-
que fluctum ingentem, quo
utrinque citra navis latera se
provolvente remi franguntur,
seu, quod proprie dicitur, *de-
tergentur*; Græcorum παρασύ-
ρειν τὸς τερσῆς. cf. Diodor. XI,
18. unde sequitur τὸ παραφέ-
ρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς
ναῦς vel ἐπικαρσίας; deterfis sc.
remis jam obliquo cursu fertur
navis, adeoque *prora avertit* se,
incerta in hanc vel illam par-
tem fertur, et navis *undis*, fluc-
tibus, *dat latus*: quod nolim
cum Cupero Obss. II, 2, a pa-
læstra arcefferè. Illustrantur
hæc ex Valerii Fl. imitatione
I, 618. 9. cf. Quint. Cal. XIV,

592. Fundus est in Odyss. 1,
70 sqq. de Ulysse a Ciconibus
progresso: *ingravescit aquilo*
et naves αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπι-
κάρσιαι, ἴστια δὲ σφιν Τριχιδά τε
καὶ τετραχιδά διόσχισεν ἰς ἀνέ-
μοιο (*stridens a. p. velum ad-versa
ferit*). Locus est e præstantis-
simis. *insequitur mons aquæ
præruptus cumulo*, h. e. prærup-
tus, propter altitudinem cumu-
latæ aquæ. Intelligit autem
decumanum fluctum (Græci τρι-
νομίαν dicunt, forte pro maris
diversa natura), ut jam Scaliger
vidit, qui aliis minoribus ipse
major succedit. Eo autem in-
sequente alterum navis latus,
aut altera pars, alte deprimitur,
altera exitat. Itaque *Hi*, alii
ex iis, qui in navi sunt, v. c.
in prora, aut in transfris dex-
tris, *pendent s. in fl.*, alii, qui
sinistris, aut in puppi sunt, mer-
guntur mari. Nisi placet v.
106 sejungere a superioribus,
et de aliis navibus accipere.

108—112, *Aras* proprie dic-
tas

Dorsum inmane mari summo. Tris Euris ab alto
 In brevia et syrtis urguet; miserabile visu, III
 Inliduntque vadis, atque aggere cingit arenæ.
 Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten,
 Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 In puppim ferit: excutitur, pronusque magister

accessisse censet. Saltem valde alienum est a poetæ iudicio in medio tempestatis æstu interponere observationem grammaticam. Suppetit forte ratio aliqua, qua labes poetæ, si non elui, at dilui saltem potest, si *Aras*, ut fecimus, scribas, non *aras*: ita ut sit certus in mari locus; tum si interpungas: *Tres Notus a. in saxa latentia torquet, Saxa, (inquam) vocant Itali mediis quæ fluctibus Aras, Dorsum inmane m. f. h. e. in icopulos Aras dictos.* Jejuna tamen vel sic exit oratio: delendus itaque indignus tanto poetæ versus: quod etiam Bryant V. C. statuebat.—III. *Syrts* v. Pier. *mirabile* sex Burm.—III. *Impellitque* Hamb. *illuditque* Comm. Cruqu. ad Horat. I, Od. 3.—III. *ipsumque vehebat* Puget. v. Burm. *Oronten* ut *Ænean, Achafen, Aciften*, firmat Heinf. alii *Orontem, Orantem*.—III. *ingenti vertice* h. e. procella conj. Lennep. Animadv. ad Coluth. p. 97. sed v. not.

tas seu *Ægimuri insulas* designat, ex adverso Carthaginis in mari fitas, in nostris quoque tabulis geographicis obvias. Vid. Excurs. ad h. v. *saxa latentia*, ἔρηματα ὄφραλα, ut sæpe—*dorsum* alias *tæniæ* appellant. *mari summo*, sub maris superficie latentes scopuli, οἰδι δ' ἄλμη Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὑπὲρ ὄσσον ἔχουσα Apollon. IV, 1270. 71. e quo loco, ubi in Syrtis inciderunt Argonautæ, plura transfudit Virgilius. III. *Syrtes* interpretatur poetæ per τὰ βρῆνια, τὰ βραχέα, vadosa loca, qualia alias littorum sunt: opp. *profunda, alta vel aperta*. Inf. v. 221 de scopulis *brevia vada*; plerumque tamen arenosa loca dicuntur *brevia*; eadem mox *vada*. Non autem de Syrtibus proprie ita dictis, majore ac minore, in Libyæ littore, co-

gitandum; nec *Notus* et *Eurus* proprie dicti sunt. v. Exc. laud.

III—III. *Unam ingens pontus* (δεινὸς pro fluctus, quod imitatus Valer. Fl. IV, 666 *effluit imber spumeus et magno puppim procul æquore vestit*) *ferit in puppim*, ictu in puppim delato, κατὰ πρῶρον, (non ἐπὶ πρῶρον, quæ diversa plane res est, ἐπὶ πρῶρον ἐλαύνειν) *a vertice*. h. e. desuper, v. sup. ad Georg. II, 310, (non vero a prora) alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. ε, 313. ἔλασε μέγα κύμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppis itaque depressa inclinatur gubernator et labante vestigio prolabitur: quamquam et ipse fluctus adjuvare satis casum hominis potuit.

III—III, Vides Homerum

Volvitur in caput : ast illam ter fluctus ibidem 116
Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore
vortex.

Adparent rari nantes in gurgite vasto ;
Arma virum, tabulæque, et Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ, 120
Et qua vectus Abas, et qua grandævus Aletes,
Vicit hiems : laxis laterum compagibus omnes

116. *istam* Hugen. — 117. et deest in binis. *Vertex* scribit Medic. femper. v. Heinf. et Pier. — 118. *gurgite summo* Hugen. pro var. lect. — 119. *Troica* alii. Sed græca ratio poetis frequentata. — 120. *Jam invalidam* Sprot. *navim* Moret. pr. et qu. v. Heinf. *qua* f. Hamb. pr. et Sprot. *Achati* agnoscit Charif. Inst. Grammatic. lib. 1 quod illustrat Heinf. cf. sup. ad v. 30. — 121. *Aletes* cum melioribus Heinf. ex 'Αλήτης male vulgo *Alekhes*, *Alætes*. — 122. *Vincit* unus Heinf. cum Cod. Argent. Bœcleri ap. Cuningham. *laterum laxis* Hamb. pr.

1. 1. Od. ε, 314. περι δὲ σχιδίην ἐλέλιξεν. Τῆλε δ' ἀπὸ σχιδίης αὐτὸς (Ulysses) πῆσε· πηδάλιον δὲ Ἐκ χειρῶν προέηκε μέσον δὲ οἱ ἴσον ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθῶσα θυέλλα. Τῆλε δὲ σπείρον καὶ ἐπίκειον (velum et antenna) ἔμπεσε πόντω. Τὸν δ' ἄρ' ὑπσβερχα θυέε etc. Observanda autem in Virgilio variatio in diversis navium casibus. *Magistrum* nominat Æn. VI, 334 sqq. *Leucaspim* et *Lyciæ ductorem classis Orontem*: ubi in eundem Orontem in locis inferis incidit Æneas. et, quod pronus volvitur in caput, translatum est ex verbis: ὁ δ' ἄρ' (κυβερνήτης) ἀρνευτήρι εὐκίως Κάππεο' ἀπ' ἰκρίφιν—Odyss. μ, 413. Mox vorat v. 117 est absorbet, καταπίνει.

118. *rari* epith. ornans, ut et *vastum*, nihil amplius. *gurges*, μέγα λάιτμα θαλάσσης. Con-

spiciuntur passim nantes (cf. Odyss. μ, 417. 418) et arma h. e. clipei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant Liv. I, 34 *multique mortales*—*in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi*. Adde Æn. VIII, 539 *quam multa sub undas Scuta virum galeasque et fortia corpora volves, Tibri pater!* cf. Dorvill. ad Chariton. p. 627, qui et Manil. V, 51 laudat. Erant autem militum arma in puppibus religata. inf. v. 183, ubi Serv. X, 80. Navium tamen armamenta alii malunt intelligere. Sed *arma virum* dicit.

120. 121. Nomina sunt ex Homero, non autem ipsi homines.

122. *Vicit hiems*, tempestat, χειμῶν, labefactavit, solvit na-

Adcipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum, 124
 Emiffamque hiemem fenfit Neptunus, et imis
 Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
 Prospiciens, fumma placidum caput extulit unda.
 Disjectam Æneæ toto videt æquore classem:
 Fluctibus oppreffos Troas cœlique ruina.

123. *remis* Goth. tert.—124. Heinl. malebat *pontus*. ut *misceri* effet infinitivus historicus, quod sane non infuave effet.—125. *Immiffamque* Bigot. et Reg. male. emiffa erat ab Æolo. *Immensamque* Zulich. et unus Leid. superscripto *i*. vulgari variatione. *fenfit* duo alii ap. Burm. *hiemens* ut *fenfit* emendat Markland ad Stat. V, Silv. 2, 113. Sed et alterum poetæ usitatum est: quorsum igitur conjicimus alterum!—126. Interpungebatur vulgo: *Interea—fenfit Neptunus, et imis Stagna refusa vadis; graviter commotus, et alto Prospiciens, fumma placidum caput extulit unda*. Ita gravis et difficilis crisis exorta, quomodo idem Deus *graviter commotus, iratus, placidum* tamen *caput* extollere possit. Commenta virorum doctorum v. in Excurfu ad h. v. Dispulsam nubeculam vides virgula sublata et alio traducta. nunc pontum misceri fenfit graviter commotus, et a. P. vide not. ab alto Leid.—128. *dejectam* Bigot. cf. v. 43. *disjectam* Græv. *disjectamque* Leid. *toto Æneæ* Bigot. *vidit* Mentel. tert. *navem* Zulich. a m. pr.—129. *ruinam* Rom. et ed. Junt. nec male hoc: præstat tamen alterum, quod propius ad consilium poetæ spectat.

vium latera, ut aqua subiret, *imbrem*, aquam maris post Ennium et Lucretium dixit; et post Virgilium sæpe alii poetæ, ut Stat. III Theb. 250. 251. *inimicum* gravius accipiendum pro *exitioso*. Materiam ornatissimi loci habuit hæc verba: ἀπὸ τοίχῃς Λῦσε κλύδων τρώπιος· τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῆμα.

124—126. Apud Homerum I. I. Od. ε, 334 Ulysses prospicit Leucothea et offert suum κρηδεμνον, at servat eum Minerva v. 382 sqq. nam a Neptuno tempestas fuerat immiffa. *Sensit* Neptunus *pontum*

misceri magno cum murmure et *fenfit hiemem* emiffam,—et *stagna* refusa. Duplex structura, ut sæpe. *stagna* pro mari, quod *refusum*, erutum et exturbatum erat ex *imis vadis*, fundo; quod v. 84 *ex imis sedibus*, βυσσόδειν, nisi cum Servio, quem Cerda sequitur, per *stagna* profunda maris velis indicari. Sed *stagna* pro mari novasse videtur poeta ex λίμνη apud Homerum.

126—129. *Graviter commotus*. turbatus συγχυθεὶς rei novitate, fenfit Neptunus tempestatem in mari commotam; tum ille e mari capite sublato prospicit

Nec latuere doli fratrem Junonis et iræ.

Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc taliã
fatur:

Tantane vos generis tenuit fiduciã vestri?

Jam cœlum terramque meo sine numine, Venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles? 134

Quos ego. Sed motos præstat componere fluctus.

132. *nostri* Sprot. et Hamb. pro var. lect. et Lutat. ad Stat. II, Theb. 4.—133. *terram cœlumque* Parrhaf.—134. *audetis et tantas* Menag. pr.—135. *Quis* Bigot. a m. pr. Vir doctus conj. *Vos ego*, quod vel in pedestri oratione deterius esset; ut præclare jam monuit elegantiss. Ruhnkenius in docto Comment. ad Aquil. Rom. p. 147. Scilicet intelligendum: (Vos—audetis,) *quos ego* ulciscar gravissime; quod exquisitius est, quam

prospicit. *placidum caput*: proprium hoc deo ac perpetuum habendum; etsi aliis in locis, alio respectu ad maris furores habito, eidem Neptuno truculentus vultus tribuitur. Difficultates ab aliis in h. v. motas v. Excurfu ad h. v. Expressit locum Silius VII, 254 sqq. *Ut cum turbatis placidum caput extulit undis Neptunus, totumque videt totoque videtur Regnator ponto; sævi fera murmura venti Dimittant, nullasque movent in frontibus alas: Tum sensim infusa tranquilla per æquora pace Languentes tacito lucent in litore fluctus. alto prospiciens int. ex fundo maris, in quo regia dei est. disjectam—oppressos. v. sup. v. 69. 70. cœli ruinam* gravissime dixit pro vento ac procella.

130. Statim Neptuno in animum veniebat, Junonis machinatione, ut exfatiaret odia

sua erga Teucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuisse fertur poëta ante oculos Homer. Iliad. α, 536, 7. Sed verba ex Apollon. IV, 753 *Ὀδὲ ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάδον.* Simile argumentum vide tractatum ab Ovid. I Met. 601 sqq.

131—135. Duo ventos pro toto ventorum agmine manifeste ponit tanquam poëta; nam neutrius in hac tempestate partes debuere esse præcipuæ. *generis vestri*. non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiæ in vobis, in vestris viribus, habetis? Arguantur h. l. Interpp. post Nonnium, cum videant in natalibus Ventorum, ap. Hesiod. Theogon. 378. 379, nihil esse reprehendendum. *meo sine numine*, voluntate, jussu. *tantas moles*, rerum perturbationes, tempestatem.—*Quos ego* gravissime

Post mihi non simili pœna commissa luetis.
 Maturate fugam, regique hæc dicite vestro :
 Non illi imperium pelagi sævumque tridentem,
 Sed mihi forte datum. Tenet ille inmania saxa,
 Vestras, Eure, domos : illa se jactet in aula 140
 Æolus, et clauso ventorum carcere regnet.
 Sic ait, et dicto citius tumida æquora placat :
 Conlectasque fugat nubes, solemque reducit.

quam *Vos ego*. Jo. Schraderus, qui istam emendationem proposuerat in Obf. I, 5, eandem defendit in præf. Emendatt. p. LII. argumentum, quo emendationem firmabat vir poëticæ callentissimus, petatum erat ex imitatione Statii IV, 514, ubi Tiresias evocatis Umbris venire cessantibus : Ne spernite senectam, inquit, nam graviora quoque carmina novi : *Jamque ego vos*. Quæ quam diversa sint, ex ordine hoc rerum manifestum fieri arbitror. Alia præterea adversus Schraderum monet Ouwens V. C. in Noctib. Hagan. p. 613 sqq.—138. *pelagi imperium* Parrhaf. *magnumque tridentem* Leidenf. pro var. lect. ex glossa.—140. *domus* Mentel. pr. Rottend. tert. et Goth. pr. *jactat* Hamb. alter. Oudart. Goth. tert. *regnat* alter Menag. et Huguen.—142. *citius dicto* Hamb. pr. *timida* alter Menag.

fime ulciscar, puniam ; vel, punire possem, vel deberem. Notus locus.

136. *Non simili*, sed graviore, pœna. Porro *post* et *commissa* sensu junge, si in posterum tale quid ausi eritis, non impune feretis.

137. *Maturate fugam*, accelereate receptum in antra vestra ; *mature* h. e. ocyus discedite. Inepta est apud Servium Macrob. VI Sat. 8 et Gellium X, 11 in h. l. interpretando subtilitas.

138. *imperium—tridentem*. præclare, ut v. 78 quodcunque hoc *regni—sceptra*. Et sic sæpe poëtæ. Hinc et *sævus*

tridens, quia poëtis *sævum imperium*, v. ad v. 99.

139. *forte*, fortitione inter fratres. cf. Iliad. 6, 187 sqq. *inmania saxa*, vastum antrum v. 52.

140. *Vestras, Eure, domos*. Nota figura, adscitis in regimen verbi fociis Euri. Ita IX, 525. XI, 686. 7. Totus autem locus adumbratus ex Homer. Iliad. α, 179 Οἶκός τ' ἰὼν οὐν νηυσὶ τε σῆς καὶ σοῖς ἐτάροισι, Μυγαῖδωνεσσιν ἀνασσαί. At ornatus noster extulit : *se jactet—aula*, regia. cf. ad 56.

142. Aliter simile argumentum tractatum vides ab Ovidio I Met. 330 sqq. *dicto citius*.

Cymothoë, simul et Triton adnixus, acuto
 Detrudunt navis scopulo: Levat ipse tridenti;
 Et vastas aperit Syrtis, et temperat æquor; 146
 Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
 Ac, veluti magno in populo quum sæpe coorta est

144. *Cymothæ, Cymothæe, Cymothæe*; male scribitur; est *Κυμοθών*.—145. *Detrudunt* Goth pr. *levat atque* Hamb. pr. *ille* Dorvill. *tridentem* Goth. tert. non male: nisi alterum doctius esset.—146. *Et magnas* Græv. v. ad 55 et 138.—147. *pellabitur* al. v. *Picrium*.—148. *Et veluti* quatuor ap. *Burm.* in *magno populo.* in *populo magno.* *magno populo.* varietates v. ap. *eumd.* *magna* Moreti *sec.* et *Montalb.* et sic *Ge. Fabricius* legi viderat, ut esset, *magna seditio.* temere. cf. *Burm.* *cum forte* Hamb. pr. in excerpt. *Cort.* Interpretamentum hoc esse *αὐτὸ sæpe*, atque hoc eo sensu

citius non, antequam diceret; aut, citius quam dici potest, ut *Serv.*, sed, antequam orationem finiisset. Nondum omnia erat eloquutus, cum jam mare esset placatum. Quale illud vulgatum: *Dictum factum.* ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον, et *Iliad.* τ, 242 Ἀδύτῃ' ἔπειδ' ἄμ' αὖ μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

144. Splendidi hi quatuor versus v. 144—147. quantum scilicet rerum adumbratio! Habuit forte ante oculos *Apollon.* IV, 930 sqq. ubi *Thetis* cum *Nereidibus* navem *Argo* inter erraticas rupes salvam deducit, et 1609 sqq. *Cymothoë* una ex *Nereidibus*: *Apollod.* I, 2, 7. inter *Oceani* filias ap. *Hesiod.* Θ. 245. *Detrudunt naves scopulo* refer ad eas v. 108 quas *Notus* in saxa latentia torquet. Porro ipse *N.* *levat* naves: itaque post *scopulo* nolim plene interpungi, ita ut *N. Syrtis levasse* dicatur: quod non bene fieret.

146. *Aperit syrtis*, via ex arenosis vadis facta, ut naves expedire se possent: ut sæpe poetæ de aditu facto; sic *mare aperitur.* refer autem ad tres naves v. 110. 111. et *temperat undas*, fluctus placat.

147. Talis *Neptunus* quadrigis vectus etiam in gemmis occurrit: *Mill.* I, 1. n. 121. *Dactyl.* *Lipp.* Alias laudatas v. a *Saxio* V. C. ad *Virgil.* *Iustic.* T. V, p. 37. Est enim et ibi similis gemma expressa. *Conf. Æn.* V, 817 sqq. Pulcre autem singula celeritatem expriment, etiam τὸ *labi per undas.* VIII, 91 *Labitur uncta vadis abies.*

148—153. In prosa: ut sæpe in m. p. cum coorta est s.—*silent.* Comparisonis, quæ quidem quoad seditionem cum mari comparatam, fatis frequens est et ab *Homero* *Iliad.* β, 144—146. ducta, novam ac præclare ornatam tractationem facile intelligis, inprimis in voc.

magno—

Seditio, sævitque animis ignobile vulgus ;
 Jamque faces et faxes volant; furor arma mi-
 nistrat :

150

Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
 Conspexere, silent ; adrectisque auribus adstant ;
 Ille regit dictis animos, et pectora mulcèt :

Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
 Prospiciens genitor, cœloque in vectus aperto, 155
 Flecitur equo, curruque volans dat lora secundo.

sensu esse accipiendum, ut sit *ἰσως, τάχα*, existimabat Abresch. Diluc. Thucyd. P. I, p. 174. Opinionis auctoritatem aliam desidero; tum h. l. langueret oratio, sequitur enim statim 151 *si forte*. Enimvero poëtis sæpe est in comparatione solenne; ut sit idem, quod *interdum, nonnunquam*, sine definita aliqua notione numeri: ut in Gr. *ἄκρις πολλά*. Sic v. c. Æn. X, 723 *Impastus stabula alta leo cœu sæpe peragrans* etc. V, 273 *Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens* etc. Retrahenda autem est dictio *sæpe* ad majus membrum: *ac veluti sæpe, cum coorta est s. coorta* scribunt tres Burm. Goth. tert. *coaorta* Oudart.—149. *fervetque* Schol. Horatii Cruqu. lib. I. Od. 1.—150. *jam faxes* ed. Cuning. ex MS. Berfman. *volunt jam* Servii ætate legebatur, quem vide. *Jam fasces* Bigot. a m. pr. *et testa* Hamb. sec. *et tela* Zulich. a m. pr. *judes et faxes* Freinshem. ad Flor. III, 21 emendarat; Heinf., ut refellat, docet quidem, *faces* et *faxes* etiam alibi jungi: sed de hoc nemo dubitet, docendum erat, unde in seditione, quæ interdum fit, *faces* ad manum sunt. Scilicet cogitandum est de domo ejus, in quem populus exarsit, diruenda et incendenda.—151. *gravem populi* Hamb. alter.—152. *arrepitisque* quatuor Burm. *erectis* Zulich. et Leid. pro var. lect. *abstant* Montalb. v. Heinf. *astant* al.—153. *Ille Erfurt*.—154. *Sic omnis Moret sec. pelagi cunctus* Bigot. *cecidit pelagi* Erfurt. *cecidit furor* Puget. *aquore* conj. Heumannus. sed v. Burm.—155. *Aspiciens* Sprot. *que abest* a pr. Moret. *Miror neminem maluisse: pontoque in vectus aperto*.—156. *flectat* Leid. a pr. m. *flectit* tert. Mentel. a m. sec. *fluenteque volans* Romanus et alij aliquot ap. Pier. minus poëtice.

magno—coorta est sævitque animis (ira) ignobile vulgus (ut vile, epith. ornans) seu, quæ nuda oratio esset: *ardet ira vulgus, furit*.

151. *Gravem, venerabilem, pietate ac meritis, religione erga*

deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac cives collatis. Utrumque hominibus auctoritatem conciliat.

155. 156. *Cælo aperto, sereno, quod adhuc nubibus erat obductum, in vectus per mare.*

Defessi Æneadæ, quæ proxima, litora cursu
 Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.
 Est in secessu longo locus: Insula portum
 Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto 160

157. *Æneidæ* Leid. unus. *Æneidæ* Goth. alt. *Αἰνιάδαι* et *Αἰνιάδαι* pronuntiatum esse debuit: Sane in Orphic. Argonaut. I, 138 Βύρης Αἰνιάδης. Sed corruptum hoc. Vox ipsa *Αἰνιάδαι* occurrit apud Oppian. de Venat. pr. Vid. ad Ge. IV, 355. *quæ littora proxima* alter Hamburg.—160. *objectum* Menag. alter. *amnis* Hamb. pr. a m. fec.

mare. *Equus* Neptuni v. Homer. *Iliad.* v, 23. 24. Seriores poëtæ tribuunt Neptuno hippocampos. v. Stat. *Theb.* II, 45—47. cf. Georg. IV, 389. *curru secundo*, celeri; proprie cursus est secundus; ductum a navi, quæ secundo amne devehitur. Cæterum hunc locum ornatissimum ante oculos habere Silius VII, 254—259 et Statius *Theb.* V, 704—709. *genitor*, pater: Sic proprie omnes seniores dii, mox et quicumque alii, ut Mars, Bacchus, Apollo, h. e. venerabiles, verendi, sancti. At Burmannus vult *ita dici deos rerum, quibus præsumt*; in quo nihil paternæ notionis videas.

157. Nunc Trojani ad Libyæ littus, haud longe a Carthagine, deferuntur. *Defessi*, fessi, jactati tempestate, ut sæpe poëtæ.

159—169. De toto loco vide Excursum. Primæ ejus lineæ petitæ sunt partim ex Odyss. ε, 404 et 411 sqq. ubi Ulysses enatat naufragio in Phæaciam, partim Odyss. ν, 95 sqq. ubi in Ithacam descendit. *in secessu longo*. Sinum secretum

interpretatur Servius. Saltem tractum littoris remotum et infrequentem designat poëta, cujus aditum et conspectum intercipit navigantibus insula ex adverso objecta et continenti prætexta. Hæc *insula efficit portum objectu laterum* suorum; tam late illa prætenditur; *portum* appellat tutam navium stationem, quoniam insula objecta ventorum et fluctuum vim excipit: *lateribus* enim, ad insulæ latera, omnis unda, fluctus, *ab alto frangitur*: hoc ornavit: *in sinus scindit sese u. r.* sinuoso flexu fluctus recedunt: cf. ad Ge. IV, 420. solent enim fluctus allisi longo tractu retrorsum acti dissolvi.

159. Insula non est ap. Homer. in loco, quem hic expressit Odyss. ν, 97, sed est alius locus, quem et hic ante oculos habuit, in descriptione terræ Cyclopium Odyss. ι, 116 Νῆσος ἔπειτα λάχεια παρὲκ λιμένος τετάνυσαι Γαίης Κυκλώπων, ἔτε σχεδὸν, ἔτ' ἀποτηλῆ, Ἰλίεσσ'. Ex eodem loco cervi inf. 184 poëtæ in in mentem venere.

160. 162. In portu Phorcyniæ

Fragitur inque sinus scindit sese unda reductos;
 Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur
 In cœlum scopuli, quorum sub vertice late 163
 Æquora tuta silent: tum filvis scena coruscis
 Desuper, horrentique atrum nemus inminet umbra:
 Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum;
 Intus aquæ dulces, vivoque sedilia faxo;
 Nympharum domus: hic fessas non vincula navis

161. *scinditur, inque f.* Hamb. sec. *sese scidit unda* Sprot. cf. Ge. IV, 420 ubi idem versus.—162. *rupes vastæ* Puget. Male post *rupes* interpungebatur, ut suppleretur *sunt*. Immo vero minantur rupes et scopuli.—163. *lato* Rottend. alt.—164. *scæna* Medic. aliique præstantiores. vel sic tamen male. *stat filvis umbra c.* Hamb. pr. non male; nisi sequeretur *umbra*.—165. *eminet* Puget. minus bene.—166. *Fronde* Græv. *aversa* Goth. pr. *pendentibus* Erfurt.—168. *Hinc f.* Menag. pr. *navis* Heinfl. e Prisciano et scriptis,

cynis l. 1. Od. v, 97 sqq. Δύο δὲ προβλήτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποβῶντες, λιμένος ποτιπεπτηνῆσαι. (mutuo ad se vergendo, in cornua coëundo, προσπεταννύουσαι ἑαυτὰς κατὰ τοῦ λιμένος. ita nunc video interpretanda esse hæc) Αἱ τ' ἀνέμων σκεπώσσι δύσαίων μέγα κῦμα Ἐκτοθεν (*ab alto*).

162. sqq. Nunc ad interius littus, continentis nimirum, procedit. Est hoc rupibus constitum, prominentibus ad dextram et sinistram duobus scopulis; omnia filvis obsita. Ingressis recessum hunc ex adverso occurrit antrum subter littore scopuloso.

164. Hanc *scenam*, h. e. prospectum, *silvarum coruscantium*, tremula inter intervalla luce micantium (cf. inf. XII,

701. 2), et hoc *nemus* Virgilius ex una olea ap. Homer. 102 propagavit, tamquam ex furculo. *horrenti umbra* cf. sup. ad proœm. 4.

166—168. Hoc antrum itidem ex Homero v. 103—112. Sed apud hunc tam augusta loci facies, tam veneranda antiquitatis sanctitas, ut Virgilius ab antro ornando plane abstineret. Atqui et hoc iudicium magni poetæ est. *Fronte sub adversa*: de interiore continentis littore (non de insula) hoc est accipiendum: quod est adversum intrantibus sinum. *Nympharum domus* etiam Od. μ, 318 de antro in insula Solis: ἐνθα δ' ἔσαν Νυμφῶν καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θεῶνοι (h. *planities*, quam ad choreas aptam dixeret, et *sedilia*).

168.

Ulla tenent; unco non adligat ancora morfu.
 Huc septem Æneas conlectis navibus omni 170
 Ex numero subit: ac, magno telluris amore
 Egressi, optata potiuntur Troës arena,
 Et sale tabentis artus in litore ponunt.
 Ac primum filici scintillam excudit Achates,
 Suscepitque ignem foliis, atque arida circum 175

169. *æquora* alter Rottend. *ullo non emendabat* Scaliger. — 171. *sub* ït Parrh. et m. at m. nonnulli. — 172. *Troës potiuntur* tres ap. Burm. cum uno Goth. at tert. *spaciantur T.* — 174. *At primum* aliquot Burm. et ed. Junt. *Hinc* unus Heinf. *filici præclare* Heinf. e melioribus libris et e Grammaticis. vulgares libri *filicis*. Etiam in codd. parte et ed. Ven. male *excussit*. — 175. *Suscepit* olim Servius in libris habebat, quem v. 144 et sic alter Mentel. it. Goth. pr. et ed. Mediol. cf. Scalig. IV poët. 16.

168. 169. *Ἐντοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένῃσι Νῆες εὖσσελμοι, ὅταν ὄρημα μέτρον ἴκωνται. ibid. v. 100. 101. Vides ubique Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse. At indicabimus et hujus ornatus lineas: Odyss. 1, 136 Ἐν δὲ λιμὴν εὖορμος, ἢ ἢ χρεὼ πείσματος ἔστιν, ἢ τ' εὐνάς βαλέειν, ἢ τε περιμνήσι' ἀνάψαι etc. vides *vincula et ancoram*, sed ornate: *unco non alligat a. morfu*; transf. lato epitheto ancoræ ad *morsum*. Inf. XII, 274 *mordet fibula*. Simile Nymphæum ad Heracleæ Ponticæ agros transfulerant veteres poëtæ, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470 sqq. versibus non malis. *Hic fessas*. Jam hæc non de antro, sed omnino de sinu pone infulam latente, est accipiendum.

170—173. *Septem navibus*, qua, qua Æneas vehebatur,

tres e scopulis a Tritone, tresque aliæ e fyrtibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditæ, Cæteras præter unam servatas mox videbimus; fuit enim (vid. v. 381) tota classis XX navium. cf. Exc. I ad lib. III.

172. Præclarus versus! Odyss. 1, 463 ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λισσθεῖς Σχοίνῳ ἰπεκλίνθη, κύπε δὲ ζείδωρον ἄρεσαν. *arena*, litus: et telluris amor, πόθος, desiderium, foli attingendi cupiditas. *tabentes artus sale*; unda marina resperfos, madidos, simpliciter. Poëtæ enim *tabem* proprie de humore corrupto, mox de quocunq; inprimis fordido. *θάλασσα δὲ κήκιε πολλή* Ἄν ὄμμα τε ῥίνας τε. Odyss. 1, 455.

174. Reprehendit hic et in sqq. inprimis 210 sqq. poëtam Homius (*Elements of Criticism*, T. III, p. 232. 229), quod eadem orationis gravitate res humiles

Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem conruptam undis Cerealiaque arma
 Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
 Et torrere parant flammis et frangere saxo. 179
 Æneas scopulum interea conscendit, et omnem

176. *ex fomite* Oudart. Leid. et Hamb. pr. pro var. lect. nec hoc male; sed *in f.* doctius. *a fomite* pr. Moret. *flamas* aliquot Burn. et Goth. tert.—177. *corruptam* Exc. Burn.—179. *Extorrere* Zulich. et Hamb. pr.

humiles narrat, qua grandes et sublimes. Voluit sane Virgilius hoc ipso verborum ornatu nobilitatem tenuibus rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et præceptum sane primum in tali re est, leves res leviter esse attingendas, ut obiter tantum lectoris animum præstringant. Sed habet poëta unusquisque sæculi sui Genium, cui in nonnullis est litandum; et verborum ornamenta alia splendoris et sublimitatis sunt, alia elegantiae et suavitatis, quæ, ut in hoc et similibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari possunt.

176. *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite subjectis. alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. cf. Serv. Virgilium hic Theocr. Idyll. XXII, 33 et Hymn. in Merc. v. 110 imitatum esse, locis inspectis vix probabile habeas.

177—179. Hic vides priscorum hominum rationem et artem panis conficiendi, non ingratam illam et injucundam cognita hominibus, qui, a

quibus initiis vita humana ad hunc cultum progressa sit, quæri sciant a philosophis, qui humanæ vitæ annales aut condere aut cognoscere cupiunt. *fruges*, h. e. grana, *torrent*, ut exuant glumam et facilius comminui possint, tum *frangunt saxo*, ut multi populi etiamnum grana faxis contundunt. (cf. Goguet *Origine des Loix* etc. P. I. Liv. II art. 2 et supra Georg. I, 267). *Cerealia arma* puta esse hæc ipsa saxa, porro mactram, seu alveum, quo farina subigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; sed farinam illam subactam, seu pulvem, continuo in quadrarum forma sub cinere coquebant. Recte Servius honestatem sermonis hic commendat. Aliter *ἔντεα δαιτὸς* Odyss. η, 232. *fessi rerum*, ex calamitatibus et casibus, quos subierant, (ita *res* poëtis) exhausti viribus, quæ propterea cibo erat reficiendæ.

180—184. *Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa: prospectum capit, prospectat, quantum licet, per omne pelagus, cf. Od, η, 146 sq. et 95 sq.

Prospectum late pelago petit ; Anthea si queirit
 Jactatum vento videat, Phrygiaeque biremis,
 Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
 Navem in conspectu nullam : tris litore cervos
 Prospicit errantis : hos tota armenta sequuntur 185
 A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
 Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
 Conripuit ; fidus quæ tela gerebat Achates ;

181. *pelago late* tres Burm. *Anthea* libri potiores ex *ἀνθεα*, al. *Antea*, si qua a multis olim lectum fuit, quod et Carisius testatur. cf. Pier. et Fabric. retinuit Cuning. in sua edit. Sed voc. *aliquis* cum nomine proprio eleganter jungi satis docere viri docti.—183. *Capin*, et *Capim* alii, ut Goth. *Caici*, a nomine fluvii Myfiæ. al. *Cayci*.—184. *Navim* aliquot ap. Heinf. et Goth. fec. cf. ad v. 120.—185. *Aspiciit* Puget. Hemistichium idem *Æn.* XII, 719. *quos tota et tot armenta vett.* nonnulli ap. Pierium.—186. *et abest* Bigot. *et valles, per longum* Menag. pr.—188. *quæ et tela* Menag. pr.

95 sq. *si videat*, pro : ut v., sollenni more, Homeri exemplo : *εἰ. ἰδὼν. ἴππος.* pro *ἴνα, ὥστε.* v. c. *εἴπορ' ἀυτῆς σχοίατο* Iliad. β, 97. In *biremibus* non est hærendum. Poëta simpl. pro navibus posuit. In v. 183 *aut Caicum*, debebat dicere vel *Caici* navem ; nunc ponit *arma Caici in puppibus celsis*. *arma* in puppibus religata cum Servio intelligere vix possis, quippe haud facile e longinquo conspicua ; nec commodum exemplum ex *Æn.* X, 80. Insignia navis h. e. parasemum male interpretantur alii ; erant ea in prora, non in puppi. Saltem aut de aplustribus simpliciter aut de tutela navis erat accipiendum ; illud quidem melius. Verum poëtico ornatu omnino dicta puto *arma in*

puppibus, s. arma puppis s. navis Caici, ut arma navis, seu armenta, dicta sint pro ipsâ navi, quam prospicere volebat Æneas, illud verius.

184. *Cervos* ex Homeri capreis fecit, v. sup. ad 159. Nullos tamen cervos in Africa inveniri Herodotus, Aristoteles, et Plinius post illos VIII, 33 f. 51 affirmaverunt. Firmat tamen se ipsum Virgilius *Æn.* IV, 154 et Lucan. IX, 921. Oppianum et Philostratum memorant præterea Cerda et alii. Forte eos cum adversariis ita in gratiam revoces, ut aut cervos post Aristotelem in Africam illatos aut cervi nomen latius ab iis usurpatum dicas. Sunt certe, quod historia naturalis auctores docent, varia cervorum et capreolorum genera

Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
 Cornibus arboreis, sternit; tum volgus; et omnem
 Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
 Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 Corpora fundat humi, et numerum cum navibus
 æquet.

Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
 Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes 195
 Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
 Dividit, et dictis mærentia pectora mulcet :

193. *fundit et æquat* Hamb. pr. cum Goth. tert. quod tueri licet usæ
 poëtarum, substituendi modum indicativum, quoties vulgaris usus sub-
 junctivum amat. alii *fundit et æquet*, aut *fundat et æquat*. Hoc placet
 Burmanno. Sic jungenda *absistit et æquat*. *Fundit* Goth. alt. *humi*
Medic. cum aliis præstantioribus it. Goth. tert. at Romanus *humi*. pro
numerum Moret. pr. *meritum*.—195. *deinde bonus quæ vina* Hugen. et sic
 jam codd. ap. Pierium.—196. *Tenavio* Zulich. *fed e* superfer. *abeuntibus*
illis. Bigot. *abeuntibus hospes* Medic. Pierii. non malo lapsu.

nera per Africam sparfa. Ve-
 rum cervos etiam proprie dic-
 tos nunc per oras Africæ ver-
 sus septentrionem fitas errare,
 affirmat, ut *Leonem Africanum*,
de la Croix, et alios taceam,
Sbaro's Travels, p. 243. cf.
 inf. ad V, 37.

189—193. *Cornibus arboreis*.
 Ecl. VII, 30 *ramosa cornua*.
Capita alta cornibus, vulgari
 ratione, *capita altis cornibus*,
 vel *alta c. habentia*. Etiam
ferentes pro exili voce, *habentes*.
Miscet agens turbam, ornate,
 pro agit, agitat, perturbat,
 ut promiscua fuga se ipsi invi-
 cem trudent, cum antea longo
agmine incederent; *septem in-*
gentia corpora grandius, quam
cervos. *victor*, ornatus poëti-

cus. *Moæ portum* non proprie
 dixit, sed pro statione navium :
 v. sup. ad 159.

195—197. *Deinde vina, quæ*
 etc. In Drepani portum, qui
 Siciliæ est, classis Trojana de-
 lata fuerat Æn. III, 707, non
 longe aberat *Ægesta* vel *Segesta*,
 quam Græci et *Egestam* scri-
 bunt, condita ab *Ægesto* Troë,
 quem Virgilius *Ægestam* appel-
 lat : cf. V, 31. 61 et Exc. I
 ad c. I. Benigne fuerant ab
 ipso excepti, ut etiam inf. I,
 558. 570. hinc *bonus*. Idem
 iterum hospitio Æneam excipit
 Æn. V, 36 sqq. Quod vina
 commendat, ut Acestes munus
ξενιον, id ut poëta, et Homeri
 imitatione, facit: Odyss. i,
 197 sqq. *Vina onerare cadis*
 quæ

O focii, (neque enim ignari fumus ante malorum)
 O passii graviora ; dabit deus his quoque finem.
 Vos et Scyllæam rabiem penitusque sonantis 200
 Adcestis scopulos : vos et Cyclopa faxa

198. enim abest a Moret. sec. fumus ignari Voff. neque enim immemores fumus Medic. Picrii.—199. Et passii Rottend. pr.—200. vos ad S. Rottend. pr. Scyllæus recte: est Σκυλλαῖος. uti ap. Athenæum VII, p. 311 F. Σκυλλαῖος πορθύος.—201. scopulis Moret. pr. adcestis Heinf. puto rescripsit, ut sibi constaret. adcestis Medic: et Róm. Cyclopea multi; sed in hoc et similibus penultimam produci docuit Heinsius. cf. inf. ad 665. nonnulli etiam Cyclopeia male.

quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari *cados o. vinis.*

198. 199. In prosa: O focii! fatis meministis, vos graviora his, quæ modo experti fumus, passios esse: spem itaque retinete, habitura esse finem etiam hæc mala præteritis leviora. *ante mala, τὰ πρὶν κακά.* Horat. I Carm. 7, 30 *O fortes pejoratae passii Mecum sæpe viri.* Locus autem expressus ex Odyss. μ, 208 Ἦ φίλοι, ἢ γὰρ πῶ τι κακῶν ἀδάημονες εἰμὲν. Οὐ μὲν δὴ τὸδε μεῖζον ἐπι κακόν, ἢ ὅτε Κύκλωψ εἶλετο ἐνὶ σπηῖ γλαφυρῶ κρατερῆφι βίηφιν. Ἀλλὰ καὶ ἐνδὲν ἐμῆ ἀρετῆς, βέλῃτε νόωτε, Ἐκφύγομεν καὶ περ τῶνδε μνήσεσθαι οἶω. Macrobr. V Sat. 11 Maronem in his locupletiozem Homero existimat. At inter Serviana legitur: *Totus hic locus de Nævio belli Punici lib. translatus est.* Scilicet is ipse Homerum latine loqui fecerat.

200. *Scyllæam rabiem*, seu quoniam Scylla canibus cineta, v. sup. ad Ecl. VI, 75, quorum *rabies* proprie dicitur; seu

simpliciter, quatenus furor, sævitia, rabies, mari, tempestati; procellis, tribuitur. *sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla infidebat. *Ter scopuli clamorem inter cava faxa dedere*, III, 566. *accessistis* ad eos, hætenus, quod jam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, cum dati ab Heleno oraculi memores statim ad lævam convertunt cursum. v. inf. III, 555. 8. 566. 7. *Cyclopa faxa*, littus Cyclopum faxosum in Sicilia; cujus illi rupes et antra incolebant in Ætnæ vicinia: v. inf. III, 569. 644. 675. *Accesserant* (doctius dixit, *expertierant*) scilicet et ad hoc littus et in portu escenderant, sed ab Achæmenide moniti fugiunt. Est quidem in Servianis docta nota: *Quidam tamen hæc faxa inter Catacam et Tauromenium in modum metarum situ naturalit dicunt esse, quæ Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentissimum Galate dicitur.* Sed sunt hæc a poëta aliena,

Experti. Revocate animos, mæstumque timorem
 Mittite. Forfan et hæc olim meminisse juvabit.
 Per varios casus, per tot discrimina rerum,
 Tendimus in Latium : sedes ubi fata quietas 205
 Ostendunt. Illic fas regna resurgere Trojæ.
 Durate, et vosmet rebus servate secundis.

Talia voce refert : curisque ingentibus æger
 Spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se prædæ adcingunt dapibusque futuris : 210
 Tergora deripiunt costis, et viscera nudant.

202. *animum* fec. Moret.—205. *sedes ibi* codd. ap. Pier. *quietis* sc. nobis, vetus MS. ap. eundem.—207. *durare* et *servare* unus Heinf.—209. *alto corde* Rottend. pr. alter Hamb. Puget. Leid. un. etiam aliquot codd. Pierii, nec hoc indocte.—210. *Illic* Goth. fec. *Accingunt sese prædæ* Puget. Distinctionem ita institui vult Burmannus: *prædæ accingunt, dapibusque futuris Tergora deripiunt* c.—211. *Deripiunt* Heinf. ex ratione grammatica, quam tamen unus Rottend. tuetur. Sic jam emendarant Turnebus et Gifan. v. Cerda.

203—207. *Forfan et hæc o.* nobilem sententiam illustrant Cerda at alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrob. VII Sat. 2 laudat, Ὅς ἡδὺ τοι, εὐδέντα μεμνήσθαι πόρων, latine conversum a Cic. de Fin. II, 32; et ante Euripidem Homeri locus Odyss. o, 397—400. Ingeniosa imitatione hæc sequutus est Statius I Theb. 472 *Forfan et has venturus amor præmiserit iras, Ut meminisse juvet.* 204. Per hos ipsos casus, per hæc *discrimina rerum* : pleonasmus poetis frequentatus. Possunt tamen *res* pro rebus adversis, periculis, accipi, ut v. 178. *sedes ubi fata q.* *Ostendunt* h. e. oracula et auguria prædicunt, promittunt. Tom. II.

tunt. Ostendere egregie inprimis poetæ, hac in re. Iidem *fas* esse dicunt ea, quæ fatiis volentibus et oraculorum monitu fiunt. De ipsa re cf. sup. Disqu. II f. VI. et Excursum XV ad lib. II. *Durare* pro *durare se*, animum suum, poetæ primum, mox alii scriptores, ut Tacitus. Τλῆτε, φίλοι. II. β, 299. cf. Cerda.

209. *Premittit*, occultat, ut sæpe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, sed docte poetæ epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipso fit intus et altus dolor.

210—215. Sequentia censenda sunt ex ornatu rerum exilium. cf. Iliad. α, 459 sqq. ubi εἰργάζω: hic ornatus: *Tergora*

C

gora

Pars in frustra secant, veribusque trementia figunt:
 Litore aëna locant alii, flammisque ministrant.
 Tum victu revocant vires: fusi que per herbam
 Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinæ. 215
 Postquam exempta fames epulis, mensæque remotæ:
 Amissos longo socios sermone requirunt;
 Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,

212. *verubus* al. v. Pier. et inf. ad V, 103.—213. *Littoreque aëna* Montalb. *flammisque* Hugen. quod dictum esset, ut *velis ministrare* ÆN. VI, 302 et alia. Burm.—214. *renovant* Voff. r. *animos* Sprot. ex 202 repetitum. *per herbas* unus Heinf.—215. in sec. Moret. τῶν *ferinæ* subjungitur *munere* cum glossa: *hemistichium*; ut sit unus ex versibus, quos imperfectos Maro reliquit. Sed amat casus secundos Maro. Et laudatur hic ipse versus a Grammaticis eam in rem. v. Heinf. *farinæ* Rottend. pr. et duo in Exc. Cort.—216. *excepta* f. Zulich. a m. pr. *exfinita* Hamb. pr. *epulis exempta* f. Oudarti.—218. *Credunt* Mentel. Post *inter* distinguunt nonnulli Codd. et edd. ut sit: *dubii seu v. credant.* Burm.

gora alii deripiunt costis et viscera nudant. Recte Serv. *viscera*, quicquid sub corio est, h. e. carnes. 212. Totus ex: Μίσηλον τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἐπειραν ibid. 465. *trementia*, adhuc palpitantia, ut et Serv. Non equidem suavem in hoc epitheto imaginem sensui objici dixerim. *Aëna locant*, quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non utebantur, ut notum est. Et, ne ab illo more recessisse putes poëtam, laudato forte Valerio Fl. VIII, 254 aut Ovidio Met. I, 228., torreri carnes in antec. versu significatur. Igitur his aënis aquam calefaciunt, cf. ÆN. VI, 218. 219, ut se lavent ante epulas, ex more. cf. Cerdà. Serv. Quærere velle, unde

tot lebetes habuerint Trojani naufragi, putidum esset. *Flammis ministrant*, ornate, ut omnia in h. l., pro, *subjiciunt aënis ignem*. 215. Satiant se et carne ferina et vino. Jam excute ornamenta verborum.

216. Hoc est Homericum: Ἀυτὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδνητύος ἐξ ἕρον ἔντο. cf. inf. VIII, 184. *mensæ remotæ* noto veteri more, quo mensa cum epulis convivæ apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur? Itaque vel improprie dictum, vel *mensæ* pro ipsiis cibis.

217. *Longo sermone*, non tam qualis post cœnam esse solet, quam potius multis cum querelis. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti*, Ovid. Met. XIV, 242. *requirunt socios*, declarat voc. *requirere desiderium*

Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.

Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti, 220

Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum

Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

Et jam finis erat : quum Juppiter æthere summo

219. seu extrema duo ap. Burm. seu jam e. Puget.—220. Orontes plures Codd. et edd. etiam ap. Pier. Scilicet est Orontes, Ὀρόντης, Oronteus, Orontei et Oronti. v. sup. ad v. 30. Oronti etiam fragm. Vatic.—221. Amici alii. Tunc Antbei Hamb. pr. casus Leid. et Sprot. Illud secum non debet offendere. nam gemit secum A. c. Lycus. idem memoratur lib. IX, 556.—222. Giam multi, etiam nostri, vel Gian. Cloantum castigatiores, notante Heinso, ut Goth. pr. Cloantum Leid. Nomina promiscue posuit, ut poëta. Amycus, Ἀμυκος, ad exemplum regis Bebrycum, de quo Apollon. II pr. et inf. V, 373. diversus est ab illis qui inf. X, 704. IX, 772. XII, 509. eodem nomine occurrunt. Lycus inter Trojanos iterum IX, 545 f. Gyas et Cloanthus in ludis in Sicilia editis lib. V, 118 fqq. Diversi sunt Gyas inter Etruscos X, 318. et forte alius XII, 460.—223. Noli in vulgariis incidere, ut emendes : Et jam finierat. Juppiter : in his ac similibus novare aliquid nolui. Si mei arbitrii res esset, scriberem Juppiter, ex antiquiore ac veriore ratione, quam in Virgilio redhibitam esse volumus : ut statim 225 litora. Scilicet antiqui litteras in his geminabant pronuntiatione, non scriptura ; recentiores etiam scriptura : recte et hoc : sed tum tenendum est alterutrum constanter et in omnibus, quibus eadem ratio subest.

desiderium amissorum socio-
rum. v. Burm. ad h. l. conque-
runtur, lamentantur, eos sibi
ereptos, Μνησάμενοι δὴ πειτα
φίλους ἐκλαίον ἐταίρους, Odyss.
μ, 309. Vulgari oratione di-
ceres : multa de sociis amissis
inter se conqueruntur.

219. H. e. sive jam esse
mortuos. Extrema pati proprie
dicuntur, qui crudeli supplicio
affecti animam efflant, h. l.
simpliciter, qui moriuntur
morte violenta, fluctibus sub-
mersi, nec jam exaudire vocatos,
h. e. esse mortuos, quos invo-
cari ab amicis et conclamari
notus mos erat, inf. III, 67 :
VI, 505. cf. Odyss. ι, 65.

Ad profaicam sane subtilitatem
debuisset antecedere : num ex-
trema eos passos esse credant, et
jam conclamatos ? Sed in poëta
illa non requiritur.

223. Et jam finis erat sc.
longi sermonis, h. e. quere-
larum, aut omnino cœnæ fac-
tæ. Pompon. Sabinus finem
diei interpretatur. nam mox
dormitum concedunt, v. inf.
305. Ergo omnino sic ac-
cipe : Postquam hæc finita
erant, s. his factis, Jupiter
prospexit etc. Qui sequitur
locus, e præstantioribus est ha-
bendus, cum poëta hoc ipso et
miraculum addat hospitio Ænæ
apud Didonem, et, quod multo
C 2 majus,

Despiciens mare velivolum, terrasque jacentis,
 Litoraue, et latos populos, sic vertice cœli 225
 Constitit, et Libyæ defixit lumina regnis.
 Atque illum talis jactantem pectore curas
 Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentis,

224. *Respiciens* Bigot. *dispiciens* duo, et *prospiciens* duo alii ap. Burræ. sed *despiciens* etiam Macrobi. VI Sat. 4. *terrasque latentes* Hamb.—226. *terris* Puget.—227. Miror neminem in *tales* hæsisse, et *tacitas curas* conjectasse. Sed cf. not.—228. *atque oculos lacrymis* f. Priscianus et Alcuinus ap. Heinf. *effusa* Servius citat inf. ad 482.

majus, Romanorum animos in carminis statim aditu in Æneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas hujus artificii videas in Odyss. ε, 5 fqq., ubi Minerva apud Jovem (ut jam Odyss. α pr. fecerat) de intercepto Ulyssis reditu conqueritur, mittitur etiam tum Mercurius. Venerem Jovi supplicem nota gemma, sed a recentiore, suspicor, manu, expressam ad Virgiliū plane ductum videre licet (cum alibi tum in *Suite des Pierres gravées par Mme le Hay n. XV.*)

In versf. 223—227 plura Homeri loca ante oculos habuit: imprimis Iliad. ν, pr. et §, 51. 52. *mare velivolum* exquisite, in quo vela volant, cum proprie naves sint *velivolæ*. *terras jacentes* præclare, respectu quidem Jovis ex alto prospicientis, porrectæ sub ipso et late patentis; quamquam *terræ jacentes*, *gentes jacentes*, et alibi ap. poëtas occurrunt simpliciter *positæ*: similiter *lati populi* sunt dicti. *sic*, *αὐτως*, non semper est

temere vel frustra, sed, sic, uti res se habet, quo statu illa est: *sicut erat*, Romanorum poëtarum, cf. Iliad. ε, 255; et habet fere μιμητικὸν aliquid, ut Iliad. γ, 220 φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι ἀφρονά δ' αὐτως. cf. Iliad. ζ, 400. η, 100. κ, 50. λ, 388. et al. Non temere Jovem oculos in Africæ littora et Æneæ naufragium intentos habuisse, arguunt illa: *defixit lumina—tales jactantem pectore curas*. Igitur accipiendum: *sic*, ut erat, *despiciens constitit*, pro simplici, prospexit terras. Ornate, *constitit*, quod homines facere solent, qui oculos animumque in aliquam rem intendunt, (stantem autem contra morem, non sedentem Jovem hic cogitare necesse est) et *defixit oculos regnis Libyæ*, in littore Africæ, ad quod Æneas naves subduxerat. Notabilī autem orationis brevitate declarat poëta, et *curas*, cogitationes et consilia, de Trojanorum calamitate agitasse. Itaque respectu τῆς *sic* subjicit, *tales*

curas.

Adloquitur Venus: O qui res hominumque
deumque

Æternis regis imperiis, et fulmine terres, 230

Quid meus Æneas in te committere tantum,

Quid Troës potuere? quibus, tot funera passis,

Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?

Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,

229. Adloquitur scripsit Heinf. cum Medic. aliis et numismatis antiquis, in quibus *Allocutio. deorumque* malint Heinf. et Bentl. ad Horat. I Od. 12, 14.—231. *Quod* Diomedes.—233. *Cluditur* post alios Gudianus.—234. *hinc* abest a sec. Moret. *Certe hic Ven. Certe in Romanis* Zulichem. a m. pr.

curas jactantem, h. e. cum hunc in modum oculis animoque in Æneæ fatis effret defixus. 228. *Observe* artem poetæ. Ut miserationem faciat Venus, *tristis, flens* et *pulchra* inducitur.

229. Macrob. VI Sat. 2 *In principio Æneidos tempestas describitur, et Venus apud Jovem queritur de periculi filii, et Jupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus a Nævio sumtus est ex primo libro belli Punici. illic enim æque Venus Trojanis tempestate laborantibus cum Jove queritur: et sequuntur verba Jovis filiam consolantis spe futurorum. Comparari potest etiam Minervæ et Jovis super Ulyssæ altercatio Od. α, 44 sqq. et multo magis Thetidis alloquium Jovis Iliad. α, 497 sqq.*

230. *Et fulmine terres*, posfit otiosum videri post illa: *qui res—imperiis*; sed *fulmen* insigne summi imperii; *gravius autem fulmine terres*, quam, *fulmen geris. jacies*.

231. Manifesta adumbratio versuum ex Iliad. δ, 31 *Δαίμωνιν, Jupiter ait ad Junonem, τί νύ σε Πηλεΐδος Πηλεΐδοιο τέ παῖδες τόσσα κακὰ βέβησιν, ἔτ' ἀσπερχές μεναιΐεις* etc. ipsa autem orationis forma ex Odyss. α, 44 sqq. expressa, ubi Minerva apud Jovem de Ulyssis ærumnis conqueritur, et ubi v. 62 *τί νύ οἱ τόσον ἄδυσσας, Ζεῦ*. tum Jupiter simili modo atque hic respondet.

232. *Quibus tot f.* agnosce poetiicam orationem, pro, quid potuere committere, ut iis—clauderetur? *tot funera* h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam*, propter Italiæ aditum, ne ad Italiam accedant, in toto t. orbe nullus confidendi locus iis relinquatur. nam septem annos omnibus terris et maribus erraverant, ut Æn. I, extr.

234—236. *Hinc*, ab his Trojanis, *hinc, a sanguine Teucri revocato*, a stirpe T. instaurata per novam progeniem, (cf. sup.

Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucris, 235
 Qui mare, qui terras omni ditioe tenerent,
 Pollicitus. Quæ te, Genitor, sententia vertit?
 Hoc equidem occasum Trojæ tristisque ruinas
 Solabar, fatis contraria fata rependens.
 Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240

235. a omiffum in Gud. Moret. pr. et multis aliis, etiam ap. Pierium; et in fragm. Vatic. a pr. m. ut fere et alibi cf. Burm. Equidem abesse malim.—236. *ditioe* omnes vetustiores Heinf. *terras omnis* fragm. Vatic. a Campiglia expreffum, cujus lectionis etiam Servius meminit. Nec diffiteor hanc lectionem multo magis epicæ dignitati convenire videri, quam subtilem omnium generum potestatis comprehensionem.—237. vide an lenior fluat oratio, si diflinxeris: *Certe hinc—pollicitus, quæ te, genitor, sententia vertit?* h. cum sis pollicitus. Durum enim illud *pollicitus* sine *es* in fine sententiæ absolutæ.—238. *casum* quatuor Burmanni. *casus* Bigot.

sup. I, 19 fqq.) fore, orituros esse, Romanos—ductores, populum regnatorem, qui m. qui t. —tenerent. Si quidem sup. v. 21 *populum late regem* fimili modo dixit. Alioqui *ductores Romanos* intelligeres Cæsarem et Octavianum. *Volventibus annis* sc. se, nota poëtica ratio, quoniam annus in orbem redit περιπλομένων ἐνιαυτῶν. *omni ditioe*, Serv. omni potestate, pace, legibus, bello. Præstat dicere: *omni*, hoc est summa potestate. Est enim poëtis solennis ille usus; interdum et aliis scriptoribus: *omni ope annexus*, summa. Æn. X, 53 *magna ditioe*—*Caribago premeat Ausoniam*. Sed v. Var. Lect.

237. *Quæ te sententia vertit* exquisitè, quod novum consilium vertit te, mutavit animum tuum? Vulgari ratione *vertitur*

sententia, animus, consilium, mox *occafum Trojæ solabar* etiam exquisitè, ut fere semper poëta. Ut semel dicam: proprie *folamur animum*, folamur nos, h. e. fractos nos erigimus, recreamus: tum folamur dolorem, curam, luctum; sic *cantu longum solata laborem* Ge, I, 293; tandem earum rerum causas, mala et casus *folari* dicimur, h. e. folando aut tollimus aut minuimus seu mala, seu sensum malorum. Sic h. l. *excidium Trojæ* folatur Venus, dolorem inde animo conceptum levat.

239. *Fatis contraria fata rependens*, etiam hoc doctè; *repndens*: compensans, *fata contraria*, Trojanorum calamitates, *fatis* sc. melioribus, novo Italiæ regno, h. e. sperans, fortunam Trojanorum futuram esse tanto lætorem. Plane aliter

Insequitur. Quem das finem, Rex magne, laborum?

Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,

Illyricos penetrare sinus atque intima tutus 243

Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi:

241. *rex summe* Hamb. sec. in Exc. Cortii.—242. *delapsus* alter Hamb. et Franc.—245. *magno* Parrhaf. ex v. 55. *cum vasto* alter Hamb.

aliter *contraria fata* dicuntur Æn. IX, 136. Quem *das finem*, pro, facis, constituis? Poëtica orationi et hoc propius: *δοῦναι*, dare, pro facere.

242—249. v. Excurs. ad h. l. ubi de toto loco iudicium fertur. Livius I, 1—*casibus deinde variis Antenora—venisse in intimum maris Adriatici sinum*; hic sinus poëta doctius *Illyrici sinus*, namque Illyricum majori Adriatici sinus parti prætenditur; idem *intima regna Liburnorum*, nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei, in quorum sedes Veneti successerant. Spectat autem ad dignitatem orationis poëtica, ut declarentur regiones non vulgari, sed exquisitiore nomine, v. c. a finibus ac finitimis populis petito: quod si teneas, poëtam male a Servio accusatum dices, quod Antenorem Illyricum et Liburniam tenuisse ille dixerit, nec minus male post Corradum a Burmanno defensum ex usu voc. *penetrasse*, quod h. l. fit, transiisse. Immo vero a poëta sinibus constitutis Venetorum ora his ipsis vsf. 243. 4 doctius declaratur, quam nudo nomine geographico. Quod vero *tutus*, seu incolu-

mis, ad Venetos pervenit, hoc simpliciter ad errorum discrimina referam. Potuere tamen et alia esse Antenoris fata, quæ nunc ignorantur. Ita colligo ex Sex. Aurel. Victor. de orig. G. Rom. c. 1. *Quare autem addiderit tutus, suo loco planissime annotavimus in commentatione, quam conscribere cepimus, recognitam ex eo libro, qui inscriptus est de Origine Patavina.* (Sic enim locum illum forte constituas). Tandem etiam, modo dicto poëtarum more, qui a finitimis locis multa designant, (scilicet ut ornatum inde et novarum rerum notionibus suavitatem verbis suis quærant,) *Timavum*, quamquam paullo remotiorem fluvium, sed notiozem et veterum forte poëtarum usu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. *Fontem Timavi superavit* Antenor, quatenus classe litorea legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum littus servato, mare Adriaticum tuto navigari potest: cf. Liv. X, 2) prætervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timavus immittitur. Non autem longe a mari in Carnorum sinibus ille inter rupium cavernas compluribus

Unde per ora novem vasto cum murmure montis
 It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.
 Hic tamen ille urbem PatavI, sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
 Troia; nunc placida conpositus pace quiescit. 249

246. *proruptum* defendit Heinſius hic et alibi. cf. in primis ad Silium III, 51. Eſt ſane exquisita vox hoc ſenſu, pro *prorumpens*. multi *præruptum*, cf. Cerda. etiam Fragn. Vatic. a pr. m. et ap. Senec. Qu. nat. III, c. I. quod ſane defendi poſſet. cf. ſup. 105. *præruptum* Ed. Ven. in *mare proruptum* Moret. pr et Franc. — 247. *urbes* Zulich. *ſedesque* Exc. Burm. — 249. *Troica* tres ap. Burm. *cum placida c. p. quievit* Menag. alter.

compluribus ingentibusque aquarum fontibus erumpit, qui paullo poſt in unum alveum delati flumen faciunt, quod, ubi vix M. paſſus emenſum eſt, lato oſtio in mare exit. Fontes olim habitati ſunt *novem*; ex iis prorumpit aqua magno cum fragore: *vasto cum murmure montis*; ſtatimque in unum flumen collecta maris ſpeciem refert late agros inundantis: *It mare proruptum et pelago premit arva sonanti*. Latius hæc illuſtrata v. in Excurſu ad h. v. *Hic tamen*, noli hæſere ad fontem Timavi; ſed latius in oris his litteris Adriatici, et quidem, cum ad intimos ſinus recessus penetraſſet, inter Euganeos, qui tum hæc loca tenebant, Patavium ille condidit, et *genti nomen dedit*; at quale? dicunt *Antenoridarum*: apud poëtas utique; non vero vulgare nomen. ſed *Venectorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henecis* Paphlagoniæ, quos Antenori viæ ſocios fuiſſe aiebant, ductum eſſe volunt. *armaque fixit Troia*, pace ſc. et

tranquillo otio parto; quod ſuavi rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia miſſi arma ſuſpenderent et ſigerent. cf. Pompon. Sab. ad h. l. *Nunc placida conpositus pace quiescit*: quo ſenſu hæc dicta ſint, dubitare licet; aut enim de morte aut de otio et tranquillitate, qua Antenor reliquam vitam exegit, accipi poteſt; in utroque tamen duri aliquid ineſt. Sane *componi* abſolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere*. inf. IX, 445 *placidaque ibi demum morte quievit*. VI, 321 *Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam*. Veneris tamen conſilio, dum *Æneæ* calamitatibus Antenoris fortunam ſecundam comparare vult, parum conveniret, Antenoris mortem *placidam* laudare. At ſi de quietis ſedibus, rebus placatis, vita tranquilla agitur, tum fere *res conpositæ* memorantur, non *ipſi homines*; aut ſi hoc fit, tum adjectum aliquid videas: *ad pacem, ad modestiam* etc. Atque ita etiam in iis ipſis locis fit, quæ h. l. a Burmanno laudantur. Dicen-

duis

Nos, tua progenies, cœli quibus adnuis arcem, 250
 Navibus (infandum) amissis, unius ob oram
 Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
 Hic pietatis honos? sic nos in sceptrâ reponis?

Olli subridens hominum fator atque deorum
 Voltu, quo cœlum tempestatæque serenat, 255
 Oscula libavit natæ; dehinc talia fatur:

251. *Infande* duo Burm. (et sic apud Servium legendum: *infandum pro infande* posuit.) *amissis infandum* Dorvill.—252. Dubitat Burmannus, an *aque* sit scribendum. Verum etsi non scribitur, subintelligendum tamen: *atque ab Italis oris disjungimur*, interjacente mari et aliis terris. *arvis* Leid. unus et Hamb. fec. et Oudart.—255. *tempestatemque* Bigot.—256. *dein* tert. Goth.

dum itaque, aut poëtam h. l. *compositum* novo exemplo adhibuisse, ut et voc. *quiescere*, pro, vitam quiete exigere; *quiescit rebus compositis*, adeoque et ipse *compositus*; aut mandandum, quod equidem et ipse malim, in priore significato: ut a Veneris interpositum hoc fit, tranquillitatem Antenori ad extremam usque vitam contigisse. Ita *pace* pro morte.

250. Magno cum artificio se ipsam facit unam ex Trojanis, qui injuriam tulerint: *Nos, tua p.*, quibus *annuis arcem cœli*, h. e. cœlum, promittis Æneam post mortem inter Deos iri relatum. cf. mox v. 259. Calide et invidiose etiam illa: *unius* ob iram sc. Junonis, et *navibus a.* pro navium parte et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Junonis calamitatus vexamur.

253. *Pietatis*, qua Æneas insignis. At ipsa suam personam interponens: hæc pietatis et amoris erga te præ-

mia? *in sceptrâ*, in promissum Italiæ regnum, cum Trojano exciderat, *reponis*, pro vulgari, restituis.

254—256. Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur Romæ origines, incrementa splendorque imperii Augusti.

254—256. Aliter hæc Virgilius adstruxit, quam Homerus sua, cum Thetidi annueret Jupiter Iliad. α, 517 sqq. in quibus Jovis majestas auguitior. At hic placidi, *μελιχίς*, Jovis suavis imago. Osculum Veneris ori impressum ex Iliad. ε, 372 poëtæ in mentem venisse videtur, ubi Dione mater Venerem amplectitur. In singulis tamen observa decorem. Vt. 254 secundum Ennium *Olli respondet rex Albai longai* et alia. *subridens*, *μειδιδων*. In v. 255 Ennium ante oculos fuisse notat Servius: *Jupiter hic risit; tempestatesque serene Riserunt omnes risu Jovis omnipotentis*.

Parce metu, Cytherea ; manent inmotæ tuorum
 Fata tibi ; cernes urbem et promissa Lavinæ
 Mœnia, sublimemque feres ad sidera cœli 259
 Magnanimum Ænean : neque me sententia vertit.
 Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,

257. *Cytherea*. Mirum ex τὰ Κύθηρα, Κυθήρια, factum esse Κυθήρια, etiam Κυθηρία.—258. et in al. deest, monente G. Fabricio, conterraneo nostro, quem sequutus est Cuningamus.—260. vertit Rottend. sec. Moret. sec.—261. Antiquæ edd. jungunt fere : *Hic tibi*. Ex Græv. notat Burm. *Hinc (Tibi f. enim) q. Duo hinc. quando te hæc* Menag. alt.

omnipotentis. Sed Ennius, utut oratio horrida sit, multo vividius rem expressit : *Ridet Jupiter ; et tempestates arriident*. Apud Gudium Inscr. p. V, n. 3 *Jovi Opt. Max. Serenatori* legitur. *Oscula libare* potest sane cum Salmasio post Servium accipi, os alterius leviter labiis suis perfringere ; sed si *libare*, delibare, fummo ore carpere, pro *dare osculum* accipias, poetica dictionis genio et carminis dignitati conformes. *libare*, (ut XII, 434 *Summa per galeam delibans oscula*) *oscula* libando, leviter attingendo fumere ; ut in illis, *annem, fluvium, libare*, *Natæ* cum energia adjectum, licet jam *olli* antecessisset ; ut revocaretur in animum persona ejus, de quo agitur. Ita semper fere Homerus : τῷ δ'—Ἐκτρος et al. Non videbat hoc Servius. *Parce metui*, parce metuere, noli—*φειδέο τῷ δεισδαι*. *Cernes urbem* ; sentis quam *ἐνεργῶς* fit expressum. Mox *manent* pro *exili sunt*.

259. Propter v. 250 *cœli*

quibus annuis arcem. Bene addidit *feres*, ut gratius esset, quod per ipsam fieret, pulchre monente Servio. Recipietur utique olim Æneas inter deos Æn. XII, 794 *Indigetem Æneam scis ipsa, et scire fateris, Deberi cœlo fatisque ad sidera tolli*. Utrumque ex Ennio I *Annal. Unus erit, quem tu tolles ad cœrula cœli Templæ* ; qui versus non ex Veneris, ut Columna putat ad e. l. p. 34, sed ex Martis oratione servatus est. Docent hoc sequiorum poetarum loca, qui Ennium ante oculos habuerunt, inprimis Ovidii *Fast. II, 487*, ubi Mars ad Jovem : *Redde patri natum (Romulum)—Unus erit, quem tu tolles in cœrula cœli*, (quæ ipsa lectio ex Ennio tuenda) *Tu mihi dixisti. Sint rata dicta Jovis*. Adde *Met. XIV, 813* sqq.

260. *Neque me sententia vertit*. ad v. 237 *quæ te g. sententia vertit?* Cæterum *magnanimus*, ut semel moneamus, male de generosa animi indole accipiunt ; est *fortis, animosus*, ex
 μεγαθύμος

Longius et volvens fatorum arcana movebo)
 Bellum ingens geret Italia, populosque ferocis
 Contundet; moreſque viris et mœnia ponet:
 Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas, 265
 Ternaque tranſierint Rutulis hiberna ſubaſſis.
 At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
 * Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno) *

262. *evolvens* Hamb. pr. Pariſ. a pr. m. Dorvill. Ed. Ven. uti Waddel. Animadv. Crit. p. 10. emendarat; et ſane de temporum historiis commodè τὸ *evolvi*. Sed non bene copula deſideretur; et epicæ orationi accommodatiſſimum: *movebo volvens longius*, pro petam, repetam. Hoc ſere Ge. II, 295 Æſculus—*immota manet multoſque nepotes*, *Multa virum volvens durando ſæcula vincit*, et ſic alibi *volvens* ſimili ſenſu: *Tum genitor veterum volvens monumenta virorum*—ait Æn. IV. 102. *ac volvens* Parrh. Sed et v. etiam fragm. Vatic. *monebo* ed. Dan. et quæ eam ſequuntur. *docebo* Puget. et un. Guelf. in Exc. Cort.—264. *morteſque* Zulich. *mania condet* Oudart. et Hamb. pr. pro var. lect. a gloſſatoris manu.—266. *tranſierant* qu. Moret. *cum* alter Hamb.—267. *Iulus* Exc. Burm. ſed *Iulo* defendit etiam Ruſin. de Schem. Lex. p. 33. ap. Burm. *quoi* fragm. Vatic.—268. Verſus ſuſpectus. aut totus inſertus, aut ſuppletus poſt *additur*. v. Excurſ. VIII, ad h. v.

μεγαθύμος, μεγαλήτωρ, μέγα Φρονέων, quæ omnia ad bellicam virtutem referenda.

262—266. Quandoquidem hæc cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et *longius volvens fatorum arcana movebo*, h. e. fata altius repetam. Uſum τὸ *movere* exemplis bene declaravit Bentlei. ad Horat. III, Carm. 7, 20. Ratio in eo ineſt, quod quæ ἐκφέρομεν, proferimus, promimus, manifeſta facimus, declaramus, proprie *movere* dici poſſumus. *longius volvens*, *evolvens*, *repetens*. Præclare autem poëta e *Jovis perſona* fata Æneæ et poſteriorum potiora recenſet. ad totum locum cf. Exc. III ad lib. XII,

189. *Italia*, in Italia, more Græcorum adoptato a Virgilio et hinc ab aliis. *pop. feroces contundet*. vides prælia cum Rutulis et Etruſcis per vctoriam declarari. *Moreſque viris et mœnia ponet*, urbem condet Lavinium et novum imperium fundabit legibus, (leges ponet, νομοθετήſει,) per illud triennium, quo regnum tenebit. Hæc ornat: *Tertia dum* h. e. *donec. terna hiberna*, pro hibernorum temporibus h. e. per tres hiemes, tres annos. *Rutulis ſubaſſis*, Turno victo ac cæſo.

267. Inter Trojanos, dum Trojanum regnum fuit incolumè, Ilus dicebatur, *regno*,
 ſub

Triginta magnos volvendis mensibus orbis
 Imperio explebit, regnumque ab fede LavinI 270
 Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
 Hic jam ter centum totos regnabitur annos

269. annos Longob. Pierii, follenni lapfu.—270. ab *f.* Heinf. e Medic. et al. adde Rom. antea: *a f.* Sprot. et Parrhaf. *a sede Latini.* Caterum si *Lavinium* unice verum est, cf. sup. ad v. 2, scribendum hic et v. 258 *LavinI.*—271. *magna vi* Zulich. ut et alibi. v. Burm. *vi multa* Oudart. et sic alii ap. Pier. *muniet urbem* sec. Hamb.—272. *tercentos* Montalb. et Ven. *trecentum* fragm. Moret, *Hinc* Serv. et MS. Berfmanni, quos sequitur Cuningamus; et sic aliquot Heiusiani; *hoc* duo. Cum *regnabitur* absolute dictum sit, tum autem ex more dicendum esset, *genti Heetorea* h. e. ab *g.* H. Burmannus, Vir latinissime doctus, emendat: *Hæc* sc. Alba regnabitur. Nescio tamen, annon vulgata ad eundem loquendi modum accedat: *regnatur* est regnum tenetur, habetur, *sub gente H.* ut Homeri *ἵπρδ*, cum notatione obsequii aut imperii, quod patitur quis. *Hæc* tamen expeditior est lectio.

sub regibus. Sed v. Excurs. ad h. v.

269—271. Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse, sedemque regni a Lavinio in novam urbem transfuisse traditur. Quod si is verborum sensus esse debet, antequam locutus est poëta pro: Ascanius XXX annos imperio explebit, cum regnum transferet. Si tamen ad communem rationem grammaticam verba accipias, nihil desinit poëta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore urbem novam conditurum ait. Prius tamen illud cum poëtæ rationibus convenit: cf. inf. VIII, 42, 47, 48. *orbis*, annos, *magnos*, longos, ut alibi, epitheto ex natura anni deprompto, quatenus plurium mensium spatia in se comprehendit. Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11

et Serv. cum aliis interpretibus in h. v. In Ecl. IV, 12 *magni menses* vim habere possunt ex reliqua oratione. *volvendis mensibus*, qui volvuntur volvunt se. *muniet* exquisitius quam *exstruet*. *multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu; at Burm. contendit esse, magno impetu, animi ardore, studio.

272. Per CCC annos reges e Trojana stirpe Albæ Longæ esse regnatos ait ad Romulum usque. De rationibus historicis olim in Excursu III ad lib. XII, 189 disputabitur. *Gens Heetorea* est Trojana simpl. ut V, 190 *Heetorei socii*. sic et alii: v. Burm. Ex Trojana saltem stirpe, si forte non omnes ex Æneæ prospatia, oriundi fuerunt reges, qui Albæ Longæ imperarunt, quamvis illa non modo Trojanos sed etiam Latinos Aborigines

Gente sub Hectorea ; donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
 Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus 275
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
 His ego nec metas rerum nec tempora pono :
 Imperium sine fine dedi. Quin aspera Juno,
 Quæ mare nunc terrasque metu cœlumque fatigat,

274. Partu geminam fec. Hamb.—275. tectus Vratiff.—276. accipiet Hamb. pr. cum uno Guelpherb. in Exc. Cort. nec hoc male.—277. ducit alter Hamb.—278. metam Bigot. minus poetice.—280. quæ terraque quidam codd. ap. Burm. et Pier. sed sic melius que abesset.

gines haberet incolas. *regna-*
bitur sub g., regnum durabit
 sub Trojanæ stirpis regibus.
 cf. Var. Lect. Æn. XII, 826
Sit Latium; sint Albani per
 sæcula reges etc.

274. *Ilia*, tamquam Tro-
 jana stirpe oriunda, poetis
 dicta, ab Ilio Trojæ, Rhea
 Sylvia, sacerdos, Virgo Vesta-
 lis, regina, h. e. regio fan-
 guine orta, ut βασιλισσα,
Marte gravis, e Marte gravida,
 gemellos uno partu edet.

275—277. Romulus Ro-
 mam condet. Quam ornate et
 splendide hoc poeta extulit!
 ut *lupam nutricem* attingeret,
 Romulum, antiquorum hero-
 um more, pro casside lupæ
 exuvias, seu lupinam pellem,
 gessisse narrat. *Et galea birsuta*
 comta lupina coma, etiam Prop-
 ert. IV, 10, 20 de Romulo.
 Hoc igitur habitu occurrere
 debuere vetera Romuli signa.
lætus tegmine, pro ornatus, aut,
 qui habet. *tegmen lupæ* pro

exuviis lupæ. v. Burm. Nec
 vero accipiendum, quasi lupæ
 ipsius, a qua nutritus fuerat,
 pellem detractam sibi imposue-
 rit; sed ornat epitheton *nu-*
triciis lupæ: quia ex eo genere
 fuit illa, a qua ipse nutritus
 esset; ut bene observat Meje-
 rotto V. C. *R. excipiet gen-*
tem imperium gentis Hectoreæ,
 s. Trojanæ; succedet in regno
 Albano Romulus. De voc.
excipere v. ad Ge. IV, 207.
 Sunt hæc omnia, vaticiniorum
 et oraculorum more, per am-
 bages ac pleniore ore exposita,
 quam in oratione Jovis ad fi-
 liam expectari poterat. *Mæ-*
nia Mavortia, Roma a Martis
 filio condita; ut sæpe al.

278. 279. *Rerum metas*, h.
 e. limites imperii. *sine fine*,
 æterna urbs, ut in numis et
 monumentis. A poetis hæc
 innumeris in locis ornata et
 variata.

280. *Quæ m.*—*metu c. fati-*
gat, si metu, h. e. præ metu,

Confilia in melius referet, mecumque fovebit
 Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
 Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,
 Quum domus Assaraci Phthiam claraſque Mycenæ
 Servitio premet, ac victis dominabitur Argis. 285

281. *mecumque juvabit fec.* Moret. follennis varietas. cf. Burm.—282. *Progeniem rerum dominos* Bigot. Sed *Romanos* firmat Sueton. Aug. 40 et, qui et ipse verſum repetit et ad Domitiani laudes transfert, lib. XIV, 124, Martialis.—283. *placitum eſt* Leidenſ. male cum aliis ap. Pier. v. Burm. ad Lucan. II, 5, et. inf. ad Æn. II, 428.—284. *Pythiam, Pbythiam* male ſcribitur.—285. *Imperio Parrhaſ.* ex interpretatione. et vs duo. *cunctis* Hamb. pr. cum nonnullis Pierianis.

Juno fatigat omnia ſc. precibus, hortatu, minis; hæbes auctoritatem v. 23 *Id metuens veteriſque memor Saturnia belli* etc. Sic tamen tenuè neſcio quid infertur orationi. Sin *Juno fatigat metu* h. e. terroribus, *mare, terras, cælum*, verearis forte, ne turgere videatur oratio. Sed ſubeſt ſententia: Junonem omnia nunc miſcere, ut Trojanos perdat. Inf. XI, 400 *Proinde omnia magno Neceſſa turbare metu.* et VII, 301 *Absumtæ in Teucros vires cælique mariſque.* *Fatigare* ut exercere, præclare hoc ſenſu, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum, nimium utaris; unde turbare, affligere, vexare. cf. ad VIII, 93.

281. Junonem animo mutato in meliorem partem, *eis τὸ βέλτιον*, jam conſulentem (ſic XI, 426 *Multa dies—Retulit in melius, tulit, mutavit*) Romanique placatam ex Horatio reminiſceris Carm. III, 3 *Gratum elocuta conſiliantibus Junone divo* etc.

282. Auguſto frequentatum hunc verſum, ex Sueton. Octav. 40 notum. Verſus dignitatem in prima parte facile percipias. at poſt *Romanos rerum dominos*, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a veſtimenti genere designatam? Quis enim nunc ſimile quid ferret in Gallis, Anglis, deſignandis? Scilicet Romanos *belli paciſque artibus claros* memorat poëta: *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc ſine armis? ſine bellica virtute? Jam *gentemque togatam* intelligas ſpectare ad togæ, h. e. pacis, artes ac virtutes. Et cogitandum, majorem dignitatem in toga olim fuiſſe quam nunc in ullo veſtimenti genere. *The enrob'd people* diceret non minus graviter Britannus aliquis; ut belle monebat me Brandeſ. V. C. *Sic placitum*, ita ego conſtitui, decrevi. De formula agit Burm. ad Æn. II, 428.

283—285. Splendide Romanorum

Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar,
 Imperium Oceano, famam qui terminet astris;
 Julius, a magno demissum nomen Iulo:
 Hunc tu olim cœlo, spoliis orientis onustum,
 Adcipies secura: vocabitur hic quoque votis. 290

287. *Et famam* sec. Hamb. *fama* deleta lit. m Regius. *terminat* Oudart. et duo Leid. a m. pr.—288. *dimissum* plerique vitiose.—289. alii olim *honestum*, sec. Serv. natum scilicet ex *bonustum*, ut scribebatur.—290. *Adspicies* Fabricii MS. cum Goth. tert. et quatuor ap. Burm. qui *accipias*

manorum bella cum Græcis, et Achaiam in provinciam pop. Rom. redactam, designat. In simili acumine versatur Epigramma Adriani Imp. seu verius Germanici, in Ilium novum Anthol. Gr. lib. I, p. 98 Steph. et latine, sed minus venuste, Anthol. Lat. lib. I, ep. 103. *Iustris*, doctius quam, annis. *domus Assaraci*, Romani a Trojanis oriundi, inter quos Assaracus, Trois filius, ex Æneæ fuit majoribus. v. Apollod. III, 12, 2 et Not. Conon. c. 12. Græcia præclare per *Phthiam*, utpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis regiam, declarata; nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat; (Iliad. β, 559 sq.) erant tamen illi tantæ tum dignitatis, ut apud Homerum tota Græcia per *Argos*, et totus exercitus *Argivorum* nomine insigniretur. inf. VI, 839 *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas*. Gravissima vocabula et ista: *Servitio premet—dominabitur*.

286 seqq. Ad Augustum referas haud dubie verius quam

ad Julium Cæsarem cum Servio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287 facile Cæsari tribuitur, neque *is spoliis Orientis onustus*, neque ab eo pax restituta v. 290. Contra de Augusto illa ubique obvia. v. inpr. Æn. VI, 793 sq. Et *is Cæsar, Julius* adoptionis jure, hinc *Trojanus*, ab Ascanio Trojano genus ducens; itaque *Julius*, nomen demissum a m. I., h. e. nascetur Cæsar, Julius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *pulchra origine* simpl. clara. Non ad Venerem respici posse puto, per sermonis usum. 289. *Hunc tu o.* hæc illa perpetua poetarum imprimisque Virgiliti de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio. v. Vit. Virg. ad ann. 724. 725. 734. cf. ad Georg. II, 170. neque in unum certum annum ea cogere necesse est; quin, adeo ante signa a Parthis reddita, poeticus ingenii fervor hæc ita recte efferre potuit. 290. *secura*, nemine intercedente, Junone placata. *vocabitur b. q. votis*, præclare honores

Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
 Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
 Jura dabunt: diræ ferro et conpagibus artis
 Claudentur Belli portæ: Furor inpius intus,
 Sæva sedens super arma, et centum vinctus aënis 295
 Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
 Hæc ait: et Maia genitum demittit ab alto;
 Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces

accipies Schol. Cruqu. Horat. auctoritate et Ge. I, 28. *et te maximus orbis—*
Accipiat. Sed est omnino gravius, et habet plus *insignitas* respectu Veneris.
 Sic v. 259 *sublimemque ferēs.*—291. *mitescent* Hamb. alt. Cæterum Burn.
 conj. *Aspera quum p.—Cana Fides—jura dabunt.* Sed hoc est, vaticinationis
 impetum et vim infringere. Sunt scilicet talia abruptis sententiis efferen-
 da.—293. *Et deest Bigot. artis* al. ut male scribi solet.—
 295. *Sæva* Franc. et Parrh.—297. *Maia* sec. Moret. et sic Rom.
 a m. pr. *demittit* ex melioribus reposuit Heinf. Vulgo *dimittit. demisit*
 Ald. et Junt. *dimisit* pr. Goth. *demittit Olympo* Goth. sec.—298. *atque*
 al. et sic vulgo ante Heinf.

honores divinos habendos Augu-
 gusto offendit, ut Georg.
 I, 42.

291. Ad Janum clausum U.
 C. 725 et pacem per terrarum
 orbem restitutam recte refertur.
 cf. Virg. Vit. ad h. a. Nec
 tamen hinc probare aliquis sus-
 cipiat, hoc ipso anno primum
 Æneidos librum esse scriptum.
sæcula aspera mitescent, tempus
 illud erit pacatum, finitis bel-
 lis. Quæ sequuntur, v. 292—
 296 magnifice expressa sunt: v.
 Excurs. ad h. v. ait fidem, re-
 ligiones patrias, et civium con-
 cordiam, exstinctis bellis et
 discordiis, rempublicam esse
 temperaturas. *Fides cana*, pris-
 ca, antiqua, qualis majorum
 fuit. *Vesta*, patria eaque an-
 tiquissima religione Romanis

culta. Cum his *Romulus* et
Remus jura dabunt, imperio
 Romano præerunt, ita ut ad
 pristinam illam temporum sanc-
 titatem et integritatem, quæ
 ante parricidium Remi a Ro-
 mulo commissum fuit, rediisse
 res videri debeat. *Bellum*, ὁ
 πόλεμος, h. l. dei personam sus-
 tinet; idem mox *Furor. Belli*
portæ respiciunt Jani templum
 (cf. Æn. VII, 607), quod pa-
 ce restituta clausum quasi pro
 carcere et custodia belli haberi
 potest. Reliqua vsf. 294, 5, 6
 ad terrorem animorum compo-
 sita sunt.

297. Observa, quam suc-
 cincta in seqq. narratio sit.
 Bene autem in hospitio Teu-
 cris parando ministerium deo-
 rum interponitur, ne res mira-
 culo

Hospitio Teucris : ne fati nescia Dido
 Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum 300
 Remigio alarum : ac Libyæ citus adstitit oris.
 Et jam iussa facit : ponuntque ferocia Pœni
 Corda, volente Deo. In primis regina quietum
 Adcipit in Teucros animum mentemque benignam.
 At pius Æneas, per noctem plurima volvens, 305
 Ut primum lux alma data est, exire, locosque
 Explorare novos ; quas vento adcefferit oras,
 Qui teneant, nam inculta videt, hominesne feræne,
 Quærere constituit, fociisque exacta referre.

300. *æthera* Leid. et 2l. *aëra multum* ed. Ven.—301. *ac* deest pr. Moret.—302. *Omnia iussa* Oudart. *At jam j. gerit* Hamb. pr.—306. *alta* sec. Moret. *locosque Quærere constituit, quos vento a.—Explorare* Menag. pr. Ex quibus illa possit tenere : *locosque explorare novos, quos vento adcefferit, oras Qui teneant,—hominesne feræne.* Apud Rufin. de Schem. Lex. p. 253 corrupte ; *Expl. locos, q.*—307. *accefferat* Leid.—308. *vident* Medic. a m. pr. *videns* Erfurt. *feræve* male multi.—309. *abeſt que* a Longob. et al. *Picrio* non probante.

culo careat. 299. *Fati*, seu quo Trojanis Italia erat petenda ; seu omnino numinis voluntate ac iussu, adeoque fato Trojanos ad Libyæ littus esse delatos ; quod ignorans Dido, ne advenæ in his littoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab ascensu in terram prohibere poterat ; cf. 527 sqq. Mox *remigio alarum* ornate. Alæ avium cum navium remis comparari solent.

302. Ponunt feroces animos ; mites et placidos animos accipiunt, ne advenarum conspectu exterriti armis eos propulſent. *quietum animum*, *ἠκελον*,

Tom. II.

f. *ἠκελον*, pro placidum, propitium, *εὐμενῆ*.

305—308. Paratur nunc accessus Æneæ ad Carthaginem ; cui et ipsi mater Æneæ intervenit. *Per noctem plurima volvens.* ἐν Ἀτρεΐδῳν—ἴππος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὀριζίνοντα Iliad. κ, 4. *lux alma*, grata, jucunda. Ut semel monemus, *almus* convenit fere cum nostro *woblibätig*, quo poëtae utuntur. 307. Explorat loca nova, et explorat, ad quas oras adcefferit, venti vi, seu tempestate, appulſus—*exacta*, quæ explorasset, comperisset, *referre.* 308. Color ductus ex

D

Odyſſ.

Classẽm in convexo nemorum, sub rupe cavata, 310
Arboribus clausam circum atque horrentibus
umbris

Occulit : Ipse uno graditur comitatus Achate ;

Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Cui mater media sese tulit obvia filva,

Virginis os habitumque gerens, et virginis arma 315

Spartanæ : vel qualis equos Threiffa fatigat

310. *convexu* Zulich. Oudart. Leid. a m. fec. et Exc. Burm.—311. iidem fere versus inf. III, 229, 230.—312. *Achate* Medic. sed *Achate* firmat Heinf. Prisciani auctoritate. *atque uno* Hamb. pr. et Puget.—313. *lati ferri* Hamb. pr. pro var. lect. quod ex Servio esse derivatum Burm. vidit. cf. IV, 131.—314. *sese obtulit* novem ap. Burm. quod recte rejicit. Sed ratio est, quod *sese tulit* exquisitius est ; ut et illud : *obvia sese tulit*, quam *tulit se obviam*.—315. *ferens* Sprot. et Hamb. pr. *Virginis—et virginis Spartanæ* miror nemini displicuisse sic juncta, quippe parum suaviter. Assimulaverat se facie ac vestitu *puellæ*, et erat armata *puellæ Spartanæ* more. Nec importunitatem mutata interpunctione sustuleris. Expectabas Nympham vel Dianam : *Naidos os habitumque gerens*, aut simile quid ; ut Ovid. Met, I, 691. 5 *Naias una fuit—ritu quoque cincta Dianæ Falteret*, et *credi possit Latonia*.—316. *Virginis arma Sarranæ* h. c. Tyriæ (cf. Georg.

Odyss. ζ, 119 sqq., ubi Ulysses in Phæacum insula expergitur ; et multo magis ex Odyss. x, 144 sqq., ubi Ulysses ad Ææam insulam appellit.

310. Classẽm occultat sub convexa rupe nemoribus confita 162—165. *horrentibus* umbris ; arboribus. v. ad X, 237 et sup. præm. 4. I, 165.

312. 313. *Crispans*, exquisitius quam vibrans, habens. Binas hastas gerere, mos fere heroum cum apud poetas, cf. XII, 165, tum apud artifices. Res vana esset exempla congenerere. *Achates* Ænææ comes datus, ut ap. Homer. *δεσπότης*

res heroum et *ἰταῖοι* : Idomenei Meriones, Diomedis Sthenelus.

314. Antequam silvam litoris esset egressus. *sese tulit*, se egit, incessit, facta *obvia* (cf. inf. 503) ei Venus, puellæ venatricis vultu et amictu. Habuit, quem imitaretur, Homerum Odyss. η, 19 sqq. : η, 221 sqq., ubi Minerva altero loco puellæ, aequalem gestanti, in altero pastori assimilata Ulyssi obvia et viæ dux fit. Sed non infelicitè rem variavit Virgilius.

316. Arcum cum sagitta habebat, et veste succincta erat, puellæ Spartanæ vel Threiffæ more.

Harpalyce, volucremque fuga prævertitur Eurum.

Georg. II, 506) ingeniosa est emendatio Marklandi ad Statii Silv. V, 2, 118. Burmannus eam h. l. exagitat, quod de Tyriis colonis Æneas nondum aliquid cogitare poterat; Spartanæ autem vel Threiffæ virginis species occurrere jam ante Æneæ debuerat. De Spartana tamen non minus dubitare licet, an usquam Æneæ visa fuerit. Enimvero pœta non declarat, qualem sibi Æneas deæ speciem animo nunc finxerit; sed lectori delineat formam et habitum Veneris, qualem lector suo animo eam representare sibi debeat. Marklandi autem emendatio locum habet nullum propterea, quod ipsam comparationem jugulat. *Spartanarum* virginum vel Thracicarum formæ habitusque notissimi sunt; his igitur uti debuit pœta ad declarandum id, quod per se sensibus legentis subijci satis clare non poterat. Infra autem Venus, ne dea crederetur, recte se Tyriam aliquam puellam simulare poterat, cum jam expositura esset, qui essent, qui hæc loca incolerent. *Threiffa*, *Θρῆσσα*, *Θρῆσσα*, *Θρῆσσα*, ut *Θρῆζ*, *Θρῆζ* — 317. al. *Arpalyce*. *Harpalyce*. Sed est *Ἀρπαλίχη*. Mox vulgo legebatur

Hebrum;

more. Hoc structuræ formæ variavit. De Spartanarum puellarum exercitatione, quam huc vocant interpretes, palæstrica nota res. Enimvero tum *nudæ* erant, ut tot loca docere possunt; vel Plutarchi ille clasticus in Lycurgo p. 47 F. et— *More tuæ gentis nitida dum nuda palæstra Ludis*, Paris ad Helenam apud Ovid. Epist. XVI, 149. cf. Propert. III, 14, 1, ubi v. Intpp. et Crag. de rep. Laced. lib. III. t. 9. inst. 4. In nostro autem pœta vestitæ illæ sunt et arcu pharetraque instructæ. Itaque ad communem potius puellarum *Lacænarum* habitum erit referendum, cum militaria opera tractarent, atque ideo brevibus tunicis, iisque ad femur usque diffusis, uterentur, ut nudum femur in incessu appareret (unde *φανομένηδες* Spartanæ puellæ; qua de re loc. class. Plutarch. in Lycurgo p. 76. F. Eurip. Andromache 596 sqq., ubi v. Barnef. et hic Cerdan. Pollux VII,

55. adde Clem. Alex. II, Pædag. 10). Hic tamen, idque observatione dignum, ab eo, potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum fagittis gerit; et probabile fit, puellas Spartanæ venationibus quoque operam dedisse. Nam coma soluta ad eas non spectat; si vel Horatium memineris: *in contum Lacænæ more comam religata nodum* II, Carm. 11, 23 (quem locum intactum esse relinquendum putamus). *Threiffa Harpalyce*. Si omnino puella Threiffa memoraretur, de Amazone hæc acciperem: cf. inf. ad lib. XI, 659. Idem sequeretur, si de Harpalyce Amazone mihi constaret. Catero qui *Harpalyces* in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Aristoxeni *ὑπομνήμασι* narrat Athenæus XIV, 3 p. 619. F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13 narrat. Hic tertia, paullo notior

D 2

tior

Namque humeris de moreabilem suspenderat
arcum

Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;

Nuda genu, nodoque sinus conlecta fluentis. 320

Hebrum: at *Eurum* Rutgerfii, Huetii aliorumque (v. Cuningam. ad h. l.) emendatio est, obvia sane et in quam quilibet facile incidat. Docte de ea egit Burm. ad h. l. cf. Bentr. ad Horat. I Carm. 25, 20, ubi recte Euro Hebrus cessit; etiam nuper in Epit. Iliad. 737 ap. Wernsdorf. V. C. In nostro loco *Hebrus* defendi potest usu poetarum comparandi motus cursusque celeritatem cum fluviorum impetu. Neque obstat, quod Hebrum nonnulli leni et placido flumine procedere tradunt; poetarum enim non semper est in his summa subtilitas. v. Burm. ad Valer. Fl. V, 180. *Eurum* tamen toti comparationis consilio accommodatiorem h. l. esse, negari nequit; nec satis in fluvium, etiam rapidissimum, cadit *fuga, volucer, praeverti*; ac de ventis haec verba sunt solennia. Itaque, Brunckii quoque V. C. exemplo, *Eurum* reduxi. Inf. VIII, 223 *fugit illicet ocyor Euro*.—319. *somam* Heinf. ex scriptis, ut magis poeticum; et sic omnes meliores, etiam Pieriani. *Al. comas. defundere* Sprot. et Rottend. pr. *dispergere* Leid. un. ex gloss.

tior illa caeteris, Harpalyci, Amymaeorum (ita legendum, sic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis filia, quae in silvis educata venatibus et cursibus sese duraverat. De ea v. h. l. Serv. et Hygin. f. 193. Ea nunc v. 317 ventos cursus velocitate superat. *fuga, φυγή, fugere, φυγῆν, solennia* poetis de cursu celeri.

318. *De more*, qui venantum mos esse solet. Vulgaris fuisset oratio: *more venatricis. habilem arcum*, qui facile haberi, tractari, potest; εὐ ἀραξόρα, cf. inf. ad IX, 365. h. l. levis, ut Valer. Fl. III, 523 *levis omnibus arcus*: I, 109 *Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Gestat Hylas*. Sane alias *habile telum* potest et de magno gravique dici, si scilicet is, qui gerit, sit robustior, v. c. de Aeneae clipeo Aen. XII, 432.

cf. ad Tibull. I, 9, 7 et Burm. ad Ovid. II Met. 531. *dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοις φέρονται, h. e. ὤστε, diffundendam; scilicet comam solutam habebat. Amplificavit haec, ut solet, Claudianus de R. P. II, 33 sqq.

320. *Nuda genu*, adeoque succincta, ut venatrix; v. ad Callim. in Dian. v. 11, ubi v. Spanhem., et ad Oppian. I Cynege. 97, cothurno tamen furas revincta, ut v. 337 subjicitur. *Sinum collegerat nodo*; possis intelligere fibulam, ut inf. IV, 139 *aurea purpuream subnectit fibula vestem*, ubi cf. not., et de Charonte VI, 301 *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus*; et Claudian. de R. P. II, 40 *Collectae teneri nodantur jaspide vestes*. Sed, ea *sinum* non colligit, nec in tunica, (nam, si bene meminimus, fibulae in humeris,

Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hic errantem forte fororum,
Subcinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.

Sic Venus; et Veneris contra sic filius orfus: 325
Nulla tuarum audita mihi neque visa fororum,
O, quam te memorem? virgo; namque haud
tibi voltus

321. *Et prior. At prior. Ac prius* in al. *inquit, nobis m.* Goth. sec. —
322. *Si quam bortantem* Zulich. — 323. *pharetram* habebant codd. Prisciani
tempore et sic Hamb. sec. et aliquot Pieriani. Ita scribendum etiam
esset *tegmina*, ut Gudian. a m. pr. *maculoso* Mentel. pr. *aut m.* Menag. pr.
— 325. *at* Serv. et edd. Ald. Junt. Scilicet erat ea vulgaris lectio, quam
Pierius e codd. consensu emendavit. *sic f. inquit* sec. Hamb. quod melio-
rem sonum facit, addit Burm. nisi forte *infit* præstat. — 326. *mibi est*
Franc. *nec* Goth. pr. — 327. *O quid te ed.* Ven. *voltus* e Gudiano. *cul-*
tus Hamb. sec. Interpunctionem horum versuum mutavi.

meris, non in pectore, usus in tunica est) nec in chlamyde et aliis vestibus tunicis superinjectis. Igitur melius de cingulo accipiemus; Cerda Livii Andronici notos versus apud Terentian. Maur. p. 2426 Grammat. Putsch. poëtæ ante oculos fuisse suspicabatur; *Et jam purpureo suras include cothurno, Bateus et revocet volucres in pectore sinus.* Scilicet *Nodus* omnino pro quovis vinculo.

321. Quo sermone ac lingua hic in Africæ oris, Venus et mox Dido, et sic alii in Sicilia et Italia, cum Ænea uti potuerint, ut, quæ dicerent, ab hoc intelligi possent, aliena a poësi epica est quæstio, ne dicam inepta. Omnem enim ejus vim, illecebras et gratam fraudem interciperet talis subtilitas. Con-

ventum est inter poëtam et lectorem tacite in hoc, ut communi sermone inter se uti putentur Trojani et Achivi et sic porro. Semel monuisse satis est.

323. *Succinctam pharetra*, ut gladio, ferro, succinctum dicimus: scilicet *succingere* est interdum instruere ita, ut cinctus ope adjungamus rem. Pharetra autem humeris pendet cingulo vincta. Apud Homerum est *ἀμφὶ* vel *περὶ*—*ἔβαλετο ξίφος* simili more. *tegmen lyncis* vid. ad v. 275.

324. Georg. III, 413 monitifque per altos *Ingentem clamore premes ad retia cervum.* Hic etiam doctius pro *apri, cursum apri premere*, insequi.

327 sqq. Lineas horum versuum videas in Odyss. ζ, 141 sqq.

Mortalis, nec vox hominem sonat; o, Dea certe;
 An Phœbi foror? an Nympharum sanguinis una?
 Sis felix, nostrumque leves, quæcumque, laborem:
 Et, quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
 Jactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
 Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti.

Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.

Tum Venus: Haud equidem tali me dignor
 honore: 335

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,

328. *vox hominum* Gud. a m. pr. cum al. *neque vox un.* Moret. — 329. *Aut-aut* vet. exempla ap. Pier. it. Oudart. et Bigot. præstat *an-an.* Sed, si accuratius interpungas: *An P. foror? an N. f. una?* non vero: *an P. foror, an.* Non enim est pro *utrum an*; sed sunt duæ diversæ interrogatio- nes. — 330. *quæcumque* Hamb. sec. et Parrhaf — 331. *et quo sub tandem cælo* Parrhaf. — 332. *jactemur*, Leid. *locorum* et *locumque* nonnulli. — 333. *et vastis* Heinf. e libris, suadente jam Pierio. antea *vastis et*, ut multi boni codd. cum Romano, quos v. ap. Cuningam. item, omnes Gothani. — 335. *tum* Heinf. e scriptis v. *tunc.* — 336. *pharetras* Bigot. et Exc. Burm.

149 fqq., ubi Ulysses in ignota terra Nausicaam simili modo alloquitur; et Nausicaa respondet fere v. 192 fqq. ut Venus v. 338. Adde Odyss. δ, 376 fqq., ubi Menelaus cum Idothea sermonem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 fqq. 107 fqq. at proxime videntur Maroni ante oculos fuisse versus Apollonii IV, 1411 fqq. Imitatus est usque ad fastidium copiosus Statius IV, 746 fqq. cf. mox ad 334.

328. Nec tibi vox humana est. *homo* pro abstracto: humanum quid. 329. *sanguinis*, e genere Nympharum una. 330. *Sis felix*, *χαίρεις* *Dea*, *ἰλνδι*, *sis* propitia. cf. Ecl. V, 65. *quæcumque*, qualiscunque dea es,

nostris malis succurre, docendo, sub qua parte cœli etc. 332. *jactemur*, *versetur*; nam et hoc exilius erat: et mox *erramus* pro *sumus*. Hæc et similia nisi observaveris, poëtici sermonis vim et indolem non assequeris. Cæterum Odyss. π, 183 fqq. Telemachus Ulysses a Mercurio angustiore forma ac corporis specie ornatum, tamquam deum aliquem, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Ulyssisque responso Od. η, 199 fqq. 208 fqq.

335. *Tali honore*, ex v. antec. int. hostia, sacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea.

Purpureoque alte furas vincire cothurno.

Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem :
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.

Imperium Dido Tyria regit urbe profecta, 340

Germanum fugiens. Longa est injuria, longæ

Ambages: Sed summa sequar fastigia rerum.

Huic conjunx Sychæus erat, ditissimus agri

—337. *que abest a Reg. altæ Gudian. aptare* Servius citat ad Ecl. VII, 32.—338. *urbes* Medic. a m. pr.—339. *sunt fines L.* Bigot. *Libyci fines* Dorvill. *fines Libye* Goth. tert. et Guelpherb. unus a Cortio collatus. *genus insuperabile* Pieriani aliquot, Moret. quart. et Goth. sec. Leid. et Reg. pro gloss. forte ex IV, 40. *intractabile ferro* Oudart.—342. *Vestigia* Parrhaf. Menag. pr. Hamb. pr. et Rot-tend. pro var. lect. Nec hoc male. sed *fastigia* sunt capita narrationis.—343. Mirum, in *Sychæus* priorem syllabam produci, mox autem v. 348 post tam paucos versus corripitur; ut semper aliis in locis corripitur. *Sychæus* ad scripturam Medicei Cod. aliorumque vetustiorum scripsit Heinſius; cum antea esset *Sichæus*; quam scripturam retinuerat lib.

337. Venantium habitus, cothurnus. Res nota, ne a sentibus et filicibus læderentur crura. Versus ex Livio Andronico adumbratus. *Sed jam purpureo furas include cothurno.* cf. sup. Ecl. VII, 32.

338. *Agenoris urbem*; a progenie Agenoris conditam, quem Græcorum mythen (vid. Apollod. II, 1, 4. III, 1, 1) Phœnicum conditorem, ex Ægypto oriundum, et ejus posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quæ multo serius et floruit et Græcis innouit. Sidonii—*Tyron urbem ante annum Trojanae cladis conderunt*, Justin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari.

339. *Sed fines Libyci* sunt,

h. e. solum est Libyæ pars; (fines sæpe pro ipsa regione, vide vel Burm.) simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phœnices, hoc spectat: *genus intractabile bello*, indomitum, ἀραιμάκετον, ἀκρπτον. Mox *imperium regit* exquisitius quam tenet, habet.

341. 342. In prosa esset: longa esset narratio; sed rem summam exponam. Etiam in talibus poëticam vim agnosce. *fastigia* sunt rerum capita, κορυφαί λόγων. Pind. O. 7, 125.

343. *Sichæus ditissimus* inter Phœnices agris s. agrorum possessione. vid. Burm, *miseræ dilectus*, τῆ σχετλίᾳ, pro

Phoenicum, et magno miseræ dilectus amore :
 Cui pater intactam dederat, primisque jugarat
 Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios inmanior omnis.
 Quos inter medius venit Furor. Ille Sychæum

lib. IV, 502, 552. In Pier. nonnullis *Sychæus* erat. Heinsius tamen *Synchæum* a poetâ exaratum fuisse autumabat. nam sic scribi ap. Græcorum (apud Eustath. tantum, si recte memini, ad Perieget. v. 196). Brunckius V. C. *Sycchæus* edidit, *Συκχαῖος*, præclare. Verum sic alia, eaque multo magis ingrata, varietas ejusdem vocis intra decem versus diversimode scriptæ infertur. Alioqui simile exemplum variatæ pronuntiationis est in *Sicania*, I, 557, et *Sicani* V, 293, et al. Collegit plura Drakenb. ad Silium IV, 778. Ex *Sicbarba* nomen *Sicbæi* fecisse poetam Servius ait. *Acervas* aut forte verius *Adberbas* Justino dictus. *Huic Sicbæus erat conjux* Goth. tert. *ditissimus auri* jam Huctiana emendatione tritum est. Me non tam v. 349, 358. 9 et 363 moveret, quam hoc, quod in tali gente, qualis Phoenicum, mercatu et navigatione inclita, ex *auri* potius copia quam ex latifundiis declarari debuisset divitiarum. Et Justinus XVIII, 4, 6 *Huic* (Elissæ marito) *magnæ sed dissimulatæ opes erant*, aurumque *metu regis non tælis sed terræ crediderat*. Enimvero potuit et inter illos esse, qui multas terras in ditone haberet adeoque fervorum et clientum opibus valeret; et habuit forte poetâ historicos, quos sequeretur, ut ex scriptoribus apparet, sequioribus quidem, sed qui vetustiores exscribere, ut Jo. Malala p. 296 ed. Oxon., qui Servium compilavit, sed alium, quam qualem nunc habemus, et Cedren. Hist. Comp. p. 140 B. *διαφθονέμενος αὐτῷ ὡς πολυπλόκηρον καὶ δύνασιν*. Verbo: speciosa est emendatio *auri*, quam et ipse amplectar; nec tamen talis, ut alteri renuenti hoc idem persuadere possim, aut ut altera lectio pro inepta et absurda haberi queat. Etiam inf. X, 563 *ditissimus agri Qui fuit Ausonidum et tacitis regnavit Amyclis*, et Silius V, 260—266.—344. *miserè* Zulich. sed hoc jam in *magno amore* latet.—345. *jugavit* Menag. pr.—346. Pro *Ominibus*, *Connubiis* Hamb. alter, Menag. sec. *annis* Bigot. utrumque ex interpretatione.—348. *quos inter medios* Medic. et Moret. pr. Leid. unus a m. pr. etiam nonnulli

pro *a misera*, græce; et hoc pro, *ab ea*, ornate. *Misera* autem amore; uti aliqua *miserè* amare dicitur pro, valde amare.

345. *Intactam*, Homericum *ἄεθρον ἄλοχον* pulchre expressum, *primisque jugarat Ominibus*, h. e.

nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; unde traxit *omina*. Guellius laudat e. Pro-pertio (III, 19, 14): *Contineant nobis omnia prima fidem* pro amore. *Pater* autem Belus, ex poetâ narratione v. 621.

346. *Germanus* int. Didonis. Rem

Inpius ante aras, atqui auri cæcus amore, 349
 Clam ferro incautum superat, securus amorum
 Germanæ: factumque diu celavit, et ægram,
 Multa malus simulans, vana spe lufit amantem.
 Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 Conjugis; ora modis adtollens pallida miris,
 Crudelis aras trajectaque pectora ferro 355
 Nudavit; cæcumque domus scelus omne retexit.
 Tum celerare fugam patriaque excedere fuadet,

nonnulli in Servianis, duoque Gothani. Utrumque dicitur; sed *medius*,
 puto, exquisitius.—349. *aram* sec. Moret. *incautum ante aras*—*Clam*
ferro immitis superat Bigot.—350. *amorem* Medic. *amore* videtur Rufini-
 anus legisse, ut Rottend. sec. habet.—352. *una spe* Pierius ex uno ant.
 et sic Goth. pr. *spe vana* Bigot. *elufit* Zulich. *Multa malus, simulans*,
 male in Burm. edit. interpungitur.—353. *in somnos* Voff. sec.—354.
tollens pallentia ed. Ven. Distinctio post *conjugis* est a Burmanno; antea
 non nisi post *miris*.—355. *Transjecta* Menag. alt. Goth. pr.—356.
domus et scelus Medic. *cæcumque dolis* Dorvill. non male. *scelus esse* un.
 Heinf. *scelus ore retexit* Goth. pr.—357. *patriæque* Medic. quod illustrat.
 Heinf. *patriamque* antiquissima aliquot exemplaria Pierii, alter Hamb.
 Franc. et Witt. quod haud dubie doctius. Sed *fugam præcefferat*; unde
 error

Rem etiam Justinus exposuit,
 etsi paullo aliter lib. XVIII, 4
 sq. *Quos inter*, int. Sichæum
 et Pygmalionem. *Furor* quan-
 to potentius quam inimicitia!

350. *Securus amorum* g. nil
 curans; ne ea quidem cogita-
 tione a scelere revocatus, quod
 forori, quæ miser conjugem
 amabat, summos luctus crearet.
 VII, [303] *optato conduntur Ti-*
bridis alveo Securi pelagi atque
mei. Mox *malus* ad fraudem
 ac dolum spectat.

353—356. *Inhumati* c. au-
 get rei atrocitatem et somnii
 narrati probabilitatem epithe-

ton hoc, si memineras, infe-
 pultos, nisi humentur, quieti
 reddi non posse. In verbis ante
 oculos habuit notum Lucreti-
 anum: *simulacra modis pallentia*
miris, h. e. miro modo pallida.
Crudeles aras, h. e. scelus ad
 aras in se commissum, *trajectaque*
pectora ferro, h. e. cædem suam,
Nudavit, cum clam facta esset,
 manifestam fecit; nam *nudare*
 exquisite pro retegere, reclu-
 dere, monstrare. hinc *cæcum*
scelus, occultum, *domus*, a fratre
 in fororis marito commissum.
 cf. Ovid. Ep. VII, 113. De
 reliquis v. Excurs. ad h. l.

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit.
 Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
 Aut metus acer erat: navis, quæ forte paratæ,
 Conripiunt, oncrantque auro. Portantur avari
 Pygmalionis opes pelago: Dux femina facti.
 Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes 365
 Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem:
 Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
 Taurino quantum possent circumdare tergo.

errori illud deberi potest; tum minus ingratum est auribus patria, quod præfert post Henr. Steph. Eurmannus.—358. *auxilioque viæ* Medicus Pierii. *veteris* nonnulli, sed ambigua fieret oratio. Burm.—359. *thesauros* veteres scribunt. v. Pier. ad h. l. *ingens* Zulich. sed altera lectione superscripta.—362. *metus acer* Goth. sec. non male, sed *acer* fortius spirat. *naves sunt forte p.* Zulich. an: *naves tunc f. paratas* Corripiunt. Burm.—363. *arripiunt* Græv. *ornarunt auro* qu. Moret. idem *portentur*.—364. *facta est* Puget. *facta* Goth. tert.—365. *cernes* recte defendit Burm. superato demum colle inf. 419. Medicus tamen cum multis *cernis*.—366. *surgentisque arces* Oudart.—367. *Byrsam* Zulich. Leid. Goth. sec. *mercatique* sc. sunt *solum*, etsi durius, maluit poëta, quam *mercatumque solum*, emtione paratum, sc. *cernes*, ut orationem variaret nova junctura.—368. *Taurinum* Goth. pr. *quantum taurino* Sprot. *possint* Medic. *possint* pr. Voss.

361. *Odiū crudele*, *μῖσος ἀπηνής*: proprie quale est immanis animi. Sic *severus*, *crudelis*, *atrox*, et similia, poëtis pro, magnus, ingens. *metus* autem *acer*, *δειμύς*, vehemens, proprie de animo exasperato. 364. In *Pygmalionis opes* vis et acumen inest; scilicet quas ille animo et spe jam præceperat.

366. Sane Didonem arx Byrsa tamquam propriam conditricem habuit; urbem enim

jam illa adventante stetit pro-
 babile fit. At hic nolim ita
 argutari. *Arx Carthaginis* est
 Carthago. Ἰλίσ ἀκρῶν. 367.
 Devenere—et mercati sunt so-
 lum, Byrsam h. e. locum, in
 quo Byrsam arcem condiderunt,
 seu *Byrsam* verius; ut post Sca-
 ligerum ad Euseb. Chron. multi,
 quos enumerare ambitiosum
 foret, docuerunt. Sed recte
 Βόρειον βύρσαν, fabulam a Græcis
 haud dubie ortam, poëta sequi-
 tur.

Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
 Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille 370
 Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:

O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
 Et vacet annalis nostrorum audire laborum:
 Ante diem clauso componet vesper Olympo.

369. *quibus aut venistis* Heinf. e Medic. aliisque revocavit; et confirmant id Nonius Marcellus et Priscianus. Romanus tamen cum Oblongo et Mediceo Pierii aliam codicum sectam facit, *quibus advenistis*; hanc sequitur Cuning. scriptura per *t* causam varietati dedit.—370. *quove* Mentel. pr. *quodve* Menag. pr. *quoque* Hamb. pr.—371. *ab p.* fragm. Moret. *de p.* Franc. Menag. pr. et Erfurt.—372. *primum* Hamburg. alt.—373. *et placet* Franc. a m. pr. *tantorum a. l.* Macrob. III Sat. 2, sed alio loco vulgata exhibetur. *nostrorum a. parentum* vetus codex Pierii, quod frustra ille firmat.—374. *vesper componet* Hamb. pr. *componat* Corradus ait alios legere. v. Burm. Sunt scil. codd. ap. Pierium.

tur. In *taurinum tergum*, provide vulgare *corium* evitat. 369. *Qui tandem* operose eliquat Burm. Præstat simpliciter dicere, interrogationis vim augeri particula, (τί ποτε. τίποτε ap. Homer.) et desiderium sciscitantis intentius inde elucescere. 371. Βασυγενάχον Homer., ut Iliad. α, 364 et sæpe alibi. ἐξ ὑπάρτοι στυγέος ἀμπεύσας Apollon. II, 207.

372—374. Si ego fata nostra ordine exponere, et tu ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Od. γ, 113 sqq. et ξ, 196 annos pro die ponit, *repetens pergam*, pro, si repetam. In *annalium* nomine argutatur Macrob. III, Sat. 2 et post eum alii. Gravius est vocabulum quam narratio, historia, adeoque magis epicum. *Cælum clauditur* mo-

do nubibus obductis, modo tenebris noctis prætentis, ut h. l. Nec huc trahenda *porta cæli* Georg. III, 261. *Vesper componet diem* quasi mortuum et sepultum; inquit Cerda post Scaligerum et Turnebum; qua imagine poëtæ noctem representare non refugiunt. v. Cerdam et quos laudat. Vellem idoneis exemplis hoc firmassent viri docti. Dies *obire* et *occidere* alio modo dicitur. Recte Burmannus monuit, *componere* simpl. esse *finire*. Sic et Serv. ad XII, 109; sed quaeritur de causa vocis. Ducta scil. notio a cogitatione Solis s. Diei quieti se reddentis et componentis se ad fomnum, dum occidit. Neque simile est illud; *condere diem*, ut Ecl. 9, 52 *condere soles*, et illud Horatii: *Condit quisque diem collibus in suis*, IV, 5, 29. Nam
 in

Nos Troja antiqua, si vestras forte per auris 375
Trojæ nomen iit, diversa per æquora vestros
Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus. 379
Italiam quæro patriam, genus ab Jove summo.

Pierium. Post v. 374 in Græv. cod. spurius versus subjectus erat : *Quam tibi nostrorum statuatur summa laborum.*—375. *Vestras si forte* Heinf. unus.—376. *init* Zulich. *jaetos* unus ap. Pierium.—377. *forte* Bigot. a m. pr. et al. *forte mala* Zulich. pro var. lect. *applicat* Sprot. quod Burm. præferre malit. Equidem vim ac virtutem lectionis non capio.—378. *qui* non agnoscit Moret. pr. et sane concinnius subintelligitur. v. Heinf.—379. *æquora* Menag. pr. et sec. Rottend.—380. et ante *genus* fustulit

in his occultare, tegere, est, adeoque exigere diem, donec sol occiderit.

375—377. *Troja antiqua*, epitheton cum dilectu positum; tanto clarior urbis fama esse debet, quo antiquior illa est. *si per auras iit*, variavit vulgare: si pervenit ad aures vestras. *diversa æquora*, simpl. alia via quam qua iter parabamus; ex illis: Οἴκαδε ἰέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα ἠλθομεν. *tempestas appulit*, δειγὸ πέλαισε κύμα. *forte sua*, casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poëta orationem Ulyssis ad Polyphemum Od. 1, 259 sqq.

378. *Sum pius Æneas*. v. Exc. ad h. v. *pius* est religiosus, quoniam omnia ad deorum oracula exsequutus est. Itaque *castum* dixit Horat. C. S. 42. *Penates*. v. lib. II, 293 et ad c. I. Exc.

380. Fabulam poëta sequi-

tur, qua Dardanus a Corytho Tyrreno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samo- thracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. Æn. VII, 205 sqq. 240 sq. VIII, 134 sq. adde III, 167, 8, ubi v. Excurs. III. Hinc lib. VII, 122: *Hic domus, hæc patria est*. II, 620 *intum patrio te limine sistam*. Hactenus Italia est Æneæ patria; et hactenus *genus, a Jove ductum, petit*, h. e. stirpem et originem generis a Jove ducti, quatenus Dardanus, Jovis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. cf. III, 94 sqq. At Burmannus eam rationem sequitur, ut *genus* nominandi casu positum accipiat: *ego Æneas, genus a Jove*, h. e. Jovis, ut V, 45, quæro patriam. Quæ ratio per se est bona, sed dura est oratio, et hæc stirpis memoratio paullo ferius, quam reliqua oratio fert, subijci videtur.

Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
 Matre Dea monstrante viam, data fata secutus ;
 Vix septem convolsæ undis Euroque supersunt.
 Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
 Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
 Passa Venus medio sic interfata dolore est: 386
 Quisquis es, haud, credo, invisus cœlestibus
 auras

Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.

tulit Burm. auctoribus libris Montalb. Hamb. alt. Bigot. cf. not. ab J. magno Romanus.—381. Inepte Grammatici super *Bis denis* commentantur: *viginti* fuisse pedestris orationis forma.—382. *ata fata* Græv. crasa prima littera, quasi voluerit *rata*. Sed vulgatam firmat Burm. *data* f. sequuntur Goth. pr.—383. *convolsæ* Romani et Medic. adeoque optimorum scriptura.—384. *pererro* Hamb. pr. eadem diverſitas IV, 72. Burm.—386. *dolori est* Erfurt. *est* abest a nonnullis. v. Burm.—388. *carpis vitalis* Montalb.

381. *Phrygium æquor*, littori Troadis seu Phrygiæ minoris prætentum. *conscendi æquor navibus* doctius dictum, pro vulgari, *conscendere naves*. Qui enim in altum evehitur, is et *æquor conscendere* dici potest. 382. *Matre dea m.* v. ex Æn. II, 589 sqq. est dilucidandum. Sane ibi nihil de via a Venere monstrata monetur sed tantum de fuga v. 619, 620. Verum fuere aliæ in eam rem fabulæ: v. sup. Disquis. II, f. VII. Quæ Servius et Pomponius ex Varrone de Veneris stella hic incommode fatis memorant, potuere infidere poëtæ animo in libro II, 693 *de cælo lapsa* etc. *data fata*, monstrata cum per auspicia tum per oracula III, 95 sq. 163 sq. 375 sq.

In 383—385. observa mag-

nificam dictionem ex verborum dilectu. *ignotus* Serv. exponit *quasi* propter v. 379 *fama* f. a. *notus*. Enimvero est in terra ignota, inter homines, quibus ipse ignotus est. Sic *solus* aliquis errare dicitur in solitudine. 385. Eum interpellavit, f. non *passa querentem*, pro, *non passa eum queri plura*, græca ratione; f. *interfata querentem*. *non passa* sc. *queri plura*: οὐδ' εἶα κλαίειν Iliad. η, 427. Semper autem apud Homer. εἶν cum infinitivo; non cum participio.

387, 388. Ornate. O carum te superis, cum Carthaginem delatus sis! Expreflit autem illud, quod aliquoties apud Homerum: εἰ γὰρ, οἶω Οὐ σε θεῶν ἀέκοντι γενέσθαι τε τραφίμεν τε, ut Od. γ, 27. *vitales auras* ex antiquo sermone habet,

v. c.

Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
 Namque tibi reduces focios classemque relatam
 Nuntio, et in tutum versis aquilonibus actam:
 Ni frustra augurium vani docuere parentes.
 Adspice bis fenos lætantis agmine cycnos,
 Ætheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto
 Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo 395
 Aut capere, aut captas jam despectare videntur.
 Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
 Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere:
 Haud aliter puppesque tuæ pubesque tuorum

389. *ad r. l.* Exc. Burm. *ad* omittit Rottend. *sec.* quod forte doctius. *teque hinc r.* Parrhaf. et. Venet. *ad lumina* fragm. Moret. et edit. Genev. *profer* Leid. sed v. Burm.—390. *focios reduces* Dorvill. *classemque re-*
ceptam Sprot. Hamburg. pr. Leid. un. et Zulich. *sed relatam* recte defendit Burm. Ego addam: hoc exquisitius esse altero; et, ut *ferri in portum* proprium in re nautica est, sic poetica oratione *referr* ex alto vel tempestate jactatum in portum bene dictum. *relictam* Goth. tert.—393. Heinsius varie tentat, ægre scilicet ferens procedentes eodem tenore casus *bis fenos lætantes*. Malit *lætanti bis fenos*, vel *bis seno lætantis a.* vel *bis fenos lætanti examine*. Sed vulgatam et codd. et Priscianus defendunt; unus Sprot. pro var. læt. *luctantes*. Tu vitio sic occurrit, ut accuratius interpungas et legendo moram facias: *Adspice bis fenos, lætantes agmine, cygnos.*—394. *Ætheria quos forte plaga f. ales ab alto* un. Heinsf. et Parrhaf.—395. *turbavit* Dorvill. *turbat* ed. Ven. cum aliquot codd. Pierianis. *turbabit* Romanus.—396. *captis* Mentel. tert. pro var. læt. Reg. a m. pr. sed adverbatur sententiæ. *despectare* Gudiau. a m. pr. *jam nunc spectare* Dorvill. *jam abest* Franc. *desperare* est vitium operarum edit. Heinsf.—398. *ut cœtu* Moret. pr. a m. pr. v. inf. 486. *cætum* Medic. sed *m* notatum. *cinxere solum* conj. Burman. sed v. not.—399. *pubesque tuæ puppesque* Bigot. v. Burm.

v. c. ap. Lucret. III, 406 et al.

390. *Classem relatam*, reductam, reducem. *versis aquilonibus*, h. e. ventis simpliciter. *Mox vani* ad ornatum egregie.

Vanus, non modo qui pollicetur, quæ præstare nequit, sed et qui proficitur vel falsam vel inanem doctrinam. cf. Serv.

393—400. Duodecim naves cum Antheo, Sergesto, Cloantho

Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400

400. portus Hamb. pr.

thoquē fervatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos, ab aquila modo agitados, et dispersos, hoste abactō ludibundos plaudentesque terram advolare ostendit Venus. *turbabat* eleganter pro agitabat, insequabatur. *aperto cælo* alii fereno, ut sup. v. 155, ego malim pro libero, pervio volantibus. Quæ sequuntur, varie accipiuntur et accipi possunt. Difficultas est in voce *capere* et *captas*, cujus notio exquirenda est, quæ cum voc. *despectare* conveniat: siquidem terra *jam capta*, occupata, *despectandi* locus esse non videtur. *Capere* autem est aut occupare, aut oculis designare, eligere, petere. Plerique Intpp. *terras aut capere* h. e. tenere, infidere, aut *captas jam despectare*, h. e. despiciere in terram jamjam *capendam*, cui jam adpropinquant volatu, ut capiant, occupent; qui quidem modus loquendi, etsi durus, non infrequens est, ut in illo: εἰ δύνῃκακι τελέσαι γε καὶ εἰ τετελεσμένον ἔστιν. Od. ε, 93. Burmannus *captas* intelligit a prioribus, qui in terram jam descenderant, *captas*. Quod jejenum esset. At Serv. *capere*, eligere. In Georg. II, 230, quem laudat, est *capere oculis*. Jam si *despectari* aliquid dicitur, quod jam *captum* est, debuit utique τὸ *capere* antecedere; præferendumque adeo hoc, ut sit: cygnos terram aut petere, volatu ex alto deorsum factō, aut ad eam, petitam et oculis volatue designatam, jam propius

ferri, ideoque eam despectare et nunc ludere in orbem factō: volatu, donec humi confidant aut amne mergantur. Scilicet cogitandum est, cygnos adhuc recto volatu per aërem fugisse, nunc deorsum ferri versus terram, littus puta maris vel fluminis, quod antea infederant: (nam 397 *ut reduces illi*). Igitur hæc ratio per se optima esset, nisi id, ad quod mox comparatio transfertur, alio duceret: nam v. 400 *classis aut portum tenet* (atqui hoc erat *terras capere*) *aut pleno subit ostia velo* (hoc *despectare*). Hæc igitur fati declarant poëtam aliter hæc non accepisse quam, cygnos aut *capere*, occupare, tenere, terram, aut eam *despectare*, volatu deorsum factō: adjecit ornatus poëtici causa *captam*, pro *despectare et capere*; ita ut in eo essent ut jam caperent, et, tantum non *captam*, terram prospicerent. Conveniunt hæc cum participiorum usu apud poëtas. Jam et ii, qui devolabant, et ii, qui confederant, ex terra evolando per aërem ludunt: quippe metu depulso. *stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. *cætu cinxere polum*, agmine factō *cingunt* (ad oculorum sensum; ut alias cælum subducunt oculis in aëre visā) *polum*, cælum, aërem; in hunc alis sublati ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum. Ita puto omnia fati expedita, in quibus et Burm. hærebat. Cur autem augurio e cygnis utatur poëta, subriles rationes

Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum:

Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,

Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem

Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos,

Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem 405

Adgnovit, tali fugientem est voce secutus:

401. quo te Pierii Longob. et multi ap. Burm. quod equidem dicerem vulgarius esse. ducet ed. Ven. duxit Zulich. via ducit Bigot. derige Gud. et Rom.—402. advertens Hamb. sec. male.—403. A vertice octo ap. Burm. quod probat vir doctissimus propter *ad avertens*. Sed semper lubricum in talibus iudicium; poetica enim eaque exquisitior ratio præpositio- nem respuit; et tamen plurimis locis poetæ vulgari ratione utuntur; ut, ubi ea librario potius quam a poeta profecta sit, dictu sit difficile.—406. est abest Menag. pr. et Hamb. sec. male. fugientem tali est v. f. Longob. Pierii.

rationes afferunt interpretes. v. Serv. et Cerda. Præstat hoc unum monere, quod *Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales: Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis*; laudat versus Servius ex Ὀρνιθογονία, Macri scilicet Æmilii. (v. Brouckh. ad Tibull. p. 275, ex Isidoro XII, 7.) Nec pror- fus alienus a Venere ales est cy- gnus; nam et curru cygnis junc- to fertur Venus; ut alias co- lumbis aut passeribus. *Diffi- dent autem olores et aquilæ* auc- tore Plinio X, 74 f. 95. cf. Cerda. Athen. IX, p. 393 D μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀε- τῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προσεξάμε- νος. Et hinc ap. Homerum in cygnorum anserumve gentem irruens aquila inducitur, egre- gio v. c. loco Iliad. ε, 690 sqq. 399. *Pubes tuorum* dictum puto ut *turba tuorum*. *Ostia* docte h. l. ut V, 281 aditus portus.

402. Numen suum Venus sub

discessum prodit, more deorum, qui speciem humanam mentiti mortalem aliquem convenerunt. Declaratur autem divina Veneris forma per summam pulchri- tudinem, h. l. cervicis, comas ambrosia delibutas et odorem late spargentes, tum per pallam et per incessum. Vid. Excurs. ad h. v. Si in *rosea cervice* non tam Horatii I Carm. 13, 1 auc- toritatem, quam rationem de- sideras, aut puta *roseum* esse omnino suave vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissi- ma pellucentem. *Ambrosias co- mas*, ambrosia, deorum hoc un- guentum est, delibutas, ab Ho- mero habet, Iliad. α, 528. *palla* Veneris vel ex illo nota, quod legitur Iliad. ε, 315 πέπλοιο φαινεῖ πτόγμα et 338 Ἄμβροσις διὰ πέπλου, ὃν οἱ Χά- ριτες κάμον αὐταί. habitum itaque deæ declarat; *incessum* autem cogita levem illum et volatui

Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
 Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
 Non datur, ac veras audire et reddere voces?
 Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit. 410
 At Venus obscuro gradientis aëre sæpsit;
 Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
 Cernere ne quis eos, neu quis contingere possit,
 Molirive moram, aut veniendi poscere causas.

408. *dextras* Rottend. pr. *dextram j. dextræ* Hamb. pr.—409. *aut veras* alter Rottend. *et v. tert. Goth. ac reddere* sec. Hamb. *et notas audire ac r.* Parrhaf. ex VI, 689.—410. *vertit* Bigot. *ducit* Puget.—411. *gradientem* Hamb. sec. *sæpsit* scriptura est Mediceæ et Romani.—412. *fudit* Bigot. *fulsit* Wallian.—413. aberrant codd. in *ne quis et neu quis*. v. Burm. *possit* plurimi, male. *neu qui cognoscere possint* Voss. unus.—414. *Molirive viam* Hamb. pr. *que* Bigot. *moram veniendi ac p.* ed. Ven. *discere causas* post Longobard. et alios, Pierio inspectos, Rottend. uterque et Hamb. un. pr. var. lect. forte ex Æn. VI, 488. in cdd. nonnullis esse videtur *exposcere*. aliquot codd. ap. Pier. *exquirere*.

volatui similem, columbarum
 instar κατὰ ῥῆμην τινὰ ἀέριον καὶ
 ῥῆμην ἀπαρὰ πτόδισον, sec. Eustath.
 407. *toties*. Sæpius igitur
 Venus jam ante nato visa fue-
 rat. Sic Æn. II, 589 *Quum*
mibi se, non ante oculis tam cla-
ra, videndam Obtulit, et pura
per noctem in luce refulsit Alma
parens etc.

408. 409. Cf. verba Ulyssis
 ad matrem inter umbras. Od.
 λ, 209 sqq.

412. Densa nube circumfu-
 dit eos. Ab Homero eum hoc
 traxisse notum est, apud quem
 sæpe hoc occurrit; inprimis
 compara Odyss. η, 14. 39-43,
 quem locum jam monstravit
 Macrob. V, 4, de Ulysse,

Tom. II,

quando Alcinoi regiam intrat;
 ad cujus exemplum totus Æneas
 ad Carthaginem et Didonem
 aditus est expressus, adde Ap-
 pollon. III, 210—214, et alios.
 cf. h. l. Cerda. Totum locum
 expressit Valer. Fl. V, 400 sqq.
 Facile vero principes hujus
 phantasmatis auctores ipse ocu-
 lorum sensus, nebulis ac nubi-
 bus vicina loca obducentibus,
 illud docere debuit; multo mag-
 is cum deos quoque nube amictos
 et oculis subductos vulgo
 narrarent.

413. 414. *Contingere*, malum
 inferre. *moliri moram* ponde-
 rosius quam facere, excitare.
 Est enim struere vel movere po-
 ãtis *moliri*.

E

415

Ipsa Paphum sublimis abit, fedesque revisit - 415
 Læta suas: ubi templum illi, centumque Sabæo
 Ture calent aræ, fertisque recentibus halant.

Conripuere viam interea, qua semita monstrat;
 Jamque adscendebant collem, qui plurimus urbi
 Inminet, adversasque adspectat desuper arces. 420

415. *Paphon* Hamb. pr. cum al. ant. *adit* aliquot ap. Burm. et Pier.—
 420. *adspectant*, ut ad Æneam cum comite referatur, Gudianus a m. fec.
 cum Rottend. pr. et aliis ap. Burm. quem vide; item fragm. Vatic. Bot-
 tar. p. 170. Sed collis *adspectat* haud dubie melius; nec temporum con-
 sequentia aliter permittit. *expectant* Leid. un. *expectat* Puget.

415. Cf. ad v. 16. Versus
 ex Homero sed ornatus ex-
 pressi Odyss. 3, 362 sq. Com-
 para Hymn. in Vener. 58. 59
 fqq. et Odyss. 7, 80. 81
 fqq. de Minerva. At ex Vir-
 gilio Statius V Theb. 61 *Illa*
Paphon veterem centumque altaria
linquens. Quod autem turis et
 fertorum odores exhalantium
 tantum sit mentio, non victima-
 rum cæsarum, satis docte in-
 terpretes referunt ad morem sa-
 crorum Veneris, quod aræ nul-
 lus sanguis offundebatur, ma-
 xime Paphiæ Veneri. v. Tacit.
 Hist. II, 3. cf. h. l. Cerda.
 Alius cum elegantia sensu ad
 id, quod deam deliciarum et
 voluptatis arbitram decere pos-
 sit, referat: quomodo enim,
 inquit, aut victimarum nidore
 illa delectari, aut inter odores
 turis et florum istum nidorem
 desiderare potest? Comparat
 locum Callimachi de Apollinis
 Carnei ara H. in Apoll. 80
 fqq. Guellius. *læta* v. 416 ac-
 cipe, quoniam gaudet Papho.
Sabæo v. Georg. II, 117.

418. *Corripere viam*, doctius
 quam, *iter*, h. e. celeriter, rap-
 tim, facere, exigere; sic *corri-
 pere gressum*; doctius etiam V,
 144. *corripuere campum currus*.
 Similiter *rapere* dictum occur-
 rit. v. ad Valer. Fl. I, 4.

419. *Qui plurimus urbi immi-
 net* ad magnitudinem refero
 montis sub ipsis urbis mœnibus
 accubantis; Servius *longum*,
 Cerda *altum* exponunt. Sim-
 pliciter in vulgari oratione di-
 xisses: *Inminet urbi collis ali-
 quantum editus, et Byrsam des-
 picit. Hunc jam adscenderant.*
 Pro *magno monte* poeta diceret
multum montem, ut Georg. III,
 52 *plurima cervix*, longa et cras-
 sa. Minus commode diceret
 dictum pro *collis plurimum im-
 minet*. Cæterum poeta hoc
 sumit ex topographia Cartha-
 ginis. Tales enim colles aspe-
 ros et difficiles in ipso aditu
 Isthini, in quo Carthago sita
 erat, describit Polyb. lib. I,
 c. 46 τῶν γεωλόφων τῶν ἐπιζευγνύ-
 των τὸν αὐχένα τὸν συνάπτοντα
 τῆς Κ. etc.

Miratur molem Æneas, magalia quondam :
 Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
 Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
 Molirique arcem, et manibus subvolvere faxa :
 Pars optare locum tecto, et concludere sulco. 425
 Jura magistratusque legunt, sanctumque senatum.

421. Unus Leid. aberrat in *magalia*. Hæc sup. Georg. III, 340 vidimus esse *œdificia calamis canisq; plexa*, (v. Silius XVII, 29. 90) *oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt* ex Sallust. Jug. 21, qualia adhuc sunt tuguria in conum exeuntia plurimorum populorum, et ea quidem *plaustris vecta*, adeoque *mobilia*. At *magalia*, priore etiam syllaba producta, sunt agrestia *œdificia stativa*, eoque nomine inprimis veniebant suburbia Carthaginis. v. Bochart. Chan. I, 24 et II, 9: Wasse ad Sallust. l. l. et Gefner. in Thef. h. v. Omnium fundus Servius ad h. l. — 422. *astra v.* fragm. Vatic. fed *strata* in marg. *virorum* Hugen. — 423. *ardentes instant* Moret. sec. — 424. *molirive a.* ac m. Parrhaf. *subducere* Rottend. alter. Vulgata est ap. Schol. Cruqu. Horat. III Carm. I. — 425. *optare* plurimi Heinio et Burm. inspecti. etiam Rom. a pr. m. perpetua varietate. cf. inf. 552. *conducere* tert. Moret. cum glossa, id est, *deducere*. perperam. *tecta et c. f.* tert. Goth. a m. pr. *tecto* singulari numero magis poeticum h. l. — 426. Versus a loco alienus: de quo fecundis curis statuendum fuisset a Marone. v. not. cf. ad lib. V, 758. not.

421. Sic Ulysses Phæacum urbem: *Θαύμαζεν δ' Ὀδυσσεὺς λιμένας καὶ νῆας εἴσας* etc. Od. η, 43 seqq. quem totum locum poëta ante oculos habuit. Magnum *œdificii* opus bene cum casis et tuguriis componitur: ea sunt *magalia*, de quibus v. var. lect. Dixeritne autem poëta hoc, *magalia quondam*, ex Æneæ persona, an ex sua, dubitare possis cum viro docto (Mejerotto in *Dubiis* p. 34), et si illud, an recte dictum sit. Poterat tamen etiam Æneas auditu hæc accepisse; nec neesse poëtæ ut hoc moneret. *strata viarum* doctius quam *viæ stratæ*. Exempla similia collegit Cerda.

Viarum autem cura in nova colonia fatis est memorabilis: occurrit ea quoque in Cyrene recens condita apud Pindar. P. 5, 117—124.

423—425. *Instant* operi Tyrii; ut plene extulit Silius II, 407 fqq. in loco hinc expresso. *subvolvere* bene, ut declaret, in altum educi arcem. *optare*, ut III, 109, est eligere h. l. v. Cerdam et al. *concludere sulco*, fossam ducere, definire *œdium* situm ac locum fossa facta, in quem fundamentum immittatur seu crepido. Male de aratro cogitant.

426. *Jura* sunt iudicia, usu follenni, adeoque h. l. ipsi iudices.

Hic portus alii effodiunt : hic alta theatris
 Fundamenta locant alii, inmanisque columnas
 Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
 Qualis apes æstate, nova per florea rura 430
 Exercet sub sole labor ; quum gentis adultos
 Educunt fetus, aut quum liquentia mella

427. *Hinc* sec. Hamb. *portas* Montalb. et Leid. cum al. etiam ap. Pier. Sed de his jam v. 422. *fodiunt* qu. Moret. *lata* fragm. Vatic. Desidero utique aliud epitheton pro *alta*, quod tertio versu iterum legitur : in quo offendebatur quoque b. Schraderus. *theatris* lectio est fragmenti Vaticani ; porro codicis Romani cum tota familia, quæ eum sequitur ; et hoc Heinf. prætulit. Alteram ducit Medicæus, *theatri*, quod Burm. revocavit, quia non verisimile sit, ut in nova urbe theatra existant. Si tamen ad hanc subtilitatem descendere velimus, theatri mentio hic omnino nulla fieri debebat. v. not. Sed alterum est magis epicum.—428. *Fundamenta petunt* alii ap. Pier. etiam fragm. Vatic., quæ alterum in marg. habet.—429. *excidunt* Zulich.—430. *florida* pr. Moret.—431. *gentis adultæ* Hamb. sec. Traducta nonnulla e Ge. IV, 163 sqq.—432. *excidunt* Græv. a m. pr. *perducunt* Oudart. an *produunt* ? addit Burmannus. Sed *educunt* ex alveariis ; et Macrob. V Sat. 2 defendit. et *conliquentia* Goth. tert. *sillantia mella* Hamb. pr. cf. Ge. IV, 164.

judices. Habentur igitur *comitia creandis iudicibus, magistratibus et senatoribus*, ita equidem interpretor. Nam si *jura* loca sint, ubi jus dicitur, durum sic, *legere jura* ; et quid tum, *legere magistratus ? senatorum ?* Debent scilicet et hi pro *curiis* positi intelligi, h. e. pro locis, ubi illi convenient. Burmannus *jura magistratusque magistratus* juridicos, qui jus dicant, explicat. Sed cogitandum erat, Æneam de monte prospicientem ea omnia, quæ hic ponuntur, oculis suis cognoscere. Unde igitur intelligere e longinquo poterat, magistratus juridicos nunc legi. Si mecum omnino ad *comitia*, quæ habentur, referas, tolera-

bilis saltem est ratio. Sed vel sic hic versus inter reliquos quasi alienigena aliquis habitat ; quandoquidem neque grammatico aliquo vinculo cæteris adnectitur, nec sententia ipsa colligatur ; nam reliqua omnia ad ædificia nova, quæ excitantur, spectant.

427—429. An theatri stru-
 turam Phœnicibus recte, atque
 adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poëta ; Græcarum sane civitatum coloniis hoc accommodatus. Sed res præclare ob oculos posita. Portus *cothon* dictus proprio nomine ap. Liv. et al. v. Borchart Chan. I, 24.

430—436. Expressa ex
 Georg. IV, 163—169, ubi
 v. quæ

Stipant, et dulci distendunt nectare cellas :

Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto

Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent : 435

Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

O fortunati, quorum jam mœnia surgunt !

Æneas ait, et fastigia suspicit urbis.

Infert se sæptus nebula (mirabile dictu) 439

Per medios, miscetque viris; neque cernitur ulli.

Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbræ,

433. *distentent* malit Cuning. sed v. ad Ecl. IX, 31. adde Ge. IV, 164. aut d. Zulich.—434. *excipiunt* Bigot.—436. *Fragrantia tecta* malit vir doctus in Obsf. misc. crit. T. II, p. 29, quia *mella* jam v. 432: ratione parum idonea. cf. Burm. *flagrantia* etiam hic codd. ut alibi; sic Goth. tert.—438. *suscipit* tres ap. Burm. c. Goth. pr. *conspicit* Hamb. pr. *prospicit* Vratilf. meræ utique aberrationes. *Ædificia alta et excelsa suspicimus* proprie. Commode itaque pœta hac voce usus est, ut altitudinem ædificiorum eo ipso subjiceret animis. Hinc etiam *fastigia urbis* dixit pro tectis.—439. *se sæptum* alter Menag. et Erfurt.—440. *viros* Bigot. et unus Heinf. Et sic jam Pierius fuisse memorat, qui legerent: *Per medios miscetque viros* sc. se.—441. *umbræ* tanquam exquisitius recepit et doctè illustravit Heinf. Adde Markland. Ep. crit. p. 121. Vel Probi auctoritas

v. quæ ad interpretationem faciunt, inprimis de mellificio. cf. Æn. VI, 707. 8. 9. Comparisonem, quam mireris cuiuspiam displicere potuisse, adversus H. Stephanum diff. de Criticis p. 111 defendit Burm. Præverat Homerus Iliad. β, 87—90. *sub sole* Burm. vult esse, sole oriente, summo mane. Georg. IV, 185 *mane ruunt portis*. Sane ita res fert. Verum *sub sole* per se est, simpl. interdiu, per diem. Ita nec *sub die, sub nocte*, tam anguste accipitur a pœtis. Supra quoque Ecl. II, 13 *sole sub ardenti* aliter dictum non est.

437. Egregie ad affectum hæc exclamatio! quid enim his rebus conspectis Æneæ per maria et terras erranti, ut novam sedem quæreret, nova urbe condita optabilius videri debuit!

439. 440. Observa, quomodo in singulis profaicam formam evitaverit; etiam ipso græcismo: *μισγεται ἀνδρῶσσι*, immiscet se turbæ, nec cernitur ab ullo, *ἀδενὶ ὄραται*. Confer tamen Homericæ Od. η, 37—42.

441. Templum in luco conditum, ex vetere more; et

Quo primum, jactati undis et turbine, Pœni
 Effodere loco signum, quod regia Juno
 Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
 Egregiam, et facilem victu per sæcula gentem. 445
 Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
 Condebat, donis opulentum et numine divæ:

auctoritas in Servianis, et latius in Pomponio Sabino, fatis erat gravis; accedebat Codex Montalb. et inter Burman. codd. Bigot. et tert. Mentel. a m. sec. Vulgo *umbra*.—443. *effudere* vitiose Exc. Burm. *locum signo* ed. Ven. ap. Maittair. *quo r f.* Leid. et Voss.—444. *Monstrabat* Gud. Zulich. Græv. *monstravit* Montalb. et Hamb. alter. *monstraret* fragm. Moret. *signam* (ex sic nam) et ab alt. manu *signum* Gudian. *signum* tres al. ap. Burm. et jam ap. Pierium.—445. *facilem victus* conj. olim Burm. ad Val. Fl. VI, 323, sed *victu* eodem sensu accipi posse ad h. l. fatetur. Effet tamen alterum elegantius. Turbas, de quibus in Exc. ad h. v. egi, fecit in hac forma, quod permutata fuit cum altera illa, quasi *facilis victu* esset dictum ac *facilis visu, auditu, cognitu*. ductum quoque illud modo a *vivere*, modo a *vincere*: unde fuit vir doctus, qui *baud facilem victu* corripere. Sed *victu facilis* ducendum erat ex *victus facilis*. Qui victum habet facilem, is *victu facili esse*, et exquisitius *facilis victu* vel *victus* dicitur. Gens *victui facilis* iterum diversum quid designaret, ut vel exemplo intelligas: *ager pecori facilis*, qui præclaris suis pascuis pecus facile alit.

et quidem eo in loco, quo portentum se obtulerat terram fodientibus, caput equinum, pro omine acceptum.

443. *Signum*, omen intelligentiam. *Ostendant caput effusa tellure repertum Bellatoris equi, atque omen clamore salutant*, Silius II, 411. servatum inde in numis Carthaginiensium equi caput. v. c. Raschii Lexic. numifinat. voc. *Carthago*. Poëtam agnosce in hoc, quod non simpliciter inventum, sed a *furone monstratum*, objectum fodientibus, narrat. *Sic nam* (ex voc. *signum*) portendebatur, fore Pœnos gentem bellicosam (cf. inf. III, 539 sq.) et *facilem victu*, hoc est, quæ

habitura esset victum facilem et expeditum, annonam affluentem ex agrorum ubertate et cultu. De hoc v. Excurs. XIV ad h. v.

446. *Templum donis opulentum et numine divæ*. *donu* de vasis, utensilibus totoque apparatu sacro intelligo: *numen* cum Servio accipio de simulacro deæ ex auro aliave pretiosa materia factu, quod *τὸ opulentum* postulare videtur; (nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen divæ* pro *diva*, et hæc ad simulacrum refertur.) Alii *numen* eo referunt, ut numinis præsentia horrorem intrantibus incutiat, quod Burmannus malit. Ita vero

Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque

Ære trabes : foribus cardo stridebat aënis.

Hoc primum in luco nova res oblata timorem 450

Leniit ; hic primum Æneas sperare salutem

448. *nixæ* multos legere jam Servius notavit. Eandem lectionem codices a Burmanno enumerati habere videntur, non, *nexæ*. *Trabes ære nixæ* Catræo arriferunt, ut sint columnæ æneæ epistylis subjectæ, quod adeo columnæ ex ære innititur : res ipsa vera est, *capitulis æreis columnas* usitatas aliquando fuisse. cf. Plin. XXXIV, 7. Enimvero de portarum postibus agi ea, quæ utrinque adjunguntur : *surgere limina—foribus cardo* *st. a.* satis declarant. Possent et ipsi postes æneis basibus innixi dici : verum sic de limine bis poëta memoraret.—449. *cardo st. abenus* vir doctus legit Miscell. Obsf. Voll. II T. I p. 85, inutili plane emendatione.—450. *Hic tres ap. Burm. in templo Puget. res ablata* Hamb. pr.—451. *Hoc primum (sc. in luco) Longob. Pierii. spectare* Zulich. Goth. tert.

vero *opulentum* paullo durius pro *instructum* accipiendum ; et ad magnificentiam templi, in quo condendo occupati erant Pœni, declarandam magis idonea esse videtur prior interpretatio ; neque omnino in templo extruendo numinis præsentia operis faciendi pars est.

448. 449. Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex ære fecit. Unam laudabo Alcinoi regiam Odyss. 7, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum, transtulit. Quid ? quod Romæ talis magnificentia erat frequens, cujus adhuc in Pantheo vestigia deprehenduntur, ut Spencius bene monuit. Ornatissime autem singula extulit. *Ærea gradibus surgebant limina*, h. e. limen erat ex ære : seu ut *limen* pro foribus dictum accipias, seu ut *proprie* dictum sit, id quod malo ; quia fores

mox memorantur. *Surgere* non modo ædificium, sed et singulæ partes dicuntur, quæ in eo sunt, inprimis editæ et altæ : surgunt itaque limina gradibus, per gradus, fiunt subjectis gradibus per quos ad ea ascenditur. Sed quid est alterum : *nexæ ære trabes surgebant ? trabes* haud dubie sunt postes ; *ære nexæ* vulgo sic accipi videas, ut *postium*, h. e. trabium ex ligno, v. c. abiegnarum, vincula et clavi seu unci sint ex ære. At hoc pro reliqua templi magnificentia quam esset jejunum : quod recte sensit Catræus. Alii indutos postes æreis laminis intelligunt ; at nec hoc sive sensui sive iudicio nostro satisfacit. *Nexas ære trabes* putabam olim dictos postes æneis cardinibus junctos ; idque patere vel ex Claudiani imitatione XXXIII, 237 *fer-rati postes ; immensaque nectit claustra*

Aufus, et adflctis melius confidere rebus.

Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo,

Reginam opperiens, dum, quæ fortuna fit urbi,

Artificumque manus inter se, operumque laborem,

Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas, 456

Bellaque jam fama totum volgata per orbem,

Atridas, Priamumque, et sævum ambobus Achillem.

455. *labores*, quod in vulgaribus nonnullis edd. visitur, duo Goth. Menag. pr. et sic alibi variatur. v. Burm. Vide porro annon accuratius distinguatur: *dum, quæ f. fit urbi, artificumque manus inter se*, (sc. quæ sint) et (*dum*) o. l. *miratur*. Sed *miratur manus inter se* est exquisite, sc. *dum inter se comparat*.—457. *Volgante* Sprot.—458. *Atridem* Seneca Ep. CIV, forte ille causæ, inquis, quam ubi agit, serviens. *Atridam* Bigot. et *Atridem* ex Seneca Cerda recepit. *Atriden* etiam Cuningham. Jam si rationes criticas audias, levior ista est auctoritas, quam ut ei aliquid tribui

claustra chalybs, h. e. ex chalybe erant cardines immensarum valvarum. Non videram verborum ordinem esse hunc: *nexæque liminibus, adjunctæ et impositæ limini trabes*, postes, *surgebant*, erant ex, *ære*. Tandem *foribus cardo stridebat aënis*, h. fores erant aënæ. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ovid. II Met. 107.

452. *Afflictis melius confidere rebus*. de *rebus affl.* explet Serv. et cæteri. Sed et absolute sic ponitur etiam apud Ciceronem; nunc *magis* fiduciam habere fortunæ suæ cœpit, bene de ea sperare.

455. *Artificum manus* h. e. opera, et *operum labores*, opera affabre elaborata. *inter se*, dum varii generis et artificii opera comparat. *Picta* autem

in pariete fuisse ea putanda sunt, quorum argumentum mox exponitur, area dispersita in plures areolas, quæ singulæ singula argumenta capiebant. Commemorantur ex iis *septem*, observatu etiam pictorum ingenii digna: 1) pugna Trojanorum et Achivorum, fortuna varia; 2) Rhesi noctu oppressi cædes. 3) Troilus fugiens. 4) matronarum Trojanarum pompa peplum in Palladis templum deportantium. 5) corporis Hectorei redemptio. 6) pugna Memnonis. 7) pugna Amazonum ad Trojam. Occurrere autem in pluribus tabulis Achillis persona debuit, modo cum Agamemnone litigans, modo Troilum cædens, modo Memnonem, modo Penthesileam. De cæteris v. Excurs. ad h. v.

458. *Sævum ambobus Achillem*

Constitit; et lacrimans, Quis jam locus, inquit,
Achate,

Quæ regio in terris nostri non plena laboris? 460
En Priamus. Sunt hic etiam sua præmia laudi:
Sunt lacrimæ rerum: et mentem mortalia tangunt.

tribui possit. Possunt tamen altera ex parte librarii videri reposuisse pluralem *Atridas* tamquam sibi notiozem; cum non viderent, durum esse et insolens, ut *ambobus* ad tria capita referatur; tum uni tantum *Atridæ*, *Agamemnoni*, sævum fuisse *Achillem*, non utrique. Studiose tamen poëta *ambobus* posuisse videtur, cum *sævum* *cuspidè Achillem*, vel alio modo dicere potuisset (locum *Homer. Odyss. 2, 335—339*, possit aliquis pro exemplo laudare, nam et ibi *vsβgoi* cum matre cerva in *ἀμφοτέρους* spectati videri possunt; sed hinnulos ibi poëta binos a matre relictos ponit). *sævum* Moret. qu. *Priamum sævumque* Voss. *ferumque* Goth. alt. *Achillen* Præbus et Cledonius Grammaticus, ut Dorvill. et al.—459. *Quis non* Bigot. *quis nam* Leid. unus, *qui* Cuning. edidit e cod. Mark.—460. in omittunt tert. Mentel. et Regius, hic cum glossa: *scilicet in. nostris* ed. Junt.—in *nostris terris* alter Menag.—461. *sunt hic* et Franc. *hæc* Parrhaf.—462. *En lacrimæ* Parrhaf. Heinsf. in ora cod. fui mutaverat distinctionem: *sunt lacrimæ: rerum et m. m. t.* Arridebat hoc Burmanno, ut *mortalia rerum* sint, res mortales; quod illustrat. Et hoc quidem ita dici posse, nemo dubitet. Sed primum illud durum, quod interfertum ita datur:

lem; sævus fuit in Priamum, Hectore cæso; in Agamemnonem sæviit ira et pervicaci odio propter ereptam Briseidem: itaque sævum omnino accipiam, exquisite pro infestum, iratum. (nam *sævus* poëtis de iracundo). Si *Atridas* recte legitur (v. V. L.), *ambobus* notabili novitate positum est, ut *et illos et hunc* designet; etsi non sine exemplo, nisi memoria fallit. Si tamen alteri ex *Atridis* infensus fuit, quidni et fratrem odio habitum dicat poëta? Ut *ambobus* de utroque exercitu accipiam, nihil præcessit, quod, ut faciam, inducat me,

460. *Nostri laboris* pro, laborum, *πόνων*. h. e. famæ de nostris calamitatibus. Est autem hoc rhetoricum. Ap. Severum in Ethopœcia III in Gale Rhet. select. p. 222 Hercules: *τόπος ἔδειξ τῶν ἐμῶν ἀμάετος πόνων καδέσθηκε*. 461. *Laudi* pro virtute, et rebus gestis, quæ laudem merentur, ut sæpe. v. Cerd. et Burm. scil. ex Homericò κλέος. ut contra ἀρετὴν pro laude sæpe apud Pindarum. Virtuti etiam hic honos suus habetur.

462. *Sunt etiam hic lacrimæ*, h. e. miseratione, *rerum*; deflentur res. e. casus humani; sunt hic pectora, quæ lacrimas impertiant casibus et calamitatibus

Solve metus ; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
 Sic ait, atque animum pictura pascit inani, 464
 Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.

datur: *rerum et mentem mortalia*. Sensisse hoc videtur ipse Burmanus ; itaque apponit alterum : *sunt lacrimæ, et rerum m. m. t.* Tamen vel sic manet alterum, quod monere volebamus, ut illud nude positum : *Sunt lacrimæ*, sibi quid velit, non videas. Tentabat idem vir sagacissimus : *et gentem mortalia tangunt* ; ita vero poëtica vis plane jugulatur. Scilicet accidere hoc nostrum cuique solet, ut semel offusa menti nube in sudum emergere nequeamus. Burmano sensu carere videbatur illud : *lacrimæ rerum*. Sed *res* simpliciter pro rebus humanis, casibus mortalium, atque etiam de rebus adversis passim dici, virum doctissimum non latebat ; ut in illo *quantum spes ultima rerum libertatis habes?* Lucan. VIII, 454. *tanta homines rerum inconstantia versat* Ovid. Met. XIII, 646. Rebus humanis si illacrimamur, ferunt illæ et accipiunt lacrimas, quæ ipsi debentur ; sunt illis lacrimæ ; et doctius : *sunt lacrimæ rerum*.—463. *metum* multi scripti et editi. scilicet hoc vulgare et pedestri orationi magis consentaneum. Ita etiam doctius dixit : *solvere metum* quam *solvere metu* sc. animum. *feret* Hæc Franc. v. Burm.—464. *Hic ait* Franc.

tibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt*, et res humanæ casusque, quibus jactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Tali interpretatione fati lucis affusum versibus videtur ; nisi fallimur. Illud vero præclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus, ex eorumque argumentis, colligit ; paullo aliter, quam Aristippus, qui, naufragio ad Rhodum cum enataisset, conspectis in littore figuris geometricis, bono animo esse iussit comites, hominum enim se vestigia videre : Vitruv. VI, præf. Imitationem loci habes in Val. Flacco lib. I, 723. 724.

463—465. *Hæc fama* quod Trojanorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos red-

det propitios. Sed, cum majore benevolentiae significatione, ad Achatem amicum retulit : *tibi*. Mox de *pictura* v. Excurs. ad 455. *pascit*, βεβολαί. *inanem* appellat epitheto ornans a natura artis, non ipsas res, sed rerum imagines quocumque modo repræsentantis, petito. Cæterum in seqq. observa artificium poëtæ in descriptione rerum et h. l. quidem tabularum, quando v. 474 tempestive transit ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictæ adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis morem non est exigendum : non magis, quam Homericum, δακρυχέων ὡσε κρήνη μελάυδρος ; et *humectat* est exquisite pro irrigat ; neque adeo *humectat* jejunum putandum post, *largo flumine*. Tum *multa gemens*, πολλὰ

Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 Hac fugerent Graii, premeret Trojana Juventus
 Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.
 Nec procul hinc Rhefi niveis tentoria velis
 Adgnoscit lacrimans; primo quæ prodita somno
 Tydides multa vastabat cæde cruentus; 471

467. *Grai* Mentel.—468. *Ac* nonnulli ap. Burm.—469. *baud* vel *non p.* Gud: *baud* etiam Montalb. et tert. Rottend. pro *niveis* Græv. *juvenis*; librarii errore.—470. *adgnoscit* scriptum cum Medic. et Gud. hic et al. ut inf. 438, consentiente adeo Vaticano fragm. *agnovit* Zulich. *dedita somno* Zulich. frustra. nam proprie poëtis: *prodi somno*, et cf. Heinfr.—471. *Vastavit* alter Hamb. *cruentis* alter Gud.

πολλὰ στενάζων. Habuisse autem inter Græcos videtur poëta, quos in hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poët. c. 13, al. 16, l. 15, 3, inter agnitionum genera in tragœdia etiam est ex Dicæogenis Tragicæ Κυπρίοις (fabula erat αἱ Κύπριοι, a choro inscripta) aliquis, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν—ὄθεν ἀνεγνωρίσθη.

466—468. Respicit potissimum pugnam Patroclo occiso factam, cum versus castra fugerent Achivi infrequentibus Trojanis et instante Hectore, Iliad. ρ, quo facta die sequenti Achilles novis a Thetide acceptis armis prodit et Trojanos fugat, Hectorem occidit Iliad. τ. Cum adeo Rhefus mox sequatur, noluisse poëta temporum ordinem servare dicendus est. Cum v. 467 bene comparant Iliad. ξ, 14 Τὸς μὲν ὀρινομένους, τὸς δὲ κλονέοντας ὀπισθεν et Iliad. ο, 7. In *cristatus* v. 468 Servius vim quærit; nam secundum Ho-

merum in Achilles cristis terribile quiddam; fuisse Iliad. τ, 380. Verum id quidem; sed, ut ab cæteris armis, ita a galea et crista sæpe petunt epitheta poëtæ. Sic κορυδαίολος Ἐκτωρ.

469—473. De Rhefo Iliad. κ, 433 sqq. 470 sqq. *tentoria primo somno prodita*, h. e. Thracæ in tentoriis cubantes. Pulchre autem somno tributum τὸ *prodere*, quod per somnum factum. *Diomedem* sine Ulysse nominare, liberum erat poëtæ. *niveis tentoria velis*. De his vid. Excurf. ad h. l. Dixit ea poëta deserto priscae ætatis more: erant enim Achivorum et Trojanorum κλισίαι potius tuguria, stipitibus viminibusque intertextis, et terræ aggere munita. *ardentes equos* acres dixit; si loquendi usum audias. Si de colore accipias, quod durum esse puto; non *candentes* cum Servio, sed *fulvi αἰθῶνες* essent *ardentes*. at hoc repugnat Homero et Euripidi. v. var.

Ardentisque avertit equos in castra, prius quam
 Pabula gustassent Trojæ Xanthumque bibissent.
 Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 Infelix puer, atque inpar congressus Achilli, 475
 Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
 Lora tenens tamen: huic cervixque comæque
 trahuntur

Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.

472. *albentes*—*equos* fec. Moret. habet; quem sane colorem constanter Rhesi equis tribuunt Homer. l. l. 437 τῆ δὴ καλλίστους ἴππους ἴδον, ἢ δὲ μωγίστους Ἀσυκότεροι χιόνος, θείων δ' ἀνέμοισιν ὁμοίοι. Et sic Rhesi drama v. 304 Πάλλον—χιόνος ἕξανυστέραν. cf. 616—619. Sed sic *candentes* equi erant dicendi ut XII, 84. Homericum transtulit, qui candore nives anteirent, *auribus auras*. et Epit. Iliad. 735 de Rhesi equis: *multo candore nitentes*. Nam *albus* color minus gratus Georg. III, 82 *color deterrimus albis*. An poëta evitare voluit concurrum τῶν: *niveis velis et candentes equos*? Itaque *ardentes* dixit, forte illa Homeri sectatus v. 547. ubi hi Αἰνῶς ἀκτίνοισιν ἰσικότες ἡλιόιο? Quamquam et hoc ipsum *candore* potius fuisset exprimendum. Aut itaque manendum est in hoc, ut *ardentes*, acres, alacres, impetuosos accipiamus; ut *calentes*, *igneos*; aut, quod mihi plus quam probabile videtur, scribendum *candentis*: priore littera extrita restabat *ardentes*, unde factum *ardentes*. Porro *arbentes* a m. fec. Hamb. prior habere dicitur. Videtur et is *albentes* a prima manu agnovisse. Idem *avertit* habet, et alii ap. Burm. *advertit*. male. *Avortere* de præda abigenda fatis frequens, ut h. l. Burm. Drakenb. ad Sil. III, 311, et al. v. inf. X, 48.—475. potest per parenthesis interpositus accipi.—477. *tenens tantum* Montalb. Quintilianum VII, 9, 7 mireris dubium facere, sitne *tamen* ad *tenens* an ad seqq. trahendum. *tenet* aliquot ap. Pier. male. *Hinc* duo Burm.—478. *versa* est *κακλωμένον δόρυ*; a *verrendo* duci nequit. Sic enim *pulvis* verritur, non *hasta*.

v. var. Lect. *avertit* est abigit exquisite; non, intercipit.

472. 473. Fatale hoc fuisse five Rheso five Trojanis, si equi gustassent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet; ut ex poëtæ lectione promptum cuique esse potest; neque is, quem Euripidem non esse nuper post a-

lios eiecit Valkenarius, auctor Rhesi. Nam v. 600—604 vix eo referre possis. At memorat eam rem, tamquam oraculo proditam, Eustath. et Schol. ad κ, 435, nec non Serv.

474—478. De Troilo v. Excurs. ad h. v. Congressus hie Priami filius cum Achille, ante Iliadis

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
 Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant 480
 Suppliciter tristes, et tunsæ pectora palmis :
 Diva solo fixos oculos averſa tenebat.
 Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
 Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
 Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo :
 Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
 Tendentemque manus Priamum conspexit in-
 ermis. 487

480. *Sparſus* multi a Pierio et ab Heinf. inspecti, et ed. Ven. Sed, *sparſos* crines furentibus, supplicibus *passos* convenire arbitratur Burm.—481. nescio an melius *suppliciter ferebant* jungas. *tonsæ* al. *tonſis* Parrhaf.—482. *adverſa* multi.—483. *trastaverat* alii ap. Corrad.—486. *Currum* fragm. Moret. et Hamburg. pr. sed magis poeticum : *currus*, ut ap. Homer. *ἄρματα*. *curſus* Hamb. alter. *atque* alii. male.—487. *conſpectas* Voff. Non bene cum Burmanno tollas distinctionem post *inermis*, ut continues prosaica aliqua forma : *ut conspexit et se quoque agnovit*. Porro *inermem* Goth. alter.

Iliadis tempora vulnere ac-
 cepto exciderat curru, pedibus
 inter lora impeditis, ita ut
 supina cervice traheretur, *ar-*
mis amissis, clipeo ex manu
 dimisso; nam hastem tenebat,
 sed inverſam, ut adeo per ter-
 ram tracta illa fulcos faceret.

479—482. Ex Iliad. ζ, 269
 —312, ubi Heleno monente
 Hector ad urbem regressus
 Hecubam ad Minervæ tem-
 plum in acropoli Trojanarum
 matronarum (*Iliadam*) pom-
 pam ducere, donariiue loco
 deæ peplum egregie elabora-
 tum consecrare jubet, ut Dio-
 medis impetum illa reprimeret.
Interea non ad tempus posse
 referri videtur; sed inter cæ-
 tera tabularum argumenta,

ecce, occurrit hoc, quod—*non*
æqua, iniqua, Trojanis in-
 fensa, irata Pallas. *Divæ solo*
f. o. a. tenebat. Hom. l. c.
 v. 311 "Ὠς ἔφατ' εὐχομένη,
 ἀνένευε δὲ Πάλλας Ἀθήνη. sed in
 Virgilio suavior rei imago esse
 videtur, *averſa* illa facie, *ocu-*
lis in terram fixis, quam in
 Homero *veniens caput*. Pe-
 plum autem illud interdum deæ
 signo injiciebatur pro amictu,
 interdum tantum ad genua
 apponebatur; ut apud Home-
 rum l. c. sic Athenis in Pana-
 thenæis Minervæ; cf. inf. ad
 Cirin. v. 21 seq. Junoni
 Olympiæ et sic porro. cf.
 Excurs. de Palladio inf. ad
 II, 293.

483—487. Novum argu-
 mentum

Se quoque principibus permixtum adgnovit
 Achivis,
 Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.

488. *agnoscit* præfens tempus picturæ convenientius arbitrabatur Ge. Fabric. idque jam v. 470 vidimus. Et hoc habet Romanus, cum fragm. Vatic. teste Bottario p. 170, ut adeo, si auctoritatem scquaris, quod etiam Cuning. fecisse videmus, recipiendum sit, cum totus orationis tenor id flagitet. Nec minus tamen ferri quoque potest alterum, *adgnovit*, et variasse videri potest poëta. Sic et censebat Bruck.

mentum in pariete expressum : *redditio corporis Hæctori*, ex Iliad. ω. Bene vel ad artis rationem : *raptaverat*; nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et scedatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, *supplex ei factus Priamus* (vide Iliad. ω, 478 sqq.) et divinum illud : *Μῆσαι πατρὸς σείω*—jamjam fari incipiens; in conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia; *ἀπειρίσι' ἄποινα* (—*χευσοῦ δὲ σήσας ἔφερε δῖνα πάντα τάλαντα*. unde v. 484 *auro corpus v. A.*) adstant ex alia parte *spolia*, h. e. arma quibus cæsum Hæctorem spoliaverat victor, *currus*, cui illigatum eum raptaverat, et *ipsum corpus amici*, sc. Hæctoris, ex curru fupinum pulveri incumbens, quod die quoque orto ter circa Patrocli tumulum ductæ solebat Achilles. v. Iliad. ω, 14 sqq. Si ita repræsentata singula singas, nihil jam est, quod cum Conrado, Burmanno aliisque vel desideres vel hæreas. Possis

et illa 485—487, diversum aliquid opus facere, *raptationem cæsi Hæctoris*, non illam circa muros factam, sed hanc, qua ad naves oneratum spoliis et cadavere alligato currum agitaret victor; ex Iliad. χ, 395 sqq. (cf. Dictys III, 15, 16) non tamen, ut arbitror, satis commode. De v. 483 vide Excursum. 487. *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo spectat, quod intraverat hostilia castra supplex ad genua Hæctoris procubiturus. Totus hic locus est ex felicissimis.

488. Cum Achivis *permixtum* prælio, *προμάχοις μιχθέντα*, seu pugnantem, Æneam sæpe ap. Homer. invenias, in primis Iliad. ε et v.

489. Agnovit Memnonem pugnantem, quod autem *nigrum* appellat et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quandoquidem auxilia ex terris ab oriente sitis, quæ tum sub Assyriorum ditione fuisse videntur, Auroræ ille filius adduxit, re in majus aucta, Indos et Æthiopes adduxisse fabulose dicitur. Vide Excurs. ad h. l.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490
 Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet
 Aurea subnectens exfertæ cingula mammæ
 Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,

490. *duxit* Ménag. pr. et Zulich. *ducit* etiam Schol. Stat. et Nonius habet. v. Burm. In v. 491, 492 distinctionem in fine versuum fustuli. — 492. *Exfertæ* codd. ap. Pier. male. cf. Æn. XI, 649 et 803. — 494. *hæc cum* Dorvill. et ita Rufin. ap. Burm. Idem Æneæ pro ab Ænea positum esse contendit. Recte, si quid video. Nam, si exponas: *ei videntur esse miranda*, pedestrem habeas orationem, non poeticam.

490—493. De Amazonibus auxilium Ilio ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I. Argumentum hoc expressum videbis in *Monum. inedit.* Winkelmanni n. CXXXVII, ut ipsam Penthesileam sæpe in gemmis, et in lorica, humili pariete, ante signum Jovis Olympii ducto, a Panæno pictam legimus, ap. Pausan. V, 11, p. 402, et fuere jam olim certamina artificum in Amazonibus: cf. Plin. XXXIV, 19. pr. supersunt quoque signa ejus generis haud ignobilia, inprimis in Museo Capitol. III, 46, et in Vaticano Museo, ex Mathæorum villa translatum (*Raccolta* t. 109.) *peltæ lunatæ* proprie Amazonum fuere. *subnectens cingula mammæ*, s. mammis, exquisitius quam *subnectens mammam cingulo*. Læva scilicet papilla erat nudata. Nota omnia vid. Cerd. et al. ut Petium omnino de Amazonibus. cf. inf. ad XI, 649. Induxerunt autem Amazonas in belli Trojani historiam poetæ, qui post

Homerum scripsere, et in his præcipue Arctinus in Æthiopide, quia celeberrimæ erant in antiqua historia Amazonum impressiones in Asiam minorem factæ, inprimis in Phrygiam et Lydiam; quarum una in Priami tempora incidit. v. Iliad. γ, 189. De reliquis loca classica apud Strabonem sunt. *ardet*, furit. fortiter pugnat, *mediis in millibus*, doctius quam in turba vel acie. *audetque viris c. virgo* ex Homericis—*Ἀμαζόνων ἀντιειρήνης* Iliad. ζ, 186, γ, 189, natum videri, notarunt jam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcherrimus.

494 sqq. Cum hac œconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. η, 133 sqq. et de v. 498—503. v. Exc. ad h. v. Comparatio est splendida Didonis cum Diana, quam tractavit poetæ post Homerum Od. ζ, 101 sq. et Apollon. Rh. III, 875 sqq. *qualis*, pro qualiter, quo habitu; pro qualis est, cum *exercet choros*, ducit, instituit. Frequentantur autem

Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno: 495
Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
Incessit, magna juvenum stipante caterva.

Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi,
Exercet Diana choros; quam mille fecutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; ille pha-
retram 500

Fert humero, gradienſque deas supereminet omnis;
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divæ, media testudine templi, 505

495. *obtuituque* duo. *diffixus* pr. Rottend. *in imo* duo Goth. frequente lapsu.—497. *juvenum magna* Sprot. *comitante* post Romanum Menag. pr. Hamburg. pr. *Juvenes* Tyrrios principes esse, nil dubites cum Burmanno.—499. *secuntur* Parrhaf.—501. *ingredienſque* ap. Macrobscripta nonnulla; sed v. Heinf. *gradienſque dea* ex scriptis Giphani. Ind. Lucret. et Rom. cum al. ap. Pierium, it. Goth. alt. Sed major vis in *deas*, et absorptus sibilus sequente littera.—502. *Latonæ* et un. Heinf. et Parrhaf. male. *prætentant* pr. Hamb. *pertentat* duo Heinf.—504. *opere* Rom. a pr. m.—505. male jungunt alii post Servium: *instans o. r. futuris*, *Tum foribus Divæ. in foribus* Nonius in *testudines. in media* Parrhaf. *media* in t. Goth. sec. Offendebat aures b. Schraderi, *mediæ* et *media* in binis versibus. Medelam tamen nullam video.

autem a poetis lubenter Nympharum chori, ducente eos Diana. Colebatur illa præcipuo cultu Lacedæmone et in Delo insula. *Illam pharetram fert humero*: debet junctum esse; *ferens gradienſque*; adjecta autem hæc sapienter, observatur quippe oculis nostris extans inter cæteras dea humeris tenus. Decus autem ejus potenter declaravit poeta

per tacitam lætitiæ matris Latonæ; *tacitum pertentant gaudia pectus*, h. e. gaudia tacita. Sic IV, 364 *totumque pererrat luminibus tacitis*. Etiam *pertentant* feliciter pro, subeunt; cf. lib. V, 828. Ge. III, 250.
504. *Urbem condendam præclare opus regnumque futurum* appellat. 505. 506. *Media testudine templi*, h. e. medio templo, latino usu, quatenus

Sæpta armis, folioque alta subnixa, refedit.
 Jura dabat legesque viris: operumque laborem
 Partibus æquabat justis, aut forte trahebat:
 Quum subito Æneas concursu adcedere magno
 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum,
 Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo 511
 Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.
 Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
 Lætitiæque metuque; avidi conjungere dextras
 Ardebant: sed res animos incognita turbat. 515

506. *Sæptam* fragm. Vatic. *alto* Mentel. pr. et Moret. sec. cum Erfurt. ut veteres nonnulli ap. Pierium. Sed *alte subnixa* exquisitius, ad ornandum et *refedit*. Cogita sedes dearum et heroinarum. Sic Helena Odyss. β, 136 ἔπειτα δ' ἐν κλισίῃ, ὑπὸ δὲ Σείνυς ποσσὶν ἦεν. *residit* al. male.—508. *ac f.* Hamb. alter. *baut f.* fragm. Vatic. *forte ferebat* Goth. tert.—509. *tum f.* Leid. *jam cursu* alter Moret. *cum cursu* Zulich. Voss. *ascendere* Victorin. ap. Heinf.—510. *Sergestum* Montalb. vitiose.—512. *avexerat*, non, *ad-vexerat*, meliores ap. Pier. et Heinf. cum binis Goth. In Medic. *d* appic-tum ab alia manu. *averterat* Gud. et duo Rottend. cum fragm. Vatic. *adverterat* Sprot. et Montalb. *aduxerat* Dorvill. *adduxerat* unus Pier. *alias* alter Goth.—513. *Obstipuit* veterimos ad unum omnes hic ut et in aliis poetarum exemplaribus (et inf. 613) scribere, monet Heinf. cf. Pier. Etiam ita Romanus; et *obstipuit* vetustiss. fragment. Vatican. a Bottario editum; idem cum Romano aliisque Pierianis (item binis Goth.) *percussus* habet, cum in Mediceo aliisque optimis Heinsianis miro consensu legatur *percussus*, quod bene rejectum ab Heinsio, cum, *percussus lætitiæque metuque*, conjungendum sit. Malim adeo majorem distinctionem post *metuque* ponere.—514. *Lætitiæque metuque* alter Hamb. *lætitiæque avidiæque metu* Montalb. *contingere* alter Hamb. et Zulich. ac Gud. a m. pr.—515. *animos sed res* quartus Moret.

nus intra fores confederat; cum omnia dicantur *media*, quæ sunt post principia, adeoque non sibi repugnant: *in foribus et in media t. templi*. *Septa armis*, armatis, satellitibus; quod vulgare est monitu; ut et hoc, *jura legesque dare* nihil esse aliud quam *ius dicere*. In templis

Tom. II.

fenatum cogi, ad fores tribuna-lia poni, notus Romanorum mos, ad quem poeta hoc re-finxit. *solio alte subnixa refedit* ornate. Erant autem throni excelsi, ideoque pedibus sub-jecta scabella.

507. 508. Opus ædificatio-nis *partiebatur* inter cives suos
 F vel

Diffimulant; et nube cava specularunt amicti,
 Quæ fortuna viris; classem quo litore linquant;
 Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant,
 Orantes veniam, et templum clamore petebant.

Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
 Maxumus Ilioneus placido sic pectore cœpit: 521
 O Regina, novam cui condere Juppiter urbem,

516. *quia nube* Menag. sec.—517. *classes* Hamb. pr. *classim* Sprot. *quo in litore* unus Heinf. *linguent* alter Goth. In *linguant* sentis continuatam actionem, adeoque pro, *liquerint*, poni potuit. Sic v. 546, 547 *quid* est ex *τις* pro *ὅτι*.—518. *cuncti*, quod mireris, lectio antiquissimum fere et optimorum est codd. interque eos Romani, Vatic. fragm. a m. pr. Medicei, qui alias non facile in dubia lectione in idem consentiunt, nec non Servii et Donati. *cunctis*, quod haud dubie verius, in paucissimis occurrere videtur; ut in duobus Heinf. et binis Gothanis; fuit tamen lectio vulgata jam ante Pierium. *cunctis nam lectis* Gud. a m. pr. *lectis* et *lecti* aberratur etiam in aliis. *lecti* in Rom. a m. pr.—519. *et ab* Hamb. pr. abest.—521. *placido* duo. *nunc* pro *sic* Hamb. pr.

vel de sententia vel forte. *forte* *trahere* opus doctius, quam trahere fortem, ducere, ad assignandum opus; forte ducta opus assignare. Mox *concurfus* aut cum plurium concursatione, aut simpl. *curfus*, *accursus*. 510. Cf. sup. 220 sq.

516. *Diffimulant*, pro vulgari, repriment se, quo minus prorumpant: quia rerum eventus et præsentem statum non satis perspectum habebant.

519. *Orantes veniam* simpl. propitiam et benevolam voluntatem, ut ne descendere ac littus tenere prohiberentur. Scilicet, ut sequens oratio v. 525 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naves illas in littus, quod raro adiri solebat, rejectas pro prædatoriis, *ληστικαίς*, fu-

isse habitas. Accurrunt itaque Pœni, prohibent Trojanos descendere, sin faciant, igni naves comburere velle minantur.

521. *Maximus I.* sc. natus; ut 654 *natarum maxima* absolute, nisi univérse est princeps inter ipsos, et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi *Æn.* III, 107 *Maximus unde pater—Teucerus. placido pectore*, h. e. nil turbatus, nullo rerum metu impeditus ac perculsus; nihil aliud. *Ilioneus* autem male h. l. a Pomponio et aliis ad eum refertur, qui Iliad. ξ, 489 sqq. occiditur, Phorbantis f. Alium in Trojæ everfione ab Diomede cæsum, *δημογέγοντα*, videbis apud Quint. Cal. XIII, 181 sqq.

522 sqq. Oratio egregie ad

Justitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
 Oramus : prohibe infandos a navibus ignis; 525
 Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
 Non nos aut ferro Libycos populare Penates
 Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas:
 Non ea vis animo, nec tanta superbia victis. 529
 Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,

523. *Servare* alter Hamb.—524. *circum m.* Hamb. pr. ex v. 32, et Cuningham. conjiciebat : *circum* vel *buc per*, ad ductum Æn. VII, 228, frustra. Nam præpositiva docte a poëta ad Græcorum ductum omittitur.—525. *infandis* Zulich. a m. pr.—526. *parce, precor* alter Hamb. et deest Montalb. *res accipe* pr. Hamburg. sed vid. not.—527. *Tyrios* Bigot. *Iliacos* Sprotianus; neutrum male: sed in *Libycos* consentiunt libri.—528. *advertere litora prædas* Venetus Heinsii. *ad litora tollere* Sprot. *a litore vertere* Leid. cum aliquot codd. Pierii.—529. *animo est* Sprot. *animis non tanta* ed. Venet.—530—533. repetuntur III, 163 fqq.

ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Æn. VII, 213 fqq. Præclarum hoc: *novam cui condere J. urbem.* hæc enim ex Trojanorum sensu votorum summa; et grave ex altera parte ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. Similiter expende reliqua. 523. *gentes superbas*, int. Afros, non Pœnos. *justitiam* ad totum mitiorem vitæ cultum *legesque ac jura data* refer, quibus feritatem eorum mitigavit.

525. 526. *Infandos ignes*, qui adversus fas jusque gentium inferuntur. *pium genus* Trojani h. l., qui nullam injuriam, nullum nefas, commiserant,

prædas agendo. *propius adspice res nostras*, accuratius inspicere: sc. deprecatur judicium de se ex primo rerum adspectu fortunæque specie, postulatque a regina, ut accuratius sibi, qui fit, exponi patiatur.

527. Non se ad deprædandos incolarum terras ac sedes venisse ait. Comparat Cerda Orphica Argonaut. 827 fqq. sententia saltem non adeo dispar est. Add. Apollon. III, 386 fqq. 528. *Vertere prædas* exquisite pro avertere, abigere: ut est lib. VIII, 208. X, 78. 529. *Ea vis*, audacia, ut alias. eadem mox *superbia*, insolentia.

530. Ex Enniano: *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant*, expressum esse, jam

F 2 Servio

Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ :
 Cœnotri coluere viri : nunc fama, minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

Huc cursus fuit :

534

Quum subito adfurgens fluctu nimbofus Orion
 In vada cæca tulit, penitusque procacibus auftris,
 Perque undas, superante falo, perque invia faxa
 Dispulit : huc pauci vestris adnavimus oris.

531. *Patens* Goth. pr. *arvis atque v. g.* mera aberratio.—532. male al. *Cœnotrii*. Græcum est *Οἰωτροί*. cf. l. l. a Burm.—534. Medic. cum multis bonis : *Hic cursus fuit* ; quod accipiendum est : is fuit c.—*huc cunctis* (fuit) *ire voluntas*, expletur versus in Dorvill. inepte.—538. *Perpulit* Dorvill. a pr. m. *vestris* Arufian. Mess. laudat : *advenimus* aliquot ap. Pier. ex interpretatione.

Servio notatum et Macrobio VI, 1, elegantiore utique oratione. Cæterum ad hos vsf. 530—533. cf. Excurs. *Est locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica subtilitas. Quod autem *Hesperiam* pro Italia dicit, majorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Græcum nomen inter Tyrios memoret, super hoc argutari in poëta epico nefas. cf. sup. ad v. 321. 531. Nobilissimus inter veteres versus. *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obscura ; *potens armis atque ubere glebæ*, incolarum fortitudine et soli ubertate excellens, *uber glebæ* ductum videri potest ex Homericis *οὐδαρ ἀγοῦνς*, vix tamen prisco illo significato, quo uber seu mamma ac lac soli de fertilitate usurpari solebat ; sed *uber* pro ubertate dictum Grammatici docent.

I

Poëtæ tamen veterem loquendi morem non ignorarunt. Callimach. in Del. 48. *ἠόσιο μαστόν* dixit. *Cœnotri* Pelasgi, qui principio agrum in interiore littore inferioris Italiæ occupaverant ; unde Cœnotria dicta priusnum ager, tum tota regio. *minores*, proprie *natu*, Virgilius ad posteros vel seriores transferre solet, ut v. 733 et al. *gentem* autem doctius posuit pro *terra* Homericò more ; *ἤμος φασίμων* pro insula.

535—538. *Subito fluctu*, repentina tempestate, commota, *adfurgens*, ut *mare affurgit fluctibus*, cum proprie *fluctibus affurgant in mari*. *Orion* dictus omnino pro tempestatibus ac procellis, quales fere ejus ortu vel occasu exoriri solent. alioqui Orion etiam cum judicio a poëta positus esse videri potest. Incidit enim ejus ortus, etiam in his Africæ plagis, in mensem Junium. *Ætas* autem

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam bar-
bara morem

Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ. 540

Bella cient, primaque vetant consistere terra.

Si genus humanum et mortalia temnitis arma:

At sperate deos memores fandi atque nefandi.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter,

539. *Nam g. Goth. fec. Quæ genus hæc b. fragm. Moret. Quod g. est b. Menag. pr. quæ hunc tres ap. Heinf. quæve tam Leid. Potest interpungi: Quod genus hoc hominum? sc. est. Sed non hoc quæri poterat; verum: qui homines, quæ patria, quæ tam barbara, est hæc terra vestra, ut permittat hunc morem?—540. patriam pr. Moret. a m. fec. hoc spatio Menag. pr. miro casu.—541. considerare Oudart. follenni varietate.—542. et deest in nonnullis, etiam Pierianis.—543. deas Voss fandi que nefandi quinque ap. Heinf.*

autem agebatur tum. v. inf. v. ult. *in vada cæca* vid. v. 110. *procacibus Austris*, ornate; ventorum procelloforum vi, a tempestate victos, partim per altum, partim inter scopulos penitus nos disjecit. *procaces austris*, venti vehementes: *Horatio protervi*, Gr. ἀσελγείς. vid. Cerda. *superante salo*, victa a maris ac procellarum vi navigantium arte et labore. Ita sup. *vicit hiems*, et inf. II, 311 *Vulcano superante. adnavimus*, appulimus, ut poëtæ solent.

539. Furium, sive is M. Furius Antias seu Bibaculus fuit, VI. Annal. præivisse poëtæ Macrobi. VI, 1, existimat: *Quod genus hoc hominum? Saturno, sancte, create*. Sed ex his et similibus poëta vix multum proficere potuit: nec nos ex talium comparatione. Antiquitati tamen debetur hoc,

ne ejus auctoritatem in his negligamus.

540. *Hospitio p. arenæ*, ornate, pro, a littore p., ab effensu in littus; mox *primam terram* dixit.

542. Agnosce poëtici sermonis indolem; pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis jura et officia, et vindictam injuriæ, quam humana ira exigere a vobis potest, (hæc enim sunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis: saltem illud reputate, deos esse justis injustique inspectores injuriæque adeo ultores; *θεῶν δ' ὑποδείσσετε μῆνιν* Odyss. β, 66. In *sperate* inest notio τῆς *metuere*, quod frequens est Græcis Latinisque poëtis.

544. *Justior pietate*, ut vulgo jungi video, mihi quidem durissimum videtur. Præstat interpungere: *Quo justior alter, Nec p. h. e. Quo nec alter justior,*

Nec pietate fuit, nec bello major et armis. 545
 Quem si fata virum fervant, si vescitur aura
 Ætheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris;
 Non metus, officio ne te certasse priorem
 Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes, 549
 Arvaque, Trojanoque a sanguine clarus Aestes.

545. *Non pietate* Dorvill. *bello nec sec.* Moret. Argutatur h. I. Burm. qui cum Servio discrimen facit inter *bellum* et *arma*; sane eandem rem declarant sed tropis diversis.—546. *et vescitur* pr. Hamb.—547. *neque adhuc* constanter codd. Heins. et multi Pier. alii *neq. occupat* tres Burm.—548. Vulgata erat lectio: *officio nec te*: in quam mirum est optimum quemque codicem, atque etiam Grammaticos, (v. Heins.) conspirare; est enim manifesto falsa: *nec te c.* vel *neque te*. Sensus quidem qualiscunque extorqueri inde potest; sed occurrit unicuique in oculos, legendum esse: *Non metus, officio ne te c. p. P. & φόβος, μή.* Non metuendum est, ne te pœniteat aliquando beneficii nos priorem demeruisse. Et exstat hæc lectio in Hamb. a m. sec. Habent edd. ut, Cerdæ. Cuningh. In fragm. Vatic. totus locus desideratur. *Nec metus* Medic. Pierii cum aliquot aliis.—550. *Arvaque.* Vulgo legebatur *Armaque.* Etiam hanc lectionem pravam esse arbitrati mutavimus, etsi a Servio, Cod. Romano aliisque præstantioribus libris agnoscat. *Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Pœnis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis consilio rerumque facie, potiusque ad animos exasperandos idoneum. Medic. cum Colot. Urfini legit *arva*; et hoc verum. Nam eo spectat oratio, ut metum intercipiat, ne in his terris cōsidere velle videantur. Sunt in

justior, nec major fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Iliad. γ, 179.

546. 547. *Vesci aura* antiquum est, et ex Lucretio notum, pro *frui*. *occubat umbris*, exquisitè secundum illam formam, *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos versus liberatum it Cerdæ. Sed ratio in hoc querenda, quod ea maxime notio dilucidius ex-

ponitur, quæ rei summam continet, et cui adeo animus maxime immoratur seu deliberatione, seu animi affectu. cf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poëta illa: Εἶπε ἔτι ζῶει, καὶ ὄρεα φάος ἠελίοιο. εἰ δ' ἦδη τὲθνηκε, καὶ εἰν αἴδαο δόμοισιν etc. Od. v, 207. ξ, 44 et al.

548. *Non metus, ne*: non metuendum est, ne te pœniteat aliquando beneficii nos provocasse.

Quassatam ventis liceat subducere classẽm,
 Et filvis aptare trabes, et stringere remos.
 Si datur Italiam, fociis et rege recepto, 553
 Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus.
 Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrum,
 Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli:
 At freta Sicaniaẽ saltem, sedesque paratas,
 Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
 Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
 Dardanidæ. 560
 Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur :

in Sicilia urbes, et agri, et popularis noster Acestes. Et explicatur hoc idem v. 557 *At freta Sicaniaẽ saltem sedesque paratas—regemque petamus Acesten.* adde responzionem Didus v. 572 et inf. IV, 311. Porro *Trojano a. j.* Moret. qu.—551. *vento* Hamb. pr.—552. *optare* Montalb. quod ornat Heinf. *tangere* Hamb. sec.—553. *Ausoniam* sec. Moret.—554. *at I.* Heinf. conj. at sequitur hoc v. 557 et vide not.—555. *abrupta* solus Hugon. *nec jam spes* tres Burm.—556. *Libyes* Oudart.—557. *Ad* quatuor ap. Burm.—558. *bunc* Rom. *petemus* sec. Hamb. *Acestem* multi.—559. *cunctis* Medic. a pr. m. e sequente littera.—561, *vultu* alter Mentel. *dimissa* tres Burm.

550. De *Acesta* cf. sup. ad 195. Eiusdem urbs *Ægesta* intelligenda.

551. *Subducere classẽm*: ἐγυειν ἠπειρόνδε Homero. vulgo κατέλκειν. κατόργειν. 552. In filvis trabes aptare navibus, et stringere ferro, amputare, dolare, adeoque, id quod antecedit, omnino incidere arbores, quæ pro remis sint, h. e. naves reficere. Mox *rex* pro duce, ut sæpe.

554. *Ut I. petamus*: docte omisso, ex Græcorum more, verbo, a quo *ut* cum subiunctivo pendeat. Nam si conti-

nuare: *aptare t. et stringere remos, eo consilio, ut I. p.*, profaicum id foret: similiter v. 557. 558.

555. 556. *Sin absumta salus*, sin perimus, siquidem is perit, in quo res nostræ positæ sunt, una cum Iulo; *spes Iuli* bene pro Iulo. 557. Siciliam iterum petere liceat.

559. *Fremitus* h. l. ac murmur adensum commotio hominum animis indicat. Simplicius Homericum: Ἐὐδ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμισαν Ἀχαιοί.

561. *Vultu demisso et breviter* fatur Dido. Adde hæc ad

Solvite corde metum, Teucri : secludite curas.

Res dura, et regni novitas me taliâ cogunt

Moliri, et late finis custode tueri. 564

Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem,
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?

Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni;

Nec tam averfus equos Tyria Sol jungit ab urbe.

562. *Solvite corda metu* Parrhaf. forte cum aliis. v. Burm. Sic saltem Erfurt. quod vulgarius esset. *corde metu* un. Moret. *pellite corde metum* Bigot. Sed *solvere metum* exquisite; ut sup. 463 f. c. *metus* plurali numero, antiqui plerique codd. teste Pierio; et hoc doctius. *seducite curas* Bigot.—563. Malit Burmannus cum edd. quibusdam antiquis distinguere et legere; *Res dura: at regni*, h. e. durum quidem est, fateor; sed—Enimvero, ferri quidem potest, fateor; sed doctior est vulgata lectio. v. not. *res dira* Goth. sec.—564. *fnis* ex Medic. *lato* ed. Ven. *forti* c. Bigot. *teneri* sec. Hamb. et a pr. m. alter Rottend.—565. *Trojam* Græv. *nescit et urbem* ed. Venet.—566. *tanta* in vulgg. edd. ante Heinfl. *ac tanti* duo Burm. et t. ed. Dan. et aliæ jam ante Pierium.—567. *obtusa* scribit Rom. Medic. cum aliis Heinfl. *obscura* Zulich.—568. *adversus* multi, ut semper. Bene Burm. Gronov. laudat ad Senecæ Medeam 10. *subjungit ab u.* sec. Hamburg. *sol mergit* Menag. pr. *vergit* Ven. Heinfl. sed v. Burm.

ad 496 fqq. et observa, qua arte poëta descriptionem faciat; et vide quid adhuc desit, ut Didonem unice studio tuo dignam habeas. Jam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt.

562. 563. *Secludite curas*: exquisitius quam excludere, ejicere, deponere, sollicitudinem ac metum. cf. Serv. *Res dura*, quod vulgo: res duræ, dura rerum conditio, quæ cogit aliquid vel invitos facere (*moliri*). Mox *custos* pro viris in custodia finium et præsidio locatis.

566. Possis sane per *virtu-*

tes virorum exponere. Sed proprie tamen utrumque vim habet suam; nec amplectar facile jejunam figuram hendia-dyein. *virtutes*, res præclaræ, fortiter gestæ, ut ἀγῆραι v. c. apud Pindar.

567. 568. Non adeo *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia, habemus, non tam barbari fumus, ut Trojanorum res præclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam averfus equos Tyria sol jungit ab urbe*, h. e. nec tam remotas a sole terras incolimus. Id quod tandem ad eandem sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritatem et immanitatem

Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
 Sive Erycis finis regemque optatis Acesten: 570
 Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
 Vultis et his mecum pariter confidere regnis?
 Urbem quam statuo, vestra est. Subducite naves,
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.

570. *Finem* ed. Ven. *regnumque petatis* Menag. et Hamb. pr. et quart. Moret. Porro v. 571 et 573 a Goth. tert. aberant.—572. *et hic* Sprot. et Bigot. *pariter mecum* Ven. *si vultis mecum* Wall. quod profaico esset propius. *consistere* aliquot Pierii et Burmanni tres cum Parrhaf. cf. inf. 629. Burmannus conj. *confidere*, parum feliciter, et quid tam *pariter mecum?* c. terris Romanus; quod poeticam dignitatem minus spirat.—573. Piget ineptiarum super hoc versu. *Quam urbem statuo, ea vestra est:* Græcorum loquendi more. *subd. remos* Puget.—574. *Tyriusque* Medic. a m. pr. *agentur* Sprot. *habetur* apud Nonium Marcellum

immanitatem transfertur, et remotiores a solis orbita terræ pati id creduntur. Alienum plane est, quod Servius et Pomponius Atræi et Thyestæ fabulam huc advocant. Aliter hic *sol averfus* ob horrorem et averfationem sceleris; ut et alii poetæ de nefando facinore. Sic cæsis maritis Lemniis Stat. V, 297 *Aversum Lemno jubar et declinia Titan Opposita juga nube refert.* Sapientius hoc, quam in alio versu, ubi Virgilianum locum imitatus est Theb. I, 683 sq. *Scimus, ait, nec sic aversum fama Mycenis Volvit iter. Regnum et furias oculosque pudentes* (pudore eruptos) *Novit.* Extremæ terræ partes ita omnino designantur, ut *extra solis vias* esse dicantur, quatenus vel intra duo Tropicos vel intra temperatiores zonas non comprehenduntur. Quo igitur magis terræ versus septentrionem vel versus au-

strum recedunt, eo magis *averfus* h. e. simpliciter remotus (nam argutantur in hac voce) ab iis *Sol jungit equos* h. e. oritur iterque suum diurnum conficit. adeoque pro, non tam *averfus est.* (Male Cerda aliter.) Jam in Virgilio hæc non esse subtiliter exigenda apparet, si Africæ clima cogites; sed hoc unum tenendum, Pænos non esse barbaros, non adeo esse remotos a clementiore cœli terræque plaga, respectu Trojanorum.

569. *Hesperiam magnam* simpl. potentem. Aliter *Græcia magna* dicitur. *Eryx.* vid. V, 759.

571. *Auxilio tutos*, quod in profa: rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio, si acciperes: *dimittam tutos cum auxilio.* Mox *statuo* exquisite pro condo: ut ἰδρῶω.

575. *Compulsus*, non, coactus; hoc tenue esset; sed, huc depulsus,

Atque utinam rex ipse, Noto conpulsus eodem, 575
 Adforet Æneas! equidem per litora certos
 Dimittam, et Libyæ lustrare extrema jubebo;
 Si quibus ejectus filvis aut urbibus errat.

His animum adrecti dictis, et fortis Achates
 Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem 580
 Ardebant. Prior Æneam compellat Achates:
 Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
 Omnia tuta vides: classem, sociosque receptos.
 Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi

Marcellum, ex interpretatione. Guyetus legebat: *babetor*. Sed *agetur* est eruditius; in pedestri oratione: *nullo d. babelitur*, vel *nullum eorum discrimen babelitur*.—575. c. *ibidem* Puget.—577. *Emittam* Sprot. *videbo* Ven.—578. *aut montibus* Montalb., qu. Moret. et Zulich. et probat Burmannus: *quum raræ admodum in Africa essent urbes, certe sub ditione Didonis hoc tempore, neque proprie in illis errare dici quis posset, sed per urbes oberrare; in montibus vero passim greges errare etiam dicantur, ego montibus præferrem*. Enimvero nec de Didonis ditione hic agitur; nec urbes magnas civitates necessario designant; et *urbibus errare* docte dictum, pro, per urbes; et si greges errant in montibus, an et propterea naufragi? Immo vero *montibus* damnandum propter hoc ipsum, quod *silvæ et montes* fere jungi solent adeoque librarii lapsum facile produunt. Heins. conj. *rupibus*; littorum scil. respectu. Sed quidni tempestatibus in ignotas terras delati vicinos vicos petant? et *Gætulæ urbes* IV, 40. *errat* Exc. Burm.—579. *animi* Parrhaf. Ven. a m. pr. minus docte. *animum erecti* Zulich. et ed. Ven., quæ est interpretatio exquisitioris voc. *arrecti*. *dictis arrecti* qu. Moret. *animum pro animos* dixit. v. Burm.—580. *erumpere nube* pr. Moret. et duo Rottend. a m. fec., quod scilicet vulgare est. *nubem* doctius. cf. Burm. *abrumpere* codd. Pieriani aliquot, Rom. a m. fec. Montalb., et al. infcite.—582. *animum s. vertit* Bigot. *animos s. vertit* ed. Ven.—583. *reductos* Menag. pr. Ven. et Parrhaf. cf. v. 390.—584. *medio fluctu* Puget. *medio quem fluctu* Montalb. sine in, ut toties alibi.

depulsus, delatus. Mox certos
 exquisite, quibus fides haberi
 possit, non respectu perfidix
 Pœnis exprobrari solitæ; sed
 certi dicti pro iis, qui certa
 nuntient; similiter aliquis *fidos*
 assumisse dicitur. *Dimit-*

tam, in diversas partes mit-

tam.
 582. *Animo sententia surgit*,
 ad eam formam, qua *stare*,
sedere, insidere dicitur.

584. *Unus, Orontes*. v. 113 sqq.
 585. Sup. 390 sqq.

586.

Submersum: dictis respondent cetera matris. 585

Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente

Scindit se nubes, et in æthera purgat apertum.

Restitit Æneas, claraque in luce refulsit,

Os humerosque deo similis: namque ipsa decoram

Cæsariem nato genetrix, lumenque juventæ 590

586. *ita f.* alter Rottend. *circum cum fusa* emendabat Cuning. *quæ circumfusa*; *r.* notabilis lectio fragm. Vatic. a Bottario editi.—587. *in æera* Montalb. et Dorvill. sed pro vulgata Nonius Marcellus.—588. *adstitit* Vratiff. *constitit* Parrhaf. utrumque vulgare, etfi eodem sensu.—589. *similes* Sprot. *os humeros similisque deo* Franc.—590. *genetrix nato* pr. Rottend.

586. Οὐπω πᾶν εἴρητο ἔπος,
ᾧτε. Odyss. π, 11.

587. *Purgat* se solvitur, extenuatur nebula: καὶ τότε δὴ ῥ' αὐτοῦ πάλιν χύτο (non λύτο: nam πάλιν Homero est pro ἀνά, refundi, resolvi) ἑσφατος ἀήρ. Odyss. η, 143. *ætherem apertum*, ut aër purus redderetur, et *clara lux*, remota nebula, et *refulsit* pro vulgari: apparuit, nihil amplius.

589. *Humeros* int. latos ac torofos, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robor viriumque efficaciam declarant; quod apparet in statuis veterum, et observatum est post Junium a Winkelmanno, idemque tradunt ipsi picturæ linearis magistri. Locus iusignis est Valerii Fl. II, 491, ubi Hesionæ Herculi: me eripe—*namque potes. neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros cum jungeret astris; nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Cæterum nota-

tum jam aliis, locum effectum ad Homericam formam Odyss. ζ, 229—235, et (nisi huc iidem tralati) ψ, 156—162, ubi Ulyssi Minerva simile decus divinum impertit. Conferenda sunt a studioso talium rerum singula; sed nec Scaliger, neque alii temere audiendi, qui de hoc vel illo præferendo pronuntiant. Ita *os humerosque deo similis* tantum ornatus exprimunt formam augustam et divinam, quam Homerus simplicius: ἦκε—Μειζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. cf. Odyss. π, 174 sq.

590. *Ipsa decoram cæsariem nato genetrix—adflarat*, non quasi comas ejus breviores res in promissiores mutarit; sed comæ ejus adflavit, divinitus affudit, decus, effecit, ut similis esset comæ promissæ Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles cæsarie sua. At Homerus Ulyssi a Pallade *crispos crines* affingi facit? καὶ δὲ κάρητος Οὐλάς ἦκε κόμας, ὑακινθίνω ἀνδρῶ

Purpureum, et lætos oculis adflarat honores.
 Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
 Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

591. *Lætosque* Montalb. *latos* duo Burm. *lætis* Goth. tert. Sed tuentur vulgatam grammatici. v. Burm.—593. *Argento* pr. Moret. *Pariusque* Wall. *circumdatus* codd. ap. Servium ad Æn. III, 126.

ἀνθεὶ ὁμοίως, scilicet Mercurio eum assimilare volebat; uti et aliis in locis corpus athleticum Ulyssii tribuit. *lumen juventæ purpureum* ornate pro *juventa* eximia et pulchra. *lumen* est nitor; nitor autem juventæ proprie tribuitur. *purpureus* pro pulcher, notum, v. ad Horat. IV Carm. I, 10, qui idem III, 3, 11. 12 ad divinam formam retulit, quos inter Augustus recubens purpureo bibit ore nectar. Juventam autem cum cæsarie junxit Tibull. I, 4, 37 *Solis æterna est Phœbo Bacchoque juvenitas, Nam (f. Ac) decet intonsus crinis utrumque deum.*

591. *Lætos oculis adflarat honores*: inerat oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἴμερος. Primum *lætos honores* dixit pro honore; *bonos* autem pro pulchritudine; res nota. *lætos* non tam ad hilaritatem, quæ adpersa fere est oculis nitidis et pulchris (ὁμοματα φαίδρα), quam potius ad oculorem fulgorem, qualis in lucido juventæ et pulchritudinis flore esse solet, referes; nam *læta* poetis proprie lux, nitor. Sic *tempora læta*, fulgida, lib. VIII, 681. *adflarat*, quod Homerus dixit, affuderat, κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ

ᾧμοις. et — κακκεφαλῆς χεῖεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *adflare*, ab initio proprie dictum videtur de oris anhelitu, quo quis aut crederetur, aut, tamquam symbolico actu, videretur inspirare alteri vim aliquam aut suam aut præternaturalem. Ita Apollo astitasse narratur ore nonnullos, quibus divinandi vim impertiret. De nutrice vel matre nutricium halitu suo foverite dictum est in Hymno in Cer. 238 et in locis ibi laudatis. Inde omnino *adflare* contingere est, proprie quidem leviter, quia contactus hoc genus est, parum sub sensum cadens; itaque et vates et poëta *adflari* dicuntur, quippe *contacti, percussi*. Ita et *fulmen adflare* dicitur, ut lib. II, 649. Alio sensu *adflare* et *adspirare* a navigatione et vento secundo ductum est. Etiam aliud est, si de exhalationibus corporis, ambrosiæ, *spirare* et *adflare* dictum occurrit.

592. 593. Versus olim sic accipiebam, ut *decus*, h. e. pulchritudo, juvenilis nitor et oculorum insolitus splendor, Æneæ esset affusus, quale decus (pulchritudo) illud est, quod manus (artifex) addunt ebori vel argento vel marmorì Pario, quando auro circumdatur, includitur

Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
 Improvisus ait: Coram, quem quæritis, adsum 595
 Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
 O sola infandos Trojæ miserata labores,
 Quæ nos, reliquias Danaum, terræque marisque
 Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
 Urbe, domo, socias, grates persolvere dignas 600
 Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid ubique est
 Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
 Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid

594. *Tunc* Goth. pr. cum aliis.—595. *I. adest* pr. Hamb.—596. *abreptus* fec. Hamb.—598. Idem fere versus sup. 30.—599. *exactios* Zulich. a m. pr. *jam copios omniumque* Parrhaf. sed in marg. *exhaustis jam casibus*; quod deterius foret.—601. *Nil opis* Zulich. *nostræ* Menag. pr. *est* omittunt tres Heinf. o *Dido* Goth. fec.—602. *Dardanidæ* tres ap. Burm. *quæ magnum* pr. Moret. et Bigot. *aspersa* fec. Rottend. Sed hemistichium hoc abesse forte malis? Auget tamen sententiæ vim. Confederant autem Trojani exules partim in vicinis Troadis oris, partim in Thracia, Creta, Epiro, Sicilia, Venetorum oris.—603. *respectant* ed. Junt.—

cluditur. Ita cum Jensio de stilo Homer. p. 296 poëtæ judicium desiderabam. *Juventæ lumen purpureum* et *læti honores* multo plus splendoris habere videbantur, quam ea, quibuscum comparantur v. 592. 593. Enimvero vidi post hæc comparationem ita male vulgo institui: esse potius eam retrahendam ad Æneam *nube circumfusum*, quod *clara in luce resulsit*, ut opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum auro inclusum, aurea ora ambiente, qua ex auri splendore ipsum opus, quod inclusum est, auctum nitorem mutuatur. cf. Æn. X, 135

sq. et adi Excurf. ad h. v., qui est XXII. Verba autem sic interpretanda: *quale manus (artificis) addunt ebori decus*, h. e. quale est decus operis eburni aut argenti marmorisve candidi auro circumdati.

595 sq. Præclara et affectus plena oratio. *reliquias Danaum*, a Danais relictos; passive, ut aiunt; stragi Trojanorum cædique ab Achivis perpetratæ superstitis. *exhaustos*, attritos, consumptos, vexatos, cf. Burm. *socias*, de conatu, recipere vis.

603. *Si quid usquam justitia est*: si non inane nomen est: cf. V. L. Ante oculos fuit

Usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt 605
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet;

604. *si quid Usquam iustitia est.* Ita rescripsi, etiam Brunckio V. C. adli- pulante. Ut vulgo legitur, etiam in fragm. Vatic., *si quid usquam iustitiæ est*, impedita sit ratio ejus, quod sequitur: *et mens sibi conscia recti*; quod adeo jungendum cum sup. *Dii et mens s. e. r. Præmia digna ferant.* Et hæc tamen secundum Stoicos poetam locutum dicere potuit Servius. Le- genti tamen facile cuique occurrere potest: *si quid usquam* Iustitia est *et mens sibi conscia recti*, h. e. in ullo pretio est. Quo altera interpretatio Serviana spectat: *si valet apud homines iustitia.* Et lectionem hanc præfe- runt Gudianus, qui inter præstantissimos est, cum ed. Dan. Heinf.; sic- que conj. H. Stephanus, qui tamen rationem emendationis non perspexit. Habet scilicet majorem *δινότητα* oratio, si sic procedat: si pietatis, h. e. recti iustique ex metu deorum, respectus est apud deos; si iustitia recti- que conscientia non inane nomen sunt habendæ; dii tuam humanitatem remunerabuntur. *recti est* Puget.—605. *ferent vir doctus* in Obsf. Misc. I, p. 7, ut IX, 254 *dii moresque dabunt vestri.* Sed nec *ferant* dam- nandum, quod omnes libri habent, etiam Vatic. fragm. *quæ te jam Goth. pr. tulere* duo Burm. ut emendabat Cuninghamus.—606. *talem tanti* Parrhaf.—608. *Convexa* veteres librarii (præter fragm. Vatic. Pierrique oblongum, in quibus recte post *convexa* interpunctio posita) et scholi- astæ fere cum *sidera* conjungunt; male utique. nam cælum est con- vexum

fuit Ulyssis ad Nauficaam ora- tio pulchrarum sententiarum plena, ubi Odyss. ζ, 180 *Ἰδοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῆσι μεινίῃς* etc.

605. Felix hominum ætas, in qua te tam generosam fem- inam nasci contigit! læta sunt fausta, felicia s. Compara l. c. Od. ζ, 154—157. De forma laudandi hac v. Ovid. IV Met. 322 sq. et ibi Burm.

607—610. Quod Tibullus I, 4, 65 nude: *dum robora tel- lus—vehet*, hoc ornatus extulit Virgilius: donec in monti-

bus umbræ filvarum *convexa* montium, h. e. latera et ambi- tus, obscurabunt, et ornatus, *lustrabunt*, umbra pro flexu solis procedente et circuma- gente se. *polus pascere sidera* dici potest, pro sidera pasci in polo, quatenus stellæ errare et vagari per cælum videntur. Et Callimachum expressum esse a nostro, jam ab Anna Fabri aliisque et ante omnes a Ger- mano Valente ad h. l. est nota- tum, in Del. 176—*Τίρειςιν, ἠνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βεκολέον- ται.* Cum tamen Lucretianum

Semper honos, nomenque tuum, laudisque mane-
bunt :

Quæ me cumque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, lævaque Sereftum : 611

Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum,

Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido ;

Casu deinde viri tanto. Et sic ore locuta est :

Quis te, nate dea, per tanta pericula casus 615

Insequitur? quæ vis inmanibus adplicat oris?

vexum, non astra. Hoc tamen posito Heinf. conjiciebat: *dum montibus umbræ Lustra dabunt*, ingeniose; nisi *convexa* obesset, et *Lustrabunt* multo etiam magis esset ingeniosum. Pro *lustrabunt, instabunt* Bigot. et pr. Hamburg. pro var. lect.: unde Burn. conj. *constabunt*, parum feliciter. Etiam Marklando ad Stat. Silv. p. 102 locus visus est corruptus; nam interpungebat et ipse post *lustrabunt*, at v. infra notam. *polis dum s.* nonnullæ edd., male. *polum dum s. pascunt* Hamb. alter. *palus* misere emend. Brodæus II Misc. 17. *pascit* Medic. c. al. ap. Heinf. quod mire-ris. *pascet* fragm. Vatic.—610. quo sec. Hamburg. et Parrhaf. *vocent* alter Rottend. a m. sec. et Goth. sec.—611. *Sergestum, Serestrum, Segestum* al. hic et alibi. v. Burn. et Pier. *Sergestum* et *Serestrum* unum eundemque esse, statuere video V. C. Brunck. I, 343, quod vix seram ne in malo quidem poetæ; et quid faciemus versui XII, 561 *Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestrum*? Etiam mox *Gigam, Giam*.—613. *primum* malebat Heinf., sed *primo* eodem sensu capi par est.—614. *Casum deinde viro* Hamb. sec.—616. *quæ vis inmanibus applicat ausis* emendat Marklandus ad

I, 232 unde æther sidera pascit?
et alia loca, inprimis V, 384
sqq., multo magis videri possint
poetæ animo infedisse: Servia-
nam interpretationem non plane
spernas, ut ad philosophorum
opinionem referas, qua astra
marinis terrenisque humoribus
attenuatis (*ἀπορροίας*) ali putan-
bantur, vid. Cerda et l. l. ab
Burn., quemadmodum iris im-
bibere imbres, v. ad Tibull. I,
4, 44.

609. 610. Quocunque ab-
iero, beneficii accepti memor
ero.

610—613. Lætus et gratus
benevolentiae et amicitiae affec-
tus in his versibus obs.

613. Respexit h. l. Silius II,
412 sqq. *casus* est fortuna, ut
statim v. 615.

616. *Immanibus oris* Libyæ,
cujus immanes et feri incolæ,
sive etiam horridæ et asperæ
incultæque terræ. Pompon.
Sab.

Tunc ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
 Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
 Atque equidem Teucrum meminî Sidona venire,
 Finibus expulsum patriis, nova regna petentem 620
 Auxilio Beli : Genitor tum Belus opimam
 Vastabat Cyprum, et victor dititione tenebat.
 Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
 Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.

ad Stat. Silv. III, 3, 17, hoc sensu: *quæ vis major admovet te tam immanibus ausis, tam ingentibus captis?* ingeniose quidem Markl. ut semper. Enimvero quod ad littus Libycum tempestate erat delatus, casui debebatur; nihil magni conatus et ausi in hoc. Frigide et contra decorum Didonem sua regna *immanes oras* vocare ait. At Libyæ vicinas gentes intelligit. cf: 339. IV, 40 sq., ut bene Burm. ad h. l. monuit. *implicat* Bigot.—617. *An tu ille Ven. Anchise* nonnullos legere Pierius monet.—618. *genuit Phrygii Ven. Simountis* Lcid. un. *in unda* Menag. pr. *ad undas* Schol. Statiî, duo Heinf., sed recentes, cum Dorvill. tuentur vulgatam Donat. et Priscian.—619. *memini Teucrum* tres ap. Burm. et sic Rom.—621. *cum B.* Menag. pr. et Lcid.—622. *ditione premebat* Menag. pr. male, inquit Burm. : an quia hoc de aspero tantum imperio putabat dici? Sane *ditione tenere* et alibi, sup. 236, VII, 737 variatur, at X, 53 *premere* constanter; exquisitius scil. quam *tenere*.—626. *ab* Heinf. e Medic. et aliis. Olim a. cf. ad Georg. I, 171. Æn. VIII, 130. *ab* vel a deest plane in fragm. Moret. et Sprot. a *stirpe videbat* sec. Moret.

Sab. de intempestuosis littoribus accipit. *applicat*, ita fert, ut navem applicueris; ut v. 377 *appulit*.

617. 618. Secundum versus Iliad. β, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poetæ. v. Germanus.

619—626. Vide Excurf. XXII. ad h. v. Teucer, a Troja redux, a patre Telamone non admiffus (cf. Horat. I, 7, 21),

cum Cyprum petiiffet, accessiffisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, ut, cum ab eo copiæ in Cypro haberentur, earum auxilio adversus incolas infulæ ipse uteretur, quos in nova sibi sede, Salamine, paranda alienos et infestos experiebatur. *Opimam* C. dixit, quam in prosa, *opulentam*, et *laude ferebat pro* efferre laudibus. *reges Pelasgi*, pro Achivorum ducibus etiam hoc

Quare agite, o tectis, juvenes, succedite nostris.
 Me quoque per multos similis fortuna labores
 Jactatam hac demum voluit consistere terra.
 Non ignara mali miseris succurrere disco. 630
 Sic memorat: simul Ænean in regia ducit
 Tecta; simul divom templis indicit honorem.
 Nec minus interea fociis ad litora mittit
 Viginti tauros, magnorum horrentia centum 634
 Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,

627. o juvenes, nostris s. tectis Zulich. o juvenes, tectis quatuor alii: o nostris, j. s. t. Parrhaf.—628. post multos Dorvill. ed. Junt.—629. hac deest Medic. *confidere* Gud. tertius Moret. pro div. lect. Hamburg. pr. et Bigot. cf. v. 571. Sed post *jactatam* melius *consistere*.—631. *sub regia* quart. Moret.—632. *divom* Heinf. secundum Gudianum. *divois* Sprot. *honores* Montalb. et pr. Hamb.—634. *Triginta* alter Hamburg. in Sax. Exc.—635. *centum pingues* Montalb. *cum m. hædos* Menag. ex Ecl. I, 23.

hoc licentius et feriorum poetarum græcorum exemplo; nam Homero Pelasgi diversus ab Achivis sunt populus. *Teucros*, Trojanos; ab antiquiore illo Teucro, a quo Dardanus fuit exceptus, cum in terram Trojanam e Samothrace trajecisset. v. Apollod. III, 12, 1, et notæ p. 738. 739. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonijs, propter maternum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Hesiione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. vid. Sophocl. Aj. 1319 sqq.

630. Nobilissimus versus; gravissima sententia; cujus, cum v. 628. 629, vi percepta, si adolescentem non voluptate gestire videas, næ illum a poetæ lectione statim abigas,

Tom. II,

suadeo. Turbas Burm. post Servium facit. Sensus: ipsa *ἐκ ἀπειρόβουλος*, ipsa tot adversa experta, animum habeo primum ad succurrendum alijs, qui et ipsi fortuna adversa jactantur. *disco*, teneo, novi.

632. *Simul divom templis indicit honorem*. Si de supplicatione diis propter felicem Æneæ hospitis adventum decreta cum Serv. Donato et Pomponio intelligimus, amore antiqui sæculi recedere dicendus est poeta et deflectere ad fusa ætatis vitam. Nam ut ex toto Homero fatis constat, heroicis temporibus hospitis adventu in domo statim sacrum fit, cæditur victima et ex ea epulo sacro hospes excipitur. Veterem illum heroum morem plane deseruit Valer. Fl. II, 650. 651.

634. *Horrentia fetis seu pilis*,

G

Munera lætitiæque dii.

636

At domus interior regali splendida luxu

Infruitur, mediisque parant convivium tectis.

Arte laboratæ vestes, ostroque superbo:

Ingens argentum mensis, cælataque in auro 640

636. Gell. IX, 14 in illo versu nihil dubium est, quin dii scripserit pro dei: Munera lætitiæque dii. Quod imperitiores, dei, legunt ab insolentia scilicet vocis ipsius abhorrentes. Sic autem dies dii a veteribus declinatum est, ut fames fami (igitur veteres fames, famei?), pernicius pernicii, progenies, progenii, luxuries luxurii. Ita et legebat, monente Heinio, Julius Romanus in libello de Analogia, teste Sospatro. Occurrit eadem lectio in Servianis simul cum altera, die, id est, diæ. Commemorat etiam Pomponius Sab. cum Gelliano loco (qui conferendus cum editis; habet v. c. extra dabatur, ubi nunc extrudabatur f; N. Heinf., ut hanc lectionem probaret, a se impetrare non poterat. Mihi tamen unice vera videtur; primum quidem, quod exquisitior illa lectio et eadem antiquissimæ auctoritatis, tum autem, quod lenius decurrit: mittit tauros, sues, pecudes, munera lætitiæque dii: quibus diem tam faustum ac festum exhilararent, ut hospitalibus donis fieri mos erat, quam altera: munera lætitiæque dei; quocunque tandem modo illam exponas. Munera lætitiæque dei alii jungunt, ut vinum munus et γένος Διονύσου, χάριμα Βάκχου dictum sit; atque hoc puto leniorem orationem efficere. At alii cum Heinio munera cum superioribus jungunt: mittit—munera, simul cum his, lætitiæ dei, h. e. vinum latificum. Nolim quidem sensu abundare; dure tamen et lyrica potius audacia mihi ita dictum videtur lætitiæ dei; ferrem lætitiæ Bacchi. Aliter quoque γένος Βορέων, ἀπείρη. Aliter etiam infra: Adsit lætitiæ Bacchus dater, v. 734. Ex quo Silius Bacchi dona duxisse videtur. Sane in codd. fere dei; sic ipse Romanus; occurrit et in Servianis, et in Donati interpretatione. Et sic jam Rufius Apronianus, monente Pomponio Sabino (male in ed. Lucii die excusum est) legerat; quod sine dubio ad eam recensionem pertinet, e qua Mediceus codex prodiit: nam, cum in eo ab initio de esset, i rubro adscriptum est, ut dei sit. Sunt tamen et codd., in quibus alterum occurrit; nam Pierius tres illas lectiones sigillatim e codd. laudat; et, die Dorv. Diæ Parrhaf. recepit quoque dii Brunck. V. C.—639. Superbæ Hugen. a m. sec.

pilis, et terga suum pro suis. In toto loco ante oculos poëta habuit Od. 9, 59 sqq.

637. Jam Catullus dixerat LXI, 46 quocunque opulenta recessit Regia—Tota domus gaudet regali splendida gaza. cf. reliqua. luxu præclare pro apparatu regali.

639. Brevitatis, utpote in

narratione, et poëticiæ elegantie studium omissionem verbi peperit: sunt, vel instruitur. int. autem vestes stragulas purpureas magna cum arte textas. Ostrum superbum, splendidum; inf. 697 et 700 aulæa superba et ostrum stratum.

640. Vasa magna argentea et aurea, eaque cælata e more veterum

veterum

Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.

Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad navis præmittit Achaten,
Afcanio ferat hæc ; ipsumque ad mœnia ducat. 645
Omnis in Afcanio cari stat cura parentis.

Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet ; pallam signis auroque rigentem,

642. Vulgatum ante erat *antiquæ ab origine gentis*. At, quod nunc curâ Brunckio V. C. dedi, *antiqua ab origine gentis*, obtulerant Gudianus, duo vetustiores Rottend., tres alii c. fragm. Moret. et quatuor Burmannum Goth. pr. Et sic Medic. Pierii et Longob. cum aliis aliquot ap. eum, quod equidem præfero tamquam doctius et melius; et sic jam editi nonnulli habere videntur. *primaque ab o.* pro diversa scriptura in alt. Hamb. *ducta suæ antiqua* ed. Ven.—643. *mente* apud Gernianum fuere, qui legerent. male. *mentem* omnes libri tumentur. Mens non consistere, sed fluctuare, dicitur, quando curis et sollicitudinibus agitur; uti et aninius vel niens quassa, concussa, conquassata.—644. *ad navem* Oudart. *transmittit* Menag. pr. *permittit* Moret. sec. et Græv. Burmannus conj. *remittit*; quod tamen metrum ferre negabat Schrader. Emendatt. præf. p. XLIII. IV. At tenendum, *præmittere* poëtis dici ut *προπέμπειν: προίνας*, pro simpl. *πέμπειν*. Achaten e Grammaticis firmavit Heinsf. vulgo *Acbatem*.—645. *Afcanio ut ferat* Venet. *ipsaque* pr. Moret. a m. pr. *secumque ad m. d.* Parrhaf. *ad limina* Menag. pr.—646. *stat cari* Montalb.

veterum admodum frequentato, et h. l. quidem factis majorum Didonis anaglypho opere, seu extantibus figuris, expressis; de quo quidem constanter *cælare* et *cælatura* dici observavi. (cf. *Antiquar. Abhandl.* P. II p. 135.)

645. *Ferat*, nuntiet omnia hæc, quæ accidissent, ut bene jam Donat. et Servius, qui idem bene illustrat. In v. sequ. *τὸ stat* pro *est*, v. vulgari verbo. *cari patris φίλε πατρός*, h. l. pro amantis.

647—656. Apud Homerum munera fere *ξείνεια* hospitibus advenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco jubet Æneas apportare e navibus, quæ Didoni donet. *palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudari Pindari Isthm. VI, 58. 59 *Οἰνοδόκον Φιάλαν χρυσῶν πεφρικνίαν*. Sed hoc illustraret *pateram aureis signis horrentem*, h. e. asperam signis extantibus. Sed *rigent vestes* plenæ ac densæ auro, v. Burm. *Æn.*

Et circumtextum croceo velamen acantho,
 Ornatus Argivæ Helenæ : quos illa Mycenis, 650
 Pergama quum peteret inconcessosque Hymenæos,
 Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
 Præterea sceptrum, Ilione quod gefferat olim,
 Maxuma natarum Priami, colloque monile 654
 Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.

649. *circumtexto* fec. Moret. *acantho* scribunt nonnulli hic ut alibi.
 —650. *Ornata* Leid. f. ex ornamenta. —651. *Dum p.* Menag. pr. *peteres*
 Fabric. laudat. —652. *Abstulerat* alii, male. Commode laudat Burm. ad
 Sueton. Neron. 49, ubi adde not. Ernesti et Oudendorp. Sic Gr. *ἐκπέσειν*.
ἔκλειψεν. Odyss. v, 137 *πάλλ' ἔσ' ἐν δειπνῶσι Τροίης ἔρησαν Ὀδυσσεύς*; etc. cf.
 Guell. —653. *Ilionæ*, ut sic *sceptrum Ilionæ*, habent Mentel. pr. duo
 Rottend. et Leid., nec ab eo refugit Heinf. Enimvero nimis nude po-
 nerentur tum illa : *quod gefferat olim*.

Æn. XI, 72 *Tunc geminas
 vestes aurque ostroque rigentes
 Extulit Æneas*; quas Dido—
tenui telas discreteverat auro—
rigentes togas ex nostro duxit
 Claudian. I, 205. *Et c. c.*
velamen acantho, prætextum
 acanthi foliis, vestis oram am-
 bientibus. De *acantho*, *branca*
urfsia, vel capitulorum in
 columnis ornatu nobili herba,
 v. ad Ecl. III, 45, ubi in po-
 culis anæ acantho circumlitæ,
 ut apud Ovid. Met. XIII, 701
 crateris os. *croceum* quidem
 ejus genus est; nam vulgare est
 flore albo. saltem a femine
 luteo vix appellari eum *croceum*
 puto; quamquam hoc vestes tingu-
 olium potuere, quod e Schol.
 MSt. N. Heinf. ad Claudian.
 p. 180 b notavit. Calpurnius
 Ecl. IV, 68 *rutilum* dixit, ubi
 Tityrum *cantantem rutilo spar-*
gebat acantho Nais. et similiter,
 puro, *Sidonium* Statius in loco

ex nostro expresso III Silv. I,
 37, 38 *Hic tibi* (Hercules)
Sidonio celsum pulvinar acantho
 (h. e. cui intextus sit ex pur-
 pura acanthus) *Textitur, et sig-*
nis crescit torus asper eburnis.
 Vestes apud Servium ex acan-
 tha vel acanthio, spinæ genere,
 factæ, bombycinis similes (v.
 Plin. XXIV, 66), alienæ sunt
 ab h. l. Homericovo more
 v. 650—652 commendatur
velamen illud, h. e. peplum;
 Servius *cycladem* memorat, forte,
 quod hoc inter feminea vesti-
 menta inprimis lautum. Ab-
 stulerat autem cum Helena
 (Ἀργείην Ἑλένην latiore sensu,
 et si Spartanam jam Homerus
 appellaverat. cf. Germanus)
 Paris multas vestes et orna-
 menta, *κειμήλια*, quæ ipsa cum
 Helena repetebant Achivi. v.
 Iliad. γ, 70 et al.

653. Habes sceptrum h. e.
 hastam vel scipionem, infig-

Hæc celerans, iter ad navis tendebat Achates.

At Cytherea novas artis, nova pectore versat

Confilia : ut faciem mutatus et ora Cupido

Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem

Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem. 660

656. *Nec c.* Goth. pr. *Hæc celerans* alter Mentel. a m. sec.: unde *Accelerans* pr. Rottend. Montalb. Vratisl. *Has celerans* Oudart. *Afcelerans* tert. Moret. Vides quam parum talibus variationibus sit tribuendum. *præmittit Achaten* Erfurt. a pr. m.—658. *mutatusque* Franc.—660. *atque tenuit* Heinfr. propter consensum librorum edd. que vett. ac pr. Moret. *utque* nonnullæ edd. vide ad v. 298 et 486.

ne puellæ regiæ, ut omnino hominum genere vel honore insignium. v. Stat. Theb. VI, 81. Sic. ap. Eurip. Troad. 150 Hecuba *Σκῆπτρον Πριάμου διεπειδωμένον* choros se celebrasse dicit. *Ilione* e Priami filiabus fuit: v. Excurs. ad h. v.

655. Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, aureum, gemmis distinctum, quo in monumentis, imprimis Etruscorum, sæpe deas ornatas videas. Ovid. Met. XIII, 704 *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam.* neque aliter dictum, quam ad Virgili imitationem (sententia tamen ex Homero expressa *Ἰλιάδ. ζ, 470. ἡ Κεῖθευμένον δ', ὅ εἰς* etc.) apud Valer. Fl. VIII, 235, ubi Venus Medeam ornat: *ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat*; nam ipse Flaccus sese interpretans subjicit: *et arsuras alia cum virgine gemmas*; et paullo antecesserat similis forma: *ipsa suas illi c. f. vestes I.* Vix accedam, si, ut interdum solet, *duplicem* sim-

pliciter pro magna, præclara, accipias positam. Diverſo sensu *geminas coronas* Claudian. X, 203 simpl. pro binis; etſi Geſn. ibi aliter.

657 ſqq. Scilicet Venus, filio ſuo Æneæ timens, Didonem amore ejus inflammata; eodem metu impulſa in nuptias conſentit inf. IV, 107 ſqq. Viderunt jam Germanus et Urſinus, in toto Veneris artificio et machinatione Virgilio ante oculos habuiſſe Apollonium, quem cf. lib. III, 7 ſqq: inpr. 25 ſq. 112 ſqq.

659. 660. *Donis furentem* vix niſi dure admodum dicas; quamvis v. 713 *Explerimentem nequit ardeſcitque tuendo.* Melius ut *donis incendat reginam furentem*, amore inter hæc ipſa actam; quo Serviana interpretatio ſpectat, *offibus implicet ignem*, exquisitiore forma, quam *offa implicet igni*, h. e. ipſis offibus ac medullis (ut de amore loqui moſ eſt, v. Cerda et al.) flammas inferere, immittere, inſinuare: dictum, ut *invokere omnia flammis, incendio;*

Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilin-
guis ;

Urit atrox Juno, et sub noctem cura recurſat.

Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem :

Nate, meæ vires, mea magna potentia, ſolus,

Nate, patris ſummi qui tela Typhoïa temnis ; 665

Ad te confugio, et ſupplex tua numina poſco.

662. *revertat* Franc. v. IV, 3.—663. *Ergo quis* Goth. pr. *dictis compellat* un. Guelpherb. in Sax. coll.—664. *mea regna ſec.* Rottend.—665. *Typhoïa* omnes, ipſe Medic. c. fragm. Vatic. *Τυφώϊος, Τυφώϊος*, ut *Ἀχιλλεύς, Ἀχιλλεύς, Ὀρφεύς, Ὀρφεύς*. Dubito equidem, an hoc e ex u natum a poëta corripatur. cf. ſup. ad v. 201. Apud Serv. multi, *Typhoïa*; hoc itaque eſſet verius: ut ductum ſit a *Typhos*, itaque cum Brunckio recepi. In Franciano erat *Typhaea* et ſuperſer. *on, Typhonea*; debebat ſaltem *Typhonia*, ut eſt in Goth. ſec. Apud Claudian. de R. Prof. III, 183 *Typhoïa* recte expreſſum in Heinſ., male *Typhoïa* in aliis, adverſus meum: *Τυφώνιος*.

ecendio; quoniam etiam in vulgari oratione *flamma involvit domum*. Quod autem donis mox afferendis tantopere confidit Venus, quodque Dido regina, quæ cum theſauris effoſſis Tyro fugerat (v. 358. 363), donis illis tantopere movetur (709 ſqq.), offendeat Schraderum, acutum poëtarum iudicem. Scilicet artem et auctorem in illis inprimis probari putabimus.

661. 662. *Domum ambiguam* Serv. incertam, in qua habitat mutabilis femina; dure, meo quidem ſenſu. Malim *domum* pro ſtirpe, gente, dictam et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium reſpicî. Locus *Æn. IV, 96, 97* aliter ſe habet. Recte itaque jungitur ipſius adeo populi ingenium, *Tyriosque bilingues* eodem ſenſu, h. e.

fallaces. *Urit Juno*, cogitatio de Junonis in *Æneam* odiis et conſiliis eam cruciat. *sub noctem*: narratum de dea ſecundum humanum morem, quo nocte ingruente curæ recrudescunt. Veſperi hæc geruntur, v. inf. 726.

664—666. *Meæ vires, mea potentia*, ſplendide pro, per quem ego valeo et potens ſum. Petiere hinc alii, ut Statius I *Silv. II, 137 tu, mea ſumma poteſtas*; adde Ovid. V *Met. 365*, quod a poëta forte græco Virgilius ſumſerat. Paulo aliter filii patrum *σθένος*, robor, dicuntur; unde et Tragicis: v. c. Eurip. *Troad. 570 Aſtynax Ἐκτοπος ἰβος*. Contentus, quo Amor Jovis fulmina habet, elegans poëtarum et artificium veterum luſus, ſuavi cum varietate expreſſus paſſim

Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
 Litora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
 Nota tibi: et nostro doluisti sæpe dolore.
 Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur 670
 Vocibus: et vereor, quo se Junonia vertant
 Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
 Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
 Reginam meditor; ne quo se numine mutet:

666. et deest in binis. *tua munera* duo alii ap. Burm. *lumina* Goth. tert. quonia solito errore.—668. *jacteturque*, maxima codd. pars apud Pierium, Heinf. et Burm., atque adeo ipsi Medic. Rom. et fragm. Vatic., in quo tamen forte a m. sec. Etiam sic Servii Codices exhibebant. *jacteturque dolis* Voss. pr. *jactatusque* Goth. sec. omnia a prava manu, quæ cavendum esse putabat, ne ultima in *tactetur* laboraret. *Junonis acerbe* Longob. Pierii et fragm. Vatic. a m. pr. Similis commutatio a Burm. notata lib. XI, 587.—670. *Nunc* alii scripti et editi apud Pier. Heinf. et Burm. et sic fragm. Vatic. a m. pr. et habet, quo placeat.—671. Heinf. conj. *ut vereor*. Heumannus olim: *At v.*—673. *quocirca* Bigot. *arte* Oudart. et Leid, un. *flammis* sec. Moret.

passim occurrit, etiam in gemmis, v, c, Mus. Flor. T. II t, 16, 1. *tela Typhoia*, quibus Jupiter usus est in Typhœum, *sis Τυφωία*. Pomponius Sabinus *Ætnæa* reddit, quatenus Ætna, Cyclopum, qui fulmina fabricantur, officina, Typhœi pectori imposita esse a nonnullis dicta. *Typhois Ætna* Ovid, Ep. XV, 11. *tua numina posco*, tuam opem et auxilium, quod per *potentiam* et *numen* declarat.

667—672. *Nota tibi sunt* (ut Græci pro, notum tibi est), quemadmodum Æneas fr. Magna autem cum arte et cum dilectu singula orationis membra sunt efficta; ut illud: *frater tuus*.

670. Adumbratum putant ex notis vers. Odyss. α, 55—58, ubi Ulysses similiter a Calypso retinetur.

671. 672. Sollicita est Venus et metuit, ne hospitium hoc Ænæ in Junonia urbe ad ejus exitum vertat (cf. IV, 96 etc.), Junonis in Æneam odiis. *tanto cardine rerum*, in articulo, ἀμην, in tanto rerum momento, dum res summa agitur, an Trojani ab Italia fatalique regno averti possint, illa sc. Juno non cessabit, sed novas adversus Æneam machinas parabit, quo eum perdat.

673. *Cingere flamma*; ut X, 119 *mœnia cingere flammis*. Sic *flamma involvere, circumdare*.

Sed magno Æneæ mecum teneatur amore. 675
 Qua facere id possis, nostram nunc adcipe mentem;
 Regius aditu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
 Dona ferens, pelago et flammis restantia Trojæ:
 Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera, 680
 Aut super Idalium, sacrata fede recondam:

675. Ænean Medic. a m. pr. *mecum Æneæ* Sprot. *mecum magno Æneæ* Moret. sec.—676. *Quo* aliquot ap. Pierium et Heins., qui conj. *qui. Quo facile* Zulich. a m. pr. *quam* Gudian. a m. sec. addita intp. *prout* vel quomodo. v. Georg. III, 309. *quid* Leid.; sed recte *qua*, qua via et ratione, tuentur Heins. et Burm. *posses* Romanus.—677. *accitus* fragm. Vatic.—678. *puer ille* pr. Hamburg.—679. *et* abest a Dorvill.—680. *Nunc ego* fragm. Moret. ut sup. 670. *Citheron* Parrhaf.—681. *Idaliam* Bigot. sec. et Rottend. tert., scilicet ut conveniret cum v. 693 *Idaliæ lucos*; sed v. not. *Idalia* Goth. alter. *secreta* Leid. et pr. Hamburg. *reponam* Sprot. a m. pr.

dare. h. l. amore, ut *amore irretiti, illaqueati*, tenentur. *ne quo se numine mutet*: ne Junonis machinatione aliqua animus ejus mutetur. 675. *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore*. Sane, si jungas *magno mecum*, qui primo occurrit sensus, est: amet A. tanto amore, quanto ego eum amo. Sed, cum hoc absurdum sit, potius junctis his; *teneatur mecum*, ut *magno* pro epitheto ornante sit, sensus esto: amet Æneam, quem ego amo, tueor, tamquam mater. In Servianis altera occurrit interpretatio: *mecum*, *per meos amores, me adnitente* (h. e. per me), quam et Cerda amplexus est. Laudatur IV Æn. 115 *Mecum erit iste labor*, h. e. apud me, fiet per me, meus erit. Silius VIII, 330 *mecum erit hæc prorsus pietas*, h. e.

aderit, inerit mihi. Lenior ratio non succurrit. Verum tamen habent omnes.

677. *Afcanius* designatur per *regium puerum*, quatenus *Rex Æneas* sæpe dictus. *maxima cura*, h. e. amor, carus Veneri. 676. Cf. 647.

680—688. *Est Paphus, Idaliunq; tibi, sunt alta Cythera* inf. lib. X, 86. *Cythera*, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, *Laconicæ* objecta, h. l. *alta*, quatenus montosa est, hinc etiam *super*; nisi forte aliquis montes in ea designari malit, ut et *Idalium* τὸ Ἰδάλιον ὄρος in Cypro; et sequuntur utique v. 692 *alti Idaliæ luci*; etsi et ipsa urbs *Idalium*; τὸ Ἰδάλιον. v. Stephan. h. v., quæ paullo post 693 *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, ut *Venus Idalia*, dicta. Urbem saltem altero loco intelligas. X, 86.

Ne qua scire dolos, mediufve occurrere possit.
 Tu faciem illius noctem non amplius unam
 Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus :
 Ut, quum te gremio adcipiet lætissima Dido, 685
 Regalis inter mensas laticemque Lyæum,
 Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
 Occultum inspices ignem, fallasque veneno.
 Paret Amor dictis caræ genetricis, et alas.
 Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli. 690

682. *ne quis* multi ap. Burm. *mediusque* Hamb. alter.—683. *ipsius* pr. Moret.—685. *Et* Goth. tert. *ni te cum* unus Guelpherb. in Sax. collect. *accipiat* sec. Moret. male.—686. *Regales epulas* inter Montalb.—688. *obscurum* alter Hamburg. *fallaxque venenum* ed. Venet., non infelici errore.—690. *et vultu* Schol. Stat. II Theb. 96. *gressu gradicus* Sprot. a m. pr. *incessis* Dorvill.

X, 86, quia cum Papho Idalium memoratur; et ante v. 51 erat: *Est Amathus, est celsa mihi Paphos atque Cythera, Idaliæque domus.* Sic Ἰδάλιοι καὶ Ἰθάλιον ap. Theocr. XV, 101. Erat autem templum in monte positum cf. Strab. XIV, p. 1001 c. cum nota Cas. (urbem et montem intellige ap. Bion. Idyll. 1, 36. 37, ut expedias interpretes), Sed *super alta Cythera*, pro, super Cytheris (ut I, 295 *sedens super arma*), est pro *in*: ut ὑπὲρ simili modo dictum occurrit. Nisi malis ad motum referre, ut lateat notio τῆ ἀβδύκτου super Cythera et Idalium. *sacrata sede, ἐν τεμένει.* *ne qua*, ratione ac via, *scire* pro rescire dictum. *medius occurrere*, in medio negotio, sup. 348 *Quos inter medius*

venit furor. h. l. de eo, qui impedimentum affert. *faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. cf. German. *facies* pro toto corpore et habitu. v. h. l. Burm. cf. v. 658. *notos vultus*, ex more poëtarum, pro vultu suo proprio. *laticem Lyæum* pro vulgari: latex Lyæi. Sed poëtarum more pro derivato adjectivo, *latex Lyæius*, quod ipsum vix usus ferret, ponitur. *inspices ignem*, nonne paullo durius hoc? et jungitur etiam nova rei imago: *fallasque veneno*, h. e. per fraudem venenum ei instilles. Quod autem hoc ita adstruit poëta, ut Didonem inter convivii hilaritatem, quæ animum relaxat, amore inflammet, naturæ humanæ convenienter comminiscitur.

690—694. *Gaudens suaviter*

At Venus Afcanio placidam per membra quietem
 Irrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliæ lucos: ubi mollis amaracus illum
 Floribus et dulci adspirans conplectitur umbra.
 Jamque ibat, dicto parens, et dona Cupido 695
 Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
 Quum venit, aulæis jam se regina superbis
 Aurea conposuit sponda mediamque locavit.
 Jam pater Æneas, et jam Trojana juventus

691. *placitam* follenni vitio aliquot ap. Pier.—694. *floridus et amplectitur* Zulich. cum Parrhaf.—697. *convenit* Goth. tert., sed in eo fere semper *con* pro *cum*.—699. Malim cum superioribus jungere: *Cum venit, a. jam se regina s. composuit*—*Jam pater A. conveniunt*, h. e. jam etiam p.

ter adjectum ut alias, *lætus paret*, h. e. lubens, et mox 696 *duce lætus Achate*,—*quietem irrigat*, ut *somnum infundere*, et, vulgatiore ratione, *perfundere somno, irrigare membra quiete*, habet ab antiquioribus poetis, Lucretio et Furio Antiante, apud Macrobi. VI, 1. Et hi duxere ex Homericō ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum νοστή, tum *somno* adjuncta; unde ἕγξος ὕπνος. Ex eo ipso artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia; non inverse, ut vulgo creditur. *fotum gremio*, ornatius quam, *psitum*. hærent interpretes. cf. 718 *interdum gremio fovet. amaracus*, sampfuchum vel *majorana*, quæ inter coronarias est. v. Plin. XXI, 11 f. 35. 39 in

Cypro laudatissimum et odoratissimum, ibid. c. 22. f. 93, et, ut *umbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet. Suaviter autem singula in v. 693, 694. *conplectitur adspirans*, adhalando odores, ἡδύπνως. 695. 696. *Duce lætus A. ornate* pro habens ducem. cf. 690.

697. 698. *Aulæa* sunt vestes stragulæ: v. 639, et subjicitur *sponda*. Aliter res se habet Georg. III, 25. Cerda cum aliis de velis appensis, quæ proprie *aulæa*; ut Horat. II Sat. 8, 54. *se composuit*, pulchre pro confedit. *sponda aurea* jungendum, ne *sponda* nude sit posita. Dicta autem *sponda* exquisitius quam lectus. *mediamque locavit*, inter Æneam et Calpurnium, in triclinio. Copiose explanat Cerda. Verba tamen tantum hoc suppeditant: eam confedissee in lecto;

et

Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.

Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris

701

Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.

Quinquaginta intus famulæ: quibus ordine longo
Cura penum struere, et flammis adolere Penates.

700. *convenient Rom. a m. pr. decumbitur* Commelin. *stratoque* ed. pr. Burmanni. adde Pierium, unde male adscriptum Pomponio in edit. Basil. Lucii. *disc. auro* Erfurt.—701. *Dant manibus famuli* Medic. (hic utique: *Dant m. famulæ*) Gudianus cum al. optimis; item Romanus, Longob. aliique Pieriani; adde quos Cuningamus laudat. Vulgatum ordinem retinuisse Heins. videtur Prisciani auctoritate motus. *Dant f. lymphas manibus* Hamburg. pr. *lympham* Hamburg. sec.—702. *tunfis* Medic. *mantelia* Heins. post Pierium cum vetustiss. Rom. Medic. aliique. Vulgo *mantilia*. v. Georg. IV, 377.—703. *longam penum* a Virgilio dictam, Carisius lib. I. insit. auctor est. Duplex scriptura jam Gellii ætate circumlata est. v. IV N. A. c. I. *longam penum* expressit etiam Ausonius. Donatum et Servium frustra laudat Gc. Fabric. Retinuit tamen Heins. *ordine longo* præclare, propter codd. consensum, et Nonii Marcelli Euphrasiique auctoritatem. Adde etiam poeticam rationem, quod *ordine longo* gravius ac dignius dictum. *instruere* porro legitur ap. Gell. l. c.

et *mediam se locavit* ad poeti- cum sermonem referendum. 700. *Strato ostro*, super toro purpurea veste, stragula, strato, cf. 639.

701. 702. *Post discubitu* hoc loco (etsi non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat. v. Od. δ, 52 sq. η, 172) aqua affertur ad manus lavandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, ut quidam commentantur; hoc enim ut nec opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) *χειρομακτρα lævia* ac mollia (v. ad Georg. IV, 377) simulque instruitur mensa pane et canistris deprompto et appposito. Apud Homerum panis (quippe crustæ vel placentæ nos-

træ similior) in canistris apponitur, ut Odyss. α, 147 et al., quod pressius sequitur noster Æn. VIII, 180, 181.

703. 704. In interiore ædium parte erant feminæ, quæ *obsonia pararent et carnes coquerent*. Nam hoc est, iis curam fuisse, *struere penum* (cf. Gell. IV, 1), instruere et adornare edulia ac cibos. *longo ordine*, quoniam L. numero, (respexisse putatur Odyss. η, 103 sq. de Alcinoi regia, cujus convivium expressit in sqq. ex Odyss. δ, 57 sq.) et *flammis adolere Penates*. Penates aut pro aris ac focus, aut pro ipso penetrali, omninoque pro domo accipi possunt. Jam *eos adolere flammis* dixit Virgilius poetico orationis

Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri, 705
 Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.

706. Antea *onerant, ponant*. Sed *onerant, ponunt*. Rom. cum plerisque aliis pervetustis Pierii, quod recte illi probatur, tamquam quod nescio quid picturatus habeat, quum res ipsa ita geri videatur. Scilicet omnino hoc in Marone observare licet (vide v. c. IV, 27); recedit ille ab hac consequentia temporum, cui tantopere studebat Cicero, et ex qua dicendum esset, quod antea hic editum erat: *Centum ministri sunt, qui—onerant et ponant. dapibus onerant iidem*; et Giphan. Indic. Lucret. p. 462 e scriptis vindicat. *onerant et ponunt* etiam Ald. pr. Parr. c. Goth. pr. et tertio, *onerant et ponant* ed. Ven. Junt. Aldd.

tionis more, pro, flammam adolere in Penatibus. h. e. in aris ad P. ut VII, 71 *castis adolet dum altaria tædis* pro tædas in altari, exquisitiore ratione, ut passim alibi, *adolere focos* et alia. Eodem modo Ge. IV, 378. 379 *Panchæis adolefcunt ignibus aræ*: h. e. tura in aris adolefcunt vel ardent. Nec satis scio annon ita acceperit Statius, qui totum h. l. expressit, sed, ut solet, ad fastidium usque productis singulis rerum momentis I Theb. 512 sqq., ubi *adolere focos, epulasque recentes instaurare jubet. Adolere focos*, etiam Silius dixit XI, 278 in loco, qui et ipse ex nostro est adumbratus; quod jam ante Cerdam vidit Pomponius. Jam autem quæras, quorsum, in vita utique heroica, inter epulas in foco ignis incendi solitus sit? Non sane frigoris depellendi causa; nec ad carnes coquendas: Verum perpetuus ille, etiam per sequiora tempora, religiosus mos fuit, ut in festis saltem epulis focus igni luceret, in deorum utique honorem, Penatium maxime vel Genii vel Laris; facta quoque in focum libatione vini, seu ture crema-

to; heroica vita etiam carnis profectis in ignem injectis. De ture testatur locus e Ge. IV, 378. 379 excitatus. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuisse, sed substituisse tandem in uno rerum genere, quod incrementum habet continuum, seu quod continuatur, scilicet primum flammæ in fomite nutritæ; unde *adolere* est cremare; tum fumi et odoris ex cremata victimæ carne vel ture; unde *olere* est odorem emittere. Nonnulla de his jam in Perizon. ad Sanct. p. 757 occurrere video.

705. 706. Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. *pares ætate*, int. pueros, ex more. Vaier. Fl. II, 653, loco hinc expresso: *centumque pares primæva ministri Corpora*. Quæ de poculis in secunda demum mensa adhibitis memorat Burmannus h. l. et ad v. 737, ad heroica tempora referenda non erant. Cibum et potum ap. Homer. statim ab initio apponuntur; majores calices ad libationem faciendam ad finem cœnæ; ut et hic inf. 723.

Nec non et Tyrii per limina læta frequentes
 Convenere, toris iussi discumbere pictis.
 Mirantur dona Æneæ; mirantur Iulum,
 Flagrantefque dei voltus, simulataque verba, 710
 Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
 Præcipue infelix, pesti devota futuræ,
 Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
 Phœnissa, et pariter puero donisque movetur.
 Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit, 715
 Et magnum falsi inplevit genitoris amorem;

707. *limina nota* Dorvill.—708. *vifi d.* Menag. pr. ut sæpe. *discrimine* Goth. pr.—710. *flagrantis* Medic. c. Mentel. pr. Parrhaf. et al. Etiam sic Rom. qui alias quartos casus per *es* effert. sed *flagrantem deum vix* feras; et epitheton h. l. requiritur in *vultus*. *flagrantis* multi alii. *fulgentifque* Sprot. e glossa, quæ in Leid. un. *vultum* Menag. pr.—711. *Pallamque*—Versum hunc post superiorem abesse æquo animo ferrem.—713. *videndo* Hamb. pr. ex interpr.—714. Vulgata erat: *puero pariter donisque, pariter puero* omnium librorum Pierii, Heins. et Burm. lectio est, quam etiam Carissus agnoscit, ut mireris eam non esse receptam: id quod cum Brunckio V. C. nunc fecimus: inprimis cum observatum nobis sit, illam inter duas voces copulatas aut inter nomen et epitheton interponendæ vocis rationem esse exquisitoris utique elegantix, naturalem autem hunc positum prisce simplicitatis et majestatis. Vulgatam Hamb. pr. et Goth. pr. tuentur, et Ven. cum pr. Moret. *pariter donis pueroque*.—716. *Huc oculis* Goth. tert. et *pecciore* pr. Hamb. et Junt.

707. 708. *Per limina læta*, simpl. in domo. Mox *tori picti* iterum sunt vestes stragulæ.

710. *Flagrantes dei vultus*. Servius: *ardentes divinitate*; sed hoc parum clare. Nec clarius Donatus. Ut de roseo genarum color. cum Cerda accipias, vix loquendi ratio fert. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, utpote Amoris: sæpe ap. Ovidium *igne, ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi, flagrantia lumina amantum*. Mox

pictum int. h. l. *circumtextum*, ex 649.

712—714. *Pesti devota futuræ devotus*, pro amori exitiabili destinata, eo amore jam contacta. Vis poetica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardescit* et quod *tuendo* pro intuen-do. Mox *movetur* cum dilectu plus quam, *delectatur, tenetur*.

716. Desiderium ex absentia, quo pater tenebatur, dixit *amorem magnum*, quem puer nunc

Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
 Hæret: et interdum gremio fovet, infcia Dido,
 Infidat quantus miseræ deus. At memor ille
 Matris Acidaliæ, paullatim abolere Sychæum 720
 Incipit, et vivo tentat prævertere amore
 Jam pridem refides animos defuetaque corda.
 Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ;
 Crateras magnos statuant, et vina coronant.

719. *infidat* Medicei et optimorum codd. ap. Heinf. est lectio, quam et Serv. ac Donatus agnoscunt, cum Nonio, tamquam archaïsmum, adeoque doctiorem. Vulgo *infideat*: quam codd. et edd. familiam ducit, ut alias, Romanus. De voc. vi v. German. Val. *quantum m. d. ac memor Franc.*—720. *abolere* alter Menag.—721. *pervertere* Montalb. Leid. *pervertere amorem* ed. Ven. et sic Romanus antiquiss. *pervertère tentat amore* Puget. *vino i. p. amorem* Goth. tert.—722. *dissecta* qa. Moret. et Wall.—723. Idem fere versus sup. 216.—724. *crateres* aliquot ap. Burm. *magnas* tert. Rottend. et Leid. quasi a *cratera* ductum sit. *Crateras læti* f. Nonius et *Crateras longe* f. Lutatius, ap. Burm., forte ex ÆN. VII, 147.

nunc explevit, satiavit, amplexu. Cf. Exc. ad h. v.

717 sq. *Hæret* in puero—*gremio fovet*, noli ex nostro fedendi more æstimare (quod etiam Valefium fefellit in Valefianis p. 63); nam Iulus jam tum pubescere debuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troja egressus est. Sed accumbentium situs animo præsentandus est. *miseræ* pro *sibi*, quanta cum vi! et tota poëtæ cogitatio egregie est inserta: *infcia D.*—*deus*. *Acidalia* Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno Bœotix civitate, in quo se gratiæ lavant, quas Veneri constat esse sacratas. *Serv.* *abolere Sychæum*, h. e. Sychæi memoriam, *pervertere*

exquisite pro simplici, occupare amore. Nam, quod occupamus, in eo simul prævertimus alios, ne occupent. *amore vivo*, ut *flamma viva*; opp. *refides animi*, animus ad amandum, ut bene Servius, iners et qui desuevit amare. *Amor autem puber* h. l., ut in vet. signis ap. Winckelm. *G. d. K. p.* 233.

723. *Postquam prima quies e.*, h. e. cum primum epulandi finis esset factus. Nam *libatio* ad finem cenæ facta, v. ad v. 705. VIII, 184 et 273, 279, 280. De spatio inter primam et secundam mensam frustra Cerdæ multa. *mensæ remotæ*. cf. ad v. 216.

724. *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔργου ἔγγο, Κῆροι μὲν*
 5 κεντῆρας

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis 726

725. *It strepitus tectis* Gud. a m. pr. pr. Menag. Rottend. tert. Leid. a m. sec., quod et in Servii codice fuit, nec Burmanno displicet. Mihi quidem nimis in majus rem ferre videtur, cum de strepitu, sermonibus et clamoribus inter vina agatur. Scythicum foret, si *strepitus ad tecta it*, ut *clamor calo it*. Aliter infra IV, 666. Didonis morte cognita: *It clamor ad alta Atria. vocesque* Bigot. alter Rottend. cum Schol. Cruqu. ad Horat. III, od. 19. *perampla* una voce nonnulli Pieriani cum pr. Moret. *per alta* Longob. cum aliis Pierianis, item Zulich. ex lib. IV, 665, observante Burmanno. — 726. *lychni, lichini*, aberrationes ap. Burm. Præclare Serviana: Græco sermone usus est, ne vile aliquid introferret; nam offendisset *lucerna. lacuaribus* ab aliis scriptum fuisse, ibidem monitum videat *laquearibus altis* unus Guelpherb. in Collat. Cort.

κρητῆρας ἐπέσειψαντο ποτοῖο,
Νύμφησαν δ' ἄρα πᾶσι (quod quidem hic aliter v. 729) Iliad. α, 470, 471. Alter versus etiam alibi repetitur ut Odyss. α. 149. δ, 339. Meminisse autem necesse est ex Homero, statui ad cœnam majora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos convivas, apud Homerum quidem per præconem ad singulos convivas accedentem, v. c. Odyss. δ, in Alcinoi convivio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim convivæ in foliis parietem ambientibus, et unicuique apponebatur mensa cum cibo. Jam *vina coronant*: quo sensu dictum a poëta sit, vix satis definiri potest. Si ad Homerum locum, unde reliqua adumbrata sunt, respiciendum est, et, si κρητῆρας ἐπέσειψαντο ποτοῖο expressum est: aliter quam de impletis usque ad ora poculis intelligi nequit. (et sic Pomponius et Servius, qui tamen et alteram interpretationem habet). Sic et Iliad. δ, 232, ubi de copia cibi potusque: πίνον-

τες κρητῆρας ἐπισηφείας οἴνοιο. *Alia* brevitatis studio omittimus. *Vina* tum dicta sunt pro *poculis*, quorum oram ambit, coronat, σέφει, vinum infusum. Altera interpretatio est minus recondita, ut coronata sint pocula, fertis impositis. De corollis his cogitare heroici temporis mos sane non patitur, cf. Athen. I, 15. De sequire vero ævo non dubitatur, ut Georg. II, 528 *socii cratera coronant*. Hoc si tenemus, dicendum, poëtam maluisse sui temporis morem inferre, quam antiquum retinere; quod idem commisit inf. lib. III, 525 *Tum pater Anchises magnum cratera corona Induit implevitque mero*. cf. Hotting. V. C. Mus. Turic. T. I.

725. Comparant illud: Μυρσῆρας δ' ὀμάδησαν ἀνὰ μέγαρον σκίοέντα, Odyss. α, 365 et alibi repetitum. Lectissimis verbis usus et noster, inprimis in *volutant*.

726 sq. Continuatam in multam noctem cœnam iudicare vult poëta. Verbis similibus utitur Statius I Theb. 520.

Incenſi, et noctem flammis funalia vincunt.
 Hic regina gravem gemmis auroque popoſcit
 Inplevitque mero pateram : quam Belus, et omnes
 A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia teſtis: 730
 Juppiter, hoſpitibus nam te dare jura loquuntur,
 Hunc lætum Tyriiſque diem Trojaque profectis
 Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiffe minores.
 Adſit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.
 Et vos, o, cœtum, Tyrii, celebrate faventes. 735

729. qua magna pars codd. ap. Heinf. item ed. Ven. et pr. Goth. ſed recte rejectum; eſt enim minus doctum. a bello Zulichem. addita gloſſa: feſtibus diebus.—730. dum f. Longob.—733. que abeſt Menag. alteri.—734. Ante Pierium vulgo lectum, adſis. Sed omnes ejus libri habebant adſit vel aſſit; neque aliter Heinfiani cum Macrob. III Sat. 4. Comment. Cruqu. ad Horat. I od. 18; utramque lectionem agnoſcit Servius. At ſit Medic.—735. O Tyrii cœtum quatuor ap. Burm.

521 et Silius XI, 281. 282, jam ſupra laudati. cf. Cerda. Obſerva et hic v. 726. 727 ſummum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra poſuit, ſed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Odyſſ. η, de regia Alcinoi, 100 ſqq.

728—730. Etiam hinc ſua duxit Statius l. c. 539 ſqq. *ſoliti*, ſc. implere, h. e. qua uſi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum ſtirpem ducebant Græci. v. Serv. ſup. ad 642. Apollodor. II, 1. conf. Salmaf. Exerc. Plin. p. 402. Ex noſtro idem Silius I, 87 ſq.

731—735. Præces inter libandum ad Jovem ξένιον, hoſpitalem, factæ. *hoſpitibus te dare jura*, præſſe, ſub tutela eos habere; (non aliter uſus lo-

quendi fert, quatenus *dare jura* ſimpliciter interdum eſt, imperare. Dicerem eſſe, *qui hoſpitibus illatas injurias ulciſceris*; ſed, an *dare jura* pro ulciſci dicatur, dubito). Expreſſa autem illa Homericæ Odyſſ. η; 179 ſqq. Adde Odyſſ. ν, 50 et plur. al. loca. Illud *nam* cauſſam interponens Homericum eſſe ſatis conſtat. conf. Erneſt. V. V. ad Odyſſ. μ, 320. *minores*, nepotes, ſup. 532. *Bacchus lætitiæ dator*; Germanus laudat Δῶρα Διωνύσου πολυγηθῆος ap. Heſiod. Op. et D. 614. *bona Juno*, propitia, χενηςή, αγαθή. Invocatur ante hic, ut patrium Tyriorum numen. cf. ſup. v. 15. *cœtum celebrate*, bene Serv. convivium; *faventes* interſitis huic convivio.

Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore.

Tum Bitiæ dedit increpitans. Ille inpiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.

Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas 740

736. in mensa vulgg. sed in mensam Macrobbi, optimorumque librorum et exemplorum copia firmavit post Pierium Heinf. Redit res eo, quod doctus dicitur hoc, quam illud. nonnulli etiam apud Pierium, et nostri tres Gothani, cum Erfurt. *immensum*, quod eodem alludit. adde lib. VIII, 279.—737. *libatos* n. latices conj. Heinf. et alii viri docti. Nec infitiantur, versum ornatiorem et suaviorem inde exire. *libatos latices attigit h. e.* poculum, unde pars vini in mensam jam erat effusa. *libatum* alter cod. Hamburg. videlicet honorem. *sacro tenus* Sprot. *cum Bitiæ* Hamb. pr. *Bicia, Byciæ* al.—739. *summo s. p.* Menag. pr. *prosluit* Oudart, *s. p. ore* nonnullos libros legere Pierius docet.

736—740. *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum. *libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit poculum, unde primo loco gustaverat regina, ut et ille libatione facta biberet; quod et is lætus lubensque facit. *πεῦπι-
νεν* illa et *dedit*, propinavit, *in-
crepitans*, simpl. adhortans, in-
vitans, ut et ipse biberet; nil
amplius. Sic et aliis in locis
exponi potest. Objurgandi
hic nec locus, nec dignus vel
reginæ vel epici poëtæ persona
talis sarcasmus: ut nec illud
ex poëtæ mente fit, quod Dido-
nis verecundiam in bibendo,
Bitiæ aviditatem, prædicant.
Aliena hæc a loco et consilio
poëtæ omnia. Sed dicendum:
quod poëtæ memorandum erat,
eum cum decoro extulisse, in-
primis antiquorum temporum
more, cum matresfamilias vino

non uterentur. *Bitias* Punicum
nomen, quod et alibi occurrit.
pleno auro se proluit, poculum
vini plenum epotavit, quod
tantum labris attigerat Dido;
dictum puta, ut *vino perfundi,
madere, tingui*, de ebriis; quæ
omnia notiora sunt. Bur-
mannus doctè, non eleganter,
hæc illustrat. *Multa prolutus
vappa* etiam Horat. I Serm. 5,
16.

740. Ad Homeri imita-
tionem, inprimis Odyss. 2,
62 sq. Heroicis temporibus
semper *ἀοιδός* convivii, quæ
fere cum re divina erant con-
juncta, aderat. cf. Quintil. I,
10, 10; quem locum sine au-
ctore affert Pomponius. *crini-
tus*: proprius is citharædorum
habitus, comam alere; forte
Apollinis exemplo. Traduxisse
tamen ex suis temporibus ad
vetera videtur Virgilius. *per-
sonat*, canit cithara ea, quæ do-
cuit, cecinit prior, *Atlas*. Sic
poëtis

118 P. VIRGILII MARONIS

Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
 Hic canit errantem lunam, solisque labores;
 Unde hominum genus, et pecudes; unde imber,
 et ignes;
 Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque
 Triones; 744
 Quid tantum Oceano properent se tinguere soles

741. *docuit quem* Medic. cum parte codd. Heins. nec non Romanus cum aliis Pierianis. Etiam Servius: *quæ* legendum, non *quem*. *docuit quam* Græv. *Atlans* Romanus, et sic Mentel.—742. scripssisse nonnullos *is*, Pierius monet. Scilicet *hic* ejus loco positum. Atque *is* quidem (Iopas) canit etc.—743. *unde genus hominum et pecudum*—Hamb. pr. *pecudes, aqua imber et i.* ed. Ven. scil. *aqua* ex glossa. et *ignis* Sprot. et Rottend. tert. et *pecudes, genus unde ferarum* Medic. Pierii.—744. *Pliadasque Hyades plures* ap. Heins., et duo Goth. *Plyadasque hyades* ed. Ven. *Pleiadasque Parrhaf.*, scilicet quoniam alias *Pleiadesque Hyadesque* jungi norant (sup. Georg. I, 138. Iliad. *σ*, 486. Ovid. Met. XIII, 293): invito metro, plane ut *Æn.* III, 516, ubi idem versus recurrit, factum videmus; v. Heins. ad e. I. *septemque triones* Hamb. aiter.—745. *Qui* Goth. sec. *properant* tres Burmanni. *se intingere* pr. Moret., qui et *mox, obstat.*

poëtis *sonare* et *ducere, διδάσκειν*. Præclare et hoc ad illorum temporum, quibus omnis philosophia naturæ qualicumque contemplatione continebatur, rationes, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petitum est. Quod autem Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicujus poëtæ Græci exquisitiorem redoleret, veluti quod *Ecl.* VI Silenus physica decebat. Atlantem vulgo tributa siderum notitia ac sphaeræ inventum. cf. *Intpp.* Ovid IV Met. 631 etc.: ad Apollod. Not. p. 681 sq. Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laert. in *procem*. Quamquam hæc

omnia ad solum astronomiæ studium referri possunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Pænus, citharædus inducendus esset a poëta, acute Atlantem, e vicinis Mauretaniæ montibus auctorem carminum, quæ caneret, ei arcessivit. *maximus Atlas*. *Æn.* VIII, 136 *maximus Atlas—ætherios humero qui sustinet axes*. Est autem simpliciter dictum pro *magnus*. Sic *maxima Juno*, et alia.

742—746. *Errantem lunam*, pro *lunæ errores* seu cursus. *solis labores, defectus, eorumque causas*. cf. Georg. II, 478. *imber et ignes*, h. e. fulgura, ex nubium afflicto. *Arcturus* stella pone caudam

Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obftet.
 Ingeminant plausu Tyrii, Troësque sequuntur.
 Nec non et vario noctem sermone trahebat
 Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
 Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
 Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis: 751
 Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus
 Achilles.

746. *tum quæ* Goth. sec. non male. Idem hi duo versus 745. 6 supra Georg. II, 481. 2 occurrebant.—747. *plausum* vulgares libri habent. Sic etiam in Servianis. Sed *plausu* Romanus c. aliis vetustiff. Pierii, item Medic. cum cæteris Heinf. præter Sprot. et Ven. adde Waff. ad Sallust. b. J. 5. *plausu* etiam duo ex Goth. In tert. Moret. *plausus*. Sed præclare *plausu* revocat Heinsius, qui et exemplis illustrat promiscue positis, quibus tamen apparet tantum hoc *ingeminare* absolute dici: *ingeminat clamor*, *ingeminat plausus* (sc. se) et sic alia. Scilicet dicendum: *plausu ingeminare* esse doctius et exquisitius dictum, quam *plausum*, uti multa alia similiter immutari solent, ut poetica dictio a vulgari recedat. cf. Heinf. ad Æn. II, 207. Sic illud Ovid. Fast. VI, v. extr. *increpuitque lyra pro, i. lyram* apud Horatium.—748. *trabebant* ed. Ven.—750. *super Hectora* Gudianus.—751. *misor* neminem coniecisse: *quibus A. venisset filius oris*.

caudam majoris Ursæ, posita in signo Boötæ, et *Hyades* stellæ in fronte Tauri. cf. Serv. ad h. l. *geminique Triones*: sunt Helice et Cynosura, Urfa major et minor, *teriones*, h. e. boves, dictæ (v. ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus sub boum, jugo junctorum, forma fidera hæc comprehensa fuisse videntur; hinc iisdem, et interdum majori Ursæ foli (ut Odyss. ε, 273), tributum momen *ἀμαξα*, *plaustrum*; et hinc *Boötes*, qui deinde, Ursarum formis et nominibus subjectis, *Arctophylax* dici cœpit. Usus etiam

tulit hoc, ut septem in altero horum *terionum*, Urfa majore, stellæ clarissimæ (cf. Cic. N. D. II, 41) *septentriones* appellarentur.

747. 748. *Ingeminant plausu*, exquisitius dictum, quam *ingeminant plausum*. cf. V. L. ductum ex eo, quod *ingeminare* absolute quoque dicitur. *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum, *sermonem trahere in noctem. longum bibebat amorem*, imbibeat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens.

751. Ornate pro: super Hectore, Memnone, Diomede

Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
 Infidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
 Erroresque tuos. Nam te jam septima portat 755
 Omnibus errantem terris et fluctibus æstas.

753. *Nunc age* Hugen.—756. *Fluctibus—omnibus æstas alii.* ac *fluctibus* Menag. et *terris et fluctibus* aliquot libri ap. Pierium, quod, inquit, sententiam reddit uberiorem. Et sic quoque MS. Bersman. et ed. Cuning. In Goth. pr. subjicitur: *Funera Dardaniæ narrat stetusque secundo.*

mede et Achille. Debit autem in armis Memnonis aliquid memorabile esse, quem admodum in cæteris quoque. Vid. Excurf. ad h. v.

753. *A prima o.* excidium Trojæ a simulato inde Achivorum reditu equoque fabricato. Male alii post Servium: a raptu inde Helenæ.

755. Annorum numerum vel ex ipso Ænea vel ex Teucro scire potuit. cf. 619 q. De ipso annorum computo v. Excurf. ad lib. III.

pr. Cæterum Homius c. XXII Elem. crit. reprehendit libri clausulam, cum ipsa *παραμαρεια* nullum hic, ad quod illa incidi poterit, momentum suppeditet. Monitum hoc, ut plura a summo viro, subtilius quam verius. Cum Æneæ narratione novus plane rerum ordo exurgit, adeoque memorabilem interquiescendi locum subjicit. De clausulis et exordiis librorum Æneidis non male disputantem video Jos. Trappium ad h. i.

Ipsa Paphum sublimis abit. Aen. 4, 428.

EXCURSUS I*.

De ministerio deorum, imprimis Junonis, in Æneide.

I, 4. *VI superum, sævæ memorem Junonis ob iram.* Cum omnino exordium hoc multo cum judicio et verbis significantibus elaboratum sit: quippe quod omnia, quæ in actione hac epica potiora sunt, complectatur; quo ipso Virgilius Homeri simplicitatem arte superavit, qui hoc unum narrare se velle profitetur, quomodo ob similitudinem, quæ inter Achillem et Agamemnonem intercesserat, magna Achivorum strages facta sit; tum hic versus statim ab initio expectationem facit ministerii deorum, imprimisque pericula et labores ex odiis Junonis minatur; discrimina enim, quæ quis a diis objecta adit, tanto graviora esse probabile fit, facitque adeo ea res ad notionem magnitudinis. Cum de re ipsa alio jam loco actum sit universe (Disquis. I, de Carm. epico f. VII. f. IX), agedum exponamus uno loco, quomodo Virgilius in toto carminis sui tenore invento hoc usus sit. Intelligimus scilicet, verum esse quod illo loco dictum est, valde diversam illam rationem esse ab ea, quam Homerus sequutus est; hic enim afflatu divino abreptus omnia cum fide narrat, tamquam quæ sibi persuasit ita gesta esse; in Marone vero studium fingendi ea, quæ aliis persuadere cupit, subtile acumen, et mira sagacitas in rebus Romanis cum Trojanis confociandis eminet.

Primo quidem Juno, cum jam alias satis graves irarum in Trojanos causa haberet (lib. I, 23—28), nunc multo majore eos odio persequitur, quod Carthagini suæ metuit; quandoquidem resciverat ex Trojanis populum exoriturum esse, a quo aliquando Carthago delenda esset (I, 12—23). Illa igitur, ut ab Italia, destinata Æneæ a satis fede, Trojanos arceret, nihil intentatum relinquit. Etiam tum, cum a Sicilia solverant, tempestate Æoli ope mota eos a cursu in Italiam dejecit; ita Carthaginensium littori admotæ, tempestate a Neptuno sedata, ad litus illud, una amissa, naves Trojanæ appellunt I, 158 sq.; Neptuni autem opera ad Æolum coercendum satis erat accommodata.

Parandura

Parandum nunc erat inter barbaros tutum Trojanis hospitium (I, 223), nec minus Junonis Pœnis studentis consilia metuebatur Venus (IV, 96. 97): Exoratus a Venere Jupiter mittit Mercurium: is Didonem propitiam in advenas reddit Pœnosque placat (297—304). In sermonibus inter Jovem et Venerem habitis (v. 229 sq.) multa præclare exponuntur, quæ Romanos ad carmen legendum advertere possent: A Trojanis orituros esse Romanos terrarum dominos (234—237); fata Æneæ in Italia; Ascanii regnum; Alba condita; Romæ origines; Junonis odia olim placanda; Græcia a Romanis subacta; Julius Cæsar diis adscribendus; Pax terrarum orbi reddita ab Augusto (258—296).

Interea Æneam novas terras explorantem mater Nymphæ speciem mentita occurrens edocet, in quæ loca venerit, ejus animum firmat (305—417), et nube septum tuto in mediam urbem deducit. Eadem, ut Didonem penitus devinceret Æneæ, amore eam incendit (657—722). Juno cum sua consilia ad perdendos Trojanos elusa videt, id saltem machinatur, ut Æneas cum Didone conjugio junctus Carthagine sedem figat; ita enim fore, ut fati ei destinatum imperium in Africam transferatur (IV, 102—106). Venus fraudem subodorata saltem conjugium pacificetur (127—129); ita enim Æneam tanto tutiorem ab infidiis fore videt. At Jupiter, quem Iarbæ Mauri, qui Didonem procatus erat, precibus motum poëta narrat (196—218), mandatis Mercurio datis Æneæ denuntiat, ut Carthagine decedat (v. 220 sqq.) Etiam in his Jovis mandatis iterum memorantur fati datæ Æneæ in Italia sedes, posteris ejus terrarum imperium et primo loco Ascanii regnum (229—236).

Postquam Æneas Africa relicta iterum Siciliam appulerat, ut discessu ex insula et aditu Italiæ eum intercluderet, novam fraudem molitur Juno; Iride missa et in anum Beroën mutata mulieres Trojanas hortatur, ut classem incendant (V, 608 sqq.). Parte tamen Trojanorum Segestæ relicta, naves, quæ supererant, conscendit Æneas et cursum in Italiam absolvit: ut tuta esset navigatio, Venus Neptunum exorat (779—824).

Efensu in lævum Tiberis littus facto et animis portento menfarum comesarum firmatis castra ponunt, et ad Latinum regem legatos mittunt VII, 1 sqq. Qui et ipse, multis portentis et vaticiniis jam ante de exterorum adventu edoctos, non modo hospitium et societatem regni, verum et conjugium filię Lavinię pollicetur (VII, 1—285). Tum Juno (VII, 286 sqq.), cum
fata

fata se retexere posse desperat, id saltem meditatur, ut rerum eventus differat: idque bello adversus Trojanos moto (313—322). Belli hujus femina hunc in modum a Junone jacta, ut Alecto, Furiarum una, missa, Amatam, Laviniae matrem, quae filiae matrimonium Turno pacta erat (341—403), tum Turnum ipsum, ira et furore inflammaret (408—457), Latinos quoque in Trojanos exasperaret, Ascanio venanti objecta cerva sacra, quam ille vulnerat (475—502), tum Tyrrhei filio in tumultu agrestium caeso (531—539). Ita bellum conflatur. Jani portas ipsa Juno referat (620—623).

Æneam de novis rerum casibus sollicitum Tiberis deus confirmat per somnum, portentumque suis cum XXX porcellis paullo post occursum edocet, utque, Pallanteum profectus, Evandrum cum Arcadibus in societatem belli adsciscat, hortatur (VIII, 1—80): Objicitur portentum suis, quam Æneas Junoni maciat, ejusque iras deprecatur (81—89. 59—61). Tum Venus arma ipsi a Vulcano fabricanda petit (VIII, 370—453), mox demissa illa caelo (523—540. 608—ad f.).

Interea dum Æneas apud Evandrum et Etruscos auxilia conquirat, Turnus castra Trojanorum oppugnat. Facit illud Junonis monitu, missa ad eum Iride (IX pr.) In hac castrorum oppugnatione, ut Ascanius e pugnae discrimine subduceretur, Apollo in Butae speciem mutatus a pugnando eum absterret (638—663). Turnus, postquam per portam patentem in castra irruerat, Trojanos perterritos fugat, Junone ipsi favente; donec Jovis jussu ab Iride avocatur (802 sqq.). Omitto Cybeles interventum in classe Æneae servanda, navibus in Nymphas mutatis (IX, 69—122, X, 219—250).

Consilio deorum facto, Jupiter dissidia moventes objurgat: differre saltem odia in illud tempus jubet, quo Carthago et Roma concurraturae sunt (X, pr.). Venus de injuriis et periculis Æneae creatis conquesta, ut saltem Ascanius incolumis discedat precatur; satius alioqui fuisse, ut Trojae fatum commune experti essent pater et filius (X, 18—62). Juno refellit Venerem et Turnum defendit (62—99). Tandem Jupiter neutri parti se studere, sed satis totam rem committere velle significat (100—115). Inter-sperfa sunt alia nonnulla: Lausum et Pallantem congregari vetat Jupiter (X, 436), Mezentium ad pugnam instigat (X, 689), inde Tarchonem (XI, 725). Venus monstrat herbam, qua Æneae vulnus sanatur (XII, 111). Graviora sunt, quod Turno adest Juturna nympha soror (X, 439. XII, 139). Æneae ad-

vent

ventu Trojani tandem castris erumpunt, et copias utrinque jungunt; belli itaque tota mole in Turnum conversa, Juno a Jove precibus consequitur, ut eum pugna subducere liceat (X, 606—688).

Tandem, rerum summa ad pugnam inter Turnum et Æneam deducta, Juno, ne ipsa nec pactioni nec pugnae intersit, discedit, Juturnam hortatur, ut fratri, quacunque possit ratione, succurrat (XII, 134—160)*, quod illa variis modis frustra facere tentat (468 sqq. 623 sq. 784 sq.). Novissimo enim certamine congregiuntur Turnus et Æneas. Nunc Jupiter, ut illam placaret, accurate cum ea agit, ejusque precibus hoc tribuit, ut, Trojanorum nomine abolito, Latinorum nomen obtineat, sermone quoque Latino servato, Trojano extincto; oriundos ex mixta hac gente Romanos pietate in ipsam Junonem insignes fore (791—841). Inde Jupiter omen instantis Turno mortis mittit bubonem: quo viso Juturna, desperata fratris salute, discedit (843—886). Si hoc modo rerum momenta ponderantur: deorum interventum haud dubie magnam vim et utilitatem ad res epica cum gravitate expediendas habere apparet.

EXCURSUS I.

De insula Æolia.

I, 51. 52. *Ventorum in patriam, loca fœta furentibus austris, Æliam.* in insulam Æliam, venit Æneas, h. e. unam ex Æliis, quas et Vulcanias et Liparæas appellant. Unam Æliam memorat Virgilius Homeri exemplo Odyss. κ, 1. Cum plures et nunc sint et olim fuerint: septem veteres nominant: quænam ex iis Æoli fedes ac regia fuerit, nec Homerus declaravit, nec Virgilius. In *Strongylen* tamen (nunc *Stromboli*) consensisse videtur antiquitas: Strab. VI, p. 424 B. *Στρογγύλη—ἐνταῦθα δὲ τὸν Ἀϊόλον οἰκῆσαι φασίν.* add. Plin. III, 9 f. 14. *Hieram* autem (*Volcano* nunc dictam) Vulcano plerique assignant; alii *Liparam*: v. ad Æn. VIII, 416. Variasse in his veteres mirum non est, cum ipsa illa natura, a qua ductæ fabulæ sunt, pluribus insulis communis sit, sive flammaram erumpentium, sive ventorum subterraneorum fremitum cogites: uti præter Strabonem, principem auctorem de his insulis VI p. 422 sq. aliosque veteres a Cerda ad h. l. Apollonii Schol. IV, 761. III, 41. Spanh. ad Callim. in Dian. 47. Cluver. in Sicilia lib. II, c. 14 laudatos, e recentioribus

* Ad novissima hæc cf. Exc. II ad Lib. XII.

loribus imprimis Hovel (*Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari*, To. I, C. XI), Strongyles prospectum ediderat Illustr. Hamiltonus in *Campis Phlegræis* (To. II, pl. 37). Videndus de hac insula quoque Ætna v. 431 sqq. Ut autem veteres ventorum et Æoli, qui eos regeret, sedem has insulas, seu unam ex illis, facerent, naturalis haud dubie eos adduxit habitus; sive antra, quæ ex antiquioribus ignibus fupererant, ventis subterraneis pervia, seu quod observatum erat, ex fremitus diversa ratione, flammæque, fuliginis et efflationis, prænosci posse ventos surgentes; etiam, quis tertio post die spiraturus sit ventus: vid. Strabon. VI, p. 423 C. sq. (276). Plinius l. c. Strongyle in qua regnavit Æolus; quæ a Lipara liquidiore flamma tantum differt; e cujus fumo, quinam flatu sint venti, in triduum prædicere incolæ traduntur; unde ventos Æolo paruisse existimatum. Æoli autem mythum alio modo ornavit Homerus, cum Anni vertentis symbola in eum transfudit Odyss. 2, 1, quo toto loco comparato intelliges, Æolum Virgilio plus dignitatis habere, etiam in hoc, quod *utres*, quibus venti includuntur, absunt; qui sane in Homericis fabulis locum suum tuentur, in Virgilio autem absurde positi fuissent. Comparato tamen Quint. Cal. loco XIV, 474 sqq, intelligere mihi videor, prævisse Virgilio ex cyclicis poëtis aliquem, qui tempestatem in Græcorum classem, Ajacis Oilei f. ulciscendi causa, excitatam simili modo descripserat. Nam Quintus, qui illum sine dubio expressit, loco Virgiliano multa habet consentanea. Virgilium in hac fabula expressit Valer. Fl. I, 576 sqq. sic ut facile imitatore intelligas; brevius narrationem exsequitur Silius IX, 491 sqq. Apollonii exemplo IV, 777.

EXCURSUS II,

Nymphæ Junonis comites.

I, 71. *Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.* Habet igitur etiam Juno suas Nymphas, non modo Diana. Memorantur earum nomina ap. Pompon. Sab. ad h. l. Sed ne fallare, exscripta ea esse teneas ex Georg. IV, 336 sqq., ubi Nereides Clymenes comites enumerantur. Locus autem Virgilio expressus ex Iliad. ̑, 267 sqq., ubi tamen Juno Somno promittit *Χαρίτων μίαν ὀπλοτεγάνων*. Charites enim Junoni adsunt antiqua religione. Ita ap. Pausan. II, 17. Sed fingunt poëtæ nonnullæ præter religiones. Sic Statius Palladi non minus quam Dianæ comites dat Theb. II, 239. Alioqui Horæ Junoni adsunt, quas ad qua-
tuor

tuor anni tempora revocat Quintus Cal. X, 336 fqq. In Homero multa sunt, quæ minus displicent. *Somno* conjugem promitti, magis est consentaneum, quam *Æolo*, XII jam ex uxore filios habenti v. Odyss. 2, pr., cui ideo nec v. 74 aliquid præclari admodum promittitur, pulchra eum prole parentem futurum. Dicendum tamen, Virgilium hac in parte fabulæ ab Homero recessisse, *Æolomque* nondum uxori junctum posuisse. In 74. 75 voluit poëta Homericis verbis ex I. I. Iliad. ξ uti; ibi v. 269 *Somno* promittitur *Pasithea* ἧς αἰὲν ἐέλδει ἡματα πάντα, *cujus amore tu flagras ab omni inde tempore*, *cujus amore jam dudum teneris* (vide 276, cf. Odyss. ε, 210, 219): quæ multo melior est muueris commendatio. Sed Virgilius, nisi in diversam sententiam versus Homericos deflexit, ita accepisse videtur, *quam tu semper amabis*, ἐέλδει pro futuro tempore; quod et ipsum accommodatum est prisco usui loquendi. Vide v. c. Hymn. in Venerem v. 149, et Odss. ζ, 281 ἔξει δέ μιν ἡματα πάντα. Unde apparet, vetere ævo omnino hanc fuisse formulam designandi conjugii.

EXCURSUS III.

I, 85. *Una Eurysque Notusque ruunt creberque procellis Africus.* Aquilonem cum his non memorari miror equidem. Nam, quod Seneca Nat. Qu. V, 16, ubi h. l. excitat, *Una*, inquit, *Eurysque Notusque—Africus*, et, qui locum in illa rixa non habuit, *Aquilo*, verum non est; nisi tantum hoc dicere voluit, omissum esse Aquilonem a poëta. Nam ad classẽm *Æneæ*, quæ a Sicilia littore occidentali everta cursum ad Italiam tenebat, versus Africae littora rejiciendam, Aquilonis sane, aut alterius venti ex vicino cardine, partes esse debuere præcipuæ. Sed eum omissum tanto magis mireris, quandoquidem in loco Homeri, quem verbis expressit, Odyss. ε, 295, ubi Ulysses ex Calypsus insula rediit gravi tempestate opprimitur, cum cæteris ventis *Βορέης αἰθρηγενέτης* memoratus sit. Et in altero loco Odyss. ι, 80. 81, ubi Ulysses, qui ultra Maleas provehi non poterat, versus Libyæ litus, ad Lotophagorum insulam, Meningem esse putant, rejicitur, Borea vento, et quo alio vento fieri id potuisset? id factum memoratur. Similiter de Argonautis apud Apollonium IV, 1231, quos ex Ionio mari in fyrtes tempestas impingit, καὶ τότε ἀναστράψαντες ὅλην βορέαο δύνελλα Μεσσηνὸς πέλαγος τε Λιβυτικὸν—φίε'. Habuit autem et hunc ipsum locum ante oculos Virgilius, ut e pluribus vestigiis intelligas. Dicendum itaque, poëtam ventos promiscue h. l. posuisse, nec ad subtiliorem aliquam rationem;

In una saltem procella ipsum Aquilonem nominat inf. v. 102. Porro aliam difficultatem in h. l. movere videri potest Seneca l. I., ubi, recitatis his versibus, *in unam tempestatem omnes ventos congregari posse negat*: res scilicet ita ad libramentum rediret, et Aquilonem reprimeret Auster, et sic porro. Poëtarum usque defendit nostrum poëtam Cerda cf. inf. II, 417, et alterius Senecæ imitationem Agamemn. 473—476 habes. Enimvero cogitandum est de subitis ventorum conversionibus, ac procellarum ab omnibus plagis circumagentium se vicissitudine, Naturam rei clare expressit Hom. Od. ε, 331. 332: *Ναὴν ἀμπέλαχος ἀνεμοὶ φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα*, "Ἄλλοτε μέντε Νότος Βορρῆ προβάλεσκε φέρεσθαι." "Ἄλλοτε δ' αὐτ' Εὐρος Ζεφύρω ἔξασκε διώκειν." Cæterum in Senecæ N. Q. loc. laud. vereor ne verba: *quod fieri nullo modo potest*, ab alio assuta sint,

EXCURSUS IV,

Aræ in mari ex adverso Carthaginis.

I, 108—112. *Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet: Saxæ vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, aras. Dorsum immane mari summo. Tris Eurus ab alto In brevia et syrtis urguet, miserabile visu.* Aut *Itali*, Romani, omnino quæcumque saxa, omnes scopulos, medio in mari *aras* vocant, quemadmodum *ara* omnem crepidinem et eminentiam veteri sermone designabat. Notus locus Scalig. Aufon. Lect. II, 22. At sic frigidissima esset oratio. Aut de certo aliquo loco agitur. Erant autem ex adverso Carthaginis, CCXXX ab urbe stadiis, inter Apollinis et Mercurii promontoria (cf. inf. Exc. VI ad v. 159) duæ insulæ seu verius scopuli, sæpius pro una insula habiti, nunc Afris *Zowa-moore*, in geographicis tabulis *Zimbra*, vitiosè in Gallicis libris, *les Isles des Imbes* dicta, (de qua v. *Sharw Travels* p. 146) olim *Ægimorus* vel *Ægimurus* insula. Plin. V. 7 *Contra Carthaginis sinum duæ Ægimori Aræ, scopuli verius quam insulæ, inter Siciliam maxime et Sardiniam* (Compara Liv. XXX, 24). *Auctores sunt, et has quondam habitatas subsedisse*; ut adeo sub mari laterent (*saxa malignis submersa vadis* Statius diceret I Theb. 373). Varro ap. Serv. dh. l. *verentur in pelago latentem insulam, quem locum vocant Aras*. Eas *Neptunias* fuisse vocatas idem Servius e Claudio Quadrigario docet, at *Sisenna propitias* appellaverat. Jam *Aræ* possunt dictæ videri, quia scopuli sunt super aquam eminentes. At Servius: *quod ibi Afri et Romani sædus inierunt et fines imperii sui illic esse voluerunt*. Inducias quidem in ea insula ruptas sub finem belli Punici secundi Livius l. I. memorat; non pacem ibi factam.

factam. Et fines imperii in pacis conditionibus apud Polyb. III, 22 sqq. aliter constituuntur. Sed, qui istum Servianis adfuit pannum, *Ægates* insulas, Lilybæo Siciliæ oppositas, ad quas victi a C. Lutatio Catulo Pœni bello Punico primo finem fecerunt, cum Ægimuro confudit. Quod et a Pomponio Sabino factum video. Alia lacinia in Servianis docet, in his faxis, quæ insulæ submersæ olim reliquæ essent, Pœnorum sacerdotes rem divinam facere solitos. Hactenus de vocis *aræ* interpretatione, nunc de toto versu, quem solent laudare docti viri, tamquam doctrinæ, quæ in poëta fuit, argumentum. Recte quidem. Sed quis poëtam ferat in medio rerum æstu, cum omnia tempestate magna turbata sunt, cum omnia mortem intentant, grammaticam aliquam subtilitatem alienissimo loco interfertentem? Sensisse hoc frigus jam alios non dubito; et eundem sensum se habere privatis aliquando ad me litteris significabat Artium inter populares nostros sospitator, Hagedornius. Nisi igitur alia est poëtam defendendi ratio: præstat dicere, totum versum a mala manu esse illatum. Sed alia difficultas occurrit in locorum ac ventorum descriptione. Tres naves *Notus* in *Aras* abripit; atqui ad eas *Aquilo* ferre debebat naves a Sicilia in altum evectas? Verum et hic *Notum* temere pro quocunque vento ponere potuit; ut *Æn.* V, 2 *Æneas* ex Africa versus Italiam tendens *fluctus Aquilone* secabat. Potuit enim classis jam tum ad occidentales vel australes Ararum partes delata esse, unde *Notus* in *Aras* propelleret. Paulo post v. 110 *Eurus* tres alias naves in *brevia et syrtes* agit. Jam vulgo omnes, quotquot vidj, interpretes *Syrtes* proprie ita dictas (de quibus v. Sallust. Jug, 78) intelligunt. Enimvero, ut taceam, ab occidentali Siciliæ littore provectos *Eurus* non potuisse ad has partes abripere; huic enim dubitationi eodem, quo modo usi sumus, modo occurri potest; omni, quantum video, geographicæ rationi hoc repugnat, ut tam ingenti marium spatio ad *Syrtem* minorem, multo magis ut ad majorem, delata *Trojanorum* classis pars fuerit, cum altera pars *Aris*, h. e. insulis *Carthagini* obversis, adhæsisset. Porro tempestate sedata jactatæ naves v. 158 *proxima littora* petere dicuntur; et appellant sane illæ ad *Carthaginense* litus. At quantum littoris hoc esset interval- lum inter *Carthaginem* et *Syrtem* minorem; nam major multo etiam longius remota. Quo efficitur, ut, nisi poëta dormitavit (quod fere est, ut vereris, si cf. V, 192. VII, 302. VI, 60 cum V, 51. IV, 41), *Syrtes* saltem appellative de arenosis locis quibuscunque accipiamus; quem in modum *Syrtem* illam, in quam *Æneas* timet navis *Paullum* vecta *Act.* Ap. XXVII, 17, de loco aliquo

aliquo arenoso circa Clauden insulam, non de magnis Syrtibus, accipiendam putamus. Fuisse igitur in ea maris parte, circa Aras seu Ægimuri insulas, loca arenosa credendum est, in quæ pars navium Trojanarum incidit.

EXCURSUS V.

Neptunus graviter commotus idemque placidus.

I, 124—129. *Interea magno misceri murmure pontum Emis-
samque hiemem sensit Neptunus et imis Stagna refusa vadis*: graviter
commotus et alto Prospiciens summa placidum caput extulit unda.
Hic *graviter commotus*, ira, et *caput placidum* habere videntur
primo obtutu, quod sibi repugnet. Observarunt jam alii et
nuper Ill. Homius in Element. Critic. Nec tamen defuere
jam olim qui defenderent. Sed Grammaticorum veterum le-
vissima est ratio, ut alterum ad Æolum, alterum respectu Æneæ,
dictum sit. Artificum autem, quibus animi motus in deorum
ore ita sunt exprimendi, ne placida numinis majestas inde mi-
nuatur, exemplo et ratione, ad quam Spencius provocat, tueri
poëtam nolim. Nam diversa est in his poëtices et plasticæ
ratio atque indoles. Plastes enim vel pictor iram etiam placidum
vultus exprimere potest; et in Neptuni ore iram ita pingi posse,
ut placidi vultus vestigia non modo maneant, verum etiam ipsam
iram temperent et mitigent, nemo dubitat. Verum poëta, cum
graviter commotum et *placidum* sigillatim unum post alterum ponit,
diversis animi sensum ac contrariarum rerum imaginibus impel-
lit, adeoque alterum altero subeunte jugulat. Meliorem ratio-
nem ac viam defendendi poëtæ suppeditabat *Brandesius*, Vir
summus, artium litterarumque politiorum egregius arbiter, cum
et ipsis poëtis eam legem scriptam et ab Homero (ut in ipso
Neptuno Odyss. ε, 282 sqq.) et præstantissimo quoque poëta
observatam esse diceret, ut dignitatem et majestatem deorum
etiam in ira vel exultatione aliove affectu animi servarent,
eique hætenus consulerent, ne faciem aut ira tumentem aut ric-
tum cachinno diductum, legentium sensui objicerent. Etiam
in illis: *Quos ego—sed præstat* placida illa dei majestas a poëta
est prodita. Tamquam numinis itaque proprium omnino habend-
um est *placidum caput*, quod et placato et irato convenit ac
manet, adeoque h. l. mari effertur etiam ab irato. Sed nec
videas, quare *graviter commotus* de gravi ac vehemente ira, qua
exardesceret, acceptum sit. Est enim nihil aliud quam, quod
Neptunus,

Neptunus, cum ortam subito, ignota de causa, tempestatem fenisset, rei miraculo turbatur. Est Hômericum *συχχυδῆις*. Aliam dubitationem facere possit, quod Neptuni et animus et os atque vultus, mythologorum ac poëtarum consensu, paullo tristior, iracundus et torvus exhibetur, adeoque *placidum caput* ei præter naturam tribui videtur. Multa hic dici possunt; nam in talibus disertum ac doctum esse non adeo difficile est; sed etfi Neptuni ingenium et os τὸ μελίχιον Jovis non semper habere solet, tamen ista vultus tristitia, qua a Jove discernitur, non ad iram ac furorem assurgit. Si autem poëtarum loca sunt, in quibus oris truculentia aut animi sævitia paullo insigniot ei tribuitur, videndum, an poëta non potius maris, cujus imperium deus habet, ingenium respexerit; ut in illo: *suisque immanior undis*. Hactenus ad communes rationes a me disputatum erat. Nunc illud monebo: omnem difficultatem sublatam esse interpunctione mutata. v. Var. Lect. ad v. 126.

EXCURSUS VI.

De loco littoris Libyæ, ad quem Æneas appulit.

I, 159—169. *Est in secessu longo locus. Insula portum Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos. Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cælum scopuli: quorum sub vertice late Æquora tuta silent. Tum silvis scena coruscis Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra. Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum: Intus aquæ dulces, virvoque sedilia saxo; Nympharum domus. Hic fessæ non vincula navis Ulla tenent: unco non adligat ancora morsu.* Cum de hac loci, ad quem Æneas appulerit, descriptione in diversas abierint sententias interpretes, accuratius de ea mihi erit agendum. Videamus primum verba eorumque ornamenta. *In longo secessu, sinu, est locus. Insula*, quæ continenti est objecta, *efficit portum objectu laterum* suorum (hoc ipso, quod objecta, opposita est), *quibus*, ad quæ, *omnis unda ab alto*, omnis fluctus, *Frangitur et in sinus reductos*, in interiores sinus recessus, *sese scindit*, fracta recedit. *Hinc atque hinc*, haud dubie adhuc in ipsa insula, ab utraque ejus extremitate *vastæ rupes geminique scopuli minantur in cælum* (duo scopuli eminent), *quorum sub vertice* (subter quibus) *late Æquora tuta silent*. Hæc et pulchre dicta et intellectu facilia. *Tum*, præterea, *desuper imminet* (supra est) *scena silvis coruscis*, prospectus silvarum (quæ micant, coruscant,

etiam vento agitantur) *et atrum nemus imminet horrendi umbra* (etiam hoc in ipsa insula). *Sub adversa fronte*, in littore adeo continenti, ex adverso insulæ, *antrum est scopulis pendentibus*—*Hic* (non tam in hoc antro, quam in tota hac sinus parte, quæ pro portu est) *fessas non v.* Nolo jam longus esse in commemorandis aut refellendis aliorum rationibus, quibus totus loci situs in aliam formam mutatur. Ita jam v. 162 sqq. *Hinc atque hinc vastæ rupes* sqq. ad terram continentem referunt omnes fere, præter Scaligerum *Poëtic.* V, 3, interpretes. Potest poëta ita pressius videri sequutus esse Homerum, apud quem *δύο προβλήτες ἀκταὶ ἀπορρώγεις* in ipso continenti visuntur. Sed in Homero nulla omnino insula objecta; et, si ita facias, *fronte sub adversa* v. 165, quomodo interpreteris, aut quomodo cum Cerda tum ad alterum littoris latus trahas, non habes. Porro *sinus reductos* Cerda et alii de intervallis inter insulæ latera et scopulos continentis accipiunt. Sed poëta totum interiorem sinum post insulam intelligit. Exoritur altera disputatio, in qua Africæ parte, et quidem in vicinis Carthagini littoribus iste locus sit, aut fuerit. Jam cum talem locorum situm a nemine alio commemoratum viderent, Interpretes post Servium, quem habemus, et Pompon. Sabinum fere in eam sententiam discessere, ut totum locum poëtæ ingenio deberi, neque eum unquam vere extitisse existimarent. Et verum utique est, quod jam Macrob. V Sat. 3 et Servius ad h. l. notarunt, poëtam expressisse nobilissimum Homeri locum de Phorcynio portu et Nympharum antro *Odyss.* v, 96 sqq. atque adeo transulisse ea, quæ Homerus de insula Ithaca memoraverat, ad ornandum littus Africæ. Enimvero mutavit non pauca, ut sive certasse cum Homero sive certi loci naturæ sua accommodasse videri debeat. Fuere porro interpretes, qui, secundum Servium, poëtam portum suum ad portus novæ Carthaginis in Hispania speciem adumbrasse putarent; quoniam apud Livium descriptio istius portus est huic loco simillima: lib. XXVI, 43 *Cæterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppositus et quingentos passus introrsus retractus,—hujus in ostio sinus, parva insula objecta ab alto portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit, ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita urbs est.* Prospectum urbis delineatum dedit Cerda. cf. Silium XV, 220—229. Addisonus (*Remarks on several Parts of Italy* p. 153 sqq.) sinum Neapolis urbis Virgilii oculis esse obversatum putabat, nec ab eo dissentit, qui hæc loca adiit, *Grosleius (Nouveaux Mémoires*

Memoires sur l' Italie T. II, p. 105. 106) et potest hoc speciem aliquam habere, si poëtam Neapoli otium suum consumfisse reputes, et Capræ insulam objici littori montibus et silvis munito memineris. In his tamen omnibus nonnulla sunt, quæ probare vix possis. Parum sapientem parumque gnavum poëtam dicas, qui in littore Italiae objecto, quod quotidie tot Romani frequentarent, quodque adeo notissimum esset (nam aliter res se haberet in ignota regione), vellet locum fingere, qui nusquam esset, et tantum hoc agere, ut locum ex Homero latine converteret. Simili ratione Nympharum antrum apud Homerum poëtica licentia effectum multi voluere. At habemus Artemidori Ephesii fidem ap. Porphy. de A. N. cap. 4, qua constat verum hujus descriptionis fundum fuisse. Quod descriptio porro loci cum situ portus Carthaginis novæ et Neapoleos convenit, id mirum non est, cum multorum portuum idem situs sit, idque pro præstantissimo facile portus genere habeatur, quod objectu insulæ efficitur: cujusmodi plurimi memorari possunt portus. Talis erat Brundisii, de quo v. Lucan. II, 613—621, Alexandriae Cæs. B. Civ. III, 112. Maneat itaque, etsi nunc ignoratur littoris hujus Libyci vera ratio, aut immutata est ejus facies naturalibus de causis, Virgilium tamen veri loci situm adumbrasse, quamquam additis forte nonnullis, quæ ad poëticam amœnitatem et ornatum facerent; quod, ut poëta, recte facere potuit. Atque hæc ne Virgilli magis studio quam aliqua veri specie arbitrari videamur, *Shævium*, doctissimum virum, auctorem laudare possumus, qui similem in Carthaginensi littore locumprehendisse sibi visus est. In Tunitano sinu, in quo eodem Carthago olim fuit sita, inter promontoria Apollinis et Mercurii, quorum hoc quidem, nunc *Cap Bon*, ab Oriente, illud, nunc *Cap Zibeeb* vel *Zebibi*, ab Occidente, sinum claudit, in hoc itaque sinu, cujus os inter duo promontoria undecim leucas patet, supra *Misum*, versus promontorium Mercurii, seu Hermæum (*Cap Bon*) circum ea loca, in quibus *Aquilaria* olim fuit sita, (nunc vicus *Lowbareab*, qui unam tantum leucam a promontorio illo abest) a littore inde usque ad vicum hunc mons procedit, qui totus effossus et excavatus, a mari inde ad vicum iter subterraneum præbet. Patet enim via, ad cuniculi speciem, a solo ad verticem ad viginti vel triginta pedes, relictis per intervalla ad montis molem sustentandam columnis et arcibus seu fornicibus; spiramentis etiam passim aër et cælum desuper admittitur. Fuisse has lapicinas

dinas Straboni XVII, p. 1191, A. commemoratas, suspicatur idem *Shavius*; recte, nec ne, nunc non disputamus; unde Carthago, Utica, et aliæ vicinæ urbes materiam peterent. Mons ipse silva obfusus. Antri ostia versus mare patent, iisque objecta est Ægimurus insula (de qua sup. ad v. 108—112). In antri aditu fontes aliquot inter rupes prorumpunt; in prospectu passim sedilia e vivo saxo, quibus operæ olim pepercerant, dum cætera exciderent. Hunc locum itaque *Shavius* (*Travels*, p. 159. cf. mappam geogr. ad p. 146) poëtæ ante oculos fuisse non dubitat, dum locum describebat, ad quem Æneas appulit. Videntur sane omnia sic satis esse accommodata. Accedit locus ap. Cæsarem de B. Civ. II, 23 C. *Curio in Africam profectus—appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupea passuum XXII millia, habetque non incommodam æstate stationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur.* Intelligenda scilicet hæc eadem duo promontoria Apollinis et Mercurii supra commemorata. Insula tamen scrupulum facere potest, si Ægimurus illa est, cum eandem illam per Aras declarari supra viderimus. Sed Ægimurum seu duas potius insulas, *Zimbras*, seu *Zowamores*, ita esse sitas, constat, ut ipsi Mercurii promontorio subjacere videantur, major quidem quatuor leucas, at minor parum remota a littore. Potuit igitur ad majorem pars classis adherere; at altera minor habeatur pro insula littori objecta. *Nemus* sane v. 164. 165 non recte in continentem transfert *Shavius*; sed et ipsa insula olim silvis obfusa esse potuit. Potuit etiam poëta ornare locum, aut sequi famam, qua Ægimuri scopuli olim insula fuisse memorabantur. Nec tamen poëtam levitatis et vanitatis accusare possemus, ne tum quidem, si nullum hujus locorum situs vestigium in Africano littore nunc compareret. Totum enim istius tractus littus maris alluvie incredibili modo est immutatum, et, quod vel ex *Shavio* satis apparet, procedunt nunc littora inter Ruscinonem et Carthaginem multo altius in mare, quam olim. Si quis ultra instare et calumniari velit, a monte per *Shavium* designato ad Carthaginem usque locorum intervallum esse majus forte, quam ut altero die Æneas navibus progressus satis mature Carthaginem pervenire potuerit, eum dicemus poëtam in ordinem cogere et historiæ severiori legi obnoxium facere. Cæterum hæc et illa sup. ad v. 108 sqq. paullo subtilius disputasse non pœnitebit, inprimis si descriptionem geographicam

graphicam errorum Æneæ, qualis ipsi Virgilio Burmanni præfixa est, inspexerit aliquis; in qua Nympharum antrum ultra Mercurii promontorium versus Syrtin minorem, naufragium vero classis ad Syrtin majorem, et ex altera parte Aræ in partibus occidentalibus ultra Carthaginem expressa sunt.

EXCURSUS VII*.

De Antenore.

I, 242 sqq. *Antenor potuit, mediis elapsus Achivis, Illyrios penetrare sinus atque intima tutus Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi: Unde per ora novem, vasto cum murmure montis, It mare proruptum et pelago premit arva sonanti: Hic tamen ille urbem Patavim sedesque locavit Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit Troia; nunc placida compositus pace quiescit.*

Fuit Antenor inter eos, in quorum rebus ornandis ii maxime scriptores laborarunt, qui narrationes Homericas novis commentis de suo onerarunt; non aliter ac si delectatio a mere fabulosis et temere effusis figmentis proficisceretur. Scilicet non tenebant, narrationes illas Homericas fide majorum, fama antiqua, acceptas ex antiquo quidem fermone, ingenii impetu, poëticoque ornatu, adscititios colores traxisse, mox multis modis et multis de causis, ut in tragœdia, esse variatas. At illi homines, inepti rhetores et grammatici, laudem quærebant ex eo, ut res, quas Homerus seu summatim exposuerat, seu strictim percurrebat, in historias, copiose et ordine omnibus, quæ inciderant, enarratis, converterent aut clarorum heroum nominibus facta et fata commentitia assignarent: quorum nihil, interdum ne vestigium quidem, in antiquioribus extaret; alia ex Cypriis carminibus aut e Lescheo aliisque poëtis cyclicis arripuere, saltem ex rivulis inde ductis hausere. De *Antenore* perpauca ab Homero memorata sunt. Clarior est ejus uxor, *Theano*, Hecubæ e Cisseo foror, Minervæ sacerdos (v. Iliad. ̄, 297 sqq.), nec non filii, passim in pugnam prodeuntes; ipse inter seniores, qui prudentia alios antecellebant: Iliad. ̄, 148. idem suadet, ut Helena reddatur, ̄, 347 sqq. et Ulysses cum Menelao, antequam arma sumta erant, ad res repetendas Trojam missum hospitio exceperat: Iliad. ̄, 205 sqq.

Hoc

Hoc tamquam fundo superstruxere fabulatores illi, e quibus Pseudodictys et Pseudodares adhuc superstites sunt, alia, v. c. de Antenore a Laomedonte Delphos missō (Serv. ad Æn. II, 318) inprimis vero plurima de prodicione urbis ab eo et a filiis facta. cf. Serv. ad v. 242. Præiverant tamen alii antiquiores, ut Lycophr. 340 sqq., nec dubito in his unum ex cyclicis poëtis fuisse. Proditionis ab Antenore factæ auctoritatem jam olim Polygnotus agnoverat in tabula sua ap. Pausan. X, 27. p. 865. Sophoclis fuere *Ἀντηνορίδαι*, qua ex fabula Strabo XIII, p. 905 B. memorat pantheræ pellem Antenoridis foribus injectam, ut tuta esset domus ab Achivorum injuriis; id quod factum in gratiam hospitii pristini ap. Quintum XIII, 293 sqq. De Antenoridis Lyfimachus ἐν Νόσοις egerat; adierant illi Libyam, et Cyrenen infederant: seu quod cum Græcis versari nollent, ut Lyfimachus tradiderat, seu quod Menelaum et Helenam sequuti tempestatibus vi de cursu dejecti fuerant: quod Pindarus sequutus est Pyth. 5, 108 sq., ubi v. Schol.: add. Schol. Lycophr. 874, ubi pro *περὶ τὴν Κρήτην* et ἐν Κρήτῃ leg. *περὶ τὴν Κυρήνην* et ἐν Κυρήνῃ: Nam in hac fuit *Antenoridarum collis*. Antenori a Tragicis partes facundi senis datæ, ut in vff. Eurip. ap. Athen. XV, pr. Fuit et Lurgi carmen epicum, *Antenoridis*, (*Ἀντηνορίδης*) cujus memoriam servavit Ovid. ex P. IV, 16. 17. *Ingeniisque sui dictus cognomine Largus, Gallica qui Phrygiūm duxit in arva senem.*

Fuit tamen ex iis commentis unum cæteris illustrius, quo profugus ex urbe capta in Italiam Venetos duxisse et Patavium condidisse narratus est. *Heentorum* nomen (*Ἑεντων*) poëta memorat *, Paphlagoniæ populi, cujus regio mulis silvestribus abundabat; e quo Pylæmenes, Paphlagonum dux, oriundus erat. Hos igitur Venetos Antenorem sibi adjunctos in Italiam adduxisse et Venetos ibi in fedibus suis collocasse narrarunt †. Nominis similitudinem etiam in hu-

* ἔξ Ἑεντων. Male Zenodotus refinxerat ἔξ Ἑεντων. v. Strab. XIII, p. 830 C. 819 A.

† V. inprimis Strab. XII, p. 819 A. B. XIII, p. 905 B. V, p. 325 A. Veriora ille de Venetorum origine a Venetis Belgica gente ducenda monuit lib. IV, p. 297: 8, cum Herodotus ex Illyriis eos ortos esse tradidisset lib. I, 196. Polybius II, 17, ubi de Venetis, quos ille Gallis simillimos moribus et cultu, at sermone diversos esse dixerat, *περὶ ὧν οἱ τραγωδιογράφοι πολὺν τινὰ πεποιήσεται λόγον καὶ πολλὴν διατίθενται τραγῳδίαν.* in quibus ille tragædias Antenoridis et Antenoridarum nomine inscriptas respicere putandus. In iisdem fabulas Phaëthontis et Eridani variis modis expofitas fuisse suspicor.

jus populi origine ludificatam esse veteres, in aperto est. Qui primus fabulæ auctor fuerit, incerta res est. Strabo jam sua ætate inter vulgo narrato (τὰ δευλλοῦμενα) refert lib. XIII p. 905 B. C.): idem Menandrium scriptorem memorat tamquam testem idoneum (p. 830. A. B.). Antiquiorem auctoritatem non memini quam Scymni Chii (*Perieg.* 388. 9). Nec tamen sive in duce Antenore, sive in populo, quem adduxit, nec in cursu, quem tenuit, omnes consensere; ut facile appareat, a multis poëtis ac scriptoribus rem narratu acceptam tractatam fuisse. Ita fuere, qui Henetos a Troja reduces, fuga dilapsos, aut, Pylæmene duce, in Thraciam se recepisse, atque inde errando longius processisse dicerent (cf. Strab. l. c. et Eustath. ad Dionys. 378, qui Strabonem exscripsit). Avide commentum arripuere Romani scriptores, qui Antenorem cum Ænea compararunt: in his ipse Liv. I, 1 et jam Nepos, teste Plinio VI, 2 et inde Solino c. 44, Catonem forte sequutus, qui idem narraverat, ut e Plinio discimus III, 19. s. 23. *Antenoridem scripserat Largus, Ovidio æqualis IV. ex P. 16, 17 Ingenique sui dictus cognomine Largus, Gallica qui Phrygium duxit in arva senem.* quem Ælium Largum ap. Dion. LIII esse acute suspicatur Wensdorf. V. C. ad Poet. min. T. IV, p. 582.

Servata sunt nonnulla ex antiquioribus in personato; *Messala de Augusti progenie c. 19 Antenor ex Ionio æquore ad dexteram flectens, inter Dyrrhachium et Brundisium, per latissimas superi æquoris fauces, ad septentrionem conversus, hinc Dalmatas liquens, Illyricos ac Liburnos, illinc Apulos atque Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit; et, relicto æquore, adverso flumine, quod Brentesia dicitur *, sursum contendens, terra potitus, sedem sibi suisque elegit, et expugnatis Enganeis, qui tum ea incolebant loca, Patavium condidit. Is inter cæteros comites, Enetorum multitudinem numerosam secum duxerat; qui Paphlagonia orti, patria pulsæ, exules ad Trojam, quæ bello tum laborabat, concesserant. Hi in proxima finitimorum prædia longe lateque diffusi, quia multitudine cuncta compleverant, ex se gentibus nomen dedere, et Venetiæ regio dicta. De hoc Antenoris adventu sic meminuit Virgilius: Antenor potuit etc. Sequitur inde apud hunc scriptorem mirum acumen super versu: armaque fixit Troia; alloquitur Imperatorem, qui, quodnam insigne vexillis Antenori et Æneæ fuisset, dubitaverat; accepe-*

* Meduacus major.

rat itaque ille *arma* de vexillo: tolerabilius foret, si saltem de insignibus clipei intellexisset; etsi et hoc absurde. Respondet scriptor, armorum insigne fuisse scrofam; *Troja namque vulgo Italice Latineque scrofa vel sus dicitur*. Quid expectabis ab hominibus, qui in poetarum lectione argutias tam vanas captabant? Cæterum de Antenore Patavii sepulto vetus fuit opinio; et detectum Antenoreum sepulcrum a. 1274, inter recentiores fabulas fati vulgata est. v. Pignor. in Anten. c. 8, Urfat. in Monum. Patav. lib. I. f. 10. Accessit epitaphium, quod insertum quoque legitur Anthol. Lat. lib. I. ep. 111, ubi v. Burm.

EXCURSUS VII.

De Timavo fl.

Sequitur nunc locus de Timavo: *fontem superare Timavi* (eo loco), *unde per ora novem vasto cum murmure montis It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti*. Primum versus hi, licet pulcherrimi, cum tamen non poeta hæc narret, cui sane ornatum sectari licet, verum ex Veneris persona Jovi supplicantis pronuntientur, alieno loco Timavi descriptionem intrudere videri debent; quod jam Ursinus recte vidit, qui simili loco Homeri Odyss. δ, 708 excusare rem velle videtur. Fit sane omnino hoc gravissimorum poetarum more et exemplo, ut etiam, quando ex aliena persona oratio fit, ornatus idonei materia, qua variari oratio et delectari legentis animus possit, non dimittatur manibus; cum delectationis major sit ratio habenda, quam judicii animorum sedati. Potuit adeo fluvius ille, etiam in Veneris oratione, verbis ornari, inprimis cum ejus natura, ad hunc modum descripta: *unde per ora novem—It mare pr.*, ad amplificationem periculorum, quæ tamen ab Antenore superata sunt, facere possint. Tametsi forte hunc in modum excusari versus 245 et 246 possunt, nullo tamen modo probare se possunt iudicio paullo acutiori; et erant illi haud dubie inter eos, quos sublato Virgilius mallet. Improbant hos versus et alii, et Jac. Bryant V. C. Quibus autem in terris fluvius ille quaerendus sit, magna fuit inter viros doctos controversia. Si enim notus ille Istriæ fluvius est, quid ille cum Patavio commune habere potest, ut v. 247 *Hic tamen ille urbem Patavij—locavit?* (sed v. ad e. v.) Maluere itaque alii referre ad Meduacum

Meduacum s. Brentam, nonnulli adeo ad Padum; quos ipsa res refellit et Paullus Pincius cum aliis doctis viris a Burmanno præf. Tom. VI. Thef. Ital. nominatis. Si tamen Timavus Istriæ fluvius est, difficultates contra hos versus vel sic, non Catroëus primus, sed multi ante eum viri docti (v. c. Cerda) moverunt, qui Timavum aut plane nullum, aut hujus, quem poëta narrat, admodum nunc quidem dissimilem esse contenderent. Sed frustra; nam Strabonis lib. V, p. 214. 215, et Melæ auctoritas poëtam defendit, ut Timavi olim istam naturam fuisse dubitari nequeat. Scilicet inter Aquileiam et Tergeste, in Carnorum finibus, apud vicum S. Joannis, non longe a castello Duino (*Tyavein*), qui totus tractus faxeus et scopulosus est (sunt autem montes calcarii *), complures ingentesque inter rupium antra aquarum fontes profiliunt: quorum præcipuos sex numerabat Cluverius, qui hæc loca adiit et singula accurate exploravit (v. *Italia ant.* p. 192), nec plures *Valvasor*, quem cum eo comparavimus, in *Crainia* T. I, p. 272 sqq, 612 sqq. † Hi fontes tribus alveis paullulum delati, mox in unum flumen confluunt, quod vix mille passuum viam emensum uno ostio in mare exit. Italis etiam nunc *maris parentem* (*la madre del mare*) appellari *Holdsworthibus* tradit; quod nomen jam Polybii ætate frequentabatur. vid. Strab. l. c. p. 214 D., ac si mari magna aquarum accessio inde fieret, Cum autem Strabo cum aliis *septem*, Mela cum Virgilio *novem ora* seu *capita*, et fontes (sic *ora* et alii v. c. Statius IV Theb. 832) memorent, alias in vicinia scaturigines, quæ in eisdem alveos deferuntur, quarumque una ex lacu prodit, a veteribus adnumeratas esse suspicatur Cluverius. Hoc idem diligenti investigatione prosequutum videmus *Holdsworthum*, elegantissimi ingenii virum, dum viveret, p. 600. 601. Verum, id quod primo loco monendum erat, immutavit longa ætas locorum faciem, et invalescente indies versus hoc littus boreale mari Adriatico reprimitur aquæ in ipsis fluminis ostiis impetus, ita ut nunc longe minore spatio

* V. Franc. Grifolini *Lettera nel Giornale d'Italia*. To. XI, p. 118.

† Antiquiorem tabulam videre licet in libro apud Juntas expresso Ven. 1553. fol. *De Balneis omnia quæ extant apud Græcos, Latinos et Arabes*, p. 306.

flumen, sub ipsos fere fontes stagnans, per planitiem ad mare deferatur *. Cæterum cum per subterraneas cavernas mari ad Timavi fontes iter pateat, cum æstu maris magnam illi aquarum molem accipiunt; quo fit, ut ingenti cum fragore et mugitu subterraneo Timavus inter rupium antra prorumpat (hoc est nostro, *vasto cum murmure montis*), nec, jam in unum alveum coactus, contineri in eo possit, sed vicina late loca inundet, antequam ad mare perveniat. Hinc ille *it mare proruptum*, ad maris speciem, magnos fluctus volventis (quod magna aquæ vi prorumpit se, effunditur, ut Pompon.), et *premit arva*, operit, inundat, *pelago*, aquarum vi pelago simili, *sonanti*, teu propter aquarum copiam et impetum, seu inter agros scopulis confitos †. De origine Timavi multa disputant iidem, quos memoravimus, auctores. Cum plena sit Carnorum regio fluminibus subeuntibus terram moxque iterum emergentibus, etiam Timavus simili ratione idem esse flumen videtur, quod XIV millia passuum (XVIII vel XX. Irenæus de Cruce *Istoria di Trieste* lib. I. c. 2 et V, 10 memorat) supra hos fontes ad vicum D. Catiani (*S. Kazian*) bis terve subter rupium cava viam sibi facit, tandemque cuniculo subterraneo totum conditur. *Rekam* id flumen esse, Valvasor docet, qui rectius hæc exponit, quam Cluverius. Enimvero jam apud Strabonem lib. V. p. 329 A. Posidonium hoc idem tradidisse videas, e montibus delatum Timavum voragine terræ absorberi, εἰδ' ὑπὸ γῆς ἐνεχθέντα περὶ ἑκατὸν καὶ λ' ἑκατῶν (XVII millia passuum) ἐπὶ τῆς θαλάττης τὴν ἐμβολὴν ποιεῖσθαι male accipitur: *in mare effluere*. Vert. *ad mare, non longe a mari, emitti iterum*. Restat ut hoc moneamus, *fontem Timavi* h. l. pro ipso Timavo dici; eum autem ita *superasse* Antenor intelligendus, ut cursu navium juxta littora servato, nam cum classe hæc loca adiit, ostia fluvii prætervectus ad posteriores plagas et interiorem sinum pergeret. Est enim is poëtarum v. c. eorum, qui Argonautica

* Cf. *Schlözer. Briefwechsel* II Th. Heft XII, p. 340.

† Minus bene *Wood* V. C., loco mox laudando, antiquam interpretationem revocat, qua *mare proruptum* de ipso mari Adriatico accipiebatur, quod, quoties exæstuat, in interiora littoris exundans Timavi cursum reprimit. Hoc locorum naturam ita ferre nemo neget: sed verborum structura sermonisque ratio manifeste repugnat isti sensui: est enim *fontis*, unde *b. e.* *ex quo mare proruptum it*, non vero, *fontis in quem, versus quem*, mare procedit,

exponunt,

exponunt, mos, ut in navigatione facta litteris vicini populos, urbes, et amnes enumerent. Aliam rationem, eamque subtiliorem suppeditavit Wood l. c., cum docuerit, navigationem ex Ionio mari in interiora Adriæ aliter tuto fieri non posse, quam ut littus Illyricum legatur * : ubi ad intima Iſtriæ perventum est, etiamnum reſta trajicitur mare adverſus Venetias, cf. Liv. X, 2. Quæ obſervatio, etſi huic loco expediendo proſus neceſſaria non eſt, alterum tamen locum illuſtrat in Ecl. VIII, 6. 7, ubi de navigatione Afinii Pollionis verſus Parthinos Illyrici : *ſeu magni ſuſperas jam ſaxa Timavi, ſive oram Illyrici legis æquoris*. Cæterum hunc locum certatim expreſſere Lucanus, Silius et Statius, qui Timavo etiam ex hoc loco ad ipſos Patavinos fines deſignandos poëtico more uſi ſunt. Unde inter recentiores inanis et vana de hoc fluvio, ſitne Patavino agro an Iſtriæ adnumerandus, orta eſt controverſia ; de qua v. Burman. præf. T. VI Theſauri Italiæ p. 13. Sed præſtat illud adjicere, noſtro judicio, ſi verum quidem hujus moris ſenſum animus imbibit, ex anteriore poëta, et quidem Græco, qui nunc interiit, Virgilium ſua tranſtulſiſſe videri ; unde et eodem amne uſus eſt ad Afinii Pollionis navigationem declarandam l. c. Fuit enim et in ornando nimius, quod ſere in talibus locis ſolet, et ornamenta paullo exquiſitiora cumulavit.

EXCURSUS VIII,

De Iuli cognomine Aſcanio indito.

I, 267. 268. *At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo Additur, Iulus erat, dum res ſtetit Iliæ regno.* Ab Iulo vulgo ducta gens Julia ; ſed h. l. etiam nomen gentis Juliæ ab Iulo, *cognomine Aſcanii*, derivatur. Sane, licet alia gentium nomina ducta fere ſint a prænominibus, ut ab Aulo Auliæ, ab Marco Marcæ, non tamen nominum gentiliorum exempla deſunt, quæ a cognominibus veniſſe videntur, ut Gentis Flaviæ, Fulviæ, Rutiliæ, al. v. Cerda ad h. l. Jam porro hoc cognomen Iuli formatum poëta eſſe vult ab *Ili* nomine, quod Trojanum fuit, et quo Laomedontis pater fuit appellatus ; ſed ratione grammatica plane refragante. Verum in Etymologiis cum Græci tum Romani argutias plerumque captant, non ſermonis rationem et analogiæ veritatem ſequuntur. Nec multo ſubtilior altera ex Julii Cæſaris Pontifical. lib. II, et Catone in Orig. memorata etymologia, ut Iulus a Jove, *lobus, Iolus, Iulus*, ductum ſit. v. Auſt. de Orig. G. Rom. c. 15. Altera in h. l. quæſtio eſt, an pro carminis epicæ

* Wood's *Essay on the original Genius of Homer.* p. 54. ſqq.

majeſtate,

majestate, et in Jovis oratione, eaque ad Venerem, Æneæ matrem, etymologia talis recte inserta esse videri possit. Partem difficultatis vidit Britannus in *Miscell. Obsf.* Vol. I p. 5 et 82, adversus quem et ibi doctiss. Editor et ad h. l. Burmannus disputant, nescio an commode satis. Potest quidem, suffragante *Brandisio* nostro, V. Cl. poëta defendi hæctenus, quod in Augusti gratiam et ad majorem, quam populares sui inde capere poterant, voluptatem etiam præter *πιδανόρητα* et subtilitatem, intexere aliquid non dubitavit. Potest etiam videri Jupiter Veneri rem in memoriam revocare: ut Eschenburg, elegantissimi ingenii vir, censebat. Nec tamen minus ita alterum versum ab aliena manu accessisse suspicor, sive totum, sive post *Additur*, cum a poëta scilicet imperfectus esset relictus. Nam interpretatio ista: *Ilus erat, dum res stetit Ilia regno*, per se inepta, multo etiam magis a loco hoc aliena est. Tum an *regno* satis latine adjectum sit, nescio; dum resp. Trojana, regnum Trojanum, stetit, duravit, *regno?* nisi putes defendi posse ex lib II, 88 *Dum stabat regno incolumis* Palamedes. Certe judicio acutiori parum se probare potest versus tam jejunos. De *Ascanio* v. Exc. XVII ad lib. II.

EXCURSUS IX.

I, 291—296. *Aspera tum positis mitescent secula bellis. Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus, Jura dabunt: diræ ferro et compagibus artis Claudentur Belli portæ. Furor impius intus Sæva sedens super arma, et centum vinctus aënis Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.* Splendidissimus locus et Jove vaticinante dignus. Fidem ait, religiones patrias et concordiam abolitis bellis ac discordiis esse regnaturas. Mutata hæc in personas, et quidem deos deasque: *Fidem, Vestam, patrem Quirinum.* *Fides* cana, quia alias *prisca, antiqua*, dicta. *Vesta*, quippe Romanis patria eaque antiquissima religione culta cum ipsis Penatibus, cf. *Æn.* II, 296, et imperii præses, in cujus æde ignis facer servabatur (Ut *puccitia* per eam designetur, Romano equidem more fieri posse non arbitror). Quod autem *Quirinum cum fratre Remo* nunc *jura dare*, h. e. regnare, imperio Romano præesse, rem Romanam tueri, ait, in his concordiam quidem civium innui posse, Burmanno non refragabor, ut forte pro eo, quod diceres, fore ut concordia et pax bellis civilibus et discordiis sopitis vigeat ac floreat, poëta Romulum et Remum, quos dira discordia disjunxerat, iterum regnatos esse dixerit: Meo tamen sensu rei sermonique poëtæ accommodatius est hoc: Bellorum civilium noxa interdum a Remi cæde repetebatur, qua tota posteritas

ritas culpæ et piaculo erat obligata; jam bellis civilibus expiatus Remi sanguis videbatur, ut v. c. Horat. Epod. 7, 17. Itaque ea poëtæ mens: Temporum antiquorum integritatem et puritatem iri restitutum, qualis illa fuerit, antequam fraternus *sanguis in terram defluxit* primumque illud parricidium fuit commissum. Pacatis iterum animis et fraterna concordia pristina rem Romanam moderari et tueri quasi videbuntur Remus ac Romulus. De Agrippa cum Servio et aliis cogitari non posse, recte Burmannus monuit. Quod vero poëtæ animum ad has rerum imagines deduceret, ut *Fidem*, et *Vestam*, cum *Remo* ac *Romulo* commemoraret, fuisse suspicor etiam hoc, quod, ut ex topographiis Romæ disci potest, in Palatino monte, adeoque circa Palatinam Cæsaris domum, templa Fidei, Vestæ, ac Romuli Remique erant. Majorem igitur hæc omnia suavitatem habere debere, si Romanus ea legeret, qui illa templa ante Augusti domum posita meminisset. Mox v. 293. 294 *Bellum* hic personam dei induere puto. Diversa Belli a Bellona et Marte persona. Apud Plin. XXXV, 36, 16 *Apelles Belli imaginem restrictis ad terga manibus pinxit, Alexandro in curru triumphante*. Eam cum altera tabula Apellis Augustus in Fori sui partibus celeberrimis dicaverat. Ut tamen picturam hanc Virgilius hic ante oculos habuisse videri debeat, quod jam in Servianis suspicatus aliquis, necesse non est. Notio hæc admodum obvia et communis, ut Discordiam, Bellum, Martem, vincetos, religatis post tergum, manibus cogitemus; inprimis inter eos, qui triumphum agi, in eoque hostes captos, vincitis post tergum manibus duci viderant. Occurrit quoque simile argumentum in artis priscae operibus. Erat Spartæ vetus signum Martis vinculo impediti. Pausan. III, 15. p. 245. Nostrium ante oculos habuit Calpurn. I, 46 de Numeriano Cæsare: *dabit impia vincetas Post tergum Bellona manus, spoliataque telis In sua vesanos torquebit viscera morsus, Et, modo quæ toto civilita distulit orbe, Secum bella geret*. Hujus *porta dira*, quia dei diri et abominandi, clauditur *ferro et compagibus artis* s. vinculis h. e. foribus ferratis. Hom. *Ἰάνου πικινῶναι* et *πικινῶς ἀραρῆναι*. *Janus templum*, quod *Janus Quirinus*, vel *Janus Quirini*, vel *Janus geminus* appellatur, respicere putatur et recte. Æn. VII, 607 *Sunt geminæ Belli portæ, sic nomine dicunt. Centum ærei cludunt vestes, æternaque ferri Robora, nec custos absistit limine Janus*. ubi vid. Not. Plutarch. de Fort. Rom. p. 322 B. *ἐκλείσθη δ' ἐν τότε* (sub Numa) *καὶ τὸ τῷ Ἴάνου δίπυλον, ὃ πολέμου πύλην καλεῖσι*, ut recte jam Xylander vertit non *τύχην*. Pax occludit Janum ap. Lucan. I, 61. 62. Contra

Contra Pacem clauso Jano inclusam teneri, interpretatio et sententia Ovidii esse videtur Fast. I, 281, si locum recte capimus. Apud Aristoph. in Pace 222 sqq. Πόλεμος Pacem antro incluse- rat. Adeo variis modis et accipi et reddi potuit res, cum anti- qua Jani ædicula, ad modum templi amphiprostyli utrinque pervia, quæ, bello indicto, prisco more patebat adeuntibus et supplicantibus, pace facta occludi solet; visum enim est Bel- lum modo coërceri portis clausis, ne ille deus portis apertis foras erumperet, modo Pax inclusa teneri, ne avolaret. Itaque idem templum et Jani et Belli et Pacis habitum. Si Valer. Flacc. III, 253 *tunc porta trucidis coit infera belli* hunc locum respexit, probabile fit, alteram in eo loco lectionem, *porta effera* veram esse. Jam porro *Furor impius*, h. e. Bellum civile; ut apud Horat. Petron. et al. Ovid. I ex Pont. 2, 126 de Augusto: *Claudit et æterna civica bella fera.* cf. Petron. B. Civ. 256 sq. *modi* exquisite pro vinculis, catenis. Virgilium ante oculos ha- buisse videtur Manil. jam Cerdæ laudatus, I, 921 *jam bella quiescant, atque adamanteis Discordia vincula catenis Æternos ha- beat frenos in carcere clausa.* et Ovid. I Fast. 702 *Gratia Dis domuique tuæ: religata catenis Jampridem nostro sub pede Bella jacent.* At ipsi Virgilio præiverat Ennius apud Horat. I Serm. 4, 60 *postquam Discordia tetra Belli ferratos postes portasque re- fregit.*

EXCURSUS X.

Mercurius ad Pœnos placandos missus.

I, 297, *Hæc ait: et Maia genitum demittit ab alto* sqq. Vi- detur hunc poëtæ locum expressisse cælator gemmæ non ignobilis e Museo Bourdalovii, post Montefalc. in Virgilio Londinensi, Justiciano et Ambrogiano repetitæ, in qua Jupiter in medio sedens, Venus juxta cum Amore Jovi supplicans, ex altera parte Mercurius cum mandatis Jovis discedens; modo fatis liquido constaret, an a manu antiqua opus illud profectum sit; mihi vero omnes illæ gemmæ Virgilianæ, ut aliæ Romani argumenti, recentia ingenia prodere videntur; non enim id fuit fuorum poëtarum studium Romanis, nec Græci artifices latini carminis peritiam tantam habuisse videntur; contra sæculo XV et XVI cum Græcæ fabulæ vulgo ignorarentur, ad Romanam historiam ac ritum revocari prisca monumenta, ad eundem alia recentia opera confici, passim solebant. Cæterum celeritati bene consuli- tur a poëta, omni Jovis sermone omisso, quo mandata Mercurio data erant; quænam illa fuerint intelligimus ex iis, quæ Mer- curius

curius exsequitur. Mercurius autem animis, ut h. I. Didonis et Pœnorum, molliendis et flectendis inprimis idoneus deus, qui *feros cultus hominum recentum*, adeoque et barbarorum, quales Pœni erant, formavit. Scilicet hoc ad persuasionis vim pertinet, in monendo, consiliis dandis, et sic porro; ut Odyss. α, 37 ad dehortandum a scelere Ægisthum Mercurius mittitur. Omnino œconomia fabulæ hujus primi libri est eximiæ artis. Carthaginis adversus Æneæ fata tuendæ studio (v. sup. 13. 19) Juno Æneam immissa tempestate perdere voluerat. Atqui hac ipsa tempestate in Carthaginis hujus, cui Juno metuit, littus ejicitur Æneas. Jam mireris utique poëtam hoc casu non eo uti, ut tanto majorem nobis super Æneæ discrimine ac periculo, ex Junonis odiis in illa ipsa terra et urbe, quæ deæ tantopere curæ cordique erat, impendente, sollicitudinem faciat, Sed poëta aliam viam est ingressus. Ne Æneas ullum in his locis periculum adeat, mittitur Mercurius ad Pœnorum Didonisque inprimis animos placidos et propitios efficiendos. Quo factò, cum tamen vel sic Venus haberet, quod Junonis odia et iras metueret, Cupidinis mox illa opéra utitur (inf. 670 sqq.), ut Didonis animum amore in Æneam inflammet, quo minus illa Junonis aliquo monitu in diversa consilia impulsâ in ejus perniciem conspiret. Interea Juno, dum his jam malis aliter occurrî non posse videt (v. IV, 90 sqq.), hoc ipso Didonis et Æneæ amore ad avertendum ab Italia Æneam et intercipienda adeo Romæ fata uti constituit; sed quo minus illa res exitum habeat, Jupiter, cui fatorum ordo inprimis curæ esse debet, cavet (ibid. v. 223 sq.). cf. sup. Excurs. I *.

EXCURSUS XI.

Dido a Sichæi Umbra monita.

I, 353—359. *Ipsa sed in somnis inbumati venit imago Conjugis, ora modis attollens pallida miris, Crudelis aras trajeçtaque pectora ferro Nudavit, cœcumque domus scelus omne retexit; Tum celerare fugam patriaque excedere suadet, auxiliumque viæ veteres tellure recludit Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.* Quæ de mariti specie per somnum oblata narrantur, a poëta ipso adornata videntur, nec incommode ad epicam poësin, ut miraculo animum teneat. Forte poëtæ, præter historiam, debetur etiam illud ad rei atrocitatem adjectum v. 349 *ante aras*. Nam vulgo, cum venatum exiisset, a fratre uxoris insidiis petitus interiisse Sichæus traditur;

traditur: vide Cedrenum p. 140 B. et Jo. Malalam Chronograph. p. 68 (p. 206 ed. Oxon.), qui Servium ad h. l. descripsit, sed, ut apparet, multo integriorem quam qualem nunc habemus. cf. Eustath. ad Dionys. Perieg. v. 195. Sed, ut poëta ante aras id factum mallet, occasionem fingendi præbere potuit hoc, quod maritus Didonis sacerdotio Herculis functus esse memoratur. cf. Justin. XVIII, 4. Jam fomnii visum potest illud quidem ita accipi, ut ipsum facinus, quasi Dido rei gestæ interesset, fomniantis animo fuerit objectum. Sed poëticæ rationi magis consentaneum, ut, quæ a Sichæi Umbra verbis sunt exposita, tamquam gesta enuntientur; ut in notis exposuimus. Similiter Umbra Sichæi mox abditos thesauros indicat, quo loco repositi sint, ut itineris subsidium ac viaticum Didoni fugienti sint. Sic Hectoris Umbra inf. II, 297 *effert sacra*, efferenda esse gestu significat. Thesauri Didonis adhuc Neronis tempore lusum avaritiæ fecere. v. Tacit. Annal. XVI, pr.

EXCURSUS XII.

Pius Æneas.

I, 378. 379. *Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates Classe veho mecum, fama super æthera notus.* Notati hi versus, quod Æneas egregie se ipsum commendat. Recte, nostris moribus si rem æstimes; fecus, si heroicis; ut ex toto Homero satis constat. Exempla aliorum v. ap. Pierfon. Verisim. p. 206: adde Spencium (in *Essay on Pope's Odyssey P. I. p. 52*). Hic ipse versus ex Homero adumbratus Odyss. 1, 19. Ulysses apud Alcinoium: Εἴμ' Ὀδυσσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν Ἀνδρῶποισι μέλω (carus et honoratus sum propter sagacitatem consiliorum in re bellica) καὶ μευ κλέος ἑρατὸν ἔκει. *fama super æthera notus*, ex poëticæ orationis genio, nihil aliud quam simpliciter, celeberrimus et inclutus. Inclutum autem ac notum se calamitatibus suis dicere, minus habet offensiois etiam nostris moribus; et pietatis mentio facta hominum animos benevolos ipsi reddere poterat. Verum et *pius*, ut omnino in Æneide, perpetuum est Æneæ attributum, quod, Homericō more, proprio nomini tamquam alium proprium adjungitur. Sic et *pater Æneas*, quod antiquiore sermone honoris vocabulum fuit, ac reverentiæ amorisque, inprimis regibus tributum. Sic Odyss. 9, 145 ξεῖνε πάτερ. Cum autem pietatis notio tam late pateat: quæri potest, quo tandem sensu poëta accipi voluerit. Fuit enim Æneas *pius in patrem*: unde III, 481

de Anchise: *o felix nati pietate, fuit in filium, in patriam, in deos;* Scilicet hoc ultimo respectu dictus est pius a poeta, θεοσιβής; religiosus. Docent hoc adjuncta, h. l. *raptos qui ex hoste Penate classe vebo mecum.* Lib. II, 691 *Jupiter, adspice nos, et, si pietate meremur, Da deinde auxilium.* Cum pietate justitia jungitur inf. 544. 545. Quod autem in Penatibus, de quibus v. Exc. IX ad lib. II, secum abductis Æneas inprimis gloriatur, ad veterem religionem pertinet. Nondum excisa plane et everfa videbatur resp. superstitibus adhuc diis tutelaribus seu patriis, eorumque vasis et sacris instrumentis. Qui in coloniam mittebantur, sacra metropoleos suæ secum abducebant. Si sacra, h. e. dii patrii et eorum utensilia, essent seu vi seu fraude et furto ablata, gravissima calamitas ea habebatur. Ut deos elicerent, qui urbem oppugnabant, aut ut deos vinculis ligarent, qui obfidione gravi premebantur, ad eandem religionem pertinebat. Capta igitur urbe, præcipua ea cura inprimis sacerdotum, ut deorum signa et vasa salva essent, dum aut absconderent ea, aut secum asportarent. Sic Panthus Apollinis sacerdos II, 319 fugiebat, *sacra manu victosque deos ferens.* Sigillatim hæc satis exposita passim sunt a viris doctis; nobis curæ fuit, ut ad rationes suas et causas ea referrentur; idque teneri velim etiam in aliis.

EXCURSUS XIII.

De iis quæ deorum præsentiam arguunt.

I, 402. 404. *Dixit, et avertens rosea cervice refulsit, Ambrôsifæque comæ divinum vertice odorem Spirare; pedes vestis defluxit ad imos, Et vera incessu patuit dea.* Habemus hic exemplum ἐπιφανείας numinis insigne. Non injucundum erit, paucis exponere, quibus modis poetæ, Virgilius et Homerus, deorum præsentiam vel in discessu arguant, inprimis cum viri docti, qui in hunc locum inciderunt, sequuti fere sint Heliodori Æthiop. lib. III p. 148. 149 ed. Bourd., a quo tamen non tam poeticas rationes, quam theosophorum commenta exposita esse manifestum fit.

Quoties igitur poetæ, inprimisque principes isti, deos cum hominibus agere iisque interesse faciunt; faciunt autem hoc sæpissime, ex recepta inter veteres persuasionem, ad quam divinæ naturæ species humana vulgo credita necessario ducere debuit; in priscorum hominum et heroum vita, fere ut in vita patriar-

charum

charum, deos invisere homines, iis occurrere, sermones ac consilia communicare solitos; quoties igitur deos inter homines agere memorant poëtae: si modum quidem et rationem exponunt, quam tamen sæpe declarare negligunt: aut dii, etsi cum hominibus agunt, plane se hominum visui non subjiciunt, aut in conspectum veniunt manifesti, aut forma humana adsumta se offerunt, ut tamen mox, saltem in discessu, divinæ præsentiae nonnunquam signa aliqua edant.

In variandis his sequuntur poëtae nonnullas alias opiniones inter priscos homines receptas: primo quidem, deos propria sua ac divina specie a mortalibus aut omnino cerni non posse aut sine vitæ discrimine, saltem oculorum cæcitate, (v. c. Hymn. in Vener. 188. v. ad Callim. L. P. 82 Spanhem. et ad 102) non posse cerni: nisi forte ab hominibus, qui θεοφιλεῖς, a diis amati essent: οὐπω γὰρ πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς, Odyss. π, 161. Contra χαλεποὶ δὲ φαίνεσθαι ἐναργεῖς, Iliad. υ, 131. cf. Spanhem. Callim. Ap. 9. Quoties igitur alios homines adeant dii, specie eos humana assumpta illis occurrere: esse vero divinam speciem humana majorem, longèque pulchriorem; itaque quoties, pulchritudine insignis aliquis mortalis sese offert, numen sub ea specie latere suspicari solent; ut in Hymno in Dionys. 19. 20: porro deos nube modo candenti modo caliginosa amictos ad homines, quibuscum agunt, accedere. Quæ omnia cum sensuum nostrorum iudicio ita conjuncta sunt, ut omnium temporum populorumque opinione, nisi qui aut belluino more vivunt aut ad summam philosophiam expoliti sunt, recepta ea fuerint. Jam si in hominum conspectum, quibuscum tamen agunt, omnino non veniunt dii: solent fere verba eorum tantum audiri, quibus is, quem alloquuntur, facile numen agnoscere potest, vel quod deus suum nomen effatur, vel quod dei vox jam olim nota et sæpius audita erat. Ita Ulysses (Iliad. κ, 512) et Achilles de Minervæ vel non conspectæ voce nihil dubitant, et notum Ajacis illud apud Sophoclem: ὦ φθέρημι Ἀθάνας φιλάτης ἐμοὶ θεῶν, ὦς εἰμαδὲς σε, κἄν ἀποπτος ἦς, ὅμως φώνημι ἀκούω etc. Diversa ratio est, qua Apollo Iliad. π, 788 sqq. loco inter paucos splendido, Patroclo etsi invisus terrorem infert.

Sin in conspectum veniunt dii manifesti: divina specie, hoc est majores ac pulchriores humana forma, tum apparent; multa fere luce oculos obtundunt: ita ut hæc ipsa lux præsentiam numinis arguere credatur. Sic inf. IV, 358 Ipse deum (Mercurium) manifeste in lumine vidi Intransentem muros, vocemque his auribus hausit. Etiam plena luce domus memoratur, v. c. Hymn. in Cerer. 188.

190, ubi cf. Ruhnk. Interdum tamen ad terrorem omnia comparata sunt: species, oculi, habitus; ita nube caliginosa et atrâ amicti sunt dii, ut Venus lib. XII, 416. Juno vero cum procello venit: lib. X, 633 *cælo se protinus alto Misit agens hiemem, nimbo succinctâ, per auras*. Enimvero hoc spectat jam propius ad illa, quæ a consilio nostro aliena sunt, cum deorum præsentia omnem naturam sensu aliquo perfundere creditur: dum dii modo cum aëris, ventorum, marisque tranquillitate et auræ silentio adveniunt: in quam rem loca congesta v. ap. Valken. ad Theocr. 2, 38: modo ventorum marisque tumultus præsentiam dei arguit. Cum his conjunctæ sunt ἐπιφάνειαι deorum in templis, sub sacrorum sollennium aut oraculorum edendorum tempus: de quibus nunc non agitur, et copiose actum ab aliis, inpr. a Spanhem. ad Callim. Itaque nec attingam, quæ ex his ipsis deorum apparitionibus ad Manes aut Umbras per somnum oblatas translata sunt; ut de Creusa Æn. II, 773: tandem etiam ad homines divinitus afflatos, ut de Sibylla VI, 49. 50. Verum ut ad illum deorum conspectum redeamus, quo, quoties eorum ministerio poëta utitur, illi prodeunt: si manifesto numine occurrunt, fieri id fere animadvertas vel occurfu alterius dei, vel ut filio, marito, aut amato a se homini, in conspectum veniant. Sic inter pugnas dii sibi occurrant in Iliade, sic Achilli Thetis, et Æneæ se mater Venus—*non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit—confessa deam, qualisque videri Cælicolis, et quanta, solet*, lib. II, 591. Veniunt quoque dii in conspectum unius tantum, etsi in magna hominum frequentia, ita ut cæteri omnes ne sensum quidem numinis præsentis habeant: sic uni Ulyssi ejusque canibus manifesta fit Minerva, Od. π, 160. Sic soli Peleo Thetis apud Apollon. IV, 854 sqq. et Achilli in media Achivorum concione, sed soli, conspicitur Minerva, statimque agnoscitur, δεινὸν δὲ οἱ ὄσσε φάωνθεν, Iliad. α, 200. Iliad. ε, 334 Æneas Apollinem ἔγνω ἑσάντρα ἰδών. Cæterum ex loco hoc Heliodorus illud duxisse videtur, quod ex fixo et constanti obtutu deum intelligi dixit. Species autem divina modo ab æterna deorum juventute, ac pulchritudine, modo cum attributis ex poëtarum et artificum doctrina et usu, declaratur.

Verum frequentissima ratio ea est, ut ud eum, quem volunt, accedant eumque alloquantur, *humana forma induti*, noti fere alijus et familiaris, sicque ei ludum faciant, ut cum mortali se agere ille putet; Tumque dii consequuti id, quod volebant, interdum abeunt, ut nec agnoscantur: v. c. Iliad ε, 70. cf. φ, 285 sqq.

sq. x, 226 sq. Sic etiam inobservati discedunt, qui per fomnum se offerunt, ut Minerva Od. ζ, 41 sq. δ, 795 sq. et cum Tiphys illa per fomnum adstat Orph. Arg. 538. 554. Interdum, ut numen suum prodant, forma humana deposita, divina conspiciunt: Sic Venus in Anchisæ amplexibus: Hymn. in Ven. 181 sq. 175. cf. Burm. ad Anthol. Lat. IV, 13, 12 si irati sunt *majores majoresque* fiunt: Callimach. in Cer. 59. cf. Wessel. ad Herod. VIII, 38: aut inter dicendum agendumque oculis, voce, toto corporis habitu mortali forma majore produnt se, ut omnino divinæ naturæ indicium vel originis habita est oris corporisque majestas, vel pulchritudo. *specto*, ait ille ap. Ovid. III Met. 609, *cultum faciemque gradumque*: Nil ibi, quod *posset credi mortale, videbam*. Ita Iris, quæ Beroën simulabat, Æn. V, 647 *divini signa decoris Ardentisque notate oculos, qui spiritus illi, Qui vultus, vicisque sonus vel gressus eunti*. cf. Odyss. v, 288, ubi Minerva, proditura se deam, repente inter dicendum femina fit eximia specie; de Cerere autem Hymn. 188. 189, ubi v. Ruhnck. Inprimis autem huc spectat Iliad. γ, 396 sq., ubi Veneris anui assimilatae consilii obsequi cum nollet Helena, tum illa manifesta adstat dea, καὶ ῥ' ὡς ἐν ἐνόησε θεῶς περιμαλλέα δειγὴν, Στήθεά δ' ἰμερόεντα καὶ ὄμματα μαρμαίροντα, Θάμβησέν τ' ἄρ' ἔπειτα quem ipsum locum Virgilius versibus supra adscriptis ante oculos habuit, rem tamen aliter tractavit: *avertens rosea cervice refusit* etc. Scilicet occurrit apud poetas tandem et illa ratio, ut *non nisi sub discessum*, modo ad terrorum faciendum, modo ad numen testandum, mortali forma exuta, divina specie numen spectantium oculos præstringat. Itaque h. l. divinam speciem numenque arguit pulchra cervix, coma suaviter spirans, palla deæ defluens, cum antea venatricis more esset succincta, tandemque incessus. Videamus de singulis.

Scilicet si abeuntes numen manifestum ac confessum faciunt, signis fere atque notis id faciunt sequentibus: Peractis mandatis modo discedunt sic ut ad Olympum redeant, ut de Mercurio juvenis faciem mentito Od. κ, 307. 308 *Νῆσον ἀν' ἕλησσαν* ille ad Olympum redit; modo subito ex conspectu eorum, quibuscum loquebantur, auferuntur, evanescent vel avolant. Alias abeuntes, forma adscititia abjecta, divinam speciem a tergo ostendunt. Sic Apollo in Butæ formam conversus: *Mortales medio adspēsus sermone reliquit, Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram. Adgnoscere deum proceres divinaque tela Dardanidæ, pharetramque fugā sensere sonantem*, Æn. IX, 657 sq. Apollinem hic vides in

aërem sublaturum; cum alibi nube vel obscura caligine involvantur se dii, quippe qui omnino, ut invisibiles sint, nube se operiant, atque eos quoque, quos subducere vel occultare volunt, nube obducant, ut toties apud Homerum fit. Sed aliis locis abeuntes deos declarant incessus levis ac celer, et volanti similis, ut vix pedibus terram attingant; qualis omnino deorum incessus esse fertur, ἔτε χθόνα μάεπτε πώδεσσι, Iliad. ξ, 228. cf. 284. 5, modo stellæ fatuæ cadenti Iliad. δ, 75, modo columbæ, modo accipitris volatui comparatus. Notus locus Iliad. ε, 778 Αἱ δὲ βᾶτην τρήρωσι πελειάσιν ἴθμαδ' ὁμοῖαι. Harpæ etiam, quæ ex aquilarum genere est, Minerva cælo descendens affimulatur Iliad. τ, 350. 1, et Neptunus Calchantis habitu Achivos ad pugnam adhortatus Iliad. ν, 62 sqq. Αὐτὸς δ', ὡς ἴζη ἀκύπτερος ὤετο πέτεσθαι etc. et subjicit Ajax: non hic fuit Calchas: "Ἰχθὺς γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἢ δὲ κνημῶν ῥεῖ ἔγγων ἀπιόντος (levi scilicet et suspenso gressu) ἀρίγνωτος δὲ θεοὶ περ. At in Odyss. α, 320 Minerva, cum sub Mentæ persona Telemachi animum erexisset, ἀπέβη, Ὀδυσσεύς δ' ὡς ἀνόπαια διέπτατο, et Odyss. γ, 371. 2 eadem apud Nestorem ἀπέβη Φήνη εἰδομένην. Δάμβος δ' ἔλε πάντας ἰδόντας. Serpentis lapsum ac tractum nusquam a poetis Græcis vidi deorum incessui affimulari: vide tamen Spenc. ad h. l. Singulare est inf. IX, 15. 19, quod Iris arcu et fereno cælo discessum suum mirabilem facit.

Cum dei discessu conjunctum interdum illud, ut præter naturam mira aliqua vi affici sentiat modo animum modo corpus is, qui cum deo in mortalem mutato egerat. Sic supra memorato loco Iliad. ν, 62 sq. Neptunum, qui Calchantis personam induerat, agnoscit Ajax manuum pedumque insolito vigore viriumque refectioe, ν. 74. 75, et tetigerat eum deus discedens scetro suo. Imitatus hoc est Quint. Cal. XI, 142—144. Aliud exemplum habes Iliad. ν, 81. 110 Apollinis Æneam restituentis: Ὡς εἰπὼν ἔμπνευσε μένος μέγα ποιμένι λαῶν, et Odyss. α, 320 Minerva discedens Telemacho non modo incessu, sed et ex eo manifesta fit: τῷ δ' ἐνὶ θυμῷ ἦκε μένος καὶ δάσος. Hoc idem faciunt interdum dii tacite et occulte, ut Pallas Menelaum novis viribus recreat Iliad. ε, 569.

Quandoquidem in ipso discessu divina species humanæ formæ succedit, commemorantur quoque illa, quæ in specie divina memorabilia sunt: summa oris pulchritudo aut majestas, corpus humano majus et augustius, cum pulchritudine candor corporis, comæ promissæ, quales perpetuam deorum juventam decent, ut in Cerere, Hymn. ν. 277. 8, et in loco nostro Virgillii.

Quod

Quod inter præsentis numinis signa refertur gratus odor, quem five totum corpus five coma exhalat: uti in Venere, h. l. *ambrosiæque comæ divinum vertice odorem Spiravere*; et Dianæ nec in adspæctum prodeuntis præsentia ex divino odore agnoscitur ab Hippolyto apud Eurip. Hippol. 1391: id quidem ductum est ex antiqua vita, quando regiæ opulentia erat, unguentis suavibus delibutum corpus habere, antequam frequentioribus commerciis copia majore et expeditiore sumtu unguenta Asiæ in Europam illata sunt. A regum autem luxu, qualis tum erat, adumbrata deorum vita, adeoque in eam traductum etiam unguentum ambrosia dictum. Sic de Junone *Iliad. ξ, 170* sqq. et de Venere *Odyss. ζ, 364. 365* et sup. *Georg. IV, 415* sqq. Hoc tamen divinæ naturæ argumentum non nisi in elegantioribus diis locum habere potest; ut in Venere et Apolline; in Diana etiam ap. Eurip. l. c.; in Flora apud Ovid. *Fast. V, 376*: alia exempla v. ap. Burman. ad *Anthol. Lat. IV, 13, 30*. Insignius cæteris est in Hymno Homer. in Cer. 274 sqq., quod apponam, quia reliqua quoque præsentis numinis argumenta sub discessum continet: *ὡς εἰπούσα θεὰ μέγεδός τε καὶ εἶδος ἀμειψε, Γῆρας ἀπώσαμένη· περί τ' ἀμφί τε κάλλος ἄητο, Ὀδμή δ' ἰμερόεσσα θυέντων ἀπὸ πέπλων Σιδνατο. τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο Λάμπε θεῆς, ξανθὴ δὲ κόμη κατενήνοθεν ὤμουσ' Αὐγῆς δ' ἐπλήσθη πυκινὸς δόμος, ἄεροπῆς ὡς· Βῆ δὲ δι' ἐκ μεγάρων.* Videmus hic sub discessum Cereris formam divinam receptam: pulchritudinem, ambrosium odorem, candens corpus, comam promissam; lucem per domum fufam. Imitatione quoque expressa res in templis: v. c. de Dea Syria et in teletis: ut ap. Apulei XI.

Et hi quidem priscae et epicæ poëseos præcipui modi divinam præsentiam declarandi, super quibus multa possint argutius disputari, nisi hoc a consilio nostro esset alienum; et facere hoc cuivis ex superioribus est in promptu. Quando autem de origine et causa hujus phantasmatis hominum mentibus subnati quaeritur, ablegandus est lector ad Exc. I ad lib. IX, 638. Nec tamen existimandum est, semper hæc tam accurate et diserte a poëtis tractari. Quin sæpe satis habent, deum memorare cum mortali agentem, numen suum manifestantem, et a mortali agnitum, nulla tamen re adjecta, qua intelligatur, quomodo id fieri potuerit. Scilicet jam ab initio inter poëtam et lectorem tacito consensu convenerat, posse et solere a diis fieri ea, quæ naturæ morem deferunt eoque ipso mirationem faciunt. Exempla vide *Iliad. υ, 319*, ubi Neptunus Æneam non latet, et *ε, 334* Apollinem idem *Ἐγὼ ἐσάντα ἰδών.* adde *Iliad. β, 172. ε,*

794. 815. Sic inf. XII, 632 *Juturnam forem agnoscit Turnus, nec additur, quo signo vel argumento.*

EXCURSUS XIV.

Equi caput omen Carthaginensium fortunæ.

I, 442—445. *Pæni Effodere loco signum, quod regia Juno Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello Egregiam et facilem victu per sæcula gentem.* Caput equinum adeo auspicium et omen fuit futuræ fortunæ; fore Pœnos gentem bellicosam et rerum copiis (ex agricultura, navigatione et commerciis populorum) affluentem. Justin. XVIII, 5, 16 *Ibi quoque equi caput repertum, bellicosum potentemque populum futurum significans, urbi auspicatam sedem dedit.* Quas fiducias verbis, *facilem victu fore gentem*, interpretandis adhibuerint viri docti, vide ap. Cerd. Burm. Trapp. Si Carthaginensium historiam inspicere meminissent viri docti, in multis hujus et quarti libri locis minus turbassent. Celebrata satis inter veteres res est, Carthaginenses agri colendi studiosissimos fuisse, et totum illum Africæ tractum latissimo cultu summæ fertilitatis effloruisse. Itaque præclare iis portenditur perpetua victus copia et affluentia; et *facilis victu* est is, qui facilem et paratum victum habet: *εὐπορος*, ut agrum *frigibus* vel *frugum facilem* dixere veteres. Tenendum scilicet, ea, quæ in vulgari oratione *τὸ facilem* pro adjectivo adjunctum habent, poetice ita efferri; ut si *alloquium regis facile* exprimendum sit, *facilem regem alloquio* vel *alloqui* dicat poeta, ut Val. Fl. V, 407 *littus quod facilem appulsus habet, idem littus facilem appulsibus.* Ita, quæ *victum facilem* fundit humo tellus Georg. II, 460, est etiam *tellus victu facilem*; et sic *gens victu facilem*, quæ habet victum, alimenti copiam paratam, affluentem, propter agrorum scilicet fertilitatem et ubertatem. Simili modo infinita alia ad profaicam formam comparanda sunt. Æn. VIII, 318 *asper victu venatus*, h. e. qui victum asperum, qualis est vitæ asperæ, duræ et pauperis, præbet. *nox aspera curis*, Val. Fl. III, 362, quæ curas asperas secum affert et sic porro. *Equus* autem quidni ferax et lætum solum, equis alendis idoneum, ominetur? quum hoc armentum pabuli copiam et uberem agrum inprimis sibi poscat. Vide, si talis res auctoritate indiget, Columellam de R. R. VI, 27. Varia quidem de hoc portento inter fundamenta urbis reperto fuit narratio, nam alii (v. Justin. l. c. Serv. et Pompon.) primo caput bubulum, alii palmam simul repertam

repertam tradiderant, proxime tamen ad nostrum alii ap. Eustath. ad Dionys. Perieg. 195 εὔρον κεφαλὴν ἵππου, καὶ συμβαλόντες σημαίνεσθαι σχολὴν αὐτοῖς καὶ παρ' ἄλλων δόσιν τροφῆς, κατὰ τοῖς ἵπποις, ἐκτίσαν ἐν τοιούτῳ τόπῳ Καρχηδῶνα. sane diversa interpretatio de otio ac pacis studiis, inprimis ex mercatibus; vides tamen in hoc ipsum, *facilem victu*, ita expressum, ut sine multo labore victum inveniant. Quod Æn. III, 540 sqq. diversum ex equis augurium petitur, nihil officit. Poterant enim eadem res diversis temporibus et rerum conditionibus ad diversa trahi omina. Ita ἵππον πολέμιόν τε καὶ ἐπήλυδα, *bellicosum et advenam* interpretabantur vates Telmessenses ap. Herodot. I, 78.

EXCURSUS XV.

Pictura in templo Carthagini ab Ænea perlustrata.

I, 453 sqq. *Namque sub ingenti lustrat dum singula templo, Dum—Artificumque manus inter se operumque labores Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas.* De pictura vulgo hæc accipiuntur; et v. 464 *picturam* expresse appellavit. Quod si verum est, adversus temporum rationem peccare poëta maluit hæc commemorans, modo gratis rerum imaginibus delectaret. Nam *Iliacis temporibus non fuisse* pingendi artem *apparet.* v. Plin. XXXV, 6. Observatum hoc jam est Gogueto *de origg. legg. art. et discipl.* Tom. III, p. 346. Et Homerum sculpturæ opera in omni metallorum genere memorare, *nulla picturæ*, unicuique Homerum legenti facile succurrit. Videndum igitur, an Virgilius non de pictis tabulis, sed de anaglypho opere, et quidem ex ære, quod antiquissimum fuit genus, et quo ducunt fores ex ære factæ v. 448. 449, agere (dicendus sit? Nam, quod *picturam* dixit, hoc poëtica elegantia de quovis opere, quod figuras rerum ac signa repræsentat, bene memorare potuit. Accipiendum autem ita esset de sculptorio opere in foribus templi ac valvis ex ære factis: in his enim, ut et in fastigiis, templorum pariter ac palatiorum frequens cælatura: cf. Pauf. I, 24. V, 10. X, 19. VIII, 45. cf. Drakenb. ad Silium II, 32. Ovid. Met. II, pr. et solent poëtæ in argumentis ejusmodi sculpturæ sibi placere: ut iisdem in locis. Non picturam sed sculpturam expressit etiam, qui hæc imitatur, Silius in *Eliæ nostræ templo: stant marmore mæsto Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum A Belo series*, Pun. I, 86. Habuit tamen ille ante oculos simul alterum locum Æn. VII, 177, ubi Pici regia similiter describitur. At Valer. Fl. V, 411 in fastigio templi
(ita

(ita quidem nobis videtur) et in foribus 417—465 expressas historias apud Colchos memorat; sapienter quidem hoc; sed idem in operis summa infelix; non enim apparet, quorsum ista descriptio anaglyphi inserta sit. At noster poëta ad confirmandum Æneæ animum his rerum imaginibus egregie utitur. Anaglypha idem et alibi memorat, ut inf. 640. Inter hæc tamen commento illi sculpturæ h. l. non magis confidam, quam ei, quod multo minus probabiliter in animum venit viro docto, ut crederet, hic de textura agi. Nisi vim facias verbis, non nisi de tabulis pictis agere poëta potuit: et dicendus ille est maluisse morem Italiæ suæ sequi, in qua passim visabantur porticus templorum pictæ. Res Trojanas inter argumenta fuisse, vel ex Petronio 29 et 89 discere licet: cf. Wernsdorf. V. C. P. Min. T. IV, p. 605. Nihil frequentius eodem more inter Græcos, quos, parietes templorum et porticus picturis exornasse, multa docent exempla apud Plinium et Pausaniam, ut Athenis I, 17 in Thesei templo; I, 18 in templo Dioscurorum; I, 20 in t. Bacchi; cf. c. 25. 26. Athenarum X, p. 456 extr. Trojani autem belli historiæ, etsi in populo, qui nihil cum Trojanis et Græcis commune haberet, recte tamen poterant operis ab arte profecti argumentum præbere. Solet enim ars externas historias, imprimis claras et nobiles, sibi materiam facere; et ab Etruscis similiter belli Trojani historiam, quamquam illa aliena ab hoc populo erat, in tot monumentis, imprimis sepulcralibus, expressam videmus. Cæterum ea, quæ mox memorantur, non continui alicujus operis uniusque tabulæ argumentum sunt habenda; certe nihil in poëta video, quod ita statuere jubeat; sed singulæ historiæ singulorum operum argumentum constituere putandæ.

EXCURSUS XVI.

De Rhefo.

I, 469. *Nec procul hinc Rhefi niveis tentoria velis.* Novavit plura in rebus Trojanis Maro, ab Homero aliena, et morem ætatis suæ prætulit; Tragicos ea in re sequutus, qui equites, tubas, et alia memorant, quæ heroica vita ignoravit. Nunc tentoria narrat *niveis velis*: in quibus non tam illud me movet, quod *nivea* tentoria fecit, eo scilicet, ut vel noctu nitore fulgentia late essent Diomedis et Ulyssi speculantibus conspicua; sed

fed quod Trojanis temporibus tentoria nondum erant *lintea*. Achivorum κλισίαι stipitibus lignisque constabant, vimine intertexto humoque aggesta, adeoque tuguria potius. v. Iliad. ω, 449 sqq. cf. Eustath. ad Iliad. α, 185. Recte et Tzetzta in Antehomericis, quæ MS. apud me habeo: Achæi: τῆξαν δὲ κλισίας πλετάς, σαβάραϊς (h. e. σαυροῖς) ἀραρυίας. Thraces vero illa nocte ne in talibus quidem tentoriis, fed, ut erant, nuda humo recubabant; πεδοσιβεῖς ut in Rheseo 763 sqq. quid? quod totus Trojanorum exercitus sub dio noctem agebat, quantum ex Homericâ lectione memini. Etiam Rhesi Trag. auctor tantum εὐνάς Thracum et κοίτας memorat.

EXCURSUS XVII.

De Troilo.

I, 474—478. *Parte alia fugiens amissis Troilus armis, Infelix puer, atque impar congressus Achilli, Fertur equis, curruque hæret resupinus inani, Lora tenens tamen; huic cervixque comæque trahuntur Per terram, et versa pulvis inscribitur hastia.* Troilus Priami f. (aliis Apollinis. cf. Not. ad Apollod. p. 762) admodum puer, h. e. in prima juventa constitutus (*impubem Troilon* Horat. dixit II, 9, 15: *nimum cito Congressu Achilli Troile* Senec. Agam. 747. 748) ab Achille victus. Factum jam ante Iliadis tempora. Nam libro ultimo inter occisos ab Achille filio Priamus Τρώϊλον ἰππιόχαρμην memorat, Iliad. ω, 257. Meminit etiam Quintus Paralip. IV, 155. 419 sqq. inter superiorum temporum res ab Achille gestas; et in hoc prævisse auctorem Cypriorum carminum, e Proclo MS. didici. Alii ferius et post Memnonis demum interitum collocasse videntur, ut ex Lycophrone 307 sqq. et Tzetzta ad e. I. colligas. Et sic manifeste Dictys qui vulgo fertur IV, 9. Post Hectorem Aufonius Epitaph. 18, qui h. l. expressit. Omnino varie hanc narrationem a prisca poetis tractatam fuisse necesse est. Inprimis tamen infames fuere Achillis amores in Troilum pulcherrimum puerum, vid. Tzetzta ibid. et ad e. Canter. Nov. Lect. II, 9, et h. l. Cerda post Servium: quamquam Tzetzta pro solita sua stultitia sponsione certat, Troilum magnum jam natu fuisse. Nata autem sine dubio est ea fabula e poetarum lusibus, qui puerorum amores inprimis Achillis exemplo defendebant; quam ad rem summum illud occisi Patrocli desiderium memorari solebat. Fuere ex eo genere plures, ut Phanocles, cujus Ἐρωτες ἢ Καλοὶ nuper

nuper in memoriam revocati fuere fragmento a Ruhnkenio V. C. retractato. cf. Notæ ad Apollod. p. 532 sqq. Illud mireris, quod jam Lycophron fabulam hanc Troili interpolatam sequutus esse videtur l. l. et Aræ auctor carminis, quod inter Simmiæ παίγνια habetur. Cæterum Virgilius Troili cædem ita narrat et tractat, ut is cum Achille congressus vulnere accepto curru exciderit, pedibus tamen ita impeditus, ut supinus e curru delapsus ab equis raptaretur (compara Iliad, ζ, 42. 43), cum interea nec hastam nec frena e manibus dimitteret; itaque hasta inverfa per terram tracta fulcos in pulvere tractim faciebat; nisi cum Servio eum malis hastam Achillis, qua erat transfixus, traxisse vulnere inhærentem, exquisitus autem: *pulvis inscribitur hasta,* quam, ut *hasta scribat in pulvere.* Aliter Diçtys l. l. Dares c. 33. Josephus Iſcanus VI, 289 sqq. Tragœdiæ Troili nomine inscriptæ fuere olim Sophoclis, et aliorum.

EXCURSUS XVIII.

De Hectore circa Trojam raptato.

I, 483. *Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros Achilles.* Observatum et hic et ad Homerum jam ab aliis (add. Wernsdorf V. C. ad Epit. Iliad. P. M. T. IV, p. 742), Homerum raptati circa Trojam Hæctoris non meminisse. Ter circa urbis muros fugit Hæctor (Iliad. χ, 208), casus autem e curru ligatus statim ad naves trahitur, v. Iliad. χ, 399 sq., ubi ter quotidie circa Patrocli tumulum raptare eum solebat Achilles, Iliad ω, 14 sqq. Tractum igitur Hæctoris cadaver circa muros aut uni ex Cyclicis aut ex Tragicis deberi puto, qui omnia fere belli Iliaci facta variis modis tractata et ornata pro consilii ratione sæpe inflexerant et variaverant. v. Excurs. ad Æn. II, pr. Fuere autem hujus argumenti tragœdiæ olim plures Æschyli, Timeſitheï, Dionysii Tyranni, Ennii, "Εκτορος λύτρα inscriptæ, aliorum Πείραμος, Ἀχιλλεύς. Virgilius tamen in primis ante oculos habuisse videtur Euripidem, quem inter cæteros ille probavit, Androm. v. 105. 106. Hanc Ennius latinam fecerat, exque ea hic ipse locus de miserabili Hæctoris cæde superest: v. Fragm. Ennii p. 239. Est ex ea vox sonora et splendida *raptaverat* petita. cf. inf. II, 272.

EXCURSUS XIX.

De Memnone.

I, 489. *Eoasque acies et nigri Memnonis arma*: Memnonis ad Trojam adventus, et pugna cum Achille ac cædes, inter res Iliacas post Iliadem celebre argumentum, quod inprimis nobilitavit *Arctinus Milesius*, cujus *Æthiopsis* libris V olim fuit lectitata: Ejus argumentum a Proclo servatum e cod. Vatic. datum vid. in Biblioth. philol. nova. unde intelliges, carmen illud initium cepisse ab Penthesileæ accessu ad urbem, atque etiam post Memnonis mortem complexum esse Achillis extrema, ludos funebres ei factos et judicium armorum inter Ulysssem et Ajacem. Nihil itaque mirum, quod Schol. Pindar. I, 4, 58 Ajacis ἀποχρησίαν ex illo carmine docet. Etiam in Tabula Iliaca a Fabretto edita Αἰθιοπίς κατὰ Ἀρκτίνον τὸν Μιλήσιον adscripta, tamquam ex qua rerum expressarum pars petita sit. Arctinum ad Olymp. IX Suidas, ad IV refert Eusebius Hieronymi MCCLIV, ubi v. Pontac. Scalig. Vallarf. item Salmast. ad Solin. p. 599. 600 Ryck. de prim. Ital. colon. p. 440. Eidem Ἰλίου Πέγσις tributa, de qua v. Excurf. I ad lib. II pr. Secundum veteres, quos amissimus, late describitur Memnonis fatum a Quinto Paralip. lib. II et Dicty IV, 4. VI, 10. Multis etiam olim tragædiis fuit celebratus Memnon, Æschyli inprimis et Sophoclis, cujus Αἰθιοπίες ejusdem argumenti fuisse videntur, et, quod probabile sit, una eademque cum *Memnone* fabula. Memnonem etiam Homerus ipse memoravit Odyss. δ, 188. λ, 521 et quidem tamquam pulcherrimum juvenem. Virgilius tamen *nigrum* appellat. Scilicet Tithoni et Auroræ filius Indos et Æthiopes adduxisse fertur, ut Trojanos opem ferret. Obscurior est fabula, et quæ modo ad Ægyptum superiorem, modo ad Assyriorum adeo origines revocetur. Vide a Pocockio congesta ad Memnonis signum illustrandum in ruinis Thebarum (*Descript. of the East* Tom. I, p. 101 sqq. et in Inscription. ant. græcis p. 80 sqq. 91 sqq.). Sed ne poëtæ absurda commenti esse videantur, hoc saltem monebimus, Assyriorum imperium videri illo tempore usque in Asiam minorem prolatum, atque ex iis finibus, adeoque ex Oriente (hinc *Eoæ acies*), non vero ex Assyria proprie dicta, fingi vel tradi aliquem Memnonem copias Trojanis adduxisse; Indos et Æthiopes poëtæ vocant; quo nomine omnes ad Orientem sitos populos, in australibus inprimis plagis, declarabant veteres. Ornata deinde variis modis et amplificata fabula, cf. Pausan. X, 31 p. 875. Schol.

Schol. Pind. Nem. 6, 85. 3, 106. add. inf. ad v. 751. Confusa tandem cum alio Memnone Ægyptio, *Phà-memopha* apud Paufl. I, 42 p. 101, alibi *Amenophis*, f. Amun-no-phi, sec. Jablonk. de Memnone p. 31. Erat is fol oriens: id quod statua quoque sub orientem solem vocalis declarabat.

EXCURSUS XX.

Dianæ et Nympharum choreæ.

I, 498—503. *Qualis in Eurotæ ripis aut per juga Cynthi Exeret Diana choros, quam mille secuta Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram Fert humero, gradienſque deas supereminet omnes; Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus. Talis erat Dido; talem se læta ferebat Per medios.* Expressa suavissima formæ Didonis et speciei corporis proceræ cum Diana comparatio, cujus femina jam in nobilissimo illo versu de Helena Odyss. δ, 121. 122 Ἐκ δ' Ἑλένη θαλάμοιο θυώδεος ὑψοσόφοιο ἠλυθεν, Ἀρτέμιδι χρυσηλακκάτω εἰκονῆα latent, et Odyss. ζ, 101 sqq. Τῆσι δὲ Νασικάα λευκώλενος ἤρχετο κολπῆσι. Οἴη δ' Ἀρτέμις εἴσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα, Ἡ κατὰ Τηόργετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανδρον Τερπομένη κάπρησι καὶ ἀκείης ἐλάφοισι, Τῆδε δ' ἄμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς Αἰγιόχοιο, Ἀργεονόμοι πικίζουσι, γέγηθε δὲ τε φρένα Λητώ: Πασάων δ' ὑπερ ἦγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖά τ' ἀργινώτη πέλεται; καλὰ δὲ τε πᾶσαι. Ὡς ἦν ἀμφιπόλοισι μετέπερεπε παρθένοσ ἀδμήτα. In qua Homerum cum Virgilio contulerunt viri docti, iniquo fere judicio, cum modo in singulis partibus hærent, et ex accessoriis rebus vim totius comparationis definirent, modo alterius poetæ cæco amore omnem laudem ad eum, contemto altero, traherent. Probus, etiam Pomponio Sabino ad h. l. laudatus, ap. Gell. IX, 9 (cf. Macrob. V Sat. 13 et 14) *nihil quidquam tam improspere Virgilium ait ex Homero vertisse*—quem locum ibi vide et expende Grammatici pravum acumen. Nam singula refellere non vacat. Contra Jul. Cæf. Scaliger in Poëtice V, 3 p. 219 *Virgilianos versus a magistro, Homericos vero a discipulo confectos* ostendere vult. Sed erat summus Vir omnino Homero iniquior. Probum vel Scaligerum excrisperunt vel sequuti sunt plurimi alii, etiam nuper Martorellus (in *gli Euboici secondi Abitatori di Napoli* p. 405). Nobis quidem, ut in aliis, inventi laudem, quæ hæud dubie est major, Homerus, majoris ornatus commendationem habere videtur Virgilius; et esse in utroque, quod probes, quod mireris. *Choros* egregie substituit Virgilius, cum Home-

rus *lusum* memoret: *παίξουσιν*, quod, etsi et ipsum de choreis ac saltatione sollenne, ut v. c. Odyss. 9, 250, 251 (et paullo ante *μολπή* cantus cum saltatione, v. Græv. Lect. Hesiod. c. 19); vix tamen Homerus, quæ ejus verba sunt, alia de re quam de incessu et discursitatione venantium cogitare potuit. Variavit itaque Virgilius rem, et multo splendidiorem speciem exhibuit *χορευούσας*, non discurrentes, Nymphas. Vituperant tamen in Marone choros Dianæ, deæ venatrici, tributos, et præferre hactenus possis Silium, qui in re venatoria substitit in loco e nostro expresso lib. XV, 772 sqq. *Ut, cum venatu saltus exercet opacos Dictynna, et lætæ præbet spectacula matri, Aut Pindi nemora excutients, aut Mænala lustrans, Omnis Naiadum plenis comitata phæretis Turba ruit, striduntque sagittiferi coryti:—exsultat vertice montis Gratam perlustrans oculis Latonia prædam.* aut illam Claudiani R. P. II, 62—70, ubi Amazonum *cohors* memoratur. Scilicet non meminere viri docti, cum antiquorum hominum more solennis in solennibus festis et sacrificiis esset saltatio cum cantu, traductas esse choreas, ut alia vitæ humanæ gaudia, ad beatam deorum vitam. Inprimis autem puellares choreas, dederunt veteres Veneri cum Gratiis et Nymphis; quod ex iis in suum carmen derivavit Horat. I, 4, et Dianæ cum Nymphis, v. c. apud Callim. in Dian. 170 sq., unde ejus Nymphæ *χορηγίδες* v. 13, 14. In talibus autem choris haud dubie, quæ procerior et pulchrior est corpore, eminet super cæteras. Aliam viam ingressus erat Apelles, qui *Dianam* pinxerat *sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus videbatur, id ipsum describentis.* Plin. XXXV, 36, 17. Velim utique Plinium aut disertius aut subtilius rem expoüisse; si sacra facientes puellæ chorum ducebant, non bene intelligitur, quo jure Dianam illis inferere potuerat Apelles: cui enim sacra faciebat dea? aut quomodo sacris seu suis seu alienis interesse illa poterat? Tum quomodo artifex Homeri versus vincere dici potuit *id ipsum describentis!* cum Homerus longe aliam Dianæ cum Nymphis ludentis speciem expresserit. Dubitare quoque licet, sitne *sacrificantium virginum chorus* de choro proprie dicto accipiendum; an *chorus* dictus sit pro turba ac multitudine: ut ap. Ovid. II Met. 441 sqq. *Ecce suo comitata choro Dictynna per altum Mænalon ingrediens* etc. *Eurotam* tribuit Dianæ Virgilius, Laconicæ fluvium, qui *Taygetum montem* alluit, quem
Homerus

Homerus memoraverat. Nec *Cynthus* inepte nominatur, utpote Deli insulæ mons. Magnus numerus Nympharum bene declaratur: *quam mille sequitur O. hinc atque hinc glomerantur*, Nympharum comitatum Latonam circumstantem pulchre etiam Apollon. expressit in loco insigni et cum hoc comparando III, 875 fqq.: incedit iōi Diana curru vecta Nympharum comitatu stipata, sacro interfutura. Alio invento Penthesilea inter Amazones eminens cum Luna inter sidera et cum Aurora comparatur a Quinto Smyrnæo I, 36 fqq., quod proxime accedit ad illud Horatianum: *velut inter ignes Luna minores*. Quod *pharetram fert humero* Diana, otiosum (quamquam vel sic positum, ornaret tamen; cum dea sit ἰοχέαιρα) haberi nequit, siquidem Nymphas *supereminet omnes*: conspicuique adeo sunt humeri deæ. Jam hoc quidem ornatus extulisse Homerum, negari nequit: Πασάων δ' ὑπερ ἤγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, 'Ρεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δὲ τε πᾶσαι. in quibus inprimis novissima verba præclare dicta sunt. Recte itaque ab his abstinuit poëta Romanus. In versu autem 502 cum Homero certasse videri potest: cuius γένηδε δὲ τε φρένα Λητώ reddidit: *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus*: quod enim Homerus in medio collocaverat, ipse in fine subjecit. Est etiam hoc in artificio magnorum poëtarum, ut in fine comparationis adjiciant adjunctum vel factum aliquod, quod illam notionem, ad quam illustrandam tota comparatio erat instituta, inprimis animo audientis infigit. Feliciter illud interdum ab aliorum sensu et opinione ducitur, aut a vi, quam res ad eorum animos et affectus habet. Ita h. l. præclara Dianæ species mirifice declaratur Latonæ matris sensu, quæ si miratione filix defixa fuit, quid de aliorum iudicio expectabimus? *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus*: exultat tacite et in sinu gaudet, animadversa hac filix suæ divina formæ maiestate. Atque hoc decus Virgilius sibi conflavit ex illo, quod temere inter cætera abjectum repperat: γένηδε δὲ τε φρένα Λητώ. Conf. imitationem Claud. R. P. II, 69 sq. In illis: *gradiensque deas supereminet omnes*, multi certarunt cum Virgilio. Statius I Silv. 2, 115 *Latias, metire, quid ultra Emineat matres, quantum Latonia Nymphas Virgo premit, quantumque egomet Nereidas exto*. Juvat tandem observare et hoc, post alios, nisi fallimur: in forma Didonis describenda uno epitheto defungi poëtam: *pulcherrima Dido*: tam parum poëta

poëta ulteriore pulchritudinis descriptione immorandum sibi esse putabat: nec facile corporis formosi speciem per partes describere ullus poëta, si sapit, laborabit.

EXCURSUS XXI.

De antiquo Italiae nomine.

I, 530—533. et III, 163—166. *Est locus, Hesperiam Graeci cognomine dicunt—Enotri coluere viri; nunc fama, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem.* Nomina Italiae omnia a Graecis venisse videntur; an inter incolas toti huic terrarum tractui nomen commune impertitum fuerit ac quale, ignorari, aut verius, nullum omnino ab initio fuisse, putamus. Ita enim fert rerum hominumque ratio ac mos, ut nomina non imponantur rebus nisi iis aut ab aliis aut inter se discernendis; adeoque nec terris ac regionibus imposita fuere nomina nisi hominum commerciis subnatis; ut aut diversarum stirpium ac gentium sedes designarentur, aut ut accolæ ac fines dirimi ac regi possent. Inventa itaque terrarum nomina partim inter tribules ac populares, partim ab advenis. Prioris generis nomina, id quod ipsa rei ratio credere jubet, ad angustos tractus, quos aliqua stirps, tribus, vel gens tenebat, spectarunt; alia nomina in his substitere, alia inde latius ad proxima quæque loca proferri cœperunt. Aliter res se habere potuit in nominibus, quæ ab advenis seu negotiandi seu visendi causa fines ingressis invenirentur; quippe quæ magnum terrarum tractum jam ab initio declarare possunt, dummodo, fines aut oram ac littus aut populum tam late protendi, primo statim aditu constabat. cf. Exc. II extr. ad lib. VIII. Potuit adeo isti terrarum tractui, quam Italiam appellamus, nomen impositum esse a Phœnicibus, quod tamen nunc ignoramus. Nomina, quæ tenemus, Græcæ fere originis sunt: verum Græci non nisi exiguos littoris tractus ab initio cognitos habuere. *Saturniæ* quidem nomen, quod Dionysius Halic. I, 34 putabat, vix fuit commune ac vulgare, sed est poëtarum; etsi primo ad locum aliquem circa Tiberim spectasse dicitur: v. ad lib. VIII Exc. II extr. *Hesperia* nomen, terram ad occidentem sitam declarans, commune fuit cum Hispania; ut satis appareat, Græcis ex omni Europa primam innotuisse Italiam, nec nisi navigatione

navigazione ad ulteriora facta, Iberiam quoque in noticiam venisse. Reliqua Italiae nomina, cum certo agro vel certae regioni, quam primum adierant vel coloniis frequentarant Graeci, essent propria, ad remotiores terras, modo angustius modo latius, tandemque ad totum hunc ab Alpibus procurrentem tractum fuere traducta. *Ænotria* ab initio fuit ager inter Lameticum s. Terinæum sinum ac Scylacium, qui ferioribus temporibus Bruttiorum erat. Appulerunt enim Ænotri Pelasgi in littore hoc Italiae interiore, atque Ausonibus hinc ejectis protulerunt fines suos primum versus Laum fluvium et Metapontum urbem, mox usque ad Silarum et Bradanum, forte etiam latius; Dionysius quidem hos ipsos Pelasgos ad Latium progressos Umbris Siculisque expulsus et cum Aboriginibus permixtos ea loca tenuisse narrat; sed ex opinione ita statuens; cum non meminisset, alteram Pelasgorum multitudinem in mare Adriaticum evectam aliunde per Umbriam ad ista loca penetrasse. Propter cognationem stirpis tamen, aut etiam secundum illam Dionysio quoque probatam opinionem, Ænotri totam Italiam obtinuisse dici possunt, et ipsa Italia *Ænotria*, uti a prioribus incolis *Ausonia*, et a Chonibus, Ænotrorum parte, *Chonia*. Accuratius hæc secundum Aristotelem de rep. VII, 10 et Strabonem VI p. 391 comparato Dionysio I, 11 sq. 35 sq. post Cluverium a nobis exposita sunt in *Guthriani* operis (*Allgemeine Weltgeschichte*) recensione T. IV p. 75 sq. et al. Successit Italiae nomen, idque paullo serius; *nunc fama*, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem; Ergo Trojani saltem belli tempore in Ænotriæ locum alterum Italiae nomen successisse, audierat Virgilius. Convenit hoc fere cum eo, quod Dionys. Halic. habet, XVII γενεαῖς seu ætatibus h. e. 459 annis ante bellum Trojanum, Ænotros Italiam accessisse: etsi hoc conjectura tantum, neque ea satis probabili, apposuisse videri debet: cf. Exc. IV ad lib. VII Add. Commentat. de fabulis Gr. inter Etruscos in T. III. *Nov. Comm. Soc. Sc. Gotting.* p. 35. 36. Ipsum Italiae nomen ab initio illi parti fuit proprium, intra cujus fines Ænotria principio includebatur, Antiocho Syracusio teste apud Strabonem VI, p. 391, et Dionys. Halic. I, 34. Ab *Italo*, qui ex regibus post Ænotrum gentis conditorem fuit, nomen ductum idem Antiochus tradiderat, v. loca laudd. Hellenicus autem Lesbicus cum Timæo ap. Gell. XI, 1 aliisque a *vitulis*, ἰταλοῖς (Leguntur eadem in Apollodoro II, 5, 10, sed v. Notas p. 400 sqq.)

400 sqq.); utrumque tamen conjecturæ potius Græcanicæ, quam acceptæ a majoribus narrationis fidei, deberi videtur. Saltim hoc ex iisdem locis teneri forte potest, circa Herculis Thebani demum tempora Italiæ nomen invaluisse. Omnino super nominis origine multa alia aut commenti sunt aut tradidere veteres. v. Serv. ad h. l. I, 533. adde his Bocharti somnia (*Canaan* I, 33). Siculorum regem appellat Italum etiam Thucydides VI. cf. Cluver. Ital. I, p. 10 sqq., qui tamen frustra conatur efficere, ut Italiæ nomen Latio proprium fuisse videatur. Cæterum, quod in Servianis ad v. 532 lib. I legitur: *Ænotria, ut Varro dicit, ab Ænotro, Sabinorum rege, videndum est, an a feriore manu inculcatum sit. Consentit enim cum iis, quæ a Catone Anniano p. 6 traduntur.*

EXCURSUS XXII.

Auro inclusum ebur, marmor, argentum.

I, 588—593. *Restitit Æneas, claraque in luce refulsit, Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.* Comparationem vulgo male institutam in altera editione deserueram: recte quoque adversus illam disputavit Mejerotto V. C. in Dubiis p. 35. Primum conferenda cum h. l. inf. X, 135 sqq. Homer. Odyss. ζ, 229—235. ψ, 156. 162. De statua ex ebore, argento, vel marmore facta vix recte hæc accipias; quorsum enim pertinere τὸ *circumdatus* dixeris? nam ad inaurandi artificium multo minus bene hoc referas. Cogitandum saltem de sculptura vel anaglypho. Enimvero accipere præstat simpliciter de ornamento aliquo vel cimelio, ex ebore, argento, vel marmore facto, quod intra aliam materiam, h. l. aurum, comprehensum et inclusum est, ut ita auri splendore repercusso interioris materiæ candor et nitor tanto clarius effulgeat. Ad similem modum viri divina oris dignitate ornati species erat tanto magis insignis et præclara, quod *nimbus fulgidus* eum circumdabat. Quod etiam multo magis patet ex altero loco lib. X, 135 sq. *Qualis gemma micat, subvum quæ dividit aurum* (auro inclusa) *Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem* Inclusum buxo, aut *Oricia terebintho* Lucet ebur. Ascanius scilicet inter cæteros pugnantibus conspicuus est oris nitore et pulchritudine. At Homerus, e quo uterque locus expressus, dum Ulyssæm lotum et unctum nova corporis dignitate enituisse declarare vult, simpliciter *argentum auro inclusum* memorat, versibus tamen

nitidissimis; inprimis ad declarandam notionem τῆ· τῶ περί·
 χευε χείρι, adhibet illud: Ὡς ὅτε τις χρυσὸν περιχέυεται ἀργύρῳ
 ἀνῆς Ἰδρις — in quo argentum, h. e. ornamentum aliquod
 et ἀγαλμα, muliebris v. c. ornatus, ex argento, ferrumi-
 natione (κολλήσει, συναφῆ), inclusum auro, intelligere in prom-
 tu est; in quo argenti nitor ac candor inter aurum suavius
 ac vividius elucescit; auri enim rutilantis splendore reper-
 cussio argenti nitor multo magis efflorescit. Apparet ex his
 ipsis locis talem argenti aurique in uno opere consociandi
 usum ac morem viguisse, et placuisse Homeri saltem ætate:
 Talis erat calathus Helenæ ex Ægypto apportatus Odyss.
 δ, 132 τάλανον Ἀργύρεον· χρυσῶ δ' ἐπὶ χεῖρα κερράωντο. Ta-
 lis erat crater ibid. v. 615. Omnino variis metallis vas vel
 utensile exornandi morem fuisse declarat v. c. lectus Ulyssis
 Odyss. ψ, 200. At eboris aurique, inprimis in anaglypho
 opere, miscendi mos a Græcis Romanisque est frequentatus.
 cf. Ge. III, 26. Cæpito quoque lignum ebore distingui, mox ope-
 riri: Plin. XVI, 43 f. 84.

EXCURSUS XXIII.

Teucris ad Sidonios accessus.

I, 619—626. *Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
 Finibus expulsam patriis, nova regna petentem Auxilio Beli: ge-
 nitor dum Belus opimam Vastabat Cyprum et victor ditione tene-
 bat.* Multa cum arte ac sagacitate hæc ex tragicorum fabulis
 ad majorem rei probabilitatem traduxit poëta. Teucer, re-
 dux a Troja, a patre Telamone aspere acceptus, sive quod fra-
 trem Ajacem non esset ultus, sive alia de causa (v. Serv.),
 neque in insulam Salaminem admissus, forte Phœbi accepta,
 profectus, novam Salaminem in Cypro condidit. Plures
 fuere hujus argumenti tragicæ fabulæ. Nunc ea de re He-
 lena Eurip. 89 sqq. 144 sqq. est consulenda. Extiterunt
 forte etiam lyrica carmina, unde Horatius I Carm. 7 ex-
 pressit, nisi is Pacuvium ante oculos habuit. v. Cic. II de
 Or. 46. Jam Cyprum a Phœnicibus coloniis fuisse frequen-
 tatam, atque etiam ditione habitam, vel ipse insulæ situs
 probabile facit. Forte tamen et historiarum monumenta tra-
 diderant, a Tyriis vel Sidoniis, et quidem a Belo aliquo,
 Cyprum fuisse bello petitam. Paulo tamen licentius in his,
 jure quidem suo, versatur poëta. Facit Beli, Tyri regis,
 sedem

sedem *Sidonem*, quæ tamen, Trojanis saltem temporibus, suos reges ipsa habuit (cf. ad *Guthrium* T. I, p. 439). Paridem Sidonem venisse et urbem evertisse, narratum erat in Cypriis, ut ex fragmento Procli Escorial. MS. didici. Accesserat mox ad Cinyram Palamedes in Cyprum missus ad societatem belli petendam: quod ex eodem, ut suspicor, carmine narratur in Alcidamantis Or. in Palamed. p. 73. Fundus erat Iliad. λ, 20—23. Porro *Beli* nomen, tamquam mollius, recte prætulit poëta vero nomini, quod pater Elisæ et Pygmalionis, Tyri rex, habuit *Mutgonis* vel *Matgeni* ap. Joseph. in Apion. I, p. 927, *Mettinum*, *Mettem*, *Methrem* appellant alii, v. ad Justin. XVIII, 4, 3. Adde Serv. ad Æn. I, 343.

EXCURSUS XXIV.

De Ilione.

I, 653. *Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim.* Ilionen inter Priami filias ab Apollodoro et similibus memorari non videas, ab Hygino tamen fab. 243 et 109 ex tragœdia scilicet Græcorum aliqua, quæ interiit. Est ibi illa Polymnestori Thracum regi nupta, et ad eam frater Polydorus educandus mittitur. Etiam Pacuvii tragœdia hoc nomine fuit; et Accii Ilionen ex Nonio laudari videas, male ab aliis, etiam a Columna, inter Ennianas fabulas commemoratam. Ex ea dictum illud: *Mater te appello* e Cic. Acad. Qu. IV, 27 et Horat. II Serm. 3, 61 notum. adde Serv. ad h. l. et III, 15. Laodice frustra huc vocat Cerda, de qua v. Quint. Cal. XIII, 544 sqq. Tryphiod. v. 648 et Pausan. X, 26.

EXCURSUS XXV.

I, 716. *Et magnum falsi implevit genitoris amorem.* Videamus paullo accuratius de h. l., in quo mihi dissentiendum est a doctiss. Interprete. Nam, quæ prima legentis cogitationi occurrat, sententia esse videtur hæc, ut Ascanius falsus desiderium patris, a quo absentiam filii impatienter ferente accessitus erat, primis amplexibus et osculis expleret. Ita *magnum* amorem bene dixit, et *falsus genitor* est elusus, deceptus, vel simpl. cujus verus filius Amor non esset. *Implere amorem*, ut, *dolorem, luctum*, bene dicitur; communius *explere*. Burmannus tamen Corradum, qui ita exposuerat, reprehendit, alteramque rationem proponit, ut sit: *partes filii, patrem vehementer amantis, bene egit*; erga patrem amorem ostendit omnibus numeris ita perfectum, ut is crederet, esse verum filii af-

Tom. II.

L

fectum,

factum. Sane *amor genitoris* est etiam amor in genitorem; et ut *impleri officium* dicitur, cui satisfacimus, ita *amor recte* videtur dictus *impleri*, cum debitus amor præstatur. Sed primum toti rationi fuisse aliquid coacti ac duri videtur; nec, quorsum *magnus* amor pertineat, dicere in promptu est; et Æneæ desiderium potius erat explendum, cujus omnis in Ascanio cura stabat et animus hærebat. Cæterum Servius locum obscure interpretatur, nec Donatus vel Pompon. Sab. quidquam juvant.

EXCURSUS XXVI.

I, 750—753. *Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis; Nunc, quales Diomedis equi; Nunc, quantus Achilles.* Memnonis (de quo vid. Exc. XIX sup. ad 489) *arma* nec apud Pindarum, nec apud Dictyn et Quintum quidquam habent præcipui. Apud Hesiodum Theog. 984 Memnon *χαλκορογυνης*, sed hoc simpliciter *armatus*, ut passim alii heroës. Nisi itaque poëta fabulam parum nunc notam sequutus est, nec commentitium est, quod in Servianis legitur, a Vulcano facta fuisse ei arma; ad barbaricum exercitus Memnonii apparatus, a Trojano more diversum, referendum est. cf. Dictyn IV, 4 et 5. Quod nisi probare malis, accipienda verba sunt simpliciter, ut sit variata oratio pro vulgari: *multa rogitans—porro super Memnone, et Diomede et Achille.* Similis forma orationis Ecl. VI, 80. 81 *Quo cursu deferta petiverit, aut quibus ante Infelix sua tecta supervolitarverit alis*, pro, quomodo ille narraverit, quemadmodum Philomela primum in solitaria loca fugerit, mox vero, in hirundinem mutata, pristina sua tecta iterum petierit, et circum ea volaverit. Sed, ut in nostro Æneidis loco rationi propositæ non satis confidam, facit primum, quod etiam supra v. 489 *nigri Memnonis arma* memorata singulare quid de armis ejus innuere videntur; tum in hoc ipso loco v. 752 *Diomedis equi* subiecti similiter certa aliqua ratione sunt dicti, etsi nec, illi quidnam præcipui haberint, dicere in promptu est. Si equi sunt currus, quos Sthenelus regebat: Iliad. δ, 366. 367, non memini ulla insigniore laude eos a poëta commendari. Sin equi sunt Rheseo casu abducti: sup. v. 469 sq., ii Rhesi erant dicendi, non Diomedis; qui etiam aliis equis, Æneæ abductis, superbiebat in ludis funebribus Patrocli, Iliad. ψ, 290 sq. Quod Servius Diomedis equos a Diomedis Thracis equis carnivoris originem ducere dicit, inter Grammaticorum acumina referendum esse videtur. Tandem *quantus Achilles*, quam magnus corporis viribus et animi virtute.

*Implicuit sequiturque patrem dextrae se parvus Æneus
non passibus æquis. Æn. II, 723.*

P. VIRGILII MARONIS
 Æ N E I D O S,
 LIBER SECUNDUS.

—
 A R G U M E N T U M.

DIDONIS voluntati morem gerens Æneas, excidii Trojani ferriem narrat; ea est hujusmodi: Græci decimo belli Trojani anno attritis jam viribus, virtutisque diffidentes, ad dolum confugiunt: nocteque ea, quæ urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, ejus utero lectissimum quemque procerum includunt. Trojani partim fraude Sinonis impulsî, partim Læocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equum in arce statuunt 1—249. Nocte intempesta Græci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, urbem invadunt. Sinon referato equi utero armatos emittit: omnia ferro flammisque sædantur—267. Æneas

interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat—297. Ille tamen, honestam mortem turpi fugæ præferens, frustra in arma ruit: fatis feliciter primus impetus succedit Trojanis, donec Coræbi consilium secuti, fumtis Græcorum armis, suorum telis obruuntur—437. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse a Pyrrho Achillis filio interficitur—558. Æneas itaque frustra tentatis omnibus, cum jam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisæ patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio Creusæque uxore, fugam arripit—728. Græci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit, cujus quærendæ causâ per totam urbem oberranti obviam fit uxoris Umbra, virumque mortis suæ certiores facit—794: ipse ad focios revertitur; quo jam magnus virorum mulierumque numerus confluerat, ejus auspiciis, quocumque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

ÆNEIDOS, LIBER SECUNDUS.

CONTICUERE omnes, intentique ora tenebant;
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:

2. *Ab alto est Medic. Pierii.*

Hic et tertius liber Epifodii de Trojæ excidio Æneæque erroribus complectuntur, quod præclare poëta intexuit, quippe cum Æneæ fati inprimis conjunctum, et ad admirationem excitandam natura

sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Æneæ narrantis partes tradidit, in eo illud commodi assequutus est poëta, ut tota narratio habeat majorem auctoritatem, magisque miseratio-

nem

Infandum, Regina, jubes renovare dolorem;
Trojanas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danaï: quæque ipse miserrima vidi, 5
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulixi,

3. *renovare jubes regina* Hamb. pr.—4. *epis* Huguen.—5. *ipsa* Franc.—7. *diri* Goth. tert. *Ulixi*, vulgo *Ulyssii*. Franc. *Ulixis*. Goth. pr. et tert. et edd. nonnullæ *Ulyxei*. At *Ulixi* scriptura est Medic. Romani

nem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse; Delectus porro rerum ita relictus erat poëtæ, ut proferre tantum ea liceret, quæ vel movent inprimis vel ornatum admittunt: Tandem ipse audientium confessus post sollennes epulas, et Didonis in Ænea hærentis vultus, habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipsam, jam provectam, habere quoque, quod mentem teneat, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poëtæ judicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco prælegerit. v. sup. T. I Vita V. c. 12 §. 46 sq. Quem autem ex antiquioribus poëtis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Trojæ exponendo, disputatum est in Exkursu ad hujus libri princ. scilicet Iliadem parvam cum Euripidis tragœdiis.

1. *Intenti ora tenebant*, ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conversos in Æneam, Mox v. 2 *altus* tantum ornat,

Et erant tricliniæ lecti magnificentiæ causâ alti; accedebant pulvini.

3. Cf. Odyss. 1, 12 sqq. et 7, 241. 242, sed in Virgilio omnia ornatiora; ut v. 4 ornate pro, ut *regnum Trojanum everterint Achivi, eruerint et Trojanos opes* dixit, et *regno* adjecit epitheton, *lamentabile*, quod lamentabile exitium habuit. Eadem expressit Statius suo more Theb. V, 28 sqq.

6 sq. Reluctatur Æneas narrationemque principio deprecatur: nimium enim sibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione, quas ne Achivi quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturi sint; noctem præterea extremam (cf. Od. 2, 329 sqq.) vix adhuc longam narrationem ferre—*quorum pars m. fui*, quarum calamitatum magna pars me ipsum attingit, ad me spectat. *Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum ejus f. spectant. vid. Iliad. β, 684. cf. inf. 29. *durus* autem *Ulysses*, ut *severus* III, 273 (melius h. l. quam, si *patiens*). *miles Ulixi*, h. e. Ithacensium aliquis. Mirum est, quod de Achæmide

Temperet a lacrimis! et jam nox humida cœlo
 Præcipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
 Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros, 10
 Et breviter Trojæ supremum audire laborem;
 Quamquam animus meminisse horret, luctuque
                   refugit;
 Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi,
 Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
 Instar montis equum divina Palladis arte 15
 Ædificant, sectaque intexunt abiete costas :

Romani aliorumque codd. etiam Prisciani ap. Heinf. scilicet pro *Ulixei* ; Sic *Oronti* I, 220. inf. 30 *Achilli*. cf. ad Ecl. VIII, 70. Habet scriptura *Ulixes* vel *Ulixæus* auctoritatem codd. (v. ad Ovid. Epp. I, 1) non rationem : nam ex Ὀδυσσεύς saltem fieri debuit *Ulyssæus*.—8. *Temperat* Gud. et Goth. sec.—10. *Sed cum* Hamb. pr. *Et si* Franc. *agnoscere* Gud. cum aliis vett. ap. Pierium. *cognoscere tantos* Græv. in marg. vel *c. tantos*.—12. *luctumque* sec. Moret. Parrhaf. et ed. Ven. præter aliquot codd. Pier. et Donatum, quod mireris Burmannum probasse, inprimis post Catrœum ; nam est vulgare et tenue præ altero, ubi de horrore (h. l. ex recordatione rerum tristium ; itaque *luctus*) et averfatione rei ingrata et molestæ agitur. Quod proprie de membris vel de sanguine dicitur, ad animum transfertur. *luctus* Carifius habet, notante Pierio.—15. *divina* Menag. pr.—16. *sectaque* Ven.

nide (vide lib. III, 614) accepisse Asinium Pollionem memorant Servius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 sqq.

8. 9. Nox descendit in Oceanum, quasi cursu per medium cœlum ab occidente ad orientem facta ; inde et sidera cadunt, occidunt. Vid. Excurs. ad h. l. cf. IV, 351. 352. *Suadent sidera cadentia* somnum elegantius, quam invitant ad somnum.

11. *Supremum laborem*, cladem, ipsum urbis excidium. Mox *refugit*, ad formam aoristii, exquisitè, cum in re, quæ

per plura momenta durat, etfi vulgari usu præfens frequentetur, præteritum tamen non minus locum habeat. E Cicer. Phil. XIV. expressum esse verbum volebat Muret. Var. Lect. V, 3. Saltem ibi similia sunt : *Refugit animus P. C. eaque formidat dicere, quæ*—. Locum expressere alii v. c. Seneca Agam. 416 sqq.

13. *Fatis repulsi* : quoniam fatale erat, non nisi post novem annos Trojam capi. v. Iliad. β, 313 sqq.

15. 16. De Equo Trojano vid. Excurs. ad h. v. *Instar montis,*

Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
 Huc delecta virum fortiti corpora furtim
 Includunt cæco lateri, penitusque cavernas
 Ingentis uterumque armato milite complent. 20
 Est in conspectu Tenedos, notissima fama
 Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;

18. *dilecta* Gud. a m. pr.—20. *ingentis* Heinsf. scripsit cum veterimis et Prisciano.—21. *Tenedus* Rom. cum al. antiquis ap. Pier.—22. *manerent* Bigot.

montis, ad montis magnitudinem; breviter magnam imaginem rei animo objecit, statim ab initio. *Palladis arte*, ὑποδημοσύνησι.—τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Odyss. 9, 493. *intexunt costas abiete secta*, h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem ulteriorem τῆ ἀδificānt spectat. *intexunt* simpl. est *texunt*. *Texere* autem de trabibus junctis et in fabrica e ligno, inprimis navium, frequens est. v. Cerda, inf. 112.

17. Sparferant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, ut poëta, extulit. Servius *votum* pro participio habet, id est vovisse pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Minervæ donum arripotentis Danaï abeuntes dicant.* cf. Hygin. f. 108 et ibi not. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt Quint. XII, 38. 370. In idem etiam consentit Virgil. infra v. 162 sq.

18—20. Ductores Danaum *fortiti*, fortitione facta, *includunt*

huc cæco lateri, h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant, *delecta virorum corpora* exquisite pro, *viros delectos*; hoc idem declarative exornavit in iis quæ subjicit: *penitusque c.*—*complent*. Ornate omnia pro, equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Ulyssis præcipuæ ea in re partes. Odyss. 9, 494 "Ὁν ποτ' ἐς ἀγκύροισιν, δόλον, ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεύς, δuxit, *fecit, ut duceretur in arcem.* et sic cæteri, ut Quintus XII, 22 sq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Ulyssæ subjiciente, at apud Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troja profugus. Tandem observasse non pœniteat, quam ornate poëta equum extulerit ejusque notionem quam mirifice variaverit; quod jam Serv. ad v. 230 et Cerda ad h. l. monuit, ut *cavernam, uterum, latebras, curvam compagibus alvum* et sic porro.

21—23. *Tenedos* insula, olim *Leucophrys*, agro Trojano præ-tenta XL stadiis a continente abest, *dives opum* propter incolarum

Nunc tantum finus, et statio male fida carinis :

Huc se provecti deserto in litore condunt.

Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas : 25

Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu.

Panduntur portæ. Juvat ire, et Dorica castra

Desertosque videre locos litusque relictum.

Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles :

Classibus hic locus : hic acie certare solebant. 30

24. *proiecti* Longob. sed est : *huc provecti condunt se*. In Goth. tert. *condunt* in marg. vel *ponunt*.—25. *Ves et abiisse* ed. Ven. *ventoque petiisse* Menag. pr. et Leid. *abiisse* et *petiisse* etiam in Romano.—26. *solvit longo se* Montalb. *se deest* Moret. sec. *posuit se* Schol. Horat. IV Od. 6, scilicet explicuerat per *posuit luctum*.—27. *ad Dorica c. Desertosque locos, litusque videre relictum* Wittian.—29. *sævus* Franc. ut al. *Ulixes* pr. Hamburg.—30. *acie* Heinf. e melioribus, imprimis Rom. Medic. Gud. vulgo *acies*, quod præter codd., inter quos omnes Gothani, Rufinianus de Schem. Lex. p. 33, nec non Pomponius Sabinus agnoscunt. Burmannus utrumque illustrat. Sed dicendum : *hic acie certare solebant* esse exquisitius adeoque poetâ dignius ; alterum prosaicum.

colarum divitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat, Iliad. α, 38. Eodem, quod *notissimam* (*fama* poetice ornata) vocat, pertinere puto. nunc tantum *finus et st.*, h. e. ea vastities in insula facta, ut ea hoc uno nota sit, quod *naves* tempestate jactatæ in littorum recessu, quem *sinum* appellat, *stationem*, etiam *parum tutam*, habeant. Eodem mox spectat *desertum litus*, quo condunt se Achivi.

25—30. *Mycenas* exquisitius quam Græciam. *vento*, vento secundo. *omnis Teucria* sc. gens, ait Serv., omnes utique Trojani. malim de regione accipere. Sic *Dardania*,

v. c. 282, pro ipsis Teucris. *solvit se luctu* exquisitius quam solvere, deponere, finire luctum. *solvere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia, mœror, congelare, contrahere, adstringere, vincire, dicuntur. cf. Burm. *Dorica castra*. Habet hoc a ferioribus poetis. Homerus Achæos, Argivos vel Danaos memorat. *Dorum* nullæ fuere opes, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderat, LXXX annis post Trojam captam. Porro observa poeticum ornatum v. 27. 28 pro, *castra deserta et relicta*. Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis Achivis fuisse ignem subjectum, Odyss. δ, 501. Sequitur

Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
 Et molem mirantur equi : primusque Thymœtes
 Duci intra muros hortatur, et arce locari ;
 Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
 At Capys, et quorum melior sententia menti, 35
 Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 Præcipitare jubent, subjectivæ urere flammis :

32. *Thymætes* varie corrupta vox in libris. v. ap. Heinf. et Burm. Sed est *Θυμοίτης*. — 33. *inter Ven.* infra sec. Moret. *in arce qu.* Moret. — 34. *manebant pr.* Hamb. *parabant alter.* *volebant* Montalb. sed vide Burm. Trappius, non adeo inelegantis vir iudicii, versus malebat sic disponi : *Et molem—Sive dolo—Duci intra* ; quod mollius quid habere ipsi videbatur. Recte quidem. Sed, ut nunc est, gravior est oratio. — 35. *m. f. surgit* sec. Hamb. ex I, 582. pro *menti, cordi* Goth. tert. — 37. *jubent* habet codd. et grammaticorum auctoritatem ; non minus tamen gravis est fides τῶν *jubet.* v. Heinf. Mox legebatur : *subjectivæ u. f.* Recte inter Serviana : *que—disjunctiva, quæ hic esse debuit.* Nec dubito, *ve* esse scribendum. Nam diversa haud dubie inter se apponuntur. Ita et ἢ—ἢ Odyss. l. c.

quitur id Quintus Cal. XII, 331 et 30, Tryphiod. v. 138. 207 sqq. et cæteri. *classibus* h. e. navibus in terram subductis. cf. Fabrett. ad tab. Iliac. p. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poëta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse. v. Iliad. ι, 480 et β, 684. *tendebat*, tentorium habebat. militare verbum. cf. Cerda. Cæterum comparandus cum poëtæ verecundia notus Ovidii Iulus Epist. I, 31 sqq. *Atque aliquis posita monstrat fera prælia mensa—Hac ibat Simois* etc.

31—34. In *stupet—miratur* male argutantur ; est poëtis utrumque idem, et jungunt

talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita. *innuptæ*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 536 *χαρίν ἀζυγῶν* (h. e. *ἀγάμει, παρθένοι*), h. l. tantum ornat ; ad rem nihil facit. *donum Minervæ*, h. l. quod oblatum Minervæ. *Serv.* Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Trojanos facit, antequam in arcem deductus erat, quam ap. Homerum deducto jam in arcem equo, Odyss. δ, 504 sqq., e quo loco pleraque hic expressa. *Thymæten* nominat ex prisca auctoritate, quantum quidem ex Servio ad h. l. constat : fuit

Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.

Scinditur incertum studia in contraria volgus,

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,

Laocoon ardens summa decurrit ab arce : 41

Et procul, o miseri, quæ tanta infania, cives ?

Creditis avectos hostis? aut ulla putatis

Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes ?

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, 45

Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,

Inspectura domos, venturaque desuper urbi ;

Aut aliquis latet error; Equo ne credite, Teucri.

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.

40. *ante alios* aliquot Pieriani. At Goth. alter: *primus ibi juvenum*, notabilis lectio. Sic enim durum illud, quod *πρῶτον* ante omnes inhærere videbatur: sublatum esset; et possit hoc ex glossa irrepsisse videri; Jungendum adeo: *juvenum magna c. caterva*.—41. *Lauchoon, Laachon, Laaboon, Laucon*, hic et infra, aberrationes codd. *Laocoon* Medic. semper. Et v. 230 *Laocounta* Dorvill.—42. *infamia* alter Menag. sollenni varietate. *Burm.*—43. *aut illa* Goth. alter et tert.—44. *et sic* Menag. pr.—45. *hic sec.* Moret. *incluso* Wallian.—47. *domus* Leid.—48. *nec c.* aliquot. Donati auctoritate a nonnullis male distinguitur: *latet error equo*; *Ne. v.* Heinf. et Pier.—49. *hæc dona* Parrhaf.

is inter fenes Iliad. γ, 146 recensitos.

35—39. Ornate singula. Capys et quibus melius consilium placebat. *tentare* exquisite pro explorare equi cavitatem. *Vulgus scinditur in studia contraria*, in diversas partes; additur ad ornatum, *incertum*. *Capys* videtur esse is, qui mox inter Æneæ comites fuit: sup. I, 183. X, 145.

40. De Laocoonte v. inf. 201 sqq. *primus ante omnes*,

quia sequitur, *magna c. caterva*, quam turbam ille decursantem *ardens* ira antevertebat. cf. *Burm. Arx, Πίεργυμος ὄργη*.

47. Ut, qui inclusi sunt, ex ea, tamquam ex turri, speculari urbem et muros desuper ex altiore loco conscendere possint. *error* mox pro fraude, exquisite.

49. H. e. habeo Danaos suspectos etiam, cum ultrò offerunt dona.

Sic fatus, validis ingentem viribus hastam 50
 In latus inque feri curvam compagibus alvum
 Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
 Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
 Et, si fata deum, si mens non læva fuisset,

50. *validis contorquet viribus* fec. Moret.—51. Quantopere veteres Grammatici in *feri* trepidarint, ex lacinia intelligitur, quam Pomponius h. l. ex vett. Scholiis servavit: FERI, *id est equi, nam lib. VII, 489 ferum appellat ceruvm. Apronianus legit Ferit, pro percussit curvam alvum in compagibus* (hoc in Cod. Mediceo habetur, quamquam a nemine adhuc notatum). *Alii legunt Feri, ut sit ferus, feri, pro equo, ut fera, feræ, pro quadrupede. Alii legunt Feri, ut sic sit, id est feram, propter verba similiter cadentia* (ultima non capio)—Porro *feri c. compaginis a.* MS. Prisciani p. 134 notatum in Collect. Sax. *alvum* Gud.—52. *In-torsit* fec. Rottend. quod defendi possit. *recuso* Reg. a. m. pr. et tert. Mentel. cum binis Goth. *recluso* pr. Hamb. et fec. Moret. perperam.—53. *sonitumque* Bigot. ex interpret. *cavernæ* Sprot. pro var. lect. quod prima fronte arridere potest, si v. 243 memineris: *utero sonitum quater arma dedere.* Sed nec *gemitus* nec *cavæ* respondent.—54. *non cæca* duo Guelpherb. in Collect. Sax.

50. *Validis viribus* pro magnis. Mox ornatissime iterum equum ligneum declarat. In *latus* et *alvus*, quæ in unum juncta, non est argutandum. Junguntur a poetis synonyma fine omni subtilitate. Etiam Tryphiod. 61 Ποίει δ' εὐρυτάτης μὲν ἐπὶ πλεῖσθης ἀρραρυῖαν Γαστέρα. Infra v. 231 *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque designatione summam libertatem orationis poeticæ indoles ac ratio fert. *ferum* exquisite dixit pro equo, ut docent Lexica et viri docti ad Phædrum. cf. h. l. Cerda ac Petron. 89, 12 *alvus curva compagibus* h. e. ex compage lignorum curva. *stetit tremens*, pro contremuit. *utero recusso*, repercusso. *cavernæ* doctius quam caverna h. e. equus cavus, κοῖλον δόρυ. Odyss. 9, 507. *gemitus* pro sonitu resultante.

54 sq. *Et—impulerat*, Et sane impulisset Trojanos, effecisset, ut equi latera refringerent, puta securi impacta etc. et interiora aperirent. Enimvero, ecce manus juvenem e. c. *si fata deum non fuissent* h. e. si non fatale fuisset (*Αἴσα γὰρ ἦν* etc. Odyss. 9, 511. Quintus Cal. Palladem nominat XII, 387). *mens læva*, stultitia Trojanorum v. Ecl. I, 16. Forte tamen melius junxeris; *mens non læva* h. e. sana, si fatum et mens sana fuisset. *si fata fuissent* inf. v. 433. cf. III, 16. *Argolicas latebras*, equus quo latebant Argivi. *scdare*, exquisite pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut *αἰσχύνειν, λωβάσθαι*, sed et simpl. pro vulnerare: v. inf. III, 241 et ibi not. VII, 575; unde et cum ea voce jungitur: II, 286, h. l. diffringere

Impulerat, ferro Argolicas fœdare latebras; 55
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

Ecce, manus juvenem interea post terga re-
vinctum

Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut frueret, Trojamque aperiret
Achivis, 60

Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.

55. *Impulerant* Hugen. male. *tentare latebras* Hamb. pr. pro var. lect. repetitum, ut Burm. monet, ex v. 38. *aperire* Hamb. sec. *fodere* Goth. tert. ex interpretatione. v. not.—56. *staret et maneres*, hoc a m. pr. Medic. ad Servianam norman; “*Si staret legeris, maneres* sequitur, propter ὁμοιστίλευτον.” Etiam alii codd. variant. v. Heinf. Sed *stares—maneres* Romanus, omnes Pier. aliique probi codd. Pomponius Sabinus hæc habet: *staret et maneret* legit Apronianus. Effet tamen hoc altero vulgarius.—57. *manu* Montalb. *juvenum* duo ap. Burman. cum Rufiniano edit. Steph. male.—59. *Dardanidem* sc. regem, ap. Barth. Advers. XII, 2, e quatuor libris. *quis se* Servius, cum septem ap. Heinf. et Leid. pro var. lect. Goth. tert. a m. pr. pro *quibus*; quod placebat Tollio ad Aufon. p. 566, sed vulgata lenius decurrit.—60. *ut deest* Moret. pr. *instrueret* Goth. tert.—61. *fidensque* pr. Moret. *fidens animo* Romanus. *ad utrumque* Oudart. v. Burm.—62. *versare dolos* Longob. Rottend. a m. pr. Sprot. pro div. scriptura. Leid. a m. sec., quibus adde Servium. Hoc ita dici posse docet Burm., nec de eo dubitatur; quid? quod etiam doctius ita dicitur; *versare dolis Trojanos*, uti, *versare animum consiliis*, curis pro, curas animo; ut et Græci, v. c. quod modo in manu habemus, Tryphiod. 112 Ἀντάρῳ δὲ δαιμονίησι νόον βυλῆσαι ἔλπισαν. At

h. l.

fringere et dissolvere machinæ compagem. Ad verbum omnia expressa ap. Petron. c. 89 v. 20 sq.

57. De Sinone epifodiam v. Excurs. IV. eum *trahabant*, cum festinatione adducebant, ut VI, 753 *Conventus trahit in medios*. Serv.

59—62. Qui se iis ultro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi studio adjuncta. *hoc ipsum ut frueret*, sc. ut adduceretur ad regem, *fruere* voc. infidiarum et doli. v. Cerda. *fidens animi* exquisitus quam, *animo*; et hoc pro profaico: *animo fidenti*;
vel

Undique visendi studio Trojana juvenus

Circumfusa ruit, certantque inludere capto.

Adcipe nunc Danaum infidias, et crimine ab uno

Disce omnis.

66

Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis,

Constitit, atque oculis Phrygia agmina circum-

spexit :

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora

possunt

69

Adcipere? aut quid jam misero mihi denique restat?

Cui neque apud Danaos usquam locus: et super ipsi

h. l. ultima littera a sequentis voc. initio intercepta esse videtur. *certe morti*, quod ipsa ratio monstrabat, Heins. recepit ex Nonio Marcello, Longob. Pierii, Moret. sec. et Rottend tert. Vulgo *certe*. Notabilis Pomponii Sabini nota: *certe* adverbium est; sic legit Apronianus.—64. *certatque* Romanus, Witt. et Parrhaf., sed alterum doctius.—65. *Aspice* Dorvill. male. *Accipe* est audi, ut sæpe. *crimen ab u.* ed. Junt. Habuit idem in suo codice Donatus: legitur et in Servianis. sed ab interpolatore est: *A. n. D. infidias et crimen: ab uno Disce omnes*.—67. *in abest* a multis codd., etiam Gud.—68. *Phrygia circum agmina spexit* Moret. pr., quod non de nihilo est, iudice Heinsio; eodemque Venetus alludit: *Phrygia circum agmina vidit*. utrumque tamen interpolatoris esse videtur, qui metro consultum esse volebat. Hamb. un. *Pb. a. circum vidit* ex glossa. *spexit Pb. a. circum* alter Goth.—69. *quæ me tellus* Cuning. ex citat. ap. Quintil, IX, 2. *quænam nunc tellus* Moret. pr. *possent* alter Hamb.—71. *unquam* edd. Junt. perpetuo lapsu. *et, super* h. e.

vel fidens, confidens, *versare dolos*, ut consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adjuncta notione, efficere, ad exitum perducere.

63. 64. Ornatus quam Quintus Cal. XII, 356 ἄλλοθεν ἄλλοι Μέσσον ἐκυκλώσαντο περιγὰδόν. *circumfusa ruit*, ornate, pro circumfunditur. *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, αἰκίζεσι.

65. *Ab uno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari, ex unius scelere, et h. l. quidem fraude, ex uno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danaï sint. Ita simpliciter accipio.

69. Quorsum confugiam?

71. 72. Et quem, tamquam hostem, insuper ipsi Trojani extremis afficient suppliciis. *πα-*
νας,

Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
 Quo gemitu converſi animi, conpreſſus et omnis
 Inpetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
 Quidve ferat; memoret, quæ fit fiducia capto.
 (Ille hæc, depofita tandem formidine, fatur.) 76

Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque,
 fatebor

h. e. præterea, bene Pier. et Heinf. ex librorum opt. confenſu defendunt. Vulgares, *inſuper*. duo Moret. et *inſuper*.—73. *compreſſi* unus Guelpherb. in Collect. Sax. *compreſſus* Dorvill.—75. Interpunctiōne locus adjuvandus. Male diſtinguitur: *Quidve ferat memoret*, qua oratione nihil jejunius poſt *hortamur fari*. *memorem* alii legunt in Servianis. *cepto* Zulich. a m. pr., cui Burm. favere ait VIII, 15 *Quid fruatur his ceptis*.—76. Verſus hic abeſt a Medic. et Mentel. pr. item a Witt. In Mentel. fec. Gudiano, Rottend. pr. Græv. et Regio ab alia manu eſt ſcriptus. Etiam rationibus cum deturbat ſede Heinf. quod lib. III, 612 iterum legitur, et quod Sinoni, homini audaci, non conveniat, depofita formidine, et quod v. 107 *Proſequitur pavitans*. Ei accedit Brunck. adde ſimilia apud Cerdam. Enimvero, ut hæc fatiſ gravia ſunt, ita non minus altera parte ſunt quæ moram faciunt: fingit Sinon et hoc, quaſi depofuerit formidinem; ut v. 67 *turbatus conſtitit*, h. e. qui vellet videri turbatus (*timentens turbatumque oculis* Æn. VIII, 222). Nec h. l. bene abeſſet verſus: nec ita abrupte verba ordiri ſolent loquentes apud noſtrum. Etiam Quintus XII, 365 *ὁ δ' ἐνθήμερος φρεσὶ κάρτος, τοῦτ' αὖ ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγέλευσε*. Et poteſt caſu verſus in uno apographo omiſſus eſſe. Nam Mediceus, Gudianus, Rottendorphius primus, nec non Menteliani, unam faciunt familiam, ut multis locis cognovimus. Enimvero ex Pomponii ſcholio, ad h. l. referendo, didici, Apronianum, e cujus recenſione Mediceus Codex eſt, verſum fuſtuliffe, quod Virgillii eſſe non putabat: quod ita accipiendum: Mediceum hoc verſu carere, quem ille pro Aproniana leſione habebat. Itaque iudicium grammatici habemus, non auctoritatem criticam.—77. *quidem* Medic. Pierii. v. h. l. Burm. *fuerit quodcumque* Pierius et Heinfius,

nas cum ſanguine, h. e. vita ipſa, *poſcunt*.

73. *Converſi* h. l. mutati.

75. *quæ fit fiducia capto* pro *ei*, num habeat, quod ad veniam impetrandam aſſerre poſſit. Similis oratio inf. III, 608 ſq.

Cum v. 59—61 comparat Burm., qua fiducia ſe ipſe captivitati obtuliſſet.

77. Hæc Sinonis oratio eximio artificio eſt compoſita, quod facile in ſingulis declarabit interpres; vel unusquiſque ſibi

Vera, inquit : neque me Argolica de gente negabo.
 Hoc primum : nec, si miserum Fortuna Sinonem
 Finxit, vanum etiam mendacemque inproba finget.
 Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris 81
 Belidæ nomen Palamedis, et incluta fama
 Gloria : quem falsa sub proditione Pelasgi

Heinsius, optimorum codd. et Phædri, Servii, Donatique auctoritate defendunt. Vulgo, *fuertint quæcunque*.—78. *Vera, nec Argolica me jam de* ed. Ven. ab interpolatore, qui *inquit* non ferebat post *fatut*.—79. *ne si* Ven. et ed. Ven.—80. *fingit* Gud. e. tribus aliis. *fingat* ed. Ven. *finxit*, Goth. tert. *jam vanum et mendacem* Dorvill.—81. *aliquod præclare* Heinsf., sc. *nomen*, ex optimis codd. Vulgo etiam apud Grammaticos *aliquid*. v. Heinsf. et Burm.—82. Carisius notat, veteres legisse *Belida*, quomodo *Σικωνίδα* et *Λαωνίδα* pro *Λαωνίς* et *Σικωνίς* dicebant, notante Heinsio. In Zulich. pro div. lect. *Nauplide*. In *Belidæ* pro *Naupliadæ* profodia

sibi lector. A veris incipit dicere et in falsa desinit, ut bene Serv. Nota enim erant et confessa, quæ de Palamede et Ulyssis odiis narrat; verum, etiam Calchantis responsum sed a Tragicis fere ad Polyxenæ sacrificium in Achillis tumulo tractum. Præterea, ut animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem movet; inprimis v. 137 sqq., quos sine motu animi vix perlegas. Videtur hæc oratio, nisi ex tragœdia est ducta, tota Virgilio deberi. Certe in iis, quos habemus, Quinto Calabro et Tryphiodoro, qui exscribere veteres, Quintus quidem proprius ad nostrum, a Sinone ea, quæ in fraudem finxerat, simpliciter exponuntur. *Cuncta fatebor vera*, vere, fuerit quodcumque h. e. quicquid evenit, mihi que exinde acciderit. Bene

Serv. i, e. *quicumque me sequatur eventus*.

79. *Hoc primum* sc. verum fatebor. Sic junge. Reliqua ex Accio in Telepho sumta Macrobio teste Sat. VI, 1 *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quirit, at virtutem non quit*.

81—85. *Fando* h. e. nar-rando, aliorum narratione. Formula exordii etiam apud alios obvia : v. c. Apollon. II, 1141, ubi Brunck. notavit Ovid. Met. XV, 497. *gloria incluta* adjecto *fama* ornatum est. *Pelasgi* h. l. Achivi, feriorum Græcorum more. Nam Homerus nunquam ita : agnoscit ille tantum Pelasgos in Thessalia Larissam incolentes Iliad. β, 840 : porro Pelasgos inter Trojanorum focios cum Lelegibus, Cauconibus et aliis : Iliad. κ, 429. *bella vetabat*, dissuadebat

Infonstem, infando indicio, quia bella vetabat,
 Demifere neci: nunc cassum lumine lugent: 85
 Illi me comitem, et confanguinitate propinquum,
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

profodia hæreo ambiguus inter rationem grammaticam et usum. Si *æ* *Belus* est, esse debet media brevi *Belides*: ut *Ælides*, *Phylacides*. Nec producta illa esse potest, nisi, ubi orta fuerit ex *us* vel *us*. v. Etymol. M. in 'Απεριδης. Aut itaque dicendum, patronymicum h. l. ductum esse a *Βηλεις*, quod non occurrit; aut formandum *Beliaes*: quod non magis occurrit. Cum igitur et hoc exemplo careat; omnino autem permutationem duorum Naupliorum epitheton illud arguat (v. Exc. IV ad h. l.); statuere malebam, vitium lectioni insidere, et amissa priore syllaba *Belidæ* superesse ex veteri lectione *Naupliadæ*; hoc etiam Brunck. V. C. reposuit. Inter hæc tamen non ausim quicquam movere: nam etiam Statius VI, 291 *Belidæ fratres*, et Ovid. Ep. XIV, 73 *surge age, Belide*. Nolo commemorare *Tyrrbidæ* inf. VII, 484 a *Tyrrbus*, nam hoc verius *Tyrrbeus* legi arbitror. At Ovid. in Ibi v. 503 *Quique Lycurgiden letavit*; huic quid faciemus? Et sunt alia, quæ in his variant: ut docte nuper pluribus declaravit Ouwens, eruditus vir. in Noctib. Hagan. III, 23, ut in multis duplex forma admissa esse videatur. Hæc igitur et similia dicendum esse observanda esse, non mutanda. Ita et illud, quod male me habuit, *Mars Gradiuus* prima longa a *gradiendo*: *Æn.* V, 208 *trudes* a *trudendo*, *disertus* a differendo. cf. ad *Ge.* IV, 355.—84. *qui* vitium est edit. Gotting: *quos* pr. Hamburg. f. *quod*, ut est in Goth. tert., qui porro: *bella vocabat*.—85. *Dimifere* multi h. l. ut alibi, male. v. Heinf. et Burm. *nec c.* Goth. tert.—86. *et* deest sec. Hamb.; id quod ipse malim. *et sanguinitatē* Parrh. et Ven. Pro declarativa particula *et* h. l. est habenda, ut conijcere necesse non sit: *ut c. pr.*—87. *in annis* Witt. *ab armis* Bigot. Idem fere versus inf. III, 595.

dissuadebat bellum et oppugnationem *Trojæ*. *demittere neci*, exquisite, ad similitudinem alterius formæ: *demittere Orco*, *umbris*, h. e. ad loca infera, ex Homericis: *ψυχὰς αἰδὶ προΐαψεν*, ubi v. Clark. *falsa sub pr.* h. e. sub falso crimine proditionis, ut bene Serv. nam litteras ejus ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Ulysses. *cassum lumine*, privatum vita, antique et docte. *Palamedes* hic Nauplii f. *Belides*

h. l., quoniam ejus avia Amyntone, Danaï filia, Beli neptis. v. Excurs. ad h. v. De *Belo* v. not. ad Hygin. f. 157: Quæ ad h. l. illustrandum faciant, possunt fere ex Ovid. Met. XIII, 56—60 peti; nisi quod ibi alia odii causa.

86. Ita plures apud Homerum comites data heroibus. Sic Achilli Phœnix, Ajaci Telamonio Teucer. Versus 87 eximii artificii. cf. inf. III, 614 sq. et copiosiotem locum Ovidii

Dum stabat regno incolumis, regumque vige-
 bat Conciliis: et nos aliquod nomenque decusque
 Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulyxi 90
 (Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
 Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
 Et casum infontis mecum indignabar amici.

88. *regio incolumis* Goth. tert. a pr. m. *regumque* Heinf., secundum opti-
 mos codd. Vulgo *regnumque*. Obscurior versus, in quo hæsisse quoque
 acutum iudicem Jo. Schraderum e schedis intelligo.—89. *Conciliis*
 Medic. cum melioribus. Alii *Consiliis*, ut omnes Pieriani, duo ex Goth.
 Gudian. Mentel. Moret. pr. Sane Regum seu Principum de regno de-
 liberantium fuere *consilia*, et ita proprie deberent dici. Sed poëtæ viden-
 tur id sequi, quod a vulgari usu recedit, et ponunt *concilia*.—90. *falla-*
cis multi codd. ap. Heinf. et Pierium, quem v., quod est vulgare. cf.
 Bentl. ad Horat. III Carm. 7, 20. *Ulyxi* Heinf. h. l. ut sup. v. 7, ubi
 vide. alii *Ulyxei* vel *Ulyxis*. *infelicis Ulyxis* Zulich. ex III, 613.—91.
loquar unus Leid. a m. pr. *excessit* Longob. *decessit* Puget. *discessit* Zu-
 lich. quæ omnia vulgaria sunt. vulgatam lectionem etiam Donatus ag-
 noscit. *ab auris* Exc. Burman., soliti lapsus.—92. *adflitians* alii mo-
 nente Taubmanno. *vita*, erasa littera *m*, Regius Cod. *luctumque* Franc. a
 m. pr.—93. *casu* Venetus.

Ovidii Met. III, 583—596.
misit in arma, h. e. ad bellum.
 Quod *pater pauper* est, ad am-
 plicationem Homericæ simi-
 lem pertinet; uti aliis in locis,
 quod *pater dives* est; nec in eo
 argutandum. *primis ab annis*,
 ab initio belli, bene Burm. post
 Servium.

88. 89. *Dum stabat regno*
incolumis Palamedes. Durior
 oratio: dum erat ipse incolu-
 mis, *regno*, per regnum, h. e.
 potestatem seu auctoritatem,
 quam habebat; aut *dum regnum*
ejus stabat, erat, *incolumis*, ut
regnum sit auctoritas, qua quis
regnare dicitur, hoc est, potens
 esse, opibus valere: nam, ut
 regnum sit dignitas regia, mul-

to durius fieret. Esto ergo:
 quamdiu ille erat incolumi in-
 ter ceteros Achivorum princi-
 pes auctoritate, unde ille quo-
 que *vigebat*, valebat, *in conciliis*
regum; etiam ego propter P.
 cognationem in aliqua digna-
 tione fui habitus. *flare* dicun-
 tur, qui florent rebus prosperis,
 auctoritate, opibus; ut notum.
 Summa autem Palamedis erat
 sapientiæ ac consilii in princi-
 pum confessibus auctoritas;
 quippe σοφώτατος ἀνδρῶν, et
 maktarum rerum, etiam littera-
 rum, inventis clarissimus. etiam
 nos *aliquod nomen ac decus*, h. e.
 honorem, *gessimus*, habuimus.

90—93. *Pellax* Ulysses ex-
 quisitius quam fallax, qui in
 fraudem

M

fraudem

Tom. II.

Nec tacui demens : et me, fors si qua tulisset,
 Si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
 Promisi ultorem : et verbis odia aspera movi. 96
 Hinc mihi prima mali labes : hinc semper Ulixes
 Criminibus terrere novis : hinc spargere voces
 In vulgum ambiguas, et quærere confcius arma.
 Nec requievit enim, donec Calchante ministro—
 Sed quid ego hæc autem nequidquam ingrata re-
 volvo?

101

94. *Nec t. infelix* pr. Moret. *et fors me si qua* ed. Ven. *fors* multi, vitio sollenni.—95. *usquam* duo. *remearem* Sprot. *ad agros* idem, sec. Hamb. et Ven. *in agros* Leid. et duo pro div. lect. Malim equidem ita scripisse, cum de homine privato agatur, non de Diomede, cui tale quid convenientius esset : *si remeassem victor ad Argos*.—96. Lectio, quam Faber ex Servio ad h. l. exsculpit et Cuning. recepit, *hinc ascita mihi labes*, nihili est et plane nulla. Nam recentior Grammaticus explicaverat vocabulum *adsita* rarius, quod in Servii explicatione occurrit, per vulgare *adsumta*, nullo ad ipsum poetam respectu.—99. *In vulgum ambiguam* Sergius in Artem Donati; sed v. Heinf. In altero hemistichio etiam Jo. Schraderum hæsisse, lubens cognovi.—100. *magistro* Goth. alter. Quia in media sententia interpellat se, inepti quidam in MSS. supplerunt : *Hestia tum (sum) miser ac sacras reputatus ad aras*.—101. *autem* deest fragm. Moret. et ed. pr. Burm. *sed autem*, ut ap. Plaut. Rud. II, 5, 15. *nequidquam* ap. Macrob., ut passim in MSS. v. Pierium h. l. *ignota revolve* ed. Venet.

fraudem pellicit. v. Cerda et var. lect. Est Homer. πολύμητις. ποικιλομήτης. *superis ab oris*, e vita, ad loca infera. sup. 85 *Demisere neci*. v. 92. 93 pulchri versus. *in tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conventibus.

96. *Promisi ultorem*, minatus sum : ut alibi quoque. v. Serv. h. l. et Burm. *verbis odia aspera movi* exquisite pro, Ulyssis odium exasperavi, exacerbavi.

97—99. *Prima mali labes* elegantius quam origo vel causa. κακῆ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή Iliad. λ, 603 : sive ut labes serpentis ulceris vel morbi primam maculam et notam denotet, sive ut primam compagis solutionem, antequam ruina fit. Explicat Justinus Cerdæ laudatus (XVII, 1) : *Hæc prima mali labes, hoc initium impendentis ruinæ fuit*. *Criminibus terrere novis*, eleganter pro crimina nova proferre, eum criminationibus

Quidve moror? si omnis uno ordine habetis
Achivos,

Idque audire fat est; jamdudum fumite pœnas.

Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ.

Tum vero ardemus scitari et quærere caussas,

Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ. 106

102. *in ordine* Exc. Burm.—104. *Hæc I.* Marius Victorinus in Arte Grammat. v. Heinf. inf. ad 664.—*hoc magno* tres Moret. Menag. pr. Leid. et Schol. Horat., nec displicet; scil. ut copula absit. *Ithacus*, Ἰθακός cum Euripide, v. c. Cyclops v. 103 et aliis. Apud Hom. Ἰθακήσιος.—105. *Dum vero* Leid. *scitare* Exc. Burm. *scrutari* Goth. fec., quod vulgare esset.—106. *Pelasgi* Excerpta eadem.

minationibus exagitare. *et quærere conscius arma.* Variè hæc in Servio exposita videas; nam e recentioribus nihil proficias. *Arma* esse possunt consilia, quæ agitabat Ulysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum, sic *conscius* sc. periculi imminens; possunt etiam esse fraudes et insidiæ, quas in Sinonem parabat, *conscius*, tacite intra se; aut *conscius* est cum aliis, communicato scilicet cum aliis consilio. Hoc verum videtur, cum statim Calchantem consiliorum socium assumisse dicatur. *Neque* sane (δὴ enim) *requievit* etc. *Arma* autem dicta de consiliis et insidiis, fere ut *machinæ*, μηχανήματα, μηχαναὶ, τεύχεα. Mox reticere Sinonem summa cum arte, tum, quum maximam expectationem excitasset, facile quisque sentit.

102—104. *Uno ordine*, pro vulgari, *uno loco*. Servius *uno reatu*, et a caussarum classi-

bus vel ordinibus explicacionem nimis doctè petit. *idque audire fat est.* Variè et hoc exponitur et exponi potest. Placet, *audire id*, esse me unum ex Achivis; et ad primum enuntiationis partem refero: *scilicet fat est.* Ad apodosin retulisse videtur Cerda, ut sit, vel hæc audire fatis est, nil ut amplius addam necesse. Sed *id* et *que* et *audire* pro *audivisse* valde duram orationem efficerent. Manendum adeo in prima interpretatione, quam et Servius agnoscit. Mox *jamdudum* ita positum, ut possit per *quam primum* exponi, ut sæpe. cf. Burm. Vulgo diceremus: *jamdudum fumere* debebatis p. Versus 104 illustratur ex Iliad. α, 255 Ἥ κεν γυθῆσαι Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροῖατο θυμῷ, *Ei*—*Ithacus* pro *Ithacius* Ulysses, ut *Itala gens* et similia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacensis*. *mercentur* elegantius quam magno emant.

Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur.

Sæpe fugam Danaï Troja cupiere relicta
Moliri, et longo fessi discedere bello.

Fecissentque utinam! sæpe illos aspera ponti 110
Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.

Præcipue, quum jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.

Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi

Mittimus, isque adytis hæc tristia dicta reportat :

108. *voluere* Carifius p. 193, ubi sæpe pro aliquoties explicat. *Burm.*—
109. *et abest* Parrhaf. *decedere* nonnulli, ut editum a Germano et Cerda. Enimvero aut *decedere* absolute vix bene diceretur, aut *decedere bello*, ut, *nocti* III Georg. 467, *calori* IV Georg. 23, alium sensum daret. Contra *discedere* est proprium de exercitu dimisso. v. *Burm.*—110. *et sæpe* sec. Rottend. *portum* Montalb. a m. sec., scilicet ut esset; *illis a. portum I. hiems.*—112. *jam cum Medic. cum hic* Dorvill. *confectus* pr. Hamb. *confectus* Menag. alter. *confectus* Franc.—114. *Eurypylum, Euripulum, Euripbilum* librariorum lapsu. Est Εὐρύπυλος. *scitatum* defenditur ab Heinfr. et *Burm.* Plerique codd. *scitantem*, etiam Gud. a m. pr. at *Medic.*, inquit *Heinsius*, probe *scitatum*. Sed ne mireris, *Gudianum* a *Mediceo* hic dissidere, tenendum, in *Mediceo* a prima manu *scitantum* esse scriptum, quod erratum esse potest ex *scitantem*, veriorque adeo hæc et eadem doctior lectio, quam et ex *Longob.* *Pierius* affert et *Servius* exponit. *Pomponii* memorabilis est nota; *scitatum non si tantum*. Igitur *Aproniana*, quam ille fere sequitur, lectio, ac potius correctio, est *scitatum*; eam exhibent tres *Goth.* post *Regium*; etiam *Carifius* memorat. v. *Pierius*, et in *Servianis* aliquis. Porro *scitari* Puget. cum *Bigot.* et binis *Hamburg.* pro var. lect., quod *græcum* esset. sed recte *Burmannus* monet, *græcissimum* non ubique contra codd. esse intrudendum. *scitatem* ed. *Mediol.* *scitatum* *Zulich.* vitiose.—115. *que abest* ab *Parrhaf.* in *que* alter *Hamb.* *susque* *Montalb.* *tristia dona* pr. *Hamb.*

107. *Ficto pectore*, ad fraudem composito animo, h. e. subdole et fraudulentè. Mox *moliri fugam* grave vocabulum pro parare, v. sup. I, 404; et *fessi longo bello* eleganter adjectum τῷ *discedere*.

111—113. *Terruit euntes*, ire volentes, ut *Serv.* deterruit,

vel quo minus irent, navigarent, ut *Græci* etiam poetæ. Mox *trabes acernæ*, supra v. 16 ex *abiete*. *contextus* (v. sup. v. 16). *staret*, esset; ut mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatorem orationem spectant.

114—119. *Suspensi*, solliciti *Serv.*

Sanguine placastis ventos et virgine cæsa, 116
 Quum primum Iliacas Danai venistis ad oras :
 Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
 Argolica. Volgi quæ vox ut venit ad auris :
 Obstupuere animis, gelidusque per ima cucurrit 120
 Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
 Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 Protrahit in medios : quæ sint ea numina divom,

116. *placasti* alter Hamb.—118. *animamque Argolicam* alter Hamb. cum Longob. *litandum est* Medic. Pierii.—120. *animi* Servius. Sic et Dorvill. cum Gothanis et aliis sine dubio codd. et edd. nonnullis, quod esset vulgare: hoc tamen maluit Heinsf. inf. IX, 123 *Obstupere animis Rutuli*. *Obstupere* scribitur et hic in codd.—121. *parent* Hamb. sec. *petant* alter Goth. *paret* conj. Viri docti misc. Obsf. crit. T. II, p. 86, ut *Apollo* intelligatur; quod haud dubie leniorem juncturam facit. Receptam tuetur Burm.—122. *Hinc* Sprot. *magno vatem* tres ap. Burm. et tert. Goth. *Calchanta* male scribunt librarii. *Calchante* Montalb.—123. *ea munera* pr. Hamb. perpetuo lapsu.

Serv., dubii, quid facerent. *Eurypyli* plures; v. Burmann. ad Ovid. Met. XIII, 357: celeberrimus Telephi f., qui Trojanis auxilio venit et poëtis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile suppeditaverit. De quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Euæmonis filius, ex Ormenio Thessaliæ copias ducens. v. Iliad. β, 734 sqq. *virgine*: expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cervæ. Sed, cum hæc fabula post Homerum demum adscita et varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucret. I, 85 sequitur: *Au-*

lude quo pacto Triviai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine fæde etc. cum *venistis*, venire volebatis. *animaque litandum Argolica*, verba cum dilectu, ex religionum formula.

121. *Cui fata parent*, h. e. metuentium, cui hoc fati, h. e. oraculo, destinatum sit, ut mactetur pro victima. Ut *parent* sc. mortem, suppleas, fieri non potest; nam *mortem* omitti non potuisset. Dictum uti: *quid fata parent*, et, *in quem*. Mox *poscere* proprium de fati, oraculis, deorumque voluntate.

123. *Quæ sint ea numina divum*, quod numen, h. e. quæ voluntas Phœbi et sententia oraculi sit. Recte Servius: *numina*

Flagitat. Et mihi jam multi crudele canebant
 Artificis scelus, et taciti ventura videbant. 125
 Bis quinos filet ille dies, tectusque recusat
 Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
 Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
 Conposito rumpit vocem, et me destinat aræ.
 Adfensere omnes: et, quæ sibi quisque timebat, 130
 Unius in miseri exitium conversa tulere.
 Jamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
 Et falsæ fruges, et circum tempora vittæ.

125. *ventura timebant* Hamburg. pr. pro div. lect., sed v. Burm. *taciti* erasum erat in Gudiano. v. eund. *pavidi* conj. Jo. Schrader.—126. *bis senos* Bigot.—127. pro *aut* *neminem* video legere *atque*.—128. *magni* editio Dan. Heinf., vitiose. *clamoribus auctus* Zulich.—129. *Conpositam* Longob. et Goth. pr. *rumpit* Medic. cum majore librorum parte, etiam ap. Pier. *compositor rumpit* Vratiflav. ut me Goth. tert.—130. *timebant* Gud. a m. pr., non male, ut etiam in Servianis monitum. *sibi q. parabat* Goth. tert. a m. pr.—132. *Ergo dies* ap. Nonium in *dies*, sed v. Heinf. ad Ovid. III Met. 519. *dies infesta* Goth. tert. *parantur* Goth. pr.

numina divum pro oraculis posuit, id est ut ambiguitatem oraculi interpretetur; et quærit modo, non quid dicant, nam planum; sed, quis debeat immolari. Nolim Burmannum sequi, qui malebat: quænam sint tam crudelia numina, quæ iterum sanguinem poscant. Nam hæc esset et otiosa quæstio, et responsio parum consentanea, v. 129 et 127.

124. *Multi canebant*, vaticinabantur, divinabant, ut *videbant*, providebant; *taciti*, apud se, secum; aut etiam secreto inter se. cf. Burm.

126. *Tectus*, ornate additum, est dissimulans, ut sæpe

etiam apud Ciceronem; scilicet tamquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare.

129. *Vocem rumpit*, ut *ῥήσσει*. Sic sæpe Græci et Latini. v. Burm. et Cerda., qui et illustrent *ῥὸ destinare*, voc. proprium de damnatis. exquisite etiam *conposito* pro *ex* vel *de conposito*. Cæterum Calchantis tergiversationem adumbrasse videtur ex Iliad. α, 69 sqq.

131. *Conversa tulere*; exquisite pro *converterunt*. 133. *Salsæ fruges*, mola falsa, h. e. far tostum contusum sale adperso,

Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi :
 Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva 135
 Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
 Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,
 Nec dulcis natos exoptatumque parentem :
 Quos illi fors ad pœnas ob nostra repositent
 Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
 Quod te, per superos, et conscia numina veri, 141

134. leto fateor tres ap. Burm. fateor me leto duo ibid.—135. lacus Goth. pr. Sic deb. Limosaque lacus—ulva, quod imitatione expressum putare possis a Lucano in noto illo : *Exsul limosa Marius caput abdidit ulva*, II, 70.—136. *dilicui* Menag. alt. *daret* fragm. Moret. *si forte tulisset* alter Hamb., solita variatione in hoc verbo; nisi putes : *si fata tulissent*. Sensum commodum versui subjeci interpunctione mutata : ut sit, *dum vela dedissent, si forte darent*. Vulgo legebatur jejune et incommode; *dum vela darent, si forte dedissent*. Multa arguantur Servius et Donatus; nihil, quod ad rem faciat. Itaque malebam suspicari, versum imperfectum : *Delitui, dum vela darent*, ab aliena manu male esse suppletum.—138. Ex Servianis apparet, fuisse olim, qui *duplices* legerent, quia *dulces* leve esset et commune epitheton librorum. Inepte.—139. *fors et p.* Medic. Gud. et Rottend. tert., quibus adde Servium. ut sit : *quos forsant etiam illi pœnas repositent*. *poscere* cum duobus accusativis illustrat Heinf., sed recte monet Burmannus, iis locum esse, ubi aliquid poscimus, quod ille ipse, a quo poscitur, dare vel facere possit; at filii ipsi Sinonis vice puniendi poscebantur. *fors et ortum* ex scriptura antiqua *at pro ad*. Junxere apud Servium alii *forsset pro forsit*, fors sit, fortasse. Vulgatam habet Pomponius. *Quos illi ad p. forsant* ed. Ven.—140. *refugia* Bigot.

sperso. Σπονδάς τ' ἐλοχύτας
 τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας
 Quintus Cal. XII, 375.

134 sq. *Vincula* non sunt vittæ, sed, quibus ligatus servabatur, et ad aram adducebatur, etsi jam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. Multa h. l. arguantur Serv. et Cerda.

137. Sequentia egregie ad miserationem ficta. In quibus respexisse videri potest Iliad. ε,

408. 409. *patriam antiquam*, pristinam. nihil amplius. Omnibus colonis, exfulibus, transfugis prior patria est *antiqua patria*. cf. Cerda. *Ob nostra effugia*, plenius quam exile: ob fugam meam—*piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, ulciscuntur, exquisite.

141. *Quod*, qua in re, ut sæpe tranlitui servit. Serv. propter quod te oro. cf. Burm. Est ex Gr. ὁ pro καὶ ὁ, δι' ὁ.
 conscia

Per, si qua est, quæ restet adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantum: miserere animi non digna ferentis.

Hic lacrimis vitam damus, et miserefcimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levare 146
Vincla jubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios;
Noster eris: mihi que hæc ediffere vera roganti.
Quo molem hanc inmanis equi statuere? quis
auctor? 150

142. *restet* ab Heinf. receptum, quippe elegantius post *si qua est*, ex Medic. a m. sec. Gudiano sec. et tert. Rottend. et Menag., adde Goth. tert. Vulgo *restat*. *unquam* Medic. a m. pr. et alii, vitiose.—143. *horum m. laborum* Bigot. *malorum* Ven.—144. *miserere viri* Bigot.—145. *veniam* MS. Petav. follenni varietate, sed bene Burmannus monet, h. l. *veniam* per *vitam* potuisse explicari, non facile *vitam* per *veniam*. *ultra* pr. Hamb. pro var. lect. Cæterum possit distingui ante *ultro*; nec tamen satis bene.—146. *Ipse ultro primus* Sprot. *manicas primus* alter Hamb. *arta* Hugén. *arta atque* Græv. *levavit* Goth. tert., deberet sequi: *Vincla senex vel bonus Priamus*. Pro *ita fatur* Goth. tert. *adstat*, forte ex *adfat*.—148. *hic* Leid. et alt. Rottend. *hinc nam* pr. Moret. *hinc obliviscere* Bigot.—149. *mibi hæc* hiatu relicto Leid. Montalb. alt. Hamb. *mibique hoc* Sprot. *mibique ediffere* duo aut tres Heinf. Sed *mibique hæc* agnoscit etiam Donat. ap. Burm.—150. *quid molem* Hugén. *quæ* pr. Moret. a m. pr. *hanc* abest sec. Hamb. *stravere* Ald. *quis auctor* Hamb. pr.

conscia numina veri, inspectores ac testes harum rerum, quas narro. Mox 143 *fides*, *quam* hic inclamat, est iusti rectique observantia, h. l. juris divini et humanitatis.

145. *Hic lacrimis*, exquisitius quam propter has lacrimas; uti alicujus *pœnitentiæ*; *ignoscimus*. *ultro* est libenter, facili promptoque animo. Mox *le-*

vare est laxari proprie, ut bene Burm.; sed tum poetis omnino de dentis vinculis. Sic et *χαλᾶν*.

148. *Hinc*, porro, in posterum, *amissos Graios* dixit ut liberos, amicos, *amissos*, quibus privati sumus, exquisite.

149. Iliad. x, 384. et aliis locis: 'Ἄλλ' ἄγε μοι τόδε εἶπε καὶ ἀτρεικέως κατάλεξον.

Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina
belli?

Dixerat. Ille dolis instructus et arte Pelasga,

Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas :

Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum

Testor numen, ait : vos aræ, ensesque nefandi, 155

Quos fugi, vittæque deum, quas hostia gessi ;

Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura,

151. *petant* tres Burm. *petit* Sprot. a m. pr.—153. *exhaustas* Leid. unus. *exustas* Goth. alter.—154. *vestrum* N. Speciosissima est Marklandi emendatio ad Stat. p. 7 *Vestæ* N., qui etiam præclare advocat versus inf. 296. 297. Firmat eam codex Ge. Fabricii, forte et hoc, quod Sinon, qui jam Trojanus civis videri volebat, numen Trojæ tutelare invocat. Obstat tamen, quod jam a viris doctis monitum, non ad urbem et arcem, in qua servabatur sacer ignis, *conversum*, sed *manibus ad sidera sublatis* hæc dicere Sinonem. cf. Burm.—156. *vittæque, deum* g. ita distinguitur in Mentel. et in Pierii codd., et sic jam olim distinctum Servii tempore. Placebatque Cerdæ ea ratio. Sed *vittæ deum* sunt divinis rebus adhibitæ. et *vittæque* Witt.—157. *secreta* Leid. Hamb. sec. et pro var. lect. alter Leid., quod a Couterio male defensum recte rejecit Burmannus. *resolvere* Hamb. pr. et Menag. alter.

151. Quid in equo fabricando spectarunt? num religionis causa, ut deo alicui consecrarent, an ut machina bellica esset, fabricati sunt? Mox v. 152 *dolis instructus* Homericum *κακοῖσι δόλοισι κενασμένος, κερδαλέφρων* Iliad. δ, 339.

154. *Æterni ignes* vix alii esse possunt quam sol, luna et sidera, de quibus et Serv. ac Donatus acceperunt. nam paulo ante: *Sustulit ad sidera palmas*. Iis æternitatem, numen, et locum in jurejurando tribui, jam satis docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene

ad perjurii ultionem retulit; minus bene Servius *ἄφθαρτον* exprimi putabat. De Penatibus aut Vestæ igne, quem etiam Pomponius ad h. l. vocavit, qui Trojanorum esse deberet, vix Sinon loqui sine aliqua affectatione potuit, in primis cum *aræ ensesque, quos fugit*, sequantur, qui cum istis nihil commune habebant. cf. var. lect. *Enses, μάχαιρα, σφαιρίς*, invidiose pro singulari.

157. *Sacrata Graiorum jura* sunt, nostro judicio. civitatis jus, quod *resolvere* se dicit, ut patriis legibus solutus in civitatem

Fas odiffe viros, atque omnia ferre sub auras,
 Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
 Tu modo promissis maneat, servataque ferves 160
 Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.

Omnis spes Danaum, et cœpti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. Inpius ex quo
 Tydides fed enim, scelerumque inventor Ulixes,

158. *ac o.* Oudart. *et cuncta* qu. Moret. *et cunctas* Menag. pr., omnes vitiose.—159. *patriæ teneor* Leid., meo sensu mollius. *teneor* Heuman. conj., non male; vide tamen Burm.—160. *Dum modo* Wall. *jurataque* tert. Moret. *promissaque* Goth. tert.—161. *si vera rependam* Menag. alter, ex prioro loco. *rependam* nonnulli apud Pierium. Sed magnam mercedem pro salute sua perfolvit, arcana Græcorum retegendo.—162. *capti* Vratisl. *cœpti et Ven.* cf. v. 75.—163. *auxilio* tres Burm., quod vulgare esset. *semper fuit* Bigot.—164. *Tiides* libri, vitiose. *scelerumque repertor* Græv. ex glossa. vid. Burmann.

civitatem Trojanam transeat, amplius jam Græcus non fit, sed unus e Trojanis. itaque subjicit: *patriæ teneor nec legibus ullis.* In hunc fere sensum, at a sua quasi patria tamquam familia se abdicet, Donatus. At Serv. et Pomponius ad sacramentum militare referunt, quale scilicet inter Romanos erat, quo ad bellum exiens miles adigebatur. Burmannus multo etiam argutius de conscripto sacrata lege exercitu, qua jurabant se non redituros domum nisi victores. Sed *sacrata jura* simpl. pro *jus sacrum*; *resolvit* jus, qui eo se liberat; quale illud fit, declarat v. 159. Mox 158 debebat sequi: Fas mihi fit ex justo odio in eos omnia arcana (hæc sunt, *si qua tegunt*) proferre. In inversione agnosces poëtam.

160. *Servata* egregie adjectum, ut, quod *revelaturus sit*, ad Trojanorum salutem pertinere videatur. *si v. feram*, pro vulgari, dicam.

162. *Fiducia* est eadem quæ spes certa; *belli* docte adjectum, de belli exitu, ut et *stetit* pro vulgari, *posita fuit in.*

164. Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum. De quo v. inf. Excurs. IX ad II, 293. nam vulneratum Martem et Venerem minus bene huc revocares. Celebritatem autem accepit hoc Diomedis et Ulyssis facinus multo magis per gemmas hujus argumenti nobiles quam per poëtas: etsi diversis modis ab iis res narrata est; inprimis de ortis inter utrumque iris, cum Ulysses Palladium clam Diomede surripere vellet: stricto ense in Ulysses ille irruit; tum eum ante

Fatale adgressi sacrato avellere templo 165
 Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
 Conripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 Virgineas ausi divæ contingere vittas :
 Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 Spes Danaum, fractæ vires, averfa deæ mens. 170
 Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstribus.
 Vix positum castris simulacrum ; arfere coruscæ
 Luminibus flammæ adrectis, falsusque per artus
 Sudor iit : terque ipsa solo (mirabile dictu) 174
 Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.

165. *egressi* Græv. *advellere* Menag. alter pro *abvellerè*.—168. *virgineasque* ed. Dan. Heinf. *divas* Menag. alt. *sunt divæ ausi* Ven. et Parrhaf.—169. *retro ac f.* Menag. *et retro* duo Burn. *sublata* Hamb. pr. et pro div. lect. Zulich., sed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem versus Georg. I, 200, ubi pro *fluere*, *ruere*. Sane, quæ retro labuntur, *ruunt* proprio voc., sed *fluere* exquisitius pro hoc ipso *ruere*. Et h. l. poëta non de monte sed de flumine petiisse notionem videri potest.—170. *adversa* Gud. cum quinque aliis, solleanni varietate.—173. *arrepitis* Zulich., vitiose ; idem *frementem*. Porro expectabat forte aliquis *parmam* vibrans *hastamque tr.* aut simile quid paullo fortius, Sed sobrie ac pudenter poëta in tali *εργασίῳ* ; maluit is deæ formam declarare, et satis habuit *trementem* addere, deæ signo a terra subsillente, tamquam præ ira.

ante se agit, ne a tergo insidias machinetur. v. Conon Narr.

34. add. Zenob. in *Διομήδεος ἀνάγκη*. Hesych. et ibi laudd.

165—168. Gravissime singula—etiam quod *vittas virgineas* deæ memorat ; nam est nihil aliud quam deam virginem (supra *innuptam*) attingere, contrectare, manibus impuris. *Vittæ* h. l. esse debent in capite Minervæ ; adeoque fuit sine casside : nam, ne vittas

signo vel aræ injectas intelligas, vetat epitheton *virgineas*, quod ad ipsam deam spectat.

169. 170. Ornate, ut jam Georg. I, 200. Ex illo tempore spes bona Achivorum evanuit. *fluere*, diffuere, dilabi. *retro sublapsa referri* pro profaico, retro ferri, labi, de mole, quæ in altum erat evecta.

170—175. Unde *Tritonia* Pallas dicta sit, jam veteres ignorarunt. E pluribus, quæ memorantur,

Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
 Nec posse Argolicis excindi Pergama telis;
 Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
 Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenæ, 180
 Arma deosque parant comites, pelagoque remenso

177. *Non* Goth. tert. *excindi* multi scribunt etiam ap. Burm.; adde fragm. Vatic. *excidi* Zulich.—178. *Omnia* vulgg. *Numina ni r.* Zulich., ab interpolatione, ex iis, quæ sequuntur.—179. *pelago et curvis carinis*, ornate fatis, sed forte secundis curis a Virgilio delendum. *avexere* post Pierium debetur Heinf. e melioribus codd. petitem. vulgo, *advexere* (quod tamen et ipsum fragm. Vatic. exhibet), et Voff. un. cum Goth. tert. *adduxere*, male.—180. *Et nunc quæ* Menag. pr.—181. *parent* Parrhaf. *parant socios* Goth. tert., non malo lapsu.

memorantur, caussis maxime probabilis est, quod a *τειτώ*, quod Æolibus caput est, sit appellata *Τειρογένεια*, capite Jovis nata. Alii modo ab amne, modo a palude seu Libyæ, seu Bœotiæ, seu Thesfaliæ, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta—*arsere coruscæ luminibus flammæ arreclis*, ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arreclia* exquisitius quam erecta; ut semper poëta, v. c. v. 206, *erigere oculos, vultus*, ut contra, *demittere, dejicere*. porro Palladium sudavit, subfiliit clipeo hastaque mota; quibus ipsis ejus habitus a poëta declaratur. (Quod in Serv. ad 173 est, *sudor salsus*: “Hoc autem Ennius de Lamis dixit;” leg. *de lacrimis*. Locus esse debuit, qualis Accii in Phœnissis: *Salseis cruorem gutteis lacrimarum laevi*. Ex Ennio laudatur apud Macrob. VI. 2

Neque miseræ lavere lacrumæ salsum sanguinem).

176—179. *Tentanda fuga æquora*, ornate, pro revertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, ut Servius et Pomponius jam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renovanda Romam nonnunquam ex castris reverti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achivis Græciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio avesto, ut restitueretur in sedem suam, revertendum.

180. 181. Et nunc quod in Græciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, ut parent—sed poëta exquisite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos.

Inprovifi aderunt. Ita digerit omina Calchas.

Hanc pro Palladio, moniti, pro numine læso

Effigiem statuere; nefas quæ triste piaret.

Hanc tamen inmensam Calchas adtollere molem

Roboribus textis, cœloque educere jussit:

Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit;

Neu populum antiqua sub religione tueri.

Nam si vestra manus violasset dona Minervæ, 189

182. *aderant* Medic. a pr. m. *omina* bene Heinſ., librorum meliorum consensu. vulgo, *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius. Sed v. not. —183. *Et pro n.* Rottend. tert. *numine rapto* Oudart., sed *læso* doctius; nam læsa dea, quod fuerat rapta. —185. *Hanc adeo* MS. Fabric. cum Mediceo Pierii; nisi hunc eundem Fabricius respexit. *tamen* recte, quod vim propriam hic habere, intelliges ex nostra interpretatione. *immensum* Goth. tert., ex interpretatione, ut sit pro immenso. —187. *Neu recipi* Priscianus lib. XVII cum codd. aliquot. *in portis* sec. Moret. *nec duci* primus Moret. *posset* Priscian. ibid. c. Gudiano et al. —188. *Nec alii.* Sed in his varietas MSS. ad fastidium. *teneri* Priscian. l. c., vitioſe.

182. *Ita digerit omina C.*, h. e. hanc auspiciorum petendorum rationem præscribit, aut, quod melius, ita *omina*, monstra v. 171 h. e. ostenta. *digerit*, ordinat, interpretatur Calchas. Sic Servius quoque accepisse videtur.

183. Interea *moniti*, Calchantis monitu, Palladii vice, quo rapto deæ sibi iram conſlavere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt; quod quatenus Palladi poni potuerit, quæsitum est Excurſu III ad v. 15. 16.

185—188. Quam ornate, si singula expendas! Ne tamen votivus hic equus in

urbem inferri, et pro numine tutelari statui possit, ad tantam magnitudinem Equum fieri (ad tam ingentem molem extollere et tantum, ut ad cœlum pertingere videatur) jussit Calchas. Etiam in membrorum ordine et collocatione poetam agnoscis. *antiqua religione*, h. e. ea, qua surreptum Palladium antea coluerant; ne nunc pro Palladio Equus haberetur, quo cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, ut ante, tutelam colenti populo præstaret. cf. Serv.

189 sqq. Melius hæc quam apud Tryphiod. 288 sqq., si conferre lubet.

Tum magnum exitium (quod di prius omen in
 ipsum 190
 Convertant!) Priami imperio Phrygibusque fu-
 turum.

Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem;
 Ultro Asiam magno Pelopea ad mœnia bello
 Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.

Talibus infidiis perjurique arte Sinonis 195
 Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
 Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
 Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Hic aliud majus miseris multoque tremendum

190. *excidium* Priscian. ibid. alter Hamb. et Voss.—191. *convertent* Puget. *Phrygiis* Hamb. pr. cum aliquot codd. Pierii et fragm. Vatic. antiquissimo. Burmannus laudat Drakenb. ad Sil. VIII, 243. *Frigibus, Fru-gibus* male scribitur.—192. *vestris manibus* Parrhaf. et Ven. cum Goth. tert.—193. *magnum* Hamb. pr. *Pelopea* Heinsf., recte, cum Mediceo et Schol. Statii. adde Goth. sec. Vulgo *Pelopeia*, quod et ipsum bene scribitur, sed non h. l. ad *Pelopeia* sec. Hamb., interpolate.—194. *in nostros* Witt. et *vestros* Bigot.—196. *coactis* Heinsio acceptum ferendum, qui Medicei optimorumque codd. et Grammaticorum, Servii inprimis, forte et Donati auctoritatem recte sequutus est. Probat quoque [Tyrrhittus apud] Dawes. Misc. crit. cum Burgeff. V. C. p. 386. Sic et Pomponio lectum et infragm. Vatic. Illustrat *lacrimas coactas* Heinsf. et h. l. eas defendit ipsa rerum ratio ac veritas. Vulgo *coacti*, sicque omnes Pierii.—199. *Hic aliud* Donat. *miseris majus* pr. Hamb. *tremendum* idem. vulgata est apud Nouinum in *tremere*.

192—194. Sin a vobis in urbem inductus esset equus, Trojanos, conversis fati, Argos esse bello petituros et exci-furos.

195—198. Egregium epi-phomena, inclusum sententia aliqua inprimisque ad miserationem aptum. *Achilles Larissæus* simpl. Thessalus; alias non fati accurate; nam Larissa tum Achilli non parebat,

sed Letho; et a Pelasgis habitabatur. v. Iliad. β, 840 fqq. *mille carinæ* numero paullo crassius expresso, ut solent potætæ. v. Popium ad Iliad. β. Barnesf. ad Eurip. Androm. 106. Muncker. ad Hygin. 97 fab. etiam Cerdam ad h. l. et Urfin. nuper quoque Wernsdorf. V. C. P. M. T. IV, p. 645.

199. Sequitur locus de *Laoconte*,

Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
 Laocoon, ductus Neptuno forte facerdos, 201
 Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta

200. *Objicitur monstrum* Bigot. Sed id jam peti poterat ex 171. *Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.* Sed aliud est alia res. *ac impr.* Leid. un.—201. *Lausoon, Lachoon* in Gothanis; et sic sine dubio etiam in aliorum libris fuit. Ita enim fere librarii. v. sup. 41. cf. ad Petron. 89, v. 19 et 43. Burm. Anthol. lat. lib. I, ep. 110. *Neptuni* Bigot. et a m. pr. Hugen. a sec. Hamb. pr. Sed alterum doctius.—202. *taurum immensum* sec. Hamb. *ingentes m. ad aras* Goth. pr. Porro *sollemnis sacerdos* olim junxere viri docti. v. Pompon. Sabin.; et cf. not.—203. *a Tenedo gemini* Hamb. pr., quod mollius.

coonte, in quo animadvertendum, quam accommodate poetæ omnia ad terrorem extulerit quem ostentum hoc injicere Trojanorum animis debebat. Vide v. 288 sqq. Vid Excurf. V ad hoc v.

199. Homericum locum Iliad. β, 305 sqq., quo Nestor ostentum Achivis Aulide oclusis objectum memorat, Virgilio ante oculos fuisse, conjectura est ingeniosi viri, *Herderi* (*Criſtiche Wälder* P. I, p. 98 sqq.). Res ipsæ inter se satis dispares esse videntur; formulæ tamen, qua orditur uterque narrationem, est aliqua similitudo. *objicitur* eleganter, ut de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro, *evenit. improvida pectora*, h. e. Trojanos, qui tale quid non præviderant. Repentinum et inopinatum prodigium, quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit. cf. Cerda.

201. 202. *Ductus sorte.* Sive ex historiis hoc habuit, interemto enim Neptuni sacerdote ex aliis, ut mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis erat, forte obtingente, Neptu-

ni sacra curabat, cf. Serv. ex Euphorione; Sive unum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, ut poetæ. Quod autem in his adjunctis paullo copiosior est, in eo artem poetæ agnosce; facit enim expectationem. *aras sollemnes* dixit doctè, ad quas sollemne sacrificium parabatur; ut *sollemnis circus*, in quo sollemnes ludi habentur, Ovid. V Fast. 597: *sollemnia theatra*, I Art. 133: *campus sollemnis*, Claudian. de VI. Conf. Hon. 5. Cæterum, quod in primo statim lætitiæ publicæ tumultu de sacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri potest. Videtur hoc Servio obversatum: *mactabat*, inquit, *scilicet, ut Græcis mala nanfragio provenirent.* Potest tamen simplicior ratio reddi, ut soluta obsidione inter cæteros deos etiam Neptuno sacra parata sint *χαριστήσια*, et quidem in ipso littore, ut et ap. Hygin. 135 *ut sacrum faceret Neptuno ad littas*; et sic alibi ap. Homer. Neptuno sacra fiunt.

203—209. Ornatissimus locus.

(Horresco referens) inmensis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt: 205
 Pectora quorum inter fluctus adrecta jubæque
 Sanguineæ exsuperant undas: pars cetera pontum
 Pone legit, sinuantque inmensa volumine terga.
 Fit sonitus, spumante salo: jamque arva tenebant,
 Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni, 210
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

mollius. *geminæ*—*angues* pr. Moret., ut solet nonnunquam. Sed uni libro tali in re non parendum.—205. *incumbent* Mentel.—206. *erecta* pr. Hamb. et Bigot., quod vulgare. cf. not. ad 173. *arrecta* Goth. tert. ut ibidem codd.—207. *superant* omnium librorum in lectionem esse apparet, præter recentem Venetum Heinsii. Nam Pierius nec ipse in suis codd. aliud invenisse videtur, et *superant* etiam in prisicis edd., quas evolvi, extare vidi, præterquam in Juntinis et Stephan., in quibus vulgaris lectio *exsuperant* compareret, ut ex Aldina adeo primum profecta esse videatur. Mireris itaque, cur eam Heinsius retinuerit. Sed varianda forte visa oratio propter v. 219 *superant capite et cervicibus altis. superant undis* nonnulli Pieriani; alterum tamen, *superant undas*, doctius arbitror dictum.—208. *Pone secat* Zulich. a m. sec. *sinuantque* ab Heinsio revocatum ex Mentel. pr. et aliis pluribus; etiam Pierianis, adde Goth. sec., ut *terga sinuant* absolute dictum sit, pro *sinuant se*; cujus formæ multa exempla ad h. l. congeffit. Sic modo *superant*, inf. 229 *insinuat*, 235, *accingunt*, et infinita apud ipsum Virgilium. Vulgo *sinuatque*, etiam in Serv., ut Georg. III, 192 *sinuatque alterna volumina crurum*.—209. *solo* alter Menag.—*suffecti* vel *infecti* Zulich., male. *igne* alii multi. v. ad Valer. Fl. I, 822 Burm.

cus, *incumbunt pelago*, præclare pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. *jubæ sanguineæ*, φόνιαί, hydrorum, nam hoc genus intelligendum, fulvæ barbæ seu comæ. cf. Cerda ad h. l. Ap. Homer. Iliad. β, 308 δαίμων δ' ἐπὶ νῶτα δαφνοῖός. *exsuperant undas*, eminent supra mare. *legit pontum* egregie de vestigiis inaccessus lenis vel tractus in superficie. *sinuantque i. v. terga*, h. e. pars posterior serpentum sinuat se in

immensum volumen, spiram. v. V. L.

209—211. Etiam hæc valde ornata. *arva* pro littore. *suffecti*, h. e. oculis suffusis sanguine, rubentibus. *ora sibila*, ut Ge. III, 421 *colla sibila*, σφιζοντα. *Lingua vibrans* et *lambens*, λικμῶσα, in præcipuis est ornamentis poetiis, quoties de serpentibus agitur: cf. Hesiod. Θ. 826: Sc. 235. De hoc ipso serpente, de quo noster loquitur, sed minus ornate,

Diffugimus visu exfangues. Illi agmine certo
 Laocoonta petunt: et primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat, et miseros morfu depascitur artus. 215
 Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
 Conripiunt, spirisque ligant ingentibus: et jam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati, superant capite et cervicibus altis.

212. *exanimis* Oudart. *ex agmine* Sprot. *agmine cepto* pr. Moret. a m. pr. *agmine facto* tres ap. Burm., quod scilicet et alibi occurrit.—214. *jam amplexus* Rottend pr. *complexus* Moret. fragm. *complexus* Hamb. pr. perpetua variatione.—215. *teneros m. d. artus* Vir doctus conj. in Obff. Misc. Crit. T. I, p. 29. IV, p. 29, quia puerorum corpora. Et ferri sane id possit. Sed poetæ aliter placuit. *miseros artus* exquisite pro artus miserorum puerorum.—216. *auxilium* Moret. sec. et Hugén. *et tela* Bigot. et Hug. *tela parantem* fragm. Moret. et Sprot.—217. *collo bis* alter Menag.—219. *collo* unus Guelpherb. in Collect. Sax. *et crinibus* Voff. *alte* Goth. sec.

nate, Quintus XII, 448 *ἑπιομαράγητε δὲ πόντος Νισσομίνων, καὶ κύμα διίστατο· τοὶ δ' ἐφέγοντο, Αἰνὸν λιχμύοντες*. Cæterum similia de ingentium draconum allapsu plura sunt poetarum loca (cf. Cerda), ut de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interemtis, comparanda illa quidem non sine fructu, si otio abundes, ita tamen, ut iudicium in cognoscendo rerum dilectu, varietate narrationis et suavitate, acuas, non, ut inanem lectionis copiam ostentes jejunamque inde verborum rerumque similiarum copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio haufere Ovid. IV Met. 688 sqq. et Manil. V, 540, 579 de bellua Andromedam, et Valer. Fl. II, 479 sqq.

de bellua Hefionen invadente: Silius II, 584 sqq. inprimis VI, 149 sqq. de hydro ad Bagramdam cæso. Adde Statium VI Theb. 506 sqq. de serpente qui Archemorum puerum devorat, et Petron. c. 89. v. 29 sqq. de eodem monstro, de quo noster agit.

212. *Agmine certo*, exquisita latinitate, pro uterque simul destinato in eum lapsum.

215. *Implicat*, circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. *morsu depascitur*, *ἐπιέμεται*, ornate pro, admorder, devorat (sic poetæ, *morsu lacerrare, consumere*); nec aliter intelligendus Lycophronis *παίδοβῆος Πόβρως. tela ferentem*, cum telo in manu approperauit. *bis circumdati collo squamea*

Ille simul manibus tendit divellere nodos, 220
 Perfusus sanie vittas atroque veneno;
 Clamores simul horrendos ad fidera tollit:
 Qualis mugitus, fugit quum faucius aram
 Taurus, et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem;
 Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur.

220. *divellere* Mentel. pr. et Moret. pr. cum aliis vett. ap. Pierium.—
 221. *perfusus* aliquot ap. Burm. *sanie* Gud. et Voss.—223. *Qualis*
 Grammaticorum et Codicum auctoritate recepit Heinf. Vulgo *quales*.
 Est tamen et *qualis* de plurali accipiendum. *mugitus veluti* ap. Macrobr.
 II Sat. 5, at idem lib. VI, 13 *Qualis m.* Apud Laëtant. de M. Perfec. 33
 vitiose laudatur: *quales mugitus fingit faucius taurus. aram* Heinf. ex libris,
 post Pierium, probavit. Vulgo *aras*.—224. *securim* per i Virgilium
 scripsisse, Probi Valerii testimonio constat apud Gell. XIII, 20.—225.
lapsi alter Hamb., sed vid. not.—226. *Diffugiunt* alter Hamb. in Col-
 lect. Sax. *Tritonidis* ap. Macrobr. IV Sat. 4, et edd. Fabric. et Cuning.—
 227. *clypei sub* Franc.

mea terga, cum collum ejus, h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus inferioris corporis sui bis circumdedissent, super ejus caput eminent, emicant suis capitibus.

220—224. Pro serpentibus docte *nodos* ponit; et egregie ad miserationem facit v. 221, quod *vittas*, infulas sacerdotis, narrat, *Clamores*: super his v. Excurf. ad h. v.; sunt autem præclare comparati ad terrorem animis injiciendum. *incertam securim* non fatis certo et valido ictu depressam. Imitationem Senecæ Agam. 777 *cervice taurus vulnus incertum ferens* laudat Burm. Adde aliam apud Silium V, 64, 65. Sapienter autem bove non qua-

cunque, sed, ut dignitatem res haberet, bove victima in comparatione usus est; quod jam fecerat Homerus loco, quem ante oculos habuit Iliad. v, 403—405. Male comparant Iliad. 9, 520 sqq.

225. *Lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt; ne *lapsu* nude stare putes. *delubra ad summa*, Minervæ templum in arce summa. Minerva h. l. *sæva*, irata Trojanis. At Palladium ex arce abreptum supra vidimus, v. 164; unde ergo h. l. Palladis signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diversum ab illo arcanæ religionis Palladio. cf. Excurf. IX extr. ad II, 293. *sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post clipeum.

Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 Insinuat pavor : et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 Læserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divæ,
 Numina conclamant.
 Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.
 Adcingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
 Subjiciunt lapsus, et stuppea vincula collo

228. *trema facta* Reg.—229. *expandisse* Menag. pr. v. Burm.—
 230. *sacrum quia* pr. Moret. *qui sacrum* Puget.—231. *torserit* Zulich.
 232. *sedem* Zulich. a m. pr. *sedis* pr. Moret. *borrendaque* Franc. a m. pr.—
 —233. *conclamat* tert. Mentel. a m. pr.—234. *diffidimus* Schol. Cruqu.
 Horat. III Od. 16 ad v. 13 *diffidit urbium portas Vir Macedo*. At vulgata
 retinenda non modo propter librorum consensum, sed et quod doctior et
 exquisitior est. cf. Markland. ad Stat. I Silv. I, 10 *Hunc neque disjissis ce-*
pissent Pergama muris, quo in loco, ex Virgilio expresso, Marklandi emen-
 dationem *divisis* non bene spernit Burm. ad h. l.—235. *operi omnes*
 alter Hamb. cum Goth. tert. *stuppea* scribunt optimi.—236. *subjiciunt*
 multi, veteri ac sollenni more in talibus, ut *obicit, obicitur*.

clipeum. Egregie hoc a poeta
 adumbratum ex eo, quod Palla-
 dis signa (ξίονα) interdum dra-
 conem pedibus adporectum
 habent: ut in ipso illo præ-
 stantissimo Phidiæ signo in arce
 Athenarum. v. Paus. I, 24.
 — 228—232. *Scelus expendisse*,
 exquisite, pœnas pro scelere,
 sacrilegio, in equum, Minervæ
 donum, commisso. *tergum*, v.
 sup. ad. v. 50, ubi *latus* et
abum dixerat. At variavit ut
 poeta; et patet *tergum* latius
ad sedes, deæ, h. e. templum,
 quod in arce erat. *simula-*
crum. Homericum *μεγ' ἀγαλ-*
μα θεῶν θελησίγιον Odyss. 9,
 509. *orandaque divæ Numina*,

numen ejus exorandum, pla-
 candum.

234—237. *Dividimus muros*,
 exquisite pro dissolvere et di-
 rumpere, ut aditus fiat, aut ut
 h. l. latius pateat; nam de
 porta Scæa agitur, a qua non
 longe stabat equus; ἐν πύλαις,
 ut Eurip. Troad. 521. *mœnia*
 h. l. proprio significato, ut æ-
 dificia intra muros sint. v.
 Burm. h. l. et Lexica. *accin-*
gunt se, v. var. lect. ad v. 208.
rotarum lapsus egregie pro sim-
 plici, *rotis*, quæ *labentes* dicun-
 tur poetis, quando volvuntur
 —sic et *intendunt* exquisitius,
 quam illigant, innectunt. cf.
 IV, 506. Cæterum poetam

Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
 Feta armis. Pueri circum innuptæque puellæ
 Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
 Illa subit, mediæque minans inlabitur urbi. 240
 O patria, o divum domus Ilium, et incluta bello
 Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ
 Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.

238. *pueri circum* Heinf. ex optimis codd. Vulgo *circum pueri*.—241. *Ilium incluta* nonnulli libri et Priscian. ap. Heinf. *Ilium et duo* Burm. cum Goth. fec.—242. *ipse* Ven. v. Burm. *limine posse* Exc. Burm.

ad thesas Romanorum suorum
 facramque pompam respexisse
 non improbabile est.

237—240. *Scandit muros*, h. e. transcendit, major imago quam si portam *intrat*, quæ, murorum impositorum et attingentium parte dejecta, erat dilatata, conf. inf. VI, 514. 515, et *machina fatalis*, exitium fatale Trojanis afferens, et *feta armis*, plena armatis viris; ut jam *ἐγκύμων' ἵππων τευχέων* ap. Euripidem *Troad.* 11, h. e. *ἔνοσπλος*, ut ibid. v. 520: supra 20 *uterum* dixerat. *gravis* inf. VI, 515 et *armatum peditem gravis attulit alva*. Locus autem ex Ennianis expressus apud Macrob. VI, 2 *nam maximo Saltu superavit gravidus armatis equus—Qui suo partu ardua perdat Pergama*. *Sacra canunt* h. e. hymnos, ut bene Serv.; scilicet quemadmodum alias apud poetas, *canere, dulce, ferale*. Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia *Troad.* 522 sqq. *mediæ urbi*, omnia media dicuntur post initia, adeoque tota urbs

intra muros; etsi utique per mediam urbem ad arcem ductus est equus, ut Palladis in templo collocaretur cf. Eurip. l. c. 540, 1 et Odyss. S, 504. *minans* simpl. ad altitudinem ref. Nam, quæ altitudine sua super cætera eminent, minari iis dicuntur. cf. *Æn.* IV, 88 et Serv. Melius autem jungitur *illabitur urbi mediæ, minans*; quam *minans mediæ urbi*, quod tenuius.

241—243. *divum domus*, incertum esse potest, quo sensu dixerit poëta. Proprie tamen urbs ita appellari debet propter angusta templa et religiones; et ex persona pii Æneæ hæc acceptio est convenientissima. Sic et in numo ap. Eckhel. V. C. Numi vet. anecd. p. 170 urbs Germanicopolis Paphlag. dicta est *ἑστία θεῶν* ut et de aliis urbibus dictum meminimus. Cæterum v. 241 totus Ennianus esse fertur ap. Servium. Vs. 241. 242 ad omnia pertinent, quæ putide exsequitur Quintus Cal. XII, v. 491 sqq. Expressa e nostro esse

Senecæ

Instamus tamen inmemores cæcique furore,
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
 Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 Ora, dei jussu non unquam credita Teucris.
 Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea cœlum, et ruit oceano Nox, 250
 Involvens umbra magna terramque polumque,
 Myrmidonumque dolos : fusi per mœnia Teucri
 Conticuere : sopor fessos complectitur artus.

247. Male ab aliis ad antec. referri *dei jussu*, monet Burm. *jussu* Ob-
 longus Pierianus.—249. *per urbes* alter Hamb.—253. *amplectitur* tres
 ap. Burm.

Senecæ Agam. v. 626 sq., jam
 Cerda monuit.

244. *Instamus tamen*. Quintus
 Cal. XII, 419 *οἱ δ' ἅμα*
πάντες εἴλικον ἐπιβρίσαντες etc.
inmemores h. l. improvidi, in-
 cogitantes (cf. eund. v. 512
 sqq.), quippe quos monuerant
 dii tali omine, nec tamen Tro-
 jani eorum monitum intellexere.
monstrum infelix præclare de
 Equo portentosæ magnitudi-
 nis, qui exitium urbi erat allat-
 urus. Sic Ciceroni *fatale*
prodigium portentumque pro per-
 nicioso homine.

246. 247. De Cassandra
 vate, cui ne nunc quidem cre-
 ditum et fides habita, copiosius
 Quintus Cal. XII, 516 sqq.
 Tryphiod. v. 346 sqq. in Tab.
 Iliaca n. 99, in qua Priamus
 eum retrahere videtur. *dei*
jussu, Apollinis. res nota.
 Adi vel Servium h. l. *tunc*

etiam int. pro *etiam tunc*. alias
 languet.

248. 249. *Velare* proprium
 hac in re, suspensis super tem-
 plorum postibus coronis ac
 fertis, etiam frondibus, infulsi-
 que. Traduxit aliis locis
 poëta ad quodcunque coronandi
 genus, etiam victimarum vel
 sacerdotum, supplicum quoque,
 sola corona vel infula ac vitta.

250—253. *Vertitur cœlum*.
 Circumactō cœlo (quasi hoc
 singulis noctibus fiat : v. Ex-
 curs. II ad hunc libr.). *ruit*
 exquisite pro venit, furgit.
umbra magna, v. ad Georg. II,
 338. *M. dolos*, quam ingeni-
 ose adjectum et vere tamen!
per mœnia nunc est per urbem
 dispersi. *sopor f. c. artus*. Non
 moratur poëta in comissatio-
 nibus Trojanorum, quas ad-
 tingit tantum v. 265. At vide
 ineptias Quinti Cal. XIII pr.

254

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ, 255
 Litora nota petens: flammæ quæ regia puppis
 Extulerat: fatisque deum defensus iniquis,
 Inclusos utero Danaos et pinea furtim
 Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras

254. *At jam* sec. Moret. *phalanx, pbalans*, male in libris. *ibant* aliquot ap. Pierium cum Donato, et probat Heinsius.—255. *tacite* duo Goth. —256. *flammas tum* pr. Moret.—257. *fatis divum* Zulich. quod malim; nam copula parum commode interposita est. *fatisque dei* Gud. pro div. lect. v. Burm.—258. *Danaos utero* Puget.—259. Post *Sinon* finita priore sententiâ novam ordiendam puto. *Laxat claustra*

254. 255. *Phalanx* doctè pro classe. *tacitæ per amica silentia Lunæ* ornate pro noctu. *Silentia noctis* sæpe apud poetas; eadem *tacita silens, taciturna*. Nunc Virgilius *silentia* ad *Lunam* transtulit; quod magis etiam poëticum; cumque *silentia Lunæ* per se dici rectè possint pro *noctè*, sive Luna fulgeat sive lateat; poëta tamen versu 340 *oblatis per Lunam*, *fatis* declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Trojam plenilunio excisam tradiderant. v. laudd. a Burmanno, imprimis vero Vet. Schol. Euripideæ Hecub. 913 apud Urfin. ad h. l. et Petron. 89, 54-55. Præclare de h. l. egit Burm. Nihil expedierat cum aliis Parrhaf. Quæst. per epist. I. Sunt sane etiam *silentia maris et ventorum*, et possunt illa cum silentio noctis conjuncta esse; de his tamen poëta nunc nihil memoravit. *amica* s. h.

e. grata et faventia insidiis Achivorum.

256. 257. Fax sublata, signum profectionis, e navi prætoria; nunc reditus versus litus Trojanum v. Excurs. VIII. *fatisque d. d. i.:* *fata deum* ex more, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit, sc. Trojanis infesta. *defensus*, servatus Sinon a Trojanis. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, uno verbo duobus nominibus adcommoatato, proprie diversis; aperit et Danaos emittit. *ἐκλύσας* apud Lycophr. 343, quod Brunck. ad Apollon. I, 955 e cod. restituit, pro illustratione esse potest: *γαστρὸς ἐκλύσας ζυγὰ*, est *soluta alvi compage*.

259—264. Vid. Excurs. III ad h. lib. *se promunt*. prodeunt *ἰππότεν ἐκχόμενοι, κούλον λόχον ἐκπεριπόντες* Odyss. 2, 515. *Thessandrus*, seu verius Thessander, Polynicis et Argiæ f., secundum Serv. *(ex Ætoliæ*

Reddit equus, lætique cavo se robore promunt
 Theffandrus Sthenelufque duces, et dirus Ulixes,
 Demiffum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
 Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
 Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.

Invadunt urbem fomno vinoque sepultam: 265
 Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnis
 Adcipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.

Ara Simon. Illos p.—Epeos. Invadunt urbem etc. Vulgata distinctio parum commoda. Mox post promunt interpunct. mutavi. Porro Laxat castra e nonnullis Heinf. laudat Burm. ad Petron. 89, v. 7.—260. cavo se r. promunt major librorum pars; et sic proprie hac in re dicitur. Enimvero Longob. Pierii, quem etiam Ge. Fabricius respicere videtur, produnt habet: quod sane exquisitius, se prodere. I que Heinsio illud probatum ad Claudian. IV Conf. Honor. 643, et Ovid. V Fast. 508. promit fragm. Moret. cavo de r. promunt Leid. cum Goth. tert. a m. sec.—261. Tifandrus, Theffandrus, Tberffandrus in libris scribitur et in edd. hic et alibi. In Græcis est Θείσσανδρος, ut ap. Pind. Ol. 2, 76. Apollod. III, 7, 2. Paus. IX, 5 et al. Ita et pro Sthenelus aberratum Stenelus, Scelenus, Schelemus, Sçhœneus. Porro durus Ven. et Franc. post Longob. Vide Pierium, qui et dirus e codd. et grammaticis memorat. dirus etiam a m. pr. fragm. Vatic —262. dimissum alii, ex more. demissam Rottend. alter. Acamas bene post Pierium ab Heinsio restitutus e libris. Vulgo Athamas, perpetua varietate.—264. Epeos Heinf. e libris, vulgo Epeus. Έπιός. Medic. Epæos. Gud. a m. pr. cum aliis Epios. tres Epūs. Alii vitiose: Epyus, Opeus, Ipeus, Ypbeus, Epbeus, Efeus, Epbius, Epbeos.—265. somnoque meroque Hamb. sec. vino somnoque Goth. tert. et sopitam alter.

Ætolia ait Pompon. ad h. l. et Dictys lib. I, c. 14. adde c. 17. f. leg. ex Bæotia). Desideratur sane inter cæteros heroes nomen aliquod clarum; verum Therffander Polynicis f. locum vix tueri potest; cum ubique ille tradatur in pugna cum Telepho in principio b. Trojani cecidisse. v. Paus. IX, 5. Dictys II, 2. Et sic Cypria carmina tradiderant, ut e Præclo MS. didici. Aut ita-

que alius hic Therffander habendus, aut Tifandrus verior est lectio. In Homero neutrum nomen occurrit. De Acamante, altero Thesei filiorum et Demophoontis fratre, v. Inpr. ad Hygin. f. 108 et h. l. Heinf.; de cæteris saltem Servium. Demissum lapsi per funem, h. e. delapsi fune demisso. Ex historia hoc acceperat; v. Excurs. III: at egregie ad magnitudinem equi declarandam accom-

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, et dono divum gratissima serpit.

In somnis, ecce, ante oculos mæstissimus Hector
Vifus adesse mihi, largosque effundere fletus;
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo

268. *erat, cum fuere qui legerent teste Guello*; sed utrumque dici mos est.—270. *Infornnis* una voce, multi ap. Heinf. *insomnes* Montalb. *insompnis* Leid. un.; sed non insomnem fuisse Æncam patet ex v. 302, ubi *excititur somno*; quod jam Burm. monuit. *in somnis* divisim etiam fragm. Vatic.—271. *refundere* Medic. Pierii. *fluctus* aliquot Pier. *fletus* Hamb. alter, v. inf. 298.—272. *bijugis* Rottend. tert., quod Heinf. præferebat.—274. *Ei* Medic. fragm. Vatic. Rottend. pr. *heu* alii. Cæterum Gronov. Diatribe Stat. c. 22, p. 124, ordinem verborum ita instituentium edicit: *ut quondam erat raptatus.—heu mihi! qualis? q. Durissime.*

accommodavit. Itaque emphasin Quintil. agnovit Inst. VIII, 3, 84, ubi v. not. et Urfin, ad h. l. *primusque M.* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc jam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor, G. Rom. c. 1. *doli fabricator*. Sic δόλον pro equo ad insidias facto Hom. Odyss. β, 494.

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poëtis excitari possint, quoties per somnum species objicitur, adumbratus videtur ex Iliad. ψ, 62 sq., ubi Patrocli Umbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V Theb. 265 sq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sq. *mortalibus ægris*, fane ut alias miseris, οἰζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen *infirmis*. Burmannus fessos la-

horibusque et curis diurnis fatigatos interpretatur. *serpit*, quando latenter membris infunditur, Serv. *raptatus*, v. sup. I, 483. *ater* plus quam resperfus, inquinatus. cf. versus Homericos Iliad. χ, 401 sqq. *tumentes*: οἰδᾶν similiter in fabula Œdipodis.

274—279. Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos adfectus habere solet, fortunæ pristinae et præsentis comparatione. Similia loca congeffit Cerda. Versum 274 Ennii esse Servius docuit. *qui redit* pro qualis redibat, paullo insolentius; inf. 279 *accepit*, pro acceperat; græca, saltem Homericæ, structura, qua tale tempus ponitur. *exuvias A.*; arma Achillea Patroclo detracta. *Danaum puppibus*, in naves Achivorum. respicit ναυμαχίαν Iliad.

Hectore, qui redit exuviis, indutus Achilli, 275
 Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignis!
 Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
 Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
 Adcepit patrios. Ultra flens ipse videbar
 Conpellare virum, et mæstas expromere voces:
 O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum, 281
 Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
 Expectate venis? ut te post multa tuorum
 Funera, post varios hominumque urbisque labores
 Defessi adspicimus! quæ caussa indigna ferenos

275. *exuviis* aliquot ap. Pier. et Burn. *indutus* aliquot apud utrumque. *Achilli* Heinf. cum melioribus etiam h. l. Vulgo *Achillis* et *Achillei*. cf. sup. I, 30.—276. *jaculatus* Goth. pr.—277. *et abest* Franc. *concretoque* qu. Moret. *et concreto* f. Menag. pr. a m. fec., quod vulgarius esset. conf. Burn.—278. *Vulnera illa* Leid. *vulnera et illa* Bigot. *vulneraque ipsa* Franc. et Witt. Stat. III Theb. 364. *Vulneraque ista ferens putri insiccata cruore*.—280. *Incertas exp.* fragm. Moret. *mæstas promere* Exc. Burn. et Menag. alter a m. fec. *bas promere* Bigot. *effundere* Menag. pr. Moret. qu. Vulgata est apud Nonium in *mæstas*.—281. *Dardanide* alter Hamb. et Franc. cum Goth. fec. et tert. *Dardanidum* aliquot Pierii. *spes o sanctissima* Schol. Cruqu. Horatii I Sat. 7 et IV Od. 5. Sed vulgatam etiam Macrob. IV Sat. 2 habet. *fidissima* scribunt codd. antiquiores ap. Pierium, et in uno *firmissima* vel *fortissima*.—283. *quem te post* Zulich. *multa dierum* Gud. a m. pr. *post tanta* unus Guelph.—284. *per varios* Oudart., ut lib. I, 628. *post hominum varios u.* Bigot.—285. *accipimus* Hamb. pr. et Goth. tert. a m. fec. Et potest exquisitius videri. *severos* Hugen. a m. fec.

Iliad. v sqq. et π, 122 τοὶ δ' ἑμβάλων ἀκάματος πύρ Νηϊδοῦν.—*concretos sanguine crines*, fœdum quidem, sed quod horrorem non minus quam miserationem facere queat. Porro *vulnera* omnino in pugnis cum Achivis factis accepta, non, ut ap. Ser-

vium, cum extinctus Hector male ab Achivis haberetur Iliad. χ, 369.

282—286. Quasi immemor cædis Hectoris, eum objurgat, quod tam diu abfuerit et nunc demum ad auxilium Trojanis ferendum adveniat. Etiam

Fœdavit voltus? aut cur hæc volnera cerno?
 Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
 Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
 Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
 Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troja. 290
 Sat patriæ Priamoque datum. Si Pergama dextra
 Defendi possent: etiam hac defensa fuissent.
 Sacra suosque tibi commendat Troja Penates:

286. et cur Leid.—287. Ipse Montalb. nec quærentem me sec. Hamb. nec me remoratur vana quærentem Menag. pr. fata moratus ed. Ven.—288. de p. fundens Parrhaf.—289. Heus f. Leid. un. teque corr. Cuning. eripe telis Dorvill.—290. a deest Dorvill. Menag. pr. et Mediceo Pieriano. Adde Goth. tert. In secundo *Alte a. c. alto culmine* superscripto a fragm. Vatic. ab c. Leid. unus. Dorvillius bene conj. ruit alta a culmine Troja, quod significantius est, et sic Acronem legisse, Jani V. C. vidit ad Horat. IV Carm. 6, 3 et Homer. Iliad. v, 773 ἄλγετο πᾶσα κατ' ἄκρης ἰλίου κίρην. adde Iliad. o, 557. 558.—291. Priamo patriæque sec. Hamburg. datum est Witt.—292. possint alter Rottend. Olim distinxere nonnulli —defendi possent etiam, hac d. pro adhuc. v. Serv.

Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cujus versus ap. Macrobr. VI, 2 *O lux Trojæ, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miser? Aut, qui te sic respectantibus tractavere nobis? Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de salute accipiendum, si quidem ex Homero φᾶος expressum, quo is hoc sensu plerumque utitur; excepto forte loco Iliad. 3, 282. *ut te p., ws, h. e. qui,* quomodo. *defessi* cladibus, ut eleganter poëta v. c. Horat. II Carm. 4, 11 *Tradidit fessis leviora tolli Pergama Graiis. serenos fœdavit v.,* quoniam et *fœda tempestas* proprie dicitur. cf. Serv.

290. Ruit alto a culmine T.

(etiam inf. v. 603) ex Homericō, quod sæpius occurrit, κατ' ἄκρης. cf. Var. Lect. Videtur tamen hoc paullo diverso modo dictum. Ad 291. 292 cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quæ a te ad ipsum defendendum fieri ac præstare poterant. *etiam hac,* δεικτικῶς, Hectoris manu, h. e. mea.

293. Penates sunt Trojæ publici, patrii dii, urbis tutela. Vid. Excurs. IX ad h. v. *Sacra* et *Penates* possunt pro eadem re haberi, ut illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Sic mox v. 320 *Sacra manu victosque deos—trahit.* Et sic sæpe *sacra* univēse, de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus. v. c. Ovid. Fast,

Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
 Magna pererrato statures quæ denique ponto. 295
 Sic ait: et manibus vittas Vestamque potentem
 Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverſo interea miſcentur mœnia luctu:

Et magis atque magis, quamquam ſecreta parentis
 Anchisæ domus arboribusque oblecta recessit, 300
 Clareſcunt ſonitus; armorumque ingruit horror,
 Excitior ſomno, et ſummi ſaſtigia tecti

294. Heinf. diſtinguere volebat: *his mœnia quære magna*, p. et ita in Witt. erat. Contra Burm. diſputat magis ſubtiliter quam vere. Declara-nda res ex eo, quod elegantior loquendi modus, ſi epitheton vel ad-jectivum poſt relativum ponitur: *mœnia, quæ magna*, pro vulgari, *mœnia magna, quæ*.—295. *qui* Longob. et alii ap. Pier.—297. *affert* duo ap. Burm. v. ad Georg. IV, 311 et ad Ecl. VIII, 64.—298. *m. ſetu* Leid: unus. v. ſup. 271.—299. *at magis* Medic. a m. pr.—300. *oblecta* Guelpherb. un. in Collect. Sax., non male.—301. *concreſcunt* cod. anti-quiffimus Pierii. Videtur Heinf. etiam *crebreſcunt* inveniffe. cf. Burm. *que* abeſt Franc. *irruit* Goth. tert., male. *ingruunt* bene de iis quæ acce-dunt, propiora fiunt. *error pro horror* pr. Moret., perpetua aberratione.

Fast. I, 527. cf. Cerda. Mox tamen v. 296, 267 *vittas Veſ-tamque et ignem ſacrum* memo-rat, quæ omnia cum Penatibus aſportavit; an hæc per *ſacra* declarare voluit? *Vittas* reli-gioſe poſuit, cum *Veſta vittata* (non enim ad Palladem vittæ referri poſſunt, quod Burm. fe-cit) aut *cum vittis* dicenda eſ-ſet. vide ſup. ad v. 168 *Vir-gineas auſi divæ contingere vit-tas*. *Fatorum comites* quanto potentius, quam, *errorum, viæ, caſuum!* *Mœnia* int. urbem La-vinum. *magna* dixit reſpectu Romæ inde oriundæ; ut et III, 159.

298—301. Interea *urbs miſ-cetur luctu*, h. e. in urbe miſ-cetur *luctus*, ejulatus, clamor, (mox v. 301 *ſonitus*) *diverſus*, a diverſis urbis partibus. *do-mus ſecreta recessit* ornate pro, eſt ſecreta, remotior a littore et porta Scæa, eaque parte, qua Achivi urbem ingreſſi erant. Statii imitationem notat Burm. Theb. V, 242 *et ſi lata recessit Urbe domus*.

302—308. *Adſenſu ſupero*, pro adſcendo, ornate, in re tenui. Comparantis et compa-rati ratio primo intuitu non ſatis aperte declarata eſſe vide-tur. Latet autem in illis: *ar-rectis*

Adscensu supero, atque adrectis auribus adsto:
 In fegetem veluti quum flamma furentibus austris
 Incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
 Sternit agros, sternit fata læta, boumque labores,
 Præcipitesque trahit silvas: stupet incsius alto
 Adciens sonitum faxi de vertice pastor.
 Tum vero manifesta fides, Danaumque patefcunt
 Insidiæ. Jam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310
 Volcano superante, domus: jam proxumus ardet
 Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.

305. *faxi de vertice torrens* Schol. Horat. IV Od. 14 ex v. 308 *faxi de vertice pastor. montano a vertice* Bigot. ex VII, 567 et *torto vertice torrens. rapidos* pr. Moret. et Franc. *a flumine* Moret. tert.—306. *bominumque labores* pr. Hamburg. pro div. lect. ex I Georg. 118 *hæc quum sint bominumque boumque labores* Versando terram experti—*laborem*. Voss. et fragm. Moret. *bouumque labores* fragm. Vatic.—307. *sedet* pro *stupet* Quintil. VIII Inst. 6, memoriæ vitio.—308. *aspiciens* Sprot. pro var. lect.—310. *alta* Hamb. sec., ut sæpe alias.—312. *Ucbalion* Rottend. sec. In aliis codd. alio modo vitiose. *Sigeoque igni* Parrhaf,

rectis auribus adsto, et *stupet accipiens sonitum*: five ut in his: *arrectis auribus adsto*, stuporem simul cogites et jungas: *adsto*, —*veluti*—*stupet pastor*; vel, quod melius, ut sic componas: *adsto arrectis auribus*, aures ar-rigo, veluti pastor accipit *stupens sonitum*. Quæ sequitur, comparatio adumbrata est ex Iliad. β, 455. λ, 155 fqq. et Iliad. δ, 452—455. adde ε, 87 sq. λ, 492 fqq. Lucret. I, 282—290. Conf. inf. 496 sq. Georg. II, 304 fqq. Æn. XII, 523 fqq. et X, 405 fqq. Argutantur in comparandis locis Macrobi. Scalig. Cerda. Dicendum simpliciter, poetam Homeri inventa

egregie suis verbis reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus videri potest, quod ex *Æneæ* narrantis persona talis comparatio non satis commode intexta sit. Quod et Wartono ita visum video. Sed illius narrantis recordationem suavitas narrationis jamdudum animis audientium excussit. *furentibus austris* dicit ut poeta pro, ventis flantibus. *torrens*, χείμαῖρος, *rapidus montano flumine*, auctus aquarum colluvie e montibus. 308. Iliad. δ, 455 Τῶν δὲ τε τηλόστε δῆπον ἐν ἔρεσιν ἐκλυε ποιμῆν.

309—313. *Tum vero m. fides* ornate, uti *rebus fides fieri* dicitur eventu, manifesta jam res

Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 Arma amens capio; nec fat rationis in armis;
 Sed glomerare manum bello, et concurrere in
 arcem

315

Cum fociis ardent animi. Furor iraque mentem
 Præcipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
 Panthus Othryades, arcis Phœbique sacerdos,
 Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem
 Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit. 321

315. et currere Sprot. ad arcem Moret. pr.—317. Præcipitant Gud. præcipitent sec. Hamb.—318. Achivom Heinf. e Medic. et Gud. Vulgo Achivom. Achivis pr. Menag. Sprot. et alter Hamburg.—319. Pantos, Panteus, Pantheus, Phantheus, hic et mox vitiose in MSS. Est Πάνθος et Πάνθους. In Sprot. Panthoys et mox Pantboy, expressa enuntiatione græca. v. Heinf. Otriades, Otyriades, Oetriades male vulgo hic et infra. Ὀστυάδης.—320. jactos tert. Rottend. victus Gud., sed v. Burm.—321. cursumque Moret. qu. et sic legebatur Servii ætate. cursusque Menag. pr.

res erat. Alii interpretes aliter. Deiphobi domus prima incensa; duxerat enim Helenam post Paridis mortem, ut jam Servius. cf. Quint. Cal. XIII, 354 sqq. Odyss. 9, 517 sqq., qui locus fundus fabulæ. cf. Exc. XII. proxima domus Ucalegontis, qui e principibus erat et in consilio Priami Iliad. γ, 148. Sigea i. f. l. relucet, prospicienti ex urbe per tenebras. cf. Quint. ibid. 464 sqq. lata cum dilectu h. l. positum: nam late relucet mare circa promontorium Sigeum. cf. Cerda. Male, puto, Servius et Pompon., quod illic fretum Hellepontiacum incipit dilatari. Denique tubarum clangor,

Euripidis et Tragicorum exemplo, memoratur, etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus.

314—317. Nec fat rationis, h. e. parum consilii, in armis, nec mihi satis ipsi constabat, quantum his armis profuturus essem captæ et incensæ jam urbi. ardent animi glomerare manum bello, ardeo, hic unus impetus erat, colligere milites ad pugnam, et cum iis (cum fociis) in arcem ad regem concurrere. 317. et illa una cogitatio animum subit, quam pulchrum sit, fortiter pugnando mori. cf. Georg. IV, 218.

318—321. Panthus sacerdos

Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus
arcem? 322

Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit!

pr. et Witt. Eadem varietas et alibi, v. Burm. Utrumque autem recte etiam in poeta dicitur, videtur tamen *cursum* remotius a vulgari esse—*ad litora* paucissimorum librorum videtur esse lectio; unum Hamburg. pr. laudat Heinf. Cæteri, quotquot inspecti sunt, etiam e nostris unus (in duobus *lumina*) et vett. edd.; porro Servius, Donatus, Pomponius, *ad limina* præ se ferunt: quod ad stipulante Brunckio recepi. Alterum illud ex follenni lapsu in h. v. ortum videri potest, et fubiisse primum Aldinam; unde in Juntina, quam ex illa expressam conjicio, et in al. excusum video. At eam deseruit Rob. Stephan. Consensum librorum firmat ipsa rerum ratio et ordo. Nondum consilia exsequi cœperat Æneas: vide v. 314—317, antequam domo exeat, ecce tibi offert se ei Panthus, qui ad ejus domum, quippe in remota urbis parte sitam (vide v. 299. 300) confugiebat. Forte et hoc ipsum poeta ad Æneæ pietatem retulit, ut religionum minister ad eum confugiat. Pomponius hæc habet: *limina domus mee: in hoc auctoritas et dignitas Æneæ videtur.* Servius autem: *Æneæ et religio laudatur et virtus. limina igitur ipsa re satis definita, quod sint Æneæ.* Sic XI, 267. Quæ pro altera lectione dici possint, v. ap. Burm.—322. *Quo res s. loci?* pr. Rottend.; sed v. Burm. Idem vir doctissimus conj.: *qua prendimus arcem?* qua via, ratione, ad arcem pervenire possumus? Mihi quidem hoc tenuiter dictum videtur; et adi notas. *qua tendimus arcem* conj. Jo. Schrader.—323. *eram gemitu, cum* distinguit Leidenf.

dos Apollinis, cujus templum erat in arce. Ponunt autem poetæ primo loco continens, tanquam latius: *arcis Phœbique s. Panthus* inter primores Trojanorum est Iliad. γ, 146; filii ejus Polydamas et Euphrabus, Παιδοῖδας, sæpe Homero commemorati. Nunc Othryos filius ille editur. Sacerdotis persona ducta ex Iliad. ο, 522, ubi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. Adde inf. v. 430. Fabula de Pantho, Delphis abducto, quam Servius memorat, etiam ap. Eustath. p. 900 l. 47 occurrit, seriorum forte poetarum com-

mentum. Etiam mox genus primo loco, *sacra*, et tum finitius, *deos*, h. e. simulacrum Apollinis, cf. v. 293 *Sacra suosque—Penates*. Non ignoro, vasa et utensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam invidiose! Deorum autem simulacrum in excidio templi et urbis ex more secum ferre et servare studet sacerdos, ut Æneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est, sed semel monenda. *trahit* cum dilectu positum pro ducit.

322. Frustra laborant in interpretatione, qui *arcem* de Pergamo

Venit summa dies et ineluctabile tempus, 324
 Dardaniæ. Fuimus Troës: fuit Ilium, et ingens
 Gloria Teucrorum. Ferus omnia Juppiter Argos
 Transtulit. Incensa Danaï dominantur in urbe.
 Arduus armatos mediis in mœnibus adstans
 Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,
 Insultans. Portis alii bipatientibus adfunt, 330
 Millia quot magnis umquam venere Mycenis.

324. *ineluctabile futurum* Macrob. V, I recitat; ex lib. VIII, 334.—
inevitabile tempus ed. Ven., quod et in Witt. Cod. superscriptum.—

325. *Dardanidæ* Moret. tert. *Ilium* nonnulli, ut sup. 221.—326. *omina*
 Bigot. pro var. lect. Et sunt, quæ pro hac lectione dici possint. cf. sup.
 ad 178. Transferuntur enim auspicia, et auspiorum habendorum jus,
 cum imperio; sed argute magis, quam vere.—328. *mediisque* aliquot ap.
 Burm.—329. *fudit* nonnulli codd. Heinf. et Burm., nec male hoc.
 Servius vulgatam lect. interpretatur; et habet *fundit* grandius quid, quam
fudit. Nimis argute *ad fundere* h. l. a partu repetunt, quia v. 238 *feta*
armis. Est simpl. emittit. Odyss. 9, 515 *ἰκπῶδες ἰκχύμνοι*. que abest Re-
 gio. *Victorque Sinon* conj. Waddelius; sed. v. Burm. *victor*, propositi ef-
 fector, recte interpretatur Servius—330. *Exsultans* Menag. pr., quod
 minus esset. *alii portis* sec. Moret. et Leid. unus. *portisque alii* Menag.
 et Sprot. *alibi patientibus* Gud. *alii patientibus* Rottend. a m. pr. *alii in bi-*
patientibus Leid. et Moret. tert. *alique patientibus* ed. Venet.—331. *um-*
quam Heinf. cum libris potioribus; alii, ut vulgo, *nunquam*, quod et Prif-
 cianus lib. XVII habet. Sed totum versum abesse malim: quot enim ex
 illis millibus per decem annos cæfos esse putare licet! Etiam Jac. Bryant.
 V. C. suspectum habebat versum. Ut defendas, dicendum: alii ad por-
 tas ruunt, tanto numero, ut vix plures prima statim protectione e Græcia
 exiisse putares.

Pergamo accipiunt. Optimum
 factu, ut *arcem* pro perfugio ac-
 cipias: quo confugimus?

324 sqq. Admirabilis ora-
 tio, gravitatis et doloris plena,
 et ea quidem sacerdotis Apol-
 linis, et in tali rerum conditio-
 ne! Euripidis illa Troad. 581
 si respexit poëta; Πρίν ποτ'
 ἦμαν. Βίβακεν ὄλβος. Βίβακε

Τροία, quantum ille de suo at-
 tulisse videri debet!

326. *Ferus Juppiter*, ut alias
sævus, h. e. iratus, crudelis.
omnia Argos transtulit, Argivis
 victoriam et rerum summam
 permisit, Troja nunc eversa.

329—335. *Mediis in mœni-*
bus, in media urbe, nam in
 arce. cf. 240. 252. *incendia*
miscet,

Obsedere alii telis angusta viarum
 Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
 Stricta, parata neci: vix primi prœlia tentant
 Portarum vigiles, et cæco Marte resistunt. 335
 Talibus Othryadæ dictis et numine divom
 In flammæ et in arma feror, quo tristis Erinny,
 Quo fremitus vocat, et sublatus ad æthera clamor.
 Addunt se socios Rhipeus, et maxumus armis 339
 Epytus: oblatis per lunam Hypanisque Dymasque:

332. *Obsidere* sec. Moret. et Goth. tert. a m. pr. inf. v. 450.—
 333. *oppositis* Gud. cum magna parte codd. Heinf. et Pierian., quod
 Heinfio non displicebat. Etiam Pomponius *telis oppositis* exponit. Vide-
 tur tamen alterum, quod etiam Goth. pr. et sec. habent, exquisitius, poë-
 ticaque adeo dictione dignius esse. Adhæserat s ex sequenti voc., v.
 Burm. *ferrea acies* Hamb. pr., v. Heinf. *stat pernicies* nonnulli codd. ap.
 Pierium cum Donato. *stant* Goth. sec. *umbone corusco* ed. Ven.—335.
resistent sec. Rottend.—338. *quod fr.* Gud. *quo gemitus* Dorvill. et Witt.
in æthere sec. Hamb. *ab æthere* pr. Moret.—339. *socii* Menag. pr., sed
 Ecl. VI, 20 *addit se sociam*. Mox *Ripheus, Repheus, Rypheus*, scribitur.
 Πρωὺς est. Quæ sequuntur, obscura nomina sunt, nec in iis morandum,
maximus annis, quod a nonnullis legi Pierius et Ge. Fabricius testantur,
 interpolatum per eos, qui v. 435 *Ipbitus ævo Jam gravior* meminerant,
 quasi idem cum Epyto esset.—340. *Epytus*, Ἐπύτος, ex libris Heinf.
 restituit. Medic. *Æpitus* (Ἐπύτος, Αἰπύτος non minus recte diceretur),
 in aliis vitiose: *Epitus, Epitbus, Epbitus, Æpbitus, Ipbytus, Et Pytbus*:
 et mox *Hypanis, Hispanis et Dimas, Dumas*. cf. inf. 394. *oblatis* Wall. a
 m. pr. *per lucem* conj. Waddelius; at v. Burm. Forte autem suavior
 iunctura erit, si interpungas: *addunt se socios Rhipeus et Epytus, oblatis per*
Lunam, Hypanisque Dymasque Et lateri agglomerant nostro.

miscet, plus, quam promiscue,
 passim, facit. ita *miscere cæ-
 des*. hærent in h. v. interpre-
 tes. *alii*,—*millia quot*, h. e.
 tot millia, quot eorum etc. pro
 vulg. reliqui omnes. *partis bi-
 patentibus*, ornatus, quam sim-
 pliciter patentes, apertæ. In-
 telligendæ autem portæ Scææ.
 cf. sup. v. 266 *portisque patenti-
 bus omnes Accipiunt socios*. *Obsede-*

dere oppositi ornate et hoc adjec-
 tum. *stat—stricta* pro stricta
 est; *stat*, quippe sublatus et
 erectus ensis. *cæco Marte*, noc-
 turno prælio, quo cerni ac dis-
 cerni hostis nequit.

336—338. *Numine divom*
 tamquam a deo aliquo actus—
 in medium incendium et pug-
 nas ruit. *Erinny*, quæ ante
Furor, h. e. animi impetus.

Et lateri adglomerant nostro: juvenisque Coræbus
 Mygdonides. Illis ad Trojam forte diebus
 Venerat, insano Cassandræ incensus amore:
 Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
 Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis 345
 Audierit.

Quos ubi confertos audere in prælia vidi;
 Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra

341. *glomerant* Reg. *Coræbus* unice vere; ab Heinſio reſtitutum ex *Κόροιβος*. Vulgo fere *Choræbus*, *Chorebus*, *Corebus*. Puget. *Thorebus* —
 342. *Mirdoneis* Goth. tert. in litura. *illis qui* ante Heinſ., qui Medicei et
 vetuſt. libb. (adde Servii) auctoritate *qui* ſuſtulit; ut jam Pierius e ſuis
 libris auctor fuerat. Suadet idem poëtiſti fermonis genius. cf. ſup. ad I,
 378. *illis qui Trojam* Parrhaſ.—343. *Casandræ* in multis ſcribitur; et
 ſic fere in geminanda littera ſemper variant veteres. cf. Heinſ. neque
 adeo in eo hærendum, modo teneas, antiquiores unam litteram pinxiſſe,
 ſequiores adjeçiſſe alteram. *accensus* quatuor ap. Burm. *captus amore*
 quinque ibid.—346. *audierit* concinnius Heinſ. e Medic. et melioribus;
 adde Colot. Urſini. Vulgo *audierat*.—347. *concretos* Goth. tert. a m. pr.
conſeſtos Franc. *conſertos* Wall. et Witt. cum aliis ap. Pierium, qui e me-
 lioribus libris *conſertos* tuctur. v. Burm., qui et conj. *ardere in p.*, quia
audentem v. 349 ſtatim redit.—348. Quæ ſequuntur, meo judicio aut
 ſic, ut feci, ſunt interpungenda, ut parentheſis intra (*quæ ſit—ſuccurritis*
urbi Incenſæ) contineatur; ut ſit: *ſi vobis cupido eſt audentem extrema ſequi,*
moriamur; cauſſis a principio ſtatim, ut plerumque ſit, commemoratis;
 aut ſic ſunt conſtituenda ſine parentheſi: *Juvenes, fortiffima fruſtra Peſto-*
ra, ſi vobis audentem extrema cupido Certa ſequi (agite, ſequimini me; quod
 membrum orationis ita omitti ſæpe videas), *quæ ſit rebus fortuna, videtis:*
Exceſſere—Di, quibus imperium hoc ſteterat; Succurritis urbi Incenſæ. Mo-
riamur et in media arma ruamus. Explicationem v. in notis. In vulgari ra-
 tione et interpunctiōe, quæ hæc erat: (*quæ ſit rebus f. v.—Di quibus*
imperium

341—346. *Adglomerant*, doc-
 te, ſe adjungunt. cf. ſup. 315.
 Suaviter rerum miſerabilis fa-
 cies diſtinguitur epifodio brevi
 de Coræbo Mygdonis filio, de
 quo v. Exc. X ad h. v. *gener*
 autem h. l. ſpe. *præcepta* h.
 l. ſunt monita vatiſ a deo actæ:
 Tom. II,

ſcil. ne communi Trojanorum
 cladi ipſe tamquam pars acce-
 deret, nec ſuas nuptias ſperaret.
Infelix ſuaviter, ut ſæpe poëta
 per epiphonema. Sic *νήπιος*,
 ut ſtatim Iliad. β, 38.

347—354. *Audere in prælia*
 exquiſite, cum audacia proce-
 dere

Pectora, si vobis audentem extrema cupido
 Certa sequi (quæ sit rebus fortuna videtis: 350
 Excessere omnes adytis arisque relictis
 Di, quibus imperium hoc steterat: succurritis urbi
 Incensæ): Moriamur, et in media arma ruamus.
 Una salus victis, nullam sperare salutem.
 Sic animis juvenum furor additus. Inde, lupi ceu
 Raptores atra in nebula, quos improba ventris 356
 Exegit cæcos rabies, catulique relictis
 Faucibus expectant ficcis; per tela, per hostis
 Vadimus haud dubiam in mortem: mediæque
 tenemus

imperium hoc steterat) in hac, inquam, *succurritis* nihil habet, quicum comode copuletur. Servius quidem *frustra succurritis* jungit parenthesi incipienda a *si vobis*. Sed intricate et contorte omnia. *fortissima frustra* separanda non sunt.—349. *nobis* Goth. tert. *audendi* duo Goth., aliquot ap. Heinf. et Servium nonnulli *audendi* vel *audenti*; etiam Donatus *audendi* interpretatur. in *extrema* Franc. ut 347. *cupido est* etiam tres.—351. *adytis omnes* Zulich.—352. *hoc* aberat sec. Rottend. et Leid. a m. pr. *succurrimus* Parrh.—354. *superare* Goth. tert.—356. in *deest* fragm. Moret. et uni Leidensi.—359. in *mortem haud dubiam* Oudart. et Leid. un.

dere in pugnam. *super his*, simpl. pro posthæc, inde. Quæ sequuntur, sic ordinare juvat: O juvenes, frustra fortes, si vobis cupido certa est, sequi audentem extrema, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adeat, agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quæ sit rerum fortuna et conditio; videtis, deos tutelares ac præsidēs Trojæ nos plane deseruisse; *succurritis urbi incensæ!* sero ad patriam defendendam properatis, quippe *jam captam et incensam*. Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur, etc. v. 351 ex ve-

teri superstitione fatis nota interpretandus, qua urbes captæ vel capiendæ a diis deferri credebantur. v. Urfin. et Cerda ad h. l. Muret. Var. Lect. V, 19. qui argutatur. Euripidis locum e Troad. 23. jam Macrob. V cap. extr. comparavit. cf. Tryphiod. v. 496. 497. hinc evocatio deorum, de qua h. l. Servius. 354. *Una salus*, int. honestam mortem, qua se ab hostiumpotestate liberent. 355. *Furor additus*. Laudat Burm. Statium V Theb. 33 *O miseræ, quibus hic furor additus*. 355—360. Homerus comparatione luporum sæpe utitur

Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra. 360

Quis cladem illius noctis, quis funera fando

Explicet, aut possit lacrimis æquare labores?

Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:

Plurima perque vias sternuntur inertia passim

360. *Nox a.—umbra.* Hæc affuta esse et versum imperfectum reliquisse Virgilium, credebat Ortuinus ap. Burm. At optimo poëta hoc hemistichium admodum dignum videtur. Nisi quod *atra* bis redit.—361. *faenera* alter Mentel. *vulnera* Sprot., perpetua variatione. *talia* Dorvill. ex hujus libri initio.—362. *lacrimis possit Ven. per lacrimas* Dorvill. e glossa. *possit animis æquare* ed. Ven. *lacrimis explere* Sprot. pro var. lect. Porro *æquare dolores* pr. Hamb., perpetua aberratione. *dolorem* nonnulli codd. apud Macrob. V, 1. Tandem *lacrimas æquare dolori* Vratiss., quod sane et ipsum dicitur, sed vulgarius; et forte natum e glossa; Nam etiam Pompon. interpretatur: *laboribus æquare lacrimas.*—363. *fuit* Hugen. *durata* Goth. alter, ex compendio scripturæ orto vitio.

v. c. Iliad. λ, 72 οἱ δὲ, λύκοι ὄς, Θῆνον. inde et alii, ut Apollon. II, 123 sqq. *lupi raptores* ex epitheto σίνται Iliad. π, 353 natum videtur. et π, 56 λύκοι ὄς, Ὀμοφάγοι. item Odyss. ζ, 133 de leone: κέλεται δὲ ἔγασῆς Μήλων πειρήσοντα—ἐλθεῖν. quos improba (magna) ventris Exegit (egit, quia prodeunt ex latrebris) cæcos rabies; quantum orratus! ut etiam reliqua: *atra in nebula*, ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. a Burmano laudatus II, 124 ἡματι χειμερίῳ lupos prædari facit, et Homerus Βάν ῥ' ἴμεν, ὥσε λέοντε δῶν διὰ νύκτα μέλαιναν Ἀμφόρον, ἀνεκύσας, διὰ τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἶμα (per tela, per hostes) Iliad. κ, 297. 298. Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius, ne cum Trappio hæreas. *Vadimus*, impetum et

furorem notat verbum. v. Burman. *Nox circumvolat*, quippe alata: inf. VIII, 369, ut Somnus, Somnia. v. ad Tibull. II, 1, 89. *cava umbra*, quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem.

361. Odyss. γ, 114 τίς κεν ἐκείνα Πάντα γε μυθήσαιο κταθνητῶν ἀνδρώπων; imitatus Silius V, 421 sqq. et II, 650 sqq. ubi plura in Sagunto everfa ex altero Æneidis libro petita sunt; Sic illa mox 363, quæ inter eximia loca equidem ponere soleo, *Urbs antiqua ruit*, belle translata sunt ibid. v. 654 sqq.

364. *Inertia corpora*, possunt esse sine vita et motu, si modo sternuntur est, *strata sunt, jacent*; verum *sternuntur corpora inertia*, inertium hominum, malim accipere de imbellibus, senum, infantum, feminarum. Bene hætenus Serv. et Pompon. exponunt: non repugnancia,

Corpora, perque domos, et religiosa deorum 365
 Limina. Nec foli pœnas dant sanguine Teucri:
 Quondam etiam victis redit in præcordia virtus;
 Victoresque cadunt Danaï. Crudelis ubique
 Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago. 369
 Primus se, Danaum magna comitante caterva,
 Androgeus obfert nobis, fœcia agmina credens
 Infcius; atque ultro verbis compellat amicis:
 Festinate, viri, nam quæ tam fera moratur
 Segnities? alii rapiunt incensa feruntque 374
 Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis?
 Dixit: et extemplo (neque enim responsa dabantur

365. *domus* duo Heinf. *perque vias et religiosa d.* omiſſis mediis Voff. unus.—366. *dant pœnas* qu. Moret.—367. Legitur et *quædam* teste Ge. Fabricio. Sed vulgatam etiam grammatici firmant.—369. *noctis imago* aliquot ap. Pier.—370. *Primus sed* Rottend. *magna Danaum* Dorvill.—371. *Androgeus* reſcripſit Heinf. poſt Pierium cum libris potioribus. Vulgo *Androgeos*. v. Heinf. *ſe offert* alii ap. Pier. *effert* Huguen.—372. *affatur* Bigot.—373. *tam lenta* Witt., ſed in marg. *ſera*.—375. *nunc* deſt Menag. *a* deſt Parrhaſ. et Goth. tert. *nunc primum celsis a navibus* Exc. Burm. *vos nunc a navibus* Lutat. ad Stat. VII Theb. 229. *a puppibus* Hamb. ſec. In fine verſus interrogationem addunt duo Heinfiani.—376. *neque jam* Bigot.

tia, ut pecora. ut inf. IV, 158. Mox *pœnas dant* pro cæduntur, moriuntur, ut Serv. bene.

367. Sententia eadem, aliter tamen expreſſa, Iliad. ζ, 480. 481.

368. 369. *Crudelis luctus*, ut, *ſævus dolor*, qui in nos ſævit. *plurima mortis imago*, h. e. *ubique* cædes facta cernitur; paſſim cæſorum cadavera projecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias cædis formas et genera intelligere.

370. *Androgeos* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Mneſthei, ducis Athenarum*; nescio unde habeat. Diverſus eſt Minois filius VI, 20.

374. *Rapiunt, feruntque*, ἄγροσι καὶ φέροσι, ut notum. v. Cerda. Modo quænam ſegnitias tam *ſera*, quæ ſeros facit, id eſt, tardos. Serv.

376. *Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non poteſt, quæ fidem non faciunt, adeoque ſuſpecta. Reſpexit verſum Staius

Fida fatis) fenfit, medios delapsus in hostis:
 Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
 Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit, 380
 Adtollentem iras, et cærule colla tumentem:
 Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
 Inruimus, densis et circumfundimur armis;
 Ignarosque loci passim et formidine captos
 Sternimus. Adspirat primo fortuna labori. 385
 Atque hic successu exultans animisque Corœbus
 O focii, qua prima, inquit, fortuna salutis
 Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.

377. *delapsus* meliores, ut Medic. Gud. a m. pr. Moret. pr., item alii apud Pier., vulgares *dilapsus*. Apud Priscian. XVIII *illapsus*, qui interpretatur, *se illapsum esse*. Sed hoc profaico propius. *ad hostis* etiam nonnulli apud Pierium.—378. *retorsit* pr. Hamb. pro var. lect.—379. *improvisam* Hugen. v. sup. v. 203. *qui in sentibus* Menag. pr. *anguem* alter Rottend.—380. *gradiens trep.* Parrhaf. ex interpr. *nitens pedibus trep.* Witian.—381. *colla moventem* Oudart.—382. Post versum 378 abesse poterat alter hic. Eum otiosum esse, fenfit quoque Jo. Schrader: sed idem bene observavit similitudinem Homericæ loci, ex quo hæc expressa diximus: Iliad. γ, 31 *καταπλήγη* etc. et 36 *ὡς αὐδῆς* etc.—383. *circumfundimus* multi ap. Pier. et Heinf., quem v.; Gud. a m. pr. *circumfundimus*.—384. *et passim* Ven. et Goth. sec.—386. *successu exultans* Heinf. e libris post Pierium. Vulgo *exultans successu*.—387. *quæ prima* aliquot. *quam* Rottend. sec. et Gud. a m. pr., addita intp. *in quam partem*. Rottend. tert. *qua primum* non male. *quod prima* Leid. a m. pr.—388. *qua se ostendit* sec. Hamb. *se abest* a Zulich. et Goth. tert. *sed alter. extendit se dextra* fragm. Moret. et ejusdem codex quartus.

Statius II Theb. 535—537. *fensit delapsus*, ἤσθητ' ἐμπεσὼν, ut notum, ad formam græcam, intellexit se in hostem incidisse. 379—381. Comparatio ab Homero petita, sed variata Iliad. γ, 33 sqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum Juven. I, 43 noto versu:

Palleat; ut nudis pressit qui cal-
cibus anguem. humi nitens, pe-
dem figens. attollentem iras, h.
e. caput iratum, adeoque sim-
pliciter, erigentem se vel ca-
put præ ira et rabie. III Georg,
421 tollentemque minas et sibilæ
colla tumentem.

388. *Qua ostendit se dextra:*
 fortuna

Mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis 389
 Aptemus; Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
 Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
 Androgei galeam clipeique insigne decorum
 Induitur, laterique Argivum adcommodat enses.
 Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas, omnifque juvenus
 Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat. 395
 Vadimus inmixti Danais haud numine nostro,
 Multaque per cæcam congressi prælia noctem
 Conferimus: multos Danaum demittimus Orco.

389. *mutamus* Gud. a m. pr. *mittemus* Reg. *cielopes* Goth. pr.—
 390. *quis ab hoste* aliquot Pier. *requirit* nonnulli apud eund. *requirit* Hu-
 gen. et Goth. alt. et apud Macrob. V, 16. *revisat* alter Hamb.—391.
Arma? dabunt ipsi. Ita Servius distinguit; minus bene. *dabunt hostes* Bi-
 got. *dabunt* int. dictum pro *dent*, ministrant. *clade* pro *deinde* Goth. sec.
 —392. *Androgeos* nonnulli ap. Pier. et Dorvill., ex interpolatione, ut inf.
 425. *Peneleos.* cf. VI, 20. *clipeique i. decori* sunt qui legant ap. Pierium et
 sic Goth. tert.—395. *armant* Gud.—396. *non n. n.* Witt. *nomine nostræ*
 Gud. a m. pr. vel *omine beno* Zulich. ex interpr.—397. *per totamque* ed.
 Ven. *lumina* pro *prælia* Menag. pr.—398. *Dimittimus* Medic. c. cæteris
 fere omnibus. cf. Heinf. etiam Goth. duo, at tertius *committimus.* *demissi-*
mus Leid.

fortuna se dextram, faventem
 ac propitiam, ostendit. 389.
Insignia nimis argute de clipeo-
 rum insignibus ac sculpturis vel
 de galeis et crista; Enimvero
 poetica ratione vel ipsi *clipei*
 sunt *insignia*, quatenus Danaï
 his ipsis insigniuntur, ut mox
clipei insigne; vel, ut malim,
 omnino arma. Illud tamen
 erum est, in tragicis, forte et
 In cyclicis, Achivorum et Tro-
 janorum clipeos insignia habe-
 re. De mutatione autem cli-
 peorum cf. Pauf. IV, 28 f.

390. *Dolus, an virtus adhi-*
beatur. Mox *comantem galeam*

ἰππεῖν—et *clipeum induitur,*
 loro super humeros injecto et
 inserta manu ansæ, ὀχάνῳ. cf.
 inf. 671. 672.

395. *Spoliis recentibus,* ex-
 quisitius quam, novis, aliis,
 quam quæ habuerant, armis.

396. *Haud numine nostro,* h.
 e. averso, nobis non propitio.
at si—Audiant averfa non meus
aure deus Tibull. III, 3, 28,
 ubi v. not. et h. l. Cerda. Ni-
 mis acute cum aliis apud Serv.
 Pomponius: *quia ferebant* Mi-
 nervam, Græcorum numen, in
 clipeis, non Neptunum, Tro-
 janorum insigne. Mox v. 402
invitiis

Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu

Fida petunt : pars ingentem formidine turpi 400

Scandunt rursus equum, et nota conduntur in alvo.

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis !

Ecce trahebatur passis Priameïa virgo

Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervæ,

Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra : 405

Lumina : nam teneras arcebant vincula palmas.

399. *defugiunt* Sprot. et Menag.—401. *Scandere* Moret., bene, nisi *conduntur* sequeretur. v. Burm.—402. *quicquam* Wall. *quamquam* Bigot. *quenquam* *confidere* ed. Ven.—403. *sparsis* tres cum ed. Ven. *parssis* et a m. sec. *sparsis* Goth. tert. *virgo P. sparsis* Wall. a m. sec.—405. 406. *Iidem* versus in Ciri 402, 403 occurrunt. Versus 406 *Lumina nam t.* pro Virgilio epica gravitate paullo levior nimisque iugeniosus videri potest. Jac. Bryant V. C. eum sublatum esse volebat ; revocatus tamen mox ea ratione, quod auctor Ciris eum versus jam legere debuit, quia illum ex Virgilio transtulit. *jam t.* Bigot. *geminas* Moret. sec.

invitis divis, ἀκνητι θεῶν. nox cæca, in qua nihil cerni potest, ut jam supra.

401. *Scandunt rursus equum.* Forte dictum nolis a poëta ; nimis enim portentosum hoc, et indignum Achivorum virtute, sed *formidine turpi* adjecit. Vidit hoc elegantiss., dum viveret, Holdsworthius.

403—406. Vim Cassandra ab Ajace Oilei f. coram Pallade illatam esse vulgo memorant. Neque aliter ipsa apud Lycophr. 348. 358. Possit igitur ad poëtæ pudorem aliquis hoc trahere, qui alterum, quod *captiva abstracta est*, quippe eadem mox in partem prædæ Agamemnoni cessura, narrare maluerit ; verum folleone, etiam verborum usu, ut τὸ ἔλκεσθαι, *abstracti*, pro eo {quod

sequitur, pro vi illata, ponatur. Eurip. Troad. 69. 70 ἐκ οἴσθ' ὑβρισθεϊσάν με καὶ γὰρ ἐμὸς ; Οἶδ' ἠνίκ' Αἴας εἶλκε Κάσσανδραν βίαν. nec aliter Lycophron. l. c. ἐλκυσθήσομαι. Consulunt tamen poëtæ pudori in hoc, quod malunt plerumque alterum commemorare, quod illa abstrahitur et raptatur ab Ajace, h. l. quidem e templo. Pari ratione argumentum frequens priscae artis apud Pausaniam X, 26 et Plinium, et adhuc in anaglyphis et gemmis, est Cassandra ab milite, ab Ajace scilicet, presa vel abstracta : cf. Tabula Iliaca n. 99. Graviorem auctoritatem nunc dare possumus Proclum in argumento Arctini Ἰλίου περίοδος : Κάσσανδραν δὲ Αἴας Οἰλέως πρὸς βίαν ἀποσπῶν, συνεφέλικται τὸ τῆς

Non tulit hanc speciem furiata mente Corœbus,
 Et sese medium injecit periturus in agmen.
 Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
 Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
 Armorum facie et Grajarum errore jubarum.
 Tum Danai, gemitu atque ereptæ virginis ira,
 Undique conlecti invadunt; acerrimus Ajax,
 Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
 Adversî rupto ceu quondam turbine venti 416

408. *jecit Ven.* et Parrhaf. cum Goth. tert. v. Burm. *medium mittit* Witt. *periturus* Heinf. post Pierium e melioribus. Vulgo *moriturus*, folleenni permutatione. v. Burm.—409. *concurrimus* alter Hamb.—411. *Obruimur nostrorum* idem.—412. *horrore* Witt., ut sup. 301; idem *tubarum* a m. pr., ut et alibi.—414. *vadunt* ed. Ven., vide sup. 359.—415. *Dolopumque* scripti et edd. multi.—416. *diversi magno* Macrobian. VI, 2, sed vulgatam idem alibi et Lutat. ad Statium agnoscunt. v. Burm. *adverso rupti* Witt. *quondam rupte ceu* alter Hamburg.

τῆς Ἀθηναῖς ξόανον. ἐφ' ᾧ παροξυνθέντες οἱ Ἕλληνες καταλευσάμι βουλεύονται τὸν Αἴαντα· ὁ δὲ ἐπὶ τὸν τῆς Ἀθηναῖς βωμὸν καταφεύγει καὶ διασώζεται ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. *ardentia*, ira, pudore erepto. *arcebant*, antique, continebant, coercerant, εἰργον. Versus 405 præclarus est: at 406 *Lumina. nam t.* Ovidiano lusui propior est; maxime per repetitionem *Lumina, Lumina*. Ovidius tamen castior nunc ipso Virgilio, Met. XIII, 410. 411 *tractata comis antistita Phœbi Non profecturas tendebat ad æthera palmas*. Defendebat Ebert V. C. Maronem Andromachæ versf.

5

ap. Euripidem 572 sq. et Ovidii Met. XIII, 681—3.

409. *Densis i. armis*, irrui-
 mus in hostium densum agmen.
 cf. v. 383.

410. *Delubrum* int. Minervæ, ex quo Cassandra erat abducta. cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur jam pervenerat Æneas, mediam per urbem v. 359.

412. Quod arma, quæ induerant, Græca erant, et cristæ Græcæ.

413. *Gemitu*, h. e. dolore, atque ira ereptæ virginis, propter Cassandram sibi a Corœbo cæterisque ereptam, *invadunt undique*,

Confligunt, Zephyrufque, Notufque, et lætus Eois
 Euruf equis: fridunt filvæ, sævitque trīdenti
 Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
 Illi etiam, fi quos obfcura nocte per umbram 420
 Fudimus infidiis, totaque agitavimus urbe,
 Adparent: primi clipeos mentitaque tela
 Adgnofcunt, atque ora fono difcordia fignant.

417. *confugiunt* Goth. tert. a m. fec.: forte cum fuiffet *confugunt*.
Zephyrique Rottend. fec. *notus Eois* pr. Hamb.—418. *aquis* Ge. Fabric.
 emendare volebat; et fic in uno Leid. fuperfcriptum. Male. v. not.
frident aliquot; fed *fridunt* etiam Probus agnofcit ap. Heinf.—419.
ponto Menag. fec.—420. *obfcuram* Menag. fec. *per umbras* pr. Hamb.
sub umbram aliquot Pieriani, et Leid.—421. *Fundimus* Gud. a m. pr.
 et quinque Heinf. cum binis Burm., quibus adde duo Goth. *totamque a.*
urbem Longob. Pierii. *agitamus in urbe* fec. Hamb.—422. *apparent*
primi: alii diftinguunt apud Pier. et *apparent primo* aliquot codd. ap.
 Heinf. *clipei primos* Goth. pr.

undique, collecti. Ajax eft idem
 ille nefandus ftuprator, Oilei
 f. Mox *gemini Atridæ*, δισσοί
 Ἄρξειδάι ap. Eurip. *Dolopes*
 v. fup. II, 7.

417—419. Ad Homeri
 ductum Iliad. 1, 4—7 et En-
 nii ex Annal. XVII ap. Ma-
 crob. VI, 2, fed multo orna-
 tius et variate; porro Home-
 rica cum arte, in comparationi-
 bus ei follenni, effectum rei
 attexuit: *fridunt venti* etc. *Eu-
 rus lætus Eois equis*, ad ornatum
 fpectat. Bigis vefti venti a-
 pud poëtas et fculptores. Nec
Ζέφυρον ἰππεύσαντα Eurip. Phœ-
 niff. 220 et *Eurum equitantem*
Siculas per undas Horat. IV
 Carm 4, 44 aliter accipere de-
 bebant quam de curru inveftis.
 Commune enim hoc omnibus
 diis, quoniam prifco illo tem-
 pore, quo religiofa hæ notiones

primm in hominum animos
 venerunt, bigis vefti reges vel
 quadrigis, nunquam equis infi-
 dentes, confpiciebantur. Ita-
 que nemo vidit equitantem
 Jovem et fic porro. Vana
 adeo Spencii ad h. l. fubtilitas.
lætus autem, ut fuperbus, gef-
 tiens, ἀγαλλόμενος. cf. I, 690.
 276 et fæpe. Cæterum Virgi-
 lium plures exprefserunt. cf.
 Columna ad Ennium p. 114;
 adde inf. X, 356 fqq. IV, 440
 fqq. *Nereo* h. l. tridens tri-
 buitur, quod notandum. *Spu-
 meus* h. l. fpuma maris adfper-
 fus, fpumofus. *sæviti tridenti*
 eleganter, ut alias *flagris, ver-
 bere*, infert tridentem mari, ad
 impellendum illud et fluctus
 excitandos.

420—423. *Illi etiam*, v.
 fup. 370. 383 fqq. *mentita*
tela, falſa, quæ nos Græcos
 eſſe

Ilicet obruimur numero. Primusque Coræbus
 Penelei dextra, divæ armipotentis ad aram, 425
 Procumbit: cadit et Rhipeus, justissimus unus
 Qui fuit in Teucris et servantissimus æqui:
 Dis aliter visum; pereunt Hypanisque Dymasque
 Confixi a fociis; nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas nec Apollinis infula textit. 430
 Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
 Testor, in occasu vestro nec tela nec ulla
 Vitavisse vices Danaum; et, si fata fuissent,

424. *Ilicet* ed. Ven. *illicet* fere in libris scriptum; sed v. Pier. *illico* Goth. alt. *irruimur* Parrhaf.—425. *Peneleo* Dorvill. a m. sec. Vide sup. 392. *Pelenei* Sprot.—426. *procubuit* Carif. lib. I Inst. Grammat. et Macrob. IV Sat. 3, cum Dorvill. a m. sec.—428. *visum est* aliquot Burm., quem v. ad Lucan. II, 5.—429. *Confessi* Vratifl. a deest Montalb., qui et a m. sec. *confisi*. ab *fociis* Exc. Burm. *Panthu* Wall. *Pbantu* Goth. alt.—430. *neque* A. Gud. c. binis aliis.—432. *nostro* Vratifl. *in hoc casu nostro* Goth., non infelici lapsu.—433. *manus pro vices* pr. Hamb. *si fata dedissent* Leid. tert. *tulissent* Bigot. et Zulich. pro var. lect., quod verum putat Burm., quoniam proprie ita dici solet, Ita vero quid facias sup. v. 54 *si fata deum, si mens non læva fuisset*.

esse mentiebantur, ut Serv. Mox 423 *signant* h. l. agnoscunt. Sic *notare* etiam vulgari sermone, et σημειῶσαι, τεκμαίρεσαι. Porro *ora sono discordia*, ad poëticæ orationis genium, pro discordia et discrepantia sermonis; quippe qui Trojani essent, diversaque uterentur dialecto.

424—430. *Divæ a. ad aram*, in ipso adeo templo Minervæ sup. 403, nisi ante templum in προνάω vel in περιβόλω, ut et expressum vides in Tab. Iliaca n. 104. *Peneleus* hic alius esse debet, quam Homericus Bœo-
 torum dux: nam is ab Eury-

pylo fuit occisus, Telephi filio; Pausan. IX, 5 f. Dictys IV, 17. Eurypylum Antenoris filium memorat Pomponius ad h. l.; non video quo auctore. *cadit et Rhipeus, justissimus unus omnium — et servantissimus æqui*, qui adeo cadere non debuisset, communi hominum iudicio; sed *diis aliter visum*, de causis et rationibus, quæ nos homines latent. Copiose de h. l. agit Burm. Laudant etiam Homericum Odyss. α, 234 Νῦν δ' ἐτέρων ἐβάλοντο θεοί, κακὰ μητιόωντες.

431—434. Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione,

Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde :
 Iphitus et Pelias mecum : quorum Iphitus ævo 435
 Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi :
 Protinus ad fedes Priami clamore vocati.
 Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 Bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis

434. *mea pro manu* Sprot.—435. *Iphitus, Iphytus, Ephitus, Hyphitus, Iphicus*, in libb.—436. *Pelia et v.* Barth. codex ad Stat. XI Theb, 310. et abest etiam a Parrhaf.; Burm. conj. *Pelias ex vulnere t. U. Ulixi* Heinf. e libris potioribus, ut et expressum ap. Gell. IX, 12. vulgo *Ulyssi*. alii *Ulixis, Ulixei*. v. Heinf. Versus 435 et 436 Quintil. Inst. IX, 3, 35 laudat, ut exemplum regressionis.—437. *vocari* Heinf. conjiciebat, ut sit pro vocatur. Interpungebat adeo plene post *Ulixi*. Heumannus, probante adeo, quod mireris, Burmanno distinguebat: *Divellimur inde, I. et P. mecum (quorum—Ulyssi) Protinus ad fedes P. c. vocati*. Possit sententia usque ad *Cernimus* continuari, ut sit: *Ulixi, Protinus—vocati, Hic vero—Cernimus*. Sed neutro opus. Jungenda sunt: *divellimur inde; Iphitus et Pelias mecum* (sc. divelluntur a cæteris), *clamore vocati ad fedes Priami*. Dum alii discurrunt, hi tres ad arcem pergunt.—440. *Hic M.* tres Heinf. cum Zulich. a m. sec. Male puto. *ad bella* Exc. Cortiana Saxii, que non male abest a Goth. tert.

one, se incolumem abiisse nar-
 rat! cf. Senecæ Troad. 28 fqq.
 Potest dubitari, *Iliaci cineres et
 flamma extrema meorum* sintne
 de rogo, an de incendio urbis
 accipienda. *Iliaci tamen cineres*
 ex loquendi usu ad Ilium in
 cineres versum ducunt: tum,
 et vos, o mei, quibus incendi-
 um urbis pro rogo fuit; nisi
 simplicius est, alterum hoc
 ad rogam et mortem suorum
 referre. *in occasu vestro*, sup.
 I, 238 *occafum Trojæ tristisque
 ruinas. vices fortunæ, casus,*
 et quidem h. l. pugnae. Recte
 adeo Servius omnino per *pug-
 nas* interpretatur. *manu m.,*

strage, quam inter hostes ede-
 bat. Bene Serv. *id est fortiter
 dimicasse; hi enim merentur occi-
 di*. Centies autem manus pro
 pugna. At Pompon. *meruisse,*
 dimicasse; idem est merere,
 pugnare, dimicare. Respexit
 scil. stipendia. Junxere alii
manu ut caderem. Male. *si
 fata f.* cf. sup. 54.

436. Gell. IX, 12 laudato
 loco: *quum diceret vulnus, non
 quod accepisset Ulyxes, sed quod
 dedisset*. Sunt autem hic Iphi-
 tus et Pelias diversi ab iis, quos
 Homerus memorat.

438. *Ceu nulla prius lamenta,
 nec atri Manassent imbres Sta-
 tius.*

Cernimus, obfessumque acta testudine limen. 441

Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos

Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris

Protecti objiunt: prensant fastigia dextris.

Dardanidæ contra turris ac tecta domorum 445

441. *alia* Hamb. pr. Bigot. et Zulich. Parrhasius in marg. scripserat *atra* (f. pro *arta*, ut in Silio mox laudando nonnulli legunt), perperam; sed et, *atra* superscripto, *acta* fragm. Vatic. *Testudo* proprie *agi* dicitur, etiam cum scutorum est. Eadem varietas ap. Silium I, 365 *condensis actæ testudinis armis*.—443. *ac tela* Medic. Gud. cum aliis apud Heinl. et Pier.; it. Goth. pr., quod pravum est. Etiam in Servianis occurrit cum altera lectione. *ad tecta* nonnulli Pieriani, cum fragm. Vatic. superscripto *tecta*. *que* abest post *clipeos* in tert. Moret. *clipeisque* Hugen.; unde Heinl. conj. *clipeisque ad tela sinistras P. o.*—444. *prestant* duo, et *prensant* alter Menag., solita aberratione. *dextris f. prensant* tres ap. Burm.—445. *e contra* pr. Moret., male. v. Burm. *turres et aliquot Pier. tota domorum* post Medic. Pierii, Moret. tert. et Hamb. fec. pro var. lect. et idem cum altera lectione in Servianis laudatur. *tuta d.* Moret. qu. Sunt et viri docti, qui *Culmine* legunt, h. e. a culmine, ut v. 603, sed v. not.

tius III Theb. 122, monente Burmanno.

441. *Acta testudine* scutorum haud dubie; *συνασπισμῶν*. nimis enim alienæ forent ab illa ætate machinæ bellicæ. Præiwerant antiquiores poëtæ græci, ut colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq., ubi simili modo oppugnantur mœnia Trojæ (cf. mox 443. 444). Mox *hærent*, in prosa, admotæ sunt.

442. *Postesque sub ipsos Nituntur gradibus* Si simpliciter *gradus* accipias, quibus ad januam palatii ascenditur, communis loquendi usus servatur. Et dictum *niti*, ut eniti. At mox quomodo hi *prensant fastigia dextris*? Commodius hoc dictum forte videatur de iis, qui scalas admovent. An igitur *gradus* h. l. *scalarum*

sunt? et erant utique *fastigia* in templis et palatiis frons tecti. Ἐπαλξίς in simili re memorat Homerus. Cogitandum tamen de veterum domorum forma, quæ, cum plura tabulata non haberent, fastigium in fronte ædium habebant fati humile; et voluit poëta cumulare uno in loco plures pugnæ species. *objiunt sinistris clipeos ad tela protecti*, ut adversus tela superne missa protegerent se,

445. *Culmina domorum tecta*, doctè pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. *tecta penetralia* eodem modo I Georg. 397. Agitur autem de una Priami domo: cui magnificentior speciem adjecit, quam quæ apud Homerum erat.

Culmina convellunt : his se, quando ultima cernunt,
 Extrema jam in morte parant defendere telis :
 Aurataque trabes, veterum decora alta parentum,
 Devolvunt ; alii strictis mucronibus imas
 Obsedere fores : has servant agmine denso. 450
 Instaurati animi, regis succurrere tectis,
 Auxilioque levare viros, vimque addere victis.

Limen erat, cæcæque fores, et pervius usus
 Tectorum inter se Priami, postesque relictæ

446. *hi* Sprot. et ed. Ven. *hisce et q.* Parrhaf. et Goth. tert. a m. pr. Cæterum quorsum parenthesis hoc et sequ. versu faceret, non videbam : itaque eam sustuli.—447. *in* abest a magna librorum parte, ut fere alibi ; sed est in fragm. Vatic. et al. *parent* Parrhaf.—448. *Æratasque trabes* antiqui codd. apud Pierium, quod recte h. l. rejicit. *airiasque* Hamburg. pr. pro var. lect., sed v. Burn. *alta* in duobus aut tribus antiquis omissum viderat Heinf. et in Gudiano erasum ; Pierius autem in nonnullis : *decora illa* ; hoc et fragm. Vatic. habet, superscripto *alta* ; quod defendi possit, et *decora ampla* ed. Ven., sed *decora alta* verum esse, vel ex Statii imitatione apparet V Theb. 422. 423. Adde sup. lib. I, 429 *columnas—scenæ decora alta futuris.*—449. *fraētis* Hamb. pr. *unas* duo ap. Burm. cum aliquot Pierianis, perpetuo vitio.—450. *Obsidere* pr. Moret. cum fragm. Vatic. Vide ad IV Georg. 436 : sup. 332, et al. *quas servant* Menag. pr. *asservant* Leid. unus a m. pr. *adservant* in Scrvianis. *ordine longo* Bigot., memoriæ lapsu, ex aliis locis.—451. *animis* pr. Moret. Montalb. sec. Rottend. et Witt. Nec displicet, ut *succurrere* infinitivus historicus sit. Vulgatam etiam fragm. Vatic. habet et Pompon. Sab. interpretatur.—452. *viros levare* Wall., male. et *vim* Menag. pr. *vimque addere victi* conj. Heinf. (scilicet, si *addere* pro finito modo positum est). *a. tectis* Bigot. et Wall. a m. sec.—453. *devisus* Goth. tert. a m. sec.

451. Hoc ipso rerum ad spectu renovatum in Ænea consilium ac propositum, quod jam pridem ceperat (v. 315 *concurrere in arcem*), ut regiæ Priamoque succurreret. Reprehendebat vir doctus in *Dubois* p. 39, quod Æneæ nulla

præclara præ cæteris facinora commemoravit poëta. Enimvero Æneas excidium urbis suamque fortunam exponere volebat ac debebat, non cædes, quas fecerat. cf. Æn. I extr.

453—458. Cum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica

A tergo : infelix qua se, dum regna manebant, 455
 Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
 Ad foceros, et avo puerum Aftyanaëta trahebat.
 Evado ad summi fastigia culminis : unde
 Tela manu miseri jaëtabant inrita Teucrici.
 Turrin in præcipiti stantem, summisque sub astra
 Eductam tectis, unde omnis Troja videri, 461
 Et Danaum solitæ naves, et Achaïa castra,
 Adgressi ferro circum, qua summa labantis

455. *quo* duo Burm. cum Goth. pr. *qua se infelix* Menag. pr. *cum v.* aliqui in Serv.—456. *Andromacha* alter Menag.—457. *Astyonacta* Wall. *Astianaëta* alii. Totus versus deerrat Goth. pr.—458. *ad* omittit Eugraph. in Eunuch. Terent., sane elegantius ; sed scriptis contra dicentibus ; præter Goth. pr. : Guët. conj. *Evado hac s. f.*, quod et Servius supplet. *inde* Sprot.—459. *jaëtabant undique* Excerpta Burm. *inertia* a m. pr. fragm. Vatic.—460. *turrem* Carifius lib. I Inſt. Gramm. agnoſcit. At Gellius XIII, 19 Valerium Probum *turrin* legiſſe teſtis eſt ; nec aliter ſcripti. v. Pierium, Heinf. et Erythr. Ind. h. v.—461. *inde* Sprot.—462. *Achaïa*, forma poëtæ ſollenniore, Heinf. tantum in recentioribus repperat ; at accedentibus Franc. Witt. Parrhaſ. et Ven. et Dorvill., quibus addendi nonnulli codd. Pierii, et primo omnium loco fragm. Vatic. p. 171, repoſuit Burmannus. Vulgo *Achaïca*. Totus verſus deerrat Goth. tert.—463. *circum ferro* Parrhaſ. *quæ* Gud. a m. pr. *labentes* duo Burm. cum binis Goth.

poſtica porta eam intrat Æneas, et a tergo pervenit ad tectum regiæ, qua parte pugnatur. Illa porta poſtica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videbatur capere poſſe, ut bene Segraiſius jam obſervavit, deſignatur per quatuor determinationes : eſt *limen*, ſunt *cæcæ*, h. e. ignotæ aliis nec cognitæ faciles et obviæ, *fores*—*pervinus uſus tectorum Priami inter ſe*, h. e. qua commeari et convenire ſe invicem commode poterant, qui inhabitabant regiã ; h. e.

familia regia per plures domos, ut apud Homerum eſt, vel palatii partes diſperſa. *poſtes relictæ a tergo*, h. e. porta, quæ a tergo erat, oppoſita illi, quæ eſt in ædium fronte (Duriter alii poſt Servium). *ad foceros*, Priamum et Hecubam,—*trahēbat*, accommodatum brevibus pueri greſſibus ; pro ducebat. Sic ſup. v. 320 *parvumque nepotem Ipſe trahit*. *evado*, ſc. hac porta ingreſſus regiã.

460—467. *In præcipiti*, turrin in editiore loco poſitam, eandemque

Juncturas tabulata dabant, convellimus altis 464
 Sedibus, impulimusque; Ea lapsa repente ruinam
 Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
 Incidit; Ast alii subeunt: Nec saxa, nec ullum
 Telorum interea cessat genus.
 Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus

464. *imis* Hugen. pro var. lect., ex interpretatione. In hoc et sequ. versu distinctionem mutavi. Nam sententia non absolvitur nisi post *impulimusque*.—465. *que* abest Franc. et ea Dorvill. *Elapsa* pro *ea lapsa* Gudianus cum nonnullis aliis ap. Heinf. et Burm., nec non cum Pierianis plerisque et duobus Gothanis; vitio tamen. *ruinas* Vratiss.—465. *agmine* ed. Dan. Heinf.

eandemque altissimam, hanc e vicinis locis, ut equidem arbitrator, ferreis uncis et contis quassatam et labefactatam tandem in obsidentes dejiciunt. *qua summa tabulata dabant juncturas labantes*. Scilicet turres habebantur quatuor et plurimum tabulatorum adeoque et contignationum; quarum tigna vel trabes, capitibus suis, immixtæ esse debent parietibus. Jam h. l. *summum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, causa idonea non est: hoc facile admittebat uncas et contos in *juncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertæ et fultæ erant pariete), quæ facilius cedebant et insertum uncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se. Servius bene: *faciles ad resolutionem: et dabant juncturas, plus quam habebant*; præbebant scilicet aggredientibus turrim ferro. Quibus convulsis superior turris pars in oppugnan-

tium capita decidit. *ruinam trahit* exquisitius quam *facit*. 'Ελχ', ἢ δ' ἔσπετο πᾶσα Iliad. μ., 398, qui locus comparandus in *τετραποικίαις* narratione. Subeunt tamen alii in cæsum locum v. 467, et interea ex posterioribus ordinibus tela e longinquo ingeruntur. Narratio inde in solo Neoptolemo subsistit. v. 461 unde *omnis T. v.* illustrant intpp. ex Iliad. v, 13. 14; etsi ipsa turris poetæ ex Iliad. φ, 526 fqq. nata esse videtur, ubi Hectoris factum ex ea prospicit Priamus cum Trojanis. Egregia autem cum arte hæc inserta sunt a poeta ad rerum faciem variandam, quod etiam Wartone observatum.

469 fqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum Achillis f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum ipsum*, h. e. januam, qua illud intratur, *primoque in limine*. Egregie autem cum repræsentavit:

Exfultat, telis et luce coruscus aëna.

Qualis, ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat;

Nunc, positus novus exuviis nitidusque juvena,

Lubrica convolvit sublato pectore terga,

Arduus ad solem, et linguis micat ore trifulcis. 475

470. Vulgo interpungitur *Exfultat telis*, quod mutavi. *coruscat* Montalb. Wall. et ed. Ven. *abena* scriptum a sec. manu in perveteri exemplari Gell. II, 3 testatur.—471. Præstat interpungere post *tegebat* : ut fit : *Qualis* sc. *exfultat*. in *lucem* offendit post *et luce* versu sup. et quod otiosum est, et quod *exfultare in lucem* vix bene dicitur. Burmannus Homericum ἐπὶ χεῖρῶν comparans conj. *e lustris*, ut referatur ad : *micat arduus* (malim vel sic : *in lustris c. m. gr. pastus*), dubitat tamen an *lustrum* de serpentis cubili et latebra dicatur. Mihi videbatur *ingluviis* latere in corrupta lectione, quo ducere possunt *mala gr. pastus* et *tumidum. pastus ingluviem mala gramina*, paullo exquisitius, sed propter hoc ipsum forte a librariis corruptum. Georg. III, 431 de serpente cherfydro : *hic piscibus atram Improbus ingluviem rarisque loquacibus explet* : ex quo loco etiam alia in hanc comparationem traducta mox videbis. Ut igitur ibi *explere ingluviem*, sic h. l. dictum est *pasce ingluviem*, fore ut alibi *pasce ventrem*. Silius autem *satiare ingluviem* dixit imitatione Virgilii lib. VI, 155 *Ingluviem immensi ventris gravidamque venenis Abvum deprensi satiabant fonte leones*. Malebat Valk. ad Theocr. p. 252 inter loca habere, quæ Virgilius retractaturus fuisset. Schrader. varie tentabat locum : *in lucis. in silvis*. ut apud Silium XVII, 449, loco ex nostro expresso, est *in campis*. Possis etiam : *Qualis ubi exiluit*.—472. *sub terram* Parrhaf. v. IV Georg. 43 et Sil. VI, 150, et sæpe. *gelidum*, sed correctum, *timidum* Dorvill.—473. *Tum* pr. Hamb. *cum* aliquot apud Burm. *compositis* alter Rottend. et Leid. a m. pr. *compositis* sec. Hamb., quod non displicebat Heinfiol. Similis varietas III Georg. 437, ubi hic idem versus repetitur.—474. *corpore* Cod. Thuan. Macrobbi V Sat. 5, perpetua variatione. *sublato pectora tergo* MS. ap. Pierium ; male. Georg. III, 426 *anguis squamea convolvens, sublato pectore terga* ; hinc τῶν *convolvit terga*, quia fit *sublato pectore*, addi poterat ornate : *Arduus ad solem*.—475. idem versus III Georg. 439. cf. Silius VI, 222. 223.

repræsentavit : *exfultat*, pro pugnat, *telis et luce coruscus aëna*, h. e. armis, thorace, clipeo et galea, æreis splendentibus ; ut sæpe ap. Homerum λαμπρόμενος simili in re, Iliad, v, 341

ὄσσε δ' ἄμερδεν Ἀργὴν χαλκεῖν
κορύδων ἀπὸ λαμπομενάων.

471—475. cf. alterum locum Ge. III, 437—9. Respexit locum Nicandri Ther. 31—34, simul tamen ad Homeri ductum,

Una ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
 Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
 Succedunt tecto, et flammæ ad culmina jactant.
 Ipse inter primos conrepta dura bipenni
 Limina perrumpit, postesque a cardine vellit 480
 Æratos: jamque excisa trabe firma cavavit
 Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.

476. *Peryphas, Peryfas, Perifas*, male in libris scriptum.—477. *Automedon et Syria, Schiria, Seria* vitiose in libris. *Automedon* Pompon. Sab. omnes Medic.—478. *succedunt muro* Servius inf. ad v. 723, ubi et in MSS. *et flammam ad fastigia jactant*.—479. *correcta* unus L. eid.—480. *prorumpit* Menag. pr. *prærupit* Venetus. a. c. *rumpit* Wall. a m. pr.—481. *auratos* pr. Hamb. *ferratos* Voss. *et jam* Menag. pr. *excissa* Oudart. *savabat* Longob.

tum, sed ornatus et cum variatione, Iliad. χ, 93—95 Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χεῖρῃ δρέεστος ἄνδρα μίνησι Βεβρωκῶς κακὰ φάρμακ' (*mala, noxia et venenata, ut sæpe, gramina pastus*) ἔδω δὲ τε μιν χάλος αἰνός, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἐλισσόμενος περὶ χεῖρῃ (*lubrica convolvit pecciora*). ὡς Ἐκτωρ—οὐχ ὑπεχώρει. At apud Virgil. Pyrrhus non sustinet hostem sed aggreditur. Porro *in lucem* trahendum aut ad *exsultat*, aut ad *convolvit*: sed v. var. lect. *tumidum*, quoniam *mala g. pastus*, adeoque fuccis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. Ap. Nicandr. 285 ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς. at in Homero sunt κακὰ φάρμακα. Expresfere hunc locum certatim alii, ut Statius IV Theb. 95 sqq. Silius XVII, 448—451. XII, 6—10. VI, 155 et passim alii.

476—478. Occurrit Periphas apud Homerum, sed non Tom. II.

hic; Automedontis ἱππηλάτῃ, aurigæ Achillis, sapius fit mentio. *Scyro*, insula de Cycladibus una, copias adduxerat Pyrrhus, ab avo Lycomedæ acceptas, cujus filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille. cf. Iliad. τ, 326 sqq. Odyss. λ, 505 sq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. *succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur.

479—482. *Ipse*, Pyrrhus, quis dubitet: ex 469. 470 et 491. *dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice, factas; eas etiam per *postes*, et quidem ære obductos, *æratos*, intelligo, quos *vellit*, movet, labefactat, a cardine. cf. 492. 493. Quintus Cal. X, 388 similibus fere verbis: Ὀρμηθῆν δὲ πύλῃσι θεογενέος Περίμοιο Ἄθροοι ἐγχευόμενοι ὑπ' ἀμφιτόμοις πελέκεσσι ῥῆξαι τεύχεα μακρὰ, πύλας δ' εἰς ἕδρας ἐρεῖσαι θαιρῶν ἐξερέσαντες. Tandem perruptæ

Adparet domus intus, et atria longa patefcunt :
 Adparent Priami et veterum penetralia regum :
 Armatosque vident flantis in limine primo. 485

At domus interior gemitu miferoque tumultu
 Miscetur ; penitusque cavæ plangoribus ædes
 Femineis ululant ; ferit aurea fidera clamor.
 Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
 Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt. 490
 Infant vi patria Pyrrhus : nec claustra, neque ipsi

487. *clangoribus* quatuor ap. Burm., sollenni varietate.—490. *postes* ex Probi sententia. *postis* alii. v. Pier. *postesque* et Witt. *figunt* Ven. et Leid. unus a m. pr., ut sæpe alibi.—491. *neque ipsi* Heinf. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*.

perruptæ et perforatæ fores laxata asserum vel tignorū coagmentatorum compage : *jamque cavavit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, et dedit, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine.

483 sqq. Ad affectum hæc magna cum arte traducta esse, jam alii post Scaligerum viderunt. 485. *Armati* sunt, qui v. 449. 450. memorabantur.

486 sqq. *Proprie clamor, lacrimæ, gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diversis fit ; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, ut h. l. in domo ipsa, *domus miscetur gemitu*. Mox *cavæ* cum dilectu positum epitheton ad sonum. *ululant* exquisitius quam *resonant* ; exemplo Græcorum *βοῶν* in simili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Porro versum 486

ex Ennii Anal. II de Albæ excidio esse translatum Servius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 sqq. et Livius de Alba I, 29. *Quid matres familias errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusæ alias latebant. *osculantur postes* (cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413), quippe ultimum valedicturæ, jamjam ab hoste abstrahendæ. Apollonium IV, 26 jam Servius huc advocavit ; et Ariosti locum egregium (*Cant. XVII Stanza 13*) Wartonus.

491—493. *Vi patria*. πατρός ἐἶ καταειµένος ἄλκην Quint. Cal. XIII, 219. *sufferre*, sustinere Pyrrhi impetum non potuere nec *claustra*, h. e. fores roboreæ v. 481. 482 firmitate sua, *nec ipsi custodes*, qui v. 485 et 449. Burmannus mavult : *sufferre* sc.

Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
 Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
 Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
 Inmissi Danaï, et late loca milite complent. 495
 Non sic, aggeribus ruptis, quum spumeus amnis
 Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
 Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
 Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
 Cæde Neoptoleum, geminosque in limine
 Atridas 500
 Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque
 per aras

492. *subferre* aliquot. *proferre* sec. Moret.—493. *emoto cardine* Nonius ap. Pierium, Hamburg. et ed. Ven. Sane utrumque recte dicitur, etiam a poeta. v. exempla ap. Heinf. et inf. v. 610. VI, 382; vulgatam tamen suaviorem esse puto. *remoto c.* Franc. *ordine p.* Bigot.—494. *irrupunt* Hamburg., minus bene. *rapiunt* MS. Fabricii, bene, sed non h. l.—496. 497. *cum spumeus exit Amnis et oppositas evincit* Hamb. pr., a manu interpolatrice.—497. *ejecit* Ven. *erupit* Macrob. V, 5. *trahit de g.* Scheffer ex v. 499. *oppositas evincit* Goth. tert.—498. *arma* duo ap. Burm. *tumulo* ed. Ven.—499. *rapit* Menag. pr., ut et alibi permutatatur cum *trahit*. *parat* Hamb. sec. *fremementem* Parrhaf., quod præferas post *furens* 498.—500. *que* abest Bigot. *Atrides* pr. Hamb.

sc. se, sustinere se. *arietem* nolim accipere proprie; quippe quod inventum Trojanis temporibus serius est. cf. ad 441. Sed de arietatione et pulsatione ac concussionem forium ad arietis instar. 494. *Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud!

496—499, v. sup. ad 305, ubi hujus comparationis femina in locis Homericis et Lucret.: sed ornatius omnia Virgilius

suoque more. Expende singula. *fertur cumulo* aqua cumulata. v. sup. 105 *insequitur cumulo præruptus aquæ mons*.

499. 500. Καὶ τὸν φῦρεγγὸν Πείριμον—τοῖσδε δ' εἶδον ὄμμασι Αὐτὴν κατὰσφραγέειν' ἐφ' ἑρκίῳ πυρῶν Eurip. Troad. 481 fqq.

501. *Centum nurus* latius dictum, quinquaginta enim erant filia, totidem filiorum uxores seu nurus. Mox 503 *quinquaginta thalami* secundum Homer. Iliad. ζ, 243 fqq.

Sanguine foedantem, quos ipse sacrauerat, ignis.
 Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 Barbarico postes auro spoliisque superbi,
 Procubuere. Tenent Danaï, qua deficit ignis 505
 Forsitan et, Priami fuerint quæ fata, requiras.
 Urbis uti captæ casum, convolsaque vidit
 Limina tectorum, et medium in penetralibus
 hostem;
 Arma diu senior defueta trementibus ævo 509
 Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum

503. *Q. intus th.* Goth. pr. non male. *spes illa* legunt nonnulli apud Pierium, et sic ed. Junt. *spes quanta* unus Pierii, ab interpolatore. *ampla* Medic. Pierii, Gud. ed. Ven. cum Goth. sec. *alta* Scheffer. — 506. *fuerint Priami* Oudart. *fuerunt* Franc. a m. pr. *requiris* tres Burm. *requires* Witt. Voff. et Carifius Grammat. — 507. *uti* Heinf. reposuit e Mediceo aliiſque melioribus. Vulgo *ubi*, quod interpretamenti loco esse potest: *ubi hic* Ven. et Parrhaf. *casus* Hamb. pr. *collapse* vidit Schol. Juven. ad Sat. X, 268. — 508. *mediis penetralibus* et *mediis in p.* passim codd. ap. Pierium, Heinf., et Burm., manifesta corruptela exquisitioris formæ: *medium in p. hostem.* vide sup. I, 348; et sæpe alibi. cf. Burm. in omiffum in nonnullis. — 509. *senio* Goth. pr. *distincta* Wall. *timentibus* Rottend. sec. — 510. *nec quicquam* Franc. cum al.

502. In toto loco ante oculos Enniana illa apud Cicero- nem Tusc. Qu. I, 35 ex Andromacha *O pater! o patria! o Priami domus—Vidi ego te, adstante ope barbarica* (ut hic v. 504)—*Priamo vi vitam evitari, Jovis aram sanguine turpari, foedantem* plus quam cruentantem. *Sacrauerat*, accenderat diis Penatibus.

503—505. *Q. illi thalami*, illi tam magnifice exstructi, profrati jacent. *Barbaricum aurum*, h. e. Phrygium, ut sæpe poetæ; et modo Ennius, quem Maro expressit. Vide vel Cer-

dam et Guellium, quosque Burm. laudavit. cf. inf. XI, 769. 770. Nec in eo argutandum, quod h. l. verba Trojani illa sunt: utitur enim ille sermone Romano, adeoque usum ejus sermonis sequitur. Petiere eum usum Romani a Græcis, quibus Trojani, et hinc Phryges, inprimis dicti barbari. *postes spoliis superbi*, ornati, Romanorum notissimo more. v. inf. VII, 183—186. *Tenent D.*, h. e. partim igni partim ferro grassantur.

506. 512. Cf. Excurs. XI de Priami nece.

Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.

Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe,
 Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
 Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.
 Hic Hecuba et natæ nequidquam altaria circum, 515
 Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
 Condensæ, et divom amplexæ simulacra sedebant.
 Ipsum autem sumtis Priamum juvenalibus armis
 Ut vidit: quæ mens tam dira, miserrime conjunx,
 Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520
 Non tali auxilio, nec defensoribus istis
 Tempus eget: non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnis:
 Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
 Ad sese, et sacra longævum in sede locavit. 525
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
 Unus natorum Priami, per tela, per hostis

511. *hac densos tres* Burm. *moriturus fertur* Oudart. *ad hostes* aliquot Pierii codd.—515. *altaria cingunt* Goth. tert.—517. *sedebant* Heinf. iterum reduxit vetustiorum codd. etiam Pierianorum auctoritate; et recte idem Burmannus monet convenire τῶν altaria circum et condensæ. Vulgo *tenebant*, quod cum multis aliis Medic. a m. pr. habet et Ge. Fabricius ex Ovid. XIII Met. 413 defendere volebat. *ferebant* alter Moret.—518. *juvenalibus* Heinf. cum Medic. et aliis melioribus etiam Pierii. Vulgo *juvenilibus*, at poeta rarius sequi debet.—521. *non def.* Montalb. *def. astis* Menag. pr.—522. *meis* Montalb., male. v. I, 232, III, 489 Burm.—524. *Vel m.* Parrhaf. *affata* plures Burm.—525. *longævum* Gud. *in* abest Excerptis Burm. et Goth. tert. *a sede* Bigot.

519. Græcis poetis erat ara Jovis Hercei in atrio ædium Priami, ἐν ἀδελφῇ, v. Exc. laud.; eam aram Virgilius in impluvium transtulit, ut Penatium ara esset; propius hoc ad Ro-

manum morem. *Mens dira.* quæ dira, male ominata, abominanda consilia agit.

525. *Sacra sede,* ara, v. 513.
 515. 523. *eget,* non locus est.

528—530

Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
 Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta.
 Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum, 531
 Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
 Hic Priamus, quamquam in media jam morte
                   tenetur,
 Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
 At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis, 535
 Di, si qua est cælo pietas, quæ talia curet,
 Perfolvant grates dignas, et præmia reddant
 Debita: qui nati coram me cernere letum
 Fecisti, et patrios fœdasti funere voltus.

528. *fuit* duo Burm., ut forte alibi. *fugiens vacua* Bigot.—529. *infesto* sec. Moret. et ed. Dan. Heinf. *infausto* Menag. pr. *infesto in vulnere* Oblongus Pierii. saucius enim erat Polites; quod ferri possit.—531. *evasit et ante p.* quidam Pieriani, e glossa.—532. *et vitam multo* Wall. *fundit* plerique Pieriani.—533. *in deest* sec. Menag. Hamb. sec. et Parrhaf., quod et ipse abesse malim. *media jam* in pr. Moret., vide sup. 508.—535. *Ac tibi* ed. Ven. *Et t.* Voss. *pro scelere tanto* pr. Hamb.—536. *si qua cælo* Bigot. *si qua cælo est* Dorvill. *in cælo* Leid. *est pietas cælo q. t. curat* Menag. pr. *curent* Medic. et Parrhaf.—539. *f. vulnere v.* Ven. Parrhaf. sec. Hamb. et Goth. pr. *sanguine* Bigot.

528—530. *Porticibus longis.* Si Homérica et non sua potius tempora sequutus est, αἰθεσαν expressit, quæ αἰθῆν ab utraque parte ornabat. Mox *lustrat* h. l. discursu, et *vacua* cum dilectu, ut significet Trojanos jam fuga dispersos, cf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. *infesto vulnere* *insequitur*, infeste, hostili more, ut vulnus inferat; sed alterum multo magis poeticum, *vulnere infesto.* *Vulnus*

de telo h. l. post alios accipit Burm., ut sane sæpe vulnus reddi potest. cf. inf. VII, 533. X, 140. XII, 376: scil. quando de telo ita agitur, ut vulnus ab eo actum simul memoretur, *premit hasta*, exquisitius quam transigit. cf. IX, 330.

533—543. *Media morte*, præsentis mortis periculo. *abstinet* exquisite, continuit se. 536. *pietas* h. l. respectus ac miseratio ejus, qui indigna patitur.

At non ille, fatum quo te mentiris, Achilles 540
 Talis in hoste fuit Priamo: sed jura fidemque
 Supplicis erubuit, corpusque ex fanguine sepulcro
 Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 Sic fatus senior, telumque in belle sine ictu
 Conjecit: rauco quod protinus ære repulsum, 545
 Et summo clipei nequidquam umbone pependit.
 Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, et nuntius ibis

Bigot. a m. pr. Dorvill. et Wall., quæ follennes sunt aut aberrationes aut interpolationes. Posterius quidem non displicere video Burmanno ad Antholog. Vet. Lat. p. 338, nec, quod ad sensum attinet, dissentias; sed *funus* haud dubie exquisitius poëtaque dignius. *Fecisti, patrios f. et v. sec. Moret. vultus* Medic. pro *voltus*. v. Heinf.—540. *a quo te* Reg.—542. *exhibuit* Bigot, *que* abest a nonnullis Pierii, Heinf. et Burm.—543. *recessit* Parrhaf.—544. *fatur* Bigot. et Leid. un.—545. *Projecit* Parrhaf., quod admodum se commendat, ut hoc verbo irritum ictum notet, vel Burmanno judice. *repulsum est* Puget. Parrhaf. et ed. Ven. cum Goth. tert. *sepultum et sepultum est* e suis codd. laudat Pierius, unde Gifanius faciebat *repulum*. antique pro *repulsum*; Male v. Burm.—546. *E summo* Vratisl., ut dudum ipse malueram. et non citat Lutat. ad Stat. I Theb. 377. *repellit* alter Hamb.—547. *Cum P. tertius* Moret. *tum* sec. Moret.

titur. *grates* h. l. pœna: et sic *præmia* frequentius. *patrios scædasti funere vultus*, gravissimis verbis et atroci spectaculo accommodatis. Re funebri polui et contaminari homines, religiosa erat opinio; et adperso ejus, qui cæditur, cruore scædatur, cruentatur, aliquis, h. l. ipsi *vultus*, tantum non adpersi et contaminati *funere*, cæde, sanguine. *funus* per cadaver interpretatur Servius. Forma versus 540 *At non ille* sqq. illustratur a Burmanno ad Anthol. Poët. Lat. p. 388. *in hoste* exquisitius quam *in hostem*. v. Drakenb. ad Liv. XXVIII,

43, 8. Respicit autem redditum Priamo cadaver Hectoris Iliad. extr. *jura fidemque supplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκεσίας, sanctitatem supplicis, nam de *fide* proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit. Sed *supplex in fidem alicujus* h. e. tutelam venit; debetur itaque ei *fides* h. e. incolumitas. *sepulcro*, ad sepulturam. *in mea regna*, in regiam. Sequutus est nostrum Seneca Troad. 1103.

544—549. *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non penetraret; sed perforato corio, quod scutum erat inductum, ab ære resiliiret. *χωρὸν βέλος* dixit Hom.

Pelidæ genitori. Illi mea tristitia facta,
 Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
 Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa tre-
 mentem 550

Traxit et in multo labstantem sanguine nati,
 Implicuitque comam læva; dextraque coruscum
 Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum 554
 Sorte tulit, Trojam incensam, et prolapsa videntem
 Pergama; tot quondam populis terrisque superbum

548. *illie* Zulich.; et mirum veteres *illi* pro adverbio h. l. accepisse. Sic Donatus et Servius. *fata* sec. Moret. Sprot. et Donat. ad Terent. ap. Heinf. *dicta* Nonius in *triste*. Sed v. not.—550. *Hoc* Heinf. consensu codicum, etiam Pierianorum; vulgo *hæc*.—551. *laxantem* Ven. pr. Hamb. et Goth. pr.—552. *implevitque* sec. Hamb. *coma* Gud. a m. pr., non male, si *lævam* legas cum Burm.—553. *scapulo* Sprot. a m. sec. et Witt. *addidit* idem cum Goth. sec.—554. *Hæc finis* v. Gell. XIII, 20, et Heinf. ad Æn. III, 145. *Hic f.* duo Goth. *Hic f. Priami, hic fatorum exitus* Francian. *hæc exitus illum sorte tulit* conj. Heinf.—555. *et lapsa* aliquot ap. Burm.—556. *populis quondam* Parrhaf. et Wall.

Hom. Iliad. λ, 390. *rauco are*, arco clipeo, qui percussu raucum sonitum edebat—et, *nequicquam*, sine effectu et vulnere: et si Serv. per, non, interpretatur. *pendit* in clipei pelle, ut Burm. (Male Servius). Sape talia apud Homerum, v. c. Iliad. γ, 347 fqq. *tristitia facta*, atrocia h. l. Mox de sarcasmo ex Homero ducto: *Referes ergo hæc* etc. videndus est Popius ad Iliad. XIII Obs. 31.

550 fqq. Seneca expressit Troad. 44 fqq. (ubi *Æacidæ* retinendum). In ipsa ara tamquam victimam immolavit Priamum Neoptolemus. *implicuit*

comam, ergo cum cæteris armis v. 509 fqq. galeam non sumferat. *extulit ensem*, non, vagina extraxit, monet Burmannus, sed sustulit, intentavit. Versu 529. 530 *hæsta* utebatur Pyrrhus; cum eminus peteret Politen.

554—559. Epiphonema ad commiserationis affectum præclare compositum; simplex tamen et obvium. Placet non minus illud de Achille ap. Ovid. Met. XII, 615. 616. *sorte*, fatali necessitate abstulit. Serv. *Asiæ*, magnæ saltem partis Asiæ minoris. v. Strab. XIII pag. 875 A. *regnatorem populis*, pro populorum. *jacet in-*
gens

Regnatorem Asiæ. Jacet ingens litore truncus,
Avolsūmque humeris caput, et sine nomine corpus.

At me tum primum sævus circumstetit horror:
Obstupui; subiit cari genitoris imago, 560
Ut regem æquævum crudeli volnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creūsa,

557. *æquore* pro littore Dorvill., Burmannus conj. *limine* sc. regiæ. Non est sollicitanda bona lectio, quam confirmant Manilius et Seneca. v. not.—588. *avolsūmque* Gud. cum Medic. *abscissūmque* Oudart. et Leid. unus; sed atrocius *avulsūm*. v. Burm.—559. *Ut me* Menag. sec. cum *primum* quatuor Burm. *at mecum p.* Witt. *error* Huguen.—561. *funere* Oudart. et Parrhaf. a m. pr. v. sup. 539.—562. *subit et* multi Pierii, Heinssii et Burm. Cur vero ante *Subiit* majore distinctione sententiam jugulent vulgo editiones, non video; itaque eam mutavi.

gens litore truncus. Scilicet infepultum projectum fuit Priami corpus. Hoc alii simpliciter narrant, nulla apposita loci notatione; præter Quintum XIII, 241. 244. Seneca Troad. 54 sqq. Aufon. Epitaph. 23, quod ex nostro adumbratum est. Adjiciunt alii *littoris* notionem, ut adeo corpus *ad littus tractum*, et *illic relictum sine capite* fuerit, ut Pompon. Sab., quæ unice vera interpretatio, obvia eadem in Servianis; unde etiam intelligitur, ad Pacuvii tragediam poetam respexisse; quamquam locus, qui ibidem adscriptus fuerat, excidit. Nisi forte fuere verba illa Ennio ab aliis tributa Tusc. Qu. I, 44 *Heu reliquias semiasse regis denudatis ossibus Per terram sanie delibutas fæde divexarier.* Sed imitationem notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65. *Priamumque in littore truncum, Cui nec Troja rogas*, et Seneca

ex hoc eodem loco Troad. 140 *magnoque Jovi victima cæsus Sigea premis littora truncus.* *Littus* de Troja, tamquam *littorali plaga*, accipere, durum arbitror. Quod Servius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo dumtaxat pertinet, quod hujus loci major ac suavior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. *sine nomine corpus*, sine nota, qua agnosci posset, quatenus sine capite et vultu erat.

559 sqq. Hic artem poetæ agnosce. Quis Æneæ in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore expectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput erat, Æneæ discessum, converteretur? Et quam accommodata hæc Æneæ personæ! et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiæ pietatis convertendos?

Et direpta domus, et parvi casus Iuli.

Respicio, et quæ sit me circum copia lustro.

Deseruere omnes defessi, et corpora saltu 565

Ad terram misere aut ignibus ægra dedere.

[Jamque adeo super unus eram; quum limina
Vestæ

563. *ut d.* codices ap. Pier. et *deserta* alii ap. eund.—564. *Despicio* Oudart. *me circum* Heinf. e codd. ut mollius; vulgo *circum me*. In Wall. a m. pr. *quæ sit rerum mihi copia*.—566. *dederunt* Bigot.—567. Versus hi XXII usque ad v. 588 ab omnibus Pierii, Heinsii, et Burmanni codd. aberant, excepto Menag. alt., in quo recentiore manu erant adscripti, addita subscriptione: *Ista metra non sunt de textu*. In nonnullis ap. Burmannum (non in omnibus libris, ut Catræus jactat) non hic sed initio Æneidis exarati reperiuntur. Neque hos versus Servius, Donatus, et Pomponius interpretantur. Defunt etiam in edd. nonnullis antiquis, sed paucis. E Codicibus unum Dorvillianum, nullius auctoritatis codicem, Burmannus memorat, in quo illi legebantur. At e nostris Gothanis primus et secundus eos exhibent, ut et Bongars. alter in Excerptis Cortii et Vaticani nonnulli, sed omnes recentiores. v. præf. Bottarii ad Fragm. Vatic. p. VIII. Jam hos versus Virgilianos esse, non est, quod dubites, si eorum indolem et numerosam venustatem exquiras. At relictos mox ab ipso vel ab aliis resectos esse necesse est. In Dorvilliano adscriptum erat: *Tucca et Varus* (l. Varius) *destraxerunt hæc Virgilia carmina, quum emendarent hunc librum jussu Octaviani* (cf. Vitam Virgilii c. 14. 15.) Similis nota in aliis quoque occurrit, ut in Brunckianis. Etiam in Hamb. fec. et in Guelpherb. uno, quod in Excerptis Cortii notatum video, similis nota occurrebat; addita ratione: *Sed Tucca et Varus hoc* (quod Æneas Helenæ manum inferre volebat) *non competere stilo heroico, quia turpe esset viro forti in mulierem manus injecisse, illos substraxerunt*. Hausta videntur hæc ex Servio, quem v. ad v. 592, ubi additur alia causa, cur sublatis fuerint, quod contraria his (et sup. versibus 310 sq. *jam D.*) dicantur

563. *Direpta domus*, in pro-
sa, *direpta* domus meæ animo
obiiciebatur, quasi jam facta.
Mox *copia* docte pro copiis,
notant Grammatici. cf. Burm.

565. Æneam e turri pug-
nantem meminisse necesse est,
supra v. 458. 460 sqq. in-

condio jam per regiam Priami
sparso desiliunt alii in terram,
alii in ignem. *corpora ægra*,
quia *defessi* pugnando, exhausti
viribus.

567—574. Sequuntur verss.
XXII a codicum parte exulan-
tes, quos narrant a Tucca et
Vario

Servantem et tacitam secreta in fede latentem
 Tyndarida adspicio: dant clara incendia lucem
 Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti. 570
 Illa sibi infestos everfa ob Pergama Teucros,
 Et poenas Danaum, et deserti conjugis iras,
 Præmetuens, Trojæ et patriæ communis Erinny,
 Abdiderat sese, atque aris invisâ fedefat.
 Exarsere ignes animo: subit ira cadentem 575
 Ulcisci patriam, et sceleratas sumere poenas.

cantur Æn. VI, 510 sqq. Quod quidem paullo gravius, alterum vero levissimum est argumentum; non enim indecorum videri Æneæ, quod Helenæ, omnium malorum causæ, conspectu, paullo gravius exarserit, si penitus rem inspicias, facile intelligas. Neque sine iis versuum 589. 592. 594. 595 sententia constat. Si tamen sublatis fuere ii verius, Tuccæ et Varii iudicio, aut forte ipsius Virgilii, cum in ejus autographo essent expuncti, melioribus nondum substitutis, mirandum hoc non est, quod sententia sine illis versibus constare nequit, cum sublatis quidem illi, non autem totus locus immutatus, nec in expunctorum locum alii repositi sint, nec reponi potuerint. In Servio P. Danielis leguntur hæc ad v. 566 *Post hunc versum versus fuerunt, quos Tucca et Varus obliti sunt*, ut in poëmaticis recensu sive casu, sive alia de causa, forte, quia in poëtae autographo erant in margine scripti, omisi fuerint. Enimvero panno illi affuto parum fidei haberi potest; et videtur *obliti sunt* prave pro *omiserunt* dictum esse. Defenderunt hos versus multi ap. Burman. suo quisque more, quos vide; imprimis *Campani* Quæstionem Virgilianam super h. l. et cum iis Trappium ad h. l. *lumina* ed. Junt. *vasto* Rottend. sec. a m. sec. *vaste* et *vastæ* aliquot ap. Burm.—568. *tacita* Voss.—569. *Tyndaridem* ed. Ven.—570. *per c. tuenti* ed. Ven.—571. *obversaque* P. ed. Ven.—572. *Et Danaum poenas vel poenam* alii ap. Burm. *Et D. poenas deserti et Goth. sec.*—573. *Præmetuens* Heinf., cum melioribus. Vulgo *permetuens. patriæ c. ob iras* Goth. sec.—574. *Argis* MS. in Servio Dan. et Goth. sec.—575. *ignis duo* Burm.—576. an: *sceleratæ sumere poenas* h. e. de scelerata? ut malim, inf. 585 *merentis sumfisse poenas*. Et sic jam *Valesium* coniecisse docet Cuning.

Vario recifos. v. V. L. De Helena ab Achivis recuperata v. Exc. XII ad h. l. *Super unus eram. οἰῶδην* Homericum, ut Iliad. λ, 401. *Erranti*; ergo Æneas jam de turri vel tecto

regiæ defiluerat, et per regiam errabat vacuum, ut sup. v. 528. *invisâ*, abdita. Sic melius, puto.

575. sqq. Sequentia ex Euripideis expressa in Oreste v.

Scilicet hæc Spartam incolumis patriasque My-
cenas

Adspiciet, partoque ibit̄ regina triumpho?

Conjugiumque, domumque, patres, natosque
videbit,

Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris? 580

Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?

Dardanum toties sudarit sanguine litus?

Non ita. Namque, etsi nullum memorabile nomen

Feminea in pœna est, nec habet victoria laudem;

Extinxisse nefas tamen, et sumfisse merentis 585

Laudabor pœnas: animumque expleffe juvabit

Ultricis flammæ, et cineres satiaffe meorum.

578. *regnata tr.* MS. in Serv. Dan. cum Goth. fec., fed v. Burm.—
579. *patris alter Menag.*—580. *et deest nonnullis.*—581. *ferro Priamus*
Goth. fec. *ferro ut P. Menag. ferro Priamo ut tres Burm., alius f. Priamus*
ut. Reg. ferro pro Priamo ut Troico. Juntina a. ignis.—582. *sudaret vel*
sudari Reg. *sudavit* al. in Serv. Dan. Porro Heinſius post Valeſ. conj.
undarit, quod valde aridet. fed v. not. et Drakenb. ad Sil. II, 455. *Dar-*
danio unus Guelph. in Exc. Sax. *Dardanidum* alius.—584. *babet hæc*
quatuor Burm. et Serv. Dan. cum Goth. fec., male.—585. *tanti et f.*
ed. Ven. *merentes* alter Menag. cum MS. in Serv. Dan. et ſic explicat
merentis Heinſius. Enimvero vide annon malis pœnas ſumfiffe merentis ex-
quifite pro a merente.—586. *animum expreſſiſſe* ed. Ven.—587. *famæ*
MS. in Serv. Dan. cum utroque Goth. et ed. Junt. *flamam* Rottend.
famam

1132 ſqq. *Exarſere ignes ani-*
mo pro vulgari animus ira exar-
ſit. ſubit ira h. e. impetus ex
ira, ut ulciſceret excidium pa-
triæ. *ſceleratas pœnas*, paullo
inſolentius, pro, pœnas a ſcele-
rata ſumtas: nam, ut ſint pœ-
næ per ſcelus exactæ, alienum
a loco eſt. 579. *conjugium*,
conjugem priſtinum. *patres*,

parentes. Phrygiis miniſtris,
Trojanis captivis illi in ſervi-
tium addiſtis. *sudarit ſanguine*,
madefactum, humectatum. Ex
Enniano: *Terra ſudat ſanguine*
apud Nonium in *ſonere*. Vide
aliâ apud Cerdam.

583—587. *Non ita*, & δὴ τὰ.
Vulgo *abſit hoc!* Nequaquam
nullum m. nomen, nulla gloria,
tamen

Talia jactabam, et furiata mente ferebar;]
 Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
 Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit 590
 Alma parens, confessa deam, qualisque videri
 Cœlicolis et quanta solet; dextraque prehensum
 Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
 Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
 Quid furis? aut quonam nostri tibi curare recessit? 595
 Non prius adspicias, ubi fessum ætate parentem

famam sex Burm. Malim refringere cum Burmanno: *ultrici flamma*, non tamen, ut illam in incendium mittat, sed ut fatiet, placet cineres, manes suorum, flamma et rogo ac morte Helenæ. Sed totus locus desiderat curas secundas poetæ, *servasse* Goth. sec.—588. *ferebam* unus Burm. *loquebar* MS. in Serv. Dan.—589. *Tum mihi* sex Burm. cum Goth. pr. *ante oculos* Medic. sec. Hamb. et Sprot. *tum mihi ante oculos sese* Wallian. *ante oculos t. c. videnda* Franc.—590. *et clara* Bigot. et glossæmatis loco Regius. *in nocte refulsit* Zulich. a m. pr.—592. *dextramque* Medic., ut græcisset Maro, addit Heinf.; potius ex solito librarii lapsu.—594. *quid* Oudart. *quis indomitus tantas* Menag. sec. et Exc. Burm. *tantus furor* ante Pierium legebatur.—595. *vestri* Goth. pr.—596. *aspicias* Leid. unus. *ibi* Medic. a pr. m.

tamen laudabor, quod extinxerim. *nefas* h. e. nefariam feminam Helenam. *animunque explese juvabit Ultrici flammæ*. Duriter dictum videtur de ulciscendi ardore, sive jungas *animum ultrici flammæ* pro, flammam animi, ulciscendi cupiditatem; sive, quod præstat, *animum explese flammæ u. h. e. flamma* s. ira ultrice, h. e. ulctione. *pœnas merentes*, ut v. 576 p. *sceleratas*, a merente.

588—593. Imitatio Homeri manifesta Iliad. α, 193 sqq., ubi Minerva Achilli soli in conspectum venit eumque ab ira et impetu revocat. Ad 592.

593 cf. ibidem v. 361. Erat autem is temporis rerumque articulus, qui deæ præsentiam postularet, et quidem, ut tanto major consiliorum auctoritas esset, ipsa divina specie occurrentis: de quo in conspectum veniendi more v. Exc. XIII ad lib. I.

595—600. *Nostri cura pietas* esse videtur matri Veneri præstanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac servet; et sic Servius: *et hoc loco, ut solet, unam se de Æneæ familia facit*. Nisi reverentia est, quam Venus exigit in hoc, ne Helenæ, quam ipsa tuebatur, filius

Liqueris Anchifen? superet conjunxne Creüsa,
 Afcaniufque puer? quos omnis undique Graiæ
 Circum errant acies: et, ni mea cura refiftat,
 Jam flammæ tulerint, inimicus et haufertit enfis. 600
 Non tibi Tyndaridis facies invifa Lacænæ,
 Culpatufve Paris; divom inclementia, divom,
 Has evertit opes, fternitque a culmine Trojam.
 Adfpice: namque omnem, quæ nunc obdufta tuenti
 Mortalis hebetat vifus tibi, et humida circum 605

597. *Anchifem* plurimi. *super est* multi ap. Pierium et Burm. *conjunxque* Witt. *conjux superetne* C. nullus habet.—599. *circuerant* ed. Ven.—600. *abftulerint* Bigot. *inimicusque* edd. ante Pierium. *haufertit ignis* Oudart. a pr. m. 602. *divum i. divum* recte probata poft Pierium et alios Heinſio lectio-optimorum librorum et grammaticorum auctoritate. Vulgo edd. *verum incl. d.*; plerique Pieriani: *ſed enim incl. d.* Sprot. *ſævum i. d.* Zulich. a m. pr. *unquam i. d.* Bigot. *Divum i. ſummis*. In Erfurt. totum hemiſtichium: *divum inclementia, divum, exciderat*; quod non infeliciter factum dicere poſſis, ut continetur ſententia: *Non Paris—Has evertit opes*. Sed hic ingenii luſus eſſet. Omnino mirum eſt, inter librariorum lapſus quam feliciter interdum cadat jaſtus ſtuporis vel incuriæ.—603. *ſternit a* Leid. un. a m. pr. et Voff.—604. *adducta* Menag. pr. *timenti* Zulich. pro div. lect.—605. *Mortales vifus h.* Wall., ſuperſcripto *que. hebetet* Franc. *tibi limina circum* Leid. unus. *lumina* Goth. tert. a fec. m.

filium injuriam faceret. Verum frequentia ad prius illud revocant. *aspicies*, ut poëta pro *circumſpicias*. *quos haufertit enfis*, ut paſſim poëtarum, v. Drakenb. ad Silium V, 524, pro confodere, tranſigere, ἀφύσσειν Homer. ut Iliad. ξ, 517: primum hauritur ſanguis enſe: hinc ipſe enſis haurit; ut hauriat, penetrat, tranſfigit latus, corpus, ut X, 314.

601—603. Sententia ex Priami verbis ap. Homerum petita Iliad. γ, 164. 165. adde Odyſſ. α, 347. 348 et frequens

apud veteres. v. Cerda poſt Guellium. *Tyndaridis f. i. Lacænæ* ornatè pro Helena, Οὐ γὰρ τοι Ἑλένη πέλει αἰτίνη etc. v. ap. Quint. Cal. XIII, 422. *a culmine, κατ' ἀκρας*. v. ſup. 290.

604 ſqq. Pulcherrimus, qui ſequitur, locus partim Homeri auſpiciis Iliad. ε, 127, 128, ubi Minerva Diomedis viſum acuit et Iliad. μ, 13 ſqq. 27 ſqq. ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum diruunt (cf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631—651), partim aliorum poëtarum

rum

Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
 Jussa time, neu præceptis parere recusa:
 Hic, ubi disjectas moles avolsaque faxis
 Saxa vides, mixtoque undantem pulvere fumum,
 Neptunus muros magnoque emota tridenti 610
 Fundamenta quatit, totamque ab sedibus urbem
 Eruit. Hic Juno Scæas sævissima portas
 Prima tenet, fociumque furens a navibus agmen
 Ferro adcincta vocat.
 Jam summas arcis Tritonia, respice, Pallas 615
 Infedit, nimbo effulgens et Gorgone sæva.

607. *ne Leid.* duo.—608. *Hic tibi sec.* Menag. *dejectas* Bigot. *discretas* Menag. pr. *disjectaque faxis* Hugem.—609. *sanguine pro pulvere* Zullichem. a m. pr. v. sup. 582.—610. *immota* Menag. alter. *remota* Vratifl. cf. sup. 493.—611. *ab f.* Heinf. e Gud., v. eum ad III Æn. 687. Vulgo *a sedibus*.—612. *focias* Dorvill., e versu sequ.—614. *supplevit* Dorvill., *sævafque accendit ad iras*.—616. *Infidet et n.* Bigot. *Obsedit sec.* Moret.,

rum ductu elaboratus. Nam in Trojæ excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poetis tributa, ut ex imitatoribus patet. v. Quint. Cal. XIII, 415 sqq. add. Tryphiod. 550—560. *nubem* int. caliginem, ut Hom. *véφος* l. I. et Iliad o. 668, v. 341. 342. Imitationes sublimis hujus loci passim in recentioribus observes. Miltonum lib. XI, 411 et Tassum *Cant.* XVIII *Stanza* 93 Wartonus laudavit.

606—607. *Tu ne qua p. Jussa time*: propter illa, quæ v. 619 sqq. subjunget. Mox *undantem* pulchre, v. VIII, 257.

610. Ex loco Iliad. μ , 27 sqq., ubi Neptunus vallum

Achivorum diruens describitur.

612—614. Juno—*prima* quippe in urbis ingressu—*focium agmen* Achivos—*vocat* ut apud Homerum Neptunus Iliad. v, 83 sqq. et Apollo apud eundem Trojanos de muris Trojæ inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V Theb. 281. Quæ super h. l. Spencius Polymet. p. 56 disputat, aliena sunt; sed dicendum erat, alia Junoni tribui, quatenus religiose colitur, alia, quatenus poeticum est numen ad res, humana vi majores, exsequendas adoptatum.

615. 616. Pallas infidet arci Pergamo, ut ap. Homerum

Ipse Pater Danais animos viresque secundas
 Sufficit : ipse deos in Dardana fuscitat arma.
 Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
 Dixerat : et spissis noctis se condidit umbris. 621
 Adparent diræ facies, inimicaque Trojæ
 Numina magna deum.

Moret., ut v. 450. Sed et Homerus ἐπιζυρο Περσέων ἀνεον. *nimbo et fulgens* Medic. *nimbo fulgens* ed. Mediol. *effugiens* ed. D. Heinf. *limbo* Moret. fec. pro var. lect., ut jam olim lectum, in Servianis notatum. *clypeo* Zulich. a m. fec. F. *Infedit nimbo, eff.* et G. *Gorgona* Franc.—617. *vires animosque* Wall.—619. *excipe nate* Puget. *fuga* unus Leid., et sic conj. Scioppius et facile est conjicere, ut subintell. te. Burm. conj. *arripe nate fugam*; quamquam et hujus formæ exemplum desideres; ut sit dictum pro *rape, raptim, cape*. Probat tamen Oudendorp. Cur. fec. ad Frontin. p. 356. Jo. Schrader. acutius conj. *I rape*. Melius esset dicere, compositum pro simplici positum, ut mos poëtis, et quidem in hac ipsa voce inf. VII, 119 *eripuit* pro rapuit, exceperit. Et similia passim alibi. Enimvero veram rationem hanc esse confeco: est eripere, h. e. rapere fugam ex his rebus, et hoc labore. Vulgare esset: *eripere se fuga*.—629. *nunquam* Exc. Voss. et Medic. a m. pr., perpetua varietate. *patrio tutum te*
 lu-

rum Apollo Iliad. ε, 460, fed ibi ad tuendum, h. l. ad ever-tendum. *nimbo effulgens et Gorgone sæva*; ægide. Si utrumque eodem modo dictum est, ut illa fulgeat, ut ægide, ita nimbo, *nimbus*, qui de obscura fere vel atra nube dicitur, h. l. de candida et lucida nube accipiendus erit, quod alibi non facile occurrit; nisi unum locum inf. IX, 110. 111, huc trahas: *Hic primum nova lux oculis affulsit, et ingens Visus ab aurora cælum transcurrere nimbus*. Verum potest duplici respectu dictum esse: *effulget illa ægide*, quia fulgentem ægidem tenet, et *effulget e nimbo*, e nube

obscura vel in nube, qua illa cingitur: quod sollenne est, ubi de diis iratis agitur. cf. Exc. eund. XIII ad lib. I. De nimbo capita deorum ambiente in poëta nostro cogitare non licet. Mox possis forte *sæva Pallas Gorgone*, jungere, h. e. sæviens, vibrans ægidem: sed hoc nimis argutum. Sæva est Gorgo jam per se, truculento ore.

618. *In Dardana arma*, versus Trojanos pugnantes.

619. *Eripe pro fugam rape*, raptim capeffe, accelera. v. Var. Lect. *labori*, pugnae, discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam, cf. 634.

Tum vero omne mihi visum confidere in ignis
 Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja: 625
 Ac veluti, summis antiquam in montibus ornum
 Quum ferro adcisam crebrisque bipennibus instant
 Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
 Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
 Volneribus donec paullatim evicta supremum
 Congemuit, traxitque jugis avolsa ruinam. 631
 Descendo, ac ducente deo flammam inter et
 hostis

lumine Wall. *in limine* sec. Menag. *limite* quatuor Burm. *patris te in limine* Franc.—622. *facies diræ* Wall.—624. *visum est* quatuor Burm. *in igne* sec. Hamb.—625. post *Troja* nolim plene interpungere, ut vulgo fit.—626. *antiquam summis* pr. Hamb. Explendum autem: *visa Troja verti*, everti, *ac ruinam trahere, veluti ornus, quam eam* etc. r. *traxit*.—627. *abscisam* duo Burm. *abscisam* Menag. alter. *actam* pro *instant* Codex Thuan. ap. Macrob. V Sat. 2, memoriæ lapsu.—629. *Ut i.* Wall.—630. *supremo* pr. Hamb.—632. *Descendo* pr. Hamb., et ita ap. Macrob. *dea* alii codd. apud Pier. Heinf. et Burm., sicque duo e Goth. *abducente* vel *adducente deo* vel *deæ* aliquot apud Pier. et Burm. *hæc d.* Bigot. *deo* in Medic. emendatum ex *dea*, et est sane *deo* doctius: v. not.; æt idem sono ingratum: *descendo ducente*

626—631. Similia ex Homero et Apollonio loca laudant Macrob. V, 11., Ursinus, Guellius et Cerda; sed ad occisos, non ad urbis excidium, instituta, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda. Expende singula. Ab initio deficit commoda transitus formula: *Ac veluti*. non enim sequitur apodosis; quæ ab altera manu expectari poterat. Nunc explendum: *visa Troja verti*, everti, *ac ruinam trahere, veluti ornus traxit*, trahit, *ruinam*. Ornatum illud *Vul-*
 Tom. II.

neribus supremum ingemuit: et traxitque jugis avulsa ruinam, plus quam duxit, fecit; et hæc pro, evellitur arbor, prornit.

632. 633. *Descendo* de arce; non de turri; nam hoc jam factum v. 570. 588. *expedior*, liberum iter habeo inter hostium tela et flammam: ut contra *impedimur*, obstantem turba. Vulgari sermone *via ipsa expediri, expeditum iter*, dicitur. *ducente deo* ex gr. ἡ θεὸς, sæpe exquisite pro dea, aut deus absolute τὸ θεῖον, numen; ut bene monet Verheyck ad Anton. Lib. c.

Q

29.

Expedior; dant tela locum, flammæque recedunt.

Atque, ubi jam patriæ perventum ad limina fedis
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos

Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troja,

Exfiliumque pati. Vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,

Vos agitate fugam. 640

Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam :

Has mihi servassent fedes. Satis una superque
Vidimus excidia, et captæ superavimus urbi.

Sic o, sic positum adfati discedite corpus.

ante deo. Verum ultimam poëtæ manum flagitabant et illa in binis ver-
sibus : *flammam, flammæque.*—633. *experior* Schol. Horat. ad Carm. sec.
Perperam.—634. *Atque ubi* post Pierium Heinf. e melioribus. Vulgo
Ass ubi. Ac ubi Leid.—636. *primos montis* Sprot.—637. *excissa* malint
Guellius et Cerda, quia *excidium* inde duci debuit. Sed utrumque dici-
tur. v. inf. ad IV, 425. *abscissa* alter Hamb. *perducere* fec. Moret.—
639. *corpore* Parrhaf., male.—640. *et rebus servate secundis suppletus*
versus in Franc. ex lib. I, 207.—643. *et multis* Burm. deest.—644.
Abfuerat ab initio hic versus a Mediceo. *dimitte* pr. Hamb.

29. *dant tela locum.* cf. Æn. VI,
110. 111.

638—640. *Exfilium pati*, ut
ut *φωγείν*, graviter de patria
relinquenda. Negat se esse
Troja discessurum. *integer ævi*
sanguis, h. e. integri ævi, ju-
ventæ, adeoque pro, juvenilis
vigor. Mox *agitare fugam*
proprie est, de fuga deliberare.
cf. Burm.

642. *Satis superque una ex-
cidia vidimus*, exquisite; fatis
superque est, quod semel Tro-

jam (ab Hercule propter Lao-
medontis perfidiam) expugna-
tam vidi et urbi captæ super-
vixi, ne bis idem experiar.

644. *Sic positum corpus*, pro
me, *καίμενον*, quasi jam funus,
five jam efferendum, five jam
sepultum, *adfati* extremum il-
lud Vale! Vale! Bene Pom-
pon. Sab. *præstate mihi fune-
bre officium et ubi effati estis ul-
tima illa verba, quæ dici solent
mortuis, discedite.* cf. ad Tibull.
III, 2, 15.

Ipse manu mortem inveniam. Miserebitur hostis,
 Exuviasque petet. Facilis jactura sepulcri. 646
 Jam pridem invifus divis, et inutilis, annos
 Demoror : ex quo me divom pater atque hominum
 rex

Fulminis adflavit ventis, et contigit igni.

Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650
 Nos contra, effusi lacrimis, conjunxque Creüsa,

645. *miserabitur* Ven. et Moret. fec. An placet interpungere : *Ipse manu mortem inveniam, miserebitur, hostis : Exuviasque petet.*—646. *petat* Hamb. fec. In fine versus est additum erat in edd. nonnullis ante Pierium. Licet etiam suspicari : *Exuviasque p.*—647. *annis* Sprot. et Franc., male. v. Burm.—649. *igne* Oudart., sed alteram formam Virgilius sequitur. cf. Burm.—651. *Nos circum* Montalb. *effusis lacrimis* quinque ap. Burm., quod vulgare esset. *effusi lacrimas* Rottend. fec. et Exc. Burm., græcismo paullo duriore.

645. *manu* non, mea, ut Cædæ post Guellium, cum imbellis senex sit, sed hostis, ut bene Burmann. ex sequ. *miserabitur hostis*, ut vel miseratione motus me supplicentem, ut vita liberet me, occidat; vel *exuvias petet*, et occidet me, ut spoliet me. Priorem partem Servius habet : *dixit affectu ejus, qui cupiebat interimi, ut eum hostis quasi miseratus occideret*, ut inf. IX, 495. X, 676. Cadaver insepultum abjici, quod aliis tam horrendum, mihi grave non est.

647—649. Fundus fabulæ in Hymno in Venerem v. 287—289 : *afflatus fulmine et secundum alios excæcatus, juxta nostrum tantum debilitatus membrisque captus, Anchises, quod consuetudinem cum Venere evulgarat*. cf. Ex-

curf. XVII ad h. libr. *annos demoror*, quasi festinantes diu vivendo detineo. *Serv.* Dicitum pro morari in vita, *morari vitam, annos*, ut : *morari mortem, fata, Orcum, animam*. Exempla dat Burm. *fulminis adflavit ventis*, pro fulmine, quandoquidem aër fulminis jactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum; saltem motus et impetus aëris cum fulmine sentitur: recte enim monet Meierotto V. C. in Dubiis p. 56, nostram subtilitatem physicam in veterè poëta locum non habere: verum docebat ipsa res, cum aëris impulsu fulmen cadere: hinc noto usu loquendi dicta *aura fulminis*; unde ipsum *adflare* ductum.

651—654. *Lugubris sane et miseranda rerum facies, si*
 Q 2 singula

Afcaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
 Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
 Abnegat, inceptoque et fedibus hæret in isdem.
 Rursus in arma feror, mortemque miserrimus
 opto. 655

Nam quod consilium aut quæ jam fortuna dabatur?
 Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
 Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
 Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui;
 Et fedet hoc animo, perituræque addere Trojæ 660
 Teque tuosque juvat: patet isti janua leto;

652. *evertere* Menag. pr. et qu. Moret., ut alibi. v. Burm.—653. *obcumbere* Zulich.—654. *que* abest Wall.—656. *et quæ* Moret. pr. *jam* deest Mentel. pr. Hamb. pr. a m. pr. et Leid., et placebat hiatus Heinsio; sed bene Burmannus monuit, *jam* necessario h. l. requiri. *aut mihi quæ f.* aliquot Pieriani.—657. *Mene ferre* Zulich. et pr. Rottend. *et ferre* Medic., quod et adscripsit Pomponius Sab.—659. *ex tota* Oudart. a m. sec.—660. *perituræ te addere* pr. Moret.—661. *Te quoque, nosque juvat* Donat. legisse videtur. *juvat* pr. Rottend. *istic* plurimi codd. apud Pier. et Burm. cum binis Goth. et ed. Mediol. *illic* ed. Ven.

singula cogites; sed an War-
 tono assentiaris, qui Lebranium
 melius hoc argumento usurum
 fuisse putat, quam Darii tentor-
 io, forte dubites. Major uti-
 que rerum fortunæque conver-
 sio in hoc rege cernitur, quam
 in familia privati hominis.
Nos contra orare non desistimus
effusi lacrimis, exquisite pro *in*
lacrimas. *ne vertere* s. h. l.
 evertere, perdere, *fatoque ur-*
genti incumbere, vellet: h. e.
 exitium, quod vel sic immine-

bat, accelerare. Bene Servius:
 Simile est, ut: *currentem inci-*
tare, præcipitantem impellere.

657 fqq. Ad patrem Anchi-
 sen conversus hæc dicit. Af-
 fectus nota impetum, pulchre
 expressum abruptis etiam sen-
 tentiis. *tantum nefas*, ut sua-
 deret rem tam nefariam. 661.
patet isti janua leto, ad talem
 mortem ab hoste accipiendam
 via patet; ea mors facile obti-
 neri poterit. Similia loca v.
 ap. Cerdam.

Jamque aderit multo Priami de fanguine Pyrrhus,
 Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
 Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
 Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque 665
 Ascanium, patremque meum, juxtaque Creüsam,
 Alterum in alterius mactatos fanguine, cernam?
 Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
 Reddite me Danais: finite instaurata revivam 669
 Proelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti.
 Hinc ferro adcingor rursus, clipeoque finiftram

662. *Namque* Montalb. *aderat* Zulich. *Priami multo* Leid. et Witt. et Pieriani nonnulli. *multo maculatus fanguine* Ven.—663. *gnatum* scribunt plurimi ap. Pier. et Heinf. et mox *patremque. qui obtruncet* Maronianum esse, notat Heinf. et hoc exhibet Mentel. pr. a m. pr. E v. 526 sq. facile eo carere possumus.—664. *Hocce* Moret. pr. et tert. a m. sec. At olim lectum fuisse *hocc* testantur Grammatici, Priscianus aliique ap. Pierianum et Heinf., quod et exhibent Montalb. Witt. et ed. Mediol. *per hostes* Ven. et Parrhaf.—665. *Eripit* Medic. in abest Parrhaf. atque duo Burm. usque vitiose in vulgaribus edd.—666. *Ascaniumque p.* edd. vulgg. ante Heinf. *Ascanium Anchisemque patrem juxtaque C.* Parrhaf.—667. *mactatos* sec. Rottend. et sec. Hamb. hic quidem addito: *vel mactantem: mactatum* vel *mactatos* Wall. *maculatum* Parrhaf. *jaclantes* pr. Hamburg., unde Heinf. conj. *jaclatos.* v. Burm.—668. *lux optima* Wall. a m. pr., errore solito. cf. Burm.—670. *Nusquam* Pieriani aliquot; sed e potioribus suis et Grammaticis exemplisque defendit vulgatam Heinf. *unquam* Franc.—671. *Hinc* Heinf. cum codd. propriis et Pierianis. Vulgo *Hic. clipeo rursusque* Wall. *clipeumque finiftræ* aliquot antiquiff. Pier. cum Donato.

662. 663. Refellit ista v. 645. 646 *miserebitur hostis* etc. *multo de fanguine*, cum dilectu positum epitheton, quem effudit sine omni senis miseratione, et 663 respicit v. 529 sqq.

668. *Arma, viri*, sc. quæ ingressus domum deposuerat. Male olim Grammatici hic ar-

gutati sunt. v. Serv. et Pompon. Sab. *vocat lux ultima victos*, quanto potentius! quam, manet nos mors; moriendum est, ut et Serv. Mox 670 *nunquam* pro non, ut Ecl. III, 49. Sententiam gravius extulit Homer. Iliad. χ. 304. 305. et 672 *manum infertabam clipeo,*

Infertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
 Ecce autem complexa pedes in limine conjunx
 Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum :
 Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum ; 675
 Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
 Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
 Cui pater, et conjunx quondam tua dicta relinquer ?

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat :
 Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
 Namque manus inter, mæstorumque ora parentum,
 Ecce levis summo de vertice visus Iuli 682
 Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
 Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.

673. *complexa pedes* Hamb. pr., per græcismum. *in limina* Hugem.—
 674. *que* abest Franc.—675. *trabe* in o. Voff. *cape* Dorvill.—676. *inermis* Goth. tert.—678. *tua quondam* Dorvill. *tua cura* Goth. sec., non male.—679. *tectum illa* Hamb. sec. *replevit* aliquot Pier. *replebat* fragm. Vatic.—680. *Cum subito* Medic. cum multis aliis, etiam Pierianis. At *subitum* poëticum. Ortus error ex scriptura *subitu*. *miserabile* Gud. Ven. Parrhaf. v. III, 26.—681. *arma* pro *ora* Ven.—682. *lenis* Montalb., sollenni vitio.—683. *lucem* Servius, seu quisquis hoc Servio affuit, legisse videtur. cf. Burn. *traestuque* lectio erat a Burn. reposita, de qua latius egit ad Grat. Cyneg. 362, cum enim semel *traetus flammaram* arrideret, ubique fere obtrudere eum volebat. Est tamen *tractus flammæ* etiam ab h. l.

clipeo, loro clipei vel ansæ. v. sup. 393.

672 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt jam viri docti : v. Iliad. ζ, 394 etc. 399 sqq., uti noster Val. Flacco in Æsone et Alcimedea lib. I, 762 sq. fuit. *tendebat* doctius, quam *ostendebat*, et *patri*, quam *mibi*. Apollonii I, 558 *φίλω δειδίσκετο πατρὶ* comparabat Brunck. V. C.

678. *Conjux quondam tua dicta*, h. e. quæ eram. Non argutandum. ut notum illud : *καὶ σὴν κεκλιθῆσθαι ἀκοιτιν*, h. e. esse. *cui relinquer*, inf. IV, 323 *cui me moribundam deseris, hospes ?*

680—684. Ornate singula. cf. imitationem Val. Flacci I, 570 sqq. *Flamma e capite micans ostenti et præfagii re-*
 giæ

Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excudere, et sanctos restinguere fontibus ignes.

At pater Anchifes oculos ad sidera lætus 687

Extulit, et cælo palmas cum voce tetendit :

Juppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,

Adspice nos; hoc tantum: et, si pietate meremur,

h. l. alienissimus; emicare enim talis flamma, errare, lambere, tantum debuit; atque hoc est *tangere, tactus*, quod libri habent plerique omnes, etiam Medic. et fragm. Vatic. Ad *tractum*, qui est flammæ per longum spatium ductæ, referre melius possis mox, quæ de stellæ lapsu 693 sqq. Major difficultas in *mollis*, quod antea legebatur, et sane accommodatissimum est *τῷ tactu*; nec tamen nisi forte in recentissimis codd. et in vett. edd., quas equidem evolvi, omnibus occurrere videtur. Contra quicquid est codicum, et in his antiquissimi, Medic. cum fragm. Vatic., *mollis* habent, Parrhaf. et ed. Ven. cum sex Heinf. et antiquo uno apud Pier. *molles*; quomodo igitur *mollis* deferi possit, non video. Sane tum et *mollis comas* et *mollis flamma* jungi potest; *flamma mollis* est levis, ut *mollis somnus*, vel mobilis, ut Georg. II, 389 *mollia oscilla*. Ita *levis apex* et *mollis flamma* sibi respondent. Verum et *comæ molles* in puero recte dicerentur.—685. *trepidi* Wall. *manu crinemque* Hugon.—686. *sacros* Goth. sec. Mentel. sec. et ed. Dan., ex compendio litterarum. v. Burm. *extinguere* qu. Moret. et Voss.—687. *Et p.* Franc.—688. *Ac cæli* Rottend. pr. et *palmas cælo* Zulich. *ad cælum* aliquot Pier. *ad cælos p.* Rottend. sec., male. cf. Burm.—690. *hos* pro *hoc* Medic., sed a m. pr. *nos tantum et si quid p.* Hugon.

giæ dignitatis genus vel ex narratione de Servio Tullio notum. Conf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchifes auguralis scientiæ Veneris munere. Vide Exc. XVII ad h. lib., ubi de Anchisæ. *apex*, flamma in apicem acuminata, visus is est *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; ut Ovid. Fast. VI, 636 *inque coma flammeus arsit apex*. Hanc rationem damnare equidem nolim et sic *levis* bene de flamma. Burm. tamen cum Serv. *apex* proprie dictum accipit, sc. de pileo Phrygio, qui, ut

pueri, esse debuerit *levis*. *flamma visa lambere tactu*, contactu (cf. Var. Lest.), ita ut innoxia esset, pro innoxie. *Lambere, pasci*, pro ardere quam ornate! ex ignis natura. *fontibus*, docte pro fonte, et hoc pro aqua.

690. *Adspice nos*, pro vulgari, *respice*, ut animum ad Trojanos advertat; nam adhuc averfus ab iis esse videbatur. *hoc tantum*, sc. plura a te non peto. cf. Burmann. *hæc omina firma*, secundum auguralem disciplinam. cf. h. l. Serv. Pompon. Hoc statim fit, dum lævum

Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.

Vix ea fatus erat senior : subitoque fragore
 Intonuit lævum, et de cœlo lapsa per umbras
 Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 Illam, summa super labentem culmina tecti, 695
 Cernimus Idæa claram se condere silva,
 Signantemque vias ; tum longo limite fulcus
 Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
 Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
 Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat. 700

691. Turbatum hic aliquid olim esse debuit, si Pompon. Sabinum inspicias: *Probus ait*: atque hæc omina firma, nisi enim petiisset omina, nunquam confirmari optasset (an hoc ad lectionem omina spectavit, pro quo in multis omnia legitur?) *Et Apronianus auxilium legit, ut sit*: Da deinde auxilium pater et firma omina. Atqui hæc constans omnium librorum est lectio. F. olim fuit: *Da deinde auspicium. hæc omisum* in Hugon. et fragm. Vatic.—693. *lævom* Burm. ex Gud. *umbram* Franc., ut alibi.—694. *magna cum* Dorvill.—695. *labentem* Dorvill.—696. *silvam* fragm. Vatic.—697. *longo tum* Cuning. ex Hulf. *limite* firmavit post Pier. Heinf. e codd. Vulgg. *lumine* vel *limine*—*fulcos* pr. Rottend. *cum l. l. fulcans* Wall. F. mollius: *Signantemque vias tum l. l. f. Dat lucem.*—699. *His vero* pr. Rottend. pro var. lect. *se tollere* Gud. a m. pr., eleganter, modo *affari* et *adorare* sequi posset. *in auras* alii ap. Pierium; *ad aras* nonnulli ap. eundem, et Zulich., sed vid. Burmann.—700. *sanctum lumen* Zulich.

vum tonat. cf. Odyss. v, 97
 149.

693—698. Stella cadens (sup. Georg. I, 365 sqq. cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38) lævum auspicium h. l. fugæ suscipiendæ. Respexisse videtur poëta Homerum Iliad. δ, 75 sqq. et Apollon. IV, 294 sqq. Mirum tamen, quod h. l. cum tonitru conjuncta est, nec modo cum sulfureo halitu. Ad Luciferum, Veneris stel-

lam, Æneæ conspectam, traxerant alii. v. sup. ad I, 382. Nec de fulmine stella accipi potest. Totam augurii rationem per partes explicat Servius.

699—704. *victus*, expugnata tandem voluntate. *se tollit ad auras* pro simplici, e strato se attollit, surgit. *adfatur deos*, precatur. *vestroque in numine Troja est* dubiam admodum interpretationem habent,

et

Jam jam nulla mora est. Sequor, et, qua, ducitus,
adsum.

Di patrii, servate domum, servate nepotem :
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine
Troja est.

Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.

Dixerat ille: et jam per mœnia clarior ignis 705
Auditur, propiusque æstus incendia volvunt.

Ergo age, care pater, cervici inponere nostræ :
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit ;

701. quo aliquot Pier. Leid. et Goth. sec., sed v. lib. I, 401. Ecl. IX, 4.—702. nepotes fec. Moret., sed v. Burm.—703. Vestrum o augurium un. Leid. v. Burm. ad Ovid. I Ep. 101. augurium est Menag. est in fine deest Moret. sec.—704. gnate Montalb.—705. Ille etiam Witt. et Goth. sec. ille quidem, per ed. Ven.—706. que abest Voff. voluit Ven.—708. subito pr. Menag. et Ven., male. cf. inf. IV, 599. Heinf.

et insolens est: in numine esse. Cum hæc verba conjuncta sint cum illis: Vestrum hoc augurium, poëta declarasse videtur, numen ipsi simili significato esse dictum, h. e. pro augurio, omine, ut inf. VII, 119. Simplificissima itaque ratio forte hæc est: Troja hæc, quam ego deferere, cui ego superstes esse nolui (sup. 637), non amplius mihi Troja est: in vestro numine, in vestro hoc augurio, Troja est, Trojæ fatum, Troja mihi erit, quocunque vestrum augurium, o dii, ducet nos. Nam, ut novum Trojæ ortum ostendi sibi Anchises putet, multo argutius, quam illud, esse videtur, quasi sit: Troja est in v. n., h. e. Troja altera promittitur

hoc omine, ut III, 86 Serva altera Trojæ Pergama. Ita tamen videtur accepisse, quis Servianis hæc attexit: Augurium numenque vestrum efficiat (immo, efficit) ne putem Trojam perisse. At Servius ipse hoc habet: in vobis habeo Trojam, propter illud sup. 642: Has mihi servassent sedes. quod forte in priorem nostram rationem interpretari possis; namque alias hæc cum cæteris non satis bene convenire videntur, uti nec illa interpretatio, quam Burm. sequitur: in vestra potestate, tutela, Troja est.

705. Clarior ignis h. l. clarior strepitus ignis, propiusque æstus, h. e. calorem, incendia volvunt, ornatissime, pro flamma,

Quo res cumque cadent, unum et commune
periculum,

Una falus ambobus erit. Mihi parvus Iulus 710
Sit comes, et longe servit vestigia conjunx.

Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumultus templumque vetustum
Desertæ Cereris, juxtaque antiqua cupressus,

Religione patrum multos servata per annos : 715
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.

Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.
Me, bello e tanto digressum et cæde recenti,
Adtractare nefas ; donec me flumine vivo
Abluero. 720

Hæc fatus latos humeros subjectaque colla

709. *cadant* quidam ap. Pier. *cadunt* Wall. *cadet* duo Burm. *cadat* Witt. *cadit* Hamb. sec. *periculum est* Leid. unus.—710. *mibi solus I.* Donatus legisse videtur, quod placebat Pierio, cf. Heinf.—713. Heinf. *malebat urbem*; sed utramque usitatum, cf. Burm.—716. *Hæc conj.* Heinf. *ex diversa* Leid. unus. *e diverso* duo. *ex adverso* Menag. pr. *veniamus tres* Burm.—717. *Tum* Leid. a m. pr. *saxa* Veu.—718. *bello tanto* Dorvill. cum al. Pier. *ex tanto* alii ejusdem, cum Goth. tert. *et tanto* sec. Rottend. *bello egressum ex tanto* Witt.—719. *Adtractare et attractare* in nonnullis Pier. et Burm. scriptum. *donec in f. duo.* *flumine in uno* Hugén.—721. *Hoc* Zulich. *proiectaque colla* aliquot Pier., quod ardebat Heinfio, ut porrigeret Æneas cervicem ac præberet oneri. Sed longius quæsitum hoc. *submissa* Goth. tert.

ma, incendium, propius ad-
ferpit.

711. *Longe servet vestigia,*
h. e. observet gressus meos; e
longinquo autem, ne, si multi
una exirent, deprehenderentur
ab hostibus. Itaque et famulos
per diversas vias dimisit. Ita
bene Cerda post Servium.

714. *Deserta Ceres* exquirite

dicta, cujus templum erat de-
sertum vetustate vel belli de-
cennalis tempore. *ex diverso,*
ex diversis partibus ac vis, qui-
bus dimittuntur.

717. *sacra et Penates,* ut sup.
II, 293. v. Exc. IX.

721—723. Superinfestor
veste et pelle leonis (ante ocu-
los habuit Iliad. x; 326 sqq.,
ubi

Veste super fulvique internor pelle leonis ;
 Succedoque oneri. Dextræ se parvus Iulus
 Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis ;
 Pone subit conjunx. Ferimur per opaca locorum.
 Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
 Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
 Nunc omnes terrent auræ ; sonus excitat omnis ;
 Suspensum et pariter comitique onerique timentem.

Jamque propinquabam portis, omnemque vi-
 debar 730

Evasisse vicem : subito quum creber ad auris
 Visus adesse pedum fonitus : genitorque per
 umbram

Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate ; propin-
 quant.

723. *parvulus* Mentel. pr. *Iulos* Moret. pr.—725. *subiit* Mentel. tert. *per o. viarum* unus Guelph. in Exc. Cort.—727. *examine* duo Burm. cum Goth. sec.—728. *auræ terrent* sec. Moret.—729. *et abest* Dorvill. *comiti onerique* duo Burm. *timebam* Goth. tert.—730. *propinquandum* Exc. Burm.—731. *evasisse vicem* Marklandi, ad Stat. V Silv. II, 152, conjectura, Burmanno improbata, sed unice vera, et ab editore in textum recipienda. Nam neque omnem adhuc viam erat emensus, nec de via ad portas facta bis memorare attinebat : at hoc erat memorabile, quod jam omnes fortunæ vicissitudines, omnia, quæ timuerat, evasisse sibi videbatur ; falso tamen. Recepti itaque eam hac altera editione ; quod jam fecerat Brunck. Vulgg. *viam*.—732. *umbras* sec. Hamb.—733. *Respiciens* Ven. et Goth. tert., male.

ubi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subjecta, h. e. collum, quod subjicio, submitto oneri imposito. cf. Exc. XIII et XVII.

726—729. Suaviter et ex affectus veritate! Comparant Apollon. III, 953. 954. *glo-*

merati ex agmine (v. sup. 414) doctior ratio ; quamvis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus tamen copiis erant.

730—734. *Portis*. Est porta ab hoste averfa, ad Idam duceus, et ad partes australes, unde littus peti poterat, et in

Ardentis clipeos atque æra micantia cerno.
 Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
 Confusam eripuit mentem. Namque, avia cursu 736
 Dum sequor, et nota excedo regione viarum,
 Heu! misero conjunx, fatone erepta, Creüsa
 Substitit, erravitne via, seu lassâ refedit,
 Incertum: nec post oculis est reddita nostris: 740
 Nec prius amissam respexi, animumve reflexi,
 Quam tumulum antiquæ Cereris sedemque sacratam

734. *Ingentis cl.* Hamb. alt.—735. *nescio quid* duo Burm.—738. *fatone* Dorvill.—739. *erravitne viam* Franc., seu *capta* pro div. lect. Gud. et 'pr. Rottend. a m. pr. cumque iis Goth. tert. *lapsa*, sollenni lapsu, in Goth. pr. et multis ap. Heinf. et Burm., quod mireris potuisse probari viro doctissimo.—740. *Incertum est* multi ap. Burm.—741. *animumve* Heinf. e melioribus: vulgo *que. refluxi* Voff.—742. *Cereris* Moret. fec.

eo Antandrus III, 6. v. Excurs. XIV. *omnem vicem*, fortunam, periculum. v. Var. Lect. *adesse ad aures* dictum potest videri pro accedere, vel accidere ad aures. Poëticæ tamen dictioni convenientius jungere: *creber ad aures* sonitus, qui crebro, clarius clariusque, auditur. *prospiciens*, quippe in humeros filii sublatu. Non ad metum referendum. *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe æreos.

735—740. Super decore in hoc loco servato, si ad nostros mores ac sensus æstimes, quod apud amantem Didonem hæc narrantur, non male disputavit Segraisius. *numen male amicum*, inimicum, infestum *δαίμων τις κακός*. *mentem confusam eripuit*: duo junxit, quæ fere sigillatim

poni solent. *eripere mentem*: *ἔξελείσθαι φρένας*; *mens confusa*, perturbata: *σὺν δὲ γέγοντι νόος χύτρο*, utrumque Homericum. cf. Guell. *nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. tum pro *via* poni possunt *loca, partes, regiones*, per quas viæ patent; hinc *regio viarum* poëtis ducta. Exempla v. ap. Burm. *fato erepta, substititne, erravitne via*. “Non enim dubitat fato esse sublatam; cf. inf. 777.” Ita Servius, non male puto. Melius tamen: *conjux erepta Cræ fatone substitit, an erravit de via aut lassâ refedit*.

742. *tumulum, antiquæ Cereris sedem*, collis, in quo antiqua Cereris erat ædes, sup. 713. Male de sepulcro Potter, *Gr. Ant. T. I, p. 174*.

Venimus: hic demum conlectis omnibus una
 Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
 Quem non incufavi amens hominumque deo-
 rumque? 745

Aut quid in everfa vidi crudelius urbe?

Afcanium, Anchifenque patrem, Teucrosque
 Penates

Conmendo fociis, et curva valle recondo;

Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.

Stat cafus renovare omnis, omnemque reverti 750

Per Trojam, et rurfus caput objectare periclis.

Principio muros obfcuraque limina portæ,

Qua grefsum extuleram, repeto; et vefigia retro

Obfervata fequor per noctem, et lumine luftro.

Horror ubique animos, fimul ipfa filentia terrent.

Inde domum, fi forte pedem, fi forte tuliffet, 756

Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne
 tenebant.

744. *reflexit* Exc. Burm. a m. pr.—745. *incufo* Hamb. fec. *deofque* Leid. *deumque* multi ap. Burni. et duo Goth. *hominum demensque deorum* Franc.—748. *In valle* pr. Moret. a m. fec.—750. *revocare* Ven. et alter Menag. et Goth. tert. cum aliquot Pier., minus bene. *renovaffe* alii aliquot Pier. r. *meos* Zulich. r. *urbis* Dorvill.—752. *Cerda* conj. *obfiffaque*. vid. not. Deerat verfus Moret. fec.—755. *animo* feptem Heinf. Exc. Burm. et duo Goth., intercepta s a fequenti vocis initio, ut et in Medic. factum. *animum* Schol. Stat. Theb. I, 494. *tunc ipfa* f. Dorvill. *nunc* idem Schol. lib. I, 368.—757. *Irruere* Gud. a m. pr. *intus erant* D. pr. Hamb., eidem abeft et. *omne replebant* Menag. pr.

749—755. *Ipse urbem repeto* prius illud confilium genera-
 —*Principio muros repeto*. Quod tim; conftitutum ei erat urbem
 in verbis ingratum eft, mutatu- repeterere: ut bene monuit Me-
 rus erat Maro. Declarat autem jerotho. *Stat*, decretum eft
 apud

Illicet ignis edax summa ad fastigia vento
 Volvitur: exsuperant flammæ; furit æstus ad auras.
 Procedo, et Priami sedes arcemque reviso. 760
 Et jam porticibus vacuis Junonis asylo
 Custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
 Prædam adservabant: Huc undique Troia gaza
 Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
 Crateresque auro solidi, captivaque vestis 765
 Congeritur: Pueri et pavidæ longo ordine matres
 Stant circum.
 Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
 Inplevi clamore vias, mæstusque Creusam

758. *Illicet* plerique scribunt. *fastigia lecti* Schol. Cruqu. Horat. lib. II Od. 4, et Medic. a m. pr.—759. *et superant* Goth. sec.—760. *Procedo et P.* Heinf. cum vetustioribus, etiam Pierianis; et Donato, ut inf. III, 349 et sup. 632. Vulgo *Procedo ad P.* vel *Protinus ad P.* cf. Burm. *præcedo* Moret. pr. *sedemque arcemque* ed. Ven.—761. *At jam* Goth. sec.; hoc desideres, vel *Hic jam*.—762. *lecti duo* Burm. *durus* Parrhaf. in marg. cum nonnullis Pier. et Goth. tert.—763. *observabant* alii ap. Pier. Heinf. et Burm., sollenni lapsu ex *asservabant*. *observant* Parrhaf. *hic* Goth. alter.—765. *craterasque* Medic. *que* abest duob. Burm. et alteri Goth.—767. *Supplent versum Venetus: et crebris sua carpunt pectora pugnīs*, Exc. Burm.: *crebrisque premunt sua p. p.*, Guelpherb. un. in Exc. Cort.: *et crebris pulsant sua p. p.*, Wittianus: *et tacitis implent mugitibus auras*.—768. *umbras* multi ap. Burm. et duo Goth., ut jam toties variatum vidimus. *per urbem* conj. Heinf., sed v. Burm.—769. *viam* nonnulli ap. Burm.

apud me, ut sæpe. *obscura limina portæ*, porta per noctem obscuram oculos fallens. sup. v. 725 *per opaca locorum. lumine lustrō*, simpl. circumspicio. 755. horror noctis ubique terret me.

761—766. A domo sua ad arcem et regiam tendit: hic vero hostem videt asservare

prædam et captivos; Creusam itaque nec hic reperta, discedit. *Porticibus vacuis*. cf. sup. 528. *Junonis asylo*, simpl. pro templo, quod in arce fuit. cf. sup. ad 567. Eurip. *Troad.* 32 simpl. *ἰνὸν στέγης τείσθ'.* *pueri et matres* captivæ abducendæ. Expressum miserabile hoc captivorum agmen in Tabula

Nequidquam ingeminans iterumque iterumque
vocavi. 770

Quærenti, et tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbræ Creusæ
Visa mihi ante oculos, et nota major imago.
Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus
hæsit.

Tum sic adfari, et curas his demere dictis: 775
Quid tantum infano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjunx? non hæc sine numine divom

770. *nec quicquam* Franc. *iterum iterumque* aliquot Heinf. et Burm. cum Goth. sec.—771. *sine more* tert. Moret. et Leidenf. unus; quod alias Virgilius amat: sed h. l. non convenit. *ruenti* aliquot boni libri Heinf. et Burm. Minus bene: nam *furere* magis *ἰαγῆς* quam *ruere*.—772. *unius umbra* Zulich., sed *ipsius* etiam Nonius in *imago*.—774. *Obstupui* scribitur etiam hic ap. Pier. *steterantque* aliquot Pier. et tres Burm., prave. *steteraque* Franc., ut etiam lib. III, 48 habet, ubi hic versus repetitur; hemistichium autem alterum repetitum XII, 868. IV, 280.—775. *tunc* alii ap. Pier. et Goth. alter. *effari* Hamb. sec. v. sup. 700.—776. *dolori* Heinf. librorum auctoritate restituit; vulgo *labori*, ut nonnulli libri, etiam Goth. alter, forte ex lib. VI, 135, quamquam ea permutatio sollennis. Hic tamen *dolor* potius, quam *labor*, locum habere videtur; nisi quod *labor* exquisitè pro dolore ponitur. Arustanus Messius laudat: *Quid juvat infano tantum i. dolori*, Vratil.: *Quid tandem i. j. i. dolori*, et pr. Moret.: *Quid tam infano*, ex compendiō litterarum.

bula Iliaca n. III et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25, 26. cf. inf. III, 323. Ovid. Met. XIII, 412 sqq. Prædam autem dividere, et, ut hoc fieri possit, in unum locum congerere, jam Trojanis temporibus non Romanis demum, sollenne; et in Iliade occurrit.

771. 772. *tectis urbis*, intra urbis mœnia. *simulacrum*, ἰδω-
των, *infelix*, infeliciter amissæ

Creusæ. *nota major i.*, h. e. pristina; igitur jam dea facta. Nota veterum opinio. cf. Cerda et Exc. XIII ad lib. I. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum objectus ap. Val. Fl. IV, 18 sqq.—43.

774. Ex Iliad. ω, 358—360.

777. Iliad. ε, 185 ὄχ' ὄγ' ἀνευθε δεῖ τάδε μαινεται. Et similia alibi.

779.

Eveniunt. Nec te hinc comitem asportare

Creüsam

Fas : aut ille finit superi regnator Olympi. 779

Longa tibi exsilia, et vastum maris æquor arandum :

Et terram Hesperiam venies : ubi Lydius, arva

Inter opima virum, leni fluit agmine Thybris.

Illic res lætæ, regnumque, et regia conjunx

Parta tibi : lacrimas dilectæ pelle Creüsæ.

778. *nec te comitem hinc asportare Cr.*, ut in nonnullis legitur, olim libros obsedisse, ex Servio patet; quod Grammatici adeo defendere fastigebant. Retinuit metri vitium Cuning. Alii aliter emendare voluerunt; nam Medic. cum aliis: *nec te comitem hinc portare* (pr. Moret. etiam *portasse*), Hamb. sec.: *nec te hinc c. portare*, duo Moret.: *nec te comitem portare*. Parrhaf.: *nec te comitem asportare*.—779. *aut ille f.* ex Medic. et aliis optimis reposuit Heinsf., ut jam ed. Ald. et aliæ vett. Vulgo *haud ille*. sed ex Codd. non facile tale quid dijudicari potest. Witt. *haud ille finet*. Porro summi Exc. Burm. *puri* Goth. alter.—780. *longum* Gud., pro var. lect. *τῷ vastum*. *auxilia* Goth. tert.—781. *Et terram H.* Heinsf. cum optimo quoque, etiam Pieriano; Virgiliano more ex Græcis ducto, ut *ad* omittatur. Vulgo tamen *Ad t.*, ut et nonnulli codd. habent, et Probus in Arte. Heinsf. conj. *Ut t.* Parrhaf. *Hesperiam*.—782. *læto f.* Dorvill. cum nonnullis Pier.—783. *res Italæ* Medic. et Colot. ap. Urfin., miro lusu. *res læta* et *res lætæ* nonnulli; sed *res lætæ* præclare poeta de felici et prospero rerum statu et conditione, ut sæpe alibi.

779. *Fas*, fatum, seu voluntas deorum. cf. Heinsf.

780—784. *exsilia* pro *exsiliis*, et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adjuncta notione, quod extra patriam fit. cf. Burm. Ductum ex *φύγη*: et ex *arandum* adfumentum verbum latius: *obeunda*, ut jam Serv. *Lydius Thybris* pro Etruscus; ex veteri opinione originis Etruscorum a Lydis ductæ. v. Exc. III ad

lib. VIII. *arva virum* signate, exemplo Græci *ἀργῶν*. *leni fluit agmine*. Supra Georg. I, 322 *agmen aquarum* dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V *Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen* apud Macrobr. VI, 4. Adde Lucret. V, 272 et nostri imitatorum Stat. I Theb. 356. cf. Cerda. Porro de hac locutione originis, quo perventurus erat Æneas, notatione, quo judicio

Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
 Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo, 786
 Dardanis, et divæ Veneris nurus :

Sed me magna deum Genetrix his detinet oris.

Jamque vale, et nati ferva communis amorem.

Hæc ubi dicta dedit, lacrimantem, et multa vo-
 lentem 790

Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum ;

Ter frustra comprehensa manus effugit imago,

Par levibus ventis, volucrique simillima fomno :

Sic demum socios consumta nocte reviso. 795

785. *superbam* Franc.—786. *haut* vel *baud* aliquot.—787. *et tua*
conjux supplet nonnulli versum in Serv.—788. *me detinet* Hamb. *hic*
destinet ed. Ven.—789. *serva nati* Montalb. *amores* Græv.—790.
plura v. d. Leid.—791. *Discere fec.* Hamb.—792. *conatus erat* Ma-
 crob. V Sat. 7. *colla et d.* Dorvill. *circumdare brachia collo* sec. Moret.
 792—794. *Idem* versus inf. VI, 700—703.—793. *compressa* Heinf. cum
 Medic. et optimis cæteris; alii *compressa*, quod Pierius prætulisse videtur.
 Zulich. *compressa*. sec. Hamb. *conata*; perpetuæ variationes. Aliquot
 Pier. etiam, *manu*.—794. *Par l. pennis, v. f. vento* Medic. Pierii, ex
 interpolatione. *f. fumo* Macro. V Sat. 5, ut alibi: inf. V, 740. IV
 Georg. 449. *ferro* Leid. a m. pr. Faber emendabat *somnio*, quia *ὄνειρος*
ἰκίλος ap. Græcos occurrit. Sed *somno* quidni poëta æque bene dixerit,
 qui et ipse, si excussus, dispulsus fuerit, solvitur, diffluit, evanescit. Nec,
 si somnium cogitare necesse sit, quicquam impedit, quominus *somnum* de
 eo accipias, ut simile plane sit illi ap. Apollon. IV, 877 *Αὐτὰ δὲ πνοὴν*
ἐκάλει δέμας, ἥντι' ὄνειρος B7 p̄ ἴμεν.

cio facta sit, v. Exc. XV ad
 h. lib. *lacrimas Creüsæ*, prop-
 ter C., ut alia.

785—789. Præclari versus;
 metuere autem debuit, ne illa
 in hostium manus incidisset;
 et captiva abduceretur. Simi-
 litudinem habent inf. III, 321
 sq. Andromachæ verba. *sedes*

Tom. II,

superbas, regiam superborum
 dominorum. 788. Magna de-
 um Mater. De Creüsæ fati-
 cf. Exc. XIV. 789. plenus
 affectus versus. Præclarum lo-
 cum Propertii IV extr. 73. 74,
 et Eurip. Alcest. 378 jam
 Cerda laudavit.

792—794. Versus ducti ex
 R Homero

Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 Invenio admirans numerum ; matresque virosque,
 Colnectam exfilio pubem, miserabile vulgus.
 Undique convenere, animis opibusque parati ;
 In quascumque velim pelago deducere terras. 800
 Jamque jugis fummx surgebat Lucifer Idæ,
 Ducebatque diem : Danaique obfessa tenebant
 Limina portarum ; nec spes opis ulla dabatur.
 Cessi, et sublato montem genitore petivi.

796. *hic* abest tert. Rottend. *effluxisse* duo Hamb.—798. *Ex Ilio* Heinſ. ſecundum Donati ſcripturam probabat, ſed invito metro. Mox idem malit jungere : *miſ. vulgus undique conv. et miſ.* Rottend. text. *mirabile* Leid.—799. *animisque* Moret. ſec. et pr. Rottend.—800. *decurrere* Gud., pro div. lect.—802. *que* abest Franc.—804. *montes* Medic. cum altero Mediceo Pierii et aliquot aliis ap. Burm. Utrumque rationem habet.

Homero Odyſſ. λ, 205—207.
 Unde petierunt et alii. cf. ſup.
 Georg. IV, 500.

798. *Collectam exfilio*, ad fugam. Mox *opes*, fortunas int. ad naves faciendas, inſtruendas et ſic porro.

801. Noto poëtarum more ſidera de montibus oriuntur

et occidunt ; re ab oculorum ſenſu petita. Ida autem Trojæ imminens. Vid. Exc. XVI.

802—804. *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriæ ferendi, ut Serv. Igitur diſceſſi. *montem*, int. Idæi jugi partem, cf. IX, 80.

EXCURSUS I ad Æn. II princ.

De auctoribus rerum Trojanarum.

(τῶν Τρωϊκῶν)

Post sermonis poëtica elegantiam, poëtæ doctrinam declarare nobis imprimis esse propositum, ab initio sumus professi. Cum itaque in libro altero ille excidii Trojani casus mira rerum varietate et jucunditate exponat, multaque, quæ in Homero non occurrunt, commemoret; quandoquidem in inveniendis rebus aut in aliorum inventis sapienter adoptandis, variandis, ornandis, disponendis, eloquendis, vel maxime poëtæ ingenium cognoscitur; ut intelligatur, quænam ille ab antiquioribus poëtis jam ante exposita ad proprii carminis naturam, rationem ac consilium, attemperaverit, non intempestivum fore arbitramur, si, qui ante Virgilium præter Homerum res Trojanas, excidii imprimis, de quo nunc potissimum agitur, exposuerint, quosque ex iis potissimum Virgilio ante oculos fuisse probabile sit, paullo accuratius indagemus; etsi in nonnullis nos doctioris disputationis tantum lineas ducere, in aliis nonnulla, quæ copiosius jam ab aliis dicta sunt, summatim colligere non ignoremus.

Res igitur Trojani belli omnino post Homerum, primum auctorem, longo tamen temporum intervallo, centum saltem annorum, nec nisi post, quam vulgo circumferri cœperant Homeri carmina, fuerunt tractatæ a poëtis cyclicis, hoc est, ab iis poëtis, qui, Homeri exemplo, non modo rerum bello Trojano gestarum, quæ Iliadem sive antecesserunt sive sunt sequutæ, verum adeo, Proclo apud Photium teste, totius mythologiæ a Cœli et Terræ inde nuptiis ad finem errorum Ulyssis, modo singula capita modo plurium capitum complexum, carmine epico, hoc est, ad Homericum carminis numeros, tractandique et eloquendi modum, composito, exposuerant, et ex quibus certa dispositione a nescio quo collectis et ordinatis syntagma epicum concinnatum, extitisse putatur. Accurate de iis, post Nicolæum Loensem in Epiphyll. II, 4. Salmas. in Solin. p. 597 et Casaub.

R 2

ad

ad Athen. VII, 4. Dodwell. de Cycl. p. 802, qui foli confusi merentur, egit Schwarzus Altdorf. in Diff. de poëtis cyclicis. Adde Fabric. B. Gr. T. I p. 281. Sunt tamen admodum pauca in hoc argumento ad liquidum perducta.

Nam primo, quorum poëtarum nomina et opera hoc cyclo comprehensa fuerint, res est partim obscura, partim controversa, etiam inter veteres; nec satis constanter traditur, quam late ejus argumentum patuerit: modo enim intra belli Trojani fines ille substituisse, modo ad ipsam cosmogoniam evagatus esse narratur. Quo ipso constare puto, intra privatam nonnullorum doctorum Grammaticorum opinionem totam hanc de cyclo epico præceptionem substituisse in diversa abeuntium. Neque unquam tale corpus plurium poëtarum aliter confectum, quam ut grammaticus aliquis eorum recensum seu indicem faceret, et singulari forte libello aut in opere grammatico ederet; nec facile omnes, quorum magnus fuit numerus, qui Genealogias deorum, Titanomachias, Gigantomachias, Argonautica, Thebaica, Heracleas, et sic porro, tum in rebus Iliacis, qui Νόστος scripserunt, tali indice enumerati fuerunt. *Arctinum Milesium*, *Eumelum*, *Leschen* et *Cypria carmina* eo comprehensa fuisse plerique tradunt; *Antimachum*, *Stesichorum*, alios, inserunt alii, fide non satis explorata. Videntur porro plura in hac quæstione confundi: Alius est *Cyclus mythicus*, h. e. fabularum complexus inde a genealogiis deorum ad Trojæ usque exeidium deductus; alius *Cyclus Trojanus*, h. e. fabularum ad bellum Trojanum spectantium. Jam *ab his cyclicis* dictos arbitror *poëtas cyclicos* et *carmina cyclica*, quorum argumenta intra alterutrum mythorum complexum et orbem continerentur: non vero ut ipsi cyclum aliquem constituerent. Ex priore genere fuere Theogoniæ, Cosmogoniæ, Titanomachiæ, qualis fuit seu Eumeli Corinthii sub Olympiadum initia, seu Arctini, Corinthii (non Milesii), Gigantomachiæ, Φερωνίς, Δαναΐς, Ερæ, Ναυακτικά, Ἡρακλεία, Argonautica, Θηβαΐς (κυκλικὴ dicta) τὰ ἔπη τὰ εἰς τὸν πόλεμον τῶν Ἐπιγόνων, Ἀλκιμαϊωνίς, Μινωὰς, Αἰγίμιος, Οἰχαλίας ἄλωσις, Κήυκος γάμος, Ἀμαζονικά, Θησις; ex altero autem Arctinus, Lesches, Stafinus Cyprius. Confusus cum his cyclicis *cycclus epicus*, quem grammatici Alexandrini, Aristarchus et Aristophanes Byzantinus, constituerant, dilectu inter poëtas epicos veteres facto, et principibus tamquam in canonem et in censum relatis; fuere illi Homerus, Hesiodus, Pisander, Panyasis, Antimachus (v. Quintil. X, 1, 51 sqq. Proclus Chrestomath. et hinc Tzetza Prol. in Hesiod. et in Lycophr.). Translatum est hoc nomen *cycli epici* etiam ad illa duo cyclicorum;

cyclicorum genera, quatenus res Trojanæ et mythi hexametris erant expositi. Tractum aliquando nomen ad duo carminum genera, quibus tamquam nota aliqua eo ipso inureretur: alterum, quoties poëta in argumento jam ab aliis tractato, in rebus notis ac tritis, *circa vilem patulumque morarentur orbem* (Hor. Art. 132): alterum, cum epici carminis naturæ et artis ignari narrationem a primis rei primordiis repetitam per singulas partes, tamquam scriptores pedestres, exponerent: quod v. c. Statius in Achilleide tentavit: ad hoc genus spectat Epigr. in Anthol. II, 40 p. 163 Steph. Nata hinc illa: apud Acronem in Horat. cyclicum poëtam esse, qui variare res nesciat; et Isidor. VI, 17 ea carmina cyclica vocari, quæ cujusque materiæ simplici forma facta sint. Hunc in modum diversarum rerum discrimine facto, licebit tandem aliquid certi et explorati de *poëtis cyclicis* tradere.

Nec tamen horum poëtarum opera, quæ, ut ex fragmentis tum ex Quinti Smyrnæi imitatione, et ex argumentis Cypriorum Carminum et Νόσων apud Proclum, colligere licet, tota ad Homeri non tam artem quam sermonem potius ac colorem et epicam dictionem fuit composita, aliorum studia et conatus infregit ac retardavit. Nam, cum pedestris orationis usus et cultus increbescere inter Græcos cœpisset, multique essent, qui antiquissimos mythos historiasque Græciæ, partim singularum urbium fabulis, religionibus ac sacris, festis ac ritibus, locorum etiam monumentis, templorumque donariis consecratas, partim ex prisca carminibus, quæ supererant, collectis litteras mandarent; inter quos *Pherecydes Atheniensis*, et *Acusilaus Argivus*, *Hecataeus Milesius*, et post hos alii *Ἱστοριογράφων* auctores, genealogiis deorum ac cosmogoniis condendis inprimis inclaruerant; successerunt alii, qui Græcorum post mythicum tempus historias, adeoque etiam bellum Trojanum perscriberent, inter quos nescio an primo loco *Hellanicum Lesbium* ponam, cujus magnum opus *Ἱστοριογράφων* fuisse videtur, ad quod tamquam partes referenda erunt quæ laudantur: *Φορωνίς*, *Ἄττις*, *Ἀτλαντίς*, *Δευκαλιόνηα*, *Τρωϊκά*. In Troicis rebus fides ejus inprimis fuit probata, ut etiam Dionysius Halic. lib. I c. 46. 47. 48 in Trojæ excidio Æneæque fuga narranda eum potissimum sequendum existimaret; et ex Clemente Alex. I Strom. p. 139 satis constat, eum Trojæ captæ epocham inter cæteros accurate definiisse. Laudantur eodem loco alii, sed nominibus tantum noti. Celebrius nomen est *Dionysii Milesii*, qui Herodoto paulo antiquior circa Olymp.

LXV vixisse traditur, κυκλογράφος Suidæ et Tzetæ dictus, non tamquam cycli epici auctor, quod male traditur, sed propter opera, quæ cyclum mythicum et historicum efficiebant, eaque in hunc modum ordinanda, ut scripserit *Μυθικά Ἀργοναυτικά, Τρωϊκῶν βιβλία γ'*, tum *Κύκλον ἱστορικὸν ἐν βιβλίῳς ζ'*, sequebantur τὰ *Περσικά* et tandem τὰ *μετὰ Δαρειῶν*; nisi duo hæc unum idemque opus fuere; in quo ipso habemus historiæ catholicæ scriptorem antiquiorem illis, qui vulgo habentur*.

Etsi autem cum temporum decursu ab antiquis illis epochis mythicis longius longiusque historiæ procederent, tamen et sequiores scriptores ab antiquioribus Græcorum rebus orsi bellum fere Trojanum, quoniam ab eo inde tempore civitates ac regna Græciæ sive ad certam formam fuerant descripta, sive futurarum opum prima initia ceperant, in principio operum suorum modo brevius modo copiosius repetebant; quod nec *Thucydides* facere recusavit. Et in hunc, puto, censum veniunt nonnulli scriptores, qui Trojanas res perscripserunt dicuntur; quos in transcurso modo eas leviter attigisse existimandum est. Ita ap. Dionys. Halic. I, 48 *Menocrates Xanthius* historiam ab Achillis funere auspiciatus narratur, exordio quoque libri subjecto; quo tamen summatim tantum, cum ad Lyciæ res (τὰ *Λυκιακά*) exponendas ille properaret, Trojanas res perscriptas fuisse credere licet. Etiam *Callisthenes*, cujus *Græcæ Historiæ* olim celebratæ fuerunt, ab anno pacis Antalcidæ Ol. XCVIII, 2 deductæ, cum de Troja capta egisse memoratur (v. Schol. Euripid. Vet. ap. Urfin. ad Virg. II *Æn.* 255) primo saltem Græcarum Historiarum libro Trojanas res summatim narrasse videtur; etsi, hoc ita factum, ut separatum aliquod opus particula illa haberi posset, suspicari possis ex Cicer. V ad Div. 12.

Cum ab his scriptoribus, qui res vel universæ Græciæ, vel singularum civitatum certique temporis exponerent, tamen Trojanum bellum non plane prætermitteretur: fieri id multo magis debuit ab iis, qui Historiarum systemata conderent, ut res Trojanas omninoque totum cyclum mythicum operibus suis intexerent aut præfigerent. Et hoc factum vides a *Diodoro Siculo* in libris quinque prioribus, qui extant, in quibus eum Dionysium maxime Milesium supra memoratum excripserunt suspicor. cf. lib.

* Cf. ad hæc *Notas ad Apollodor.* p. 921 sq. 980 sq. *Commentat. II. de fontibus historiar.* *Diodori in Commentation.* *Soc. R. Sc. Gott.* T. VII.

III, 52, ubi v. Wessell *. Idem ante eum ab *Anaximene Lampsa-
cēno* factum, qui Alexandri tempore vixit et ab antiquissimis
Græciæ rebus (ἀπὸ Θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνδρώ-
πων) orsus (τὰς πρώτας ἰστορίας vel τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν) his-
toriam usque ad pugnam Mantineensem pertexuerat. vid. Dio-
dor. XV, 89 et Voff. de Hist. Gr. I, 10, nec non in Pisandri
opere infra laudando. Fuit quoque scriptor antiquus (συγγρα-
φεὺς παλαιὸς πάνυ ap. Dionys. Halic. I, 72, et I, 49 ἀρχαῖος καὶ
λόγου ἄξιος) *Cephalo* Gergithius seu Gergethius (τὰ Γέργηθα urbs
Æolidis), qui Τρωϊκὰ scripserat: cf. Notæ ad Apollod. p. 740:
diversus ille, etsi obloquatur Leo Allatius de patria Homeri c.
1, a *Cephalione* vel *Cephalæone*, cujus σύντομος ἰστορικὸς fuit *Musa-
rum* nomine inscriptus, res a Nino ad Alexandrum narratione
persequutus; lectus ille Photio c. 68, et in epitomen redactus a
Sopatro: ibid. c. 161. add. Syncell. p. 167, et ib. not. Quid
tamen facias Athenæo IX, p. 393 E, ubi Hegesianax Alexan-
drinus ὁ τὰ Κεφαλίωνος ἐπιγραφεύμενα Τρωϊκὰ συνθεῖς? Scilicet sus-
picari licet, veterem illum librum interiisse et in ejus locum te-
mere a nonnullis substitutum fuisse similem librum Hegesianactis.
Fuerunt alia Τρωϊκὰ *Metrodori* Chii, qui Hippocratis magister
fuit, laudata apud Athen. lib. IV exeunte, p. 184 A. Non
mihi constat, ad quod tempus referendus sit *Theodorus* Iliensis,
qui ἐν β' Τρωϊκῶν excitatur apud Suidam in Παλαιφάτος Ἀβυδηνός,
Fabulosum *Syagri* nomen ex Æliani V. H. XIV, 21 laudare
nil attinet.

Aliquamdiu res Trojanæ communi aliquo inter scriptores
consensu erant traditæ, prout ab Homero et poetis cyclicis, ex
majorum fama ac narratione, antiquo sermone, hoc est, poetico,
fuerant expositæ. Sed cum poetices honos inter Græcos fre-
quentari cœpisset, essentque primum, qui sigillatim particulam
aliquam ex toto illo cyclo mythico decerptam carmine tractarent,
ornarent et delectationis causâ variarent, tum alii inprimis ly-
rici, qui carmina sua suavibus episodiiis distinguerent, ex eo
tempore res Trojanæ quasi materiæ poeticæ loco esse cœperunt,
qua ingeniosi homines in quamcunque formam diffingenda ute-
rentur, unumque id propositum haberent, ut cum probabilitate
aliqua delectarent.

* Cf. Commentationem paullo ante laudatam. Viam ad hanc
mythicæ cum vera historia conferendæ rationem munierat Dionysius
Milesius paullo ante memoratus; et ipse Hellenicus Lesbios, qui in libris
supra laudatis mythicæ narrationi historias subtexuisse videtur. cf.
Dionys. Halic. I, 48 pr.

Ab

Ab historiæ fide multo magis recessum est, cum Tragici poëtae fabularum suarum ὑποθέσεις et argumenta ex cyclo illo peterent, et pro consilio suo tragœdiæque natura varie ea tractarent, ornarent, inflecterent, nova affingerent, et sæpe in diversissimas partes traherent. Quæ quidem res cum vel ex Sophocle, et multo magis ex Euripide notissima sit, hæere in illa nolumus.

Jam historicis et tragicis successit novum hominum genus, quod omnia miscuit ac turbavit, Interpretes poëtarum dico et Grammaticos, maxime ab Ptolemæorum inde sæculo *, quorum alii Cyclos illos in epitomen redegerunt; qualem habemus adhuc *Apollodori Bibliothecam*, quam cycli epici compendium esse jam Salmast. ad Solin. p. 847 vidit †; alii separatim hanc vel illam particulam ex toto orbe exposuerunt. Ita *Lyfsmachus* Alexandrinus τὰ Θηβαϊκὰ, et τὰς Νόσες, de quibus inf. Excurf. V. *Euphorion* autem suis Chiliadibus (de quibus v. ad Ecl. 6, 72) suis locis res Trojanas inferuerat; ut de Laodice: v. Pausan. X, 26 extr. et inf. Excurf. V. Similiter alii Grammatici τὰ τραγωδιόμενα scriptis peculiaribus explicuerant, quibus tragœdiarum argumenta ac fabulas exponebant, interdum et commentabantur: quo ex genere utinam superessent saltem *Afclepiadæ τῶν τραγωδομένων* libri! verum iis aliisque multis amissis, nonnulla superesse videntur in *Hygini fabulis* ex veteribus tragœdiis excerpta; nam major operis pars ex orbe Græcorum mythico est confarcinata, ut inspicienti facile apparet; factò enim a genealogiis deorum initio per Cadmeas ac Thebanas fabulas ad Argonautica, Heracleam et Troica ex more procedit ‡.

Qui post illos scriptores iterum veteres mythos, adeoque etiam Trojanum bellum novis libellis repetebant, cum antiquissimos scriptores sequi, et tragicorum ac lyricorum cæterorumque poëtarum commenta ac lusus follerter ab illis discernere deberent, omnia inter se miscuerunt, totamque adeo veterum mythorum rationem turbarunt, ut in plerisque difficile sit perspicere, quid ac quantum veteris vel philosophiæ vel religionis vel historiæ vel prisce feronnis iis subesse credendum sit. Cujus corruptelæ auctores habendi inprimis Grammatici, qui commentarios in veteres poëtas scripserunt. Dum enim illi ad illustrandam aliquam fabulam, omnia, quæ usquam legerant, nullo judicio collegerunt, et ex uno loco in centum alios, modo additis nonnullis

* Cf. Proluf. de sæculi Ptolemæorum genio in *Opuf. T. I, p. 94. 98. 105.*

† Vid. *Notas ad Apollod.* p. 936 sq.

‡ Vid. *ibid.* p. 945.

modo recisis, transtulerunt; perditis antiquis scriptoribus, unde hauserant, ipsi ab eo inde tempore fabularum auctores, indocti pariter et levissimi, facti sunt*.

Etiam Philosophorum, Sophistarum ac Rhetorum, opera aliqua fuit in corrupendis mythis et historiis antiquissimis; illorum quidem in theogoniis maxime aliisque deorum fabulis allegorice interpretandis †; ex quo semel Pythagoras, Heraclitus, et Xenophanes ad ejus mythologiam, tamquam theologiæ aliquod systema ab ipso conditum, offendissent; horum autem in heroum rebus et Trojano inprimis bello, dum declamationum argumenta caperent et laudem ex eo captarent vani homines, si haberent, quæ contra res vetustissimæ fidei probabiliter dici viderentur. Habemus adeo *Dionis* Chryf. oratiunculam de Troja nunquam capta, qua mireris nonnullos ad elevandam veteris historiæ fidem, inprimis in Trojanis rebus, uti.

Ausi etiam ipsi historici, qui veterum scilicet historiarum fidem suis temporibus et solito rerum gerendarum mori ac consuetudini accommodare volebant, res Trojanis in *πραγμα-
τίας* formam redigere, aut diversarum narrationum naturas ita miscere, ut major probabilitatis novæ narrationis existeret, v. c. ut Romani populi originibus a Trojanis ductis confulerent. *Demetrius* autem Scepſius, ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος, ut Strabo XIII, p. 609, Grammaticus Crateti et Aristarcho æqualis, in Scepſiorum gratiam multa in rebus Trojanis aliter ac cæteri tradiderat. v. Strabo l. c. Librum XVI et XXIV laudari videas ap. Athen. IV, p. 173 F. 175 A.

Cum jam Græcia a Romanis in servitutem redacta cum cæteris libertatis bonis etiam accuratæ doctrinæ habitum, tandem etiam sensum, amisisset, deperditis jam tum aut delitescentibus plerisque ex præclaris illis antiquioribus poëtis ac scriptoribus, ecce tibi provenerunt multi non poëtæ, sed versificatores, qui ex nonnullis, qui supererant, poëtis cyclicis antiquis nova carmina conscriberent, aut etiam ex grammaticorum vel historicorum doctioribus libris breviores epitomas conficerent, censendas istas et dijudicandas fere non modo ex propria doctrina, sed etiam ex eorum, quos exscripserunt, fide ac judicio. Ex priore genere poëtam habemus non infimo loco habendum, *Quintum Calabrum*, in quo emaculando Laur. Rhodomannus, Ilfeldensis

* Ibid. p. 929 sq.

† Ibid. p. 934 sq.

olim sub Mich. Neandro disciplinæ æternum decus, tale ingenii acumen exhibuit, ut ex summis recentiorum temporum criticis paucos habeam, quos cum ipso comparandos putem. Sed Quintus ille haud dubie ante oculos habuit aliquem aut plures ex veteribus poetis cyclicis, inprimis Leschen, ut mihi quidem visum est, comparandis cum eo fragmentis Leschæ et iis, quæ aliunde de parva Iliade cognoscere licuit*. Sunt in eo loca egregia et quæ præstantiore quoque poeta non indigna sint. Alter est *Typhiodorus*, cujus Ἰλίου ἄλωσιν habemus, sed multo indoctior et sæpe ineptus homo, et cum eo *Coluthus*, in Ἑλένης ἀεργαγῆ in utroque tamen facile melioris venæ vestigia passim deprehendas, tanto gratiora illa et jucundiora, quo aridius et sterilius solum est, in quo flores illi enascuntur. Ex hoc genere infima jam ætate, infimo loco, fuit *Tzetza*, qui Antehomerica, Homerica et Posthomerica, versibus scripsit parum doctis; stolidæ jactantiæ homo, qui, non tam, quod Dodwellus augurabatur, veteres cyclicos, quam misellos potius Grammaticos et compilatores, qui eum antecesserant, excrispsit, nec sic tamen negligendus, quippe ex quo, in tanta meliorum scriptorum jactura, multa, quomodo a superioribus tradita fuerint, intelligi possint, modo quis satis magna doctrina instructus sit.

Inter eos, qui in morem veræ historiæ rhetorica arte pedestri sermone bellum Trojanum feriore ætate condiderunt, is qui *Dietyis Cretensis* nomen mentitus est, quem adhuc latinum habemus, non indoctus fuit homo, et qui, si non veteres passim cyclicos, interdum et tragicos poetas, tamen eos, a quibus isti fuerant excrispti, ante oculos videtur habuisse. Hunc Græci fere recentiores excrisperunt, ut Joannes Malala, Cedrenus, *Tzetza* et Constantinus Manasses p. 44 sqq. in Synopsi historica a Meurfio edita. Præter illum tamen alium adhuc Trojanarum rerum interpolatorem inter seriores Græcos extitisse necesse est sub *Sisyphi Coi* nomine; ex quo multa petiisse videtur Jo. Malala. At *Daretis Phrygii* de excidio Trojano libellus haud dubie ineptum aliquem Sophistam habet auctorem et declamationis potius genus constituit, quo poetarum fabulæ in historiæ pragmaticæ formam deflectere propositum est. Characteres heroum, quos intexuit, sunt ex μελετῶν genere, cujusmodi passim alibi occurrunt. Ex Dietye repetit *Isaac Porphyrogennet.* p. 304 sqq.

* Accurate hoc persequutus est *Tychsen* noster, V. C., in *Commentat. de Quinto Smyrneo* (1783), cujus novam recensionem parat.

ἰν περὶ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου: quæ sunt Posthomerica rhetorice expofita; edita in Allatii *Excerptis variis* (Ro. 1641, 8) p. 239. Melioris notæ est fragmentum τῶν Τρωϊκῶν ex Cod. XXIV *Bibliothecæ Uffenbach.* P. II, p. 655—686, quod Antehomerica complectitur multa que habet quæ cum Tzetza conveniunt.

Fuere etiam olim Τρωϊκὰ *Palæphato* tributa, fed junioris Grammatici, ejuſdem forte nominis, fœtus. v. Suidas h. v. et Voff. H. Gr. III h. v. Ex iis depromptum eſſe videtur, quod Servium laudare video ad lib. III, 8 “quamvis Palæphatus tradat, capto Ilio Æneam poſt triennium navigaſſe.” Idem de Anio rege et facerdote egerat, v. eundem ad III, 80, ſcilicet ſecundum antiquiores, quos exſcripſerat. Ad eum Joan. Malalæ quoque locum refero Chronogr. p. 101. Troica *Abantis* apud Servium ad Æn. IX, 264 memorata video. Ex hīs ac ſimilibus, qui veteres, quas narrabant, hiftorias ſimul interpretabantur, fluxiſſe videntur abſurda commenta, quibus contaminata eſt Trojani excidii Hiftoria in *Malala*, *Cedreno*, forte et aliis Græculis, qui ex teleſmatica adeo et aſtologia multa intexere auſi ſunt v. c. de Palladio, &c., alia autem allegorice exponere, ut ipſius *Tzetze* allegoriæ Homericæ in bibliothecis ſervantur; quarum ſimilia multa in Chiliadibus appoſuit. Non eo uſque audaciæ ſunt progeſſi, ſed intra Diſtyis fere et Daretis commenta ſubſtiterunt ſcriptores deterioris ævi latini, ut *Elinandus*, et qui eum excerptit, *Vincent. Bellov.* Specul. Hiftor. lib. III, 62, item *Guido de Columna* in Hiftoria Trojana circa 1287 ſcripta et 1477 edita; quæ ſi quis non meminerit, unde ducta ſunt, non parum hæreat, ſi tot inauditas res narrari videat.

Romanos poëtas, antiquiſſimos quidem, nihil aliud fere egiffe, quam ut Græca latine converterent, ab his autem ætate proximis, et omnino præſtantiſſimum quemque poëtam, Græca latine expreſſiſſe, Græciæ flores in viridaria Romana tranſuſiſſe et omnino ex Græcis profeciſſe unice, ad eorumque exemplum poëticum aliquem ſermonem, qui a pedeftri oratione plane diſcrepat, conformaſſe, in confefſo eſt. *Ennius*, qui Iliadis rivos in Anales ſuos traduxerat, Tragædias plures latine converterat: et ſic Tragici ac Comici veteres fere omnes faciendum ſibi putaverant. Sed de hoc nunc non agitur; verum Iliadem Homeri tranſtulerat *Cn. Mattius*, et *Cypria carmina* infra videbimus a *Nævio* latine facta, et, ſi alii inter Romanos memorantur, qui argumentum belli Trojani tractarunt, ut *Macer* Antehomerica, v. Ovid.

II Am.

II Am. 18, et Posthomericæ II et Ponto 10, 13, item *Camerinus*, IV ex Ponto 16, 6, ubi v. not. ex Græcis fere eos sua effinxisse, exemplum eorum, qui superstites sunt credere jubet. Verum de *Latinis Homeristis* doctè nunc egit *Wernsdorf*. V. C. in *Poët. minor*. T. IV, p. 565. 568 sq. 579.

Munita jam et patefacta est via, ut accedere possimus ad id, cujus causa totam hanc disputationem suscepimus, ut scilicet quæramus, quem potissimum ex veteribus poëtis *Virgilius* in excidio *Trojano* enarrando sequutus sit. Esse hunc inter eos, qui interierint, facile intelligitur, quandoquidem nec cyclicorum poëtarum aliquis, nec eorum quisquam, qui proximi ætate fuere, omninoque qui ante *Virgilium* vixere, ad nostra tempora pervenit. Sedula tamen multarum rerum et eorum imprimis, qui, feriores quidem, veteres tamen exscripserunt, et *Tabulæ Iliacæ* a *Fabretto* vulgatæ, in qua auctores adscripti sunt, una cum *Polygnoti* tabula apud *Pausaniam*, comparatione, nunc autem multo magis ex *Procli* fragmento bibl. D. *Marci* conjectare licet, *Virgilium* potissimum *Arctini* Ἰλίου πῆσιδα, et cum hac *Leschei* *Iliadem* parvam expressisse, multa tamen, ut infra singulis videbinus, passim ex Græcis tragædiis, imprimis *Euripidis*, hausta intertexuisse, quod tot loca ex *Hecuba* et *Troadibus* traducta docent; ut omnino *Euripidem* plurimum videatur probasse *Virgilius*. Quod autem poëtæ animum inprimis ad tragædias fructumque inde ad ornandum epicum carmen uberrimum petendum potuit convertere et adducere, hoc fuisse arbitror, quod magna fabularum Græcarum pars ab *Ennio*, *Accio*, *Livio Andronico*, *Nævio*, *Pacuvio*, *Varrone*, forsitan et aliis, latine erat conversa. Proficere ex his poëta non parum debuit non modo ad narrationis varietatem, verum multo magis ad orationis poëticæ, cui elaborandæ inprimis studebat, dignitatem et ornatum. Et si enim diversissima sit tragicæ epicæque orationis indoles, tamen tragica illa oratio *Virgilianæ* dictioni gravitatem illam, quam tantopere miramur, et majestatem, interdum δεινότητα aliquam rhetoricam, eloquentiæque modo copiam modo acumen, comparasse videtur. Quam proclive autem *Virgilio* fuerit, in bello et excidio *Trojano*, de quo nunc potissimum quærimus, tractando et ornando *Tragicorum* inventis uti, ex eo apparebit, si tragædiarum hujus argumenti copiam, inter Romanos saltem, ante oculos positam habeas. Ita *Livius Andronicus* *Achillem*, *Helenam*, *Laodamiam*, *Protesilaum* (nisi eadem cum illa fuit fabula), *Ajacem*,—*Equum Trojanum*,—*Odyseam*,

Odyssæam, *Ægisthum*, *Hermionem* in scenam produxerat. At Nævii fuere tragœdiæ *Iphigenia*, *Protesilaus*, *Telephus*, *Hector*, *Equus Trojanus*, *Ægisthus*; Pacuvii *Cbryses*, *Armorum iudicium*, *Teucer*, *Iliona*, *Anchises*, *Hermiona*, *Dulorestes*; Accii *Achilles*, *Telephus*, *Diomedes*, *Nyctegrefia*, *Epinaufsmache*, *Myrmidones*, *Armorum iudicium*, *Euryfaces*, *Neoptolemus*, *Philoctetes*,—*Troades*, *Andromache*, *Astyanax*, *Hecuba*, *Iliona*, *Deiphobus*,—*Clytæmnestra*, *Ægisthus*, *Agamemnonidæ*, *Æneadæ*, *Antenoridæ*; Ennii *Iphigenia*, *Achilles*, *Telephus*, *Phœnix*, *Ajax*,—*Hæctoris Lytra*,—*Andromache*, *Hecuba*, *Alexander*,—*Dulorestes*, *Eumenides* (quæ Ennio vulgo tribuitur, *Iliona*, Pacuvii fuisse videtur); Varronis tandem *Cycnus*, *Ajax*, *Armorum iudicium*, *Eumenides*. Harum partim fragmenta, aliarum nomina tantum ad nos pervenerunt; sic Atilii *Eletra*, L. Pomponii Secundi *Armorum iudicium*; et quot non cum ipsis nominibus intercidisse putabimus!

Quæ igitur poëta in sua narratione a vulgari ratione habet recedentia, aut in quibus auctorem, qui ei præverit, desideres, ea ex tragicis suis in epos suum traduxisse nobis videtur; in vulgari autem narratione *Arctini* Ἰλίου περίσιδα s. περίσιν tum *Iliadem parvam* diximus ipsi potissimum fuisse propositam; de quibus nunc paucis est exponendum.

Ilias parva, Ἰλιάς μικρά, non tam totum bellum Trojanum, quod tradunt, quam res Iliacas post Homericam Iliadem comprehendere debuit, si ea reputes, quæ, tamquam ejus argumentum, Aristot. de Poët. v. 23 memorat, plus quam octo tragœdiis sufficere, cum Iliadis Homericæ argumentum tantum unam, ad summum duas, suppeditet. Nam Ὀπλων κρίσις, Φιλοκλήτης, Νεοπτόλεμος, Εὐρύπυλος, Πτωχεΐα, Λάκαινας, Ἰλίου περίσις, καὶ Ἀπόπλους, καὶ Σίων καὶ Τρωάδες, hæc omnia, inquam, ad res post Hæctoris atque adeo post Achillis cædem gestas spectant. Dici vix potest, quantopere viri docti, inprimis Salmas. ad Solin. p. 800 sq., in iis turbent, quæ super hoc disputant. Ad Ὀπλων κρίσιν pertinuerunt versus a Schol. Aristoph. laudati ad Equ. 1053, forte et is qui in Schol. Pindari servatus ad Nem. 6, 85 de Achillis hasta: ἀμφὶ δὲ πόρκης χεῖρσος ἀσφαπτει, καὶ ἐπ' αὐτῷ δίκερος αἰχμὴ (ita lego, pro corrupto ἐπ' αὐτὸ δίκερος δὴ) versus effectus est ad Iliad. ζ, 320. 2, 495. Ex particula Ἰλίου περίσις versus excerptus esse videtur, Scholiastæ veteri Euripidis ad Hecub. 914 (Scholion in nostris editis non extat; sed ex schedis Fulvii Ursini lauda-

tur ap. Scalig. de Emend. Temp. lib. V, p. 378 ed. Geneva 1629; nam in edit. pr. 1598 nondum reperitur) et Tzetzæ ad Lycophr. v. 344 laudatus: Νύξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, qui et in Tzetzæ Μεσομηρικοῖς repetitus est apud Dodwell. de Cyclis p. 803. cf. Exc. VIII ad Æn. II, 250. Ex Ἀπόλλε carmine puto esse undecim illos versus de Ænea cum Andromache abducto a Neoptolemo ap. Tzetz. ad Lycophr. 1263. cf. eund. ad 1232, ubi additur, eum post Neoptolemī apud Delphos cædem liberatum fuisse. De Sinone inf. dicitur Exc. IV, de Coræbo a Lesche tradita Exc. X memorabuntur. Palladium furto Diomedis et Ulyssis ablatum idem exposuerat, ut ex Hesych. in Διομήδεος ἀνάγκη constat: quomodo autem ab eo res narrata fuerit, intelligi forte poterit ex Zenob. III, 8; est enim hujus narratio simplicissima. Voces et ῥήσεις aliæ nonnullæ videri possunt apud Barnes. Homer. To. II Fragm. p. 108. Jam post ista scripta in manus venit fragmentum Procli, quod Ἰλιάδος μικρᾶς δ' Λίσχων argumentum servavit: ex hoc intelligitur, poëtam exorsum esse narrationem statim ab armorum judicio, et produxisse usque ad equum in urbem receptum et Trojanorum ex commestatione somnum. Habitus et hujus parvæ Iliadis auctor olim a nonnullis Homerus, ut ex auctore de vita Homeri, qui vulgo Herodotus fertur, patet, c. 16, ubi et primi duo versus occurrunt. Διατρίβων δὲ παρὰ τῷ Θεοφρίδῳ ποιεῖ Ἰλιάδα τὴν ἐλάσσω (ita hic appellatur, nec audiendus Salmaf. Polyh. p. 598 sq., qui Cypria carmina et Ἰλιάδα ἐλάττω unum esse nullo argumento contendit), ἧς ἡ ἀρχή: Ἴλιον αἰῖδω καὶ Δαρδανίην εὐπάλον, Ἦς περὶ πολλὰ πάθον Δαναοὶ Δεζάποντες Ἀρηος. Fabricius, qui l. I. hoc idem repetiit, tamen mox initium poëmatis Leschei narrat, quod Horatius perstrinxerit v. 136 *Fortunam Priami cantabo et nobile bellum*, Ἀείσω Περιάμοιο τύχην πόλεμόν τε κλεονόν. Sed is versus a Salmasio confictus et pro parvæ Iliadis Lescheæ primo versu venditus est l. c. p. 601 A, scilicet is Iliadem ἐλάσσω diversam ab Iliade parva, et eandem cum Cypriis carminibus esse volebat. Sine auctoris nomine eam laudant Clemens Alex. et Vet. Schol. Euripidis ap. Fabric. B. Gr. T. I, p. 279. 280, et Pausan. III extr. et X, 26. At communior sententia ad Leschen eam retulit. vid. Fabric. ibid. pag. 180, et Ryck. p. 444, qui p. 446 contra eam sententiam disputat, sed cupide magis quam graviter ac vere. *Lesches hic s. Lescheus, Λίσχων,*

Ἄεσχος, Æschyleni f. Æschyli f. Lesbios, Pyrrha civitate oriundus, ab Euseb. Hieron. ad Olymp. XXXIII memoratur: *Lesches Lesbios, qui fecit parvam Iliadem*, ut inter antiquissimos adeo habendos sit. Eundem in multis expressit auctor Tabulæ Iliacæ, olim in palatio gentis *de Spagna*, nunc in Capitolio servatæ, quam a Fabretto vulgatam ad calcem *Syntagm. de Columna Trajani* videre licet p. 315. Adscriptum quoque in illa est: Ἰλιάς μικρὰ λεγομένη κατὰ Λέσχην Πυρραίων. Etiam Quintum Smyrnæum Leschis vestigiis instituisse nuper docuit is, quem supra laudavi, *Tychsen* noster in *Commentat.* p. 28 sq.

Jam *Cypria carmina*, modo memorata, τὰ Κύπρια ἔπη, vel τὰ Κύπρια, apud Aristot. de Poët. c. 23 videas una cum parva Iliade laudata, quo ipso manifestum fit, diversa ea carmina fuisse; uti ex *Pauf. X, 26* saltem hoc patet, ab Leschei Ἰλίου πέριξι diverfum opus fuisse. Videntur ea comprehendiſſe anteriora Iliadis. Certe ab *Herod. II, 117* super Helenæ raptu laudantur, et versus ex libro XI ab *Athen. XV, p. 682 E. F.* exscriptos ad iudicium Paridis pertinuisse, facile aliquis suspicetur: tum vero pro ἐν τῷ ιά haud dubie scriptum fuit ἐν τῷ α. Aliquot versus ap. *Schol. Iliad. α, 5* recitantur, qui non longe a principio libri locum habuisse videntur; emendati a doctiss. *Wassenberg.* p. 134, et, quod triduo Paris Sparta Trojam redierit, ex Cypriis carminibus docet *Eustath. p. 663 A.* Interspersa quoque erat narratio de Dioscuris Leucippidas abducentibus et pugna cum Apharetidis, ut discere licet e *Schol. Pind. Nem. 10, 114* (quo spectat locus *Pauf. III, 16 pr.*), et de Thetidis nuptiis, ut in *Schol. Iliad. π, 140* habetur. De Palamede fabulas ex hoc fonte fluxisse intelligo e *Pauf. X, 31, p. 874*, qui scriptor Neoptolemi quoque nomen et Æneæ conjugem Eurydicen inde illustrat c. 26. In iisdem fabula de Anii filiabus erat narrata, teste *Tzetza ad Lycophr. v. 570*: atqui et ea in belli Trojani initia incidebat; ut adeo manifestum fit, Cypriorum Carminum argumentum vix aliquid habere, quod in Virgilianum carmen transferri potuerit*. Auctor varie a variis est traditus. Fuere olim qui Homerum proderent; et eum filiæ suæ Carmina Cypria dotis

* Communicata mecum sunt a V. C. *Tychsen* Excerpta Procli e cod. Escorialensi Iliadis, viri docti cura paullo post in lucem prolata in *Bibliothek der alten Litteratur I Stück*: ex iis saltem hæc transferre licebit: constabant Cypria XI libris: initio ducto a Pelei et Thetidis nuptiis et orta inde earum de pulchritudinis principatu contentione, et sine facto in consilio Jovis, ut abstraheretur Achilles a societate belli per seminatainter eum et Atriden dissidia; catalogo sociorum Priami subiecto.

lòco dedisse, fabula est apud Ælianum e Pindaro, puta grammatico aliquo: sed diversa in Cypriis et dissona ab iis, quæ Homerus de Helenæ raptu tradiderat, occurrere, jam Herodot. II, 117 monuit. Alii alium ediderunt auctorem. v. Athen. VIII, p. 334. XV, p. 682. Proclus ap. Phot. Cod. 239, Salmaf. ad Solin. p. 599 (qui eum suspicabatur esse, qui *gemino* bellum Trojanum *orditur ab ovo*), et, qui adversus eum disputat, Ryck. de pr. Ital. init. p. 446, Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 374, Hemf. terh. ad Polluc. X, 85, Perizon. ad Ælian. V. H. IX, 15, et quos laudat interpres Herodoti doctiss. ad l. c. Sed *Stafinumi Cyprium* fuisse auctorem, probabilior et communior est sententia. Nomen hoc etiam Scholiis Iliad. α, 5 reddendum. add. Tzetz. Chil. XIII, 639 sq. Ab hujus poetæ patria *Cypro* nomen carminum ductum esse, in aperto est. Latine Cypria carmina reddiderat Nævius, cujus *Cypria Ilias* laudatur Carisio (v. de ea Wernsdorf. V. C. *Poët. min.* To. IV, p. 572); quo ipso probabile fit, eam Virgilio saltem lectam fuisse. Ex eadem forte sunt, quæ Serv. ad Æn. I, 273. III, 10 recitat.

Sed *excidium Trojæ*, de quo nobis nunc, inter cæteras Trojanas res, potissimum quæritur, quam diversis modis tractatum olim esse debuerit, vel inde colligas, quod carmina tam multa ab antiquis memorantur *Ἰλίου πέρις*, h. e. Ilii vastatio vel excidium, inscripta. In libris fere ἐν *Ἰλίου περσίδι* inflectitur, quod tamen præter rationem fieri jam Scaliger ad Euseb. Chron. p. 72 a, Mauffacus ad Harpocrat. in voc. *καθελών*, et Salmaf. ad Solin. p. 800 monuerunt; nam ἐν *Ἰλίου πέρισει* dicendum. (Nec *Ἰλιόπερις* recte a nonnullis scribi videtur; nam flecti deberet *Ἰλιοπερσία*.) Fallit tamen in hoc ratio grammatica; nam cum tot locorum, etiam Pausaniæ, tum Procli auctoritas firmat vulgatam illam scripturam, modo refingas *πέρισι*, non *περσίδι*.

Nobilissima inter cæteras *Stefichori Ἰλίου πέρις* sæpius veteribus laudatur, v. c. Pausan. X, 26 pr. (ubi inter captivas Trojanas Clymene. *Κλυμένην μὲν οὖν Στησίχορος ἐν Ἰλίου πέρισι καταγέθησκεν ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις. ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστομάχην ἐποίησαν ἔγνος θυγατέρα μὲν Πριάμου.* Leg. *ἐποίησαν ἐν Νόσοις*.) item c. 27, p. 865 Hecubam in Lyciam ab Apolline fuisse abductam. Alia collegit Suchfort noster in docta diss. *de Stefichori fragm.* p. 32 sqq. Ab eodem Pausania p. 864 de Medusa, una e Priami filibus, Apollodoro quoque memorata III, 12, 5 f., in verbis: *κατὰ τὴν Ἰμεραίῃ ὄδῳ* hoc idem carmen designatur, quod lyricum fuisse videtur sub *Himeræi* nomine; erat autem Stefichori patria Himera Siciliæ; adeoque male inde novum auctorem nonnulli effinxerunt. Etiam in Iliacæ Tabula inter auctores, e quibus

artifex

artifex Iliadem supplevit, Ἰλίου πέρσις κατὰ Στησίχορον legitur. Alia Ἰλίου πέρσις, a Stesichori carmine diversa, a Pausania X, 25. 26 memoratur, et quidem Leschei nomine; jam cum apud Aristot. Poët. c. 23 (ut paullo ante vidimus) Ἰλίου πέρσις inter partes Iliadis parvæ memoretur, dubitari vix potest, hanc a Pausania laudatam Ἰλίου πέρσιν Leschei nullam aliam fuisse quam partem Iliadis parvæ eo nomine inscriptam. Memorat ex ea Pausanias Megetem vulneratum ab Admeto Argivo in pugna nocturna (sc. quæ capta Troja facta est), et Lycomedem Creontis f. ab Agenore; Æthram a filiis agnitam, Astyanactem de turre dejectum; Æneæ uxorem Eurydicen; Astynomum a Neoptolemo interfectum; Helicaonem in eadem νακτομαχίᾳ vulneratum; Eioneum cæsum a Neoptolemo, Admetum a Philoctete; Corœbum a Diomede; Priamum ab ara abstractum et ante fores cæsum a Neoptolemo; Axionem, Priami f., ab Eurypylo, Agenorem a Neoptolemo. Quod si idem Pausanias Leschei Iliadem parvam seorsum memorat, ut c. 26 pr. p. 862, seunctam hanc partem carminis a reliquo corpore eum habuisse apparet.

Apud Euseb. Hieronymi MCCLIV *Arctino Mileso*, præter *Æthiopida*, de qua v. Exc. XIX ad I, 489, tribuitur *Iliaca vastatio* (Ἰλίου πέρσις). Cum nemo alius hujus carminis meminerit, interpolati Hieronymi levis auctoritas esse possit: nam sive ex margine, quo quis similis carminis erat recordatus, sive ex interpretatione Æthiopidis, irrepsisse videri potest. Enimvero omnem dubitationem tollit Procli fragmentum e bibliotheca D. Marci, in quo argumentum Ἰλίου πέρσιδος β' Ἀρκτίνου breviter exponitur. Complexum illud erat libris II novissima Trojæ, inde ab equo Trojano ab Achivis relicto, et substitit sub reditum Achivorum. Itaque etiam illâ, quæ ex Arctino Dionys. Halic. lib. I, c. 68. 69, de Palladio narratur, in hoc carmine locum suum bene habere potuere. Suboritur inter hæc suspicio non aliam forte fuisse Ἰλίου πέρσιν Pausaniæ sub Leschei nomine laudatam, quam hanc ipsam Arctini.

Sacadae, non, ut vulgo legitur, *Acati*, Argivi Ἰλίου πέρσιν ex Athenæo XIII, p. 610 C. (cf. Maussac. ad Harpocrat. in καθελόν) laudarunt jam alii, etiam Urfinus ad Virgil. Primus ille τὸ πυθικὸν αὐλημα ἤλυσσε Delphis: Pauf. II, 22, quod factum primis statim Pythiis Ol. XLVIII, 3 et alteris Ol. L, 3 v. Pauf. X, 7, p. 814. Statua ejus ingentibus cum tibiis in Helicone stabat: Pauf. IX, 30, p. 768.

Sed excidium Ilii non minus persequuti videntur, qui τὰ Τρωϊκὰ condidisse narratur, inter quos *Syagrus*, vix dixeris, quæ

fide, omnium primus jam ante Homerum argumentum hoc tractasse ferebatur, sec. Ælian. V. H. XIV, 21; de reliquis Τρωϊκῶν auctoribus supra dictum est.

Fuere et Tragœdiæ Trojæ excidium titulo præferentes: uti Iophonis Ἰλίου Πέρις ap. Suid. h. v. ex certa virorum doctorum emendatione, et Sophoclis Ἰλίου ἄλωσις ap. Strab. XIII, p. 608. Neque Nicômachi Πέρις ἢ Πολυξένη alio trahenda esse videtur, ut nec Phormios Ἰλίου Πέρις; at Timothei Πέρις ἢ Ναύπλιος leg. Πυρσοί vel Πυρσά. De Sophoclea fabula olim dubitandum esse putabamus, an ulla extiterit. Nam primum totus ille locus: Σοφοκλῆς γέν ἐν τῇ ἀλώσει τῷ Ἰλίῳ παρεδαλέαν φησὶ πρὸ τῆς Δύρας τῷ Ἀντήνορος πρὸτεδῆναι σύμβολον τῷ ἀπορρητον ἐαθῆναι τὴν οἰκίαν, totus igitur ille locus ab aliena manu, margini forte appositus, in contextum venisse videbatur; quia Demetrii Scepsii narrationem intempestive fatis interrumpit, nec cum cæteris cohæret; etsi res ipsa etiam apud Pausan. X, 27 in Polynoti tabula occurrit. Sed et dubitari posse putabam, an is ipse, qui verba adscripsit, novam aliquam fabulam Sophoclis hoc nomine declarare voluerit. Videri enim ipsum narrare voluisse rem, quæ capta Troja inter cæteros casus contigerit; multoque magis eam expositam esse debuisse in fabula Sophoclea Ἀντηνορίδαι, passim a veteribus laudata, quæ ad eam narrationem instituta fuisse videri debeat, quam Dictys exposuit lib. V extr., cum Antenori regnum Trojanum ex pacto cum Græcis relictum ab Ænea frustra tentatur. cf. sup. Exc. VII * ad L. I. Hæc tamen perperam me statuisse docuit me Fr. Jacobs, elegantis doctrinæ vir, nunc Professor Gymnasii Gothani, juventutis e nostra disciplina progressæ ornamentum; vidit ille locum Αἴαντος Λοκροῦ fuisse, ad quem Strabo respexerit. Laudatur enim inde versus, quem ipse Brunckius in fragmentis ad eam fabulam retraxit: καταστῆκτου κυνὸς Στολὰς Λίβυσσα παρεδαληφόρον δέρας: ap. Schol. Aristoph. Aves 934 et Polluc. VII, 70.

Sed jam dudum possum videri si non inani, aliena tamen a poëta, opera defunctus esse, siquidem luculentissimo Macrobii Sat. V, 2 loco satis jam expositum est, quem Virgilius in hoc libro sibi propositum habuerit: “ vel quod everfionem Trojæ cum
“ Sinone suo et equo ligneo cæterisque omnibus, quæ librum fecundum faciunt, a Pisandro, præne ad verbum transcripserit? qui
“ inter Græcos poëtas eminet opere, quod, a nuptiis Jovis et
“ Junonis incipiens, univas historias, quæ mediis omnibus sæculis usque ad ætatem ipsius Pisandri contigerunt, in unam
“ seriem coactas redegerit et unum ex diversis hiatibus (h. e. intervallis; noli tentare, tractibus) temporum corpus effecerit.

“ In

“ In quo opere inter historias cæteras interitus quoque Trojæ in hunc modum relatus est. Quæ fideliter Maro interpretando fabricatus est sibi Iliacæ urbis ruinam. Sed et hæc et talia (nempe omnino quod Virgilius Græcos poëtas imitatus sit) ut pueris decantata prætereo.” Præclara narratio, et in qua vellem acquiescere posse. Sed dispiciamus eam accuratius, et primum quidem videamus, quisnam ille *Pisander*, et quale hoc ejus opus fuerit.

Nomen autem illud per duò maxime inclaruit poëtas. Alter fuit serior, τῶν Ἡρωϊκῶν θεογυμιῶν auctor, de quo postea dicam; alter antiquus poëta Pisander, qui circa XXXIII Olymp. vixit, quamquam alii Hesiodo antiquiorem et Eumolpo æqualem tradiderunt, Camiro Rhodi oriundus, *Heracleæ* libb. II auctor, h. e. carminis de rebus ab Hercule gestis, cujus non infrequens inter Grammaticos mentio. Diserte de eo agit Suidas. cf. Kuster. ad e. l. Meurf. in Rhodo II, 11. Staver. et Muncker. ad Hygin. Astron. 24. Burmann. Sec. ad Vales. Emend. IV, 14, qui Pisandri nomen præclare adversus substitutum Terpandri tuetur, et Koppieri Obsf. p. 110. Tertium quidem aliquem Pisandrum poëtam facit Vales. ad Hesych. in Νῆς ἐπὶ Κενταύροισι, et cum eo alii. Sed in Schol. Aristoph. Avib. 1555 κωμωδόμενος aliquis Pisander memoratur, cujus sæpe apud Schol. mentio fit, qui etiam Platonis comœdiam eo nomine insignitam laudat. Adde Suidam in Εἰ τι Πεισάνδρου. Etiam *Pisandrum Physicum* Fulgentius excitat Mytholog. I, 14; verum Grammaticus ille in scriptorum nominibus omnino est contaminatissimus. Sed *antiquior* ille *Pisander* inter principes poëtas epicos post Homerum, Hesiodum, Panyasin et Antimachum fuit habitus, et a Grammaticis Alexandrinis in canonem eteyclum epicum relatus: v. sup. hujus Exc. p. 2; adde fragm. Censorini c. 9 et idem διασημώτατος ποιητῆς apud Stephan. in Καμειρεύς; Quintilianus vero X, 1, 56 *Quid? Herculis acta non bene Pisander?* Habemus quoque in ejus laudem Epigramma inter Theocritea XX. Etiam Strabo XIV, p. 655 D. inter celebres Rhodios, καὶ Πείσανδρος δὲ ὁ τὴν Ἡράκλειαν γράψας, Ῥόδιος. Idem lib. XV, p. 688 C., ubi de Bacchi et Herculis in Indiam expeditionibus agit, dum refellit fabulam, hæc subjicit: “ quod Hercules leonis spoliis amictus, et clavam gestans exhibetur. Trojanarum rerum memoria posterius est, πλάσμα τῶν τὴν Ἡράκλειαν ποιησάντων, εἴτε Πείσανδρος ἦν, εἴτ' ἄλλος τις.” Quod non ita accipiendum, quasi fuerint, qui pro re incerta haberent, an Pisander Heracleæ auctor esset; etsi Pisino Lindio Pisandrum sublegisse Heracleam

fama olim fuit, ut ex Clemente Alex. intelligitur Strom. VI, p. 266 f. loco, quo de scriptorum plagiis agit; verum, quia plura carmina hoc nomine insignita fuere, e quibus unum ali. quod exuvias leoninas et clavem primum inter reliqua Herculi tribuerat. Fuit enim et alia Ἡράκλεια, quæ Panyasin Halicarnass. auctorem habuit, quam Eratosth. in Catasterism. c. 111 laudat: cf. Schol. Pind. P. 3, 177 et adi Munker. ad Antonin. Met. c. 20 pr. Cereophyli Οἰχχλίας ἄλωσιν in ea fuisse exscriptam, Clemens Alex. Strom. VI, p. 266 f. prodere videtur. Sed ad hanc alteram Strabonis dubitatio spectare vix potuit, ut nec ad alteram Nymphios Heracleotæ, aliquoties in Schol. Apollonii laudatam. Hactenus de antiquiore; Videamus de altero; qui Alexandro Mammææ imperante floruit, Nestoris Larandensis f. Laranda Lycaoniæ et ipse oriundus; Habuit adeo patrem rei poëticæ studio non minus clarum Severi Imp. tempore; cf. de eo Niclas. V. C. ad Georon. Proleg. p. LXII. Fuit hujus Nestoris Ἰλιάς λειπογεγάµματος, egregii scilicet acuminis opus! facit quoque ejus mentionem Menander rhetor ap. Ald. in Rhet. ant. Filii autem, Pifandri, opus fuit, quod Ἡραϊκῶν Θεογαμιῶν titulo Suidas, Ἡρωϊκῶν Θεογαμιῶν Zosimus Hist. V, 29 laudant. Prætuleraam aliquando cum Fabricio B. G. To. VI, p. 606 prius nomen, tamquam ab Ἡρα ductum, quod apud Macrobius Pifander “a nuptiis Jovis et Junonis incipiens” universas historias persequutus esse narratur; tum quia Junonis nuptiæ argumentum fuere in prisca fabulis decantatissimum (v. viros doctos ad Hesych. in Ἰερός γάμος, et loca laudata in Hemsterhuisiana nota apud Valkenarium ad Adonias. p. 366. 367, et nuper Wernsdorf. V. C. To. IV Poët. min. p. 462. Fuit adeo inter Epicharmi tragœdias Ἡρας γάμος. alia Alcæi Athen. ἰερός γάμος. Origines fabula e Creta duxisse videtur; ubi quoque alia vestigia extabant: cf. Diod. V, 72 l. 96); Verum inaudita forma esset Ἡραϊκός, et ab Ἡρα formari deberet Ἡραϊός; tum, si de Junonis nuptiis carmen egisset, ineptum fuisset in altero voc. Θεογαμιῶν latens nomen Θεός; nam ex Junonis nomine satis intelligitur, deæ nuptias celebrari. Corruptos quoque esse in hac voce Suidæ codices, inde colligas, quod Eudocia, quæ Suidam exscripsit, p. 351 Ἡρωϊκῶν Θεογαμιῶν legerat. Quid igitur, inquis, poëta in hoc carmine tractavit? nempe Ἡρωϊκὰς Θεογαμίας, id est, deorum dearumque nuptias cum heroibus aut heroinis, seu cum mortalibus viris seu feminis, adeoque etiam de heroibus ex istis congressibus prognatis: Hesiodi exemplo, qui in extrema

parte *theogoniæ* et in *heroogonia*, cujus partem superstitem habemus, idem argumentum versaverat.

Restat nunc, ut illud quærat: ad utrum Pisandrum Macrobius respexerit. Valkenarius quidem, gratum litteris græcis nomen, utrumque carmen et Ἡρακλείας et ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν unum idemque fuisse censebat; memorabatque ille in Diatribæ ad Eurip. p. 24 Macrobii locum ita, ut *Pisandrum* diceret *Herculis acta ita cecinisse, ut a nuptiis Jovis et Junonis incipiens universas historias—in unam seriem coactas redegerit*. Ut adeo Suidas turpiter lapsus videri deberet, dum in duo diversos Grammatices incideret, alterum doctum alterum indoctum, qui nominis similitudine deceptus recentiori Pisandro assignasset, quæ veteri tribuere debuisset. Jam Suidam eo modo sæpius peccasse, nemo dubitet; satis magna exemplorum copia prostante; hoc loco tamen simile crimen nullo modo ei impingi potest, quoniam ipsa res omnem suspicionem diluit; fieri enim nullo pacto potest, ut illa duo carmina pro uno eodemque habeantur.

Pisandri quidem Rhodii seu Camirensis *Heracleæ* non nisi *duo libri* memorantur: quibus, sive molem voluminis, sive argumenti naturam cogites, vix probabile fit *inde a Jovis et Junonis nuptiis universas historias, quæ mediis omnibus sæculis usque ad ætatem ipsius Pisandri contigerant, in unam seriem coactas fuisse*. Contra ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν libri usque ad XVI laudantur; et plures numero olim fuisse probabile fit; Ἴσορίαν ποιικίλην δὲ ἐπῶν bene appellat Suidas ἐν βιβλίῳ ἕξ, quod falsum esse, ut nec minus Valesii ad Evagr. I, 20 emendationem, qui *sedecim* libros fuisse statuebat, ex iis patet, quæ modo dicta sunt. Sunt duo MSS., in quibus est ἐν βιβλίῳ ἕξ: quod non improbabile est, si, quam late argumentum operis patuerit, reputes. Zosimo nec minus dicitur Pisander πᾶσαν ὡς εἶπεῖν Ἴσορίαν περιλαβών. Laudantur porro sub Pisandri Rhodii nomine ea, quæ cum Herculis factis conjuncta sunt; cum librorum vero VII. X. XIII. XIV. XXVI nota ea, quæ quomodo inter Herculis facta locum habuerint, vix assequare; sunt porro illa levia, et grammaticum acumen, quale seriorum scriptorum est, habent, aut in etymologiis versantur. De quo ut tanto melius constet; agendum comparemus loca ex utroque Pisandro passim laudata.

Ad *Camirensis* respicere arbitror loca sequentia; Apollodor. Biblioth. I, 8, 5, ubi, *quam alii Hippouoi filiam narrant, ex qua Eneo Tydeus natus sit, Gorges filiam Pisander tradit*: Πείσανδρος — λέγει. Fuit autem inter Herculis æquales et socios Tydeus. Eratosthenes in Catasterismis c. 12 Pisandri auctoritate firmat,

Herculem

Herculem leonis Nemei a se occisi exuvias gestasse: λέγει δὲ περὶ αὐτῆ Πείσανδρος ὁ Ῥόδιος, ὅτι καὶ τὴν δόξαν αὐτῆ ἔσχευεν, ὡς ἔνδοξον πεπενηκώς· ultima sic interpretanda: *leonem ea re* (adeoque virtutem suam in leone enecando) *clarum reddens*. (Deesse in fine vocem ὡς ἔ. πεπωρικώς ἔργον, statuit Koppiers Obff. philol. p. 110.) Schol. Germanici Arateor. Phænom. p. 114 *Periandrus* (emendarunt jam VV. DD. *Pisandrus*) *Rhodius refert, eum* (leonem) *ob primos labores Herculis memoriæ causa honorifice astris illatum*: sic Eratosth. paullo ante: τινὲς δὲ φασιν, ὅτι Ἡρακλῆες πρῶτος ἄλλος ἦν εἰς τὸ μνημονεῦσθαι. Hyginus Astron. II, 24 de Leone—*De hoc et Pisandrus et complures alii scripserunt* (cf. Munck. ad eund. f. 30). Pausan. II, 37 inter eos, qui Hydræ Lernææ plura capita affinxere; Πείσανδρος ὁ Καμμεύς, et VIII, 22 *Symphalidas crotalorum ope fugatas ab Hercule idem Pisander Camireus prodidisse narratur*. Athenæus XI, p. 469 D, ubi *de cratere Herculis, Πείσανδρος ἐν δευτέρῳ Ἡρακλείας*. Schol. Pindari Pyth. S, 185, p. 294. Antæi, ab Hercule is est cæsus, filiam Ἀλκιδά dictam, ὡς φησὶ Πείσανδρος ὁ Καμμεύς (lege Καμμεύς). Apud Schol. Apollonii sunt loca, quæ aperte ad Herculem spectant, Pisandri testimonio firmata: I, 1196 de clava Herculis (ad quem loc. cf. Suid. in Πείσανδρος), IV, 1396 de Ladone, dracone; at res non æque manifesta est in IV, 58 de Endymione, lib. I, 151 de Idæ et Lyncei Argonautarum matre, Polydora, I, 471 de Arene, Peloponnesi urbe, nunc Hierana, II, 98 de Amyco, II, 1090 de Harpyis. Potuerunt enim illa forte in carmine de Hercule occurrere; sed nec eum satis refellas, qui ad alterum Pisandrum omnia hæc traxerit. Nam Argonautica apud hunc satis copiose fuisse tractata, ex Zosimo V, 29 apparet, qui ex eo Argonautarum iter ex Istro in mare Adriaticum, condita urbe Emona in Pannonia (nunc *Laubach* Carniolæ esse creditur), narrat*; et, quod dolendum est, Grammaticorum manibus recentiora illa opera cyclica multo diligentius versari solebant; ut etiam tum, cum vetustiores auctores laudant, eorum fere, quos exscribunt, fide id faciant. Unus est modus, quo cum Ruhnkenio V. C. ei rei occurras, ut reponas, in Indice eorum scriptorum, quorum testimonia in Scholiis Apollonii afferuntur, nullum esse, qui non Augusti et Tiberii ætate superior sit; si ab lib. II,

* Repetit eadem Sozomenus H. E. I, 6, uterque, ut equidem suspicor, ex Olympiodoro, cui Zosimus multa debet. Fabula ipsa jam antiquioribus erat frequentata: cf. Notæ ad Apollod. p. 207, Plinius III, 18 f. 22.

329 Lucianus laudatur, eum ab interpolatore intrusum videri. Atqui hoc idem illud est, quod incertum parumque tutum facit omne hoc de scholiorum auctoritate et ætate iudicium. Ita nec ausim pronuntiare de Schol. Eurip. Phœniss. v. 1748 super Sphinge ex Æthiopia arcessita, et de loco Etymologici M. in κεραυνός *. E toto Pisandro verum unum integrum servavit Jo. Stobæus Serm. XII de Mendacio p. 140 Οὐ νέμεσις καὶ ψεῦδος ὑπὲρ Ψυχῆς ἀγορεύειν; duo alii leguntur in Schol. Aristoph. Nub. 1047. An carminis pars adhuc in Idyllio inter Theocritea XXV servata sit, uti non improbabilis est suspicio, ita adversus repugnantem probari nequit.

Ad *Pisandrum* vero *Larandensem* primum Zofimi locum paullo ante laudatum, tum loca Stephani Byzantini refero omnia, in quibus Pisandri testimonio utitur; nihil enim ea habent, quod ad Heracleam ullo modo trahi possit, aut si habent, uti locus in voc. Ἀγάδυσσοι, Βοαύλεια et in Ἀσακός, nam Herculis fane res gestæ etiam ad Scythiam et Bithyniam spectant, tamen librorum numerus adjectus evincit, ad Larandensem ea loca esse referenda non minus ac reliqua in Οἰνωτρία, Ἀπένιον, Λυκόζεια, Νιφάτης (quo loco etiam versus integer e lib. VII laudatur; Ταύρου περὶ μινύξειαν εὐσκόπελόν τε Νιφάτην), Κυβέλεια. Nam *Heraclea* duobus libris constabat; at Stephanus Pisandrum laudat libro VII. X. XIII. XIV. XXVI. Porro ex hoc altero petitum esse debet, quod Evagrius H. E. I, 20 Antiochiam Syriæ jam olim Græcorum coloniam fuisse affirmat, quæ narratio qualis fuerit, ex Joanne Malala disci potest Chronogr. p. 32 sq. et Cedreni Compend. Hist. p. 134 sq. Etiam is, qui inter Epigram-

* Super hoc loco non invidebo popularibus meis animadversionem præclaram Ruhkenii, viri doctissimi: "agit, inquit, Etymologus hoc, ut doceat veteres κέρατι ἀντι προχόου usos esse. Pro Πείσανδρος autem legendum Πίνδαρος. Ecce tibi Pindari locum, quo Etymologi glossa pertinet: apud Athen. XI, p. 476 A. ἕξ ἀργυρίων κέρατων πίνοντες ἐπλάζοντο (v. Fragm. Pindari p. 69. cf. Gataker. Miscell. postum. c. 5, p. 453). Contrario errore peccatum est in Zenobio VI, 49 ὡς φησὶ καὶ Πίνδαρος ὁ ποιητὴς ἐν τοῖς περὶ Ἡρακλέους. Repone Πείσανδρος. Versus, quos respicit Zenobius, servavit Schol. Aristoph. ad Nub. 1047. Idem error apud Etymol. MS. Bibl. Regiæ Paris., qui, cum formam αἰς pro αἰὲ Doribus tribuisset, statim addit: ἐπιθῆ καὶ τὸ αἰ παρὰ Πείσανδρον, ubi scribendum παρὰ Πινδάρου, quem Dorice scripsisse scimus. Ad Pindarum igitur referenda Helychii glossa; αἰ ἐπὶ τῷ αἰ καὶ ἑως."

matum

matum auctores recensetur, junior hic Pisander cum Fabricio videtur esse habendus: nec enim epigramma, quod sub Pisandri Rhodii nomine laudatur (v. Brunck. Anal. T. II, p. 294), antiquitatem aut simplicitatem redolet. Latere etiam ille videtur sub *Thessandri* nomine ap. Serv. ad II, 211. cf. inf. Excurs. ad II, 199.

Quæ adhuc commemoravi, ea me, qui nullo feu rei feu opinionis studio teneor, movent, ut id, quod olim sequutus sum, retinendum arbitrer: diversa fuisse opera *Ἡρακλείας* et *ἠρωϊκῶν θεογαμιῶν*: nam ut contrarium tuearis, plura aut sine ratione aut adversus omnem rationem amplectenda sunt. Superest, ut de ipso Macrobio dispiciamus, qui *eversionem Trojæ Virgilianam a Pisandro pæne ad verbum transcriptam* testatur. Qua in re necesse est, aut Macrobius graviter errasse, aut *ἠρωϊκὰς θεογαμίας* non Larandensis, quod Suidas asseruerat, sed alterius poetæ, qui ante Virgilium vixerat, opus fuisse. Videamus, utrum sit probabilius.

Si hoc ponas, fuisse carmen illud Virgilio antiquius, ut nec tamen ad Pisandrum Rhodium referri illud possit; id quod vidimus fieri non posse; sumere aliquid necesse est, quod et omni auctoritate caret, et vero etiam probabilitate, nam nemo alius aut talem Pisandrum, aut tale carmen memoravit, quod tamen iis ætatibus scriptum esse deberet, de quibus satis multa nobis tradita. Macrobius autem Grammatici auctoritas tanti non est, ut tam parum probabilia amplecti malim. At alterum cum ipsa rerum fide et ratione conjunctum est; nam fuit aliquis Pisander Larandensis; fuit Nestoris poetæ, qui sub Severo Imp. flourit, filius; pater Iliadem denuo exaraverat; filius omnem mythologiam uno opere complexus erat. Consentaneum hoc est iularum ætatum genio; est et illud sollenne, ut, neglectis antiquioribus, carmina ex iis ætatibus magnam apud grammaticos sequentium sæculorum auctoritatem habeant: Zosimi ætate vix quicquam Pisandri Rhodii et æqualium supererat. Hoc altero igitur admisso, conveniunt inter se omnia, nec quicquam turbat, præterquam Macrobius aut grammatici, quem ille loquentem inducit, assertum; quod temere, nec inspecto Pisandro, et falsa de eo concepta opinione, aut confuso Pisandri nomine, cum antiquum illum Rhodium poetam auctorem esse putaret, prolatum fuisse manifestum fit. Potuere tamen in eo inter cætera res Trojanæ exponi, et, tamquam a Romano auctore, sive ad Virgilio exemplum, sive ad

ad communem narrandi morem, qualis ab eo inde tempore inter Romanos fuit, constitui. De Sinone et equo Trojano, quæ exempli loco a Macrobio memorantur, suo loco videbimus.

EXCURSUS II.

II, 8. 9. *et jam nox humida cælo Præcipitat.* A Solis curru, ut omnino de poetica hac ratione semel moneamus, similis imago traducta ad Noctem, ut ei tribuantur *equi, currus, axis, orbita* per cælum, v. c. inf. III, 512 *nequm orbem medium Nox horis acta subibat* v. ad Tibull, II, 1, 87. Itaque *Nox præcipitat*, sub finem decursus per cælum in mare descendit; quemadmodum *procedit ad Oceanum, medium iter exegit* et similia, omninoque ad hanc formam dictum accipiendum, si *Nox oritur, surgit, venit*, ab Oceano: inf. v. 250 *ruit Oceano Nox*, adde Iliad. ̅, 486; et quidem modo sic, ut ab Oriente Nox quasi Solis vestigia premat, modo, ut Sole in Oceanum descendente Nox ab hac ipsa parte Occidentis surgat, ut apud Ovid. *lux tarde decedere visa Præcipitatur aquis et aquis Nox surgit ab isdem.* Similiter *Sidera sequi Noctis currum*, et singulis noctibus cursu per cælum exacto *mane occidere et in mare immergi*, omninoque *labi, procedere, ruere*, sermone poetarum receptum est, et hinc mediam noctem ita declarant, ut *sidera, præcipue septentrionalia, culmen cæli ac verticem seu polum tenere*, mox inde *vergere, cursu declivi ferri*, nocte jam exacta *occidere* dicantur, v. c. in illis Ovidii Met. X, 446 *Tempus erat, quo cuncta silent, interque Triones Flexerat obliquo plaustrum temone Bootes.* cf. Seneca Troad. 439. Herc. Fur. 129 et al. v. c. Orph. Arg. 534 Ἄλλ' ὅτε πρὸς μέσῃσιν νυκτὸς πρῆβαιεν ἀταρπὸς, Ἄσρα τε τήλεχων ὄνεν (in eo jam erant ut subirent) ῥῶον Ὠκεανῖο. Ductum hoc ab antiquissimis poetis. Par modus est, quando ad oculorum sensum iudicio facto modo sidera *circumagere se in cælo ac circumvolvete* per nocturnum spatium (v. c. quod ad manum est, Quint. Cal. X, 101 Ἦμος δ' αἰγλήεντα περιγρῆφειτ' ἐγαθὸν ἄσρα) modo *cæli inversionem et versationem* singulis noctibus, ut diebus singulis, fieri dicunt. Sic inf. 250 *Vertitur interea cælum, et ruit Oceano Nox*, h. e. *surgit, prodit cum cælo verso; quasi novum hemisphærium oculis sese offerat per noctem.* Hæc non animadversa miras interdum interpretum argutias pepererunt. Lucan. II, 15 *Nox ubi sidera condit,*

condit, h. e. mergit mari occidentia sub Solem orientem. Omnium harum loquendi formarum primæ lineæ occurrunt in Homero, sicuti etiam *cadentia sidera* h. l. et inf. IV, 81. VIII, 59: et *procedentia sidera*: Iliad. κ, 251. 252 Ἄλλ' ἴομεν μάλα γὰρ νύξ ἀνεταί, ἐγγύδι δ' ἠώς, Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε. Adde Odyss. μ, 312. ξ, 483. Hesiod. E. 620.

EXCURSUS III.

De equo Trojano.

II, 15. 16. De *Equo Trojano* epifodius ex Pisandro petitus esse, falso a Macrobio traditum, supra declaravimus Excurs. I ad hunc librum. Videamus igitur, an probabili aliqua ratione expediri possit, quem alium auctorem sequutus sit poëta.

Homerus jam Iliad. ο, 71 mentionem rei obscuram iniecerat, εἰσόκ' Ἀχαιοὶ Ἴλιον αἰπὺ ἔλοιεν, Ἀθηναίης διὰ βελᾶς. Sed disertius idem de Equo egit Odyss. θ, 492. δ, 271 sqq., de quibus locis infra videbimus Exc. VII. Huic tamquam fundamento superstructa fuit communior aliqua narratio, quam ab Arctino in Ἰλίου πύρσιδι primum profectam esse, ex Procli fragmento discimus: eumque Virgilius in primis sequutus esse videtur: postea a Lescheo retractata est fabula, ut ex eodem Proclo intelligitur, utque jam olim suspicabar, quod Quintus Cal. XII, 134 sqq. copiosus est hac in re, et quod occurrit Equus Trojanus simili fere forma ac statu in Tabula Iliaca, quæ in hac parte Iliadem parvam sequi proficitur. Diverse tamen nonnulla cum a nostro tum a cæteris poëtis et grammaticis narrari videas, cf. Hygin. f. 108 et Not., quæ ipsa res argumento est, multos ex antiquioribus poëtis in ea narratione ornanda operam collocasse. Heleni consilio Equum exstructum esse, traditum ab aliis: v. Conon. 34. At Proclus e Lescheo: καὶ Ἐπειὸς κατ' Ἀθηναῖς προαίρεισιν τὸν Δούρειον ἵππον κατασκευάζει. In Tryphiodoro v. 61 et in Petronii halosi Trojæ rhetoricam ambitionem facile agnoscas. Ineptior tamen Tryphiodorus. Operum nonnullorum veteris artis argumentum fuit hic idem Equus Δέρειος vel Δερά-τεος, ut in arce Athenarum ex ære, ap. Pausan. I, 23 et in *Polygnoti tabula* apud Delphos ibid. X, 26 (quem simile argumentum Athenis in Pæcile pinxisse ex Plutarcho in Cimonis Vita p. 481 A apparet, ubi τὰς Τρωάδας et inter eas Laodicen ad amatæ sibi Elpinices speciem expressisse memoratur) in qua Epeus exhibitus erat nudus, Trojæ murum solo æquans, καταβάλλον εἰς ἕδαφος τῶν Τρώων τὸ τεῖχος, prominente inter ruinas capite Equi Duratei. A quibus multum

tum discessit Comes Caylus in interpretatione et adumbratione hujus picturæ (*Hist. de l' Acad. des Inscr.* Tom. XXVII, p. 34). Sed Epeus ex artificis mente ruinam muri ampliabat, ut prospectus in urbem pateret, intra cujus mœnia erant patefacienda nonnulla, quæ ad argumentum spectabant. Præter artificis tamen animum ac græca Pausaniæ, expressa sunt a Caylo etiam alia nonnulla. Ad nostrum tempus servata opera, in quibus Equus Trojanus visitur, Winckelmannus olim numerabat, quatuor, picturam, fatis inscite factam, Codicis Vaticani a Bottario ed. p. 43 et 47; tabulam Iliacam a Fabretto vulgatam, num. 95 et 100 (unde Begerus transtulit in lib. de Bello et Excidio Troj.); gemmam apud Licetum p. 310 (e quo Gortæus repetiit P. II n. 523); et picturam Herculanensem Tom. III. 40 re in risum versa, ut pro parodia scenica haberi res possit; quibus ipse addidit quintum exemplum e gemma, *Monum. ant. ined.* CXL, quæ cum Virgilio hætenus convenit, quod in ea expressum id, quod v. 262 legimus: *Demissum lapsi per funem*; tamen simul scala admota equo cernitur, quam Quintus Cal. XIII, 52 et Tryphiod. v. 89 memorant, Tabula etiam Iliaca num. 100 exhibet. Cernuntur ibidem *claustra* (v. inf. 259), quæ *Sinon laxat* et aperit, h. e. *Συρίων* seu ostiolum; quod idem cum fune in pictura Codicis Vatic. p. 47 occurrit. Habebat igitur poëta fabulam a multis tractatam et vulgarem ante se positam, sed cum ea simul tragicos suos ex Græcis expressos. Nam *Livii Andronici* fuit fabula, *Equus Trojanus*, e qua fragmenta pauca supersunt, aliaque *Nævii* ap. Macrob. VI, 1, et de eo actum fuit quoque in *Accii Deiphobo*. v. Serv. ad II, 17.

Sed gravior observatio forte est illa, qua arte poëta fabulam per se puerilem et nullam *πιδανότητα* habentem ita tractaverit, ut nihil nos in ea offendat, multa delectent. Fabulam dixi puerilem et per se parum probabilem: etsi interpretatione sua eam juvare conati sint multi etiam inter veteres. Vide vel Serv. et Cerdam ad h. l. et plura fatis inepte excogitata ap. Licetum *Gemmis Annular.* p. 310 sqq. Sed haud dubie in veteris Græciæ prisco sermone, audaces et insolentes figuras sectante, origo hujus Equi latet. Quod tamen me in hac fabula multo magis, tenet, est hoc, quod ille equus Palladi voti causa effertur. Nam, si Neptuno, Equestris rei auctori, *Ἰππιῶν*, consecratum viderem, non mirarer. Quod Pallas artibus præest, id tantum ad artificium equi ligno facti pertinere potest. An equus, navis symbolum (nam navigationem antiquiores per equitationem adumbrabant;

brabant; ut forte hoc ipso ortum videatur, quod Neptunus equum produxisse proditus est), pro navigatione felici dedicatus fuit? Palladi autem, quia ea dea propter ablatum Palladium erat placanda? Navigio etiam actuarius navem adsimulat Eurip. Troad. 538 in chori verbis, quæ antiquum sermonem fere æmulantur; ad navis etiam modum et rationem a vectoribus infessæ effectum eum exhibet Tryphiod. v. 62. 181. Quod vero in Virgilio fabula per se inepta placere potest, id efficitur primum ejus antiquitate; nam in multis mythis hoc suus quemque sensus docere potest, quo propiores illi rerum hominumque originibus priscaeque vitæ asperitati aut simplicitati sint, eo facilius in iis ferri res parum probabiles (cf. inf. ad III, 209 et 250); tum tractatione sapienter et magno cum judicio instituta poëta omnia ab oculis removit, quæ attenuare rem et officere dignitati epicæ poterant; contra multa apposuit, quæ ad probabilitatem faciunt; cumque inprimis vix in stolidissimos homines cadere videatur, ut patiantur sibi tam turpem fraudem fieri, ut, suspicione de viris in Equo conditis semel orta, tamen eum intra mœnia recipiant, callide poëta plura eaque, quæ ad religionem spectant, rem ad hominum animos potentissimam, attulit, quæ Trojanos a proposito revocarent, primum Sinonis dolos, tum Laocoontis exitium. De quibus omnibus Homerus, pro sæculi sui simplicitate, parum laboravit, fabula nude exposita Odyss. δ, 272 sqq. At Virgilii judicium multo magis intelligas, si Quintum Calabrum et Tryphiodorum compares. Ut unum commemoremus, noster v. 260—264 eos, qui Equo infederint, memorat *novem* (cf. Hygin. f. 108); cum Homerus simpliciter πάντες ἀγεῖσθαι dixisset. Ecce tibi Quintum, qui (XII, 310 sqq.) ad *triginta*, et Tryphiodorum, qui (v. 153 sqq.) *duo ac viginti* commemorat; at Cedrenus Hist. Compend. p. 131 C *quatuor et viginti*; et, si multo magis insanientes audire lubet, legendi Tzetza ad Lycophr. 930 et Eustath. ad Od. λ, p. 1698, 1. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 367. Varie inter hos scriptores eorum, qui Equo latuerunt, nomina tradi, vix opus est monere. Ex iis, quos Virgilius inf. II, 261 sq. recitat, Theffandrum et Machaonem nemo habet alius, nisi Hygin. fab. 108. In equo ex ære facto, qui Athenis in arce stabat, Menestheus et Teucer cum Thefei filiis (Demophoonte et Acamante) ex Equo prospiciebant, ὑπεκλύπτεσσι ἐξ αὐτῶ ap. Pausan. I, 23, p. 55 fatis ridicule, fere ut in Cod. Vatic. Quantum ineptierint circa hunc Equum veteres, scilicet dum seriores tractatum a superioribus poëtis argumentum variare

et ornare volebant, saltem ex eo colligas, quod ap. Servium ad II, 150 mensura Equi lignei traditur; *fuisse eum longum CXX latum XXX*, pedesne an cubitos, non adjectum.

EXCURSUS IV.

De Sinone.

II, 57. Etiam narrationem de *Sinone* ex Pisandro ductam a Virgilio, tradiderat Macrob. V, 2, sed v. sup. Excurs. I ad h. lib. *Sinonis* fraudes etiam Quintus, Tryphiod., Dictys et Dares memorant. Datum ei genus maternum commune cum Ulyssæ, nam filius Æsimi fuit, nepos Autolyçi, cujus filia Anticlia, quæ Ulyssæm edidit: Schol. Lycophr. 344 et Serv. ad h. l. Videntur eum poëtæ, qui Homericas fabulas ornarunt, transfuisse, quæ de Ulyssæ narrata Odyss. δ, 244 sqq., præivisse autem omnibus Lesches. Nam Iliadis parvæ particulam constituebat *Sinon* apud Aristot. Poët. 23. conf. Tzetzæ ad Lycophr. 344. Ex eodem repetita res in Tabula Iliaca n. 98. Fuit *Sinon* etiam fabulæ Sophocleæ argumentum Hesychio laudatæ. Ex hac aut alia tragœdia profecisse videtur Virgilius in *Sinonis* oratione, quæ Græcarum tragœdiarum eloquentiam et æumen redolet. Est vero omnino apud Virgilium totus hic locus de *Sinone* eximie elaboratus et ornatus, etiam ad probabilitatem magis, quam apud cæteros. Ita apud Quintum v. 355 prope equum adstat *Sinon*, quod minus probabile, quam hic II, 57 sqq. In Cod. Vatic. pictura p. 43 revinctum fune suis brachiis ducit equum *Sinon*. Porro apud eundem Quintum interrogatus de equo respondere recusat, nec nisi ἀνιζόμενος, verberibus, naribus auribusque rescissis, fraudem effatur. At apud Tryphiod. 211 et Cedren. Hist. p. 131 D se ipsum verberibus lacerat, ut Trojanos fallat. Sapientius omnia Virgilius; etiam hoc quod in palude se delituisse narrat, v. 135. At apud Quint. v. 375 *Sinon* ad Equum tamquam ad asylum se recipit.

EXCURSUS IV*.

De Palamede.

II, 81—85. *Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures Belidæ nomen Palamedis, et incluta fama Gloria; quem falsa sub proditione Pelasgi Infontem, infando indicio, quia bella vetabat, Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.* Memorabile Palamedis nomen est cum aliis de caussis, tum quod in eo insigne exemplum habemus

habemus variatæ per tragicos, inde per rhetores, tandem per grammaticos, fabulæ (Diserte ea exposita ap. Schol. Eurip. Orest. 432 et ad Lycoph. 386. Hygin. f. 105, et ibi laudd. Servium ad Æn. II, 81, Pompon. Sab. ad e. 1.). Omnino Homerus nec patrem Nauplium nec filium Palamedem agnoscit; ita ut obscurum esset, unde hic in res Trojanas illatus fit: nisi partim e Pausan. X, 31 pr. partim e MS. Escorialensi Procli jam supra memorato docere possem, *Cypriorum carminum* auctorem primum ei aditum et nomen in fabulis Trojanis fecisse. Nam in primo belli apparatu cum Ulysses militiam detractaret, Atridæ *μαίνεσθαι προσποιησάμενον Ὀδυσσεῖα ἐπὶ τῷ μὴ θίλειν συστρατεύεσθαι ἐφώρεσαν, Παλαμῆδους ὑποδεμένου, τὸν υἱὸν Τηλέμαχον ἐπὶ κόλασιν ἐξαρπάσαντες.* et sub finem carminis: *ἔπειτα ἐς Παλαμῆδους θάνατος*: ita ut omnis de Palamede narratio ad Antehomerica spectasse videri debeat. Etsi autem, quibus modis fabula tractata a Stasino et ornata fuerit, aliunde non liquet, nisi quod e Pausania l. c. apparet, jam in Cyprio carmine lectum fuisse, quod Palamedes tefferarum ludum excogitarit, et quod, cum piscatum iisset, Ulyssis et Diomedis fraude in aquis demersus interiisse dictus fit: e serioribus tamen scriptoribus, si commenta eorum detraxeris, fatis assequi possumus, in illo carmine odia inter Ulysses et Palamedem agitata, infidiasque huic ab isto factas, tum follers Palamedis ingenium et summam ex rerum usu prudentiam fuisse adumbratam. Nec mirum adeo in rhetoricis scriptis nihil tritius esse Palamedis integritate, injusta nece, et Ulyssis fraude: v. c. Dion. Chryf. Or. XII, p. 428 ed. Reisk. Or. LIX, p. 360. Involant post hæc in argumentum Tragici Sophocles et Euripides, ille quidem non modo fabula Palamede, verum, ut probabile fit, nec minus in duplici Nauplio; sed multo clarior fuit Palamedes Euripidis, cujus fragmenta nonnulla habemus, et in his notissimum illud: *ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν πάνσοφον, ὦ Δαναοί, τὰν οὐδέν' ἀλγύνουσαν Ἀηδόνα Μουσαῖν, Neci dedistis, ah, neci doctissimam, Danaï, innocentem, musicam, lusciniam*; quod in Socratem versum est a spectatoribus, cum post ejus necem in scenam revocata fuisset illa fabula (v. in fragm. Eurip. in Diatribe Valk.). Intellectu haud difficile est, Palamedem ex tragicorum invento sustinuisse personam modo imperatoris follertis et strenui, juxta posita Agamemnonis superbia et cupiditate, (v. Plato de Rep. VII, p. 522 D) modo viri justī, constantis, sapientis, quem cives injusti et ingrati pro beneficiis acceptis injuria et maledicentia persequuntur. Ad ta-

lem

lēm personam alludere puto Xenophontem de venat. I, 11, ubi ultio, quæ ei a diis contigisse dicitur, respicit Nanplii consilia: quæ exposita videbis v. c. ap. Schol. Lycophr. 384. Conf. Xenoph. Mem. S. IV, 2, 33. Apol. Socr. f. 26. Pari modo Ulysses in Tragicis personam induit demagogi perniciosis artibus popularem auram captantis. Amphionem in Antiope Euripides in philosophum studiis et otio litterario addictum, Hippolytum idem in sapientem Pythagoreum transformaverat.

Inde sophistæ Palamedis causam ab Ulyssæ prodicionis accusati, ingenii ostentandi, tum rhetores exercitandi causa, propofuere: Scilicet cum, ut in iudicio armorum inter Ajacem et Ulyssæ, ita in hac Palamedis causa materiam idoneam viderent ad argumenta eruenda et refellenda; cf. Cic. Topic. 20, f. 76. ad Herenn. II, 19. Extat sub *Alcidamantis* nomine accusatio Palamedis, κατὰ Παλαμήδους προδοσίας, quæ nihil habet memorabile, præterquam quod, ut suspicor, rerum argumenta ex carmine Cyprio adumbrata sunt; ductum est crimen a sagitta inventa, in cujus arundine latebant litteræ Paridis: crimini etiam hoc datur, quod clipeum tridente insignitum gessit, et quod inventa rerum falso jactavit. Alia est *Gorgiæ* defensio ἰπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία (utraque in Reiskii Oratt. Gr. Vol. VIII) Sophisticis argutiis referta; ubi etiam p. 118 locus de inventis diferte tractatur: de quibus cf. Fabricii B. Gr. I, 23. Inprimis loc. Sophoclis in Palamede ap. Achill. Tat. ad Arat. p. 122. Uranolog. Petav. Ex ferioribus Sophistis locum habemus in Philostrati Heroicis c. 10 sq., qui, cum omnino pro Achille, forti quidem, sed iracundo, perversi et immani homine, Palamedem, quippe perfectæ sapientiæ et virtutis exemplum, ab Homero delectum esse cuperet, quem epica narratione celebraret, cumulavit in Palamedem omnia, quæ in sapientem Stoicorum cadere possint; contra Ulyssis prudentiæ ad fraudes meras, scelerata consilia et bonorum obtrectationes refertur. Exponuntur copiose femina et causæ odiorum inter hunc et Palamedem; solertia hujus inventa et consilia: in quibus hoc memorabile; quod pestilentia tentatos Achivos jubet tenuiore victu motuque intentione uti; interdicit mercatu carniū exercitum, pomis vero et oleribus refectos milites vult, in altum evectos, laboribus assiduīs exerceri (§ 4). Non multum ab his abludit narratio in fragmento τῶν Τρωϊκῶν e cod. XXIV Biblioth. Uffenbach. p. 682—686, ubi et hoc occurrit, quod, dum lapidibus obruitur, Palamedes exclamat: χαίρει, Ἀλλήθεια, πρὸ ἐμοῦ γὰρ τίθνηκας: tum in Τζετ-

zæ Antehomericis v. 114 sqq., in quibus eadem verba sic red-
dita sunt: Χαίρε, Ἀλήθεια κούρη, πρόδανες γὰρ ἐμοῖο. Hoc singu-
lari in Palamedem studio captos videre licet etiam Grammati-
cos: finguntque ii adeo Palamedem poëtam fuisse, cujus Ho-
merus nullam mentionem fecisse dicitur invidia contactus: v.
Suid. h. v. Jam Diçtyn II, 15 et Daretem c. 19 sqq., suppo-
sititios auctores, commemorare nihil attinet, quorum ille rhero-
rice historiam commentitiam conscripsit, hic declamatorie idem
argumentum persequutus est. Poëta noster, an veteris scriptoris
exemplo, nescio, Palamedis nomine præclare usus est ad auctori-
tatem Sinonis dictis comparandam, siquidem illi Sinon comes
fuit et consanguineus. Quod autem, *quia bella vetabat*, occisus
ab Achivis narratur, recedit a vulgari narratione, qua proditionis
arguebatur, litteris ab Ulysse per fraudem submissis.

In Palamedis stemmate turbas facere jam veteres. v. Burm. in
Argonaut. voc. *Nauplius*. et Not. ad Apollod. p. 274 sq., et ipse
Maro in eo lapsus est, cum *Belidem* eum appellat. Nam is Pala-
medes, de quo agit, Nauplii Euboici e Clymene, Catrei filia,
erat filius: cumque mater esset soror Aëropes Pliftheni nuptæ,
quæ Agamemnonem et Menelaum partu ediderat, Atridas ille
materno genere attingebat. Diversus fuit Nauplius, qui ad
Argivas fabulas spectat, Neptuni et Amymones filius: quæ cum
Danai esset filia, Belique adeo neptis, hætenus Palamedes, per-
peram ab eo ductus, *Belides* dictus est. Septimo gradu a Belo
originem trahere falso dicitur a Lutatio ad Statii Achill. I, 94
et a Servio ad h. l. Æn. II, 81, ubi Apollonio auctore id tradi-
tur.

EXCURSUS V.

De Laocoonte.

II, 199. *Hic aliud majus miseris multoque tremendum Objicitur
magis atque improvida pectora turbat: Laocoon.* Sequitur apud
poëtam locus vel nuperis virorum doctorum disputationibus nobi-
lissimus, et a Virgilio summa cum arte tractatus; super quo et
nobis liceat partim de poëtæ inventis, aut unde ille narrationem
ejusque ornamenta acceperit, partim de Vaticano similis argu-
menti signo quærere, num ei quicquam cum poëta commune sit.
Sed ad utramque quæstionem satis expedita fore videtur responso,
si viderimus, qui alii poëtæ veteres fabulam de Laocœonte trac-
tarint, et ornarint.

Et

Et primum quidem varie omnino olim a variis narrationem hanc esse tractatam, vel ex ferioribus scriptoribus intelligimus; qui nihil aliud fecisse putandi, quam ut superiores auctores aut ferviliter imitarentur aut exscriberent: Exponunt autem illi narrationem de Laocoonte copiose et in multis diverse.

Ita apud Quintum Calabrum XII, 388—409 grammatici potius quam poëtæ loco in multis habendum, jam tum, cum hasta percusserat Equum Laocoon, Palladis numine terra sub ejus pedibus movetur, unde eum repentino terrore attonitum stupor et ἀναισθησία occupat. Mox tamen, cum Equus v. 436 etc. in urbem duceretur, ille non desistit hortari et obtestari Trojanos, ut eum comburerent; tum ex insula Calydna Minerva dracones advocat, qui, dilapsa, quæ aderat, turba, v. 466—490 duo Laocoonis filios correptos malis frangunt, frustra ad patrem manus tendentes, Πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντε εἰς χέρους. εἰδ' ὅς ἀμύνειν Ἔσθειεν. Inde duo dracones non, ut apud Virgilium, in Minervæ templum in arce confugiunt, sed sub terram evanescent, circa templum Apollinis in arce Pergamo, ubi adeo cenotaphium iis factum narrat (In ipso templo Apollinis Thymbraei filios interiisse Tzetzæ memorat ad Lycophr. v. 347, nescio an alio rei auctore). At pater oculis capitur. Hactenus Quintus, qui, quam diversus in multis sit, obvium est. Tryphiodorus Laocoonis plane nullam mentionem facit, uti nec Dictys et Dares. At Hyginus f. 135, proxime ad Virgilium, patrem cum filiis necatum narrat. Facit is, nisi ab exscriptore vel excerptore corruptus est, Laocoonem Acœtis filium, Anchisæ fratrem; at Antenor's filium tradit Tzetzæ ad Lycophr. 347. Apud eundem Hyginum Laocoon est Apollinis, non Neptuni, sacerdos, et contra ejus voluntatem uxorem duxit, eique ab Apolline dracones immittuntur; quæ non admodum ab iis discrepant, quæ Servius ad v. 201 ex Euphorione adfert. Filiorum quoque duorum nomina apud Hyginum adscripta sunt: *qui filios ejus Antiphantem et Thymbraeum necarent.* at apud Serv. ad v. 211 Theffandrus *Ethronem* et *Melanikum* nominatos edidit. Quid? quod et draconum nomina occurrunt; *Porces* quidem apud Lycophr. v. 347, ubi Tzetzæ alterum *Charibæam* excitat (ὁ Πόρκης—ἢ Χαρίβοια), utrumque etiam ex Lyfimacho commemorat Servius l. c. et, si alteri Servii loco ad v. 204 fides habenda, nomina ea jam Sophocles in Laocoonte protulerat. Dracones ingeniose fati *Typhonis soboles* produntur a Quinto v. 443. Ab eodem dracones a Calydna arcessuntur, seu potius a Calyd-

nis, cum Lycophrone l. c. (ad quem loc. v. Schol.), quæ duæ sunt infusæ juxta Tenedum. Apud Virgilium ab ipsa Tenedo prodeunt, in quo Hyginum habet consentientem. Immoramur his per se levibus eo, quod vel ex his intelligitur, varie olim hanc fabulam a pluribus poëtis fuisse tractatam. Sed liberior nobis progrediendi locus datur, et possumus etiam scriptores laudare Virgilio antiquiores, qui de Laocoonte egerint. Nonnullorum quidem nomina jam ante adscripsimus. Etsi *Theffandrus* quidem, modo e Servio memoratus, excitari a nobis non potest; nam is *Pisandrus* esse videtur, quem supra ad horum Excurs. princip. ad seriores auctores relegavimus, corrupte ille et alias *Tisandrus* vocatus. Alter autem scriptor, a Servio laudatus, *Lysimachus* Alexandrinus sine dubio fuit, non ignobilis olim auctor *περὶ Νόσων*, quem cum aliis similis argumenti scriptoribus laudatum vides in Schol. Apollon. I, 558 et particulam ex primo ejus libro in Tzetza ad Lycophr. 874. cf. Voss. de Hist. Gr. lib. III, p. 180 a. Attingit etiam fabulam *Lycophron* poëta, qui et ipse Alexandria vixit, Ptolemæi Philadelphi ætate, in Cassandra v: 347. Alius fuit ex schola Alexandrina, qui fabulam de Laocoonte non attingit tantum, sed pertractavit, et ille quidem poëta olim clarissimus, *Euphorion*. Ex eo fabulæ ornamenta nonnulla satis recondita narrat ad h. l. v. 201 Servius, et ex eo, puto, corrupte tamen, Pompon. Sab. Omnino quidem Euphorionem fabulas Trojanas suo more tractasse et narrasse, ex iis patet, quæ eum de Laodice, Priami filia, diverse ab Homero et Lescheo *ὄν ἐδενὶ εἰκότι*, narrasse Pausanias prodit lib. X, 26 p. 864. Potuit autem de Laocoonte agere Euphorion, in opere, (*Μοψοπία* vel *Ἀτακτα* inscriptum erat) quo reconditæ et obscuræ ex tota fabulari historia fabulæ non secus atque a Callimacho in *Αἰτίαις* et a Lycophrone in Cassandra erant expositæ. v. sup. ad Ecl. VI, 72. In quinto libro, qui Chilias inscriptus erat, prisca oracula, eorumque eventus, collegerat, adeoque et ea, quæ excidium Trojæ antecesserant, memorare debuit: ut jam sup. Exc. I monitum est.

Non vana hinc suspicio oriri potest, Euphorionem etiam Virgilio in hac fabula ante oculos positum fuisse. Nam, quam magnifice Virgilius de eo poëta fenserit, ex Ecloga VI, 72 et X, 50 intelligitur; unde etiam Quintil. X, 1, 56 *Quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem.*

tionem. Et omnino Alexandrinis poëtis inprimis operam dedisse Virgilium nostrum, ex iisque profecisse in doctrina poëtica, qua excellit, admirabili, et in simplicitate orationis pura, tersa ac nitida, cui dignitatem tamen et gravitatem, qua illi carent, ex Tragicis, ut supra exposuimus, petitam adjecit, conjicimus. Certe ex illis poëtis tota Augustei sæculi elegantia ac nitor fluxisse videtur, et Romæ ab elegantioribus hominibus Alexandrinos illos unice frequenti lectione tritos fuisse, vel ex Cicerone apparere puto Tusc. Qu. III, 19, ubi Ennium *ab his Euphorionis cantoribus* (h. e. iis, qui eum vel latine redderent, ut Cornelius Gallus, vel eum imitatione sequerentur aut omnino valde frequentarent) contemni ait; scilicet tersiorem et puriorem Euphorionis orationem judicabant Enniana. Etiam Tiberium Cæsarem Euphorionem, Rhianum, et Parthenium admodum probasse, ut et eorum imitatione carmina græca scriberet, e Sueton. Tib. 70 constat. Non igitur veri adco dissimile videri potest, si quis Euphorionem a Virgilio in hac fabula expressum esse censeat, cum, quæ a Servio ex eo commemorantur, Virgilianis fere conveniant. Idem in fabula de Corœbo auctor Virgilio fuisse perhibetur: inf. Excurs. X.

Tota tamen ratio, qua poëta hoc episodium tractavit, tragicum potius spiritum orationemque affectibus gravem et ornatam prodere videtur. Debuit autem in multis tragœdiis græcis latinisque, quarum argumenta excidium Trojanum respicerent, hæc narratio occurrere. Inprimis tamen nobilis olim fuit *Sophoclis* tragœdia, *Laocoon* inscripta, e qua versus aliquot servavit Dionys. Halic. I, 48 (quem vide) et duo alios Harpocration in *ἀγωνα*. Ex eadem esse videtur, quod Eustath. ad Odyss. p. 1496 l. 36 a Sophocle Equum Trojanum eleganter *ἔπελον* dictum memorat. An ex illa Sophoclis, nescio, sed ex aliqua certe Græci poëtæ tragœdia breviter narrata est fabula ab Hygino f. 135; jam autem is cum Virgilio multo magis, quam cum cæteris auctoribus, consentit.

Jam omnium horum fontem unum aliquem ex Cyclicis poëtis fuisse, jam dudum suspicabar, inprimisque Leschen, quem utique Quintus expressisse visus erat. Dubitationem tamen faciebat hoc, quod Tabula Iliaca, quæ post Homerum et Arctinum ex *Iliade parva* expressa est, Laocoontem ignorat. Sed potuit ea res ac debuit cum cæteris, quæ desiderantur, in altera Tabulæ parte, quæ periit, exhiberi. Nunc ex Procli fragm. hæc tradere licet: Præcipuus hujus fabulæ fundus fuit *Ἰλίου πέρις*

Arctini: in cujus initio statim expositum fuit: *ὡς τὰ περὶ τὸν Ἰππον οἱ Τρῶες ὑπόπτως ἔχοντες, περιστάντες βουλευόνται, ὅ, τι χρὴ ποιεῖν· καὶ τοῖς μὲν δοκεῖ κατακημίσθαι αὐτὸν, τοῖς δὲ καταφλέγειν· οἱ δὲ ἰερόν αὐτὸν ἔφασαν δεῖν τῇ Ἀθηνᾷ καταδῆναι.*—*ἐν αὐτῷ δὲ δύο δράκοντες ἐπιφανέντες τὸν Λαοκόοντα καὶ τὸν ἕτερον τῶν παίδων διαφθεῖρουσιν.* Contra in *Iliadis parva* argumento nulla Laocoontis fit mentio. Secundum hunc alium habeo, quem primum fabulæ auctorem nominare possis, *Bacchylidem*; nam is, Servio quidem teste, *de Laocoonte et uxore ejus vel de serpentibus a Calydnis insulis venientibus atque in homines conversis* meminerat; Qui, si antiquus ille fuit *μελοποιός*, Pindari æqualis, non nisi obiter in lyricis suis fabulam attingere potuit, ut tamen ejus verba profundo essent reliquis poetis. Una adhuc superest fabulæ de Laocoonte narratio ap. Petron. c. 89 in *ἀλώσει* Trojæ v. 29 sqq., sed ea ex Virgilio, in nonnullis tantum non pueriliter, in aliis declamatorie omnia in majus efferendo, expressa (etsi in multis bene eam adversus Tullium, qui in *Fortuitis* p. 14 Petronium cum Virgilio contulit, defendat Burm.), sive is vere tabulam aliquam tum superstitem ante oculos habuerit, sive habere sine-rit. Inter alia, cum Virgilius intactum reliquisset, utrum Laocoon morsu serpentis perierit, nec ne, ille v. 49 sqq. patrem cum filiis exanimatum exhibet. porro v. 44 de pueris: *parvulas illi manus Ad monstra vertunt; neuter auxilio sibi, Uterque fratri transfudit pias vices, Morsque ipsa miseros mutuo perdit metu.* Placent hæc mutui fratrum amoris cogitatione; sed accuratius dispicienti vix ex rerum veritate dicta videri possunt; sibi enim, non alteri, *in gravi ac repentino terrore* consulit quisque; et importuno verborum lusu expressa talia nolis. Sed hæc jam præclare animadversa a Lessingio in Laocoonte p. 57 videas. Cæterum, quod *parvulas manus* tribuit, admodum pueros videtur significare velle; et Virgilius: *parva duorum corpora* natorum. Talia quoque in Codicis Vaticani pictura, admodum inscite facta, expressa videas. Si tamen sacrificanti patri ministerium præstiterunt, tamquam Camilli; vix adeo teneros exhiberi a poeta posse putes. Et tales impuberes (quamquam et ii ipsi reprehensi, quod patris speciem non satis æquant. vid. *Richardson. Descript. de divers Tableaux* etc. p. 513. Comes *de Caylus* Tom. XXV Mem. de l'Ac. des I. p. 329) in nobilissimo illo Laocoontis cum filiis duobus signo, quod olim Viridarium Pontificis Max. Romæ, nunc Museum Pio-Clementinum habet, sive Rhodiorum artificum opus, sive ejus exemplum, exhibentur. In reliquis,

meo quidem iudicio, aut nihil in signo illo occurrit, quod magnopere cum Virgilio conveniat; aut unum et alterum, quod adeo, nec artificii vel carminis ratione ita postulante, diversum sit, occurrit; contra vero, id, quod in opere Vaticano imprimis attendendum erat, momentum rei gestæ, quod artifex cum iudicio delegit, in carmine ne quidem attingitur; serpentum autem nodi prorsus sunt diversi; nam uterque serpens implicita Laocoontis cervice supra caput ejus eminet. Quæ cum ita sese habeant, parum materiæ ei disputationi inde suppetere videri possit, utrum poëtam artifex, an is, poëtam sequutus sit. Neuter enim alterum, neque uterque commune aliquod exemplum, vel eundem auctorem, ante oculos habuisse, sed uterque suos auctores (quos plures in hac fabula extitisse ut constaret, supra a nobis allaboratum est), suæque artis rationes sequutus esse dicendus. In hanc tamen de discrimine inter poëtae et artificis opera, eorumque causas ac rationes, disputationem incidisse Lessingium, est quod gratulemur, cum ei librum præclarum eo nomine inscriptum debeamus. In Holdsworthii et Spencii Annotat. et Obsf. ad h. l. etiam nonnulla nuper legimus, sed vulgaria fere, partim et falsa.

EXCURSUS VI.

Laocoontis clamores.

II, 222. *Clamores simul horrendos ad sidera tollit* Laocoön. Quæ docti viri nostrates nuper super h. l. disputarint, recenti tenetur memoria. Mihi quidem, quid in poëta excusandum vel defendendum videri debeat, nondum satis liquet. Certe ne clamores memoraret, nihil eum deterrere potuit. Nam in Laocoonte nec herois aut magni viri fortitudo et constantia, nec Romani pectoris gladiatoriiis spectaculis efferrati immanitas omnino ullum habere potest locum. Agendum erat poëtae imprimis hoc, ut portentum terroris et horrois plenum offerretur, quo Trojani obstupescerent suspicionem fraudis animo dimitterent et Equum in urbem reciperent. In tali consilio *clamois* ratio haberi a poëta poterat hactenus, quod ad terrorem augendum clamores ingentes, quos tolli audias, facere possunt et ipsi, in tam atroci casu, in quo naturæ impulsus ita fert, ut clamorem tollas. Neque ea res fastidium aut reprehensionem habere potest. Enimvero

vero doloris victi, quæsusque repressi vel temperati, laus omnino fuisset nulla. Non enim de pugna vulnereque accepto agitur. Nihil hic de virtute militari, nihil de fortitudine sapientis. Constantiam ac tolerantiam in prodigio ejusque horrore declarando nemo desiderat. Aliter res se haberet in Laocoonte in scenam producto, quando mores ejus simul sunt exprimendi. Virgilius vero omnia ad terrorem efferre et debuit et voluit. (Scilicet, quod jam alio loco (*Antiquar. Abhandlungen* II St. pr.) a me monitum est, cum multa subtiliter et acute super Laocoonte disputata sint, imprimis super comparatione carminis et symplegmatis, sunt tamen pleraque a re et a poëta aliena. Inanis erat disputatio omnis, utrum artifex poëtam, an hic artificem, ante oculos habuerit; restat enim tertium, quod verum est, habuisse utrumque diversos auctores quos sequeretur; fuisse quoque utriusque consilium plane diversum: alter enim hoc efficere voluit, ut miserationem moveret, alter autem, Maro noster, ut terrorem. Hæc si animadverteris, ut scæpe fit, omne acumen concidit: redit res ad summam simplicitatem).

EXCURSUS VII.

Equus Trojanus in urbem inductus.

II, 237 sqq. *Scandit fatalis machina muros* etc. Non male hæc, sine dubio e vetere poëta, ornantur apud Tryphiod. v. 318 sqq. Pallas ibi ipsa Equum impellit, Juno autem et Neptunus portæ compagem laxant. Priamum ipsum inducendi auctorem fuisse, etsi Cassandra reclamante, alii tradiderant; ut ex Hygino f. 108 intelligitur. Omnino plures hanc narrationem ornandi modi, variis novis casibus ac miraculis rerum intextis, apud veteres fuisse videntur; cum illa a tenuissimis initiis profecta esset; v. sup. Excurs. III. Jam Odyss. δ, 492 Ulysses Demodocum hortatur: 'Ἄλλ' ἄγε δὴ, μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον Δουρατίου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ, "Ὀν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν δόλον ἤγαγε Διὸς Ὀδυσσεὺς, Ἄνδρῶν ἐμπλήσας, οἱ Ἴλιον ἐξαλάπαξαν. Inde Demodoci ipsum carmen subjicitur v. 500—520, in quo nihil est quod admodum improbes. At omnem πιθανότητα egressus est Homerus in notabili episodio de Helena Equum obambulante Odyss. δ, 274 sqq., quod haud dubie in alio veteri poëmate accuratius fuit tractatum, uti etiam ex Tryphiod. 442 sqq. apparet, ubi propius ad veri aliquam speciem

ciem res exposita. Mihi de illo loco, quo primo obtutu nihil absurdius esse potest, cum Helena optimates Achivorum nominibus compellat voce uxorum assimulata, ita statuentium videtur, ut, suspicione de conditis in Equo Achivis semel orta, Helena accesserit, et varia tentaverit, quo efficeret, ut, qui inclusi essent, feminæ sibi amicæ se proderent. Itaque non modo se suumque nomen profata suamque erga Achivos, populares suos, benevolentiam et in pristinum maritum fidem intemeratam testata est, verum etiam reditus sui ad Achivos et in Græciam desiderium commemoravit, quod sibi commune esset cum uxoribus Achivorum apud Trojam desiderantium; quippe quæ votis precibusque assiduis reditum maritorum expeterent. Quæ ut tanto magis ad affectum movendum essent dicta, mulierum istarum, quippe quas olim familiares sibi habuerat, ipsa verba, blandasque maritorum suorum compellationes vocesque adeo ad desiderii amorisque significationem compositas imitatur. Nec multum aberat, quin ea res successum haberet. Omnium enim animis recordatione et mileratione conjugum relictarum motis, multi se vix continebant, quin Helenæ responderent.

EXCURSUS VIII.

De nocte Trojanis funesta.

II, 250 sqq. *Vertitur interea cælum et ruit Oceano nox* etc. Prævisse Ennium Annal. VI *Vertitur interea cælum cum ingentibus signis* Macrobius VI, 1 observavit; id quod tantum ad verba pertinet, de quibus v. sup. Exc. II. Rem jam Lesches docuerat, qui suam de Troja capta narrationem sic erat orsus: Νύξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quando Sinon facem sustulit, apud Schol. Lycophr. 344. Omnino tamen Virgilius Euripidem ante oculos habuit Troad. 542 sqq. Adde chorum Hecubæ 914 sqq. Alia de hac nocte, deque mense et anno tradentur inf. ad lib. III Exc. II pr. Facem diximus a Sinone sublatam, quæ vulgaris est narratio; legebatur illa quoque in Arctini Excidio Ilii, ut e Proclo discitur. at inf. Æn. VI, 517 ab Helena factum narratur. Conjunxit utrumque Tryphiod. 498 sqq. et potuit sane alterum post alterum fieri. Ab Antenore facem sublatam et alvum equi apertam alii tradiderant: Schol. Lycophr. 340. At in hoc ipso loco II, 256. 257 facem navis imperatoria Agamemnonis extulisse dicitur: *flammas cum regia puppis*

puppis extulerat; quod Seneca sequitur et imitatur Agam. 427, 428. Sed hoc est signum non proditiōnis, sed profectiōnis, classis ab imperatore datum. Post hæc videamus, qualem œconomiam rerum per hanc noctem poëta dispeſcuerit. Nox non erat illunis, aut sublustris: sed plenilunium: v. not. v. 255. Classis a Tenedo redux face e navi prætoria sublata ad litus Trojanum appellit; aperit iis portas globus heroum, qui ex Equo prodierant: 250—267. Per somnum Æneas Hectoris viso monetur, ut fugiat: 268—297. Expergefactus cade et incendio omnia misceri videt; exit domo, et cum manu alia Trojanorum per mediam urbem incedit: 359. Occurrit Androgeos, quo cum comitibus cæso Trojani Corcebo auctore cæſorum arma induunt; at ejusdem Corcebi temeritate proditi cladem accipiunt. Æneas cum paucis ad acropolin pervenit: 437. Pugnatur et hic, sed cum Trojanorum strage. Æneas motus adſpectu cadis Priami, tum a Venere monitus, domum suam repetit: 559. 588—632. Anchisen patrem, primo reluctantem, mox prodigio monitum, cum conjugē et nato abducit: 720. Jam urbem egressus desiderata uxore redit in urbem: ab ejus umbra meliora edoctus ad suos redit, et sub diei ortum (801) Idam fuga petit.

EXCURSUS IX.

De Penatibus, Palladio et Vesta.

II, 293. 296. 297. *Sacra suosque tibi commendat Troja Penates—Sic cit et manibus vittas, Vestamque potentem, æternumque adytis offert penetralibus ignem.* Quid tandem illud sit, quod Æneas capta Troja sicum in Italiam abduxerit, nam modo Penates, modo Palladium, modo Vesta memoratur, fuerintne privati Æneæ an publici Penates, et qua specie vel fuerint vel sint crediti, paucis juvat inquirere, quantum quidem ad loca nonnulla poëtae declaranda facere id potest; quandoquidem poëta Penatium religione tam præclare usus est ad majorem Æneæ fati, errori et ad Italiam accessui, dignitatem mirationemque conciliandam. Multo enim augustiora omnia videri facile intelligas, si inferre Æneam Latio Penates (*inferretque deos Latio*) quam Latium accessisse audias, et sic porro. Primum poëta *Palladium* rem facit a Penatibus diversam, abreptum illud ab Ulyſſe et Diomede lib. II, 163

sq. *impius ex quo* etc. At, quos Æneas asportavit, *Penates* fuere. Primus de iis locus est Æn. II, 293 sq., ubi Hector per somnum ad Æneam: *Sacra suosque tibi commendat Troja Penates; Hos cape fatorum comites.* Paulo post v. 296 *Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem Æternumque adytis effert penetralibus ignem.* Et mox, postquam Anchisen in humeros receperat, v. 717 *Tu genitor, cape sacra manu patriosque Penates.* Medio loco, quod poëtæ facere possunt et solent, alterum, *Penates*, tacuit, et solum *vittas Vestam et ignem* memoravit, tamquam partem *sacrorum*, quæ primo et tertio loco memoravit: *Sacra suosque Penates*; scilicet *sacra* univérse, et in iis etiam *Penates*. Etiam Seneca de Benef. III, 37 *Anchises complexus sacra ac Penates deos.* Tandem Æneas de se lib. III, 12 *feror exsul in altum Cum sociis natoque Penatibus et magnis dis.* Ex naturali verborum ordine alii *Penates*, alii *magni dii* esse debent. Atqui communis est veterum opinio, eosdem fuisse *Penates et deos magnos* e Samothracia. Varronem et Heminam Cassium laudat Serv. ad I, 378 (unde Pompon. Sab. ad I, 68 sua transtulit) et Macrob. III Sat. 4: adde Serv. ad II, 296. III, 12. *Iidem aii patrii, θεοὶ πατριῶν.* Sed et ipse Virgilius III, 159, ubi *Penates Æneæ* per somnum apparent: *Tu mænia magnis magna para.* Videntur adeo eadem esse *Numina magna* v. 264. Itaque declarative in illo III, 12 loco positum esse debet: *Penatibus et magnis dis.* cf. not. ad ea loca. *Iidem divi*, et declarative III, 148 *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates.*

De Palladio et Vesta mox videbimus, paucis præmissis de *Penatibus*. Ex locis laudatis colligi posse videtur, omnia ista adeoque et ipsos *Penates* in Æneæ domo fuisse; namque ex ea efferuntur. Atqui hoc poëtæ consilio, et aliorum locorum sententiæ, ipsique rei, repugnaret. Nam *publici Trojæ Penates, dii patrii*, non Æneæ privati esse debuere, qui in Italiam abducti ad Romanos tandem pervenerunt. Et sunt loca, in quibus passim *Trojæ Penates* dicuntur. Sic II, 293 *Sacra suosque tibi commendat Troja Penates.* VII, 121 *Vosque, ait, o fidi Trojæ salvete Penates.* V, 62 *adhibite Penates Et patrios epulis, et quos colit hospes Acastes,* et v. 632 *O patria et rapti nequicquam ex hoste Penates.* Tandem IX, 258 *Excipit Ascanius: Per magnos, Nise, Penates Assaracique Larem et canæ penetralia Vestæ.* Et in ipso illo loco II, 297 *adytum penetrabile* commemoratur, quod ad templum spectare debet. Si igitur *publici Penates* fuere, poëta obscurum et intactum reliquit, cur in Æneæ domo *Penates publici* habeban-

habebantur, et quomodo ad Æneam potissimum Penatium cura spectabat. Poëtæ fatis erat, Hectoris umbræ monitu id factum declarare. Eo loco, quo de Ænea τὰ ἰσορούμενα afferimus (Diquif. II de rer. inv. f. VI. Excursf. XVII ad lib. II. Excursf. I ad lib. III et al.), plura olim esse commemorata apparebit, quibus poëta insistere et rem, tamquam vulgatam fatis, tacite sequi poterat. Sed, quod inprimis ejus animum impellere potuit, est forte hoc, quod Æneam sacerdotio functum tradiderat antiquitas. Certe ex Dictye IV, 17 discimus, *Apollinis sacra eum præcipue esse tuitum*; et, secundum Menecratem Xanthium a Dionysf. Halic. I, 48 excitatum, Æneas ad defectionem a Priamo hoc ipso erat adductus, quod *sacerdotii dignitate* ab eo fuerat exclusus, ἀπιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀπὸ γερῶν ἱερωῶν ἐξειργόμενος. Fundus rei Iliad. v, 461 αἰεὶ γὰρ Πριάμῳ ἐπεμήνιε δίῳ, Οὐνεκ' ἄρ' ἔσθλὸν ἔοντα μετ' ἀνδράσιν οὔτι τίσκεν. Cæterum vulgo in arce Penates servati narrantur; cf. Dionysf. Halic. I, 46. 69 et al. et hoc ex perpetuo veterum civitatum more ita se habere debuit. Hoc tamen sequi poëta non potuit, qui Æneæ domum in alia urbis parte sitam esse voluit, unde mox ad arcem accederet. Apponam Hellenici Lesbii, vetustissimi scriptoris, narrationem apud Dionysf. Halic. I, 46. 47. Urbe capta, inquit, Æneas cum suis Dardaniis se recepit in arcem Pergamum, ἐν ἧ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῶα τοῖς Τρωσὶν ἦν, eamque defendit. Cum tamen videret hostium impetum diu sustineri non posse, hominum corpora καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῶα et opes servare studet; tum, infirma multitudine præmissa, ipse cum juvenibus in Idæ munitiora loca discessit, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς συναρίσι τὸν τε πατέρα καὶ τὸς θεοὺς πατρῶες. Inde induciis cum hostibus factis discessit, παραλαβὼν τὸν πατέρα καὶ τὰ ἔδη τῶν θεῶν h. e. simulacra. Et agro Laurente capto c. 55. f. alii in locum indictum Penates (τὰ ἔδη τῶν θεῶν) e navibus efferunt, alii vero bases (βάθρα) et aras ipsis statuunt, mulieres autem cum ululatu et choreis sacra prosequuntur, et c. 57 ἰδρύεται τὰ ἔδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρητίσῳ.

Fuisse autem Penates simulacra deorum, et quidem, cum ab Ænea portari possent, lignea, formaque deorum solita, ex locis seqq. apparere videtur: III Æn. 148 *Effigies sacrae divum Phrygiique Penates, Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis*, et v. 173 *coram cognoscere vultus Velatasque comas præsentiaque ora videbar*. Servius ad III, 148 hæc habet: “*Varro sane Rerum Humanarum secundo ait, “Æneam deos Penates in Italiam reduxisse (hoc et Macrobr. III, “4 repetit), quædam lignea vel lapidea figilla, quod evidenter*

“ exprimit

“ exprimit dicendo : *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates* ; “ quamvis alio loco alias opiniones sequutus diversa dixerit.” Romam, ut mox videbimus, deducti arcana primum religione haberi, mox tamen hominum conspectui subjici ac vulgari cœperunt. Nam Dionys. Halic. I, 68 Romæ in æde deum Penatium sub Veliis (v. paullo inf.), duo Genios seu adolescentes sedentium habitu et hastam manu tenentium viderat, eoque Timæi fidem elevat, qui mera κηρύκεια, *caduceos*, esse ab indigenis audierat ; forte tamen nec hoc falso, si id ad informia rudis artis opera referas. In numis, gemmis, marmoribus, ut in Tab. Iliaca n. 98 et 117 (sed talia unicuique, libros evolventi, occurrentia ambitiose memorare piget), Anchises Æneæ humeris hærens tenet capsulam vel ædiculam, qua Penates inclusi sunt ; in aliis tamen Palladium tenet ; quod nonnunquam ipsis Æneæ manibus insitit ; nam peplo involutos Penates tenens Æneas (πέπλος περισχών, ut Lycophr. 1266) mihi nondum in priscis monumentis occurrit.

Hæc igitur simulacra, hos Penates, Italiæ inferri, fatale erat. cf. III, 167 sqq. Atque habuit utique res eventum suum ; collocati sunt Penates Lavinii (secundum Lycophr. 1261 in Palladis templo) unde mox, Alba Longa condita, cum in novam urbem deducendi essent, cedere loco noluerunt, v. Dionys. Halic. I, 67. Orig. G. Rom. 17 et alios. Romam tamen aliquando migrare non recusarunt, siquidem Penatium ædes Romæ fuit sub Velia, non longe ab æde Vestæ, v. Dionys. ibid., incendio Neroniano deleta. v. Tacit. Ann. XV, 41. Non enim recte alii tradiderunt in Vestæ templo Penates servatos. v. ad Tacit. l. c. cf. Donat. III, 3 de Urbe Roma.

Etiam *Vestam* cum igni æterno Æneas abstulisse Troja creditus. Æn. II, 296 *vittas Vestamque potentem* effert Hectoris umbra. Adde v. 744. 745. Ovid. Fast. III, 423. sqq., unde *Iliaci foci Vestæ, Iliaci ignes* etc. In sacro Lavinienti a Coss. faciendo cum Penatibus etiam Vestæ sacrificatum, Macrobr. III Sat. 4 et Serv. ad Æn. II, 296 notarunt.

Palladium tandem, h. e. signum Palladis, antiqua religione cultum et διίπετὸς habitum (v. Apollod. III, 12, 3, et Not. p. 744 sqq.), cum ipsis Penatibus Æneam extulisse narrant quidem alii, poeta vero, ut supra dictum, non memorat, quippe qui eam narrationem sequitur, quæ pro antiquiore habenda est, furtim illud ab Ulyssæ et Diomede jam ante Trojam captam ablatum fuisse, v. Æn. II. 164 sqq., Heleni consilio, v. Conon. 34, ab Antenore proditum Achivis, ut alii addunt ; sed res va-

riis modis a poëtis ornata. Ita sponte et volentem sequutam esse Palladem alii memoraverunt. vid. Ovid. *Fast.* VI, 431. In quem sensum Tryphiodori v. 54 ex lectione Cod. Medic. (secus quam Lennep. ad. Coluth. v. 196 volebat) est constituendus. Ἥλαθε δὲ καὶ Δαναοῖσιν ἐὼν βεβήτας ἀγνὸν ἄγνωστα Ληϊστὴ μὲν εἶσα, φίλους δ' ἐπίκουρος Ἀθήνη, h. e. *furto quidem abdueta, Achivis tamen propitia.* Distinguendus autem hic Ulyssis in urbem ingressus ab altero illo, quo mendici habitu res et consilia Trojanorum speculatus est. v. Odyss. δ, 244 sqq. Eurip. *Hecuba* 239 sqq. add. *Rhes.* 501. 710 sq. Quintus Cal. utrumque ingressum tantum strictim memorat, V. 278. X, 346, quod minor, nam Leschen in eo exponendo operam navasse discimus ex Procli Argumento Iliadis parvæ; Ὀδυσσεὺς δὲ αἰκισάμενος ἑαυτὸν, κατὰ σκοπὸς εἰς Ἴλιον παραγίνεται, καὶ ἀναγνωρισθεὶς ἰφ' Ἑλένης, περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως συντίθεται. κτείνας δὲ τινὰς τῶν Τρώων ἐπὶ τὰς κὰς ἀφικνεῖται. καὶ μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλὰδιον ἐκκρημίζει ἐκ τῆς Ἰλίου. Sequitur tunc de principibus in Equum fe abscondentibus. Ex loco altero Quinti laudato X, 346 discas Alcathoum, custodem Palladii cæsum, esse eum, quem in gemmis prostratum ante Diomedem vides. Notum enim est, gemmas nobilissimas Dioscoridis, Solonis, Hylli aliorumque sacrilegium hoc Palladii ablati exhibere. Creditum tamen inter Romanos Palladium hoc Romæ in Vestæ templo fervari, fatale enim hoc urbi habitum; nec ulli viro, ne Pontifici quidem Maximo, videre illud fas fuit. Quibus de rebus multi egerunt. Satis est comparare Ovid. VI *Fast.* 421. 431 sqq. Hinc Vestam interdum cum Palladio videas, ut in Sarda apud Maffeam Gemm. ant. P. II, n. 76. Omittimus quæ de gente Nautia, in cuius tutela Palladium habebatur, aliisque rebus disputari possint. Adhuc sub Commodo in templi Vestæ incendio servatum illud, ap. Herodian, I, 45, et ab Elagabalo loco motum, lib. V, 15, narratur. Ex altera parte non minus Athenienses Palladium Trojanum in sua arce fervare videri volebant, v. Pausan. I, 28; item Argivi, Paus. II, 23; et notum est, omnino plures urbes Palladium sibi vindicasse: cf. *du Theil* V. C. To. XXXIX *Hist. de l'Acad. des Inscri.* p. 238. A Diomede Æneæ reditum Palladium commenti erant feriores: ut Cedren. p. 135 C. D. et Malela p. 212. Scilicet religionum harum tam diversarum a poëtis variis modis ornatarum cum fidem adstruere vellent urbium scriptores, passim et grammatici, atque ostendere, quomodo ad Æneam rediisset Palladium a Græcis ablatum, multa commenti sunt, quibus tota hæc de

de Palladio quæstio ita obscurata est, ut multorum doctorum virorum, qui expedire rem volebant, otium consumferit. Nobis satis est causas diversitatis indicasse. Occurrit autem cum Palladio Æneas, in multis numis gentis Juliæ, armata virguncula stantis habitu; eadem fere specie, qua in monumentis id quoque Palladium conspicitur, quod Diomedes cum Ulyssæ abtulit; cf. Apollod. Bibl. III, 12, 3, et ipse Virgilius Æn. II, 172 *Vix positum castris simulacrum; arsere coruscæ Luminibus flammæ arrectis,—terque ipsa solo emicuit parmamque ferens hastamque trementem.* An vero Palladis signum hoc idem habendum sit, aut a poëtis habitum fuerit, quod in templo Palladis in arce Ilii sito visebatur, et in cujus genibus pepulum Trojanæ mulieres apponunt Iliad. ζ, 273. 303, Burmannus illo loco quærit; sed ut idem haberi possit, noli cum viro doctiss. Θείων Ἀθηνῶν ἐπιγένησιν interpretari *ad genua*, quod jam Strabo refellit, multo minus *induere*. Nam diversa in arce Palladis signa esse et potuere et debuere. Etiam in nostro poëta lib. II, 225 sqq., postquam v. 165 sq. ablatum jam Palladium memoratum erat, angues, qui Laocoontem cum filiis eiferant, in templum Minervæ in arce fugiunt, *Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur.* Et quale dicemus fuisse Palladis signum illud, quod, Cassandra ab Ajace Oilei violata, avertit vultum? v. Lycophr. Cassandra v. 361. Quint. Cal. XIII, 425 sq., quod bene poëta noster ad aliam rem ornandam transfudit Æn. II, 172. Non igitur Maro sui oblitus videri debet, sed diversa fuere in arce Palladis signa; nec modo diversis in locis, sed et eodem in loco; nam fatale τὸ διοπετὲς Ἀθηνῶν Παλλάδιον, πολλῶν ὄντων τὸ σμικρότατον αρ. Conon. 34. Diversum a Penatibus Palladium illud διοπετὲς a plerisque, et ab ipso poëta, habitum vidimus; sed ex aliorum doctrina *Pallas* cum *Junone* iis ipsis diis Penatibus erat accensenda. v. Macrob. III, 4. *Apollinem* et *Neptunum* alii apud eundem, frustra advocato versu Æn. III, 119; at *Tusci Cererem, Palem et Fortunam Penates* tradiderant. v. Serv. ad Æn. II, 119. III, 12. Quæ omnia ita componi possunt, ut partim obscuram ac parum expressam Penatium formam conjecturæ locum fecisse dicamus, partim diversis temporibus diversas Samothracum religiones, multo magis eas, quæ inde erant derivatæ, diversasque *deorum magnorum* interpretationes fuisse meminerimus. Redit adeo disputatio ad *deos Cabiros*, de quibus, post Guthberleti libellum, multa satis subtiliter quæsitæ sunt etiam a Frereto (*Hist. de l' Acad. Inscr. Tom. XXVII*), sed ad opiniones magis et conjectationes, quam ad veterum historiarum fidem: ad ejus in-

primis

primis ductum de iis disputatum est nuper a Viro Ill. *Ste Croix* (*Recherches sur les Mythes* p. 26). Inter Britannos ingenia in hoc argumento exercuere (*Wife*) *Of the first Inhabitants of Europe* p. 38, et Vir doctiss. idem et sagaciss. *Jac. Bryant. Analysis* Tom. II, p. 461. Alienum ab h. l. et consilio esset, ad hypotheses et opiniones deerrare. Loca class. sunt Strab. X, p. 723—726. Schol. Apollonii I, 916. Dionys. Halic. I, 67—69. Macrobius III, 4. Quæ ex his, ut simpliciora, ita probabiliora habeo, hæc sunt: magnas intercessisse mutationes harum religionum: ab initio fuisse Cælum et Terram; postea accessisse duo alios: nunc quatuor ista numina, domesticis nominibus insignita, interpretatione varia ad diversos deos Græcorum referri cœpisse: igitur in illis memorari videas Cererem et Proserpinam, Haden et Mercurium, ab aliis Bacchum et Jovem; etiam Vulcanum in iis quæsitum, item Cybelen: nec improbable sit, adscita fuisse hæc ipsa sacra seriori ætate; quæ fortuna fuit cum aliarum religionum, tum imprimis arcanarum: in quas, ut nostra quoque ætate factum videmus, intulit quisque quæ vigilans stertensve somniabat, imprimis super rerum natura ejusque vi genetrice. Quia autem duorum adolescentum, prisco more, tamquam fratrum junctorum, signa oculis occurrebant: confusi tandem illi sunt cum Dioscuris. Turbas alias fecit hoc, quod et ipsi sacerdotes dicti sunt Cabiri.

Cæterum Penates, ignem sacrum, et Palladium etiam jungit Lucan. IX, 990—994 docto in loco; et quæ de Palladio tradita erant, traducta aliquando sunt ad deam Pessinuntiam: v. Herodian. I, 35. Egit quoque, quod nunc didici, de diis Penatibus Meziriæ. ad Epp. Ovid. T. II, pag. 185. Interea, hac opportunitate data, obiter adhuc monebo, ut animadvertas, quanta *religionum Trojanarum*, quippe quæ inter antiquissimas fuere, *simplicitas* fuerit. Suis sane nominibus, hoc est Græcis, numina Trojanorum effert Homerus: facile tamen ad elementorum naturæ genera et formas deos illos revoces. Colebatur in arce *Minerva* et *Apollo*: Iliad. ζ, 88. ε, 446, Quint Smyrn. XIII, 433 sqq., *Jupiter* in Ida sacrarium habebat, alterum in acropoli: Iliad. χ, 171, 2, alia religio *Neptuni* erat. Cum his *Penates* e religione antiqua Samothracica. Commode his numinibus et sacris memorandis usus est Maro: E templo *Palladis* Palladium raptum II, 165 sq. ex Iliad. ζ, 297, et in idem pompa cum peplo ducta I, 479 sq. Aliud *Palladis* templum in urbe fuit: e quo *Cassandram* abstrahi vident Trojani II, 404. 425, nam ab hoc
ad

ad arcem pergunt Æneas et focii 437. *Apollo*, Thymbrae et Sminthei nomine Chrysaë, tum in ipsa arce templum habuit: unde ejus sacerdos Panthus II, 318 *arcis Phœbique sacerdos*. add. 429. 430. Apollini cum Neptuno sacra facit Æneas III, 119 tamquam diis patriis. Scilicet ille Trojae tutela et praeses deus: VI, 56. *Neptuni* sacerdos Laocoon sacra ex antiquo more ad littus faciens II, 201. *Cybele* e Creta repetita III, 111 proprie ad Phryges spectabat: in Ida coli solita: IX, 80 sq. X, 252 sq. *Vestam* addit Virgilius (v. p. 303 med. add. Excurs. XII ad lib. II, p. 310), nescio an de suo; si auctoritatem habuit, ad Phrygum religionem, *Matrem deum*, spectare illa potuit; probabile fit, hanc ipsam in *Venere* latere, quam Homerus inter numina Trojanis studentia retulit, etsi alia ejus dea religio Trojae non occurrit. Veneris tamen templum in arce effictum video in Tabula Iliaca n. 107. *Junonis* quoque fecit templum in arce II, 761, et *Cereris* facellum ante urbem II, 714; hæc forte de suo; nam in Homero memorata non memini.

Cum autem Romani et ipsi Jovem, Junonem et Palladem, in arce colerent tamquam deos imperii praesides, voluere interdum poetæ et hos e Troja Romam traductos haberi. In conditionibus quoque pacis inter Latinos et Trojanos habetur hoc, quod sacra Trojana recipiuntur a Latinis: XII, 192 *sacra deosque dabo*, et 836 *morem ritusque sacrorum adjiciam*.

EXCURSUS X.

De Coræbo.

II, 341 sqq. 386 sq. 424. 425. De Coræbo Mygdonis f. argumentum, pro epifodio inductum a Virgilio, variis modis a veteribus fuisse tractatum videtur, donec tandem stulti et vecordis hominis personam ei induerent, ut adeo in proverbium abiret: de quo v. loca ap. Cerdam. Ad v. 341 Servius: *Hunc autem Coræbum stultum inducit Euphorion, quem et Virgilius sequitur, dans ei inf. 390 Dolus an virtus quis in hoste requirat? cum sit turpissima dolo quaesita victoria*. Prius illud notatu dignum; Euphorion enim Coræbo, temerario forte in Achivos facto impetu; personam vecordis hominis primum addidisse videtur; dum scilicet argumento ab aliis tractato novitatis gratiam conciliare volebat. Etiam Pompon. Sab. *Euphorion, inquit, inducit eum stultum*. Sed alterum, quod in Servio *Euphorionem Virgilius sequi traditur*, grammatici commentum est, nec, nisi alia fuere in Euphorione, quæ expressa forte sunt a poeta, ex hoc liquet,

an Euphorionem ante oculos habuerit Virgilius; quod adeo sine fundo idoneo ex h. l. ponit Jac. Nic. Loënsis Epiphyll. II, 3, ut non magis vera sunt, quæ de carmine *Minxade* deprompta a Virgilio esse vult. In Polygnotti tabula ap. Pausan. X, 27 Coræbus etiam erat expressus, ubi ille addit: ejus monumentum nobile in Phrygum finibus, et Mygdonas ab eo nomen habuisse; quod falsum; nam *Mygdones* antiqua Thracum stirps fuere. Venisse eum ad Cassandræ nuptias, et occisum. ὡς μὲν ὁ πλείων λόγος, a Neoptolemo; *Lescheus* autem a Diomede interemptum carminibus prodidit. Itaque Virgilius tertium aliquem auctorem sequutus est, nam is v. 425 a Peneleo interfectum tradit. Cum Lescheo facit Quintus Calab. XIII, 168 sq. Ad aram interfectum exhibet etiam Tabula Iliaca n. 104. Patrem saltem *Mygdonem* Homerus suppeditaverat; nam Mygdonem et Otreum Priamus olim copias Phrygum adversus Amazones ducere viderat: Iliad. γ, 184 sqq. In Epitome Iliados v. 248 est *clara factus tellure Coræbus*: quod non fati assequor. Venerat ille e Phrygia. Alius Mygdon est Amyci frater in Heracliis et Argonauticis: v. Not. ad Apollod. p. 379. Cæterum quæ subjiciuntur, Coræbum Cassandræ amore incensum operam Priamo in hoc bello obtulisse, eleganter ab Homericis Othryoneo Iliad. v, 363 sqq. traducta sunt, sed multo suavius et ornatius, imprimis hoc: *Infelix qui non sponsæ responsa furentis* Audierit.

EXCURSUS XI.

De Priami nece.

II, 506 *Forſitan et Priami fuerint quæ fata requiras*. Etiam super Priami cæde narrationis fuit diverſitas. Adeat, qui ſingula cognoscere cupit, Servium, Pompon. Sab., Quintum XIII, 220—241 sqq. Abſtractum ab ara ad fores regias a Neoptolemo cæsum Lesches narraverat: ut eſt apud Pauſan. V, 27, p. 865. Virgilius vulgarem rationem ſequitur, cujus fundum fuiſſe Ἴλιου πύργῳ Arctini nunc ex Proclo comperio, eximie tamen omnia ornavit. Sed ab Euripide Troad. 479. 481 ſeqq. mutatus eſt ea, quæ de *Hecuba* 515—524 egregie ad miſerationem ficta ſunt, ſimul tamen Homeri ductu Iliad. ω, 200 ſqq. (non ex Iliad. η, 108 ſqq.), ubi Priamus ad Achæorum caſtra iter ſuſcepturus, ſtat ἐν μέσῳ ἕρκει lib. et preces ad Jovem faciens. *Polite* cædem memoraverant et alii, ut e Quinto Cal. XIII. 214 intelligitur, et forte primo loco Steſichorus in Ἴλιε πύργῳ, ut ex Tabula Iliaca conjicias, quæ totum hoc factum eodem

eodem modo, ut Virgilius, exhibet n. 105. 106. Nam *Lesches* de Priamo aliter tradiderat, ut jam ex Paus. X, 27 notavimus. Quæ vero ad miserationem poëta comparata interposuit, non alibi invenio; etsi orationem Priami ad Pyrrhum habitam recitat Quint. Cal. XIII, 225 sqq. Tryphiodorus affectum infert non male v. 624 sqq. Porro Priamus *ad aram Jovis Hercei* (Ἑρκείου) cæditur, communi poëtarum et Grammaticorum narratione. Sed in hac difficultas occurrit. Veteres enim Græci eam in aula sub dio positam memorant. Athen. IV, p. 189 E "Ὀμηρος δὲ τὴν αὐλὴν αἰεὶ τάττει ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων τόπων. Ἐνθα ἦν ὁ τῷ Ἑρκείῳ Ζηνὸς βωμὸς (scilicet apud Homerum qui ædes intrat, primum ἔρκος, in hoc αὐλὴν subit, tum πρὸδομον, tandem ad δάλαμον procedit). Vide Eurip. Troad. 482. 483. Pausan. IV, 17, p. 321. X, 25, p. 865, adde II, 24 (ubi narrat, Jovis trioculi signum fuisse, transportatum mox Argos a Sthenelo; is enim illud in prædæ parte acceperat: lib. VIII, 46, p. 694). Quintus Cal. XIII, 222, ubi not. Tryphiod. 622, alios Cerda laudavit. Sed primo loco nominare licet Arctinum l. l., e quo Proclus: καὶ Νεοπτόλεμος μὲν ἀποκτείνει Πρίαμον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἑρκείου βωμὸν καταφυγόντα. Virgilius ex parte hos auctores ante oculos habuit, ex atrio tamen in impluvium rem traduxit; *Penates* enim memorat (privatos utique Priami, puto, non publicos), quorum ara in penetralibus tecti esse solebat, sub impluvio, non in aula. Forte dicas illum aut (quo Servius ducit) Jovem per Penates esse interpretatum (etsi plura simulacra, non unum Jovis signum, videtur agnoscere v. 517. Sed et de uno intelligi potest, et cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413), aut Penates pro ipsa domo dixisse, quam inumbrabat laurus; ut jam Cerda acceperat. Sed hæc dura sunt. Cæterum si alii, ut Quintus Cal. VI, 147. XIII, 436, aram Jovis Hercei in arce ponunt, recte utique hoc faciunt; nam regia Priami erat in arce.

EXCURSUS XII.

De Helena recepta.

II, 567 sqq. Helenæ recuperationem varie a veteribus poëtis fuisse expositam, vel ex lib. VI, 525, ubi illa et urbem et maritum Deiphobum Achivis prodit, et ex imitatoribus, quos habemus, apparet: v. Quint. Cal. XIII, 354 sqq. 385 sqq. (ubi, quæ hic de Ænea memorantur, Menelao tributa videbis: im-

Том. II.

U

petum

petum occidendi Helenam et Veneris interventum) XIV, 39 fqq. Tryphiod. 602—621. Multo magis variarunt narrationem Tragici pro consilio suo, et modo crimen et culpam perfidiæ in eam cumularunt, modo extenuarunt. In Arctini Excidio Ilii ita traditum erat: Μενέλαος δὲ ἀνευρῶν Ἑλένην, ἐπὶ τὰς ναῦς κατὰγει, Διήφοβον φονεύσας. Euripidem plane hic deserit Virgilius, si nobilissimum Troadum locum compares 860—1058. Mox *limina Vestæ servantem* dixit Helenam. Ad templum Vestæ referunt, ad quod illa confugerat; quod sane esse debuit in Pergamo, acropoli, ut templa alia: de quibus sub f. Excurs. IX dictum est. Vestam autem Æneas abduxit, cum Ilio excederet: II, 296. 297. v. Excurs. eund. Erat Helena in thalamo Deiphobi, unius ex Priami filiis; adeoque, ut reliqui stirpis regis, in ipsa regia. cf. sup. 503. Iliad. ζ, 242 fqq. Pugna gravis facta est ad eam domum, Menelao et Ulyssæ irrumpentibus: Odyss. θ, 517. Æn. VI, 525 fqq. Paride autem a Philoctete occiso, Deiphobus Helenam abduxerat: v. Eurip. Troad. 952 sq. cf. Conon. Narr. 34 et sup. not. ad v. 310. Nec minus luxuriarunt Tragicorum ingenia in reducenda Helena: cum Homerus simpliciter eam cum Menelao domum rediisse narrasset. Singulare est, quod cum Antenoridis Helena Cyrenen pervenisse narratur: Pindar. Pyth. 5, 110. Verum Antenoridæ erant in comitatu Menelai, cum quo illa inter cæteros errores, per quos maritus iactatus fuit, etiam Libyam adiit. Exposuerat hæc Lyfimachus ἐν Νέσοις. cf. Schol. ad Lycophr. 874.

EXCURSUS XIII.

Anchises humeris Æneæ asportatus.

II, 721—723 *Hæc fatus—Succedoque oneri.* Plurium veterum monumentorum notum argumentum, inprimis gemmarum et numorum, v. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 373. 374. in qua n. 109 hæc etiam Æneæ fuga occurrit, et quidem Mercurio duce; et Saxius V. C. ad Virgilium Justic. T. IV, pag. 41. Præverat haud dubie inter Cyclicos Lesches. vid. Quint. Smyrn. XIII, 145 fqq. 300 fqq. Ut autem humeris asportandus esset Anchises, non tam decrepita senectus, quam debilitatio ex fulminis afflatu effecerat. v. Exc. XVII. Obfervare licet etiam in gemmis nonnullis τὸ βύσσινον φαίγος in Anchisæ tergo fluctuans, quod Sophocles in *Laocoonte* notaverat ap. Dionys.

Dionys. Halic. I, 48. cf. Disquis. de Invent. mater. Æneidis f. V.

EXCURSUS XIV.

De Creusa.

II, 735. *Creusa* in Polygnoti tabula apud Delphos inter captivas erat relata. v. Pauf. X, 26, ubi addit, secundum alios eam tamquam Æneæ uxorem per deorum matrem ac Venerem a servitute fuisse liberatam. Atque hoc sequitur Virgilius. cf. v. 788. At Lescheus eodem Pausania teste et Cypria carmina Eurydicen Æneæ uxorem dederant. Videntur tamen iidem eam Æneæ fugæ comitem addidisse; namque in Tabula Iliaca n. 109, quæ ex Lescheo magnam partem expressa est, uxor Æneam sequitur. *Creusa* Sophoclis fuit fabula, sed, an ad hanc nostram trahenda, ignoratur. *Creusæ* nostræ et Apollinis filium Anium, nepotem Andrum, tradebant scriptores, qui de Andriorum originibus scripserant. v. Conon. Narrat. XLI. cf. Excurs. I ad lib. III. Mox, ubi Æneas *portis* i.e. appropinquasse narrat, *Porta* intelligenda est ab hoste averfa, versus Idam et partes australes, unde tamen non minus littus peti poterat. Quintus Cal. X, 338 sqq. ex antiquioribus poëtis cyclicis, ut arbitror, quatuor portas Trojæ memorat: Scæas, Idæas, tertiam, quæ versu campi planitiem, et quartam, quæ ad Simoëntem ducebat. Scææ versus occidentem spectabant, eadem etiam Dardaniæ dictæ; etfi has alii versus orientem fitas esse volebant, vide Eustath. p. 608. 609. 1274, 1, et Hesychium in *Δαξδάνισι*. Adde Daret. Excid. Tr. c. 4. Hæc per se levia ac vana in *Trojæ topographia* ad poëtarum loca nonnulla declaranda utilitatem habent. v. de ea Commentat. in To. VI. *Commentatt. Soc. R. Gott.*

EXCURSUS XV.

II, 781. 782 *Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva Inter opima virum leni fluit agmine Thybris: Illic res lætæ regnumque et regia conjux Parta tibi.* In his versibus gravis censura poëtae occurrit. Audierat scilicet Æneas jam tum ex *Creusa*, quam in terram fata eum essent ductura: norat Hesperiam et Tiberim; ipse Tiberim in discessu ab Andromache facto memorat lib. III, 500 sq. Latium fociis ostendit laborum finem I, 205 *Tendimus in Latium* etc. et Apollinis Grynei oraculum, quod lib. IV, 345. 346 de sedibus in Italia fato destinatis haud dubie jam ante dis-

cessum e Troja acceperat. Atqui in sequente libro Æneam in Thracia, mox in Creta considerare videbimus, Hesperia et Tiberis plane immemorem, neque oraculum Apollinis in Delo acceptum, nec Penatum monitum in hunc sensum interpretantem, quod tamen facere necesse erat ei, qui hæc ex conjugē sua audierat. Quomodo porro classē parare poterant III, 7 *Incerti quo fata trabant, ubi sistere detur?* et 87 *Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?* In Servianis jam olim fuisse videtur, qui hæc deprehenderet: *Cur ergo, inquit, Æneas horum non meminit et confidit in Thracia et aliis locis?* Et ad III, 181 etiam alios hic hæsisse intellexi e Burm. nota. Potest tamen aliquid, nec sine colore, responderi: quod *Hesperia* sive *Italia* terra tum erat ignota, obscuri nominis et ignoti situs, multo magis Tiberis; unde de eo non male inf. lib. V, 83 *Ausonium*, quicumque est, *quæere Thybrim*; quodque Creusæ monitum, ut solent res obscuræ aut minus probabiles, parum alte in Æneæ animum descenderat; non magis ac Cassandræ vaticinium lib. III, 183 sqq. Unde et Anchises ibi adjungit v. 186. 187 *Sed quis ad Hesperia venturos littora Teucros crederet!* Bona est in hanc fere sententiam nota Holdsworthi p. 236. cf. p. 232.

EXCURSUS XVI.

II, 801 *Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ Ducebatque diem.* Noto poetarum more sidera montibus oriuntur vel occidunt; v. c. Apollon. I, 1273, quem autem alium quam Idam montem memorare h. l. poterat poeta? Ita Eurip. Troad. 1058. Idam *τέμνονα πρωτοβόλον ἀλίω* eadem ratione memorat. Grammatici tamen alteram illam formam, *sibi deserit Hesperus Oetam* VIII Ecl. 30, comparantes super Ida arguantur. Pompon. Sab. ad h. l. *Describit diem, cum sol in ariete est; tum videtur oriri e cacumine montis Idæ. Ergo et mense Martio direpta fuerit Troja.* De hoc quidem, quod ultimo loco positum, aliter tradiderant veteres, v. Excursus ad lib. III princ. Quod ad prius illud attinet, an verum sit id, quod satis subtiliter enarrat Grammaticus, nescio. At illud satis constat, poetam non de Sole sed de Veneris stella loqui. Aliud circa solis ortum phænomenon memoratur ex monte Ida, sed non nisi circa Caniculæ ortum, apud Diodor. XVII, 7. et Lucret. V, 662 sqq. vide Voss. ad Melam lib. I, c. 18. *Luciferum* autem, seu Veneris stellam, etiam cum respectu fabulæ memorasse videtur a Servio et Varrone laudata. Stellam enim illam ab Ænea, donec ad Laurentem agrum venisset, semper fuisse visam, narratum est. Est aliqua poetarum

ars

ars etiam in his, cui tamen indulgere admodum quemquam nolim.

EXCURSUS XVII.

De Æneæ discessu ex urbe : ejusque patre et stirpe.

II sub fin. Copiose et ornate poëtam fata et facta Æneæ in ipso Trojæ excidio exponere vidimus. Ut tamen appareat, partim hæc minime poëtam temere et ad libidinem finxisse, partim quo ille judicio inter plures narrationes eam, quæ sibi utilissima erat, amplexus sit, ea breviter, quæ ab aliis his de rebus narrata sunt, subjicere non pigebit.

Quod igitur urbe ab hostibus ex infidiis capta Æneas ad arcem accurrit, multaque strenue facit, noli poëtæ commentum existimare. Fuit utique ea de Æneæ virtute fama, et, quam multa ad arcem Pergamum defendendam fortiter ac sapienter egerit Æneas, quomodo, salute desperata, partem civium fortunarumque salvam per portam averfam in Idæ tuta eduxerit, pactioneque cum Achivis facta discesserit, ex Hellanico, antiquissimo scriptore, diserte narrat Dionys. I, 46. 47 (pag. 36), qui locus accurate est legendus. In Arctini Excidio Ilii Æneas jam post Laocoontis necem in montem Idam secesserat.

Virgilius quidem Æneam quasi in urbe Troja domicilium habentem inducit, Anchisæque domum in parte urbis ab arce remota memorat II, 299 sqq. At Homerus Æneam ab urbe Dardano adduxit v. Iliad. β, 819 sqq., quam cum regione Dardania ille regebat v. Strabo XIII, p 596 D. Sita illa ad ipsas Idæ radices, unde Anchisæ habitatio in ipso Ida ab auctore Hymni in Venerem ponitur, v. 68. 75. cf. Quint. Cal. VIII, 97. 98. Trojanos ex Dardano et Ophrynio Æneæ paruisse, ex Hellanico tradit Dionys. Hal. I, 46. 47. Ex iisdem locis aliisque urbibus Trojanis, etiam ex Bebrycia (cf. ibid. c. 54), confluisse ad eum, cum in Idam se recepisset, magnam multitudinem hominum, idem Hellanicus ibid. memoriæ prodiderat ; unde Virgil. II, 796 *Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum* etc., et illustri ex Sophoclis Laocoonte locus ibid. c. 48 *Adest Æneas* — *Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθῆσαν, συνοπάζεται δὲ πλῆθος* etc.

Æneam cum Achivis pactione facta salvum discessisse, miro consensu inter veteres traditur, etsi id, diversissimis modis, modo ad prudentiæ laudem modo ad perfidiam ducis trahitur. Ad utramque rationem sive firmandam sive ornandam causasque consilii reddendas, scilicet ut in loco, qui a multis erat tractatus, multa

multa ac varia a veteribus erant commemorata, locis etiam Homeri in eas partes tractis, de quibus copiose disputare nihil attinet. Occurrunt illa apud Dionys. Halic. Strab. Dictyem, Auct. de Orig. G. Kom. et Servium aliosque passim; sed prima iniquæ hujus famæ femina sparsisse videtur Homerus Iliad. v, 180 sq., unde suspicari licet, Æneam de regno Trojano occupando clandestina consilia iniisse: quos versus quod olim Grammatici tollere voluerunt, ad hanc ipsam controversiam pertinet: et Iliad. v, 459 sqq. de occultis odiis inter Æneam et Priamum. Poëtæ necessario fuit melior de Æneæ fide fama sequenda, in qua et alios habuit consentientes, inque iis Hellenicum Lesbium ap. Dionys. l. c. I, 47. Fuere enim adeo, qui causam Æneæ operose defenderent, aut eum excidii tempore ab urbe abfuisse comminicerentur, ut scilicet tanto facilius a crimine liberarent.

Ad poëticum tamen ornatum animique affectum dulcissimum comparatum est inprimis illud, quod per medias flammæ Æneas patrem humeris susceptum cum diis patriis urbe capta effert. Itaque in eam rem certatim poëtæ involarunt, eamque mirifica varietate exornarunt. Sed loca ad observandum æque atque ad intelligendum obvia sunt. Ex antiquioribus Sophoclis locum ex Laocoonte jam supra vidimus: adde Lycophr. 1264 sqq.

In Disquisitione *super inventionis laude rerum in Æneide tractatarum* f. III. Homericum locum famam aliquam acceptam de regno in Troade condito prodidisse vidimus: ea relicta alii regnum Æneæ in Epiro, in Phthiotide Thessaliæ, alii in Italia constituerunt. Traductus honos est ab aliis in progeniem Æneæ: nam *Ascanium* cum Scamandrio Hectoris f. Scephii apud se regnasse contendebant, ut ex Strabone XIII, p. 607 discimus. At eandem gloriam ad se traherant Phryges, qui agrum Dascyliticum, in quo lacus Ascanius est, incolebant; aiebant enim illi Ascanium arcessitum apud se regnasse, eumque paulo post Scamandrium et ceteros Hæstoridas, qui a Neoptolemo e Græcia dimissi ad ipsum confugerant, in patriam sedem Trojanumque regnum reduxisse; ita ex Hellenico Dionysius I, 47, unde petiisse putandus Pompon. Sab. ad Æn. III, 17. Non admodum diverse narrata hæc videas ap. Conon. narrat. 46, qui Æneam ait capta Troja secessisse in Idam; cum vero Scamandrius et Oxynius Priami filii e Lydia, quo emissi fuerant, rediissent et omnia circa Ilium loca sibi vindicarent, Veneris jussu eum discessisse. Ut tamen idem Conon narr. XLI narrat,

narrat, Ascanius in monte Ida regnum retinuisse videtur; quod et ipsum ad Scepsin, quippe in Idæ Ἰπασείαις sitam, spectare potest. Contra secundum eos, quos Dictys lib. V extr. sequitur, regnum Trojanum, ex pacto Antenori ab Achivis concessum, mox fuit ab Ænea tentatum, sed frustra. Tandem secundum Servium ad Æn. IX, 264: "Quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt, post discessum a Troja Græcorum, Astyanacti ibi datum regnum; hunc ab Antenore expulsam, sociatis sibi finitimis civitatibus, inter quas et Arisba fuit; Æneam hoc ægre tulisse, et pro Astyanacte arma cepisse, ac, prospere gesta re, Astyanacti restituisse regnum."

Quam diversas poetarum olim sectas fuisse existimes, si audias, in Iliade parva Æneam captam cum Andromache a Neoptolemo Phthiam abductam fuisse! Versus ipsos Tzetza ad Lycophr. 1263 affert: etsi hoc idem non de Ænea sed de Scamandrio aliisque Hectoridis traditum a nonnullis Dionys. I, 47 memorat. Habet tamen et Dictys V, 16, quem adeo et hoc a Lesche petiisse, ex hoc ipso constare videtur. At vero in Schol. Iliad. v, 459 nullo apposito auctore narratum: Æneade urbe condita (*Ænia in Pallene*) filium patri superstitem in patriam rediisse, inde assumtis colonis in Italiam discessisse (v. locum inf. Excurf. I ad lib. III, ubi de Æneæ accessu ad Pallenen).

Super *Anchisæ* post Hymnum Homericum in Venerem et fidem aliquam historiæ obscuram non minus varia a variis, qui hæc tractaverant, seu conjectando seu argumentum ornando fuerunt inventa. De ejus morte Excurf. XVII ad lib. III, 710 videbimus. Debilitatum se igni cælesti ipse profitetur lib. II, 647—649 *Ἰαμ πρὶδὲμ ἰνωῖσος διωῖς, ἐτ ἰνωῖσος, ἀννος Δεμωρὸρ : ἐξ quo με διωμὸρ πατέρ ἀτὼρ ἰνωμῖν ῥεξ Φυλμῖνῖς ἀδὴσῖν ἰνωῖς, ἐτ ἰνωῖσος ἰνωῖς.* In Homericō Hymno in Ven. 287—289 tantum hoc minatur Venus: sin edixeris meos amplexus et palam extuleris: Ζεὺς σε χολωσάμενος βαλεῖι ψολόντι κεραυνῷ; sc. non ut ictus intreat, verum ut afflatu debilitetur. Qui primus hoc diserius exposuerit (cyclicus an tragicus, e quo forte rem narrat Hygin. f. 94), non reperio: sed quisquis ille fuit antiquior poeta, vocabulo utique *πρωδῶναι* usus erat: quod alii ad cæcitatem retulere, cum proprie quamcunque corporis seu truncationem seu debilitationem

tationem innuat. Similis amphilogia fuit in Thamyri. v. Schol. ad Iliad. β, 599. Adde de Phineo Apollod. I, 9, 21, et πηρὸς, πήρωσις tandem absolute pro excæcatione ibid. III, 6, 7. Ulcus ex fulminis ictu purulentum mansisse in Anchisæ corpore Sophoclis versus ex Laocoonte supra laudati, ut quidem a Plutarcho adscripti sunt, arguunt. Versus ap. Dionys. I, 48 sic leguntur: Æneas ad portam est, ut discedat,

—ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου

Νώτου κατασάζοντα βύσσιον φάρος.

effet adeo νῶτον κεραυνίον *dorsum fulmine percussum*, et Anchisæ, cujus dorso vestis injecta defluit, diceretur *κατασάζων τὸ βύσσιον φάρος*. Enimvero ad longe diversa Plutarchi locus ducit de virt. et malit. p. 100 D, ubi animi hilaritas diffundere se dicitur per omnem animi corporisque habitum: *ὡς γὰρ ἀρώματα τρίβωνας εὐώδεις καὶ βάνκια ποιεῖ, τοῦ δὲ Ἀγχιίου τὸ βάνκος ἰχῶρα πονηρὸν ἐξεδίδου,*

μοτοῦ κατασάζοντα βύσσιον φάρος,

οὕτως μετ' ἀρετῆς καὶ διαίτα πᾶσα καὶ βίος ἄλυπός ἐστι καὶ ἐπιτερεπής. Secundum hæc *Anchisæ vestis sanie malam edebat destillantem ex vulnere per pallam byssinam*. Id tamen quomodo fatis commode ex tragici verbis effici possit, in promptu non est: nam in versibus erit *πατέρα κατασάζοντα* (κατὰ) *βύσσιον φάρος* (ἐκ) *μοτοῦ κεραυνίου*: ut *μοτὸς* vel *μοτόν*, *linteum conceptum in vulnere indè solitum* (Hesych. *μότα*, πληροῦντα τὴν κοίλην τῶν τραυμάτων βάνκη. nostrum *Charpie*), pro ipso *vulnere* dictum sit: erit porro *κατασάζειν* absolute dictum pro *κατασάζειν ἰχῶρα, αἷμα*, aut simile quid. Effet forte propius ad Plutarchi sensum *πατέρ' ἔχων*, κ. *μοτοῦ κατασάζοντε β. φάρος*; ut ipsa palla dicatur *κατασάζειν μοτοῦ*, ut *φόνου*, h. e. *αἱματός*. Tertia forma ap. Soph. Philoct. 796 est: *σάζει γὰρ αὐ μοι φοίνιον τόδ' ἐκ βυδοῦ κηλῶν αἷμα*. Verum tamen idem v. 844 *Ἴδρωσ γέ τοί νιν πᾶν κατασάζει δέμας* dixit propius ad nostrum locum. Interpres Plutarchi et Meziriac. ad Ovid. Heroid. T. II, p. 144 *μοτοῦ* cum *φάρος* jungunt; parum commode; hic etiam in Plutarcho *Ἀγχιίσε τὸ βάνκος* minus bene in *ἔλκος* mutat: nam opponuntur vestimenta, quæ aromata exhalant, et Anchisæ vestimentum tetrum odorem exhalans. Verum fatis de hoc loco, cujus illustrationem a doctissimis editoribus Sophoclis et Plutarchi aliquando expectamus. Nunc potissimum illud tenendum, cum Anchisæ personam omnino

omnino poëta egregie tueatur, quippe cui semper det partes jubentis, præcipientis, monentis, quod ad parentum ac senum temporibus heroicis auctoritatem ac sanctitatem præclare est comparatum, inprimis tamen ei divinandi et cum auguria, omina ac somnia, tum oracula interpretandi facultatem tribui a Virgilio, ut lib. II, 687 sqq. III, 538. VII, 122 sq., quod Ennii non modo et Nævii auctoritate facit sed Græcorum fere scriptorum consensu. Ennii versus erat: *Atque Anchises doctus, Venus quem polcra dearum Fari donavit, divinum pectus habere*: Fragm. p. 11, ubi Columna locum Nævii apposuit. Uterque habetur in Probo ad Ecl. VI, et in Pomponio ad h. l. Etiam Sophocles in Laocoonte Æneam induxerat in Idam secedentem Anchisæ patris jussu, qui partim acceptorum a Venere mandatorum memor (ex quibus Virgilius mandata Veneris Æneæ data adumbrasse videtur II, 619 sqq.) partim prodigium, quod modo in Laocoonte ejusque filiis acciderat, interpretatus, urbis interitum prævidebat ap. Dionys. I, 48. Veneris jussu Æneam fugisse, etiam apud Cononem invenias Narrat. XLVI, quæ et monuerat urbem eo loco condendam, ubi bovem sibi admugire deprehensus esset.

De *Creusa* Exkursu XIV egimus. Sed, quam varie Æneidis argumentum a poëtis tractatum fuerit, etiam ex conjuge Æneæ data apparet. *Codonen* et *Anthemonen* ipsi in matrimonio habitas ex iisque duas filias susceptas in Arcadia relictas vel elocatas ex Agathyllo Arcade videas ap. Dionys. Hal. I, 49; at Anii filiam, *Launam*, Æneæ desponsam, videbimus Exc. I ad lib. tert. Hinc etiam in liberis adsignandis magna diversitas; cf. Dionys. Hal. I, 72.

Quod tandem ad *Ascanium* attinet, Homero quidem ipsi nunquam memoratum, eum quidem in Troade relictum novum constituisse regnum, paullo ante a nonnullis proditum vidimus. Communior tamen opinio, secundum Dionysium Halic. quoque et Strab. XIII, p. 608 A, fuit hæc, eum cum patre in Italiam venisse. Ascanii nomen in fuga demum ipsi inditum, cum prius esset *Euryleon*, apud Dionys. I, 65 reperias, adde Orig. G. Rom. 14, quod et ipsum antiquo poëtæ deberi videtur. *Alios duo parvulos filios abduetos ab Ænea tradere, alios unum, cui Iulo cognomen, post etiam Ascanio, fuerit, secum extulisse*, Q. Lutatius scriptum reliquerat, v. Orig. G. Rom. c. 9, et sic ex Hellenico narrat Dionys. I, 47 relicto As-

canio

318 EXCURSUS XVII AD LIB. I.

canio Æneam reliquos liberos cum patre et diis Patriis secum
avexisse. Ascanium tamen, etsi relictum in Troade, mox,
cum pater in Macedonia obiisset, eo accessisse novosque colo-
nos inde secum in Italiam abduxisse, tradiderat alius vetus
auctor, quem Schol. Iliad. v, 459 exscripsit, loco jam supra
memorato. Multo major circa Ascanium diversitas post ad-
ventum in Italiam; sed de his nunc non agimus. v. Exc. III
ad lib. XII.

rapti Ganymedis honores. Æn. I. 23.

*Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
 Sube tenus: postrema immani corpore pistræ
 Delphinum caudas vtero commissa luporum. . . Aen. III. 426.*

P. VIRGILII MARONIS
 Æ N E I D O S,
 LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

EVERSA Troja, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam deferretur: ubi, cum futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit 1—77. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suæ matrem, hoc est, primam originis suæ terram repetendam didicisset, falsa Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit—120. Verum cum ibi quoque, positis jam mœnibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis Penatibus, relicta Creta, Italiam petit—192. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur—269. Mox Actium delatus, in

in honorem Apollinis ludos celebrat—290. Inde, Corcyram prætervectus, Epirum tenet: quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugium cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiores facit—505. Æneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliae partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Tbi Achemenidem, ab Ulyffe in Cyclopiis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopium feritate, inde ancoras solvit—681: memorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllæ periculis, Siciliae littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit—713. Inde Italiam petiturus, immissa ab Æolo subita tempestate in Africam ejicitur: quam partem libro primo exsequitur.

ÆNEIDOS, LIBER TERTIUS.

POSTQUAM res Asiæ Priamique evertere gentem
Inmeritam visum Superis, ceciditque superbum

1. *Priamique vertere Medic.*, sed a m. pr.—2. *Inmeritum Rottend.*
tert. *visum est multi ap. Pier. Heinf.*

Rerum varietate et doctrinæ copia hic liber cæteris facile præstat, totus ille ad Odysseæ exemplum conscriptus. cf. in primis Cluver. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suavitate sua detinet, non tam id facit, quod

Segraivius judicabat, quod liber secundus gravissimi argumenti, nam de Trojæ excidio agit, antecedit, et Didonis amores suavissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, in primis quæ ad mythos veteres et geographiam

Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja :
 Diversa exfilia et desertas quærere terras
 Auguriis agimur divom, classẽque sub ipsa 5
 Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ ;
 Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur ;
 Contrahimusque viros. Vix prima inceperat æstas ;

3. *Ilium* sex ap. Burm. *fumat* male Probus acceperat pro *fumavit*. Recte post *cecidit* mutatur tempus, *fumat* ; quod non uno temporis momento absolvitur.—4. *et diversas q. terras* aliquot veteres Pieriani, et Menag. Voss. pr. Hamburg. alter pro var. lect. Parrhaf. Dorvill. Brunck. Hæret Burmannus. Suavior, puto, esset illa lectio ; sed ad fidem criticam probabilior est altera lectio *desertas*, cum codd. auctoritate, inter quos Fragm. Vatic., tum quod ea vix nasci potuit ad altera, in quam facile aliquis incidere poterat. Quod autem *q. terras* putant repugnare *arva opima* II, 781, et similia ; id leve est ; possunt enim agri esse deserti et cultoribus vacui, et tamen fertiles haberi, imprimis si cultus acceperit ; et terra, in quam novi coloni sunt immigraturi, bene deserta et non satis frequentata hominibus dicitur. Sed id plane h. l. non quærendum. Poëta enim hoc unum agit, ut miserationem moveat. Præclare autem post *Ilium superbum : desertæ terræ* : in quibus ipsis sedes novæ erant condendæ.—5. *classẽque* Sprot. *classẽque* pr. Rot-tend. pro var. lect.—6. *et abest* nonnullis ap. Heinf. et Pier.—7. *ferent* duo Heinf.—8. *Ut prima* Hamb. pr. *inceperit* Medic. a pr. m.

phiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quæ poëta leviter tantum attingit et perstringit, intelligere velit.

1—3. Splendidum exordium, pro: Postquam Troja in hunc modum fuerat eversa. *res Asiæ*, regnum Asiæ v. sup. ad II, 556.

4—8. *Diversa exfilia, desertæ terræ*, ad miserationem satis graviter, pro terris novis ac *diversis*, longinquis, inhabitandis. *Auguriis divom* sup. II, 691 sq., nisi addere malis prodigium flammæ v. 682 et Creusæ monitum v. 780. In *Antandro* argutantur Grammatici,

et Cerda in adjecto *ipsa*. Simpliciter ex Strab. XIII, p. 606 D. tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, saltem serioribus temporibus, urbem Antandrum, navale, ab Idæi montis radices. Nihil igitur mirum, si poëta naves Ænææ in tam nobili et commodo loco ædificatas tradit. Materies classi ædificandæ ex monte Ida suppetebat : cf. Wood (*Essay on Homer* p. 323). 7. *Incerti quo fata ferant*. ad h. l. cf. dicta in Disquis. II s. VI. Exc. XV ad lib. II.

8. *Vix prima i. æstas* s. æstatis prima pars, h. e. ver. v. Exc.

Et pater Anchifes dare fatis vela jubebat :
 Litora quum patriæ lacrimans portusque relinquo
 Et campos, ubi Troja fuit. Feror exsul in altum
 Cum sociis, natoque, Penatibus et magnis dis.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
 Thraeces arant, acri quondam regnata Lycurgo ;
 Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates, 15
 Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
 Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis :

9. *At p.* duo Burn. *Et pro cum* in Montalb: ex interpr. *Ut p.* conj. Heinf., sed *et* exquisite apud poëtas pro *ut, cum* ; etsi nolim præstare, quod Servius ait, velocitatem inesse. *dare ventis vela* duo Hamb: pro var. lect. et ed. Ven., quæ sane communis poëtarum ratio, sed propter hoc ipsum suspecta ; etsi non diffidendum, *fatis*, in quo optimi Codd. consentiunt, etiam fragm. Vatic., minus commodum h. l. videri.—10. *cum* Heinf. e Medic. aliisque ; vulgo *tum*. duo *dum*.—12. *ghatoque* scribunt multi. *cum magnisque p. et dis* Menag. pr.—14. *erant* sec. Moret. et Medic. a m. pr. *Lycurgo, Lycurgo, et Lycurgo* passim in codd. scribitur.—16. *Cum* Leid. un. *et in litore* Franc. *corvo, curro*, duo Burn.

Exc. I. 9. *Fatis*, propter deorum iussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum.

10—12. Notabilis est Servii nota: "*Amat poëta, quæ legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Nævius enim inducit uxores Æneæ et Anchisæ, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis: Ambo- rum uxores noctu Troiad exhibant, Capibus opertis, flentes ambæ, abeuntes Lacrimis cum multis. Hoc iste Æneam eodem in tempore ejusdem rei causa inducit fecisse, cum dicit: Littora tum p.—relinquo.*" Unde hæc deprompta sint, docet Vossius in not. ad Nævii fragm. p. 76 sq. *Et campos ubi T. f.* pathos in brevitate

jam Macrob. miratus est V, 1. *cum sociis* v. sup. II, 796. Apud Pompon. servatum est antiquum Scholion: "*Cum sociis: versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi.*" Fragmentis Ennianis ergo addendus erit. *Penatibus et magnis dis*: hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Æneas secum Troja abstulisse memoretur. Explicative igitur alterum adjectum. inf. v. 148 *Effigies sacrae* divum *Phrygiique* Penates. Nisi ita distinguere placet: *Penatibus et, magnis dis*; ut per interpretationem aliquid fere inferri solet. cf. Exc. IX ad lib. II.

Æneadaſque meo nomen de nomine ſingo.

Sacra Dionææ matri diſiſque ferebam

Auſpicibus cœptorum operum ; ſuperoque ni-
tentem

20

Cœlicolum regi maſtabam in litore taurum.

Forte fuit juxta tumulus, quo cornea ſummo

18. *Æneades* Médic. a m. pr. *gentes de n.* Montalb. pro var. lect. v. ad III Georg. 122. Eſt *ἱερόνυμος. cunſos* tert. Rottend.—19. Ab h. v. nova narratio. Itaque interpunxi.—20. *auſpicis* Wittian. *auſpicisſque* Vratil. *ſuperumque* Parrhaſ. in margine.—22. *tumulus juxta* Montalb.

13—18. Primum Thraciam univerſe deſignat, *Terra Mavoria* (nam, Thraciam Marti ſedem tribui jam ab Homero, notum eſt, et cf. inf. 35). *vaſtis campis*—*Thraces avant* (natum forte ex primis Hecubæ Euripidæ verſi. 8. 9). *acri, ſævo* (v. h. l. Guellium), *quondam regnata Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Homer. Iliad. ζ, 130 ſqq. *regnata*: paſſive, v. Daviſ. ad Cic. de LL. III, 1. Mox dum *hoſpitiū antiquum Trojæ* memorat, regem Thracum hoſpitiū jure cum Priamo junctum indicat: neque *ſocios Penates* aliud, quam declarationem ejus hoſpitiū eſſe puto; debuerunt enim hoſpites eoſdem deos tutelares habere. Docte quidem, nimis tamen ſubtiliter, Pompon. Sab. ad communem Thracum et Phrygum originem refert. Regem hunc Thraciæ ſequentia v. 49 declarant eſſe Polymneſtorem. Jam hunc Chersonenſum Thracicam tenuiſſe fabula vulgo narrabat; quod inprimis Euripidis auctoritate conſtat, in Hecuba v. 8 et al. Sed Vir-

gilius dum ad Hebrī oſtia urbem ab Ænea, qui adeo in iis locis eſſe debuit, conditam memorare neceſſe haberet, narrationem fabula a vicina regione petita ornare facile potuit. Quid? quod Polymneſtoris ditio ad Hebrum uſque extendi potuit. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* De urbe *Æneadis* v. Exc. I. *fatis iniquis* ſive propter ea, quæ ſequuntur, fatiſ ſiniftra, ſive quod iniqua fortuna decedere patria et alienis terris ſedem quærere coëgerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem ſententiam firmare videtur; reſpicit enim h. l. *Ænus*, qua diris auſpicis cœpta, moxque relicta, *ad Auſoniam veterem ductu numinum properavit Æneas.*

20. *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim ſpectatur in victima Jovi ferenda. Eſt etiam pro altero laudare poſſis Homerum Iliad. β, 403.

22—25. Ornata oratio. Sentis, ſi in vulgarem tranſfe-

ras

Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
 Adcessi; viridemque ab humo convellere silvam
 Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras: 25
 Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbor
 Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
 Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
 Rursus et alterius lentum convellere vimen 31

24. *avellere* Exc. Burm.—25. *ut abest a fec.* Hamb. *aram* tres Burm.—26. Vocibus transpositis Montalb. *H. video et dictu m. m.* Pugetianus: *H. dictu video m. m.* Wallian. *H. dictu et video m. m.* Nonius in *Horrendum*: *H. dictu video, m. m.* Macrob. III, 10 *dictu et visu m. m.* Sed *dictu mirabile monstrum* jam vidimus lib. II, 680. *miserabile* aliquot Pieriani et Ven. a m. pr., ut alibi.—27. *cum quæ* Sprot. *Namque ut pr.* ed. Mediol. sicque Erfurt. *namque ubi p.* aliquot Pier. *arbor* Burmann. e codd. reposuit, ne sibilus in *arbes* aurem læderet.—28. *hinc atro* aliquot Pier. Franc. et ed. Mediol. *linquuntur* multi Pier. et Heinf., ut et II Georg. 187.

ras: *in cuius vertice cornus et myrtus stabant.* Cum indo frondes coronandæ aræ peterem. Porro tumulus h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat projectus, ut ex v. 62 sq. apparet, et cf. 45. 46. Arena autem, ventorum fluctuumque impulsu aggesta, in colliculi speciem, corpus erat tectum. In mare projectum corpus in littus fluctu ejicitur ap. Eurip. Hecuba v. 26. 697 sqq., quem sequi maluit Ovid. Met. XIII, 437 sqq., ubi pleraque ex Euripide expressa. *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; uti omnia prominentia horrere dicuntur. *hastilia* pro virgis

myrti (Burm. laudat Intpp. ad Grat. Cyneg. 129), unde hastas et jacula faciebant veteres; quod jam vidimus Georg. II, 447. *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Jaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. Myrtus autem bene in littorali plaga. Georg. II, 112 *Littora myrtetis lætissima.* conf. Cerda. *tegerem*: tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac fertis; cf. sup. II, 248. 249: *myrtea ferta h. l.* in sacris Veneris.

28. *Huic a. l. f. guttæ* ornate pro, ex ea manant guttæ sanguineæ, pro succo scilicet. Et mox: *terram tabo maculant,* quanto ornatus, quam, cadunt in

Insequor, et caussas penitus tentare latentis :
 Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestis,
 Gradivumque patrem, Geticis qui præfidet arvis :
 Rite secundarent visus, omenque levarent. 36
 Tertia sed postquam majore hastilia nisu
 Adgredior ; genibusque adversæ obluكتور arenæ :
 (Eloquar, an fileam?) gemitus lacrimabilis imo
 Auditur tumulto, et vox reddita fertur ad auris : 40
 Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto ;
 Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troja
 Externum tulit : aut cruor hic de stipite manat.

33. *Alter* codd. plerique Pier. et Heinf. etiam edd., follenni lapsu. *Alterque alterius* Zulich. *Rursus et alterius* Hamb. pr. a m. pr. *alter et a.* m. f.—35. *Gradivumque* Gud. a m. pr. *grandævumque* duo. *armis* Hamb. sec. *oris* Menag. pr.—36. *secundaret et levaret* Wittian. et Goth. sec.—37. *Tertio* Carif. v. Pier. et Heinf. *majori* Leid. *nisu* Heinf. ex codd. et edd. vett. reposuit. Vulgo *nixu*. cf. Pier.—38. *aversæ* alter Rottend.—39. *alloquar* Ven.—40. *auditus* e vet. cod. laudatur in Servianis. *et deest* Menag. pr. *ad auras* Erfurt. et quatuor Burm., ut sæpe alibi, sic inf. 93.—41. *sepulchro* codd. et Donatus ap. Pierium.—43. *extremum* Witt. cum codd. Pier., perpetuo lapsu. *E. dedit* Wall. *aut restituit*

in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Cæterum fabula, quam Virgilius et ipsam, ut tot alia, a poëtis cyclicis accepisse videtur, fatis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryades cum arboribus nasci, sacris arboribus succis guttas sanguinis manare, legissent, cf. Serv. ad v. 46. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Taf-

fus, Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter usi sunt.

34—38. Valde animo æstuans super prodigii caussis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, ut malum omen avertant. *visus* pro visum h. e. ostentum, portentum, quod *secundum*, felix esse et *levari*, in bonum converti vult, ut bene Serv. Mox *obluكتور*, ἀντιβαίνω, ut Burm., aut ἀντιπερὶσω.

41—43. *Jam tandem parce*
 X *f. parce*

Tom. II.

Heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea textit 45
 Telorum seges, et jaculis increvit acutis.
 Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere
 magno

Infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threicio regi; quum jam diffideret armis
 Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
 Ille, ut opes fractæ Teucrum, et Fortuna recessit,
 Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
 Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro

restituit Heinf. e libris (adde fragm. Vatic.) et Grammaticis, quem vide. Vulgo *baud*; in quo fere semper variant libri. *aut* vero pro *nec* etiam in prosa ponitur in simili sententia, sc. *non de stipite sed de meo corpore*.—44. *amarum* sec. Hamb., *perperam*. cf. Burm.—46. *implevit* aliquot Pier. cum pr. Rottend. et Sprot.—47. *Nunc vero* alter Hamb.—48. *steterantque* aliquot Pier. et Burm., ut sup. II, 774. *stetereque* Franc. et abest a Dorvill.—49. *magno c. p. vasto* Parrhaf. *magno c. p. quondam* Cuning. ex Hulf.—50. *commissit alendum* Exc. Burm. ex interpretatione.—51. *Thraicio*, *Traicio* scribitur.—52. *insidione* alter Hamb.—53. *et deest* Montalb. et aliquot Pierianis. *Teucrum fr. fortunaque r.* Dorvill.—55. *abrumpit* quinque Burm. *abrumpit* tres alii. *erupit* Goth. sec.

f. parce scelerare, h. e. noli, ut ap. Horat. et al. Male alia Servius; at recte idem *sepultum* h. l. vidit esse fortuita obrutum terra. cf. ad v. 22. *me tibi non externum Troja tulit*, protulit, genuit, h. e. Trojanus sum.

45. 46. *Seges telorum increvit jaculis acutis*, h. e. tela, ut emissæ erant in me, in hoc tumulto (sentit mecum Pompon. Sabin.) excreverunt in arbores, unde jacula petuntur (Igitur

jaculis fuit confossus; cf. Auson. Epitaph. XIX aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro concisum narrat).

47. *Pressus formidine*, puta positum pro vulgari, *oppressum*.

49. Ad fqq. v. Excurs. III de Polydoro.

53. Rem et causam Agamemnonis potiolem factam; partes Agamemnonis.

55. *Fas omne abrumpit*, paullo audacius dictum videtur,

Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis, 56
 Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
 Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
 Monstra deum refero, et, quæ sit sententia, posco.
 Omnibus idem animus scelerata excedere terra;
 Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
 Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
 Adgeritur tumulo tellus: stant Manibus aræ,
 Cæruleis mæstæ vittis atraque cupressu;
 Et circum Iliades crinem de more solutæ. 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,

56. *corpora* Wall.—57. *cæca f.* Wall. *relinquit* duo Burm.—58. *Dilectos* alter Hamb. *p. et proceres* Menag. pr. *parentum* aliquot Pieriani.—59. *et deest* Menag. pr.—60. *abscedere* Goth. tert.—61. *Linquere* pars codd. et edd. At Heinſius cum aliis, inter quos Medic. Gud., *linqui*, eadem vi, sed poëta potest videri voluisse orationem variare. *polluto* tert. Rottend. *ausbrum* pr. Hamb.—62. *Polydori* sec. Rottend. Moret. sec.—63. *cumulo* alter Hamb. et pr. pro var. lect. *tellus tumulo* Sprot.—64. *nexæ* Voff. *cupressu* tres Burm. cum Pierianis, ut alibi variant. cf. Pier.—65. *At* pr. Hamb. *Iliadas* Voff. *crinis libri* ap. Pier.—66. *trepido* Hamb. sec. et Exc. Burm. *spumantia* Oudart. *Kymbia* Parrhaf.

tur, divina humanaque jura
 infringit, violat. Mox *quid*
non—cogis pro *ad quid*. Sed
 præpositio eleganter omittitur.
 vid. Burm.

61. *Dare classibus austros* non
 est hypallage, quam vulgo jac-
 tant, ut perversa ratione res
 efferantur; sed, ut vulgo *navis*
vento tradi dicitur, sic exquisi-
 tiore ratione *navi ventus*, ut
 vela ventis pandantur et sic
 porro.

62 sqq. Locus *de inferiis*
 classicus. Nota rerum ac ver-
 borum proprietatem. *Instan-*

ramus funus, religioso vocabulo,
 pro facimus. *tumulo*, ut tu-
 mulus vere dictus et rite paratus
 fieret, non temere aggestus, ut
 v. 22. *stant M. aræ*, doctius,
 quam, ara statuitur. *cæruleæ*
vittæ sunt nigræ v. Serv. Burm.
mæstæ vittis inæstitiam decla-
 rantes, exquisite, cum *ornatæ*,
velatæ, dicere deberet. *cupressi-*
finis frondibus coronatur h. l.
 ara. Matronæ Trojanæ solutis
 crinibus circumstantes tumulum
 plangunt et lamentantur. cf.
 XI, 35. *inferimus*, ἐπιφείρομεν
 χόρας, *cymbia lactis* cf. Ecl. V,
 X 2 67.

Sanguinis et sacri pateras : animamque sepulcro
 Condimus, et magna supremum voce ciemus.

Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
 Dant maria, et lenis crepitans vocat auster in altum,
 Deducunt focii navis, et litora complent. 71
 Provehimur portu : terræque urbefque recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus

67. *sacras p.* Exc. Burm. *animaque* Franc.—69. *prima quies* Goth. tert. *prona fides* pr. Moret. a m. pr., sollenni potius lapsu (de quo v. Burm.) quam exquisitoris epitheti studio, quod nec facile feras h. l., multo minus desideres. *pacataque* Parrhaf.—70. *lenis crepitans*, displicet merito duplex epitheton, etsi similitum exemplorum auctoritate defendi forte possit. v. Burm. Heinsf. conjecerat *segnes crepitans*, Burm. *lentos c.* Toupius in Suidam P. III, p. 138 *lenicrepitans*, quod in Lucretio non displiceret. Pierius e codd. aliquot laudat *lene crepitans*, quod consuetudine Virgilii satis tritum teneri potest. Nam quod ultima in tono et ante duplicem consonam producitur, insolens esse non videtur. Jo. Schrader. tamen in schedis ingeniose conj. *lene increpitans*.—72. *Provehimur* duo Burm., male. *terræ sine que* duo.—73. *medio colitur* Gud. cum multis aliis. Porro Burm. h. l. et jam ad Ovid. Fast. VI, 177 emendat *gratissima*

67. *sanguinis*, victima cæsa, cf. inf. V, 77 sq. *animamque sepulcro condimus* : Manes placamus, ut quieti suæ reddantur; *et supremum voce ciemus* h. e. vocamus. Ter acclamatum; Vale. Havc. cf. inf. VI, 374-379, ut ap. Homer. v. c. Odyss. 1, 65. 66. Quod Burmannus *animam* pro corpore vel homine dictam ait, quamquam id interdum fieri certum est, h. l. tamen vix convenit; corpore enim insepulto vagatur anima, sepulto autem redit ad quietem sepulcri, ut bene Servius, qui ad h. l. videndus, sive ut aliquamdiu cum corpore vel cinere duret, sive ut inde loca

infera sedesque Manium fubeat; nam magna superstitionis circa hæc diversitas. cf. ad Tibull. III, 2, 15.

69—72. Ornati versus. Cum primum ineunte vere mare esset patefactum, iterum naves conscendimus. *auster* h. l. non proprie, nam ex Thracia evectus is non potest esse secundusventus (etiam ap. Homerum ἄνεμον βορέην Ulyssi ex Thracia solventi mittit Jupiter Odyss. 1, 67); sed h. l. pro vento omnino. *Venti dant maria placata*, quatenus ipsi sunt placidi.

73—77. Delus olim mari vaga tandem inter Gyarum Myconumque, Cyclades, confedit,

Nereidum matri et Neptuno Ægæo :

Quam pius Arcitenens, oras et litora circum 75
Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit,

fima Delus, probante Burmanno Secundo ad Anthol. Poët. I.at. p. 460, addit Schrader. Emendatt. c. 3, p. 39, quod sic quoque in Ciri v. 473 legitur. Et habet sane quo placeat. Videant tamen alii, annon poëtica ratione exquisitius ponatur genericum nomen, *tellus*. Porro in tali positu, ut hic verba vides: *Sacra—gratissima tellus Nereidum matri* potest forte *tellus* magis placere. *Tellus* autem pro insula non adeo abhorreere ab usu poëtarum videtur. Subeunt modo illa animum: Claudian. de R. Pr. I. 192 Ceres de Sicilia: *salve gratissima tellus*. Ovid. Met. III, 597 *Forte petens Delum, diæ telluris ad oras Applicor.* et inf. v. 127 *crebris freta confisa terris*. Etiam Senecæ locus Herc. fur. 15 tamquam ex nostro expressus vulgatæ lectionis columen haberi potest: *Quibusque natis mobilis tellus stetit.* —74. *Neptunio* aliquot ap. Burm. Pier. Ald. pr. *Neptuno Ennosigæo* Titius Loc. controv. XV, 16. Versus haud dubie ex poëta antiquo arreptus, forte idem ex Græco versus: *Νησιδῶν μητρὸς τε Ποσειδῶνός τ' Αἰγῶν.* —75. *prius* interpretatur Pompon. Sab. et notatum pro var. lect. in Servianis; sicque aliquot Pierii tresque Burm., quod jam Broukh. probarat, et docte illustravit Burman. Secundus ad Anthol. l. c. p. 460, ut fit *prius errantem*. Ad terræ tamen motum sub Augusto, si Tertulliano fides habenda, factum referri hic nihil potest. *arcitenens* scribitur in Medic. et aliis v. Heinf. *Actius arcitenens* conj. Cuning., parum feliciter. —76. Ordo verborum ab Heinf. Medicei aliorumque, etiam Pierianorum, codd. auctoritate est restitutus. Vulgo in scriptis et editis leg. *Mycone celsa Gyaroque*. Sed, *Mycone* vitiosum esse, et Pierius vidit et facile apparet; est enim *Μύκωνος*; ortum forte, ut Heinf. vidit, ex *Mycono e celsa*, cf. eund. ad Ovid. Ep. XXI, 81, docentque id var. lect. e Burm. codd. *Myconoë, Miconee, Micbonaë*, it. *M. excelsa et celsa*, ut in Goth. Sed Heinf. porro rescripserat *Gyaro e celsa*, sine libro, quod recte Burm. reliquit. *celsæ unus Leid.* Aberratur etiam: *Micone, Micono*, — *Giaro*; cujusmodi errores notare piget, prætermittere tamen non licet. *revexit* Codex Amstel. ap. Burmann. Secund. l. c. *ligavit* pr. Hamburb. In laudato Epigrammate: *Delos jam stabili revincta terra.*

fedit, ἐσηρικται, fixa est. nihil amplius. *mari medio* seu quia Cycladum mediâ habita dictaque Straboni, Plinio et Solino. v. Cerda, et adde Callim. in D. 300, Steph. Byz. in Δῆλος ibique Intpp., seu simpliciter, in alto; modo loquendi Homericæ Odyss. δ, 844, ut mox de Creta v. 104. *Nereidum matri, Dori-*

di, et Neptuno (Ægæo dicto, quod ejus sedem in Ægæo mari poëtarum narratio consecravit, ut vel ex Homero notum, v. Guell. vel Cerdam). Cur iis gratissima Delus, v. Excurf. IV ad h. v. pius, gratus erga insulam, φίλην τιθήνην, in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. Arcitenens

Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos,
 Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
 Adcipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos,
 Vittis et sacra redimitus tempora lauro, 81
 Occurrit: veterem Anchisen adgnoscit amicum.
 Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
 Tempa dei saxo venerabar structa vetusto.

77. componere Oudart., male. v. Burm. cum fixa sit, jam non agitur ventis, ut ante; sed est *ἠνεμόσση καὶ ἀστροπος*.—78. et fessos Exc. Burm. *buc f.* Dorvill. toto Montalb.—81. *lauru* Carif. lib 1, 109 legit, notante Heinf.—82. Aberrant fere codd. Heinf. et Burmanni in *Anchisem*; ut vero metro consulant, concinnant reliqua varie: *veteremque A. vel veteremque Anchisemque* vel *v. A. cognovit*. Etiam pro *agnoscit* plerique ap. Pier. et Heinf. *agnovit*, etiam sic vetustiss. fragm. Vatic.—84. *veneramur* aliquot ap. Pier. et Heinf. et unus Burm. ex antecedente oratione, aut forte ab aliquo, quem offendebat post v. 79 *veneramur*, quod sequitur, *venerabar*. Eadem de causa et quia oratio paullo molestius decurrit, Jac. Bryant V. C. acute suspicabatur, versus 80—84 esse infortitios. Saltem hoc concedendum: versus a poeta nondum satis politos et reliquis adaptatos esse. Equidem suspicabar versus 79 post *Accipit* inpletum relictum, male esse ab alia manu suppletum.

citenens vox jam Nævio aliisque poetis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrob. VI, 5 et Urfinum. *oras et l. c. Errantem* illustrant illa ap. Callimach. l. c. v. 41 sqq. De reliquis v. Excurs. IV et de *Anio* v. Excurs. I. Est autem ille inter exempla regum, qui iidem, ex prisco more, sacerdotio fungebantur. 79. *πρῶτον κινούμεν*.

82. Ex antiqua fabula repetendum, cujus vestigia servavit Servius: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salamina petcret comes Priamo; unde et agnoscitur*

sc. nunc ab Anio. Eadem sequitur Ovid. Met. XIII, 641 sq.

83. *Jungimus hospitio dextras* illustrat Burm., int. hospitii pristini jure, propter hospitium, quod jam inter Anchisen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84—89. Notabili cum brevitate, sed quæ exemplo non caret (vide v. c. inf. v. 265, ubi etiam desit: *inquit*), significat poeta Æneam esse ingressum templum, adorasse deum et preces fecisse. Latius evolvere Virgilii verba videtur Ovid. Met. XIII, 633—637. *Tempa saxo structa vetusto*, quis dubitet esse

Da propriam, Thymbræe, domum: da mœnia
fessis, 85

Et genus, et mansuram urbem. Serva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris.

Vix ea fatus eram: tremere omnia vifa repente, 90
Liminaque, laurusque dei; totusque moveri

85. *patriam domum* Schol. Horat. Cruqu. lib. III Od. 13, quod illustrat Heinf. *Da T. domum propriam* Montalb.—87. *Achilli* firmat Heinf. et h. l. cf. sup. I, 30, al. *Achillis*. At *Achillei* fragm. Vatic.—90. *erat Parrhaf.* in marg.—91. *Liminaque et l. duo* ap. Burm. *limina sunt* Zulich. *que* post *limina* plane abest a Franc. *laurusque* Rottend. tert. a m. pr.

esse *vetustum templum!* Arguatur tamen in hoc Macrob. III Sat. 6, ubi etiam in iis poëtam in ordinem cogit, quod ad Apollinis *γενήτροπος* aram et religionem referri totum locum vult, Adscivisse tamen Macrobbii commentum videtur Servius cum aliis Grammaticis, v. Serv. ad v. 83. 84. *Da*, indica, ut Serv.; *data fata* sup. I, 382. *propriam*, perpetuam, stabilem, firmam Servius exponit, cf. inf. VI, 872 et ad Ecl. VII, 31. *Thymbræum* h. l. appellat nulla alia quam poëtica ratione; etsi aliter Grammatici, *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo, v. Strabo XIII, p. 598 A, B, cf. ad Ge. IV, 323. Et *genus* inter cætera: *domum, mœnia, urbem*, aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua nova posteritas originem ducat. Re-

spondet igitur, ut monet Cerda, *τῆς domus*, quæ sine certa fede esse potest nulla. *reliquias Danaum*, cf. sup. I, 30. *Da pater augurium*, exemplo Priami iter in castra Achivorum parantis Iliad. ω, 313 sqq. *animis illabere nostris*. Proprie Phœbus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, ejus animo; h. l. etiam illis, quibus forte data rem obscuram explicat et illustrat, *φεάσει. augurium* vero h. l. pro oraculo, ut etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in novis sedibus quærendis. cf. de Batto locum ap. Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90—93. Sollemne scilicet hoc, tamquam numinis sortem edituri præsentia, ut tota natura numen sentiat. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. *omnia* deinde per species redduntur: *limina-*
que

Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto 95
 Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
 Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
 Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
 Hæc Phœbus: mixtoque ingens exorta tumultu
 Lætitia: et cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt; 100
 Quo Phœbus vocet errantis, jubeatque reverti.

93. et deest Leid. et Oudart. ad auras aliquot Pier. sec. Hamb. et Witt. v. sup. v. 40.—94. de stirpe aliquot Pieriani.—95. læta pr. Rottend. pro var. lect. vel toto Sprot.—96. exq. terram Zulich. ex interpr.—98. ab ipsis Ven.—99. excita Hugén.—100. sint hæc Ven. quæ sunt Leid., sed v. Burm. cf. sup. II, 123.—101. jubeatwe ed. Ald. et Junt. Goth. pr.

que laurusque. v. Burm. Mons circum, Cynthus. Nam templum in campo situm; v. Vir doctus Exerc. de Delo sup. laud. pag. 90. cortina, ἄλμος, operculum tripodis, mugit, vento subterraneo e specu, cui imposta est, surgente, siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar hæc fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. adytis reclusis, ipso templi penetrati per motum terræ patefacto; nisi adyta de ipsa illa spelunca accipere malis.

93. Submissi petimus terram, exquisite, provolvimur; Lucretiano loquendi more,

94—98. Oraculum, magna cum arte verbis sententiisque conceptum, Italiam, unde Dardanus originem habere fereba-

tur, respicit, vid. inf. 163: atque hinc Dardanidas, non Teucros aut alio nomine, nunc appellatos vult Macrob. I in So. Scip. 7 et Serv. ad h. l. duri, labores tot experti, πολυτλήμονες. Uber terræ antiqua loquendi forma in ornatum versa v. ad I, 531, h. l. pro ipso solo. Versus 97. 98 nobilissimi illi Homerici sunt Iliad. v. 307. 308 Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Καὶ παῖδες παίδων, τοὶ κεν μετόπισθε γένοντο, ex Neptuni persona dicti; nunc feliciter in formam Apollinis versi. Memorabile est, quod h. l. Servius habet: Orpheo hunc Homericum versum alterum esse sublatum. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei sc. sumsit: nam ita esse intelligendum,

Tum genitor, veterum volvens monumenta
virozum,

Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto ;

Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ. 105

Centum urbes habitant magnas, uberrima regna :

Maximus unde pater, si rite audita recordor,

Teucus Rhœteas primum est advectus ad oras,

Optavitque locum regno. Nondum Ilium, et arces

102. *volvens veterum* multi. *priorum* Montalb.---103. *o* deest quatuor Burm. *dicite tres*.---104. *medio magni* Goth. tert.---105. *ibi* multi ap. Burm. *et deest* Zulich.---106. *urbis* multi Pier. et duo Heinf. At *urbes* Valerius Probus in codice, qui ipsius Maronis fuerat, scriptum repererat, ap. Gell. XIII, 19.---108. *Teucus* defendit Heinf. e libris et Grammaticis; adde fragm. Vatic. alii *Teucer*, vel *Teucros*, v. Pier. et Bened. *adductus* alter Hamb. *delectus* pro *delatus*, et a m. sec. *devectus* Leid. unus. *primum transvectus* Goth. sec. *in oras* multi ap. Pier. fragm. Vatic. p. 172, et tres Goth. *Critbeas*—*in oras* Dorvill.---109. *Optavitque* aliquot Burm. cum Goth. sec. *regni* Hamb. sec. *Ilium et* duo etiam hic.

intelligendum, ex Pomponio Sab. patet, qui Servianum illud repetit: *Hunc eundem* (versum) *Homerus ab Orpheo sumfit; Orpheus ex oraculo Apollinis*. De interpretatione versuum v. Disquis. II *de invent. materiæ in Æneide tractatæ*. f. II.

102. *Volvens*, revolvens animo veteres historias. Quod autem Anchisæ interpretis hujus oraculi partes tribuuntur, etsi nunc parum folleter ea in re est versatus, sit illud idonea de ratione: v. Exc. ult. ad lib. II, ubi de Anchise.

103. Comparant illud Odyss. β, 229 Κέλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω.

104. Expressus locus ex Odyss. τ, 172 sqq. *cunabula*, origines vulgo: quæ communes fuere inter Cretam et Troadem. v. Exc. V.

106. *Centum urbes*. ἐκατόμ-πολις Iliad. β, 649; res nota. vid. Meurf. de Creta I, 5.

108. Ad promontorium igitur Rhœteum escendit Teucer, sive ex antiqua narratione, sive ut poëtice pro Trojano littore omnino sit dictum.

109. 110. Ex Iliad. υ, 216—218 Dardanus Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ ἔπω Ἴλιος ἰγὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλις, πόλις μερόπων ἀνδρώπων· Ἄλλ' ἔθ' ἰπασείας ἔκειον πολυπιδάκμῃ Ἴδης (hoc est, *habitant*

Pergameæ steterant : habitabant vallibus imis. 110
 Hinc mater cultrix Cybelæ, Corybantiaque æra,
 Idæumque nemus : hinc fida silentia sacris,
 Et juncti currum dominæ subiere leones.
 Ergo agite, et, divom ducunt qua iussa, sequamur :
 Placemus ventos, et Gnosia regna petamus. 115
 Nec longo distant cursu : modo Juppiter adfit,

III. Hic Nonius Marcellus in *colere*, Serv. ad Æn. X, 220 et Wall. Porro varie scribitur, *Cybele*, *Cybeles*, *Cybeli* (hoc quidem inani, ut solet, verborum apparatu ornat Catræus) apud Pier. et Heinsum, cujus docta nota est ad h. l. et, ut *Cybeles* cum cæteris conveniret, mutatum etiam *mater* in *matris*, et refinxere adeo : *Hinc matris cultri Cybeles* ap. Pier. Nam librariorum lapsus sunt *Cybili*, *Cibili*, *Cibeli*, *Cybile*, *Cibele*, et al. Sane mons ille Phrygiæ, qui Matri deum nomen dedit, recte scribitur et *Cybelus*, sc. mons, et *Cybele*, et *Cybelon*, Græcisque τὸ Κύβελον, τὰ Κύβελα, ἡ Κυβέλη (unde ipsa dea ἡ Κυβέλη. An omnino Κυβέλη pronuntiatum fuerit, recte dubitatur : cf. Brunck. p. 436). Heinsius *Cybele* prætulit hic et XI, 768, quoniam Virgilius talem formam amat, et quod hoc proximum est lectioni vulg. *Cybele*, quæ in plerisque libris, etiam Medic. et Fragm. Vatic., occurrit (item in tribus Goth.), et a Nonio Marcello firmatur. Interpretati autem erant vulgo, ut ex Pompon. Sab. apparet : *mater Cybele cultrix*, sc. sacrorum. C. *ira* Witt. pro *æra*.—112. et *fida* Schol. Cruqu. Horat. III Od. I.—113. *vineti* Franc. *visti* Dorvill.—114. *divom* Gud. quo Goth. sec. *qua ducunt* tres Burm. *qua fata* ed. Ven.—115. *Gnosia* e scriptis tuetur Heinf. Gud. et alii *Cnosia*. Vulgo *Gnosia* ; sed de hac scripturæ varietate auctores de numis et marmoribus sunt videndi. Diju- dicanda omnino res est ex eo, quod simplici littera veteres, geminata serio- res, utebantur.—116. *Nec distant longo* Menag. sec.

habitabant vallibus imis ad Idæ radices). cf. Strabonem XIII, p. 592 de illo loco Hom. disputantem. *optavit* v. ad I, 425.

111—113. Ex Creta traducta in Troadem sacra Cybeles, declarata ea per partes : *Mater* deum, quæ *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiæ, *Cybelen*, v. Heinf. et Burmann. Anthol. I, 53 *Corybantum saltationes*,

cum *cymbalis* ; *nemus montis Idæ*, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idæa (hæc sunt *fida silentia sacris* ; in f., hoc est, sacrorum), et in iis *Cybeles leonibus veſtæ* repræsentatio. Quæ omnia fatiſ illustrata sunt cum ab aliis tum a Pignorio.

115. *Placemus ventos*, sacra diis maris præſidibus faciamus ! cf. v. 119, et petamus Cretam !

Tertia lux classẽm Cretæis sistet in oris.

Sic fatus, meritos aris mactavit honores,

Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;

Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus
albam.

120

Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis

Idomenea ducem, desertaque litora Cretæ:

Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.

Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus,

Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donufam,

117. *sistat* Hamb. sec. cf. Burm.—118. *mactabat* ap. Nonium in honor, et ap. Macrobr. IV Sat. I.—121. *regno c. paterno* pr. Hamb., quod esset pedestre. *parentis* Erfurt.—123. *domus* aliquot Heinsf., ut fere semper variant scripti in h. v. *domum* aliquot Pieriani, it. fragm. Vatic. *atque vacare* Zulich. a m. sec. Porro libri et grammatici olim distinxerunt: *desertaque l. G. Hoste, v. d.* Possit etiam distingui: *desertaque l. G. Hoste vacare, domos sedesque a. r.* Sed vulgaris interpunctio satis commoda.—125. *Bacchantemque* Menag. pr. *Naxum* fragm. Vatic., ut

118. *Honores*, docte pro vic-
timis, quæ in deorum honorem
mactantur. In v. 119 non-
nulli olim Penates quæsi-
vere.

120. *Tempestatibus* sacrum
fieri agna videbimus Æn. V,
772, quod autem nigra, illus-
tratum est a viris doctis ex A-
ristophanis Ranis 871, 2. Sed
et Neptuno *παμμίλανας ταύρας*
mactant Pylis Odyss. γ, 6. De
sacris Vento Ventisque factis
v. Cerda cum aliis. Verba
versus 120 fere eadem ac Iliad,
γ, 103, et v. 119 ex λ, 727.

121—123. Idomeneus in
Cretam redux factus (vid. O-
dyss. γ, 191. 192.) iterum a
suis fuit exactus, tandemque,
ut inf. v, 400 videbimus, in

agro Sallentino extremæ Italiæ
confedit. Res et causâ varie
in *Nóσοις* tradita esse videtur;
siquidem diversæ narrationes
sunt Servii ad h. l. Strabonis
X, p. 480. Schol. Odyss. γ,
259. cf. inf. XI, 264. Alios
vide ap. Meurs. Creta III, 4.
adstare pleniore ore quam esse.

124. *Ortygia* unum ex vetus-
tis nominibus Deli. vid. Spanh.
ad Callim. et al. Cæterum
discessum Æneæ ornatus exhi-
bet Ovid. Met. XIII, 679
sqq., qui in cæteris Maronem
ante oculos habet, et totum Æ-
neæ cursum ex eo mutuatur.

125. *Naxon*, insulam, in qua
vel ipse Bacchus, ex India re-
dux, aliquando est *bacchatus*, h.
e, egit

Olearon, niveamque Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor; 128

ut mox *Oleorum* et *Parum*. *Nafon* aliquot Pierii, quem vide. *Donyfam* vulgo legitur: sed *Donufam* aliquot ejusdem, ut in codd. Plinii et Taciti scribitur; et Græce *Δονούσα* vel *Δονουσία*; nemo scribit *Δονύσα*, etsi ex *Δονουσία* ductum esse volunt. v. Steph. h. v. *Donifam*, *Doniffam*, *Dinosfam* alii, vitiose. —126. *Olearon* Heinf. secundum Medic. et vetustiores alios. *Oleorum* fragm. Vatic. At alii *Oliaron*. Græce utrumque scribitur *Ὠλίαιος* et *Ὠλιαιός*. v. Heinf. et Pier. *Parum* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *Pharon* Medic. et al. —127. *freta concita* omnes fere libri, etiam fragm. Vatic., edd. item (cum Servio et Donato) Grammatici ap. Heinf., qui tamen prætulit *confita*, ut jam Dan. Heinf. ediderat, laudatque pro ea lectione primum Moret. Ad *Sporadas* referendum id esse, facile patet. Sed, quid in illa tot tantisque auctoritatibus firmata lectione *concita* reprehendendum sit, non facile videas. Hoc porro video, esse eam doctiorem et ex maris natura. Denique non intelligo, quam poeticum hoc sit, tam accurate *Cycladas* et *Sporadas* distinguere, quod vix in geographicis libellis fieri solet. Jam suo tempore *confita* a multis lectum narrat Cerda, et recte inhæret alteri, vel Paullini auctoritate, qui et ipse legerat ac probarat *concita*. *concita remis* aliquot Pier. *ventis* pr. Hamb. pro var. lect. Wall. a m. pr., sed *terris* a sec. —128. *exagitur* Oudart. *vario hortamine* fuere, qui conjicerent jam ap. Pierium, et nuper firmare voluit vir doctus inter Danos, ut ex Nova Biblioth. Litt. et Artt. eleg. T. IV, P. I, p. 5, intelleximus. Verum *clamor nauticus* est illud ipsum *celeusma* vel *hortamen*, neque adeo cum hortamine exoriri potest; sequitur porro:

Hortantur

e. egit chorum bacchicum, vel in qua insula, Baccho frequentari solita, Bacchica turba *bacchari* solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in jugis insulæ, inde et ipse locus dicitur poetis *bacchari*, *βακχεῖες δαι*, *βακχεῖες δῆ* vzi. v. Georg. II, 487. Imitatur Claudian. XXXIII, 205 *ululatus Ide Bacchatur* et Valer. Fl. III, 20 *Dindyma sanguineis famulum bacchata laceratis*: loca jam aliis notata. Ducta autem forma e Tragicis. cf. Longin. 15, 6. *Donufam* insulam a colore marmoris *viridi-*

dem appellari Servius monet, et Petronii 133 *viridem Thafon* comparat Cerda. Malim simpl. *silvosam* vel *herbosam* intelligere, qualis præternavigantibus illa occurrere debuit. Et sic mox *niveam Paron*, a candidis marmoribus, quæ in montium passim jugis longe conspici possunt; et ita *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III Carm. 28, 14. I, 14, 20. Adde inprimis Dionys. Perieg. 530.

127. *Crebris freta concita terris*, *Sporadas*.

130.

Hortantur focii, Cretam proavosque petamus.
 Prosequitur furgens a puppi ventus euntis, 130
 Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
 Pergameamque voco, et lætam cognomine gentem
 Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.

Hortantur focii. Denique vario certamine bene ex poetici sermonis more adjectum. *vario discrimine* Goth. tert. lapsu librarii, qui e supinis et stupidis prorsus fuit in illo codice.—129. *Cretan* pr. Moret. *Cretas* Huguen.—131. *Sed tandem Medic.* *allabitur* idem a m. pr. et Venetus. *illabitur* Zulich., sed correctum. *labimur* sec. Hamb.—132. *aptare* librarii lapsu ex *optate* Wall., unde Burm. notaverat virum doctum, qui hinc mallet: *aptare emolior urbis.* Eum conjectorem se fuisse, Burm. Sec. proficitur ad Anthol. Lat. Poët. p. 467.—133. *Pergameaque* ed. Ven. et revocavit Heinsf., omissum in aliis. *ejectam littore gentem* Erfurt. Distinxere olim alii: *P. voco lætam c. gentem. H.*

130. Est ventus secundus, *Ἴσος*, *Ἰέγων*, *Ἰχμῆνος* Odyss. λ, 6. Iliad. α, 479. cf. Urfin. Guell. Cerda. *furgens*, flans. v. h. l. Serv. Mox *Curetum ora*, Creta. Varii de *Curetibus* et obscuri mythi: incerta interpretatio. Satis est tenere, spectare eos ad antiquissimas Cretæ origines, forte ad Phœnices incolas; fuisse auctores et interpretes sacrorum, quæ cum saltatione celebrabantur; et narratas de iis fabulas circa Jovis natales: dictos eosdem *Dactylos Idæos*. Traductum hinc nomen ad familia sacra Magnæ Matris Phrygum, quæ cum furore sacro peragebantur, et habitos Curetes, qui Corybantes dicti; hinc confusas religiones Creticas, Phrygias, Samothracicas. Altera ex parte confusi cum iis Cure-

tes, Ætolix populus; et argutati sunt alii in etymologia. Hæc colligas e loco class. Strabonis X, p. 723 sqq. (472). *adlabimur* jam Serv. ait ostendere, prosperam navigationem fuisse; etsi malim simpliciter accipere: *adnavigamus*, *accedimus*.

132—134. Locum designat novæ urbi, Pergamæ dictæ. cf. Exc. I, ubi de accessu ad Cretam. *gentem*, *focios* a Troja profectos, *lætam cognomine*, nomine urbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et privata tecta; sed major vis inest *τῷ ἀμᾶρ*, quod bene Burm. explicat, libenter incolere, ut sedem perpetuam futuram. *arcemque attollere tectis*, acropolim condere. *Proprie attolli* de ædificiis in altum eductis.

Jamque fere ficco subductæ litore puppes; 135
 Connubiis arvisque novis operata juventus;
 Jura domosque dabam: subito quum tabida mem-
 bris,

Conrupto cœli tractu, miserandaque venit
 Arboribusque satisque lues, et letifer annus.

Linquebant dulcis animas, aut ægra trahebant 140
 Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
 Arcebant herbæ, et victum seges ægra negabat.

135. *f. l. classes* Hamb. pr.—136. *armisque* Ven.—137: *dabant* Zuch.—138. *Corrupta* Rottend. a m. pr. *tractu* Hamb. pr. a m. pr. *tracta* Mentel. tert.—140. *et l. annus* *Linquebat d. a.* aliquot codd. ap. Pier.—141. *dum* Parrhaf. in marg. *serius* Menag. *exuere* Wall.—142. *Ardebant* tres Bürm. cum fragm. Vatic. *seges ipsa* alter Goth., ex lapsu librarii. *negabant* Gud. et Mentel. a pr. m., quod placebat Heinio. *negare* fragm. Vatic. a pr. m.

eductis. cf. sup. II, 185. Attolluntur *teſta arcis*, et tandem *arx ipsa teclis*.

135—137. *puppes*. Cum a parte sua declarandæ essent naves, proprie *puppis* dicta, prora subductarum *in siccum* navium spectante in altum. *operata* non ad rem sacram est trahendum; sed simpl. operam dare. v. ad Tibull. *jura domosque dabam*. domos h. e. locum domiciliis statuendis, agrosque assignabam; quæ forma est generis, *jurium condendorum*; adeoque utrumque jungere potuit. Argutum nimis esset, ad jus publicum privatumque referre. Aliter *jura* I, 426.

137—142. Pulchri versus, imprimis v. 140, qui tamen ex Lucretio V, 987 et Ennio (v.

Column. ad ejus fragm. p. 53) est adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. *Venit* (quod fere de malis calamitatibusque ingruentibus ponitur) *membris arboribusque satisque lues* (quod eleganter, ut mox *seges ægra*, ab aëris miasmate, ad arbores segetesque tetro solis æstu exustas tractum). *cœli tractu*, aëris plaga, regione, ut alibi, h. e. aëre. Elegantior tamen Burmanni interpretatio, ut *tractus*, ductus, haustus aëris fit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126. Lucan. VII, 412. *anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam*; utrumque recte. v. Bürm. Sed exquisitius hoc, adeoque poetice dictioni adcommodatius. Canticula

Rurfus ad oraculum Ortygiæ Phœbumque remenso
 Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
 Quam fessis finem rebus ferat; unde laborum 145
 Tentare auxilium jubeat; quo vertere cursus.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat.

Effigies sacræ divom Phrygiique Penates,
 Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis
 Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis 150
 Insomnis, multo manifesti lumine, qua se

143. *Oraculum* plene in multis codd. et edd. *reviso* Puget., sed v. sup. II, 181.—145. *Quam finem* Heinf. e Grammaticis et codd. post Picrium restituit. Adde fragm. Vatic. alii *quem. quem finem fessis* tres Burm.—146. *temptari* Leid. un. et Oudart. (scilicet scribitur fere *temptare*) *auxiliumque jubeat* alter Hamb.—147. *in terris* pr. Hamb. a m. sec. et *somnus* s. a. b. Dorvill.—149. *ab T. Parrhaf.* in marg. Vatic. *que abest a Moret.* sec. Porro Burm. conj. *urbe Extuleram.*—150. *jacentes* Menag. et Witt., sed *oculi jacentes* argutius quid habent quam pro carminis epici dignitate. *jacenti* Græv. et Leid. eleganter, jam Burmanno judice. Nec tamen deterius est *jacents*, sc. mci.—151. *In somnis* passim editum: est hoc exquisite pro in somno, per somnum. Hactenus bene. Sed si visi adstare Penates *multo manifesti lumine* et quidem *lunæ*, quæ per fenestras se immittebat, non somnium esse hoc potuit. Et inf. 173 *Nec sopor illuderat* etc. Quod si hoc forte aliter expediri posset: tamen prius illud necessario requirere videtur *Insomnis*, quod alii habent, ut vigilantis speciei deorum fuerit exhibita. Dubitationem recte movit etiam Trappius; datam solutionem vix probes. *insomnes* pr. Rottend. *manifesto lumine* ali-quot ap. Heinf. sollenni aberratione. *manifeste* Leid.

cula autem et h. l. pro æstu cœli, qui cum ejus ortu ingruit (cf. Serv. et v. sup. ad Georg. IV, 425), et hic pro pestilentia causa; quod toties apud veteres occurrit. cf. Apollon. II, 519.

143—147. Forma est similis Iliad. α, 62 sq. *veniam precari*, placare deum, cf. ad I, 519, ut ille vere edicat, *quam*

finem fessis rebus, calamitatibus, *ferat*, oraculo monstret, *unde jubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere remedium malorum, scilicet pestilentia.

147. De viso hoc et Penatium forma v. Excurs. IX ad Æn. II, 293. Sunt Penates h. l. *divi*, et declarative dictum: *Penates* et *effigies sacræ divum*.

Plena per infertas fundebat luna fenestras;
 Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 Hic canit; et tua nos en ultro ad limina mittit. 155
 Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
 Nos tumidum sub te permensi classibus æquor:
 Idem venturos tollemus in astra nepotes,
 Imperiumque urbi dabimus. Tu mœnia magnis
 Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
 Mutandæ sedes. Non hæc tibi litora suasit 161
 Delius, aut Cretæ iussit confidere, Apollo.

152. *incertas* Menag. pr.—153. Deesse hunc versum in multis exemplaribus, Serviana monent. *Cum* Goth. sec.—154. *Quæ t. d. Ortygia* Sprot. *Quid tibi Parrhaf. in marg. dilato* Hamb. sec. *est abest a* tribus Burm.—155. *Hinc tert. Rottend. en ultra* Hugon. *en tua nos ultro* Dorvill. *nos utroque* Puget. *lumina* Hamb. sec.—156. *incensaque tua* Wall.—157. *permessi* Sprot. a m. pr. *emensi* Dorvill. a m. pr. *permesi* olim in multis, ut Serviana monent, addito: *Hic versus variasse dicitur*; quod ad istam scripturæ varietatem refero.—158. *ad astra* Mentel. pr. et Serv. Fuld. ad I, 22 cum binis Goth.—160. *neu* Hamb. pr. *furorem* Wall. a m. pr.—161. *suadet* Sprot. pro var. lect.—162. *haud* aliquot Pieriani, Ven. et ed. pr. variatione follenni, quam et paulo ante vidimus. *in Creta* e Cleonio Heinf. Porro *Crete, Creta, certe* librariorum aberrationes. *confistere* Goth. pr. Hamb. pr. et ed. pr. perpetuo lapsu, *confidere iussit* duo Heinf. et aliquot Pier.

152. *infertas fenestras* simpl. dictum accipe pro: fenestras, quæ sunt in pariete. cf. Burm. Multa hic Guell. Cerda post Serv. perperam argutantur. Videri potest vocabulum nimis exile pro epica dignitate. Verum tenendum illud, fenestras esse aperturas in pariete: non quæ nos dicimus prætenta iis specularia. cf. II, 482. Aliter Apollon. III, 822.

155. *tua ad limina.* atqui

servabantur jam in Æneæ domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda.

156—160. Nos—Idem tollemus etc. *tua arma*, non proprie, sed imperium, ductum; et sic Servius; vel turbam, quam ducebat: mox, *sub te*, h. e. te duce. *tollemus in astra* non ad Cæsaris apothecum, ut jam Servius, mox alii, sed ad summum potentia fastigium refero, quod fere cum gloria

Est locus, Hesperiam Graii cognominé dicunt :
 Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ
 Œnotri coluere viri : nunc fama, minores 165
 Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem ;
 Hæ nobis propriæ sedes ; hinc Dardanus ortus,
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti
 Haud dubitanda refer : Corythum, terrasque requirat
 Aufonias. Dictæa negat tibi Juppiter arva. 171

163—166. Iidem vff. sup. I, 530—533.—165. *Oenotrii* Medic. et alii, male. v. sup. I, 532. *tenuere* Wall. et Vratisl. perpetua mutatione. —166. *duxisse* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Montalb. *gentes* duo ap. Burm.—167. *Hæc* Menag. pr. et Franc. *vobis* Franc. *læ vobis* Witt. *hæ propriæ nobis* Wall. *hic D.* tert. Mentel. a pr. m.—168. *vestrum* ed. Ven. Cum *Dardanus pater* potius commemorandus h. l. videatur, quam *Iasius pater*, cogitare possis leg. *Dardanus Iasiusque patres*. Sed potest poëta idem voluisse et altero loco neglexisse : *Dardanus pater Iasiusque pater*. Omnino si semel manifestum sit aliquo in loco, poëtam noluisse accurate loqui, in singulis hærendum non est.—169. *hæc* abest a Witt.—170. *dubitata* Zulich. *Corythum* scriptionem e libris et ratione grammatica restituit Heinf. Est enim *Κόρυθος*. Vulgo *Coritum*, et librariorum ludibria : *Choritum*, *Chorythum*, *Corintum*. v. Burm. h. l. et ad Rutil. Itin. I, 600. *requirat* Heinf. cum melioribus, etiam fragm. Vatic. v. Bened. Vulgo alii *require*. Nonnulli *requiras*.

gloriæ ac famæ summo fastigio conjunctum esse solet, de quo proprie illa dicuntur. *mænia* non male referas ad Lavinium, ab Ænea conditum. *magna* enim sunt, propter magnarum rerum seriem ex hujus urbis primordiis aptarum ; si tamen, quia *Urbi*, quod motus antecedit, ad Romam potius spectare videtur, etiam *mænia magna* de Roma acceperis, etsi hæc Æneas non condidit, potest tamen *parare* ea a poëta dici, quatenus ea omnia exsequitur, quæ condendam urbem eventu

antecedere fatale erat. *magnis* h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem perventuris ; nec detrecta navigationem ad ulteriora loca. Mox v. 162 *Cretæ* *confidere* pro in Creta, docte.

163—166. Iidem versus in-texti erant supra lib. I, 530—533, ubi vide.

167—171. *Hæ n. propriæ sedes*. Supra ad Apollinem v. 85 *Da propriam, Thybrææ, domum*. De Dardani origine ex Italia v. Excurs. VI ad h. l. *Iasius pater*, si de Dardani patre

Talibus adtonitus visis, ac voce deorum,
 (Nec sopor illud erat; sed coram adgnosceret vultus,
 Velataeque comas, praesentiaque ora videbar:
 Tum gelidus toto manabat corpore sudor) 175
 Conripio e stratis corpus, tendoque supinas
 Ad caelum cum voce manus, et munera libo
 Intemerata foci. Perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum, remque ordine pando.
 Adgnovit prolem ambiguum, geminosque parentis;
 Seque novo veterum deceptum errore locorum. 181

172. *jussis* tres ap. Burm. *et voce Medic.* cum al. Heinf. et Pier.—
 174. *Vittataeque* Wall. ex interpr.—175. *pectore* duo Burm. Parenthesi
 fin. *vix* necesse ad hujus versus finem continuare. Poeta data opera *ἀνά-*
τως loqui potuit tali in re.—176. *e* deest aliquot Pierianis et Franc. *est*
 Voss. *ex structis* Dorvill. cf. Burm.—178. *Præfecto* Franc.—179.
Anchisem multi.—180. Nonius forte *incipitem*, sed v. Heinf.—181. *de-*
cepto Rottend. tert. *errore viarum* pr. Hamb. sed v. Burm. *e. parentum*
 aliquot Pier.

tre accipias, habet tum a quo
 expeditam interpretationem.
 Sed e Servio, qui e vetustiori-
 bus fabulas servavit, adparet,
 sequutos esse Italos hac in re
 Græcos mythos, qui Iasium
 Dardani fratrem tradidere,
 cum quo is in Samothraciam
 abiit, ut adeo pater posterita-
 tis respectu dictus sit. Nam,
 ut multum ætate provecum
 cum Holdswortho intelligas,
 vix probe feceris. Igitur cum
 a quo necessario ad *Dardanum*
 referendum sit, sic locum ex-
 pono, ut dictum sit pro: a
 quibus, seu: Dardanus, cum
 Iasio, a quo Dardano etc.
princeps h. l. auctor stirpis vel
 generis. *Corythum* de ipso re-
 ge ac conditore Cortonæ acci-
 pit Cluver. Ital. ant. p. 592.

Malim de urbe, et h. l. pro
 tota Italia, saltem Etruria ac
 finitimo Latio, positum. ut
 ap. Rutilium *Corythi populos*
 Tyrrheniæ malim exponere, et
 inf. IX, 10 *extremas Corythi*
penetravit ad urbes. *Diçtæa*
arva v. IV Georg. 152.

174. *Velatæ comæ.* Erat
 adeo Penatium caput vitta re-
 dimitum. cf. Excurs. IX ad
 II, 293. et Pompon. Sab. ad
 h. l.

175. Ad Ennii ductum ap.
 Macrobi. VI, 1.

177. *munera intemerata*, vi-
 num purum, pure, rite liba-
 tum. quod *munus*, mox *bonos*.

180. 181. Agnovit dupli-
 cem Trojanorum ortum ac stir-
 pem: alteram a Dardano, al-
 teram ductam a Teucro; adeo-
 que

Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
 Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 Nunc repeto, hæc generi portendere debita nostro;
 Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare. 185
 Sed quis ad Hesperix venturos litora Teucros
 Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
 Cedamus Phœbo, et moniti meliora sequamur.
 Sic ait: et cuncti dicto paremus ovantes. 189

182. *Italicis* Sprot. *flammis* Goth. tert. a m. pr. *facilis* fragm. Vatic.
 —183. *casus tales* duo Burm. *canebas* pr. Hamb. *monerat* sec. Moret.
tenebat Goth. pr. In Witt. hic versus post sequentem legebatur; perpe-
 ram.—184. *Nam* Exc. Burm.—185. *vocavit* Hugen.—186. *Italie*
 Montalb. *ab H. v. litore* Ven. ex interpolat.—187. *ut quem* nonnulli.
quem tu alii. quem etiam Wall. *moneret* multi ap. Pier. et Burm. *moveret*
pr. Hamb. a m. sec.—188. *Cedamus* Ven. *moniti et* Montalb. *ma-*
jora f. alter Hamb.—189. *dicto* Heinf. e melioribus, et tamquam concin-
 nius. Est scilicet alterum *dictis* profaicum. *dictis cuncti* multi.

que *ambigua proles* ipsi sunt Trojani, qui et Dardani et Teucrici (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnovit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater* et *prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum* esse *novi erroris veterum locorum*, h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Trojanæ auctores olim originem traxisse vetus fama erat, nunc non distinxerat, sed alterius adventus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, unde Teucer venit, tantum hæserat. Igitur *vetera loca*, terræ veteri aliqua fama celebratæ, tamquam cæ, unde Trojani originem haberent; et *novus error*, quatenus a se nunc, adeoque seriore æ-

vo, erratum est circa hæc loca interpretanda. Satis expeditus videtur locus, vexatus a Servio aliisque. cf. Exc. VI ad h. lib.

183—188. Cassandra vaticiniis nunquam creditis egregie utitur poëta. cf. de iis inf. X, 67, 68. Disquis. II f. VI. *tales casus* hanc nostri generis fortunam, ut ad Hesperiam, unde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit revertendum. 184. 185. Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, prædicere, hoc *debitum*, fato, *generi* nostro, et multum memorare Hesperiam et novum regnum in Italia. De ignorata Hesperia cf. Excurs. XV ad II, 781 et Disquis. de *inventionem materiam Æneidis* l. c.

188. Comparant, sed quoad sensum, Iliad. α, 216.

Hanc quoque deferimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.

Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius
ullæ

Adparent terræ, cælum undique et undique
pontus :

Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda
tenebris. 195

Continuo venti volvunt mare, magnaque furgunt
Æquora. Disperfi jactamur gurgite vasto.

Versus 192—195 videbis infra V, 8—11, sed partim variatos.—193. *ulla apparet tellus* codd. et edd. ap. Macrob. V Sat. 3, sed v. Heinf.—194. *institit* Hugen., ut ingruit, ἐπίπσειν.—196. *volvunt* Gud. *volvunt* pr. Moret., vel *agitant* sec. Hamb.—197. *jactatur* Mentel. tert. a m. pr. *turbine* Exc. Burm. et alter Hamb.

190. *paucis relictis* recte. Nam mansit urbs Cretæ, Pergamum.

191. Ἡ δ' ἔειπεν κατὰ κύμα aliquoties Homerus. v. ad Iliad. α, 483.

192—195. Homius, Vir Ilultr., P. III, c. 21 in his tau-
tologiam inesse arbitratur. Vi-
detur vir sagacissimus parum
probare, quæ pleniore copia a
poëta elaborata sunt. Sane τὰ
et inhorruit unda tenebris de ma-
ri nigrescente, jam in illo :
Noctem h. ferens h. e. tenebris
cælum obducens, continentur.
Sed quis, nisi omni carminis
suavitate sublata, poëta neget
hoc, ut rem primum simplici-
ter exponere, mox eandem or-
natus, gravius, copiosius, de-

clarare possit. Tempestatem
autem ortam puto cum flexu
circa Peloponnesi promontoria;
exemplo Homeri in Ulysse O-
dyss. ι, 80; nam ibi mare un-
dosum, æstus et procella, ex
Ægæo Ionium mare petenti-
bus etiamnunc sollicitudinem
faciunt. *cæruleus*, niger, *su-
pra caput adstitit imber*, ex Hom.
Odyss. μ, 405 sq. item ξ, 301
sq. explicandum, unde totus
locus hic et inf. V, 8 sqq. ex-
pressus, Δὴ τότε κυανέην νεφέλην
ἔστησε Κρονίων Νηὸς ὑπὲρ κεφαλῆς.
Etiam alias κατ' ἀκρῆς, a ver-
tice, ἐπέπσειεν ἄελλα, vel τὸ κύ-
μα. v. sup. ad I, 114. Mox
magna æquora, grande voc. h.
e. magni fluctus, et *gurges* sup.
I, 118.

198—202.

Involvere diem nimbi, et nox humida cœlum
 Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
 Excutimur curfu, et cæcis erramus in undis. 200
 Ipse diem noctemque negat discernere cœlo;
 Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.
 Tris adeo incertos cæca caligine soles
 Erramus pelago: totidem sine fidere noctes:
 Quarto terra die primum se ad tollere tandem 205
 Visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.

198. *cælo* pr. Mentel. a m. pr. et alter Hamb. nimirum *diem abstulit*.—
 199. *abrupti n. ignes* Moret. fec. et sic Giphon. legit secundum Lucret.
 II, 40 et Lambin., sed et alterum hoc, quod omnes libri cum fragm. Va.
 tic. tuentur, bene dici solet, etiam poëtæ, *nubes, cælum, ruptum, abruptum,*
scissum fulmine. v. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 196. *imbribus* Goth. fec.—
 200. *cæcisque* fec. Hamb. et *cesis* Wall.—201. *decernere* pr. Hamb.
discrimine Sprot.—202. *viam* Medic. *mediis P. in undis* cd. Ven.—203.
Tris codd. et grammatici apud Heinfl. *treis* Schol. Horat. Vulgo *tres.*
cæca in caligine Ven. et Parrhaf. *cæca incertos c.* aliquot Pier. *cæca* redit
 post *cæcis* v. 200 et *unda* post *undis*.—204. *Erramus vento* Parrhaf. et
totidem Hugon. *totidem* et Montalb. utrumque etiam in Pierii codd. oc-
 currebat; recte sublatum. Porro Serviana ad h. v. *Hinc Pelopis gentes*
Maleæque sonantia saxa Circumstant, pariterque undæ terræque minantur. Pul-
samur sævis et circumfistimur undis. Hi versus circumducti inventi dicuntur,
 et extra paginam in mundo (h. e. margini alliti; ab indocto utique inter-
 polatore.) *Circumductos* versus Burm. ex Suet. Aug. 88 interpretatur.
 —205. *primo* tert. Mentel.—206. *vellere f.* Hugon. *ducere f.* Me-
 dic. Pierii. *jumum* Zulich. pro var. lect.

198—202. *Involvere d. n.*
 Procellæ adspæctum cœli, lu-
 cemque ac solem, eripiunt.
nox humida, tenebræ ex pluvia.
 cf. sup. I, 88. 89. fulmina in-
 geminant se *abruptis nubibus*.
 Fulmine nubes, cœlum, rum-
 pi, abrumpi, scindi, findi, di-
 citur. Alias ipsum *fulmen*
 rumpit sc. se, erumpit. Hæc
 semel tenenda in poëtis. v.
 Lect. Var. et cf. sup. Georg.
 III, 259. *cæcis in undis*, ig-

noto in mari, incerto. *memi-*
nisse, pro noscere.

203. *incertos soles, dies*, di-
 xit, propter iter incertum.
 Servius: obscuros, ut Æn. VI,
 270 *incerta luna*. Ante oculos
 autem locus Odyss. ε, 388 sqq.
 cf. ι, 74 sq. et multo magis
 Apollon. IV, 1694 sqq.

205—208. Pulchri versus
 ad sensus veritatem. *volvere*
fumum cf. Odyss. x, 99 et al.
Vela cadunt, demittuntur, ut,
 tamquam

Vela cadunt ; remis insurgimus : haud mora, nautæ
 Adnixa torquent spumas, et cærulea verrunt.
 Servatum ex undis Strophadum me litora primum
 Adcipiunt, Strophades Graio stant nomine dictæ, 210
 Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
 Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
 Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
 Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
 Pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis. 215

207. *remisque* Hugen. *insurgunt* sec. Moret. et Parrhaf. cf. Burm.—
 208. *obnixa* Nonius, sed v. Heinf. *adnixa* Ven. Versus denuo occurrit IV, 583.
 —209. *prima* Medic. et Gud.—210. *Excipiunt* iidem cum fragm. Vati-
 tic. et multis aliis, et sic etiam Pierii aliquot. Sed *accipere* poetæ sollenne.
stant Graio pr. Hamb. *stant de Franc.*—211. *I. in magno Ionio* pr. Hamb.
in deest Zulich. a m. pr. Cæterum non video, quomodo viri docti, qui
 hiatus in Marone admittere nolunt, huic loco occurrere velint, cum ma-
 nifestum sit, poetam æque bene *Insulæ in Ionio* scribere potuisse. Verum,
 quod negari nequit, Virgilius græcismum et doctrinæ auctoritatem etiam
 in his hiatibus affectavit. Idem studium elucet in syllaba tono producen-
 da, etiam ubi alia fatis commoda oratio et verborum junctura suppetebat;
 cum spectasse scilicet arbitror partim hoc, ut oratio gravitatem haberet,
 etiam duriore junctura, partim ut exquisitiorem rationem inferret exem-
 plo Græcæ orationis.—212. *Φινία*. *Pheneia* duo Burm. *Phyneia* fragm.
 Vatic.—214. *Tristior haud illis monstris* Witt. aut Medic. et ed. Junt.
illo Schol. Juven. IX, 38. *haud sævior* Ven.—215. *a stygiis* tert. Rot-
 tend.—216. *vultus volucrum* pr. Hamb.

tamquam in locis vadosis, re-
 mis ad terram agatur navis.
remis insurgimus, exquisitius
 quam innitimur, incumbimus.
 cf. inf. 560. V, 189. Græ-
 cis ἐμβαλεῖν ταῖς κώπαις sc. τὰς
 χεῖρας. *spumas, cærulea*, pro
 mari. Adumbrati versus ex
 Ennii Annal. XIV. v. Fragm.
 Enn. p. 103. 104.

210—215. *Strophades* insu-
 læ duæ in mari Ionio, ex ad-
 verso Peloponnesi ante Zacyn-

thum sitæ; olim *Plotæ* dictæ.
 Sed, propulsis ex Phinei domo
 ad eas usque insulas Harpyiis,
 Boreæ filii Ἰπέεερον ἀψ ἐπι
 νῆα, unde Στροφάδες dici cœ-
 perunt. vid. Apollon. II, 285,
 296 sq. Apollod. I, 9, 21 et
 Notas p. 190 sqq. add. Ex-
 curs. VII ad h. v. de *Harpyiis*.
 Quid autem poetam ad eas de-
 duxerit, quæsitum videbis Ex-
 curs. I ad h. lib., ubi de ac-
 cessu ad Zacynthum. Mox in
 magna

Virginei volucrum voltus, fœdissima ventris
 Proluvies, uncæque manus, et pallida semper
 Ora fame.

Huc ubi delati portus intravimus; ecce
 Læta boum passim campis armenta videmus, 220
 Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
 Inruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
 In partem prædamque Jovem. Tum litore curvo
 Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
 At subitæ horrifico lapsu de montibus adfunt 225

220, *Λεῖτα* Goth. tert. *passis* idem, *in campis* Goth. sec.—221. *caprigenumque genus* alter Hamb. et sic Cod. Thuan. Macrobbi VI Sat. 5. *per herbas* ex optimis et plurimis revocavit Heinf. adde Pierium. Vulgo *per herbam*.—222. *et abest a binis* Burm.—223. Restituit ordinem verborum ex libris Heinf. post Pier. Vulgo *In prædam partemque*. mox tum vulgo alii.—224. *que abest ab ed. Junt. post dapibus*.—225. *Et* Voss, *Ac* Witt. *subito* vulgo ante Heinf., qui meliores sequutus est. *horrifero* Sprot. *de montibus aliis* Goth. sec.

magno non argutandum. Dicitur ut omnino *mare magnum, terra magna. clausa domus* h. e. ex domo Phineï expulsi a Zetho et Calai. *ira deum* h. l. res, quæ ab ira deum venit, a diis iratis immittitur.

216—218. Occurrunt similes Harpyiarum effigies in anaglyphis et in gemmis. *venereis proluvies* sic satis honeste pro fordibus effusis. *uncæ manus*, ungues, ut Servius; *γαμψύουχες* enim Harpyiæ. inf. 233 *pedibus uncis*.

219 sq. Habuit poëta ante oculos epifodiam Odyss. μ., 262 sqq., qui locus conferen-

das, de armentis in insula Solis. *læta armenta*, pingua jam Serv. exposuit; puto, ad spectu læta, καλὰ; ut *seges* et alia. *caprigenumque pecus* ex Pacuvio et Attio ductum, v. Urfin. ad h. l., pro capris. *nullo custode*, scil. erant armenta consecrata alicui numini, ἀνεμμένα, ἀφιερωμένα, forte ipsis Harpyiis.

223. *In partem vocamus* honestius quam, *participem facimus*. *In prædam vocamus*, parte carniū tostiarum religiose apposita. cf. Cerda. *toros*, ornat rem tenuem, cespitem.

225. *Lapsu*, volatu, ut sæpe, *adfunt*,

Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
 Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
 Inmundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
 Rursum in secessu longo sub rupe cavata, 229
 Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
 Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
 Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris
 Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis:
 Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capeffant,
 Edico, et dira bellum cum gente gerendum. 235
 Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
 Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
 Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedere
 Litora; dat signum specula Mifenus ab alta

226. *plangoribus* aliquot Pier. *allas* et in marg. *balas* Parrhaf. *aures* (f. *auras*) Gud. et Puget. Servius hæc habet ad h. v. "Sed sane hic *versus*, qui *circumductus* est (cf. sup. ad v. 204), *talis* auditur: resonant magnis stridoribus alæ.—229. *rursum* in aliquot Pier. *rursum secessu* un. Leid.—230. Idem fere versus sup. I, 371. *clausam* Medic. Gud. et Mentel. pr., sed priores illi duo expuncta *m. clausa* sex ap. Heinf. et Burm. et Goth. tert., quod sane ferri possit. *clausum* Franc. *clausas* conj. Heinf. et sic Vratiss. omnia perperam.—231. *ignes* duo. *mensis arisque* r. *ignes* sec. Hamb. *imponimus* Montalb. et sec. Menag.—232. *cælo* Zulich. a m. pr. *tenebris* Leid.—233. *dapibus* Goth. tert. a m. pr. *T. f. pedibus subito c.* aliquot ap. Pier.—234. *socii* tres Burm. cum Goth. tert. *capeffunt* sec. Hamb. *capeffant* Franc.—236. *et j.* Witt. *faciant* tert. Rott. *reptosque* Montalb. *per herbas* Parrhaf. cum aliquot Pierii. cf. ad v. 221. *per orbem* pr. Rottend. pro var. lect.—238. *delapsæ* Heinf. cum melioribus libris maluerat. Sed recte ab eo discessit Burm.; nam ex alto delabuntur in mensas Trojanorum, non in diversas partes. *dederunt* sec. Hamb.—240. *captant* un. Leid.

adsunt, advolant. Mox *vox dira*, stridor.

231. *aris* simpl. *focis*; sed alterum voc. gravius. *argutatur* Serv. cum al.

234. *Polluit* plus quam *contingit* devorando.

239—241. *Mifenus* tubicen classis inf. VI, 164. 165. et Exc. VII ad e. l. *tentant*
novæ

Ære cavo. Invadunt focii, et nova prœlia tentant,
Obscenas pelagi ferro fœdare volucres. 241

Sed neque vim plumis ullam, nec volnera tergo
Adcipiunt; celerique fuga sub fidera lapsæ
Semefam prædam et vestigia fœda relinquunt.

Una in præcelsa confedit rupe Celæno, 245
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:

Bellum etiam pro cæde boum stratifque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias infontis pellere regno?
Adcipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta:

241. *ferro pelagi* Parrhaf. *fœdare* explicui, vulnerare: Et occurrit illud hoc sensu simpliciter dictum, nulla ratione etymologiæ habita: et lib. II, 55 *ferro Argolicas fœdare latebras*; ubi v. not. fatendum tamen h. l., ubi de fœdis volucris agitur, parum accommodatam videri vocem. Et erant alia ad manum: v. c. *temerare*. In lib. I, 527 erat *ferro populare*. — 242. *vulnere* alter Hamb. — 243. *fidere* duo pr. Moret. — 244. *semefam* Parrhaf. *semefam* Gud., qui et *relinquunt*. — 246. *rumpitque* Heinf. e suis. Vulgo *rupitque*. — 247. *bella* pr. Hamb. v. Burm. *jam pro* Goth. tert. *cæsisque j.* pr. Moret. — 248. *bellumque* aliquot Pier. — 249. Ordo verborum revocatus est e scriptis et editis ab Heinf. post Pierium. Vulgo alii *patrio infontes Harpyias*. Nec refert quo ordine hæc se excipiant, modo ne cum Heinfio *Harpyias* ad quaternas syllabas revoces; est enim in Græcis et in Romanis poëtis trisyllabum: quod monuit quoque adversus Heinf. Schrader. præf. Emendatt. p. 39. *Arpias infontes* Wall. — 250. Heinf. distinxit post *ergo*, alii post *animis*. Nil refert. cf. Burm. *figite dextra* Medic. a pr. m.

nova prœlia, fœdare, græce, ut fœdent, cædant, vulnerent, *obsccenas, fœdas visu olfactuque, volucres pelagi*; ex alto enim advolant. Servius eo refert, quod Ponti et Terræ, seu, secundum alios, Neptuni proles habitæ fuerint. Sed Ponti dicendæ erant neptes secundum Hesiodum. cf. Apollod. I, 2, 6 et hoc sequi possumus, nec impedit, quod *Stygiis undis* v.

215 provenisse dixerat. Est enim hæc poëtica forma, ubi de malæ rei origine agitur.

245. Quem poëta in hoc sequutus sit, ut unam Harpyiarum fatidicam induceret, non liquet. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Servius: nuntia infelicitatis, ut Iliad. α, 106 *Μάντι κακῶν. rumpit vocem* sup. II, 129.

250—252. "Ἄλλο δὲ τοι ἐρέω,
5 σὺ

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus
Apollo

Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando,

Italiam cursu petitis, ventisque vocatis

Ibitis Italiam, portusque intrare licebit :

Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, 255

Quam vos dira fames nostræque injuriæ cædis

Ambefas subigat malis absumere menfas.

Dixit : et in silvam pennis ablata refugit.

At fociis subita gelidus formidine sanguis 259

Deriguit : cecidere animi : nec jam amplius armis,

Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,

252. ego deest aliquot Burm. et Pierianis.—253. Post *vocatis* interpungunt codd. ap. Heins. et Burmannum, qui ita malit : *ventosque vocatis*. Sed cf. not. *petitis cursu* Franc.—254. *que* abest ab sec. Mentel. a m. pr.—257. *subigit* un. Leid. *subiget* Voss. *assumere* nonnulli. *consumere* alter Hamb. a m. sec.—258. *in silvas* aliquot Pier. Parrhaf. et ed. Ven. *pinnis* Medic. Gud. et tert. Mentel. et Serv. ad v. 246.—260. *Deriguit* Heins. e libris. Vulgo *Diriguit*. non Zulich. *jam* deletum in Parrhaf.

ὃ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλει σῆσι
Iliad. α, 297 et alibi. Porro Apollinem, quæ dicit, a Jove habere, res nunc nota. cf. vel h. l. Cerdam et Burm. ad Serv. Verba ex Æschyli fabula, *ἰέξεαι* inscripta, petita esse vult Macrobius. V Sat. extr. *Πατρὸς περὶ φήτης ἐστὶ Λοξίας Διός*, [Eumen. 19.] et *ταῦτα γὰρ πατρὸς Ζεὺς ἐγχαδίει Λοξία Δεσπίσματα*. *Furiarum ego maxima*, scilicet confusæ tandem fuere Harpyiæ cum Furiis. Ex his alia est natu major et minor. v. c. Eurip. Iphig. in Taur. 963. cf. Exc. VII ad h. l.

253—257. *ventis vocatis*

doctiusquam ventum secundum nacti. Scilicet *vocant* ventum nautæ, dum velis excipiunt; ut apparet v. c. inf. V, 211. VIII, 707. 708. *datam*, fatis concessam, ut bene Serv., vel prædictam. Sic I, 382 *data fata sequutus*. *nostræ injuriæ cædis* dictum cum vi; affumenda enim animo ultio et poena huic injuriæ debita. De vaticinio v. Excurs. VIII ad h. l. et Exc. II ad lib. VIII.

260. 261. *Exposcere pacem*, veniam, placare deos. De pace proprie dicta, quæ et armis peti potest, hic non agi potest, itaque ea forma orationis est,

Sive deæ, seu sint diræ obscenæque volucres.
 Et pater Anchises, passis de litore palmis,
 Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
 Di, prohibete minas: di, talem avertite casum: 265
 Et placidi servate pios. Tum litore funem
 Deripere, excussosque jubet laxare rudentis.

Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
 Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
 Jam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos, 270

262. *duræ* Parrhaf.—263. *Et* Heinf. e codd. Alii vulgo *At*.
En Sprot. a m. sec. et Parrhaf. *sparsis* Zulich.—264. *que* abest a
 Leid. *indicit*, quod de votis factis accipio, præclare e codd. et edd.
 Junt. aliique revocavit Heinf. Vulgo vitiose *inducit*.—265. *Di*, *p*.
nefas—*pestem* pr. Hamburg., ut jam ex nonnullis suis notarat Pierius.
talemque a. Exc. Burm. *advertite* Montalb.—266. *Dii placidi* pr.
 Hamb. *placide* Gud. a m. pr. *f. viros* Goth. pr.—267. *Deripere*
 Heinf. e melioribus et ratione grammatica. Vulgo *Diripere*. *extensosque*
 Oudart. pro var. lect., scil. ex interpretatione. *lassare* Ven. perpetuo
 errore.—268. *ferimur* Heinf. e Gud. et quatuor aliis; accedit pars li-
 brorum Pierii et Goth. sec. Vulgo *fugimus*.—269. *cursu* Hugem. *cursus*
 Goth. sec. *vocabat* etiam hic multi codd. Pierii, Heinfii et Burm.—
 270. *Zacynthus* libri et grammatici ap. Pier. Heinf. et Burm. *Zacynthibus*,
Facynthus, *Facintus* librariorum ludibria. Est *Ζάκυνθος*.—271.
Same, *Samos*, *Samo* libri exhibent, sed plures *Same*. Medic. *Samæ*. v.
 Burm.

ut non quidem ellipsis sit infe-
 renda, verum de inversa et
 immutata oratione sit cogitan-
 dum. Principio poëtæ animo
 infidebant hæc verba: *nec jam*
armis, sed votis precibusque esse
agendum; alterum hoc sic extul-
 lit: *sed votis precibusque deorum*
pacem esse exposcendam. Nam
pax est propitiâ, propensa, vo-
 luntas.

263—267. *Honores* ut modo
 v. 178 nunc, ut diis supplicet
 et vota faciat. *minas*, malum
 sinistro vaticinio denantiatum,

et placidi servate pios, ornatus in
 tenui, pro *servate nos*. *funem*,
τὰ πρυμνήσια, vel *τὰ πεισματὰ*,
 ut in Orphic. 621. 622. at *ru-*
dentes excussi, evoluti, antenna-
 rum sunt. *Tendunt vela Noti*.
Ἐπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἰσίου
 Odyss. β, 427 et al.

266. Nec hic, nec inf. 471,
 2, sine judicio Anchisæ et auc-
 toritate res parari facit poëta.
 cf. Excurs. XVII ad lib. II.

268. 269. Cf. Odyss. λ, 9,
 10.

270—273. *Nemorosa Za-*
cynthus

Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua faxis.
 Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,
 Et terram altricem sævi exfecramur Ulixi.
 Mox et Leucataë nimbofa cacumina montis,
 Et formidatus nautis aperitur Apollo. 275

Burm. *Nerytos* Medic. *Nericus* Franc., male. Nam *Nericus* erat in continente oppidum v. *Odyss.* ω, 376. — 272. *Effugimus Ithacæ scopulos* nonnulli scripti et editi ante *Pierium*. *Ithacæ et L. r.* Medic. *Pierii*, et Witt. cum Goth. sec. *Ithaci Lerceæque regna* Wall. — 273. *ultricem* Goth. tert. *Ulixi* Heinf. et h. l. e scriptis reposuit. Vulgo *Ulixis* vel *Ulixotis*. *Ulixæ* Gud. a m. pr. *Ulixes* Moret. a sec. m. *Ulyxei* Medic. *Pierii*. — 274. *Leucaten umbrosa* Sprot. *Leucatem* Oudart. — 275. *formidandus* alter Menag.

synibus Dulichiumque Sameque.
 Δελίχιόν τε Σάμη τε, καὶ
 ἰλιήσσα Ζακύνθος *Odyss.* ι, 24.
 ἐν ἰλιήντι Ζακύνθῳ occurrit et
 alibi. At *Σάμη* lectum fuit
 etiam a *Virgilio*, contra atque
Apollodorus volebat ap. *Strab.*
 X, p. 453 D. Sane communis
 nomen *Samos* etiam apud
Homerum, quæ deinceps *Cephallenia*.
Dulichium est prope
Cephalleniam, unde etiam nunc
parva Cephallenia vel *Teaki* ap-
 pellatur. cf. *Wheeler* p. 35 sqq.
Neritos *Virgilio* videri potuit
 diversa ab *Ithaca* insula, ut
Melæ II, 7: et hoc malim;
 potest tamen etiam *Neritos*,
 qui *Ithacæ* mons est, primo
 loco ad designandam *Ithacam*
 positus esse, quæ mox diserte et
 ipsa memoratur. *scopulos Itha-*
cæ *Iliad.* γ, 200. 201 *Λαερτιάδης*
πολύμητις Ὀδυσσεύς, "Ὁς τράφη
 ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κρηναῖς περ
 ἑσσης. Ex eodem itaque loco
 fluxisse videntur *Laërtia regna*
 — *Et terram altricem Ulixi.*

274. 275. *Leucates*, ὁ Λευ-
 κᾶτης, nobile amantum saltu

promontorium *Leucadis*, feu
Leucadiæ, olim peninsulæ,
 postea insulæ. *Hoc aperitur*, in
 conspectum venit (cf. inf. ad
 411), et *Apollinis farum*. In-
 terpres, a *Servio* inde, quan-
 tum video, hæc junctim de
 uno loco, de *Apollinis* templo
Leucataë imposito, accipiunt,
 quod sane *Strabo* lib. X, p.
 452 B memorat. Verum ha-
 bet ea res haud unam difficul-
 tatem, quam interpretes sen-
 sisse non videntur: nam pri-
 mum *parva urbs* v. 276 nulla
 alia esse poterit quam *Leucas* in
 septentrione insulæ sita, ita ve-
 ro non bene convenit narratio.
 Hunc *Apollinem*, hoc promon-
 torium in *australi* parte petimus
 et urbi succedimus in septen-
 trionali latere sitæ, aliquot die-
 rum navigatione interjecta.
 Porro sequitur locus de ludis
Actiacis celebratis: an vero
 illi *Leucade* celebrati? Mani-
 festum porro fit, poetam hæc
 inseruisse in *Augusti* gratiam,
 a quo in victoriæ *Actiacæ*
 memoriam ludii *Actiaci* quin-
 quennales

Hunc petimus fessi, et parvæ succedimus urbi.

Ancora de prora jacitur; stant litore puppes.

Ergo insperata tandem tellure potiti, 278

Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras;

276. *Successimus* Zulich. a m. pr.—278. *potitur* Puget.—279. *Lustramusque* ed. Ven. *Lustramurque* deo: conj. Jo. Schrader. sc. Apollini; ut *Jovi* e mala interpretatione provenerit. *votis inc.* tert. Rottend.

quennales instituti erant. cf. Dio LI pr. Actium igitur, non Leucas, commemorandum erat. Quocumque me vertam, quæ hic sequuntur: quod ad hoc fanum appulerint, urbemque intraverint, ludosque Actiacos celebraverint; meo qualicumque iudicio ad alterum promontorium ipsis finus Ambracii faucibus prætextum ducunt; in hoc sinu Actium oppidum et portus tutus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strabo lib. X, p. 451 D. VII, p. 325 A. Thucyd. lib. I, c. 29. Quod si, hoc posito, alia difficultas suboritur, quod Actium promontorium, intra sinum Ambracium situm, et intra exteriorem portum recedens, ex alto conspici et formidari nautis nequii (v. descriptionem sinus Ambracii ab Anvillio factam *Mem. de l'Acad. des Inscrip.* T. XXXII, p. 215): reputandum est: Trojanos littus *legisse*: ita pervenisse ad promontorium Anactorium, quod os exterioris sinus est; hinc prospectus Actii promontorii habetur. Erit igitur oratio v. 274 et 275 *progressiva*: ut non copulentur, sed deinceps enumerentur *Et Leucata*—*Et* (sc. ulterius pro-

gressis) *f. n. aperitur Apollo*. Fuit autem nobile templum Apollinis Actiaci, idque, ut nunc ex h. l. intelligitur, in loco edito, ex more templorum; et constat jam satis ea de re e loco Strabon. VII, p. 500 B (p. 325). Itaque bene Pompon. Sab. *Apollo, id est, pars illa saxea, in qua templum Apollinis erat*. De templo cf. Sueton. Octav. 96 extr. ibique Interpp. De Apollinis signo aliquo, quod in promontorio steterit, Spencium Polymet. Dial. VIII, p. 33 hæc accipere mireris. Nam et illam ipsam statuam in templo isto fuisse credendum est ex communi more. Cæterum signum hoc Constantinopolin aliquando est abductum. vid. Meurf. ad Theodor. Metochit. ad p. 3.

279. Antequam ludorum sollennia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Jovi*, invocato Jove, cui sacrum piaculare offertur. Queritur tamen, cur Jovi, non Apollini? cui ludi ipsi instituti esse debuere. Varia commenta vides in Servianis. Sed primum ad observandum in promptu est, sollenne fuisse priscais hominibus, ut in sacris cuicumque deorum fac-

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280

Ex ercent patrias oleo labente palæstras

Nudati socii. Juvat evafisse tot urbis

Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.

Interea magnum sol circumvolvitur annum,

Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas. 285

280. *Actiaque* multi, etiam ap. Pier. *Actiaque* duo. *Actiaque* Voss. celebrantur un. Voss.—281. *labente* Sprot. a pr. m. At v. Burm.—282. *Audaces socii* Puget.—284. *circumvertitur* Zulich.

tis Jovem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Jovem referuntur, quippe ultorem et vindicem cædis omnifque piaculi, quod expiandum est. conf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Addit Nodell Not. crit. p. 78 e Schol. Æschyli ad Eumen. 444. Jovem ipsum fuisse lustrandi auctorem; ut pote qui Ixionem lustraverit. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Servio figillatim huc trahere. *votis incendimus aras*, docte, pro, vota in aris vel impositum thus et victimam; alii, *votis*, votorum persolvendorum causa. Nam *εις εὐχαρισίαν* instituti ludi, ut bene Cerda observat, ideo subdit: *juvat evafisse tot urbes* etc. Si tamen *vota* pro ipsis victimis accipias, uti *dona*, anteferri hoc potest.

280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia celebrari et ipse dicitur, *litus Actium* h. e. Actiacum, memoravit, et *ludos Iliacos* Trojano ritu habitos. Videntur autem jam antiquitus

ludi ad Actium celebrati esse, quos poeta commode in rem suam vertit. E Callimacho, *περὶ Ἀγώνων*, Harpocration et Suidas τὰ Ἀκτιὰ memorant; sed ea huc trahere vix aufim. Succedere celeberrimi ludi Actiaci ab Augusto, ut diximus, in victoriæ Actiacæ memoriam instituti: de quibus v. Wernsdorf. V. C. Exc. IX ad Saleii Bassi Carm. in Pison. T. IV p. 395.

281—283. *Oleo labente*, exquisite, quod dilabitur, diffluit, corpori illitum. *fugam tenuisse*, ut inf. 686 *cursum tenere*. Bene Serv. *feliciter navigasse*, quem vide.

284. Vid Excurf. II de *annis Errorum Æneæ ad a. 2. Sol circumvolvitur m. annum*, *εις* vel *κατὰ*, sic ut annus absolvatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; ut jam alias notatum. cf. sup. I, 269. Ad vanas argutias circa hanc vocem delabitur Catræus, dum ad annum intercalarem lustris refert. *asperat*, exasperat, *ἀγρωῖ*, procellarum ira, cf. Cerda et Burm.

Ære cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, et rem carmine figno:

ÆNEAS HÆC DE DANAIIS VICTORIBUS ARMA.

Linquere tum portus jubeo, et confidere transtris.
Certatim focii feriunt mare, et æquora verrunt. 290
Protenus aërias Phæacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti adcedimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis, 295
Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum:

286. *Ære cavo* Sprot. *elypeo* Rottend. fec.—287. *adversis figo* Ven.—289. *tum penitus* Goth. fec. *confistere* duo Burm. perpetua variatione, sed male h. l.—291. *ascendimus* duo Burm. cum aliis, prave. *urbes* Sprot.—292. *portusque f. Chaonio* Medic. a m. pr., mox correctrix manus adjecit s. Et sane *portusque f. Chaonios et c.* multi codd. habent, vel contra metrum, et olim, ut vel ex Servio patet, habuerunt. Hinc grammaticorum tricæ, de quibus v. Pier. et Heinf. Sed facile est ad intelligendum, primum librarii errore factum, ut communiore more *portusque subimus* scriberetur; hinc accommodarunt alterum. Burm. putabat scriptum primo fuisse *portumque f. Chaonium*. *Chaonia* Zulich. E Gothanis pr. et tert. veram lectionem agnoscunt.—293. *Brutoti, Butroji, Bythroti, Bitroti, Biroti, Burrhoti*, et quot modis non peccatur! *adcedimus* Heinf. è melioribus post Pier. revocavit. Vulgo *ascendimus*.—294. *Hinc* ed. Mediol.—295. *Priamidenque* Wall.—296. *regnisque p. Leid.* un.

286—288. De clipeis votivis, cum titulo inscripto, inter donaria suspensis res nota. De Abante v. Excurs. IX ad h. l. *adversis*, ornatus; in templi aditu. *carmen*, de uno versu, tenere te non debet. *hæc arma*, hunc clipeum consecravit: *Αἰνεῖας ἐπὶ τῶν Δαναῶν* ut in simili resæpe: v. c. ap. Pausan. lib. I, 13, p. 31.

289—293. *portus* v. ad v. 274. 275. *confidere transtris*.

sæpe Homer. ἐπὶ κληῖσι κἀδιζον. Mox *feriunt mare*, ut toties τὸ πτεῖν ἄλλα. *abscondimus* eodem modo ut sup. v. 275 *aperitur*. cf. Cerda et inf. ad 411. *aërias Phæacum arces*, montes Corcyræ ὄρεα σιυδεντὰ Γαῖος Φαιήκων Odyss. ε, 279. *portu Chaonio*. est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitata.

296. 297. Coniuge et regno Pyrrhi esse potitum Helenum

Et patrio Andromachen iterum cessisse marito:
 Obstupui; miroque incensum pectus amore,
 Conpellare virum, et casus cognoscere tantos.
 Progredior portu, classis et litora linquens. 300
 Sollemnis tum forte dapes, et tristia dona,
 Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam,
 Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
 Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite
 inanem,
 Et geminas, caussam lacrimis, sacra verat aras. 305

298. *incensum est p.* aliquot Pier. *incensus pectus*, ut græcismus sit, quatuor ap. Burm. *amore est* Parrhaf.—299. *agnoscere* Ven.—300. *Egredior portu et Leid. classes ac Hamburg. pr. classemque et Parrhaf. linquo Hamburg. pr. a m. sec.*—301. Heinf. *cum*; ante vulgo: *Sollemnes tum* quod cum Brunckio revocavi: est enim gravior sic et minus impedita oratio: est Heinfio accedit fragm. Vatic. *dapis* Gud. a m. pr.—302. *Simeontis, Simoontis* aberrant. *undas* duo ap. Burm.—303. *Andromachen* fragm. Vatic.—304. *cumululum* alter Menag.—305. *geminans* Sprot. cum Goth. sec. *caussa* Leid. un. *caussas* Hamb. sec.

num. De hoc Heleni et Andromaches occursum in Epiro cf. Exc. X. Est hoc Epifodum inter felicissima et pulcherrima ad affectum et ad ornatum. Tragicum spiritum facile agnoscas. Convertentur narrationem in drama; finge Andromachen inferias ferentem te videre, finge loquentem audire. Si perveneris ad illa: *aut si lux alma recessit, Hector ubi est?* palpitare pectus in sinu senties. *patrio marito*, ejusdem originis, sc. Trojanæ. Erat Helenus frater Hectoris. In *cessisse* arguantur interpretes post Serv. Nil aliud est, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinquere, venire in potestatem

alterius viri. 298. *amorem* esse poetæ cupiditatem et studium, noli animo dimittere.

301—305. Ornati versus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris. dona* h. l. in re sacra de libatione. *Simois* erat simulatus. cf. inf. 349 sq. et 336, ut solebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad novas sedes. Hectori cenotaphium extruxerat. *geminans aras*, sive ut Ecl. V, 66 *Ecce duas tibi Daphni*, sive unam marito, alteram filio, Aftyanaeti. Utramque causam jam Serv. attulit. Probo posteriorem, quoniam: *causam lacrimis*, adjectum.

Ut me conspexit venientem, et Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monstribus
Deriguit visu in medio: calor ossa reliquit.

Labitur: et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 310

Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Inplevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco.

Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco:
Ne dubita: nam vera vides.

306. *Troïca* Hamb. pr.—307. *Arma timens* Hamb. sec. ext. *rebus* Leid. a m. sec. cf. Burm.—308. *Deriguit* e melioribus et h. l. Heinf. adde fragm. Vatic. v. sup. 260. Porro multi distinguunt post *Deriguit*; minus bene. *relinquit* duo Burm. cum Goth. tert.—310. *verum mihi* Medic. *adfert* Zulich. et Exc. Burm.—311. *an si lux* Goth. sec.—312. *effundit* tres ap. Burm.—313. *Complevit* Exc. Burm.—315. *omina* fragm. Vatic.—316. *Nec* duo Burm. *Ne dubites* alter Leid. *Ne d. ne vera vides* Gud. a m. pr. *vera fides* in sex lectum videbis, sed recentibus, ap. Heinf. et Burm., quod Heinfio Marklandoque arridet. Enimvero de oculorum fide, visuque adeo, hic agitur, non de narrationis et auditionis fide. Recte *vides* etiam fragm. Vatic. servat.

306—309. *Troïa arma*, viros Trojanos. *monstribus*, ad spectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat. 309. Δὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε—Ὁψέ δέ δὴ μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε Odyss. δ, 706.

310—313. Tunc vere ades ipse? *afferne te* (cf. inf. 346) *mibi* tamquam *vera facies* viri, cujus speciem habes? tamquam *verus nuntius* tui? ut vere ille sis, quem vultus nuntiat? *aut si lux alma*, vita, *recessit*, et hæc umbra Æneæ est, quæ mihi
Tom. II.

apparet, *Hector ubi est*, qui et ipse inter umbras esse debet, *dixit, lac. eff.* etc. In hoc Andromaches πάθει, piissimæ in mariti memoriam feminæ, quis non magnum poetam facile agnoscat? cf. Excurs. X.

313, 314. *furenti*, impatienter dolenti, ut bene Serv. Omnino *furere, μαινέσθαι*, infinitis locis simpl. est commoto esse animo, quacunque de causa. *Subjicio*, ὑποβάλλω, respondeo. *hisco* exquisitius quam *loquor*.

315—319. *extrema per omnia*,
L nia,

Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
 Excipit? aut quæ digna fatis Fortuna revifit?
 Hæctoris Andromache Pyrrhin' connubia fervas?
 Dejecit voltum, et demiffa voce locuta est: 320
 O felix una ante alias Priameïa virgo,
 Hoftilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
 Juffa mori, quæ fortitus non pertulit ullos,
 Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
 Nos, patria incensa, diverfa per æquora vectæ, 325

318. *qua d. Reg. digna facris* Zulich. *remanfit* Wall. *F. fuiffet* Goth. tert. a m. pr.—319. *Andromachæ* Mentel. pr. *Andromachen* nonnulli jam ap. Pierium, et Leid. duo, pr. Hamb. et Exc. Burm. ut fit: *quæ d. f. F. revifit* H. *Andromachen?* *Pyrrhi* quatuor ap. Burm. et *Pirri* duo Goth. *Pyrrhi an c.* aliquot Pieriani. *fervat* Gud. a m. pr. Omnia deteriora. Vulgatam exhibet etiam fragm. Vatic.—320. *dimiffa* alii, ut folet. *submiffa* Exc. Burm.—321. *alios* Montalb.—325. *veci* fragm. Vatic.

nia, ad pericula et discrimina refer. *dejectam*, δεινότερον quam privatam, viduatam, Hæctore. Nam de jicimur gradu, spe, honore omninoque magna aliqua re, quando ea privamur. *quis casus te excipit*, ad quam fortunæ conditionem decidisti? nunc redacta es? Servius eo refert, quod *excipiuntur* proprie, quæ cadunt; recte quidem, sed forte hic nimis subtiliter. *Excipiunt nos ea*, quæ nobis alia post alia accidunt et eveniunt. *digna fatis* f. te f. priore illa fortuna. *connubia fervas*, accipio, ut Gr. φιλιάσσειν. de iis, quibus tenemur et obnoxii fumus; pro, matrimonio juncta es, haberis.

320 sqq. Artem poetæ jam Scaligero III Poët. 14 aliif-

que observatam facile agnoscis. Andromache, casta et pudica femina, virique amantissima, non nisi per ambages respondet. Felicem prædicat Polyxenam, quæ ad Achillis tumulum cæsa servitutem morte anteverterit. Ad sequ. cf. Excursum XI. Versuum 321 sqq. color similis illi, qui erat lib. II, 785 *non ego M.* In v. 324 *nec—tetigit c. cubile* potuit respicere Homericum illud λέχος ἀντιώσσαν Iliad. α, 31, h. e. κατὰ, πρὸς, λέχος.

325—327. Cf. Eurip. Androm. 109 sq. *diversa æquora* longinqua v. sup. v. 4. *enixæ* de partu accipiendum, ut jam post Pompon. Sab. Cerda et Heinf. docuere. Nam Andro-

Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum,
 Servitio enixæ, tulimus: Qui deinde, secutus
 Ledæam Hermionem Lacedæmoniosque Hyme-
 næos,

Me famulo famulamque Heleno transmisit ha-
 bendam. 329

Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
 Conjugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
 Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
 Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 Pars Heleno: qui Chaonias cognomine campos,
 Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit: 335

326. *fastum* aliquot Pier., minus poëtice. *fastus* alter Mentel. a m.pr., forte et Zulich., unde Heinf. conj. *status*: sed v. Burm.—327. *enixæ* tres Burm. et sic Donatus interpretatus est; male. v. Heinf. et Burm. et Pier.—328. *que* abest ab uno Leid.—329. *Me famulo famulamque* Heinf. recepit; ita enim fere omnes Pieriani et Heinfiani omnes, cum Donato (adde fragm. Vatic.), excepto Hamb. pr., cui adde Goth. sec. et tert., qui tuentur id, quod olim legebatur: *Me famulam famuloque*. Ingratum tamen utrumque. Non male itaque Heinf. conj. *Me famulo famulam Heleno*; ut hiatum imperiti librarii ferre noluerint; etsi hiatus intercedit Schrader. Emendatt. p. 138, nec tamen aliam medelam apponit. Ingratus est versus, quocumque te vertas. Poterat tamen poëta refingere: *me famulo famulam dominus transmisit habendam. Me famulamque famulo* ed. Mediol. *transmittit* Sprot. *concessit* pr. Hamb. *permisit* Goth. tert.—330. *flammatus* Gud. et fragm. Vatic. cf. Burm.—331. *Furiis scelerum* Ven.—332. *Excipit incautum insidiis* Serv. citat ad III Ecl. 18 cum interpretamento. Mox *que* deest binis Burm.—334. *Sors Heleno* Voss., haud dubie elegantius. cf. Burm.—335. *Ch. urbem* pr. Hamburg. *a Trojano* tert. Rottend. *dixi* sec.

Andromache ferva Neoptolemo filium Molossum pepererat, ut vel ex Euripidis Andromacha notum.

329. Cf. Eurip. Androm. 1244 Γυναῖκα δ' αἰ. Pyrrhum autem Orestes, cui Hermione illa, Helenæ filia, Ledæque

adeo neptis, jam olim promissa fuerat, interemit *patrias ad aras*, Delphis, ante aram patrii Achilli, tamquam heroi, factam. De reliquis circa hos versus v. Excurs. XII.

333—335. *par, reddita* simpl. data. v. Serv. *pars* autem, respectu

Pergamaque Iliacamque jugis hanc addidit arcem:

Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?

Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?

Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?

Quem tibi jam Troja * * * *

340

336. *Pergameamque Medic.* Lectum scilicet olim fuit a nonnullis *Pergameam Iliacamque*, ut ex Servio patet. Unde autem lectio illa fuerit, Pomponius Sab. memoriæ reliquit; *sed Apronianus*, inquit, *Pergamiam legit*; is scilicet. e cujus recensione Codicem Medicum habemus.—337. Burm. in difficultates hic nescio quas se induerat, et conj. vel *qui cursum buc venti* vel *quo cursum venti*, quo f. d. Potuisse enim Andromachen fati scire, qui venti ex Troade ferrent. Enimvero sic arguari possis et in vulgari: *quomodo buc venisti?* et in Odyss. α, 171 πῶς δὲ σε ναῦται Ἠρώων εἰς Ἰθάκην etc.: Scilicet si vulgari sermone usa esset Andromache, quævisset illa sic: *quo casu ad has terras accessisti?* Jam hoc poterat factum videri vel tempestate vel fato vel deorum numine. Et hæc, ut vides, expressit poëta.—338. *Quisnam* Heinf., ut fere omnes libri etiam Pieriani cum fragm. Vatic. Vulgo *quis te* ex glossa. *quis jam* ed. Ven.—339. *aut v.* Exc. Burm.—*vescitur auras* plerique codd. Pier., nec improbat Heinf. Fuit etiam in Parrhaf. a m. sec. et in fragm. Vatic., ubi v. p. 174. cf. ad Tibull. II, 5, 63, et sup. I, 546.—340. *Quæ tibi alter Menag.* In melioribus, inter quos Medic. Gud. fragm. Vatic., versus mancus est relictus; in aliis varie suppletus: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa.*—*obsessa est enixa Creusa*—*Troja est obsessa enixa Cr.*—*Troja natum fumante reliqui*; incepte omnia. vid. Burm. post Pier. Ex uno Guelpherb. in Exc. Cort. notatum video *Troja*—*peperit florente Creusa.* Scilicet Ascanii ætas id postulare visa erat. Dubito equidem, an ex Virgilio schedis hoc fragmentum servatum sit; haud dubie enim illud rescissari fuissent Tuca et Varius. Probabilius mihi fit, fuisse olim in margine ab aliquo versificatore varia in h. l. tentata; unde sequens librarius expedire se non posset.

respectu alterius partis Phthiæ in Thessalia. In v. 334. 335 Poëta inferuit argumento, ut Trojanorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante Chaonem Trojanum (de quo Serviana confule) et Helenum fuerunt ex antiquissima scilicet Pelagorum stirpe.

336. *addidit*, imposuit mon-

ti arcem Pergami nomine, tamquam in novo Ilio.

337—343. Affectus hæc muliebris plena et Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489 sq. *superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. cf. sup. I, 546. Sane interrogationem illam v. 341 de desiderio amissæ matris Creusæ per se non malam (cf. Eurip.

rip.

Ecqua tamen puero est amiffæ cura parentis;
 Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 Et pater Æneas et avunculus excitat Hector?

Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
 Incassum fletus: quum sese a mœnibus heros 345
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert,

341. *Ecquæ jam* ante Heinſ. legebatur. At meliores Heinſ. et Pier. cum Donato et Carifio: *Et qua tamen* vel *Ec qua tamen*; hoc et fragm. Vatic. habet. Alii *Etque tamen*, *Et quæ* vel *Ecquæ tam*, *Quæ tamen et p. Quæ tamen et*; ut in talibus errari fere solet. *Ecquanam* Goth. pr. *Ecquæ* Pompon. Sab. interpretatur. *amiffi parentis* apud Carifium. v. Pierium ad h. l. Probat hoc etiam Markland., sed v. Burm. *amiffæ est c.* etiam nonnulli. Equidem hunc versum dudum suspectum habui; et adhuc persuasum mihi habeo, e veteri quidem libro eum ad nos pervenisse, sed aliquando ad marginem aliena manu adscriptum adhæſisse, una cum fragmento superioris versus, cujus reliqua pars oblitterata erat; Et, si bene auguror, a poëta tantum illa scripta crant: *Quid puer Ascanius. Ecquid in antiquam* v. Brunckius V. C. utrumque versum a poëta temere in chartam conjectum fuisse existimabat, ut olim ab eo retractaretur.—342. *Et quid multi*, ut solent.—343. *avunculus* Gud., ut semper in similibus.—344. *multosque c.* Menag. pr. *jamosque* alter Hamb., unde Heinſ. conj. *largosque*.—345. *In casum* Zulich. cum glossa: *Æneæ et Trojanorum*. cf. Burm.—346. *Priamides Helenus multis* duo Burm. aliquotque Pieriani; quod simplicius, ut sup. v. 295. cf. Pier. *adfert* Heinſ. e codd. suis omnibus. Vulgo *offert*. tres *effert*.

rip. Hecub. 992 εἰ τῆς τελέσης τῆσδε μέμνηται τί μὲν, adde Electr. 351) tamen hic forte abesse malis; vix enim Andromache Creusæ fatum rescivisse aut poterat, aut post illa v. 510 sq. 337 sq. debebat. Manifeste tamen poëta ponit, Creusæ fatum Andromachæ jam aliunde innotuisse; et recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et avi, quam illud ad pueri animum vim habeat! *Parentem* de patria accipere, importunum. 342. 343 generosi ver-

fus! ex communi illa sententia, ut, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *in*, h. e. ad, *antiquam virtutem* int. majorum. *avunculus Hector*, latius dictum pro consanguineo. cf. inf. XII, 439. Nam Ilus et Assaracus, a quo Hector et Æneas genus ducebant, erant Troiæ filii. Notatu dignum, quod hic in Servianis: *Quidam avunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.*

345—348. *a mœnibus*, via ex urbe. *se offert* v. sup. v. 310, inf. VIII, 477, ut *ferre*

Adgnoscatque suos, lætusque ad limina ducit,
 Et multum lacrimas verba inter singula fundit,
 Procedo, et parvam Trojam, simulataque magnis
 Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum 350
 Adgnosco, Scææque amplector limina portæ.
 Nec non et Teucris focia simul urbe fruuntur.
 Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
 Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
 Inpositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355

347. *agnovitque* alter Hamb. *ad limina* Heinf. cum majore codd. parte, Sic et omnes Goth., nisi quod unus *lumina*. Vulgo *ad mœnia*, quod in paucis recent. ille repererat.—348. *lacrimans* aliquot Pier., aliquot Heinf., et edd. vett. nonnullæ: manifesto sed proclivi lapsu. Nec aliter fuerat, puto, in Gudiano, qui lituram hic habebat, e qua Heinf. tamen excitabat: *multum lacrimæ* pro *lacrimarum* curiose potius quam vere. Nam *multum* Homericum *πολλόν* est, pro valde, admodum, et talia amare Virgilium satis constat. *lacrimis* Exc. Burm. Porro *fudit* plerique Pier. et aliquot Heinf., tert. Goth., male; idem tamen Pompon. Sab. interpretatur.—349. *ad parvam* Sprot. *et patriam* Zulich. et Leid. a m. pr. *f. multis Perg.* Witt. a pr. m.—352. *feruntur* Ven. et alter Hamb. pro var. lect.—353. 354. 355. hos tres versus ab aliena manu insertos putabat Jac. Bryant. V. C., quia cum reliquis non bene cohærent. Patrocinium eorum quomodo agi possit, vide in Notis. Erit tamen imputandum aliquid fortunæ carminis, cui secunda poëtæ manus haud obtigit.—353. *Illas* Montalb.—354. *in* deest optimis; sed tuctur Heinf. grammaticorum auctoritate.—355. *Inpositisque* Witt. *tenebat* Ven.

ferre se, inferre se, efferre se, offerre se. cf. h. l. Heinf. *suos*, populares. Recte Serv. addit: *Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro V. Aescæ (v. 41).*

349—351. Cf. sup. v. 302 et adde Exc. I de Error. Æn., ubi de accessu ad Epirum. Trojam alteram aditare putasset. *simulata magnis*, assimilata, cf. inf. IV, 512. *am-*

plector sc. ut exosculari solent postes in patriam reduces.

354. 355. Nec moratur in convivii descriptione poëta, nec plane intactum dimittit, sed obiter intexit pauca, quæ ad convivii magnificentiam declarandam valere possint: et quidem religiosam rem, libationem, et vasorum *πολυτίλειαν*. Ultima tamen *paterasque tenebant* vercor ne frigeant,

Jamque dies, alterque dies processit: et auræ
 Vela vocant; tumidoque inflatur Carbasus austro.
 His vatem adgredior dictis, ac talia quæso:
 Trojugena, interpretes divom, qui numina Phœbi,
 Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis, 360
 Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ,
 Fare age (namque omnem cursum mihi prospera
 dixit

356. *præcessit* Leid, *inflatus* alter Menag. *que* abest a sec. Rottend.
 —358. *Hic* edd. ante Pier, *et talia* Witt.—359. *qui n. divom* Witt.
 a m. pr.—360. *Clarii et lauros* Medic. Pierii, Witt. Moret. sec., quod
 præfero. *laurus* Medic. a m. pr. cum aliis antiquis, quod antiqui Gram-
 matici defendunt; recepit itaque Heinf., rursus deseruit Burmannus;
 forte casu potius quam consilio.—361. *Qui volucrum* Schol. Horat. ap.
 Heinf. *omnia* nonnulli. *pinnæ* Medic. Gud. et tert. Mentel.—362. *Om-
 nis c.*—*Religio* aliquot Pieriani, sec. Rottend. Gud. a m. pr. item Goth.
 pr.

356. 357. *auræ Vela vocant*,
 invitatur ventus secundus, ut ve-
 la expandantur. Male hypal-
 lagen advocat; Variat hæc
 oratio poetica: modo *vela*,
 aut *nautæ* (ut sup. 253), vo-
 cant *auras* vel *ventos*, modo
auræ vela vel *nautas*; et inf.
 454. ipsa navigatio et *cursum*
vocat vela. Conf. sup. 61, inf.
 454. 455. *tumidoque i. c. a.*
 Iliad. α, 481 "Εν δ' ἀνεμος πρῆ-
 σεν μέσον ἰσίων. et similiter aliis
 locis.

359—361. Helenus οἰωνοπό-
 λων ὄχι ἀγίστος jam Homer.
 Iliad. ζ, 76. *qui sentis*, intel-
 ligis, ad plura h. l. refertur,
 de quibus singulis diverso mo-
 do dicitur. Aliter sentit ali-
 quis deum, aliter sidera et
 avium cantus, *sentit vates*
Phæbum, cum deum pectore
 recipit, seu, dei afflatu tactus,
 divinoque furore plenus, futu-

ra prædicat et oracula edit;
 hoc poeta exornavit: *qui numi-
 na Phœbi, Qui tripodas*, (tripo-
 di insidens Delphis Pythia vati-
 cinabatur) *Clarii lauros* (quate-
 nus, ut fere omnia antiquissima
 fana, religionis et caloris
 causa, sacro luco inclusum
 erat templum Apollinis Clarii
 apud Colophonem. v. Strab.
 XIV, p. 442), h. e. qui vim
 divinam animo capis, quam
 Delphis Pythia, et apud Cla-
 ron sacerdos, mente recipere so-
 let. *sentis sidera*, nosti quæ ex
 iis ad futura prævidenda intel-
 ligi possint. Reliqua ad augu-
 ria cum ex oscinibus tum ex
 præpetibus, h. e. ex avium
 cantu ac volatu, spectant. cf.
 inf. X, 175 sq. add. Callim.
 L. P. 123 sqq. et ibi Intpp. c.
 Spanh.

362—364. *namque omnem
 cursum mihi prospera dixit Reli-
 gio;*

Religio, et cuncti suaferunt numine divi
 Italiam petere, et terras tentare repostas:
 Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno 365
 Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
 Obscenamque famem) quæ prima pericula vito?
 Quidve sequens tantos possim superare labores?
 Hic Helenus, cæsis primum de more juvencis,
 Exorat pacem divom, vittasque resolvit 370
 Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,

pr., sc. ut fit: *omne vaticinium, omnis deorum monitus*, quod merito arridere potest, quoniam sequitur: *cuncti divi*. Sic *cursum* esset, quem teneo, navigationem, quem facio versus Italiam.—363. et abest a Ven. et Parrhaf. cum Goth. alt. *numina divi* Gud.—365. *novom* Gud. *Arpia, Arpyia, Harpyia* aberrat.codd.—368. *Quodve s. possim tantos* Parrhaf., forte etiam, subjicit Burm., *qua p. p. vito?* qua via, ratione. Nil necesse. at *possum* nullibi repertum video.—369. *primum cæsis* Ven. et Parrhaf.—371. *lumina* fec. Hamb.

gio: etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro, omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* h. l. de oraculo et omnino de vaticinio; *prosperum* vaticinium est, quod prospera nuntiat. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituentus sit (hoc v. 363. 364 ulterius declarat) jam satis definiverunt prædictiones, quas adhuc accepi, lætæ illæ et secundæ. *numine*, etiam hoc pro effato divino et forte. *repostas* exquisitius quam remotas, et *tentare* quam petere.

365—367. *dictu nefas*, abominandum. *Prodigium*, eventum rerum prodigii similem. *iras* h. e. calamitatem, malum ex *ira* Harpyiæ, boum cæde et Trojanorum armis læsæ, cf.

sup. 234 sq. 245 sq. *obsenam famem*: quatenus ad ultima reducti etiam ea comedunt, quæ nauseam faciunt. Sic, *obsenus cibus*, et *obsena pastu avis* upupa ap. Plin. X, 29 f. 44. Hoc Serv. volebat: *quæ homines etiam ad obsena compellit*.

369—373. *pacem* benevolentiam dei, ut jam supra vidimus; dum oraculum expetitur est. *Sacrificantium* et vatium habitus *vitta* vel *infula*: *Solvitur* h. l. illa, religioso more, siye animi respectu, quem jam ab omni terrena fæce vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Serviana spectant, vel quatenus furor divinus et corporis agitatio vincula non ferebat. At, inquit Cerda, in aliis locis vates jam vatici-

Ipsē manu multo suspensum numine ducit ;
 Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos :
 Nate dea ; nam te majoribus ire per altum
 Auspiciis manifesta fides : sic fata deum rex 375
 Sortitur, volvitque vices : is vertitur ordo ;
 Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres

372 *Ipsē etiam* pr. Hamb. *suspensus* pro var. lect. Hamb. fec. et Servius. Male. cf. Burm. *duxit* codices ap. Pier.—373. *hæc* deest Leid. uni.—375. *Si* pr. Hamb. a m. fec. *bis* Gud. Ven. Parrhaf.—376. *hic* edd. Ven. et Junt. *scilicet* quatuor Burm. et Goth. fec. *bis* alter cum ed. Mediol.—377. *tutius* Oudart. et Parrhaf. *æquora lustres* *Hospita* Zulich.

vaticinium edituri vittis ligant, implicant, caput? Recte; scilicet vates non perpetuo vittæ ornatu usos esse credendum est nec eas sumisse, nisi rem facram facturos; itaque instante jam furore divino modo vittas sumere modo solvere narrantur. *ad tua limina P.* Erat igitur templum Apollinis in nova Troja ad exemplum Pergamei fani. *Suspensum* h. l. modo minus vulgari pro perturbatum, percussum, dictum puto; adeoque multo *suspensum numine*, turbatum, horrore ex præsentia dei. cf. inf. VI, 45. 54. *numen*, majestas, vis manifesta dei, quæ horrorem ac reverentiam facit. Sic *multum inesse, adesse, numen*, alibi dicitur. Hoc simplicius quam apud Burm. Satis quidem expeditum et illud, ut *multum numen* sint multa oracula, quæ jam ante acceperat (vide v. 362), quibus suspensus h. e. sollicitus ac dubius ejus animus sit; mihi tamen hoc minus aridet.

374—376. Circes apud

Homerum μ , 37 sqq., forte etiam Phineï apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo, Helenum hic fata ac casus navigationis Æneæ prædicere facit. Ipsos autem casus omninoque Æneæ errores ad Ulyssis errores compositos esse, facile quisque videt. Inest tamen forte in his major suavitas ipsa sermone novitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Græcis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suæ causæ consulere necesse habuit. *majoribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent; sunt simpl. magna h. e. magnarum rerum; adeoque magna fata; quod Livius pr. *ad majorum rerum initia ducentibus fati*. Argutatur Servius. Melius idem *sortitur*, disponit, ordinat, *volvit vices*, moderatur vicissitudines rerum. *is ordo* fatorum *vertitur*, ita succedunt sibi fata.

377—380. Cf. Apollon. I. c. II, 311 sqq. *tutius*, tutius, *minor*

Æquora, et Aufonio possis confidere portu,
 Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcæ
 Scire, Helenum farique vetat Saturnio Juno. 380
 Principo Italium, quam tu jam rere propinquam,
 Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
 Longa procul longis via dividit invia terris.

378 *confistere* pr. Hamb. et Ven. vide sup. 162. Burm.—380. Distinguant codd. partim post *Scire* partim post *Helenum*; cf. Pier. et Burm., sed in interpunctione, codicum nulla, meo iudicio, auctoritas. *vetet* pr. Hamb. Brunck. conj. *Scire, vetatque Helenum fari* S. F.; rotundior utique sic esset versus, sed Virgilius gravitatem numerorum præfert. Jac. Bryant totum hemistichium sublatum velit.

minore cum periculo, si rescivit, quæ evitanda sint. *hospita æquora* Servius vicina interpretatur. Sane longinqua, ignota, an esse possint, dubito. Si usum loquendi vocis hujus recte teneo, esse debent maria navigantibus amica, quæ navigantes tutos ac falvos transmittant. *prohibent te scire* etc. Nam, ut Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere vati, Quantum scire, licet.* v. h. l. Servium, qui bene addit: *prohibet autem scire mortem patris—tempestatem ab Æolo immissam: amorem Didonis* (qui sane vix commode memorari poterat). *Novimus autem Junonem hoc agere, ut, si possit fieri, regnum Italiæ Libycas averteret oras.* Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur, ut inf. v. 712 *nec vates Helenus—Hos mihi prædixit luctus.*

381—383. Poterat Æneas statim in orientali Italiæ extremæ littore confidere, ex adverso Epiri. At totum illud littus a Græcorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 sqq. *len-*

ga via dividit Italiam h. e. Italiæ illa pars, quæ Æneæ petenda est, *longis terris*, sc. longo illo tractu inferioris Italiæ, *invia* vel difficulter emetienda; (sic Servius acceperat: *significat autem difficilem circuitum*; et sane composita hujusmodi sæpe sic accipiuntur, ut *insanabilis, intentatus*, h. e. parum, haud multum, tentatus); vel plane non pervia sc. Æneæ, terrestri itinere, si eam partem adiisset, quæ Epiro opposita est, quod fata vetabant. Hoc spectasse videtur Pompon. Sabin. *invia* *volentibus fatis*. Comparant illa Iliad. α, 156 ἐπιπὴ μάλα πολλὰ μεταξὺ Οὐρέα τε σκυβέντα θάλασσαν τε ἤχνησσα. Cæterum in Virgilio verbis lusus inesse videri potest; *via invia* — *longa longis*. Meierotto V. C. ei occurrere posse putabat, si *invia* essent loca; quod tamen durius esset. Allitterationi huic vetus fermo non tantopere adversabatur, ut nos; quin in ornatu illa habebatur: *amabam amantem*. φιλέω φιλέοντ', ἀγαπῶ

Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
 Et falis Aufonii lustrandum navibus æquor, 385
 Infernique lacus, Æææque infula Circæ,
 Quam tuta possis urbem componere terra.
 Signa tibi dicam : tu condita mente teneto.
 Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus fus, 390
 Triginta capitum fetus enixa, jacebit,

384. *Trenacia* Wall. a m. pr., et a m. sec. *Trinacia*; et sunt sane grammaticorum argutiæ in ea scriptura, quæ tamen fundamento non omnino carent, quandoquidem *Θρινακία* Homericæ est scriptio. conf. Cluver. et d' Orville Sicula p. 163. Enimvero ad liquidum res perducì nequit, utra sit verior et antiquior. Idem Wall. *lentendus* a m. pr. *tentendus* Goth. sec. a m. pr. *flectendus* Guelpherb. un. in Exc. Cort. ex interpr.—386. *Circæ* vetustiorum auctoritate reposuit Heinf., qui copiose aliis exemplis firmat. Vulgo *Circes*; aliquot etiam *Circe*.—387. *posses* alter Hamb.—388. *memori quæ* (pro *que*) *hæc m. t. sec.* Moret.—389. *undas* aliquot Pieriani et Hamburg. alter, ut supra.—391. *fætus capitum* Montalb.

ἄγων ἄγοντα in ipso lyrico carmine est Pind. P. 10, 103.

384—387. Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum est peragrandum. *lentandus remus*, agendus, sed exquisitius; curvatur enim et flectitur vi undarum et nisu remigis. Sic Apollon. II, 593 ἐπεργάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἥντε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων in trajectu Symplegadam. Quoniam enim, *lenta* quæ sunt, facile flecti possunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Staius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, ut Serv. docet. *inferni lacus*, Avernus inf. lib. VI. *Circæ infula* VII, 10 sq. *Ææa*, Colchica, ab *Æa*, Colchidis urbe, vel ex Apollonio Rhodio

nota. *urbem componere*, nove dictum esse debet, pro ponere, condere; ut *templum componere* ex Ovid. I Fast. 708 laudat Burm. Nisi est quod vulgo, res urbis componere, pacare, ordinare. Est tenendum alterutrum, nec cum Burm. duas diversas notationes in unum locum congerere ausim; quod sermonis humani rationi adversatur.

388. Ut ap. Homer. Σῆμα δὲ τοι ἔρῳ et illud: σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σὺνθεο, vel βάλλεο σῆσι.

389—393. Cf. inf. VIII, 42 sqq. 81 sq. Usus et hic poëta est oraculo sua natura non adeo commendabili, celeberrimo tamen inter populares suos. v. inf. Excurs. II ad lib. VII, Res ipsa innumeris in monumentis

Alba, solo recubans, albi circum ubera nati:
 Is locus urbis erit; requies ea certa laborum.
 Nec tu menfarum morsus horrefce futuros:
 Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo. 395
 Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
 Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
 Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
 Hic et Narycii posuerunt mœnia Locri,
 Et Sallentinos obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi

393. *Hic l.* Dorvill. et ap. Nonium et Cleonium. *erat* duo Burm. —395. *invenient* quatuor Heinf. —396. *Has inter* Goth. tert. *urbem* Oudart. pro var. lect. ad *oram*. —397. *qua nostri* Parrh., quod adridet Burmanno. *profunditur* duo ap. eund. —399. *Hinc et Narycii, Naricii, Naritii* aberrationes Codicum. Νάριος, πάλις Λοκρίδος etc. Steph. —400. *Sallentinos* Heinf. cum aliis melioribus, quem v. et quos laudat Burm. *Salantinos* Goth. tert. *Pbalentinos* Ven. *Salicanos* Sprot. *limite* Leid. un. —401. *Licfius, Licius, Litiis, Lycius, Lytius*; porro *Idomeneos, Idumeneus, Ydomeneus, —Melibroæ—Pbilotetæ, Pbilotbetæ, Phylofētæ, Pbiloētæ*, librorum stupores, quos ponimus, ut iis mature affuefcant juvenes.

monumentis antiquis, gemmis, numis exhibita, ut exempla fingula laudare velle ineptum fit. *secreti fluminis* h. e. in parte secreta, ab hominum frequentia remota, fluminis Tiberis inf. VIII, 82 *per silvam—viridi in littore*. Cæterum observandum, qua verborum dignitate ignobile argumentum poëta ornavit.

395. *viam*, rationem et exitum oraculi, ipsæ res dabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor.

397. Quæ alluitur a nostro mari.

399. Locri Epizephyrii,

in Brutiis, ad littus Italiæ extremæ exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat urbs Naryx vel Narycium, ex adverso Eubœæ insulæ. Locros Ozolas urbis conditores fuisse contendit Strabo VI, p. 259 B. Sed communior opinio altera illa. v. Cluver. Ital. p. 1301 sq. Sequitur vero poëta eam narrationem, qua ex Locris, Ajacis Oilei fociis, fuisse crediti sunt, qui dispersa ad Caphareum promontorium clafse, in Brutiis essent delati. cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141, 1148, ubi cf. Schol.

400. 401. Sallentinorum, qui

Parva Philoëtetæ subnixa Petelia muro.

Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,

Et positis aris jam vota in litore solves,

Purpureo velare comas adopertus amictu; 405

Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum

Hostilis facies occurrat, et omina turbet.

Hunc focii morem sacrorum, hunc ipse teneto:

402. *Petelia* Medic. et sic in numis et Græcis script. occurrit: Περηλία; hoc itaque restitui. Vulgo *Petilia*, quod vulgare est.—403. *steterunt* alter Hamb. *naves* pr. Hamb. *puppes* Goth. pr.—404. *in litora* Medic. a m. pr. cum tribus aliis.—405. *Purpureus* Dorvill. a m. pr.—407. *occurret* Franc. *omnia multi. turbat* duo.—408. *socios* Medic. a m. pr.

qui ex antiquis Messapiis fuerunt, tractus erat in peninsula Calabria. Infederant eum mox Cretensium coloniæ; cf. Strabo VI, p. 281 B. atque has ad Idomeneum Troja reducem, sed mox patria ejectum (cf. sup. 121, et inf. XI, 265), nonnulli retulerunt. cf. Varro lib. III Rer. Hum. ap Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31, unde Pompon. Sab. ad h. l. petiit, et inf. ad v. 531. *Lyæus* aliquando inter insigniora Cretæ fuit oppida. Plin. IV, 12 jam Cerdæ laudatus.

401. 402. *Petilia* vel *Petelia* in Brutiis supra Crotonem a Philoëtete, Herculis comite, condita (hoc enim est *subnixa muro*), cum Troja redux, urbe patria, Melibœa Theffalix, per seditionem fugeret. cf. Strabo VI, p. 254 A, quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam urbem eam fuisse. *Melibœi* pro Melibœensis. Serv.

403—409. Religionis sanctitatem eum iudicio et hic in-

textit carmini Virgilius; mira enim talis loci suavitas debuit esse, si Romanorum quis in religiosi ritus originem incideret. Illustrationem loci pete ex inf. 543. 545; subest tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Ulyssis in his locis occurru, quam Serv. ad. h. l. attingit et olim variis modis tractasse videntur poëtæ et scriptores. v. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. At vide Excurf. I ad h. lib. sub f. penult. Rem autem sic declarata: ab Ænea ritum velandi capitis inter sacrificandum repetitum esse videri.

404. *in littore.* ad Castrum Minervæ, supra promontorium Iapygium. v. inf. 531. *velare* sc. memento; Græca ellipsi.

407. *omina turbet*, captata ante rem sacram, ut bene Cerda. Turbari malis ominibus sacrificii religionem, et, ut id caveatur, adoperto capite esse sacrificantes, nota res.

Hac casti maneant in religione nepotes.
 Ast, ubi digressum Siculæ te admovent oræ 410
 Ventus, et angusti rarefcent claustra Pelori,
 Læva tibi tellus, et longo læva petantur
 Æquora circuitu: dextrum fuge litus et undas.
 Hæc loca vi quondam, et vasta convolsa ruina,

410. *degressum* Sprot. et inf. 492. *amoverit* duo. *Siculis oris* Franc.
 —411. *rarefcent* codd. Servii inf. ad 530, in Wall. superfer. vel *clau-*
rescent. Parum acute. *plausfra* P. Parrhaf.—412. *læta* aliquot Pier.
petentur Hug. et Wall. a m. pr. cum Goth. sec.—414. *et decet* Parrh.,
 Erf. *convolsa* Gud.

409. *in religione*, in obser-
 vatione religiosi ritus, et *caste*,
ἀσχυῶς, ut sæpe.

410—413. Flestendum in
 aditu freti Siculi cursum et,
 ut tanto tutior ille sit, Sicili-
 am ab oriente circumeundam
 monet. Fretum appellat ex
 more *claustrum*. Proprie ea,
 quæ densa sunt, transitum
 occludunt, hinc *densa* poë-
 tis, quæ clausa plane, ut Gr.
πυκνόν v. c. *πυκνὸν πῶμα*
 Odyss. x, 283 *πυκνὸς κευδ-*
μῶνας de bene occlusa hara;
 adeoque, ea, quæ laxan-
 tur, aperiuntur, patent, *ra-*
rescere dixit poëta. Jam Ser-
 vius bene: *quia venientibus*
de Ionio (mari) propter curva-
turam litorum clausæ viden-
tur angustia, quæ paulatim
propinquantibus aperiri videntur.
 Poëticæ orationis genius ad
 oculorum sensus omnia revocat.
 Simili modo *coire*, *conjugi*, et
 rursus *discedere*, *sejungi* et *dis-*
jungi, dicuntur loca, quæ in-
 gressum habent. Ita et *aperi-*
untur ea, quæ e longinquo in
 conspectum veniunt, ut sup.

275 *aperitur Apollo*, et inf. 531
portusque patefcit jam propior.
 Contra ap. Lucan. III, 7 de
 discedente: *et dubios cernit ra-*
rescere montes: ubi idem est
 quod vanescere vel evanescere.
Cresci, attolli, attollere se, surgere
 dicuntur ea, quæ alta sunt, iis,
 qui accedunt; ut *recedere*, si
 discedas. cf. inf. 552 et *ab-*
scondi sup. 291. *dextrum litus*
 Italiæ. Servius nam de Ionio
navigantes, si fretum petant, dex-
trum teneant litus necesse est. Pe-
lorum angustum doctè dixit pro
 fretu ipso promontorium illud
 alluente. Faciunt ad rem loca
 a Nodell V. C. Not. crit. p.
 78. Norata: Justin. IV, 1.
 extr. et. Lucret. IV, 397 fqq.

414—419. De Italia ac Si-
 cilia motu terræ diremta vide
 loca ap. Cluver. Sicilia I, 1.
ruina, motu terræ. *disfiluisse*,
 non quod Abbas Fortis, V. C.
 accepisse videtur, ut insula ab-
 scissa resilierit et impetu suo re-
 troacta alio loco resederit. De
 tali motu terræ vix quisquam
 cogitavit. Motibus concus-
 sum solum subidere creditum
 est,

(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)
 Diffiluiffe ferunt, quum protenus utraque tellus
 Una foret: venit medio vi pontus, et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbis
 Litore diductas angusto interluit æstu.
 Dextrum Scylla latus, lævum inplacata Charybdis
 Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos 421
 Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
 Erigit alternos, et sidera verberat unda.

415. In Wall. versus erat in margine adscriptus; idem *longæva*. Ennium videtur ante oculos habuisse Annal. XV ap. Gell. IX, 14 *Fossemæ longinqua dies confecerit ætas*. Adde Lucret. II, 68. 69. duo *motare*, follenni permutatione. v. Burm.—416. *protenus* Heinf. reposuit cum Velio Longo et Leid. altero ac Rottend. pr.—417. *forent* Rottend. tert. *medio venit* Moret. pr. Parrhaf. *venit in m. Ven. media* Zulich. a m. sec.—419. *deductas* Medic. cum al. antiquis. Vir doctus Britannus (*Gentl. Magazine* 1764, p. 464) *litora diductas* emendabat h. e. quoad littora, refutat mox ab alio p. 556. Repetitam vidimus hanc conjecturam, *littora*, in *Gentlem. Magaz.* 1785 Novemb. p. 857. una cum crisi super ea in *Supplement to* 1785. p. 1028. Sane parum suaviter interpositum esset *littora* inter *urbes—diductas*. Vulgari more loquendi *diducuntur duæ terræ*, seu *littora*, mari interluente; nunc exquisitiore poetæ ratione mare, seu pontus, *interluit terras*, et doctius, *urbes diductas littore, æstu angusto*, h. e. freto.—420. *lævom* Gud. *impacata* aliquot Pieriani, et unus Leid., quod non bene præferebat Cerda. *implicata* quatuor Burm. cum Goth. tert.—421. *Obsidet atque immo baratri* Franc., sed talia exscribere piget. Mox *abruptum* Zulich.—422. *in abruptu* aliquot Pier.—423. *egerit* legebant viri docti (et sic Cerda), apud Pierium, qui recte monet, sequentia postulare *Erigit*; quod et per se exquisitius est. cf. inf. ad v. 576. *Elicit* Hamb. pr.

est, ut mare irrumperet; quemadmodum Pontus Euxinus in mare Ægæum se insinuavit. *protenus*, continue, ut jam Serv., *διηνεκῶς*, cum esset una continens. v. Cerda. *venit* pontus in medium cum vi. Val. Fl. I, 590 *cum flens Siculos*

Ænotria fines Perderet et mediis intrarent montibus undæ. littore, mari jam facto, *æstu* poeta pro freto, quoniam in iis angustiis mare æstuat. cf. Serv.

420—423. Ex Homero adumbrata esse nemo dubitat, Odyss.

At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
 Ora exfertantem, et navis in faxa trahentem. 425
 Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
 Pube tenus: postrema inmani corpore pistrix,
 Delphinum caudas utero commissa luporum.

424. *Asp* tert. Rottend. cum Goth. pr.—425. *Ora exercentem* alter Hamb., quod a monacho rhythmicis versibus adueto profectum lepide monebat Burmannus. *exhalantem* Ven.—426. *polcbro* alter Hamb. *corpore* Montalb.—427. *pistrix* revocavit Heinf. librorum auctoritate, qui vel *pistrix* vel *pistris* exhibent; Vulgo pars codd. et edd. *pistris*. cf. Heinf. *pistris* per *s* non per *x* defendit Pompon. Sab. ad h. l. Commemorat locum Seneca Ep. 92 ut ait *Virgilius noster in Scylla*. Quo sensu hoc dictum sit, v. in *Proem. ad Cirin*.—428. *caudam* Ven. *commixta* Wall. et Zulich. a m. fec. Male. v. Burm.

Odyss. μ , 73 sqq. 234 sqq. Variorum loca vides ap. Cluver Sicil. I, 5. Idem cum aliis docuit, *Charybdin* nihil aliud esse, quam impetuosiorum undarum fluxum a septentrione in Austrum, ortis vehementioribus flatibus ab Austro, qui illum repellant; etsi de loco dubitatur: nam cum alii ad pharum Messinæ sedem ei assignent, nuper Swinburne ad Pelorum promontorium eam collocavit, qui vortex Scyllæ propior est. *Scyllam* autem scopulum, humanæ forte olim formæ, ad littus Italiæ, versus Scyllæum oppidum. Canum latratum assimulant fluctus scopulo illisi, et lupos belluasque ex ea nasci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena sunt monstris marinis. cf. Serv. ad 420. De locorum facie agunt fere omnes, qui ea loca adiunt. *Dextrum freti Siculi implacata*, pro implacabilis, ut

solent poëtæ, sæva. *forbet*, ἀναρροίβδει, in abruptum, profundum adeoque præceps. cf. sup. I, 105 sq. *erigit*, ἀνίστη, emittit, sed cum vi. v. Odyss. l. c. μ , 105, ubi *ter* in die, τρις ἐπ' ἡμέραι, id fieri ait: sed hoc idem omisit altero loco 239 sq., ut adeo nec in Virgilio omissum mireris: in quo sufficit, *ter deinceps* hoc fieri.

424—428. Cf. ibid. 93. 94. 99. 100. *Prima* superiore corporis parte. *postrema*, inferiore. *pistris* omnino pro belua marina, *commissa caudas Delphinum utero luporum*, h. e. habens conjunctas D. caudas lupinis corporibus, in quæ virgineum pectus definit; interque ea canum protomæ prominebant, ut versu 432 elicias. Canes autem marinæ videntur intelligendæ. cf. Odyss. μ , 96. 97. Variis modis ab Homero inde Scyllæ facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum,

Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 Cessantem, longos et circum flectere curfus, 430
 Quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam, et cæruleis canibus resonantia faxes.
 Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 Si qua fides, animum si veris inplet Apollo, 434
 Unum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum
 Prædicam, et repetens iterumque iterumque mo-
 nebo :

Junonis magnæ primum prece numen adora ;
 Junoni cane vota libens, dominamque potentem

429. *Pachyni* scribitur in libris.—430. *Cessantes* Goth. sec. *fluctus* alii, notante Parrhasio.—433. Alii jungunt : *si qua est Heleno prudentia vati, Si qua fides.* At pr. Moret. non ineleganter, iudice Heinio, *Si qua est H. p., fatis Si qua fides*; ex non infelici errore.—434. *animam* Messius Arufianus. v. Burmann. Sec. ad Antholog. Lat. p. 125. *si verus vir doctus conj.*, quem refellit Ouwens Noët. Hag. p. 616.—435. *Unum illum* Gud. a m. pr. *Unum istud* in marg. Parrhas. *Verum aliud* pr. Hamb. *proque omnibus* Medic. et alii boni codd. (et Goth. duo) etiam Georg. Fabricii, et sic Diomedes et Donatus; hocque receperat Heint., sed reliquorum librorum lectionem *præque* revocavit Burm., quod mihi vulgarius videtur altero.—436. *Prædico* tres Burm. *iterum iterumque* multi sollenni vitio.—437. *Œ. sacræ* Hamb. pr.

terum. Sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit. Conf. sup. Exc. ad Ecl. VI, 75. Cæterum ad Virgilio de Scylla versus Miltonum suos de *Peccato* (*of the Sin*, *Αἴτιον* dixeris) formasse, jam alii monuerunt.

429—432. Variavit Homericæ l. c. v. 109. 110. *metas Pachyni* docte h. e. promontorium Siciliae australe, *cessantem*, morantem (ut Serv.), plus

temporis in navigatione confluentem. *vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88 et sæpe. De *canibus* v. ad v. 424—428.

433 fqq. Magno cum apparatu monitum a vate et inferri et enuntiari observa. cf. inf. v. 546 sq. et Exc. X.

438—440. Tale præceptum Phineus dat Jasoni apud Apollon. II, 425. cf. Guell. ad h. l. In præcepto autem hoc de Junone omni studio placanda

Supplicibus supera donis : Sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.

440

Huc ubi delatus Cumæam adcefferis urbem,
Divinosque lacus, et Averna fonantia filvis;
Infanam vatem adspicies: quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.

439. *S. f. votis* Wall. a m. pr., quod erat in codd. Pierianis et in libro Donati.—440. *metire* aliquot Heinf. et Pierii, ut sit dictum, quemadmodum *met.ri viam, pelagus, emensus iter* etc. Sed recte Pier. et Burm. vulgatum præferunt. cf. not. Nonnulli vitiose *metiere* vel *mechiere*.—441. *Cumarum a. urbem* alii cum Servio. cf. Burm.—443. *Infamem vatem* Sprot. *adspicias* Exc. Burm. *sub ipsa* alter Hamb.—444. *et carmina* Parrhaf., sed v. Burm.

canda respexit poëta religionem, qua Romani aliquando Junonem præcipuo honore prosequuti sunt, et in Capitolio cum Jove et Minerva colue- runt: quo spectare videbimus et illa XII, 840 *nec gens ulla tuos æque celebrabit honores. canere vota*, facile apparet, esse, facere vota, preces. Dixisse videtur poëta ad eam rationem, qua vota formula sollenni, adeoque *carmine*, suscipiuntur. Sed hoc jam Burmannum observasse video. *libens* est in formulis sacris *προθύμως*, adeoque nec parce, nec supine. *dominam*, deam, *δέσποιναν*. *supera*, expugna sacris factis; hinc *victor. fines Italos mittere*, dimitteris, discedes, ad Italiam petendam. Vides in his poëtæ artem. Præstruit enim et præparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I Junonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Juno

impeditum Æneam retinere in Libya volebat. Bene hoc observavit jam Holdsworthus.

441 sq. Cf. inf. VI pr. *divinos lacus*, Avernum, ut statim addit: *Averna fonantia filvis*; pronum est *A. f. in filvis* intelligere. Sed de lacu, (non de flumine, et quidem inferorum locorum, in quibus omnia silent,) agitur. Itaque accipiendum, fonantia silvæ strepitu, quod et Cerda et Burm. monuerunt, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238 *lacu nigro nemorumque tenebris*; et sic VI, 704 *virgulia fonantia filvis*, adeoque est quod in vulgari; *Avernus inter fonantes silvas* (uti inversa ratione in Orph. Argon. 1131 *παταγῆ δὲ παρ' ὄχθαισι ποταμοῖο Δείδρα*, malim intelligere arbuta in ripa, Acherontis strepitu resonantia). Hoc malim, quam dicere, poëtam Avernum lacum, qualis nunc erat, representasse.

Quæcumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
 Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
 Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
 Inpulit, et teneras turbavit janua frondis,
 Numquam deinde cavo volitantia prendere faxo,
 Nec revocare fitus, aut jungere carmina curat. 451
 Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
 Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti ;

446. *Degerit* Medic. *se clausa* Exc. Burm. *reliquit* vulgo ante Heinſ. cum parte codd.—448. *carcere* pr. Hamb. *vento* Menag. pr.—449. *turbavit flamine* ingenioſe conj. Jo. Schrader. in Schedis.—450. *faxa* Medic.—451. *nec jungere* Zulich. *carmina jungere* duo.—452. *ædentque* Gud. a m. pr.—453. *Hæc t.* in marg. Parrhaf. *fiant d.* Hugen. *tantæ* multi, ſed male.

præſentaffe, continuatum cum Lucrino, et inuſo per hujus fauces mari; unde Georg. II, 163 *Julia qua ponto longe ſonat unda reſuſo, Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis.* v. ibi not. *divinos* autem *lacus* vel omnino ſacros, conſecratos, cum Servio, accipies, vel propter vicinam Sibyllam divinam vatem; mox 443 *inſanam, ἐνδεστιάζουσαν, ἐνδεον,* quod ſemper ſubſtituendum, ut ſemel moneamus, cum de furore, inſania, vatum agitur. *rupe ſub ima,* in antro, mox 450 *cavo faxo. notas,* literas, et *nomina,* verba, adeoque quod in vulgari ſermone, *verba ſcribit.* cf. Georg. III, 158. De re cf. ad v. 457.

445—452. *Digerit in nume-*

rum, ordinat, diſponit in ordinem, ut bene Servius, et ut patet v. 447, atque antro includit. *ventus tenuis;* ornat epitheton, a natura, puto, venti ſuntum, ſaltem hoc dignius poëta, quam ut ſit: ſi vel parum venti immiſſum fuerit. *janua mota,* motaque cum ipſa, *aura. fitus* poſitus et ordines foliorum, reponere ea in ſua loca. *inconsulti* h. l. quibus conſultum, reſponſum non eſt. Servius: ſine reſponſo.

453—457. Colorem orationis illuſtrabit comparatio loci Callim. in Del. 318 ſqq. *ὄρθρον* etc. *Vocant auræ vela* ſupra v. 356, cum ventus ſecundus ſpirat. Quoniam talis ventus curſum facit, et ad navigationem inſtituendam vocat,

A a 2

cat,

Quamvis increpitent focii, et vi cursus in altum
 Vela vocet, possisque finus implere secundos; 455
 Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
 Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
 Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
 Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
 Expediet; cursusque dabit venerata secundos. 460
 Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
 Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam.

Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,

454. *increpitant* tres Heinf. et un. Goth. *vi ventus* Leid. pro var. lect. ex v. 356. *et tua cursus* Witt.—455. *vocent* Medic. a m. fec. Gud. cum aliis; et sic Servius cum Pomp. Sab. legerat; male.—457. *canet et resolvat* quatuor Burm., quod possit placere; sed *Ipsa canat* se. poscas. inf. VI, 76 *Ipsa canas, oro. canat et resolvat* Gud. *volensque ora* Parrhaf. *ipsa ora* duo Burm. Versus hic et sup. 446. aberat a Voss. — 459. *Et quocunque m.* Witt. *Ex quo et expediat* Franc. *effugias* aliquot Pier.—460. *veneranda* Wall. ex interpr. *venerata sacerdos* ed. Ven. et aliquot codd. ap. Pierium et Burm. cum Goth. pr. ex compendio scripturæ scæos.—461. *moveri* Ven.—462. *fatis* septem codd. Burm. et Goth. alter a m. fec: et sic auguror poetam maluisse. Nam in *fatis* hoc esse, ut Troja revocetur, ubique inculcare amat; idque totius carminis œconomia postulat.—463. *affatus* multi ap. Burm., male. *effari* proprie de vatibus. Servius, ut solet, ex augurali disciplina repetit: *Ergo, subjicit, religioso verbo voluit uti, qui potuit dicere: Quæ—sic ore est, fatus amico. est* deest pr. Hamb.

cat, h. l. ipse *cursus* vela vocat *vi* ex βίη, βίηφι, h. e. οὐν βίη, βίαιος, vehementer. *finus secundos* velorum docte dixit vento secundo inflatos. *ipsa*, non foliis vaticinia mandat. Natam autem hanc fabulam antiquissimis temporibus puta, quando scribendi materia erant palmarum aut aliarum arborum folia. Tum etiam antra erant pro domibus.

458—460. v. inf. VI, 83 sqq. Non tamen *fatis* diserte hæc ibi videri possunt exposita, *Et quo q. m.* mox *venerata*, poetarum more passive, vel invocata ac rogata, ut *cursum* secundum *det*, h. monstret, doceat, quomodo ille obtineri possit, vel simpl. si eam adieris et vaticinium petieris, ut v. 456.

463—471. Munera hospiti
 ab

Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
 Imperat ad navis ferri, stipatque carinis 465
 Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
 Loricam confertam hamis auroque trilicem,
 Et conum insignis galeæ, cristasque comantis,
 Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
 Addit equos, additque duces; 470
 Remigium supplet: socios simul instruit armis.
 Interea classẽm velis aptare jubebat

464. *Dona dei hinc et Junt. gravida* Giphon, in Ind. Lucret. *septoque* Franc. *elepbante* Zulich.—465. *catbenis* pr. Menag.—466. *Dodoneosque* aliquot libri: *Dodoneasque lebetas* fere omnes; ante Pier. *lebetes*, quod pauci libri habent. *lebetos* Franc. Est autem *Δοδωναϊος*.—467. *consortam* Reg. *squamis a. tr.* Serv. IV Georg. 91.—469. *Sunt hæc* Franc.—471. *instruet* Medic.—472. *classim* Sprot., ut et sup v. 5. *classes* pr. Hamb.

ab hospite data ex Homero animo tene; cf. Odyss. α, 309 sqq. inprimis v, pr. Adde Cerdam. *auro gravia* bene Cerda: signatur pondus ac perinde pretium. *secto elephanto*, πρῆστὸ ἐλέφαντος Odyss. σ, 195. τ, 564 h. e. ebore in lamellas secto adeoque omnino elaborato, polito, *gravia*, nunc in ebore simpliciter copiose instructa, ornata; quod in generaliori notione continetur. *stipat* plus, quam in navim imponit, ut inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem observa. *ingens argentum* pro vulgari, *ingens argenti pondus*, aut, ut sequentia declarant, *vasa ingenti a. pondere*—*lebetes Dodonæos*, h. e. quales sunt in templo Jovis Dodonæi. Hoc, puto, simplicif-

simum. Porro 467 *Loricam confertam hamis*, h. e. catenulis se invicem mordentibus, ἀλυσιδωπτόν, *auroque trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum sit, τριμιτον cf. Cerda inf. ad V, 259, adde VII, 639 *clipeumque auroque trilicem Loricam induitur*, qui locus me revocat, quo minus, quod malim, quodque Servium facere video, jungam: *Loricam trilicem, confertam hamis auroque*. 468. ornate galeam designat a partibus, quæ inprimis eam commendant. *parenti Anchisæ. duces*, magistros equorum, agafones. cf. inf. X, 574. Serv. *socii* declarant *remigium*.

472. 473. *Anchisæ* auctoritate etiam h. l. res geritur. cf. ad

Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
 Quem Phœbi interpretis multo compellat honore:
 Conjugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
 Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 Ecce tibi Ausoniæ tellus: hanc adripe velis.
 Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est:
 Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
 Vade, ait, o felix nati pietate! quid ultra 480
 Provehor, et fando surgentis demoror austros?
 Nec minus Andromache, digressu mœsta supremo,
 Fert picturatas auri subtemine vestis,
 Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit
 honori:

473. *vento fieret* Parrhaf. *furenti* multi ap. Burm. et sic Goth. aliter; male h. l. nam de vento secundo agitur, ut bene Serv. — 474. *amore* Huguen. et pr. Moret. pro var. lect., et ita alibi variatur. Burm. — 475. *Anchise* Priscian., sed vid. Heins. *Anchisæ* Medic., sed e expuncta, et Mentel. pr. — 477. *eripe* Ven. *repete* Goth. tert. — 478. *præterlabere* quinque ap. Burm. cum edd. Ven. et Junt. *ut præterlabare* quatuor, sed recentiores. — 480. *Vade age o f. n. p. quod* Medic. a m. pr. — 483. *subtegu. ne* et *sub tegmine* libri fere etiam h. l. — 484. *Ausonio* Goth. tert. a pr. m. *chlamyden* alter Mentel. *nec cedit honore*: sic Scaurus

ad v. 266. 267. *velis* sexto casu accipias, ut sit naves instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Sequitur autem in hoc historiæ fidem. Nam ex Epiro Trojanos colonos viam Æneæ ad Italiam monstrasse, antiqua ferebatur narratio, v. Dionys. I, 51 (p. 41) cf. Exc. I sub f.

474 — 481. *honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. *Conjugio*, honesto voc. utitur. *bis*, semel excisa ab

Hercule Troja, propter Laomedontis perfidiam. *arripe velis*, versus hanc ab Epiri littore dirige naves, cf. inf. 532, ut tamen nunc quidem littora modo legas. *quam pandit*, oraculo designat. *provehor*, sermone progredior. *demoror austros orientes*, h. e. vos demoror, quo minus a. utamini. Hæc fere e Servio. Imitatus est Avienus fab. XVI, ut Heins. notat.

482 — 485. Poterat hæc supra subijcere v. 470. Enimvero

Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485

Adcipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta
mearum

Sint, puer, et longum Andromachæ testentur
amorem,

Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi solâ mei super Aftyanaëctis imago. 489

Scaurus legebat apud Servium, sive is inter eos fuit, qui Æncidem recensuerunt, sive hanc tamquam grammaticus emendationem proposuit. Venit ea lectio in Gudianum, probata Heinsio mihi que non minus pro vera habetur: sive ut sic accipias: *nec cedit honore* sc. verborum, ad conjugis exemplum v. 474 *Quem Phœbi interpres multo compellat honore*; sive ut cum Scauro, qui ita explicabat: non cedit Heleno liberalitate et munificentia. cf. Pompon. Sabin. Heumannus olim totum hemistichium ab aliena manu esse putabat; et sustulerant id jam alii ante Cerdam; nec ipse ab iis dissentiam; video etiam Brunckium accedere. *honori* aberat a Mentel. pr.—485. *Testilibus* in nonnullis scriptum. *que* deest Græv.—487. *Andromachæ* Heins. e scriptis et grammaticis. Eo alludunt Medic. et alii: *Andromache*. Vulgo *Andromaches*. Wall. *Andromachen*. Duo Burm. *testantur*, tres alii *honorem* proclivi lapsu.

vero mira cum arte utitur Andromaches affectu, cf. sup. ad 337. *digressu supremo*, exquisite, proprie supremum, ultimum, digressus momentum. *picluratas auri subtemine vestes* utrum de textili an de acu picto opere accipias, cum Cerda sane dubitare possis. Nam utroque modo *picta vestis* dicitur, interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Malim tamen *pictas acu* accipere. Ita *textilia dona* (ex Homericis ἱερὰ δ' ἰφάντην) mox ab his diversa. *Vestem* intellige *stragulam*, adeoque a chlamyde diversam; *subtemen* exquisite simpl. pro filo. *nec cedit honori*, si verum est, aut

cum Servio explicandum, *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est honori non cedere, parem esse meritis accipientis; aut non cedit honori* sc. munerum, quo usus erat Helenus erga Anchisen, ut Andromache Ascanium nunc non minus honorifice muneribus hospitalibus impertiat. Possis etiam *verborum honorem* huc advocare ex v. 474; est tamen hoc longius petium. Sed v. Lect. var.

486—491. Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, atroci morte sibi erepti. Locus inter paucos dulcissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, inprimis ad-

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat : 490

Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.

Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis :

Vivite felices, quibus est Fortuna peracta

Jam sua : nos alia ex aliis in fata vocamur.

Vobis parta quies : nullum maris æquor arandum ;

Arva neque Aufoniæ, semper cedentia retro, 496

Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,

490. *tenebat* legit Rufinian. de figg. p. 28. *gerebat* Nonius in *super*, sed *ferebat* Priscianus, Diomedes, Macrobr. cum libris scriptis; et firmat Burm. inprimis ex Statii imitatione I Achill. 339.—492. *His et affabor* fec. Moret. *degrediens* Sprot. v. sup. 410. *abortis* plerique Pier. et nostri Goth.—493. *parata* Ven., et sic Achill. Stat. ad Tibull. II, 4, 1, h. e. constituta et parta. Sed præstat vel sententiæ vi alterum. Memineris illud inf. IV, 653 *Vixi, et, quem dederat cursum Fortuna, peregi, et Fortuna* h. l. idem quod mox fatum, quod jam notatum Pomponio Sabino. Porro distinguit Cerda cum aliis: *Vivite. Felices, quibus—jam sua!* cf. Burm. Minus bene. Sed: *Vivite felices vos, q.—jam sua, exquisitius.*—495. *arandum est* Parrhaf.—496. *Arva nec* Parrhaf. et Goth, tert.

juncta declarantium, et multo magis si parentis sensum et affectum habeas. *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere ex Od. o, 126 Μνήμη Ἑλένης χειρῶν etc., qui locus Virgilio obversabatur. *dona e. tuorum*, popularium et amicorum. *super*, quæ superes, περιούσια, περιγεγεννημένη. Sic o. sic ex Hom. Odyss. δ, 149. 150, ubi Menelaus de Telemacho Ulyssi comparato: κείνῃ γὰρ τοιοῦδε πόδες etc. est autem exquisite dictum pro, *tales oculos habebat, tales manus* etc. v. 491 *pubesceret* ornatus quam *esset*; Eurip. Ion. 354 Σοί

ταυτὸν ἦθνος, εἶπερ ἦν, εἴχ' ἄν μέτρον.

492—496. Durum habet pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant. 496. *semper cedentia retro*. inf. VI, 61 *Jam tandem Italiæ fugientes prendimus oras.*

497—499. cf. sup. 349 sq. *quæ fuerit minus obvia Graiis*: sensum recte exponit Serv. *id est, quæ nullum patitur excidium*; mox tamen ibidem miscentur notiones: *obvia*, id est, *obnoxia, inimica, contraria*. Sed *Troja obvia Graiis*, pro *inimica*, quod Cerda et alii arripuerunt, est exquisite dictum, ut inf. VI, 64 *Dique,*

Quam vestræ fecere manus; melioribus, opto,
 Auspiciis, et quæ fuerit minus obvia Graiis.
 Si quando Thybrim, vicinaque Hybridis arva 500
 Intraro, gentique meæ data mœnia cernam:
 Cognatas urbis olim, populosque propinquos,
 Epiro, Hesperia, (quibus idem Dardanus auctor,
 Atque idem casus) unam faciemus utramque 504
 Trojam animis. Maneat nostros ea cura nepotes.

498. *Quæ* sec. Moret. — 499. *fuerint* Gud. cum aliis Heinf. et Burm. etiam apud Serv. Ita *auspiciis minus obvia Graiis* essent, quæ a Græcorum auspiciis ac fatis non æque, atque ante, vincerentur, nec iis esset inferiora. — 500. *Sic q.* Goth. tert. et *vicina* Witt. a pr. m. — 502. *Cognatasque* ante Heinf., sed *que* abesse a codd. monuerat jam Pierius. *qui* aliquid Heinf. — 503. *Epiro* Voff. *Epiro Hesperiam* Medic. Gud. a m. pr. duo Moret. pr. Rottend. et Zulich. Au olim fuit *Epirom*, *Hesperiam*? — *populosque verendos* Sprot. — 505. *Trojanis*. M. alter Hamb.

Dique, deæque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens Gloria Dardaniæ, tamen consilio sententiæ parum videtur consentaneum; igitur tenendum alterum: *obvia Graiis*, h. e. obnoxia, exposita eorum furori; ut jam a Burm. expositum video.

500—505. Ingeniose poëta alludit ad ea, quæ paullo ante evenerant. Post pugnam Actiacam Octavianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam civitatem esse iussit. v. Excurs. XIII ad h. l. *data* sc. fato *mœnia*. v. sup. 255. Mox *cognatas urbes populisque* pr. E. H. — *faciemus utramque* (retulit ad sequens, pro utrosque, ex utraque civitate, Buthroto et Roma, a Lavinio oriun-

da) *unam animis Trojam*. *Populos Epiro, Hesperia*, accipio, *populos* in Epiro h. e. Epiri et Hesperia. Vides me apodofin post *cernam* statim auspiciari, quod jam Cerdam fecisse animadverto. Ut Burm. post Heinf. cum Servio interpunxit, procedit prius membrum usque ad *Atque idem casus*; ut sit, *cernam mœnia, Cognatas urbes pop.* pr. Atqui sic et structura et sententia fit asperior aut nulla. *Hesperia quibus et propinquos Epiro* jungunt alii, quod prorsus ferri nequit. Etiam Burmannus illustrat *Dardanus Hesperia* h. e. Hesperia (Ἑσπερίων. cf. Serv.), quod locum hic vix habet. A *Dardano* autem Trojanos omnino originem habuisse, adeoque et illos, qui Epirum tenebant,

Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta :
 Unde iter Italiam, curfusque breviffimus undis,
 Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
 Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
 Sortiti remos, paffimque in litore ficco . 510
 Corpora curamus. Feffos fopor inrigat artus.
 Necdum orbem medium Nox horis acta subibat ;
 Haud fegnis frato furgit Palinurus, et omnis
 Explorat ventos, atque auribus aëra captat ;
 Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo, 515
 Arcturum, pluviaſque Hyadas, geminosque Triones,
 Armatumque auro circumſpicit Oriona.

506. Vir doctus Britannus volebat verſus 506. 507 collocare poſt 520; repugnare enim inter ſe, quod proveſta dicatur claſſis et tamen mox adhuc in littore moretur. At v. not. *Provehimus* Leid. un. v. ſup. 72.—508. et deest Wall.—509. *Sternimus* ed. P. Dan. *ad undas* Ven.—511. *F. ſ. occupat* Voſſ. repitum, ait Burm., ex IV Georg. 190.—512. *atra* alter Hamb. *boras atra* Ven. *horis apta* Goth. pr., non malo lapſu.—514. *urbibus* Goth. pr.—515. *notant* Sprot. *tacita* Gud.—516. *Pliadaſque H.* codicum pars apud Pierium, Heinf. et Burm. cum binis Goth., neque aliter Macrobius legerat V Sat. 2. Sed repugnat id metro. Idem verſus ſup. lib. I, 744 cum ſimili varietate. *ſeptemque triones* pr. Hamb.—517. *circum aſpicit* Goth. ſec.

bant, et hos, qui Italiam petebant, ſupra vidimus v. 167.

506—511. Poſtquam Buthroto ſolverant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic ſub noctem deſcendunt in littus, ſcilicet, ut, cum mutandus jam eſſet curſus, ventum ſecundum excipiant. *umbrantur* ex *ομιᾶσθαι* vel *ομιᾶζεσθαι* Homericō. cf. Odyſſ. γ, 487 et al. Quæ ſequuntur, ex Odyſſ. ι, 168 ſq.

illuſtrantur. *Sortiti remos*, per fortem diviſi ad officia remigandi. *Serv.* ut adeo pars in navi ad remos pernoctaret. *irrigat* v. ſup. I, 692.

512—517. *Necdum Nox ſubibat orbem medium*, eveſta erat cœlum (cf. Excurs. ad II, 8, 9), *acta horis*, exquisite pro horis exactis. Quem poetici ſermonis uſum niſi tenerem, malim *Noctem*, ſive ejus *bigas ab Horis actas*, ſuavi rerum imagine,

Postquam cuncta videt cœlo constare sereno:
 Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
 Tentamusque viam, et velorum pandimus alas. 520
 Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis:

520. *tendimus* alter Rottend.—521. *Tumque* Franc.

gine, intelligere. Media autem nocte, quando scilicet aura, imprimis in plagis maritimis, oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus auram captat*, vel ex leni aëris motu, vel, ut Servius: *naturale enim est, ut, a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat. tacito cœlo, quia noctu.* cf. Serv. ad totum h. v. et notat *εορῶν, gemini triones, utraque urfa.* Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad I Æn. 744, ubi idem versus. *Arma- lum auro Orionem, χερσάορα, quia, ut bene Serv., et balteus et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsæ quum (s. sparsæque in) toto corpore flammæ. Tale caput, magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phœnom. 586 sq. Lucanum I, 675 jam Servius laudavit: *Ensi ferri nimum fulget latus Orionis.* Posuit autem poëta uno loco sidera, non quæ uno tempore conspicua sint, oriantur et occidunt, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, par-

tim quorum conspectus, nisi puro ac sereno cœlo nullus est. cf. v. 518; adeoque, cum ea sidera omnia nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem cœli ferenti inde captat. vid. Macrob. Sat. V, 11. cf. I Georg. 394. 395. et mox v. 518 *cœlo sereno.* Cæterum in his versf. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornavit ac variavit, Odyss. ε, 270 fqq.; Virgilium vero Ovid. Met. III, 594 sq.

518—520. *Omnia videt habere cœlum, quæ significant serenitatem.* Serv. Scilicet omnia constant, composita et tranquilla sunt; nihil, quod inconstantiam et varietatem cœli ominetur, occurrit. cf. Cerda. Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, severa silentia noctis Undique cum consent. dat clarum signum.* quale hoc fuerit, quærunt interpretes, num face sublata, an tuba. hoc probat Burm., quem vide. cf. sup. 239. *castra* exquirete de copiis nauticis in littore tendentibus. Similia alibi v. Cerda. *velorum alas* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela navis alæ esse videntur.

521 sq. Ad castrum Minervæ appellunt Trojani, sub Hydrunto; quo loco planum æ molle

Quum procul obscuros colles humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
 Italiam læto focii clamore salutant.

Tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 Induit: inplevitque meto; divosque vocavit
 Stans celsa in puppi.

Di, maris et terræ tempestatumque potentes,
 Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.

Crebrescunt optatæ auræ, portusque patefcit 530
 Jam propior, templumque adparet in arce Mi-
 nervæ.

522. *Tum procul* idem cum Oudart. *o. montes Parrhaf.*—523: *primum* fec. Moret. *conclamant primus* Dorvill. Statii imitationes IV Theb. 807. III Silv. 2, 23 laudat Burman.—524. *læti* fec. Moret. et Goth. *focii læto* quatuor Burm. et unus Goth.—526. *vocabat* Wall.—527. *Stant* Medic. *prima in puppi* Gud. pro div. lect., quod probat Heinf., ut varietur hemistichium, quod et VIII, 680. IX, 261 recurrit.—529. *venti* Montalb. ab interpolatore. *v. vel nobis* Zulich. *facilem vento* Dorvill. et *adspirate* Wall. *secunde* alter Rottend.—530. *Crebrescunt* multi et hic male. cf. ad Georg. I, 359.—531. *que* abest a Leid.

molle littus; hinc *humilem Italiam*; sive quia procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. cf. sup. ad v. 76. cf. Serv. unde Pompon. Sab. sua hausit.

525 sq. Aliter quam de corona vera crateri ex more sacrorum imposita vix hæc videntur posse accipi; etsi dubitatio animum subit, unde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari est. cf. sup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in divino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in nona Strophe: ἐπει δ'

ἐμβόλῃς κρέμασιν ἀγκύρας etc. vff. 344 sq. Quod autem *in puppi* stat, hoc inde illustrandum est, quod in puppi tutela collocata erat, h. e. signum numinis, cujus tutelæ navis erat credita; una cum foculo aut ara. Ad hanc igitur libatio et preces fiunt.

529. *Afferte, date navigationem faustam vento* h. e. vento secundo immisso; et *adspirate, favete, propitii*. Verba singula cum dilectu. *Mox portus patefcit*, ad oculorum sensum. v. sup. ad 411.

531. Ad sqq. cf. Dionys. Halic.

Vela legunt focii, et proras ad litora torquent.
 Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum ;
 Objectæ falsa spumant adspargine cautes :
 Ipse latet ; gemino demittunt brachia muro 535
 Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.

532. et deest Wall. prioris Goth. sec. a m. pr. ad l. vertunt tres Burm.—533: Vulgo *Eoo*. At *Euroo* omnes pæne codd. Pierii, Medic. et cæteri vetustiores Heinf. et sex Burm. Nova tamen ea forma ab *Eurus*, etsi analogiam habet in *Arctous*, *Lesbous* et al., et confunduntur fere *Eurus* et *Eous*; poteratque primo erratum esse *Euo* pro *Eoo*, ut *Eu* est in pr. Hamb. et in multis *Euro*. Vide Heinf. ad h. l., qui *Eoo*, quod vulgatæ edd. habebant, cum Pierio retinuit; non tamen, nisi in tribus quatuorve, iisque recentioribus libris, illud repererat; adde duo Goth. at alter *eroo*. *Euroo* tamen etiam Servius interpretatur; et usus est ea voce Priscian. in Periegesi v. 871. *statu* Exc. Cort. ex Hamb. sec., idque videbatur in Parrhaf. fuisse, in quo etiam *Eoo* repositum erat. *curvatur* aliquot Heinf. et Burm. cum edd. Ald. Junt. *sinuatur* sec. Moret.—534. *adspargine*, antiqua forma, reposuit Heinf., Medic. et Gudiano, Grammaticisque Velio Longo et Nonio auctoribus. Vulgo *aspingine*. De voce Burm. laudat Barth. ad Stat. II Theb. 675. Goth. sec. *vertigine*, quod absolute ita dictum equidem non memini.—535. *dimitunt* plerique codd., excepto tamen Medic. et nonnullis alii. *deducunt* ed. Ven. Porro *Late patet* male Donatum legere, in Servianis notatum: quod tamen in nostro Donato non occurrit.—536. *Ereffi* sc. aliquot Pier. *ab litore* idem ex antiquis, et Heinf. e potioribus. Vulgo *a litore*, ut in uno Goth.

Halic. I, 51. Strabo VI, p. 281 B. et Excurs. de *Errorr. Æn.* sub f. Adde Cluver. Ant. Ital. p. 1240 etc. *Arx* pro monte (ut sup. 336. v. sup. ad 521), in quo templum erat, quod Idomeneus condidisse ferebatur (Pompon. Sab. ad v. 530 *Portus Ætnei*. leg. *Idomenei*).

532. Ad verba cf. sup. v. 208.

533—536. *Portum Veneris* describit fatis orate: situs est versus Orientem. Efficitur ille

sinuoso maris flexu, scopulis utrinque porrigentibus se, dum sensim decrescunt in littore. *Euroo fluctu* ab Euro, ut, *Arctous*. v. var. Lect. *scopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab utroque portus latere procurrentes sensim versus mare decrescunt; Eadem fere sup. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastæ rupes* etc. cf. Odyss. x, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt portus latera: cf. Cerda. iidem

mutus,

Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore nivali.

Et pater Anchifes : Bellum, o terra hospita, portas :
Bello armantur equi : bellum hæc armenta mi-
nantur. 540

Sed tamen idem olim curru succedere fueti
Quadrupedes, et frena jugo concordia ferre :
Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armifonæ, quæ prima adcepit ovantis ;

539. *At p. A.* quinque Burm. *Tunc* un. Leid. sic inf. 588. o abest a Rottend. tert. *bellum contra b.* Goth. sec.—540. *Bella hæc* alter Hamb.—541. *Et tamen* Ven. *curru* Witt. *curru succedere* un. Leid., forte hoc exquisitius. Burm. laudat not. ad Ovid. Met. XIII, 611.—542. *et ferre j. c. frena* Zulich. a m. sec.—543. *Spes est p.* ante Heinf., ut plerique codd. et edd., etiam in Servianis ad v. 537 et sup. ad I, 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p. Cum* alter Menag. *numina sancta* : Ad h. v. Pompon. Sab. “*Ita et Probus leget et Apronianus.*” Quæ adeo memorabilis hic sit varietas, non assequor ; ni est quod alii *sacra* exhibuerunt, ut ex sec. Hamb. et Leid. notavit Burm.—544. *quæ primum* duo Moret. et Rottend. sec.

murus, cujus speciem habebant. *refugitque a littore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso littore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, quia situm est in colle, qui *sensim* crescit a littore, ut bene Serv.

537 sq. Anchisæ interpretatio ostenti et hic tribuitur : cf. Excurs. extr. ad lib. II. Equos candidos conspectos interpretatur primo per bella Italiæ cum Romanis gesta, mox de Italia Romanorum armis pacata. Comparant Odyss. λ, 107 sqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon, IV,

1364 sqq., sed parum illa ad h. l. faciunt. Cæterum ornate pleraque. *Tondentes c. late*, pascentes late vagando. *bello a.* ad bellum. *curru h. e.* curru. Multa hic Cerda, sed argutatur et Burm. ad 543. qui equos candidos triumphantium huc advocat. Fundus interpretationis, quam Anchises facit, in eo est, quod equi etiam jugum ferunt.

543. 544. Palladi sacrum faciunt, cujus templum in eo portu. v. sup. 531. *ovantes* ornantius quam nos. Mox 545 spectat ad sup. 403 sqq.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu; 545
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxuma, rite
Junoni Argivæ juffos adolemus honores.

Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Grajugenumque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc finus Herculei, si vera est fama, Tarenti 551
Cernitur. Adtollit se diva Lacinia contra,

545. *capite* ed. Junt. *capite* velabar Rufinian. de Schem. Lex. p. 35 (255). *capite* et *capute* velamus sex vel septem ap. Burnt. miro lapsu. — ante aram idem Rufinian. l. c. Goth. tert., Montalb. et Voss. hic etiam velantur, et Wall. a m. pr. *velatur*. — 548. *profecis* Franc. — 549. *avertimus* conj. Jo. Schrader. in schedis. Idem tamen commode laudat Ovid. Met. III, 676 *obstantes dum vult obvertere remos. antennarum* scribunt multi codd. *ante minarum* Goth. alter. — 550. *domus* Gud. cum aliis. *domum* sec. Moret. a m. pr. — 551: *si fama est vera* Ven.

546. 547: *dederat quæ maxima* respicit sup. 435 *unum il-lud — præque omnibus unum, præceptis* pro e præcepto Heleni. *Argivæ* v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat.

548—550. Item ex præcepto Heleni sup. v. 396 sq. Potest sacro hoc factio occupatio Italiæ facta videri. Sed similes Juris gentium aut publici notiones inter veteres non fuerunt. *obvertimus* sc. pelago, ut VI, 3 *Obvertunt pelago proras*; nam si e sequ. versu, *domibus* G. h. e. littori; tum potius esset *avertere vela, antennas*. pro hic doctius *cornua antennarum, κεραιαι. velatarum, h. e. velis* indutarum, ut alias *veliferæ*. Mox de *Herculeo Tarenti* v. Exc. XIV ad h. v. Ob-

scurum est, quorsum illa spectent: *si vera est fama*. In *Herculeo T.* subesse necesse est fabulam, nunc obscuram, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarentum, Neptuni fi, eæ referantur.

552. Liv. XXIV, 3 *Sex millia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Lacinia Junonis: sanctum omnibus circa populis*. v. ibi plura. Adde Strab. VI, p. 261 D et, præter Cluverium, Serv. et Cerdam, Aristot. de Mir. Audit. p. 726, Schol. et VV. DD. ad Lycophr. v. 856. *ad-tollit se*, quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere, Serv. cf. sup. ad 411.

Caulonisque arces, et navifragum Scylaceum.

¶Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna, 554

553. *Callonisque* Wall. Servius: "*Aulonisque arces*. Aulon mons est Calabriae, ut Horat. II, Od. 6 et *amicus Aulon Fertilis* (ita legitur) *Baccho*; in quo oppidum fuit, a Locris conditum, quod secundum Hyginum, qui scripsit de situ urbium Italicarum, Aulon est" (etsi in his postremis voc. dubia lectio). Potest hæc Serviana lectio doctrinæ speciem habere; nam similiter *Aulonisque* exhibet Acron ad Horat. I Od. 16 (sed Cruqu. Comment. *Caulonis*) et *Aulonisque arces* pr. Rottend. Legitur autem ap. Strabon. VI, p. 261 B. ed. Par. Καυλωνία, πρότερον δ' Αὐλωνία λεγομένη διὰ τὸν προσκείμενον αὐλῶνα, h. e. convallem. Etiam Steph. Byz. h. v. ab Hecateo *Auloniam* vocatam memorat, διὰ τὸ μίσην αὐλῶνος εἶναι (addit idem ab heroë *Caulone* mutatum nomen; qui forte *Caulus* ille est apud Servium, Clitæ Amazonis filius; sed probabilius est, dialecti aliqua duritie gutturalem accessisse, nam in Mazochii somniis ad Tabb. Heracleenf. p. 527 sqq., ubi ex Hebr. *Kol*, de voce tonitru accepta, duci, non moramur). Ex altera tamen parte primam litteram in principio versus excidisse in uno vel altero codice, quo Servius utebatur, non minus probabile est. Quod ap. Horat. II, Carm. 6, 18 occurrit et *amicus Aulon Fertili Baccho*, ubi Vet. Schol. montem esse Calabriae ait, et Intpp. laudant Martialis illud: *Nobilis et lanis et felix vitibus Aulon*, id ad Tarentinum agrum spectat, non ad hunc Locrorum Epizephyriorum, ut jam satis docti viri docuerunt, adeoque nil juvat, quod h. l. *C. arces* h. e. mons vel promontorium memoratur. eod. v. *navifragum Scylaceum*, Σκυλάκειον. Multum aberratum est in his vocibus a librariis: *navifragum*, *navifragium*—*Scyllaceum*, *Scyllacæum*, *Scyllaceum*, *Silaceum*, *Scylleum*. v. Pier. et Burm.—554. Cum Rottend. sec. et Hamb. sec. *Trinacria* Serv. sup. ad v. 384. *cernitur hora pro ora* Hamburg. pr. et Græv., quod et Jo. Schrader. malebat. v. Burm. Leid. *cum procul*—*tollitur Ætna*, non male. Rottend. tert. *Trinacria cernitur*. *Ætnam Et gemitum p.*

553. Versus austrum navigantibus primo loco *Scylaceum* vel *Scylacium*, olim *Scylletium*, in conspectum venit, in interiore sinu, *navifragum* h. l. dictum sive propter scopulosum littus, ad quod urbs illa sita, Atheniensium colonia, sive propter tempestates inter tria promontoria Iapygum et Coccintum, frequentes et graves. Nam promontorium *Scylacium* frustra, puto, ponitur. Mox *Caulonis arces* apparent navi-

gantibus, h. e. *Caulon*, vel *Caulonia*, in alto littore vel colle condita, Achæorum colonia. v. Strabo VI, p. 261 B. Pausan. VI, 3 p. 459 et Intpp. ad Steph. Byzant. h. v. Serviana plane ineptiunt.

554—557. *Scylacium* sinum prætervectis jam e longinquo, tamquam in medio mari (*e fluctu*) *Ætna* Siciliae cernitur h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur jam fragor maris ad scopulos *Scyllæ* allisi,

(*fractæ*)

Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa 555
 Audimus longe, fractasque ad litora voces ;
 Exsultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
 Et pater Anchises : Nimirum hæc illa Charybdis ;
 Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
 Eripite, o focii ; pariterque insurgite remis. 560
 Haud minus ac jussi faciunt : primusque rudentem
 Contorsit lævas proram Palinurus ad undas ;
 Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.

556. *ab litore* aliquot Heinsf., minus bene. Sic tamen quoque Medic. a manu emendatrice.—557. *Exsultantque vado* tert. Mentel. a m. pr., non infelici lapsu.—558. *At fec.* Rottend., ut alibi sæpe. Sic sup. v. 539. *hæc* abest a Mentel. pr. Goth. sec. *hic illa* Medic. cum aliquot Pierianise—560. *o* deest Leid. et plerisque, quos Pierius viderat, cum Goth. alt. *etque* Franc.—561. *hæc j.* Franc. *primumque* v. Reg. *rudentes* Gud. a m. pr. et Exc. Burm. *rudente* aliquot ap. Burm. et Pierium, ex interpolatione puto, ut ad funem referrent. *tridentem proram* conj. Heinsf. inf. ad V, 143. et Jo. Schrader. in f. hedis.—562. *lævam proram* ed. Ven. *in unda* Leid. a m. pr.—563. *petebant* pr. Hamburg.

(*fractæ voces* cf. inf. v. 669 *sonitus vocis* eodem modo) jamque apparet et oculis cognoscitur ingens maris æstus, quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises. In toto loco ante oculos Ulysses Odyss. μ., 201 sqq. sed, ut recte hæc teneas, cogitandum est, littus legendo Trojanos jam ad interiora freti Siculi pervenisse, ut exteriori officio jam propiores essent : ibi et Scylla et Charybdis haud longe aberant. *vada exsultant* h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur. v. sup. 420 sq. τῆδ' ἄμοτον βοάσκειν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις. Apollon. IV, 923.

568—560. *Hos scopulos,*
 Tom. II.

saxa int. Scyllam. *Eripite nos.* Vulgaris orationis tædium excutit poeta et in hoc, quod pronomina omittit ; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos* : Eripite remos, expedite. *insurgite remis*, v. sup. ad v. 207.

561—563. A littore Italiæ in medio freto cursum deflectunt, adeoque a dextra in lævam, ne in extremam freti partem æstu impulsa navis rapiatur. *rudentem proram*, ὄγκωμενον, ut *gemere*, βοᾶν, *clamare*, h. e. fridere, impulsu fluctuum, ac fonare, ut etiam Serv. Vox et inf. occurrit VII, 6.

B b

564—567.

Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem
 Subducta ad Manis imos defidimus unda. 565
 Ter scopuli clamorem inter cava faxa dedere:
 Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 Interea fessos ventus cum sole reliquit;
 Ignarique viæ Cycloperum adlabimur oris. 569
 Portus ab adcessu ventorum innotus, et ingens

564. *ad celum* Medic. Pierii. *turbato* tres Burm., male. *in gurgite* pr. Hamb.—565. *Subducti* Parrhaf. Mox vulgg. edd. ante Heinf. *descendimus*; verum reposuerat ille (tamquam exquisitius) cum Medic. aliisque præstantioribus suis et Pierianis *desedimus*, quod Bened. et Pierius, tum ipse copiose illustratum dederunt; *defidimus* ex uno Montalb. proferebat, tamquam quod cum *Tollimur* melius tempore conveniret, et nunc receptum a Burmanno vides. *confedimus* unus Leid., male—566. *ad concava* Parrhaf. *dederunt* Ven.—567. Totus versus abest a Goth. pr., alter *rotantia*; quamquam piget talia notare.—568. *relinquit* tres Burm. duo Goth.—569. *illabimur* Franc. *undis* sec. Rottend.—570. *incessu* pr. Hamb. *et abscessu* alter. *ab accensu* Zulich. *ab occasu* Græv., sed adscriptum *accessu*—*motus* Vratil.

564—567. Maris æstuantis et magnos fluctus moventis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcurfu sentiunt. Sed aucta hæc omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564. 565 ad Charybdin, et 566. 567 ad Scyllam sigillatim spectare. cf. sup. 420 sqq. et Cerda. adde ad Tibull. IV, 1, 70—75. *desiderere*, ut *fidere*, *subsiderere*, proprie de navibus meris vel depressis. v. Heinf. ad h. l. et quos laudat Burm. *Spumam elisam*, fluctuum ad caudem aliforum, ἐπιβλήναι ὕδατος ἄχρη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit sæculi

Augustei genius. Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres sæpissime. v. c. mox v. 574 et *fidera lambit*, de flamma Ætnæ.

568. Quam ornate! vesperi ventus, aquilo, cessat.

570. Proprie aqua est imota a ventis: inde eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. immotus*. Portum autem hunc, ut totum de Cycloperibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. 1, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμῆνι εὐοσμῶς etc., qui versus hujus sunt interpretatio. Portus ille Ætnæ profuvis totus nunc est oppletus, ut ex P. Bembo et Facello docuit Cluverius. cf. *Sestini Lettere* To. I, Lett. 9.

Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
 Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
 Turbine fumantem piceo et candente favilla:
 Adtollitque globos flammaram, et sidera lambit:
 Interdum scopulos avolsaque viscera montis 575
 Erigit eructans, liquefactaque faxes sub auras
 Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.

571. *Ipsa* Pierius et alii cum Ætna jungunt. v. Burm. *ipsa* Erf. sed *Ipsa portus*. sub *horrificis*—*ruinis* aliquot ap. Pier., sed id esset vulgarius; *tonat* meliores, ut vis poetica postulat. Multi *sonat*, ut semper variant. —572. *prorumpit* Dorvill. ad abest a Gud.—573. *candente* a m. pr., Leidens. *candore* Voss.—574. Hæserant Critici jam apud Gellium (v. Exc. XV) in hoc, quod poeta uno tempore fumum et flammam emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene observaverit, *interdum fumet Ætna, noctu flammiget*. Cui, si poeta id vitiose a se poni putasset, facile potuisset occurrere, scribendo: *Atdollitque globos*. Enimvero si poeta tam subtiliter rem tractare voluisset, cum noctu Trojana classis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuisset. Sed intervalla habet intestinus Ætnæ labor non modo majora illa extremi furoris et remissionis. vid. v. c. Strab. VI, p. 274 A. C., verum etiam cum semel exarsit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammæ; interdum eum flamma expulsa faxes. Utrumque sequi poeta potuit; conjunxerat etiam omnia pariter Lucret. VI, 690—693, quem ante oculos habuisse videtur Virgilius.—575 *convolsa* aliquot Pier. et Leid.—576. *Erigit* Heinf. cum elioribus retinuit. At *Egerit* pr. Moret. alter Voss. et tert. Rottend. pro var. lect., Erf. et malit Burm. propter *eructans*, et adstruit copiosius Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 350. Permutatio sane utriusque vocis est satis obvia; v. sup. 423, et *egerere* per se elegans esset; sed *erigere* et exquisitius ac doctius esse et majorem vim habere videtur, ut in altum continuo tractu surgentia faxes ac metalla eniti videas. Inf. IX, 239 *aterque ad sidera fumus Erigitur*. VII, 529 *Paullatim sese tollit mare et altius undas Erigit; inde imo confurgit ad æthera fundo*. Porro eruit Menag. sec. *eruptans* Franc. sub *astra* sec. Menag.—577. *glomerant*. Hugon.

571—577. Si alia de Ætna loca vis comparare, v. Cerda h. l. et Cluver. Sicil. ant. lib. I, c. 8; et quis nescit Cornelii Severi Ætnam? quam nobis docte illustratam nuper dedit Wernsdorf. V. C., ubi v. p. 104 et p. 24 alios auctores

laudat. Sed ea, quæ ad Maronem faciunt, v. in Exc. XV ad h. l. Ad poetæ nostri ductum Justin. IV, 1. *horrificis tonat Ætna ruinis* h. e. fragore resonat; satis graviter. *prorumpit*. emittit. *ἀναπύλαται*, antiquo loquendi modo, ut jam

Fama est, Enceladi semiuftum fulmine corpus
 Uргуери mole hac, ingentemque infuper Ætnam
 Inpositam ruptis flammam exspirare caminis; 580
 Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem

578. *Enceladi* Wall. cum aliis. *seuiuftum* merito revocavit Heinf. Libri plerique et edd. *seuufsti*, cum non viderent, duas vocales contractas in unam efferri, ut sæpissime fit apud Græcos.—579. *more* Gud. a. m. sec. *bac mole* Oudart. *que* deest Montalb.—580. *expugnare* alter Hamb. *spirare* Oudart.—581. *quotiens* duo Goth. et sic Medic. *mutet* cum Medic. et aliis bonis libris Heinf. *mutat* Donatus cum aliis; uti et bini Goth. (tert. *morat*). Sane *mutare latus* bene dicitur; et docuit satis illud Heinf. cum aliis. Ad Callim. H. in Del. 143 frustra provocant. Sed *motat* pro *movet* agnoscit codicum pars, etiam ap. Pierium, et defendit Servius, cum viris doctis; v. Cerda, et ante eum Guellius; possitque id tamquam exquisitius præferri, nisi perpetua et temeraria harum vocum in libris occurreret permutatio. Apud Statium III Theb. 595 aut ubi tentat *Enceladus mutare latus*, Virgilii imitatione, nulla varietas occurrit, nisi quod unus *versare* legit. In nonnullis etiam *motet*; in Wall. *moveat*. cf. Burm.

jam Lucret. cf. sup. I, 246.
 573. *Turbine f. p. et c. favilla*: h. e. globis tumi, cum cinere permittis, *φλόγας καὶ λιγνῶς*, ut Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *favilla candens*, ut *canus cinis*; ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689—692. De scintillis Servius exponit. *Erigit eructans* ornatius quam eructat, *ἐξεύγει*, emittit, extrudit. *liquefacta saxa* h. e. in vitrum conversa, interdum admixtis metallis; unde *βράκες* illi, rivi igniti (*Lava*). *fundo*, *ἐκ μυχῶν*, ut Pindarus: *voluntur ab imo fundamenta*, Auctor Æt-næ 197.

578—582. Nota vel ineptis hominum commentis fabula, quæ ex antiquo physica phænomena adumbrandi modo perfecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni com-

pararent: hunc itaque in monstro, quod fulmine percussum erat, vivum ac perpetuum durare. Pro Encelado, quem tamen et alii agnoscunt, ut Orpheus Arg. 1249. 1250. cf. Cornel. Sev. Ætna 70 sqq.; alterum gigantem Typhoëum vel Typhoneum memorant Pindarus l. c. et Æschylus (ut Briareum Callim.); at Virgilius hunc sibi servavit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716 idque Homeri exemplo Iliad. β, 783. v. ad Hygin. f. 152: Cerda et all. Pari exemplo ad Phlegræos campos magno terræ motu collapsos gigantum pugna fuit traducta. cf. Not. ad Apollod. p. 69. 70, add. Gesner. ad Claudian. p. 444. Diod. V, 71. 579. *Ætnam insuper impositam*, *ὑπερθεὶν ἐπιτιθεὶν ὄρος*, *exspirare flammam caminis ruptis* h. e. cavernis

Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
 Noctem illam tecti filvis inmania monstra
 Perferimus; nec, quæ sonitum det causa, videmus.
 Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
 Siderea polus; obscuro sed nubila cœlo;
 Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

583. *Nocte illa* aliquot Pieriani, et duo Burm., sed hoc vulgarius, *tecti filvis* omnes fere libri Pier. et Heinsf. itaque *in recte* sublatum. De sensu ambigunt Cerda et Burm. Sed in littus descendisse Trojanos noctemque ibi exegisse, dubitare nec narrationis modus nec veterum hominum mos finit; neque aliter Ulysses in eo ipso loco, quem Virgilius hic expressit Odyss. 1, 150. 151. *tecti filvis* ad littus procurrentibus, in loco nemoroso, in his ipsis filvis, ab interiore parte, accedentem mane ad se vident Achemeniden v. 590. Non autem, olim latae, silvæ defuerunt Ætnæ, ut ex Pindaro disco Pyth. I, altera Antistrophe: *Ἄτνας ἐν μελαμφύλλοις κορυφαῖς καὶ πύδῃ.* *immunia* Medic. a pr. m.—585. *nec l. æther Sidera habet. polus*—Sprot. *æther* etiam Voff. cum Goth. tert.—586. *obstruso—cælo* Goth. sec., felici errore, si modo error nec prisca lectio est, cuius interpretamentum sit *obscuro*. Nam *obstrusum* exquisitè pro clausum, oclusum, adeoque obductum, obscurum. In libris fere illud cum voc. *abstrusum* variat, apud Lucan. Stat. et Claudian., quod vel Lexica docent.—587. *in deest* binis Burm. *limbo* Goth. pr.

vernīs et receptaculis flammæ
 subterraneis, quæ nove *caminos*,
 fornaces, dixit. 580. *Trinacriam*
intremere (nam vix *intremere*
 pro tremefacere posuit poëta, ut
 Ætna subiectum esset) et *cœlum*
subtèxere fumo, exquisite, ut
suffundere. Utrumque Lucret. in
 eadem re loco jam Cerdæ laudato
 VI, 478. 481.

582—587. *monstra* h. l. monstrum
 phænomenon, rem portentosam.
sonitum, fragorem montis. *nec*
lucidus polus æthra Siderea h. e.
 cœlo stellis fulgenti. *in nimbo*,
 nubilo aëre. Ἄνε γὰρ περὶ νηυσὶ βαθεῖ ἦν,
 αὐδὲ σελήνη Οὐρανῷδεκ προύβαινε;

κατείχετο γὰρ νεφέεσσιν Odyss.
 1, 143. 144: quem totum locum
 Virgilius ante oculos habuit,
 laude tamen hætenus integra,
 quod Achemenidis persona
 inducta magnam legentibus
 mirationem rei novitate facit.
 Imitationem nostri habes Ovidium
 XIV Met. 158 sqq., ubi ad
 Cumas alius Ulyssis socius
 subliterat. Cæterum ex Virgili-
 ana narratione apparet, poëtam
 fuisse inter eos, qui Caprariam
 insulam et Cyclopium sedes
 ante Ætnam in littore orientali
 collocarent; non ad Drepanum
 et Erycem, ut alii, et forte ipse
 Homerus, quos Cluverius,

Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
 Humentemque Aurora polo dimoverat umbram :
 Quum subito e filvis, macie confecta suprema, 590
 Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu,
 Proccedit, supplexque manus ad litora tendit.
 Respicimus. Dira illuvies, inmissaque barba,
 Confertum tegumen spinis: at cetera Graius,
 Ut quondam patriis ad Trojam missus in armis. 595

588. *namque* Montalb. Goth. pr. *prono* Goth. tert., frequenti lapsu.
 —589. *Humentesque umbras* Ven. v. lib. IV, 7 et sæpe alibi.—590.
Tum Leid. Mox e deest Wall., etiam edd. nonnullis vulgg. *conspecta*
 pr. Hamb. pro var. Lect. v. Burm.—591. *nova fama* sec. Rottend.
vultu tres ap. Burm.—592. *ad sidera* Zulich. a m. pr. et Wall., librarii
 lapsu, cujus animo frequentior ratio infederat.—593. *Prospicimus* ali-
 quot Pieriani, *irgluovies* Sprot. *dimissaque barba* idem cum Vratiss. cum
 Goth. sec. (pro *demisso*), *promissa* Nonius in *promittere*, et Gud. a m. pr. :
 utrumque vulgarius præ eo, quod excusum est. *immensa* Witt. Ser-
 vium argutari arbitror.—594. *tegumen* Heinf. scripsit cum Medic. et
 aliis vetustis. cf. eund. inf. VII, 666, et ad Ovid. XIV Met. 166. Item
 Pierius e duobus. Ceteri *teginum* vel *tegmen*; hoc habebant edd. vulgg.
 Mox et vel ac cetera multi ap. Burm.—595. *Ut q.* ita reposuit Burm. ex
 Hugen., ut sententiam melius conduceret. Poni enim *ut*, quemadmo-
 dum sæpe, *ut erat, sicut erat*. Inde illa illuvies, inde detrita vestes, quod
 diu in obsidione Trojæ hæserat. Vulgo legitur *Et*. Videat lector, an
 in hoc acquiescere malit. Nam primum *Ut* parum commodum, quo-
 cunque modo accipias; (melius tamen positum dicas pro *quippe qui*. Ex
 Burm. sententia *Ut erat* plene fuisset eloquendum). *erat Graius*, h. e.
 Græco habitu, *quippe qui ante Trojam fuisset*. Hæc vix cohærent. Porro,
 detritarum vestium causas ab obsidione Trojæ repetere, jejunum vide-
 tur. Sufficit aliquem per tres menses vitam in silvarum latebris exegisse.
 Itaque sequi malim Servium: v. not. Nisi forte, quod arbitror, totus
 versus alienus et ex lib. II, 87 *Pauper in arma pater primis buc mist in*
annis

Cluverius, recte puto, sequi-
 tur.

588—592. *primo Eoo*, Lu-
 cifero, mane, ἠῆρος ἀσῆς, cf.
 Georg. I, 288. *umbram hu-*
mentem, uti amant poetæ *noctem*

humidam (cf. Cerda), propter
 rorem.

593—595. cf. vet. poetæ
 ap. Cic. Tusc. Qu. III, 12.
immissa in faciem, adeoque ex-
 quisitius quam *promissa barba*,
Confertum

Isque ubi Dardanius habitus et Troia vidit
 Arma procul; paullum adsp̄ctu conterritus hæsit,
 Continuitque gradum: mox sese ad litora præcep̄s
 Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
 Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen; 600
 Tollite me, Teucris: quascumque abducite terras.
 Hoc fat erit. Scio me Danais e classibus unum,
 Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
 Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
 Spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto.

annis confictus. Certe eum, si absit, nemo facile desideret. Lenior tamen medicina foret hæc, ut versu seq. pro *Isque* legas *Namque*; ut sic oratio procedat: *at cetera Graius, Et quondam patriis ad Trojam missus in armis. Namque ubi Dardanius habitus et Troia vidit Arma procul, p. a. c. besit.* Ita omnia inter se nexa; etsi Serviana ratio sic satis rem expedit.—597. *aspēctu paullum* Witt. *paucō aspēctu* Goth. sec. *paullum a conspēctu* Goth. tert.—600. Rufinian. de figg. p. 26 (209 R.) citat; *per superos atque hoc cœlum*; lapsu, haud dubie, memoriæ. *perque hoc cœli* Wall., non male. v. Burm. *numen* Leid. *spirabile numen* a m. pr. Medic.—601. *quescunque* aliquot, antique. v. Pierium. *in quescunque* aliquot alii Pier. *adducite terras* Medic. a m. pr. *adducite* alii multi Heins. et Burm., sollenni lapsu: *advertite* etiam alter Hamb. pro var. lect.—602. *de classibus* Montalb. et sec. Moret.—603. *Argivicos* Rufinian. de Schem. Dianæcar. p. 269.—604. *sceleri* Medic., sed a m. pr.—605, *in abest* a binis Burm. *in fluctu* Venetus.

Consertum spinis tegumen, vestem laceram ac detritam habebat, et, ne panni disfluere, spinis pro filis confutam et sartam. cf. Ovid. Met. XIV, 166, ubi multa ex Virgilio adumbrata. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur *Græcus* esse. Latius Servius: *Habet enim unaquæque gens incessum et vocem propriam. patriis ad T. missus in armis*, Homerica oratio, nam sæpius similis forma, aliquem a patre

ad bellum esse missum, occurrit. Adjicit Serv. *ex sequenti ejus confessione hoc didicit Æneas*. At de toto versu cf. var. Lect.

599—606. *testor*, quæso, obtestor. *hoc cœli spirabile lumen*, vitale, de quo (l. quo) spiramus. v. Serv. *lumen* autem pro æthere, aura; ut etiam poëtæ: *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit. *Danais* (pro Danaicis) e *classibus* pro e Danais. Ex Sophoclis Philocæta

Si pereo, hominum manibus periisse juvabit.
 Dixerat: et genua amplexus, genibusque volutans
 Hærebat. Qui fit, fari, quo sanguine cretus,
 Hortamur; quæ deinde agitet Fortuna, fateri.
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
 Dat juveni; atque animum præsentis pignore firmat.
 Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur: 612
 Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,

606. Præclare hanc lectionem reduxit Heinf. codicum fere omnium, etiam Pierianorum, auctoritate; in edd. vulg. erat: *Si pereo, manibus boninum, p. j.* Fuere quoque qui distinguerent: *Si pereo manibus boninum p. j.* multo tenuius. Porro *Si peream* aliquot Pier. Male.—607. *amplectens* duo Moret. Leid. un. Goth. pr. *volutus* iidem et alter Leid., sed hoc vulgarius. Vulgatum defendit etiam Carifius.—608. *Qui fit* Heinf. cum melioribus, ut jam ante Pierium lectum; alii *Quis fit* vulgari ratione. *quo fari sanguine* Sprot. *fari a quo* Menag. alter.—609. *agitat* Hamb. alter.—610. *haud plura* Parrhaf., ex communi formula. v. Burm. *loquutus* Wall. a m. pr.—612. Idem versus sup. II, 76 in controversiam vocatus. *Ipse* Dorvill.—613. *Ulixi* et hic ab Heinf. cf. Pier.

Philocleta nonnulla cum his comparari posse, jam Cerdæ monitum. *si sceleris tanta est injuria nostri*, ornate, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerptum dispergite.

606—609. *genibusque volutans hærebat*: ad genua provolvens se inhærebat, *περὸς τοὺς εἴχεται*. *dat juveni*, ut evitaret tenuem voculam *ei. præsentis*, certo, *pignore*, quod manum dat.

613 sqq. Hoc de Achæmide epifodiam totum Virgilii ingenio deberi videtur, scilicet ut ita Homericæ de Cyclope intexere suis versibus possent. Nam delectare solet et hoc, si fabulas, notas quidem nec novas, nova tamen cum variati-

one, novo cum ornatu, et in novo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem adversatur hoc epifodiam, quod jam apud Servium notatum videas; Ulysses enim inter initia erroris sui ad Cyclopa venerat, at Æneas multo serius. v. Exc. II de Errorr. Æneæ, annis ad a. 6. Sed in talibus male poëtas reprehendas. *genitore A. Paupere*. sup. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc misit in annis*. Nescio tamen, annon poëta sua potius tempora, quibus militia inter vitæ genera quaestiosa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam Homericæ respexerit; nam addit: *mansissetque u. Fortuna!* Cæterum hoc dictum est elegantius

Nomen Achemenides, Trojam genitore Adamaſto
 Paupere (manſiſſetque utinam Fortuna!) profec-
 tus. 615

Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
 Inmemores focii vaſto Cyclopiſ in antro
 Deſeruere. Domus ſanie dapibuſque cruentiſ,
 Intuſ opaca, ingenuſ. Ipſe arduuſ, altaque pulſat
 Sidera, (Di, talem terris avertite peſtem!) 620
 Nec viſu facilis, nec dictu adfabiliſ ulli.

614. *Nomen*, poſt Ge. Fabric Pieriumque, revocavit Heinf. e codd. cf. Toll. ad Auſon. p. 297. Vulgo *Nomine*, quod vulgare. Porro *Achemenides* ſcriptum, cum Medic. aliique præſtantioribuſ, etiam ap. Ovidium, ut ſit ὁ πρὸς ἄχην μένει. Vulgo *Achæmenides*, quod nomen aliunde notiuſ eſſe poterat. *Achimenides* alii, ut omneſ Gothani. *Agamenides* Franc. et ſic Nanniuſ. v. Burm. Tandem *Adamaſto* varie corruptum: *Adamaſco* ap. Pier. et al., *Damaſco*, *Damaſto*, *Adamaſtro*.—616. *trepidum* Sprot. *tepidi* Ven. *lumina* alter Hamb. et Goth.—618. *Domos* Medic. (a m. pr.) tert. Rottend. Sane *Domuſ ſanie dapibuſque cruentiſ* duriffima junctura dictum, pro ſanioſa. Burmannuſ videtur probaſſe H. Stephani interpretationem: *opaca ſanie et dapibuſ*; quod et durum et jejunuſ eſt. Obvia eſt emendatio: *Domuſ ſ. d. cruenta* ſicque Wittianum habere video; modo diſtinguaſ: *domuſ ſanie dapibuſque cruenta Intuſ, opaca, ingenuſ*. Sæpe epitheta librarii accommodant proximo vocabulo. *Dapueſ* autem ipſæ erant *cruentæ*, hinc ſine dubio *cruentatum* antruſ. Exempliſ reſ non indiget. Inf. VIII, 297 *janitor Orci Oſſa ſuper recubanuſ antro ſemeſa cruento*.—619. *ingenuſ ipſe* jungit Waddeliuſ ap. Burm., qui recte rejicit.—621. *affabiliſ* retinuit Heinf. codd. Grammaticorumque auctoritate; et Macrobi. VI, 1 ab Accio in Philoctete ſuntum teſtatur: *Quem neque tueri contra neque aſſari: queaſ*. Statiuſ etiam imitationem aſſert Burm. III Silv. 3, 72 *Terribilem adſatu paſſuſ viſuſque tyrannum*. Serviuſ tamen *nec dictu adfabiliſ*, ſermonem non explicabilis; et inf. v. 644 *infandi Cyclopeſ*, ineffabileſ, ubi ad h. l. provocat. Eſſet itaque πῖλωρ ἀβήτων, vel Heſiodeo voc. ἄτε φαρμάκων, quod Ruhnkeniuſ V. C. ingenioſe reſtituit Orpheo v. 926, et videri poteſt exquiſituſ.

gantuſ quam: utinam pauper, adeoque domi, manere maluiſſem!

616. *trepidi*, bene adjeſtum, præ feſtinatione. 618. *domuſ*

ſanie, pro ſanioſa, paullo duriuſ. y. Var. Leſt.

620 ſq. *peſtem*, peſtilenſ et exitioſum hominuſ vitæ monſtrum. *nec viſu facilis* h. e. cujuſ

Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
 Prensa manu magna medio resupinus in antro
 Frangeret ad saxum, sanieque exaspera natarent 625
 Limina: vidi atro quum membra fluentia tabo
 Manderet, et tepidi tremere sub dentibus artus.

exquisitius. Sunt etiam codices, qui ita legunt, apud Pierium, plerique Heins. et Burm. possuntque similia memorari, v. c. Silius I, 175 *ferum visu dictuque*. Et affine huic alterum: *visu audituque*, quod sæpe occurrit, jam inde ab Orpheo Argon. 901. Recte tamen alterum præfertur, quandoquidem junctum cum *nec visu facilis*.—622. *paschitur* Gud. tert. Rot-tend. et alt. Voss. cum pr. Goth.—624. *Pressa* etiam hic duo Burm. cum tert. Goth.—625. *exaspera* Servius: “Hæc fuit vera lectio, id est, madefacta: nam si *adaspera* dixeris, tapinosus et hyperbole junguntur,” scilicet *adaspera* et *natarent*. Erat tamen Serviana lectio in nullo Pieriano, sed in optimo Menag. et quatuor aliis Heinsii, qui egregie adstruxit, et in tribus Burm. et tert. Goth. Add. Bened. Reliqui *aspera* vel *adaspera* (quod interpretamentum est alterius); *resperfa* Sprot. et pr. Moret. *exsparsa* Witt. in margine. cf. sup. ad v. 534. Est autem *exspargere* proprie foras spargere et hinc dispergere, dissipare; et tandem *limina exaspera*, resperfa sanie ac cruore *ex illis* humi corporibus.—627. *trepidati artus* Medici aliorumque vetustiorum auctoritate receperat Heinsius, non offensus eadem rei natura bis expressa: *trepidati* h. e. tremuli, *tremere*nt. Tacite eum deseruit Burm. antiquo revocato *trepidati*, scilicet vitali calore. Paulo melius Ovidius XIV Met. 196 *elisi trepidant sub dentibus artus*.

ius adspectum non facile aliquis ferat (*ἀπροσόρατος* voce Orphica, *δυσαντιβλεπτος*. Bene Serv. “*cujus passus etiam adspectus inferre formidinem*”) nec alioquium. Reliqua v. in var. Lect.

623—627. cf. Odyss. 1, 288 sqq. *corpora*, elegantius quam viros. *resupinus*, bene nifum jacentis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. cf. Burm. At Homerus notionem magnitudinis in monstro tuitus est: *Σὸν τε*

δὴν μάστιγας, ὡς ἐ σκύλακας, ποτὶ γαίῃ κόπτ'. Reliqua a Virgilio ornatius exposita. Nisi et id ipsum, quod modo memoravimus, cum Servio, de jacente humi Cyclope accipere mavis: quo ipso magnitudo virtutis appareret, quod resupinus hoc facere potuit. Conf. Ovidii versus XIV Met. 205 sq. ex h. l. expressos. *exaspera* doctius, quam *aspera*. v. Var. Lect. *membra fluentia tabo*, oratio poetica pro vulgari, *defluente tabo*. Cæterum hæc ad nostrum

Haud inpune quidem. Nec talia passus Ulixes,
 Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto. 629
 Nam simul, expletus dapibus, vinoque sepultus,
 Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
 Immenfus, faniem eructans ac frustra cruento
 Per somnum commixta mero: nos, magna precati
 Numina, fortitique vices, una undique circum
 Fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
 Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,

629. est deest binis ap. Burm.,—630. meroque Wall., perperam.—
 632. per antrum Immenfum; sic Servius, Gud. a m. pr. alter Mentel. a m.
 pr. Voss. pr. duo Hamburg. totidem Moret. et Ven. ap. Heinsium, qui
 præferbat; adde duo Goth. jacuitque per a. Immenfus Medic. cum cæ-
 teris etiam Pierianis; idque Burmannus potius duxit; recte quidem meo
 qualicumque judicio; nam et poetica oratione dignius et ἐνάργειαν majorem
 habet, quam alterum. Nam, quod Servius ait: Immenfum ad Polyphemi
 magnitudinem pertinet, quasi in toto antro jacuerit; id potius ad τὸ per
 antrum valet, quod majus rei phantasma offert, quam in antro. Jam etsi
 adjicias: jacuit per antrum Immenfum, hoc non æque rem in majus effert,
 potuit enim immensi antri qualecunque spatium occupare, quam jacuit
 immenus; et nunc διῶν est illud alterum per antrum, ut impleat suo cor-
 pore totum antrum. cf. similem varietatem Ovid. III Met. 37, et ad
 lectionem dijudicandam Quintil. VIII, 4, 83, sed idem interpretationem
 nostram firmat. Porro Immenfam faniem aliquot Pieriani, et Zulich. a m.
 pr. Prave. et fr. scripti Heins. Burm. cum Goth. tert. cruenta Witt.
 —633. summa p. Numina Dorvill.—634. Nomina Medic. una ordine
 Wall. a m. pr.—635. tenebramus h. e. obscuramus, excæcamus, legebat
 Donatus, cum aliis apud Servium, adversus Homeri et Euripidis fidem et
 exemplum, ut jam Pier. et alii monuerunt: est enim τριβειν, διῶν, τρε-
 μύων.—636. jacebat Ven., male. v. notam.

nostrum palatum haud esse
 comparata, facile sentias. cf.
 Exc. XVI.

628 sq. cf. Odyss. 1, 299
 sqq., 316 sqq. oblitusve sui
 est; sui, cum vi, h. e. suæ astu-
 tiæ ac calliditatis; quæ ista
 ætate eadem cum sapientia ha-
 bita, ut ex Homero observare

in promptu est; ibid. v. 420:
 Αὐτὰρ ἐγὼ βέλευον—πάντας δὲ
 δόλους, καὶ μῆτιν ὕφαινον, Ὡσε
 περὶ ψυχῆς μέγχα γὰρ καιδὸν
 ἐγγύθεν ἦεν. in discrimine tanto.
 630. ex eod. l. v. 296. 297 et
 371. 631—633. v. ibid. 372.
 374. 634. sortiti vices v. ibid.
 v. 331 sqq. 634. 635. vide
 ibid.

Argolici clipei aut Phœbeæ lampadis instar :

Et tandem læti fociorum ulciscimur umbras.

Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite. 640

Nam, qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preffat,
Centum alii curva hæc habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.

637. *Phæbei* Wall.—638. *umbram* alter Hamb.—639. *a litore* Witt. Edd. Ald. et Junt. P. Dan. cum tribus Goth. *atque hoc ab litore* sec. Moret. *funes* Franc.—641. *Jam* pr. Moret., *elegantior*, inquit Heinf.; quod vix verum h. l. Versus 641 ad 644 ab aliena manu interpositos acute suspicabatur Jac. Bryant V. C., *offensus inprimis τῶ: qualis quantusque claudit*: de quo v. not. Omnino loco huic ultima poëtæ manus defuit.—642. *preffat* alter Hamb. v. ad Ecl. III, 99. *preffit* Montalb. *preffat* Franc.—643. *hæc* abest ab Ven. *hic* Vrat. *habitant curva hæc* ad pr. Hamb. *volgo* Gud. *passim* pr. Hamburg.—644. *et in a. duo* Burm. *atque altis mœnibus* Parrhaf. et tres alii.

ibid. v. 378 sqq. 636. *latebat* quanto ornatus quam erat! vides eadem voce simul torvam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium, *λασία μὲν ὄφρυς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τίταται* Theocr. Idyll. XI, 71. 637. *Argolici clipei* erat is Argivorum inventum: Pauf. II, 25. Apollod. II, 2, 1. ubi cf. Not. p. 277. et inf. Exc. IX. ad h. libr. Fuit sane clipeus inde in communi Græcorum usu, aliquando etiam a Romanis receptus pro scuto: potuit tamen Argolicus clipeus peculiare quid habere. Etiam Dionys. Halic. IV (p. 221, c. 16) Ἀργολικὰς ἀσπίδας Servius rex ferre jubet cives primæ classis. *Phæbeam lampadem*

esse Solem, non Lunam, in aperto est. E Callimacho translatum esse verum, Faber pronuntiat; sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, H. in Dian. 53 de Cyclopiibus: τοῖσι δ' ἵπ' ὄφρυν Φάεα μισόγληνα, σάκει ἴσα τετραβοσίων, Δεινὸν ὑπογλαύσοντα. Ex Virgilio sua sumit Ovid. XIII Met. 851. 852. Mox 638 *ulciscimur* ad ductum Homeri I. c. v. 475 sqq.

641—644. Ornatum (partim ex Hom. I. c. 337. 341) vides: *Qualis Polyphemus est, tales Cyclopes multi in vicinia sunt, habitant.* Est autem is poëtarum mos, Græcis inprimis admodum frequentatus, in Pindaro vel centies observatus:

ut

Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent, 645
 Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum
 Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
 Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
 Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
 Dant rami, et volvis pascunt radicibus herbæ. 650
 Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
 Conspexi venientem. Huic me, quæcumque fuisset,
 Addixi: fatis est gentem effugisse nefandam.

645. *lumina tres, vitiose. se cornu lumina complent* Sprot. Satis bene.
 —647. *domusque* Menag. alt. Goth. alt. *vastaque ab rupe* Oudart. *vastog-
 que* Franc. *a rupe tres* Burm., quem v.—648. *tremisco* scribunt fere
 codices, testibus Pierio et Burm.—650. *avulsis* Wall. pro *et v.*—651.
hanc partem ad litora Donatus legit, quod Gc. Fabricio videbatur habere
 aliquid antiquitatis. *hanc primo a litore* Nonnius in *lustrare*: quod placuisse
 Heinſio mireris, cum primæ littoris parti vix credere se potuerit, qui
 latebras quærebat; ut recte jam Burm. monuit. Et cf. Ovid. XIV Met.
 218 sq. loco e Virgilio expresso: *Haud procul aspexi longo post tempore
 navim ad littusque cucurri. primum in litore* Ven. Burmann. malit: *hanc
 primam ad l. classim.*—652. *Prospexi* Medic. Gud. pro div. lect. Colot.
 Parrhaf., sed jam *Prospicio* v. 648. *Conspicio* Ven., idem *Hinc me.* alter
 Hamb. *Huc me.*

ut evitetur tenuis oratio per ver-
 bum substantivum *est*, statim at-
 tributa substituunt; itaque h.
 I. pro *qualis est Polyphemus*, or-
 natiarius dixit poëta; *qualis claudit
 atque prestat*; plenior oratio
 erat: *qualis Polyphemus est, qui
 claudit.* Tenendum hoc est in
 aliis locis, in quibus eadem ora-
 tionis forma occurrit. Sic sup.
 I, 498 erat: *Qualis exercet* pro
qualis est, cum exercet. An
 vero talis verborum ornatus
 trepidanti Achemenidi fatis
 conveniat, dubitare forte possis.
 Sed in his cum poëta quodam-
 modo tacite conventum est in
 hoc, ut ii, quos loquentes indu-

cit, poëtica oratione utantur.
 Quod nisi ita se haberet, quo-
 modo tragœdia scribi posset?

647. *domos* sc. *ferarum* non
 otiosum post *lustra*; nam spe-
 ciei rei clariorem exhibet,
 quam voc. proprium dabit. *ab
 rupe Cyclopas* junge; prospicit
 in monte errantes. modo v.
 644 *et altis montibus errant*; et
 inf. 655 *summo cum monte vide-
 mus*; item 675. Mox 649 *Vic-
 tum infelicem*, simpl. miserum.
 Argutum puto, de infelici ar-
 bore accipere. *lapidosa corna*
 ab osse, quod in se habent.

653. *Addixi*: signato verbo
 exprimit desperationem, ait
 Serv.;

Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.

Vix ea fatus erat: summo quum monte videmus
 Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
 Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
 Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
 ademptum.

Trunca manu pinus regit, et vestigia firmat.

Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas, 660
 Solamenque mali.

Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit,

654. *assumite* tres ap. Burm.—655. *in monte* aliquot Burm. et Goth. pr.—656. *gerentem* pr. Hamb. Unde Burm. conj. *ferentem*. Sed vulgatum multo præclarior esse cum *magna mole* junctum, quis non videat?—659. *manu* Medic. (etsi interpolatus, et a recent. manu) cum præstantioribus omnibus Heinf. et Pier. et utriusque id probatum; at Burm. veterem lectionem *manum* revocavit, recentibus tantum codd. et auctoritatibus firmatam, et a qua lapsus difficilior fuisset ad alteram. Sed nec *manum* bene dictum esset; quorsum enim *manus* regenda fuisset? sed *pinus*, h. e. truncus pineus, *manu*, h. e. quam manu tenebat, *regit et firmat vestigia* h. e. gressus. Eriam Servius *manu* explicat, sed fere ut Pierius, qui *Monstrum pinus regit* jungere videtur. *manum* tamen Quintil. agnoscit Inst. VIII, 4, 24 *Trunca manus pinum* Goth. pr. et tert. *gerit. format* Leid.—660. *hæc f. v.* Goth. tert.—661. *malis* tert. Rottend. Versus inexplētus in Ge. Fabricii libris, in Medic. duobus Mentel. uno Pier., quibus adde Fragm. Vatic., etsi et ibi recenti manu adscriptum supplementum: *de collo fistula pendet*, quod cæteri fere codd. etiam editi habent, nisi quod duo tresve *pendebat fistula collo*, ut et Goth. tert. a m. sec. Montalb. *dependit f. c.* Rejecta hæc ab Heinf. post multas virorum doctorum disputationes. v. Bened. Pier. Cerda et quos Burm. laudat. Neque, si ex codicum auctoritate rem æstimes, versus facile retineri potest. Nam aliis reprehensionibus interpunctione occurras: *ea f. voluptas; Solamenque mali de collo fistula pendet*. Si tamen ad sensum meum judico, etiam illa tollenda sunt: *ea sola voluptas Solamenque mali*: manifestum enim sit, esse eos conatus explendi versus, a diversis auctoribus profectos. Nec bene coherent: *ea sola v. cum: Lanigeræ comitantur oves*.

Serv.; at quatenus? sc. est pro,
 me tradere decrevi, ut alias
 morti, servituti, malo, se quis
 addicit. Addicunt se proprie,
 qui se vendunt, ut gladiatores.

658. Πέλως, πελώριον θάυμα
 apud Homerum l. c. *informe*,
 ut ἄμορφον, deforme. cui l. a.
 h. e. excæcatum; deformitas
 nova præter naturalem, ut Cerda

Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per
æquor 664

Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.

Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus æquora remis.

Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torfit.

Verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas,

663. *effusi* alter Menag. et nonnulli alii, uti suspicari licet; item Medic., sed a m. pr. *effuso*. *fluidum* multi ap. Pier. et Burm., ut et aliis scribitur. *ille* Menag. sec. *lavat* Goth. sec.—664. *infrendis* Gud. a m. pr. *infrens* fragm. Vatic. a m. pr., suppletum *infremens*.—665. *fluctu* et *fluctus* legi Servius testatur et ex eo Pompon. Sab., sed hoc alterum omnes habent Pieriani, excepto Porcio, in quo *f. abrasa*, et Heinfsiani, præter unum Rottend. *strinxit* aliquot Pier. Leid. *tingit*. Medic. et Sprot. *tegit*, sed ille a m. pr., Fragm. Vatic. nil mutat.—666. *celare* duo Burm. Goth. tert. a m. pr. *Nos trepidi procul inde f. c.* hic ordo verbor. ex Argent. Bœcleri ap. Cuning.—668. *Verrimus* edd. etiam antiquiores, quas Pierius respicere videtur, et inter Heinfsianos pr. Moret. et Ven. a m. sec. Prætulit hoc Heinfs. et Burm., ille, puto, tamquam exquisite poeticum, hic, quoniam *taciti* volebant disced. re. At *verrere* de remis vim illam motus taciti non habet; nisi argutias ex etymologia capias; et *verrimus* cæteri omnes, etiam Medic. fragm. Vatic. et Donat., quod sane et ipsum esse poeticum quis neget, quodque et alibi apud poetâs occurrit, et inf. V, 141 *freta versa*; quare codicum auctoritatem quid infringat, non video. Neque mihi videtur gravior strepitus exire, si mare *vertant* remi, quam si *verrant*.—670. Diu hæsi, an *dextra* adfectare,

da monet. Mox vero 663 *inde*, ex æquore, aqua marina. Burm.

666. 667. cum Homericis certavit l. c. v. 471. 472. adde Odyss. x, 126 sqq. *Sic merito*, *ἰκόντως*. Nam supplicem, *ἰκόντως*, quis asperrari ausit! Mox 669 *sonitum vocis*. *Vox* novo exemplo pro strepitu vel remorum vel undæ remis impulsæ, ut sup. 556 *fractæ vocis* pelagi.

Cum poetâ plura audacius extulerit, facile et hoc feras. Sin ferendum esse neges, cum Burm. *vocem* de hortamine et celeufmate accipies. Discesserant quidem *taciti*, sed *certantes remos* ad hortamen, certe mutum, referri posse ille observat. *vestigia* pro ipsis gressibus, notum; et 670 *dextra adfectare* appetere. cf. V. L.

671.

Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
 Clamore inmensum tollit: quo pontus, et omnes
 Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
 Italiæ, curvisque in mugit Ætna cavernis.

adfectare, recipere: potest hoc ratio ac sententia suadere; alterum critica auctoritas; etsi, ut infinitis in locis, in tanta variaz lectionis silva, difficile dictum est, in utram lectionem major librorum pars consentiat. *dextram affectare* multos codd. habere Pierius affirmat; Heinf. e Medic. a m. pr. laudat, sed vitio forte scriptum, pro *dextrum*, nam sic a m. pr. præfert Fogginius. Etiam Burm. e solo Menag. laudat, *dextram a*, non tamen adscriptum, quid in cæteris ejus libris legatur. At habet illud fragm. Vatic., cujus est antiquissima auctoritas. Quid sit *dextram affectare*, Servius explicat, esse: dextram intendere et injicere, scilicet ut possit navem tenere: Terent. Heaut. III, 3, 60 *Ad dominam qui affectant viam*, id est intendunt, faciunt. Subjicit Servius: "Nam, si *dextra* legeris, ait, ut sit, *dextra affectare*, id est contingere, caret exemplo." At multo magis caret exemplo non modo, sed et analogia, *affectare dextram*, nam quarto casu effertur id, quod appetitur, cui manus injicitur. Sic Georg. IV, 562 *viamque adfectat O.* Sic *regnum, favam, plausum affectare*. Itaque e communi usu *affectare dextram* esset appetere manum alterius, h. l. Trojanorum; quod hic sensum non habet. Prorsus novo itaque more posita dixisse dicendus: *affectare dextram*, pro *admoveere*. Contra *dextra affectare* sc. nos, navem; analogiaz consentaneum esset, hoc sensu: *τη δειξεν οὐρανὸν ἡμῶν*. E codd. tamen istam lectionem enotatam non video, nisi quod a Pierio e nonnullis antiquioribus *dextra attractare*, quod et pr. Rottend. habebat, vulgatæ sc. interpretamentum, a Catræo tamen receptum. *affectare* Wall. in marg. *dextræ affectare* tert. Moret. a m. sec., non male, inquit Heinf. Nam *adjectare* vel *injetare* dextram, quæ facile cuivis in mentem veniant, acutioribus non facile se probent. Prius illud, dum Marklandi locum in Epist. Crit. ad Fr. Hare p. 17 a Saxio V. C. indicatum evolvo, video a Valesio jam olim propositum, et ab Editore Cantabrig. probatum, a Marklando refelli et *dextra affectare* præferri et illustrari. Hoc tandem et ipse cum Brunck. prætulit. —672. *Cl. borrendum* pr. Hamb. *ingentem* alter. *ponit* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. a m. pr.—673. *Contremuere* Medic. cum Colot. *intremuere*, quod sane et ipsum frequens de mari et fluctibus. Sed hic jungitur: *exterrita tellus*.—674. *tellus Trinacriæ* Parrhaf. et aliquot Pier. cum

671. *nec potis est, æquare fluctus I. sequendo*, accipi aliter non potest, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monstri proceritate. Nec, dum

nos insequitur, par est molis suæ magnitudine altitudini maris, quæ eo major est, quo longius a littore proceditur. Porro ad 672 cf. Od. 1, 395.

676.

At genus e filvis Cyclopum et montibus altis 675
Excitum ruit ad portus, et litora conplent.

Cernimus adstantis nequidquam lumine torvo

Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentis,

Concilium horrendum: quales quum vertice celfo

Aëriæ quercus, aut coniferæ cypariffi 680

Constiterunt, silva alta Jovis, lucifve Dianæ.

Præcipites metus acer agit quocumque rudentis

Excutere, et ventis intendere vela secundis.

*Contra jussa monent Heleni, Scyllam atque Cha-
rybdim

cum Goth. pr. ex interpolatione, quoniam *Ætna* sequitur. *immigit* scribitur in multis codd., sed v. Heinf. *caminis* Vratifl., haud dubie ex 580. —675. *Et g.* Ven. *et gens* Voff. pr. et Hugen. *e montibus* Medic. Gud. cum aliis Heinf. *et f. C. et montibus* Ven. Goth. pr. —676. *ad portas* duo Burn. *complet* plures alii. —679. *consilium* alter Menag. cum Goth. tert. *vertice summo* Hugen. —680. *coniferæ* tert. Goth. —681. *Constiterunt* Heinf. cum melioribus suis et Pier. Vulgo *Constiterant*. aliquot Burn. et Goth. sec. *Constiterint*. Venetus *astiterant*. *lucifve* duo Burn. *lucifve* unus. *que* Goth. tert. —682. *ruentis* fragm. Vatic. —684. *movent* aliquot Pier. duo Heinf. fragm. Vatic. duo Goth., ut fere alias variatur.

Scyllam-

676. *ad portus* cf. v. 570. *adstantis nequidquam*, quia nocere (nunc) non poterant. Serv. *A. fratres*, populares, gentiles. *Mox cœlo*, ad cœlum. *concilium*, exquisite pro turba.

680. 681. *coniferæ cypariffi*. Cupressus mas fert conos nuci pineæ non abfimiles (v. Serv. ad h. l. et sup. ad v. 64); *baccus* appellat Plin. XVI, 33. f. 60. At *κίβως* etiam Græci. v. Athenæus lib. I, p. 57. B. C. *silva Jovis*, declarant quercus, itaque *lucus Dianæ* ad cupressos refertur; adeoque de *Diana* infera vel *Hecate* aut *Proserpina* agi necesse est. Nam

cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, ut Plin. l. c. Potuit tamen a poëta sic simpliciter ornari voc. *luci*, ut *Dianæ* esset, cui omnino saltus curæ sunt.

682. 683. Nos metu agitati quocumque malumus cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere*, evolvere, explicare et intendere, v. sup. 267. *ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non expectare ventum, quem cursus postulabat.

684—686. E pluribus verborum juncturis, quas hic facere possis, et quas passim a

C c

Servio

*Inter utramque viam, leti discrimine parvo, 685

*Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori

Scyllamque Charybdim quidam scripti et editi, *Scyllæque Charybdis* alii ap. Pier. cum Rottend. fec.; at pr. et duo alii Heinf. *Scyllæ atque Charybdis*; unde suspicari possis *Scyllæ atque Charybdis Inter utrinque viam* ab aliis lectum fuisse. Heinf. conjiciebat *Scyllamque Charybdimque Inter*, non male. *Scyllam Charybdim* ed. Ven. *Charybdin* Gud. cum aliis: *Scylla atque Charybdis* fragm. Vatic., unde suspicetur aliquis fuisse: *Contra jussa monent Heleni, Scylla atque Charybdis. Inter u. v.*—*Ni teneant cursus, certum est d. l. r. aut: Contra jussa monent Heleni Scyllam atque Charybdin. Inter.* Sed et hoc parum expeditum foret, et facile præferas vulgatum, quod et Servius et Donatus habent. Enimvero et melior sensus, et rei criticæ usus, mosque versificationum, antiquorum imprimis ætatum, facile eo adducit, ut tibi persuadeas, tres versus hos esse ab interpolatoribus, et quidem pluribus eundem lapidem moventibus, profectos, qui, varia tentando, explere volebant versum imperfectum relictum: *Contra jussa monent Heleni.* Sequebatur in Virgiliano autographo: *Ecce autem.*—686. *Ne* Gud. cum allquot Pier., sed *Ni* antique. v. Serv. Heinf. Cæterum hoc hemistichium: *certum est dare lintea retro*, tamquam a sententia alienum, ab alia manu ad suppleendum versum attextum in sensum incurrit.—687. *ab f.* Heinf. e libris et more poetæ. Vulgo *a f.*

Servio, Donato, ac Pomponio Sab. inde Intpp. facere videas, illa videtur esse optima, h. e. verborum locique naturæ cæteris adcommodatior: *Ventus secundus*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse Notum vel Austrum; ab hoc rejici debere versus Charybdin et Scyllam (in quo poeta versus Homer. Odyss. μ., 426 sqq. ante oculos habuit); *Contra Heleni jussa monent, ni (h. e. ne) teneant (naves) cursum inter Scyllam atque Charybdin, utramque viam leti discrimine parvo* (per appositionem; utraque, et Scylla et Charybdis, esset iter periculosum, si per eam navigatio fieret); Tamen, cum ventus versus has partes ferret, scilicet ab australi plaga spi-

rans, certum est dare lintea retro, h. e. jam decreveramus, iterum mare Adriaticum repetere; cum, ecce, Boreas exoritur. *Heleni jussa*, v. sup. v. 410 sq. 429 sqq. *ni*, antique pro *ne*. Sic Serv. et plures vet. Grammatici ap. Heinf. et all. v. Horat. I C. 14, 15. *teneant* sc. naves. In simili re Od. γ, 172, ubi præcesserat Ἠπείτομεν δὲ θεῶν—ἔφεα φύγοιμεν—, sequitur v. 176: Ἦστο δ' ἐπὶ λιγύς οὐρος ἀήμεναι αἱ δὲ μάλ' ὤκα Ἴχθυόεντα κέλευθα διέδραμον. conf. Odyss. μ., 197. 221. Hactenus versus infeliciter procusos interpretatus sum, quantum licuit. Sed v. judicium nostrum in V. L.

687. *Venti* poetis a montibus, tamquam sedibus, petuntur (cf. Markland. Epist. crit.

Missus adest. Vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Thapsumque ja-
centem.

Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690
Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.

Sicanio prætenta finu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc 695
Ore, Arethusa, tuo Siculo confunditur undis.

689. *Pantagiæ, Pantagyæ* (hoc et Medic. et Rom. cum fragm. Vatic., sed *Πανταγίας, ὁ ἄγων* h. e. ἀγώνων πάντα undæ impetu). *Tapsumque, Tafs-
sumque, Taxumque, Tbapsumque, Capsumque*, librariorum lapsus: *Tbarsum-
que* Rom. Est *Θάψος*.—690. *mandabat Parrhaf. retrorsus* apud Priscian.
et in codd. Pier. et Heinf. *retorsum* Goth. tert.—691. *Ulyssi* Prisc. et
Probus. Vulgo *Ulyssi*. Ultima, *comes i. U.* ex v. 609 affuta putabat
Burm., offensus scilicet epitheto *infelicis*: quod in Æneæ ore gravius aliud
desiderabat.—693. *Plemmyrium* Rom. Medic. et alii duo; ut et græce
scriptum ap. Steph. Byz. Sed plerique *Πλημμύριον*. At *Plemirium, Plemu-
rium, Pleuron* librariis debentur. unde *dixere Parrhaf.*—694. *hic* ed. Ven.
—695. *babuisse vias* unus Pier., sed v. Burm. *quæ nunc* duo Burm.—
696. *confundimur* Menag. pr. *perfunditur* aliquot Pier.

p. 56); itaque h. l. Aquilo a
promontorio Peloro, ad fre-
tum Siculum: hinc *angusta ab
sede*—*Missus*: puto exprimi *ἰ-
μενος* vel *ἰεμενος*.

688. 689. *Vivo ostia saxo
Pantagiæ. Pantagias* (nunc
Fiume di Porcari) parvus flu-
vius, brevi cursu, infra Leon-
tinos, cujus ostium præruptis
utrinque rupibus includitur:
de eo v. Cluver. Sicil. lib. I,
c. 11. Dorvill. Sicula p. 206.
207. *vivo saxo*, ut I, 167 *vi-
voque sedilia saxo. Saxa rotan-
tem Pantagiam* dixit Claudian.

de R. P. II, 57 in loco hinc
expresso. *Megara* sunt h. l.
Hyblensia, quia olim Hybla
parva dicta, non longe a Syra-
cusis, in sinu Megarensi, *Gol-
fo di Augusta*, quem ab australi
parte includit *Thapsus*, penin-
sula in mare procurrens, *plana,
pæne fluctibus par*, ait Servius,
qui insulam appellat, unde *ja-
centem* dixit poëta, h. e. humil-
lem, non altam montibus.

690. 691. *relegens retrorsum*.
nam cum Ulyssæ a Lotophago-
rum inde insula, littori Afri-
cæ prætenta, Siciliae littus o-
rientale

Jussi numina magna loci veneramur : et inde
 Exsupero præpingue solum stagnantis Helori.
 Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
 Radimus, et fatis numquam concessa moveri 700

697. Ordinem veterum ex optimis libris reduxit Heinſ. Vulgo : *Numina m. l. jussi v.* Sed alter ordo gravitatis plus habet. *venerantur* Sprot.—698. *Helori* inde a Pier et Heinſ. "Ελωρος. Vulgo *Elori*.—699. *Hic* Menag. alter.—700. *Radimus* Goth. sec. a m. sec.

rientale ad Cyclopas usque præternavigaverat. itaque *Littora* jam *errata*.

692—696. Insula *Ortygia*, et ex adverso *Plemmyrium* promontorium, ad aditum sinus et portus Syracusani. In eadem fons *Arethusa*, de quo et de fabula super ejus cum *Alpheo* *Elidis* fl. congressu v. sup. *Ecl. X, 1* et 4. *unde sum* h. l. *περικύμων*, quod ætuantis maris fluctibus alluitur; unde et ipsum nomen *πλημμύριον*. *occul-tas ei v. subter mare, τήν τε θάλασσαν Νέξθεν ὑποτροχάει* *Mosch. Idyll. VIII. ore tuo*, eodem fonte; unde *Pindaro* *Arethusa ἀμπνευμα σεμνόν Ἀλφείης* *Nem. I, 1. v. Cluver. Sicil. ant. p. 163. 157.*

697. *Jussi*, admoniti, sed a quo? vel ab *Achemenide*, vel ab *Heleno*, vel ab *Anchise*, ait *Serv.* Hoc ultimum verum puto. Nam per totum librum eæ sunt *Anchisæ* partes, ut *religiones* et *auspicia* curet. *Helorus* fluvius in littore orientali paullo supra *Pachynum* promont., de quo accurate egit *Cluverius* e *Fazello*. Primum inter specus et exesas rupes procurrit, unde *Silio* *clamosus Helorus*; mox, ubi ad littus accessit, placido ac leni cursu

incedit, et hieme, clauso maris fluctibus ostio, frequenter excrescit stagnatque, unde agrî vicini pinguescunt plurimum (Nunc *Atellaro* et in inferiore parte *Abisa*). *Exsupero*, h. l. prætervehor.

699. *Pachynum*, promontorium *Siciliæ* ab Australi parte (*Capo Passaro*). *projecta saxa* expressit *Gr. προβλήτες σκόπελοι*.

700. 701. *Camerina* nunquam concessa moveri: accipio, palus, in qua deus nolebat, ut quidquam moverent, novarent *Camarinenses*. *Servii* verba apponam: *Palus* est juxta ejusdem nominis oppidum: de qua quodam tempore, cum siccata pestilentiam creasset, consultus *Apollo*, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: *Μὴ κίνει Καμαρίναν ἀκίνητος γὰρ ἀμεινων*. quo contempto exsiccaverunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, pœnas dederunt. Similia narrant *Steph. Byz.*, *Suid.* et *Anthol. Gr. ap. Cluver.* Sed quæ illa urbis expugnatio fuerit, nusquam declaratur. Ter *Camarinam* fuisse conditam, ex *Thucydide* aliisque docet idem *Cluver.* Cæterum poetam hæc ex sua potius, quam *Æneæ* narra-

Adparet Camarina procul, campique Geloi,
Inmanisque Gela fluvii cognomine dicta.

Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Mœnia, magnanimum quondam generator equo-
rum.

704

701. *Camerina* sane maxima scriptorum pars. Sed in talibus scripti non sunt audiendi, sed Græci; quibus *Καμαρίνα*; et si Salmasio ad Chronic. Euseb. p. 250 hoc dandum, vulgari usu tandem litteram inflexam fuisse. *mon-tesque G. Parrhaf. Geloni Ven. Vratisl. Geloti Wall.*—702. f. *Innantis* sc. campis fl. v. Horat. III, 17, 7. *Gela* noli mutare; urbs proprie ἡ Γέλα, et fluv., ὁ Γέλας. de nomine Parrh. et Hamb. pr.—703. *A. atque A. Puget.* Fluctuant et hic libri inter *Agragas* et *Acragas*. ostendit alter Menag.—704. quondam vatem decebat, non poetam, qui Æneam narrantem inducit. Jo. Schrader. ea re offensus in schedis delet versum, et continuat: *Acragas ostentat mania longe, Teque d.* Ita vero plura in hoc loco erunt deſenda, in quibus temporum ratio neglecta. cf. not. ad 701.

tis, persona dixisse, jam Servius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus tenendum. Nam omnes illæ urbes et locorum nomina Æneæ temporibus recentiora sunt.

701. 702. De situ urbis et fluvii *Gelæ* camporumque res parum explorata. v., præter Cluver. et quos Burm. laudat, Dorvill. Sicula c. 6. Acquiescit Dorvillius in Cluverii sententia, esse *Gelam*, qui nunc *Fiume di Terra Nuova*, Campos autem *Geloos*, egregiæ fertilitatis planitiem, latius cis et ultra fluvium pätuisse, quam vulgo creditur. Sed, quorsum *immanis* spectet, dubitari potest. Loca hinc expressa Claud. R. P. II, 58. Sil. XIV, 218 nihil juvant. *magnam* interpretantur; sed urbis amplitudinem nemo veterum memorat. Proclive est, ad dominos referre, ut sæpe in urbium epitetis fit, ut ab incolarum vel

dominorum moribus et ingenii ducta sint. Atque eo devenisse etiam Dorvillium video in Sicul. p. 129. *Gelæ* tamen tyrannos sævos et immanes fuisse, unde doceri possit, mihi non fatis constat. Nam, quæ apud Herodot. VII, 153—156 de iis memorantur, ad immanitatem non adsurgunt. Igitur de tyrannis *Gela* oriundis, Hierone et Thraſybulo, Gelonis fratribus, Syracusarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Dorvillio altera interpretatio, ut ad urbis situm ad amnem verticosum et immanem referatur. Ita *Gela immanis* erit in loco immani, horrendo, sita: nec male hoc. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, ut ab ea potissimum designari poterit a poetâ.

703. 704. *Agrigentum* in monte Acragante situm, maximis quondam opibus ex agri fertili-

Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus; 705
 Et vada dura lego faxis Lilybeia cæcis,
 Hinc Drepani me portus et inlætabilis ora
 Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 Heu genitorem, omnis curæ casusque levamen, 709

705. *Selinys* vel *Selinis* etiam hic fere libri. *Salinis* Goth. tert. cum ed. Ven. v. Pier. Heinf. et doctiff. Commentar. Burmanni ad Numism. Sicil. p. 420. 421. Est *Σελινόυς*, vel *Σελινόυς*.—706. *cæcis* L. *faxis* Goth. pr.—707. *Drepani* Moret. sec. *portus me et primus. me* deest Montalb. *inlætabilis* Zulich. a m. pr. *illelætabilis* Goth. pr.—708. *actis* omnes Pier. et magna pars Heinf. et Burm. cum ipso Romano. Alii c. edd. *actus*, inter quos et Medicæus referendus. *actum* Voss., scilicet genitorem. *aptis* Goth. pr. Jam *tempestatibus actus*, hoc est, vel pulsas vel exactas, dici, dubitari nequit. v. h. l. Heinf. cf. ad Georg. I, 413. Sed an tempestatibus dispulsæ fuerint, nunc non quæritur. Igitur recte, *actus*, de Æneæ. Solent autem librarii flectere adjectiva et participia ad propius vocabulum.

fertilitate et Carthaginensium mercatu refertum; hinc civium magnificentia et luxus. Alue-re iidem equos ad certamina Græciæ, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus. v. Serv. et Burm. quamquam ad hunc solum respici a poëta non dixerim. Gratius Cynege. 526 *per illos* (equos) *Cantatus Graiis Agragas*. Vide de hac urbe Cluver. et Dorvill. pag. 88. 89. *quondam* paullo incautius adjecit poëta, contra temporum ordinem. v. V. L.

705. *Selinunte* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87 satis constat. Ex nostro expressit XIV, 200 Silius Ital., quem in toto hoc loco comparare juvabit. De Selinunte copiose post Cluver. Dorvill. p. 60 sqq. et 420 sqq., ubi et ruinæ duorum templo-

rum ejus urbis oculis subjectæ sunt.

706. *vada* L. *duris faxis cæcis* h. e. latentibus. *dura* (ne *dira* conjectes) *vada* dixit, h. e. locum vadofum fundo faxeo, quoniam extrema Lilybæi promontorii *ἀπέξ* plana atque depressa, ad III M passuum sub undis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluver. II, 1 pr.

707. *Drepani* — *illelætabilis ora*. Ager Drepanitanus sterilior et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et præterea multos in tractus aqua marina exæstuat stagnandoque salem profert; et ob hunc ruris illius mœstio-rem adspæctum non minus, quam ob Anchisæ hic locorum amissi memoriam, ab Æneæ Drepanitana ora vocari *illelætabilis* videtur.

Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
 Deferis, heu, tantis, nequidquam erepte periclis!
 Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
 Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
 Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
 Hinc me digressum vestris deus adpulit oris. 715
 Sic pater Æneas, intentis omnibus, unus
 Fata renarrabat divom, cursufque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

709. *oneris Ven. omnis Parrhaf. in litura.*—710. *Anchisam Parrhaf. Anchisem Ven.*—711. *n. e. ruinis Sprot.*—713. *nec d. aliquot Burm.* Duo quoque *dura.*—714. *hec deest alteri Menag.*—715. *digressum Witt. vestrae—ora Gud. a m. pr., sed v. Burm. applicat Parrhaf.*—717. *Fataque narrabat aliquot Pier. enarrabat alter Menag. recensabat qu. Moret. Sed renarrabat haud dubie vere; non ut argutari velim cum Servio et aliis, sed ut aut pro simplici et vulgari sit positum, narrare, poetarum more, aut ad eum modum formatum, quo repeti et iterari res, quas narra- mus, dicuntur. cf. Burm. divom, parum commode interpositum, offende- bat quoque Jo. Schrader., qui em. Troum.*—718. *fatoque Rottend. sec. bis Sprot.*

710. Super *Anchise obitu v. Excurf. XVII.*

712. Comparant *Homericæ Iliad. ε, 407—410. Imitatur nostrum Valer. Fl. III, 301 sqq.*

715. Ex *Odyss. η, 276. 277. Mox unus sc. inter cæteros om- nes intentos.*

718. *factumque h. f. q. or- nate: et narrationis finem fecit.*

Ore, Arethusa, tivo. Ann. III. 696.

EXCURSUS I.

De Æneæ Erroribus.

CUM errores Æneæ magna cum doctrina persequutus sit poëta, ut ea penitus inspiciatur, de cursu, quem Æneas tenuit, paullo accuratius videbimus, adhibitis iis, quæ ab aliis scriptoribus eadem de re erant tradita*.

Ex portu Antandri Æneas navibus XX solvit; lib. I, 381 *Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor.* Eundem numerum habuit, cum anno adhinc septimo Sicilia discederet. Nam I, 170 septem navibus ipse ad Africæ littus appulerat; XII aliæ aliis locis I, 390 sqq.; una Orontis fluctibus merfa I, 113. In altum eVectus primum Hellepontum classe petiit, et, ut tum navigantium mos erat, ut littus legerent, ad ostia Hebræ appulit urbemque Ænum, seu Æneadas, ut poëta appellat, condidit III, 16—18. v. Excurs. de Annis Errorr. Æn. a. 2. Dubitari enim non potest, eum de hac urbe cogitasse, quandoquidem fabulam de Polydori umbra subjicit, quæ a vicina Chersoneso bene eo traduci potuit, v. Not. ad III, 13. Latius paullo Ovid. Met. XIII, 429 *Est, ubi Troja fuit, Phrygiæ contraria tellus, Bizoniis habitata viris* etc. Sed in Chersoneso Polymnestoris sedem fuisse dubitari nequit. v. Eurip. Hecuba 569 sqq.; nam iisdem locis Hecuba in cænem fuit mutata. Et Cynossæma erat ad Hellepontum apud Sestum. v. Pollux V, 5. Intpp. Steph. Byzant. ad h. v. Cellar. Geogr. ant. Etsi non defuere, qui et in hoc discreparent, uti Diets V, 16, sed de communi fide, quam poëta sequuti sunt, nunc quæritur.

Habuit autem Virgilius in hoc consentientes plerosque e Romanis scriptoribus. Mela II, 2 *Eximia est Ænos ab Ænea profugo condita.* Plin. IV, 11 *Os Hebræ—oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio;* adde Solin. c. 10, et ibi

* Video nunc similem conatum Abb. de Pluche in *Concorde de la Geographie des différens ages* (1764), ubi p. 356 *La Geographie de l'Enéide, ou le Voyage d'Enée.*

Salmaf. miscentem ea, quæ apponit. Etiam Ammian. XXII, 8, ubi v. Valef. cf. Serv. ad III, 1 et 17. Nec tamen poëta hujus opinionis auctor est putandus, sed habuit veteres auctores, quos sequeretur, etiam inter Romanos Q. Lutatium, nam is in *Historiis* similia tradiderat: *Æneam primum Thraciam appulsum, Ænum ex suo nomine condidisse, dein cognita Polymnestoris perfidia ex Polydori nece, inde digressum.*

Cur tamen poëta non Ænum sed *Æneadas* urbis nomen protulit? scilicet *Æneadas* recte dixeris incolas, eorumque adeo nomine urbem potuit insignire, ut tot aliæ urbes, v. c. Gabii, Tarquinii, incolarum nomine designabantur. Sed adscivit nomen hoc poëta, tamquam exquisitius, ex alia narratione, quam et h. l. subjicere volumus.

Scilicet alia, eaque constantior ac verior, inter Græcos maxime, fama obtinuit, ad *Cberfonesum Pallenen* Æneam appulisse, ibique Æniam (*Ἄνεια*) urbem condidisse. Inhabitabant illam tum Thracæ *Crusæi* vel *Crossæi*, fidiissimi Trojanorum socii. Hæc Dionysius ex Hellanico docet lib. I, 47 et 49. cf. Herod. VII, 123 et ibi VV. DD. *Chryseos Thracas* scriptum videas ap. Pompon. Sab. ad Æn. III pr., sed ejus tota nota ex Dionysio est descripta, ex eoque emendanda; uti altera ad v. 17 ex Herodoto l. c. Si mireris forte, cur inter Trojanorum socios ab Homero illi *Crusæi* non memorati sint, tenendum, eos in Pæonum nomine latere videri ab Axio fl. evocatos Iliad. β, 848 sq. In Pallene Æneæ appulsum etiam collocat Lycophron 1236—1238. Nam, quam ille habitasse dicitur, *Rhacelos* ad Cissum montem circa Æniam sita esse debuit. v. Schol. ad e. l. et VV. DD. ad Steph. h. v. mox *Almopiam* pro Macedonia memorat. Hanc Æniam *Æneadas* quoque appellatas (*Ἄνειαδάς*) ex Theone, vetere Lycophronis Scholiasta, notavit Steph. Byz. in *Ἄνεια*. Veriorem hanc de Ænija Pallenes ab Ænea condita narrationem diximus, propterea quod vetustiorum auctorum fide nititur, et quod, quare in alteram mutata fuerit, facile intelligitur, quoniam nimirum Thracæ etiam Pallenen tenuisse ignorabatur. Sed etiam altera illa Thraciæ Ænus jam ante Æneam floruit, siquidem ex ea (*Ἄνιδει*) Piro ad Trojam jam ante urbis casum adfuisse memoratur Iliad. δ, 520, et accesserat ad eam Hercules a Troja redux a Poltye hospitio exceptus: Apollod. II, 5, 9, p. 131. cf. Not. p. 384. Sunt autem tales circa similis nominis urbes errores satis frequentes, ut in hoc ipso exemplo re inversa Conon Narr. 46 Pallenes Æniam Ænum appellatum vult; et Tzetzæ ad Lycophr. l. c. utramque confundit. Virgilio tamen propter

Episodium

Epifodium de Polydori umbra multo opportunior erat altera de Æno Thraciæ narratio, eamque adeo sequutus est. Quippe fuit et ipsa urbs olim non obscura, condita mox iterum ab Æolibus, seu Cumis seu Mitylene oriundis. v. Steph. Byz. in Αἶνος, Scymnus Chius 695, et Harpocrat. in eodem voc. ex Ephoro. Servius ad v. 19 h. 1. alios urbis nomen ab Æno, Ulyssis focio, deduxisse, ex Euphorione et Callimacho commemorat.

Ad eandem spectare videtur, quod ap. Pausan. est VII, 4, p. 530, ubi Samii ab Androclo et Ephesiis insula ejeti partim Samo thracen abiere, partim confedere *περὶ Αἰναίαν τὴν ἐν τῇ ἡπειρῷ τῇ πέραν βαλλόμενοι τείχος*: scilicet Αἶναιαν.

In Thracia, hoc est, Pallene, Æneam vitam finiisse, nonnulli olim tradiderant apud Dionys. Halic. I, 49, et inter eos Cephalo Gergethius (de quo v. Exc. I ad lib. II p. 271) et Hegefippus *περὶ Παλλήνης*, a quo scriptore, cum id consilio suscepisset, accuratius hæc tractata fuisse probabile fit; sed idem urbi suæ heroem quasi proprium consecrare hac morte voluisse videtur; quod toties factum in vetere historia notavit jam Dionys. Halic. egregio loco lib. I, 54 extr. (p. 43. 44). Patrem Anchisen, ibi sepultum, ex Theone memorat Steph. Byz. in Αἶνεια.

Conon, cujus operam potissimum in fabulis de populorum et urbium originibus (*τοῖς ἰθνηκοῖς*) colligendis positam fuisse apparet, Narrat. XLVI, Æneam narrat trajecto Helleponto primum in Sinum Thermum (Thermaicum Macedoniae) pervenire, ubi patrem Anchisen vita functum humat, oblatumque sibi ab incolis regnum recusat; *hinc, inquit, in terram Brusiadem profectus* (*εἰς τὴν Βρυσιάδα γῆν*) omnibus, quibus uteretur, erat gratus et jucundus *κατὰ χάριν τῆς Ἀφροδίτης*. Mugiente ibi, quæ ex Ida ipsum sequebatur, bove, moniti a Venere accepti memor imperium ab incolis in se delatum suscipit, hoveque Veneri mactata urbem condit primum Æniam (Αἶνεια) appellatam, posthæc Ænum. *Brusiadem* illam terram facile aliquis mutandam putet *εἰς τὴν Κρυσιάδα* ex Dionys. Halic. et Herodoto I. c. Sed *Βρῦσις μοῖρα Μακεδονίας ἀπὸ Βρῦσσιν, Ἡμαθίης παιδός*, ut Steph. Byz. ibid. Galeo laudatus, et inter Thracas *Bryssæ* ap. Plin. IV, 11 f. 18.

Diversam ab omnibus his rationem, quæ tamen ad illa ipsa, quæ memorata sunt, revocari potest, ingressus erat is auctor, quem Schol. Iliad. v, 459 exscripsit, *Troja, inquit, capta Æneas sumto secum patre Anchise fugit, naufragioque circa Aitho facto in interiora terræ est profectus* (ita accipio, *ναυαγίῳ δὲ περιπεσὼν περὶ τὸν Ἄθω, ἀνῆλθ' ἐν πατρὶ*) *Anchises quidem ad Calaurum montem juxta Anthemum fluvium moritur et ab*
Ænea

Æneæ Pyanæ, ubi etiamnum Anchisæ dictum sepulcrum est, humatur; quo facto Æneas, Veneris monitu, urbem condidit, Æneadem (Αἰνεαῖδα ab Αἰνεάς) ab ipso appellatam. Mortuo vero Æneæ natus ex eo filius clam ad antiquam patris sedem accedit (cf. sup. ad lib. II Exc. XVII, ubi de Ascanio), et urbe eversa *, assumtisque colonis in Italiam concessit, (addit Schol. Ven. A. καὶ κτίζει πόλιν Πύμην). Anthemuntē urbem Macedoniae cum agro novimus; potuit etiam fluvius cum monte Calauro eodem loco esse supra Pallenen. In Pyana dubito an Pydna lateat. Sane etiam Strabo XIII, p. 608, paullo latius ad Olympum montem habitasse Æneam dicit. Cissum montem supra e Lycophrone vidimus, et Atho Tzetzæ ad eundem v. 1263 nominat.

Cæterum hanc in Pallene sedem Æneæ respicit Livius I, 1, primo in Macedoniam venisse, et XL, 4 traductis jam a Cassandro Æneatibus Thessalonicam—proficiscuntur Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna ceremonia quotannis faciunt. Portus etiam Æneæ in Pallene memoratur ab eodem XLV, 30.

Ex Thracia in Delum insulam Trojani delati, III, 69 sqq. Hoc idem Dionys. Hal. I, 50 habet: Cum e Pallene, inquit, sol-vissent, in insulam Delum venerunt, cum Anius in ea regnaret; et in hac insula, dum res ejus flourerent et ædificia starent (misere autem devastata est insula ab Archelao, Mithridatis duce. v. Viri docti Exerc. de Delo in Misc. Obsf. Vol. VII, c. 9), multa indicia visebantur, quæ Æneæ et Trojanorum in eam adventum testabantur.

Anius hic in veterum poëtarum mythis fuit celebratissimus, etiam filiabus Cœnotropis, ut docent, quæ apud Diod. V, 62. Ovid. XIII Met. 640 sqq. Lycophronem Cass. 570 et Schol. ad e. l. et versus sqq. Servium ad III Æn. 80. Dictyn lib. I sine legi possunt. Nam nos hæc tantum attingimus. Est tamen hæc ex antiquioribus fabulis, si quidem Pherecydem (Atheniensem puta) et Cypria Epe de iis laudat Tzetzæ l. c. Ad eundem Anium refer loca Suidæ in Ταυροπόλιον. Apollinis et Creusæ filius proditur Anius apud Cononem Narrat. 41 ejusque filius Andrus, insulæ ab ipso appellatæ conditor. v. ibid. Ovid. l. l. v. 649. Diod. V, 79 et Weff.

* την πόλιν ἀνασήσας. restituta, an eversa? hoc verius. Videtur Ascanius eos, qui Trojam occupaverant, eiecisse, adscitisque colonis novis discessisse.

Anii filiam ab Ænea in matrimonium ductam, secundum alios violatam, Anium partu edidisse, Servius ad III 80 narrat. Prius illud e græcis scriptoribus nonnullis etiam Dionys. Halic. I, 59 commemorat, nomen puellæ, insuper addit, *Laviniam* (nisi *Laviniam* ipse Dionysius scripserat) fuisse; navigasse eam cum Trojanis in Italiam, dante hoc Æneæ precibus Anio patre; erat enim fatidica et sapiens mulier; cumque inter novam urbem condendam morbo fuisset extincta, et in eo ipso loco sepulta, Æneam in uxoris memoriam nomen ejus urbi indidisse. Similia Q. Lutatius narraverat; unde exscripta in Orig. Gent. Rom. c. 9.

Delo digressos Trojanos per medias Cyclades statim ad *Cretam* deducit Virgilius. Ad historię veritatem comparatum est, quod urbs *Pergamea* vel *Pergamum* ab iis in Creta conditur III, 132. 133. Relicti in ea nonnulli ex sociis ibid. v. 190. Alios auctores sequutus Velleius I, 1 pr. ab *Agamemnone tres urbes in Creta* et in his *Pergamum* conditum narrat. De urbe hac cf. Serv. ad III v. 133. et Meurf. in Creta lib. I, c. 13, adversus quem Servii locum tuetur Ruhnken. V. C. ad Vellei. p. 4. Inter *oppida Cretæ insignia* Pergamum enumerat Plin. II, 12. 20. Quod in Creta pestilens annus supervenit, ingeniose poëta ex iis effinxit, quæ Idomeneo a Troja reduci evenisse, quæque Cretam de pristinis opibus dejecisse memorantur, v. Herodot. VII, 171. Eodem alludit Dictys VI, 11, cujus fragmenta raro antiquioris alicujus fabulæ vel auctoritatis fundo destituta deprehendas.

Sedis in Creta tentatæ Dionys. I, 50 non meminit, sed, ubi de Delo memoraverat, *Deinde, inquit, in aliam insulam Cythera, quæ ante Peloponnesum est sita, venerunt templumque Veneri condiderunt.* Hoc cum ad Æneæ pietatem tam adcommodatum esset, Venerisque omnino operâ tam frequens in Æneide sit, a Virgilio neglectum, mireris forte. Nec facile ignorare dectissimus poëta id potuit, sed derelictum ab ipso suspicor propterea, quoniam, cum similem fere religionem mox ad Actium erat enarraturus, tædium effugere voluit.

Quod *Cytheris* nonnulli tribuerunt, id alii ad continentem transfulisse videntur. Nam ex adverso insulæ, ad littus *Laconicæ*, in sinu Bœatico, ubi circa Maleam flexeris, fuerant aliquando duæ urbes, mox in Bœas collectæ, *Etiæ* vel *Etiæ*, et *Aphrodisas*; utramque ab Ænea conditam famâ ferebat, cum ille in Italiam fugeret et in hunc sinum tempestate

fuisse

fuiſſet delatus. Nomen alteri a Venere, Æneæ matre, alteri ab *Elide vel Etiade* Æneæ filia. v. Pausan. III, 22 extr.

Ad eadem loca referendum videtur, quod Dionys. I, 50 Trojanos a Cytheris solventes in Peloponnesi promontorio amiffisse Cinæthum narrat, a quo illud appellatum *Cinæthium*. Videtur idem esse, quod Pausan. III, 22 in eodem sinu Bœatico post Promontorium, Afini maxillam, tradit *Cinadi monumentum*: "Ἐστὶ δὲ καὶ μνήμα Κινάδου, νεὸς τῆς Μεσολάου καὶ ἕτος Κυβερνήτης ἦν. Variavit et in hoc fabula.

Alia fuit fabula de Æneæ ad *Arcadiam* accessu et Anchisæ in iis locis sepultura. Fuisse scilicet aliquem suspicor poetam, qui hæc ita tractasset, aut famam, quæ ita hæc ferret, ut, cum Samothraciæ, adeoque et Trojanorum, origines prisca aliqua narratione ad Arcades referrentur (v. Dionys. I, 61. 68. 69, ubi de Penatibus agit, unde etiam explicanda illa Arcadum et Trojanorum *συγγένεια* c. 50 memorata, quam renovasse dicuntur tum Trojani), Æneam cum Anchisæ in antiquas Arcadiæ fedes reduceret, cum fors esset data, ut antiquam matrem exquireret (ut Æn. II, 96). Certe ex alio Pausaniæ loco lib. VIII, 12. f. discimus, *Anchisum montem* (ἡ Ἀγκισία ὄρος) et *Anchisæ sepulcrum* inter Mantineam et Orchomenum Arcadiæ monstratum fuisse. Cum enim in sinu Bœatico, quem modo nominavimus, *descendissent, Anchisæ in ea loca quacunque de causa profectus diem suum obiit ibique est sepultus.*—Adjacent, *Anchisæ sepulcro templi, quod Veneri dicatum fuit, ruinæ.* Consentanea his occurrunt apud Dionys. Halic. I, 49; nam et ibi pars scriptorum Æneam in Arcadiam adduxisse memoratur, ut *Orchomenum* et *Nesum* inhabitaret et *Caphyas* conderet, a Caphy Trojano dictas (hoc et Strabo habet lib. XIII, p. 608 A, at Stephanus Byz. in *Καφύαι* a Caphy, Anchisæ patre), sed alii eum ibi mortuum, alii in Italiam discessisse tradiderant, inter illos quidem *Aræthus* (ita enim legendum pro Ἀγίσθω, Ἀγασθῶ γράψαντι τὰ Ἀγκυαδικὰ, ex Schol. Apollonii Arg. II, 500, etiam apud Hygin. Astron. II, 1 *Ariethus Tegeates historiarum scriptor leg. Aræthus.* v. ib. Muncker.), inter hos autem *Agathyllus Arcas*, cujus elegos apponit Dionys. l. c., in quibus Æneas in urbe Neso duas filias collocasse iisque relictis in Italiam properasse, in qua Romulum genuerit, memoratur. Emendandus ex illo loco Pompon. Sab. ad III, 276.

Insula *Zacynthus* est ex adverso Elidis. Etiam ad hanc Æneam appulisse narrat Dionys. I, 50; et erant Zacynthii quoque cognitionis jure juncti Trojanis. *Dardanum enim, Jovis et Electræ*

Atlantidis

Atlantis filium, duos ex Batea filios suscepisse tradunt, Zacynthum et Erichthonium; quorum alter ex Æneæ majoribus erat, Zacynthus vero insulæ conditor. Omnia hæc, etsi fabularum ambagibus involuta, eo tamen pertinere videntur, quod Trojani et insulæ hujus, ut cæterorum locorum, incolæ haberent aliquam antiquitatis cognationem; erant scilicet, nisi fallimur, omnes ex Pelasgorum stirpe oriundi. Sed de his alibi: v. Novi Commentar. Soc. R. Sc. Gotting. T. I, p. 90. De Erichthonio Dardani et Batæ f. Ili fratre v. Apollod. III, 12, 2. Commorantur hic aliquod temporis spatium Trojani, et indigenarum humanitate invitati et adversa navigatione impediti. Veneri in Templo, quod ibi exstruxerant, sacrificium faciunt, quod ad hoc usque tempus Zacynthii publice faciunt, et cum alia tum etiam cursus certamina junioribus proponunt. Victoriæ præmium autem accipit is, qui templum primus ingreditur. Cursus autem hic Æneæ et Veneris appellatur; et adstant amborum statuæ.

Faciunt et hæc ad poëtæ nostri artem agnoscendam. Zacynthum ille tantum nomine attingit lib. III, 270; narrationis moram vero fecit nullam nisi in Strophadibus adjacentibus, quippe quæ videbat ornatum ex antiquis de Harpyiis fabulis admittere. Porro, quæ historia de ludis in insula Zacyntho ab Æneæ celebratis tradiderat, ea ad Actium magna cum laude poëta transtulit, ut Augustum, Actiacorum ludorum auctorem, hoc tamquam blandimento demereri videretur.

A Zacyntho Trojani per altum navigantes ad Leucadem appulerunt, quem locum Acarnanes adhuc tenebant. Atque hic quoque Veneri templum exstruxerunt, quod nunc est in parva insula inter fossam (διογενεία) et urbem (cf. Strabo X, p. 451 D). Vocatur Veneris Æneadis templum. Dionys. l. c. et apud Serv. ad III, 279: Varro templum Veneri ab Ænea conditum, ubi nunc Leucate (ita lego pro Leucatem), dicit; quamvis Menander et Turpilium comici a Phœne Lesbio id templum conditum dicant. Poëta tamen et hoc neglexit uti, Apollinem solum memoravit v. 274. 275, scilicet ne toties templa Veneri condita memorando tædium lectori faceret. Æneam ad Acheloum (v. Strab. X, p. 450 C) a nemine vidi ad Æneam vel ad Trojanos referri.

At de Actio non neglexit poëta. Cum ad Actium appulissent, ad sinus Ambracii promontorium stationem habuerunt Trojani. Inde in urbem Ambraciam venerunt, in qua regnabat Ambrax, Dexameni f. Herculis n. (v. Hudf.) et utroque in loco hujus adventus vestigia remanent: apud Actium quidem Veneris Æneadis templum, et prope

hæc alterum Magnorum Deorum; quæ nunc etiam ætate mea extant, ait Dionys. l. c. *Ambraciæ vero ejusdem deæ templum, et Æneæ sacellum, prope parvum theatrum, in quo etiam est parva operis antiqui statua, quæ dicitur Æneæ, eamque sacrificiis colebant sacerdotes, quas ipsi amphipoles vocabant (αἱ καλέμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι).* Ergo poëta invento hoc loco debentur Iudi ab Ænea instituti, et suspensus clipeus, in cujus tamen consecratione poëta aliquid habuisse videtur, quod sequutus est; Nam Serv. ad III, 287 *Scitendum tamen, inquit, hunc clipeum ab Ænea apud Samothraciam in templo consecratum, quod poëta per transitum tetigit.* Deduxere eum in donarii notionem ea, quæ Dodonæ monstrabantur Trojanorum donaria, de quibus statim e Dionysio commemorabo.

Scilicet quod sequitur de appulso ad Epirum, id a poëta diverso plane ab aliis modo est tractatum ornatumque. Nam apud Dionys. Halic. I, 51 *ex Ambracia cum navibus quidem Anchises oram legendo Buthrotum Epiri portum subit. At Æneas et cum eo lætissimi quique totius exercitus, duorum dierum itinere per terram confecto, Dodonam perveniunt, deum consulturi. Atque hic in Trojanos cum Heleno incidunt. Accepto deinde de colonia deducenda responso, deo dona Trojana dicarunt, cum alia tum etiam crateres aëneos, quorum nonnulli adhuc supersunt litteris antiquissimis inscripti, quæ donorum dicarum auctores testantur; et quatuor ferme dierum itinere confecto ad classem apud Buthrotum redierunt.* Vides hic, quæ poëta ex priorum auctorum narratione in suum usum converterit, et quibus ipse ea variaverit. Heleni occursum ejusque vaticinium v. 374 sqq. a Dodona Buthrotum traduxit, omninoque hic suavissimum episodium de Andromache intexuit. Donaria templi dona discedentium tam ornate exposita peperisse videntur v. 464 sqq. Quominus autem Dodonæ oraculo, quo quis non parum suavitatis et ornamenti carmini accedere potuisset existimet, uteretur, simile de Delio oraculo jam ante accurate tractatum episodium revocasse videtur poëtam. *Trojanos oraculum* (et quidem id, quod ab Harpyiis edi maluit Virgilius v. 255 lib. III de ambesibus mensis) a Dodonæo Jove apud Epirum accepisse, Varro quoque narraverat Rer. Divinar. II ap. Serv. ad III, 256. Adjungendus iis alius locus, qui ex eodem libro II petitus esse debet, apud Serv. ad III, 349: *Multi putant, ait Servius, Æneam de ea venisse (f. non devenisse) ad Epirum, et ibi hæc loca per licentiam poëticam esse confecta. Varro Epiri se fuisse dicit, et omnia loca hisdem dici nominibus, quæ poëta commemorat, se vidisse. Idem etiam*

etiam Varro Trojam Epiri ab Ænea, sive a comitibus ejus, Biopatora nuncupatam docet, ubi Trojana classis Æneam (Dodona revertentem) expectasse sociosque castra in tumulis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore Trojana appellantur; unde apparet, divinum poetam aliud agentem verum semper attingere. Egregia grammatici observatio. Erat utique apud Buthrotum collis, in quo Æneas castra habuerat, Troja appellatus (ut Dionys. ap. Hudson. ex Vatic. lectione restituendus p. 40. l. 32), et ad mare portus Anchisæ dictus (ibid.), unde, cum templum Veneri et eo loco dedicassent, Ionium mare trajiciunt, habentes secum navigationis comites ac duces non paucos ex illis oris et cum his Patronem Thurium cum amicis, quorum Patron quidem ad Aluntium Siciliae confedit, reliqui, deductis in Italiam sociis, domum redierunt. Quæ in memoriam beneficii hujus Romani in Acarnanes contulerint, jam ad III, 500 notavi.

Fit tandem trajectus ad Italiae littus. Dicat aliquis, quorsum Æneas tam longo errore per mare Ionium usque ad sinus Adriaticas oras, unde mox Italiae littus ac tota Sicilia legenda classe fuit, sive a Virgilio sive ab antiquioribus poetis deductus est, cum a Creta breve ac rectum iter versus Italiam et Latium esset? Sed et tota antiquitas ita tradiderat, et quicumque illo tempore ex Græcia, multo magis ex Asia, solventes Italiam adire dicti sunt, oram ejus Orienti obversam accesserunt, quippe quæ tum Græcis sola erat nota et frequentata; cum remotiora versus Occidentem inter terras tantum non incognitas tum haberentur. Itaque poeta egregie fabulam suam antiquitatis fidei attemperasse videri debet, cum, audito per somnum a Penatibus Italiam esse petendam (v. III, 163 sqq.), ad inferioris Italiae partem exteriorem Æneas cursum dirigit, nec nisi ab Heleno vate edoctus mente tandem assequitur, ad interiores Italiae oras se a fati duci. (v. III, 381 sqq.) cf. sup. Exc. XV ad lib. II.

Cæterum etiam in hac errorum Æneæ parte multa fabulosa a Græcis adpersa fuisse intelligitur, quippe quibus hoc erat propositum, ut fabulam multorum ingenio operaque tritam variarent et ornarent; nec argumentum ab eo consilio abhorrens. Et primum quidem narrationes fuerunt variæ de occurso modo *Ulyssis** modo *Diomedis*† in hoc Italiae littore; sed

* Ex M. Octavio Victor. Orig. G. R. c. 12. Lycophr. v. 1242 sq. et al. adde Ryck. de prim. Ital. inc. p. 449. f. Schottus ad Proclum p. 22 in calce Obsf. hñi. et al.

† Solin. c. 2. Serv. ad Æn. III, 407 et al. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 466 C, ubi Æneas cum sacra faceret, Diomedis occurso caput

sed brevitatis studio loca tantum indicabimus. Ex antiquissimo autem scriptore, qui *sacerdotum Argivarum recensum*, συναγωγὴν τῶν ἱερέων ἐν Ἀργεῖ, scripserat, Dionys. I, 72 memorat Æneam statim ex Molossis cum Ulysse in Italiam trajecisse. Singulare plane est quod Dictys lib. V. extr. *Ita coactus*, inquit, *cum omni patrimonio a Troja navigat Æneas, devenitque ad mare Adriaticum, multas interim gentes barbaricas prætervectus: ubi cum his, qui secum navigaverant, civitatem condit, appellatam Corcyram Melænâ.* Sed de insula hac finus Adriatici accuratius dispiciemus ad Apollon. Arg. IV, 571.

Trajectu ad Italiæ littus circa promontorium Sallentinum vel Iapygium facto secundum Virgilium III, 530 sqq., *Portum Veneris* ad Castrum Minervæ subeunt Trojani et Palladi Junonique sacra faciunt. Similia prorsus invenies ap. Dionys. Hal. I, 51, qui et hæc habet, in locis his Italiæ, quæ Æneas præternavigaverat, *adventus sui multa eum reliquisse vestigia cum alia tum etiam phialam æream in templo Junonis litteris antiquis Æneæ nomen, qui deæ donarat, declarantem.* Templum hoc Junonis Lacinice est infra Crotonem. Fuit et in his locis Siris olim urbs Trojanorum colonia credita, mox Heracleensium navale, in qua Palladium Iliacum dedicatum indigenæ monstrabant. v. Strabo lib. VI, p. 264 A.

Tandem in Siciliam perveniunt Trojani et ad Drepana escensum faciunt. Sed de his alio Excurfu agetur ad lib. V.

EXCURSUS II.

De Errorum Æneæ annis.

III, 8 *Vix prima inceperat æstas Et pater Anchises dare fatis vella jubebat.* Etsi in poetâ temporum rationes subtiliter exigere velle importunum foret, multo magis, si tacite ea prætereat aut minus definite apponat ipse poeta: si tamen temporum momentis vel cardinibus expresse adjectis semel animum ad hæc converterit, ne temere id fecisse videatur, ipsi utique curandum est diligentissime. Sed habet etiam ad multa Æneidis loca inprimisque hujus libri declaranda magnam utilitatem, ut errores Æneæ in annos suos dispertiri possis, et doctrinæ exquisitæ Virgilii pars non exigua ea re continetur. Pendet autem tota fere annorum ratio

caput velavit, morique sollenni caussam et originem fecit. Super Palladio a Diomede Æneæ reddito multa fabulantur seriores Græci: Malala, p. 207. Cedren. Comp. H. p. 135.

ex illo versu lib. I. 755 *Nam te jam septima portat Omnibus errantem terris et fluctibus aestas*, tum ex iis verbis, quæ supra adscriptissimus, III, 8, quo tempore Æneas Antandro solverit. Scilicet
 a. C. N. Errorum Æneæ

1184

Troja capta

a. 1

Est is e vulgari computandi ratione A. M. 2820. P. J. 3530.— ante primam Olymp. a. 408 ex Eratoth. Canon. et annus 434 fec. Marmor Arundel.— tandem ante U. C. annus 431. Firmarunt annum viri docti adeo calculis astronomicis: quibus vir acutiss. *Gibert* adjecit nuper eclipsin XXVIII Augusti a. ante C. 1185 adeoque anno, qui excidium urbis præcessit, factam: quam quærebat in cælo post Sarpedonis mortem obscurato Iliad. π, 567. Trojæ excidium paullo ante solstitium æstivum incidisse, (uno Æschylo excepto, qui Agam. 835 ἀμφὶ δούσιν Πλειάδων memorat, adeoque M. Novemb.) miro consensu tradit vetus Græcia, mense quidem Thargelione, etsi in die non satis sibi constant. v. inprimis nobilissimum locum ex vetere Euripidis Scholiaste servatum ab Urfino ad Æn. II, 255, et a Scalig. de Emend. temp. lib. V excitatum (v. sup. p. 273), add. Dionys. Halic. I, 63. (p. 51. Sylb.) Plutarch. in Camillo p. 138. B. a pluribus jam laudatos, inprimis Scaligero, Petavio, Dodwell. de Cyclis p. 805, adde Ryck. de prim. Ital. Colon. p. 431. Nos Marmor Arundelianum sequuti noctem inter XXIII et XXIV Thargelionis ponemus, h. e. inter XI et XII Junii. Pomponius quidem Sab. ad Æn. II, 801 mense Martio direptam urbem narrat, nescio quo auctore, sed levi certe et indocto.

Luna circa mediam noctem oriente Achivos ex insidiis progressos jam Lesches in Iliade parva ediderat: Νύξ μὲν ἔην μεσάτη, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quod Virgilius expressit: II, 250 *Vertitur interca cælum* etc., et 255 *tacite per amica silentia lunæ, et oblata per lunam*, v. 340. Hinc omnino ad plenilunium, quod tamen aliquot dies jam præcedere debuit, retulere Trojæ excidium chronographi. v. Clemens Alex. Strom. I, p. 321 sq. (139); unde Euseb. petiit. cf. fragmenta Hellanici p. 151. Scaliger de Emend. temp. lib. V. p. 378. Dodwell. de Cyclis Græc. p. 808, et post hos multi alii, etiam Burmann. cum Serv. Cerda aliisque ad Æn. II, 255.

Achivi quidem hac ipsa æstate littore Trojano solvunt, sed inter varias contentiones exortas paullo serius quam factu opus erat, ne in ventos Aquilones statos, etefias vocant, qui hac anni parte in his plagis maris Ægæi flare solent, incidere; itaque classis misere tempestate est disjecta. Ita quidem mihi ea de re vide-

tur

tur statui posse. Homerus, ut mirationem majorem faciat, Odyss. γ et δ calamitatem hanc Palladis iræ et Achivorum diffidiis moxque Neptuni odiis recte tribuit. His iisdem ventis, eodem anno, Ulysses (v. Od. I, 67 sq. 80 sq.), altero Æneas, versus Libyæ littora sunt delati; iisdem, sed anno demum octavo post, Menelaus per XX dies in littore Ægypti ad Pharum tenebatur Odyss. δ, 351. 475. cf. *Wood on the original Genius of Homer* p. 55. Incipiunt autem constanter spirare circa XVII Kal. Aug., cum jam decem dies ante exorti sint: v. Plin. II, 47. Iidem etesiæ esse videntur, qui in fabula Aristæi commemorantur: de quibus v. Apollon. II, 516. 525 et ibi Schol. In hiemem igitur, nisi procellosum tempus intelligas, dilata Græcorum navigatio dici nequit. Tradita hæc accuratius fuerunt haud dubie a veteribus, uti ex Dictye colligo lib. V, 8, ubi in paciscendo cum Antenore Ulysses urget, *tempus ad navigandum idoneum prætervolare*, et V, 16 *urgente navigii tempore*, et c. 17 pr.—*veriti, ne per moram, interventu hiemis, quæ ingruerat, a navigando excluderentur.*

At Æneas, qui capta Troja se in montem Idam cum suis receperat, ab australi parte versus Antandrum descendit, inque hujus urbis portu classem facit. In classe facienda et instruenda hiems consumitur, lib. II, 5, 6 *classemque sub ipsa Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ*. Secundum Dionysii Halic. I, 63 calculos, jam autumnus * hujus anni initio Trojani Hellepontum trajiciunt et in Thracia hiemem exigunt, ad historię veritatem haud dubie propius; sed hanc deferere recte potuit poëta. Ab omnium cæterorum fide recedit, quod ad Æn. III, 8 Servius ex Palæphato (qui junior ille, Τρωϊκῶν auctor esse videtur, v. ad lib. II Exc. I p. 271) notat, *capto Ilio Æneam post triennium navigasse*.

Antenor interea et ipse discessum parat, et iter quidem, quod et Æneas facere decreverat, versus Italiam instituit. Si quæras, quomodo in hoc consilium uterque devenire potuerit, cogitandum est, illo tempore terras Europæ occidentales Græcis Trojanisque fuisse eodem loco, atque Europæis ante hæc duo sæcula et quod excurrit, Americam. Tenebant autem Græci tum omnia maris Ægæi littora, ut adeo nisi in Ionio receptus esset Tro-

* Dionys. quidem τῶν ἑξῆς ἔτι, πρώτοι δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν sed utitur ille anno Attico novo, qui a novilunio, quod a solstitio æstivo proximum est, initium habet et cum annis adeo Olympiis, qui et ipsi inde ducebantur, conspirat.

janis nullus.

a. C. N.

a Troja capta

Error. Æneæ

1183

a. 1

a. 2

Æn. III, 8 *Vix prima inceperat æstas—Litora cum patriæ lacrimans portusque relinquo, Et campos ubi Troja fuit. Feror exsul in altum.*

Primum quidem cursum in Thraciam tenuit: III, 13 fqq.—68 *Terra procul vastis colitur Mærvortia campis. Thraces arant.* condit hic in littorali plaga urbem, *Æneadas*: v. 16—18, quod de *Æno* Thraciæ ad Hebri ostia accipiendum esse, Excursu I ad h. l. vidimus.

Parabat Æneas Veneri, Jovi, aliisque diis særum, quo cum ad aram velandam frondes ex proximo virgulto peteret, prodigio sanguinis ex ruptis ramis fluentis moxque umbræ Polydori monitu, inferiis ei factis, terra excessit; quod non nisi vere sequente factum.

Hiemem in Thracia (h. e. Pallene) a Trojanis exactam, etiam Dionys. ex communi ratione tradit I, 49 et 63, etsi superioris jam anni; nam hujus anni hiemem in Sicilia ab iis consumtam ponit; ut adeo sequente anno secundo a Troja capta ad agrum Laurentem pervenerint. Et hanc rationem sequuti sunt alii: ut L. Cassius Hemina ap. Solin. c. 2.

a. C. N.

a Troja capta

Error. Æneæ

1182

a. 2

a. 3

Inde ubi prima fides pelago, placataque venti Dant maria etc. Æn. III, 69. Vere incunte, *ἔαρος ἀρχομένης*, mari patefacto, versus Archipelagum navigant, Delum perveniunt. Ab Anio Anchisæ hospite benigne excepti Apollinem consulunt; a quo cum antiquam matrem exquirere, h. e. eam terram repetere, jussi essent, unde majores Trojanorum progressi ad Trojæ loca olim pervenerant, Anchises eam Cretam interpretatus, unde Teucrum ad Troadem appulisse a majoribus acceperat, eam petere jubet. Ad hanc igitur insulam bona spe alacres cursum dirigunt, II, 73—131. Idomeneus jam tum Creta erat a suis expulsum v. 121. Condunt hic urbem *Pergameam*, instruunt domos, colunt agros, et terra se a fati monstrata nunc tandem positos esse lætantur, v. 132—137.

Inter hæc annus unus et alter exire debuit; neque aliter numerus ille septenarius annorum confici possit, nisi ita statueris. Igitur

a. C. N.

a Troja capta

Error. Æneæ

1181

a. 3

a. 4

in nova colonia Cretæ consumitur. Interea

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1180	a. 4	a. 5

ficcitas agrorum, aëris gravitas, lues corporibus infesta. Cum iterum Phœbum in Delo consulere vellent, Æneam per somnum docent Penates, non Cretam sed Italiam sedem a fati destinari. Itaque paucis in colonia relictis iterum naves conscendunt, III, 137—191.

Evecti in altum gravi tempestate opprimuntur, ut procellosum in his plagis mare esse solet (v. Not. ad III, 192). Quarto die ad Strophades, quæ Ionii maris insulæ occidentali Peloponnesi littori obversæ sunt, appulsi, cum ab Harpyiis vexarentur, accepto a Celæno vaticinio, iterum hinc solvunt, III, 192—267 et alias hujus maris insulas prætervecti Actium in sinu Ambracio perveniunt. Hic lustratio et Ludi habiti, III, 268—283. *Interea magnum Sol circumvolvitur annum, Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas* v. 284. 285.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1179	a. 5	a. 6.

Transacta apud Actium hieme Epiri littore lecto ad Buthrotum escendunt, ubi præter omnem expectationem in Helenum cum Andromache incidunt. Aliquantum temporis cum ipsis commorati, accepto novo ab Heleno vaticinio, iterum navibus in altum deductis (III, 286—505) præter montes Ceraunios provehuntur, cumque per noctem littorum tuta subiissent, altero mane Italiam conspiciunt, 506—529.

Trajectu facto Portum Veneris paullo supra promontorium Sallentinum vel Iapygium dictum subeunt, et Palladi Junonique sacra faciunt, 530—548.

Mox sinum Tarentinum, oram Bruttiorum, et Siciliae fretum prætervecti in Cyclosum littore escensionem faciunt; sed recepto Achemenide, qui ab Ulyssæ relictus fuerat (Ulyssæ igitur paullo ante, et quidem, quod poëtæ præter Homeri fidem ponere licuit, ante tres menses v. III, 645 in his littoribus erraverat), Polyphemi metu classem iterum expediunt, et littus Siciliae orientale et australe prætervecti in occidentali littore supra Lilybæum promontorium Drepani portum ad Erycem intrant. Hic dum a longis erroribus recreant se, sub ætatis exitum (cf. an. seq.), Anchises moritur, III, 549—714*.

a. C.

* In temporibus, quæ nunc succedunt, ordinandis magnam difficultatem injecit ipse poëta, qui discessum e Sicilia et accessum ad Africam septimo

a. C. N.

a Troja capta

Error. Æneæ

1178

a. 6

a. 7

Vere, ut e sequentibus probabile fit, quando navigandi tempus aderat, classis Æneæ e Sicilia solvit versus Tyrrheniam et Latium. Ab hoc demum tempore res Æneide comprehensæ exordium habent: v. lib. I, 34 sqq. Vix illa altum tenet, cum subito gravissima tempestas orta, quam poëta ab Æolo Junonis rogatu immissam prodit, versus Africam naves rejicit; sex circa Ægimuri Aras, ex adverso Carthaginis, partim scopulis partim arenarum vadis illisæ, una a mari hausta, omnes a ventis fluctibusque admodum vexatæ, subsidente tandem tempestate vix in Africæ littus sed diversis partibus ejiciuntur (I, 34—158). Æneas quidem cum septem navibus (I, 170 et 383) inter Apollinis et Mercurii promontoria, qui nunc Tunitanus sinus est, portum subit, ad Aquilariam, objectu insulæ, quæ altera ex Ægimuri Aris esse videtur, a ventis tutum (v. Excurs. ad I, 159 sq.) Altero die ad exploranda loca digressus et a matre Venere, sub Nymphæ specie obvia facta, confirmatus animo, novam urbem Carthaginem de colle urbi imminente prospicit. Degressus inde dum in novo Junonis templo opera singula contemplatur, Dido regina eo procedit, a qua benigne Æneas excipitur moxque socios cum parte classis, quam deside-

septimo errorum anno factum diserte memorat v. extr. libri I *nam te jam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus æstas*; idem tamen reditum in Siciliam hoc eodem anno septimo factum narrat lib. V, 626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas*. Atqui alia passim in Æneide occurrunt, quæ commodiorem interpretationem habent, si diversis annis istas res gestas esse ponas. Nolo in exponenda difficultate otium consumere, quam jam veteres versavere. v. Servium ad lib. V, 626, cujus nota tandem in his verbis subsistit: "Ergo constat, quæstionem hanc unam esse de indissolubilibus; quas non dubium est emendaturum fuisse Virgilium." Si quis itaque poëtam in tempore Æneidi suæ constituendo sui parum memorem fuisse dicat, non multum habeo quod reponam. Certe illud male habet, quod poëta temporis notas disertis verbis apposuit, quas, si abfuisent, nemo desideraturus aut in hanc quæstionem descensurus fuisset. Etsi vero expediri illa nequit, et in utraque sententia magna difficultas manet, alterutrum tamen sumendum est, aut sub finem anni autumno exeunte Æneam ad Africam accessisse, et altero anno primo vere discessu facto in Siciliam reversum esse; aut vere demum sequentis anni solvisse Æneam ex Sicilia, Carthaginem applulisse et eadem ætate in Siciliam rediisse. Hoc si sequare, saltem versuum istorum ratio ac sententia constat. Igitur, dum meliorem rationem aliquis docuerit, teneamus hoc. Certe Catræum, quem ab lib. V pr. de his disputasse videmus, omnia ad lubitum fingentem audire piget.

raverat,

raverat, recuperat, (I, 159—ad f. libri), casus suos mox narratione exponit (lib. II et III).

Gesta hæc anni hujus vere; quod constat, si cum lib. V, 626 sq. compares illa: *Nam te jam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus ætas*, l. 755. 756. Itaque I, 31—multosque per annos *Errabant acti fati maria omnia circum*.

Desidet aliquot mentes apud Didonem Æneas, tandem deorum monitu hæc ipsa ætate ex Africæ littore solvit, ingruente tamen illo tempore, quo turbari ventis mare solet. Versus sunt hi: IV, 52 *caussasque innecte morandi, Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion, Quassatæque rates dum, non tractabile cælum*. Mox 193 *Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere etc.*, tandem v. 309 *Quin etiã hiberno moliris fidere classem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum*. Facile ex his colligat aliquis, hiemem apud Didonem fuisse exactam, nec nisi sequente vere hinc discessisse Trojanos. In adstruenda hac re multus est Bargæus. v. Jo. Mich. Bruti Epp. Cl. Viror. p. 75 sqq. Possis etiam, quod alii, v. c. Catreus, faciunt, ita statuere, sub anni superioris exitum Æneam ad Carthaginem accessisse ibique hiemem exegisse. Sed neutra harum opinionum difficultatibus caret. Nam sic pœta sibi ipsi adversaretur, qui *septima æstate* Africam adiisse, et *septima æstate* item Siciliam repetiisse diceret eos, qui diversis tamen annis hoc et illud fecissent. Nec loca, quibus *hiems* memoratur, necessario ad brumale tempus ducunt. Sed primo loco de tempestate agitur, qua Æneas ad Carthaginem fuerat appulsus; est enim dies ab adventu secundus; neque altero loco hiems aliter accipienda, quam de tempore procelloso, quod, quale fuerit, tertio loco apparet, *hiberno sidera et aquilonibus*; qui esse possunt illi ipsi stati venti, etesæ dicti, quos paullo ante ad a. 1 medio Julio et Augusto flare diximus. cf. Not. ad I, 535. Etiam lib. IV, 429, 430 *extremum hoc miseræ det munus amanti, Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes*. Nec Orion lib. I, 535. IV. 52 aliam quam tempestatu ortu significationem habet, cf. Serv. ad V, 626, et Cerdan ad e. l.

Solvit igitur Æneas Carthagine; vento tamen adversante cursum versus Italiam non tenet, sed ad Siciliæ littora delatus apud Erycem iterum in terram descendit, lib. V, 1—34. Hic anniversarias patris Anchisæ Manibus inferias facit et ludos funebres instituit V, 35—603. Tempora ex his col-

ligas v. 46 *Annus exactis completur mensibus orbis, et 626 Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas* etc. Interea Trojanæ mulieres longi erroris tædio victæ, ut tandem in Sicilia confidendum esset, classem incendunt; quatuor naves combustæ, reliquæ reparatæ. Tum Æneas, relicta apud Acesten comitum parte, qui Ægestam seu Segeſtam incolant, cum meliore parte naves solvit versus Italiam et hac ipsa ætate Tiberina ostia subvectus in agrum Laurentem descendit. Sed de his alio loco videbimus. Ad hunc autem annum sub ætatis exitum hæc esse referenda, ex his patet: Ludis apud Erycem altero ab ascensione die (V, 42) indictis inferias (V, 42—103) dieque nono ludos faciunt (104 sqq.): hoc eodem die classis cremata. Ad eam reficiendam et novam urbem designandam novem dies dati v. 762. Proximo die discedunt v. 763 sqq.

Quæ poëtam impellerent, ut in plures annos disperceret Æneæ errores, qui secundum historiæ fidem altero vel tertio anno absoluti fuerunt, meo qualicumque iudicio videntur fuisse plura. Primum quidem, quod majorem facit admirationem et ipsum hoc, quod non uno alterove anno sed per septem annos continuos heros Æneas fati adversis fuit jactatus; æmulatus porro est poëta errores Ulyſſis; et poterat omnino majorem rerum casuumque varietatem intra tale tempus congerere et includere; multa contra ex historia τῶν Νόστων, de casibus Achivorum, seriore nonnullorum in patriam reditu, infelici Agamemnonis fato, Pyrrhi cæde et Heleni regno Epirotico (III, 295 sqq.), de coloniis Achivorum in Italiæ littore, memorare non potuisset, nisi Æneæ errores in aliquot annos dispersitisset. Tandem hoc ipso invento cavet poëta, ne rem parum probabilem narrare videretur, qui factum esset, quo minus Trojani in Achivos domum reduces inciderent, qui tamen et ipsi a Troja solventes Thraciam petierant, aut, ne Ulyſſis navibus occurrerent, quæ tamen eodem mari, iisdem erroribus, ad eadem fere littora ferebantur.

EXCURSUS III.

III, 49. De *Polydoro* narratio hæc Tragicis forte debetur. Certe variis modis ab iis fuit ornata, ut vel ex Servio ad h. l. et Hygino fab. 109 intelligitur: namque ad Ilionen sororem Polymnestori nuptam missum eum educandum illi narrant; porro a rege ignaro filium ex Ilione susceptum fuisse necatum pro Polydoro. Homerus utique aliter, apud quem Polydorus ab Achille occiditur

occiditur Iliad. v, 407 sqq. Virgilius ante oculos habuit Hecubam Euripideam, in ipsis adeo verbis, statim a principio. cf. Not. ad v. 22 sq.

EXCURSUS IV.

III, 73—77. De Delo. *gratissima tellus Nereidum matri et Neptuno Aegeo.* Appellatur ita non simpliciter, quatenus insula; ita enim locus langueret; sed respectu ad antiquiorem fabulam, quæ nunc quidem satis expediri non potest. Servius tamen: *Postea, inquit, supplicante Jovi Latona, levata superferri aquis cepit. Hæc primo Neptuno et Doridi fuit consecrata, postea—Latona—littoribus suscepta est.* Similiter Strabo VIII, p. 574 A, Delum primo Neptuno sacrum, mox Latonæ pro Calauria cessam, ex antiquis poetis narrat. Quem locum cum aliis conjecturis jam occupatum video a Viro doctiss. in Exerc. de Delo Misc. Obs. Vol. VII, p. 79. Omnino mihi videor Græci poetæ vestigia et ipsa verba in hoc versu 74 animadvertere: *Νηρός τε δῆμαρτι Ποσειδάωνι τ' ἄνακτι*, vel *Ποσειδάων' Αἰγυλίω*, in hunc vel similem modum. Multorum autem carminum argumentum olim fuit Delus. v. laud. Exercit. p. 3, et noster supra Georg. III, 6 *Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos?*

In iisdem versibus Apollo Delon — *Errantem Gyaro celsa Myconoque revinxit*, si elegantiam poetarum sequaris. *celsa Mycono*, epitheto posteriori voci adjecto, jungenda videntur. Sane Ovidio quidem Met. VII, 463 *humilis Myconos* dicta. Scilicet insula omnis *alta*, quatenus mari eminent, et *humilis* aliarum insularum respectu; etsi interdum ista ipsa epitheta modo ad littorum alta promontoria et scopulos montesque, vel læve et leniter acclive littus, modo ad interiora (v. c. *χαμαλῆ* Odyss. x, 196) spectant, modo, quatenus e longinquo vel e propinquo spectatur terra navigantibus. Sic inf. III, 522 *cum procul obscuros colles humilemque videmus Italiam.*—*Gyaro celsa* junxit auctor Epigrammatis, inter Petronii fragmenta, repetiti nuper in Anthol. Lat. p. 460, quod totum ex h. l. expressum, quem cum eo docte comparavit Cl. Editor. Sed forte is antiquum verborum ordinem in suo libro habuerat: *Mycono celsa Gyaroque*, v. Var. Lect. Aliam loci imitationem dabit Statius Theb. III, 438. Delum cæteris insulis *humiliorem esse*, Wheelerus docuit *Journey into Greece* p. 58.

EXCURSUS V.

Teucris et Teucrorum e Creta origines.

III, 102 sqq. *Creta Jovis magni medio jacet insula Ponto; Monæ Idæus ubi — Maximus unde pater — Teucrus Rhæteas primum est adveſtus ad oras.* Locus inter clafſicos de Cretæ et de Troadis originibus. Ut Apollinis Oraculum ad Italiam ſpectans de Creta interpretaretur, facile induci poterat ſenex Anchifeſ. Nam et omnino inter Cretam et Phrygiam origines fuerunt communes, et Phrygiæ minoris, ſeu Troadis, conditores, Teucris (ſecundum alios etiam Dardani) e Creta ortum habuere; accedit, quod aut in Cretam ſacra et religiones Daſtyli Idæi tranſtulerunt ex Phrygia, aut Phryges acceperunt religiones a Curetibus ſeu Corybantibus ex Creta. Nam utrumque traditur. Locus clafſicus ap. Strabon. lib. X, p. 466 ſqq. Diodor. V, c. 64 ſqq. A noſtro proditum: e Creta cum Teucro ſacra Cybeles, et quidem myſtica, eſſe traducta: *Hinc mater cultrix* etc. Repetiti autem communi opinione Teucris natales ex Creta; etſi Attici ſcriptores, Phanodemum Dionyſ. Hal. I, 61 excitat, ſuæ Atticæ eos vindicabant. Multo ſapientius illi, qui, Scamandri fluvii et Nymphæ Idææ filium eum pro dentes (v. Apollodor. III, 12, 1), indigetem et ignotæ originis ſignificare voluerunt, a quo exceptus Dardanus filiam Batiam (*Βάτειαν*) et regnum, h. e. agrum, quem ipſe tenebat, obtinuit.

EXCURSUS VI.

De Dardani originibus ex Arcadia vel ex Tyrrhenia et urbe Corytho.

III, 167—171.—*hinc Dardanus ortus, Iafuſque pater, genus a quo principe noſtrum — Corythum terrasque requiras Auſonias.* Traduntur de Dardano tam diverſa, ut, in quo adquiſcendum ſit, non facile invenias. Inveſtigemus paullisper fabulæ veſtigia, ac diverſitatem ad cauſas et genera certa revocemus.

Homerus Iliad. v, 215 ſimpliciter *Dardanum, Jovis filium, Dardaniam ante Ilium condidiſſe* tradiderat.

Electram matrem addidere alii, Atlantis filiam, ut Lycophron (v. 1302 ſqq.) ap. Schol. ad e. l. et Apollod. III, 12, 1, Uterque rem ita exponit, ut Dardanus, cum in Samothrace vixiſſet, in objectam continentem, Troadem, trajecerit, et a Teucro hoſpicio filiaque Batia (Ariſten Lycophron appellat l. c. cum aliis v. Steph. Byz. h. v.) matrimonio exceptus, Dardaniam

danium vel Dardanum (de nomine v. Munk. ad Hygin. f. 275) condiderit. cf. Not. ad Apollod. III, 12, 1. Traiectum raptibus, *σχεδία*, factum caussamque modo fratris Iasionis, nam sic alii scribunt pro Iasio, mortem, modo diluvium factum memorant cum iidem tum alii; v. Conon Narrat. 21. cf. Schol. Lycophr. v. 73. Eustath. ad Iliad. v, p. 1204. 1252, qui sua ex isto petiit, et p. 351. Nonnus Dionys. III, 215—219, de quo loco v. Salmast. de L. Hellenist. P. II, c. 1, p. 333.

Quæ adhuc perstrinximus magis quam exposuimus, *Samothracum* fuere *fabulæ*; hoc intelliges ex Diodor. V, 48. 49, et IV, 75. Strab. VII, p. 331. Dionys. I, 68. 69.

Quandoquidem Dardanus ex Electra, Atlantis f. fuit susceptus, cujus natales ad Cyllenen, Arcadiæ montem, referuntur, cujusque omnis fabula Arcadiam tamquam sedem habet (v. Apollod. III, 10); accidit, ut etiam Dardani origo ad Arcadiam referretur. *Græci et Varro Humanarum Rerum Dardanum—æ Arcadiæ urbe Pheneo oriundum dicunt*, ait Serv. ad III, 167, et *secundum Arcades* totam fabulam exponit disertissime Dionys. Halic. I, 61.

Ex Arcadia Pelasgos Italiam incoluisse fatis constat; transfatus cum iisdem mythus Arcadum et origo Dardani *in Italiam*. Nunc Corythus aliquis excitatur; cujus vestigium in Arcadia non reperi, nisi in Tegeatarum demo Corythensium apud Pausan. VIII, 45. Atque hac in eum modum exornata fabula Virgilius egregie est usus ad argumentum suum summæ vetustatis auctoritate ornandum. *Dardanus* scilicet et *Iasius* frater *ex Tyrrhenia* et quidem *a Corytho*, vel Corythi sede, oriundi. Dardanus quidem Samothraciam et mox Phrygiam adiit, Dardaniamque condidit. Hactenus Virgilius III, 167 sqq. VII, 207 sqq. VIII, 134. Copiosius fabulam exponit Serv. ad e. l. et Pompon. Sab., qui Diodorum excerpfit. De Iasio v. Muncker. ad Hygin. f. 270, et Astronom. II, 4.

Corythum, Etruriæ quæ urbs sit, in controversiam venit, sed fatis jam Cluver. Ital. ant. p. 590 sqq., et nuper Gorius a Burmanno jam laudatus Inscr. Etrur. Tom. II, p. 364, qui tamen Cluverium fere sequitur, argumentis idoneis evicerunt, esse eam *Cortonam*. Quæ cum varie olim scriberetur, habereturque urbs Etruscorum antiquissima: vid. Dionys. I, 20. 26 (at in Herodoto I, 57 Cortonæ nullus locus esse potest, et mera somnia continet Ridolf. *Venuti* libellus de antiqua Cortona in *Diff. dell' Acad. di Cortona* T. IV, N. 1); nominis similitudo

similitudo facile ad Corythum, Dardani patrem, ducere potuit, quasi is urbem condiderit eique imperaverit. Hinc inter reges et conditores Tyrrhenorum censerī cœpit Corythus; unde poëta *Corythi urbes* pro Tyrrhenia lib. IX, 10. X, 719, et eo, quem supra posuimus, loco: *Corythum terrasque requirat Ausonias*.

In recentioribus passim interpp., v. c. ad III, 167, multa perperam traduntur, quæ ex Annianis fabulis petita deprehendi. Ad Græculorum commenta pertinet, quod de galearum Dardani (*αἰγῆς*) perstrepunt, et quod Corythum Tyrrheniæ ad Paridis ex Cœnone filium referunt, quodque Dardanum ex Creta, unde Teucer profectus erat, repetunt, vel ad Idam et circa Scamandrum natum affirmant, et plura alia. Quam vellem, multas fabulas in hunc modum detexerit!

Ut autem iis adolescentibus, quibus libri, unde hæc peti possunt, non ad manus sunt, ad intelligendum hæc omnia fati sint obvia, progeniem Dardani et hic secundum Homer. Iliad. v, 214 sqq. Dionys. Halic. I, 62 et Apollodor. III, 12 repetere non pigebit. cf. Diodor. IV, 75. In iis tamen, quæ ab aliis diverse traduntur, v. c. a Dicty lib. I, c. 9, hic non morabimur.

Dardanus ex Batia, Teucris f., *Ilium* et *Erichthonium* fuscipit. Ilus sine prole moritur.

Erichthonius ex Callirrhœ Scamandri, ut Dionys., vel ex Aftyoche Simoëntis f. creat *Troëm*; a quo *Troës* dicti.

Tros ex Callirrhœ Scamandri, ut Apollod. (ex Acallaride, Eumedis f. ut Dionys.) *Ilium*, *Affaracum*, *Ganymedem*, cum *Cleopatra* generat. Jam:

Affaracus Hieromneme Simoëntis f. vel Clytadora Laomedontis f.

Capys Themis Ili f. vel Nais nymphæ.

Anchises—Venus

Æneas

Ili autem, a quo *Ilium* conditum, progenies *Laomedon*; *Laomedontis Priamus*, cum *Tithono*, *Hesione* et aliis; *Priami Helenus*, *Deiphobus*, *Paris*, *Hector*, *Troilus*, *Polites* etc. *Ilione*, *Creusa*, *Lacdice*, *Cassandra*, *Polixena* etc. cf. Not. ad Apollod. III, 12.

EXCURSUS VII.

De Harpyiis.

III, 209 sqq. *De Harpyiis* fabula antiquissima, quippe jam Hesiodo Theogon. 267 memorata, qua meteori vel procellosi venti genus aliquod earum specie induisse videntur primi homines: unde cum Iride e Thaumante et Electra natæ ferebantur: ibid. et Apollod. I, 2, 6; data hinc *Harpyia Podarge* in conjugium Zephyro ap. Homer. Iliad. π, 150, ubi ea βοσκομένη λειμῶνι παρὰ ῥόν Ὀμηροῦ (adeoque monstri similis, dicta tamen dea, ut Echidna, Typhon et al.) peperit Zephyro Xanthum Balmumque, Achillis equos: suavi commento, ad celeritatem equorum horum declarandam. Allusum autem ad eandem fabulam in illa narratione, qua equi in Lusitania ex Favonio concipere narrantur: sup. ad Ge. III, 273. Ad priscam illam Harpyiarum notionem spectat, quod Ulysses mari jactatum ἄρπυιαι ἀνηείψαντο Odyss. α, 241, ut alias ἀνασπάσσα δύελλα Ὀμηροῦ φέσειν. Multo magis manifesta res ex Odyss. υ, 77 comparato v. 63. 66 (cf. Eust. ad illa loca), ubi Pandarei filias (de quibus v. ad Apollod. p. 843) evanuisse ex hominum conspectu declarare volebat poeta: Τόφρα δὲ τὰς κούρας Ἄρπυιαι ἀνηείψαντο. v. Pausan. X, 30 pr. Sequutus hoc est Sophocles Philoct. 1120—1122. In sequioribus poetis mira fabulæ varietas; hoc est, sæpe et a multis fabula tractata et pro cuiusque ingenio vel argumento ornata et variata. Primum Argonauticorum scriptores, quorum magnus fuit numerus, de Harpyiis narrationem (Orphicorum tamen auctor eam omisit) intexerunt, et quidem in Phinei historia. Itaque adhuc in Apollon. II, 178 sqq. 232 sq. copiose tractatam videas, nec non in Valer. Fl. IV, 425 sqq. adde Apollod. I, 9, 21 sqq., ubi cf. Not. p. 190 sq. Diodor. IV, 13 et h. l. Serv. cum Pompon. Sab. Hinc alii poetæ aliis argumentis, ut h. l. Virgilius Æncidi, eam fabulam inseruere, et ex iis quidam ita, ut injuste factorum ultrices, tamquam Diras ac Furias, exhiberent, ut h. l. 252; quo factum, ut confusas passim cum his ipsis videas: etsi Homerus discrete eas distinxerat: Odyss. υ, 77. 78. Hoc unum recte traditum in extrema parte notæ Servianæ et in nota Cerdana. cf. inf. ad XIII, 845. Jecimus fundamenta fabulæ accuratius forte in comment. ad Apollon. Rhod.

Rhod. dispescendæ et dilucidandæ. Vanis etymologiis implicitam rem nuper vidimus a Martorello super Colon. Euboic. Neapolim deducta p. 49 fqq. Cæterum mireris forte, tam casto, h. e. tam exquisiti circa τὸ καλὸν καὶ πρῆπον sensus et subtilis iudicii poëtæ fabulam tam parum jucundam potuisse probari. Cui enim non movet nauseam *foetissima ventris proluviæ et contactuque omnia foedant Immundo et teter odor?* Enimvero talium rerum iudicia diversis in populis, diverso ævo, admodum diversa esse solent; quod Homius meminisse debebat, et a Lessingio olim monitum est. Tum ea, quæ vetustatis auctoritatem habent, in talem censuram vix veniunt. Et habuit Virgilius, quem sequeretur, Apollonium II, 187 fqq. cf. Exc. XVI ad v. 623 fqq.

EXCURSUS VIII.

Vaticinium de mensis ambefis.

III, 255—258 *Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, Quam vos dira famæ nostræque injuria cædis Ambefas subigat malis absumere mensas.* Vaticinium hoc fuit inter veteres Græcos et Romanos celebratissimum, quod jam in Disquis. de inventis a poëta rebus attigimus; etsi diversum apud alios auctorem habet. Nam Anchisæ jam olim a Venere datum esse, e L. Julio Cæsare et Q. Lutatio tradit Victor O. G. R. II, unde etiam παλαιὸν δέσπισμα vocat Lycophr. 1250—1252. Æneæ autem sive a Jove Dodonæo (Varro Rer. Div. lib. II ap. Serv. ad III, 256 et alii ap. Dionys. Halic. I, 55) sive a Sibylla Erythræa (v. Dionys. ibid.) prædictam rem, narraverant alii. Poëtæ inventum esse videtur, quod Harpyiarum uni oraculum illud tribuit. Exitum fortis datæ v. lib. VII, 107 fqq., ubi v. Excurs. II.

Cæterum summa ista vaticinii celebritas movisse videtur poëtam, ut fabulam amplecteretur, per se ineptam et epici carminis majestate indignam, quippe quæ ex vocabulorum lusu pendet; saltem illud ad poëtam excusandum valere debet. Nam, ut narrationem suam faciat probabilem ac verisimilem, quoniam in rebus absurdis delectationis fructus intercipitur, poëtæ epici prima cura est. Itaque in laude ipsi ducendum, si fabulas prisca popularium suorum vel veterum poëtarum tam commode argumento suo intexere et ita accommodare noverit, ut, dum eodem quasi flamine tota

tela

tela detexta est, videantur parē fidem habere et illa, quæ ipse nova erat commentus. Cum autem in illarum fabularum natura ac ratione nihil mutare possit, nisi sibi ipsi fidem velit detrahēre, ferendum est id, quod minus incommodum est, ut interdum in tali fabula insit aliquid, quod iudicii subtilitatem non ferat; inprimis cum multa alia plerumque adsint, quæ hoc fabularum vitium elevent. Nam vetustatis sanctitate consecrata quodammodo earum est auctoritas, inprimis si cum religione aliqua conjunctæ sunt, multo magis in oraculis ac vaticiniis, ut de levitate earum vel monstrosa natura cogitare ne audeamus quidem. Cum porro etiam doctiores multa lectione a prima ætate istis fabulis adfuerint, narrationis suavitate ducti ac deliniti non facile in animum inducunt, ut subtili iudicio uti velint. Hæc et talia obversata videntur poëtæ animo, cum similes fabulas in suam Æneidem reciperet, etiam inf. IX, 79 sqq. de navibus in Nymphas conversis. Saltem ea iudicium nostrum a temeritate revocare debent, etsi id interdum recte se habere potest, si ad nostra tempora nostrosque sensus rem referimus, aut si illas fabulas, quod verum tamen non est, a poëta inventas et excogitatas ponimus. A fabularum antiquarum auctoritate excusationem poëtæ jam Voltarius petiit *de Poësi epica* adversus eos, qui poëtam reprehenderant.

EXCURSUS IX.

De clipeo Abantis.

III, 286 *clipeum, magni gestamen Abantis.* Quis Abas ille sit, cujus gestamen, *ὄβριμα*, clipeus erat, inter interpretes non constat, et per se parum refert scire, nisi de invento ac doctrina poëtæ etiam in hoc quæras; quæ utique honesta est quæstio. Serviana commenta parum se probant. Abas ille, qui unus e sociis fuit (sup. I, 121), huc vocari nequit; nam de spoliis, quæ *uni ex Achivis caesis detraxerat* Æneas, nunc agitur. Apud Homerum tamen nullus hoc nomine inter Achivos occurrit. Itaque e poëtis cyclicis duxisse videri potest poëta. Equidem olim sic statuebam: quandoquidem ab Homero Abantum ex Eubœa virtus celebratur, Iliad. β, 536 sqq., quorum Abas, Neptuni filius, conditor fuit, reconditam aliquam narrationem in animo habuisse

buisse videri Virgilium. Nam illi ipsi Abantes a Troja red-
 cās ad Epiri littora tempestate delati circa Ceraunios montes
 confederant. vid. Pausan. V, 22, unde Apollon. IV, 1214
 Κεραύνια Ἀβάντων Οἴκη. Satis itaque animose sub illorum
 quasi oculis tropæum de Abantibus statuit, fixo clipeo, forte
 Abantis, in pugna alicui ex Abantum ducibus cæsis inter
 reliqua spolia erepto. Sed probabilior suppetit alia ratio:
 Abas fuit ex antiquis Argivorum regibus, Lyncei f. ipse pa-
 ter Acrisii et Præti, qui armis inter se certantes clipeum,
 Argolicum saltem, invenerunt: v. Apollod. II, 2, 1, et ibi
 Not p. 276. 277. Jam poëta aut acceperat hoc traditum,
 aut fingere tacite potuit, fuisse unum ex Argivis principibus,
 qui ab Abante ad se hereditate transmissum clipeum gestaret:
 quem a se cæsum Æneas spoliaverit. Abantis autem clipeus
 aliam habebat famam ex eo, quod ille a Lynceo Abanti do-
 natus occasionem dederat ludis in urbe Argorum instituen-
 dis (in Junonis quidem honorem, τὰ Ἡραϊκὰ, in quibus vic-
 tor eo honore afficiebatur, ut clipeum in Junonis templo af-
 fixum tolleret et in pompa duceret, mox prisco loco repo-
 nendum. Unde nota ap. Zenob. et al. ἡ ἐν Ἀργεὶ ἀσπίς. v.
 inpr. Spanh. ad Callim. in P. L. 35). Fabulam narrat Hygin.
 f. 170, ubi v. Muncker., unde etiam Serviana lucem scæne-
 rantur. In clipei autem dedicatione Holdsworthus dedica-
 tas ab Augusto post pugnam Aëtiacam X naves a poëta respi-
 ci putabat. Veriorem rationem dedisse mihi videor supra
 Excurf. I ad h. lib. p. 418.

EXCURSUS X.

Heleni et Andromachæ occurfus in Epiro.

III, 294 sqq. *Hic incredibilis rerum fama occupat auris etc.*
 Commentatur in h. l. aucter de Augusti progenie c. 12. Poë-
 tæ artem ex hoc æstima. Antiqua erat fabula *de Æneæ ad*
Epiri littora appulso. v. Exc. de Æneæ Error., qui primus
 est ad h. lib. Erat porro narratio in Νόστοις, et multo ma-
 gis in tragœdiis, etiam in lyrico, Pind. Nem. 4, 82. 7, 50,
 ubi v. Schol., celebrata (relicto Homero, secundum quem
 Pyrrhus inter eos erat, qui incolumes in patriam redierant,
 Odyss. γ, 188. 189) de *Pyrrhi, Achillis f., regno in Epiro*
 constituto, quam adeo historici frequentarunt, v. Paus. I, 11.
 II, 23. Justin. XVII, 3. cf. *de Nicolay diss. in Mem. de l' Acad.*

des Inscr. To. XVIII, p. 529 sqq., etsi Molossi Epiri ad se traduxisse videntur, quæ Molossis Theffaliæ debebantur. cf. Dictys VI, 7—9, quem locum ex veteri poëta descriptum esse apparet; adde c. 12 ex Euripidis *Andromacha* excerptum. v. Exc. XII. Alia erat narratio de *Andromacha Pyrrho ducta*, et de superinducta Hermione, Pyrrhoque ab Oreste cæso; de quibus inprimis v. Euripidis *Andromache*. Ovid. *Epist.* VIII. Tandem de *Heleni in Epirum adventu*, sive in captivitatem a Pyrrho abducti (quod poëta sequitur inf. 329 *famulo—Heleno*; adde Polygnoti tabulam ap. Pausan. X, 25, p. 860, et Tabulam Iliacam et Fabrett. p. 378), sive classe advecti (cf. Steph. Byzant. et Etymol. M. in Βεθρωτός), alia passim in poëtis erant memorata: Pausan. I, 11. II, 23. De Heleno enim fabulam varie condiderunt poëtæ. cf. inter alia Sophocl. *Philoct.* 613 sqq. 1375 sqq. Conon 34. Ovid. *Met.* VIII, 99, et 335. 336. Adde Quint. Cal. X, 346 sqq. *Dic-tyn* IV, 18. V, 9. Omnium fundus fuit Leschei Ilias parva, quantum ex Procli fragm. intelligo. In eo tamen omnes conveniunt, ut Helenus prudentia et vaticinandi arte clarum nomen habeat: *οἰωνοπόλων ὄχ' ἀείσως* Iliad. ζ, 76. cf. hoc libro 359 sq. 433 f. Vide laudd. ap. Jo. Schrader. *Emendatt. præf.* p. XI sq., ubi in Orphicis de Lapid. XI, 50 (388) eum in Palamedis locum, jam ante Tyrwhittum V. C., sagaciter resituit. [quod et fecerat Koenius ad Gregor. p. 124.] Virgilius his commode (etsi adversus temporis rationem, nam anno demum nono a Troja everfa Hermione nubit Pyrrho *Odyss.* δ pr., sed v. inf. ad 613 sqq.) usus est ad episodium suavissimum, cui inprimis, nescio quid ad affectum faciens, eo conciliat quod in ipso efcensu Æneæ Andromachen Hectori inferias facientem inducit. Notum est, quemadmodum in tragœdia simili modo Choëphoræ fuerint exhibitæ cum ab Æschylo, tum Chrysothemis Electræ soror a Sophocle. Etiam Andromachæ mirus in Ascanium affectus, ex Afty-nactis scilicet recordatione, porro adumbrata in nova colonia vetus Troja, Heleni tandem vatis responsa, hæc omnia magnam vim ad animum habent suaviter afficiendum. Cæterum ad nostrorum hominum sensus et mores fabulam hanc traductam esse a Racinio, cujus *Andromacha* extat, vix monere necesse est.

EXCURSUS XI.

Polyxenæ immolatio.

III, 321—324 *O felix una ante alias Priamēia virgo, Hostilem ad tumultum Trojæ sub mœnibus altis Jussa mori, quæ fortitus non pertulit ullos, Nec violoris heri tetigit captiva cubile!* Fundus sententiæ in Eurip. Troad. 626 sqq. Felix utique poëta in ejus exornatione. Sæpe eam tragici cum gravitate et miseratione adhibuere, nimis luxurianter Seneca in Troad. 143—163 *Non est Priami miseranda mei mors, Iliades etc.*, ubi ad v. 148 etiam ex oratoribus exempla laudat Gronov. Cæterum varietas et in hujus fabulæ tractatione est. Nam, cum Euripide in Hecuba, alii in Thracia demum Polyxenam immolari faciunt, quos sequitur Ovidius Met. XIII, 442 sqq. De fortitione, κληρώσει, hac captivarum ducibus Græcis in prædæ parte assignandarum loc. class. Eurip. Troad. 235 sqq. cf. Quint. Cal. XIV, 382 sqq. et Tabula Iliaca n. 111 et Fabrett. p. 378, add. Polygnoti tabulam in Pauf. X, 25. 26. cf. sup. ad II, 766.

EXCURSUS XII.

Neoptolemi cædes.

III, 327 sqq. *Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ.* Primum de hoc monebo: Andromache sequuta erat tamquam captiva Neoptolemmum seu Pyrrhum: cujus errores varie traditi sunt, a plerisque ita, ut maritimi essent; ab aliis terrestri itinere: hoc alterum sequutus erat auctor Νόσων secundum Proclum MS. *Νεοπτόλεμος δὲ, Θέτιδος ἰποδεμῆνης, περὶ ποιείται τὴν πορείαν, καὶ παραγενόμενος εἰς Θράκην Ὀδυσσεῖα καταλαμβάνει ἐν τῇ Μαργονείᾳ, καὶ τὸ λοιπὸν ἀντίει τῆς ὁδοῦ, καὶ τελευτήσαντα Φοίνικα δάπτει· αὐτὸς δὲ εἰς Μολοσσοὺς ἀφικόμενος ἀναγνῶσκειται Ἰηλεῖ.* Noster poëta tragicos cum Pindaro N. 7, 53 sq. sequutus mari rediisse Pyrrhum significat. Porro: *qui deinde sequutus Lædæam Hermionem Lacedæmoniosque hymenæos me famulam famulo Heleno transmisit habendum:* cf. Exc. antec. X. *Asi illum, ereptæ magno inflammatus amore Conjugis et scelerum Furiis agitato, Orestes Excipit incautum patriosque obtruncat ad aras.* Poëta rem ita tradit ut Pyrrhus Hermiones amore captus fastiditam Andromachen Heleno nuptum dederit, utque postea Pyrrhum Orestes,

Orestes, cui eadem Hermione, Helenæ *Lacœnæ* filia *Ledaëque* adeo *neptis*, jam olim promissa fuerat (nota res vel ex Ovidii *Epist.* VIII), interemerit; quo factò pars Epiri, Chaonia, Heleno regnanda fuit tradita. v. Eurip. in *Andromache* et in *Oreste*. Alii aliter; nam varie res a poëtis tractata. v. Pind. *Nem.* 7, 50 et ibi Schol. cf. Serv. sup. ad v. 297. De *Hermiones* et *Pyrrhi* nuptiis fundus est ap. *Homer.* *Odyss.* δ, 5 sqq. Sed occiditur *Pyrrhus patrias ad aras*. Varie jam olim interpretes acceperunt; v. Serv. et *Pompon. Sab.* Si ex usu loquendi res dijudicanda, simplicissima ratio est, ut reversum in patriam *Pyrrhum*, rem facram facientem, ante aram *Orestes* occiderit. *Phthiæ* igitur factum id poëta ponit, in quo hactenus *Euripidem Androm.* 1243 sqq. sequitur, ut post cædem *Pyrrhi Andromache* cum *Heleno* in *Epirum* dimissa fuerit. Eo etiam ducere videntur v. v. 333. 334 *Morte N.* *Vulgaris* tamen narratio *Delphis* occisum *Pyrrhum* tradit; hanc si adoptare necesse sit, sequar illam rationem, quæ inter alias in *Servianis* allatas occurrit, ut *Delphis* aram patri constituerit *Pyrrhus*, ad quam sacra faceret. Non enim id sine exemplo factum, ex *Pausania*, ubi de *Delphis* agit, declarari facile possit. Nam, *aras patrias* pro ara *Apollinis* *πατρῴων* dici, durum esset. Sed forte poëta in toto hoc loco poëtam aliquem antiquum ante oculos habuit, qui nunc intercidit; et varie hoc argumentum fuisse tractatum, ex *Euripidis Oreste* et *Andromacha*, quam *Ennius* in *Andromacha* latine verterat, alia fuit *Andromache in Molossis*, porro ex *Pindari*, *Strabonis*, *Pausania* aliorumque locis apparet.

EXCURSUS XIII.

De cognatione inter Epirotas et Romanos.

III, 500—505. *Æneas*, ubi in Italia sedes certas nactus fuerit: *Cognatas urbes olim populosque propinquos Hesperia Epiro* (quibus idem *Dardanus auctor* *Atque idem casus*) *unam faciemus utramque*. Ingeniose hæc poëta e suis temporibus intulit. Nam ad *Nicopolin* ab *Augusto* conditam respici, dubitari nequit. *Servius*: *Cognatas vero urbes quidam in honorem Augusti dictum accipiunt; is enim cum in Epiro Nicopolin conderet, cavuit in fœdere civitatis ipsius, ut cognati observarentur a Romanis*. Certe liberam civitatem esse iussit, v. *Plin.*

IV, 3, pleraſque Acarnaniæ urbes in eam contraxit aut ei accenſuit. v. Strab. X, p. 450 C. VII, p. 325 D. Pauſ. V, 23. VII, 18, p. 569. Dio Caſſ. LI pr. Omnino in his oris multi cives Romani videntur conſediſſe, navigationis et negotiorum cauſa. Buthrotum ipſum Romanorum colonia facta eſt, v. Plin. IV, 1. Atque intra hæc ſubſiſtendum. Nam aliis temporibus Romani ſummam in Epirotas crudelitatem exercuerunt; ut notum vel ex Livio XLV, 34. Alii, quibus Nannius VII Miſcell. c. 11 prævit, locum Dionyſii Halic. huc trahunt ex lib. I, 51 (41), ubi Trojanis ab Epiro ſolventibus comites ſe ac viæ duces adjunxiſſe narrat nonnullos ex incolis; *Romani*, inquit, *cognitionis et beneficii memores Acarnanibus* (qui ſaltem Epirotis vicini ſunt) *Leucadem et Anaſtorium Corinthiis ademtum addixerunt, atque Ceniadas in priſtinam ſedem reducere permiferunt, ex Echinadibus autem inſulis veſtigalia cum Ætolis commuria habere jufferunt.* Hæc Dionyſius. Graviore cauſas alias hujus liberalitatis Romanis fuiſſe, facile intelligitur. Facta ſcilicet illa, quæ enarrat, partim bello cum Ætolis conſecto, partim bello Achaico proſtigato, partim etiam ducta ab Auguſto Actium colonia et Nicopoli condita. *Leucas* quidem Ætolis adempta a Romanis, hinc Acarnanibus reſtituta, paullo poſt Acarnanum concilio eximitur ap. Liv. XLV, 31. *Anaſtorium* vero colonia fuit Corinthiorum (v. Steph. Byz. h. v. et Strabo X, p. 452); iis itaque ademtum a Romanis, Dionyſius narrat. Iidem Corinthii *Leucadem* tenuerant (v. Strabo p. ead. B.) cum toto hoc Acarnaniæ tractu littorali, etiam Ambraciam, de qua vide mythum antiquioris ævi apud Antonin. Liber. c. 4. Schol. Apollon. IV, 1212 et 1216. Ceniadæ tandem Acarnanum captæ a Lævino et Ætolis contributæ (v. Liv. XXVI, 24) mox pace cum Ætolis victis facta Acarnanibus ſunt reſtitutæ. v. Liv. XXXVIII, 11; quo facto forte iterum veteres incolæ fuere reducti. Inter hæc tamen omnia ad ea, quæ Auguſtus fecit, maxime reſpexiſſe videri debet poëta.

EXCURSUS XIV.

De Herculeo Tarento.

III, 551 *Hinc ſinus Herculei, ſi vera eſt fama, Tarenti Cernitur.* Quæ de Tarante heroë et Phalantho, Partheniarum ductore (v. Strab. VI, p. 278 ſqq. cf. ſup. ad IV Georg. 125), Servius et alii hic memorant, aliena ſunt. Nam Taras, Tarenti conditor, notiſſimus ille vel e Tarentinorum numis (v. Eckhel V. C. poſt Golzium, Magnan, Pellerinum *Suppl. IV au Recueil*

des Medailles ad pl. II, 10), Neptuni fuit filius, nihilque habet commune cum Hercule. Phalanthus autem, quem Servius octavum ab Hercule facit, ultra trecentos annos post Trojana tempora vixit. vide vel Simfon. Chronic. Neque per prolepsin loqui poetam admodum velim, quod Mazochius amplexus est de *Tabb. Heracleens. Prodr.* c. 4, ubi multis de Tarento vetere agit. Nam *Fo. Juvenis*, qui de *Antiqu. et var. fortuna Tarent.* scripsit, nihil de suo attulit. Cæteris Grammaticorum apud Servium nugis præferendum hoc, quod Pompon. Sab. habet: *Tarentum sub Herculis tutela fuit: in ea servabatur Herculis aenea imago a Lyfippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Punico victor in Capitolium transfulit* (v. Plin XXXIV, 7, f. 18). Sed Pomponius e Strabone sumpsit lib. VI, p. 378 B, unde tamen posterius tantum firmatur: at prius illud, quod Tarentum sub Herculis tutela fuit, etsi id ex eo probabile facere possis, quod ducta postmodum eo ex Lacedæmone colonia Herculem, utpote Heraclidarum suorum auctorem, imprimis religiose colore debuit; et reperitur v. c. apud Golzium in Numis Sicil. et Græc. M. 34, 4. numus aureus Tarentinorum cum Hercule clavigero leonem occidente; tamen de eo poeta cogitare non potuit, quoniam addit: *si vera est fama.* De fabula vetere agi itaque necesse est. Erythraeus in Indice Virg., Junius I Animadversf. 9, et, qui iis prævit, Parrhasius in docto Comment. ad Claudian. ex Aristotele de mirab. Auscult. locum afferunt, quo probent, ab Hercule aliquando captum vel infessum Tarentum; quin poetam verba: *si fama est vera*, hoc propter ipsum adjecisse, ut Aristotelis fide non plane se stare ostenderet; id quod plane insolens videtur. Neque in Aristoteleo loco (v. T. II ed. du Val. p. 729) ullum eorum, quæ inde ducunt, est vestigium. Male etiam locum interpretantur, de quo doctè egit Mazoch. *ad Tabb. Heracl.* p. 72 sqq. Ex Pausan. X, 10, qui, quæ alii de Myscelo tradiderant, ad Phalanthum transfert, apparet, narrationes de Tarenti et Crotonis originibus fuisse inter se permutatas a nonnullis. Fac Virgilium in talem scriptorem incidisse; ita Herculi debita origo Crotonis traducta ad Tarentum. Sane tota hæc Italiæ ora, ut passim aliæ Italiæ partes, fabulosa Herculis monumenta ostendebat. vid., præter Serv. ad v. 552, Diodorum IV, 20. 21 sqq. Strabon. VI, p. 281 C. Ovid. Met. XV, 9 sqq. cf. Dionysf. Halic. I, 39—44. Et erat in extrema Italia Herculis Portus, promontorium Herculeum; erat etiam Heraclea urbs, de qua Mazochius copiose egit, quamquam ea ab initio *Ἡρακλεῖον* dicta (Schol. Lycophr. ad v. 978) templo potius Herculis, quod ibi fuit, nomen debuisset

debuiffe videtur. Igitur manet hoc, antiquam aliquam fabulam, quæ nunc nota non est, de Tarenti originibus Herculi adscriptis poëtæ h. l. in animo fuiffe.

EXCURSUS XV.

De Ætna.

III, 571—577 *Sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis* etc. In hunc de Ætna locum comparatum cum loco Pindarico (Pyth. I, in pr. Epodo) jam apud Gell. XVII, 10 gravem censuram exercuit Favorinus philosophus, sed ut philosophum magis quam criticum poëtica elegantia imbutum agnoscas. Nam neque Pindarum exprimere, multo minus ad verbum transferre, voluit aut debuit Virgilius, neque lyrico et epico poëtæ idem rerum verborumque dilectus esse potest. Refutarunt Gellium a Macrobio exscriptum V Sat. 17 multi (v. ad Gell. et ad h. l. Virgilii), inter quos Jul. Scaliger Poët. V, 4 inprimis et Cerda, quos vide; sed cupide magis, sæpe inaniter et frigide, quam ad epicæ poëseos naturam et poëtæ consilium, qui congerere in unum voluit omnia, quæ nobis de Trojanis rei locique ignaris in Ætnæ vicinia noctem exigentibus sollicitudinem facere possint. Ersi illud mihi fatis apparere videtur, poëtam plus in verborum ornatu laborasse quam in physica subtilitate. Quamobrem mireris forte, Senecæ visum esse Virgilium *argumentum hoc implevisse* Epist. LXXIX. Cæterum Virgilius historiæ fidem insuper habuit; recta tamen ut poëta; nam belli Trojani et ipsius Homeri tempore Ætna nondum intestinis incendiis sæviisse, aut a fatis multo tempore saltem cessasse videtur (erant forte *antra Cyclopum* antiquioris incendiî argumenta: de quibus cf. D'orville Sicula T. I, p. 247); alioqui Homerus hoc naturæ portento, ad poëticum ornatum tam accommodato, haud dubie esset usus; id quod primo loco Pindarus fecit Pyth. I, cujus ætate Ol. LXXV, 4 (paucis annis ante victoriam Hieronis Pythicam) alterum Ætnæ incendium contigerat; tertium L annis post. Ol. LXXXVIII, 2. v. Thucyd. III, 5. At primum incendium (ab eo sc. tempore, quo Græci in insulam immigraverant) temporis nota destituitur. Cf. de his docte disputantem Werafsdorf. V. C. To. IV, P. M. p. 378. In Argonauticis expectabam Ætnæ mentionem; verum Planctæ ad Vulcanias insulas alludere forte possunt: in uno auctore Orphicorum Argonautic. v. 1249 memoratur flamma Ætnæa Enceladi; sane auctor ille in cæteris diligenter servavit locorum naturas et notationes e prisca ævi ignoratione et errore. Proxi-
mum

num ad Virgilio ætatem incendium Ætnæum fuit U. C. 718 apud Appian. B. C. V, c. 117.

EXCURSUS XVI.

Fæda ad sensum a poëta narrata.

III, 623 sqq. *Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro—Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent Limina; vidi atro cum membra fluentia tabo Manderet et tepidi tremere sub dentibus artus.* Hæc et quæ et infra 632 leguntur, jacuitque per antrum Immensus, sanie eructans ac frustra cruento Per somnum commixta mero: post alios Homio, Viro III., sunt reprehensione digna visa, quod non modo horrorem sed et nauseam fœditate sua et aversionem facerent. Faciunt utique nostro sensu; nec essent ea, si nostro ævo scriberentur, sano iudicio probanda; sed faciunt simul horrorem; et hominum belli cædibus rapinisque adsuutorum sensus potuit esse obtusior, stomachusque minus fastidians. Nam, quod hæc inter convivium, coram femina regina, narrantur, id poëta nos ab initio statim animo retinere noluit, et totam narrationem ad sui carminis lectores magis quam ad Didonis et Pœnorum auditionem attemperavit. Sed omnino in fabulis antiquis tam laute ac superbe poëtæ nec versantur nec versari iis necesse est, nec nobis legentibus magis licet philosophica aliqua subtilitate uti; alioqui frigeret tota de Polyphemo et quot non Homericæ Virgilianæque fabulæ! In Polyphemi forma ac robore, verbi causa, sunt multa, quæ sibi repugnant, multa absurda, si subtilius iudicium adhibeas; sed phantasie sensusque voluptati ista scripta, non philosophico acumini. cf. sup. ad v. 250—252. Homerus multo atrocius spectaculum, et carnificinam verius, exhibuerat; sed alios homines, aliud seculum, quod respiceret, habebat. Ovidius ab omni atrocitate alienissimus non tamen horrendum hoc Polyphemi spectaculum Metamorphoseon lib. XIV iterum exhibere dubitavit. Euripides autem in Cyclope Satyrici dramatis natura tueri se potest. Vide v. 380 sqq. Sane Theocriteus Cyclops paullo humaniore cultu exhibetur Idyll. XI.

EXCURSUS XVII.

Anchisæ obitus.

III, 710 *Hic—genitorum omnis curæ casusque levamen Amitto Anchisen.* Anchisæ obitum non ad historię magis fidem quam, quod commodum esset, ante Æneæ ad Didonem adventum commemorat. Quas enim Anchisæ partes satis decore inter Æneam
et

et Didonem tribuere potuisset? Anchisæ sepulcrale monumentum etiamnum juxta Drepanum ostenditur. sed v. Dorvill. p. 49 et inf. lib. V, 75 fqq. Mortem ejus veteres scriptores tam diverse tradiderant, ut nihil magis. In Pallene Theon, in Sinu Thermaico Conon (v. sup. Excurs. I ad pr. v.), in Arcadia Arcades (ibid.) sepultum esse contendebant. Pausanias VIII, 12 Arcadum narrationi subjungit, constare saltem hoc, quod *Æolenses, qui tum Ilium incolebant, nullum Anchisæ tumulum ostendebant*; ut adeo, extra patriam certe eum obiisse, inde probabile fieret. Verum omnino veteres scriptores monumentis his, fanis, tumulis ac sepulcris, fidem historicam tribuerunt incautius: cum, ubicunque herois *σῆμα* aliquod extaret, ibidem, vulgarem famam sequuti, eum sepultum esse contenderent; enimvero, nisi aliunde ea de re constaret, in memoriam herois vel viri clari factum esse illud potuit, nec tamen corpus ejus conditum tegere. In Italiam Anchisen adduxerant alii, et ipse Cato, ut Serv. ad *Æn.* I, 570 et alibi. Victor de Orig. G. R. c. 10 et ibi Artzen. cum Muncker. ad Hygin. f. 260. Meziriac. ad Ovid. *Heroid.* To. II, p. 221, qui plura dabunt. Nos, ut sæpe diximus, non, ut vanam eruditionem ostentemus, nec ut, quid veri in sit, nunc disquiramus, sed ea de causa hæc commemoramus, ut, quam felicem, facilem, ac copiosam materiam poëta tractandam sibi sumferit, appareat,

*Unum exiit pedem vinolis —
 Testatur moritura deos et conscia facti
 Fidera. Aen. IV, 518.*

P. VIRGILII MARONIS
 Æ N E I D O S,
 LIBER Q U A R T U S.

A R G U M E N T U M.

DIDO amore Æneæ infaniens, animi sui morbum forori aperit: ejusque consilium secuta, ad nuptias animum adjicit 1—89. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elifam uxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit—128. Postridie Æneas et Dido venatum profiscuntur. Ibi omnibus jam prædæ intentis Juno subitam immittit tempestatem: comites alius alio diffugiunt: Æneas et Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus conjunguntur—172. Interim Jupiter, Iarbæ Gætulorum regis (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Æneam, mandatque, ut relicta Africa, in Italiam

liam naviget. Ille Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari jubet—295. Cæterum Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso exoptulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam, tum per forem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancoras solvit—583. Illa doloris impatiens, in editissima ædium parte, simulatione sacrorum, ingentem pyram extruit, ablegataque Barce, Sichæi nutrice, ne quid destinatæ morti impediementi adferret, necem sibi consciscit.

Libri hujus præstantiam quis non sensit? quis non laudibus prædicavit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infaustus et successu carens. Si de iis partibus carminis quæritur, quæ Virgilio propriæ sunt, et ex quibus ejus ingenium et ars inprimis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cujusque poëtæ indolem ætas et temporum, in quæ incidit ejus vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri sæculo et moribus, delicias in amore facere, aut exquisitiorum aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcestin in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Nævii bello Punico eum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 2. extr. p. 588 ed. Zeun. et Serv. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. sequutus esse fertur jam in Servianis ad lib. IV pr. add. Macrob. V, 17. Scilicet Medææ amorem ad Didonem transfu-

lit. Quæ tamen alia inde tollere potuerit, præter pauca, quæ ad primos libri versus et passim alibi notavimus, vix quicquam occurrit; et Medææ amor admodum diversus ab amore Didonis; in qua secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in novo regno, inprimis vero animum superbia et ira extimulant. Cæterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum studiis, quæ toties in tali argumento occupata fuere, admodum diversum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poëta effectum sit, si forte quæras, quæri autem hoc potest, causæ rei mihi ex eo potissimum duçendæ esse videntur, quod amor a Didone et Ænea non leviter suscipitur, sed quod partim novæ urbis incrementum, partim ærumnosæ navigationis finis ex eo captatur; quod is amoris adfectus cum aliis, iisque gravissimis, affectibus conjunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Æneas quidem

---

 ÆNEIDOS LIBER QUARTUS.

AT regina gravi jam dudum faucia cura
Volnus alit venis, et cæco carpitur igni.

i. *Ad* multi, ut fere alias variatur. v. Pier. h. l. et Burm. *jamdudum*
Medic.

quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri quarti finem legendo pervenire, quin Æneæ feritatem et immanitatem execreris. Subfidit tamen ira, si factorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Æneæ fatis declaratam, cogitas. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est judicanda; et ex veteribus vitæ institutis multas excusationes res habebat, si amicam desereres. Quid? quod majorem ex ipsa Æneæ truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, factorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Æneæ oratione v. 332 sqq. culpa ejus elevatur. Dignitati herois sui poëta providit etiam in hoc, quod, quo amoris æstu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, ut Æneas omnem de monstrata a fatis in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super discessu suo ac discidio

paullo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq. 393 sqq. 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi novo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declaravit poëta, est, quod episodium hoc, per se alienum a re, ut multi adeo conquesti sint, illud ad animum ab Æneæ persona ac rebus gerendis avocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arte coagmentavit, ut Junonis fraudes ac consilia actionis epicæ, quod aiunt, novum nodum faciant, utque, ne interruptus et omnino interceptus Æneæ in Italiam adventus sit, jam metuere incipias. Mox vero, sublato eo quidem metu, Didonis diræ, quæ vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quæ inter Romanos et Carthaginenses intercessura erant, novam et inexpectatam ac summam suavitatem habent.

1—5. Splendida libri frons, et eximia gravissimi amoris declaratio:

Multa viri virtus animo, multusque recurfat
Gentis honos : hærent infixi pectore voltus,
Verbaque : nec placidam membris dat cura
quietem,

Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram ;
Quum sic unaniam adloquitur male sana sororem:

3. *recusat* vel *reversat* codd. Picrii, v. sup. I, 662. Miratur Burm. nullum librarium rescripisse *Magna viri virtus*. Videtur adeo vir doctus non vidisse: *Multa recurfat* esse pro *multum* positum.—5. *dat membris* Menag. pr.—6. *lustrabat Phœbea* Dorvill.—7. Idem versus jam sup. III, 589.—8. *Tum* aliquot Pier. *unaniam* Heinf. reposuit ex Medic, et alijs, etiam Picr. alij *unanimem* sono minus grato.

claratio: *At* respicit ult. vers. sup. libri: *Æneas* finem dicendi hic fecit (nam *quievit*, dormitum ivit, jejunius dictum esset); regina vero ex narratione multo magis fuit incensa amore viri. *cura, vulnus*, quod alitur *venis*, propter sanguinem amoris æstu concitatum, et occultus *ignis* (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis *ies πυρφόρος* cogites necesse est, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287) et *quod multum animo recurfat* *Æneæ* virtus et Trojanorum clarum nomen, amoris scilicet et causæ et excusationem, ne contra dignitatem susceptum esse videretur. Ad v. 4. 5 cf. Apollon. III, 453 sqq. Amor autem hic, ut in memoriam revoces, is est, quo Venus et falsus Ascanius Didonem incenderant sup. I, 672. 712 sq.

6. 7. *Auroram* pro die, ut Homero Ἥως, propter reliqua accipio. *lustrare* in his et simi-

libus est obire. (Male Serv. cum alijs.) *Lampadem* pro face jam Lucretius dixit. *Humentem umbram*, v. sup. II, 8. Duo hos versus reprehendebat, tamquam alieni et nimii ornatus, Ill. Homius P. III, c. 21 *Principior. Crit.* Videntur tamen ejusmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, in propriæ et simplicis orationis loco esse habendæ, et probandæ etiam hæctenus, quod narrationis jejuniam vel tenorem variant et ornant.

8. *male sana, infana, παρνομένη*. Etiam *amantissimam sororem* exquisito vocabulo *unaniam* dixit. In oratione, quæ sequitur, observa amoris et pudoris pugnam, et inanem perviciæ ostentationem victamque jamdudum ab affectu mentem. Quod Annam fororem Didonis inducit, non nutricem, ut fere Græci in tali

Anna foror, quæ me suspensam infomnia terrent !
 Quis novus hic nostris successit sedibus hospes ! 10
 Quem sese ore ferens ! quam forti pectore, et armis !
 Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
 Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
 Jactatus fatis ! quæ bella exhausta canebat !
 Si mihi non animo fixum inmotumque federet, 15
 Ne cui me vinclo vellem fociare jugali,

9. *suspensam* Medic. a pr. m. et Goth. tert. *suspensum me* Menag. pr. terret a nonnullis lectum, e Servio et e Pierio patet; et sic Franc., defendente etiam Pomponio Sabino, ut vigilia sit attonita Dido. Ex eodem disco, alteram lectionem *terrent* esse Aproniani, quæ haud dubie melior est: *infomnia terrent*. Nam somnia possunt terrere, non vigilia. — 10. *mœnibus hospes* Franc. At Catulli imitationem cum Ursino agnoscit Burm. — 11. *Quam sese* Parrhaf., male. *quem f. p. et armis* emendabat Marklandus post Vales. notante Burmanno, et sic a m. pr. fuit in Fragm. Vatic. ap. Bottar. p. 175. Bene quidem et hoc dictum esset; verum videtur illud ipsum *quem*, h. e. qualem, paullo disertius exponi in illo: *quam forti pectore et armis*. Tamen vel sic elegantius legeretur, quam in codd. Leid. Rottend. pr. Hamb. pr. et Reg. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. *quam fortis pectore et armis*. — 12. *Crede* Gud. a pr. m. vide lib. VI, 849. — 14. *bella exacta* Oudart. Sprot. et Goth. tert. sollenni variatione. *tenebat* Goth. pr. — 15. *innatum* Wall. a m. pr., male. — 16. *Nec duo editi. vellem vinclo* Venet. *vellem lecto* s. j. Wall.

re solent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciopæ, Medæ forori, simile officium tribuerat; a quo et infomnia habet Didonis et amorem forori revelatum. v. Apollon. III, 616 fqq. 645 fqq. Nam Homeri Nauficaam Virgilius vix ante oculos habere potuit, quod Cerda volebat. *Annam* jam Nævius memoraverat, teste Servio ad v. 9 in Bello, puta, Punico.

9. *suspensam* ornate adjectum, ad metum pertinet. Adumbrat hæc, ut jam diximus, ad ductum Apollonii III, 636.

13. Invertit orationem: credo eum prolem deæ esse, quandoquidem fortitudo ac constantia in ferendis laboribus ac periculis generosam ac divinam originem arguit.

15—19. Eximio cum artificio singula posita. *deceptam* *sefellit* pœtica venustate plenius

Postquam primus amor deceptam morte fefellit :
 Si non pertæsum thalami tædæque fuisset :
 Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
 Anna, fatebor enim; miseri post fata Sychæi 20
 Conjugis, et sparfos fraterna cæde Penatis,
 Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
 Inpulit. Adgnosco veteris vestigia flammæ.
 Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat, 24
 Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
 Pallentis umbras Erebi, noctemque profundam,
 Ante, Pudor, quam te violo, aut tua jura resolvo.

17. *decepta morte* tres ap. Heinf., quod ipsi elegantiae quid, parum intellectæ, habere visum; sed quæ aliena esset ab h. l. vide Burm.—18. *fuissent* Medic. cum septem vett. libris; temere tamen. *fuisssem* a pr. m. fragm. Vatic.—19. *Forstan huic uni* ex Augustino laudatur, et sic Goth. sec. *subcumbere* duo. [*curæ* tacite laudat Marklandus ad Statii Silv. V, 3, 93.]—20. *Sychæi* et hic cum Medic. erat scribendum, ut sup. I, 348, non *Sichæi*.—22. *hic'* Terentian. Maurus legit, ut fit Creticus; grammaticæ ineptiæ, de quibus v. Heinf. ad lib. II, 664. *labantem* Goth. sec. a m. sec., cæteri *labentem*, vitiose cum aliis.—23. *Enosco* Zulich. fit saltem *En n*—*formæ* Menag. pr. a m. pr.—24. *Sed me* alter Hamb. *me ut* Goth. sec. *opto* Rottend. sec.—25. *adigat* aliquot Pierii et tres Burm., male.—26. *Pallantes* qu. Moret., aberratione sollenni. *Erebo* Gud. cum binis Burm. His Romanum adde et fragm. Vatic., et sic etiam Servianus commentator legit, id est, *in Erebo*. Potest adeo hoc doctius dictum videri, pro *umbras Erebi*; ut solet pro casu secundo tertius poni. Duri tamen quid inesse non neges. Vulgatam præfert quoque Schraderus ad Musæum p. 101.—27. *Sancte pudor* elegans Marklandi conj. apud Spencium; nec tamen illud prius—ante—quam exemplo caret ne apud poëtas quidem. *violo, resolvo* vetustissimi Bened. Pier. et Heinf. cum Grammaticis ap. Heinf. Etiam sic fragm. Vatic. et ex Aproniani recensione esse et hanc lectionem

nus pro, morte mariti me fefellit, spem destituit. cf. Burm. h. l. *potui* exquisite pro possem, post, *si non pertæsum fuisset*—*culpæ* cum dilectu h. l. pro amore.

20 sq. de Sychæi cæde cf. sup. I, 349 sq.

23. Agnosco amoris, qualem olim expertus sum, signa.

24. τὸτε μοι χανοὶ εὐγεῖα χῶν Iliad. δ, 182 et al. cf. Iliad.

Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
 Abstulit: ille habeat secum servetque sepulcro.
 Sic effata sinum lacrimis inplevit abortis. 30
 Anna refert, O luce magis dilecta, forori,
 Solane perpetua mærens carpere juventa?
 Nec dulcis natos, Veneris nec præmia noris?

nem Pompon. Sab. docet. At Priscian. edd. vett. et codd. aliquot recentiores *violem—resolvam* ap. Burm. Enimvero jam ad l, 706 observatum est, consequentiam illam temporum a poëta epico non modo negligi, verum etiam sedulo vitari.—28. *primos* Sprot. et Hamb. pr. a m. pr. *primum* Leid. *vinxit* aliquot Pier. Parrhaf. ed. Ven.—29. *Sustulit* Sprot. *servatque* Hamb. alter.—30. *affata* Erf. *sinus* Montalb. et Ven. *abortis* multi.

Iliad. ζ, 464. ε, 416. *prius—ante quam*, ut Homer. πρὶν—πρὶν ἤ. Egregie ad majorem vim versus 26 adjicitur; mox *jura pudoris* int. vim et potestatem in se. Vff. 28. 29 dulcissimi sunt affectus et magnæ dignitatis. Uni suo marito amorem suum se addixisse ait. *sinum* v. 30 male Serv. de oculis, cum manifeste pectoris sit sinus. δέοντο δὲ δάκρυσι κόλποι Iliad. ι, 566. Hæ autem *lacrimæ* magnum facile poëtam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce abortæ lacrimæ laborantem occulto affectu animum produunt. cf. Horat. IV, 1, 33 sqq.

31 sqq. Egregium suaforiz orationis exemplum in poëta. *Anna refert* verba, respondet. v. Burm.

32. Proprie *arpirur*, consumitur, *ætas*, *juventa*, *vita*, φθίνεται, κατείβεται αἰών. Simplex oratio esset: *consumesne ætatem vidua*; at ornatior; *con-*

sumerisve ipsa exigens ætatem perpetuo vidua? Jam melius dictum, *juventa* pro ætate, et *mærens perpetua juventa*, pro mærens perpetuo in solitudine, *sola*. Imitationem Virgiliti in Seneca Hippol. 446 sqq. *Ætate frueri—cur toto viduo jaces?* agnoscit Cerda.

33. *Veneris præmia* possunt per appositionem ad ipsos *natos* referri, tamquam matrimonii munera. Si tamen memineras *δῶρα Ἀφροδίτης*, quo sensu dicantur, melius voluptates et oblectamenta conjugum intelliges. Locum quidem Iliad. γ, 54, male comparant, nam ibi *δῶρα Ἀφροδίτης* sunt illecebræ, quibus Venus Paridem instruit. At sunt alia loca, in quibus fructus *Veneris* per munera et *δῶρα Ἀφροδίτης* declaratur: sic ap. Pindar. Ol. 1, 119. 120. Nem. 8, 12. Hesiod. Sc. H. 47; quæ loca etiam aliis laudata sunt, etiam nuper a V. C. Ruhnke præf. ad Hymn. in Cer., in quo 102
 2 similiter,

Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
 Esto: ægram nulli quondam flexere mariti: 35
 Non Libyæ, non ante Tyro: despectus Iarbas,
 Duſtoresque alii, quos Africa terra triumphis
 Dives alit; placitone etiam pugnabis amori?
 Nec venit in mentem, quorum confederis arvis?
 Hinc Gætulæ urbes, genus infuperabile bello, 40
 Et Numidæ infreni cingunt, et inhospita Syrtis:
 Hinc deferta ſiti regio, lateque furentes
 Barcæi. Quid bella Tyro ſurgentia dicam,
 Germanique minas?

34. *et manes* alii, male. *ſentire* quidam. v. Burm.—35. *ægram te n.* Dorvill. ex gloſſa inter lineas.—36. *Libyes* malebat Heinf. *Libye* in multis; ſed hoc eſt pro *Libyæ*, v. Burm. Non *Libya* dixit poëta, ut orationem variaret. *diſpectus* duo Burm. *Hyarbas* Franc.—37. *alios* Rottend. ſec. *Africa* multi; hinc *Attica* Moret. ſec. *triumphos* Rom., male. *triumphi dives* malebat et hic Heinfius.—38. *Placidone* quatuor ap. Burm. cum aliis ap. Pierium, et Rufinian. de ſchem. lex. p. 251, ſed et is recte præfert *placito*, quod et Burman. ex v. 22 vindicat. *op-pugnabis* ſec. Moret. In Goth. tert. hic verſus poſt v. 41 erat rejectus.—39. *non venit* Parrhaſ. et Goth. pr. *confideris* multi, ut fere alias.—40. *Getulæ* in plerisque ſcribitur. v. Pier., ſed Gr. Γαιτῦλοι. *genus intractabile bello* Romanus, forte ex lib. I, 339. *infuperabile terra* unus Leid.—41. *En N.* alter Hamb. *Hinc N.* Serv. ad X, 750. *effreni* Hamb. pr. pro var. lect. *inferni* Vratifl.—42. *ſitu* Wall. et Hamb. pr. a m. ſec. *furentis* tres Heinf., ut jungatur, *lateque furentis Barcæi* quid bella, ſed minus bene. *lateque vagantes* quatuor Burmann. et ſic laudat Hieronymus: ſc. ex interpretatione.—43. *Brachæi, Barcæi, Barchei, Bacbei*, ſcribitur.

ſimiliter, ut h. I., τῶνος jungitur et δῶξα Ἀφροδίτης: reliqua nihil commune cum h. I. habent.

34—36. *Manes ſepultos* ex opinione, puto, de Manibus compoſitis et placatis, ubi juſta perſoluta eſſent; adeoque pro vulgari: *Manes ſepulorum*. In v. 35 *mariti* pro prociſ. De *Iarba* v. inf. 196, et Juſtin. XVIII, 6. In *ægram* latet

cauſſa ſpreti adhuc amoris, quod recenti dolore erat adſiſta, qui nunc reſedit. *mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, ut ſæpe alibi.

37. Multa igitur bella ab Afris feliciter geſta fuere. Declarat ſimpliciter gentem bellicoſam. *terra Africa* antique ut ſæpe Ennius, Cato, alii.

40—44. *Gætulæ urbes*, ad terrorem

Dis equidem auspiciibus reor et Junone secunda 45

Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.

Quam tu urbem, foror, hanc cernes! quæ surgere
regna

Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis,

Punica se quantis adtollet gloria rebus!

Tu modo posse deos veniam, sacrisque litatis 50

Indulge hospitio, causasque innecte morandi:

Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion,

45. *auspiciis* Dorvill.—46. *Huc vulgg. Hunc Medic.* cum potioribus, nec non sic Romanus cum aliis Pier. et fragment. Vatic. Et codicum auctoritati putem in talibus esse standum, etsi et alterum recte dicitur, ut lib. I, 534 *Huc cursus fuit.* *Huc* etiam Servius interpretatur.—47. *Quantam urbem* pr. Hamb. a m. fec. et a pr. Leid.—48. *et T. Dorvill.*—49. *attollit vel adtollit tres.*—50. *decum* plures Pieriani; sed omnes Burmann. *deos.*—51. *causamque* Hamb. pr. D. ed. Junt.—52. *desævit* Exc. Burm. *Orio Medic.* a m. pr., ut *Agamemno, Iaso,* et similia.

terrorem *urbes* posuit, nam in insularibus habitabant. Ita Serv. conf. Sallust. B. J. 21. Melius dices poetam commune illud, et jam Homericum, *πόλεις* expressisse, quod simpliciter sedem et habitationem designat. Homericum est quoque illud *urbes—genus*; nam is, et ejus exemplo alii, sæpe *πόλεις* pro incolis vel populis, et vice versa populos pro insula, vel terra et urbe. cf. sup. lib. I, 339 *fines Libyci, genus* etc. *Numidæ infreni*, eque sine frenis; res nota. cf. Cerda. *Syrtis* int. Afros accolat. sup. I, 539. 540 *fines Libyci, genus intrahabile bello. deserta sibi*, inhabitabilis raritate aquæ. Serv. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac præsidii

TOM. II.

Pœnis posse sperari. *Barcæi* a Barce, Cyrenaicæ urbe, per prolepsin hic nominati; nam multo seriores fuere urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditæ. v. Herodot. IV, 160, et ibi not. *late juvenes Barcæi.* Infederant ergo jam tum has terras barbari ferique populi late vagantes. Servius: “Hi, secundum Titianum in Chorographia (quæ Julii Honorii Oratoris fuit) Phœnicem navali quondam vincere certamine.” *Germani minas.* cf. I, 361 sq.

45. Junonem potissimum propositam nominat, sive quia inter principes deos Carthaginensium erat: cf. sup. ad I, 15 et mox v. 59; sive quia conjugii illa præest.

49—53. *quantis rebus, opibus,*

F i

Quassatæque rates, dum non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,⁵⁴
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: maectant lectas de more bidentis
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo,
Junoni ante omnis, cui vincla jugalia curæ.

53. *dum non* Heinf. cum vetustioribus, etiam fragm. Vatic. Vulgo *et non*.—54. *impense* olim lectum Servius notat; et sane fragm. Vatic. *impensom. flammavit* plures Pier. Heinf. et Burm. cum eodem fragm. Vatic.—55. *mentis* Gud. cum Rom.—56. *a delubra* Leid. pro *ad*. v. Burm.—57. *Exposcunt* Ven., ex interpretatione. *bidentis* rescriptit Heinf. cum codd. et Prisciano, pro *bidentes. maectat* apud Macrobr. III, 12. *maectat letas* ap. Arustian. Messium. *letas* etiam Menag. pr. *lentat* Goth. pr.—58. *Frugiferæ* Romanus et alii Pierii ac Heinsii, cum fragm. Vatic. a pr. m. et nostro Goth. tert. Sed alterum doctius. cf. Heinf. et P. alter Hamb. *Phæbo patrique* Ven.—59. *ante alios* Puget. v. ad II, 40. *legalia* Goth. tert., pessime. *vincla jugalia* sunt conjugalialia.

bus, potentia. Mox *deos placare* ac propitios reddere jubet; causam in illis quære: *quæ me insomnia terrent*; ad expianda scilicet infomniorum omina. *sacris litatis*, nove hoc dictum (nam proprie litatur diis per sacra s. facris, victimis), quod Servius etiam notat, sed Virgili exemplo et alii dixere *litare victimas. indulge hospitio*, hospitalitati, benevolentiam in hospitem, da operam hospiti benevole habendo. Versus 52. 53 ad tempestatem spectare, monitum sub f. Excurs. II ad lib. III. *desævit, ἀπομνήσι. aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic *Piscis aquosus* Georg. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535, dum *rates quassatæ* (v. I, 551) et nondum resectæ sunt;

dum non tractabile cœlum, alias sævum, asperum, procellosum.

55. *solvitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed efficit, quo amori eam jam minus puderet succumbere. Ad sqq. super Didone pietate mox in impietatem versa multa argutatur *Bossu (du Poème Epique V, 3, p. 417)*.

56—59. Ut hæc rite perspicias, tenendum, primum de utraque forore, tum de sola Didone agi; et a v. 60 duo esse, in quibus occupata est Dido, ut victimis cæsis deos sibi propitios reddat; et a v. 63, ut exta inspiciat. *pacem*, veniam deorum, benevolentiam, v. 50. *Legiferæ Cereri, Δήμητρι θεομορφῶσα*. Vitæ cultu meliore

Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido, 60
 Candentis vaccæ media inter cornua fundit :
 Aut ante ora deum pinguis spatatur ad aras,
 Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
 Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
 Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem, 65

61. *fudit* quatuor Burm. cum plerisque Pierianis.—62. *Atqui* quatuor Burm. *autque* Exc. Burm.—63. Varie tentabat J. Schraderus: *Instauratque dapes votis*, s. *votas*, s. *Tyriis*, sed vid. notam.—64. *spumantia* Sprot. *sperantia* fragm. Vatic.—65. *fatûm* conj. Cuning. cf. inf. VIII, 627. *ignotæ m.* Witt. *quid vota furorem* Burm. ex Servio. *ferentem* Rom.

meliore invento jura ac leges sunt natæ, legitimaque cum his connubia. Servavit Servius ad v. 58 versus Calvi: *Et leges sanctas docuit, et cara jugavit Corpora connubiis et magnas condidit urbes.* Cur *Phæbo* et *Baccho* nunc sacra fiant, tantum conjectando causa reddi potest; forte tamquam diis Carthagine olim cultis; et si inter conjugales deos referri solent ex hoc loco; ut nuper factum a Passerio Vas. Etrusc. To. I, p. 40. De *Baccho* jam lib. I, 734 videmus. *Phœbum*, ut Solem, patrium Pœnorum numen esse puto, quod idem Saturno assimilabant Romani; et si Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Henderreich Carthag. p. 217. cf. h. l. Servius, qui parum constanter disputat, et Donatus. De *Junone* cf. ad lib. I, 15. Accommodavit Deæ Cœlesti, quod Romani ac Græci Junoni suæ tribuebant, quæ ζῳγία et γαμηλία erat.

62—64. Spectant ad extispicium, cujus causa victimæ cæduntur. Illa incedit ad *pingues aras*, pinguibus victimis, τὰ πικρὰ μνηία Homeri; ipsa adstat victimis extispicii causa cæsis. *Instaurat diem donis*, h. e. sacrificiis; proprie *instaurantur sacra*, quæ iterum curantur, seu repetuntur; et est voc. sacrum; sic V, 94: sed h. l. *dies*, h. e. dies festus, quo sacra erant facta; nova subinde sacra in alterum diem indicuntur: sc. ut exta meliora sibi contingant. Hinc *diem instaurare* Virgilii exemplo dixit etiam Statius et alii. Et tandem *instaurare* poetis omnino est facere, instituire; sic funus sup. III, 62, epulas VII, 146. VIII, 283, choros IV, 145. *spirantia exta*, palpitantia, ut Serv. Impatientiam expectationis exprimit τὸ *inhians*.

65—67. *vatum* ad extispicium v. sup. refer. *ignaræ mentes!* cujusnam rei? infelices

F f 2

ci8

Quid delubra juvant? Est mollis flamma medullas
 Interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
 Uritur infelix Dido, totaque vagatur
 Urbe furens: qualis coniecta cerva sagitta,
 Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius: illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictæos; hæret lateri letalis arundo.

66. *molles* alii, sed *mollis flamma* Burmannus tuetur. v. sup. II, 683.
 —67. *et deest* binis. *venit* sub Hamb. pr. a m. sec., male. v. Burm.
 —69. *ferens* tert. Mentel. *confecta* pr. Hamb., pro var. lect. —70.
Cresia Heinf. cum melioribus; etiam fragm. Vatic.; quippe Κρης, Κρησιος.
 Vulgo *Cressia*. n. *inter frondea* Hamb. sec. —71. *linguit* multi, jam apud
 Pierium, sed alterum doctius; item, *volatile telum* ex interpretatione.
 Sic quoque Goth. tert. a m. pr. —72. *pererrat* Hugen. et pr. Hamb.
 cum Goth. tert. v. sup. I, 384. *saltus silvasque p. Dictæos* aliquot Pier.
 cum fragm. Vatic. —73. *Dictæos* Sprot. *fatalis a.* Hamb. pr.

cis puta exitus et eventus con-
 filiorum et amoris Didonis.
 Commentarii loco sunt versus
 Sili VIII, 100 sqq. Ut au-
 tem omnia hæc inter se con-
 sentent, nec de amoris medela
 deos aditos esse existimes, vates
 memineris consultos esse super
 pace deorum exposcenda, ma-
 lis omnibus foenniorum aver-
 runcandis et mentis curis ac
 terroribus placandis. cf. Silius
 ibid. v. 124 sq. *delubra*, adi-
 tus delubrorum sup. v. 56.
 Exclamationem hanc ex poë-
 tæ persona jam olim nonnulli
 reprehenderunt. Quod tamen
 in epico poëta reprehendi pos-
 sit, non tam illud est, si ex sua
 persona affectum interponat,
 quam si *de sua persona* quic-
 quam intexat, quippe quæ a

carmine epico, quod enthusias-
 mum spirare debet, aliena sit
 necesse est; nisi forte poëtæ
 persona ad augendam carmi-
 nis vim et ipsa valere possit,
 aut ille nova Musæ invoca-
 tione animum lectoris adver-
 tat; ut aliquoties etiam in
 Messiadæ factum videas, v. c.
 lib. III pr. *mollis flamma*, le-
 vis, adeoque mobilis. *vivit*
 pr. de vulnere crudo. Ser-
 vius acceptum hoc ait pro
vescitur, quod ad ulcus potius
 spectaret.

68—73. Egregia perditæ
 amantis comparatio, in qua
 ornanda recentiores passim
 poëtæ laborarunt. Ex Iliad.
 λ, 475 sqq. ductam esse vo-
 lunt, Macrobbii forte aucto-
 ritate V, 6. Sed Homero poë-
 tam

Nunc media Ænean secum per mœnia ducit,
 Sidoniaeque ostentat opes, urbemque paratam; 75
 Incipit effari, mediaque in voce resistit.
 Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
 Iliacosque iterum demens audire labores
 Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
 Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80
 Luna premit, suadentque cadentia fidera fomnos:
 Sola domo mæret vacua, stratique relictis

75. *que abest a binis. opis* Gud. a m. pr.—76. *effari* Gud. a m. sec., antique. *affari* Zulich. *in v. recessit* Menag. alter, aberratione et alibi notata. v. Burm.—78. *que abest a Dorvill.*—80. *digressum* alt. Mentel.—81. *c. lumina* Menag. pr.—82. Burm. conj. *relicta Incubat* vel *relictis Exeubat*. Hoc alterum quoque Jo. Schrader. nec felicius aliquis conjiciat *stratisque relictis*, sed v. not.

tam hic nihil debere, jam Cerda monuit. *agens telis*, agitans, urgens, ornate, ut alias, v. c. Georg. III, 412. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in cervam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat. v. Burm. Capra forte melius a poeta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17 constat, *agrum Creticum silvestrium caprarum copiosum fuisse, cervo eguiss.* Adde Plin. VIII, 58. I, 83. Excusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda. Totus locus, qui sequitur ad v. 89 super amoris æstu, inter consummatissimos est et unicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII, ac post innumeras recentiorum poetarum in hoc argumento

contentiones. *Brevitatem* in summa rerum copia et dignitatem vix quisquam est assequutus, si forte affectum movere et aliis contigit.

75. *Sidoniae*, Tyro advectas, v. I, 363. *urbem paratam*, egregie, ut non opus esset, novam querere per longos errores, ut et Burm. post Serv. *convivia quærit*, desiderii nota inest, moram impatienter fert, dum cœnæ hora illuxerit.

80—83. De nocte sera agi, qua a convivio, sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit: hinc et *cadentia fidera*, occidentia exeunte nocte, v. ad lib. II, 9 Excurs. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunæ nitore minora fidera (cf. Horat.

Incubat; Illum absens absentem auditque videtque,
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85

85. *si pellere* Goth. *fec. si vellere* tert. Goth. *posset* Franc. *amantem* ali-
quot Pier. cum fragm. Vatic. *si f. p. imago* Romanus e glossa inter lin.

Horat. I Od. 12, 46—48) re-
ferri potest, sed de occasu lu-
næ sub exeuntem noctem acci-
piendum esse manifestum sit:
premit, occulit illa lumen
suum. Recte is, quisquis in-
ter cætera Serviana adscripsit:
an ipsa Luna suum lumen reprim-
mit, occidens et se obscurans?
vicissim, postquam per totam
noctem illuxerat. Decet au-
tem poëtam, certum ac de-
scriptum tempus ponere, pro
indefinito; et pro quacunq[ue]
nocte, quæ et illunis et illus-
tris esse potest, noctem ferenam
nominare. stratisque relictis In-
cubat: non uno modo hæc acci-
pi possunt: simplicissimum
est ita dicere: de nocte agitur,
convivis jam dimissis, unde domo
wacua. Nunc sola illa mæret
stratis incubans; hoc ut poëta
enuntiavit: mæret et incubat
stratis, et ornatus caussa adje-
cit: relictis a se; ut adeo amo-
ris æstu jactata lectum suum
reliquerit, mox iterum repe-
tierit. Obscuritatis quidem
vitio hæc brevitatis non caret;
a re tamen sententia non est
aliena; etsi Lucanus melius V,
790 Sic fata, relictis Exsiluit
stratis amens. Servius: relic-
tis, ab Ænea, inquit; atqui
torus conjugalibus eos nondum
acceperat: ergo convivalem
ille intellexit. Sane ea, quæ

antecedunt: *Sola domo mæret*
wacua, eam per thalamos ac
triclinia discursitantem indica-
re videri possunt; adeoque il-
la in eo triclinio, quo antea
erant cœnati, lectum, quo cum
Ænea adcubuerat, agnoscit,
iterumque ei incubat; quod
amantes facere solent, et quod
toties amantibus a poëtis tri-
buitur. vid. Ovid. Epist. X,
51 sqq. Sæpe torum repeto, qui
nos acceperat ambo—Et tua,
qua possum pro te vestigia tango,
Strataque, quæ membris intepu-
ere tuis. cf. Ep. XV, 149. Nec
dubitare licet, an strata de to-
ro convivarum dicantur. Sic
v. c. Ovid. Met. V, 34, ubi
de convivio agitur, ut stetit
hæstia toro, stratis tum denique
Perseus Exsiluit. Nec inf. 392
strata aliter quam de lecto,
quo sedent aut recubant in tha-
lamo seu cubiculo, dictum:
quandoquidem præcæ vitæ sim-
plicitas eundem torum in eo-
dem cubiculo et sedentibus et
dormientibus destinabat. Fa-
tendum tamen, etiam hanc
poëtæ rationem plus artis ha-
bere quam simplicitatis. Præ-
clare autem illud subjicitur:
illum absens absentem auditque
videtque; quod ornatissime
persequutus est Apollon. III,
453 sq.

84. *gremio; accubantium*
mensæ

Non cœptæ adfurgunt turre; non arma Juventus
 Exercet; portusve aut propugnacula bello
 Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
 Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

Quam simul ac tali perferens peste teneri 90

86. *inceptæ* Witt., sed in litura. *exfurgunt* Leid. un. pro var. lect. *arces* Puget. *arva* Zulich. pro var. lect.—87. 88. *Exercent* alii et mox *parat*. Medic. *parent*. *portusque*—*pendent*—*que* etiam nonnulli. *haut prop-* Goth. pr. *portas* conj. Jo. Schrader.—89. Trappius et Cuninghamus malebant *æquanda*; sed nil necesse. Etsi imperfecti muri, tamen jam æquabant cœlum.—90. *a tali* Reg. et tert. Mentel. *in tali* Gud. *per-* *ferens* aliquot ap. Pier. et sic ap. Diomed. II. *præferens* Ven. et Witt. v. inf. 297 et 448.

mensæ habitum animo reputa.
 cf. Burm. et v. ad I, 717, ubi
gremio fovet.

86—89. *arma exercet* exquisitius quam, se in armis; et mox *pendent* pro sunt, et *minæ murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes, hoc simplicissimum et usu poëtæ frequentatum. sup. I, 162 *Hinc atque hinc vastæ rupes geminæque* minantur *In cœlum scopuli*. De eminentiis murorum ac pinis, ἐπάλξιον, acceperunt jam veteres. v. Serv., sed hoc sensu *minæ* technicum, adeoque vix poëticum, et seniorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. Burmann, de initiis operis, quæ egregios muros promittebant et minabantur; vix bene, *machina simpl.* moles, ædificium: sic melius puto, quam de tignis statutis et colligatis, quibus insistent, qui muros conficiunt (nobis *Gerüste*).

90 sqq. Habuit poëta Apollonium Rhod. quem sequeretur in consiliis Junonis et Ve-

neris conferendis. v. lib. III pr., sed suo argumento ac consilio præclare accommodavit singula. Juno tantum abesse videt, ut ex tempestate commota Trojanisque in Africæ littora eiectionis quicquam sibi res procedant, ut potius Trojanis hoc ipsum hospitium saluti sit. Mutatis igitur ex re consiliis, servatos hos se invita Trojanos arcere saltem studet ab Italia, idque agit, ut Trojani cum Pœnis una civitate jungantur. Hoc se effecturam sperat, Æneæ cum Didone conjugio inito. Approbare hoc consilium parat Veneri; quæ, cum satis teneret, fatale esse Æneæ, ut in Italia confidat, dissimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memorat; cæterum rem Junonis arbitrio permittit, utque Æneas cum Didone congregiatur, facile patitur, cum ad summam causæ nihil inde mali timendum esset.

90—92. *peste*, exitioso morbo, amore. cf. I, 712. *famam*,
 h. e.

Cara Jovis conjunx, nec famam obstare furori ;
 Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis :
 Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 Tuque puerque tuus : magnum et memorabile
 numen,

Una dolo divom si femina victa duorum est. 95
 Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra,
 Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
 Sed quis erit modus ? aut quo nunc certamina tanta ?

91. *Clara*, quæ sollennis varietas est, hic a nemine enotatur. *furenti* Hugon. *pudori* pr. Hamb. et Ven. cum Romano, facili lapsu. Sic inf. X, 398.—92. *allegitur* alter Menag.—93. *ac sp.* Wall. *alta* Ven. *feretis* Leid. un. a m. fec.—94. *numen* sane habent veterrimi et præstantissimi Picrii, Heinſii et Burm., qui illud adeo tuentur. Accipiendum : *magnum vero et memorabile erit numen vestrum*, vestra potestas, vis, h. e. vos, dii, si circumveneritis duo unam feminam. Paulo tamen contortius ita dictum videtur. Contra sollennis formula, *memorable nomen* (cf. sup. II, 583), et hoc Ge. Fabricius præferebat, et est in aliquot Picrianis et in uno et altero scripto Heinſ. et Burm. nonnullisque editis. Exempla jam Burm. concessit in alium usum. Ovid. Met. X, 608 *seu vincar habebis Hippomene victo magnum et memorabile nomen*; præferremque adeo sine hæſitatione, nisi alterum, quod semel receptum, et ipsum poëta dignum, forte adeo magis epicum esset. Sed et in ipso Ovidio *Bacchi memorabile Thebis Numen* erat Met. IV, 416 occurrit. *venerabile nomen* Hugon. *mirabile nomen* Leid. un.—95. *si femina capta* Leid., quod egregie dolo convenit, sed v. Burm. *est* deest tribus.—96. *te numina nostra* Zulich. a m. pr. Hamb. pr.—97. *Suspectisque* Ven. male.—98. *erat* Medic. a m. pr. v. Burm. ad Lucan. IX, 706. Vulgo : *quo nunc certamine tanto*, mirus codicum consensus in læſione vitiosa. Etsi enim bene supplere possis *uteris ?* vel *opus est ?* tamen ea forma esset profaica, et perpetuus loquendi usus elegantior fert *quo nunc certamina tanta ?* Lapsus quoque librorum manifestus

h. e. famæ curam; non illam jam malæ famæ metu revocari. cf. v. 170.

93—98. *spolia* ornate pro victoria. *puer, παῖς*, filius, res nota vel ex Horatio. *numen*, sc. erit vestrum, h. e. vos dii,

si circumveneritis duo unam feminam! v. var. Lect. Simile acumen et exemplum in-veſtivæ v. apud Tibull. I, 6, 3. 4; et Leonidæ in Anthol. IV, 12, p. 464. 96. *Nec plane ignara sum te suspectam habuisse*

Quin potius pacem æternam pactosque Hymenæos
 Exercemus? habes, tota quod mente petisti:
 Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
 Communem hunc ergo populum, paribusque re-
 gamus

102

Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
 Dotalisque tuæ Tyrios permittere dextræ.

Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
 Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)

manifestus sit ex antec. quo, h. e. quorsum, quod pro sexto casu acceperant; itaque emendarunt ita jam Heinf. Marklandus post Harium et Burmannus. Inter Servianas interpretationes etiam est, quo nunc certamen tantum, et in Reg. glossa, habere, ut hoc aliquando in codd. fuisse vel hinc colligere possis. et quo Witt. Reg. discrimine tanto Parrhaf.—99. que abest a tribus.—100. quod teta tres alii cum Goth. pr.—120. ergo hunc duo. populum hunc ergo duo alii.—104. Dotales Tyriisq; tuæ Witt.—105. s. voce Vratiff. et Hugén.—106. averteret vetustiores satis constanter; et is poetarum usus loquendi; alii Pierii et Heinf. cum al. et D. adverteret. cf. Burm. Prætulit alteram lectionem jam Servius. Libycis oris pr. Rottend. a m. fec. et Zulich.

buisset Carthaginem. cf. I, 671. certamine tanto? sc. opus est. yid. var. Lest.

100. habes, t. conf. sup. I, 675 sqq.

102. paribus auspiciis, bene Serv. æquali potestate. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a comitiis petitum et ab imperio militari; nunc par et æquale tutelæ jus Veneri et Junoni in Tyrios et Trojanos fore.

103. 104. Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Æneæ expressit Juno: liceat Didonem servire, in potestatem venire, nubere, marito Phrygio, externo et exsuli; de

Phrygum contemtu ex gentis mollitie nunc nolim cogitari; et liceat eam permittere dotales, in dotem asferre, Tyrios, Carthaginis regnum, dextræ tuæ, tibi tamquam foerui a nuru. Servius omnia ad coëmptionem refert, qua Dido in marito Phrygii potestatem quasi emptione per æs et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit.

105—107. simulata mente, δολοφρονέεισαν, ut Homerus aliquoties. averteret signantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem. ingressa simpl. orationem. Servius hanc vocem insidiarum significationem habere

Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?

Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.

Sed fatis incerta feror, si Juppiter unam 110

Esse velit Tyriis urbem Trojaque profectis,

Miscerive probet populos, aut foedera jungi.

Tu conjunx: tibi fas animum tentare precando.

Perge: sequar. Tum sic excepit regia Juno:

Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod
instat, 115

Confieri possit, paucis, adverte, docebo.

Venatum Æneas unaque miserrima Dido

107, *aggressa* Sprot. et alter Hamb. — 108. *Abnegat* Ven. — 109. *factum* tres Burm. a m. pr. *factum* malebat Vonk. Lect. Lat. p. 152, sed *factum*, ubi hoc factum, effectum fuerit, quod vis. — 110. *factis* Gud. a m. pr. — 112. *Miscerique* tres Burm. *jubet p.* aliquot Pier., male. *foedere jungi* Ven. Franc. et Erf. quod suavius; sed alterum videtur doctius. — 113. *mollire* Leid. un. pro var. lect. *se tentare*. — 114. *Perge modo* Witt., sed in marg. al. *sequar*. — 115. *ille* un. Leid. — 116. *Confieri* in Rom. et Longob. Pierii et quatuor Heinsii, qui copiose illustrat; reliqui fere corrupte *Quod fieri*, *Quo fieri*, *Hoc f.* *Quid f.* *An f.*, forte quod scriptum erat *Cosferi*. Medic. a m. pr. *Quod f.*, et a sec. *Comf.*, Sprot. et pro div. lect. Rottend. pr. *Conferrri*, Gud. *Quod f.* in litura. Ed. Ven. *An f. valeat*. Goth. sec. *Compleri*.

habere vult. Etiam sic mox
excepit.

109. *Si modo*—*factum fortuna sequatur*, si modo, facto hoc quod vis, eventus optatus sequetur, *ἴαν παραδραμείται* vel *συμδραμείται ἢ τύχη*, adeoque si res ipsa votis tuis respondebit.

110—113. *Sed incerta sum super fatis*, dubito, an J. Cum cæteris comparare solent Iliad. ξ, 211 sqq.

115. *Mecum erit iste labor*. Ex antiquo, puto, sermone, Imitatorem Burm. laudat Silium VIII, 330 *Mecum erit hæc prorsus pietas*. Puto, pro mihi, apud me erit, mihi incumbet, curæ erit. Epit. Iliad. 93 *mecum labor iste manebit*; etiam ex h. l. cf. sup. ad I, 675. Mox *miserrima Dido*, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserrum*.

120.

In nemus ire parant, ubi primos craftinus ortus
 Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem. 119
 His ego nigrantem conmixta grandine nimbum,
 Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
 Desuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
 Diffugient comites, et nocte tegentur opaca :
 Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem 124
 Devenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas,
 Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
 Hic Hymenæus erit. Non adversata petenti

118. parent Leid. *primus* Medic. et emendatum *primum*; etiam Rom. *primus*. Dorvill. *primos ubi*.—119. *intexerit* Goth. sec.—120. *Hic ego* margo Nascimb. *ingentem* Zulich. a m. pr. *cum mixta* Wall. *permixta* Ven.—121. *silvasque* Witt. In Goth. sec. hic versus post sequentem est collocatus.—122. *movebo* Gud. et duo alii ex interpr.—123. *De-* *fugient* Sprot. *Dum fugient* Hugén.—125. *Deveniunt* Sprot. *fit mihi* Hamb. alter; sollenni errore.—126. Idem versus 1, 73.—127. *aver-* *sata* olim lectum, testante Servio, et sic Romanus.

120. Ergo habemus et hic Junonem *ἡσυχαιοβόδου*. conf. sup. I, 42 de Minerva.

121. *alas* jam Servius de equitibus accipiebat, quem sequuntur alii viri docti, ut illi *trepidant*, festinent. Sunt sane *alæ* equitatus sociorum; tum omnino equitum turmæ. Verum tam absolute alas hoc sensu poni, cum nihil, quod eo ducat, adjunctum sit, merito mireris. De illis, qui indaginem constituunt, aut qui silvas agitant, ut feras excutiant, alii: vid. Burm. Sed id non minus ad arbitrium fit. Cum in venatione versemur, accommodatissima mihi semper visa est illa ratio, ut *alæ* de pinnis in for-

midine acciperentur; hæc *trepidant*, motu tremulo, *saltusque indagine* et plagis *cingunt*. Sillii auctoritatem huic interpretatoni laudari posse puto lib. II, 419, ubi h. l. respicit: *it clamor ad auras Latratuque canum subitoque exterrita nimbo Occultant alæ venantum corpora silvis* h. e. venantes latebant post alas indaginum. Possis etiam *Dum trepidant* absolute accipere, dum trepidatur, dum studio venandi omnes tenentur, dumque *alæ saltus indagine cingunt*, h. e. saltus retibus cinctus est: Ita interpunges: *Dum trepidant, alæ saltusque indagine cingunt*. Forte hæc ratio omnium est maxime expedita.

128.

Adnuit, atque dolis rixit Cytherea repertis.

Oceanum interea furgens Aurora relinquit.

It portis jubare exorto delecta juvenus. 130

Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,

Massylique ruunt equites, et odora canum vis.

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi

Pœnorum expectant: ostroque insignis et auro

Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit. 135

Tandem progreditur, magna stipante caterva,

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

129. *Occasum* i. Hamb. pr. *fulgens Aurora* Ondart. similem diversitatem apud Ovid. II Fast. 500 notat Burm. *relinquit* Heinf., prætulit e. Medic. et Sprot. et Pierianis nonnullis, quibus adde Romanum. *Vulgg. reliquit.*—130. *jubare exorto* Hamburg. alter. *dilecta j.* tres Burm. *turbata j.* Excerpta Burm.—131. *et lato* Carif. I Inst. Gramm.—132. *Massylii, Masylia, M. ssali, Massali, Massili*, varie corrumpitur vox in codd.—133. *in thalamo* Goth. fec. *in limine* Montalb.—135. *Stant* Zulich. *et fr.* Witt., ac Nonius in *ferus. mordet* alter Hamb.—137. *in picta* fec. Moret.

128. Venus rixit insidiosa Junonis oratione, quam scilicet ejus consilia eventum non habitura esse bene nosset. v. ad v. 90. *dolis repertis* Servius compertis vel deprehensis interpretatur, idque Burm. sequitur; vix fatis ex usu sermonis; malim *dolos repertos*, excogitados a Junone, inventos, intelligere, ut *consilia reperta* et similia. Et sic sup. II, 164 *scelerum inventor Ulixes. rixit dolos r.* fuisset vulgaris ratio.

129. Homericum Ἡὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὀκεανοῦ ῥοάων Ὀρεντο passim obvium.

130—132. Cf. Gratii Cynege. 223 et Intpp. *jubare* h.

I. folis. Nimis subtiliter Servius de lucifero. *Massyli* h. I. simpl. de Afris. *odora canum vis*, nota forma Homericæ βίη Περιάμωιο; proprie canes robusti. *fida canum vis* jam Lucretius prævererat. cf. Wesseling. Obsf. II, 14. *odorus* nove, qui odoratu excellit, sagax.

133. *cunctantem*. Serv. morabatur studio placendi. Nisi hoc nimis acutum est. Etiam hanc elegantiam Homerus non esset sectatus. *cunctantem* addere poterat poëta ornatus causa, cum *expectant* posuisset.

137—139. Chlamyde est induta purpurea, ejus oras ambit

Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Nec non et Phrygii comites, et lætus Iulus, 140
 Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
 Infert se socium Æneas, atque agmina jungit:
 Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
 Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,

138. *ex humero* multi codd., sed meliores et Virgiliana ratio defendunt alterum *ex auro*. Sic Rom. et alii ap. Pier., quem vide, et Medic. et alii Heinſiani. *nodantur et auro* Sprot. ex interpolatione. Ingratum *τὸ cui*. —140. *Tyrii c.* Rom. et nonnulli Pierii; forte ex v. 162. *et pulcher Iulus* Sprot. et pro var. lect. pr. Hamb., sed *lætus* accommodatius h. l., ut bene Burm. observat.—144. *Delon* alii, sed Virgilius enuntiationes latinas in his amat, ut Heinſ. docuit.

ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. cf. inf. V, 259. *crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, aurea fascia, vel et Serv. aureo reticulo, quod colligit comas, quæ Græcis *κροβύλη* (usitatius *κροβύλος*) dicitur. Reticulum est aliis. *Fibulam*, *περόνην*, non nisi in tunica vel chlamyde locum habuisse satis, puto, constat: itaque h. l. *vestem* chlamydem intelligemus, venatoribus gestari solitam. Fibula autem in humeris colligebat ac retinebat tunicam, etiam chlamydem: hanc interdum in pectore. Nec tamen talis fibula bene *subnectere* eam videri potest. Dicendum itaque, fibulam hic esse in balteo seu cingulo, quo tunica succingitur: ut inf. V, 312, 3. cf. XI, 776 et not. Supra 1, 320 *nodum* dixerat: *nodoque sinus collecta fluentes*; h. e. balteo. Ubi cf.

not. Nam, ut fibula inferiorem vestis oram substringat altius, nostri moris esse potest, vix antiqui.

141. 142. *pulcherrimus*, Veneris munere puta. lib. I, 589 sqq. *agmina jungit*, Trojanorum cum Tyriis, ait Burm. Scilicet dicendum est, esse exquisitiorem poëtæ formam: *jungere agmen* vel *agmina* pro *adjungere se cum agmine suo*. inf. XI, 145 *Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt agmina*, *adjungunt*. Comparatio autem ita fit: *ipse infert se talis, qualis infert se Apollo*—; *Ipse graditur*— *Haud aliter*.

143—149. Locus exquisita doctrina expolitus: Æneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros duccendos: re, ad veterum, imprimis Græcorum, sensum omnium maxime augusta; ut sup.

Instauratque choros, mixtique altaria circum 145
 Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
 Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
 Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
 Æneas: tantum egregio decus enitet ore. 150
 Postquam altos ventum in montis, atque invia lustra,

145. *instaurantque* Leid. un.: ita res transferretur ad *Cretes et Dr.*
Instruxitque Hugen. *que* post *mixti* deest alteri Menag.—146. *Curtes*
Dryopesque pr. Hamb., memorabilis lectio; nisi quod ab interpolatore
 esse potest, qui metrum laborare putabat. *Curetesque Driopesque* Regius.
Cretes Dr. alii. Fuit forte versus Græci poetæ: Κρητῆς τε Δρύοπις τ' ἠδὲ
 εἰκαστοὶ Ἀγάθυρσοι. *Agathyrsi* scribunt fere librarii.—147. *Inde* Exc.
 Burm. a pr. m.—148. *Fronte* Medic. et Menag. pr. *fluentes crines*
 Parrhaf. *fugiens* Exc. Burm. a pr. m. *cingens* pr. Moret. *furgens* aut
 Goth. sec.—150. *emicat* pr. Hamb. pro var. lect. *auro* Leid. et
 Ven.—151. *i. saxa* Parrhaf.

sup. I, 498 Dido comparabatur
 cum Diana. Hieme Pataris
 Lyciæ exacta, narratur deus
 adire Delum, fectorum sollenni-
 um tempore instante. Insti-
 tuuntur chori in dei honorem;
 sed augustius est, quod ipse de-
 us choros parat. *instaurare*
 cum dilectu; est enim voc. reli-
 giosum et sacrum. Ducitur
 chorus ab iis, qui vel sacra
 curant, vel frugum primitias
 Delum apportant: sunt Cre-
 tentes, Dryopes et Agathyrsi
 seu Hyperborei; ii fremunt
 circa aram, saltant ac cantant.
picti Agathyrsi, ut *picti Geloni*,
 Ge. II, 114, ubi de stigmati-
 bus acceperant Serv. et Clau-
 dian. in Ruf. I, 314. At
 Mela II, 1. 2. 86 *Agathyrsi*
ora artusque pingunt; ut quique
majoribus præstant, ita magis vel
minus: cæterum iisdem omnes

notis et sic ut ablui nequeant.
 Nec aliter quam proprie pictos
 ex eo loco eos præducent Solin.
 et Ammian. conf. Salmaf. ad
 Solin. p. 133. Adveniens deus
 descendit de Cyntho, qui tem-
 plo imminet, redimitus laurea
 vittæ aureæ innexa, et pharetra
 ex humeris pendente. Sed ma-
 jus phantasma, quod *tela sonant*
ex humeris, deo incedente, quod-
 que crinem *fluentem*, effusum,
 qualis Apollinis est, ipse *premit*
fingens fronde et *auro implicat*,
 vitta aurea, diademate. De
 cæteris v. Exc. II ad hos versf.

149. 150. Duplex igitur
 comparationis momentum et
 concitatoris incessus et pul-
 chritudinis: tam alacri gressu
 et ipse tam pulcher incedebat
 Æneas.
 151—155. In v. 152. 153
 potest Homerus observatus esse
 Iliad,

Ecce feræ, faxi dejectæ vertice, capræ
 Decurrere jugis, alia de parte patentis
 Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
 Pulverulenta fuga glomerant, montisque relin-
 quunt. 155

At puer Ascanius mediis in vallibus acri
 Gaudet equo : jamque hos cursu, jam præterit
 illos,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
 Interea magno misceri murmure cœlum 160

152. a vertice Goth. tert.—153. de rupe Hugén.—154. Transmittunt poëta e Lucret. petiit lib. II, 325 : momente Macrobio VI, 4 p. 594. campos cursu Menag. sec.—159. discendere Sprot.—160. fulmine a pr. m. Wall. turbari m. Goth. sec. et Erf.

Iliad. δ, 106—108. dejectæ h. l. quæ se dejecerant, quæ defilierant. Cervos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. De cervis in Africa cf. sup. I, 184. 156—159. Juvenilem exultationem facile sentis. Sed simul expendendus verborum dilectus — quam contemptim, pecora inertia ! Importunum est, illud in memoriam revocare, quod Ascanius Paphum a Venere avectus erat lib. I, 691 sqq. neque nunc eum rediisse poëtæ erat monendum, in re, quæ ministerio divino non amplius indigebat. cf. Burm.

160 sqq. In copia et ornatu brevitate et vim agnosce. *Tecta* omnino loca, quibus tegimur : arbores, cavernæ etc.

cf. Cerda. Concubitus ipsum filii quis miretur, aut poëtæ pudorem in eo multis verbis prædicet ? quasi vero in epico carmine consuetudinis cum muliere descriptio accurata dari debuerit. Quod in cæteris honestati studet poëta, ad temporum magis quam ad poëtæ indolem referendum videtur, diversum scilicet ab Homero ævo. Quod denique honesto nuptiarum ac conjugii nomine furtum hoc amantium prætenditur, id ad servandam personæ dignitatem in Ænea et Didone pertinet. Putant Intpp. Calypsus speluncam Virgilio obversatam. Quod v. 165 sub ingressum speluncæ non *pius Æneas*, sed *dux Trojanus* appellatur, eximio poëtæ iudicio factum,

Incipit. Insequitur conmixta grandine nimbus.
 Et Tyrii comites passim, et Trojana juvenus,
 Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
 Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
 Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem 165
 Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
 Dant signum: fulsere ignes, et conscius æther
 Connubiis: summoque ulularunt vertice Nymphæ.
 Ille dies primus leti primusque malorum
 Causa fuit. Neque enim specie famave movetur,

161. *comitata* g. aliquot Pier., male. *nimbus* Ven.—162. *At T.* pr. Hamb.—164. *Testa* pr. Moret., an *tesqua* rogat Burm.—166. et ante *Tellus* a multis abest; itaque eleganter conj. Heinf. *Primæ Tellus et pr. J.*—167. *Dat* Franc. Goth. pr. *ignis* Exc. Burm.—168. *Connubiis* Heinf. e melioribus post Pierium., assentiente poetarum usu; alii *Connubii*. Rottend. *Conjugii* a m. pr. *Conubio* un. Pier.—169. *laborum* pro div. lect. pr. Rottend. et pr. Hamb. et sic Jul. Philarg. ad II Georg. 168. Verum potest illa lectio ex Æn. VII, 481 huc revocata videri.—170. *famaque* duo. *fama spemve* Goth. tert. *moretur* Sprot. *moratur* Dorvill.

factum, Steelius post Addisonum observasse fertur; nimis argute utique. Nam epicis poetis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quæ tantum ad ornatum et varietatem valere debent.

166—168. Mala nuptiarum omina enarrare debebat poeta et videtur enarrare: motum terræ, aëris fragorem vento concitati, fulmina, et per montium juga auditos clamores vel ululatus, quæ omnia, cum tempestate et procella magna interdum conjuncta, præclare ad deas pronubas, Tellurem et Junonem, et ad Nymphas,

tamquam carmen nuptiale canentes, referuntur. conf. Ovid. Epist. VII, 95. 96. *Prima* malim pro *primum* accipere; arguuntur videtur Burmann. Ad ululatum Nympharum cf. Apollon. III, 1217. Tellus interdum cum Vesta, inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca. v. Serv. ad h. l. et Passer. *Vas. Etrusc.* To. I, p. 4, nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. cf. Orphicos Hymnos XXV.

169. Dies ἀρχινακος Homero voc. Iliad. ε, 63. Mox *species*, pro decoro positum videtur;

Nec jam furtivum Dido meditatur amorem :
 Conjugium vocat ; hoc prætexit nomine culpam.

Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbis :
 Fama malum, quo non aliud velocius ullum ;
 Mobilitate viget, viresque acquirit eundo ; 175
 Parva metu primo ; mox sese adtollit in auras,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.

172. *protegit* tres Burm., male.—173. *Libyes* aliquot Pier. et ed. Ven. *fit* Goth. *seq.* *magna fit* Gud. cum trinis aliis Burm.—174. *qua non* Romanus et Medic. adeoque libri vetustissimi ; acc. Rottend. pr. a m. pr. et sic Gudianum habere in Cortii Exc. notatum video. Etiam Servius ita legi testatur. Nec tamen Heinf. recipere ausus, etsi impense placeret. Neque id a poëta profectum arbitrator, sed a librarii errore. *violentius ullum* Hamburg. sec.—175. *adquirat* ex antiqua scriptura post Pier. emendavit Heinf. Vulgo *acquirat*. Gud. a m. sec. *anquirat*.—176. *parva modi* vel *modo*, h. modulo, mensura ; ut Avien. 1351 *magnus uterque modi* ; conj. Jo. Schrader. in schedis : *senferat forte metu* haud satis aptum esse : ut in Exc. ad h. v. monui.—177. *Ingrediturque solum* Macrob. V Sat. 13, at c. 3 vulgata lectio. cf. inf. X, 763. *polo* Erf. a m. sec.

videtur : fere ut, speciosa res, speciosum nomen. Non jam dedecoris vel infamix metu movetur.

171. 172. Nec jam clam amat, non celat amorem. *prætexit culpam nomine* exquisitius quam vulgare *nomen culpæ*, obtendere, ad excusationem. vid. inf. 500.

173—188. Nobilissimus de Fama locus. Velocitatem monstri ait augeri ipso cursu ; crescere et ipsam speciem ; mox v. 180 addit esse illud alatum, toto corpore plumis, oculis, oribus auribusque confutum ; in cæteris v. 184 sq. affimulatur strigi. De reliquis in h. l. v. Excurs. III. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit poëta,

Iliad. δ, 440—443, forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, inprimis in versibus 176. 177. *mox sese attollit* etc. Virgilium æmulatus est Ovid. XII Met. 39 sqq. et feliciter Staius Theb. III, 426 sqq., ubi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 sq. et Ovidium et Virgilium expressit.

173. Odyss. ω, 412 ὄστρα δ' ἄρ' ἀγγελος ὄκα κατὰ πτόλις ὤχετο πάντη.

174. 175. Fama velocissima est : *malum*, ut pestis, res perniciosa, h. l. in personam versa, dea seu monstrum ; est eadem *mobilis*, celeris. Verba ex Lucretio petita VI, 340.

176. Primum *parva metu*, metuens scilicet redargui, ut

G g bens

TOM. II.

Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Cœo Enceladoque so-
rorem

Progenuit, pedibus celerem et pernicipibus alis. 180
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt cor-
pore plumæ,

Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat cœli medio terræque, per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina fomno. 185
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,

178. *inritata* Heinf. e Medic. et aliis scripsit. *iritata* volebat Pier. pro vulg. *irritata*. cf. Burm.—179. *Cæo* al., male. Nam *Koios*. cf. ad Georg. I, 279. *Cœo Celeo*que Exc. Burm. *Anclado*que Menag. pr., ut al. *Encelado* sorores Parrh. *sorore* tert. Mentel.—181. *quod* Rom. Mentel. pr. *sunt quot* Hugén. *pectore* Oudart. et Wall.—182. *Pervigiles* s. pr. Hamb. *sub*sunt Franc. Parrhaf. et plerique Pier. *sub*eunt Ven. Wall. cum Goth. tert. *oculos sub*tus Schol. Lucani lib. I, 472. *oculis sub*sunt ed. Ven. *mirabile visu* Exc. Burmann. a m. pr., sed aliunde repetitum.—183. *ore* alter Menag. *auras* Gud. a m. pr.—184. *in medio* Goth. tert. *per umbras* aliquot Pier. et Burm.—185. *stridet* oblongus Vatic. Pierii et sec. Rottend. *declinat* Leid., ut int. *se. lumina* multi ap. Pier. et Burm. *lumine* pr. Moret. *cælo* alter Hamb. a m. pr.—186. *Et nec* pro *Luce* Goth. sec. *summo* Hugén. et tert. Mentel. a m. pr. *vertice* pr. Hamb. pro var. lect.

bene Cerda; cohibet se, quod initio cautius loquatur, ait Serv., mox sumta licentia altius exsurgit. Respiciunt hæc incrementa rumoris ex ipso progressu.

178—180. Genealogia antiqua, Hesiodæ similis. Cœum Terra ex Cœlo, vid. Theog. 133. 134, vel ex Tartaro peperit. Sic et Gigantes ex Cœlo: Apollod. I, 6, 1,

in quibus *Enceladus* ibid. f. 2; de eo sup. III, 578. cf. Hygin. præfat. ibique Munke. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiæ facile Famam adnumerare potuit. *ira deorum*, irata diis propter Titanas in Tartarum conjectos; ut et Apollod. I, 6, 1, ubi cf. Not. p. 67. 68. Apollon. II, 38. 40. 183. Ornate pro, tot ora ei sunt et aures. Mox 184 sq. strigi

Turribus aut altis, et magnas territat urbis;
 Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
 Hæc tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat: 190
 Venisse Ænean, Trojano a sanguine cretum,
 Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido;
 Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
 Hæc passim dea fœda virum diffundit in ora. 195
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
 Hic Hammone fatus, rapta Garamantide
 Nympha,

188. *parvique* Goth. pr.—189. *dum, cum, tunc* in libb.—191. *a* deest Medic. et pluribus aliis, ut et alibi. v. ad I, 19. cf. Burm.
 —192. *munere D.* Menag. pr.—195. *diffudit* aliquot Pier. et Burm.
 —196. *curfu detorquet* Gud. a m. pr. sc. *se*, non male, inquit Heinf.
 Sed cf. Burm. *Iarban* Heinf. e Medic. et aliis; vulgo *Iarban*, etiam
Hiarban, *Hiarban*, *Hiarba*.—198. *Amnone* duo Goth. puto et alii.
Agaramantide Dorvill.

frigi similem cogita vel bu-
 boni.

193. *hiemem*. Non proprie accipiendum, ita ut Æneas totam hiemem apud Didonem exegerit, id quod alia haud admittunt (v. Excurs. II ad lib. III). Verum, cum jam sub ætatem extremam hæc gererentur, ita ut hiemale tempus instaret, invidiose id jam fieri dicitur, quod fieri poterat; nisi alia incidissent. *quam longa*, ut Græci, h. e. hiemem totam, cf. inf. VIII, 86 et sæpe al. *hiemem fovere* exquisitè, hiemale tempus luxui

dare, ut bene Pompon. Proprie foventur amores per hiemem.

194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiæ. *turpi c.* inhonesto amore. vid. Serv. Mox. *aggerat iras* exquisite pro auget.

198—202. Iarbas itaque Jovi Ammoni patri novas in his terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Jovis Ammonis in Marmarica huc referri non debebat; sed ad ejus exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est nova sacra invehisse. cf. 206.

G g 2

207.

Templa Jovi centum latis inmania regnis,
 Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem,
 Excubias divom æternas; pecudumque cruore
 Pingue solum, et variis florentia limina fertis.
 Isque amens animi, et rumore adensus amaro,
 Dicitur ante aras, media inter numina divom,
 Multa Jovem manibus supplex orasse supinis: 205
 Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis

199. *Jovis* Montalb. et Wall.—201. *Excubiasque deum* aliquot ap. Pier. *externas* Hugén. *pecurumque* L.cid.—203. *incensus* Exc. Burm. *amore* Gud. a m. pr.—204. *munera* olim lectum Servio teste: qui addit: “hoc est, in media precatatione deorum.” Immo vero: inter sacra. Et hæc lectio valde arridet.—205. *supinis* scrib. in binis ap. Burm.—206. *Juppiter* mss. et viri docti. Antiquiorem tamen scripturam una *p* fuisse non dubito; nam, ut scriptura pronuntiationem metri respectu in his sequeretur, serius factum. *Maurisia* al. ap. Pier.

207. Potuit Virgilius Græcum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debere, uti ex Apollonio Rhodio ejusque Schol. intelligere in promptu est. Et Cyrenæorum domesticum aliquod fuit mythologiæ systema. Cæterum poeta huic homini Mauro ritum sacrorum Romanum aut Græcum tribuit; quod poetæ facere licet: faciunt idem historici, sed minus perite. *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. cf. ad Ecl. VIII, 44. *rapta* ad stuprum. v. sup. ad I, 28. *posuit et sacraverat* pro posuerat; nota enallage; junctura mox paullo durior: *sacraverat* ille ignem perennem in aris, et solum pingue cruore pecudum, h. e. sacrificia magno numero, et

limina florentia fertis, h. festos sollennesque dies. *centum ut* I, 416 Veneri Paphiæ *centum aræ* calent ture. *vigilem ignem, Excubias divom æternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et excubandum est. Ignis hic æternus ex Jovis Ammonis religione petitus putandus; nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orac. defect. p. 410 B. Cæterum Callimachum ante oculos noster habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq., ut etiam ad illum locum monitum. *et v. f. limina fertis* simpl. ad religionem in sollennibus sacris ornandi templorum fores corollis referendum. Mox 204 *media inter numina divom*, simplic. ante signa deorum.

206—210. Tales preces sapius

Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
 Adspicis hæc? An te, genitor, quum fulmina
 torques,

Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
 Terrificant animos, et inania murmura miscent? 210

Femina, quæ nostris errans in finibus urbem

Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,

Cuique loci leges dedimus, connubia nostra

207. *choris* Leid. *odorem* Dorvill. *amorem* alter Hamb., *perperam*.
Honor de libatione in deorum honorem facta, frequens ap. poetas.—
 208. *Respicis b.* Franc. *Aspicis hoc* Dorvill. *hæc genitor, an cum tua Venet,*
an næ vel ne mss. Pier. *torquens* Medic. et Leid.—209. *oremus* Dorvill.
 —210. *immania m.* Dorvill.—212. *Exiguam* Medic. a m. pr. *posuit*
pretio pr. Hamb.—213. *Cui leges dedimusque loci* Leid. et Hugén. *locis*
 Wall.

pius occurrunt; primo loco Iliad. η, 446 sq. et al., sed, quod tam impiam vecordiam Iarbas tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingenii accommodate fecisse videri debet. Vide modo Herodot. IV, 173 et 184. *Maurusia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, ap. Justinum XVIII, 6 *Maxitani* sunt, iidem forte, qui *Maxyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, sive improprie Mauri a poeta dicti (inf. 320 *Nomades*), sive ut illi ab initio illas terras tenuerint, quas temporum successu Numidæ occuparunt; quamquam et hi origine Mauri esse potuerunt. Nam Numidarum nomen non tam stirpem quam vitæ genus. h. e. Nomadum, designat, pluribus diversæ stirpis

populis commune. *libationem* epulis factis (v. I, 728) omnino pro cultu sacro ac religione dixit, ut poeta. *toris pictis* v. sup. I, 708, ubi tamen melius locum suum tueri videntur quam inter Mauros. *Adspicis hæc?* formulam illustrant ex Iliad. η, 448 et ex Euripide. v. Guell. *cæci ignes* h. l. plus quam occulti, invisi; sed, vel qui vani, inanes, sunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quasi cæco impetu. Male Serv. et alii: quorum origo et ratio ignoratur. *tonitrua miscent*, h. l. turbant, animos, aut ignes *m. murmura*.

211. De re v. lib. I, 365 sqq. 212. 214 *litus arandum*. Argutantur intpp. Est littoralis plaga et ager in terra mari vicina. *loci leges dedimus*, jus, imperium: adeoque locum.

Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
 Et nunc ille Paris, cum semiviro comitatu, 215
 Mæonia mentum mitra crinemque madentem
 Subnixus, raptu potitur: nos munera templis
 Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem;
 Talibus orantem dictis, arasque tenentem,

214. *Depulit* Leid. pro var. lect., sed alterum voc. proprium. v. Burm. at Steph. et codd. Servii. *Æneam* aliquot, hinc Parrhaf. *Æneam* in sua regna v.—215. *At nunc* Hamb. pr., male. v. Burm.—216. *M. m. barba* Nonius in *subnixus*. *Mæonia* male vulgo scribitur.—217. *Subnexus* Leid. un., et sic jam Gevart. et Salmaf. maluerant. Adde Ruæum, Cuninghamum. Pugnans contra Heinf. h. 1 et Gronov. Diatr. in Stat. c. 54. *Subnexus* in Statio etiam Marklandus probabat, Silv. V, 3, 115, et multa pro hac lectione afferri possunt. cf. inf. X, 137 et 138, aliaque loca in Indice. Potest tamen *Subnixus* exquisitius dictum videri. vid. Not.; quodcumque enim subligatam sibi habet aliquam rem, illud *subnixum* ea re videri potest. *raptu* ms. Georg. Fabric. et pr. Rot-tend. a m. sec. Certe *raptum* hoc sensu accipiendum. *rapta* Zulich. id est, stuprata. cf. Burm.—218. *flammas* conj. Voss., sed v. Burm., *moveremus* pr Hamburg.

locum possidendum; ita ma-lim, quam locum sub certa lege. *dominum*, non maritum, ut alibi sæpe, sed participem regni, quin solum regem et dominum interpretatur Burm.

215—218. *Paris ille*; doctius forte quam pro Iarbæ Mauri persona; mollis ille Trojanus, qualis Paris apud Homer. Iliad. γ, 391 sq. aut potius h. 1. quatenus Æneas, ut alter Paris, alii quasi pac-tam conjugem eripuit. Sic et Serv. *semiviro* c. cf. inf. IX, 617, dictum inprimis re-spectu sacrorum Cybeles. *Mæo-nia*—*Subnixus* respicit Phrygi-am mitram, h. e. *pileum incur-vum*, ut Serv. habet, *de quo*

pendebat etiam buccarum tegi-men, binis vel ternis fimbriis seu fasciis descendentibus, quæ subter mentum colligari sole-bant; adeoque *subnixus*, mento ac crine subnixo, mitra; scilicet mitra subligatam habens *mentum crinemque madentem* un-guentis. *redimicula* sunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis fatis obvia et notata a Winkelm. (*Gesch. d. Kunst* pag. 308. *Monum. ant. ined.* p. 155). Alias *mitra* est fascia, diadema: nec alia in Baccho. At de Dioscurorum pileo an eadem vox occurrat dubito. *Mæoniam* pro Phrygia dixit, ut poëta, a vicina gente. Nam proprie Mæones diversi a Phrygibus.

Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torfit 220

Regia, et oblitos famæ melioris amantis.

Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat :

Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis :

Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc

Exspectat, fatisque datas non respicit urbis, 225

Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.

219. Hic versus deerat alteri Menag. et poterat, Burmanno iudice, abesse; sed tuetur eum Macrobo. III Sat. 2 et inf. VI, 124 idem fere ver-
sus. *aramque* Witt. et ed. Ven. cum Goth. sec.—220. *audIt* Franc., ut
inf. 672. *vultusque* pr. Hamb. pro var. lect. *ad devia* sec. Hamb.—
221. *ovantes* Leid.—222. *Tum* Heinsf. e codd. post Pier. alii *Tunc*.
cui talia sec. Moret.—223. *Zephyros, elabere* Franc. *pinnis* Medic. et
Gud.—225. *datas* pr. Rottend. vide lib. I, 382, porro *perspicit, prospicit,*
aspicit passim in codd. Pier. Heinsf. et Burm. et nostris. cf. mox v. 236.
—226. *refer* alter Hamburg. *mea iussa* Ven. *mandata* edd. aliquot
vulg.

Phrygibus. *raptopotitur*, gra-
viter, pro stupro fruitur, ut
Serv. *famamque fovemus ina-*
nem, opinionem de potentia
dei. Hæc multo magis invidi-
diosa in religione nova, nuper
demum inducta, vide v. 198
sq. Fundus in nobiliss. loco
Hecubæ Euripideæ v. 488
sqq. Ἦ Ζεῦ, τί λίξω; πότρεά
σ' ἀνδρῶπιος ὄρεῖν etc.

219—221. *aras tenentem*,
ex ritu precantium. *oblitos*
famæ melioris amantes, egregie
dictum, et ad sensum animi
præclare. cf. sup. 170.

222 sqq. Ex Odyss. ε, 28
sqq. 43 sqq., ubi Mercurius
ad Calypso mittitur, ut Ulyss-
sem illa dimittat (non ex Iliad.
ω, 333 sqq.), hæc expressa;
ut jam ab aliis notatum. Non
tamen ibi copiosa illa Mercurii
ad iter se accingentis descriptio

æque displicet, uti ea, quam
Virgilius subjungit v. 238 sqq.,
forte, quoniam hic majore cum
festinatione omnia aguntur at-
que adeo omnis mora inter-
posita legenti gravis est et mo-
lesta.

223. *voca Zephyros*. Ut
venti vocantur, navi parata
velisque expansis (v. sup. III,
253. V, 211. VIII, 707. cf. ad
Georg. III, 193), sic h. l. *Ze-*
phyri (omnino pro ventis),
pennis sive alis aptatis a Mer-
curio pedibus, ad excipiendum
ventum, quo per aërem volet.
cf. inf. v. 339. Heinsius et
hic exponit, *provoca*, ut Georg.
III, 193.

225. *fatisque datas* (v. I,
382 et al. pro monstratas)
urbes, urbem Romam, v. I,
258. Inf. v. 234 *Romanas arces*
dixit, ut II Georg. 172.

Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
 Promifit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
 Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a fanguine Teucris
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla adcondit tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse sua molitur laude laborem:
 Afcanione pater Romanas invidet arces?
 Quid fruit? aut qua fpe inimica in gente moratur?

227. *genetrix nobis* Wall. Goth. sec. Erf. — 229. *bellifque* Parrhaf. *furventem* Wall. — 230. *deest a* in multis Pier. et Heinſ. et al. v. ſup. v. 191. *abſ.* Nonius. cf. Heinſ. — 232. *Quod ſi nulla movet* Witt. ex. v. 272. — 233. *ille* Wall. *ſua* deest Dorvill. *ſuum* Aruſian. Meſſ. ſed mendofe. *laborum* Medic. a m. pr. et Gud. et v. 273 Parrhaf. *dolorem* Goth. tert. — 234. *indictet arces* Goth. tert. — 235. *in a* beſt in nonnullis. v. Burm.: in tert. Goth. expunctum a m. ſec.

227—231. Summa *δεινότης* horum verſuum, inprimis 229 ſqq. *bis*, ſemel a Diomede Venus ipſa, Iliad. ε, 311 ſqq., tum ab Achille Neptuni opera Iliad. υ, 291 ſqq. Alii ad Veneris in ipſo Trojæ excidio monitum referunt ſup. II, 589 ſqq. et 632. *promiſit*—*vindicat*, quandoquidem hæc tempora aliquid commune habent; cf. Serv. h. l. *gravidam imperiis Italiam*, quæ multos imperatores eſt paritura, explicat Serv. probante Cerda et ipſo Burmanno. Tenue tamen hoc, ſaltem h. l.; etſi verum, cf. II Georg. 169 ſq. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; ſed verba non expediunt. Scilicet poetice *imperii* dictum pro *imperio*, quo terrarum orbem com-

plexura erat Roma. *gravida* igitur *imperii* Italia, in qua magnum futurum erat imperium, ut inf. X, 87 *gravidam bellis urbem*, quæ bellum gerit. Præſtat tamen *gravidam imperiis* intelligere Italiam, quæ multos potentes et late imperantes populos protulit; quo ſenſu, nec alio, dictum arbitror apud Auſon. Epigr. IV *Imperiis gravidas Pannonias*. At Claudian. Feſcen. XII, 24 *imperio fetam domum* ad communem rationem dixit, quæ multos imperatores habuit, *proderet*, protenderet, propagaret, ut bene Serv. Reſpiciunt autem hæc dicta lib. I, 257 ſq.

232—237. Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, ſi non—nec ipſe labores ſuſcipere

Nec prolem Aufoniam et Lavinia respicit arva?
 Naviget. Hæc summa est: hic nostri nuntius esto.
 Dixerat. Ille patris magni parere parabat
 Imperio: et primum pedibus talaria necit
 Aurea: quæ sublimem alis, sive æquora supra, 240
 Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

236. *Hæc pr.* Goth. sec. *conspicit* Hugon, vide ad v. 225. *Laviniaque* Sprot. et Exc. Burm. v. ad I, 2. *et pro nec.* v. Burmann. ad Ovid. Met. III, 492.—237. *hoc summa est* emendabat Heumannus, docte quidem, sed frustra. v. Burm. idem *hic nostri nuntius esto*, ut ab alia manu adjecta recidebat, adversante et hic Burmanno. Sed neuter videt, *nuntium* h. l. esse non narrantem, sed id quod nuntiat. *hæc summaque* Dorvill. *heic* Commelin. *hinc n.* Oudart. et Zulich.—238. *volebat* sec. Moret, v. inf. 390.—239. *et abest* ab Hamb. sec. *primo* Goth. tert. *Imperiiis, primum* Hamb. pr. Leid. a m. sec.—240. *æquora juxta* mss. ap. Macrob. V, 6, ex v. 255 puto.—241. *flumine* tert. Rottend. *fulmina* alter Hamb. *portent* Medic. a m. pr. et alii duo Heinfs.

pere vult pro sua laude ac gloria. Burmanni ratio, ut *super* sit, insuper, admodum dura est. *invidet*, eum privat fatali fede. cf. inf. 267. 274. 355. *prolem Aufoniam*, cf. 230. inf. 274. 275. VI, 756, progeniem, cui fata imperium Italiæ decreverunt.

238 sqq. Ex Iliad. ω, 339 sqq., ubi Mercurius ad Priamum, et Odyss. ε, 43 sqq., ubi ad Calypso mittitur: hæc adumbrata esse, jam ante monitum. Adde Odyss. ω, pr. Virgilium sequuti sunt alii, ut Staius I Theb. 303 sqq. Ovidius etc. Sed classicus de Mercurii officii locus hic. *evocat* v. c. Protefilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn. 56. Æschylus Perf. 642 seqq. *mittit*, ducit, Gr.

τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχόπομπος. *dat somnos adimitque*: ex Od. ω, 4. *lumina morte resignat*. Quis verbi sensus sit, dubitatur. Ad sententiam loco tam accommodatum esset nihil, quam Serviana ratio, primo loco posita, qua per *claudit* redditum videas. Nove scilicet pro obsignare, occludere, ita dixit *resignare*. Verum nec exemplum memorari, in quo seu *resignare* seu simplex *signare* eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, ut morte oculos claudit. Ad vulgarem verbi usum *resignat lumina* est, aperit, *morte*, in morte: atqui hoc dices repugnare rerum naturæ, nam morte clauduntur oculi; nisi argutari malis et ad oculos morte rigentes et manu comprimendos

Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
 Pallentis; alias sub Tartara tristitia mittit;
 Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
 Illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
 Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit

242. *rapit* Menag. pr. *ille vocat* una vocali elisa Longob. Pierii, et Mentel. pr.—243. *sub Tartara tristitia*. Ordinem Burm. e codd. Pier. Heinf. et suis restituit. Adde fragm. Vatic. Alii *sub tristitia T.*—244. *limina* Gud. et Rottend. pr., quod Burm. arripit et probat, ut Mercurius defunctorum animabus resignet et aperiat limina inferorum. Verum ita nec diversum hoc ab illis: *sub Tartara tristitia mittit*; nec *limina* absolute ita de inferis locis dici posse videntur. cf. not. In fragm. Vatic. totus versus ad calcem pagellæ erat adscriptus. Equidem malim hemistichium abesse: *et lumina morte resignat*: quocunque te interpretatione veritas, sententia est a loco aliena.—245. *transnat* Zulich. et Wall. cum nonnullis Pier.

primendos referre. Forte tamen ita accipiendum erit: *morte*, inortuis. Dicitum hoc esset ad exemplum Pindari Nem. 10 f., ubi Castor e morte revocatus ἀναλίσσει ὀφθαλμὸν: ut ita Mercurius mortuos in vitam revocate dicatur. Munus tamen hoc Mercurii aliis exemplis probari nequit: fin ad evocationem Manium referas, ea jam præcessit. Potest tandem *resignare* accipi pro solvere, ademptis et subductis viribus: ut in vetere Epigrammate: *Et postquam fatis mercurientia lumina solvit*. et inf. V, 856. Nulla ratio satisfacit; quia jam antecessere illa, quæ eandem rem declarant: *evocat animas et sub Tartara mittit*; præ reliquis tamen media illa ratio usui loquendi consentanea.

245. *Illu fretus*, ut toties Homerus πεποιθὸς, pro, *cum*

illa. *agit* ante se, quis dubitet? dum volatu per auras fertur.

246—251. Famofum Atlantis nomen jam in vetere Græcia, navigantium, puto, fabulis, ut cæteræ fabulæ Libycæ, mox in epe de Perseo, Hercule, Argonauticis receptæ et ornata: cf. *Notas ad Apollod.* p. 681 et alibi. Obvia vel rudi hominum generi imago montis in viri effigiem conversi; hinc ducta frequens illa Atlantis tamquam vasti gigantis descriptio, cumque cælum inniti videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas cælum ferre creditus. Apud Pindar. Pyth. I, 36 Ætna οὐρανία κίων; et Homer. Od. α, 52—54 de ipso Atlante, ἔχει δὲ τε κίονας αὐτὸς etc. et hinc alii, quos vide partim ap. Cerdam h. l. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus

Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit ;
 Atlantis, cinctum adfidue cui nubibus atris
 Piniferum caput et vento pulsatur et imbri ;
 Nix humeros infusa tegit ; tum flumina mento 250
 Præcipitant fenis, et glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
 Misit ; avi similis, quæ circum litora, circum
 Piscosos scopulos humilis volat æquora juxta. 255

247. *fulsit* aliquot Burm.—248. *Atlanti* Ven. et Goth. tert. a m. fec. *qui nubibus* Montalb., sed *cui* Prudentii quoque imitatione firmat Heinfs. *sum n.* Beda ap. eund.—249. *Pinniferum* Gud. et duo Leid. *Penniferum* tert. Rottend. et *cælo* Parrhaf. a m. pr. *quassatur* apud Bedam et in binis Moret. ac Donato. Hinc et emendatio Heinfsiana in Siliio I, 206 loco hinc expresso firmari poterat, aut, si firmata satis esset, eandem lectionem in Virgilio stabilire. *imbre* Beda et Goth. fec. *igni* Goth. pr.—250. *flamina* Goth. pr.—251. *regit* Gud. *rigat* tert. Rottend.—252. *Sic et Cyllenius beros* Wall. *Nec paribus primum* Dorvill. *quamvis hic vertice cæli* Lutat. ad Statum, sed ex lib. I, 225, uti Burm. vidit.—253. *hic t.* duo Burm. *tanto* Goth. pr. *pectore* Ven.—254. *circum quæ* Parrhaf. et sic Cuningh. e codd. Markland.—255. *contra juxta* Dorvill. et omiffum *humilis.* vid. Burmann.

Africanus Descript. Afric. p. 25. 26. *duri* recte Serv. laboriosi, propter ærumnas, quas tolerat v. 249 sqq. *Piniferum* vix proprie a poeta dici potuit; et dubites, an Libyæ juga pinus alant. cf. Plin. V, 1. Solin. c. 37. Virgilium æmulatus est Silius I, 202 sq., sed suo more, ut in singulis partibus variandis vel transfereendis operam laudat.

252. *nitens* h. l. de volatu. *paribus alis*, leni volatu, ut Serv. cf. IX, 14. Cogita de eo temporis momento, cum

inhibetur volatus, ut subfidat ales.

253—255. Ante oculos Odyss. ε, 50—54, ubi avis *λάγος* expressa, quæ fulica esse putatur. *ad undas*, versus mare mediterraneum, quod Carthaginem attingit, *ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντω.* In eo non argutandum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; Spectatur tantum Atlantis altum jugum, cui deus ex cælo descendens primo loco insitit, hinc ad humiliora

- * Haud aliter terras inter cœlumque volabat ;
- * Litus arenosum Libyæ ventosque secabat
- * Materno veniens ab avo Cyllenia proles. 258

256. 257. Ingrati versus, et sono in voce extrema eodem bis redeunte, et impedita verborum structura. Haud facile fuit qui Maronem legeret, quin ad hos versus offenderet. De structura v. not. In codd. Medic. et multis aliis Heinſii et Burm.: *ac Libyæ, vel et L.*, at Gud. a m. pr. cum aliis *ad Libyæ*, quod Brunckium prætulisse video. *ventoque Ven.* Sed hæc parum juvant. Heinſ. conj. *cœlumque volatu*, vel *volando*. Elegantior est Bentleii emendatio ad Horat. I Od. 34 *legebat*. Tan. Faber versum alterum: *Litus arenosum* jugulabat, qui et Zulich. deest; verum, si hunc solum sustuleris, sententia manca relinquitur. Hoc enim agit poëta, ut Mercurii volatum juxta mare ac littus declaret. Sunt tandem codd. Pierii et Heinſii et bini Gothani, cum Erf. a m. sec., in quibus versus *Materno veniens* præponitur alteri: *Litus arenosum*; hoc arridebat Heinſio, cum sic ingratus sonus tollatur. At Burm., qui doctè de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cujus etiam in fragm. Vatic. vestigia visuntur) tuetur similibus versuum exemplo, inprimis lib. X, 213. 214. Ita maneret saltem hoc: esse versus similes in Virgilio, non minus male cufos. Præstat dicere, esse versus Virgilii, sed manum ultimam eos haud esse expertos. At nec minus probabilitatem habet illud, non modo unum vel alterum, sed omnes tres versus: *Haud aliter, Littus a. Materno v.* deberi inepto interpolatori, qui desiderabat comparationis apodofin, qua illa ad Mercurium transferretur. Sunt autem versus tam jejuni et falebroſi, ut vix de fraude facta dubitare liceat. Habeo quoque assentientem hac in re sagaciff. virum Jac. Bryant: nec vereor, quin idem sensuri mecum sint viri docti, qui hæc legunt.—258. In nonnullis desiderari hunc versum, notavit Ge. Fabric.

humiliora loca procedit. Si antiquiorem poëtam ante oculos habuit, quod suspicor, ille alio modo hæc adornaverat; Perſei enim et multo magis Herculis iter in Libyam fit inde ab occidente.

256—258. Si lectio sana esset, distinguere malim cum viris doctis post *Libyæ*; ut sit: *Mercurius volabat inter terras cœlumque* (Μεσσηνὸς γαίης τε καὶ ἑρανοῦ ἀστερόεντος Iliad. ε, 769 de Junonis equis) ad, vel

versus, *Litus a. Libyæ*; ut v. 253 *ad undas*. Omissio præpositionis fatis frequens poëtarum; et sic aurium etiam fastidio occurritur. Burmannus in vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subjectorum proprie spectat; ut deficiat aliud verbum simile post *Littus a. Libyæ* sc. peragrabat. *Materno ab avo*, per Maiam, Atlantis f. Verum de toto loco v. V. L.

Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Ænean fundantem arces ac tecta novantem 260
 Conspicit: atque illi stellatus Iaspide fulva
 Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
 Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
 Continuo invadit; Tu nunc Carthaginis altæ 265
 Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
 Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!

259. *allatis* duo Burm., item *magalia*.—260. *tela n.* ed. D. Heinf. operarum vitio.—261. *ac illi* Goth. tert.; an *ecce illi?* *fulvo* Erf. Sed defuit, arbitror, et his manus secunda poetæ; et *Tucca* cum *Vario* verus inchoatos coagmentarunt; finierat forte poetæ alterum locum in *Conspicit*. tum alter adscriptus erat: *illi stellatus I. f.*—262. *lana, luna, leva* aberrant in *læna*.—263. *Dimissa* multi, ut solent, cf. Burm.—265. *vadit* tert. Rottend. a m. pr.—267. *Construis* Zulich.

259—261. *magalia* v. sup. I, 421. *arces* pro munimentis urbis et pro ipsa omnino urbe. vid. sup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem; proprie, fundamentis jactis inædificantem. *tecta novantem*, privatas ædes novas educentem. cf. Burm.

261—264. *Conspicit; atque illi*. Offendit hæc oratio tamquam paullo jejunior pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu expectabatur. Ut saltem *atque* abesset! Sed libri nil mutant. Nec rem expedit, si ab *illi* ad *auro* parenthesis facias. *stellatus* exquisite pro distinctus ac fulgens, sc. in capulo et vagina. *iaspide ful-*

va, epitheton non urgendum. Non enim inter præstantiores sui generis fulvæ numerantur, v. Plin. XXXVII, 37, quem tamen *fulvas* iaspides omnino memorare non video, quod tamen Servius affirmat, nisi *fulva* pro viridi accipienda, ut inf. V, 309 *fulva oliva*. *ardebat* ornate pro erat. *telas* int. stamina. Erat igitur vestis hæc crassa, *Χλαῖνα*, ipsius Didonis manibus texta. conf. inf. XI, 73, et III, 483.

265. *invadit*. Habitum futuræ orationis ostendit. *Serv.* Malim tamen simpl. pro *ag-greditur dictis*, *alloquitur*, habere dictum.

266. *uxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium.

Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, cælum et terras qui numine torquet ;
 Ipse hæc ferre jubet celeris mandata per auras : 270
 Quid struis ? aut qua spe Libycis teris otia terris ?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse tua moliris laude laborem ;
 Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
 Respice ; cui regnum Italiæ Romanaque tellus 275
 Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
 Mortalis visus medio sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

268. *claro tibi me* Menag. pr. *dimittit* multi et hic.—269. *ac terram, et terram* alii ap. Heins. *qui fulmine* Parrhaf.—270. *celfas* sec. Rottend.—271. *Quis* Gud. *t. omnia* ed. Ven., male.—273. *Nef.* Exc. Burm. *sua* Mentel. pr. Totus versus abest a Medic., cum quo convenit Goth. tert., in nonnullis manu secunda insertus aut margini adscriptus. Apud Pompon. Sab. legitur: “*Nec super* secundum Apronianum.” Videtur aliquid excidisse. Nam corrector ille Virgiliani operis (v. Tom. I post præf. de cod. Mediceo) versus hunc resciderat, ut ex Medicei codicis lectione apparet. Vss. 271—275 facti ad vss. 232—236. Pierius nil de suis monuit; qui adeo nihil novasse videntur.—274. *spes surgentis* pr. Hamb. Dorvill. ex lib. X, 524, aut potius ex anteced. verbis.—276. *Debetur* Hugén. et pr. Rottend. a m. pr. v. IX, 619. *voce locutus* Dorvill.—277. *C. o. l. Mortalis* Ge. Fabric. in ms. junctum viderat. *in sermone* aliquot Burm. *relinquit* Exc. Burm.—278. *invanuit* Hugén. *umbram* Ven.

268 sq. Versus ex Iliad. λ, 201. *claro Olympo.* Ὀλύμπου αἰγιόχευτος. *torquet* exquisitus quam movet, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi sua. *teris otia*, exquise ut consumitur, *teritur tempus.* Exemplis rem firmavit Marklandus ad Stat. III Silv 5, 60. Liv. I, 57. cf. Burm. *surgentem* mavult dicere poeta, quam crescentem. cf. I, 366.

276—278. *tali ore, oratione.* Serv. Discessum hunc dei non expectata Æneæ excusatione aliquantum artis habere, etiam Cerda vidit. cf. inf. 388 sqq., quamquam hoc in deorum alloquiis frequentissimum esse solet. cf. inf. IX, 656. 657. add. sup. Excurs. ad lib. I, 402.

279. 280. *Homericæ* : Στῆ δὲ ταφῶν. Οὐδαὶ δὲ τρεῖς ἕσαι — δαλεγή

At vero Æneas ad spectu obmutuit amens,
 Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
 Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
 Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
 Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
 Audeat adfatu? quæ prima exordia sumat?

* Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit
 illuc, 285

* In partisque rapit varias, perque omnia versat.
 Hæc alternanti potior sententia visa est:
 Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloan-
 thum

Classem aptent taciti, socios ad litora cogant;

279. *obm. uno* alter Menag.—282. *Ereclæque* pr. Hamb. pro var. lect. v. inf. V, 138.—282. *imperio monituque* ap. Priscian. lib. XI.—283. *agit* sec. Rottend. *quonam* tres Burm. et ita Nonius. *quonum* Leid.—284. *adfatum* Exc. Burm. et quæ alii, sed sustulit τὸ et Heinf., Pierianorum et suorum librorum auctoritate.—285. *Atque omnes* codd. et Schol. Cruqu. Horatii II Od. 16. Importunum tamen et forte ex lib. VIII, 20 illatum, ubi duo hi versus repetuntur. Placet Heinfii conj. *Utque animum*. Brunck. utrumque versum omisit, suo periculo.—286. *deest* Gud. a m. pr., item fragm. Vatic. a m. pr.—288. *fortemque Serestum* optimi libri Medic. Gud. et alii ap. Pier. et Heinf. et fragm. Vatic. ac duo Goth., et potest vulgata ex lib. I, 510 repetita videri; unde etiam *Anthea* in nonnullos venit. *Mestea, Cloanta* al.—289. *aptant—parant* Goth. sec. et tert. *sociosque* vulgg., sed τὸ que sustulit Heinf. post Pier. secundum codd. *ad limina* Exc. Burm.

—θαλερὴ δὲ οἱ ἔσχετο φωνή. cf. Iliad. ω, 358 sqq.

281—284. Egregii versus rerum veritate et verborum dilectu. *Heu? quid agat*, ut IX, 399 et al. *ambire*, cum dilectu pro adire.

285. 286. Putant expressum Homericum *διάνδιχα μερμηρίζει*; et v, 287. *Ἶνιδε δὲ οἱ*

φρονέοντι δαάσαστο κέριον εἶναι; ut Iliad. ξ, 23. π, 647—652 et sæpe alibi. cf. Od. λ, 228. 229. *dividit* efficacius quam vertit, volvit, ut V, 701. 702. *alternanti*, varia mente tractanti. *Serv.*; immo alternis animo versanti hæc.

288 seq. Forma orationis poetam decet, pro, Hoc—optimum

Arma parent, et, quæ sit rebus caussa novandis, 290
 Diffimulent; sese interea, quando optima Dido
 Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
 Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi
 Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
 Imperio læti parent, ac iussa faceffunt. 295

At regina dolos (quis fallere possit amantem!)
 Præfensit, motusque excepit prima futuros;
 Omnia tuta timens. Eadem in pia fama furenti
 Detulit armari classem, cursumque parari.
 Sævitur inops animi, totamque incensa per urbem 300
 Bacchatur; qualis conmotis excita sacris

290. *parent* alter Hamb. et abest ab ed. Junt. et quæ rebus sit Gud. cum fragm. Vatic. et binis aliis. Totum versum omittit alter Gudianus.—294. *quis* Heinf. e libris, ut Virgilii mos fert. Vulg. *qui*.—295. et j. fragm. Vatic. *faceffunt* Franc. *capessunt* pr. Hamb. pro var. lect.—296. *dolo* Ven. a m. sec., scilicet ut jungatur *dolo fultete*; qui Mentel. tert., ut sit *quomodo*. Verum sic sententia jugulatur. *posset* aliquot Burm.—297. *accepit* aliquot Pier.—298. *fata* Goth. tert. a m. pr. et Menag. pr. *furentis* Medic. a m. pr. et hoc illustrat Pompon. Sab. “Apronianus ait, *furentis*, sicque intelligit: “eadem fama furentis Didonis detulit armari classem.” Et si hic Apronianus illam lectionem non probasse, sed damnasse, videtur.

optimum factu visum est, vocare Mnestheum—eosque jubere naves clam instruere, socios navales convocare (cf. Odyss. ξ, 332), expedire armamenta navalia, et dissimulare, qua de caussa hæc præter expectationem faciant.

293. 294. Pro tentaturum aditus—tempora—et modum, qui sit rebus agendis et consiliis accommodatus. *Aditus* cf. inf. 423 de alloquio. *mollissima*, quando de discessu consilium ei exponi posset mollissime, cum minimo ejus dolore.

296 fqq. Egregie omnia hæc ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 fqq. oratione. Obvium tamen in talibus, singulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et æstuantis animi signa agnoscere.

297—301. *excepit* auribus, sensu; animadvertit. *furenti* pro ei. *impia fama*, h. l. sæva. *Bacchatur* summa cum vi dictum pro discursitat.

301—303. Hæc sunt vestustiora illa Bacchi orgia ac sacra

Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.

Tandem his Ænean compellat vocibus ultro :

Diffimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305

Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,

Nec moritura tenet crudeli funere Dido?

Quin etiam hiberno moliris fidere classem,

302. *Thyas* c. Brunck. recepi adstipulante Medic. Pierii, fragm. Vatic. a m. pr. Gud. et Mentel. pr., et sic ex Velio Grammatico repone-
re volebat Pierius, recte puto; etsi prior in ἑὸς natura longa est. cf. Burm. h. l. et Bentl. ad Horat. II Od. 19, 9. *Thyas* vulgo, ut plerumque; sic et *Harpya* male pro *Harpyia*. *Tbeias*, *Tbias* alii vitiose, uti mox *triatetica*, *triatetica*. *stimulat* Dorvill. a m. sec. *trepidant tr.* Velius Longus ap. Heinf. *Bacchi* fragm. Vatic., sed o adscripta.—
303. *nocturnusque* Burm. e Lutatio. *nocturnusque* Gud. *nocturnoque* Erf., quod ferri posset. *Cithæro* Wall.—306. *discedere* multi ap. Burm. et duo Goth.—308. *vulnere* Exc. Burm.—309. *moliri* Medic. cum aliis Heinf., ut jungatur cum *properas*; non male.

sacra τριετηρικὰ, tertio quoque anno a Thebanis celebrata, a Thracibus in Græciam illata, diversa ab Atheniensium Dionysiis, et inter sacra veterum hominum enthusiastica primo loco numeranda. Extra urbem in monte Cithærone nocturnis discursibus religio hæc arcana a mulieribus quoque frequentabatur. Hinc singula in his versibus illustranda. *commovere sacra* voc. proprium in sacris de initio cærimonie factæ. Bene Serv. "Verbo antiquo usum tradunt. Moveri enim sacra dicebantur, cum sollennibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii causa." *Baccho audito*, dum clamatur, Io Bacche!

TOM. II.

orgia stimulant Baccham, incenditur ejus animus inter sacras cærimonias, quas parari videt et audit. cf. loc. Tryphiod. 357 sqq.

305. v. ad 296. Potuit poëta in hac Didonis expostulatione ante oculos habere alteram illam Medæ apud Apollon. IV, 356 sqq.; diversa tamen Medæ et Didonis conditio ac fortuna, nisi quod utraque pudorem vio averat. Comparat cum iisdem Ariadnes querelas Urfin. ap. Catull. LXI, 133 sqq.

309. *hiberno fidere* ut Georg. I, 1 quo *fidere*: quoniam ad fiderum ortus et occasus navigatio fiebat; instante autem jam ea anni parte, qua tempestatas

H h

ct

Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset

Ante fugam suboles; si quis mihi parvulus aula

Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;

Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330

Dixerat. Ille Jovis monitis inmota tenebat

Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.

Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando

Enumerare vales, numquam, Regina, negabo

Promeritam: nec me meminisse pigebit Elissæ; 335

326. *Destruit* pr. Moret. et Exc. Burm. *an captam* sec. Moret.—
328. *parvus in aula* tres Heinf., sed vulgatam tuetur Juvenalis imitatio
Sat. V, 138 *nullus tibi parvulus aula Luserit Æneas*; et Catulli exemplum
LVIII, 216.—329. *qui te tamen* e Medic. et aliis præstantioribus etiam
Pier., et Arufiano Messio, Heinfius, post Bened. Vulgo: *qui te tantum*,
alii *qui tantum te*—530. *aut* alii codd. et edd. ante Heinf. *ac destruet*
Puget. *videret* Menag. alter.—331. *inmota* Goth. tert., non inficite.
—332. *tenebat* alter Hamb., sed v. lib. I, 211.—335. *nec te* Serv. ad
I Æn. 74. *Elissæ* Heinf. cum Mediceo et melioribus; et sic Græcis
Ἐλισσα. Vulgæ. *Elisa*.

genti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius), cum pri-
vatus paucis præsentibus recitaret Augusto; nam recitavit
primum libros tertium et quartum." Hæc Serv. et ex eo
Pompon. Sab. cf. Vita Virg. §. 46; et sunt sine dubio ver-
sus tales, ut vel legis vel audientis animum commoveant.
Profecit ex iis Ovid. Epist. Didus v. 121 sqq. *Fama prior*,
quam habui ante tuum adventum. v. Burm. *de con-
juge*, hoc solum nomen (sc. *hospes*) mihi restat de te, qui
fueras antea conjux. v. Burm.

325—330. *Quid moror?* quin

statim moriar. *Pygmalion dum mœnia destruat*: propter illa
v. 360 sqq. *Luderet* ornate et suaviter pro esset. *capta ac
deserta* graviter pro relicta a te, cum respectu ad Iarbam v.
326, cui relinquitur captiva abducenda. Cæterum qui v.
328 reprehendunt, nostris moribus rem æstimant; quod in
vetere poëta parum recte fit.

331 sqq. *inmota*, ut nec adspiceret et miserationem Dido-
nis vultu argueret. cf. 369. *curam*, h. l. dolorem. *tandem*,
δὲ δὲ δὲ Homericum.

335. Comparant Iliad. χ, 387. 388.

H h 2

336,

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere
furto

Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis umquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.

Me si fata meis paterentur ducere vitam 340

Auspiciis, et sponte mea componere curas:

Urbem Trojanam primum dulcisque meorum

Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent;

Et recidiva manu posuiffem Pergama victis.

336. *Dum meminisse* Wall. *regit* Heinf. • Medic. et aliis. Vulgo *regit*, alii *regat*. tert. Moret. *regis*.—337. *Pro te* ed. Dan. Heinfii, male. v. Burm. *loquor* sec. Rottend. et tres Burm. *ego* deest ibidem in nonnullis. *furtim* pr. Moret., ut alibi. cf. Burm.—338. *nec finge* tres Burm. cum Goth. tert. *ne conj.* Exc. Burm.—339. *baud hæc* Goth. pr.—340. *voluiffent d.* unus Pierii.—341. *aut sponte* Hamb. alt. *meas* idem cum aliquot aliis. *deponere* Vratifl.—343. *et ante Priami* secundum codd. Pierii et suos sustulit Heinf.—344. Si *Aut r.* legas, sententias aliter jungere licet: *Priami t. a. manerent*, *Aut r.* ad mei animi votum, aut superesset Troja, aut a me restitueretur. *rediviva* aliquot Pier., follenni varietate.

336. εἰσὸν' αὐτῶν 'Εν σή-
δεσσι μὲν Homericum, ut Ili-
ad. 1, 605 et alibi.

338 sq. *Prætendi* accipiunt, prætulit. Sane nota res est τὸ *ἀδελφεῖν* in nuptiis. Sed non ipse sponsus faces fert. Malim eo sensu positum, quo v. 172 *prætexere*; ut se nunquam *tædas*, justas nuptias, *prætendisse*, præ se tulisse, suæ cum Didone consuetudini nomen justæ matrimonii tribuisse dicat; nec *hæc in fœdera*, h. e. in has leges, consensu, ut conjux essem. Et sic jam Guellium accepisse video.

340—344. Comparant O-

dyff. π, 148 sq. *meis auspiciis* idem quod *sponte mea*, sed ornatius, meo lubitu ac voluntate. *componere curas*, exquifite, res ordinare: nam *curæ* pro studiis, negotiis, et de v. *componere* cf. sup. ad I, 249. Si mihi vivere liceret, ubi vellem, tamen vel sic cæteris omnibus præferrem hoc, ut locum veteris Trojæ incolerem urbemque everfam reficerem; tantum abest, ut Carthagine vitam exigere malim. Argutantur interpretes. *Reliquias meorum* aliter vix intelligas, quam cineres et ossa, adeoque sepulcra. *Priami tecta manerent*: superessent

Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345
 Italiam Lyciæ juffere capeffere fortes.
 Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
 Phœniffam, Libycæque adfpectus detinet urbis :
 Quæ tandem, Aufonia Teucros confidere terra,
 Invidia est? Et nos fas extera quærere regna. 350
 Me patris Anchifæ, quoties humentibus umbris
 Nox operit terras, quoties astra ignea furgunt,

345. *Grineus, Crineus, Crynæus*, paffim fcribitur vitiofe. Eft enim *Γρύνσιος*. *Cirrhæus* pr. Hamb. pro var. lect., quod per fe non malum effer, a Cirrha prope Delphos ductum. *crinitus* un. Guelpherb. in Exc. Sax.—346. *visere capeff.* Goth. fec., infcitia librarii.—347. *hic patria est* tres Heinſ. *Carth. altæ* Ven. et Gud. pro var. lect.—348. *Libycæ* Dorvill. *affectus* Hamb. alt. *demeret* Servius in *novis et emendatis libris* legi teftatur; quod J. Fr. Gronovio et Heinſio arridebat. Sed bene illud refellit Burm., et *detinet* tuetur tamquam quod proprium hac in re fit.—349. *Teucro* Hugén. *Troas* Ven. *confidere* duo Burm., perpetua variet. v. ad VI, 67.

fupereffent adhuc, fcil. reſtituta a me. Nam alterum jejunum effer: voluiſſem Trojam non everti! *recidiva Pergama*; delectatur hac voce Virgilius et alibi, five a furculis five a femine repullulaſcente petita; *recidiva poſuiſſem*, reſtituiſſem, iterum excitaſſem. Tribus autem modis eandem rem declaravit; ne forte in animum veniat legere *Aut recidiva*, vel cum Burm. *colerem* pro *coluiſſem* poſitum putare; Dicendum poſtius, *poſuiſſem* pro *ponerem* dictum. Sed et alterum recte.

345. 346. Omnino Apollinis oraculum Deli (ſup. III, 94 ſqq.) acceptum ſignificari, Servius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret utique,

repetitio illa: *Gryneus Apollo* (cf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciæ fortes* (ſup. 143): malim itaque ad reſponſa Apollinis referre in utroque templo, et illo apud Myrinam Æolidis, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem hujusmodi vaticinia ac fortes Æneæ in Italiam adventum prædixiſſe, ſupra vidimus in Diſquiſ. de *Æneid. Invent.* ſ. VI ſqq. Ex iifdem priſcis hifloriis ducta ſomnia v. 350 ſq., ut ibidem notavimus.

347. *Hic amor*, cum vi dictum de patria, quam amat, colit, cujus tanta caritas eſt: cf. ſup. III, 134.

250. *Quæ invidia eſt?* quid vetat, quominus id fiat? ut paſſim φθονεῖν et invidere. v. Burm.

351. Comparant Iliad. ↓.

Admonet in somnis et turbida terret imago.
 Me puer Ascanius, capitique injuria cari,
 Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis. 355
 Nunc etiam Interpretes divom, Jove missus ab ipso,
 (Testor utrumque caput) celeris mandata per auras
 Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
 Intransentem muros, vocemque his auribus haufi.
 Desine meque tuis incendere teque querelis: 360
 Italiam non sponte sequor.

Talia dicentem jamdudum averfa tuetur,
 Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 Luminibus tacitis, et sic adensa profatur:

353: *in somnis* una voce Franc. et Reg. v. ad II, 220. *noctis imago* Hugon., lapsu librarii.—354. *capitique injuria sacri* Ven. et Vratill.—355. *et* deest Zulich., non male.—356. *Huc etiam* Hugon. *rursus ab Goth.* tert., imperitia librarii. *ab alto* aliquot codd. ap. Heinsf. et Burmannus, quem vide.—357. *utrumque* Goth. pr.—358. *in* deest Witt. Wall. Erf. *limine* tres, ut al.—360. *Dum sine* Goth. tert. *meque teque* vid. Burni. ad Lucan. IX, 985. *incessere* pr. Hamb. pro var. lect. *querellis* vetustiores libri Pier. et Heinsf.—361. *quero* Dorvill. cf. Burni.—362. multi *adversa*, pessime; ctsi Burmanno non displiceat. *versa* Dorvill.—364. *precatur* ed. Cerdæ; nescio an et alix, obvio lapsu.

105 sq. *furgunt*, oriuntur: v. I Georg. 440.

353. *turbida imago*, turbata, trilitis, ut V, 695, ita verius Serv. Ad 354 conf. sup. 234 sq.

356 sqq. Adornata verba, ut Iliad. ω, 223. *utrumque caput*, meum ac tuum. Hoc in verbis ad Didonem habitis magis consentaneum, quam, si Æneæ et Ascanii intelligas. Formula jurandi ipsa fatis est nota, nec de ea queritur. Mox, *manifesto in lumine*, ut

solent dii mortalibus occurrere. v. Exc. XIII ad I, 402. *ἐσίδρακον ἀντην* Iliad. ω, 223.

360. Iliad. ι, 608 *Μή μοι σύγχει θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ ἀχέων Ἀργείδῃ ἠρωϊ φέγων χάριν. incendere*, quam opportune positum! commovere, luctu, dolore et ira exasperare. Cerdæ laudat Catulli: *Nostros ut lucetis, nostræque incendia mentis* (LXI, 226). Addunt Val. Fl. VII, 243.

362—364. Egregia animi tumidi repræsentatio. *aversa*, adeoque

Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
 Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens 366
 Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
 Nam quid diffimulo? aut quæ me ad majora refervo?
 Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?

366. *seu d. Schol. Horat. I Od. 21. durus Oud. cotibus Wall.*—
 367. *Hyrcanæque Goth. tert., ut ap. Dionys. Perieg. 690. 699, sed est
 librarii vitium.*—368. *quod Rottend. tert., unde Heinf. quo d. aut quo
 me. Porro quatuor Burm. aut quid me, quod Burmanno non displicebat.
 qui me Dorvill., quod et ipsum esse possit qui, quomodo. Gravius tamen
 ad sensum illud alterum: quæ me ad majora refervo? inest enim, quid me
 refervo ad majora? et alterum: ad quæ majora? et convenit: quæ quibus
 anteferam? Jo. Schraderus, qui et ipse impeditum se fenserat, emendabat
 in schedis: quæ me ad meliora refervo?—369. Non f. i. n. non l. f. Non
 aliquot ap. Burm. Alii modo num modo non, ex more. Nunc fluctu a
 m. pr. l. traxit Hamb. pr. a m. pr. texit Mentel. pr., an pro tinxit?*

adeoque oblique, torve. vid.
 Cerda. *Luminibus tacitis*, h. e.
 ipsa tacens, ut v. c. VII, 343.
 Non audiendus Burm.

365 sqq. Orationis hujus,
 cum vehementissimis ac gra-
 vissimis affectibus infurgat, vim
 ac virtutem omnes satis ani-
 madvertunt, et unusquisque fa-
 cile percipiat. Primæ linæ
 in Patrocli ad Achillem verbis
 sunt: *Νηλεΐς, ἐκ ἄρα σοί γε*
 etc. *Iliad. π, 33 sqq.*, unde
 quis poëtarum idem non ex-
 pressit! cf. Cerda et sup. *Ecl.*
VII, 43 sqq. Caucasus et
Hyrcanæ tigres poëtice tantum
 Didoni, non veræ, conveni-
 unt; nec Homerus ad talia de-
 flexit. Multo tamen magis
 naturæ rerum ac veritati con-
 sentanea sunt, quam Andro-
 machæ verba apud Euripid.
Troad. v. 761 sqq. De aliis
 Hyrcanis, quam de Caspiis,
 vix quisquam hic cogitaret, nisi

Servius Hyrcanos Arabiæ (de
 quibus Freretus inter alios
 apud Burm. ad h. l. et Bryant
Analyf. T. I, p. 209 videndus)
 huc advocasset; quod si aucto-
 ritate interpretum priorum fe-
 cit, tenendum est. Nam ha-
 bet Arabia tigres, et Bacchum
 inde reducem tigribus vectum
 exhibet poëtarum ratio. Sed
 grammatico acumini res pro-
 prior ac similior est.

368. Nam quorsum me
 contineo? quasi verendum
 sit, ne eum ira exasperem?
 an majorem ullam injuriam
 ac contumeliam accipere,
 gravius quicquam et durius
 ex hoc homine audire pos-
 sum (hoc est: *quæ me ad
 majora refervo*, ad majores
 injurias)? In sqq. etiam hoc
 observa, quam egregie hoc
 ad dolorem et animi æstum
 valeat, quod repente tertia
 persona utitur!

Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem
est? 370

Quæ quibus anteferam? Jam, jam, nec maxuma
Juno,

Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit æquis.

Nusquam tuta fides. Ejectum litore, egentem

Excepi, et regni demens in parte locavi;

Amisssam classẽm, focios, a morte reduxi. 375

Heu Furiis incensa feror! nunc augur Apollo,

370. *baud mis.* duo Burm. *miseretur* duo alii. *est* omittunt multi, male hoc quidem loco.—371. *ante feram* divisim multi. *non et neque tres* Burm.—372. *inspicit* Menag. pr., etiam bene.—373. *Nusquam est* t. aliquot Pier., male ad sententiæ brevitatem. *litore egentem* olim junxerunt Serv. et Prisc., merito improbatum a viris doctis. *litore, est,* in littore. vid. Burm. vel in littus.—374. *Suscepi* Priscian. et Codex ap. Pier., sed vulgatam etiam Seneca habet lib. VII de Benef. 24. *et regem in p.* Goth. sec.—375. *Ejectam cl.* Prisc. lib. VII et sup. versu. *classim* duo Heinf. v. sup. ad III, 5. *sociosque* vel, et *f.* multi, ut solet copula male intrudi. Potest hic versus post superiorem languidior videri: itaque Jac. Bryant V. C. eum delendum esse censebat.—376. *auctor* A. Hugon.

371. *Quæ quibus anteferam?* scil. tamquam leniora durioribus? h. e. Annon hæc extrema sunt? durissima et gravissima, quibus contumeliosius quicquam ne cogitari quidem possit? ut adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse hæc tamquam modica, ne graviora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. Vulgo accipiunt vel, quæ prius, quæ posterius, dicam? Ita et Servius; vel, quæ aliis majora dicam?

373—376. Divina plane hæc, sententiarum et verborum

gravitate! Et omnino magna suavitas ad amantis deceptæ sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. Cæterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odyss. 2, 130 sq., tum Euripidis Medea v. 476 sqq., forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. *regni in parte* cf. sup. 214. *amisssam classẽm* sc. renovavi et *reduxi* Serv.; classẽm, quæ in summo discrimine versabatur, ut jam pro amissa haberi posset, una cum Trojanis ad loca tuta reduci jussi. Cum hæc enumerasset in Æneam merita ac beneficia sua, dolore et furibus

Nunc Lyciæ fortes, nunc et Jove missus ab ipso
 Interpres di vom fert horrida jussa per auras.
 Scilicet is Superis labor est: ea cura quietos
 Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello. 380
 I, sequere Italiam ventis; pete regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus absens:

377. et abest a Franc. *ab alto* alt. Hamb. cum Exc. Burm. v. sup. 356.
 —378. *durum fert* Goth. sec. *b. dicta* Medic. et Colot. Urfini. Eadem
 varietas sup. v. 226. —379. *bis s.* vulg. ante Pier. et sic aliquot. codd.
 ap. Heinf. *hic* Probus et Schol. Statii ap. eund. —380. *Sollicitet* alter
 Hamb. —381. Post *Italiam* distinguunt codd. multi, at alii cum Luta-
 tio et Rufiniano ap. Burm. alteram rationem servant. *Insequere* Zurich.
 et Leid. un. a m. pr. cum binis Goth. *per auras* Wall. ex 378 cum Goth.
 tert. a m. pr. —382. *in mediis* Parrhaf. *possint* alter Hamb. *poscunt* Me-
 dic. a m. pr. —383. *Supplicio hæsurum* fuere olim, qui emendarent,
 propter insolentiam voc. *hausurus*. In Witt. erat *hausurum*, vulgatiore rati-
 one. *haurire pœnas*, vel *exhaurire*, est præ accipere, adeoque luere, dare
 pœnas: modo v. 359 *vocem haurire* vidimus, h. e. accipere, audire; uti
 alias est excipere, recipere, uti et *libere*. Hæfere in verbi usu viri docti.
nomina Wall. *numine* al. ap. Burm. *Dilum* alicubi lectum Picrius narrat.
 —384. *Sequor* alter Hamb. *a. i. ardens* Sprot.

furiis tantæ viri perfidiæ amens
 subjicit: *Heu Furiis incensa fe-
 rror!* Nunc aliquamdiu ora-
 tione subsistere putanda; sicut
 omnino per intervalla singulæ
 sententiæ pronuntiandæ. In-
 primis hoc tenendum v. 380
 et post 381.

378. 379. *horrida jussa*, qui-
 bus parere aliquis horreat adeo-
 que hætenus terribilia. *quie-
 tos pro eos*; at quanta cum vi!
 Consentit Epicureum dogma,
 nec tamen ad hoc respexisse di-
 ci debet Dido. In seqq. artem
 poëtæ animadvertite in reddendâ
 veritate sensuum amantis
 interpretæ.

381. Comparant illa Aga-
 memnonis: *Ἐὐρυε μάλ'* etc.
 Iliad. α, 173.

382. *mediis scopulis* vel in
 medio mari, vel potius poëtica
 ratione, inter scopulos, in sco-
 pulis omnino. *Te supplicia*
 esse hausurum, daturum pœnas.
 vid. Var. Lect. *pia numina*,
 a miseratione.

384. *Sequar atris ignibus*,
 multa argutantur passim inter-
 pretes. cf. Serv. Præstat Fu-
 riarum faces huc provocare, ut
 Servius primo loco: *Invocatas*
tibi immittam Diras, et Cerda.
 Vocabis moribundus Dido-
 nem; tunc Furis sceleris in
 me

Et, quum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 Omnibus Umbra locis adero. Dabis, inprobe,
 pœnas.

Audiam : et hæc Manis veniet mihi fama sub imos,
 His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
 Ægra fugit, seque ex oculis avertit et aufert ;
 Linquens multa metu cunctantem, et multa pa-
 rantem 390

Dicere. Suscipiunt famulæ, conlapsaque membra
 Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt,

At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
 Solando cupit, et dictis avertere curas ;

385. *subduxerit* aliquot Pier. alter Voss. Leid. Wall. cum Goth. pr. Sed *seducere*, pro abducere, separare, amant possim poëtæ, ut vel Indices docent. *secluserit* Leid. et ed. Ven., quæ varietas et sup. I, 562 occurrebat. *eduxerit* Servius legisse videri potest. *animæ* Pierius perperam Servio obtrudebat—388. *abrumpit* aliquot Burm. et Goth. tert. *abrumpit* Sprot.—390. *cuncta metu* Exc. Burm. *sestantem* Wall. a m. pr. *volentem* Medic. cum Heinf. et Pierianis ac multis aliis, solita variatione. Qui apud Serv. *Linquens* pro delinquens, deficiens, accepere, in seqq. debuere jungere : *multa—dicere suscipiunt f.*—392. *Marmoreum thalamum* pro in, nec hoc indocte, Moret. pr. et Exc. Burm.—393. *dolorem* tres Burm.

me commissi tibi observabuntur; sive: ego, etsi absens, tibi occurram tamquam ex Furiis una et faces intentabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34 et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ovidii levitatem compara Epist. VII, 65 sqq.

385—387. *anima seduxerit artus*, exquisite, sejunxerit. Vulgare est, animam ab artibus. *Anima,—Umbra,—Manes* cf. ad Tibull. III, 2, 15. *Audiam* apud inferos, te dedisse pœnas, Qui loquendi mo-

duis et alibi occurrit. cf. Urfin.

388—392. Abrupto utique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius, dici poterat. *auras fugit*, lucem: *tædet cæli convexa tueri* inf. 451, in thalamum se recipere putanda, *ægra* præclare, quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires fumit ab iræ æstu. Reliquorum vide ornatum pro, suscipiunt eam et reportant in thalamum.

393—395. Ornate, quamquam eam solari cupiebat. *Multum*

Multa gemens, magnoque animum labefactus
amore;

Iussa tamen divom exsequitur, classemque revisit.

Tum vero Teucri incumbunt, et litore celfas

Deducunt toto navis. Natat uncta carina:

Frondentisque ferunt remos et robora silvis

Infabricata, fugæ studio.

400

Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis:

Ac veluti ingentem formicæ farris acervum

Quum populant, hiemis memores, tectoque re-
ponunt:

It nigrum campis agmen, prædamque per herbas

Convectant calle angusto; pars grandia trudunt

Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,

Castigantque moras; opere omnis femita fervet.

395. Deerat versus Parrhaf.—396. sequitur tres Burm. *classimque* Sprot.
—398. *tuto* Vratill.—399. *ramos* multi Heinf. et Burm., facili lapsu.
Sed et *Frondentes remi* exquisitius quid, quam *f. ramus*; etsi alias *ramus*,
truncus, *trabs*, eleganter pro *remo* dici possit.—400. *fugæ studio*. Defunt
hæc pr. Rottend. a m. sec.—402. *velut* Medic. cum aliis. Sic et inf. v.
441. Sed junctura versuum omnino nondum satis elaborata est. Deficit
comparationis apodosis: Ac veluti:—*Sic*. Interea suppl. *ac sic ruentes vi-*
deas, veluti formicas, quum pop. acervom Gud. ex more suo.—403. *Compor-*
tant Lactant. de Ira Dei c. 7, memoriæ vitio.—404. *Et* Sprot. *nigris*
campum Exc. Burm. a m. pr. *per herbam* Nonius, et sic Leid. un. et Goth.
tert.—405. *Convectat* Witt. *collo* Leidenf.—406. *Obnixæ* al.—407.
moras operæ: omnis Heinf. laudat ex Medic. et Junt. ed. Sed in illis ut
et in aliis edd. est: *moras: operæ omnis*; et est correctum *opere* in Medic.
fervet; mox 409 *fervere*: tamen nunc in *fervet* consensus est.

Multum dolens πολλά γ' ὀδυρό-
μενος) et amore ardens.

397. *Incumbunt*, non remis;
fed omnino de studio: cf. inf.
IX, 73. Comparat Iliad. δ,
223 sq. de Agamemnone. Ma-
lim illa memorare, Iliad. β,

149 sqq., ubi Achivi de dis-
cessu cogitant. Mox *uncta*,
pice delibuta, *Serv. fugæ*, ce-
leris profectiois, ut poëtae so-
lent, etiam Græci in *φύγη*,
φεύγειν.

402—407. Accepit ab Apol-
lonio

Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
 Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
 Prospiceres arce ex summa, totumque videres 410
 Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
 Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
 Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
 Cogitur: et supplex animos submittere amanti:

408. *Quis tibi nunc* Burmanni emendationi deberi videtur, secundum poëticæ orationis usum. Heinsius ediderat: *tunc*; et vulgo libri habent: *tunc* vel *tum*, vel *dum*. D. Heinsii editio habebat: *Quæ tibi*.—410. *Aspiceres* Parrhaf. et pro *ex* a pr. m. Medic. *vassumque* v. Wall.—411. *missis clamoribus* Wall.—412. *corpora* Wall. a m. pr.—414. *animum* multi passim ap. Pier. et Burm. et al., sed magis poëticus pluralis numerus.

Ionio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam convolantibus, sed egregie ornavit. Dignitate comparationem carere, censuerunt multi. cf. Burm. forte quod cardinem comparationis non videbant in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Serv. *ad studium respicit comparatio h. l., non ad personas*. A parvis rebus et animalibus exempla passim petuntur, non modo Homero, v. c. a muscis Iliad. π, 641 sq. β, 469, sed etiam castigatioribus, ut Apollon. l. c. a formicis et muscis, IV, 1298 a pullis, et sic porro. Noster autem etiam oratione et dilectū verborum rei dignationem fecit: *populant, tecto*, pro caverna, *in campis agmen, prædam convectant, bumeris obnixæ* etc. *Ac supple, tales videas, ita incedentes, veluti* etc. *hiemis memores*. No-

tus Horatii locus I Sat. 1, 35. *It nigrum campis agmen*, “*He-*” *mistichium Ennii de elephan-*” *tis dictum, quo ante Accius*” *est usus de Indis.*” *Serv. calle angusto*, proprie ex formicarum natura, *αἰεὶ μίαν ἀτραπὸν πάντες βιάζονται*, Aristot. H. A. IX, 38. *trudunt*, quæ portare non possunt, *Serv. moras* exquisitè pro tardos, morantes, et statim *opere* pro iis, quæ opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. f. 36.

408. Oratoria apostrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. *litora fervere* (quod inf. 416 *properari*) doctius quam, Trojanos in littore; sic et v. 411 *misceri æquor* pro clamores m. in æquore.

412. Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Absyrtum jugulat. *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere,

Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415

Anna, vides toto properari litore: circum

Undique convenere: vocat jam carbasus auras:

Puppibus et læti nautæ inposuere coronas.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,

Et perferre, foror, poterò. Miseræ hoc tamen unum

Exsequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille 421

Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:

Sola viri mollis aditus, et tempora noras.

415. *Nec quid* Wall. Forte placet interpungere: *ne quid inexpertum (frustra!) moritura, relinquat*, h. e. frustra! cum moritura esset; ut poetâ de suo interponat; sed est nimis subtile hoc.—416. *litore: circum Undique convenere* utique distinguendum cum Marklando ad Stat. II Silv. 5, 13 idque recepi pro: *pr. litore circum: Undique c.* De interpunctione codices frustra confulas. *litore cursu* Parrhaf.—418. *posuere* Wall. Idem versus sup. I Georg. 304.—419. *tantum potui* aliquot ap. Burm. *spectare d.* emendabat Stephan. de Latin. Lipsii p. 469, quod Burmannus Secundus ad Anthol. p. 721 extr. probare videtur. Sed v. Not.—421. *Nam solam* Dorvill. *f. jam* Goth. pr.—422. *arcanas—mentes* Parrhaf.—423. *ut s.* Witt.

scendere, ad lacrimas. *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli apud Serv.

415. Servius ita accipit, ut *frustra* ex poetâ judicio dictum sit: ut omnia experiatur; sed frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quæreretur de verborum ordine. Alii jungunt: *frustra moritura*, sc. si quicquam intentatum reliquisset. Saltem melior locus τὸ *frustra* in itsuclura exputari nequit.

417. *convenere* v. sup. 289. *vocat auras* velum v. sup. ad v. 223. *coronas* ex more in relata et h. l. in discessu optato, uti alias ex victo hoste, vel salvo reditu, vel festo die, et in

re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versus reprehendebant, forte tamquam ex Georg. I, 304 repetitum. Apud Servium: *Probus sane sic adnotavit: si hunc versus omitteret, melius fecisset.*

419. *si potui*; quod ad vulgarem modum diceret: *si debui*. Quandoquidem dolor hic mihi ab initio expectandus, metuendus, erat (nam prævidere hunc Æneæ discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet); itaque peccus puto fatis me esse firmaturam ad eum perferendum.

423. *aditus*. conf. sup. v. 293. Mox *hostem* graviter, ex affectu;

I, foror, atque hostem supplex adfare superbum:
 Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
 Aulide juravi, classemve ad Pergama misi: 426
 Nec patris Anchisæ cinerem Manisve revelli:
 Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
 Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
 Expectet facilemque fugam, ventosque ferentis. 430
 Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
 Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat:

425. *excidere* aliquot ap. Heinf. et Burmann., perpetua variatione: *ascindere, incendere, excingere* aberrant alii.—426. *classemve* e codd. edidit Heinf. Vulgo *que. classimve* Sprot. et h. l. v. ad III, 5.—427. *revulsi* obl. Vatic. ap. Pierium; sed damnat hanc formam Servius. *cinerem* Heinf. cum melioribus; vulgo *cineres*.—428. *neget* Medic. a m. pr. et tert. Rottend. Ita legisse debent ii, qui apud Servium jungebant: *revelli, cur* (ut propterea) *mea dicta n.—dimittere* alii, ex more. *immittere* Wall. cum glossa. *admittere ad aures* alter Hamb.—429. *Quo fruit* alter Hamb.—431. *Non ego c.* Rottend. a m. fec. cf. inf. V, 194. *connubium* tert. Rottend. Erf. *quod prodidit* Sprot. et Puget., ut jam apud Servium interpretati sunt nonnulli.—432. *aut L.* duo Burm. *regnumve* Gud. a m. fec.

affectu; infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant.

425 sqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, ut me fugiat? tamquam poëta, gravissima scelera, quæ committi possint, memorat. v. Cerda h. l. et Tibull. I, 2, 79 seq. Cæterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmavit Ovid. Epist. Didus v. 165 sq., dum hæc exprimit.

425. Cf. Iliad. β, 303 sq. cf. sup. III, 602.

427. *cinerem Manisve revel-*

li, docte pro læsi, violavi. Proprie revelluntur sepulcra; cum his et urna cineraria; cum cinere violantur Manes. Mox *dicta* sunt preces, ut sæpe latius genus pro angustiore: ut 457 *voce. ventos ferentes* passim poëtæ pro secundis. Res nota. v. Burmannum, quem mireris, tam inanem operam in Harduini somniis refellendis passim ponere.

431. Non jam conjugii, cujus spem et opinionem *ab initio* mihi ostendebat, fidem ut fervet, oro, quandoquidem illam sefellit jam, Graviter singula!

Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.

Extremam hanc oro veniam (miserere sororis): 435
Quam mihi quum dederis, cumulatam morte
remittam.

433. *furoris* alter Mentel. a m. pr.—434. *dolore* Medic. cum majore fere codd. parte. Male tamen.—435. *ora* alicubi legi video in vulg.—436. Virorum doctorum in hoc loco interpungendo, interpretando et, etsi nihil sanius esse potest (v. not.), emendando, æstum vide ap. Burm.; nam singula repetere longum et inutile esset. Si ingenio utendum esset, saltem metaphoræ immanendum erat, et *cumulata sorte remittam* erat conjectandum: ut beneficium cum fœnore reddituram se spondeat. Proxime accessit in schedis Jo. Schraderus, qui cum alia tentat, tum hoc: *Quam mihi si dederit, cumulata sorte, relinquit*; quod non satis intelligo. Discrepantias codicum primo loco videamus. *mibi tu d.* Zulich. a m. sec. cum *dederit cumulata morte r.* Medic., quod Heinf. præstare putabat, etsi, sensus qui sit verborum commodus, non subjecit. Eadem lectio in Parrhaf. et Puget. et, *cumulata*, etiam alter Menag. et Moret. tert. In pr. Moret. *cumulatim* cum glossa, *quod mihi cum dederis cumulatum*. Porro *remittam* Heinf. reposuit e melioribus suis et Pierianis; vulgo *relinquam*; sed est prius illud exquisitè pro *referam* dictum. *remissum* Parrhaf. et Puget. Jam olim super hujus versus lectione dubitatum fuisse, ex Servio et Pomponio Sapatet; Lectionem quidem *dederis* Tuccam et Varium probasse, uterque tradit; at Medicei codicis scripturam *dederit* Aproniano deberi, ex Pomponio discitur, cujus tamen verba si recte intelligo, *cumulatam* Apronianus et ipse tenuisse videtur, non *cumulata*; etsi interpretatio ad ipsum refertur: *cumulando morte*. Adscribam Pomponii locum: *extremam hanc veniam, oro, ut impetres ab Ænea, id est beneficium. id est, ut protrahat discessum suum, donec discam dolere. Si concesserit, nunquam ero immemor talis beneficii. Sic legit Apronianus. Tucca et Varius, referente Sergio (Servio), dederis legunt: cum dederis veniam, cumulatam morte remittam (l. relinquam), id est, relinquam acceptum ab eo beneficium, morte cumulando. ita intelligit Apronianus. hanc opinionem Sergius (Servius) damnat; et recte utique, nam interpretatio ista nullum bonum sensum exhibet; non enim morte Didonis quicquam grati ac jucundi in Annam redire poterat; etsi Servius nihil melioris notæ afferat. Manet igitur hoc: Tuccam et Varium probasse *dederis* et ad Annam retulisse;*

433. 434. Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendam, donec ille cum tempore in dolorem subsidat; cf. Ovid. l. c. v. 177 sqq.; quod facere graves affectus solent; et ipsa

mora discimus et adfuescimus, adversa perferre; docte dictum est *dolere* cum vi aliqua, moderate dolere, patienter ferre; ut oppositum sit, impatienter ferre.

436. Quam gratiam, quod benefici-

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
 Fertque refertque soror: sed nullis ille movetur
 Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit. 439
 Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
 Ac velut, annoſo validam quum robore quercum
 Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
 Eruere inter ſe certant: it ſtridor; et alte
 Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes; 444

ſiſſe; quod unice verum propter illa: *miferere ſororis*; quæ verba tollenda erant, ſi alterum locum habere debebat, ut *dederit* legeretur, oratione de Ænea inſtituta; quamquam ne ſic quidem æque commode illa Æneæ, in longinquas terras proſecto, per totam vitam gratiam referre velle videtur. Interpunctione prava totius verſus ſententia erat jugulata: *Quam mihi cum dederis cumulata, m. r.* Eam itaque, ut dudum monueramus faciendum eſſe, mutavimus: *Quam mihi c. dederis cumulata, morte remittam.* v. Not.—438. *ipſe m.* Dorvill.—439. *haud v.* Goth. pr. *nullas* Goth. tert. *illas* Menag. pr. *ullas voces* Parrh.—440. *obruit* Goth. ſec. et ſubjicit verſum inſicetum: *Ne ſint ammotæ neque ſiſtant gaudia mente* (ſ. menti).—441. *veluti* nonnulli et hic. cf. ad v. 402. *annoſo validam* Heinſ. cum melioribus, etiam Pierianis; vulgo *annoſam valido*; et cum corpore Exc. Burm., vulgari lapſu. Ne in *robore* hæreas, cum *quercus* addita ſit: *quercum robore validam*, tenendum, robor eſſe de trunco accipiendum.—442. *buc et illuc* Sprot.—443. *et alte* Medic. cum præſtantiore quoque, etiam fragm. Vatic. et Pier. parum referre, ait Burm.; recte utique, quoad ſenſum; ſed altera proſaica forma eſt, altera, quis dubitet? poëtica. Igitur, qui textum novat, *altæ* reponet. (Miror itaque a Brunckio V. C. id non factum eſſe).—444. *terras* Goth. pr. cum ed. Hortenſii; quod præferrem, ſi idonea auctoritas eſſet; eſt enim magis poëticum et majus aliquid ſonat. *percuſſo* Hamb. pr. *vertice* Menag. pr. *frondes* ſec. Rottend.

beneficium, ſi mihi præſtiteris, uſque ad mortem grata ero; Hæc eſt ſententia nude enuntiata, et ornatius, cumulatiſſime uſque ad mortem gratiam referam. Hoc, ut poëta extulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar. Ita, puto, interpunctio-

ne poſt *dederis* facta, res ſatis expedita. v. Var. Lect.

437—439. *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Æneam plus vice ſimplici. Hoc, puto, eſt *fertque, refertque*. *placidas*, tranſlato epitheto a viro.

441—446. Comparationem hanc ex Iliad. π, 765 ſqq. adumbratam eſſe, jam Macrob. volebat,

Ipſa hæret ſcopulis; et, quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit: 446

Haud fecus adfiduis hinc atque hinc vocibus heros

Tunditur, et magno perſentit pectore curas.

Mens inmota manet; lacrimæ volvuntur inanes.

Tum vero infelix fatiſ exterrita Dido

450

446. Duplex lectio et hic, ut Georg. II, 292, ubi idem verſus: *radice*, quam codicum ſectam fragm. Vatic. ducit, et *radicem* Medicus cum multis aliis Heinſ. et Pier. *radicem in t. tendit* oblong. Pier. cum Puget. et Exc. Burm.—448. *perſentit* multi Pier. et Heinſ. ac Burm. cum binis Goth., alii *preſentit*. v. ſup. v. 297.—450. Cum Wall. Mox *fatiſ exercita Dido* emendabat Marklandus in Epist. Crit. p. 117. *Fatiſ* aliquem *exerceri* eleganter dici non neges; ſic V, 725 *nate Iliaciſ exercite fatiſ*; et bene aliquis adverſis caſibus vexatus et exercitus *vitaſ* capiat *tædia tot mala perpeſſæ*, ut apud Tibullum eſt, III, 2, 7. Enimvero nec tam diutina mala experta erat Dido, et *exterrita* imaginem rei affert multo aptiorem ad faciendam mirationem et *ἐκπληξιν*. Dicuntur ſcilicet et illi *exterriti*, qui conſternati ſubito metu vel quovis caſu mente dejecti et alienati infaniunt, vel qui, dum infaniunt, monſtris ac furiis terrentur. Proprie de armentis vidimus Georg. III, 149, adde ibid. v. 434 et not. ad e. l. De Medea furente Valer. Fl. VIII, 450 *fugit ardentes exterrita tauros*, quos videre ſibi videbatur. Etiam proxime ad præſentem Virgil. locum inf. XII, 660 *Amata—dextra Occidit ipſa ſua lucemque exterrita fugit*. Ita etiam *malis ætonita mens*, *malis percuſſa*, paſſim dicitur.

volebat, ut et locum ſup. lib. II, 416 ſqq.; vix tamen tenuiſſimas lineas ibi reperias; ut vanâ plane opera in comparationem et Homeri obſtrectationem impendatur. Melius poſſis forte huc referre Iliad. μ, 131 ſqq., ſed imago rei ipſa et in rerum natura et in poëtiſ paſſim eſt obvia: et ornatus verborum notabilis in eſt: *velut cum Alpini Boreæ*, ex Alpiſ ſpirantes, potentius quam venti omnino, *certant eruere—quercum validam annoſo robore*, h. e. trunco. *it ſtridor* pro fit. De vv. 445. 446 vide ſup. II Georg. 291, ſunt Homeri

ἔϊξιν δινοεῖſιſ. *curaſ* ſunt animi æſtuantis motus; at *lacrimæ* Didoniſ et Annæ. v. Burm.

450—473. Hunc locum facile inter feliciffimos et elaboratiſſimos referendum eſſe arbitror. Præſagia illa et oſtenta, ſuperſtitio ad animoſ gravi mœrore percuſoſ tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac prudenter, cum aliaſ poëtaſ in iis luxuriari ſoleant; multo magis ſomnia v. 465—468, quæ ex recondita hominum gravi ærumna afflictorum obſervatione ſunt deprompta. Nil

Mortem orat : tædet cœli convexa tueri.

Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, thuricremis quum dona inponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fufaque in obscenum se vertere vina cruorem. 455
Hoc visum nulli, non ipsi effata forori.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et festa fronde revinctum :

451. *connexa* Franc.—452. *lumenque* tert. Rottend., quod et ipsum de *cælo* ac *die* tandemque de *vita* dici solet.—454. *dicto* Gud. a m. pr. v. Burm. *dictum* fragm. Vatic.—455. *vergere* Zulich. a m. pr.—456. *non ipsa* Wall. *ipse* Franc. *affata* Ven. *fata* Moret. pr. a m. pr. *forori est* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Dorvill., quod et ipse h. l. desiderem, aure judice.—458. *mifero* quod fragm. Vatic. a m. pr. *multo quod* pr. Hamb., follenni variatione. v. Burm. ad Ovid. II Am. 15, 14.—459. *niveis vel nigris* pr. Hamb. cf. Burm.

divinius illis : *semperque relin-*
qui sola sibi, semper etc. Inter
adversæ fortunæ beneficia re-
ferre forte possis et hoc, quod
talium rerum ac talium in poë-
tis locorum sensum et dulcior-
rem habeas et altiozem.

450. 451. *fatis exterrita*,
consternata et mente dejecta
malis suis : quæ doctius *fata*
dixit, quippe jam certa. cf.
inf. 474. v. Var. Lect. *orat*
exquisite quam optat, deside-
rat. *cæli convexa*, v. sup. Ecl.
IV, 50. Primus Cicero in
Arateis v. 314 usum hunc in-
vexisse videtur; mox placuit
Virgilio, Ovidio, et aliis.

453—455. Inter sacrifican-
dum vidit vinum, in ignem li-
batum, in sanguinem verti;
at quam ornate singula, etiam

propriis verbis! *obscenum* de
re mali ominis et alibi nota-
tum. *thuricremas aras* jam Lu-
cretius dixit II, 743.

456. Ad majorem horrorem
faciendum egregie hic versus
comparatus. Nunc demum
de Didonis salute desperes.
Nam ita humana natura fert,
ut in extrema ruens animus,
et jam deliberata morte defixus,
silentio pertinaciter omnia in-
tra se premat. Vidit jam
Trappius, si bene memini.

457—461. Hunc locum an-
te oculos habere debuit Popius
in plenissima affectus summi
epistola Eloisæ v. 307 sqq.
Templum, intellige facellum Si-
chæi Manibus dicatum, forte
cum ejus signo, ut Ovidius ex-
pressit Ep. VII, 99. Simile

Et solem geminum, et duplicis se ostendere Thebas :
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes : 471

470. *Per solem* pr. Moret. *se* abest ab edd. Ald. Junt. et deest Goth. tert.—471. *Agamemnonis* Wall. *Furiis agitatus* aliquot codd. ap. Pier., quod ex interpretatione profectum et ex lib. III, 331 repetitum facile intelligas. cf. Burmann. Sec. ad Anthol. Lat. p. 170. Nobilissima in h. l. est emendatio Marklandi ad Statium et in Ep. Crit. p. 127 proposita et ornata : *Pœnis agitatus*, id est, a Furiis. Amplectar eam, certe tamquam elegantiolem lectionem, et ipse, si declaratum videro, omnium librorum lectionem habere aliquid, quod poëta indignum sit : *Aut veluti in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum* etc. Nam *scenis agitatus* jungere, et omnibus tragœdiis notus accipere quid tandem cogit? Vera ratio est : *velut in scena Orestes furit* (quod ex antecedent. eliciendum), *quum fugit agitatus* m. Novum hoc fateor, quod ad fabulam tragicam in scena exhibitam provocat. Quod displicet, forte hoc est, quod in narratione ex prisco ævo interponitur aliquid moris serioris, quodque adeo mens ab illa illecebra, qua tenebatur, cum Æneæ et Didonis fati ipsa quasi præsens interesset, revocatur nunc subito, ut delusam se sentiat. Nec tamen hæc in ipsa narratione, sed *in comparatione* interposita sunt. Quidni autem poëta hoc vel ad variandam rerum faciem ausit, qui toties comparationes in hunc modum instituit, ut ex vita communi et usu hominum aliquid repetat et hac formula utatur : *ut sæpe videmus* etc. Nec hoc adeo idem plane cum eo, quod toties oratores habent : *quemadmodum ille in scena, in fabula* etc. Cic. pro Rosc. Amer. c. 67 *Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterriti Furiarum tædis ardentibus.* cf. Æschin. in Timarch. sub f., unde hæc adumbrata. Adde Cic. de Legg. I, 14. Scilicet orator excitat locum e tragœdia; at poëta scenico apparatu ac theatriali spectaculo ad comparationem utitur. Equidem nihil definire videri volo, sed tantum dubitare, annon Virgilius oratoriam formam retinere maluerit? id quod in multis, inprimis posterioribus Æneidis libris, fecisse eum sæpe declarabimus; tum alterum est, rectene hoc fecerit? Valerii Fl. locum VII,

147

sublimi et terroris pleno, ubi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus *καὶ μὴν ὄρεξν μοι δύο μὲν ἡλίους δακῶν, Δισσὰς δὲ Θίβας, καὶ πόλισιμ' ἐπτάστομον.* Servius ad h. v. *Pentheus autem, secundum tragœdiam Pacuvii etiam ipse furit.* Et Pompon. Sab. *apud Pacuvium inducitur Pentheus furens, qui videt duos Soles et duas Thebas.*

Pacuvii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Græco haud dubie illas conversas. Virgilium exscripsit Seneca Agam. 728 seqq. *agmina E.* dixit ut poëta, *agmen E.*

. 471—473. Orestes Agamemnonis f. *Clytæmnestra matris*

Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.

Ergo, ubi concepit Furias evicta dolore, 474
Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, mæstam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:

147 sqq. ex Euripide, non ex nostro, esse expressum manifestum est. *agitatur* Rottend. alter. Donatum in his consulere non licet; est enim in lib. IV lacuna in ejus Commentariis.—473. *Cum videt Parrh. Confugit* Hamb. pr. et Rottend. alter. *tum f. Erf. divæ* Gud. a m. pr., quod non displicebat Heinio.—476. *ac m. Medic. fctis aggressa* Gud. a m. pr. et Menag. pr. pro var. lect. cum Exc. Burm. *d. affata* alter Menag. et pr. Hamb. a m. sec.—477. *et spem Parrhaf. fronte serena* conj. Heinf. Sed v. notam.

matris Furiis agitur, dum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens tecto profilit, in foribus tecti Furias sibi occurrere, seque adeo undique terroribus mentis, parricidii in matrem commissi consciæ, exagitari videt. Tragœdiam poëtæ ante oculos fuisse per se patet, et bene Servius: *A Pacuvio* (puto in *Dulorestæ*) *Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias, ingressus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum; unde cum vellet exire, invadebatur a Furiis. Hinc ergo est: Sedent in limine Diræ.* Pacuvius igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit. v. Columna ad Enn. Fragm. p. 251) Æschyli Eumenides, quodammodo saltem, expresserat. Nam aliter rem ornavit, dum Orestem furentem exhibet, Euripides in Orest. v. 255 sqq. Iphig. in

Taur. 283 et al., aliter post istas Racinius sub fin. Andromachæ. Cætera sic expedienda: aut velut in scena Orestes furit a Furiis exagitatus. cum fugit m. etc. cf. Var. Lect.

474—477. Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui extrema animo agitant, ut consilium suum dissimulent. *evicta*, ut poëta, pro simplici *victa* dixit. *exigit* bene pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. *spem fronte serenat*, exquisitius quam frontem serenat, et explicat spem nova, ac meliore concepta vel ostensa; hoc transfertur ad ipsam spem, quæ serenior et lætior affulgere potest; adeoque Dido spem serenat, sereniorem ac lætorem ostendit vultu. Ut *spem vultu simulat*, lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *tristia fronte serenat* XI, 369. *spem fronte serenans* ex Virgilio

Inveni, germana, viam (gratare forori),
 Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem juxta, solemque cadentem, 480
 Ultimus Æthiopum locus est, ubi maxumus Atlas

479. reddet—solvat oblongus Vatic. Pierii; reddat—solvat Longob. ejusdem. solvit Wall. a m. pr. reddet et absolvet alter Menag. et Witt. vel quæ me solvat Franc. et Goth. tert. Sed vulgatam etiam Donatus et Lutatius agnoscunt. v. Burm.

Virgilio sumfit Nemesian. Ecl. IV, 17.

480 sqq. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo hæc respexisse videri debet Dido, ut sacrificio arcano parando, quo arbitris remotis sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem, haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Æneæ et torum conjugalem secum comburi vult (inf. 495 sq.), quodque Æneæ gladio in se jugulando utitur. Quæ a v. 504 sqq.—521 narrantur, ad præparandum et auspiciandum sacrum pertinere puta. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differebat illud sacrum suamque mortem regina, quamdiu Æneas præfens erat. Tenenda hæc, ut de summa et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis advocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cujus amorem Didonis amor in Æneam accommodatus est a poëta, etiam hunc hortum cum

dracone sacrisque magicis lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis in poëtæ ingenio sevit et instruxit. Certe v. 484—486 a Medæ exemplo petiti sunt, Apollon. III, 530 sqq. Enimvero tenendum præterea est hoc, extremam illam Africæ h. e. occidentalem plagam antiquissimorum poëtarum fabulis esse celebratam; nec modo Solis, Noctis, Mortis, Inferorum, Tartari, Elysiarum confinia aut sedes in Oceano constitui solitas, verum in continente quoque Atlantis, Gorgonum et Hesperidum fabulas: de his actum erat inprimis in carminibus de Perseo, Hercule, Argonautis. v. Notas ad Apollod. p. 296 sq. add. p. 386 sq. 406 sq. 423 sq. Accommodatissima igitur poëtæ consilio et hic fuit illa terra fabulis celebrata, inprimis in narratione, quæ ad Africam spectaret.

480—484. Comparant Homericum ἐπὶ Ὀκεανὸν μετ' ἀμύμονας Λιδιοπῆνας, Iliad. α, 423, nec tamen id nisi ad hoc unum valet, quod ad extremum occidentale Africæ littus Æthiopiam

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum :
 Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 Quæ dabat, et sacros fervabat in arbore ramos, 485
 Spargens humida mella foporiferumque papaver.

482. *actum* volebat Vossius; at v. Burmann. h. l. et vid. notam.—
 Hic Montalb. et ed. Ven. Mox *Massylæ*, *Massilio*, *Massiliæ*, *Massaliæ*,
Massillæ, *Massile* aberrant librarii ap. Burm. et Pier.—485. *in sacros*
alter Menag. *sacra f. in arbore tert.* Rottend. a m. pr. Requires forte
dat et *servat*; sed retulit poëta ad *monstrata est*, quæ *dabat*, pro altero
daret. Nam consequentem temporum poëta negligit, ut monitum
 ad I, 706.—486. Waddel. jam Burm. laudatus conj. *arcens*. Aut *spar-*
gens accipiebat amovens ex horto, ne draco gustaret et in foporem
 incideret.

Æthiopiam nominat, quæ proprie Mauretania est. De Atlante sup. v. 247. v. ad I, 741, et Not. ad Apollod. p. 681 et alibi. *torquet* ornatius quam cælum sustinet; motu simul cæli diurno expresso; præeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1 *Qui cælum versat stelleis fulgentibus aptum*. cf. Column. ad Ennii fragm. p. 45. *aptum stellis*, exquisite; vulgari loquendi modo stellæ cælo aptæ, h. e. affixæ sunt; tum et ipsum cælum adfixum et aptum, alligatum stellis, h. e. distinctum. Quod vero ex Mauretania excitatum anum tamen *Massylæ gentis* facit, eamque *Hesperidum hortis* præficit custodem, ne in eo poëta licenter in minus notum situm populis versatus dicendus sit, ita potius videtur accipiendum, ut *Massylam* anum solito more poëta omnino pro *Libyca* dixerit, certo nomine pro indefinito posito. *Massylam Evantem* ex nostro petiit Silius I, 101. *Hesperidum* autem *hortos* communi poëtarum opinione intra Cyrenaicæ fines

positos in Mauretanium ad Atlantis montis radices removit, quandoquidem antiquiores diverse de eorum situ tradiderant. Hesiodus quidem πῆγνι κλυτῆ Ὀκεανῶιο eos collocaverat Theog. 215. Alii aliter. v. ap. Plin. VI, 31 f. 36, qui alio loco lib. V pr. et LX, 4 f. 22, apud Lixum, Mauretaniæ ea in Atlantici maris ora urbs est, Hesperidum hortos collocat; ad *montem Atlantem* etiam Hygin. f. XXX f., ubi v. Intpp. inprimis Salmas. in Solin. p. 264 sqq. et nuper actum de his ad Apollod. II, 5, 11 Not. p. 406 sqq. *sacros in arbore ramos*, sc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri sacros fuisse Servius narrat. Certe violari eos nefas erat. Narrat autem poëta, si non ipsas Hesperidas deas, hortos tamen earum, quos *templum* appellat, tamquam locum iis sacrum, illo adhuc tempore superfuisset, iisque præfuisse sacerdotem feminam. cf. Exc. IV ad h. l.

486. “ *Incongrue*, jam Servius

Hæc se carminibus promittit solvere mentis,
 Quas velit; ast aliis duras inmittere curas;
 Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro;
 Nocturnosque ciet Manis; mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
 Testor, cara, deos, et te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas invitam adcingier artis.

incideret. Ita ille cum aliis de interpretatione laborabat, et ipse Burmannus. Jo. Schraderus in schedis, ubi multa tentaverat, versum damnat et eiecit; at v. Notam. *soporiferumve* multi ap. Burm.—488. *Quis* Goth. alter, an ut sit pro *Quibus?* Cuningh. conj. *inneſtere*, cum præcedat *ſolvere*. Temere. Quidni enim poëta variet orationem!—489. *convertere sidera* alter Hamburg.—490. *movet manes* multi ap. Pier. et Burm. ex glossemate. *vetet* Exc. Burm. a m. pr. *movit* cum altera lectione, a correctrice manu Fragm. Vatic.—493. *accingere* alter Hamb.

vius monuit, “*videtur poſitum, ut ſoporifera ſpecies* (papaver) *pervigili detur Draconi.*” Multa ad defendendum poëtam et ibi et paſſim alibi afferunt Intpp. v. Cerda. Excidiſſe hoc poëta, ut credam facile adducor; quippe qui non meminifſet offas papavere aliifve ſoporiferis fuccis conditas draconibus apud veteres objicium, cum ſomno illi opprimendi ſunt. Nec tamen adeo abſurdum, cum melle antiquitas in quotidiano viſtu uteretur, et papaver certe poſterior Græcia in deliciis haberet, cibum ſerpenti, lautioſem et dulciorſem, inde paratum dici, ut paſcatur ille offis mellitis papavere mixtis; cf. inf. VI, 420, ut *soporiferum tantum ornet. ſpargens, miſcens, Serv.*; potius, objiciens, præbens, apponens. Nihil ampliſ, niſi quod ut poëta doctè loqui maſuit.

487—491. Vid. ad Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 ſqq. *curas* et hic de amore, *ſolvere* animos, proprium hac in re, ut *deſigere*. Referuntur enim in re magica ea, quæ ad amorem ſpectant, ad notionem illigandi et ſolvendi; uti omnino in ſuperſtitionibus aſtrogicis reliquiſque pleræque præſtigix allegorici tropicique generis ſunt. *vertere ſidera retro*, curſum aſtrorum mutare, errantium inprimis, vid. Serv. Tum illa evocat manes ſacris noctu ex more factis. *videbis*, vulgo videas; ut ſup. v. 401 *Migrantes cernas*. Invertit poëta orationem, cum ſequi deberet: illa motus terræ facit et ſilvas in alium locum transfert.

492. 493. Sui ævi rationem in hoc habet poëta, quod Dido excuſationem quærit, dum magicis artibus utitur. Bene Servius; “cum multa ſacra fuſciperent

Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 Erige, et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit 495
 Inpius, exuviasque omnis, lectumque jugalem,
 Quo perii, superinponas. Abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.
 Hæc effata filet. Pallor simul occupat ora.

494. *Tunc—locavit* Carifius laudat. *Tu, Germana* Dorvill.—495. *in thalamo* Leid.—496. *que abest* ab aliquot Pier. et binis Burm. *exuviisque* Sprot.—497. *superimpones* Franc. *superimponant* Fragm. Vatic. Medic. a m. pr. cum aliis Pier. *superimpones* alii Pier. *nefanda* ed. Ven.—498. *momenta* Ven. *monimenta* plerique. *juvat* magnus codd. numerus ap. Pier. et Heinf., quibus adde fragm. Vatic.; itaque Burmannus recepit. Alii, nec minus multi, *jubet*, quæ Aproniana lectio esse videtur; nam in Mediceo in litura scriptum videas; quamquam ex pronuntiatione *jubat* orta esse videri potest. Dignitatem tamen majorem habet *jubet monstratque*, Utrumque de diis et vatibus folienne. Itaque equidem cum Pierio *jubet* retinere malim; si poeta quidem ita scripsisse videri potest, ut scribere debuit. Nec Brunckium id facere audentem hac editione deferere volui.—499. *inficit ora* nonnulli ap. Pierium, ex Horat. Epod. 7 putat Burm.

fusciperent Romani, *magica* semper damnarunt." Quæri tamen potest, quibusnam legibus id factum sit? Forte jam ipsis XII Tabb., et quibus memoratur: *qui fruges excantavit*; et: *Qui malum carmen incantavit*: Plin. XXVIII, 2, s. 4 poena parricidii proposita (v. LL., tab. VIII). Fuere postea quæstiones veneficii e lege: referebantur ad illud quoque incantationes: sed *mala* tantum *carmina*: quandoquidem et *bona* haberi credebantur. Inter principes alii fuere leniores, alii severiores. Media etiam est constitutio Constantini M. de artibus magicis: sed gravissima Imp. Constantii a. C. 357 et Valentiniani. v. Cod. Theod. tit. de Maleficiis et

ibi Gothofr. (lib. IX, t. 16, 3. 5 et 11). A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena. Nec Homerum, si ea attigisset, ea excusatione usurum fuisse credere licet.

494—498. *secreta*, secreto. Hoc jam notum esse debet. *tecto interiore*, Romanus impluvium diceret; *sub auras*, sub divo, conf. Burm. Penetrantia hæc domus Didonis in templum Elissæ mutavit Silius I, 81 sqq., ubi plura ex h. l. adumbrata. *arma relicta* idem Burm. de ense pro munere ab Ænea Didoni dato accipere jubet: non male. v. 507. 647. *exuvias* cf. Ecl. VIII, 91. vid. inf. 648. 651. *quo perii* cum dilectu posita vox et cum pudore.

499. Ex intima arte et humanæ

Non tamen Anna novis prætexere funera sacris 500
 Germanam credit, nec tantos mente furores
 Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychæi,
 Ergo iussa parat.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
 Erecta ingenti, tædis atque ilice secta, 505
 Intenditque locum fertis, et fronde coronat

500. *Nec tamen* Zulich. *Hæc* Hugen. *prætexere* Medic. a m. pr. *funera* alter Menag.—502. *Concipere* Vir doctus conj. ap. Burm., fed v. hunc. *baud* vel *baut* aliquot ap. Pier. et Burm. et Goth. alter, *Sichæi* edd. sup., etiam Burm. cf. ad I, 343.—503. *iussa* implet unus Guelph. *facit* alter in Exc. Sax.—505. *tædis* atque Goth. sec.

manæ mentis recessibus hujus
 versus sententia depromta. *Pallor*
 ex conscientia cogitatæ
 mortis, *Serv.*

500—503. Annæ omnino
 fidem et benevolentiam majorem
 tribuit, quam ingenii sagacitatem.
 Itaque et hæc recte. *novis prætexere funera*
sacris, exquisitior ratio præ
 communi: *nova sacra*, insolitam
 religionem ac sacrificium,
 prætexere *funeribus*, funeri, h.
 c. morti obtendere, sacrum per
 simulationem instruere, eoque
 consilium mortis occultare. cf.
 sup. 172; nec illa mente concipit,
 Didonem in animo habere tam
 infanum mortis sibi consciscendæ
 consilium. v. Burm.

504—508. Exsolvere se
 amore vult Dido sacris magicis:
 in quibus illud inprimis factu
 opus erat, ut flamma abolerentur
 priscae consuetudinibus monumenta.
 Ergo *scrobem* intellige, in sacris
 magicis fieri solitum, quo lignorum
 frues

cumulabatur. vide v. c. Orphei
 Argonaut. 948. 968 fqq. In eandem
 foveam victimarum cæsarum sanguis
 demittebatur. Erat enim illa pro
 ara, ἱερὸν ἀεγ. cf. Statium Theb. IV, 451. 455
 fqq., qui ex parte hunc locum ante
 oculos habuit. Nunc illi rogo, illi
 pyrae, pro victimis cremandis,
 imponuntur vestes et omnes reliquiae
 pristina consuetudine amatoris,
 cujus amore Dido liberari cupit.
 At eriguntur aliæ aræ circa foveam
 et pyram, ad quas illa sacrum factura
 erat victimis v. 635 fqq. *intendit locum*,
 pyram, *fertis*, exquisitius et hoc
 quam vulgare, *intendit ferta per locum*,
 quod sup. II, 236 occurrebat: *vincula*
collo Intendant. Quam non inutile sit,
 talia monere, discas, si Burmanni
 notam compares. Nolim autem ex h. l.
 probare, rogos fertis ornari solitos
 fuisse. Nam h. l. pyra, tamquam
 aræ corollis cingitur. cf. sup. Ecl. VIII,
 64. *fronde funerea*, cупрессо,

Funerea : super, exuvias, ensēque relictum,

Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.

Stant aræ circum, et crinis effusa sacerdos 509

Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

Sparferat et latices simulatos fontis Averni ;

—507. *funesta* labens memoria citat Lutat. ad Stat. IV Theb. 460.

—509. *crinis passa* pr. Hamb. e glossa.—510. *Ter centum*, divisim, ut fit *ter tonat centum deos*, scribunt alii codd. et edd. ap. Burm. *sonat* Hamb. pr. Præferas facile vulgatum in utroque loco. Sunt trecenti dii.

—511. *que* abest a tribus Burm. *ter virginis* sec. Rottend., male.

presso, inquit Servius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis usus erat. Nam de funere poeta tantum rem interpretatur. Pyræ imponit Dido ea, quæ contactum corporis Æneæ senferant, vestimenta, tum ensē, et torum conjugalem, et in hoc *effigiem* v. c. ceream, quæ in salibus sacris igne liquefacta efficere debebat, ut ipse amator simili modo amore liqueceret ac contabesceret. cf. Ecl. VIII, 80. Quemadmodum effluviæ corporis vestimentis inhærentes ad philtum parandum adhibebantur. At h. l. ad amorem extinguendum.

509—511. *sacerdos* (cf. v. 483). *tonat*, invocat (*vocat* Silius I, 94, ubi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ovid. Met. VII, 192 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Etiam hoc ex more, quod ejusdem numinis plura nomina recitantur, ad

vires et potestates numinis diversas declarandas, ut eadem *Hecate triceps* *τρισσοκέφαλος* in Orph. Argon. 974 (ubi facile apparet leg. *τρισσοκέφαλος*) etiam *Diana* est *τριστόμων* *triplex*, *triformis*, *τρίμορφος*. cf. Cerda et Ursin. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anns nomina deorum græca pronuntiat, id, communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetæ nequit. Minus bene Burmann. rem expedire videtur.

512—516. *simulatos*, proprie h. l. cf. III, 302. 349, quos fingebat *avernales* (ut Horat. Epod. V, 26) et ex locis inferis petitos esse. Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet; vide vel Cerdam. Inerat iis lusus aliquis a similitudine rerum, plerumque allegorica, petitus: ut in ligando aut solvendo amore.

Æris

Falcibus et messæ ad Lunam quæruntur aënis
 Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni;
 Quæritur et nascentis equi de fronte revolsus, 515
 Et matri præreptus, amor.
 Ipsa, mola manibusque piis, altaria juxta,
 Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 Testatur moritura deos, et conscia fati
 Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantis 520
 Curæ numen habet justumque memorque, pre-
 catur.

513. *F. ad lunam et messæ* Franc. *abeneis* scribunt codd. ap. Pier., male; nam et altera forma usitata: *aënis*.—516. *præruptus* aliquot libri ap. Burm. cum Schol. Lucani et Grammatico, auctore Medæ in Anthol. Lat. p. 180, ubi v. Burm. Sec. *præceptus* vel *perruptus* Hugén. Sed damnat eam lectionem ratio et Plinii locus in nota laudatus.—517. *mola* Medic., sed expuncta littera, et Montalb. *salibusque piis* conj. in schedis Jo. Schrader.—518. *et veste r.* aliquot Pier. Goth. pr. cum Hugén. cf. Burm.—520. *si quid* Leid. un. a m. pr. et duo Goth., male.—521. *sanctumque m.* Parrhaf.

Æris proprius in re magica usus. *Æneam falcem* ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrob. V, 19, quem vide. *pubentes herbæ.* vid. Georg. III, 126, in Var. Lect. *χρόαζοσι*, h. e. virentes. *nigri cum lacte veneni*, int. succos venenatos herbarum vel seminum. *et nasc. equi* etc. Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI H. Anim. 22. VIII, 24. Ælian. XIV H. Anim. 18, et plura ap. Cerdam, et sup. nota ad Georg. III, 280. Sed ad illustrandum poetam Plinii locus sufficit VIII, 42 f. 66 *Et sane equis amoris innasci venescium, hippomanes appellatum, in*

fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu devorat feta, aut partum ad ubera non admittit. Si quis præreptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur. Vides poetæ verba: *et matri præreptus amor*, h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quæ in philtrum adhiberi potest, præreptum, antequam e qua feta devoraverit.

517—521. *mola manibusque piis*, Servius: “farre et sale —et manibus puris.” Sane *pius* commune ac perpetuum epitheton in sacris: inf. 637 *piavitta*; et propter sequentia *malim manus pie precantis, mola falsa*

Nox erat, et placidum carpebant fessâ soporem
 Corpora per terras, silvæque et sæva quierant
 Æquora: quum medio volvuntur sidera lapsu,
 Quum tacet omnis ager, pecudes, pictæque vo-
 lucres, 525
 Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
 Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti.
 * Lenibant curas, et corda oblita laborum*.

522. *placitum* alter Hamb. *placidam*—*quietem* alter Menag. *placidam c. membra quietem* ap. Serv. ad I Æn. 388. cf. *ibid.* 691.—523. *quierunt tres* ap. Burm.—526. *dumos* Montalb., uude Heinf. *dumo*, Goth. *sec. dumi*; utrumque vitium scribentis.—527. *Rura tacent* Sprot.—528. Deficit versus in Medic. aliisque præstantioribus exemplaribus; ut vulgares taceam. Etiam Erf.; et sane melius eo caret sententia. Pendent enim superiora a verbis *Quum tacet ager, et quum tacent pecudes volucresque—sopitæ*. Conflatus videri potest versus ex lib. IX, 224. 225. Adnotavit quoque Pompon. Sab., hunc versum non legi ab Aproniano. Est autem ex ejus recensione lectio Codicis Medicei. Quam diversis simus omnes sensibus ac judiciis, et quam alienum ab his studiis quæ

falsa in ignem conjecta, ad cœlum sublatas intelligere. *Unum exuta pedem vinculis*, unum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quæ Intpp. afferunt, unus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in signis veterum; et in Etruscis simile quid observare memini Passerium *Paralip. Dempst.* p. 102. cf. eund. *ad Vasa Etrusca* Tom. I, p. 67. *veste recincta*, soluta zona; nota res. cf. Ovidii locum ex Virgilio expressum *Met.* VII, 179 sq. 182 sqq. *conscia fati Sidera* obtestatur, cf. sup. 167, quæ se morti imminentem adpicerent. *tum*

numen precatur, si quod habet curæ amantes non æquo fœdere h. e. qui mutuo amore non amantur. Verbo: omnia eo spectant, ut ipsa amore solvatur.

522—528. Suavissima noctis descriptio, quæ ipsam rerum quietem spirare videtur; hoc tamen inprimis laudanda, quod, cum sæpe in ea et alii poetæ laboraverint, huic inprimis loco illa convenientissima est, ut post illos in superiore loco prodigiorum et sacri magici terrores nunc animum diverso modo afficiat, utque delentum hac suavitate animum legentis miseræ Didonis fumus mox a v. 529 amoris æstus animique cruciatus tanto magis percellant.

At non infelix animi Phœnissa, neque umquam
 Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem 530
 Adcipit: ingeminant curæ: rursusque resurgens
 Sævitur amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
 Sic adeo inficit, secumque ita corde volutat:

quæ quanta quanta sunt in probabilitate versantur, sit, ex edicto et cum supercilio aliquid pronuntiare, vel hic locus docere potest, in quo nobis quidem in oculos incurrere videbatur, versus hunc jugulare sententiam, structuram evertere, et nervos orationis præcidere. At Brunckius V. C., qui tam proclivi studio ad rescindendos versus fertur, miratur Heinio addititium eum videri potuisse: "Est profecto, pergit, tam a Virgilio manu, quam quisvis alius e laudatissimis. Absque eo manca et mutila videretur pulcherrima hæc noctis descriptio, quæ sic in participium *positæ* desineret, sine verbo finito, et suspenso sensu." Sed tota nota digna est quæ inspiciatur.—529. *Phœnixa, vel Dorvill.*—530. *ve abest a Ven. que duo Burm.*—532. *magno curarum qu. Moret. ex lib. VIII, 19, at v. inf. 564.*—533. *volutat Dorvill. etiam alibi.*

percellant. Jam Jos. Wartonus hoc observavit; et hoc monere voluit Servius ad v. 522: *Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis.* Nec tamen hac in re inventi laudem habet Virgilius, sed iudicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 sqq. Νύξ μὲν ἔπειτα etc. cf. et IV, 1058 sqq., quem jam ante Virgilium converterat Varro Atacinus; cujus versus v. ap. Senecam Controvers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed brevitati studendum est. Similem, aliter tamen adornatam noctis descriptionem videbimus lib. VIII, 26. Similia etiam nonnulla sunt in Theocr. Id. 2, 38 sq., sed in re prorsus diversa. *silvæ et æquora quierant, cessante sub noctem vento.* Non aliter. cf. Trapp. *fessa cor-*

pora, docte, homines, nisi omnino animantia malis. medio voluntur sidera lapsu, cursu per mediam cæli partem; ad rudes hominum sensus. medium cursum tenent, bene Serv. vid. Excurs. ad II, 9 positæ, compositæ, quiescentes, sopitæ.

529 sqq. Eadem antithesis ex Iliad. β, pr. α, pr. ω, 677 notata a viris doctis, et hinc passim alii. conf. etiam Theocr. 2, 38. *At non scilicet carpit soporem, ἀρωγῆ. Solvitur in s. exquisite pro solvi somno, quiete. noctem pro quiete noctis ac somno dixit. Ingeminant curæ, utpote in noctis solitudine.*

533 sqq. cf. Eurip. Medea 502 sqq. *inficit mente et cogitatione, ut sit: ita apud se cogitat.* Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile nostrum quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scallig.

En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
 Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
 Quo ego sim toties jam dedignata maritos? 536
 Iliacas igitur classis, atque ultima Teucrum
 Iussa, sequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
 Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?
 Quis me autem, fac velle, finet? ratibusve superbis
 Invisam adcipiet? nescis heu, perdita, necdum 541

534. *Heu quid agam* Donatus videtur agnoscere ad Terent. v. Heinf. et Burm. *quid ego* Oudart. *agam* Servius cum codicum parte et edd. Junt. aliiſque.—535. *Nomadum* v. sup. ad 320. *sequar* c. Dorvill. et plerique libri Pier.—536. *sim* Heinf. post Pier. ex melioribus et meliori loquendi ratione (si modo poëta eam sequi voluit: cf. ad 485. I, 706): Est enim pro, *cum ego sim*. Vulgo *sum*.—537. *iterum* cl. sec. Rottend. et *ego* cl. pr. Hamb.—538. *auxilium juvat* conj. Heumanni, quam refellit Burm. ad h. l. *exsilio* aliquot ap. Pier.—539. *Aut bene* nonnulli Heinf. et Burm. cum Goth. tert. Vulgo: *Et bene*. Est hoc inter sexaginta a Burmanno mutata, ubi nil referebat, hocne an altero modo legeretur. Malim utique intacta ea esse relicta. Nunc tamen ea iterum mutare velle, multo magis importunum esset et novas turbas inferret. at Sprot. et Dorvill., hoc non male. *fit gratia* Menag. pr., unde *fit* fecerat Heinſius.—540. *ſinat* alter Hamb. et Exc. Burm. a m. pr. *ratibusque* Goth. pr. et sic Medic. cum plerisque Heinf. et Burm. *ratibusne* Parrhaſ., quod Brunck. recepit; tamquam unice verum; equidem et *ne* ferri posse video; et *ve* accommodatum esse: potest enim ſententia verſus et hoc et illo modo pronuntiarī. *ſuperbus* ed. Ven., non male. Sed alterum magis poëticum.—541. *Inviſam* post Pierium Heinf. revocavit e melioribus codd. et ratione idonea. Vulgo *Irrisam*, quod præceſſerat v. 534. Utrumque etiam Servius agnoſcit.

lig. in Poëtic. et Cerd. ad h. l. *irrisa*, ut irridear; epitheton ab effectu rei ex more poëtarum. cf. b. Ernesti ad Callim. in Del. 117. *procos* et *Nomadum* v. sup. v. 36, 37. *ultima Teucrum Iussa*, explicant, ſuprema; minus bene, puto; ſunt, infimi generis hominibus dari ſolita; ut altero loco Servius, deterrima; accommodatiſſimo epitheto ad

indignationem et odium, quaſi expectandum ſibi ſit, ut infimo loco habeatur, utque ſibi tamquam caloni alicui indigniſſima quæque imperentur. Bene Pompon. Sab. “puta quod loquatur ad miſerationem, quaſi quod, ſi naviget cum Trojanis, ſit futura ſerva.” v. 538. *quaſi vero hoc juret*, et quicquam eo profecerim, quod ipſis ante auxilio fuerim, ſc. e naufragio

Laomedontæ fentis perjuria gentis?
 Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
 An, Tyriis omnique manu stipata meorum,
 Inferar? et, quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 Rurfus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
 Quin morere, ut merita es: ferroque averte do-
 lorem.
 Tu, lacrimis evicta meis, tu prima furentem
 His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 Degere, more feræ, talis nec tangere curas!

542. *Laum.* vel *Laomedunteæ*, *Laomedontiadæ* aberratio Codd. *gentis p. fentis* Dorvill.—543. *Quid cum* Dorvill. *comitabar* tert. Rottend. *comitata* pr. Hamb. *euntes* nonnulli Pier., sed *ovantes* est ornatus haud dubie. cf. sup. v. 418.—545. *Inferar* post Pier. e Codd. prætulit Heinf., recte sane, tamquam quod exquisitius dictum esset. cf. inf. X, 576. I, 439. Vulgo *Insequar*. Servius utrumque laudat. *Inferor* pr. Hamb. *vix S. ab urbe Parrhaf. revulsi* Wall.—546. *in ventis* Sprot. *videbo* duo Burm. cum Goth. fec. ex more aberrantes.—547. *abrumpe d.* pro div. lect. tert. Rottend., quod sane usitatus, idemque potentius; sed alterum a vulgari remotius.—548. Diversam hic Urbani Grammatici interpunctionem narrat Servius et ex eo Pompon. Sab., quæ talis fuisse videtur, ut *Tu lacrimis evicta meis* sc. *es*, sententiam finiret.—549. *objicit* Reg.—550. *expertam* aliquid Pier. et Burm., sollenni errore.—551. *fere* in multis; sensum pro-

naufragio eos excipiendo. *finet* sc. me sequi classem; in sqq. 540—543 verborum dilectum observa. Trojanos quasi perfidia et perjurio infames a Laomedonte denominat, cujus perjuria in Neptunum et Apollinem, mox in Herculem, nota sunt. Locus class. Iliad. φ, 442 sqq. 543. *ovantes*, lætantes; invidiose et hoc. cf. sup. 294. 295. 545. *Inferar*, sequar? v. Var. Lect. quos paullo ante a Tyro exci-

tavi, iterum navibus conscensis maritimis cursibus errare faciam? sc. ut cum Trojanis in Italia confidant. 548. 549. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit, quo etiam in carissimos injurii esse solemus: tu, o soror, permota lacrimis meis (v. sup. v. 30), tu prima me in hæc mala impulisti et Æneæ objecisti, homini in meum exitium facto. 551. *more feræ*, at quam parvum hoc

Non servata fides, cineri promissa Sychæo!

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,

Carpebat somnos, rebus jam rite paratis. 555

probabilem inde elicere studet Burmannus; Idem conj. *more meo*. Waddelji apud eund. *more ferô*; sed omnia frustra. v. Not. Agnoscit ac tuetur lectionem librorum Quinctil. IX, 2, 64. Hoc illud est, quod toties in re critica bilem movet, cum magno conatu multa movent viri docti, ut sub finem subjiciendum sit: *sed sana vulgata*. Si tuo ipsius judicio sana erat, cur operose tentabas? *feræ* Aproniani lectionem esse observat Pompon. Sab. *non tales alter* Mentel.—552. *Non cineri s. fides* Serv. sup. ad v. 52. *Sichæi* Medic. (hoc est, quod Pompon. Sab. habet: *Sic legit Apronianus*) cum aliis Pier. Heinsl. et uno Burm. Sed *Sychæo* est pro *Sychæio*, noto more poetarum, primitivum pro deducto: ut *Romula telus*; et apud Tragicos Græcos infinita. Sic *laticem Lyxum* I, 686 vidimus; sic *Lenæum bonorem* sup. v. 207. De scriptura *Sychæo* v. sup. ad I, 343.—553. *fundebat* pr. Hamb. pro var. lect., at recte *rumpebat* ut sup. II, 129, h. e. emittebat; proprie cum vi et impetu. Post hunc versum in Vratisl. legebatur: *Thuraque magnorum longe dat jussa dcorum. Huic se forma viri v.* Idem versus infertus est Goth. 1cc., sed post v. 557 *rursusque ita visa monere est*; *Duraque m.*—554. *Æneas jam c. in p. c. e.* Wall.

hoc, ut saltem serino more feculsum a jucunda societatis conjunctione, solam et hominum adeoque et virorum commercia fugientem, vivere licuisset! Nihil amplius in sententiam est assumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis consuetudine ac consortio natura. Servius ad Lynces referebat, et ex Plinii H. N. locum laudabat: *Lyncas post amissas conjuges aliis non jungi*. Quinctil. l. c. IX, 2, 64 de matrimonio justo acceperat, a quo alienæ sunt *feræ. nec tangere, attingere, sentire, tales curas, dolores animi!* Non servare licuit fidem etc. *cineri Sychæo* h. e. Sychæio; ut *Dardana arma*. v. Var. Lect.

TOM. II.

554 sqq. Non tam Homer imitatione, apud quem bis a Jove Mercurius mandata accipit, ut Calypso Ulysssem dimittere jubereatur; nec ea de causa, ut invitum discedere Æneam significaret, denuo Mercurii nuntium induxisse videtur poeta, quam ut ex priore hac causa et nova hac Numinis monitione, ipse discessus aliquam dignitatem momentumque ac diversitatem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris narratio ita instituenda fuisset: Et jam Æneæ classis fatis erat instructa, ut vento secundo sub noctem exorto illa littore solveret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginensium incurfu

K k

curfu

Huic se forma dei voltu redeuntis eodem
 Obtulit in fomnis, rursusque ita visa monere est ;
 Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
 Et crinis flavos, et membra decora juventæ :
 Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
 Nec, quæ te circum stent deinde pericula, cernis?
 Demens ! nec Zephyros audis spirare secundos ?
 Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu :
 Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
 Jam mare turbari trabibus, sævasque videbis 566
 Conlucere faces, jam fervere litora flammis :

556. *Hinc Ven.*—557. *jussa m.* Franc. ex more librariorum. *est deest* binis Burm. et Goth. tert. a m. pr. 'ß Gud., ut solent veteriores codd.—558. *Mercurii* tert. Mentel. a m. pr. *que* post *colorem* abest a tribus Burm.—559. *juventa* nonnulli Pieriani, Medic. cum duobus aliis Heinf. Adde fragm. Vatic. Sane *membra decora juventa* communiorem formam habent.—560. *potis est sub c.* Oudart. *casu sub alter* Hamb.—561. *quæ te circum stent* Heinf. e Medic. aliisque post Pierianos. Adde fragm. Vatic. At vulgg. *quæ circumstant vel stent te.* cf. ad 536. A multis abest *te. cernas* Leid. a m. pr.—563. *deos* tert. Mentel. a m. pr. *in pectora* alter Menag. *sub pectore* Pieriani aliquot.—564. Lectio hæc Medicei aliorum, que est codd. elegantior haud dubie illa et poëtæ frequentata, cf. v. 532, quam altera, quam alii codd. ap. Heinf. et Burmann. (cujus Menag. alt. *fuscitat* habet) cum uno Pier. et fragm. Vatic. *variosque irarum concitat æstus.* Forte ipse poëta meliorem lectionem alteri adscripserat.—565. *Num* tres Burm. *in præceps* fragm. Vatic. a m. pr.—567. *litora fervere* Dorvill.

curfu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poëtam.

556—559. Comparant Iliad. β, 20 fqq. 57 fq. Odyss. β, 268. Iliad. ψ, 69 fq., sed primo loco erat commemorandum Odyss. z, 277 fq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. *colorem oris* qualis est pulchræ juventæ ex

palæstræ sole et pulvere. Mercurium e pulcherrimis diis esse, nota res, inprimis ex operibus veterum.

560—569. *hoc sub casu,* exquisite pro periculo ac discrimine. *ducere somnos,* Barm. vult esse h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire *Æneam,*

Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
Femina. Sic fatus nocti se inmiscuit atræ. 570

Tum vero Æneas, subitis exterritus umbris,
Conripit e somno corpus, sociosque fatigat :
Præcipites vigilate, viri, et confidite transtris :
Solvite vela citi. Deus, æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis, 575

569. *Heia* in fragm. Vatic. et in multis. *Ergo age* Pier. aliquot codd. ac mut. Wall.—570. *fatis* Gud. a m. pr. *jam misc.* fragm. Vatic. a m. pr. *noctique imm.* Wall. *se miscuit* Leid. et Goth. tert.—571. *subitus* alter Menag.—572. *a somno* duo Burn. *e somnis* Leid. *e strato* aliquot Pier. et sup. III, 176. *socios corpusque* Wall.—573. *Præcipitans*, v. v. emendabat Jo. Schrader. in schedis. Offendebat scilicet *præcipites* cum *vigilate* junctum, quod poeticus sermo in festinatione bene fert. *Prævigilate viri, moneo* sec. Rottend. ludibrium, puto, librarii. et deest alteri Hamb., non male.—574. *jussus* Oudart. pro Var. Lect.—575. *F. jubet* Venet. Mox que abest a duobus Burn.

neam, insolens et mirum erat. *deinde* videtur otiosum esse; sed lubenter eo utitur poeta ad morem τῆ εἴρα in argumentatione vel consequutione, ut inferatur aliquid: et cum hæc ita sint, *in tanto casu, εἴρα, deinde*, tu non cernis pericula, quibus circumdatus es? εἴτ' ἐν αἰσδάνῃ; Sic v. c. XII, 889 *Quæ nunc deinde mora est?* IX, 781 *quo deinde fugam, quo tenditis?* Nec multum aliena hæc sunt a vulgari usu pro porro, aut pro in posterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. *te circumstent*, jam Hom. πῆρι γὰρ κινῶ πάντοθεν ἔση, Odyss. ξ, 270. *Zephyros* simpliciter pro ventis dicit; ut solet in ventorum nominibus parum accurate versari Virgilius. Hærebatur hic Holdsworthus. 564.

Certa mori, vide v. 475. 566. 567. Ornati versus! *turbari trabibus*, impleri navibus sc. Carthaginienf. cf. inf. 592 sq.; male Cerda *turbari* tempestate. 568. *Si te his*. Comparant Iliad. σ, 268. 269. 569. *Varium et m.* h. I. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo summus amor in summam sævitiam et immanitatem verti potest, ut adeo Æneæ de salute cogitandum sit.

570. *nocti se i. a.* evanuit. cf. sup. v. 278.

571—575. *subitis umbris*, potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta abeunte deo, qui, ut mos est, in multa luce apparuerat. conf. sup. v. 358. *Fulsit ab invisa numen procul*, ait Valer. Fl. VI, 480.

K k 2

Corripit

Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.

Adfis o, placidusque juves, et sidera cœlo

Dextra feras. Dixit: vaginaque eripit ensem

Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580

Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque, ru-
untque:

Litora deferuere: latet sub classibus æquor;

Adnixi torquent spumas, et cærulea verrunt.

Et jam prima novo spargebat lumine terras

Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 585

576. *instimulat* aliquot Heinſiani; quod numerosius videri poteſt; ſed v. Heinſ. et Burm.—577. *imperioque tuo* Parrhaſ. cum plerisque Pierianis. —578. *Adfis en Ven.* *Aſſis* Menag. alt. cum codd. Pierii, quem vide. *cali* Dorvill.—579. *Inquit,* v. Parrhaſ. *liberat ensem* pr. Hamb. v. ad Ovid. VI Met. 551 et al.—582. *Litore* Mentel. pr. *sub clauſibus* Reg.—583. *Annexi et vertunt* Goth. ſec., vulgari lapſu.—585. *ſpargebant* Sprot.

Corripit e ſ. corpus, Lucretiana oratio, lib. III, 164, h. e. leuat, movet. *ſcioſque fatigat,* hortatibus h. l., ut omnino de ſæpius tentato motu dicitur poëtis. cf. ad I, 280. VIII, 94. *funes,* retinacula, v. 580. cf. III, 639. 640. 667.

576. 577. Jam Servius: ſecundum Ennium dixit: *Reſpondit Juno Saturnia ſancta deorum,* *Ἰὼν Δεῶων.* In *quisquis* es argutatur Servius et cum ipſo alii. Atqui *forma dei—Mercurio ſimilis* ſupra erat; ipſum Mercurium eſſe, nihil erat, quod Æneam certum redderet.

578. *ſidera dextra,* proprie quorum exortu venti ſecundi ſtant ac proſpera navigatio fit.

580. Vid. Odyſſ. x, 127. cf. Cerda.

581—583. Ut in toto loco. ita inprimis in his verſibus, vel verborum dilectu, vel aſynderis, vel ipſis verborum temporibus ipſoque numero feſtinatione exprimitur, ut facile obſerves. *latet sub cl. æquor.* Bona rei imago, qua et alii poëtæ paſſim utuntur. Vide Cerda. Repræſentantur ſcil. naves æquatis proris procedentes. *ſpumas,* mare ſpumans, et c. *verrunt,* remis.

584. 585. Homerici verſus Iliad. λ, 1. ω, 695 et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 143. Cæterum locum hunc de Didonis noviffimis fatiſ variare voluit Silius VIII, 84 ſqq., quæ comparet, qui Virgilianum *πρόδος* adcuratius cognoscere vult.

586—588.

Regina, e speculis ut primum albescere lucem
 Vidit, et æquatis classẽ procedere velis,
 Litoraque et vacuos sensit sine remige portus;
 Terque quaterque manu pectus percussa deorum,
 Flaventisque abscissa comas, Pro Juppiter! ibit 590
 Hic, ait, et nostris inluserit advena regnis!
 Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
 Deripientque rates alii navalibus? Ite,
 Ferte citi flammas, date vela, inpellite remos.—

586. et sp. sec. Rottend. tum primum Ven. cum pr. aliquot codd. ap. Burm. et Goth. tert. primam Gud. a m. p. et Mentel. eleganter, iudice Heinſio. — 587. producere sec. Moreti, solita varietate. — 590. abscissa multi præstantiores. v. Heinſ., qui recipere debebat, si sibi constare volebat, et cf. II Georg. 23. flaventis abscissa Reg. fl. que comas abscissa Wall. adscissa aliquot ap. Pier. pro J. inquit Montalb. — 591. Hinc, ait Menag. Hamb. pr. Erf. i. a. terris Leid. un. — 592. Nunc a. Montalb. Nonne Zulich. expediam ed. Ven. — 593. Diripientque Witt. Voff. alt. et Donat. de Schemat. Sed usus et ratio postulat Deripientque, uti jam Heinſ. emendabat, quem miror hoc non reposuisse, id quod nunc fecimus: exprefferat jam Brunck. cf. sup. I, 211. Porro codd. distinguunt post rates, male. — 594. F. e. ferrum Gud. pro div. lect. date tela Medic. cum aliis plerisque Heinſ. duobus ex Goth. erf.

Variant

586—588. Servius: “et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum, quæ, quasi amatrix, tota vigilaverat nocte.” cf. Ecl. VIII, 17. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III, 818 sqq. e speculis, ex edita ædium parte. albescere. Creditur ex antiquo poëta Ennio adumbratum esse: Ut primum tenebris abjectis inalbebat dies. Ursin. ac Cerda h. l. Columna ad Enn. p. 65. æquatis velis, æqualibus ordinibus; sed declaruit hoc a velis non obliquo vento, sed æqualiter plenis, leni ac secundo vento a

tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Homeri *ῥῆες ἰσῶσι* comparantur: quæ tamen alio modo æquales dicuntur.

590—594. Magna est legitis expectatio, quæ, desperata jam salute omnique meliore spe sublata, futura sit miseræ reginæ oratio. Et pathos verbis inest summum; furit, minatur, se accusat, imprecatur. abscissa simpl. evulsa, h. e. evellens. inluserit post ibit. conf. I Georg. 157 *Falce preme — vocaveris*. cf. Burm. nostris regnis, mihi, tamquam reginæ. arma, instrumenta navalia

Quid loquor? aut ubi sum? Quæ mentem infania
mutat?— 595

Infelix Dido! nunc te facta inopia tangunt?
Tum decuit, quum sceptras dabas:— En dextra
fideſque!

Quem ſecum patrios aiunt portare Penatis:
Quem ſubiiffe humeris confectum ætate paren-
tem!—

Variant quoque Grammatici. v. Heinf. qui recte nil movit. *impedite re-
mos* Leid.—595. *loquar* Leid. un. *ubi ſunt* Zulich., non inveniſte, ju-
dice Burm. Nihil tamen ad vulgatam: *ubi ſum?* Mox *quæ m. i. verſat*
tres ap. Burm., non male; ex gloſſa tamen.—596. *nunc te* Heinf. tu-
tur e Medic. aliisſque cum Pier. alii *num te*; etiam Grammatici ap. Heinf.
nam Cledonius. *jam te f.* Reg. et Parrhaſ. Porro *facta i.* e Medic. aliisſ-
que præſtantioribus recepit: Vulgo *fata.* cf. Not., quod bene poterat ex-
poni: *fata impia*, fatum crudele, iniquum, infaſtum. Nunc fato tuo
moveris? debebas tum moveri, adeoque de illo ſollicita eſſe et de eo,
quod futurum eſſet, cogitare, tum cum Æneam in regni ſocietatem ad-
mitteres. Variant etiam Grammatici ap. Heinf. item Gothani.—597.
Tunc Gud. cum al. Heinf. *Tunc licuit* Parrhaſ., ſed in eo interpolationes
plurimas obſerves.—598. *Qui* hoc et ſeq. v. pro *quem* olim fuit lectum,
teſte Servio. *portafſe* Medic. et Dorvill.

valia et h. l. alii *expedient*—
alii *deripient*, rapiunt, rapide
educunt.

596. 597. Variis modis, ut
plerumque fit in ſententiis acu-
tis, hæc accipi poſſunt et va-
rio cum adfectu, ſive *fata* ſive
facta legas; quoniam hæc et
Æneæ et Didonis eſſe poſſunt,
et quia *Tum decuit* ſuppleri po-
teſt vel: facere hæc ſc. quæ v.
592—594 memoraverat, vel:
facta impia tangere te. *Tangunt*
porro, *κατακλιεῖνται σε*, cum ea,
quæ attingunt, urgent, adſunt,
tum, quæ animum movent,
percellunt vel concitant. Ex
pluribus hanc rationem probem:
Exhorruerat illa modo
ac damnaverat v. 595 atrocita-

tem conſilii; ſilet, et mox:
quasi vero nunc demum nefas
ac ſcelus exhorreſcendum mi-
hi ſit! tum debebam exhorreſ-
cere, cum, deſuncti mariti
memoria animo expulſa, in
thalami ac regni ſocietatem
perfidum hoſpitem recipiebam.
Sic v. 214 ac *dominum Æneam
in regna recepit*; adde Ovid.
Epiſt. VII, 12. 90. Ad ſen-
tentiam comparare licet Medææ
conditionem apud Apollon.
IV, 1080 ſqq.

597—599. Cf. ſup. 307.
En dextra fideſque ſc. ejus, *quem*,
h. e. Ita fidem ſervat is,
quem aiunt portare (pro *portaf-
ſe*) *ſecum P.* Non male Urſi-
nus laudat Iliad. β, 341.

Non potui abreptum divellere corpus, et undis 600
 Spargere? non focios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?—
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna.—Fuisset;
 Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
 Inplesemque foros flammis, natumque patremque
 Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedis-
 sem.— 606

Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 Tuque harum interpres curarum et conscia Juno,
 Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,
 Et Diræ ultrices, et Di morientis Elissæ,

600. *arreptum, areptum, abruptum, devellere*, librariorum ludibria. *avulsum* apud Donat. in Terent. Andr. IV, 3, 3, memoriae lapsu. *corpus divellere* Menag. pr.—602. *patriisque* ed. Junt. Dorvill. et Lutat. apud Burm. *ponere* Burmannus primus recepit, ut scripti fere omnes, etiam duo Goth. habent, etiam Pierii, præter unum ejus Medicum, qui diversus a Foggiano est. In hoc ut in vulgg. edd. legebatur *opponere*; duo ap. Burm. *opponere*, alter Hamb. *imponere*. Sed *ponere*, pro *opponere*, frequens poetis.—603. *fuerat pugnae* Menag. pr.—604. *Quem timui* Goth. tert. Heins. conj. *in transstra*. Sed *castra* plus poeticae audaciae habet. v. Not.—605. *foras, fores, firos*, aberrationes librariorum.—606. *extinctum* pr. Moret. *extinguam* Lutat. ad Stat. V Theb. 128. *exstinxissem*, quod est interpretis. Burm. *extinsem* duo Goth. *et memet* quædam edd. Servii sup. ad v. 508.—608. *et abest* a pr. Hamb.—609. *per umbras* Leid. un. pro var. lect.

600—602. *abreptum divellere corpus*, ornate, dilaniare eum. *patriisque epul. ponere mensis?* respicit Thyestæ vel Terei cœnam.

603—606. En affectum, qui altius adfurgere aut procedere nequit. Itaque v. 607 bene ad diras convertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperavit! *Quem metui m.*

præclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreverim! *in castra*, h. l. classem, cf. III, 519. *foros*, tabulatum pro ipsis navibus. *Cum genere*, int. Trojanos. *dedissem* in ignem. cf. furorem Medæe ap. Apollon. IV, 392—394.

607—612. Solis, tamquam dei *πρωτογενῆς*, adeoque et injuriæ inspectoris, ut in fœderibus

bus

Adcipite hæc, meritumque malis advertite numen,
 Et nostras audite preces. Si tangere portus 612
 Infandum caput, ac terris adnare necesse est;
 Et sic fata Jovis poscunt; hic terminus hæret:

611. *advertite* multi; sed alienum a loci sententia. *Accipite hæc*: *animamque malis excludite tantis* ed. Ven. ab interpolatore.—613. *I. corpus* Menag. pr. e glossa. *et t. Parrhaf.*—614. *Et sic* bene Heinf. reposuit, optimis codd. etiam Pierianis auctoribus, etiam Nonio et Macrobio: Vulgo *Et si*. Heinf. conj. *Id si*. In pr. Rottend. pro var. lect. erat: *Et si fata petunt Jovis: hic et t.*

bus (v. Iliad. γ, 277, et inf. XII, 176) ita in diris sollennis mentio. Cerda laudat Sophoclis locum Ajac. 860 sqq. Adde Ennii locum ex Medea Euripidea in Fragm. p. 208. *Illustras* de cursu v. sup. ad v. 6. Burmannus pro *illustras* accipere malebat; minus poetice. *terrarum opera* ut ἐργα, proprie de cultis locis. *Juno* (v. sup. v. 59) γαμήλιος (*pronuba* v. 166), h. l. est *interpretet et consilia curarum harum*, hujus amoris aut conjugii, adeoque testis perjurii et injuriæ. *Interpres* etiam alias, cujus interventu aliquid efficitur, h. l. nuptiæ, quibus dea præest. 609. *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum ululatu, h. e. carmine, precibus, in triviis. Sic *bacchata Naxos* sup. II, 125. *Diræ*, h. l. Furia, ut XII, 845 sq., ubi cf. Notam. *Deos morientis Elissæ*, h. e. Genios Didonis et mox Manes intellexeram: cf. XII, 646, et sic fere Servius primo loco. At Pompon. Sab. *Manes Sichelæi vocat*. Nec tamen video, quid vetet, deos ultores Elissæ accipere. 611. *Adcipite, advertite, audite* de eadem re. *numen vestrum*, h. e. vim ac

potestatem deorum inferiorum ulciscendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Trojanos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. pœnam, a diis mali ultoribus insigendam. Exquiritior ratio quam illa, *advertere vulgus, aures, animos*, ut Ovid. VIII Met. 482.

612 sqq. Eximiam poetæ artem in subjungendis diris his, quibus Æneæ, fata, post adventum in Italiam, mox temporum ferierum eventus bellaque inter Pœnos et Romanos gesta ingeniose intexuit, ut tanto magis popularium suorum animos adverteret et delectaret, jam alii viderunt. Dirarum vero et imprecationem omnino inventum et usum a poetis Græcis accepit, in quibus frequens est, utpote vehementibus affectibus bene interveniens. Exempla vide ap. Cerdam.

612 — 614. Ante oculos fuere ex Odyss. ι, 532 seqq. diræ Polyphemi in Ulyssiem; ἄλλ' εἰ οἱ μοῖσ' ἐστὶ etc. Gravitatem orationis nota in verbis singulis, ut, *Infandum caput* pro eum, *terræ adnare*, pro perve-

At bello audacis populi vexatus et armis, 615

Finibus extorris, complexu avolfus Iuli,

Auxilium inploret, videatque indigna fuorum

Funera: nec, quum se sub leges pacis iniquæ

Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:

Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine

fundo.

621

Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum

615. *Et bello Medic.* a m. pr.—616. *externis Hugem. conspectu avolfus* codd. ap. Nonium Marcellum. *que post complexu duo Burni. avolfus* scriptum cum Medic. et Gud.—617. *que abest a Mentel.* pr. et sic bona codd. pars ap. Pierium eo caret.—618. *leges sub p.* Hamb. pr.—619. *fruetur* Goth. sec.—622. *et deest* Zulich. a m. pr.

nire ad Italiam. cf. sup. I, 538. *hic terminus hæret*, est. Serv. *Si hoc est immutabile; quoniam agrorum termini moveri nequeunt. Melius sic constituit: et si eo, h. e. in Italiam, fatorem et errorum Æneæ terminum ac finem, pervenire Æneam fatale est; hæret*, fixum et destinatum est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65.

615—620. Revocata sunt ad has diras ea, quæ lib. VII seqq. memorantur, bellum cum Latinis et fociis Rutulis, Æneæ profectio ad Evandrum, auxilii petendi causa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Trojanorum strage. Reliqua a v. 618 ad mortem Æneæ spectant; namque is tertio ut plerique tradunt, a fœdere cum Latinis anno,

pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. cf. sup. I, 261 sq. et Exc. III ad lib. XII. *audacis populi*, Servius: id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur. Sic VII, 409. *Audax* poëtis est bellicosus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex castris in Latio positus. *suorum Funera* imprimis Pallantis Lib. X. *pacis iniquæ* v. lib. XII, 823 fqq. cf. Serv. Sed res in majus aucta. *ante diem*; non obstat lib. IV, 764. *inhumatus*, quoniam ejus corpus nusquam inventum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I pr. notum.

621. *cum sanguine*, cum vita, sed multo majore cum vi. Servius: “quasi imprecationes ipsas suo consecraret sanguine.”

622—629. Odia inter Pœnos et Romanos, et bella perpetua

Exercete odiis: cinerique hæc mittite nostro
 Munera. Nullus amor populis, nec fœdera sunt,
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
 Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
 Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 Litora litoribus contraria, fluctibus undas
 Inprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
 Hæc ait, et partis animum versabat in omnis; 630
 Invisam quærens quam primum abrumpere lucem.

626. *sequere* alter Hamb.—627. *quæcunque* Parrhaf.—629. *Jam* precor duo Burm. *arma* *viris* pr. Hamb. *p. ipsique nepotesque* Heinsf. reposuit e Medic. aliisque potioribus codd. Vulgo leg. *ipsique nepotes*; et sic Grammatici passim laudant; sic quoque omnes Goth. (*ipsi pugnentque nepotes* Moret. qu. ex interpolatione). In quo facile intelligi possit, alterum *que* librarii culpa extritum esse. Videtur tamen mihi *que* illud in clausula totius sententiæ et orationis redundans vix locum tueri posse, vel aurium judicio. Tum *ipsique* non habet, quod commode huc advoces. Nam debent esse aut ipsi *Tyrîi*: tum vero languet post superiora multo graviora: *pugnent ipsi* et nepotes; aut *populi*: atqui quinam sunt *populorum nepotes*? Heumannus et Trappius et Jo. Schrader. in schedis, totum hemistichium rescindendum esse judicabant, tamquam affutum; scilicet *viris doctis* non succurrebat, qui illi Carthaginensium nepotes esse possent. Holdsworthus Jubam huc vocabat, et laudabat Lucani locum lib. VIII, 283 sqq. Dicas potuisse poetam latius ipsum Bocchum ac Jugurtham, Afros certe, etsi non proprie Carthaginensi stirpe oriundos, intelligere. Parum tamen hoc quoque satis facit. Alterutrum tenendum esse arbitror: aut, quod malim, ne clausula tenuior sit reliqua oratione, in suspicionem adducendum hemistichium; aut, si malis, cum excusatione poetæ, retinere, simpliciter *nepotes* sunt posterî, sc. respectu eorum, qui tum erant, et tollendum importunum *que*.

petua de imperio. *stirpem exercete odiis*, exquisitior ratio pro vulgari, exercere odia in posteros. Nihil amplius. *Munera* int. inferias, quæ proprie mitti dicuntur. *nec fœdera sunt*, quippe tertio rupta, ut Serv. 625. *ultor*, Hannibalem ostendit (ut quoque Serv.), qui Ita-

liam ferro ignique vastavit. *ex ossibus* pro vulgari, ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis, qui persequatur etc. *dabunt se*, exquisitius quam, erunt. Occurrit et alibi. Bella scilicet ominatur sæpius renovata. 628. 629. Servius ad fœderis conditiones super limitibus

Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychæi :
 Namque suam patria antiqua cinis ater habebat :
 Annam, cara mihi nutrix, huc fiste sororem :
 Dic, corpus properet fluviali spargere lympa, 635
 Et pecudes secum et monstrata piacula ducat :
 Sic veniat : tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
 Perficere est animus, finemque inponere curis ;
 Dardaniique rogam capitis permittere flammæ. 640
 Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.

632. *Cum br.* Wall. *Hinc B. breviter* Hamb. alter. Porro *Barcem, Bachem, Baben, Braccen, Barchen* aberrationes. *Sicbei est* duo Burm. cum Goth. sec. —633. Hunc versum suspectum Britanno docto ac vindicatum vide in *Miscell. Obs.* Vol. I, p. 13. Suspectum haberi video et aliis, ut Jac. Bryant V. C., et Jo. Schradero, acutis viris. Sane si vitio datur poëtæ, quod rem tam parvi aut nullius momenti interposuit, excusandi facultas esset : cum fidem faciant narratis hoc ipso poëtæ, quod certis nominibus, rebus, locis, res definiunt ; sed sunt in ipso versu plura, quæ displiceant : *suam* pro ejus ; *cinis* in *patria* nutricem habebat. Est itaque haud dubie ab interpolatore profectus.—635. *aspergere* Ven., quod est commune. *mergere* alter Menag.—636. *ducat* Mentel. pr.—637. *Sic veniet* nonnulli e Pierianis. *tuæque* sec. Rottend. a m. pr. *tege corpora* Sprot.—638. *parabam* vet. cod. apud Macroh. III Sat. 3.—640. *Dardanidique* Wall. pro *Dardanidæ*, subjicit Burm. *præmittere* Ven. *flammis* Medic.—641. *Dixerat, illa* Parrh. *celebrabat* a pr. m. Medic. cum aliis, frequenti lapsu. *accelerabat* Goth. sec. *anilem* Burmanno invito in contextum venisse suspicor. Nam Heinsianæ edd. *anili* retinent, et Burmannus ita rectius legi pronuntiat. Atque ita Medicus cum præstantissimis aliis ; item Goth. pr. et sec. a m. sec. Non male sane dictum alterum quoque : expuli tamen codicum jussu, quod fors intulerat.

bus inter Pœnos et Romanos subtiliter satis refert. Enimvero est poëtica amplificatione odii et inimicitiae ; ut vulgo solemus dicere : omnia inter Romanos et Pœnos fuisse infesta et contraria.

933. Suam propriam nutricem Dido jam olim apud Tyrum sepeliverat. Ut alias

tumulo, sepulchro, urna, haberi, teneri dicuntur defuncti.

636. *monstrata* a sacerdote, puto, *piacula*, piamina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitione, h. l. ad mentem amore exfolvendam. cf. Ecl. VIII, 73 et 80 sq.

638—640. *incepta* inde a v.

At trepida et cœptis inmanibus effera Dido,
 Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
 Interfusa genas, et pallida morte futura,
 Interiora domus inrumpit limina, et altos 645
 Conscendit furibunda rogos, ensēque recludit
 Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
 Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
 Incubuitque toro, dixitque novissima verba: 650

642. *Et tr.* Montalb. et ante *cœptis* abest a pr. Moret. *At rapidi c.* Exc. Burm.—643. *involvens* alter Voss.—645. *irrupit, perrumpit, prorumpit, abrumpit*, aberrant codd. ap. Burm.—646. *moribunda* Ven. zboros Parrhaf. *reclufit* Gud. a m. pr. Dorvill. et Donatus ad Terent. Adolph. II, 1. *refringit* un. Heinf.—647. *non hosce relictum* ex v. 507 emend. Tan. Faber. Sed v. Burmann. et not.—649. *parum* duo e glossa. *lacrimas* Goth. pr. *mente remota* Sprot,

504 sqq. vid. notam ad v. 480 seq. cf. ad seqq. Siliū VIII, 116 sqq., qui sua ex h. l. duxit: *Nigro forte Jovi* etc. sc. Plutoni. *flammæ capitis Dardanii*, qua effigiem Æneæ (sup. 508) absumtura est, quasi caput ac vitam ejus cum ea ipsa devotura; ei flammæ *permittere rogam*, lignorum struem; pyram incendere.

642—647. Notas extremi furoris observa. *morte futura*, jamjam cummaxime constituta; male enim Servius aliter. Et *sanguineam aciem*, ὀφθαλμοὺς ἐρυθροῦ. *interiora domus limina*, limen interioris ædium partis, conf. sup. 504 sq. 494 sq. *quæsitum*, paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507. *ensemque relictum* scil. dono ac munere. cf. Burm. Adde sup. 495.

648—650. Cf. sup. 507 508 et lib. I, 647 sqq. Magnum ac novum πᾶθος in conspectu earum rerum, quæ magnopere animum percellere debuere; magnum quoque artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula. *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. *Incubuit toro*. Comparant intpp. loca Sophoclis (Trachin. v. 916 sqq.) et Euripidis (Alcest. 173—186), ubi Alcestis moribunda in torum conjugalem se projicit; at in altero Deianira se ipsam super Herculis toro interficit; qui locus majorem cum nostro similitudinem habet. Saltem præiverunt illi aut alii tragici poëtæ in hoc ad movendum affectum egregie comparato spectaculo. At oratione, quæ modo

Dulces exuviæ, dum fata deusque finebant,
 Adcipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
 Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi :
 Et nunc magna mei sub terras ibit Imago.
 Urbem præclaram statui : mea mœnia vidi : 655
 Ultra virum, pœnas inimico a fratre recepi :
 Felix, heu nimium felix, si litora tantum

651. *si fata* alter Hamb. *sinebat* Medic. cum codd. parte, etiam Pierianorum, doctius : ut mirer id a viris doctis dimissum manibus esse. At *sinebant* tuetur inter alios fragm. Vatic.—652. *absolvite* tres cum Servio apud Burmann. *bis* deest Zulich. *ex. pœnis* ed. Ven.—654. *mea* tert. Rottend. Quod vulgare esset, etiam si metrum ferret.—656. *a* abest a multis Pier. et Heinsl., male. *e fratre* Hugen. Porro Burm. conj. *Pœnas inimico a fratre recepi*, ingeniose quidem; sed nimis forte vid. Not. Tandem tres ap. Burm. v. 656 antecedenti præponunt.

modo sequitur, nihil puto dici posse aut personæ ac tempori accommodatius aut ad animum movendum potentius; illa vero v. 653—656 quam sublimia sententis! Et tamen Silius se putavit cum poëta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq.

653 sq. Male arguantur in *fortuna* et ante in *fata deusque*, jam inde a Servio. Est eadem notio bis, ter, iterata. Magni animi hoc esse puta, ut in novissimis rebus sese erigat, et suæ laudis conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis invidiam faciat. Inglo-

ria morior; at non vixi ingloria. *fortuna, peregi*: cf. sup. lib. III, 493. *imago*, εἰδωλον, Umbra, magna rerum gestarum nomine ac fama. Male aliter Intpp. Splendidum et illud: *sub terras ibit*, moriar; petitum ab Ennio et Lucretio. *ultra virum*, v. sup. I, 360—364. *pœnas recepi*, nove forte, nec tamen insolenter procepi, sumsi. Bene Pompon. Sab. *recepi*, ad debitum referatur. *Felix heu!* Comparat Servius Catull. 64, 171 sqq., et de imitatione Statii III Silv. 3, 25 vide Burm. etiam Apollon. IV, 33, sed minus ornate*.

659

* “Perlato ad nos, dum hæc in manibus sunt, gravissimo nuntio de morte *Munchbusii*, immortalis viri, cum percussus ingenti luctu animus vix ulterius progredi in opere potest, dolori nostro vel alieno loco paullum indulgere liceat. *Vixit* et *Is, vixit*, et *cursum*, at quam gloriosum! quam ad omnem posteritatis memoriam memorabilem! *peregit*. Poterat et *Munchbusius* suo jure Didonis verbis uti: *Et nunc magna mei sub terras ibit imago* :

Numquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ!
 Dixit: et, os inpressa toro, Moriemur inultæ!
 Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras. 660
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis.
 Dixerat. Atque illam media inter talia ferro

660. *Sed moriemur* quatuor ap. Burm. *Si sic* Gud. a m. pr. *Sic? sic j.* Fabric. legebat. Sed recte Burmann. docet esse, *vel sic quoque*.—661. *ignem oculis* alter Hamb.—662. *et miseræ* Leid. un. *omnia*, male multi.—663. *medio* Dorvill. a m. sec. *mediam* legi testatur Taubm., ex Pompon. Sab. puto. Et si enim e Mediceo Foggini nihil occurrit, ait tamen ille: “*mediam* legit Apronianus; nam, qui se transfodit, medius videtur esse gladii.” Silius I, 307 *Concidit exacti medius per viscera teli*. Receptit Brunck. correctionem Aproniani. *media inter ilia* ed. Ven. ÆN. XII, 318 *media inter talia verba*, h. e. in medio horum dictorum; inter hæc dicta.

659—662. Iterum animi magni et superbi hoc; ut, ingloriam et inultam se mori, vel maxime pungat. Tandem pro ulsione habetur saltem hoc, quod conspectum suæ mortis, et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam, objectum iri Æneæ cogitat. *os inpressa toro*, scil. percita furore, salute desperata, et morte vicina. Non enim is erat jam mentis habitus, ut exoculari illas exuvias velle videri posset, neque verba, quæ effatur, tale quid arguunt. 660. 661. In-

ulta moriar; modo sic moriar, ut saltem ille hauriat etc. Inter hæc verba ensem ab illa pectori applicari puta. *Dardanus* paullo insolentius pro *Dardanius*, sed et Homerus: *Δάρδανος ἀνής*; et sic alia. 662. Splendide: ex meæ mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro viæ omine.

663—665. Vide facinus declaratum ab iis rebus, quæ maxime legentis animum impellant, et verbis ornatissimis.

imago; quam enim majorem Umbram inveniat inter eos, qui vitam excoluere per artes, *Quique sui memores alios fecere merendo* (VI, 663, 664)? *Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi*. Quid enim? vidit Georgiam Augustam suam.” Relinquo hunc locum a. LXX perscriptum in altera hac recensione intactum, ut, quantum per me fieri possit, *Munchbussii* nominis caritate etiam tenelli animi imbuantur. Si quid fructus et utilitatis ex hac poëtæ interpretatione ad vos redit, o boni, etiam ejus partem aliquam isti viro vos debere putate. *Amavit nos quoque Dapbnis*. Nunc— (ut cum Statio loquar) *Inferior volat Umbra deo!*

Non

Conlapsam adspiciunt comites, ensēque cruore
 Spumantem, sparsaque manus. It clamor ad alta
 Atria: concussam bacchatur fama per urbem. 666
 Lamentis, gemitque, et femineo ululatu
 Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus æther:
 Non aliter, quam si inmissis ruat hostibus omnis
 Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
 Culmina perque hominum volvantur perque
 deorum. 671

Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,

664. accipiunt duo Burmann. *cruorem* Dorvill. cum aliquot Pier. — 665. et alta alter Menag. — 668. tremunt fragm. Vatic. *clangoribus* pr. Menag. et Montalb. *clamoribus* Witt. et Wall. cum parte codd. Pierianorum, Goth. duobus, Erf. Aberrationes follennes. — 669. *missis* aliquot Pier. et ed. Mediol. Sed bene *inmissis* defendit Pierius. — 670. *Tyros* multi Pier. et Heins. et amat latinas enuntiationes Maro. Vid. Heins., qui tot alias aliis locis reduxit. *flammæque ruentes* Zulich. — 671. *volvuntur* duo Burm. *volitantur* Exc. Burm. *volvuntur* Goth. sec. — 672. *casu* eadem Exc.

Non vident illam se transfadigentem ferro, sed *ferro collapsam*, et hoc quanto plus quam *transfixam!* et *spumantem* plus, quam *inctum cruore ensē*. Bene etiam Servius: *Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam*: addit ille: *et hoc tragico fecit exemplo* etc. *Comites* sunt familiares, famulæ, quæ in impluvium irrupunt.

666. *bacchatur* gravissimum pro discurrit, differtur. Mox *Tecta fremunt*, ut jam alias monitum, pro vulgari, lamenta fremunt in tectis.

669—671. Comparatio hæc et alibi obvia, accommodata tamen, et h. l. bene ornata,

primo loco apud Homerum occurrit Iliad. χ, 410. 411, ut jam Macrobio notatum IV Sat. 6. Euripidem laudat Cerda (Phœniss. 1046—1049). Ad v. 671, quo civium ædes privatæ, ac publicæ deorum, incendio correptæ narrantur, Burm. confert Val. Fl. II, 178. 179, ex h. l. expressum, apud quem ordo verborum hic est: *vel vidisse, patriæ per culmen ignes agi*.

672 sqq. Egregie affectus veritas servata in Annæ luctu et verbis. Prævisse creditur Briseis Homeri in Patrocli funere Iliad. τ, 282 seqq. Hæc autem omnia, quæ effatur, ne a tempore et loco aliena sint, dum

Unguibus ora foror foedans, et pectora pugnis,
 Per medios ruit, ac morientem nomine clamat :
 Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 Hoc rogos iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
 Quid primum deferta querar? comitemne forem
 Sprevistī moriens? Eadem me ad fata vocasses :
 Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
 Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
 Exstinxisti me teque, foror, populumque, patresque

673. *ac p.* alter Hamb. — 675. *boc'* ed. Brunck. *quod fr. p.* Bigot. — 676. *hæc ignes* Parrh. *ignisque* Leid. un. *ignis* Exc. Burm. — 677. *Quod pr.* Hugon. *germana querar* Menag. pr. *comitemque* Gud. a m. pr. *ve* Menag. pr. — 678. *facta* Mentel. pr. a m. pr. *eadem me fata vocassent* alt. Hamb. — 679. *ferret* Oudart. *eadem abest* a Witt. *ora* Gud. ed. Junt. *fuisse* aliquot Pier. — 680. *manibus struxi* Parrh. *extruxi* Goth. tert. — 681. *festam* Medic. a m. pr. *abissim* Wall. possis scribere : *sic te ut posita, crudelis! abessem* : ut ad Didonem referatur. Si ad Annam; retrahes; *ego crudelis struxi*. Nec tamen male : *ut crudelis abessem*, crudeliter sejungerer. — 682. *Exstinxisti* scripturam ex Pieriano exemplari retinuisse videtur Heinsius; vulgaris eademque mollior scribendi ratio est *exstinxisti*. Hoc etiam Probus Art. Grammat. producit ex Marone et Diomedes Grammat. pro *exstinxisti*, ut *exstinxem* sup. v. 606 pro *exstinxissem*. Atqui durior pronuntiandi morem in aliis prætulisse creditur poëta, tanquam epica gravitate digniorem. *Exstincti, exstixi*, eo alludunt, illud in Witt., hoc in binis Heinf. cum glossa *exstinxisti* *Exstincti* etiam in fragm. Vatic. diserte legitur, item in Donato. v. Bened. At est Aldd. pr. lectio : *exstixi*, vel *extinxi*, quam in omnibus fere exemplaribus repererat Pierius, et sic Moret. Dorvill. Puget. Erf. cum tribus Goth. ita ipsa

dum illa incedit, prolata esse cogita. Unde v. 685 *sic fata gradus evaserat omnes*.

679. *Idem dolor*; vulgare erat, vulnus.

680. 681. *struxi*, rogom, pete ex v. 676; eum jussu Didonis paraverat sup. 494 sq.

patriosque vocavi Voce deos, h. e. ipsa sacrum jussu tuo paravi et rite auspicata sum, sollenni sc. precum carmine decantato : cf. v. 503. *sic ut abessem*, sejungerer a te, avellerer ac te carem, *te posita*, mortua, ut II, 644 et sæpe.

Sidonios, urbemque tuam. Date volnera lymphis,
 Abluam; et, extremus si quis super halitus errat,
 Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos, 685
 Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 Cum gemitu, atque atros ficcabat veste cruores.

Illâ, gravis oculos conata adtollere, rursus
 Deficit. Infixum stridit sub pectore vulnus.

Ter sese adtollens cubitoque adnixa levavit: 690

Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto

Quæsiuit cælo lucem, ingemuitque reperta.

ipsa Anna se accusat, sua opera factum, sua culpa commissum esse, ut communi clade ruant omnia. Grave et hoc; et difficile est alterutram lectionem præferre. Quomodo in Mediceo legatur, ex Foggiano exemplari vix assequare. Videtur tamen *extinxi* in *extinxi* esse reflectum; et ex sensu et iudicio animi si pronuntiandum est, *Extinxi* de Didone est præferendum; nam si soror Anna se accusabat: fatis erant illa: *Extinxi me teque, soror*. At reliqua: *populumque patresque Sidonios urbemque*, nimii acuminis, nisi de Didone ipsa pronuntientur. *te meque* quatuor apud Burmann. et Erf. Sed amant Veteres se priori loco memorare. Burm. —683. *data* Menag. pr.—684. *erret* quatuor Heinf. et Erf. *effret* duo alii. *exstat* Wall.—686. *S. suam* ed. Ven. *germana* Wall.—687. *f. v. furores* Menag. pr. *colores* Goth. pr.—688. *rursus* Dorvill.—689. *stridit* Heinf. e Medic. et melioribus, etiam Pierianis, forma exquisitiore. Vulgo *stridet*. *stridens* pr. Rottend.—690. *cubitoque* multi ap. Pier. et Burm. *adnixa* castigationi Heinfianæ debetur, e codd. etiam Pier. Vulgo *innixa*. Sed *innititur*, etiam qui jacet, *annititur*, qui tentat exurgere. vid. Heinf.—691. *est* deest Gud. *que* abest ab ed. Ven.—692. *Quærebat* alter Hamb. *reperitam* multi codd. ap. Pier. et Burm. cum Servio: quod et ipsum ferri possit: et recepit Brunck. tamquam exquisitius. In Medic. *reperita* in litura est, ut adeo hæc Aproniana lectio videri debeat; doctior utique illa et commodior.

688. Non injucundum fuerit comparare, ut faciunt Inpp., Eurip. Phœniss. 1438 sqq. inpr. 1446 sq. de Eteocle; et de Pyramo Ovid. Met. IV, 137 sqq. 145. 146. Adde de Alcestide Eurip. 203—206.

Tom. II.

689. *stridit vulnus*, sanguis ex vulnere erumpens. conf. Ovid. Met. IV, 120. 124.

691. 692. Oculi jam morte natantes et caligine obscurati diem recipere laborant, sed ægre colligunt solis radios. *in-*

L 1

gemiscit,

Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem
 Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo, 694
 Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus,

693. *long. mis. laborem* Montalb. alter Hamb. et tert. Rottend. pro var. lect. voce magis poetica et h. l. accommodatiore.—694. *Difficilemque obitum* Zulich. *dimisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remittit* Parth. *ab alta* quinque ap. Burm.—695. *animam* tert. Rottend. *resolverat* Sprot. et Wall. *absolveret* Leid. et Erf. *dissolveret* Franc.

gemiscit, ut moribunda. *Vita cum gemitu fugit indignata sub auras.* (Male Intpp. aliter. Meierotto ad indignationem refert, cum adhuc vivere se sentiret: Dubia p. 63) et nunc puta oculos iterum claudi.

693 sqq. Nova hæc et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur, ad expediendam miseræ Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Junone illa mandata fert, et ejus ministerio plerumque Juno utitur, ut inf. V, 606. IX, 2. Iliad. σ, 166. Communiter tamen, ex poetæ religione, v. 698. 699 Proserpinæ eæ partes esse debebant. Sequuti sunt Virgilium alii, a Cerda jam laudati, Stadius II Silv. I, 147. Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (Θάρυρον appellat) jam ante idem tribuerat Euripides in loco jam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74—77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1141. add. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 512). Junonem hæc de re sollicitam

esse, nil mirum, cum ea Didonis et Pœnorum causam suscepisset. Unde vero hoc dicemus petitem, quod *crinis abscinditur*? non enim satis est cum Macrobio l. l. dicere, ex Euripide Alc. 75 id ductum esse. E re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte evulsis et in ignem injectis. cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie *κατάχευσις*); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso, diis inferis, tamquam victima, consecratur, Jovique infero sacer est. Ornavit adeo poeta vulgare illud: quia morti haud matura erat, ægre anima a corpore sejuncta est. Res itaque numinis interventu egebat. Imitatione expressit Stadius Theb. VIII, 9 *Necdum illum aut trunca lustraverat obvia taxæ Eumenis, aut furvo Proserpina posse notarat Cætibus adsumtum furvis.* Revocavit ille rem ad lustrationem et expiationem Umbræ, tum ad tabulam in atrio Plutonis propositam.

693—695. *dolorem, ἀγωνίας. artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palæstra et lucta esse petitum.

Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
 Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
 Ergo Iris croceis per cœlum rosida pennis, 700
 Mille trahens varios adverſo ſole colores,
 Devolat, et ſupra caput adſtitit: Hunc ego Diti
 Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
 Sic ait, et dextra crinem ſecat. Omnis et una
 Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit. 705

698. *Necdum* Gud. cum quatuor aliis Heinſ. et Goth. ſec.—700. *ad roſcida* Bigot. *roſida* Franc. *pinnis* Medic. et Gud.—701. *averſo* Bigot., ut ſemper variatur in his vocibus. *adverſa luce* multi Pieriani, tres Burn. cum Hamb. ſec., qui a m. ſec. habet: *percuſſo ſole*. Idem verſus V, 89.—702. *Advolat* Bigot. *atque ſuper* alter Hamb. *Huic et Hinc* aberratt. librarr. *Hunc ego Orco* Exc. Burn.—704. *crinem tulit* Longob. Pierii.—705. *Delapſus* duo Burmann. *color* Sprot.

tum. Corpus quaſi implicat et circumſtringit animam, ne elabi illa poſſit.

696—699. Vid. ad v. 693. *merita nec morte*, nullo immani crimine commiſſo. Serv. opp. *ſubito accenſa furore*; uti *non fato et ante diem*, ὑπὲρ μὲν Iliad. β, 155. conf. Guell. *caput damnaverat Orco*, h. e. vitam

ejus, vel ipſam, morti devoverat. cf. ad v. 693.

700—703. Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς, Iliad. β, 20 (adde Odyſſ. ζ, 21) omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illuſtrant.

704. 705. Vid. Georg. IV, 223 ſq.

XCUR

EXCURSUS I.

De Didone ejusque amoribus et ætate.

CUM, si historicam fidem sequaris, Didonis ætas plus quam CCC annis a Trojæ excidio Æneæque erroribus abfuisse vulgo narretur (quod jam a Servio observatum videas ad v. 459.); modo, in accusando modo in excusando poëta, qui Didonis amoribus Æneam implicuit, multi docti viri passim operam suam posuerunt. Sed hanc disputationem antequam attingamus, alia, eaque nostro quidem judicio gravior, quæstio est expedienda, quam intactam fere relinqui videas, quid tandem poëtam ad hanc cogitationem ac consilium adduxisse videri possit, ut Didonis amores in carmen suum inferret? casune an ratione an exemplo hoc potissimum episodio usus sit, cum alia forte cum temporum ratione magis consentanea ad manum essent?

Jam quid poëta in tota hac ratione sequutus sit, dum Æneam ad Africæ littus tempestate atrocissima actum admovit, et supra est expositum, et iis, qui Odysseam animo tenent, obscurum esse nequit. Cum enim Ulyssis errores cum ex aliis periculis ac casibus tum ex naufragio maxime et ejectione Ulyssis in ignotam terram, multum habere suavitatis variarique narrationem viderit, cum is alia loca tantum strictim attigisse, aliis aliquamdiu immoratus esse diceretur; nisi jejunam et parum suavem suam vellet esse narrationem de Æneæ navigatione, hoc idem sibi vidit esse sequendum, ut Æneam ventis ac procellis a cursu dejectum in remotam terram, de qua nova ac mira quædam narrari possent, expelleret. Cum autem in mari mediterraneo, a Troade versus Italiam, navigatio fieret, si omnes animo littorales plagas percenseas, nulla facile opportunior terra cogitari potest, quam, qua usus est poëta, Carthaginienfis. Jam primum quod australe potissimum littus adire tempestas coëgit Æneam, factum partim poëtarum exemplo partim ventorum natura. Nam in maris hujus plagis austrinis, infra Cycladas saltem ac Cretam, gravissimæ ab aquilone vento excitantur tempestates,

tempestates, durantque certo anni tempore flatus ejus continui per plures dies, ob hoc ipsum dicti etesiæ. Videntur hi iidem fuisse, qui Menelaum XX dies ad Pharam retinebant Odyss. 8, 360. His ventis quis miretur eos, qui a Troade Græciam vel Italiam peterent, versus Africæ littora propelli! Itaque Græcos a Troja reduces, cum Maleas circumvecti tempestate a cursu dejecti essent, omnes fere ad has partes actos esse videas. Menelaus quidem Ægyptum adiit, l. c. et Odyss. 7, 300; Paris et hanc et Phœnicen, Ulysses Lotophagorum insulam in Libyæ littore, Mœningem, v. Odyss. 1. 80 fqq. Apud Apollonium etiam Argo ex Ionio mari versus Africæ littora proripitur. Si itaque Virgilius ventorum naturas, poëtarum exemplum ceterasque rationes sequi volebat, ad Africæ littus classis Trojana erat deferenda. Cum vero reliquæ passim partes, Ægyptus ac Libya, essent ab Homero et Apollonio occupatæ, feliciter poëta in Carthaginiensem oram incidit. Quæ enim opportunior terra commemorari poterat, quam Carthago, cum Romanis suis Æneidem scriberet, quibus jucundissimum auditu esse debuit, si belli gravissimi, quo primum populus Rom. aditum ac viam ad terrarum imperium sibi paraverat, femina ac causas in ipsis olim Æneæ fati ac casibus jacta esse videret.

Ut autem Didonis potissimum amore uteretur, cum Calypsus vel Circes aut Medæ amores exempli auctoritate adducere poëtam poterant, tum feminæ hujus claritas ac fama, tum ipsa rei ratio ac necessitas. Quodsi enim semel appulsam Trojanorum ad Carthaginiensem littus præferendum esse videbat, in tam antiqua de Æneæ erroribus historia, quæ Carthaginis incunabula antevertebat, quid de hac urbe aliud memorari poterat, quam ipsa ejus primordia? Quam opportunum autem ad poëticam tractationem vel in epico carmine argumentum esset amor, Apollonii exemplo intelligere poterat, qui hunc quidem locum in Medæ et Jasonis amoribus egregie tractasse videri debet. Sed Virgilius et illum et ipsum Homerum longe post se reliquisse dicendus; quod quidem, si recte judico, duobus potissimum modis assequutus est, partim quod Tragicorum gravitatem et amoris atrocitatem sequi, partem quod ab heroici moris simplicitate ad elaboratiorem ac cultiorem vitam deflectere maluit, qua decoris et honestatis alicujus exquisitioris famæque laudem propositam sibi habent feminæ. In toto enim Homero

et ex Homerici temporis sensu amor parum idoneus est ad pathos inferendum.

Quæ a nobis commemorata si quis animo consideret, næ is, puto, Segræfii aliorumque rationes ad poëtam, tanquam qui tempora confuderit turbaritque, defendendum allatas, vanas fere aut infirmas, non magnopere desiderabit. Delectationis sane potior habenda est poëtæ ratio quam historicæ veritatis; et, si doctrinæ laus poëtam decet, non tamen illa ex temporum subtili ratione est expectanda, nec in poëta ullum peccatum habet reprehensionem, nisi quoties audientium animos seu rerum seu numerorum illecebris tenere nequit: hoc unum est, quo adversus præscripta artis suæ peccasse videri debet.

Si tamen in ipsas Carthaginis origines variasque super iis veterum narrationes accuratius inquirere voluissent viri docti, totum hoc poëtæ peccatum et accusatione et defensione vacare omninoque esse nullum facile intellexissent. Tam diverse enim de condita Carthagine traditur et in tam diversa tempora ejus incunabula rejiciuntur, ut vel historico minus subtili liberum fuisset eligere, quod maxime sequi vellet. Quamquam ea narrationis varietas facile ad certam rationem revocari potest, si memineris condi urbes dici non uno sensu, nec modo primis jactis fundamentis, sed et mœnibus ductis, colonia nova adscripta, aucta denique et amplificata quocunque modo civitate. Certis etiam temporum intervallis a Phœnicibus Africam occupatam a Sallustio quoque proditum, bello Jug. 22. Sæpius itaque haud dubie condita est Carthago, et possunt varie traditæ ejus origines commode ad certas epochas revocari. Jam *primum* L. ante Trojam captam annis Carthago condita esse dicitur a Tzoro et Carchedone, apud Appian. Punic. pr., quod idem ex Philisto repetit Hieronymus in Eusebiolatine facto ad Num. 805 in ed. Scalig. p. 91 et ad Num. 798 in ed. Pontani et Vallars., h. e. ante Chr. 1198 (ab Euseb. computum 1217) et ante Trojæ excidium, ex eadem Eusebii computatione, a. 37. Græca Eusebii servata sunt a Syncello p. 172 ed. Par., unde Scaliger transtulit in Græca Eusebii p. 33 l. 31. Adde Chronicon lib. I, p. 18 et p. 126. Tzori quidem et Carchedonis, quippe urbium, nomina imperite, ex antiquo tamen more, ad virorum personas designandas esse traducta, ab aliis Didonis nomen temere in hoc tempus referri, facile apparet; manet tamen illud, paullo ante belli Trojani tempora, L vel adeo XXXVII annos, Carthaginis prima exordia in veteri historia memorari solita fuisse. *Altera* Carthaginis

thaginis conditæ epocha est CLXXIII a. post priorem illam, paullo ante Coloniam Ionicam, secundum Chron. Euseb. Hieronymi ad Num. 971; aut (ut verius apud Syncellum legitur, qui Græca Eusebii servavit p. 181 A), CXXXIII annis post Trojam captam, h. e. a. C. 1025 (sec. Euseb. 1044). Hæc quoque epocha Didonis opera celebratur, quæ amplificanda ac munienda urbe Cartha, et Byrsa arce condenda maxime fuit conspecta. Ἐπεκτίσθη Καρχηδῶν ait Syncellus: accepit etiam illo tempore suum nomen, cum antea Origo esset dicta; si modo vera tradit Syncellus (XXXI annis ferius ab aliis hanc epocham definitam fuisse, ex Eusebio Hieronymi discas ad Num. 1002 sec. Scalig. 1000, quod in ipsa Salomonis tempora incidit). Tandem CXC annos ubi descendens, tertio loco Carthaginis conditæ memoriam fieri videas a Josepho in Apion. lib. I, 18, p. 1042, et ex eo ap. Syncell. p. 182, post Salomonis templum conditum anno CXXXVIII mense octavo; qui est ante C. N. 861, a Troja capta CCCXXIII, ante U. C. 108 Varr. Et ad has fere epochas alludunt cæteri numeri, qui passim apud alios leguntur, vel ex annis, quibus Carthago stetisse dicitur, eliciuntur. 1000 anni vulgo hac in re memorati sunt: sed termino a quo et ad quem illi pertingerent parum exacto. Auctorem fati diligentem Appianus ante oculos habebat, cum ἑπτακοσίοις ὁ αὐτοὺς ἔτεσιν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ῥωμαῖοι Σικελίαν ἀφείλοντο. Factum hoc ante C. N. 242, quibus si annos 700 addideris, habes annos 942, qui a Trojæ excidio 242 annis absunt, adeoque ad mediam fere epocham supra memoratam assurgunt. At mox alii parum diligenter annos 700 ad excidium Carthaginis deduxere, ut in Epitome Livii LI habetur: cui indiligentiæ locum fecisse putandum hoc, quod *per 700 annos floruisse Carthago* vulgo ferebatur: ut in locis Appiani habetur Pun. p. 366, 55 et 493, 35. Ita enim paucis hæc expedias. Pluribus aliam rationem ibi exposuit editor doctiss., verum ea, quæ super Carthaginis originibus dicta sunt, sigillatim h. l. repetere vel excutere, a consilio alienum est. Vid. VV. DD., inprimis Scalig. ad Euseb. et in App. de Emend. Temp. p. 31. Joseph. l. c. Vellei. I, 6, 4. Justin. XVIII, 4. Salmas. ad Solin. c. 27, p. 228, et, si ad manum est, vel Notata ad Guthrium consulas To. III, p. 253 sq., vel Simson. A. M. 3132 cum Wesseling. Nott. Non enim nisi eadem fere recocta passim videas. Est sane tertia hæc epocha, paullo maturius forte et illa constituenda, vera Didonis ætas, siquidem illa Pygmalionis fuit soror, Mutgonis seu Met-

tini

tini filia. Fuisse tamen communem veterum errorem, ut ad Didonem prima Carthaginiensium exordia referrent, non modo ex iis, qui vetustiores exscripsere, Cedreno p. 140, et Jo. Malala p. 68, verum etiam ex Appiano Punic. pr. constat, qui, memorata ista prima urbis origine L. ante b. Troj. annis, addit: "conditores fuere Zorus et Carchedon; ut vero Romani et ipsi Carthaginienses opinantur, Dido, mulier Tyria." In tanto itaque scriptorum optimorum dissensu tantaque rei obscuritate, quis hoc a poeta postulet vel expectet, ut temporum rationes subtilius, quam ipsi historici nonnulli fecerunt, subducere sustineat? Ultimo loco et illud monendum, jam ante Virgilium amores Didonis et Æneæ videri celebratos fuisse ab historicis Rom. Nam ad lib. IV, 682 Servius: "Varro ait, non Didonem, sed Annam, amore Æneæ impulsam se super rogum interemisisse." Cf. eund. ad. V, 4. et ex eod. ad IV, 9. probabile fit, Nævium in bello Punico Didonis quoque mentionem fecisse. Nullam igitur in Didone ad Æneæ ætatem revocanda reprehensionis materiam subesse, ex iis, quæ disputata sunt, fatis intelligi puto*.

EXCURSUS II.

Apollinis accessus ad Delum.

IV, 143—149 *Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluentia Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo, Instauratque choros, mixtique altaria circum Cretesque Dryopesque fremunt picæque Agathyrsi; Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro; Tela sonant humeris.* Insignis phantasmatum et verborum dignitate locus, cuius pars ex Apollonio, sed multum ornatius, adumbrata, lib. I, 307—309 (confer etiam versus lib. I, 536—539, et lib. II, 677 sqq. item Callim. in Dian. 241 sqq.), reliqua forte ex alio Græco poeta. Sicut Dido cum Diana lib. I, 498 sqq. ita Æneas incedens comparatur cum Apolline incedente. Jam, ut ornatum intelligas, deum non simpliciter incedentem, sed festo die, ut sacris suis interfit, prodeuntem sistit; et sacris quidem celeberrimis, in insula Delo: inde orna-

* Nuper V. C. Giov. Andreo *Diff. sull' Episodio degli Amori d' Enea e Didone* multa ac varia commentus est ad Virgilium excusandum, quæ is forte haud desiderat.

menta petiit cum ex his sacris et dei accessu, tum ex loco, unde decesserat. *Lyciam* memorat, eamque *hibernam* appellat, quoniam hiemem Apollo Pataris Lyciæ exigit: etsi vel *δυσχειμέρον* vel *εὐχειμέρον* explicant viri docti. Non videtur alienum a re esse, quod Servius narrat; gravior enim auctoritas non occurrit; nam constat *Apollinem sex mensibus hiemalibus apud Pataram, Lyciæ civitatem, dare responsa—et sex æstivis apud Delum*. Certe et Herodot. I, 182 de Pataræo oraculo: ἐ γὰρ ἂν αἰεὶ ἐστὶ χρησθήσιον αὐτόθι. ἀποδημῖαι et ἐπιδημῖαι deorum res notissima inprimis post Spanhem. in Callim. *Delum maternam* matri Latonæ sacram, seu quod matris causa mari emerferat. Certe et aliis est *Latonia Delos*. Jam in sacris nihil est augustius *choro*, qui ducitur, nihil in poetis memoratu jucundius. *instaurat*, cum dilectu, quandoquidem est voc. sacrum; habet autem plus dignitatis, quod ipse deus parat choros, quam choros in ejus honorem duci. Chori inter rem sacram instituuntur ab iis, qui sacra curant, partim qui primitias frugum in insulam apportant; v. Callim. in Del. v. 279 sqq.; hos designat poeta per *Cretes, Dryopes* et *Agathyrfos*. Simplicius Iones memoraverat Hymnus Homericus in Apoll. 147 sq. Facit etiam nominum antiquitas ad majorem carminis dignitatem. *Cretes* memorari videntur secundum Hymnum Homericum in Apoll. v. 388 sqq. 535 sqq., ubi Apollo apud Delphos sacrorum ministros sibi adfciscit Cretenses navi Pylum petentes; quem locum etiam Tibullus respicit IV, 1, 8 et 9. *Dryopes*, Trojanis temporibus Thessaliæ circa Spercheum habitatores, inde Parnassi accolæ, qua ille versus Cætam procurrat, ea regione, quæ Doris appellata est. Ab Hercule fuere victi, cum ille Trachine versaretur. Res copiose ac diverse tractata esse videtur ab iis, qui Heracleas condiderunt; diversa enim inter se narrantur apud Herodot. VIII, 31. 73. Apollodor. II, 7, 7. Strab. VIII, p. 373 C. Apollon. I, 1213 sqq. et Schol. et alios. cf. ad Apollod. Not. p. 475 sq. Sed ex iis unum est, quod Virgilius ex parte sequitur, apud Pausan. IV, 34, Dryopas victos ab Hercule Delphos abductos et Apollini devotos fuisse, τῶν Ἀπόλλωνι ἀνάθημα ἤχθησαν ἐς Δελφούς. Hoc et Servius habet: *Hi populi, ab Hercule victi, Apollini donati esse dicuntur*. Ex dei tamen responso ab Hercule in Peloponnesum deducti primum Aſinen Argolidis, mox Aſinen Messeniæ occuparunt,

cuparunt, et Apollini ac Dryopi Apollinis f. templa dicarunt insigni religione. Videtur igitur ab aliquo poeta traditum forte et hoc, mansisse apud Delphos Dryopes nonnullos inter eos, qui sacra curarent, ut modo de Cretenfibus vidimus. Traduxit autem et hos et illos ad Delum suam poeta paullo licentius. At *Agathyrfi* proprie Delum spectant. Nam uti Callimachus Arimaspos, ita Maro Agathyrfos pro *Hyperboreis* posuit, quorum *Δεωγία* seu legatio sacra ad Delios res est satis nota. Vide vel Gesneri Prælect. II de navigat. extra column. Herc. et loc. class. Callimach. in Del. 281 sqq. Ad Scythicum nomen retulit adeo Hyperboreos Virgilius cum Callimacho et aliis, etsi a Græcorum ad Borysthenem et Tainaim coloniis *Δεωγίας* istas venisse probabile sit. *Altaria circum* sunt chori *κύκλιοι*, de quibus v. Intpp. ad Callim. l. c. v. 313. *περὶ βωμῶν* etiam Apollon. l. c. lib. I, 538. Quos Servius ex Melisso Grammatico *Achabas* memorat, *Ἀβίος* emenda. Versus 147. 148. 149 inprimis ornati de corona laurea, vitta aurea et pharetra. Argutatur et in h. l. Spencius Dial. VIII et poetam modo ad Apollinis Vaticanum signum modo ad Augustum respicere vult. Quod Quintil., VIII, 3, 73 circa hanc comparationem monet, a poeticae visionis genio alienum est. *Debet enim, quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poetis quidem permittamus hujusmodi exempla: Qualis ubi hibernam L. Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonstrat.* Enimvero, ad poeticam rationem, phantasma illud Apollinis Delum adeuntis est inter notiora, et sæpe in hymnis aliisque carminibus frequentata. *Tela sonant bumeris* vim adjunctam non habent, quæ erat in Iliad. α, 46, pertinere tamen ad concitatum et celerem ingressum videntur propter v. 149 *haud illo segnior ibat Æneas*. Sic de pyrrhichæ Amazonum Callim. in Dian. 247 *ἐπεψόφρον δὲ φάρετρα*.

EXCURSUS III.

De Famæ specie.

IV, 173 sqq. *Fama malum, quo non aliud velocius ullum etc.* Etiam episodium hoc de Fama, nec, si absit, desiderari, et aliis locis æque bene interponi posse statuebat Ill. Homius. Videtur tamen Famæ h. l. memorabile esse momentum ad rerum

rerum eventum luctuosiore. Excitatus enim ea Iarbas Jo-
vem precibus movet, ut Æneam ille Carthagine evocet.
Paullo longius, quam par erat, poetam huic loco esse im-
moratum, judicabat Addifonus cum aliis. In his tamen tæ-
dium vix suboritur, nisi talibus descriptionibus nimis sæpe,
et alieno loco, inculcatis. Poëta vero non in specie Famæ
declaranda ad fastidium usque substitit, sed et facta ejus et
mores et originem adeo narrando descriptionis tædium tem-
peravit. Fatendum tamen, esse alia, quæ subtiliori judicio
vix satis se probent, a viris doctis non animadversa. Pri-
mo v. 176 male interpositum est *metu*, quod a Fama in deam
mutata nos revocat ad abstractum, quod dicimus, ad ipsum
rumorem; debebat esse parva primo motu, cursu, volatu.
Nec verborum positus admittit, ut *metu* sit ad metum, ut
metum injiciat. In v. 180 *pedibus celerem et perniciousis alis*
otiose apposita sunt, illo quidem loco, et refecari debebant.
Tandem ad speciem, quam mente animoque tibi reddere et
exhibere possis, illa quidem sunt præclara, esse monstrum
plumis oculisque confutum; at *linguis, oribus, auribusque*, toto
corpore *inductum* quomodo illud esse possit: *tot lingue, toti-*
dem ora sonant, tot subrigit aures: hoc vix assequaris. Quæ
in extremis posita sunt: *Tam ficti prævique tenax, quam nuntia*
veri; excusari possunt; est enim monstrum vocale et loquax,
ut Harpyiæ, Sirenes et alia. Cæterum in Famæ specie
monstrifica exemplum habemus satis manifestum diversæ poë-
seos et picturæ indolis: picta enim illa haud placere possit.
In comparatione Homericæ Eridos cum Virgiliana Fama ad-
modum argutari videtur Macrobius V, 13. Incrementa ru-
moris ex ipso progressu melius exprimi vix poterant; et v.
177 præstantissimus secundum illud jam a Longino f. 9 lauda-
tum: Οὐρανῶ ἐσηγιξε κάσκη, καὶ ἐπὶ χροῖνι βαίνει. Deam fecerat
Famam jam Hesiod. "Egy. sub f. Φήμη—θεός ὡς τις ἐστὶ καὶ αὐτή.
Alia loca dabit Cerda inf. ad 195.

EXCURSUS IV.

Templum Hesperidum.

IV, 483—485 *Hinc mihi Massylæ gentis monstrata Sacer-*
dos, Hesperidum templi custos, epulasque draconi Quæ dabat et
sacros servabat in arbore ramos. Jure suo ab interprete Vir-
gili

gillii expectet lector, ut clariorem hujus loci notionem animo suo informet. Potest itaque poëta videri fingere, hortos Hesperidum, quos per *templum Hesperidum* designet, quosque ab Hercule spoliatos communis ratio ferebat, adhuc Didonis tempore superesse. Non facile tamen poëtæ mythicam veritatem ita deserunt, nec veteres notasque fabulas ultra mythicum ævum in veræ historiæ tempora demittunt. Malim itaque statuere id, quod cum multorum populorum multarumque Græciæ urbium religionibus consentaneum est, ut Virgilius ponat, templum Hesperidibus sacrum in his terris fuisse, in quo antiqua fabula repræsentabatur, arbore aurea et dracone in ea constituto, cujus æditua vel sacerdos anus erat ex indigenis loci.

O bona pastoris !—

Cul. 57.

— *Serpens*

*Sibavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit. Aen. V. 91.*

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S,

LIBER QUINTUS.

A R G U M E N T U M.

AENEAS, relicta Carthagine in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: ubi, ab Aceste benigne exceptus, Manibus Anchisæ patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludosque apud tumulum ejus instituit: suaque victoribus præmia decernit 1—103. Navali certamine vincit Cloanthus—285. Euryalus Nifi dolo cursu superat—362. Entellus senex Daretem juveniliter se jactantem cestu vincit—484. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatisque habita ratione, Aceste decernuntur cujus sagitta in aërem emissa subito exarserat—544. Ascanius in honorem Anchisæ avi, cum primæ nobilitatis pueris, equestres ludos pugnamque imaginariam exhibet

exhibet—603. Interea Trojanæ mulieres hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in classem conjiciunt, quatuorque naves exurunt: cæteræ subita a Jove immissa pluvia incendio sunt ereptæ—699. Nocte sequenti Anchises, Æneæ filio in somnis apparens, Jovis verbis admonet, ut, Nautæ consilium sequutus, mulieres imbellesque fenes in Sicilia relinquat; ipse cum juventutis robore integræque ætatis flore in Italiam naviget: Sibyllæque inprimis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysiōs esse venturum, ubi et posteritatis suæ feriem omniumque instantium bellorum discat eventum—740. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eo et matrum et senum bello inutilem coloniam transferibit: ipse cum exercitus robore Italiam petit—778. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti Æneæ mare tutum præstat—834. Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque vicem supplet Æneas.

Pro epifodio habendum esse majorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud sejunctum et, quæ a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Æneas; rejectus a cursu suo in Africam nunc eandem navigationem repetit, et jamjam ad Italiæ littora appulsurum eum esse sperabas. Ecce tibi nova rei mora injicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Trojanorum et Æneæ vestigia, ut in Exkursu monitum. Classis a Trojanis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desiderare in Sicilia poterat Æneas, nec incensa classis memorari nisi probabiliali qua de ratione.

Itaque poëta præclare eo rem adducit, ut Æneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et urbe nova condita cum reliquis discedat. Agnosce poëtæ sive ingenium sive judicium et in hoc: Dum ludorum festivitas viros detinet, navium incendendarum tempus ac facultas, quæ alias vix occurrere poterat, feminis, quæ solæ relictae sunt, data est. Æneam autem cum pietate tam insignem esse velit poëta, quid magis consentaneum, quam ut is patris Manibus sacras cærimonias perfolvat? In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, majorem veteribus, quibus poëta suum epos pangebatur, suavitatem, quam nunc nobis

nobis inde provenire potest, fuisse objectam. Inprimis vero ludus Trojæ Romanos lectores delectare debuit. Alia hujus descriptionis suavitas, quæ tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex Homericæ imitatione proficiscitur, qui *Iliad.* ↓ Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, ut Romanis, quibus, non nobis, scribebat poëta, aut infringere delectationem, aut carminis dignitatem elevare videretur talis imitatio, ut potius, ingenio ac sensu illorum temporum et hominum, id quod totus Virgilius et Horatius docent, nihil magnificentius ac splendidius fuerit visum in poëta, quam si Græcorum poëtarum loca et inventa commode et ingeniose in sua carmina transferret.

Sed ut delectationi in hoc libro per certaminum descriptionem tantopere studeret, poëtam movere etiam potuit argumenti sterilitas, in ea tamen narrationis parte, qua ad exitum festinabat illa, hoc est, ad Italiam procedebat Trojanorum classi. Judicium poëtæ in hoc quoque agnovit Segraisius, quod gravissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit hilarior rerum facies, ludorum festivitas, certaminum eventus ac præmiorum varietas.

Ut autem in ludorum omnino cogitationem incideret poëtæ ingenium, facere forte potuit Erycis, herois indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quæ Trojani appulerant, clarum pugilatu nomen habebat. Catroës quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod

primus vidisset, ad ludos in Cæsaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et idem illud commentum jam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu affirmandi seu negandi causas idoneas habet nullas. Enimvero ab Homero inde nullus facile fuit poëta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Græcorum inprimis, animos ac sensus jucundissimum, attingeret. In Græcis quidem poëtis deperditis plura hujusmodi certamina, ludis præcipue funebribus, fuisse tractata, vel ex Hygino discas, f. CCLXXIII. Inprimis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. *Odyss. ω*, 85 fqq., quod repetitum videas a Quinto Cal. IV, 110 fqq., sæpe idem memoratum in Tragicis. Argonautarum certamina v. in Orphicis 575 sq. Hinc, Græcorum poëtarum exemplo, Romani quoque hunc certaminum locum passim carminibus suis intexuerunt, Virgillii maxime judicio; inprimis Silius XVI, 249 fqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non pœnitebit, simul ut intelligas, quam parum in poëta ars sine ingenio valeat, et quam iniqua ejus fors sit, qui, cum aliis ætate anterioribus succedat, in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia pauper et jejunos est Statius. Spiritum poëticum atterit in exilibus ornamentis; quæ, etsi et ipsa voluptatem afferunt, tamen carminis summa parum delectat.

ÆNEIDOS, LIBER QUINTUS.

INTEREA medium Æneas jam classe tenebat
 Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
 Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
 Conlucent flammis. Quæ tantum adcenderit
 ignem,
 Causâ latet : duri magno sed amore dolores 5
 Polluto, notumque, furens quid femina possit,
 Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

1. *Æneas medium* vett. ap. Pierium et Dorvill.—2. *Lætus iter* alter Voss. Burmannum mireris ferre nolle, *tenebat iter*, et jungere : *Certus iter*.—3. *jam felicis* aliquot Pier., male.—4. *accenderat Leid. incenderit* alius Leid.—5. *diri* Montalb. *sub amore* Wall. et Zulich. *deleta* priorè scriptura : *imperite. doloris* Medic.—6. *possit* Moret. *sec. et Goth. tert.*

1—4. *Interea.* v. sup. IV, 584 fqq. Servius : *circa primum ortum lucis navigavit—ergo tota die, dum se Dido interimit, dum fletur, paullulum pro-vectus est, leniter spirantibus ventis : et flammâs rogi circa vesperam vidit : quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cadavera non incendebantur.* Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et altero mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere Iliad. ↓, 226. Stat. Theb. VI, 236 et al. *medium* (v. sup. III, 664) *iter* (ut cur-

sum, fugam) vulgarius esset, *mare altum.* At *certus* ; recte Serv. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi. *aquilone* simpl. pro vento. conf. sup. IV, 562 et 310. Nam aultro tum uti debuit.

5—7. *sed duri dolores magno amore polluto,* quod cogitant, quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore læso, *notumque,* et, quod non ignorant, *furens quid femina possit,* hæc *ducunt* Teucros, *Teucrorum pectora, per augurium triste,* h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspi-

Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
 Occurrit tellus; maria undique, et undique cœlum:
 Olli cœruleus supra caput adstitit imber, 10
 Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda
 tenebris.

Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
 Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
 Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
 Conligere arma jubet, validisque incumbere remis;
 Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur: 16

8—11. sup. III, 192—195 jam lecti versus. *jam* deest Moret.—9. *Apparet* un. Guelpherb. in Exc. Cort. *Lectio maria u. et u. calum* est ex Pier. et Heinsf. libris potioribus ab Heinsf. reposita. *Vulgaris lectio* erat: *solum u. et u. Pontus*, traducta forte ex lib. III, 193, unde et Quinçil. XII proœm. petiisse videtur. *et abest a Zulich.*—10. *Illi multi. existit Ven. et Montalb.*—11. *Lorruit Mentel. pr.*—13. *Heu quo nam* aliquot Pier. *Heu quidnam* quidam ex iis alius, et tres ap. Burm. *Jov. Pontanus malebat quianam; nec male. Sic Erf. Sed quianam* codicum et Grammaticorum auctoritate firmat Pierius. *Antiquam vocabulum sectatus est poëta. cf. Cerda. æquora nimbi* alter Hamb.—16. *sinum* Longob.

susplicandum, id quod erat, mali quid evenisse. *magno amore polluto*: exposui cum Servio læso sc. ab Ænea, violata fide. Vix tamen, inquis, eo modo *pollui amor* dicitur; potius *Dido polluere* debuit *amorem*, quatenus eo adducta erat, ut mortem sibi inferret. Nam *polluere* locum habet in cæde, sanguine, piaculo? Recte quidem: sed minus hoc accommodatum h. l. adjunctis: quid *duri dolores magno amore polluto* efficere possint. Ergo sic dicendum: amor violata fide ab altero amante *pollui* proprie dicitur ex adulterio, concubitu vetito: v. c. Horat. IV, 5,
 TOM. II.

21; ut etiam fides *corrumpitur*. Poëta idem nunc dixit pro fide amoris læsa omnino et violata. v. 7 per ut VI, 743 *per amplum Mittimur Elysium*.

8—11. *Idem* versus sup. III, 192—195, ubi vide. ct. Odyss. μ, 403. ξ, 303 sq. *supra caput*, desuper, *κατακεῖθεν* vel *ἐψόθεν*, ut ap. Arat. Phæn. 422. 423.

15. 16. *arma h. l. vela* contrahere jubet. Sic *ἕπλα* de uno *ἕπλων* hoc genere ap. Homer. v. Cerda. *Obliquat sinus* velorum *in ventum*, nostrorum nautarum *Laviren*, vento adverso non totis velis accepto, sed tantum ex obliquo, ne ille
 M in magna

Magnanime Ænea, non, si mihi Juppiter auctor
 Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
 Mutati transversa fremunt, et vespere ab atro
 Confurgunt venti, atque in nubem cogitur aër. 20
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
 Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
 Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos :
 Si modo rite memor servata remetior astra. 25
 Tum pius Æneas : Equidem sic poscere ventos
 Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.

18. *conjungere* Franc. *hoc possum I. c. vento* Parrhaf. Dorvill., interpolate.
 —19. *ab alto* Medic. a m. fec. Colot. alter Voss. et Rottend. fec. Sed
 vulgatum ornatius.—20. *aër* Sprot., sed v. Burmann.—21. *obnixi*
 plerique Pier. et Dorvill. *neque t. aliquot* Pier.—22. *quo jam* pr. Rot-
 tend. *quoniam superat* Ven.—23. *Quaque* Parrhaf. *Quove* Goth. tert.,
vacat Medic. *vertamur* Parrhaf. *vertemus* Goth. alter. *Non l. Ven.*—
 24. *fraterni* conj. Heinf. ; duo scilicet epitheta offendeant.—26. *cum*
p. pr. Moret. *te poscere* Wall., voce e sequ. versu prærepta.—27. *is*
cerno duo Burm. *credo* pr. Moret.

magna vi irruens navem ni-
 mium de cursu deflectat. Mox
 17 auctor etiam h. l. orna-
 tus causa adjectum; qua-
 tenus aliquid spondet ac pro-
 mittit.

19—25. Adversum igitur
 navigationi in Italiam ventum
 ab occidente habebant; trans-
 versim ille spirans cursum re-
 tardabat. Ita malim accipere,
 quam ad aquilonem nunc ven-
 tum ab occasu accessisse putare;
 nec v. 16 *Obliquat finus*, eo du-
 cere potest, cum ventum a læ-
 va spirantem designet. *tendere*
tantum, quantum adversa tem-
 pestas valet. *Serv.* 24. ad

Drepanum v. sup. III, 707
 fqq. I, 550. 195. *Fida* propter
 Acestor, cf. Excurs. I ad h.
 lib. *litora fraterna Erycis*, qui
 Erycem condidit; erat is filius
 Veneris et Butæ. cf. Apollon.
 IV, 914 fqq. et Excurs. II ad
 h. lib. *portusque Sicanos*, pro-
 prie. Nam Sicani reliquis
 Siciliae partibus depulsi occi-
 dentale tamen litus tenuere.
 cf. Thucyd. VI, 2; atque in-
 ter Sicanos hos Trojani confedi-
 disse memorantur. *remetior*
 animo *astra servata* ante tem-
 pestatem, adeoque cum astris
 ipsum cursum ac navigationem
 hactenus factam.

Fleete viam velis. An sit mihi gratior ulla,
 Quove magis fessas optem demittere navis, 29
 Quam quæ Dardaniam tellus mihi fervat Acesten,
 Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa ?
 Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 Intendunt Zephyri ; fertur cita gurgite classis ;
 Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.

At procul excelso miratus vertice montis 35
 Adventum fociasque rates, occurrit Acestes,
 Horridus, in jaculis et pelle Libyfidis ursæ :
 Troia Crimiso conceptum flumine mater

28. *tibi* Bigot. *carior* alter Hamb.—29. *Quove* Heinf. cum potioribus etiam Pier. it. Goth. Vulgo *Quoque*. *Quave* Oudart. *optem fessas* Leid. un. *demittere* Burm. ex septem libris recepit, suffragante ratione grammatica. Mare enim *altum* proprie dicitur et *descenditur*, *decurritur*, in littus. Vulgo *dimittere*, quod esset a se ablegare et alio mittere.—30. *Acestem* vulgo et *Achestem*.—32. *ut vela* malebat Heinf.—35. *Et procul* aliquot Pier. et *ex celso* distinctis inter se dictionibus. *e celso* Wall. [quod mavult Bentleius ad Lucan. III, 88.] *miratur* Zurich. Franc. Goth. pr.—37. *in maculis* Hamb. pr., et sic doctus Britannus conjecerat : laudato quoque Statio II Theb. 128. 129 *tigris borruit in maculas*. Sed hoc diversum ; horrescit ipsa tigris pelle maculosa. Scilicet male jungebat *Horridus in jaculis*. Itaque interpunxi post *Horridus*. De reliquis v. Not. et *jaculis* alter Hamb. *Libyfidis* defensum vide a Pierio contra eos, qui *Libyfidis* malebant : *Libysicis* et *Libylinis* vitia librariorum. Est *Λιβύς*, *Λιβύσις*.—38. *Criniso* ubique edebatur ; nec aliter codd., etiam Medic. In paucis *Crinisso*, et *Grinosso*. De diversitate scripturæ passim VV. DD. ad Stephan. Byzant. Diodor. et al. v. Cluver. Sicil. ant., inprimis Heinf. ad Claudian. II R. P. 57, qui ob codicum consensum *Criniso* defendebat ; add. Oberlin. V. C. ad Vibium Seq. p. 93. Si Servio ad I, 550 fides habenda, *Criniso* Virgilius scribere maluit. Verum nomen est *Κρίσιος* vel *Κρίσιοςος*. Hoc reposui cum Brunckio : in nominum græcorum scriptura Græci audiendi sunt. *Troica* Dorvill.

28. *Fleete viam*, ut sup. iter, h. e. cursum, navem. Male turbat Serv. et al.

31. Versus ad Lucretianam formam lib. IV, 738. I, 136.

Mox *secundi Zephyri*, cursum jam versus ortum solstitialem inflexo.

35—41. Acestes Trojanus, urbis Segestæ conditor, qui cum

M m 2

Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
Gratatur reduces, et gaza lætus agresti 40

Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

Postera quum primo stellas Oriente fugarat

Clara dies; socios in cœtum litore ab omni

Advocat Æneas, tumulique ex aggerè fatur:

Dardanidæ magni, genus alto a sanguine divom,

39. genuit Goth. pr. *verum non* ed. Nic. Heins., operatum vitio.—
40. *Gratatur* Goth. *sec.*—41. *et f.* aliquot Pier. *fessos—amicos* it.
Parrhaf. aliquot ap. cund. et tres Burm., sed *opibus amicis* haud dubie ele-
gantius, imprimis in carmine, h. e. gratis et optatis, ut jam Pierius præ-
tulit.—44. *Advocat* Ven., sed v. Burm. *cumulique* Menag. *ab aggere*
Witt.—45. *a* deest multis Burm. *ab f.* duo Meins. *ex f.* duo Allii. *a*
f. duellum Wall. pro var. lect. *a f. Teucri* aliquot ap. Pier. Sed vulga-
tum generosius.

cum Trojanis inter Sicanos confederat. cf. Excurs. I ad h. lib. *montis*, Erycem designare videtur. *in jaculis*, modus loquendi antiquior, nec tamen infrequens, et a viris doctis passim declaratus, etiam apud Græcos *ἐν ὄπλοις ὄντες* pro *ἐν ὄπλοις, ὄπλιται*. nunc paullo durius, respectu tamen imprimis ad alterum habito, *in jaculis et ursæ enerviis*, *ἐν ἀκοντίοις καὶ ἐν ἀρκτῶ δέξματι ὄν*, instructus jaculis et pelle. Servius laudat Ennium: *levesque sequuntur in hastis*, h. e. hastati. Nec vero jungenda: *horridus in jaculis*. Species viri eadem infr. XI, 577. 578. *pelle Libyftidis*, *Libycæ, ursæ*; atqui Plinius lib. VIII sub *f. urfos* in Africa esse negat. Sed infedere multas terras feræ, quæ postea in iis locis defecere; et Herodoti aliorumque auctoritate Cerda evincit, saltem creditum hoc a veteribus fuisse, urfos in Libya

gigni. Nec ultra laborandum est poëtæ. cf. sup. ad I, 184 de cervis. Ita non hærendum v. c. si in Hymno Homérico in Ven. 159 urfi cum leonibus in Troja memorantur; et fuisse sane in vicina Phrygia leones, Cybelæ quoque consecrati. Habitum autem venatorium h. l. descriptum puta. cf. inf. 300. 301.

39. *Veterum parentum*, quandoquidem a Trojanis originem ducebat. vid. Excurs. I. *gaza agresti*, h. e. penu rusticano, explicatur per *opes*; ornant *lætus et fessos*.

44. *tumuli ex aggere* (ornate, pro ex tumulo), socios alloquitur; more militari, ut toties ap. Liv. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sq. Etsi et inferiæ hæc et ludi funebres plane ad Homeri imprimis, tum et aliorum veterum poëtarum, exemplum a
Virgilio

Annus exactis completur mensibus orbis, 46
 Ex quo reliquias divinique ossa parentis
 Condidimus terra, mæstasque sacravimus aras.
 Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
 Semper honoratum (sic di voluistis), habebo. 50
 Hunc ego, Gætulis agerem si Syrtibus exful,
 Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenæ;

48. *terræ tres* Burm. cum Goth. pr. Sane *condi terra* et *terræ* dici solet, ut Burm. ad Lucan. I, 607 et alii alibi docuerunt; hoc tamen exquisitius esse videtur.—49. *nisi f.* multi Pier. Heinf.—51. *Nunc ego* refellitur a Burm. *agerer* Hugem. Distinctionem post *Hunc ego* sustulit Burm., ut adeo sit: *Hunc ego agerem, si exful agerem.* Dubito, an sic poëta senserit: qui forte per ἀνταπόδοτος loqui maluit: *Hunc ego, si*—et nunc structura mutata: *annua—exsequer.*—52. *Argolicoque* Franc. *depressus* Leid. un. et Goth. sec., ex more. cf. IV Georg. 421. *Mycenæ* Medic. Gud. cum aliis præstantioribus ap. Pier. et Heinf. item Servius, ut *urbem Patavi* sup. J, 247. Alii, sed recentioris notæ, teste Heinf., *Mycene.* Romanus et a pr. m. alii *Mycenis*, quod placebat Pierio, sed est vulgare. Tandem aliquot Pier. et Heinf. cum Parrhaf. et Ven. Goth. sec. *Mycena*, quod Heinfio probabatur, tamquam numerosius et ad poëtæ morem Græca latina terminatione efferendi propius. Sic inf. 718 *urbem Acqstam.* Owens Noct. Hag. p. 368 hunc locum laudat tamquam retundentem impetus eorum, qui ubique *ve* pro *que* inferant; nam esse Argolicove mari—et urbe. Recte: modo ne contendas *que* esse pro disjunctiva particula. Sed pro tribus poëta duo membra ponere putandus: Syrtes Argolicumve mare, et cum altero hoc *conjungit* urbem Mycenæ.

Virgilio instituuntur, tamen ejus ingenium in eo agnoscas moneo, quod iis rebus ad pietatem maxime Æneæ sui declarandam usus est.

45. *alto a f. divum*, propter Dardanum Jovis f. v. III, 167. Solet autem ejus, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani, *Martis genus, Romulidæ* etc. Hoc Burmannus unice tenere debebat.

48. *aras*: funus a sacrificio funebri designat, quod ad ro-

gum, et cinerem urna condecendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quæ erat apud majores, refert Servius. Heroicis temporibus non nisi ad solis siderumque conversiones, quales cujusque oculis occurrebant, computabantur anni et dies. Atqui in his non semper summa subtilitas, nisi ex arte, est. Cæterum vv. 49 sqq. ornatissimi sunt et pathos habent.

51 — 54. *Gætulæ Syrtis* paullo latius dictæ, ex more poëtarum.

Annua vota tamen sollempnisque ordine pompas
 Exsequeretur, strueremque suis altaria donis.
 Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
 Haud equidem sine mente, reor, sine numine divom,
 Adsumus, et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite, et lætum cuncti celebremus honorem ;
 Poscamus ventos : atque hæc me sacra quot annis

53. que abest a binis Burm. que ex ordine Ven.—54. strueremque edd. ap. Burm.—57. dilati Sprot. aēnos Goth. tert. a m. pr.—58. et cuncti lætum vulg. codd. et edd. præter Pier. et Heinf. lætum cunctis conj. Heinf., sed v. Not. Non jucundum sed gratum sacrum significare vult.—59. Poscamus veniam emend. Waddel., sed v. Burm., qui male refellit, quod alter bene excogitatum male interpretatus erat. Nam, quod per aliquot dies a navigatione feriari volebat Æneas, hoc non intempestivas facit preces pro ventis secundis. Verum est aliud, quod illam emendationem commendat : v. Not. premit contra hoc, quod ingratum hiatum infert versui. hæc mea. f. aliquot Pier. et Heinf. et sic Lactant. I, perperam. Neminem conjicere video : utque b.

poetarum. Nam Gætuli ver-
 sus occidentem Africæ et in
 meridiem habitaverunt. *depre-*
bensus, folle de procella.
 vid. Georg. IV, 421. nunc
 tamen simpliciter de eo, cui
 importuna res alieno tempore
 supervenit ; pro vulgari : si
 versarer in navigatione aut in
 solo hostili. *pompas*, inferias
 et parentalia ab apparatu sacri-
 ficii sollempni designat. 54. ex-
 quisite *altaria struimus*, extru-
 imus, *donis*. Vulgo *dona* h.
 e. sacre res, quæ offeruntur,
extruuntur in ara. suis, h. e.
 debitis. cf. Ecl. III, 62.

55 sq. Quanto magis nunc,
 cum etc. *sine mente, sine n.*, si-
 ne consilio ac voluntate d.
 58. *honorem*, easdem inferias
 in honorem Anchisæ faciendas,

lætum, alacriter, lubenti ac
 parato animo celebrandas. Fac-
 tis inferiis deos *poscamus ventos*
 secundos ; *atque*, ubi in terram
 monstratam pervenerimus, quot-
 annis ipsi has inferias instau-
 remus ; hoc minus vulgariter
 extulit : *urbe posita velit ille*
 (Anchises) *me ferre sibi* (adeo-
 que lubens ac propitius acci-
 piat) *hæc sacra quotannis templis*
dicatis. Verba, *Poscamus ven-*
tos, v. 59 sic satis commode ex-
 posuisse videmur ; Habent ta-
 men *venti* aliquid a loco alie-
 num ; nam Anchisæ fiunt infe-
 riæ, non sacra diis secundæ
 navigationi expetendæ. Nec
 succedit res satis, si *poscere ven-*
tos intelligas de repetenda na-
 vigatione, ut, quemadmodum
venti vocantur velis, sic et
poscantur,

Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina boum vobis Troja generatus Acestes
 Dat numero capita in navis: adhibete Penatis,
 Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
 Præterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem, 65
 Prima citæ Teucris ponam certamina classis;
 Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
 Aut jaculo incedit melior levibusque sagittis,

60. *velint* edd. aliquot. *velim* ap. Nonium. Sed *velit* sc. pater, constanter codd. et Lactant.—62. *Adhibere* sec. Moret.—63. *Et patenas epulis* Parrhaf. *colet* sec. Rottend.—64. *almam* Parrhaf.—66. *Prima ecce T.* Goth. sec. *P. c. classis p. c. Teucris* Goth. tert. cum Schol. Statii VI Theb. 296.—68. *excedit* Wall. *incendit* Gud. *intendit* Dorvill. a m. sec. notanda, inquit Burm., lectio. An forte dictum pro *Contendit jaculo? levibusque* recte restituit Heinf. e codd.; nam est unum idemque certamen. Vulgo *ve*.

poscantur, velis expansis. cf. III, 253; ne tamen tentem verba, revocat me, quod infra v. 539. 640 *aras Neptuno* factas memorari video; nam sic vota quoque ipsi facta esse debent.

61. *βοῶν τ' ἰφθίμα κάθηνα* Iliad. ψ, 260, binos boves in naves singulas. cf. I, 194.

62. 63. Ad lectisternium Anchisæ factum post Turnebum referunt intpp., peperam, arbitror. Ferales epulas celebrandas indicit, quod religionis genus erat, uti alias post rem sacram, ita nunc inferiis peractis; cf. inf. 102. 103; in iis libatio fit Diis Penatibus et Trojanorum et Siculorum, communi epularum more. Horat. IV, 5, 31 *Hinc*

ad vina redit lætus, et alteris Te mensis adhibet *deum*.

64. *si* pro cum, ut et alibi. vid. Horat. I Ep. 7, 10 et quos laudat Burm. h. l. *nona*, ex more. Notum *novendiale sacrum*, nono a sepultura die. Advocare solent Iliad. ω, 784. Alias ipsæ cærimonix sunt novendiales. v. inf. 762.

66 sqq. *Prima*, primo loco. *ponam c. θήσω ἀδλον, ἀγώνα*, institutam certamen navale, cf. II Georg. 530; tum *qui pedum c. ο. h. e.* porro certamina cursus, sagittandi ac cæstus. Nam hæc infra exhibita videbis. Jam poëticam orationem adverte. *incedit*, pro est positum, ne offendant, jungenda teneas *qui viribus audax incedit, aut m. j.* (Itaque interpuncta

Seu crudo fidit pugnam conmittere cestu :
 Cuncti adsint, meritæque expectent præmia
 palmæ. 70

Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.

Sic fatus, velat materna tempora myrto.
 Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
 Hoc puer Ascanius : sequitur quos cetera pubes.
 Ille e concilio multis cum millibus ibat 75
 Ad tumulum, magna medius comitante caterva,
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro :

69. *Seu pugnam crudo fidit* in nonnullis Pier.—70. *adsunt et expectant* alter Hamb. Alterum hoc et in aliis. *meritque* Gud. a m. pr. *multæque* Bigot.—71. *tempora cingite* tacitus recepisse videtur Burm., quod Pier. e Romano et aliis notaverat; modis suavioribus. Vulgo *cingite tempora*. c. t. *mirto* Goth. tert.—72. *cingit* sec. Moret. *materno* Parrhaf. Totus versus aberat a Goth. tert.—73. *Elimus, Elinus, Elenus, Helymus, Heli-mus, Helenus* passim in scriptis. Sed est apud Dionys. Halic. "Ελυμος.—75. *consilio* tres Burm.—76. *secum comitante* Witt., male.—77. *meri* alter Hamburg., male. vid. Burm.—78. *fudit* Arufianus Meffius, et sic Moret. pr.

puncta sustuli). Tum *jaculo* et *sagittis*, h. l. de eadem re, ut infra apparebit. *crudo cestu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404. *palmæ*, Serv. virtutis; proximo tamen loco, victoriæ. *favete*, εὐφημεῖτε. *ramis* ap. poetam pro corollis frondis.

72. *velat* voc. sacrum de corollis, infulis ac vittis. cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. *materna myrto* v. sup. Ecl. V, 62.

73. *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum Ægesto

vel Acesta Troja capta Siciliam periisse ferebatur. vid. Dionys. Halic. I, 47 et 52 et cf. Excurf. III ad h. v. *ævi maturus* exquisite pro *m. ævo*, vel ævo et ætate matura. cf. Burm.

77. Inferiarum ritus. cf. Iliad. Ψ, 170 sq. 219 sq. et sup. III, 66. 67. *Carchesia*, vox ob dignitatem epicam dilecta, cum vasis genus esset memorandum. v. ad Georg. IV, 380. *mero Baccho*, ex more; in sacris mero vino aquam miscere nefas erat. *f. sacra*,

Purpureosque jacit flores, ac talia fatur :

Salve, sancte parens, iterum : salvete recepti 80

Nequidquam cineres, animæque umbræque pa-
ternæ.

Non licuit finis Italos, fataliaque arva,

Nec tecum Ausonium, quicumque est, quærere
Thybrim.

Dixerat hæc : adytis quum lubricus anguis ab imis

Septem ingens gyros, septena volumina, traxit, 85

Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras :

79. et t. Witt.—80. *magne p.* Parrhaf. *sancte pater* alter Hamb. *sancta* ed. N. Heinf. vitiose; ita tamen quoque duo Gothani. *parens* : iterum s. distinguunt Zulich. et Leid. un. *receptæ* Leid. alius.—81. *umbræque penates* Menag.—83. *est deest* binis Heinfii, qui conj. *quicumque is, q.*—84. *hoc* Witt,

sacro, victimarum. flores inf. VI, 885.

80 sqq. cf. Iliad. ↓, 179 sqq. *animæque umbræque p.* pro anima et umbra; ne dubita. sed an hunc receperat Æneas? Atqui anima et manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie *patris cineres* receperat; jam idem ille *patrem recepisse* bene dicitur; hoc autem idem poëta per *cineres, animam et umbram* declaravit. Nec tamen hoc necesse; sed distinguè: *salvete recepti N. cineres*: salvete *animæque u. p.* Hoc voluisse videtur Pompon. Sab. *ac si diceret, salvete o manes paterni.*

84 sqq. Comparant inductionem portentis similem ap. Homer. Iliad. β, 308 sq. de dracone in Aulide Græcis objecto. Sed serpentis porten-

tum alio longe modo et præclare ad h. l. accommodatum; Genios enim sive locorum sive hominum, tota antiquitas, imprimis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non una, puto, de causa. Plurium enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. ut τὸ ἑγχεσίον, solum patrium, vitam, salutem, incolunitatem, immortalitatem etc. innueret. Perperam Serv. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quæ v. c. apud Ovid. XV Met. 389. 390 leguntur. Itaque et h. l. mox ad Genium seu loci seu Anchisæ ostentum refertur v. 95. *adytis*; Splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, mox etiam (inf. v. 760. 761) fani religione consecratum. *amplexus*, gyris ambiens,

Cæruleæ cui terga notæ, maculosus et auro
 Squamam incendebat fulgor: cœu nubibus arcus
 Mille jacet varios adverso sole colores.
 Obstupuit visu Æneas. Ille agmine longo 90
 Tandem inter pateras et levia pocula serpens
 Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
 Successit tumulo, et depasta altaria liquit.

88. *Squamæ* Sprot.—89. *Mille jacet* Medic. Colot. et alii præstantiores, quod diserte adstruit Heinf. auctoritate et ratione. *trabit* Romanus tenuisse videtur, ut adeo altera codd. familia ab hoc ducta sit. Postest tamen huc revocatum videri alterum hoc ex IV, 701 *Mille trabens* etc. Novas mutationes in editiones inferre nolim, ubi utraque lectio bona est, nec ullum res fructum habet, nisi quod novæ turbæ fiunt; at quod h. l. me movit, ut *jacet* pro *trabit* reciperem, est, quod noster Virgilii contextus plerumque lectionem Apronianam ex Mediceo redhibet; ut igitur ea sibi conflet, deferenda erat altera codicum secta.—91. *lenia* duo Burmann. *repens* Parrhaf. ex glossa.—93. *secessit* Exc. Burm. *Succedit et linquit* alter Hamb. *Successit et linquit* Medic. cum quatuor aliis.

biens. *septem gyros*, Servius: *Æneæ omen sui erroris ostenditur septem gyris; nam septimus ei annus est finis erroris; et est* (ad dicit ille; quæ tamen præstare nolim poetam animo tenuisse) *optimum figmentum. Annus enim secundum Ægyptios indicabatur ante inventas litteras pi&to dracone, caudam suam mordente, quæ in se recurrit.* Sed et septenarius numerus tamquam impar et sacer poni potuit. 87. 88. *cui terga notæ cæruleæ* (pingebant, adfume ex sequ. *incendebat*) et *squamam incendebat fulgor maculosus auro*, h. e. maculæ aureæ fulgentes (*with burnish'd Neck of verdant Gold*, ut Miltonus lib. IX, 501). Has etiam sic efferas: *fulgor macularum aurearum vel m. auri*, et

auro; et hinc exquisitius poetata: *maculosus auro fulgor*. Habuit ante oculos illud: *δεξίων ἐπι νότα δάφνον* l. c. Iliad. β, 308. *incendebat* ornate pro; *inerat squamis*. Silius, qui totum locum imitatus est, lib. II, 585 *Excitus sede, horrendum! prorupit ab ima Cæruleis maculis auro squalentibus anguis. jacet colores*, dictum ut, *jacere radios, lucem, ἵναί, βάλλειν*, mittere, emittere.

90—93. *Serpens degustavit τὰς χοάς. agmine* de spiris ac voluminibus longoque eorum tractu. cf. II, 212, ubi paullo aliter de binis serpentibus, *levia pocula*, *λεῖα*, adeoque nitentia, puta ex aëre esse, *altaria*, pro dapibus appositis dixit.

Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis 95
 Esse putet; cædit binas de more bidentis,
 Totque fues, totidem nigrantis terga juvencos;
 Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
 Anchisæ magni, Manisque Acheronte remissos.
 Nec non et focii, quæ cuique est copia, læti 100
 Dona ferunt; onerant aras, macstantque juvencos.
 Ordine æna locant alii, fusi que per herbam
 Subjiciunt veribus prunas, et viscera torrent.

95. *Geniumne et famulumne* quinque Burm. *famulose* Oudart.—96. Legebatur *quinas*; cujus moris nec exempla nec rationes suppetunt; saltem septenæ esse deberent. *macstat binas* Serv. ad IV Æn. 200. *binas* Medic. et Rom. graves adeo auctoritates! in aliis Pierii *ceditque binas*; unde intelligi potest, quo errore *quinas* illatum sit. Scilicet, cum metrum aliquis repugnare videret, non sensit *que* esse extrudendum, sed reposuit *quinas*. *bidentum* alter Goth.—97. *totidemque* duo Burm.—98—101. aberant a Dorvill.—100. *quæcunque est* Gud. a m. pr. et Hugen. *est* abest ab fec. Rottend.—101. vulgg. *onerantque*. Sed *que* post *onerant* a plurimis Pier. (inter quos Romanus est) et Heinf. inque his a Medic. abest. *arasque onerant* Wall.—103. *veribus* Heinf. cum plerisque etiam Pier. Vulgo *veribus*. cf. II Georg. 396. I Æn. 242.

94—99. *instaurat* h. l. simpl. peragit. *famulum parentis*, quod parum expediunt intpp., puto dictum pro Genio Anchisæ: *Θεγάτροντα*, eum qui *adest homini*. Nam Genii ministerium præstant, quatenus genitos suscipiunt, tuentur, iis adsunt perpetui comites ac custodes. Vide quæ coacervata sunt in Diss. Passerii de Genio domestico To. III Musei Etrusci, eundemque passim ad Vasa Etrusca. Ab Etruscis enim imprimis religionem illam acceperunt Romani. Alio modo

in locis a Burmanno ad Valer. Fl. IV, 520 excitatis dicuntur *famuli ac famulæ deorum* dii seu deæ minores vel aliæ naturæ, quarum ministerio dii utuntur. *cædit*, cf. Iliad. ψ, 166 sqq. *fundebat* ibid. v. 220. *vocabat*, v. sup. III, 62. *Manes*, qui ex locis inferis adesse inferiis credebantur.

100—103. *quæ cuique est copia*. Vulgare: pro cuiusque copiis. Serv. *pro sua quisque facultate*. *onerant* cf. Georg. IV, 378. *juvencos* sc. ex v. 61. 62. *æna* cf. sup. I, 216.

Expectata dies aderat, nonamque serena
 Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant; 105
 Famaque finitimos et clari nomen Acestæ
 Excierat: læto conplerant litora cœtu
 Vifuri Æneadas: pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos circoque locantur
 In medio: sacri tripodes, viridesque coronæ, 110
 Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et ostro
 Perfusæ vestes, argenti aurique talenta;
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
 Prima pares incunt gravibus certamina remis

107. *Excierant* Ald., fortasse verius. *Excierat* Rom., ut duo Goth, *Lato* fec. Rottend. a m. pr. *Latoque implerant l. cursu* Sprot. *complerunt* tres Heinf. *complebant* Medic. cum duobus aliis.—111. *pretium palmæ* Parrhaf.—112. *auri argentique* aliquot ap. Pier., quem vide. *auoque* t. Rom. *talentum* Medic. Gud. et alii, quod placet Heinſio; non enim plura erant talenta, sed auri unum, unum itidem argenti. cf. inf. 248.—113. Nemo legit, quod malis: *Ut tuba—ludos: Prima.*—114. *paris* Gud. a m. pr. *Primaque pars* Montalb.

217; alii parant epulas, quæ h. l. festæ sunt, nec tamen ex victimis: nam iuferias hæri vidimus.

105. *Phaëthon* h. l. ipse sol, ut ap. Hom. sæpe Ἡέλιος φαίδων.

107. pars vifuri Trojanos pugnantes, pars parati et ipsi ad certandum.

109 sqq. Ex Iliad. ↓, 259 sqq., sed ornatiora. *circum* nove dixit pro confessu, corona. Mox *pretium victoribus*, pro vulgari, victorum præmium; *sacri tripodes*, quorum usus fuerat vel futurus erat in sacris. *argenti aurique*

talenta, ex eodem loco, sed definite, v. 269 δὶο χρυσοῖο κάλαντα, scilicet et h. l. auri unum et argenti alterum talentum.

113. *Et tuba*. Serv. *Romano more*. et recte. Nam heroicis temporibus tubam nondum inventam, nec Homero frequentatam esse, satis constat.

114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Iliad. ↓, 270 sqq., Virgilius navale certamen bene substituit, ut rem variaret. Quatuor sunt naves, Varietatem

Quatuor, ex omni delectæ classe, carinæ. 115

Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin;

Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine

Memmi;

Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,

Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu

115. *dilectæ* Goth. duo, ut al.—116. *Pristin* Nonius et pars codd., recte, inquit Heinf., nam Maroni sollennis enuntiatio latina in nominibus Græcis. *Pisfrin* et *Pisfrim* alii et hic et in seqq. cf. ad III, 427.—117. Expectabam mox, post adventum in Italiam, uomen Mnesthei aliter fuisse inflexum. Nunc, ut est, accipiendum: Mnestheus, mox Italus futurus, et gentem sui nominis constituturus. *Halos* Goth. sec. a quo *sanguine* Parrhaf. *Memmi* doctius pro nominativo plurali habetur, pro vulgari Memmiorum, quam ut sit genus *Memmii*. h. e. Mnesthei. *Memnum* Zulich., unde Heinf. faciebat *Memmium*.—118. *Gias* scribunt alii.—119. *quem* Menag. pr. *quam pubes* Ven.

Varietatem et ornatum poëta ab eorum insignibus et a ducibus petiuit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimæram, Sergeſtus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poëta his ducibus nobilium Trojanorum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri volebat; quæ fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Serv. h. l. Mireris Gyam prætermisſum, a quojam Cerda vidit Geganios ab aliis deduci. at secundum alios Geganiam gens fuit Albana: v. Dionys. III, 29. *paris*, puta, magnitudine et bonitate. Fluctuant Serv. et Cerda inter plura commenta. *gravibus remis*, fortibus, ut Serv. Omnino, si delectationem quæris, ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in

his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus. Nominantur autem in seqq. insignia navium pro navibus: Sic *Pristis*, *Chimæra*. cf. inf. X, 166.

117. Cum grammatica inter cæteras artes ferius perfecta fuerit: etymologia imprimis, ad certas rationes haud revocata, intra lusum fere verborum subſtitit. Dicis, quomodo ex *Mnestheus Memmi* nomen confici potuit? Scilicet ex *μνησις* latine versum. Mox *Sergius* ex *Sergeſto* non minus dura est etymologia. *Cluentii* ex Cloanthus, Cloanthii. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: *Probus vult hunc locum sumtum a primo bello Punico (Nævii)*. Præiverat forte in his Varro in *libro de familiis Trojanis*. *Gyas* v. sup. I, 612.

118—120. *Chimæra, urbis opus.*

Inpellunt, terno confurgunt ordine remi; 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
 Cærulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago faxum spumantia contra
 Litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori:
 Tranquillo filet, inmotaque adtollitur unda
 Campus, et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
 Constituit signum nautis pater: unde reverti 130
 Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.

120. *Impellit* codex ap. Pier. et tres ap. Burm., quod vulgare esset. —
 122. *vehitur* duo Burm. *magno* est apud Nonium, et sic aliquot ap. Pier.,
 sed alterum doctius, ad *navem* revocatum. — 123. *Cloanthi, Cbloanthi,*
Cboanti, Cloenti, Cloonti, Cloante alii aberrant. — 124. *Ass* Wall. *Et Ven.*
 — 125. *tonditur* tres Burm. *conditur Ven.*, sed id verbum sequitur. —
 126. *ubi nubila* Bigot. *chori* Gothani aberrant. — 128. *statio est* Goth.
 fec. — 130. *nautis signum patet*, emendat J. Foster *Essay on Accent and*
Quantity p. 138 lusu ingenii, non idonea de causa. Inter substantivum
 nomen et epitheton alia verba interponi quis in poeta mirabitur! —
 131. *ibi* Hamb. fec. *sc* Goth. pr.

opus. Servius: *ita magna, ut urbem putares.* Diversa igitur ratione dictum ac si: *Pyramides regum opus*, h. e. a regibus exstructum. v. 119 et 120 claffici sunt in *trivemis* declaranda forma et *triplici ordine remorum remigumque* per gradus in obliquum asserendo. Adde Lucan. III, 534. Silium XIV, 424 sq. et Phot. Cod. CCXXIV, c. 14. v. *Antichità d' Ercol.* To. V *append. versus*, ut *σιχος*, per *ordinem* explicatur. v. Ind, Livian, Etia tri-

remes ferius inventæ, ut ex Thucydide satis constat, tamen Virgilius in his Homericam subtilitatem veritatemque non sequitur.

124 — 128. Scopulus hiberno tempore (quod exquisite per cælum nubibus obductum designat: *condunt ubi sidera cori*) fluctibus sævientibus latet, undis submersus; contra, cum mare est placidum, tunc ipse attollitur, ut bene Cerda, et planities soli in mari eminent. Simili modo curricula metam descripserat

Tum loca forte legunt, ipsique in puppibus auro
 Ductores longe effulgent ostroque decori ;
 Cetera populea velatur fronde juvenus,
 Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit. 135
 Confidunt transtris ; intentaque brachia remis ;
 * Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans, laudumque adrecta cupido.

132. Cum pr. Moret.—133. *fulgent* Leid.—136. 137. Offendit *intenta brachia remis* et statim *Intenti exspectant*. (Nec v. 118 *Ingentem ingens* et similia a Burmanno huc vocari debebant.) Utroque tamen propria est vox (*remis intenti* Heinf. junxerat ; quod tamen ipsi mox displicuit ;) et agnoscunt lectionem Servius ac Priscianus cum antiquiss. codd. Medic. Rom. et fragm. Vatic. Itaque poeta proprietatem orationis quam elegantiam servare maluisse videtur. Alias *injecta, immissa*, ac simile quid dicere potuisset.—136. *Confidunt* Hamb. sec. cf. sup. III, 289. *nudataque brachia* aliquot Pier., quod parum juvat. *intextaque* et a m. sec. *extenta* in Leid. uno erat. Heumannus olim *intextaque b. remis* recidi malebat ; sed hiantes versus vix occurrunt in media propositione.—137. *Intenti* Exc. Burm. a glossatore. *exspectant* Menag. alter : alterum hemistichium occurrit Ge. III, 105. 106.—138. *erecta* Huguen., et multi arrepta, solita variatione. Admodum probabile fit, versus 137. 138 *Intenti. Corda.* aut esse ab alia manu insertos, confictos ex vss. alibi occurrentibus, aut ab ipso poeta inter experimenta ingenii apposita, ut mox reliqua accommodaret. Jac. Eryant, V. C., delendum censebat versus 136 *Confidunt*.

descripserat Homerus Iliad. ↓ ; 326 fqq. add. Apollon. I, 365. *olim*, interdum (ut et alibi occurrit), vel alio tempore, alio vero tempore *Tranquillo filet*, h. e. nullo fluctuum allisu resonat. Facta autem navium decursio putanda in sinu Longuri sub Erycem. v. Cluver. Sicil. p. 246 fq.

132—138. *forte*, etsi in eadem linea. v. Cerda. *populea fronde*. Servius : quia ludi funebres sunt et hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extrahe-

ret. 136. *intenta brachia* sunt *remis*, h. e. ipsi intendunt, intenta habent, quasi in statione manentes, ut signo dato statim incumbant remis. Ingrata tamen repetitio ejusdem vocis : *intenta. intenti*. Sed cf. Var. L. Ennii locum ex Nonio Marcello laudant : *tonfas ante tenentis Parent, exspectarent, portisculu' signum Quom dare cepisset*. 137. 138. v. sup. Georg. III, 105. 106. Ornatius extulit Homericâ : *πάρασσε δὲ θυμὸς ἐκάζε Νηὸς ἰσμεῖων*.

Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 Haud mora, profluere suis: ferit æthera clamor 140
 Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
 Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 Convolsum remis rostrisque tridentibus æquor.
 Non tam præcipites bijugo certamine campum
 Conripuere, ruuntque effusi carcere currus; 145
 Nec sic inmissis aurigæ undantia lora
 Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
 Tum plausu fremituque virum studiisque faventum

139. *Unde* pr. Moret.—141. *abductis* tres Burm. *adjunctis* Oudart.
 —142. *Infundunt* multi, vitiose. *sulcos pariter* pr. Hamb. *dehiscunt* Ven:
 —143. *rostrisque tridentibus* Heinſius recte reposuit. Laudat ille Rot-
 tend. sec. Adde ipsum Medic. (certe in exemplari Foggin., etsi Pierius
 Aproniani lectionem dicat esse *stridentibus*; sed falso. Nam et Pompon.
 Sab. tridentibus, *id est, acutis, legit Apronianus, ab Ennio tractum est*) cum
 fragm. Vatic. a pr. m. Etiam sic mss. Palatini ap. Gruter. Firmatur
 Valerii Fl. imitatione lib. 1, 688 *volat inmissis cava pinus habenis Inſnditque*
solum et spumas vomit ære tridenti, et rostro trifido ap. Silium VI, 358; et
 talia rostra sæpe in numis et aliis vett. monum. occurrunt. Frequent-
 tata tamen olim a Grammaticis, nec non a scriptis et editis, lectio erat:
rostrisque stridentibus, etsi in metrum peccans. Sed in aliis modo *que* omis-
 sum, modo *s* in *stridentibus* erasum. Hinc interpolatum, ab aliis ap. Pier.
r. sonantibus, ab aliis, *ruentibus*, in Oblongo *rudentibus*, ut et in Sprot. erat
 pro var. lect. Ab academia Neapolitana profectam lectionem *tridentibus*
 Ang. Colotii fide narrat Pierius.—144. *certamine currus*, versu seq.
 intercepto, Goth. tert.—145. *a carcere* Bigot.—146. *Non sic* edd.
 vett. et Goth. pr. cum codd. Pier.—147. *jubis* conj. Heinſ., sed *juga*
 pro equis. v. Burm. *que* abest a Franc.—148. *Cum p.* Moret. pr.
plausus alter Mentel. *gemituque* Hugen.

139. *finibus*, quæ v. 132
loca fortiti erant. 141. *adduc-*
tis lacertis, simul cum adductis
 remis. 143. *tridentibus rostris*,
 trifidis. cf. var. Lect.

144—147. Sumta, ut jam
 Macrobio V, 11 notatum,
 comparatio ab Homero Odyss.
 7, 81 sqq. Sed cf. Iliad. ↓,

362 sqq. et Georg. III, 103
 sqq. Omnia hic ornate. *bijugo*
certamine pro bigarum. *campum*
Corripuere, corripiunt; ut car-
 pere, corripere viam, spatium.
inmissis (in cursum) *jugis*, h. e.
 equis jugalibus admisis, dum
 freni laxantur. *undantia lora*,
 exquisite pro effusis frenis.

proni

Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora; pulsati colles clamore resultant. 150

Effugit ante alios, primisque elabitur undis

Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde
Cloanthus

Consequitur, melior remis; sed pondere pinus

Tarda tenet. Post hos æquo discrimine Pristis

Centaurusque locum tendunt superare priorem: 155

Et nunc Pristis habet, nunc victam præterit ingens

Centaurus: nunc una ambæ junctisque feruntur

Frontibus, et longa fulcant vada falsa carina.

149. *inclusa* erasum in Exc. Burm. et in marg. *per ampla* ex Æn. I, 725.

Jo. Schraderus in schedis tentabat: *inlisa, incussa, impulsæ, et æquoræ*.—

151. *alias* alter Menag. *primisque* Heinsf. cum melioribus; adde fragm.

Vatic. et codd. Pier. Vulgo *primisque*, quod vulgarius. *illabitur* Wall.

undas Gud. a m. pr.—152. *strepitumque* Dorvill. *gemitumque* Zulich.

—153. *Insequitur* Parrhaf. *sub pondere* Schöl. Stat. ap. Heinsf. cf. ad v.

5.—154. post *tarda* distinguebat pr. Moret. *tardo discrimine* Menag.

pr.—156. *habet* Heinsf. secundum potiores, et Heinsf. et Pier., adde

fragm. Vatic., supple. *priorem locum*, quod præcefferat. Alii *abit. habet*

metam, nunc præterit Wall., male.—158. *longa carinæ* Heinsf. secundum

plures et meliores, inter quos et Romanus, fragm. Vatic. cum Medic.

Vulg. *longæ carinæ, vel longe c.* In Ald. pr. erat *longe—carinæ*, in altera

longæ, at in tertia Naugerus *longa—carinæ* intulit. Est tamen *longa carinæ*

profus otiosa vox, facitque, ut totum hemistichium abesse malim, tam-

quam male suppletum; ita ut vulgatam olim lectionem præferam: *nunc*

una

proni in verbera pendent, quod

egregiam rei imaginem habet,

ipsi Virgilio deberi videtur,

etsi res expressa l. c. 362—

364. Contra de equis præ-

clare Homerus: Πάντες ἀμ'

ὄρμηθέντες, ὑπὸ πλῆγῃσιν ἰμάσ-

θλης, ἴψ' ὄσ' αἰετίζομενοι, βίμφοι

πρήσσοισι κέλευθον. Homeri lau-

dibus etiam hic male obtrec-

tant viri docti.

149. 150. *Consonat exquisi-*

Tom. II.

tius quam, *resonat*. littora,

in planitiem declivia, *inclusa*

collibus his nemorosis. *colles*

resultant clamore, doctius, quam,

ut vulgo, si clamor resilit a

collibus.

151—158. *elabitur* egregie

pro, præcurrit celeriter, ut

Serv. primo ante cæteros loco.

154. *tenet*, moratur cursum,

vel Cloanthum; pro *tarda est*.

æquo discrimine, pari momento,

Na

ut

Jamque propinquabant scopulo, metamque te-
nebant :

Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
Rectorem navis conpellat voce Menœeten :

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum ;
Litus ama, et lævas stringat, sine, palmula cautes ;
Altum alii teneant. Dixit. Sed cæca Menœetes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas. 165
Quo diversus abis? iterum : pete faxa, Menœete,
Cum clamore Gyas revocabat ; et ecce Cloanthum

*una ambæ junctisque feruntur Frontibus et longæ fulcant vada falsa carinæ : hoc est : nunc carinæ longæ una feruntur et fulcant vada. Jo. Schrader. conj. in schedis : juncta vel socia fulcant v. f. carina. — 159. propinquabat Medic. a m. pr. metasque sec. Rottend., ut v. 171. — 160. Tum aliquot Pier. — 162. dexter mihi tantus abis Ven. gressum Heinf. omnium meliorum auctoritate post Pierium. Vulgo cursum, ex interpretatione, forte Aproniano emendante. Nam in Medic. gressum in cursum est mutatum. cursu Ven. — 163. amet ex am' et Longob. læva Medic. Hamb. pr. et Gud. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. Sed lævas cautes doctius dictum puta ; hoc nomine lectionem tuere. — 164. tendant Dorvill. Menætis Medic. Menætas pr. Rottend. a m. pr. In Goth. tert. Menætes, modo Menæte, modo Menæstheus, modo Menæstem peccatum. — 166. iterum sc. revocabat. Distinctio ab aliis varie fit. — 167. renovabat Montalb. et in multis, Romano quoque, abest, et deletum a multis, sed repugnantibus Musonio et Pierio ; inter eos, qui ejiciant et, tamquam ad fulciendum versum insertum, video esse Benedictum in ed. Junt. 1520 ; provocat ille ad Martianum Capellam, qui litteram T in fine ad libitum poni ait. Ver-
sus*

ut linea eadem incederent. lo-
cum superare priorem, assequi,
tenere, altero superato locum
primum sc. inter se, post Gyam
et Cloanthum.

160—171. princeps Gyas et
victor, h. l. qui omnes ante-
verterat cursu. dexter. Cogita
metam fuisse ita circumflecten-
dam, ut eam a sinistra habe-
rent. 163. tene cursum pro-
pius ad scopulum (quem littus
appellat), nec verere, ne remi

a sinistra parte eum attingant.
palmula, τὰς ἀκρὰς τῶν πτερυγῶν, pelagi
sc. dextrorsum in altum evectus
adeoque diversus, in diver-
sam partem, cum deberet læ-
vam versus scopulum tenere.
170. radit iter (radit mare. re-
mis, ut alibi lævum, a læva
parte, interior, versus scopu-
lum, ita ut Chimæra, qua
Gyas invehitur, esset exterior,
versus patentiora loca maris.
Petita omnia a circo et cursu
circensî.

Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
 Ille inter navemque Gyæ scopulosque sonantis
 Radit iter lævum interior, subitoque priorem 170
 Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.
 Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens ;
 Nec lacrimis caruere genæ; segnemque Menœten,
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
 In mare præcipitem puppi deturbat ab alta ; 175
 Ipse gubernaculo rector subit, ipse magister,
 Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
 At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est
 Jam senior, madidaque fluens in veste, Menœtes,
 Summa petit scopuli, ficcaque in rupe refedit. 180

fus sane similes, producta in quarta regione ultima syllaba, quæ brevis erat, occurrunt plures. Sed, quid de iis statuendum sit, mihi nondum fatis liquet.—168. *terga* Menag. pr. et Dorvill. a m. sec. cf. Heinf. ad lib. XII, 748. a *tergo* Gud. a m. pr.—170. *subitoque* videtur a Burn. receptum, ut sane præstantissimus quisque exhibet Heinf. et Pier., adde Cort. ad Plin. IV, Ep. 15. Magis tamen poeticum *subitusque*.—172. *juvenis* alter Menag.—173. *Non l.* Hamb. sec.—174. *Oblitusque sui decoris* Bigot.—175. *detrudit* duo Burn., ex interpr. *detraxit* aliquot Pier. simili a causa.—176. *gubernando* alter Hamb. *inde magister* idem, a m. sec.—178. *Assu* qu. Moret. e *fondo* Oudart. *infando* alter Hamb. *redidit ab imo* pr. Moret.—180. *scopulis* Rom. *summaque in r.* duo Burn.

circens. cf. Cerda et al. *priorem* Gyam, qui modo prior fuerat, ut *metis relictis*, superatis (de h. v. vide Burn. ad lib. VIII, 216), quas circumvectus erat, *tenet æquora*, cursum a meta versus littus repetens. In tota hac increpatione ante oculos Menelai objurgatio ap. Homer. l. c. Iliad. ψ, 420

sqq., quem totum locum cum navali hoc certamine comparati litterarum studiosi.

172—182. cf. Iliad. ψ, 385

sqq. *decoris sui*. Servius: *inbonestum enim est irasci, duci præsertim*; et *salutis sociorum*, sc. erepto gubernatore navis. *ad littora*, ad scopulum. 178. *gravis*, gravatus adeoque tardus ad natandum, partim senio, partim aqua, quam vestis imbiberat (*fluens in veste* antique pro fluens veste, et hoc pro, veste fluente aqua, vel aqua fl. e veste), difficulter emergit, *vix tandem redditus est*. *salsos revomentem fluctus* verbis

N n 2

Homeri.

Illum et labentem Teucris, et risere natantem, 181

*Et falsos rident revomentem pectore fluctus.

Hic læta extremis spes est adcensa duobus,

Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.

Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:

Nec tota tamen ille prior præeunte carina; 186

Parte prior; partim rostro premit æmula Pristis.

At media focios incedens nave per ipsos

181. et deest Franc. *risere womentem* malebat Vossius; quod non intelligo quorsum factum voluerit. *risere* et *rident*, ut totius præteritum perfectum et præsens tempus juncta videas: sed ingratum h. l. in eadem voce. Fuit qui conjiceret, *et videre*. Mihi probabile fit verum alterum *Et falsos* non bene relictum fuisse a Tucca.—182. *removentem* aberrant in multis.—184. *Mnestheique* Heinf. repofuerat, cum Pierianis et cum Medic. ac Gud. a m. pr., in quibus quidem erat *Mnesthi*, ex *Mnēdī*. Ita alibi *Mnesthea* dixit. Tuetur hoc quoque Pompon. Sab. *Sergestum Mnestheique* Rom. Sed tacite revocata erat a Burm. vulgata lectio *Mnestheo*.—185. *scopulosque* p. Menag. pr. *scopulumque* sec. Moret., quam structuram, ut exquisitiorem, illustrat Heinſius.—186. *Nec tamen ille prior tota pr.* plerique codd. ap. Pier. ex interpolatione, cum in vulgata syllabarum similitum concursus offenderet. *Ille prius* Gud. *percunte* duo Burm. *sa-terva* Sprot.—187. *partim*. iterum in Burm. edit. discessum video ab Heinſio, qui cum majore codd. parte etiam Pierianorum legebat, *partim*, quæ antiquior forma pro, *partem*.—188. *incedens* aliquot Heinſ., unde ille conj. *intendens*, perperam.

Homericiſ Odyſſ. ε, 322
323.

183—187. *extremis duobus* vid. ſup. 154 ſqq. Sergestus Centauro, magna navi, Mnestheus veloci Pristi invecſtus.

187. Sergesti Centaurum puta propius ad scopulum interiore adeoque breviorē ſpatio (quod in re circenſi finiſtrum erat: unde h. l. ad navale certamen traductum vid. v. 116), ſuccedere, Pristin Mnesthei exteriorē verſus dextram decurrere. Cum tamen Pristiſ remigio valeret, Centaurum illa eſt aſſequuta, ita ut anteriore

navis parte Centaurum æquaret, et tantum non æquo cum illo curſu ferretur; inde etiam curſu Centaurum antevertere Sergestus in animum induxit.

188—197. Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, ubi Antilochus equos ſuos increpat, Iliad. ψ, 402 ſqq., omnes obſervarunt intpp. *inſurgite remis* v. III, 560. Ex eodem profecerat Apollon. II, 588 ſqq. *ſocii* navales, qui iſdem heroicis temporibus remiges ſunt et milites, *Hectorei* ſimpl. Trojani, *ſorte ſuprema Trojæ*, excidio; haud

Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
 Hecorei socii, Trojæ quos forte suprema 190
 Delegi comites; nunc illas promite vires,
 Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus usi,
 Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.
 Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
 Quamquam o! sed superent, quibus hoc, Neptu-
 ne, dedisti; 195
 Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
 Et prohibete nefas. Olli certamine summo
 Procumbunt: vastis tremit ictibus ærea puppis,
 Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus

189. *incumbite* Serv. ad VIII, 108, sed hoc petitum ex lib. X, 294. —
 190. *Hortor vos socii* Rufinian. de figg. p. 29. *forte* Menag. pr. — 191.
Dilegi Hugon. *vestras* Parrhaf. *promittite* Dorvill. *promitte*, *promittere*
 Goth. alt. et tert. — 192. *animas* Zulich. — 194. *Non jam* Heinf. ex
 scriptis. Vulgo *Non tam*. — 195. *Quamquam*, sed interpolate, aliquot
 Pier., et *Quamquam utinam* Dorvill., et hoc ex interpretatione. *ab*
 Goth. tert. *sed vincant* fec. Moret. *si superant* alter Hamb. *quibus hæc*
 Ven. — 196. *Extremas* alter Hamb. *bo v.* Leid., unde Heinf. malebat
vincite. Sed hoc, hactenus saltem. — 197. *cert. primo* Montalb. a m. pr.
 — 198. *gemit vel frenit* tentabat Jo. Schraderus. *aurea* Medic. a m. pr.
puppis Romanus: ut olim scribi mos erat. cf. Pier. *classis* Bigot.

haud dubie. 191. *nunc illas*.
 similis adhortatio Patrocli ad
 Ajaces facta Iliad. π, 556 sqq.
Syrtibus, v. sup. I, 111. *Gæ-*
tulis sup. V, 51. *Ionio in ma-*
ri, cum ex Creta solvissent sup.
 III, 192 sqq. 211 sq., tum
 etiam Maleæ in extrema Laco-
 nica promontorium, et si paullo
 latiore flexu, circumvecti sunt.
sequacibus undis, dum fluctus
 fluctum urget, quoniam in hac
 plaga paullo tumidius mare est:
 Κύματα τε τροφόντα, πλώγια,

ἴσα ὄρεσσιν, ut Odyss. γ, 290.
 Alioqui aliis in locis, etiam
 ista bona rei imago, si fluctus
 carina et remis impulsus, fulco
 facto, iterum concitate coëunt
 et in puppim irruunt. *Quam-*
quam o, utinam vincerem!
 196. *rediisse*, ornate pro esse,
 et *nefas* magna cum vi, pro
 opprobrio, ut et Serv. notavit.
 198—200. cf. Iliad. ψ. 417
 sq. *Procumbunt*, quod alias,
 incumbunt. *solum* h. l. mare.
Subtrahitur: vide v. 142. 143.
 199.

Aridaque ora quatit ; sudor fluit undique rivis. 200

Adtulit ipse viris optatum casus honorem.

Namque, furens animi, dum proram ad faxa sub-
urguet

Interior, spatioque subit Sergeſtus iniquo ;

Infelix faxis in procurrentibus hæſit.

Concuſſæ cautes, et acuto in murice remi 205

Obnixi crepuere, inliſaque prora pependit.

Confurgunt nautæ, et magno clamore morantur ;

Ferrataſque trudes et acuta cuspide contos

Expediunt, fractoſque legunt in gurgite remos.

At lætus Mneſtheus, ſucceſſuque acrior ipſo, 210

Agmine remorum celeri, ventisſque vocatis,

200. *offa* Leid. un. *sudor ruit* duo, ſed vide Burm. *ruit u. membris* Dorvill. — 201. *optatus* Wall. — 202. *furens animis* aliquot Pier. Sic inf. lib. VIII, 228. Sed *animi* codd. agnoſcunt et Aruſian. Meſſ. et feroniis elegantia. *animo* Gud. a m. pr. *dum prora ad f. ſuburguet Interior* legerat Pompon. Sab. h. e. ſuburguet ſe, ſuburguetur, impellitur. Quod doctius dictum eſt. *perurget* ſec. Rottend. et a pr. m. Erf. — 204. *procumbentibus* Leid. et Goth. ſec., ut inf. XI, 624 variatum; nec diſplicet Burmanno. Mihi tamen paullo coactius et temere a librario erratum eſſe videtur. — 205. *in* abeſt a Zulich. Goth. ſec. et Erf. — 208. *trudes* Heinf. ſec. ſuos et Pierianos; Sunt *trudes* conti acuta cuspide, a trudendo, etſi ſic ſyllaba longa in brevem abierit neceſſe eſt. At *ſudes* ſervat Medic. Hamb. ſec. et a m. ſec. Montalb. — 210. *Et Medic.* a m. pr. *Aut alter* Hamb. *illo* Leid. et alter Goth.

199. 200. verba ex Iliad. π, 109. 110, ſed ornatiuſ. *ora* int. fauces.

201—206. Multum *innoxias* in h. l. *honorem*, victoriam, ut antevererent Centaurum. *interior* v. ad v. 187 ſpatio anguſto. cf. Stat. Theb. VI, 440 ſq. *muræx*, Serviuſ: *saxi acumen eminent per tranquillitatem* (hoc cx v. 127),

illifa pependit pro vulgari *illifa* eſt; ſed ſuaviuſ, quod ſublimiſ et ſuſpenſa nutavit, libravit ſefe. cf. inf. X, 303. 304. Sumſit ab Virgilio hæc eadem Siliuſ XVII, 281 ſqq.

207—212. *morantur*, hærent; quippe dum navem retro agunt; opp. v. 210—213. *trudes*, contos. v. Var. lect. *agmine remorum*, ornate, totiſ remiſ,

Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
 Qualis spelunca subita connota columba,
 Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 Fertur in arva volans, plaufumque exterrita pennis
 Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto 216
 Radit iter liquidum, celeris neque conmovet alas:
 Sic Mnestheus, sic ipsa fuga fecat ultima Pristis
 Aequora, sic illam fert inpetus ipse volantem.
 Et primum in scopulo luctantem deserit alto 220

214. in deest alteri Hamb. in gurgite a m. sec. Zulich.—215. *puls-
 sumque* ed. Commel. *pinnis* Rom. Medic. et Gud.—216. *Dat tergo* ali-
 quot Pier. Vulgatam habet Non. et Schol. Statii ap. Burm.—217. Jo.
 Schrader. in schedis conj. *Carpit*; nam *radere* inferre vicinitatem; sic
 jam Barth. ad Stat. Achill. II, 3 monuisse. Non meminerant etiam mare
 remis, aërem alis radi, verri, verti. *liquidum* et *c.* Rom. *nec.* Dorvill.
 —219. *volentem* Montalb. *ire volentem* Sprot. Elegantem usum verbi
 illustrat Heinsf. h. l. cf. ad II Georg. 41. Nec hoc tamen loco alienum
volare.—220. *At et Ac* variat scriptura in Pier. et Heinsf. in abest a
 Medic.

remis. 211, *ventis vocatis*, ex-
 pansis velis, v. sup. III, 253.
prona maria, in quibus cursus
 pronus ac celer sine impedi-
 mento fit; idem *apertum pe-
 lagus*.

213—217. *κοίλην πτέρην Χη-
 εμὸν*, Iliad. φ, 494. 495 ex-
 pressisse putatur; At quan-
 to ornatus! *domus et dulces
 nidi*—et *tectum*. *exterrita tecto
 dat pennis plaufum ingentem*,
 cum inde volatu abire parat.
 Bene Pompon. Sab. “cum
 incipit volare columba, dat
 ingentem strepitum; inde ita
 quicta volat, ut non videatur
 movere alas.” *iter liquidum*,
 aërem, *radit*, ut *ῥαδίον*, et *ῥαδι-
 σμῶν* v. c. ap. Æschyl. Prom.

v. 394. cf. Valken. ad Eurip.
 Phœn. p. 471. *Vulgarius se-
 care*; nisi alterum illud eam
 vim habet, ut quasi aëris aliqua
 superficie leviter tantum per-
 stricta incessum denotet. Co-
 lumbarum motu placido et leni,
 alis expansis, sed sine agita-
 tione, Homerus dearum in-
 cessum declarari posse putavit
 Iliad. ε, 778. At hic æqua-
 bilem et liberum et tranquil-
 lum cursum per apertum mare
 egregie repræsentat. Accipi-
 trem, *κίελον*, pro columba in
 simili exemplo laudavit Apol-
 lon. II, 932—935.

218—228. *ultima æquora*
 circa metam. *brevibus vadis*,
 v. I, 111. 112, ubi *brevia et
 syrtes*.

Sergestum brevibusque vadis, frustra que vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.

Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimæram
Consequitur : cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solutus jamque ipso superest in fine Cloanthus : 225
Quem petit, et summis adnixus viribus urget.

Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus æther.

Hi, proprium decus et partum, indignantur, hono-
norem

Ni teneant; vitamque volunt pro laude pacisci. 230
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.

221. et frustra multi ap. Burm., vitiose.—222. Auxilium Bigot. in-
currere Gud. a m. pr.—224. cedunt Sprot. a m. sec. est deest Wall.
—225. namque Dorvill. super ipso est Franc.—226. petat alter Hamb.
—227. cunctisque Goth. tert. cum alt. Mentel.—228. resonatque
fragoribus. Ita Heinf. cum præstantiore quoque. Vulgo clamoribus,
nonnulli sublato que. Voss. clangoribus.—231. agit pr. Hamb. quia
possunt, p. Sprot. possunt quæ p. alter Hamb. videtur Medic. a m. pr.

syrtis. Mox discentem est ex-
perientem, conantem. 224.
cedit h. e. præteriri se finit
Chimæra. *in fine*, totius cur-
sus int. sub reditum ad littus.
cf. inf. v. 327. 328. 228.
studiis h. l. proprie, ut in con-
fessu ludorum circensium de
favore spectantium. cf. Iliad.
ψ, v. 448 sqq. et 767. 768.
Silius XVI, 319—332. *fra-
goribus* h. l. pro clamore et
plausu.

229—231. *proprium decus*
h. l. ut alias, pro parta jam et
parata victoria. *indignantur*,
si teneant, doctior forma quam,
se non tenere, sibi eripi. Sic ei.

ei μῆ. *pacisci* exquisite pro,
reddere, impendere; ex vul-
gariore formula: redimere
famam sempiternam morte.
Sic *emere* inf. IX, 206. Imita-
tatus Stat. I Theb. 319 *hoc
ævum cupiat pro luce pacisci.*
Locus a Burm. jam laudatus.
231. *possunt, quia posse videntur.*
ad fiduciam certantium referre
malim; efficiunt id, quod fa-
cere student, seu in eo sunt,
ut id efficiant; quoniam sibi
videntur id efficere posse. Mul-
ta argutantur Intpp. inprimis
Trappius. Est hoc idem, sed
male intellectum, quod nostræ
ætatis ingenia πάνδεινα et πάν-
τολμα

Et fors æquatis cepissent præmia rostris :

Ni, palmas ponto tendens utraque, Cloanthus

Fudissetque preces, divosque in vota vocasset :

Di, quibus imperium est pelagi, quorum æquora
curro, 235

Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum

Constituam ante aras, voti reus, extaque falsos

Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.

233. *ponto palmas* duo Burm. — 234. *Effunditque p.* sec. Rottend. — 235. *imperium est p.* cum Medic. et aliis Heinf. Alii cum Rom. *pelagi est.* In aliis *est* plane abest, quod Pier. recte sequebatur. *æquora* Rom. aliquot Pier. et Burm., quod jejunum esset. *æquora curæ* laudat Burm. e Medic., sed in hoc nihil varietatis — 236. *hoc* ex uno Medic. Pierius laudavit; abest tantum ab duobus Heinfsianis. *in* deest Rom. Goth. sec. — 237. *votis* Montalb. — 238. *Porriciam* defendit Macrob. III Sat. 2, qui locus est classicus de hoc sacrorum verbo; ceteri in nonnullis argutatur, ut et Serv. h. l. Omnes tamen codd. Pier. et Heinf. et al. *Projiciam* vel *Proiciam*, nisi quod in Medic., a m. sec. emendatum, *Poriciam*, ut et Parrhaf. At Franc. *Prociam*. Fuere quoque qui *Proficiam* mallerent. v. Guell. Etiam Ursinus *Porriciam* in omnibus, quæ viderat, bonæ notæ exemplaribus fuisse testatur. Benedictus (in ed. Junt.) defendebat *projiciam*, sic enim omnes codices habere, et Homericam imitationem esse; quam tamen equidem non memini. *liquentia* alter Hamb. et pr. Rottend. a m. pr., forte ut metro confuleretur. Sed duo fuerunt verba, alterum, *liqueo*, *es*, alterum, *liquo, is*; hujus prior longa, illius brevis, esse debuit; fere ut in Græcis: *φίλω, φιλίω, μαρτύρω, μαρτυρίω* et sic porro.

τολμα præ se ferebant: nihil esse quod non valeas, modo velis valere.

232 — 243. Lineas ap. Hom. ductas vide l. c. Iliad. φ, 769 sq., ubi Ulysses in cursus certamine similiter vota facit. *palmas utraque* antique, inquit Serv., quem vide, pro *palmam utramque*. *divos in vota* vocare vi sane et sensu idem esse debet ac *deos votis* vocare h. e. invocare: quod aliquoties apud Virgilium et ejus imita-

tione apud Silium et Senecam Tragicum occurrit, sed dictum exquirite, ut in *partem prædamque* vocare III, 222, et ap. Ovid. Fast. V, 527 *juratus vobis in verba vocatis*: Nam *votis* est idem ac vocare ad vota, ad ea, quæ voventur. Guellius laudat versum Lycophronis (v. 228) *καλῶν ἐπ' εὐχαῖς πλείω Φύξιον Δία*, sed ibi *ἐπικαλῶν Δία* est jungendum. 237. *voti reus*, uti Ecl. V, 80 *damuari votis*, quoniam

votis

Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
 Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo :
 Et pater ipse manu magna Portunus euntem 241
 Impulit. Illa noto citius volucrique sagitta
 Ad terram fugit, et portu se condidit alto.

239. in *f.* Sprot.—240. *Sporcique* Rom. Vestigia græci versus subsunt : Νηρηῖος Φόρκος τε χορὸς Πανόπειά τε νῆρη ; sed *Nerei* tribus syllabis dicere non poterat : at sunt Νηρηίδες, ut Νηρηίδης. *Panopeia* virgo tres ap. Burm. cum binis Goth., nec male. conf. sup. Georg. I, 437. Cæterum vide an opportunius distinguas : *cumque i. f. f. audiit omnis N. P. chorus ; Panopeaque virgo, Et pater ipse manu magna Portunus, euntem Impulit.* Sic sup. lib. I, 144 *Cymothoë, simul et Triton adnixus, acuto Detrudunt naves scopulo.*—241. *Neptunus* tres ap. Burm. cum Erf., ex interpretatione. v. Not. *Portunus* alii scribunt. Male. Sed *Portunus*, ut *Neptunus* ; etiam *Vertunus* malunt quam *Vertumnus*. Videtur tamen altera esse antiquior, altera mollior pronuntiandi ratio. *eundem* ed Ven.

vota deberi, solvi, dicuntur. *porricere* voc. sacrorum proprium. cf. V. L. *liquentia* ornat, ut sæpe *liquidum* in *aqua*, *humor*, *fons*. 240. Et hunc versum e Græco poëta, qui periit, latine conversum suspicor. *Phorcum* (Φόρκος et Φόρκος) Ponti et Terræ f. (v. Hesiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), Nerei fratrem, posuisse videtur poëta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. *Numen aquis secundum* Phorcynem vocat Lucan. IX, 646. *Panopen* vel *Panopeam* (cf. I Georg. 437), unam ex Nereidibus (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tamquam ex præcipuis unam, ut sup. I, 144 *Cymothoen*. *Portunum* bene memorat, tamquam poëta Romanus, qui Græcis est Palæmon, olim Melicerta. cf.

Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ovid. Fast. VI, 547. Cum clave eum fuisse exhibitum legitur ap. Festum in *claudere*, et in glossa Serv. ad Georg. I, 437 ; dubito tamen, an *clavus* potius in ejus manu fuerit. Cum h. l. *Portunus pater* dictus sit, Palæmon autem puer deus factus narretur, Neptunum hoc nomine designari putavit Grot. ad Martian. Capellam lib. I, p. 2 et Cerda ad h. l. *Pater* tamen commune deorum nomen, etiam qui juvenili ætate exhiberi solent, ut *Bacchus pater*. *Impulit navem* cf. sup. lib. I, 144. 145. Est autem Portunus inter deos σωτηρῆας nautarum. v. Orph. H. 74, 6—8. *manu magna*, significanter in numine ; et memorabilis effectio : *illa noto c.* Ductum autem phantasma hoc ex Argonauticis, in quibus Argo eodem more scopulorum anfractibus expeditur modo in Planctis,

Tum fatus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
 Victorem magna præconis voce Cloanthum 245
 Declarat, viridique advelat tempora lauro :
 Muneraque in navis ternos optare juvencos
 Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
 Ipsis præcipuos ductoribus addit honores :
 Victori chlamydem auratam, quam plurima cir-
 cum 250
 Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit ;

244. At fatus Bigot. Anchise alter Menag. et cunctis Wall. e more
 sec. Rottend.—247. ternosque ed. Ven. optare cum Medic. Rom. ali-
 isque optimis suis et Pierianis Heinsius legi maluit ; maluerat idem Bene-
 dictus. Vulgo (et sic unus Goth.) aptare. cf. sup. ad lib. I, 552. Schra-
 der. conj. portare.—249. præcipue Colot. et pr. Hamb. cum Medic.
 auctoribus Sprot. victoribus duo Burm., et auctoribus, erasa d, Exc. Burm.
 Omnia temere.—251. Purpurca Dorvill. Meleboea duo ap. Burm.
 Melibœia currit Hugén.

Planctis, v. c. Apollon. IV, 930 fqq. Thetidis et Nerei-
 dum opera, modo in Symple-
 gadibus in Ponto Euxino ap.
 Apollon. II, 598 Minervæ ma-
 nu. Tandem, portu se condidit
 alto, ornate pro, intravit.

244—248. ex more, certe
 ludorum gymnecorum. advelat,
 ut exquisitior esset oratio pro
 velat, επικάλυπτει. dat optare
 conf. sup. I, 425. III, 109, ut
 eligant ac dividant inter naves.
 magnum talentum, non compa-
 rative, quoniam majus et minus
 talentum fuit ; nam hoc et fe-
 rius et subtilius quam pro
 poëta ; sed per se, quod multas
 minas intra se continet ; ut
 magnus annus, mensis etc.

249—257. Victor primo
 loco Cloanthus ; at v. 258 al-

tero loco, Mnestheus, et v. 266
 tertio, Gyas. Vestis auro in-
 texta ; ut VIII, 167 ; igitur
 figuræ aureæ erant ; prætexta
 (περὶ πύξυρος) limbo purpureo
 duplici ; falbalam dices, sed
 intextam ; quem, quandoqui-
 dem cinctu et ipso amictu ru-
 gatur vestis et alia parte defluit,
 alia adtollitur, ornatissime de-
 scripsit. Mæander enim flexu-
 osa et in se remeabilis purpura in
 modum Mæandri, ait Serv.,
 fluvii, qui inter Cariam et Ly-
 diam defluit, notissimi tum
 flexibus suis, tum poëtarum in
 eo ornando arte. Vide Ovid.
 Met. VIII, 162 fqq. et al.
 Confer Chandler. Antiqq. Io-
 nicas c. 3. Virgilio exemplo
 Mæandrum etiam alii poëtae
 ad texturam transfudere. cf.
 Cerdg

Intextusque puer frondosa regius Ida
 Velocis jaculo cervos curfuque fatigat
 Acer, anhelanti similis, quem præpes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis. 255
 Longævi palmas nequidquam ad fidera tendunt
 Custodes: sævitque canum latratus in auras.

253. *Veloci Witt. jugulo alter Hamb., qui et curfusque.*—254. Non indocta est P. Burmanni Secundi emendatio *ab alto*. Nam offendit *Ida* bis in fine versus positum. Vide ad Anthol. Lat. poet. pag. 272. Schrader. Emendatt. pag. 154 conj. *ab ætbra*; Valer. Fl. I, 156 *Talia contantæ lævum Jovis armiger ætbra Advenit*. Inf. XII, 247 *volans rubra fulvus Jovis ales in ætbra*. add. Claudian. b. Gild. 467 sqq. Receptum hoc video a Brunckio. Præfero equidem *ab alto*: inf. XI, 721 *Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto Consequitur pennis sublimem in nube columbam*. Cum itaque evidentis veritatis nota neutri emendationi insit, non sane consultum est in contextum alterutram inferre; facere enim hoc non licet, nisi ubi, aut sic aut nullo alio modo, auctorem scribere potuisse, in confesso sit. —256. *tollunt Spröt.* et alter Hamb. cum Goth. sec. perpetua variat,

Cerda et Ursin. Etrusco sigillo rem illustrat Bonarrotius (*Observaz. sopra alc. Medagl. p. 93*). *Melibæa purpura*, Melibæensis, si, quod verisimile est, Virgilio ex Lucretio II, 499 in animum venit: *Melibæaque fulgens Purpura Thessalico concharum tineta colore*, ab alia, quam Thessaliæ urbe (v. Liv. XLIV, 13) appellata ipsi videri vix potuit. Ad insulam tamen Melibæam, in Orontis, Syriæ fluvii, ostiis sitam, purpuræ hujus laudem referre maluit Voss. ad Melam II, 3 a Burm. laudatus, quoniam scilicet in illo littore muricum frequentia aliunde nota est; nam in cæteris argutatur Vossius. Imitationem Statii (Theb. VI, 540. 541 sq.) agnoscit Pompon. Sab. *cucurrit*, ut Iliad. ζ, 320 *περι δὲ χερσέων δῖε πύγ-*

χης. cf. Guell. 252 sq. Non alienum texturæ argumentum, cum Ganymedes ad Æneæ genus spectaret (cf. Winckelm. *de imitat. Græcc. opp.* p. 169 et 188). *armiger Jovis præpes* jungendum, suppleto, si placet, *ales*; de aquila (ex nostro hoc adoptavit Valer. Fl. I, 156. II, 414); aut *quem præpes rapuit*, *velociter. tendunt palmas*, non mirantes, ut Heinf. ac Burm. cum Serv. contendebant, etsi nemo neget esse etiam mirantium eum gestum, sed graviter ferentes ac deorum fidem implorantes, ut et res postulat et Hymn. in Vener. 208, ubi copiose de Trois patris luctu agitur. Expressit locum Statius Theb. I, 548 sq. Nec tamen aquilam Homerus meminit, nec ibi, nec Iliad. v, 233—235 et ε, 266. 267. *custodes*

At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Lævibus huic hamis confertam auroque trlicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265

257. ad auras duo Burm., ut alibi quoque.—259. Versus idem sup. III, 467. binc Franc.—260. detraxerit Gud.—261. πικρὸν ὄχθησιν Σιμόεντος. *Simeonta, Simounta* aberrant. *alta tres* Heinf., non ineleganter. v. Heinf. ad Ovid. Epist. I, 48. *sub Ilio alto* quatuor ap. Burm. *sub Ilio altum* Wall. *sub Ilio altum* Parrhaf. *sub Ilio alta* Goth. sec. Sed vulgatam, Grammaticorum auctoritate firmavit Heinsius.—263. *Mox illam* Hamb. alter. *Phygeus, Flegeus. Sagiris, Sacaris* aberrant. Sed est Φηγεῦς, Σάγαρις.—265. *Demoleos* Burmann. prætulit codicum et Quinçtiliani auctoritate, grati soni causa; vulgo *Demoleus. pallentes* Oudart. cum Goth. sec.

custodes v. inf. ad 546. *sæviti* *latratus in auras*, ornate; sic tamen jam antea Varius ap. Macrobr. VI Sat. 2 (p. 380 *Ed. Lond.* 1694). Locum etiam Guellius laudat. cf. Excurs. IV.

258—265. Altero loco victor Mnestheus. Loricam pro præmio etiam in ludis Achillis occurrit l. c. Iliad. ψ, 560, ut et lebes v. 613, quem respexit noster. *hamis c. a. trlicem* v. sup. ad lib. III, 467; est ἀλυσιδωτὸς triplici annulorum serie. Demolei illam spoliū facit more ornandi et commendandi Homero, quem in Homeri lectione sæpissime observabis; in lorica quidem ipsa Iliad. ο, 529 sqq. Cæterum apud Homerum Demoleon quidem est Antenoris filius Iliad. υ, 395. Hoc tamen loco factum est no-

men Achivi Δημόλεως. 262. *decus et tutamen*, versu Apollonii lib. II, 1076 illustrat Dorvill., sed Virgilius Homericum expressit l. c. δῆλων ἀνδρῶν ἀλεωγήν. *in armis*, vel inter pugnam, vel ejus armati: αὐτοῦ ἐν ὅπλοις ὄντος. Sed illud præstat. *donat habere*, δῶκεν ἄγειν l. c. Iliad. ψ, 612, 613. 264. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis; *Vix illam—indutus at olim*, color ductus ex Homero, Iliad. ε, 303. 304. In memoriam autem revocandum, heroibus et omnino præcis hominibus, tribui molem corporis, robur ac vires, ultra communem hominum sortem; bene itaque h. l. duorum e vulgo hominum vires longe superabat unus Demoleos. Sic facile tollitur difficultas

Tertia dona facit geminos ex ære lebetas ;
 Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
 Puniceis ibant evincti tempora tæniis :
 Quum sævo e scopulo multa vix arte revulsus, 270
 Amissis remis, atque ordine debilis uno,
 Inrifam sine honore ratem Sergeftus agebat.
 Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,

266. *lebetes* duo Burm.—269. *et vinciti* Hamb. pr. *evinctis* Gud. *tenis*. plerique Pier. et tres Goth., hinc *tegnis*, *temis*, *tbenis*, *tbeniis* aberratum. In Zulich. *superfer. galeis*. Vratiff. *ramis*. Hugen. *remis*, et a m. fec. *ramis*. unus Pierii *vittis*, omnia ex interpolatione.—270. *e* abest ab aliquot Burm. *ex sc.* Rom. et Witt. *revulsam* Rom. et Oblongus Pierii et duo Burm., sed alienum hoc; nam sequitur, *debilis*.—272. *inrifam* jam Pierius e codd. induxit in contextum. Alii, *illifam* vel *inlifam* ex v. 206, quam lectionem etiam Pompon. Sab. interpretatur. *habebat* Menag. Sed *inrifam* et *agebat* codd. et Donatus ad Terent. Andr. IV, 2 agnoscunt. vid. Burm.—273. *sæpe* Heinsum a *sæpes* duxisse Burmannus narrat. *sæpe* frequens poëtis est in comparatione: et Gr. poëtis πολλά. *depressus* multi etiam hic, ut semper alias. *ab aggere* Serv. ap. Burm.

ficultas apud Ouwens V. C. N. H. lib. I, c. 4. *palantes agebat* est Homericum *κλονεῖν δεῖνομένους*.

266. Gyas tertio loco præmium tulit, *aspera signis* (etiam inf. IX, 263, et hinc Ovidius, Silius aliique), anaglypha, ut bene Servius exponit, figuris eminentibus cælata. Nota res; et præiverunt Græci. Eo refer Arat. Phænom. 276 *τὰ δὲ οἱ* (sc. Cygno fideri) *πτεροῦ τετραγώνου* Ἀσγάσιν. ita restituendus locus ex Schol.

268—272. Ornati versus 268. 269. *puniceis tæniis*, atqui v. 110 *virides coronæ*? et inf. 494 *viridi Mnestheus evinctus olivæ*. At erant frondes punicea tænia religatæ; bene Serv. *significat lemniscatas coronas, quæ*

sunt de frondibus et discoloribus fasciis. cf. Cerdam, qui inter alia recte laudat Theocr. Idyll. II, 121. 122. Plin. XXI, 3. *ordine debilis uno* proprie esset uno remorum ordine e ternis sup. v. 119. 120; sed, quod res docet, et cf. v. 205, *ordo* h. l. latius de latere dictum est, et nave scopulo adnota ab uno latere omnino remi deterfi fuerant. cf. sup. ad lib. I, 104. 105. Cur Sergeftum tali dedecore affecerit poëta, frustra, puto, quæritur: unum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. De Catilina cogitat Cerda, qui e gente Sergia erat.

273—279. Ornatus locus, in quo poëta profectisse videtur e Lucretio III, 657. 663.

Ærea quem obliquum rota tranſiit; aut gravis icſtu
 Seminecem liquit faxo lacerumque viator; 275
 Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
 Parte ferox, ardenſque oculis, et ſibila colla
 Arduus adtollens; pars vulnere clauda retentat
 Nexantem nodis, ſeque in ſua membra plicantem.

274. *Ænea* duo cum Servio ap. Burm. *tranſit* Sprot. *tranſiit* rota Dorvill.—275. *faxi*, ut ab *icſtu* pendeat, pr. Moret. *linquit* duo Burm. *faxo liquit* Wall.—276. *N. fugiens longos dat peſtore* Goth. *ert. dat c. traſtus* Oudart.—277. *pars ſibila* Rom., male. *collo ex colla* Rottend. tert.—278. *Arduus* Rom. v. Pier. *v. tarda* Ven. *vulnera* clauſa Gud. a m. pr. *retorquet* pr. Hamb.—279. *Nexantem nodos* vulgg. edd. habent, pars codd. Pier. et recentiores Venetus Heinfii et Dorvill., haud dubie ab indocto interpolatore. *Nixantem nodis* verbo Lucretiano alii ſiſque veterrimi Medic. a m. pr. (nam emendatum in *nitentis*; et hoc interpretatur Pompon. Sab., quem vide) Gud. e ſimili exemplo deſcriptus, et Mentel. pr. cum parte codd. Pier., inter quos Romanus fuiſſe videtur, ut ſit quaſi ſubnixus nodis ſuis ſerpens: ſic erit eadē exquifitior ratio, quam deprehendimus v. c. in illo: *mentum crinemque Mæonia mitra ſubnixus* IV, 216. 217, ubi idem, qui *ſubnexus* eſt, doctus dicitur *ſubnixus*. Tandem legitur: *Nexantem nodis* h. e. n. ſe in nodo, docte et rei convenienter, ſed in pauciſſimis libris; Mediceum ſuum laudat Pierius. Heinfius tantum de *nodis* affirmat, de altero ſilet; ſed firmam lectionem Grammatici, Prifcianus et Eutycheſ. Itaque relinquantur lectionem, quæ et ipſa poëta digna eſt; teneanturque illud: quoties nihil poſſit ita deſiniri, ut in alterutram partem probabilitas major in ſenſu innarrat, nec mutandæ lectioni vulgata locum et cauſam, nec mutationiſtructuræ et utilitatem eſſe; contra vero lectoribus, imprimis elegantioribus, qui criticam ſubtilitatem non curant, moleſtias creari; imprimis ſi tibi conſtare, et in paribus cauſis parem rationem ſequi velis: tum enim innumera erunt mutanda, cum modo caſus, modo genius ſermonis, imprimis poëtiſti, modo aberratio, binas trinave lectiones ſuppeditet, quarum nulla aut ſperni poſſit aut deſtituta ſit auctoritate: quod itaque eo ſubſtituo, eodem jure mutabit alter.

663. Eadem comparatio a Quinto Smyrnæo ornata lib. XI, 374—376. *viæ agger*, proprie editior viæ pars, h. l. ſimpl. pro viâ. *gravis* eſt, qui gravem icſtum infert; itaque melius jungitur *gravis icſtu*, etſi *icſtu* etiam ad

ſeminecem referri poteſt; ſed prius puto melius et mox jungenda *faxo lacerum. colla arduus adtollens*, ἐξέτ' ἀρα-
 σχῶν Callimachus in fragm. CCCCXXXVIII egregie a Ruhnkenio, Viro præſtantiff., reſtituto. *pars v.* pars vulnerata,

Tali remigio navis se tarda movebat : 280
 Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
 Sergestum Æneas promisso munere donat,
 Servatam ob navem lætus sociosque reductos.
 Olli ferva datur, operum haud ignara Minervæ,
 Cressa genus Pholoë, geminique sub ubere nati. 285
 Hoc pius Æneas misso certamine tendit
 Gramireum in campum, quem collibus undique
 curvis

280. *si tarda* Franc. *se tarda ferebat* Gud. a m. pr. et Bigot. v. lib. III, 268.—81. Ordo verborum secundum Pier. et Heinf. codd. Alii *plenis f. o. velis*. Ven. *velis subit ostia portus*, ex glossa. Jac. Bryant V. C. versum dletum malit; nam partim repugnare dicta superioribus, partim *vela velis* parum placere, partim jugulari comparationem appositam. Sane hæc. 280 jam erat absoluta; et ratio erat reddenda, qua arte vel fortuna, eterfis remis, tamen in portum se recipere potuerit navigium; factum idesse vento suborto secundo, quem velis exceperant. Videndum est, an inhis aliquid sit, quod rei nauticæ haud satis conveniat.—282. *permisso* Eigen. *p. donat honore* Dorvill.—283. *navim* aliquot Pier. et pr. More: cum Erf., sed vid. Pier. *f. que receptos* Sprot., ut lib. I, 583.—584. *f. operum datur baut* nonnulli Pier., ex interpolatione indocta, metri causa.—285. *Tbressa* Schol. Horatii Cruqu. ad III Od. 9, quod defendit Irmannus, hæctenus non male, quod Thraciæ commercia cum Trojanis itercessere. At in Pholoë argutatur. Enimvero ex lib. III, 131 sqq. icile memineris, Trojanos in Creta insula plus quam annuum spatium exgisse, non minus igitur *Cressa* locum habet: quorsum igitur mutamus nod rationem habet? *Cressa* scribitur et h. l. more antiquo, ut alibi dictum; est tamen etiam *Kressa*. *sub ubera* Rom. et Gud., minus bene.

nerata, otrita ac fracta, moratur ac retinet, ne possit procedere, serpntem, *nexantem nodis*, nectentemse in nodos et replicantem sen orbis. v. Var. Lect.

280—285. Quod Sergesto etsi inferiri munus dat, et quod fervera dat, ab Homero habet l. c. liad. ψ, 536. 537. 538 et 26. 263. Quod au-

tem Pholoën Cretensem nominat, hoc ut poeta facit, a quo nihil facile indefinite ponendum. *ostia* h. l. portus. *promisso*, vulgare fuisset *sperato*. *operum haud i. M.* sæpe. ap. Hom. *ἔργ' εἰδύλαν*, de lanificio et textura, ut notum.

286—290. Totum hoc cursus certamen ex Homero adumbratum

Cingebant silvæ : mediaque in valle theatri
 Circus erat, quo se multis cum millibus heros
 Confessu medium tulit exstructoque refedit. 290
 Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
 Undique conveniunt Teucri, mixtique Sicani;
 Nifus et Euryalus primi :
 Euryalus forma insignis viridique juventa, 295
 Nifus amore pio pueri ; quos deinde secutus
 Regius egregia Priami de stirpe Dioces ;
 Hunc Salius, simul et Patron : quorum alter Acarnan,
 Alter ab Arcadio Tegeææ sanguine gentis ;

290. *Confessu, concessu, consensu*, aberrant nonnulli hic et inf. v. 340 et 577. *in medium* duo Burm.—291. *Huc pr.* Moret. a m. fec., et *Hac* Hugon. itidem a m. fec. *velit* ed. Ven.—292. *ponunt* Goth. pr.—293. *concurrunt* Leid. *Sicani* prima nunc correpta, ut et alibi ; contra quam *Sicania* I, 557. VIII, 416. III, 692. Jam monitum ad lib. I, 343. Unde etiam apud Silium factum :—*gens Sicana votis*.—296. *quem* Gud. a m. pr. *et quos* duo Burm.—297. *Driones* Goth. pr.—298. *alius* Rom. et Mentel. pr. a m. pr. *quorum unus* Dorvill. *Acarna* tres Burm. recentes. *Acharnia* Witt. *Acarnem* Goth. tert.—299. *ab Arcadia* multi codd., et edd., quod mireris Pierio castius visum. *Arcadio* Rom. Medic. et al. *Tegeææ sanguine gentis* Heinf. prætulit ex nonnullis Pierianis et

bratum l. c. Iliad. ↓, 740 sqq., sed traducti in illud alii ex reliquis agonibus. Locum spectaculi tantum non excipit ex nostro Statius VI Theb. 255 sqq. *silvæ* in collibus—qui iidem *theatrum* ; unde infra v. 340 *carvea*. *Circus* h. l. pro stadio. *se tulit et confessu exstructo refedit*. cf. supr. v. 44. *pretia* explicantur per *præmia* ;
 Tom, II,

res, quæ pretio habentur, et nunc pro præmiis apponuntur. *animos* pro, eos.

296. In *pueri* argutantur Servius, Pompon. Sab. et alii ; *amore pio pueri* exponunt, casto, non infami. Mihi simpliciter omnis amor et amicitia pietatem continere videtur ; et puer spectat ad teneram ætatem. Super nominibus *Dioces, Salius,*
 O O

Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopescque;
 Adfueti filvis, comites senioris Acestæ; 301
 Multi præterea, quos fama obscura recondit.
 Æneās quibus in mediis sic deinde locutus :
 Adcipite hæc animis, lætasque advertite mentis.
 Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Gnossia bina dabo levato lucida ferro
 Spicula cælatamque argento ferre bipennem :
 Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
 Adcipient, flavaque caput nectentur olivâ.

et binis suis, in quibus, *Tegeæ sanguine*, quo alludunt duo alii. Manifestum fit, omissionem syllabæ locum dedisse interpolationi *Tegeæ de sanguine*, quæ Romanum, Medicum, et majorem partem codicum insedit. Alias *Tegeus* ut *Nemeus*, *Tegyus*, *Nemusos*, adjectiva forma dictum esse possit. cf. Heinf. hic et sup. I Georg. 18. Burmannus quidem ibi et ad Ovidium satis sibi non constat, et modo *Tegeæus* modo *Tegeeus* scribit. Enimvero *Τεγεαῖος*, ut *Νεμειῖος*, rationem et usum habet: At *Νεμειῖος* nondum inveni, nec *Τεγεαῖος*. Apud Pindar. N. 8, 27 male expressum *Νεμειῖον ἀγαλμα*.—300. *Helimus*, *Heleniūs*, *Helimus*, *Heliniūs* corrupte al. *Helymusque* P. Rom. Ἑλυμος. Πανόπτης.—301. *Acesti* pr. Voss. v. ad lib. I, 120. *Acestes* Wall.—301. *que* abest a Wall.—306. *Gnossia* et *Cnossia* variant et hic libri. Mox pro *levato* Sprot. *limato*, Ven. *polito*, pr. Moret. *leugato* pro *lavigato*, *luna'o* Vratil. Omnia ex interpretamentis.—307. *fronde* pro *ferre* Medic. a pr. m.—308. *is erit* Ven. *prima* Goth. tert.—309. *Accipiunt* Hamb. sec. *fulvaq.* est ap. Serv. ad IV, 261. De colore dubitari et *alba*, *trifida*, *pulebra*, tentari video; sunt enim alias epitheta *olivæ*, ut sit *alba*, *pulla*, *viridis*, *glauca*. Scilicet sunt varia olearum genera, et mutat oliva colorem ipsa maturitate. Laudatur quoque *ξανθῆς ἐλαίας καρπὸς* ex Persis Æschyli. *nectuntur* Rufinian. et Serv. ap. Burm. *nectantur* Goth. tert. *nectetur* Goth. sec.

lius, *Patron* v. Excurf. III ad h. lib. Ibidem mox de *Helymo*: *Tegeæ* v. Georg. I, 18.

302—307. Ex Ennio comparat Macrob. VI, 1 *multei aliei adventant, paupertas quorum obscurat Nomina*, 303.

Vulgarè: in quorum medio: 305. ἀγέλασος Homericum. Mox *Cnossia* (sup. III, 115. 104) *spicula* v. sup. Ecl. X, 59. Callim. in Apol. 33. Et *bipennem* argenteo manubrio, signis cælatiis, h, e; ornamentis exculptis,

Primus equum phaleris insignem victor habeto: 310

Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis

Threiciis, lato quam circumplectitur auro

Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.

Tertius Argolica hac galea contentus abito.

Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente

Conripiunt spatia audito, limenque relinquunt, 316

Effusi nimbo similes: simul ultima signant.

Primus abit, longeque ante omnia corpora Nifus

Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.

Proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320

Insequitur Salius: spatio post deinde relicto

Tertius Euryalus.

310. equam Medic. a m. pr.—312. Threiciis, Traicis, male al. est Θηρίκιος. qua alter Menag. circumplectitur, quod Mediceus, bini Moret. et Ven. biniq. Goth. cum Erf. a pr. m. firmant, illustrat Heinf. Major pars et omnes Pieriani tumentur vulgg. circumamplectitur.—315. accipiunt duo Burm. spatio Gud. a m. pr., ut et in proletaria editione Gottingæ excusa expressum video.—317. Et fusi Medic. nimbi alter Hamb.—320. huic longe, sed Wall.—321. sp. est deinde Goth. tert. inde duo Burmann.—322. Deest hemistichium Goth. tert.

exsculptis, ornato. Mox unus hic idem et communis inter omnes.

310—314. Amazonia et Threiciæ, epitheta ornantia, a præstantissimo genere, ut mos poetis. Sed Argolica galea, peculiare genus. conf. sup. II, 389 sq. 412. Ex pharetra aptus balteus latus auratus (balteus lato auro), ad cujus oram fibula gemmata, (et fibula, tereti gemma, subnectit balteum, conf. sup. ad IV, 139): Om-

nia ornate, ut et v. 315—317, h. e. Curritur. cf. Iliad. ψ, 753 sqq. limen, νόσσην, ut ibid. v. 758. Odyss. ζ, 121. simul ultima signant, notant, oculis animoque designant metam, ut fere Servius; subnatum forte poetæ ex illo: σήμηνε δὲ τέγματ' Ἀχαιεὶς Τηλόδεν; ubi is, qui ludos facit, metam sic constituisse dicitur. 319. fulminis alæ, poetica ratione: est tamen etiam in numis fulmen alatum.

O O 2

324.

Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso

Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: spatia et si plura superfint, 325
Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique, sub ipsam

323. *Euryalum sequitur Helymus* Erf., non male. *quem* Parrhaf. *quod* Medic. *qui* tert. Rottend. a m. sec. Sed est: *sub quo ipso volat* h. e. eum subit, succedit.—324. *Ipsa volat* ap. Diomedem Grammat.—325. *bumeris* pars codd., sed et singularis minus vulgaris, et alteri tantum humero imminebat.—326. *ambiguumque* Heinf. consensu librorum recepit, quod et pars Pierianorum habebat; ratio tamen ac res respuit. Nam, si transisset socium, res non ambigua jam fuisset, uter prior esset. Verius alii editi et scripti: *ambiguumve*: ductum enim est ex v. 382 Iliad. ψ, *Καὶ νό κεν ἢ παρόλασσ' ἢ ἀμφόροτον ἔθηνεν* (sc. *αὐτόν*, non *πρόγυμα*, quod vulgare esset, et Virgillii imitatione resellitur; *ambiguum* sc. socium *reliquisset*). Est alter locus similis l. c. v. 526. 527, sed ejus sententia minus accommodata est nostro poetæ. *relinquit* Zulich.—327. *ipsam* tuentur Pier. et Heinf. e codd. cf. ad lib. III, 145. *ipsum* Medic. a m. sec., tres alii et Goth. unus. Sed ea vulgarior est ratio.

324. Expressa ex Iliad. ψ, 764. 765, ne dubita. Diores ita cursu æquat Helymum, ut uno tantum ille passu prævertat. Itaque Diores sic instat, ut immineat ejus humeris et vestigia premat, altero pede anteriore occupans ejus pedem ceteriorem. Ita ad verbum calcem calce premit. Etsi nec hoc necesse. Est enim dictum exquisitius pro, *pedem pede*. Aliam rationem Burm. sequitur, sed valde duram. Argutatur Jos. Scaliger. 325. 326. et, si plus spatii superesset, nec curricula metæ jamjam adpropinquarent, aut illum cursu prævertisset, aut saltem æquasset. Hoc est *ambiguum relinquat* eum, h. e. ambigentem de

cursu palma, ut cūm Turnebo Cerda, vel de quo ambigerent alii. conf. Var. Lect.

327 fqq. Ad Homeri ductum l. c. 773 fqq. et 539 fqq. An dignitati epici carminis versu maxime 333 et 357 358 fatis consultum sit, quaesitum est cum aliis, tum nuper iterum, a viris doctis. Saltem hoc tenendum, non ex nostro decori sensu judicandam rem esse; quale autem Augustei sæculi de tali re judicium fuerit, ignoramus. Nostra quidem ætas facetias tales recte, puto, respuit. Tanto manifestior ad ejusque sensum suavitas est in Euryali repentino consilio v. 334 fqq. *spatio extremo*, extrema stadii parte; non

Finem adventabant ; levi cum sanguine Nifus
 Labitur infelix : cæsis ut forte juvenis 329
 Fufus humum viridifque super madefecerat herbas.
 Hic juvenis jam victor ovans vestigia preffo
 Haud tenuit titubata solo ; sed pronus in ipso
 Concidit inmundoque fimo sacroque cruore.
 Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum :
 Nam sese obposuit Salio per lubrica surgens ; 335
 Ille autem spiffa jacuit revolutus arena.
 Emicat Euryalus, et munere victor amici
 Prima tenet, plaufuque volat fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
 Hic totum caveæ confeffum ingentis, et ora 340

328. *leni et tum aberratt.*—330. *humi* duo Pier. et alii recentiores.—333. *crassoque* Parrh., male ex v. 469.—334. *amorum est* Witt. et sic plerique Pier. Alii *amoris.* at vid. Notam.—335. *Et sese* ap. Serv. *objecit* Parrh.—336. *tenui jacuit* Servius legit, et sic pr. Rottend. a m. fec. et Regius pro glossa, quam forte aliquis decori male providus intulerat. *resolutus* Ven. *resupinus* alter Voss.—337. *munera* alter Menag. *amico* Medic. a m. pr., quod Heinf. adstruere laborat.—339. *et tunc* aliquot Burm. *subiit et t.* Parrhaf.—340. *consensum et concessum* multi Pier. Heinf. et nostri. vid. sup. v. 290.

non enim plura, quod ap. Homerum fit, spatia confecisse videntur. *Finem* exquisitius pro meta dixit. *lævi sanguine* pro solo lævi propter s. 330 sanguis superfusus (ut Serv.) madefecerat humum viridesque herbas. *vestigia titubata*, audacius, ut a poeta, pro pedibus titubantibus. 334. *amores* male modo ad turpem modo ad magnum amorem trahunt. Nihil aliud est, quam poetica ratio pro vulgari, amor sing. numero. 338. *Prima tenet*,

τὰ πρῶτα, victoriam obtinet primo loco. 339. *tertia palma*, tertio loco victor, ratione poetica, quam ipsa illa exempla illustrant, quæ Burmannus laudat ad h. l. et Drakenb. ad Silium XVI, 504. cf. Georg. I, 59, ubi *palmas Eliadum equarum* poeta dixit equas victrices in decursibus Olympicis. *Palma*, ut *victoria*, et sæpe alia abstracta, pro victore.

340—347. Simile jurgium ap. Homer. Iliad. ψ, 543 sqq.
 ora

Prima patrum, magnis Salius clamoribus inplet,
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,
 Grator et pulcro veniens in corpore virtus.
 Adjuvat, et magna proclamat voce Diores, 345
 Qui subiit palmæ, frustra que ad præmia venit
 Ultima, si primi Salio redduntur honores.
 Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
 Certa manent, pueri; et palmam movet ordine
 nemo:

Me liceat casus miserari infontis amici. 350

344. Plerique codd. post *virtus Adjuvat* distinguunt, quomodo et Nonius agnoscit; sed male. vid. Heins. *Grator est* Seneca Ep. 66 et passim alii, ut sententiæ locum teneat. *G. et populo v.* Witt. *veniens e.* Seneca l. c., et sic passim versus laudatur. *pectore* Bigot. Exc. Burm. et a m. pr. Erf.—346. *palmæ subiit* Dorvill. *pugnare subiit* Parrhaf.—347. *redduntur* Heinsf. prætulit, ex codicum parte, et ex Pierii emendationibus. Vulgo *reddantur*, quod tamen et Romanus et Medic. habent, nam in hoc *u* a recenti manu superscriptum. Nil refert; hoc tamen *malim*: nam epica dignitas respuit illos subiunctivos.—348. *Cum pr.* Moret. *p. ius A.* Ven. et Goth. pr.—349. *Certa movent* Wall. *p. vovet* tert. Rottend. a m. pr.—350. *Mi* Goth. pr. *casus* Heinsf. revocavit, cum nullus codex *casum*, quod vulgg. cdd. obsidet et vulgarius est, exhibeat, si primum ex Gothanis excipias cum Dorvill. *miserari* etiam nonnulli; inter quos Rom. Omnino *casus miserari* plenius sonat.

era Prima patr. et primo loco, ante alios, priores ordines, quibus seniores et honoratiores sedebant. *lacrimæque decoræ* pueri supplicantis, ne sibi victoriæ honos eriperetur. *veniens* simpl. pro, quæ est. Nam *venire* plenius voc. poëtis pro esse, ut jam Heinsius notavit ad Ovid. V Fast. 648 et al. loc. *ἔρχεται, ἰάθειν*, sic adeo in pedestribus scriptoribus. Veteres Grammatici *veniens* h. l.

proveniens, nascens, interpretabantur, ut I Georg. 54 *Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.* 345. Adjuvat Euryalum ejusque causam, et clamat D., qui in victoriæ tertium nunc locum successerat, et, si—iterum ea excidisset.

348—361. Delectat mite Æneæ ingenium, vel Euryali respectu. Præiverat tamen et hic Homerus Iliad. ψ, 558 sqq. 349. ad verba cf. sup. I, 257.

Sic fatus, tergum Gætuli inmane leonis
 Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
 Hic Nifus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,
 Et te labforum miseret: quæ munera Niso
 Digna dabis? primam merui qui laude coronam;
 Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset.
 Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
 Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
 Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
 Neptuni sacro Danais de poste refixum. 360
 Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
 Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:

354. *quæ præmia* Medic. Moret. sec. et Colot., ex versu antec. — 355. *meruit* duo ap. Burm., perpetuo fere lapsu in simili verborum positu. — 356. et S. nonnullæ edd. et codd. — 357. *ostendebat* nonnulli ap. Burm. et Goth. sec. *monstrabat* Moret. sec. — 358. *illi* Medic. a m. pr. Quodnam aurium iudicium in hoc sequutus sit, vel post Quintil. locum VIII, 3, 25, nos latet. — 359. *efferri* aliquot Pier. et duo Burm. *efferri* ed. Genev. *ferri* Leid., perperam. *Didamonis, Didamaonis, Didimonis*, et apud Pier. *Didymaonis*, apud Benedictum Pal. *Didymaonis*, corruptelæ; nam est *Διδυμῶνος*. *arte* tres Burm. *artem* Romahus, et ap. Burm. Dorvill., sed exquisitius plurali numero *artes*: h. e. opus.

I, 257. 258.. 349. *palمام*, debitum cuique ordine suo præmium, Observa etiam copiam dictionis: *munera, præmia, palma, corona, honores, dona, promissa*. 356. *Ni me fortuna tulisset*, me a primo præmio abstulisset, abduxisset, exquisitius quam vulgare: ni s. mihi eripuisset præmium pro laude h. e. virtute in cursu. v. 357 v. ad v. 327. cf. Iliad. ↓, 551. 781. 359. clipeus ab artifice, qui fecit, commenda-

tur (cf. III Ecl. 37), et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario, et quod e manubiis erat. Servius: *Danais*, à *Danais*; et intelligimus hoc ad *Æneam transisse per Helenum* (sup. III, 465 199.). Nil refert: sed et *Æneas* ex templo aliquo Græcorum inter prædam auferre potuit, ut color sit similis ac lib. III, 286—288.

362 199. Etiam ap. Homerum *πρωμαχία* fit Iliad. ↓,

Nunc, si cui virtus, animusque in pectore præfens,
Adsit, et evinctis adtollat brachia palmis.

Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem : 365

Victori velatum auro vittisque juvencum ;

Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.

Nec mora ; continuo vastis cum viribus effert

Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit

Solus qui Paridem solitus contendere contra ; 370

Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat

Hector,

363. *Huc, si* cod. Ge. Fabric. *animisque* Sprot. Post *præfens* interpungendum ex Burmanni quoque sententia. Si tamen jungas : *præfens Adsit*, nec id importune fieri videtur, jejune tamen.—365. *proponit* aliquot ap. Burm., male.—368. *cum* erasum in Dorvill. *affert* Hugen. *effert* Oudart. Vide modo v. 359.—369. *se munere t. bini* Goth.—370. *extendere* Montalb.—371. *accubat* Parrh. et aliquot Pier. *occubat* h. l. pro cubat, jacet.

651—699. Certavit cum poetarum patre Virgilius fere in singulis, ut comparando facile intelligant, quibus hæc cognoscere lubitum est, modo varietate modo ornato. Omnino placuisse sibi videtur poeta in hoc loco, etiam ab Apollonio lib. III pr. et Theocrit. Idyll. XXII tractato. Virgilium unice sequitur Statius Theb. VI, 249 sqq. Poetæ studium in oratione varianda cognosce etiam in illo, quod dicere noluit *confecti cursus et dona peracta. animus præfens* proprie in discrimine, qui sine perturbatione, quomodo periculo occurrat, aut hostem sustineat, videt. Debet igitur mox omnino dictus esse pro

fortis, ut h. l. cf. Var. L. adsit is et cestu pugnet ; at quam ornate ! *evinctis palmis*, cestu, *adtollat*, ut ἀείρειν voc. propr. hac in re. *honorem* v. modo ad v. 349. *velatum*, ornatum (cf. sup. ad v. 72), *auro vittisque*, seu vitta lamellis aureis distincta ; seu ut cornua aurata sint ; vittis cervici impositis, ritu religioso, etiam in monumentis obvio, ut in arcu Titi. cf. Serv. et inf. IX, 627.

368—377. Homer l. c. 664 sq. 370. Paris, vulgo pro imbelli, ignavo et mulieroso homine haberi solitus, nec apud Homerum omni virtute caret, ut Iliad. γ in certamine cum Menelao, v. 765 sqq. λ, 580 et al., a poetis tamen post Homerum

Victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
 Talis prima Dares caput altum in prælia tollit, 375
 Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
 Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
 Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum, manibusque inducere cestus.
 Ergo lacris, cunctosque putans excedere palma, 380
 Æneæ stetit ante pedes; nec plura moratus,

372. *Butem* tres Burm., et unus *Butan*. Hamb. sec. i. *qui c. sese*.—
 374. *Perculit* unus Pier., qui est Romanus. *Pertulit* duo, vitiose ut sæpe:
 —375. *in præmia* Vratisl.—377. *prætendens* duo Burm., unus *porten-*
dens.—378. *hinc* tres Burm. *hic* Medic. a m. pr. *agmine toto* pr. Rot-
 tend.—379. *que* abest a binis Burm. *ve* Zulich. *castus* ubique scribi-
 tur, etiam in Mediceo: etymologia ἀπὸ τοῦ κιστῆ postulat *cestus*. Sed in
 omni sermone, etiam nostro, usus sæpe etymologiæ adversatur.—380.
alacer Bigot. *cunctisque* pr. Menag. *palma* post Pierium Heinsius tuetur
 omnium vetustiorum codd. et Grammaticorum auctoritate. Adde Mark-
 land. ad Stat. Silv. p. 305. Recentiores et edd. *pugna*, quod vulgare
 esset. Ante alios victoriam obtinere, est poëtæ, *excedere eos palma*; debe-
 bat proprie esse, virtute. Aliquot *pugnæ* et *pugnam*, frustra.—381.
moratur Goth. sec., sed mox: *fatur*.

Homerum multo majore vir-
 tute insignitus fuisse videtur,
 ut ex Hygino intelligas fab.
 91, et fab. 273 pag. 322, ubi
 omnes vicit, quotquot in ludis
 funebris pugnant; itaque
 etiam pugilatu excellere potuit
 in poëtis deperditis. 371.
 Ludi funebres in Hectoris ho-
 norem habiti, num ab iisdem
 poëtis memorati fuerint, an
 Virgilio ingenio debeantur,
 non habeo dicere. Probabile
 tamen fit, e Cyclicis poëtis et
 hos petitos esse. At Buten
 suaviter ab Amyco e Bebrycum

gente deduxit, qui Pollucem
 provocaverat, cum is cum Ar-
 gonautis ad Bithyniæ littus ac-
 cessisset. v. Apollon. l. c. Dares
 et Entellus etiam epigrammate
 ornantur Antholog. gr. lib.
 V, pag. 526. v. 373. Butes
 ex Bebrycia, quæ erat *gens A-*
myci, id est, sub regno A., ve-
 nerat Trojam. *ferebat se*, ince-
 debat, veniebat, ut I, 503. IV,
 11. Apud Homer l. c. Iliad.
 ↓, 679. 680 Euryali virtus
 simili modo commendatur, at-
 que hic Daretis. v. 375—377.
 stolide ferrox homo egregie re-
 præsentatus.

Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur;
 Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 Quæ finis standi? quo me decet usque teneri?
 Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidæ, reddique viro promissa jubebant.
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proxumus ut viridante toro confederat herbæ:
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 Dona fines? ubi nunc nobis deus ille, magister
 Nequidquam memoratus, Eryx? ubi fama per om-
 nem

382. Jam equidem malim; et sic pr. Hamb. *tauri cornu* Goth. sec., quod communius esset. At Erf., si auctoritatem haberet, sequi malim: *Tum læva taurum tenet*, versu inexploto.—384. *Qui f. tres*, et *Quis* totidem alii ap. Burm. cum Erf. cf. sup. ad II, 554. *stanti* Mentel. pr. *stando* tert. a m. pr. *quo me tedet ante t.* Goth. tert., corrupte. *usque morari* aliquot Pier. et Ven., ex interpr.—385. *ferebant* Zulich.—386. *jubebat* ex Donato ad Terent. Burm.—387. *Hentellus* et *Antellus* hic et in sqq. vitiose scribunt Gothani, uti mox *Herix* pro *Eryx*.—388. *considerat* tres ap. Burm. *herba* unus Pier. cum Erf.—390. *discrimine* Dorvill.—391. *finis* un. Burm. cum binis Heinsii, quod huic quidem elegantius videbatur.

præsentatus. cf. Apollon. I. c. 45 sqq., ut nec minus in oratione, quæ sequitur; in qua cum Homero contendit, I. c. 666 sqq. v. 380. pugna, qua superior cæteris est. cf. Var. Lect. 385 sqq. Primæ lineæ in Homero v. 676 sqq.; at quam egregie coloribus suis a poëta inducitur! Acestes graviter castigat. Ita malim. Nec male tamen *gravis* omnino, quoniam senex erat, quippe fenescitate et auctoritate graves ha-

bentur. Similis increpatio Pandari ab Ænea Iliad. ε, 171 sqq. Omnino objurgatione ejusmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Minervæ Odyss. χ, 224. Hectoris Iliad. ο, 440 sq.; quas non facile manibus dimittet poëta, quia vim et *δεινότητα* oratio habet. 389. frustra fortissime olim inter heroës, sc. quandoquidem nunc iners desides, cf. II, 348. 349. 391. 392. gravissima objurgatio: *magister E. h. e.* gloria hæc,

Trinacriam, et spolia illa tuis pendencia tectis?
 Ille sub hæc : Non laudis amor, nec gloria cessit
 Pulsa metu ; sed enim gelidus tardante senecta 395
 Sanguis hebet, frigentque effætæ in corpore vires.
 Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque inprobus iste
 Exfultat fidens, si nunc foret illa Juventas :
 Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
 Venissem: nec dona moror. Sic deinde locutus, 400
 In medium geminos inmani pondere cestus
 Projecit ; quibus acer Eryx in prælia fuetus
 Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
 Obstupere animi : tantorum ingentia septem

394. *Nec l. a.* aliquot Pier. *non gloria* duo Burmann. *laudis honor* duo ibidem. *cessat vitium* edd. H. B.—396. *habet vitiose*, etiam vetustissimi. v. Pier. *effæto* Bigot. et Parrhaf., quod est vulgare. *effractæ* Hamb. sec. a m. sec. *effætæ* Dorvill.; saltem deberet esse *effætæ*.—398. *Juventas* Heins. post Pier. ex Rom. Medic. et optimis aliis. Vulgo alii *juventa*, nonnulli etiam *juventus*, profaica forma. Nam deam Heben, s. Juventatem, poëta pro ipsa ætate exquisitius ponit.—399. *inductis pretiis* Montalb. *pulchrove* idem cum aliis Burm. et Pier., male.—400. *nil d. m.* aliquot ap. Burm.—403. *manu* Parrh. et Rom.

hæc, quod Erycem heroëm (sed majus, *deus ille*) magistrum pugilatus habuisti. Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu, quippe quo Herculem adeo provocavit v. 412 sqq. v. Diodor. IV, 83. Paus. IV, 36, p. 372. cf. post alios Burmann. Sec. ad Numism: Sicil. in Dorvill. Siculo p. 399 sqq. Adde Excurs. II, et de *Entello* Excurs. III. *nobis* habere *μυμητινὸν* aliquid ex vita hominum notum est. *spolia*. Auxit hæc Val. Fl. IV, 181 sqq.

394—399. Talis excusatio frequens in Homero, in-

primis Nestoris. Vide Iliad. η, 132 sqq.. λ, 669 sq. ψ, 629 sq., et Laërtæ Odyss. ω, 375 sq., sed ornatu et orationis vi Virgilius superior. cf. inf. lib. VIII, 560 sq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim usus erat, cestus in medium projicit, magno poëta dignum est. 399. Venissem equidem, haud inductus pr. h. vel nulla præmii ratione habita. *Nec dona moror*, non curo. vid. Burm.

403. *ferre manum in p.* exquisite pro manus conferere; et *intendere br. t.* pro inducere cestum.

Terga boum plumbo infuto ferroque rigebant. 405
 Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat;
 Magnanimusque Anchifiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vinclorum inmensa volumina versat.
 Tum senior talis referebat pectore voces :
 Quid, si quis cestus ipsius et Herculis arma 410
 Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
 Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
 His magnum Alciden contra stetit : his ego fuetus;

404. In *tantorum* hærent intpp. Faber conj. *totorum i. f.*, Burmannus et emendationem et Servii explicationem, *tantorum, hoc est, viroꝝ rum fortium*, recte rejicit; at idem amplecti mavult interpolatam Hamb. sec. et ed. Venetæ lectionem: *O. animi Teucrorum. Ingentia septem Terga b.* Parva est observatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus et talis*, ut *ταῖος* vel *τάτος*, ita ponuntur, ut caussalem particulam intra se complectantur, reddendaque sint per: *nam magnus, nam multus*. Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum boum terga (coria) rigebant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27. — 407. que ante *Anchif.* deest Parrhaf. et ipsam duo Burm. — 413. *fractoque*, quod Heinſio forte rectius legi visum erat, et Burmannus, quantum video, in contextum intulit, decem quidem codd. auctoritate defenditur. Vetustissimi tamen, ut ipse Rom. et Mediceus, in altera lectione consentiunt: *sparſoque*, in quo nihil reprehendas; nam, quod versu quarto *sparſa f.* recurrit, nil obest. At, si in uno loco codicum auctoritatem vel adversus rationem sequimur, aliis certe locis non sine ratione eam deferere debebamus. Nunc iterum novare displicet. *fractoque insperſa* Regius. — 414. *His præclare* Heinſ. restituit e codd. et Prisciano. Vulgo male *Hic Alcidem* Dorvill.

cestum. 404. Nam cestus facti erant e corio septem magnorum boum, infuto plumbo ferroque. v. Var. L. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis cestibus.

406 — 408. *vinclorum vol.* int. lora, quibus cestus circa brachium religaretur. *longeque*, valde, ut Serv. Scilicet in *recusat* latet notio *τῆς refugit*.

410 — 419. *arma* non pos-

sunt esse alia quam ipse cestus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnavit, vel numis testibus. 412. *germanus Æneæ*, eadem saltem matre genitus (cf. Wesseling. Obs. I, 13), quippe Veneris ex Buta (sed alio quam is, de quo v. 372) filius. 413. Etiam hic versus nostris sensibus fastidium faciat necesse est. Sed v. sup. ad

Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.

Sed, si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,

Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes :

Æquemus pugnæ. Erycis tibi terga remitto ;

Solve metus ; et tu Trojanos exue cestus. 420

Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,

Et magnos membrorum artus, magna ossa lacerat
tosque,

Exiit, atque ingens media consistit arena.

Tum fatus Anchisa cestus pater extulit æquos,

Et paribus palmas amborum innexuit armis. 425

416. *cana* s. Hamb. pr.—417. *recuset* Exc. Burnm.—418. *hoc probat* aliquot Pier., ab interpolatore.—421. *triplicem* Vratisl. *dejecit* aliquot Pier. et Witt., ab indocto Grammatico, qui primam in *rejecit*, seu *rei* pronuntiando, seu geminata tacite *j* littera, produci ignorabat.—422. *artus magnosque lacertos* unus Pier. et Dorvill. ac Witt., ab interpolatore, qui hypermetrum versum non ferebat; cui alii *sic* mēderi voluere, ut *que* in fine tollerent; quamquam et casu excidere potuit. *magna ora l.* codex Pontani, *magna arma l.* Sprot. Sed *ossæ* in athletico corpore inprimis notabilia erant; quis dubitet?—423. *Extulit* ap. Macrob. VI, 1, sed Nonius et scripti servant vulgatam, et recurrit istud versu statim sequente. Scilicet *exiit artus*, venuste dictum pro vulgari, *exiit vestem* (sc. de *artubus*).—424. *Cum* pr. Moret. ut sæpe al.—425. *intexuit* Medic. a m. pr.; vitiose hoc idem in priore edit. a typo-

ad v. 327 sqq. 415. *æmula* intellige, quomodo alias poëtis *invidi*, senectus nondum *canebat sparsa* t. g. nondum cani erant sparsi per tempora. Ornatiissime. 418. *sedet* v. sup. lib. II, 660 *Si sedet hoc animo. auctor Acestes*, qui primus me ad hanc pugnam excitavit. *remitto*, cedo ac renuntio cestibus Erycis, ut bene Cerda. Sic et alias, v. c. inf. XI,

359 *Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.* 419. *pugnæ* Servius per arma reddit.

421—423. Manifesta imitatio loci nobilissimi Odyss. σ, 65—74. cf. Apollon. II, 30 sqq. Versus 422 ex Ennianis fluxit ap. Macrob. VI, 1 *magna ossa lacertique Apparent hominei. duplicem*, Homer. διπλῆν, duplicato panno, ut alibi docuere viri docti. In v. 424 iterum

Constitit in digitos extemplo adrectus uterque;
 Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
 Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
 Inmiscentque manus manibus, pugnamque la-
 cessunt,

Ille pedum melior motu, fretusque iuventa: 430
 Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
 Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus.
 Multa viri nequidquam inter se volnera jactant;
 Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
 Dant sonitus; erratque auris et tempora circum 435
 Crebra manus; duro crepitant sub vulnere malæ.

à typographis fuerat exaratum. Sed est, *innexuit*: de quo verbo v. Bentl. ad Horat. Epod. 17, 72. *nexuit* Sprot.—426. *arreptus* Rom., solito errore.—428. *Adduxere* tres Heinf. *Redduxere* Victorinus Art. Gramm. lib. I ap. Heinf., non male. Sed *Abduxere retro* eodem redit. longo Dorvill.—429. *pugnassq.* aliquot Pier., et hoc decebat poetam.—430. *pedum sursum melior* Sprot. *p. motu m.* Rottend. tert.—431. *Is membris* Ven.—432. *acer anhelitus* Probum olim cum aliis hic maluisse, ex Scholio Servii P. Danielis monet Heinfius. Quantum tamen ipse video, non h. l., sed sub f. libri noni, ita illi legere maluerunt. *Æger anhelitus*, qui ægre trahitur.—434. *pectora* alter Hamb., non male. *pectore vasto* ed. P. Danielis.—435. *Dant gemitus* sec. Rottend. *errantque crebra manus* Ven., quod Heinfius placuisse facile suspicaris.—436. *duræ* Zulich. a m. sec.

iterum convenit cum Apollon. II, 51 fqq.

426 fqq. Comparanda hic imprimis loca Homeri, Apollonii et Theocriti, supra ad v. 362 memorata. Adde Val. Fl. VI, 261 fqq. et Silium XVI, 295 fqq., sed, comparare talia, satis expedita res est. Nos Virgiliانا saltem illustrabimus. *arrectus in digitos*, ἐν ἀκροτάτοις ἀεγείς—πόδεσσι, Apollon. II, 90. 91. *pugnam lacesunt* pro incunt,

exquisite, proprie *lacsere aliquem pugna, ad pugnam*, h. l. præludendo. *immiscent m. m.* pro conferunt manus (Male Serv.) *pedum m. m.* Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu, evitandis ictibus. v. Stat. Theb. VI, 749 sq. 433. *vulnera* pro vulgari, *ictus*; hos v. 434—436 per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 sq. Aurea pugilum fractæ ac tumidæ notæ nunc sunt ex Winckelmanni

Stat gravis Entellus, nifuque inmotus eodem
 Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
 Aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 Nunc hos, nunc illós aditus, omnemque pererrat
 Arte locum; et variis adsultibus inritus urguet:
 Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
 Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 Prævidit, celerique elapsus corpore cessit. 445
 Entellus vires in ventum effudit; et ultro,
 Ipse gravis, graviterque; ad terram pondere vasto
 Concidit: ut quondam cava concidit aut Ery-
 mantho,
 Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.

437. *nixuque* Ven. *nifusq.* Rom. — 438. *Vulnera, tela, ictus, o. v.* Goth. alter, interpolate. — 439. *qui m. arcem* Sprot. — 441. *Nunc illos, nunc hos* Rom. *nunc hos, nunc alios* pr. Hamb. — 442. *assultibus* tert. Rottend. — 446. *effundit* aliquot Pier. — 449. *in abest* Erf. *radicitus* Rom. et aliquot alii Pieriani, cum parte codd. Heinf. et Prisciano. Ornat hoc Heinfius. Sed *radicibus* haud dubie recte. Nec id tam Siliii imitatione satis obscura lib. VI, 196, quam potius ratione poetica defenderem. *Radicitus* pedestri orationi est frequentatum, *radicibus* non æque. *rad. e. quercus* a pr. m. Oudart.

manni observatione super *καταγών τὰ ὄτα*.

437. 438. *gravis* ætate et mole corporis, ut primo loco Cerda recte. cf. inf. 477. Nam alter contra agilior corpore. *tela exit*, pro vulgari, ictus cavet, declinat, evitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, ut multi monuere. Vidd. Cerda et Burm. cf. inf. XI, 750. Stat VI Theb. 802.

443—449. *e vertice*, defu-

per, v. ad II Georg. 310. *elapsus cessit*, elabatur; quod sup. *exit*. *gravis, graviter*, ut Homericum: μέγας μεγαλωτῆς. 448. 449. Comparationem satis obviam vel apud Homerum Iliad. v, 178 sqq. ξ. 414 sqq. π, 482 sqq. et alibi (Aliorum poetarum loca v. ap. Cerdam.) ornavit nobilium Arcadiæ et Troadis montium nominibus; quæ et ipsa rebus dignitatem adjiciendi ars est.

450.

Confurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes : 450
 It clamor cœlo, primusque adcurrit Acestes,
 Æquævumque ab humo miserans adtolliſtamicum.
 At, non tardatus caſu neque territus, heros
 Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitāt ira ;
 Tum pudor incendit vires, et conſcia virtus ; 455
 Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto ;
 Nunc dextra ingeminans iſtus, nunc ille ſiniſtra.
 Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant ; ſic denſis iſtibus heros
 Creber utraque manu pulſat verſatque Dareta. 460
 Tum pater Æneas procedere longius iras,
 Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis ;
 Sed finem inpoſuit pugnæ, feſſumque Dareta
 Eripuit, mulcens dictis ; ac talia fatur :

450. *Teucris ſtudiis Trinacria* Exc. Burm.—451. *que abeſt a Medic.*, quod præfert Heinſius. Ejuſdem multi cum Oblongo Pierii, Goth. ſec. et Erf. occurrit. Witt. *primus concurrit.*—453. *Et duo Hamb.*—454. *ac vim* Heinſ. cum ſcriptis. Al. et v. *inde ſ. iras* Goth. ſec.—455. *intendit* Hugén., ex pedeſtri ratione. Verſum hunc *Tum pudor* tamquam importune interjectum in ſuſpicionem adducebat V. C. Jac. Bryant, etiam *vim et vires* non bene ſibi ſuccedere.—457. *geminans* Vraſiſ. *nunc deinde* Medic. Sprot. cum Colot. *nunc atque* Bigot. Notam illam elegantiam in repetito *ille ſperni* potuiſſe mireris.—459. *crepitent* Sprot. *nimbus crepitem* tert. Rottend. *trepidant* pr. Hamb. *ſic denſis* poëta exquisitiſſime pro *tam denſis.*—461. *Cum* Moret. pr. *producere* fuerunt qui legent ap. Guellium, ſed idem alterum illuſtrat per græca: *πρὸς βαλῖνον πρὸς αὐτὸν τὰς ἐγνάς.*—463. *imponit* Zulich.—464. *Corripuit, miſcens* Sprot.

450 ſqq. Similiter Iliad. ↓, 694 ſq. Sed reliqua, quod Entellus novas vires ſumit, de ſuo Virgilius addidiſſe videtur ; ductu forte Theocriti Idyll. XXII, 107 ſqq. *ſtudiis*, Serv. in ſtudia, Malim : præ

ſtudio ; per ſtudioſum ac favorem, qualis ſpectantium in ludis eſt. 455. *conſcia virtus*, in proſa, virtutis conſcientia.

461 ſqq. Æneas idem facit, quod Achilles l. c. Iliad. ↓, 734. 465. Cf. Iliad, v, 332 ſq.

Infelix, quæ tanta animum dementia cepit? 465
 Non vires alias, converfaque numina fentis?
 Cede deo. Dixitque, et prælia voce diremit.
 Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
 Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 Ore ejectionem, mixtosque in sanguine dentes, 470
 Ducunt ad navis; galeamque ensẽmque vocati
 Adcipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
 Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
 Nate dea, vosque, hæc inquit, cognoscite, Teucris,
 Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires, 475

465. *animi* Parrhaf.—466. *Non* Oudart. *Num* qu. Moret. et Goth. tert. *commisſuque* Ger. Vossius e codd. notavit. v. Burm.—467. *dixitque et vereor ut fulcrum que* a poëta fit.—469. *utroque* Goth. tert. *utraque* Parrh. *Quaſſantemq. utroque* Macrobian. IV Sat. I, ut Ecl. X, 25 Silvanus *Florentes ferulas et grandia lilia quaſſans*; sed diversa in re; et de irato *quaſſanti capite* ex Plauto Afin. II, 3, 23 laudat Burm. *Nutantemq. utroque caput* conj. Heinf., cui displicebat in binis versf. *Jactantem—ejectionem.*—470. *Ore ejectionem* Heinfius tuetur Macrobiani auctoritate, lib. IV, 1, quam pars codd. firmat. Vulgo *rejectionem*, quod præferebat Pierius, quo alludit in tribus Burm. nonnullis Pierianis et Goth. sec. *rejectionem.* Orta hæc scriptura ex syllabæ continuatione, qualis in Mediceo est, *Orejectionem*, in Rom. *Orejectionem*; Parrhaf. vero interpolate, *Ore relectionem. mixtoque in f.* Medic. a m. pr., quod etiam Heinfio arridebat.—471. *ad navem* Dorvill.—473. *Sic v.* pr. Moret. *taurisque superbis* Hugen.—474. *vos quocumque hæc* Parrhaf. *hæc vos inquit* Pier. —475. *fuerant duo* Burm. *juvenali* Heinf. post Pier. e codd. et Grammaticis. cf. sup. ad lib. II, 518. Etiam in abest a Witt.

sq. *infelix*, ἢ δειλίε. *vires alias*, simpl. quam putaveras hujus hominis esse, h. e. tuis majores. *conversa n.* quod frequentius: averſum numen.

468 sq. Cf. Iliad. ψ, 695 sq., ubi φίλοι δ' ἀμφέσταν ἐταίροι, Οἱ μιν ἄγον δι' ἄγῶνος, ἐφελκόμενοι ποδῶσι, Αἶμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλοντες ἑτέρωσε
 Том, II.

etc. Mox v. 471 *vocati non vacare* putandum. Servius recte: *Bene eorum ostendit pudorem*, non sponte, avidos, acres, accurrere puta, sed verecunde ac timide, nec nisi hortatu factõ, ut tollerent.

473—484. Novum hoc Entelli facinus et præter opinionem, adeoque jucundum cognitum.

P P

Et qua servetis revocatum a morte Daretæ,
 Dixit, et adversi contra stetit ora juyenci,
 Qui donum adstabat pugnae: durosque reducta
 Libravit dextra media inter cornua cestus
 Arduus, effractoque inlinit in ossa cerebro. 480
 Sternitur, exanimisque tremens procumbit hu-
 mi bos.

Ille super talis effundit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte
 Daretis

Perfolvo: hic victor cestus artemque repono.

Protenus Æneas celeri certare sagitta 485

Invitat, qui forte velint; et præmia ponit;
 Ingentique manu malum de nave Seresti

476. *Daretam* Gud. — 477. *aversi* Gud. *adversa* Montalb. — 478. *pugnae* adstabat Parrhaf. — 480. *inlinit* nonnulli Pier. *in* ejicit Erythr. *in revocabat*, cum Benedicto in ed. *junt.* cf. sup. ad v. 167, et aberat a codd. Giphanii, Ind. Lucret. p. 468. cf. Pier., qui tamen non vidit abesse *in* etiam a Romano. *in ora* Parrhaf. et Hugen., sed *in ossa* est exquisitius dictum pro *ossibus*, vulgari; ut ap. Horat. *fragili quærens illidere dentem.* — 482. *effundit* ex codd. ab Heinsio repositum. Vulgo *effudit.* — 484. *reponit* Rom. cum aliis; manifesto mendose. Nam formula consecrationis sollennis multo melius ex Entelli persona effertur. — 486. *præmia dicit* Gud. quod copiose adstruit Heinsius. Mihi potius aut casu aut interpolandi studio illatum esse videtur. Variandam esse orationem ratus poeta præmia non hic ante certamen, sed sub finem demum, v. 535 sqq. enumerat; ab initio tamen dixit: *præmia ponit*; quæ cum nulla subjicerentur, reposituit aliquis, *dicit*, destinat, constituit.

nitu. 476. Quæ mors destinata Daretæ fuerit: ornate; sed multo magis v. 477—480. 483. *meliores a.* aptiores; nam animalem hostiam dat, ait Serv. cf. Macrob. III Sat. 5. Ductum ab hostia succidanea. conf. inf. XII, 296 *hæc melior magnis data victima Di-*

vis. Guellius laudat Ovid. VI Fast 162. 484. a noto more, v. c. Horat. III Od. 26.

485 sqq. Idem certamen ap. Homer. Iliad ψ, 850 sq., sed variavit multa Virgilius, quæ facile comparatione facta animadvertere licet. 487. *manu*, h. l. magna multitudine Serv. Nam

Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
 Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, dejectamque ærea sortem 490
 Acepit galea; et primus clamore secundo
 Hyrtacidæ ante omnis exit locus Hippocoontis:
 Quem modo navali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime frater, 495
 Pandare: qui quondam, iustus confundere fœdus,
 In medios telum torfisti primus Achivos.
 Extremus galeaque ima subsidit Acestes;

488. in, quod si absit, non desiderem, soli deest Sprot. *trajectum in* Hugén.—489. *tendant* sc. ferruni, aliquot Pier. *tendant* alter Menag. *ferum tendant* Parrhaf.—490. *dejectas—sortes* malit Trappius. Non videbat alterum eodem sensu esse magis poëticum.—491. *primum* Rom., vulgari ratione.—492. *Hyrtacidæ juvenis* Bigot. Ἰρτάκιδης, Hyrtaci filius, Asius, ap. Homerum occurrebat Iliad. β, 837 sqq. nunc alter Ἰπποκωντῶν. Occurrit et ipsum nomen Iliad. κ, 518, sed ibi Rhesi Thracis avunculus est. *exiit* Parrhaf. *Hippocoonti, Hippocoantis, Ipsocoontis, Oppocoontis*, librorum fraudes.—493. *Postmodo* Parrhaf. fere ut ap. Jul. Pompon. Sab. Urbanus *modo* pro propemodum exponit. *M. c. duætor* emendabat Jo. Schrader. in schedis. conf. Not.—495. *carissime* Montalb.—496. *iustus quondam* Parrhaf. *suasus* male conjicerat vir doctus, ap. Burm., qui non meminerat Homericæ.—498. *galea atque ima* Parrhaf. *succedit* Wall. *subcidit* Menag. pr. *confedit* Exc. Burm. *subsedit* edd. vulgg. *subsidit* Burm. tacite reposuit propter communem poëtarum usum et vulgarem errorem in hac voce.

Nam accipere dictum, ut *magna manu*, de heroibus ac fortibus viris, vix placet. *Serefti* sup. I, 611, nè de Sergesto cogites ex v. 121 sup. *trajecto in fune*, funis trajicitur, transverse circumplicatur columbæ. 490 ex l. c. Iliad. ψ, 861, sed ornate. cf. Iliad. γ, 316 sq. et Guell. *primus locus* eleganter pro sorte, et acclamatio faventium, *clamor secundus*, et *exit* forte ἔξιδος, ἔξορσε, ut notum

ex Homero. 493. *victor*, fecundo loco, v. sup. v. 258. Turbas tamen faciunt intpp. v. Burm. atqui simili modo *tertia palma* v. 339, unde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *evinctus* comas *oliva* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo hærebimus, quod oleaginea corona sup. 246 et 269 commemorata non est. 496. *Pandare, qui* v. Iliad. δ, 104 sq. *confum-*

Aufus et ipse manu juvenum tentare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus 500
 Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
 Primaque per cœlum nervo fridente sagitta
 Hyrtacidæ juvenis volucris diverberat auras;
 Et venit, adversique infigitur arbore mali.
 Intremuit malus, timuitque exterrita pennis 505
 Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 Alta petens; pariterque oculos telumque tetendit.
 Ast ipsam miserandus avem contingere ferro

500. *Cum v. pr. Moret. Tum summis flexos* Priscian. et Alcuin. ap. Heinf.—501. *et abest apud Priscian. p. 1187.—503. de* *deverberat* aliquot apud Burm. *alas* (sc. columbæ) Donatus legit, et sic ed. Junt., quam Burm. memorat; sc. e. serioribus aliqua: nam Junt. 1520 *auras* retinet, sed Benedictus *alas* cum Donato legendum esse contendit; minus suaviter, et sic plane otiosum: *Et venit*; nisi cum Bigot. legas: *Ut venit.*—504. *adversæque—mali* ap. Probum, sub f. lib. I Art. Grammat., sed v. Heinf. *infigitur* Franc. *Infringitur* Dorvill., errore non infelici.—505. *Infremuit m.* Bigot., nec hoc male. *malos* tert. Rottend. In *timuitq.* nulla variatio occurrit. *pinnis* Medic. Gud. cum al., ut alibi.—508. *que* post *pariter* abest a qu. Moret.—509. *avim* Exc. Burni. et 547. *aurim.*

confundere fœdus, turbare, vocab. propr. *συγχέειν*, ut ipse Homer. l. c. v. 269 *ἐπεί σὺν γ' ὄγχι ἔχευσαν. telum torssisti.* Pandarus emissa sagitta Menelaum vulneravit; male veteres de hasta acceperant *telum*; v. Pompon. 499. *manu* h. l. sagitta certa manu emissa. cf. Cerda.

500—506. *Pro se quisque*, καὶ ἑαυτὸν ἕκαστος, h. e. *eis δὲ ναμιν.* Sic Iliad. α, 272. 505. *timuit* alis, h. e. *plausit*, *trepidavit* præ metu; ut Servius: *terrorem suum pinnis significans.* Dictum adeo, ut, *increpare ver-*

bere, objurgare brachio, flagris. Tenuius dictum fuisset, *tremuitque e. pennis.* At vero *timuit pennis*, tertio casu, plane foret jejunum. 506. *ingenti plausu* alarum columbæ debet intelligi; sup. 215. 216 *plausumque exterrita pennis* *Dat nido ingentem.* Tenuius esset, si de plausu populi accipere mallets.

507—519. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mavult. At est epitheton ornans a virtute omnino petitum. cf. sup. ad lib. I, 14 et 99. *miserandus*, σχέτλιος, *nodos et vinc.*

Non valuit; nodos et vincula linea rupit, 510
 Quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
 Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
 Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 Jam vacuo lætam cœlo speculatus; et alis 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
 Ætheriis, fixamque refert delabſa ſagittam.
 Amiſſa ſolus palma ſuperabat Aceſtes:
 Qui tamen aërias telum contendit in auras, 520
 Oſtentans artemque pater arcumque ſonantem.

510. *Qui primus nodos* Prifcian., fallente memoria. *linea vincula* tres apud Burmann. *rumpit* aliquot Pier. et duo Heinf.—511. *pedem nodo* Parrhaf.—512. *alta volans* tert. Rottend, cum aliquot Pier., ſed quæ *alta*, eadem exquisitius *atra*, *nigra*, *atraque volans* Ven.—515. *Tam* Franc. *telo ſpec.* Menag. pr. *jaculo* Erf.—516. *nigram* Parrhaf. *fixit* duo Burm. *figit nigra* Gud.—517. *relinquit* tres ap. Burm. *ſiſiuit* Wall., addito illo. *in aſtris*: portentoſe ad noſtrum ſenſum. Aliter tamen veteres, et noſter aliquoties: v. c. IX, 76. Schrader. Obſſ. I, 3 em. *in auris*.—518. *Aëriis* alii paſſim, v. Pier. et Heinf.—520. *aërias* poſt Pier. hoc loco reduxit Heinf. ex vetuſtiſſ. vulgo: *ætberias*. *telum contendit* Pierianorum ſuorumque optimorum auctoritate recepit Heinfus; vulgo alii *contorſit*; quod et Mediceo ſuperſcriptum.—521. *Oſtendens* Hugem. *artemque pater arcumque* ex Medic. aliſiſque præſtanti-
 oribus

vinc. v. l. c. Iliad, ψ, 865 ſq.
 512. Ἡ μὲν ἔπειτα ἦϊξεν πρὸς οὐ-
 ρανόν, *fugit in notos et nubila*,
 h. e. in nubes ad cœlum evo-
 lavit; mox 517 idem: *in aſtris*
ætheriis ornatus; eſti in eo ar-
 gütantur Macrob. III Sat. 8
 et alii. Et v. 525 *liquidis in*
nubibus, h. e. aëre. Cerda,
fugit notos, expl. volatu anteit
 notos; quod durum. Sed *in*
ventos receſſit, *abiit* et ſimilia
 nota ſunt. 513, *rapidus* Hom.

l. c. v. 870 Σπερχόμενος. *in*
vota vocavit v. ſup. ad v. 234;
 fratrem Pandarum *tamquam*
heroem, invocaffe puta; quod
 gravius eſt, quam ſi ejus
 recordatione animum confir-
 maſſet, aut *ejus Manes* invo-
 caſſet, ut ſibi propitiſſi eſſent.
 Quod Eurytion hic facit, Me-
 rionæ ars eſt ap. Homer. l. c.
 v. 870 ſqq.

519—531. Aceſtes artem
 ſuam in eo declarat, quod lon-
 giſſime

Hic oculis subitum objicitur magnoque futurum
 Augurio monstrum: docuit post exitus ingens;
 Seraque terrifici cecinerunt omina vates. 524
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
 Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
 Consumta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa

oribus reposuit Heinſius, ut jam Pierius ex Romano aliisque ſuis. Idem Aſpri Grammatici auctoritatem memorat, Heinſius vero Marii Victorini. At alii, ſive de metro male ſolliciti, ſive librarii errore, vel ut Aldd.; *artem pariter arcumque*, vel ex emend. Egnatii *artem pariterque a*. Inde lapſus alii poſt alios. Sic ed. Ven. *Oſtendens pariter artemque arcumque*, Bigot. et Franc. *artem paterque*; Sprot. a m. pr. *artemque patris*; Goth. tert. *artemque paternam a*; Erf. *artemque parans*. Cæterum hæc ipſa varietas lectionis, tum verſus et verborum ſtructura, dubitationem facere poteſt, an verſus e margine irrepſerit, quæras quoque, quæ tanta ars apparere poſſit in ſagitta temere emittenda? conf. tamen Notam.—522. Hinc duo Burm. *ſubitum* Heinſ. maluit ac repoſuit conſentiente Montalb. tert. Rottend. Scheffer. et Hamb. pr. a. m. ſec. pro vulgari *ſubito*.—524. *fatidici* Parrh. *omnia* et hic corrupte libri. *carmina* tres apud Burm., ſed *omina* etiam de interpretatione oraculorum et auguriorum, —526. *lammis* Medic. a m. pr.

giſſime in altum evolat ſagitta. Hoc Servius quoque voluiſſe videtur, dum ad v. 521 poëtam adverſus eos, qui eundem reprehenderent, defendit. *arcumque ſ. h. c.* arcus tractandi peritiam. *monſtrum magno augurio faturum*. Non primo ſtatim obtutu occurrit, quid tandem *monſtrum* hæc, mirus hic caſus, portendere debuerit; et *docuit* tamen mox *exitus*; rem igitur, *quæ vere evenit*, ante oculos habuit poëta. Sunt in oſſento nonnulla (ſagitta in altum emiſſa et flamma ardens), quæ ad letum, alia (quod ſagitta ardens conſumitur quodque flamma tractum in cœlo facit), quæ ad trilem eventum præcant, unde *terrifici* vates me-

morati. Plerumque incenſas mox Trojanorum naves reſpicere oſtentum creditur. Male. Speſtavit haud dubie poëta ad bella Romanorum cum Siculis. In Sicilia Romani bello a Carthaginiſibus et Siculis, in primis Syracuſanis, fuere petiti; ſed horum opes conſumptæ bello acceptis cladibus, ut nunc ſagitta igni. Aceſtes, quippe qui urbem Siciliae, Segeltam, teneret, fata Siciliae nunc augurio denuntiare recte poteſt. Conſerri meretur imitatio Statii VI Theb. 938 ſqq., ubi Adraſti telum, dum redit et ad ejus pedes in terram fertur, inſauſtum expeditionis eventum bene ominatur, et alia Sili XVI, 586—594. Quod ſagitta

Transcurren't crinemque volantiã fidera ducunt.
 Attonitis hæfere animis, fuperofque precati
 Trinacrii Teucrique viri : nec maxumus omen 530
 Abnuit Æneas ; fed lætum amplexus Aceften
 Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur :
 Sume, pater : nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus aufpiciis exfortem ducere honores.

528. *Concurrunt* alter Hamb. Sed et ap. Aristotelem ἀσέρον διαδρομαί.
 v. Guell. Locum respicit Seneca I N. Qu. 2. cineremque v. f. Witt.
 pro var. lect. — 531. et lætum Rom., et hoc præferam. lætus Longob.
 — 532. magnis cumulat Witt. — 533. Summe multi, vitiofe. v. Burm.,
 qui etiam τὸ sumere illustrat. — 534. aufpiciibus Wall. Mox vulgg. bo-
 norem. honores Heinf. reposuit tamquam concinnius et honorius. Sic
 Rom. et Medicus Pierii. At in Mediceo Heinfio inspecto et a Fogginio
 typis

gitta exardescit, haud dubie
 melius ad portentum poëta re-
 tulit, quam ex hyperbolica ce-
 leritatis designatione repetiit.
 Portentum autem ignis aërii v.
 527 fqq. simile illi, quod lib.
 II, 693. 694, ubi v. Not.
 Popius consilium poëtae in hoc
 prodigio desiderabat. v. eum
 ad II. XXIII n. 45. Ad
Julium fidus hæc referre velle,
 hoc est ingeniose ludere ; et
 intercedit ipse poëta cum *ter-*
rificis vates apposuit. 524.
Seraque i. per se incertus et am-
 biguus est sensus, pro temporis,
 quo vates cecinere, varietate ;
 quia tamen antecedit : *docuit*
mox exitus ingens, necesse est ad
 tempora hoc non illa, quibus
 ostentum oblatum est, fed qui-
 bus eventum habuit, spectare.
Cecinerunt est adeo h. l. inter-
 precati sunt. *sero*, cum res ip-
 sæ evenirent, ut eas jam olim
 illo ostento monstratas esse di-

cerent. Est ergo : Etiam va-
 tes, etsi ferius et jam post
 eventum, quem res habuit, ca-
 sum ita interpretati sunt. *Ex-*
itus ingens præclare de evento
 magno ac mirabili. 527. 528.
stellæ cadentes vulgo dictæ cum
 noctu tum interdiu occurrere
 solitæ, ut in Hymno in Apoll.
 441. sup. l. c. II, 693 et Ge.
 I, 365 sq. *refixa*, decidua, nam
 alias stellæ dicuntur *fixæ* esse.
 530. *nec mi omen Abnuit Æne-*
as ; igitur accipit tamquam
 lætum ? certe quod ille puta-
 bat ; nam claritatem nominis,
 famam et laudem, omnino for-
 tunam insignem, augurabatur
 ignis in aëre exardescens. cf.
 Serv. ad 524. 530.

531—540. Imitatur Hom.
 l. c. Iliad. ψ, 616 fqq., ubi
 Nestor simili modo præmium
 extra ordinem fert. Ad *cra-*
terem saltem cf. craterem Sido-
 nium Odyss, ε, 115. *impressum*
signis,

Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis, 535
 Cratera inpressum signis, quem Thracius olim
 Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
 Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro, 539
 Et primum ante omnis victorem adpellat Acesten.
 Nec bonus Eurytion prælato invidit honori ;
 Quamvis solus avem cælo dejecit ab alto.
 Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit ;
 Extremus, volucris qui fixit arundine malum.

typis excuso *honores* secunda manus in *honorem* mutavit, ut adeo hæc Aproniana habenda sit lectio. Gudianus a m. pr. *honore* seu *honorē* lectio- nem Apronianam habuit, sed iterum mutata est in *honores* a m. fec. At Hamburg. alter a m. pr. *honores*, quod et Montalb. et Goth. sec. habet ; item Palat., teste Benedicto.—535. *hoc* deest Exc. Burm.—536. *Crateram* Medic. a m. pr. et Bigot., sed Virgilius eo genere non est usus. v. Burm. *quam* Hugen. a m. pr.—537. *Ciscus* al., est *Κισσός*. in non delendum ; est ut sæpe *iv*, in parte, pro munere, muneris loco.—538. *Esse sui* Parrhaf. ex v. 572. δῶκε φέρειν, δῶκε δ' ἄγειν, δῶκε φερῆναι, ἀπασαι κομίζειν, sæpe Homer.—539. *cinxit* alter Hamburg. *velat* Parrhaf. *t. myrto* Wall. et Erf. a m. pr.—540. *At p.* Leid. un.—541. *prælato invidit honoris* emend. Marklandus Epist. crit. pag. 106, h. e. Acestæ prælato sibi non invidit honorem seu præmium primo loco datum. Nescio tamen an alterum exquisitius sit dictum, ut transcratur a persona attributum ad ipsum honorem ; et si *quis* est *prælatus*, etiam *honus* ejus dicatur *prælatus*. Sic *cedere alteri in honore*, et *cedere alterius honori*. Sed verum ne sic quidem videram ; *præferre* poeta dixit exquisite pro præripere. Est *præreptus* honor, *prælatus*, quem ille tulit, abstulit, præ Eurytione.—542. *cælo ab alto*. Mireris ter ita versum clausum, hic et v. 489 et 511. *demisit* ed Ven., vulgari varietate.

signis, anaglyphum. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb. VI, 531—539. *Cisseus*, Thracum rex, cujus filia Hecuba, cf. inf. lib. X, 705, v. Munker. ad Hygin. f. 91. Notæ ad Apollod. p. 759. De eodem Homerus Iliad. λ, 223. Locum hunc Virgili eleganter expressit

Ovidius in munere Anii Met. XIII, 681 sqq.

541—544. *prælato honori*, pro vulgari: honori, quem alter ipsi prætulera, præripuerat. *bonus* cum dilectū h. l. positum ut ἐσθλὸς, εὐγνώμων. *Proximus donis* (ut *proximus laude*) *ingreditur* (pro est), h. e. qui

At pater Æneas, nondum certamine missō, 545
 Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
 Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem :
 Vade age, et, Ascanio, si jam puerile paratum
 Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
 Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis, 550
 Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
 Infusum populum, et campos jubet esse patentis.
 Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
 Frenatis lucent in equis : quos omnis euntes

546. *Custodemque ad se c.* Witt. *comitem impubentis* ed Ven.—547. *Æpytidem* Rom. et alii libri Pier., *Epitiden*, *Epbitidem* al., vitiose. Est ap. Homer. Ἐπυτίδης. cf. Heinf. *ad aurim* Gud. *in aurem* aliquot Heinfii libri, quod ipse monet comicis esse familiare; quod tamen si est, epico sermone minus dignum videri debet. Bene etiam Burm. monet, *in aurem* esse alicujus auri arcani quid infusurrare, *ad aurem* vero *fidam* Epytidæ idem esse ac, ad fidum hominem.—549. *cursumque* Ven.—550. *ostendet* Serv. ad XI, 42.—551. *Dic, ait*, ex codd. et ratione firmanrunt Pier. et Ge. Fabric. Alii *Sic. In se omnem* Menag. pr. *longe* duo Burm. et Erf. a m. pr. *largo* Oudart. *descendere, deducere, discedere* solenni modo variatur et sic. *discedere cætu* quatuor ap. Burm.—552. et abest a Franc.—553. *que deest* Parrhaf.

qui proximo loco præmio donatur, Mnestheus. Hæc mea ratio. At Serv. *donis* h. e. ad dona; et Cerda: *ingreditur donis*, incedit gloriabundus cum donis. Ita esset, quod sup. 268. 269 *omnes donati ibant. Extremus Hyrtacides.*

545—547. Vid. Excurs. ad h. l. *certamine missō*, ut ἐπύδων, pro certantium ac spectantium turba dimissa. Sed et pedestri sermone fere sic: ut apud Cic. *ante ludorum missionem* lib. V ad Div. 12. *Custodem comitemque*, infra v. 562 *magistros*, ex sup ævo adscivit Virgilius, quo nobilibus juve-

nibus addebantur tales magistri vel custodes (Horatio *reges*, ut I Od. 36, 8). Minus bene Servius locum ex Cicerone laudat, melius sup. v. 257 et infr. VIII, 515 compares (Multis de iis egit Martorell. *Theca calam.* p. 169 sqq.). *Epytidem* ex Homericō Periphante, Epyti filio, Iliad. ε, 323 seq., adumbrasse videtur. Ornatus versus 550 de Ascanio. *avo*, in ludis in Anchisæ honorem habitis. *circo* v. sup. 289.

554—556. Ornatum verborum vide in *lucent*, pro *vehuntur*, et *mirata fremit* pro *miratur*,

Trinacriæ mirata fremit Trojæque juvenus. 555
 Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
 Cornea bina ferunt præfixo hastilia ferro;
 Pars levis humero pharetras; it pectore summo
 Flexilis obtorti per collum circulus auri. 559

555. *Trinacria emirata* Montalb., qua lectione, seu vitio potius, Burmannus adversus Bentleii emendationem utitur I Carm. 5, 8 ap. Horat. —557. *gerunt duo* Heinf. *præfixa b. ferro* Medic. Rom. et quicquid antiquiorum est codicum ap. Pier. et Heinf. Sic quoque Erf. et nostri Goth., nisi quod tert. *pressa*. Tamen *præfixo* ex vulgg. edd. Hamb. pr. a m. pr. et Hugén. servarunt Heinf. ac Burmannus, qui utramque lectionem ait habere, quo se tueatur. Recte quidem, sed *præfixa b. f.* est magis poeticum, auri vero magis consulitur, si *præfixo* legis.—558. *Parsque levis* aliquot ap. Burm., non male, sed intrusum que librariorum more; et tuetur alterum eodd. auctoritas. *humeris duo* Burm. *pharetras humero* Goth. tert.—558. 559. Vulgata lectio h. l. sanior est omnium codicum varietate nata ex depravato *it in in* vel *et*, unde mox *it in* sequi, versu insertum vel post *obtorti* vel post *collum* vel *Fl. it torti*. v. Pier. Heinf. et Burm.

miratur, et sic porro in aliis; ut infra: *fulgent, vagantur* etc. *tonsa coma pressa corona*, coronati, et quidem, ut inf. v. 673 intelligitur, ubi Ascanius *galeam ante pedes projecit inanem*, corona super galeam imposta; qualis inf. VII, 751 *Fronde super galeam et felici comtus oliva*. cf. Cerda. Coma tamen vel sic *a corona* (non a galea) *pressa* dici potuit, quatenus hæc caput ambiabat. *tonsa corona*, h. e. ex arbore tonsa, cui frondes decerpæ: ut inf. 774 *tonsa oliva*, ubi cf. (Male ad Horat. I Carm 7, 7 hic locus excitatur). *in morem*, ex more hujus ludicri. Docta quidem, sed importuna nota est Servii ad h. l., qui etiam *coronam* de galea accipere vult, quippe quæ Homero $\epsilon\tau\epsilon\phi\alpha\gamma\omicron\varsigma$ sit Iliad.

n, 12 (scilicet $\epsilon\tau\epsilon\phi\alpha\gamma\omicron\varsigma$ dicere voluit, quæ et alibi apud Homerum occurrit, et galeæ proprie pars est frontem ambiens eminentior, qualis v. c. in Winkelm. *Monum. inedd.* n. 108). In iisdem Servianis subjectum paullo post: *Sed alii dicunt potuisse eos galeas habere coronatas. Bæbius tamen Macer* (ejus mentionem facit Servius etiam ad Ecl. IX, 47) *dixit: a Cæsare Augusto pueris, qui luserunt Trojam, donatas esse galeas et bina hastilia; ad quod Virgilius constat alludere.* Poëtæ igitur iudicium in his ad suam ætatem accommodandis declarant hæc Macri verba, conf. Sueton. Octav. 43, unde inprimis *torquem* mox non absque consilio memoratum videas. Nam 558, 559 ornate pro,

Tris equitum numero turmæ, ternique vagantur
 Ductores; pueri bis feni quemque secuti
 Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
 Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
 Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
 Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 565
 Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
 Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.

560. *Tres, treis, tris* legitur; hoc cum Mediceo: ut jam inde ab I, 108. *turmæ numero* Rom. et Menag. pr., inconcinne. *trinique* Witt. —562. *Agmina* Rottend. pr. a m. sec.—563. *Vana* Menag. alt. *parvos* Rom., ut et 569.—564. *Nomen qui* Franc. *Polites* Medic. a m. pr. cum tribus aliis Heinf. et parte Pierianorum.—565. *auctura* aliquot Burm.—566. *bicolos* Goth. tert. *primis Alba pedes* Medic. a m. pr.—567. *arduos* antiqui et hic apud Pier.—568. In *Atys*, "Ατυς, aberratur *Atis, Attis*, et in Gud. *Atus*; et in altero *Atii*, variatur, in Rom. Medic. a m. sec. ac Reg. *Atyi*, in al. *Attii, Atti, Aci*, et in Goth. sec. *Alli*. Pro *Atii* h. e. *Attii*, pugnat Pierius, codicum et marmorum auctoritate; antiquiorem auctoritatem pro *Atia* gente, una consona scripta, attulit Heinf. ad h. l. Nota illa gens, ex qua Cæsaris Octavianiani mater oriunda fuit. cf. ad Dion. XLV pr. Præferam tamen h. l. ex vetere more *Ati*. *dixere* emendatum in Medic., ut alibi.

pro, torquem collo gestabant aureum. cf. inf. X, 137. 138. *auri obtorti, torti*; ut *ἄσπετος*.

560—574. Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo institutas refert Servius; saltem Centurias tres equitum respici dicere debbat. cf. Liv. I, 13. Sed ornavit poeta locum egregie eorum, qui turmas ducebant, nominibus et equis declarandis. *p. magistris* vid. sup. v. 546. Forte ad turmas *majorum puerorum* respexit. v. Sueton. Jul. 39, Octav. 33. Parvus hic

Priamus Politæ filius, Priamæ regis nepos. De Polite cf. Iliad. β, 791 et sup. lib. II, 526 sq. *auctura Italos*. Servius: *Polites—de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Ænea condiderit oppidum Politorium a suo nomine*. Paullo post in *equis* v. 565 sq. argutantur Intpp. *albas maculas* mox in aliqua præcipua parte declarari puta, in pedibus, quos poetica ratione, *primi vestigia pedis*, dixit, et in fronte. Sunt qui putent, Homerum Iliad. ↓

Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini;
 Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus 570
 Sidonio est invecus equo, quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Cetera Trinacriis pubes senioris Acestæ
 Fertur equis.
 Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes 575
 Dardanidæ; veterumque adgnosunt ora parentum,
 Postquam omnem læti confessum oculosque suorum
 Lustravere in equis: signum clamore paratis
 Epytides longe dedit, insonuitque flagello.

569. *puero multum d.* Bigot. *delectus* et hic pr. Rottend. ac Medic.
 —570. *formam* Medic. a m. pr. græca forma, quæ placet Heinſio et
 Burm. *forma ante omnes est* Menag. pr. *ante o. formaque* Exc. Burm.—
 571. *Sidonioque ino.* tres ap. Burm. *Sidoneo* scribunt nonnulli, ut *æthereus*
 pro *ætherius*. vid. Pier.—573. *Trinacriæ pubes* plerique Pier. et sic
 Medic. cum al. Heinſ. ac Burm. Erf. binisque Goth. *Trinacrii* Rom.
 cum Menag. pr. et pr. Rottend. Sed *equis* deberi epitheton, non
 est quod dubites.—575. *ruentes* vitium ed. Dan. Heinſ. v. Burm.—
 576. *corda p.* tres Burm.—577. *omnes alter* Menag. *concessum, consensum*
 et hic aberratur. *oculique alter* Hamb. a m. pr.—578. *parentis* Medic.
 a m. pr.

453 poëtæ ante oculos fuisse.
 568. Atiam gentem memora-
 vit propter Atiam, Augusti
 matrem. v. Serv. et ad eum
 Burm. it. Heinſ. ad h. l. cf.
 vel Suet. Octav. 4. *Latini*
 simpl. pro Romanis, ut sæpe
 al. Heinſius eo refert, quod
 Atii Aricia erant oriundi.
 571. *Sidonium equum* dicere po-
 tuit etiam qui ex Africa esset.
 Nam Phœnicios equos non
 meminî narrari; nec tantî res

erat, ut curiosius in eam in-
 quirerem; nec Phœniciæ fol-
 lum equis alendis idoneum.
 572. *esse* e Græcismo abundat;
 δῶκε ξεινήιον εἶναι.

575. *pavidos*. Servius: glo-
 riæ cupiditate sollicitos, ut
 III Georg. 106 *Corda pavor*
pulsans. cf. Silius XVI, 431.
 514. 479. Nec tamen inju-
 cunda res, si puerilis ætatis
 ingenuam verecundiam ex-
 primi putes. Mox eos cogita
 longo

Olli discurrere pares, atque agmina terni 580
 Diductis solvere choris, rursusque vocati
 Convertere vias, infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 Adversis spatii, alternisque orbibus orbes 584
 Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis;
 Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
 Infensi; facta pariter nunc pace feruntur.

580. 581 *Deductis* scriptum in Rom. Medic., et al., forte doctius pro *ductis* simpliciter. Sed de aberratione satis constat. Vide modo v. 569 *delectus* in eodem Mediceo. Porro *ternis* codd. Pier., cum quatuor Heinf. et uno Burm. ac Goth. sec., quod malebat Pierius. Sed bene monet Heinsius, legendum tunc esse: *agmina ternis Diducti s. choris*; nec vidit Pierius *terni* etiam exquisitiorem orationem efficere.—582. *instruetaque* Medic. Pierii. *dedere* Witt. a m. pr. cf. Burm.—583. *cursus ineunt* Ven. a m. pr. *aliosque reversus* Wall. a m. pr.—584. *Adversis* Zulich. *Adversos* Erf. *Adversi* post Pierianos nonnullos Exc. Burm., quod probat vir doctissimus. Enimvero v. Not. *alternisq.* Heinf. recepit Pierio, puto, obsequutus et parti codicum, quorum princeps Romanus. At Mediceus cum ceteris *alternisq.*, quo variatur oratio.—586. *fuga* recte secundum rationem et præstantiores codd. Rom. Medic. aliosque prætulit Heinf. Vulgo *fugæ*, quod non bene relictum Silio in simili loco XVII, 445; non enim *fugæ*, τῆς φυγῆς, nudat quis tergum, sed, dum fugit, fugiendo, *fuga*, tergum nudat. *versant* Gud. pro div. lect., et pr. Rotend. *verrunt*, at Rom. *torquent*, cum Goth. sec., tamen lapsu potius, etsi nec infelici, quam consilio.—587. *pariter facta* Parrhaf. *fruantur* tres ap. Burm. cum edd. Ald. Junt.

longo ordine incedentes campum in orbem obiisse.

580 sq. Hunc locum cum subiuncta comparatione e pulcherrimis esse puto vivida ad sensum repræsentatione rei ad eloquium difficilis. *pares* loco, ordine eodem, ut sup. v. 114. *terni* tamen, h. e. ternis diversis turmis, quas *choros* appellat, discedunt, mox iterum coeunt. *infesta tela tulere*, ut alias *ferre signa infesta*, inferre

vel tenere, habere, gerere. conf. etiam Burm.; mox v. 584 *Adversis spatii*, h. e. quibus ipsi adversi h. e. obvii invicem sibi facti iterum deflectunt se et in novos gyros discurrunt. *alternis orbibus orbes* *Impediunt* præclare, cum variis flexibus subeunt se invicem saltantium ordines, seque miscent et implicant. v. 585. dictio. Lucretiana facile agnoscitur ex ejus lib. II, 41 et 324 *belli simulacra*

Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 Falleret indeprensus et inremeabilis error.
 Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
 Inpediunt, texuntque fugas et prælia ludo,
 Delphinum fimiles : qui per maria humida nando

588. *Crete*-Wall. a m. pr. *Crete altæ* Serv. apud Bürm.—589. *Abietibus* cod. Thuan. Macrobi V Sat. 14. *textis* Parrhaf. *textus* Ven:—590. *Millenis b. d.* Goth. sec., prave. *domum* tres ap. Bürm. Sed *dolus* eleganter. v. Not. *Mille dolis b. viam, quæ s. f.* Parrhaf. *quò signa* Bigot.—591. Agnoscas et hic duplicem codd. sectam : Rom. cum codd., inter quos Goth. alter, parte, *Frangeret*, forte tamen illud primum ex librarii lapsu natum. Etiam Donatus interpretatur : *frangerint flexus* : Sed melius Medic. cum aliis : *Falleret*—quippe, *error*. Servius utrumque pro- dit. *indeprensus* al., ut solet.—592. *Haud alio* elegantius ex Medic. et pr. Moret. repofuit Heinf. At alii cum Romano *aliter. nati Teu- crum* Gud.

simulacra ciere. sub armis, ut sæpe apud poëtam pro, *armati*.

588—591. Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum excitandum credo, Iliad. σ, 590 fqq. ad 605 de Dædali choro. Rem itaque sapienter traduxit ad similem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, ut inter ejus flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris ; ita implexa ipsa verba, quæ Plinii animo obversata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12, f. 192, uti ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur n. LXI, 112—115. *Crete in alta*, cf. mox lib. VI, 23 propter Idam et alios montes ; quamquam et omnis infula *alta* est, quippe mari altior, *Parietibus cæcis*

h. l. qui visum ac prospectum intercipiunt, ut torum iter, qua pateat, æstimare nequeas. Ovid. in loco cum hoc comparando VIII Met. 158 fqq. *cæca tella* dixit. Cujacius Obff. I, 30 a Bürm. laudatus *cæcos parietes* esse sine fenestris docuit ; sed hoc est ICTum interpretari, non poëtam. *dolum* h. e. iter dolosum, fallens. *signa sequendi*, procedendi, ut poëtis ἐπιστάσι, *sequi*, pro *ire*, h. e. notas viæ et itineris, qua erat incedendum, redituro. Ovid. l. c. *Dædalus turbatque notas, et lumina flexum Ducit in errorem variarum errore viarum*. cf. inf. VI, 27 sq.

592—595. *vestigia impediunt*, cursus flexus implicant. *per maria humida* (ὄργα κέλυσσας θαλάσσης ap. Homer. huc vo-

cat

Carpathium Libycumque secant, * luduntque per
undam *.

595

Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina
primus

Ascanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,

Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes.

Albani docuere suos; hinc maxuma porro 600

595. Malim aliquem codicem habere: *Libycumve*. Etsi non ignoro ista maria, quippe contermina, passim jungi; v. c. Juvenal. XIV, 278, vel permutari, v. c. Georg. IV, 387, et in utroque delphinis vagari. Moz *luduntque per undas* deerat Oblongo Vatic. et aliquot aliis Pier. Mediceo a pr. m. Gud. et aliis Heinf. et Goth. tert. cum Erf. Laciniam inepti esse Grammatici per se patet.—596. *Hunc morem cursus* vulgo codd. ap. Pier. Heinf. et Burn. et sic tres Goth. et primo loco Romanus. *Hunc m. hoc t.* elegantius jam olim a Rob. Stephano inde editum; ut jam legitur in Aldd. prioribus, etiam in Egnatiana recensione. Pro ea lectione codicem suum laudat Ge. Fabric., at Heinsius fec. ac tert. Moretanos cum Mediceo, qui tamen, ut a Foggino editus est, alterum exhibet.—597. *quum conderet* Gud. pro var. lect.—598. *Retulit* vulgg. *retulit* h. l. Burmannus ravocavit, non e ratione grammatica, quam vir doctiss. Jo. Schraderus Emendat. præf. p. XIIII constitutam esse voluit in *retulit, reperit, repulit*, verum laudato cod. Gudiano. Desidero omnino constantiam in his ac similibus, v. c. *Jupiter*; quod *Juppiter* exaratur. Si ad morem veterum scribendum est, equidem litteram male geminari puto scriptura; etsi pronuntiatione id fieri necesse est. Si tamen gemines, semper et abique ista ratio est sequenda. in *priscos* Goth. pr.—599. Versus molestus. *ille* Wall. *secum cum T.* pr. Hamb. Olim distinguebatur:—*Latinos*. *Quo puer—pubes, Albani d.*, ut adeo esset: *Quo puer—pubes* sc. celebraverant hæc certamina, *docuere Albani suos* illa celebrari. Melius sic interpungas, ut facimus: *Retulit et p. docuit celebrare Latinos, Quo puer ipse modo, s. q. T. pubes* (sc. celebraverant. Hinc) *Albani docuere suos* etc.—600. *hinc* Oudart. a m. fec. Goth. tert.

cat Servius) *nando Carpathium Libycumque* (conf. V. L.) *secant luduntque per undas*, videtur aliquid otiosi esse in hac verborum copia; etsi bene video marium denominatione rei dignitatem increfcere. Ovid. de delphinis III Met.

685 *Inque chori ludunt speciem, lascivaque jactant Corpora, et acceptum patulis mare naribus efflant;* et qui anteivit Apollon. Rh. IV, 933 sqq.

596—603. *Hunc morem—Retulit*, innovavit, ut Serv., repetivit. *priscos Latinos* h. l. ut

antiqua

Adcepit Roma, et patrium fervavit honorem;
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulto referunt sollempnia ludis: 605
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classẽm, ventosque adspirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem:

602. *pueri et Tr.* ed. Ven. *dicimus* Dorvill. *ducitur* Leid. — 603. *facr* Bigot. — 604. *Hinc* multi Pier. et Heinf. ac Burm. *vocavit* Goth. tert. a m. pr. — 607. *inspirat* pr. Hamb. a m. sec. et Sprot. — 608. *monens* Montalb. et ed. Junt., solito lapsu: *saturata* codd. Pier. et suorum ac Arufiani Messii auctoritate sonique suavitate recepit Heinf. Vulgo *exsaturata*.

antiqua Italia, et sic *Latium antiquum* inf. VII, 38. Aliter *prisci Latini* in historicis et geographicis, dum antiquum Latium et novum juxta ponitur. 598. *docuit celebrare eo modo*, quo ipse celebraverat. v. V. L. 601. *honorem*, ludum ab origine sua in Anchisæ honorem institutum. 602. Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum lusibus Servius laudat: *Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhicham appellant, Troja vocatur*, poëta dixisse videtur exquisitius: et nunc honor ille, seu ludicrum, *Troja*, agmen autem *Trojanum* appellantur pueri; Alii sic: *pueri*, Trojanum hoc puerorum agmen, *Troja* appellatur; at alterum lenius.

604. sqq. Novum avertendi Trojanos ab Italia consilium Junonis, incensis navibus; ad ductum historiæ etiam hoc, etsi variis modis fuit narratum. v. Excurs. VI ad h. l. Sed poë-

tam decebat hæc ad deæ Trojanis infestæ machinationes referre. Quod Iridis ministerio utitur Juno, Homeri exemplo fit. v. sup. ad IV, 694. Cui argutari lubet, rationem quærere potest in iridis natura et ratione ad ventorum vim: idem Homeri exemplum Iliad, ψ, 198 sq. excitet. Argutatur quoque Servius. Transitum a lætis ad tristitia, adeoque delectationem ex rerum varietate facile unusquisque observet. conf. Trapp. ad h. l.

604—610. *mutata novavit*, pro mutavit, ornate. cf. Manil. IV, 580. Fortunæ autem *perfidia* ac *fides* proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit spem vel sustentat constantia aut levitate sua. *ventos adspirat eunti*, præclare pro, volantem incitat, properare facit; quod optime fit vento secundo alis immisso. cf. sup. IV, 223. *multa movens* v. sup. III, 34. X, 890.

Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 Nulli visa, cito decurrit tramite virgo. 610
 Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
 Desertosque videt portus classemque relictam;
 At procul in sola secretæ Troades acta
 Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
 Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis,
 Et tantum superesse maris! vox omnibus una. 616
 Urbem orant; tædet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese haud ignara nocendi

609. *celebrans* Medic. et Zulich., noto sphalmate. *pro* Erf. — 610. *orto pro* cito Sprot. *d. tr.* Juno Erf. a m. pr. — 611. *confessum* Medic. a m. pr. et Moret. *sec. cursum* Franc. et Sprot. *occursum* Wall. Mox nescio an melius legas *ut*; nam *et litora lustrat* inter reliqua otiosum esse videtur. Igitur conj. *decurrit virgo*; *conspicit ing. concursum*. *Ut* (ubi) *litora lustrat*: *Desertosque* — *classemque relictam*. — 612. *classimque* Sprot. vid. sup. ad III, 5. — 613. *Et* vel *Haud* nonnulli; idem *Treades* vel *Troiades*, ac Medic. *secreta T. acta*. — 615. *Pontum* Goth. *sec. spectabant* Medic. *expectabant* Voff. pr. ac Ven., quod Heinf. interpretatur: secunda navigationi tempora. Alii ap. Serv. *flentes heu t.* junxere. — 617. *pelagi convexa tueri* Ven. ex sup. IV, 451. — 618. *medios* Goth. *sec.*

X, 890. *necdum a. s. d.* ut sup. I, 25. inf. 781 *Junonis gravis ira nec exsaturabile pectus*. 610. Laudat Cerda locum Ovidii: *et remeat per quos modo venerat arcus*, Met. XI, 632. *cito tramite*, exquisitius quam cursu, volatu. Comparant Homericum: Βῆ δὲ κκτ' Οὐλύμποιο κἀθῆνων ἀΐξασα.

611—617. *concursum* vide sup. 106. 107. *desertos portus* v. sup. 286. 287. Quod ludis non intersunt mulieres, sed solitario in littore desident, ex antiqua decori ratione et moris severitate fit, quam tamen inter Græcos quoque ferior usus temperavit. Sed et illæ

Tom. II,

Anchisen flebant, inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. Bene ad miserationem: *Pontum adspectabant flentes*; et quod statim querelas subjungit; *heu tantum viæ sibi Et tantum superesse maris*. 917. *Urbem*, simpl. sedem.

618—622. *vestem*, versicolore, qualis alias Iridi tribuitur. Vide tamen supra quoque de Venere I, 404 *pedes vestis defluxit ad imos Et v.*, ut adeo etiam, quatenus ex deabus una, suam pallam haberet. *Iris fit Beroë*, ut Laodice apud Hom. fit, Iliad. γ, 121. *Cui* five ad Doryclum five ad Beroën referas, parum interest.

Q q

Hoc

Conjicit, et faciemque deæ vestemque reponit :
 Fit Beroë, Tmarii conjunx longæva Dorycli ; 620
 Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent ;
 Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert :
 O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello

619. *Miscuit et f. Goth. sec. Conjecit f. duo Burm. vultumque r. Dorvill.*—620. *Fit decor et varii Wall. a m. pr. Veroë passim scribitur. Ismarii vulgata lectio ante Heinf. e recentioribus (etsi et Servius agnosce- re videtur) petita erat libris; Tmarii Heinfinus restituit, etiam librorum auctoritate, in quibus vel Tmarii diserte, ut etiam in Rom. fuit, in Medic. a m. pr. Mari, a sec. Tmarii. In cett. Murii, Tinarii, Timarei, Tarii, Tbiari. v. Heinf. ad h. l. et conf. ad Ecl. VIII, 44, ubi similis error infederat edd.: videtur adeo ex Marii ab interpolatore Ismarii factum esse. Pompon. Sab. ad h. l. "Marii forte Ismarii Dorycli, Thracii, " ab Ismaro monte Thraciæ. Mihi non placet; nam antiqui codices Ma- " rii habent, et hæc Beroë in Sicilia manebat. In Bucolicis Apronianus " ait: Maros mons Thraciæ, ubi Maro vinum dedit Ulyssi, et Probus " in commentariolo Georgicorum facit mentionem." Vides vera falsis mixta esse. Tmaros in sinibus Dodonæ Epiri mons erat: Τόμαρος. Τμάρως. conf. Steph. Byz. Interea velim Heinfsium docuisse, quomodo inter Tro- janas mulieres esse potuerit uxor Dorycli Tmarii, a monte Epiri appellati. At Ismarii alicujus e Thracia oriundi, cum multa Thracum et Trojanorum memorentur fuisse commercia, uxor interesse facile potuit. Hæcenus utique alterum hoc haud dubie verius. Sunt forte, quæ et his reponas. Æneam etiam Dodonam adiisse, a nonnullis fuit traditum. v. Excurs. de Æneæ Errorr.; et ipse poëta noster, qui egressionem ad Buthrotum fac- tam sup. III, 293 sqq. narraverat, sub discessum ab Epiri littore v. 470, 471 iuter Heleni munera hospitalia: *Addit equos, additque duces. Remigium supplet, socios simul instruit armis*; quod infra v. 646 eadem Beroë *Rbetica* ap- pellata, nil repugnare; esse doctè dictum pro *Trojana*. Locus tamen vet sic inter eos referendus, in quibus ratio critica, quatenus in librorum usu versatur, aliam lectionem, aliam rerum ratio et judicii subtilitas defen- dit. *Ismarium* hominem etiam requirit Beroës auctoritas, quam Troja profecta matrona habere potuit, non ea, quæ in itinere fuit allecta. *Is- marii* etiam defendere video sagacem virum Ouwens Noct. Hag. p. 624. Doryclus nothus Priami filius memoratur Homero Iliad. λ, 489.—621. *Quoi etiam quondam nati nomenque f.* ed. Ven., male.—622. *Dardanium* aliquot Pier. cum Wall. et Goth. tert. *manibus* Goth. pr. *offert* alter Hamb., at v. Burm.—623. *Achaia* tres Heinf. cf. ad II, 462.*

Hoc alterum melius, siquidem in feminæ auctoritate nunc res posita. Vix tamen feminæ no- men tribui potuit. Præstat ergo ad maritum referre. *genus, nobilitas* h. l. v. Burm., quem

indigneris operam et chartam in Harduino refellendo perde- re. cf. sup. Georg. II, 240. *fuissent* pro *Cui fuerant*.

623—640. Artem agnosce, quod miseratione animis se in- sinuat,

Traxerit ad letum patriæ sub mœnibus! o gens
 Infelix! cui te exitio Fortuna reservat? 625
 Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas:
 Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita faxa
 Sideraque emensæ ferimur; dum per mare
 magnum

Italiam sequimur fugientem, et volvitur undis.
 Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes: 630
 Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
 O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates,
 Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam

624. *Traxerat* Sprot. *Trojæ sub* Goth. sec.—625. *exitium* Gud. a m. pr. Witt.—626. *voluitur* Menag. pr.—627. *jam terras* Rottend. tert. *terras* aberat a Voss, et mox erat *saxis*. Sane quidem *saxa* parum commode subjiciuntur, inprimis inter *terras* et *sidera*. Puta tamen poetam *littora* commemorare voluisse, et quidem barbararum terrarum.—628. *ferimus* nonnulli. Sed vid. Heinf. ad III, 268. *tulimus* Rom. et Menag. pr., non improbante Burmanno. Sed alterum ex poetica consuetudine. 629. *volvimus* Dorvill., fraude librariis sollenni.—630. *Hic fr. E. fines* Parrhaf.—631. *Quis* passim in libris. Sed *quid* e melioribus præferunt Pier. Heinf. Adde Romanum: At Medic. *Qui* et muro; et a m. sec. *Quis* et muros. In Goth. tert. versus imperfectus erat relictus *Quis prohibet muros?*—632. et abest a nonnullis. Duo Heinf. *O patrii*. Apparet adeo ab initio *O* excidisse, mox diversimode suppletum; et verum esse: *O patria, o rapti*. Hoc etiam Macrob. VI Sat. 6 laudat.—633. *ducentur* alter Hamb., quod placet Burmanno. Scilicet si ea communis librorum lectio fuisset, unusque contra *dicentur* exhibuisset, prætulisset ille vicissim hoc. *dicentur* est exquisitè dictum pro *erit*, ut Homericum: *οὐκ ἔτι κενδῆσθαι θναίνουσιν*. nunquam Rom.

finuat, antequam ad consilium suum proferendum descendit. In v. 623 sq. sententia fere qualis sup. I, 94 sq. et III, 321. 626. *Septima post Trojæ excidium æstas*. Sic et I, 755. cf. Excurs. II ad lib. III extr. 628. “*Sidera* aut tempestates ait, quæ ortu vel occasu side-

rum sæpe nascuntur, aut provincias, quæ sideribus subjacent, ut Ecl. X, 68 *Æthiopum versemus oves sub sidere cancri*.” Hæc Servius. Exemplum quidem parum idoneum, sed de acceptione vocis h. l. in hunc sensum non dubito; ut terras diversis cæli plagis subjectas in-

Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
 Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes. 635
 Nam mihi Caffandræ per fomnum vatis imago
 Ardentis dare viſa faces. Hic quærite Trojam;
 Hic domus eſt, inquit, vobis. Jam tempus, agi res;
 Nec tantis mora prodigiis. En quatuor aræ
 Neptuno. Deus ipſe faces animumque miniſtrat. 640
 Hæc memorans, prima inſenſum vi conripit ignem,

634. *H. Manes Rom. et Sprot. a m. ſec. et abeſt a Montalb.*—635. *infaſtas et mecum tert. Rottend.*—636. *per fomnum Caſſ. Goth. tert. et Lutatius ad Stat. IV Theb. 133. nobilis imago Montalb.*—638. *nobis tres Burm. nunc ante Heinſ. cum uno Pier. agit res Rom. cum aliis Pier. et Statii Schol. agit rem, prave. tempus agi, eſt agendæ rei. Alii diſtinguunt: Hic d. eſt, inquit; vobis jam t. Dorvill. inquit, ubi t. agi res.*—640. *ipſe ſacer Parthaſ. ſumnamque miniſtrat Ven. a m. ſec. et Rom. animamque m., male. animum eſt conſilium, inventum hoc. At Pierius de audacia accipit; nec id male.*—641. *ſubito inſ. Dorvill. inſenſum Medic. Pierii cum aliquot Burm. incenſum Wall. et Witt.*

tellexerit, poſt *freta, terras, faxa*, h. e. littora faxoſa. Porro *emeneæ ferimur*, plenius quam *emeneæ ſumus*. Mox *mare magnum ſimpl. vaſtum, immenſum, nil ampli.* *volvimur undis*, graviter pro, navigamus. Non adeo diſſimilia his verſibus ſunt inf. VI, 58 ſq. *magnas obeuntia terras Tot maria intravi duce te, penitusque repoſtas Maſſyſum gentes, prætentaque Syrtibus aræ* (ut h. l. *faxa*): *Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras*. 630. v. ſup. v. 24. *jacere muros, exquisite pro ponere, ducere; ut vulgo fundamenta jaci dicuntur*. 634. *Hectoreos amnes, exquisitiſſus quam, Trojanos, ut et alias. Ad ſenſum verſus cf. lib. III, 349 ſqq. ſcilicet non continget, ut nova Troja alibi nobis condatur? cf. Excurs. I ad h. lib.* 635. Som-

nium hoc præclarum poëtæ et accommodatum commentum. 639. *tantis prodigiis, rei per fomnum tam manifeſte monſtrata. aræ Neptuno. Forte Anchifæ aras potius expectabas. Sed, ut nunc eſt, ante ludos funebres commiſſos ſacra debent eſſe facta Neptuno, unde aris adhuc titiones ardentes ſuppetebant; dicas, quorſum? forte ad placandum deum et ſecundam navigationem expectandam. Quorſum autem quatuor? Servius: quatuor, quia ſinguli duces navium* (v. ſup. 115), *qui certaverant, ſingulas poſuerant—alii tamen dicunt a Cloantho eſſe poſitas, qui promiſerat ſe daturum* (ſup. v. 233 ſqq.). Adde Pompon. Sab. Non expedit equidem numeri cauſam, nec refert.

641—643. Ornata oratio, utpote in re, quæ mirationem facere

Sublataque procul dextra connixa coruscat,
 Et jacit. Adrectæ mentes, stupefactaque corda
 Iliadum. Hic una e multis, quæ maxuma natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 Non Beroë vobis, non hæc Rhœteïa, matres,
 Est Dorycli conjunx. Divini signa decoris,
 Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
 Qui voltus, vocisve sonus, vel gressus eunti.
 Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui 650
 Ægram, indignantem, tali quod sola careret
 Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
 Hæc effata.

642. *subnixa* pr. Hamb. *connexa* alter a m. fec. *connixa* Goth. fec. —
 643. *abrectæ*, *arreptæ* duo Burm. — 645. *Pirgo*, *Pbirgo* scribitur. Πυργῶς
 erat. *nat. maxima nutrix* Goth. tert. — 646. *nobis* sex ap. Burm. *nobis*,
nobis Rb. duo ibidem. *Rhœteïa mater* duo alii, vitiose. — 648. 649.
Splendentisque n. Goth. fec. *quis et quis* vel *qui* et hic multi codd. et edd.,
 ut passim alibi. v. Burm. *vocisque* etiam multi cum Medic., item et *gressus*
 aliquot (v. Pier.) ut g. Goth. pr., et major pars *euntis*. — 650. *degressa*
 tres ap. Burm. — 651. *quo* aliquot Pier. *quæ* alii, non ineleganter. —
 652. *ferret* Exc. Burm., sed *inferre* vocab. proprium. — 653. *Est effata*
 Puget. *Hæc est fata* Dorvill., ut codd. ap. Pier. Tectum hemistichium
 exciderat Goth. tert.

facere debet. Est autem ea
 caussa poëtæ cur ornet, si
 phantasma aliquod in men-
 tem alte descendere vult. *con-*
nixa coruscat et jacit pro jacit
 simpl. Fert autem ita res,
 ut, dum vibras titionem,
 motu ipso flamma vires su-
 mat. 647 sq. cf. sup. Excurf.
 XIII ad I, 402. Memorabile
 est, quod Servius ad h. l. ha-
 bet: *Non est dissuasio, ut quidam*
putant, sed magis hortatur per-

suadendo, numinis auctoritate.
 Sed idem *spiritum* male de
 odore accipit. Nam ad dig-
 nitatem spectat: h. spiritus al-
 tus, magnus; sensus, adeoque
 gestus, et oris species, majesta-
 tem habens et numen. 651.
tali munere, sacrificio et infe-
riorum cærimoniis tam sollen-
nibus; ut ipse poëta interpre-
tatur: nec meritos Anchisæ
inferret (voc. proprio) ho-
 nores.

At matres primo, ancipites, oculisque malignis
 Ambiguæ, spectare ratis, miserum inter amorem
 Præsentis terræ, fatisque vocantia regna: 656
 Quum dea se paribus per cœlum sustulit alis,
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero adtonitæ monstribus, actæque furore,
 Conclamant, rapiuntque focus penetralibus ignem;
 Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
 Conjiciunt. Furit inmissis Volcanus habenis
 Transtra per et remos et pictas abiecte puppis.
 Nuntius Anchisæ ad tumultum cuneosque theatri

654. *primum* Goth. *sec. malignæ* Rom.—655. *Ambiguas* Wall. *Ambiguæ* Witt.—656. *terras* Rom. cum aliis Pier. *fatibusque* alter Hamb. *vacantia* Zulich. a m. *sec.*—657. *Tum* Leid. et ed. Ven. cum Medic. Pierii et Erf.—659. *monstrisque* Parrhaf.—660. *locis* alter Hamb. *socios* aberrat Goth. pr.—661. *frondesque* Hamb. pr.—662. *invisis* *sec.* Moret.—663. *pictas abiecte puppes* varie tentabat Jo. Schrader. *factas. textas. et aggere.*—664. *cumulum* alter Hamb.

654—658. *oculis malignis*, h. l. simpl. torvis, transversis, quales alias maligni animi signum esse solent. *fatibus vocantia regna*, ut *fata vocant, terræ vocant* sup. I, 610; ita nunc exquisitius *regna vocant fatibus*, oraculis, vel ex factorum ordine. *paribus*, pariter libratis, *alis* v. sup. IV, 252. conf. Iliad. ε, 778. *secuit arcum*, secando ærem fecit arcum, aut, quod malim, ductum ex τέμνειν ὄδον, δάλασσαν, ἀέρα, petiitum ab agrorum fulcis; ut sit, *incessit per arcum*. Nam per arcum, tamquam tramitem, evolare debuit. cf. sup. 609. 610.

659—663. *focus penetralibus*, focus penetrales dixit, qui in

penetralibus (locis seu sacriis) sunt; recte Donatus: ex interioribus partibus (domorum proximarum) incendia rapiabant. opp. *aræ* quatuor v. 639. 662. Præiverat jam Lucret. V, 784. 785 *Arboribusque datum est Crescendi magnum immisis certamen habenis*; imitatus hoc Silius IV, 682. 683, adde XVII, 96. (ex) *abiecte puppes* (ἐξ ἐλάτης pro νῆς ἐλάτιναι), *pictæ*, vel colore inductæ, ut ap. Homer. μιλοπαίρησι vel propter pictam tutelam in puppi aut parasemon in prora pictum. conf. Cerda et Heinf.

664—669. *cuneos theatri* v. sup. 287 sqq. 667. Ascanius, ut erat, cursum ad navale con-

Incensas perfert navis Eumelus : et ipsi 665
 Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 Primus et Ascanius, cursus ut lætus equestris
 Ducebat, sic acer equo turbata petivit
 Castra : nec exanimes possunt retinere magistri. 669
 Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
 Heu miseræ cives? non hostem, inimicaque castra
 Argivum; vestras spes uritis. En, ego vester
 Ascanius : galeam ante pedes projecit inanem;
 Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 Adcelerat simul Æneas, simul agmina Teucrum.
 Ast illæ diversa metu per litora passim 676
 Diffugiunt; silvasque, et sicubi concava furtim
 Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque; suosque
 Mutatæ adgnoscent, excussaque pectore Juno est.

666. *Perspiciunt* Goth. alt. *in nubem* Bigot. a m. sec., ex interpretatione. Forte *in* elegantius absit; sed in talibus nihil novandum: quandoquidem vix certam aliquam rationem tenes.—669. *exanimis* Medic. a m. pr. mutatum rubro in—cs.—671. *O m.* Ven. *Huc m.* Goth. pr. *miseri* Wall.—672. *spes vestras* Rottend. sec. *at v. spes* Goth. sec.—674. *inductus* duo Burm. cum Goth. tert. *gerebat* Witt. *ciebant* Macrob. VI, 1.—675. *Accelerant* Montalb. et a m. pr. Gud. *Accedit* f. Franc. pro *Accedit*. Mox *agmine* Medic. a m. pr.—677. *Diffugiunt* Sprot. *sicubi concava surgunt* Witt., non infelici errore.—678. *puget* Sprot., ex interpretatione.—679. *Mutatæ* Rom. *Adgnoscent mutatæ* Sprot. *est* absit a tribus Burm. et Goth. tert.

vertit. *turbata castra*, classem, v. sup. III, 519. *magistri* 546. 562. Ascanio autem egregie aliquæ partes hac in re tribuuntur, cum ex personæ dignitate tum ex ætatis alacritate. Mox 674. *belli simulacra ciebat* Lugretianum est, ex II, 42. 324.

676—679. *diversa litora*, diversas littoris partes, ut toties alibi. *Piget lucis*, ut IV, 451 *tædet cæli convexa tueri*. *excussa p. Juno*, præclare, furor a Junone injectus; ut *deus pectore accipi* dicitur,

Sed non idcirco flammæ atque incendia vires 680
 Indomitas posuere : udo sub robore vivit
 Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
 Est vapor, et toto descendit corpore pestis ;
 Nec vires heroum infusaque flumina profunt.
 Tum pius Æneas humeris abscindere vestem, 685
 Auxilioque vocare deos, et tendere palmas ;
 Juppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Trojanos, si quid pietas antiqua labores
 Respicit humanos ; da flammam evadere classi
 Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto. 690
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,

680. *flammam* a m. pr. Medic. et Gud. *impēdia* Rom.—681. *udo* sub *peſtore* aliquot Pier. et sic pr. Hamb. *sub cortice* Parrhaf. *duro sub robore* vulgg. ap. Macrob. VI, 6, sed et ibi Thuan. vet. *udo*.—682. *Stuppa* Medic. aliique vetustiores scribunt ; et est *σύσπην*. *movens* Hugen. *lentasque* c. duo Burm., male. *lentusque carinis* Hamb. pr.—685. *Tum pater* Sprot. *bumerisque* pr. Hamb. *excindere* Medic. *abscidere* Menag. pr. Voss. pr. et Franc. (adde Romanum), ex perpetua variatione. conf. Heinf. h. l. et v. sup. IV, 425. 590. Georg. II, 23.—689. *classes* Zulich. et codd. aliquot Pier. *classis* alii duo Burm. cum Goth. tert. *classē* Wall. a m. sec. vid. ad lib. VI, 67, et hæc recte : sed et vulgatum bene.—690. *Jam p.* Parrhaf. *Teucrum tenues* Wall. *tenuis nunc res Teucrum* Ven.

680—684. Ornati versus. *vires indomitas* ex Homericō ἀκάματον πύρ. *udo sub robore*, sub materia desuper aquis injectis irrigata, *vivit* (pulchre protrahat, ignem alit) *stuppa*, qua coassatorum tignorum juncturæ stipatæ sunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii exemplo, ut ἀύτμη ap. Homer. cf. Guell. 685. Æneam reprehendebat vir doctus, quod ad preces otiosas confugit, cum auxilium navibus ferre deberet. Non me-

minerat v. 684. *Nec vires heroum infusaque flumina profunt*. Præstruendum nunc erat prodigium et causa idonea apponenda, cur imber effusus incendia extingueret.

688. *pietas* h. l. miseratio, qua miserias humanas numen respicit. Mox *letum* docte pro excidio et interitu ; et simili modo paullo post *morti*. Burmann. nimis argute : quia debebant verti in nymphas, quæ mori non debebant. Atqui de

Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.

Vix hæc ediderat, quum effusis imbribus atra

Tempeffas fine more furit, tonitruque tremifcunt

Ardua terrarum et campi; ruit æthere toto 695

Turbidus imber aqua denfifque nigerrimus auftris;

Inplenturque fuper puppes; femiufta madefcunt

Robora. Reftinctus donec vapor omnis, et omnes,

Quatuor amiffis, fervatæ a peffe carinæ.

At pater Æneas, cafu concuffus acerbo, 700

Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas

Mutabat verfans: Siculifne refideret arvis,

692. *Si merui* Rottend. fec. *dimitte* multi, vitiofe. *tuaque b. o. d.* deerat hemiftichium fec. Hamb. a m. pr. *tua meque o. d.* Vratifl.—
693. *e. nubibus* Goth. fec.—694. *tremefcunt* fere omnes codd., ut alibi. v. ad III, 648. *frefcunt* Hugem.—695. Mediceus (a m. pr.) cum aliis, etiam binis Goth. et Erf., diftinguunt et legunt: *A. terrarum; et campis* (Hugen. et campo) *ruit*. Male et jejune. Saltem, fi fic diftinguas, legendum: *et campi ruit æquore toto T. imber*. In Goth. alt. *æere*.—
696. *T. imber aquis* Hamb. alter. *aquam* Reg., ita erit: *ruit aquam*, ut *ruit* active capiatur. cf. inf. ad VIII, 63, et hoc Mafvic. exhibuit, obfervante Burm., qui codd. auctoritati obtemperare maluit. Ita *imber turbidus aqua* et *nigerrimus d. auftris* numerum fuaviorem efficiunt. In Witt. diftinctum erat: *terrarum, et campi ruit—imber, aqua denfifque n. A.*—
697. *Impleturque* Wall. *Implevitque* duo Burm. *femiufta* Heinfl. et hic prætulit; et fic Medic. aliique. vid. fup. ad III, 578.—700. *Et* Medic. et Reg.—702. *Mutabat* duo Burm. hic ut alibi. v. III, 581. *jaftans* tert. Rottend. *dubius* codex Pierian. propius ad vulgarem rationem. *verfas* Goth. tert. *Siculis refideret in arvis* ed. Ven. Cæterum diftinctionem inter *Mutabat, verfans* fultuli, ne ad orationem pedestrem res rediret. *Mutabat verfans* eft pleniore ore pro *verfabat*.

de hoc prodigio Æneas cogitare non poterat.

693—699. *sine more*, immodice. Satis illuftrarunt VV. DD. v. c. Drakenb. ad Silium XII, 449. Mihi videtur ita reddidiffe poëta obvium illud apud Aratum aliofque: ἢ κατὰ

κόσμον h. e. ἀμείρους. At Servius: *sine exemplo* interpretatur, quem fere fequuntur alii. Mox *denfis auftris* pro nimbis, quos auftri agunt: hoc imbre defuper implentur naves.

701. 702. Homericum διὰ δὲ χεῖρα μερμηριζέε. Mox *capefferet*

Oblitus fatorum, Italasne capefferet oras.
 Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 Quem docuit, multaque insignem reddidit arte, 705
 Hæc responfa dabat, vel quæ portenderet ira
 Magna deum, vel quæ fatorum posceret ordo.
 Isque his Ænean solatus vocibus infit:

703. *Italifve* Reg. *Italafve* Sprot. Sed *Italasne* pro *an I.* studiose dixit; ut I, 308 *hominsne feræne. capefferet* aliquot ap. Burm. *posceret* Ven.—
 704. *Cum* aliquot et hic ap. Heinf. *Nautis* Gud. *vates* Goth. tert.—
 706. *Hæc r. dabat.* Salebrofa oratio, fequente inprimis *Isque bis A.* Malim: *Hic* (Nautes) *responfa dabat*, dare solebat, super iis, *quæ vel—*
vel. Isque—ut jungatur: *Tum senior Nautes infit*: sed interjeçta alia ratione, *Isque*, *Is* inquam, subjeçtum est. Ita facile careas interpretum argutiis. Et est *hic* in qu. Moret. Emendationem nostram in contextum recepit Brunck. *portenderet* Sprot. *pratenderet* alter Hamb. *portenderat* Erf.—708. *Atque bis* video in vulgg. *Hisque is* Bigot. *Jamque bis* pr. Hamb. *Hisque Ænean* Wall. *inquit* duo Burm. Totus versus deerat Hugon. a m. pr.

capefferet de consilio ac conatu.

704—708. Magni poëta vim et indolem agnosce in hoc, quod rem, quam factam alius nude sine auctoritate et apparatione exposuisset, a consilio prudentis alicujus amici proficisci et ab Anchisæ umbra per somnum oblata Æneæ approbari facit; multo vero magis in eo, quod Nautæ persona utitur, cujus nomen non obscurum inter eos Trojanos fuit, a quibus Romanæ gentes originem repetebant. Fuit enim Nautia gens, apud quam Palladii cura remanserat, ortum ducens a Naute, vel Nautio, qui Minervæ Poliadis sacerdos Palladium secum Troja absportasse narrabatur. Res nota ex Dionys. Halic. VI, 69 (p.

393), et Servio ad h. I., qui Varronis de Familiis Trojanis libros excitat. Hinc *Pallas* Nauten h. l. *docuit*, ut sæpe ap. Homerum a diis artes edocti inducuntur. *unum*, quod plenius effertur: quem unum omnium maxime Pallas docuit. Nec novum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in Tiresia ap. Callim. H. in Lav. P. 123 sqq. Igitur hic Nautes *responfa hæc dabat*, quæ mox exponit: *Nate dea.* Respondit autem et interpretando vaticinatus est ea, quæ vel ira deum portenderet vel fatorum ordo posceret, ostento hoc incensarum navium. Aut *hæc* est Pallas, quæ Nautæ subjicere solebat ea, quæ is vaticinaretur. Hoc melius. Attamen in his aliquid dur;

Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur ;
 Quidquid erit : superanda omnis fortuna ferendo est.
 Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes :
 Hunc cape consiliis focium, et conjunge volentem ;
 Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
 Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est ;
 Longævofque fenes, ac fessas æquore matres, 715
 Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli
 est,

Delige ; et his habeant terris, sine, mœnia fessi :
 Urbem adpellabunt permisso nomine Acestam.

710. *ferenda est* Wall. *est* deest duobus Burm. et binis Goth. Sed talia notare infinita res est.—711. *Est mihi* Goth. tert.—712. *consilii focium* pars codd. Pier. et Burm. Doctius tamen dictum *focius consilii* videtur. *consiliis comitem* Oudart.—714. *est* abest a multis. v. Burm.—716. *est* abest et hic a tribus.—717. *Dilige* scribitur in multis etiam hic. *Delege* Wall. et deest Ven. et bis t. *habeant* fec. Rottend. *fessis* pr. Hamb.—718. *adpellabant* Gud. a m. pr. cum binis Goth. *permisso nomine* Rom. cum plerisque Pier., sed paucis ex Heinsianis. *præmisso* tert. Rottend. Sed *permisso* Medic. cum cæteris, quatenus permillum Acestæ, de suo nomine appellare novam urbem ; et si a Trojanis, qui cum Ænea venerant,

duri esse, ad sensum facile est ; itaque de v. 706. 707 cf. Var. Lect.

709—718. Adhibuit h. I. vatem poëta ex vetustiore more, quo vatum ac prophetarum ipsorumque deorum responsa non ubique futuros eventus prædicunt, verum plerumque monitis, hortatibus, consiliis continentur. Sane bene et sapienter monendo haud raro futuros consiliorum aut contrarios eventus ante oculos ponimus : idque si ἐνδοσιαῖον, magno cum spiritu ac motu

animi aliquis facit, non mirum si in prædictionem abiit. *superanda omnis fortuna ferendo* plenius quam *ferenda est* o. f. *divinæ stirpis*, nam Dardanus ex Jove natus et Electra Atlantis f. cf. sup. lib. III Excurs. VI, seu, quod forte præstat, quia mater eum ex Crimiso flumine susceperat. v. sup. 38. 39. 713. *superant qui amissis navibus* sunt quatuor crematarum navium copia. 718. *Acesta*, nota urbs Egesta et Ægesta, vulgo Segesta : quam poëta nunc ab Ænea, comitibus,

Talibus incensus dictis senioris amici.
 Tum vero in curas animum diducitur omnis : 720
 Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
 Vifa dehinc cœlo facies delapfa parentis
 Anchifæ subito talis effundere voces :
 Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 Care magis ; nate, Iliacis exercite fatis ; 725
 Imperio Jovis huc venio : qui claffibus ignem
 Depulit, et cœlo tandem miferatus ab alto eft.
 Confiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
 Dat feniore : lectos juvenes, fortiffima corda,
 Defer in Italiam. Gens dura atque afpera cultu 730

rant, habitatam, adeoque ab Ænea conditam ; qui invidendus olim in coloniis deducendis habebatur honos. Mox *Aceften* nonnulli vel ut Rom. *Acstem*, minus bene. *Acefta*, unde Segesta facta, ut sup. v. 52 *Mycena* occurrebat.—719. *accensus* aliquot Pier. et duo Heinf. *incensus* Menag. *feniore Acefte* Parrhaf. Nullus codex subjicit in fine est. Parum vero ex-polita junctura amborum verfum, qui se excipiunt.—720. *animum d.* græca ratione post Ge. Fabricium restituit Heinf. ex fuorum codd. parte, et Probo Grammat. Vulgo *animus*. Rom. Medic. cum vetustioribus aliis it. Erf. *animo*. Porro idem Rom. cum plerisque Pier. Heinf. et Burm. *deducitur*, quod hic ferri poffit ; fed alterum τὸ δὲ διὰ τὴν ἀρετὴν μετῴνους melius repræfentat. *animum d. omnem* Hamburg. alter pro var. lect., quod Heinfio arridet, non mihi.—721. *advefta* alter Hamb. a m. pr. Male. cf. Burm.—722. *facies cœla* duo Burm. et Rom. cum uno Goth. et Erf.—723. *A. et subito* Parrhaf. *voces e. tales* aliquot Pier.—724. *quondam vita* alter Goth. *vita* Rom.—726. *hic* Mentel. *veni* pr. Rottend.—727. *tandem cœlo* aliquot Pier. et pr. Hamb.—728. *nunc quæ* et *mox p.* *Nantes* alter Hamb. *vates* Montalb., quod ferri poffit ; fed idem librarii lapsus supra notatus v. 704.—729. *latos j.* Gud. a m. pr. cum binis aliis, perpetuo lapsu. *Dat f. lectis juvenum* Wall.—730. *Difer* Franc. *borrida cultu* Parrhaf.

bus, quos in Sicilia reliquerat, in eam conscriptis, conditam narrat ; v. mox v. 755 sq. ; nomine tamen non ab Ænea, fed ab Acefte, imposito. vid. Excurs. I ad h. lib.

De v. 721 sup. Excurs. ad lib. II, 8. 9. Poëtis Nox iter per cælum faciens media nocte culmen cæli tenet : ut sol medio die.

722—730. Quod non nisi Anchifæ

Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
 Infernas adcede domos, et Averna per alta
 Congressus pete, nate, meos. Non me inopia namque
 Tartara habent, tristes umbræ; sed amœna piorum
 Concilia Elyfiumque colo. Huc casta Sibylla 735
 Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia,
 difces.

Jamque vale. Torquet medios Nox humida curfus ;

731. *est* abest a Ven. et Goth. sec. *Ditis* Dorvill. *tamen antea Ditis* alter Hamb.—732. *accende* Medic. a m. pr.—733. *Amplexus plerique* Pier. et duo Heinf. *Complexus* un. Goth. sex Heinf. unus Burm. Duo alii *Complexus*.—734. *tristes umbræ* bene Heinf. cum antiquissima Pier. et suis. In Medic. a m. sec. *ve* infernum; et sic plures: *tristesque*. Ita *umbræ* de locorum inferorum altera parte cum Spencio accipienda esset. Vulgg. *tristesque*. *sed am. colorum* pr. Hamb. a m. sec., an *locorum* voluit?—736. *Nigrantum* ed. Junt. *pecudum cum* Ven.—737. *Tu* g. Goth. tert.—738. *currus* Serv. ad Æn. I, 108.

Anchisæ auctoritate inclinatur ad Nautæ suasionem amplectendam, id toti consilio condendæ colonis Trojanæ auctoritatem ac dignitatem magnam conciliat. *facies* est εἰδωλον, simulacrum. 726. Διὸς δὲ τοῦ ἀγγελὸς εἶμι, Iliad. β, 27. ω, 173. cf. sup. IV, 268. 730. *Gens dura*, vide inf. IX, 603—613.

731—737. Hujus ad inferos aditus prima femina jam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio jecerat; nunc paullo majore expectatione lectoris animum erigit. Dicas forte: quid tandem necesse fuit, ut Æneas ad loca infera, ut conveniret patrem, vocaretur, cum pater hoc ipso somnio ac viso monere et exponere ipsi omnia

illa in Elyfio docenda potuisset. Causa in promptu est: nec in viso nocturno tam amplius rerum ordo recte exponi potuisset, et excidissent tum illa omnia, quibus liber VI de descensu ad inferos inter portiores et diviniore carminis partes haberi meruit. *Averna*, forte stagna, jam ibidem vidimus v. 442 pro lucu Averno; ut *Tartarus* et *Tartara*. cf. Serv. 735. v. inf. VI, 243 sq. 737. v. ibid. 756 sqq. *mœnia* ibid. 782.

738—745. Nox ad altissimum mediumque cæli culmen erecta jam declivi via fertur. conf. v. 721. De v. 739 v. ad Georg. I, 250. Sentit Umbra orientis solis primos accessus, diluculo subeunte. Re ad

Et me sævus equis Oriens adflavit anhelis.
 Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras. 740
 Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
 Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
 Hæc memorans cinerem et sopitos suscitât ignis;
 Pergameumque Larem, et canæ penetralia Vestæ;
 Farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745
 Extemplo focios primumque arcessit Acesten;
 Et Jovis imperium et cari præcepta parentis
 Edocet, et quæ nunc animo sententia constat.

740. *tenuis* dubitat Burm., utrum ad *fumus* an ad *auras* referendum sit. Melius, *auras tenues* accipere, tamquam magis poeticum. Sic Georg. IV, 499, ubi res liquida.—741. Ordo est, ait Serv.: *Æneas deinde, quo ruis?* cf. I, 195. III, 609. IV, 561.—742. *Quo* Parrh. *Quid* multi Pier. et Burm. *te a nostris* duo Burm. et ed. Ven: *aut quisnam* *mibi te c.* Parrhaf. *c. aufert* Bigot.—743. *cineres* tres Burm. *excitat* Ven: —745. *supplex plena* Wall.—746. *arcessit* male edd. ante Heinf. *accessit* ed. D. Heinf. cum binis Goth.—747. *clari* Bigot.—748. *f. surgat* pr. Moret., ut IX, 191. I, 582., sed v. Heinf. sup. ad v. 486, ubi poetam in his variandæ orationis studiosum fuisse docet. Alibi est: *quæ sit sententia menti. Sedet sententia* VII, 611. IX, 220. XI, 551.

ad sollemnem Solis cursum et equos revocata, sentit equos Solis appropinquantés et jamjam sibi imminentes afflare se. Circensis cursus frequens spectaculum, equus equum, cui imminebat, anhelitu et spuma urgens: conf. Iliad. ↓, 380. Georg. III, 111. *sævus*, qui lucis usum eripit Umbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est. 740. Ut sup. II, 791 sq: *tenuisque recessit in auras*. In 743 rem exilem ornate efferri observa: interea ignem accendit. 744. 745. Etiam hæc ornate: Penatibus ac

Vestæ mola falsa ac thure supplicat. *Larem* nonnulli de Anchisæ umbra accipiunt; quandoquidem patrum animæ pro Laribus habitæ sunt; sed hoc argute magis quam vere; et obstat: *Pergameum L.* Alii ipsam Vestam intelligunt; quod durum esse videtur. Malim de Penatibus accipere, qui pro Lare Trojæ omnino haberi, atque ita poetæ appellari poterant. cf. similem locum sup. III, 148 sq. 176. 177. Adde II, 293 sq: et ibi Excurs. *penetralia Vestæ* pro Vesta dixit; quæ intima ædium parte; vela-

Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.

Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes. 751
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis; aptant remosque rudentisque;
Exigui numero, sed bello vivida virtus.

Interea Æneas urbem designat aratro, 755
Sortitusque domos, hoc Ilium, et hæc loca Trojam

749. *Nec m. conf. n. jura* Wall. — 751. *nec magnæ* Dorvill. *agentes* Parrhaf. probante Heumanno; atqui hoc vulgare fatis esset. Neque *laus* h. l. virtus est; sed gloria ex magna virtute et rebus gestis. cf. Burm. τὸ κῆδος. — 752. *I. t. vocant* Goth. pr. *ambessa* multi Pier. *ambusta* Rottend. tert. ex gloss. *que* abest in Voss. alt. et Wall. — 753. *Robora remigiis* Sprot. Distinctionem post *navigiis* probat Servius. Alii Codd. haud dubie melius cum Heinio: *Robora: navigiis aptant r.* Nam *reponere* est instaurare. *que* in fine abest a binis et a duob. Goth. — 754. *numeri* pr. Moret. a m. pr. — 756. *Sortitur alii. hoc exciderat* Dorvill. et Parrhaf. *hic Ilio et Franc. hoc Ilium; hæc vel hoc Ilium, hæc alii, etiam ap. Pier. Trojam* Heinf. ex melioribus, elegantius, quam vulgo alii: *Trojæ.*

ta et ab hominum aspectu intacta, servabatur. Æneam itaque cogita ad hoc ædium penetrale conversum sacra fecisse. *cava Vesta*, vel propter antiquam religionem, ut I, 292 *cana Fides*, vel quod e senioribus diis, qui jam ante *Jovis* pueri regnum cælum tenuerunt, una est. Res ex thegoniis nota. Quod poëta thuris usum heroicis temporibus tribuit, in eo suis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Iliacis temporibus*, notum est ex Plinio, *nec thure supplicabatur.* conf. Cerda.

750. 751. Ornati versus dilectu verborum. *Transcribere Romani*, ait Servius, *moris verbum est: transcripti enim in colo-*

nias ducebantur. Potius ita dicendum: qui deducendi, ex veteri in novam civitatem transcribuntur. Idem *in coloniam adscribi* dicti sunt. *Deponunt* signate, ut inutile onus. Illa vero egregia plane: *animos nil magnæ laudis egentes*, non desiderantes aut appetentes, non gloriæ cupidos, sed ingloriæ cupidos, sed ingloria et obscura vita contentos.

752—754. *reponunt* h. l. renovant, cum integris permittant. *sed bello v. v.* vim orationi addit inversio, *sed tales quibus sit vir. virt. ad bellum.*

755. 756. Cf. I, 425. Æneas sortito distribuit locum ædibus futuris. *hoc Ilium et hæc loca Trojam*, recordatione et repræsentatione ad animum veteris

Esse jubet: Gaudet regno Trojanus Acestes,
 Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
 Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
 Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos 760
 Ac lucus late facer additur Anchiseo.
 Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
 Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
 Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
 Exoritur procurva ingens per litora fletus;
 Complexi inter se noctemque diemque morantur.

759. Tum vindicavit Pier. vicino Wall. Erycina Menag. pr. in litore Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 2.—760. Fundantur Dorvill. Iliadæ Parrhaf.—761. Ac ab Heinſio revocatum e codd., alii Et, tres At. Parrhaf. late lucus s. Cum Brunckio revocavi Anchiseo: est Ἀγκίσσιον. Male in recentioribus etiam Heinſ. Anchiseo scriptum.—763. tenuerunt Vratil.—766. Complexique Franc.

veteris Trojæ, cum novam coloniam conderet, hanc pro Ilio et Troja esse vult. v. Excurs. I.

757. 758. regno, nova regni sui accessione, nova urbe. *indicit forum*. Servius: *tempus et locum designat agendorum negotiorum, qui conventus vocatur*. Cerda minus bene de convocato novo senatu: sed *forum* cum senatu junctum haud dubie ad judicia spectat. Æneas judicia constituit, rem judiciariam describit, et *patribus vocatis*, senatu lecto atque convocato, *dat jura*, ad Senatum fert de novis legibus scribendis. sup. I, 426 *Jura magistratumque legunt sanctumque senatum*; qui versus forte ex hoc nostro coaluit. Minus bene Servius.

759—761. Veneris in Eryce

monte supra Drepanum templum nobilissimum ad Trojanos conditores refertur. cf. Excurs. II ad h. l. Anchisæ autem, tamquam heroi, Flaminem cum sacro lupo constituit. *tumulo Anchiseo*: qui consecratus pro fano est. τὸ Ἀγκίσσιον. *lucus* est τὸ τέμενος. *Idaliæ* v. I, 693.

762—764. Intellige, consecrando Anchisæ facello per novem dies fuisse sacra facta: *aris factus honos*. Sup. v. 64 et 104 luctu per novem dies continuato, nono die fiebant sacra et ludi. Ita et apud Romanos *novemdiale sacrum* duplici modo dictum esse videtur, aliter in prodigiis procurandis, quod factum per novem dies, aliter in funere, nono die. Cæterum inferiarum ritum ab Æneæ

Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
 Vifa maris facies, et non tolerabile nomen,
 Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
 Quos bonus Æneas dictis solatur amicis, 770
 Et consanguineo lacrimans commendat Acestæ.
 Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,

767. *Ipsæ j. m. ipsæ, q.* quatuor Burm., et sic ap. Nonium.—768. *no-*
men. Adeo fluctuat criticorum opera in multis, ut, quod alter reposuit, al-
 ter rejiciat, rejectum alius reducat. Quo ipso apparet, nihil magis
 improbandum esse quam temerariam lectionis mutationem. Vulgo
 editum est *numen*: quod explicationem commodam non habet. Heins. e
 Nonio et Medic. a m. pr. reposuerat *nomen*. Verendum quidem est, ut
 hæc lectio ad epicam dignitatem adspiret; sensum tamen habet expedi-
 tum; mare, cujus antea ne nomen quidem ferre poterant, mare adpectu
 et dictu intolerabile visum. Nec quicquam melius suppeditant membra-
 næ. Nam quod in utroque Hamb. adscriptum pro var. lect. vel *lumen*,
 perperam factum. Romanus: *non t. cælum*; sic et Parrhaf., quod per se
 bonum sensum habet, modo memineris cælum esse tempestatem, cujus,
 puto, navigantium plurimum interest, hoc tamen loco id non quæreba-
 tur. Burm. revocavit *numen*, quod ferrem, modo explicationem ille sub-
 jecisset. Videtur sane lectio: *numen*, aliquid reconditi habere; sive ta-
 men ad Neptunum ac deos marinos trahi velis, sive ad fata, vaticiniis et
 auguriis monstrata, et ad fortunam, statum, conditionem per illa destina-
 tam, referas (uti v. c. III, 363 *cuncti jussurunt numine divi*; jam autem su-
 pra fata accusant, tamquam dura et crudelia); neutrum cum loci sententia
 comparatum satis idoneum esse comperies. Cum itaque versetur in
 voce tot librariorum ludibriis obnoxia, *nomen, numen, lumen*, Heinsium de-
 ferere nolui, quem et Brunck. recte sequutus est, reduxique adeo *nomen*.
 —769. *omnesque Ven. proferre* Sprot.—770. *affatus a. tert.* Rottend.
 a. m. sec.—771. *lacrimis* Menag. pr. *Acesti* sec. Rottend.—772. *ag-*
nos Medic.

Æneæ parentali sacro repetie-
 runt vulgo Romani, ut intelli-
 gas ex Ovid. Fast. II, 543 sq.
creber primitiva vi, increfcens.
Crebrefcunt opiata auræ sup.
 III, 530. Ad totum locum
 confert Valer. Flaccum lib. I,
 312 sqq. Pomponius.

767—769. Egregie ad hu-
 mani animi levitatem et incon-
 stantiam! *nomen* ut ne au-
 Tom. II.

ditu quidem tolerabile esset.
 vid. Var. Lect. Mox *lacri-*
mans bene ex persona pii Æneæ.
Consanguineus autem est ejus-
 dem gentis. cf. Burm.

772. *Eryci* tamquam heroi
 v. sup. 392. 402. 412 sqq. et
 Exc. II. *Tempestatibus.* Nota
 res vel ex Horat. Epod. 10
 extr. conf. Cerda h. I. et sup.
 III, 120 *Nigram Hiemi pecu-*

R r

dem,

Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funem.
 Ipse, caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
 Stans procul in prora pateram tenet, extaque falsos
 Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit. 776
 Prosequitur furgens a puppi ventus cuntis.
 Certatim focii feriunt mare, et æquora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis

773. *Cædi* Parrhaf., sed vid. Burm. *solvitque* Bigot. cum Goth. tert. *funem* bene cum Pier. recepit Heinf. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte. —774. *tonsat* Franc.—775. *Trans procul* Longobard. Pierii. in *proram* alii ap. eundem, et Spröt. Tandem codicum pars ap. Pier. Heinf. Burm. cum pr. Goth. *Stans celsa in puppi*. Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, ubi κατὰ πρύμνης víctima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et similiter sacrum diis marinis fit sup. III, 527. add. Hymn. in Diofc. (XXXI) 10. Sed Burmannus ex hoc aliisque locis repetitum id ipsum esse censet; secundum Heinfsianam observationem de studio Virgiliano talia variandi. v. ad Ecl. V, 37. sup. ad v. 486. *pateras* ed. Ven.—776. *Proicit* vel *Proicit* fere codd.; defendit hoc et h. l. Benedictus. cf. ad v. 238. *jam vina* Wall. *liquentia* Hamb. sec.—777. Hunc versum sequenti subjiciunt Mentel. et Gud.—778. *æquore* Exc. Burm. *vertunt* Rottend. sec. Goth. sec., ut alibi quoque.

dem, *Zephyris felicibus albam* mactat. 773. λύσασθαι τὰ πείσματα v. c. Orphic. 1239 et al. cf. sup. III, 639. 667. *ex ordine*, simpliciter pro deinceps, καδεξῆς, ἐφεξῆς. Georg. III, 341 *Sæpe diem noctemque et totum ex ordine mensem Pascitur.* cf. Georg. IV, 507, et inf. VII, 139, ut priore re expedita continuo ad alteram progressi sint. Certe viri docui subtilitate in ἐπισχεσῶ interpretando hic nil profeceris. Etiam Serviana ratio nimis docta, *Jubet cædere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium.*

774—778. Sollennis sacrificandi mos pro secunda navigatione. conf. Cerda. Prævit Apollon. IV, 1595 sqq.

tonsæ olivæ, ut *tonsa corona* sup. 556, ornat epitheton; nam, dum corona fit, olæ frondes decerpi, eamque tonderi necesse est. Servius et hic nimia cum subtilitate *contam, minutis frondibus*, interpretatur. Salmasius diversos vocis usus miscet, ut solet. Cur tamen *oleagineam* coronam poëta nunc memoret, non exputo. Quod stat in prora (forte quia sub discessum e portu, cum alias in puppi sacra fiant) et totum sacri ritum ex h. l. tenebis: est enim classicus in hoc sacrorum more. *Porricit*, cf. sup. v. 238, vocab. sacrum ac proprium.

779 sqq. Quod in historica narratione simpliciter extuleris;

Adloquitur, talisque effundit pectore questus : 780
 Junonis gravis ira, nec exsaturabile pectus,
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis :
 Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla ;
 Nec Jovis imperio fativæ infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedisse nefandis 785
 Urbem odiis fatis est, nec pœnam traxe per omnem
 Reliquias : Trojæ cineres atque ossa peremtæ

780. *effudit* tres Burm. *p. voces* Zulich. cum Goth. sec., facili lapsu.
 —781. *nec exsaturabile* Heinf. *reposit* ex Medic. cæterisque omnibus
 etiam Pierianis, qui vel *nes* vel *neque exs.*, uno Montalb. excepto, exhibent.
nec insaturabile Ven. vulgg et *inexsaturabile*. Displicet vero *pectus* post *pec-*
tore. Jo. Schrader. conj. *numen*. —782. *ad omnes* expressum in Servio.
 —784. *fativæ* Rom. Medic. cum aliis, et sic majorem vim inesse Pie-
 rius censebat. *fativæque* *invieta* pr. Mentel. pro var. lect. —785. *excidisse*
fragm. Vatic. cum pr. Moret. a m. sec. et. pr. Rottend. ac Parrh.; hoc
 forte magis placet, quia potentius. Alterum tamen librorum auctoritas
 defendit; habendumque adeo voc. *exquisitius*. —786. *nec p. traxe per o.*
 Hanc ex Rom. et aliquot aliis codd. firmatam a Pierio et Ge. Fabricio
 lectionem Heinsius merito retinuit. Vulgo *traxisse*, ut in Mediceo quo-
 que a pr. m. Cumque ita versus laboraret, *nec* omissum; alii in alium
 locum adscripserunt; Parrhaf. *omisit est*; duo etiam *transisse*, nova cor-
 ruptela. *nec p. exiisse* Sprot. *rexiisse* Puget. Cæterum scribitur *traxe*,
traxse, *traffe*; *fragm.* Vatic. *traxere*, et obducto *re* superfer. *isse*. Inter
 edd., Aldd. pr. *traffe* habebant; cum Egnat. inductum *traxisse* a Nauge-
 rio. Porro *per omnes* R. Gud. et Menag. pr. Erf. —787. *parenta* duo
 Burm. *parentum* qu. Moret.

ris : secundo vento Cumas de-
 feruntur Trojani : id nunc poë-
 ta inde ad f. libri ornat deo-
 rum interventibus ac consiliis ;
 quibus tempus hoc tanto magis
 nunc indigebat, quo minus
 alias intelligi potuisset, cur Ju-
 no nullam novam nunc moram
 accessui in Italiam injiceret.

780—784. *effundit p. q.* En-
 niana formula. cf. Cerda. Ad
 781 comparant Callim. in Del.
 106 sqq. 221, nescio quam
 bene. Junctura durior seqq.

vers., in pedestri oratione vix
 tolerabilis, epicam gravitatem
 habet. 783. *pietas* sc. *Æneæ*
 in illa placanda, v. c. sup. III,
 547. *fativæque infracta quiescit*,
 ornate pro, *infringitur, flecti-*
tur, cum videat, fata a se in-
terverti non posse. cf. XII,
 793 sqq.

785—788. *urbem media de*
gente Phrygum, media ex Troa-
 de, *exedisse*, confecisse, perdi-
 disse, excidisse; nihil amplius.
 Argutantur Serv. et Cerda.

R 1 2

Cur

Insequitur. Caussas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
 Quam molem subito excierit. Maria omnia cœlo
 Miscuit, Æoliis nequidquam freta procellis, 791
 In regnis hoc aufa tuis.

Per scelus ecce etiam Trojanis matribus actis
 Exussit fœde puppis; et classe subegit
 Amissa focios ignotæ linquere terræ. 795

788. *ciet* Zulich. pro var. lect., *sit an* Hugén. *fureros* Medic. a m. pr. —789. *testis* L. *tu nuper* Ven. —790. *Quam subito molem exc.* Oblong. Pier. *Quam m. exc. subito* alii Pier. *excierit* Rom. *excierint subito* Ven. —791. *nequidquam* fragm. Vatic. —792. *bœc tres* Burm. cum Goth. *sec. hoc causâ* alter Menag. Forte. ait Burm., pro *bœc' aufa*. Quid tamen sollennius, quam librariorum tali sonorum geminatione peccare? —793. *Per scelus* Pier. et Heinsf. e melioribus. adde fragm. Vatic. et cod. Vatic. laudatum Benedicto. Vulgo: *Prob scelus!* variatione et alibi obvia. v. Heinsf. ad Ovid. Ep. X, 6. Sed *Per scelus Exussit* qui jungunt, non vident duriter dici: *matribus actis* simpliciter, pro *in furorem actis*. Malim: *Per scelus actis*, uti *per omne nefas* aliquis ruere dicitur. In Goth. sec. *In scelus*. —794. *Excussit* aliquot Burm. cum Medic. a m. pr. et Gud. a m. pr. *f. naves* Sprot. *peregii* alter Menag. —795. *A. bos focios* Sprot. a m. sec. *ignota l. terra* Medic. Gud. a m. pr. et Mentel. pr. cum Rom. et parte Pier. librorum. Minus bene, et ex vulgari ratione.

Cur vero *mediam gentem*, vulgus h. l. ac vilem plebem interpretetur Burm., non assequor. *Reliquias*, Trojanos urbe capta superstites, *traxe per omnes pœnas*, omnibus calamitatibus ac malis versasse, jactasse; ut duci, agi, per ultima, per cuncta supplicia dicitur. *Trojæ cineres atque ossa percmtæ* *Insequitur* graviter dictum; classis vero conflagrationem maxime respicit. 788. *caussas* cf. sup. I, 8 fqq. X, 62 fqq. 89 sq. XII, 791 fqq. cf. Excurs. I* ad lib. I et Excurs. II ad lib. XII.

789—792. v. sup. I, 50 fqq. *molem* h. e. tempestatem, et *miscuit* v. ibid. v. 133. 134. *Jam cœlum terramque etc.* in *regnis tuis* vid. ibid. 138 fqq. 793—795. *Per scelus actis matribus* Tr. in *scelus*, pro vulg. ad *scelus adactis*. v. V. L. *ignotæ* simpl. in aliena terra respectu Italiæ, quo tendebant. Mox *Laurens T.* doctus, qui Laurentinos agros, adeoque veteres Laurentes attingit; et 797 *dare vela tibi per undas*, novum hoc; *dantur proprie vela ventis*; nunc ea Neptuno quasi creduntur; aut *tibi est* græco

Quod superest; oro, liceat dare tuta per undas
 Vela tibi: liceat Laurentem adtingere Thybrim:
 Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
 Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
 Unde genus ducis. Merui quoque; sæpe furores
 Compessi et rabiem tantam cœlique marisque.
 Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
 Æneæ mihi cura tui. Quum Troïa Achilles
 Exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
 Millia multa daret leto, gemerentque repleti
 Amnes, nec reperire viam atque evolvere possêt
 In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ego forti

797. *sibi* alt. Hamb., nullus *tuas*: quod quantum malim lectum! *Laurentum* Wall. *tingere*, *erasa ad*, Dorvill., et sic a m. pr. fragm. Vatic. —798. *Si c. rogo* Erf. a m. pr. *dent hæc Ven. dent mihi* Hugén. et Zulich. *numina* Bigot. *m. fata* Wall. a m. pr. v. Burm. —799. *Cum pr. Moret. hoc* Witt. *addidit Ven. edidit atque alter* Hamb. —801. *metui* Hortens. legebat. v. Burm. —803. *minus* Sprot. *Sanctum* fragm. Vatic. at mox *Xantus*. —804. *Troica* al. et hic. —805. *immitteret* fragm. Vatic. et aliquot Pier.; ex interpret. *muro* ed. Ven. —806. *darent Rom., male*. —807. *revolvere* duo Burm. cum Medic. Pierii. *viam qua ev. p. Augustin. de Grammat. ap. Burm. Iliad. φ, 219 Xanthus ἔδὲ τί πη δύναμαι προχέειν ῥόν εἰς ἄλλα διὰν Σπεινόμενος νεκύεσσι. possit multi, vitiose. passiva Ven.* —808. *In m. jam* X. Montalb.

græco more, per te, σοὶ pro
 διὰ σὲ, tua opera, quantum per
 te licet.

800—802. Fas omnino est,
 te confidere, mare iri placatum
 et tranquillum. Venerem mari
 ortam, Ποντίαν, Ἀναδυομένην,
 quis nescit? Fabula est ex cof-
 mogoniis veterum servata, sed
 a sequioribus miros in modos
 interpretatione variata. sæpe.
 Atqui semel, inquis, tantum

lib. I, 125 fqq. Recte, repo-
 nit Burmannus, sæpe hoc fieri,
 à poëta tamen prætermitti po-
 tuisse. Quid vero? exciditne
 locus lib. III, 192 fqq. et V,
 10 fqq.?

803—811. Respicit Iliad. v,
 pugnam Achillis cum Ænea v.
 79 fqq., quem subducit victo-
 ris manibus Neptunus v. 290
 fqq. Mox et Hectore ab
 Apolline evocato cædes et fuga
 Trojano-

Congressum Ænean, nec Dis nec viribus æquis,
Nube cava rapui: cuperem quum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ. 811
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle
timorem.

Tutus, quos optas, portus adcedet Averni.

Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæret;

810. *rapui* lectio est Medic. et alior. Heinf. et Pier. At *eripui* Rom. cum altera familia; et *ripui* superaddita e fragm. Vatic. Sed alterum doctius pro poeta. *c. cum evertere* Gud. et Wall. *cuperem convertere* Franc. *cupèrent cum* fragm. Vatic. *ab uno* Menag. pr.—811. *perituræ* fragm. Vatic. Medic. a m. pr. et Dorvill., proclivi lapsu. Sed alterum folleenne. Laudat Burm. not. ad Ovid. XI Met. 215.—812. *restat* aliquot Pier. cum Erf. *præstat* tres Burm., ut alibi eadem varietas. *mibi persta* Goth. pr. *timorem* invexit Heinf. ex Medic. et binis aliis; accedunt Franc. recens et jejunus cœdex, ed. Ven. et, ut nunc video, fragm. Vatic. At Romanus et cæteri, cum tribus Goth. et edd. vulgg., *timores*, quod mireris joco dejectum. Nolui tamen iterum novare.—813. *Tutos* sec. Rottend. *Tutus equos* Dorvill. *accedit* Rottend. pr. a m. pr.; hoc idem in Medic. extare, Spenciùs testatur et firmat: Foggin. edidit *accedet*. Cæterum mirum Servii acumen: “*Portus accedet*. Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quæ ait: *liceat L. accedere Tybrim*.” Arguatur quoque Spenciùs, qui Veneris precibus, ut ad Latium accedat (v. 797), non satis convenire queritur accessum ad Cumas.—814. *U. e. tamen a*. Ven. et ed. Ven. 1472, non male, meo iudicio. Heinf. conj. *Unus erit, tanto a. g. g. quæres*, parum feliciter. *quæret* jam dudum ante Pier. et Henricopetri a Venetis, inde a Naugerio, qui sic emendavit, editum est. Vulgo præter Menag. alt. et Ven., quos Burm. laudat, omnes codd. *quæres*, ut non ad Æneam, sed ad Venerem referatur.

Trojanorum fit versus urbem, parte fugientium in Scamandrum seu Xanthum acta; unde pugna Achillis cum ipso Scamandro Iliad. φ. *impingeret a. m.* forte ex *ἐμπλήσσειν*. Imitatur locum Stat. VII, 28. conf. Iliad. φ, 294. 295. *gemen- tisque repleti Amnes etc.* Iliad. φ, 7 sqq. 218 sqq. *amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 307 sqq. *nube cava* v. Iliad. v, 320 sqq. *cu- perem cum etc.* cum tamen Trojanos exosus essem; ut fuit Neptunus inter infesta Trojæ numina. v. ibid. 34 et 313 sqq. (cf. Æn. II, 610 sqq.). Causam iræ enarrat idem φ, 446. sqq., unde h. l. *perjura*, a perjuro Laomedonte, mercede, ob muros exstructos ab eo exacta. 812—815. *portus Averni*, Cumas, lib. VI, 2, adeoque Italiam. *Unus*, Palinurus; cf.

Unum pro multis dabitur caput. 815

His ubi læta deæ permulfit pectora dictis :

Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.

Cæruleo per summa levis volat æquora curru.

Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti 820

Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.

Tum variæ comitum facies; inmania cete,

817. *auro* omnes scripti Pier. et Heins., nisi quod in Hamburg. pr. vulgatum voc. *curru* pro div. lect. adscriptum, et in Ven. recentissimo legebatur, *f. e. genitor curru*. Laudat quoque *curru* Burn. ex Witt. et nos ex Goth. pr. Sed facile intelligitur *currum* esse interpretamentum *auro*, h. e. currus aurei. *Aurum* pro eo dici, quod ex auro factum est, Heins. copiosius quam velis adstruit; desiderat tamen Burn. exemplum, quo *jungere auro* recte dici probetur. Nihil vidi subtilius; quasi *jungi auro* cum offendere debeat, qui *tegi auro* VII, 279, *nodari in aurum* IV, 138, *armari auro* III, 517, *Χρυσὸν δ' ἀβροῦ ἔδωκε πρὸς ἄρσενος* et similia probaverit. Idem vir doctiss. *Fingit equos auro* (quod non Latinum est; nam equum fugit magister domando ac docendo), vel *equos auro*, ut *abiete puppes* accipit. Sed et ipse Heinsius, cum a Beda *f. e. auri* laudatum sit, in hoc inclinabat, ut *auris equi* intelligeretur. Nemo nostrum est, qui non interdum in tales tricas incidat, quas sibi ipse induit.—818. *loris* pro *feris* Exc. Burn. que aberat a Reg. *perfundis* Parrhaf.—819. *Cæruleum* Medic., sed a m. pr. *æquore* Goth. pr. *curru* Hugon. et Erf.—820. *tumulusque* Menag. pr. *sonanti* quatuor Burn. cum Goth. sec, at hoc minus poeticum. Nec argutandum in eo, quod in aquis rotarum strepitum nemo exaudiat; est proprium ac perpetuum epitheton rotarum. *tonantis* Hugon.—821. *equis* Sprot. et Medic. a m. pr. Idem a m. sec. *fugiantque ex æthere n.*

cf. mox v. 833 sq., quod epifodum nunc præstruit! idem *unum caput* v. sq. Male Serv. hoc ad Misenum refert; qui nec in navigatione periit, sed accessu jam ad Cumanum littus factus.

816 sqq. Qui sequitur locus, ex ornatissimis est, exemplo haud dubie in priore parte Homeri, Iliad. v, 123 sqq., qui tamen plus sublimitatis habet, in cæteris alterius Græci

poëtæ, expressus. Omnino hoc poëtis sollenne, deos marinos inducere monstris marinis alludentibus circumdatos navigantibus conspectos. *auro* jugo aureo. v. Var. Lect. *feris* pro equis. v. II, 51. ad v. 819 sq. cf. sup. I, 147. 154 sqq. v. 822. *Tum variæ comitum facies*, exquisitius quam comites varia facie et adspectu; nam *cete*, belluæ marinæ, in comitatu Neptuni aliorumque deorum

Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Nesæe, Spioque, Thaliaque Cymodoceque. 826

Hic patris Æneæ fuspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.

823. *Glaucique* alter Hamb. *Ionius* Rom. male. al. *Inoius*. Γλαύκω χορός, Ἰνώος τε Παλαίμων.—825. *tenet* Medic. cum multis al. At melius *tenent* Roman. *Milite* Rom. et Medic., male; est Μιλίτη. *Panopeia* v. duo Burm. et hic; at est Πανόπηα. cf. sup. 240.—826. *Niseque*, *Nisseaque*, *Niseque*, *Nisee*, *Niseo*, *Niseæ*, *Niseis*, *Nisseæ* *Espioque*, *Nise* *Espioque* —*Tbologue*—*Ghimoëque*, aberrat. Versus conversus e gr. Νησαίη Σπυιώς τε Θάλεια τε Κυμοδόκη τε. Idem jam Ge. IV, 338 lectus.—828. *prætentant* alter Hamb.—829. *intendi* in b. Medic. a m. pr., quod Heinsius non esse de

deorum marinorum; Proteo quidem proarmentis ea pascente Odyss. γ, 448 sqq. Georg. IV, 430 sq. 823. 824. Deos marinos omnino designat, quorum principes *Glaucus* ac *Phorcus* cum *Melicerta*. conf. sup. v. 240, et Georg. I, 437. *Glauci chorus*, ut *Phorci chorus* sup. v. 240 et ap. Plin. H. N. XXXVI, 4, f. 7, qui hunc locum animo habuisse videtur, a Scopis factus mare in æde Neptuni: *Neptunus ipse et Thetis atque Achilles, Nereides supra Delphinos et cete et hippocampus sedentes item Tritones chorusque Phorci et pristes, ac multa alia marina; omnia ejusdem manus, præclarum opus etiam si totius vitæ fuisset. senior*, ut omnes omnino dii marini, quod docent theogoniæ, a philosophicis primum rationibus ductæ, quibus rerum origo ab aqua petebatur. *Inous Palæmon* Me-

licerta Inus f. v. Georg. I, 437. *Phorci exercitus*; deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 hujus libri. Alioqui ad Phocas et belluas marinas referam. v. Val. Fl. III, 727. 825. 826. cf. Georg. IV, 338 sqq., unde v. 826 huc translatus. *Melite* apud Homer. Iliad. σ, 42 et Hesiod. Theog. 246 inter Nereides occurrit. De *Panope* cf. sup. ad v. 240. Forte in hoc deorum marinorum recensu Maronis doctrinam Æschyli Γλαύκος Πόρτιος instruxerat. Ipsum autem Phantasma deorum marinorum et monstrorum circa navem ludentium petitum est ex Apollon. IV, 930 sqq., ubi navem e Planctis liberat Thetis cum Nereidibus.

827—839. Potest obscurum esse, cum v. 777. 778 jam vento secundo navigaverint, quid nunc novæ rei consequuntur

Una omnes fecere pedem; pariterque finistros 830
Nunc dextros solvere finus; una ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt sua flamina
classem.

de nihilo putabat: ita enim folere in abundare. Laudat: *meditari in prælia, inferri in hostem* etc. Sed, ut hæc locum haberent, deberet a poëta scriptum esse: *vela intendi in brachia*. Porro Dorvill. *extendi br.* Romanus: *br. remis*, cum Oudart. Sed manifesto librarii errore; forte ex v. 136. —830. *omnis Rom.* —831. *f. manus Goth. tert. a m. pr.* —832. *flumina* ambo Menag. cf. mox v. 843.

tum sit, inprimis cum Neptuni per mare investio tranquillum mare et serenum cælum effecisse narrata sit v. 820. 821. Nihil puto aliud v. 829 sqq. declarari, quam in summa maris cælique tranquillitate ventum jam ante secundum increbuisse, eoque factò nunc solis velis navigasse Trojanos, remisque otium fecisse. Itaque in omnibus navibus nunc mali attolluntur, vela intenduntur. *intendi brachia velis*, de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione lib. I, 126 constat; et duplicem poëtæ esse in his verbis structuram: *vela intendere antennis*, et, *antennas intendere velis*, factis notum est; ut nolim hic turbas factas. 830. *Una omnes fecere pedem*. Copiosis virorum doctorum ad h. l., inprimis Guellii, et ad Catullum, Lucianum et al. disputationibus agitata dictio. Nunc vulgaris est illa observatio et satis constat, *pedes* et Gr. *πόδες* nautis dictos funes, quibus inferiores veli anguli, forte et ipsi interdum *pedum* nomine declarati, puppim versus adducuntur; et vento quidem secundo a puppi

spirante, ad utrumque latus adducti, vela ad ventum excipiendum expandunt, ut *utroque pede* currere diceretur navis; sic et ap. Apollon. II, 932 *velum ἐς πόδας ἀμφοτέρους* intenditur; sin ventus, etsi secundus, obliquus tamen esset, vel modo a dextra modo a sinistra spiraret, *uno pede* seu fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac modo ab illa parte explicant. v. Catull. IV, 21. Plin. II, 47 f. 48. *Facere autem pedem*, ut *facere vela*, expedire, parare. Fundus rei in Homero Odyss. x, 32 *Αἰεὶ γὰρ πόδα νῆος ἐνώμων* quem de velis accipiendum esse vix dubites, cum Æoli beneficio naviget; vide ibi v. 25 sqq. Hoc loco ventum variante impetu oblique incidisse, illa declarant, quæ declarandi causa adjecta: *pariterque*, nunc *sinistros*, nunc *dextros solvere*, et intenderunt, *finus* velorum; quod dum faciunt, etiam antennam inflecti necesse est: *una ardua torquent Cornua detorquentque*. Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classem; donec sub noctem recte a puppi flare incipiunt, sec. v.

Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
 Agmen: ad hunc alii cursum contendere iussi.
 Jamque fere mediam cœli Nox humida metam 835
 Contigerat; placida laxarant membra quiete
 Sub remis fusi per dura fedilia nautæ:
 Quum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris
 Aëra dimovit tenebrosum, et dispulit umbras,
 Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 Infanti; puppique deus confedit in alta,
 Phorbanti similis; funditque has ore loquelas:
 Iafide Palinure, ferunt ipsa æquora classem;

834. *ad huc* Goth. pr. et Hamb. pr. a m. sec. *curfu c.* Oudart. et ed. pr. *cursum deducere* Hugen. et Zulich.—836. *laxarant* Heinf. cum melioribus post Pier. retinuit, alii *laxabant*: et sic Ald. pr., at a Naugerio mutatum in *laxarant* ed. 1514. Dorvill. *laxabat*, ed. Ven. *lassarant*, Zulich. *rex laxat*. Porro alter Hamb. a m. sec. *placidi. l. m. quieti*, et Bigot. *placida—quieti*.—837. *fessi* Dorvill. *dira* Ven.—838. *dilapsus* et hic aliquot. *demissus* Wall.—839. *demovit* Zulich. *dimofit* Sprot. Mox *d. auras* pr. Hamb. pro var. lect.—840. *tristia somnia* alii cum præstantiff. Mediceo, quod ab Heinsio in *somnia tristia* mutatum nolim, cum et minus suave sit auri et codicis Romani lectio ea sit; Heinsius vero Medicum exemplar sequi maluerit.—842. *Forbantis* aliquot Pier. *fundit* Heinf. post Pier. cum melioribus. Alii *fudit*. Tum *querelas* Bigot. *voce querelas* Dorvill. et Goth. tert.—843. *f. sua flamina* Colot. et Medic., hic quidem jam correctoris manu notatus. Repetitur ex v. 832. *puppem* Ven.

844. *Æquatæ spirant auræ.*
 833. De *Palinuro* Iasi f. memorat, quippe in fabulis Italicis nobili. v. Excurs. VII. *agmen*, ut poeta, de classe, quam ducit Palinurus. Mox v. 835. Noctem deam curru vectam cogita. v. Excurs. II ad lib. II. *meta*, pro summa, celsissima parte, in vertice ex-

li. 838 fq. Somnus opprimit gubernatorem Palinurum: hoc ut poeta ornavit. vid. Excurs. VIII.

840—846. *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod notandum propter alia loca. *Phorbantem* forte ex Iliad. ζ, 490 petiit poeta. De cæteris v. Excurs. VIII. 844. 845.

Æquatæ

Æquatæ spirant auræ : datur hora quieti :
 Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
 Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur :
 Mene falis placidi voltum fluctusque quietos
 Ignorare jubes ? mene huic confidere monstro ?
 Æneam credam quid enim fallacibus austris, 850
 Et cœli toties deceptus fraude sereni ?

845. *sopori* Zulich. pro var. lect. — 846. *tua munia* Goth. sec. et Erf. — 848. *Mene maris* Goth. sec. *placidum voltum* aliquot Pier. *vultus* alter Hamb. et Exc. Burm. — 849. *I. velis* Zulich. pro div. lect. Hunc et seqq. duo versus Acron Ge. Fabricii ad Horat. l. 5 contraxit in unum, memoriæ vitio : *Mene huic concedere monstro Æneam toties deceptus (deceptum et ante, confidere, Schol. Cruqu.) fraude sereni.* — 850. Donatus legit : *quid enim fallacius austris. Et cœlo ?* Debebat saltem distinguere : *Æneam credam (quid enim fallacius ?) Austris Et cœlo ?* Pro *austris auris* Roman. Medicæ cum aliis Pier. et Heinf. ac Burm. Idem et Servius in interpretatione exhibet, et Pompon. Sab. Sed alterum Donatus. Ge. Fabricius h. l. inter obscurissimos habebat. — 851. *Et cœlo* codd. Pier. et Gifan., item Donat. cum Serv. v. ad v. præc. Ita *fraude sereni* jungendum, ut *serenum* pro *serenitate* dictum sit. v. Burm. *sereno* aliquot Pier. et Gud. a m. pr., sed conf. inf. v. 870.

Æquatæ auræ, opp. *vento obliquo*. v. sup. ad v. 830, et IV, 587. *furari* exquisitius quam subtrahere, subducere. κλέπτειν.

847—857. Comparant Lucret. II, 556—559. *vix attollens lumina*. Bona Servii nota : “ *numinis præsentia prægravatus ; nam et sequens ejus oratio turbata est ; quod et semiplenæ indicant elocutiones.* ” Recte utique. *Mene jubes ignorare* (pro vulgari : nosco illud, fati notum mihi est) mare placidum, h. e. quam facile illud turbetur. *mene huic con-*

fidere monstro ? mari, quod, inquit Donatus, decipit multos, infido ingenio, et repente mobili. Sane hunc vocis usum ita paullo insolentiorum videri non nego. Malim ipsam hanc maris insolitam tranquillitatem, subdolan tamen et infidiosam, per *monstrum* declaratam putare. *quid enim male* Serv. quidni ? cur non ? Sane sic alibi ; ut in illo : *quid enim ? concurritur hora ;* sic accipi potest ; sed e contextu. At h. l. est *quomodo vero ?* vulgaris ordo esset : *quid enim ? τί γὰρ ? Æneam credam fallac. austris ?*

et

Talia dicta dabat, clavumque adfixus et hærens
 Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce deus ramum Lethæo rore madentem, 854
 Vique soporatum Stygia, super utraque quassat
 Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.
 Vix primos inopina quies laxaverat artus:
 Et super incumbens, cum puppis parte revolsa,

852. *Talia dictabat* Mentel. pr. *clavoque* Medic. a m. pr., dum librarius ad proximum *adfixus* referret; sed *clavumque* ad *amittebat* retrahendum. *adfixus*, *adbærens* Goth. sec.—853. *Numquam* pr. Hamb. a m. sec. *admittebat* alter Hamb. *sub a. ferebat* Goth. sec.—855. *Utque* Rom. *quassant* Medic. a m. pr.—856. pro *cunctanti* Burm. conj. *luctanti*, sed quidni et illud bene dictum sit et exquisite? *Cunctatur*, qui resistit, non vult cedere, reluctatur, v. c. Ge. II, 236 *Spissus ager: glebas cunctantes erassaque terga Exspecta*. cf. inf. VI, 211 de eo, qui sensim sensimque inflectitur; invitus tamen et reluctans: XII, 940. Pro *natantia*, *lactantia* Dorvill. Debebat saltem: *cunctanti luctantia*, vel *nutantia* l. s. *nutantia* Goth. sec. Utrumque cum metri vitio. Hæret iterum Burm. in *solvit*: quid est, *lumina solvere*? et conjicit: *condit* vel *claudit*. Sed vigilantis oculi sunt *intenti*, inprimis h. l. Palinuri, qui in cælum sublatos oculos habebat v. 853. Igitur remissi illi, et a somno allabente relaxati *solvi* dicuntur; ut de somno perpetuum hoc, *membra, corpus, lumina ab eo solvi*. Etsi idem alio rem contemplandi modo *devincire, alligare, corpus* non minus recte dicitur.—857. Vitiose e Burm. ed. legebatur et interpongebatur: *Vix—artus Et super incumbens, quum puppis p. r.*—858. *Vix laxaverat—et projecit* exemplo et auctoritate non caret; cf. ad III, 9, etsi mollius erat: *Vix laxaverat artus: Ut—projecit.*

et c. h. e. et quidem, qui toties deceptus sim etc. Mox 852 ex Odyss. γ, 281 translatus est, unde de Phrontide Palinurus adumbratus est.

854—856. Cf. Exc. VIII. *ramum* proprie accipito. cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355 sqq. et poterat in id phantasma facile incidere poetæ ingenium, quia

usu loquendi somno natura humida tribuitur, forte ab noctis roscido aëre ducta. cf. sup. ad I, 691. 692. III, 511. Aspersione aquæ Lethææ *solvuntur*, laxantur, oculi somno illabenti obnixi et intenti. *Cunctari* poetis dicitur, qui resistit, reluctatur. *natantia*, nota nunc elegantia. v. Ge. IV, 496.

857—861. *Vix laxaverat—et projecit*, poetica structura, ab Homero

Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequidquam sæpe vocan-
tem. 860

Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat;
Difficilis quondam, multorumque offibus albos;
Tum rauca adfiduo longe sale faxes sonabant: 866

860. *voce vocantem* Colot. Medic. et Moret. sec.; eadem varietas alibi et supra hoc ipso libro.—861. *ad auras* Heinf. cum melioribus. Alii *in a.*—862. *setius* scribunt Medic. et alii vetustiores. v. Heinf. Etiam Benedictus in ed. Junt. 1520 codicum auctoritate et metri lege eam scripturam defendebat. cf. sup. ad Ge. II, 277. *setius* Rom. *non segnius* aliquot ap. Burm. cum Goth. tert., perpetua varietate. *non serius* Bigot. *æquora* alter Hamb. cum Witt., non indocte, per *æquora. æ. navis* Sprot. —864. *scopulis* bini a m. pr. cum ed. Genev., *facili lapsu. aveſta* bini alii Burm. *adducta* Ven.—866. *tonabant* Zulich. a m. pr., sed *sonabant*, Burm. inquit, requiritur, ut *sibilans littera repetita exhibeat maris stridorem*. Argute satis. Malim hanc causam reddere: *Sonare* est vocab. pœtis sollenne de fluctibus, etiam si scopulis allisi fragorem edunt gravissimum: quidni igitur pœtæ eam vocem et hic relinquamus; etsi alias non minus recte *mare, fluctus, scopuli* tonare dicuntur.

Homero petita, pro cum projecit (scil. Somnus Palinurum). *Cum puppis parte*, bene Servius: pro œconomia, ut triduo natate potuerit. v. VI, 349 sqq. Mox *interrita*, sine offensione, nullo adverso casu exterriti, navigant.

864—866. Respicitur in *difficilis quondam* Homeri locus Odyss. μ, 39 sqq. 166 sq., quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Appollon. IV, 891 sqq., et Orph. Arg. 1268 sqq. Teneant adolescentes, non longe a Capreis in Pæstano

sinu tres esse Sirenum petras (*νήσους Σειρηνίδας*) adversus promontorium Surrentinum, fluctuum allisione olim et naufragiis infames; Sirenes autem symbolica specie, eaque antiquissima, esse effictas cultasque templo et facris in ipso promontorio. cf. Auct. de Mirab. Audit. pag. 728 in loco luxato; post *περὶ τὸν πορθμὸν* excidit forte *τὰς δὲ παρδείνες* (sc. *γεγενῆσθαι*) ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀκρας, προπεπτωκότος τόπου καὶ διακυμαίνοντος τὰς κόλπας, τὸν τε etc. *Sirenes autem in*

Ouum pater amisso fluitantem errare magistro
 Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis
 Multa gemens, casuque animum concussus amici.
 O nimium cœlo et pelago confise sereno, 870
 Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena!

867. *fluitantem* vett. apud Pier. *fluetantem* Dorvill.—868. *nocturnus* Ven.—869. *commotus* Vratifl. *confusus* Hugén. pro var. lect.—871. *Nudus* et edd. vulgg. ante Pier. et Goth. pr. in *ignara* pr. Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Cæterum notabilis ad v. extr. Servii nota: Sciendum sane, “Tuccam et Varium hunc finem quinti esse voluisse: nam a Virgilio duo “versus sequentes (lib. VI, 1. 2. *Sic fatur lacrimans clasique immittit habenas* “*Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris*) huic juncti fuerunt: unde in “nonnullis antiquis codicibus sexti initium est: *Obvertunt pelago proras.*” Ut appareat, cui debeamus hanc observationem criticam, e Pompon. Sab. locum subjungam: “*Sic fatur lacrimans. Et tandem.* Probus his duobus “versibus, inquit, finitur hic liber in Tuccæ et Cornelianis commentariis” (hos equidem ignoro qui sint. Servius quidem ad Æn. IV, 127 Cornelium Balbum Grammaticum memorare videtur) “et Virgilium ita etiam finisse “manifestum est, et inchoasse sextum librum: *Obvertunt pelago proras.*” Nescio tamen, cur factum sit, ut Phici* (in marg. *forte Ticianus.* Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Chorographia, vel in Thematibus Virgilii: v. Serv. ad Æn. X, 18: occurrere simile quid potuerit; nisi alia scripsit eaque grammatica. Sic et paullo post Pompon. ad vocab. *kabenas* Ticianus dicit, ex vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur) “aliter habuerit. Apronianus autem principium esse docet: *Sic* “*fatur lacrimans.*” (Et sane sic expressum in Mediceo). Cæterum neutra ratio difficultate caret. Omnino vitiosa videri potest hæc libri quinti in media sententia clausula, quæ saltem paullo ante post v. 861 *Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras* interponi debuerat: nam novi libri initium commode tunc fieri poterat: *Currit iter tutum.* Ita res ipsa novum sequenti libro narrandi ordinem suppeditabat, accessu Trojanorum ad littus Italiæ. Verum est aliud præterea, idque gravius forte, quod monendum erat: nisi aurium iudicium animique sensus prorsus me fallit, ultimi hi duo versus: *O nimium cælo. Nudus in ignota* a Virgiliana manu profecti non sunt. Nihil dici poterat frigidius et languidius, et gram-

matico

ipso promontorio fuisse, prominente loco et faciente sinus magnis fluctibus agitato hinc—inde.

870. 871. Ænæx verba sunt. v. lib. VI, v. 1, et cf.

Var. L. *serenum* h. l. etiam de pelago; nisi ex nota forma interpretari velis, ut sit: *cælo sereno pelagoque placido.* conf. Burm.

matico acumine dignius. Nec veritas inest; tantum enim abfuit, ut cæli marisque tranquillitati Palinurus nimium confideret, ut potius nimia fedulitate peccaret; eo enim, quod quieti dare se nollet, commisit ut somno oppressus mari mergeretur. Mihi itaque, cum ex ipsa re, tum ex iis, quæ e veteribus Grammaticis paullo ante apposita sunt, ita statuendum esse videtur: Poëtam reliquisse ultima hujus libri non fatis elaborata, interque hæc eum verba Æneæ, de Palinuri fato conquesti, ante *Sic fatur lacrimans*, nondum interposuisse. Varium adeo et Tuccam, cum constituerent Æneidem, hæsisse in h. l. et primo initium libri sexti ex suo iudicio, non fatis acuto, a verbis *Sic fatur lacrimans* fecisse; repugnantibus aliis, qui a versu *Obvertunt pelago* librum sextum exordiendum censebant; tum, eum post *Multa gemens casuque animum concussus amici* verba Æneæ conquerentis aut nulla aut non fatis exposita essent, aut ex his aut e suo ingenio duo hos versus interposuisse, ne ante verba: *Sic fatur lacrimans*, oratio hiaret.

EXCURSUS I.

Super Æneæ accessu ad Siciliam.

BIS Æneam ad Siciliam accessisse narrat poëta, primum cum littus Italiæ inferioris et Siciliæ orientale prætervectus Drepani portum intrasset, lib. III, 707. add. Dionys. I, 52; et iterum, cum Carthagine et ab Africæ littore evectus, ut Italiam peteret, ventis adversis ad Siciliæ littus occidentale esset rejectus. Tenebat tum illa loca *Acestes*, ut Virgilius scribit, vel *Egestes*, *Egestus*, a quo urbs *Egesta*, *Ægesta* vel *Segesta* appellari cœpit (v. post alios Burmann. Secund. ad Numism. Sic. p. 394); Virgilio *Acesta* V, 718, quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in Ἀκίστη. Ab hoc Aceste Æneas benigne hospitio exceptus socios et naves refecit. Erat enim ille Trojano sanguine oriundus, quippe e Trojana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiso fluvio compressa, susceptus: v. V, 38. 39 *Troïa Crimiso conceptum flumine mater Quem genuit*; quæ antiquissima ignotæ stirpis deducendæ ratio est, ut parens edatur fluvius ejus terræ, in qua gens aliqua sedem habuit. Itaque *divinæ stirpis Acestes* appellatur V, 712. Fabulas de Aceste plures, ad quas numi quoque apud Parutam et Dorvillium alludunt, vide apud Serv. ad I, 546. V, 30. Alia congescit Cluver. Sicil. ant. II, 2. Sed in summa diversitate consensus fit in hoc, urbis Segestæ conditorem creditum esse Trojanum, et Trojanos colonos veteribus Sicanis in his locis fuisse admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. (Accessere mox Græci coloni: sed vel sic ap. Thucyd. VI, 11 *Nicias eos barbaros apellat περὶ Ἐγεστίων ἀνδρῶν βασιβάρων* et sic res se habebat in plerisque Siculis civitatibus; quæ res diffensionum civilium perpetua caussa et fons erat, vid. ibid. c. 17). Recte Silius XIV, 45 *Miscuerunt Phrygiam prolem Trojanus Acestes Trojanusque Helymus* etc. Proxime ad poëtæ verba Strabo XIII, p. 608 B. οἱ δὲ (φασὶ τὸν Αἰνεΐαν) εἰς Αἰγέσαν καταῤῥαι τῆς Σικελίας, σὺν Ἐλύμῳ Τρωΐ, καὶ Ἐρυκα καὶ Λιλύβαιον κατασχεῖν, καὶ ποταμὸς περὶ Αἰγέσαν προσαγορεύσασαι Σκάμανδρον καὶ Σιμόντα. Dionysius vero, tamquam communiorem narrationem, his non dissimilia exponit lib. I, 52, secundum quæ *Elymus* et *Ægestus* jam ante Trojæ excidium urbe profugerant

profugerant et vento secundo usi in Siciliam pervenerant. Hic circa Crimifum fl., de quo non minus multa fabulose narrantur: v. ap. schol. Lycophr. 953. 471, in Sicanorum agro confederunt, parte agri ab his accepta, propter Ægesti cognationem, qui in Sicilia natus et educatus fuerat. Quod quomodo factum sit, mox a Dionysio l. c. narratur. Tum porro: hos suos populares cum in his locis offendisset Æneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, urbesque iis condidit, καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις Αἰγέσαν καὶ Ἐλυμα, partemque comitum ibi relinquit. De Elymis infra videbimus. Sed *Segestam*, apparet, quam ingeniose poeta arripuerit, ut ab Ænea conditam eam nunc perhiberet, cum trajectus in Italiam fieret, ut adeo ejus comites longi erroris tædio capti, parte etiam navium incendio consumpta, in novam coloniam transcriberentur: De his inf. 711 sqq. 749 sqq. Et v. 718 *urbem appellabunt permisso nomine Acestam*. Quo intelligitur, v. 756, *hoc Ilium, et hæc loca Trojam Esse jubet*, non ad urbis nomen, sed ad originis Trojanæ recordationem et repræsentationem esse referendum. Nescio, an ita Burmannus e. l. acceperit, ubi Ruxum refellit. Potuit tamen poeta aut accepisse hoc aut fingere, fuisse in ipsa urbe loca ab Ænea iis nominibus designata, ut Troja et Ilium essent; siquidem etiam fluvii fuerunt Simois et Scamander in agro urbis. v. Strabo XIII, p. 608 B, quo forte respexit poeta V, 634 *Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam Hæctoreos amnes Xanthum et Simœnta videbo?*

Dicat tamen aliquis, et eandem difficultatem movit Cluver. p. 260 Sicil. ant., *urbes Acestæ* poeta jam lib. I, 549. 550 memoraverat: *Sunt et Siculis regionibus urbes, Arvaque Trojanoque a sanguine clarus Acestes*, adeoque se *vehementer obliviosum* prodidit, dum hoc demum libro quinto urbem Acestæ exstruendam narrat. Enimvero primum historia plures urbes, non unam, ab Ægesta conditas perhibet; tres quidem Lycophron v. 964, quas Scholiastes *Ægestam, Entellam, Erycem*, recitat. cf. Cluver. eod. cap. Dionysius Αἰγέσαν καὶ Ἐλυμα memorat in Ægesti gratiam ab Ænea conditas. Elyma quidem in Erycem, Ἐρυκα, mutat Cluverius. Quidni tamen, si Elymi, populus, fuerunt, ut infra videbimus Exc. III ad v. 73, vicus vel oppidum esse vel tradi potuerit τὰ Ἐλυμα? etiam si nulla ejus alia memoria occurrat. Mox c. 53 (p. 42) Veneris Erycinæ templum conditum fertur ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τῆ Ἐλύμα, ubi præstat forte cum viris doctis scribere, ἐπὶ τῇ κορυφῇ τῆ Ἐρυκος. Nam Bocharti argutiis

S f

equidem

equidem non multum tribuere soleo, qui et hic, ut *Erycem* ab hebraica origine ducere possit, in *Elymum* illud mutat, ut ad *Elim* tandem res deducatur. Ferrem tamen *montem Elymum* ab Elymis habitatoribus dictum. Si historica fide uti nolis, et contendere, nunc demum ab *Ænea* urbem *Acestæ* paratam esse, quandoquidem *Acestes* venatu inter silvas vitam egisse traditur V, 37 *occurrit Acestes Horridus in jaculis et pelle Libystidos ursæ*, et 301 *Adfueti silvis, comites senioris Acestæ*, eoque ducunt alia loca, V, 617. 631. 717: tamen vel sic recte poëta *urbes* jam ante dicere potuit, quæ eodem loco, I, 557 *sedes*, pro quocunque omnino habitationis genere: *At freta Sicaniæ saltem sedesque paratas Unde huc ad-veeli, regemque petamus Acestem*. Atque hoc unum ad expediendas difficultates hujus generis sufficit.

EXCURSUS II.

De Eryce.

V, 23. 24 *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos*. Adde v. 391. 392. 403. 412 sq. et 759—761 *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos Ac lucus late sacer additur Anchiseo*.

Mela II, 7 *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Ænea conditum*. Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poëta docte et ipsum in carmine memoravit, v. 391 sq. Eryx hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260, alios ap. Cluver. Sicil. ant. p. 269 sqq.), etiam in numis Segestanorum obvius. v. Burmann. Sec. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit templum Veneris antiquissimum, ut ad Phœnicum Astartes religionem, non tam male, ut multa alia, a Bocharto referatur (*Canaan*. II, 1), vulgari tamen fama Trojanos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suavius versibus 759 sqq., quibus Æneam suum poëta auctorem templi facit, etfi de hoc scriptorum fides omnium non convenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f., qui classicus de Eryce locus est, prodit, novis saltem decoribus templum ab Ænea fuisse ornatum; et inter manifestissima Æneæ in Siciliam adventus indicia a Dionys. I, 53 memoratur *τῆς Αἰνείαδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς*, Veneris Æneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non defuere, qui Æneam Veneris Erycinæ signum secum asportasse comminifcerentur; si vera sunt, quæ Solinus habet c. 2, p. 13 E. *agro Laurenti*.

*renti—ubi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia ad-vexerat, dedi-
cat Veneri matri, quæ Frutis dicitur. Salmasius, quæ Erycis dicitur
legit. Male. v. Jos. Scaliger in Festum in Frutinal. templum
Veneris Frutis, scil. a Frus, unde fruor.*

Bene etiam Acestæ, hoc est, Segestæ, primordiis hujus
templi origo subjungitur; nam mansit in Segestanorum ditione
etiam ad seriora tempora hoc templum, ut fatis ex Cicer. Ver-
rinis et Tac. Ann. IV, 43 constat.

Quod de *Anchiseo* in Eryce subjungitur, v. 760. 761, habet
et ipsum historicam rationem. Hygin. f. 260 in hoc autem
monte dicitur etiam *Anchises sepultus*; etsi Ge. Fabricius non male
suspiciatur ad templum et Flaminem D. Cæsaris poetam respicere.

Tandem, etsi ludi funebres poetæ ingenio et Homeri exem-
plo debentur (cf. ad pr. lib, V), inferiæ tamen Anchisæ, in
Sicilia factæ, et novemdiale sacrum antiquam habuere memo-
riam. Ovid. Fast. II, 543, ubi de annuis inferiis: *Hunc morem
Æneas pietatis idoneus auctor Attulit in terras, juste Latine, tuas.
Ille patris Genio sollempnia dona ferebat: Hinc populi ritus edidicere
pios.* Eo spectant hoc libro versus: 59. 60 *atque hæc me sacra
quotannis Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.* Fanum Æneæ
Segestæ memorat Dionys. I, 53.

EXCURSUS III.

De Elymo, Entello aliisque ex antiquitate Siciliæ.

V, 73 *Hoc Helymus facit; hoc ævi maturus Acestes.* Magna
poetæ etiam in hoc libro laus est, quod historicæ fidei fabulas
suas superstruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus appo-
nit. *Helymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliæ originibus
Trojanis. Troja ille jam ante excidium urbis exierat cum
Ægesto. v. Dionys. I, 52 et sup. Exc. I ad h. lib, etsi alii
apud Strabon. XIII, p. 608 B. eum Æneæ comitibus adscrip-
serunt. Verum etiam Lycophron v. 965/¹Anchisæ notum eum
perhibet, et ab Ægesto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et
Serv. ad V, 73. Itaque Virgilius doctè Elymum Acestæ co-
mitem adjunxit v. 73 et inf. 300. 301. conf. Silium XIV,
45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et
Segestam locis Thucyd. VI, 2 et Dionys. I, 53 ductum esse
tradiderunt. Antiquioris tamen ille fuisse originis videtur; ut
vel loca docent a Bocharto Can. I, 30, p. 569 sqq. congesta.

Cæterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero transtulit, partim ex historiis. Ita v. 298 *Salius* et *Patron* cursu certant. *Salius* autem *Arcas* cum *Ænea* in *Italiam* venisse *Polemone* auctore ap. Festum in *Salios* traditur. *Patron* *Thurius* in *Aluntinis agris* confedit. v. *Dionys.* I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero factum, inter pugiles in ludis funebribus *Patrocli*; Ut autem ei pulchritudinis laudem attribueret, suspicor Virgilio in mentem venisse ex eo, quod *Ibyci* carmine olim fuit celebratissimum nomen *Euryali*, pueri formosi, ut ex fragmentis intelligitur apud Athen. XIII, p. 564 F.

Entellum autem v. 387 sqq. inter heroës *Siciliæ* habitum fuisse, vel ex urbis *Entellæ* nomine conjectes. Nam mos perpetuus antiquitatis est, ex urbium nominibus conditores fingere. *Servius* ad V, 389: *Sane sciendum, hunc (Entellum) secundum Hyginum, qui de Familiis Trojanis scripsit, unum Trojanorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam.* A Schol. *Lycophr.* ad v. 953 urbs *Entella* inter urbes ab *Ægeſto* conditas memoratur. cf. *Cluver.* *Sicil. ant.* p. 377 sqq., qui in *Silii* versibus XIV, 204. 205 dilucidandis laborat: *Entella Hectoro dilectum nomen Aceſtæ.* Sed sequitur *Silius* nostri poetæ fidem, secundum quam *Entellus* inter cæteros *Aceſtæ* comites ante *Æneæ* tempora in *Siciliam* venerat, eique amicitia junctus fuerat. Sæpius jam monuimus, diversitates has fabularum docere a poetis pluribus eandem fabulam fuisse tractatam, adeoque *Virgilio*, doctissimo poetæ, non defuisse, unde materiam carminis fumeret.

EXCURSUS IV.

Vestis cum raptu Ganymedis intexto.

V, 250—257. *Talium vestium cum ζώοις ενφασσόμενοις, intextis figuris ac signis, usus olim frequens esse debuit, cum poetæ toties in earum argumentis enarrandis defudent. Primo loco memoranda vestis pulvino intrata apud Catull. Epithal. Thet. 47 sqq. in qua Ariadnes fata intexta erant. Nostro poetæ prævit Apollonius I, 721 sqq. in Iasonis læna. Ex eodem et hoc Virgilio loco sua adumbravit Val. Fl. II, 409 sqq. Silius XV, 421 sq. Omnibus dux factus est Homerus, in Laodices tela Iliad. γ, 125 sqq. Aliud ex veris historiis vestimentum est simile Sybariticum Memorab. Audition. c. 99. Ad pateræ celaturam Virgilio locum transtulit Statius I Theb. 548 sqq.*

sq. Etiam licet videre argumentum hoc expressum in gemma ap. Maffeuum P. II, 28. Eandem cum duabus aliis reperies ap. Montfauc. Ant. Expl. T. I, t. 19. Virgilium in pictura æmulatus esse fertur Michael Angelus Bonarrota. At ipsum argumentum picturæ in Virgilio quale tandem esse dicemus! Primo adspæctû duplex esse videtur: primo Ganymedes venatu feras persequens; tum idem ab aquila in sublime raptus, allatrante infra canibus. Forte tamen dicere præstat: priora valere ad ornatum, ut e venatu seu inter venantum turmas raptus ille ab aquila sublimis ferretur. Firmant iudicium versus Statii Theb. I, 548 sq. *Hinc Phrygius fulvis venator tollitur alis; Gargara desidunt surgenti et Troja recessit. Stant mæsti comites, frustra que sonantia laxant Ora canes, umbramque petunt et nubila latrant.* Hac specie ex venatu rapti Ganymedis, infra allatrante cane, statua est apud Hispanos in regia villa S. Ildephonsi: (v. *Carino Vago Italiano* To. II. p. 141) et Romæ aliud signum, resectum et factum a sculptore Pacetti (v. *Guattani Monumenti inediti* 1786 p. 47). Extat quoque signum ab aquila rapti Ganymedis Venetiis in bibliotheca S. Marci (v. *Zanetti delle antiche Statue* etc. To. II. t. 7), ductum forte a Leocharis signo apud Plinium XXXIV, 19, 11. *Leochares aquilam sentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentem unguibus etiam per vestem.* Simili forma et habitu expressus est Ganymedes in numo (v. *Cabinet du Duc d'Orleans* T. I. p. 48). Alias ille a statuariis exhibetur stans adstante aquila, ut in Museo Clementino To. II. t. 35, præclaro opere, et excellenti inter cetera, ibid. t. 36 et in palatio Lancellottio, in palatio Farnesio, et ap. Cavacepp. T. I. tab. 13, et in museo Florent. T. III, 5.

EXCURSUS V.

De Ludo Trojæ.

V, 545 sqq. Ex elaboratissimis poëtæ locis esse arbitror locum hunc de Ludo Trojæ, quo Romanis suis inprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc, per nobiles pueros (*εὐπατριδας*) celebrari solitum, summò haberetur honore, sæpiusque ab Augusto esset exhibitum, cf. Suet. Aug. 43. Dion. XLVIII, 20. XLIX, 43 et viros doctos ad illa aliaque loca. Ductum utique illud ab antiqua saltatione armata, pyrrhiche, *ὄρχησει ἐνόπλιον*, cujus originem ex Creta petere solent scriptores; etsi illa omnino prisæ hominum vitæ in Græcia communis esse debuit.

debut. Quod si a Trojanis temporibus deductum illud est, debuit profecto ab initio curule esse. Equis enim aliter illa ætate uti nesciverunt, ut fatis ex Homero liquet. Debut etiam ex ejus temporis more cum auriga insistere currui *παραβάτης*, ut per totum Homerum fieri solet; unde hoc aurigandi genus *ἑξωκλήν διφρεσίαν* appellasse putandus Xenophon *Cyrop.* VI, p. 322 ed. Lond. Quæcunque tandem rerum morisque vicissitudo fuerit, ad ludum equestrem nobilium puerorum res deflexit. Ut autem poëtæ in inveniendō artificium recte teneas, monendum est, Virgilium non attingisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, *Odyss.* ω, 68 sqq. cf. *Iliad.* ψ, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI Theb. 213 sqq. (adde, quæ Vignolius ad Columnam Antonini Pii disputavit c. 9 super anaglypho stylobatæ, quo militaris decursatio equestris exhibita, cujus partem in Edit. Justic. lib. III *Æn.* translata video; ad quod v. Sax. V. C.). Hunc itaque cursum *ὄπλιτην* follerti animo melius ad novum et intactum ab aliis poëtis ludi genus transtulit.

EXCURSUS VI.

Classis Trojana incensa.

V, 604 sqq. *Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.* Sequitur locus de incensa classis Trojanæ parte: quæ res et ipsa historica fide superstructa jucunditatem Romanis lectoribus magnam afferre debuit; quo magis ita *ψεύδεα ἐτόμοισιν ὁμοῖα* sibi apponi videbant. Nam fuisse scriptores, qui traderent (*ὡς λέγουσιν τινες*), naves aliquot Trojanas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Factum id esse auctore Æthylla, Priami sorore, in Thessaliam abducta, apud Cononem traditum legas Narrat. 13. Alii scriptores facinus hoc mulierum Trojanarum, dum captivæ ab Achivis ducerentur, in Italia perpetratum tradiderant; quæ narrationis diversitas unde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI, p. 262 B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921) ad Neæthum fl. supra Crotonem transtulerant, quasi ab initio *Ναύαιδον* dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimisus fluvius cum altero illo Siciliæ juxta Entellam, nec longe ab Ægesta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine Caietæ naves incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Cæsar et Sempronius aiunt, Caietæ cognomen fuisse (nutrici Æneæ), non no-*
men,

men, ex eo scilicet inditum, quod ejus consilio impulsuque matres Trojanæ tædio longi navigii (h. e. navigationis) classem ibidem incenderrint; Græca scilicet appellatione, ἀπὸ τοῦ καίειν, quod est incendere. Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naves Trojanas aliqua Roma auctore combustas narrarent, quæ ipsa urbi Romæ nomen dedisset. Ita tradiderat auctor rerum Argivarum secundum sacerdotum, quæ Argis erant, annos, Damastes Sigeensis aliique; et, quamquam in cæteris diversus, Aristoteles ap. Dionys. I, 72. Hos scriptores sequutus est Plutarchus in Romulo pr. et de Mulierum Virtut. non longe a pr., et inter eosdem fuit Heraclides Lembus. v. Solin. c. 1. Festus in Romam pag. 455, ubi conf. Dac.

EXCURSUS VII.

Episodium de Palinuro.

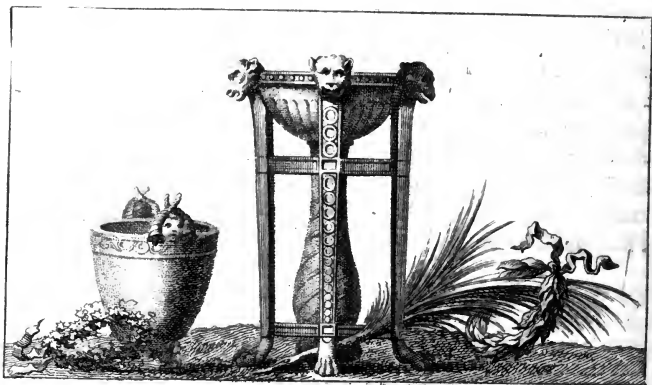
V, 833 sqq. Si quæras, quid poëta episodio hoc de Palinuro, quod a rei summa alienum videri potest, spectaverit, a doctrina poëtæ tale consilium repetendum esse videtur, quod Palinuri memoria in Italiæ Trojanorumque ad eam accessus originibus et historiis non erat obscura; promontorio etiam, ab ejus nomine insignito, ad sinum Veliensem, celebris; rem itaque fati memorabilem omittere noluit; eamque lib. VI, 337 sqq. inseruit, nunc præstruxit. Sed eadem narratione nunc commode poëta usus est ad rerum varietatem, ne extrema navigationis pars et trajectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Tandem novam rei suavitatem Homericam imitatione affudit; nam Odyss. γ, 278 sqq. Phrontis Menelai gubernator in medio cursu occidit.

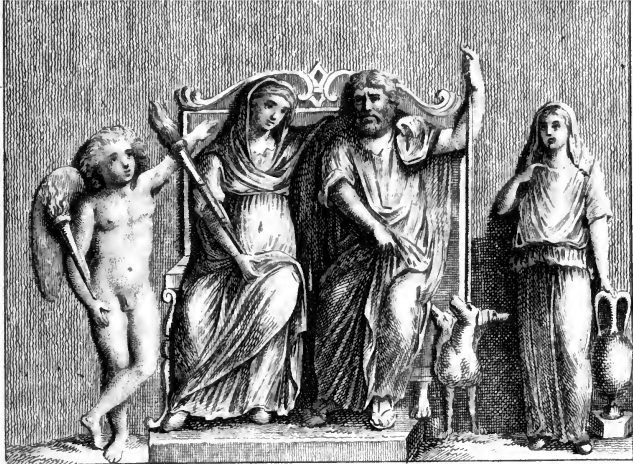
EXCURSUS VIII.

Somnus Palinurum opprimens.

V, 838 sq. Cum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris Aëra dimovit tenebrosam et dispulit umbras, Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans. Operose fati pro, Somnus devolat aëre. Antiquior hæc Somni advocandi ratio, quandoquidem apud Homerum Jupiter de Olympo Somnum mittit Iliad. β, 6 sqq. Quamquam ab astris simpliciter accipi potest etiam de advolante; quo Burm. spectare videtur. Ornatior illa ratio apud Tibullum II, 1 extr., ut in Noctis comitatu ille incedat per cælum: v. ib. Not. At alii poëtæ, variandæ rei et majoris delectationis causa, modo in inferis, modo in specu ad littus Oceani occidentalis,
modo

modo in Cimneriis, sedem Somno assignavere, ut ipse Homerus in Lemno eum collocaverat Iliad. ξ, 230 sq. Similiter mox v. 854—856 Somnus Lethæa aqua adspersit oculos Palinuri, ut eum sopiat, nova rei imagine, cujus lineæ in Apollon. IV, 156 sqq. extant. Apud alios poëtas adflatu alarum suarum consopit, quos vult, Somnus; ut jam Orph. Argon. 1009. Callim. in Del. 239, nec hoc insuave; ut nec ratio vulgaris, cum somnus cornu suo soporem effundit. Potest tamen Somnus nimis opi-
 paro apparatus h. l. inductus videri in re satis tenui et ad summum nullius momenti. Graviore Somni partes sunt apud Homerum Iliad. ξ, cum Jupiter esset sopiendus. Igitur ornatum locum hunc esse dicemus, et suavem, sed poëtae magis ingenio, quam epicae πραγµατεία debitum,

*Casta licet patrii seruet Proserpina limum—
Aen. VI, 402.*

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

CUMAS advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit: peractoque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula, et futuri belli eventum discit 1—160. Miseni cadaver in littore inventum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit—235. Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit: quo decerpto, mactatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Averni fauces ad inferos tendit—336. Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit, eumque una in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphique et exsequiarum spe consolatur—383. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium eorumque,

rumque, qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciverant—449. Ibi Elifam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit—476: inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur—534. Relicto deinde ad lævam Tartaro, sceleratorumque pœnas a Sibylla edoctus—627, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureumque ramum in ipso regiæ limine defigit—636. Post hæc ad fortunatorum fedes iter instituit, et a Musæo ad patrem suum perducitur—678. Ibi Anchises Æneam filium animarum originem, purgationem, et consummationem edocet, eique Albanorum Romanorumque regum recensum facit, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæsaris et Augusti laudes descendit—860: Marcellumque Octaviæ filium, immatura morte præreptum, miris in cælum laudibus effert—888. Inde per eburneam portam ad Superos egressus, socios revisit, relictisque Cumis Caietam petit.

Etiam hoc episodium libri sexti ab argumenti Æneidis summa alienum, paullo longius petium et in magna suavitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censebat. Hoc vero est poëtam in ordinem cogere, ad annalium formulam revocare, et omnes ingenii vires infringere. Est enim hoc inter poëtæ epici artificia, cum in una actione detexenda carmen epicum coërceatur, ut, variandæ narrationis depellendique subeuntis fastidii causa, ad alia ornamenta, etiam ad feriores historias, descendere; utque, dum miratione rerum novarum et insolitarum animos audientium teneat, vaticinia, somnia, etiam mortuorum re-

sponsa, futuræ subolis recensum in subsidium adhibere soleat. Animadvertendum porro est, primum Æneæ ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et majestatis religiosæ vim et honorem accipere; nec alienum ab Æneidis argumento posteritatis recensum haberi posse; inprimis ex Romanorum, quibus suam Æneidem condebat poëta, animis et judiciis. Videntur autem, Homeri in Odyssæa exemplo, Necyia a multis passim poëtis epicis fuisse frequentatæ; conf. inf. Excurs. I; poterant enim hæ narrationes habere magnam vim ad animos mirarum rerum specie tenendos. Vidit præterea Virgilius, pro heroibus, quos Homerus commemorat, se Platonice commentis de animabus,

ÆNEIDOS LIBER SEXTUS.

Sic fatur lacrimans, clasſique inmittit habenas,
 Et tandem Euboïcis Cumarum adlabitur oris.
 Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
 Ancora fundabat navis, et litora curvæ

1. 2. Super his verſſ., quos alii libri ſuperioris ſui ſubjiciunt, v. ad e. l. et hic Serv.—2. *Cymarum* paſſim vetuſtiſſima exemplaria. vid. Heinf. cf. Pier. ad v. 98 ex *Κύμν.*—3. *Obtundunt* alter Menag. cum d. ſec. Hamb.—5. *fundebat* tres Burm.

mabus, antequam hanc vitam ingreſſæ ſint, in alio loco degentibus, commode uti poſſe, ut Æneæ poſteros et res Romanas carmini intexeret. Neque vero nihil, quod ad hunc deſcenſum ad inferos duceret, aut ejus expectationem faceret, anteceſſit. Annon meminimus ab Anchifæ umbra hunc deſcenſum filio fuiſſe mandato et monitu injunctum (lib. V, 731 ſqq.)? et multo ante jam Heleni monitu lib. III, 441 ſqq.? Cum autem totum poëma et dignitatis epicæ plurimum et gratiæ ac delectationis ex vaticiniis habeat, quæ, ut alio loco (Diſquiſ. ſ. VI de rer. in Æn. tract. inventionem) obſervatum, ab obſcurioribus ambagibus progreſſa, mox ad diſertiora et clariora effata procedunt, præparatur etiam hoc libro legentis animus ad caſus et res, mox in Latio eventum ha-

bituras, primum Sibyllæ reſponſo, v. 84—97, tum Anchifæ oratione et recenſu animarum, quæ mox progenies Æneæ eſſet futura.

1—8. Ὅς φάτο δακρυχέων
 Homericum. Novum clavum ei, quem Palinurus in mare præceps ſecum avellerat (ſup. V, 588. 589), ſubſtitutum fuiſſe non dubito; ſed hoc non eſt, *claviſſi immiſit habenas*; Verum ſimpliciter excepto velis expansis vento, curſum urgebat claſſis et navem regebat Æneas, qui in Palinuri locum ſucceſſerat. Nota metaphora ab aurigatione: quam ſup. V, 662 de flamma vidimus: *ſurit immiſſis Vulcanus habenis*. Euboïcis Cumarum oris. Liv. VIII, 22 *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt*. v. Cluver. Ital. ant. lib. IV, p. 1102 et qui nuper nimis operoſe rem proſequutus eſt ſingulari volumine

Prætexunt puppes; juvenum manus emicat ardens
 Litus in Hesperium; quærit pars femina flammæ 6
 Abstrusa in venis filicis; pars densa ferarum
 Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.
 At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
 Præfidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ, 10
 Antrum inmane, petit: magnam cui mentem
 animumque
 Delius inspirat vates, aperitque futura.

5. *Protexunt* Zulich. et Exc. Burm. *eminet* pr. Moret.—7. *Obstrusa* aliquot Pier. et Burmann. ex more. *Abstrusum ignem* Georg. I, 135 vidimus. *in* abest ab Exc. Burm.—8. *silvas inventaque st. m.* ante Heinsum jungebatur; itaque distinxit ille post *silvas. monstrant* Gud. a m. fec.—
 II. *A. i. subit* Parrh.

mine Martorellus Neap. (*Gli Euboici secondi Abitatori della Città di Napoli*). De conditoribus locus classicus apud Strabon. V, p. 243. Origines urbis antecedere debuere colonias Ionicas et Æolicas. v. Vellei. Paterc. I, 4. cf. nuper Wernsdorf. P. M. T. IV, p. 393 sq. Habet res difficultates, quæ tamen ad poëtæ lectionem nihil faciunt. Cf. Simsoni Chronic. ad A. M. 2954. A feriore certe tempore ad Æneæ ætatem Cumas a Chalcidensibus conditas retraxit Virgilius. conf. Gell. X, 16. *dente tenaci*. sup. I, 169 *unco non alligat ancora morsu*. [*fundabat* exquisitius quam, firmabat, tenebat. v. 6. 7. conf. Æn. I, 174 sqq. et Ge. I, 135. *σπερμα φλογός* [imo *πυρός*] apud Homer. [Od. ε, 490.] notum. *pars densa ferarum Tecta rapit silvas*. Quid est *rapit*? si, corripit;

colligit, comportat; aut, diripit; nihil potest jejunius dici grandibus istis et turgidis verbis: *densa ferarum tecta*. Igitur poëta necessario debuit ita accipere: *rapit* cursu, rapido cursu perlustrant silvas, ut vel fontem aquæ investigent, vel ferarum prædam ad epulas exquirant, ut lib I, 192 sq. Sic *campum rapere* dicitur equus, et *æquora rapere* navis. Ita eadem sententia, quæ infra v. 179: *Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum*.

9—12. Ad templum Apollinis, quod antiquissimum fuit ad Cumas, monti impositum, et ad subjacens Sibyllæ antrum tendit Æneas. De utroque v. Excurs. III. Facit autem id ex Heleni (III, 441 sqq.) et umbra Anchisæ monitu V, 731 sqq. *arces*; erat templum in montium jugis; hinc *Apollo altus*. Porro *Sibylla horrenda*, epitheto

Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.

Dædalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis aufus se credere cœlo, 15
Infuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, sacravit
Remigium alarum, posuitque inmania templa.

14. est a multis Pier. aberat. *M. tecta* Ven., follenni permutatione. cf. Burm.—15. *pinnis* Medic.—16. *pariter* Franc. *erravit* Witt.—17. *Chalcidicam—arcem* Medic. *Chalcidicas arces* Marius Plotius lib. de metris. Apud Gell. X, 16 scriptura extat vulgata. Quartum casum præfert Heinsius. *Chalcidica, Calcidia, Calcidica, Chalcidica*, aberrationes codd. v. ad Ecl. X, 50. Est *Χαλκίς, Χαλκιδικός*.—18. *hic* Zulich., non male. v. Burm.

epitheto translato; erant *secreta* (h. e. secretum) horrenda. cf. VII, 172. *mentem animumque* Homericō more *κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν*. cf. Cerda. *inspirat magnam mentem*, valde commotam, *ἐνδυσώσαν*.

13. Iter ad Apollinis templum (*aurea tecta*) erat per lucum, quo illud ambiebatur; ex more vetere. Hecatæ autem ille lucus cum toto Averno facer, vel, ut loquuntur alii, Proserpinæ. conf. Excurs. II.

14—19. Videntur Siculi et Itali, quicquid apud se miræ vel præclaræ artis haberent, ad Dædalum retulisse. Colligas hoc vel ex Diodori lib. IV, 78. Habuitque adeo forte horum populorum ars ædificandi et sculpendi originem suam e Creta. Communis narratio est, Dædalum ex Creta profugum in Sicilia a Minoë fuisse oppressum. At poëta Dædalum ex

Sicilia quoque fuga evasisse statuit. Præclare Servius: *Dædalus vero primum Sardiniam, ut dicit Sallustius lib. II Historiarum, post delatus est Cumas: et templo Apollini condito sacratisque ei alis in foribus hæc universa pinxit*. Cæterum totum, qui sequitur, locum copiosius persequutus est Silius XII, 89—103. Ornamenta saltem comparent studiosi. v. 15. Horat. I Od, 3, 34: *Expertus vacuum Dædalus æra Pennis non homini datis*. Verba ex antiquiore sermone poëtico servata. Cic. de Divin. I, 47 ex Mario suo: *Hanc ubi præpetibus pennis lapsuque volantiem Conspexit*. conf. sup. V, 254. In voc. *præpes* arguantur veteres Grammatici. v. Gell. VI, 6 et Serv. Nihil aliud est quam, celer, velox. 16. *ad Arctos* conf. Ge. I, 245. 246. Sane, five ex Creta five ex Sicilia five ex Sardinia, ut modo e Sallustio

In foribus letum Androgei: tum pendere pœnas 20
 Cecropidæ iussi (miserum!) septena quot annis
 Corpora natorum; stat ductis fortibus urna.
 Contra elata mari respondet Gnosia tellus:

20. *Androgei* Heinf. e codd. consensu recepit. Grammatici veteres, Carisius, Probus, Servius et Priscianus agnoscunt et tuentur *Androgeo* (*Ἀνδρόγεω*), quod in recentioribus tantum codd. occurrit, etiam in binis Goth., expressum tamen erat in edd.—21. *miserum*, pro *miserorum* accipiebat Heinf. *miserum iussi* sec. Goth.—22. *dictis* Goth. tert.—23. *Gnosia* Rom., ut al., Burm. conj. *resplendet*. Sed recte impetum represit vir doctus.

Sallustio traditum vidimus, profugus, Dædalus volatu versus septentrionalem plagam contendit, dum Cumas advolavit. Erit tamen, quod haud neges, hoc valde tumidum a poëta dictum: *gelidas enavit ad Arcios*; nec fatis est dicere, prudentia id fecisse Dædalum, ne alæ ceratæ sole liquecerent; aut septentrionis observatione; ut Servius et alii argutantur. Scilicet fuere plures olim de Dædali erroribus per aërem narrationes, quibus ille etiam remotiorem septentrionalem plagam adiisse ferebatur; unde redux tandem Cumis Apollini templum ex voto posuit. Colli- go hoc ex ipso poëta; tum convenit vetus narratio de ejus ad Electridas insulas in ostio Eridani accessu, de quo locus est in libro Mirab. Audit. p. 879 A (ed. Gen.) translatus in Steph. Byz. Ἡλεκτρίδες; spectasse narratio videtur ad fabulas de Phaëthonte: cf. inf. ad X, 185. *enavit* (respexit ad hoc Quinctil. VIII, 6, 18), usitata illa metaphora inter volatum et navigationem. cf. Ge. IV, 59. Sic mox *remigium*

alarum, ut sup. I, 301. conf. Guell. *Chalcidica arce*, Cumis. v. ad v. 2. *levis*, ornata epitheton volantem. *sacravit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant servati. Etiam *templum* ex voto factum videri potest. Sic Cerdæ visum.

20 sqq. Possunt hæc, si paulo severius agas, a re aliena videri, et videtur poëta argumenti, quod a multis Græcis poëtis tractatum fuit, quorum et fuere *Theseides*, dulcedine, et copia abreptus esse. Sed observa, quam callide narrationem in sculpturæ argumentum mutavit, et ad hoc cognoscendum otium fecit *Æneæ*, præmissa Achate ad arcessendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32), antiquitas probare solebat. cf. Ge. III, 26, et Excurs. XV ad *Æn.* I. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoscant, quibus opus est, ex Ovid. Met. VII, 456 sqq. et VIII, 153 sqq. aut ex Catulli

Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
 Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis 25
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ;
 Hic labor ille domus, et inextricabilis error:
 Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
 Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,

25. *Phasiphe, Pasiphe* in codd. Est Πασίφων.—27. *illa domus* Goth. tert.

Catulli Epithal. Pelei v. 73 sqq. et nunc ex Apollod. III, 15, 7 et Not. p. 879 sq. *septena corpora natorum*, pro, nati, elegantius, ut sæpe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri septem septemque puellæ mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? *stat*, adstat, *urna*, graphice hoc ad fortitionem eorum, qui mittendi erant, declarandam. Jam v. 20—22 in unis forium valvis expressas puta Athenas, Androgeo necem et fortitionem puerorum; a v. 23 sqq. autem in alteris valvis Cretam, taurum, Pasiphaën, Minotaurum, Labyrinthum, Ariadnen, Dædalum.

23—33. *Gnosia tellus*, v. III, 115. *elata mari*, perpetuum insularum epitheton, *alta*, quod alibi vidimus (cf. sup. V, 588). *respondet*, in alteris valvis ex adversa, opposita, parte expressa est. *crudelis amor*, violentus: eodem modo *sævum* et sic porro dictum accipe. *supposita furto P.* pro supposita tauro adultero, *per furtum*, *νευφίσις γάμοις μινύισα*, ex nota Musæi formula. Nolim tamen putare ipsam vac-

cam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse; sed Pasiphaë v. c. demulcens taurum *inest*, tamquam pars argumenti expressa. *Veneris m. nefandæ*, nefandi amoris. Non aliter. Nota est de Minotauro fabula, in cujus interpretatione argutantur passim veteres, etiam ad h. l. Videtur fabula simpliciter ex symbolo aliquo antiquitus in Creta obvio ducta, quod figuram humanam cum capite tauri exhibebat; erat aliud symbolum in Sicilia et Italia numis frequentatum, corpore tauri in caput viri barbari exeunte, quod alii Bacchi seu Ebonis, h. e. solis, alii patrii fluvii, symbolum esse voluere. Mihi nondum liquet; obscurata, puto, jam dudum fuit vera symboli sententia. cf. ad Apollod. Notæ p. 537. 27. Labyrinthus Dædali opus, in Pasiphaës gratiam susceptum, ut Minotaurum in eo absconderet. Sic Ovid. VIII Met. 157. Hygin. f. 40. Diod. IV, 77. Apollod. III, 1, 4. 15, 8. Apud Homerum vero Dædalus in Ariadnæ gratiam chorum seu saltationem Labyrintho similem instituisse narratur Iliad.

σ, 591

Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam 30
 Partem opere in tanto, fineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro :
 Bis patriæ cecidere manus. Quin protenus omnia
 Perlegerent oculis ; ni jam præmissus Achates
 Adforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi :

30. *legens* Sprot. et Vratisl., sed *fila legit* Theseus, *fila* et *iter* rexii Dædalus. cf. Burm.—31. *operum* Goth. pr. in abest ab altero Hamb. *labor* Ven. pro var. lect. et ed. Ven. Verba *Icare haberes* a nonnullis codd., inter quos Romanus est, abesse vidit Pierius.—33. *omnia* Grammaticorum et optimorum codd., quibus fragm. Vatic. adde, est lectio. v. Pier. et Heinf., ut per synizesin scilicet offerendum sit *omnija*. Librariorum inficitia mutavit in *omne*, quod ipse Romanus habet, *omnem, omnes, omnē*. In Ald. pr. erat *omnem* : sed jam ad calcem operis Aldus iussit e codd. legere *omnia*, quod receptum in altera edit. Ald. e Prisciano firmavit Benedictus in ed. Junt.—34. *Perlegerent* a Virgilio fuisse exaratum, contendit Terentius Scaurus de Orthographia. Ne vero *perlegeret* scribendum putes, ut, Achate præmissis, solus Æneas ad templum restiterit, recordandum, Æneam pluribus comitibus exiisse. Mox v. 40 *Nec sacra morantur Iussa viri*.—36. *Deiphobe, Deiphebe* aberrant librarii. At est *Διήφοβη. quæ fatur* Menag. pr., totum hemistichium nonnullis deesse notat Cerda. Forte sustulerat aliquis, voce *regis* offensus. Sed idem Æneas rex inf. 55, sup. I, 544 et al. cf. Burm.

σ, 591 fqq., ad celebrandam scilicet publica hilaritate felicem e labyrintho fugam. vid. Schol. Unde adumbratum anaglyphum candido marmore, quod saltationem Ariadnes exhibebat, pro Dædali opere a Cnossis ostentatum Pausan. IX, 40, p. 793 narrat. Homeri locum respicit Virgilius h. l. et sup. V, 588 fqq.; at idem noster rem hætenus variavit, ut nunc Dædalum narret in *reginæ*, regis Minois filix, Ariadnæ, gratiam Thefeo iter per Labyrinthum filo monstravisse, quod inventum

alii poëtæ simpliciter ad Ariadnæ sollertiam referunt. *doli et ambages*, flexus viæ et errores Labyrinthi. cf. Cerda. hos *resolvit*, reditu et egressu monstrato. *cæca*, etiam h. l. obscura, ambigua, *δυσνόητα*; regit ille glomere iter incertum. Versuum 30—33 de Icaro suavitatem et vim facile sentis ex affectu et ex apostrophe ad Icarum proficisci. Verba Ausonius imitatus est in Mosella v. 300 sq. *Quin καὶ μὴν καὶ*, et *vero sane* reliqua quoque signa perlustrassent. Mos v. 38, *grege de intacto, boum*

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

Nunc grege de intacto septem mactare juvencos

Præstiterit, totidem lectas de more bidentis.

Talibus adfata Ænean (nec sacra morantur 40

Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:

Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;

Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.

Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata 45

37. hæc ista Parrhaf. *poscunt* Rom. et Medic., hic a pr. m., nec male: potest adeo exquisitius dictum videri: *ista spectacula poscunt sibi non hoc tempus*, sed aliud. Eandem lectionem respicit Servii nota. *possit* Franc. *posci* etiam legi posse Heinsius aiebat.—38. *Hunc* Franc. *grege de niuceo* edd. Macrobiani IV Sat. 2, male; cum diis inferis sacra parentur. v. Heinsf. —39. *ex more* Ven. Erf. et fragm. Vatic.—40. *moratur* Goth. pr.—41. *in templa alta* pr. Hamb.—42. *excissum* pr. Rottend.—43. *Qua* pr. Moret., perpetua varietate.—45. *tum virgo* quidam ap. Serv. III Æn. 370.

bovm jugo intactorum, Ge. IV, 540 *intacta totidem cervice juvenecas*. Deiphobe autem Glaucci filia non male editur, quoniam ille inter deos fatidicos habebatur; ut bene Guell. monuit.

40 sqq. Locorum situm et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumanis collis latere positum esse putant. Templum Apollinis in monti impositum, qui mox urbi conditæ pro acropoli fuit. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllæ*, in latere ejus montis excisum, non longe ab eo loco abesse debuit. vid. Exc. III. Ad hoc nunc abducit Æneam Sibylla. Fallunt viros doctos Tom. II.

alta templa, quæ nunc non sunt Apollinis ædes, sed antrum Sibyllæ.

42—44. *Euboicæ rupis*: montium Cumanorum (v. ad v. 2), in quibus est antrum, excisum in latere montis; doctius: latus excisum in antrum. *aditus*, puta, subterranei meatus, *σὺγγυγες*, ut in Ægypto appellabantur. Quod si itaque in interiore antro, adyto, Sibylla vaticinia effaretur, remeabat vox per infinitos hos canaliculos seu spiramina et exitus; quæ res ad religiosum horrorem valde accommodata esse debuit (Paolum defero in his interpretandis. v. *Antiqq. Puteol.* fol. 29).

45—54. Tempus ad oraculum

Tempus, ait: deus, ecce, deus. Cui talia farti
 Ante fores, subito non voltus, non color unus,
 Non comtæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument; majorque videri,
 Nec mortale sonans; adflata est numine quando 50
 Jam propiore dei. Cessas in vota precesque,
 Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim antedehiscent
 Adtonitæ magna ora domus. Et talia fata

46. plurima farti Schol. Stat. Theb. X, 164.—49. Et r. f. c. domat
 Lutat. ad Stat. VIII Theb. 202.—50. Non Parrhaf. afflataque n.
 Goth. fec. Mox, ut nunc interpungitur, quando est pro quandoquidem,
 siquidem, uti et Servius interpretatur. Mihi oratio majorem vim habere
 videtur, si distinxeris: Nec m. sonans. Adflata est n. quando Jam propiore
 dei: cessas in vota precesque, Tros, ait, Ænea?—51. deo pauci codd. et
 plerique a m. pr. vel fec. et propiore Dorvill. cesses pr. Menag.—52.
 Æneas Sprot. et Goth. alt. neque enim Heinf. ex scriptis pro nec enim.
 debiscunt Leid. un.—53. magnæ Ven. domos tert. Rottend. Mox Ut r.
 f. Conticuit, g. conj. Heinf.

Iam precibus poscendum, ut
 ex v. 51 apparet; deus, ecce
 deus: Sentit enim illa furore
 divino fe corripit sub ipsum
 templi aditum. Locus de fu-
 rore vaturn egregius. Nec com-
 tæ mansere comæ: atqui erant
 illæ resolutæ, ut in sacris mos
 erat; igitur nunc non mansere
 ut erant, in suo positu natu-
 rali, sed aut factæ sunt horren-
 tes: cf. Seneca Agam. 712.
 713, aut jactatæ, ut Tibull.
 5, 66, quod malim ex Val.
 Fl. I, 208. 209 imitatione.
 majorque videri, μείζων εἰσιδῆσθαι,
 ut solent majora visu esse, quæ
 animum sensusque miratione
 percellunt: Paulo aliter de
 diis, qui in hominum præsen-
 tiam veniunt, sup. p. 148 in
 Excursu, XIII ad lib. I. nec

m. sonans, adeoque divinum
 quid; v. V, 649 de Iride in
 Beroën mutata, cf. I, 328.
 Quæ Spencius Polym. Dial.
 XVI comparat de Fama Æn.
 IV, 176, de Aleto VII, 448,
 de Tisiphone Ge. III, 553,
 paullo diversa sunt. Cessas in
 vota, ad vota, exquisitius dic-
 tum, quam cessas facere vota.
 52. enim, ut alias pro, vero,
 scilicet nisi vota feceris, attonitæ
 magna ora domus, interioris
 majoris antri, tamquam adyti,
 fores. attonitæ; ut rei inani-
 matæ tribuatur sensus idem
 qui est in iis, qui repente re-
 velli fores audiunt. Nec ta-
 men male Serv.: facientis at-
 tonitos, stupendæ; ut, mors
 pallida, tristis senectus. Scili-
 cet debebat esse attonito tibi
 propter

Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 Offa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
 Phœbe, gravis Trojæ semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque 57
 Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras
 Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
 Massylum gentis, prætentaque Syrtibus arva; 60
 Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
 Hac Trojana tenuis fuerit Fortuna secuta.
 Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
 Dique deæque omnes, quibus obstitit Ilium et
 ingens

54. *dira* præfert Uptonus ad Spencerum *Faery Queen* p. 538, ut sint horro-
 ris plena.—55. *funditque* Heinf. ex scriptis. Vulgo *fuditque*; at
 pr. Moret. a m. pr. *fundensque*.—57. *direxit* Sprot. a. m. pr. *direxi* Par-
 rhaf. *direxi* Goth. tert. cum Rom.—59. *penisque* r. Rom., quod Pie-
 rius explicat: ad Pœnos usque. Sed est librarii lapsus.—60. *Massylum*
 multi librarii peccant; ut et al. Jo. Schrader. conj. *prætextaque*, ut il-
 lud: *Germania, quatenus Danubio prætextitur* et alia. Verum ita variatur
 oratio, non emendatur. Apud Silium XVI, 253 est *extenta tellus Syrtibus*.
 —61. *fugientes octo* codd. ap. Burm. Sed etiam V, 629 *Italiam sequi-*
mur fugientem.—62. *fuerat* Montalb.—63. *parcite* aliquot Pier.—
 64. *Ilium et Dorvill. Ilium ingens* alii Pierii, lapsu. quem alias quoque vidi-
 mus.

propter fores, ubi revellentur: transferretur doctius epitheton ad *fores*. Videtur autem anti-
 qua religio templorum fores nonnunquam ita machinis in-
 struxisse, ut nulla hominum opera aperiri viderentur: in-
 primis in oraculis. Eo specta-
 bat nota Serviana, cujus frag-
 mentum habemus: *Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non manu, sed precibus, aperiebatur.*
 56—62. Semper a Troja-

norum partibus stat Apollo in Homero. 57. Fundus Iliad. χ, 359; verum copiosius Pa-
 ridis fatum exposuerat Arcti-
 nus in Æthiopide. 58—60. omnia in majus aucta; pro
 Pœnis *Massylos* tamquam vicini-
 nos, et *Syrtes*, tamquam Africæ
 adjacentem oram. cf. Excurs. IV ad lib. I. *prætexta* ut *Sicanio prætexta sinu insula* III, 692. *Italiæ fugientis* v. sup. 629. *Trojana Fortuna*, adversa sc.

T t 2

Mox

Gloria Dardaniæ. Tuque, o sanctissima vates, 65
 Præscia venturi, da, non indebita posco
 Regna meis fatis, Latio confidere Teucros,
 Errantisque deos, agitataque numina Trojæ.
 Tum Phœbo et Triviæ solido de marmore templum,
 Institutam festosque dies de nomine Phœbi. 70

65. *Dardanidum* ed. Ven.—66. Bene Burmannus distinxit post *fatis*, ut sit: *da Latio confidere Teucros*. Et sic jam inde ab Aldo interpunxerant. Alii sic: *da (non i. posco) Regna m. f.*—67. *confidere* Rom. et aliquot codd., quos Urfinus viderat, Goth. sec. cum tribus ap. Burm., perpetua varietate. cf. I, 572. III, 162 et al.—69. *templa* vulgg. edd. ante Heinfr. et codd., sed fere recentiores, ut tres Goth. Et poterat illud placere, quoniam de uno templo Dianæ cum Apolline dicato Romæ non constabat. Spanhemius, jam Burmanno laudatus, de usu et præst. Num. T. II, p. 129 ex Varrone LL. VI affert locum, unde Noctilucæ templum in Palatio fuisse, h. e. Dianæ, constat. Enimvero alienum hoc ab h. l.; nam obscura aliqua ædes non poterat a poëta commemorari; sed agi necesse est de resecto illo et dedicato ab Augusto (v. Vita Virg. 726) et toties celebrato a poëtis templo Apollinis Palatini. Nec refert, *templa an templum* legas: aliter enim, quam de uno illo templo, dictum nec alterum accipies. Erant in hoc templo pensiles lychuuchi ex ære mirandæ artis; quas Alexander captis Thebis Apollini in Cyme (ἢ Κίμω) Æolidis dicaverat, ap. Plin. XXXIV, 3 f. 8, quos perperam Spanhem. l. c. in ædem Noctilucæ transtulit.—70. *Constitutam* Rom. Urfin. et Serv. ad III, 274. Sed poëta

Mox *obstitit*; quæ consiliis nostris obstitunt, invisa sunt.

65—68. Vide v. 84 fqq. *Da*, Servius: *dic, utrum possimus confidere*; Male. At recte Burmannus alteram interpretationem tuetur: *da*, fac, effice, ut passim, v. c. XII, 97. Solent autem in vaticiniis notationes hæ inter se permutari, ut, cum diversa sint, *prædicere* et *prædicta efficere*, vates tamen sibi arrogant, aut ut vatibus tribuatur alterum hoc. Itaque a vatibus postulatum legimus, ut meliora ac lætiora præ-

dicant, ac si ipsi rerum eventa disponant. Pro *nos confidere*, quam graviter ista v. 67. 68!

69—74. Ad templum in Palatio ab Augusto factum respici, ut Æneas ex posterorum persona vota faciat, jam Servius notavit. cf. Sueton. Octav. 29. Ex Virgilio autem verbis vix aliter sentias, quam, cum Apolline, Dianæ quoque forori templum Palatinum fuisse consecratum; ut in ludis sæcularibus aliisque sacris consociatæ fuere utriusque religionis. *festos dios*, ludos Apollinæ

nare

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris :
 Hic ego namque tuas fortis, arcanaque fata,
 Dicta meæ genti, ponam, lectosque sacrabo,
 Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda ;
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. 75
 Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

At, Phœbi nondum patiens, inmanis in antro
 Bacchatur vates, magnum si pectore possit
 Excussisse deum : tanto magis ille fatigat

poëta exquisitius verbum h. l. sequi maluit : siquidem, ut vulgo fit, interpungas : *templum Instituum, f.* Nunc alia ratione succurrisse me vides. *diis Witt.*—71. *nostris p. regnis* Hamb. pr. Erf. et Diomedes lib. I.—72. *tuis* alter Hamburg. *Achaïca fata* idem.—73. *imponam Parrhaf. ponam genti* Mentel. alter.—74. *tantum foliis* Parrhaf. *nec c. tres* ap. Burm., porro *nomina* Ald. pr., sed emendavit Nauger., Goth. pr. et Nonius in *ludibria*. cf. sup. III, 445.—76. *finem dedit ore loquendi*, Fuisse videntur jam ante Cerdam, quibus hæc ab aliena manu assuta esse viderentur, offensi forte et illi vocis *ore* pleonasmò, fatis et alibi obvio. v. Burm.; tamen Servius quoque in eo argutatur. Sed bene laudant Intpp. Lucillii versum : *Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi*, ap. Nonium in *pausa*.—78. *posset* Rom. et Hamb. alt.—79. *excussisse* Dorvill., ut solent recent. librarii. *excussura* Barthius ex suo codice.

nares ab eodem institutos. 71
 —73. libros Sibyllinos et quindecim viros iis inspiciendis. Servati autem illi libri primum in Capitolio, ab Augusto vero sub Apollinis Palatini basi conditi ; ut ex Suetonio notum Octav. 31 et Tibullo II, 5, 1 *Phæbe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos*, Quindecimvir Messala ; hæc igitur sunt *penetralia*. Neque Ovidius intelligendus aliter, etsi rem ita effert, quasi Sibylla templum et sacra habuerit, Met. XIV, 128 *Templa tibi statuum, tribuam tibi thuris honorem*.

74—76. Exsequitur Æneas

Heleni præceptum, sup. III, 443-457. *Ipsa canas*. Nunc igitur more suo relicto non foliis inscribit dicta, sed ore profert. Tota de Sibylla fabula ad antiquissima pertinet tempora ; ex iisdem etiam petita esse puta folia arborum, quibus illo ævo scribebatur, nondum alia meliore materia inventa.

77—80. Ornate omnia ; a domandis equis translata verba (cf. v. 100, 101) ad vatem, quæ nollet deum recipere, ἐπιστάζειν, cum divina vis crederetur corpus mortale, tamquam sui non capax, graviter vexare.

Os rabidum, fera corda domans, fingitque premo.
 Ostia jamque domus patuere ingentia centum 81
 Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
 O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
 Sed terra graviora manent. In regna LavinI

80. *rapidum* multi ap. Burm. — 81. *namque* alter Hamb. — 82. *vatisque* *que ruunt* idem. *sub auras* Sprot. et Goth. sec., ut alibi. — 84. Duæ codicum sectæ: altera, duce Romano, *terra*; et hoc sonantius; altera, Mediceo duce, *terræ*; quod non, ut *humi, terræ*, interpretari malim, sed *terræ pericula*, ut Pierius quoque facit. *terris Parrhas. majora manent* Sprot. et *regna* nonnulli Pierii, omiſſa præp. ad, quod Heinſ. ad II, 781 illustrat, *regna Latini* alios legere narrat post Benedictum in ed. Junt. Pierius, etiam scriptos, sed ex interpolatione. Enimvero *Lavinii regna* ab urbe nova condenda, Lavinio, haud dubie exquisitius dicta et ad spiritum fatidicum melius sunt attemperata; nec in eo prolepsis nec metrica ratio in priore syllaba correpta quemquam tenere debuit: v. sup. I, 2. Sunt *regna Lavinii*: itaque scripsi, ut debet scriptum esse veterum more, *LavinI*, ut etiam sup. I, 258. 270. Eadem non minus bene *regna Lavinia* dixisset, ut alibi *arva Lavinia, littora Lavinia*, IV, 236. I, 2.

vexare. *bacchatur* pro simplici discurret, v. sup. IV, 301. *Fingitur* equus a magistro *premo*, h. e. pressus frenis, compressus, coercitus. cf. sup. I, 63; ergo *fingit premo* pro premit. Est etiam brevitas laus in *tanto magis*: Subintell. sed quanto magis illa bacchatur, adeoque reluctatur, *tanto magis* etc.

81. 82. *Ostia domus*, aditus ad interiores recessus antri: v. sup. 45 sq. cf. Callim. in Apoll. 3, 6, 7. Putanda autem nunc est Sibylla adytum ingressa, deo plena, ex adyto hæc vociferari, cf. v. 98, voce per cava antri resonante: ut v. 44. Quod sequitur vaticinium est inter insigniora poetæ loca, cum sententiarum gravitate, phantasmatum sublimitate

et doctrinæ poetiæ copia, tum verborum pondere, dignitate et ornatu; etiam orationis nova inflexione et variatione: ut plerumque loca, quæ vaticinia exponunt, felicissimæ artis in poetis esse solent: quandoquidem poeticum spiritum nihil est, quod æque recipiat, quam futurarum rerum descriptio.

83—89. Dicta hæc secundum Heleni prædictionem sup. III, 458 sqq. conf. præclarum locum Tibulli II, 5, 39 sqq., ubi Sibyllæ oraculum alio tempore ac modo, latius tamen, expositum est. in *regna LavinI*, ad Lavinium; hoc tandem manifestum de aditus ad Italiam loco vaticinium (cf. Disquis. de rer. in Æn. tract. inventionem s. VI). Reliqua egregie ad horrorem partim rerum
 exemplis

Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam;
 Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
 Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
 Natus et ipse dea. Nec Teucris addita Juno 90

85. pone hanc Vratiss. dimitte hanc p. Leid. et pr. Moret.—86. In et turbant librarij; et vel omittunt, vel scribunt: *Sed non evenisse, sed non advenisse*. Est: verum etiam volent non venisse. Etiam volunt Mentel. pr.—87. cernam Moret. fec., male.—88. Nec S. Dorvill.—89. Defuerunt alter Hamb., cum glossa, in labore.—90. addita multi ap. Pier., ex more. Heumannus olim conj. nec Teucris (addit) Juno; sed repressus ab Burmanno ad h. l. v. Notam nostram.

exemplis et verborum ornatu, partim comparatione cum rebus Trojanis, quarum quanta vis ad Æneæ animum ipsa recordatione esse debebat! 87. jam Homero frequentata rei imago Iliad. η, 329. Dorica castra, sup. II, 27, ubi v. Not. 88 sqq. Eadem calamitatum feries renascetur. cf. inf. X, 60, 61, 62. Alius L. j. p. Achilles, Turnus Veniliæ f. v. inf. X, 76. Nec hoc sine veterum exemplo. v. c. Eurip. Troad. 614. 615 φεύ· φεύ· ἄλλος τις Αἴας, ὡς εἶοικε, δούτερος Παιδὸς πέφηνε σῆς. conf. Ecl. IV, 36 alter erit tum Tiphys—atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles, etiam in vaticinio. Nec aliter in prædictionibus vatium Hebraicorum Davides et alii iterum excitantur tanquam re-
 duces.

90. Nec Teucris addita Juno Usquam aberit. Interpretatio

loci e veteribus nobis servata est. Macrob. VI Sat. 4 unum ex iis locis esse docet, in quibus vetustum verbum servaverit poëta. *addita, id est, affixa, et per hoc infesta*. Hoc jam dixerat Lucilius lib. XIV his versibus: *Si mihi non prætor fiet additus atque agitet me, Non male sic ille, ut dico, me extenderat unus*; Etiam Servius: *addita Juno, inimica. Est autem verbum Lucilii et antiquorum: ut Plautus Aul. III, 6, 16 Argus, quem quondam Jovi Juno custodem addidit*. Sed alterum hoc Plauti ex iis potius exemplis est, quæ doceant, quomodo voc. *additus* in hunc significatum transire potuerit. Scilicet *custodem dari, addi*, voc. proprium est; v. c. inf. IX, 649 *Tum comitem Ascanio pater addidit*; et Horat. III, 4, 79 *nequitia additus Custos*, vultur, qui Tityi jecur observat. Jam autem qui *custodes additi* sunt, inprimis

Uſquam aberit. Quum tu ſupplex in rebus egenis
 Quas gentis Italum, aut quas non oraveris urbis!
 Cauſſa mali tanti conjunx iterum, hospita Teucris,
 Externique iterum thalami.

Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito, 95
 Qua tua te Fortuna finet. Via prima ſalutis,

91. *Uſque Ven. Nuſquam a. tum tu Parrhaſ. tunc tu pr. Hamb. pro var. lect. ut rebus Leid. unus.*—92. *erraveris Wall.*—93. *Teucris pr. Moret. Cæterum male vulgo diſtinguebatur, eſſi Servii exemplo. Cauſſa mali tanti conjunx, iterum b. Teucris; Melius: Cauſſa mali tanti conjunx iterum, b. T. Sic et mox iterum thalami.*—94. *Extremique Moret. ſec.*—95. *crede Goth. tert. et a pr. m. Medic. audacior alter Hamburg. et bini Goth. audacior Wall. ardentior Leid. et Hug. a m. pr.*—96. *Vulgatum erat: Quam tua te fortuna finet. Ut plus*

inprimis peccare volentibus, iidem moleſti ſunt, difficiles, odioſi, infeſti. Nota res jam ex virorum doctorum diſputationibus. Adi vel Geſneri Theſaur. LL. h. v. Virgilium imitatus eſt in vocis uſu Silius II, 595 *agit addita Erinnyſ.* Paulo aliter comparata ſunt exempla, in quibus *addi* vel *additi eſſe* dicuntur, qui non ſine moleſtia aliqua accedunt ad nos, vel quæ nobis contingunt ingrata. v. c. ap. Stat. II Theb. 320 *Et, qua non gravior mortalibus addita cura, Spes.* Ad hoc genus referenda loca, quæ afferunt Drakenb. ad Silium l. c. Gronov. ad Senec. Herc. fur. 1237 et al., non ad prius. Adde Val. Fl. VI, 181. Aliter rem expedire voluiſſe videtur Burmannus, qui ita ordinat verba: “*nec Juno aberit Teucris, addita ſci-*

licet aliis hoſtibus, Turno et reliquis:” hoc vero multo durius; etiam ſi jungere velles: *nec aberit addita*, h. e. addetur, accedet ſc. nova hoſtis. Si quis nondum ullo interprete inſpecto locum legat, is haud dubie ita accipiet: *nec deerit in Italia Juno, addita Teucris*, quæ ſemper Trojanis aſeſſe, iis inſtare, eos urgere, perſequi, ſolet. Eas res infeſti animi eſſe, quis dubitet?

91—97. *quum tu pro vulgari, tum tu. oraveris: v. lib. VIII ſcil. Evandrum et Agyllinos Etruſcos. in rebus egenis, anguſtis, periculofis. Noli cum Servio et aliis de fame accipere. conjunx Lavinia, ut olim Helena. 96. qua via et ratione, quo modo, 7. v. Var. Lect. Graia ab urbe, Pallanteo Evandri.*

Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla

Horrendas canit ambages, antroque remugit,

Obscuris vera involvens: ea frena furenti 100

Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.

plus audeat, quam fata permittant, vix videtur bonum consilium esse; multo minus Æneæ datum, cujus omnia consilia ad fatorum ordinem a poeta attemperata sunt. *Quam* pro *quantum* ut cum Heinio et Burmanno accipias, durum esse puto, et vero etiam jejunum. Accedo igitur viris doctis, ut legendum existimem, *Qua*, ea via, qua; nec tamen adeo longe in malis propulsandis progredi fata te sinent, sed paratum est auxilium: *Via prima f.* Atque fuit hæc lectio etiam in libris plerisque Pierii; forte recentibus. Nam veteres omnes in *quam* conspirant. Inter editos princeps Ald. *qua* exhibet, mutatum a Naugerio in altera. In his tamen particulis, inprimis cum comparativus in errorem tam facile inducere debuerit, nolim librariorum fidei tam multum tribuere. Alii legunt *Quum*, quod vix probes. Toupus Epist. Crit. pag. 171 *Lego, ut mihi quidem videtur, certissime: Quo* tua te fortuna feret. Hoc est, poetæ dictionem per lusum variare, non, corrupta emendare. *sinat* Oudart.—98. *Cumana* Dorvill.—101. *Incutit* pr. Hamb. pro var. lect. *Quaterne frena* proprie de aurigantibus. *versat* aliquot Pier. cum Goth. sec. Sed hoc ad orationem vulgarem propius accederet,

100. Eventa rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucanus I, v. 637. 638 *flexa sic omnia Tuscus Involvens multaque tegens ambage canebat.* Pompon. Sab. “vera, quæ vera futura erant. Probus ait, “vera, lucida. Alexander (Grammaticus, unus ex vetustis poetæ interpretibus) “a quo accepit Sergius (leg. Servius), pro, veris obscura miscens,” male hæc. 100. 101. *ea frena f.*, de concitato animi impetu; ut alias de cursu. *ea roia*, tam valida, pro: nam admodum valida f. cf. v. 79. 80. *stimulos sub p. vertit*, h. e. in pectore figit. Sed plus inest

alteri verbo; continuato sc. ictu. *Frena et stimulos*, ad furorē declarandum a Tragicis habet poeta; forte ex *οἶστος* natos. Inter loca, quæ Interpret. laudant, unus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935) de furiis: ἠλάσθην θεαί, ὅσθ' αἰματηρὰ σόμι' ἐπιμβαλεῖν ἐμοί. Mox v. 104 *facies* est species, genus; *surgit*, exquisitē, evenit, occurrit. Scilicet audierat Æneas omnia a patre V, 730. 741 et Heleno III, 458. *præcepi*. Non male Æschylus comparatur Prometh. 101—103. *perregi* pro vulgari, exegi, perpendi.

Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt;
 Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
 O virgo, nova mi facies inopinave surgit.
 Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
 Unum oro; quando hic inferni janua regis 106
 Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso:
 Ire ad conspectum cari genitoris et ora
 Contingat; doceas iter, et sacra ostia pandas.

102. *Ut tandem* Parrhaf. *rapida* multi et hic. v. sup. 80 et 49.—
 104. *nova non f.* Exc. Burm. *mibi* Rom., hic et alibi. Scilicet eodem
 res redit, si syllabas contractas scriptura quoque, an tantum pronuntia-
 tione, tollas. Sed constantia in his servanda est. *surgit* Zulich.—105.
percepi multi scripti et editi. Sed *præcepi* Rom. Medic. et alii vetustiores
 cum Servio. Et hoc eruditius. cf. inf. X, 277. *ipse peregi* Seneca Epist.
 76 et Eugraph. in Terent.—106. *i. j. Ditis* Leid. unus, et Franc. in
 margine; ex interpret.—109. *Contingit* aliquot Pier.; at Romanus:
Unum oro—Ire ad c. c. genitoris, et ora Contingam.

106—109. *janua regis* h. e. palatii vel regni aditus. *tenebrosa palus Acherontic refuso.* Cum Acherontem mox in inferis locis poni a poëta videamus, Servius, et ex eo Pomponius, pronuntiant: *Avernium significat, quem vult nasci de Acherontis æstuariis:* ut Avernus adeo fit Acherontis. Fuit tamen in his ipsis locis ad Cumas *palus Acherusia* (cf. Exc. II et IX extr. ad h. libr.): ad quam Virgilius respicere debuit: *tenebrosa palus Acheronte refuso:* etsi in ea designanda usus forte est iis, quæ de Acheronte in inferis narrari solent; cui *æstus* tribuitur infra v. 296. 297, ita ut ex inferis partibus exundet, supraque crateris sui labra exuberet (*refusa* fit) aqua; ductum id ex Platone; in cuius

Phædone p. 83 B. Frf. Tartarus omnes amnes recipit, aqua autem αἰωρεῖται δὴ καὶ κυμαίνει ἄνω etc. Ita passim poëtæ. Apud Valer. Fl. IV, 594 *Illic* (juxta Heracleam Paphlagoniæ) *Acheron—vastoque exundat biatu Fumeus;* et de eodem Apoll. II, 747 *κοίλη δὲ φάραγξ κατὰγει μιν ἄνωθεν.* Ipse enim Acheron in imis terræ radicibus: *Κυάνεον δ' Ἀχέρονδ', ὃς ἔχει ριζώματα γαίης,* Orph. Hymn. XVII, 10. De his ipsis autem locis Ulyssis aditu celebratis agens Lycoph. v. 695 *καὶ χερσεῖαν Ῥόχθοισι κυμαίνουσαν οἰδματος χύσιν,* et eundem in sensum Silius *eructare* dixit in loco ex Marone expresso X, 425 *specus-eructat acerbam Coccyti laxo suspirans ore paludem.* Est itaque *refusum*, si poëta noster

Illum ego per flammās, et mille sequentia tela, 110

Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi :

Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum

Atque omnis pelagique minas cœlique ferebat

Invalidus, vires ultra fortemque senectæ.

Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,

Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque, 116

Alma, precor, miserere : potes namque omnia :

nec te

Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernīs.

Si potuit Manis arcessere conjugis Orpheus,

Threïcia fretus cithara fidibusque canoris : 120

III. *revelli* Bigot. In *recepi* argutati sunt veteres Grammatici. v. Serv. et Pompon. Sab. Sed *recipimus* et *recuperamus* non modo amissa, sed ea quoque, quæ ne amitteremus metuendum erat.—113. *cœlique minas pelagique* Medic. et Wall.—114. *Invalidus*. Jo. Schrader. otiosum esse ratus emend. *Impavidus*. Verum Anchises ferebat, etsi invalidus, fortius quam pro virium et ætatis modo et gradu.—115. *et abest a plerisque Pier. et Heinfl.*, comparet tamen in Medic. et Rom. Sed abesse posse nemo dubitet. *lumina, numina* etiam hic in libris.—116. *Ille o. pr.* Hamb. *ipse o.* Hugen. Ex Pier. alii *Id me orans*, alii *Id memorans*. Tertius Rottend. *Dememorans*. *gnati, nati*, et in nonnullis *geniti* legitur ap. Pier.—119. *arcessere* male et hic multi,

noſter ad æſtum illum ebullien-
tis aquæ reſpexit, paullo aliter
dictum atque ex communi uſu,
quo ſimpliciter ad aquam ſtag-
nantem illud ſpectaret : ἀναχυσ-
θεῖς ποταμὸς; etſi ne ſic qui-
dem, poſt omnia iſta, video,
quid impediāt in Marone acci-
pere paludem Acherontis reſuſi
ſeu ſtagnantis, reſpectu Ache-
ruſiæ ad Cumas, de qua verba
ſunt Geographi : Ἀχρεοſία
λίμνη, ἀνάχυθις τῆς τετραγώνης
θαλάσσης Strab. V, p. 243 D,

Mox ſacra oſtia, ut Homericum
θεῖα, et infra 573 (non ut Serv.)
cujus voc. ſignificatus latiffime
patet, ut in noſtris linguis nihil
ſit, quod fatiſ reſpondeat.

116. *mandata dabat* ſup. V,
735. Mox *Hecate* : nam ſup.
v. 35 *Phæbi Triviaeque ſacer-
dos*.

119. 120. Aut ſupplendum
alterum membrum : *quidni et
mibi adire inferos liceat?* aut
jungenda : *miferere—ſi potuit;*
ſiquidem p. (Statii imitationem
notarunt

Si fratrem Pollux alterna morte redemit, 121
 Itaque reditque viam toties: Quid Thesea, magnum
 Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Jove
 summo.

Talibus orabat dictis, arasque tenebat;

121. Sic f. Schol. Statii. v. Heinf.—122. Quid Thesea, magnum Q. Alciden distinxit Heinf. et Mentel. Addit Burmannus Witt. et alios. Librariis equidem tantum non tribuam. Sed jam veteres Grammatici super interpunctione disceptavere. v. Serv. et Pompon. Sab. Male eos habet quod Thesea dicat magnum, qui sacrilegus fuerit, et qui sedet æternumque sedebit infelix Theseus inf. 617. 618; quasi vero magnum semper philosophicam aliquam virtutem designat. Ratio petenda erat ex elegantia poetica optimorum poetarum usu frequentata, et ad animum et ad auditum jucunda, ut epitheton potius ad posterius, quam ad prius referatur: Quid Thesea, magnum Quid m. Alciden!—123. Alcidemque, mihi genus tres ap. Burm. a Jove duo cum binis Goth. et summo est sec. Moret.—124. tenebant pr. Moret.

notarunt Silv. V, 3, 271 sqq.) fretus: pro, usus. Homericum πίκυος, et in hac ipsa re Orph. Arg. 42 Ἡμετέην πίκυος κιδάξην, simpl. pro, ope citharæ.

121. 122. Ut cum Castore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux Jove patre natus, hoc a diis consequutus est, ut, quoties ipse ad inferos se contulisset, fratri apud deos interim versari liceret. Hinc alternis sedes mutatae, Fabula varie a poetis tractata et ornata. Fundus Odyss. λ, 302. 303, at v. Pindar. Nem. X. Etiam Theseus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere. v. inf. 392 sqq. Aliter de Theseo fabula tractatur v. 618. Unde reprehensus poeta ab Hygino, ap. Gell. X, 16, quod altero loco Theseum

in inferis æternum sedentem, in altero hoc, in quo versamur, inter eos nominasset, qui ad inferos adissent et redissent. Enimvero poeta non Theseum iisse et rediisse narrat, sed Pollucem; Theseum autem tantum sic memoravit, ut de solo aditu inferorum ageret. Grammatici impetum accurate retulit Ouwens Noct. Hag. p. 20. sq.

124. aras tenebat. Notissimus precantium mos. Si tamen teneas animo, Æneam in ipso limine templi vel antri substituisse (cf. mox v. 151; et is perpetuus veterum mos, si deum consulerent), dum vates penetraret ad adytum, v. 98, ara difficultatem habere potest, quo loco sita fuerit. Scilicet, si ad limen substititerunt consulentes deum, de tota ea parte intelligendum, quæ usque ad adytum patebat, adeoque πείθε

Quum sic orsa loqui vates : Sate sanguine divom,
Tros Anchisiada, facilis descensus Averno ;
Noctes atque dies patet atri janua Ditis :
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus, 130
Dis geniti potuere. Tenent media omnia silvæ,
Cocytusque finu labens circumvenit atro.

125. *Cum sic* Heinf. ex Medic. et aliis ; alii *tum et tunc*. — 126. Vulgo *Anchisiade* est, ἡ Ἀγκισιάδην. *Anchisiada* Medic. a m. pr. et tert. Moret., eleganter, Heinfio judice ; quia poetas Latinos alia sic efferre videmus : *O Æacida. Orestia. Æeta*, ut docuit ille ad Ovid. Ep. 3, 87. 8, 9 et al. Etiam sup. III, 475 *Anchisa*. A Burmanno admittam lectionem pristinam iterum expulimus : conf. v. 348. IX, 653. Nec tamen hoc adeo perpetuum putandum, quo minus et vulgaris ratio ferri possit. Ita v. c. Val. Fl. II, 427 *Æacide* legitur constanter. Alii *Anchisiada*, *Anchisades. descensus* tres ap. Burm. *Averno* nota elegantia pro *ad Avernum* reposuit Heinfius cum melioribus, nisi quod fere habent : *Averno est*. Vulgo *Averni*, quod vulgare esset. *Averni est* Gud. a m. fec. Scilicet etiam h. l. duas codicum familias agnoscat : Romanus ducit alteram, *Averni*, alteram, *Mediceus*, vel is, unde exscriptus ille est, *Averno*. Pompon. Sab. “*Averno*, ad *Avernum*. Sic legitur Apronianus.” — 128. *gradus* sec. Moret, sed vid. Burm. — 130. *audens* alter Hamburg. *avexit* Leicid. un. in *æthera* aliquot ap. Burm. — 132. *Cocytos* Medic. et alii. *circumvenit* post Pierium et Gifan. ap. Guell. Heinfius e melioribus omnibus reposuit lateque adstruxit exemplis. Adde Waff. ad Sallust. Jug. 71 et alios. Vulgg.

circum-

vxos et ipse *vxos* sub limine et aditu intelligendus. Erat autem ara in pronao : nam omnis sacrificii ritus factus passim ante ædem memoratur.

125 — 132. *Avernus* h. l. simpl. pro *locis inferis* ; non lacus, ut inf. 237 sq., sed ut in Ἀχέρον δυσέξοδος vel ἀνέξοδος. vid. Ursin. et rel. 127. *patet atri janua Ditis* : accessu libero et expedito. Simili modo, diebus iis, quibus februa et in-

feriæ diis inferis fiebant, *mundus patere* antiquitus dictus : Macrobr. I, 16 e Varrone : *Mundus cum patet, deorum tristitium atque inferorum quasi janua patet*. 129. Pauci ἦρωες διογενεῖς, si fuerint θεοφιλεῖς et καλοῦργαδοί. Sententiam versuum 126 sq. *facilis descensus A.* interpretatur Seneca Herc. fur. 675 sq. *æquus*, propitius h. l.

131. *silvæ* memoratæ tenebrarum

Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
 Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara; et infano juvat indulgere labori: 135
 Adcipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
 Aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis
 Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbræ.
 Sed non ante datur telluris operta subire, 140

circumfluit. Scilicet circumvenire exquisita et docta ratione dictum pro, *circumire, circumdare, circumfluere*; quæ vulgaria verba sunt.—133. *Quin si* conj. Heinf., et Goth. sec. *Quid*; sed cf. II, 10. *t. amor, menti si* duo interpungunt. *mentis* alter Hamb. *est* deest Menag. pr. Goth. sec.—136. *opaco* Medic. a m. pr.—139. *plaudunt* Rom.—140. *opaca* Dorvill. a m. pr.

brarum et caliginis significandæ causâ; ducta imagine ab Averni lacus situ: sup. 118 *luci Averni*. v. Excurs. II. *Cocytum, Stygem, Acherontem*, promiscue ponit poëta; et si aliis locis diversos facit amnes; cf. Exc. IX, uti et h. 1. *Cocytum* et *Stygem*. *sinu* præclare, de cursu fluvii, qui ambit locum.

133—135. *Bis*, nata rei perceptio hæc ex Homericis Od. μ , 22 $\Sigma\chi\acute{\epsilon}\tau\lambda\iota\omicron\iota$ — $\Delta\iota\sigma\delta\alpha\iota\acute{\iota}\epsilon\varsigma$ etc. Sed “Pollio admiratur, cum Æneas esset futurus deus, cur dicat bis. “Solvitur hoc, quia apud Homerum (Odyss. μ , 600 sq.) “Ulysses vidit umbram Heracles apud *inferos*.” Recte hoc; quandoquidem et heroum inter deos receptorum umbræ in locis inferis habentur. Et si nec hoc necesse. Nam Sibylla Æneæ, viventis tum, fata post

mortem ignorare potuit. Cæterorum Grammaticorum argutias vide ap. Pompon. Sab. et Servium. *insanus labor* pro vulgari, magnum aufum, cœptum, ardua res.

136—149. Locum respexit Claudian. de R. Prof. II, 290 sqq. 137. ornate, pro, ramus aureus cum foliis aureis, et latet in densa silva, ornate 138. 139. *vimen* est ipse ramus, virga. Male alii aliter. Nec tamen ipsam arborem auream credere necesse est; non magis quam Hesperidum arborem mala aurea ferentem. Unde autem poëta ramum aureum hunc tamquam furculum in sum arbutum traduxerit, varia conjectare licet: de quibus v. Exc. VI ad h. v., ubi suspicatus sum, a ramo *ικετίας* notionem hanc aurei rami profectam. *Juno inferna*, Proserpina, alias Stygia, ut *Jupiter infernus*,
 κατάχρησ-

Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.

Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus

Instituit. Primo avulso non deficit alter

Aureus; et simili frondescit virga metallo.

Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum 145

Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,

Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis

Vincere, nec duro poteris convellere ferro.

Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,

(Heu nescis) totamque inest fatum funere classem; 150

Dum consulta petis, nostrosque in limine pendes.

Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.

Duc nigras pecudes: ea prima piacula funto.

Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,

141. *quam qui Medic.* alter Mentel. et Colot., quod exquisitius putem, pro *quam si quis. discerpserit* multi ap. Pier. et Burm., male. *decerpit ab arbore* notavi ex Jo. Sarisber. lib. VIII, p. 690 ed. Amst.—143. *desuis* Oudart.—144. *similis Medic. f. vena m.* Menag. pr., errore haud indocto.—145. *investiga* Dorvill. a m. sec. *oculis, ramumque r.* Goth. tert. a m. sec.—146. *sequatur* Bigot.—147. *nec v.* Rom.—148. *poteris duro* pr. Hamb.—150. *totusque i. f. classe* pr. Rottend.—151. *pendis* Witt. *pendens* Rom. et Oudart.—152. *Sedibus ante suis refer et conde* Dorvill.—153. *hæc p.* Parrhaf. *sumto, sumpto,* aberrant. librorum ap. Burm.—154. *lucos Stygiis et r.* ita Medic. a m. pr., et Romanus, quod mireris, in idem vitium conspirat. Alii ap. Pier. et Heinf. *Stygis et r.* ex quo reliqua nasci potuere, alii *Stygiis et r.*, invito metro. Sed *Stygiis, regna i. v.* per appositionem bene firmat Heinf.

καταχθόνιος, de Plutone (cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. pag. 372). *Avernæ Junonem* Ovidius dixit hac ipsa in narratione Met. XIV, 114—140. *telluris operata*, simpl. loca infera, quatenus sub terra. Male Intpp. arguantur, 143. 144. ornate;

in rami avulsi locum alius fucrescit. Mox *rite carpe—si te fata vocant*, si fatale tibi est, inferos adire.

149—155. Ante oculos Iliad. χ, 386 *Κεῖται παρ' ἠέσσοι νέκυσ ἀκλαυτος, ἄδαπτος Πάτροκλος.* Observa verborum proprietatem,

Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155

Æneas mæsto defixus lumina voltu

Ingreditur, linquens antrum; cæcosque volutat

Eventus animo secum. Cui fidus Achates

It comes, et paribus curis vestigia figit.

Multa inter sese vario sermone serebant: 160

Quem focium exanimem vates, quod corpus
humandum

Diceret. Atque illi Misenum in litore ficco,

Ut venere, vident indigna morte peremtum;

Misenum Æoliden: quo non præstantior alter

Ære ciere viros, Martemque adcondere cantu. 165

155. *immuit* Dorvill. *orbe* Medic. a m. pr.—156. *mæstoque affixus* Gud. a m. pr.—157. *Progreditur* Medic. in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm., male. Non videbant *ingredi* esse, *incedere*.—159. *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a m. pr. *firmat* Dorvill. *figit v. curis* Parrhaf.—160. *serebant* post Pier. defendit Heinf. Alii *serebant*.—161. *exanimum* plerique, sed alterum ex Medic. aliisque adscivit Heinsius, auri ut confuleret. Mox *atque* statim, esse vult Burm., ut Georg. I, 203, vbi v. Puto exprimi *sera*.—165. de Hemistichio a poeta inter recitandum adjecto fabulam vid. apud Serv.

proprietas. *pendes* pro vulgari hæres. *sedes* de sepulcro alii, alii de terra admodum dure accipiunt. vid. Burm. Cur non locum comparant inf. v. 371 *Sedibus ut s.* et v. 328 *quam sedibus ossa quierunt*. Erant Manes infepulti vel circa corpus vel circa Stygem. Notissima res. v. Obs. ad Tibull. III, 2, 15. Piaculare autem sacrum v. 153 non tam ad purgandam classem a contactu infepulti cadaveris valere debet, quam ad placandos inferos, quos est accessurus: om-

nino enim ad inferos non nisi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud cæteros quoque poëtas. Hoc colliges etiam ex locis ap. Cerdam. *prima* v. 153 est pro, prius, ante.

160. 161. Pro vulgari: sermones serebant super variis rebus. Cæterum miror, cur non in Palinuri infepultum corpus incidat Æneæ cogitatio; qua tamen nulla prior esse debebat. Nisi quod Miseni cadaver in proximo littore jacet, ejusque celebritas fuit magna propter promontorium

Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
 Et lituo pugnans insignis obibat et hasta:
 Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
 Addiderat socium, non inferiora secutus. 170
 Sed tum, forte cava dum personat æquora concha,
 Demens, et cantu vocat in certamina divos,
 Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
 Inter faxa virum spumosa immerferat unda.
 Ergo omnes magno circum clamore fremebant; 175
 Præcipue pius Æneas. Tum iussa Sibyllæ,
 Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri

168. *victor vita* aliquot ap. Burn. *sp. et armis* Dorvill.—170. *haud i. Parrhaf. interiora* alter Hamb.—171. *Sed dum, cum, tunc* aberrat.—172. *Veniens et c.* Goth. *sec. certamine* Gud. et Goth. duo.—173. *si c. fas est* duo Leid. Idem hemistichium III Georg. 391.—174. *immerferit* Goth. *sec.*—175. *circum magno* Montalb.—177. *festinant* Rôm. *aramque* ed. Ven. *sepulcro* Gud. a m. pr. Franc. a m. *sec.*

promontorium ab eo appellatum. De Miseno vid. Excurs. VII ad v. 162.

170. *non inferiora s.* docte et Græcorum more, pro, inferiorem, τὰ ἥττω pro τὸν ἥττων. Æneam Hectori æquiparat, ut inf. XI, 289 et al. cf. Serv. Mox 171. *concham* paullo durius pro tuba vel lituo posuit. Nam nec in *litui* (v. 167) proprietate est hærendum. Sic *lituum* et *tubam* paucos intra versus memorat Staius VI Theb. 12c. 128. *Tubicinem* Misenum vocat Propert. III, 18, 3. *Liticinem* Stat. IV Silv. 7, 19. cf. Cerda. *demens* Homericum Νήπιος! Iliad. β, 38 et sæpe al. *exceptum* cf. sup. Том. II.

III, 332 ἐὺποδὲ χροῦσαι, infidiis. Puta autem Misenum scopulo promontorii insidentem tuba cecinisse: hoc poëta tamquam ad provocandum Tritonem factum interpretatur; itaque arrogantiam tubicinis ab hoc vindicatam, dum eum in mare præcipitaret.

177. *aram sepulcri* exquisite, quod v. 215 *ingentem pyram* a formæ similitudine. Sic et Servius; qui tamen addit: *Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt.* In Donati fragmentis interpolatis, quæ habemus, nihil occurrit. At de altero Pompon. Sab.: *Dicit aram, quia rogus, id est pyra, non fiebat sine aris,* ut

U u

ut

Congerere arboribus, cœloque educere certant.
 Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum :
 Procumbunt piceæ : sonat ic̄ta securibus ilex : 180
 Fraxineæque trabes cuneis et fissile robur
 Scinditur : advolvunt ingentis montibus ornos.
 Necnon Æneas opera inter talia primus
 Horratur socios, paribusque adcingitur armis.
 Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat, 185
 Adspectans silvam inmensam, et sic voce precatur :
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus

178. *adducere* Vratissl., sed alterum et alibi, Burm. laudat II, 186. 461. XII, 674.—180. *alta* Goth. sec. *ilx* Witt.—182. *ac volvunt* multi ap. Pier. et Burm., ac duo Goth. *et volvunt* Zulich. *avellunt* alter Hamb. Supra Georg. III, 378 *Advolvere fociis ulmos ignique dedere*.—183. *Æneas nec non* Witt. *operi* Parrhaf.—184. *que abest a tribus* Burm.—185. *hoc* Montalb. *tristis* Witt. *cum c.* Heinf. e libb. Vulgg. tum.—186. *voce, ore, forte* legitur. *forte* Servius interpretatur; ut tamen verum inter tibicines (*cbeville*) referat. Et hoc habet Medic. cum al. *ore* Longob. Pierii et pr. Hamb. ex v. 76. *voce* Romani *codicis* lectio est, quam et alii codd. exhibent, quamque bene retinuit Heinf.—187. *aureis a. ramis* Montalb.

ut ait Probus. Perperam. Sublegit hoc Virgilio Silius XV, 387 *Alta sepulcri Protinus exstruitur cœloque educitur ara*. Etiam sic Val. Fl. V, 10. In seqq. ante oculos Od. μ, 11 sq. Iliad. ψ, 114 sqq. Add. Iliad. η, 417. 428 sq. ω, 662 sq. 787 sq. et locum inf. XI, 182 sqq. *Congerere ex νήω*. Apollonium (lib. I, 403) *Νήεον αὐτόδι βωμὸν* laudat Guellius. Iterum poëta multum ornatus (expende singula) in re tenui cumulavit; hoc quidem jam Ennii exemplo; Locum servavit Macrob. VI, 2. Ad

horum ductum sequiores poëta pigmenta sua in simili re profuderunt: Silius X, 526 sqq. Statius VI, 88 sqq.; hic quidem ea cum copia, quæ fastidium faciat. cf. Columna ad Ennium p. 67. Mox *piceæ* proprie in rogis locum habent. cf. Plin. XVI, 10 f. 18. 182. *de montibus int.* et v. 184 *adcingitur, ὀπλίζεται*, accingit se. 187—189. *Utinam nunc*, ut Gr. εἰ, εἰ γὰρ, v. c. qui locus in manibus est, Hymn. Homer. in Apoll. 51 Δῆλ', εἰ γὰρ κ' ἐδέλεις; quem si ita acceperis, emendatione non egere

Ostendat nemore in tanto ! quando omnia vere
 Heu nimium de te vates, Misene, locuta est.
 Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
 Ipsa sub ora viri cœlo venire volantes, 191
 Et viridi federe solo. Tum maxumus heros
 Maternas adgnoscit avis, lætusque precatur :
 Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
 Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat 195
 Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice
 rebus,

Diva parens. Sic effatus vestigia preffit ;

188. *in alto* alter Hamb. *o. vera* Ven. et Dorvill., non male; in-
 primis pro poëta.—189. *Heu n. vates de te* Montalb. Erf.—191. *e*
cœlo Parrhaf.—192. *infedere* Montalb. *f. loco* Exc. Burm. a m. pr.
 Mirum acumen e vett. servavit Pompon., et ad v. 198 Servius, ut *solum*
 sit pro aëre, et *federe*, librarunt sese; forte, quoniam *cursum* sequitur pro
 volatu dictum, et v. 199 *pascentes*, quod tamen per intervalla fieri pu-
 tandum. *cum m. b.* Sprot.—193. *agnoscat* Medic. cum al. *agnovit*
 alter Goth. *precantur* Gud. a m. pr.—195. *dirigite* Gud. et Rom. In
opacat hærebat Trappius; quid enim an exiguus ramus umbra locum ob-
 scurare poterat? Addere forte voluit: et an auri fulgor umbram loco
 inducere potuit? vide v. 204. Itaque conj. *inaurat*. Sed primum ramus
 cum frondibus et foliis cogitandus; et quidni huic, etsi ex auro, tribuat
 poëta id quod commune est omni frondi, ut umbra obducat eam soli par-
 tem, cui respondet suo ad solem posito. Atqui hoc est *opacare humum* sc.
 quantam ejus partem frondis umbra attingit; non totum loci ambitum.
 —196. *tuque in d.* Menag. pr.

egere videbis; nisi forte ἰδέ-
 λοις. *se ostendat*, adpareat etc.;
 nec tamen dubitandum, etiam
 hac arbore inventa alteram va-
 ticipinii partem eventum esse ha-
 bituram, quando etc.

190—196. Dignus tali vin-
 dice nodus. Ostento vel augu-
 rio aliquo res profecto nunc
 cummaxime erat expedienda.
 Quale autem aliud accommoda-
 tius quam Veneris matris aves?

etsi omhino faustum et lætum
 hoc auspiciam. v. Cerda. Sed
 poëta haud dubie in animo ha-
 buit Apollonium suum lib. III,
 540 sqq. conf. 926 sqq.; nec
 Dodonæum oraculum ex co-
 lumbis obscurum est. Hoc au-
 gurio conspecto substitit et pre-
 catur, ex more. Prævit Ho-
 merus Iliad. x, 275. 278 sq.
 195. *ubi—humum* ornate, ubi
 aureus ramus est. 198. *quæ*

U u 2 *signa,*

Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant.
 Pascentes illæ tantum prodire volando,
 Quantum acie possent oculi servare sequentum. 200
 Inde, ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
 Tollunt se celeres; liquidumque per aëra labfæ
 Sedibus optatis geminæ super arbore fidunt:
 Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 Quale solet filvis brumali frigore viscum 205
 Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,

197. Duplex iterum codd. familia; Rom. cum aliis, *Alma p.*, Medicus cum al. *Divæ p.*; hoc recepit Heinf.—198. *quo f. ferant* conj. Vossius, sed columbæ ferunt signum et ostentum, pergunt pascentes: *illæ* multi ap. Burm.—200. *possunt* pr. Rottend. et Ven., non male. *acies* Medic. a m. pr. *speſtare* Vratifl. *sequendo* qu. Moret.—203. *geminæ* Burm. recepit, ut tamen mallet præterea legi: *geminæque sub arbore fidunt*, “quia raro columbas videmus arbori insidentes, sed vel in tectis “ædium vel humo.” Sed de silvestribus columbis seu palumbis erat cogitandum. *geminæ super arbore* Heinfius revocaverat, librorum, puto, auctoritate, inter quos Medic. et Rom., add. Ald. pr. Ita arbor duplicis trunci in commune coëuntis fastigium est intelligenda; quæ hac ipsa sui specie notabilis et insignis fieri poterat. Hoc voluisse videtur Cunninghamus, qui ad L. 10 D arbor. furtim cæf. provocat. Si tamen ad aliorum librorum, ut Longob. et nonnullorum ap. Burm., lectionem *geminæ f. a.* respicias, manifesta res est, ejus depravationem esse alteram illam, ex librariorum sollenni in similibus incuria. *geminæ* jam Nauger. prætulera: deseruere iterum alii, etiam Angelius in Junt. et Egnatius 1507.—204. *aurum* Rom. et pr. Rottend., male. *aura auri* et res (v. Not.) et Grammatici tuentur apud Burm.—206. *remina arbos* indoctus librarius Goth. pr.

signa, quale augurium, quid ostendant.

201—204. Arbor stabat in ipsa valle. Vide v. 139. *Sedibus optatis* eleganter, arbore, quam volatu petierant. *auri aura*, splendor. *Aura* de luminis reverberatione exquisita. v. V. L. ad Ge. II, 47, ubi

luminis auræ. cf. h. l. Serv. Sic φάτος αὐρῆν Callim. in Dian. 117 de vapore ignis, qui etiam longius diffusa adurit. Proprie in odore locum habet.

205—209. De visco, frutice glutinoso in querno arborum genere ramis enasci solito, unde glutinum paratur,

ex

Et croceo fetu teretis circumdare truncos,
 Talis erat species auri frondentis opaca
 Ilice: sic leni crepitabat bractea vento.
 Conripit Æneas extemplo, avidusque refringit 210
 Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllæ.
 Nec minus interea Misenum in litore Teucrici
 Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
 Principio pinguem tædis et robore secto
 Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris 215
 Intexunt latera, et feralis ante cupressos

207. *veteres c. pr.* Rottend. a m. sec., male. *c. ramos* aliquot Pier., ex interpretamento. *truncorum* etiam Ovid. Met. XIV, 115 *jussitque suo divellere truncos*, ex hoc ipso loco.—209. *levi* sec. Moret. Goth. sec. *Ilice sub levi* Parrh. *sub leni* Witt. et Ven. *crepitabant* Heinf. ex codd. protulit, ut exquisitiore et doctiore ratione dictum sit, dum plures essent bractæ. Adstruit idem multis exemplis, quæ tamen pleraque diversi generis sunt, elegantiam hanc, cujus suavitatem fateor me satis percipere non posse. Ex altera parte librariorum ludibriis plures hujus generis deliciae imputandæ videntur. Etiam h. l. *crepitabat* est in præstantioribus Medic. et Rom., qui diversæ sectæ codices si in eandem lectionem conspirant, satis gravem auctoritatem habent. Porro *brattea*, *bratea*, *brathea*, *bractea*, scribunt librarii. A tam indoctis hominibus quidni expectes, pro plurali nomine hoc habitum fuisse?—210. *extemplo Æneas* vulg. ante Heinf. *refugit* Goth. tert.—211. *Scētantem* ex Waddel. Animadv. crit. p. 22 memorat Burm., inutilem sane emendationem. *notis* Montalb.—213. *supprema* Rom. et Zulich., ex pronuntiatione an ex falso timore, ne metrum rueret.—214. *r. sicco* pr. Hamb. ex glossa.—215. *tum f. a.* aliquot Pier.—216. *cupressus* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinf. cf. III, 64.

ex historia naturali notio petenda. Ex antiquis v. Plin. XVI, 44 f. 93, et XXIV, 4 f. 6. *quod non sua f. a.* ex veteri opinione, falsa tamen. Plin. l. c. *Omnino autem satum* (viscum) *nullo modo nascitur, nec nisi per album avium redditum maxime palumbis ac turdis.* Male habet, quod Heinf. et Burm. ad aucupium delabi

potuere. *brumali f.* tunc enim maturum est. *Serv. croceo fetu*, ex natura visci. Plin. XXIV, 4 f. 6 *Optimum est—extra fulvum, inlus porraceum. cunctantem* ornat; ut *tenax, lentus*: et erat v. 137 *lento vimine ramus*, quippe ex auro. cf. II, Ge. 236.

212—217. *ingrato*, malim ut Servius altero loco ponit, gratiam

Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
 Pars calidos latices et aëna undantia flammis
 Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
 Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
 Pupureasque super vestis, velamina nota, 221
 Conjiciunt; pars ingenti subiere feretro,
 Triste ministerium, et subjectam more parentum
 Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
 Turea dona, dapes, fuso crateres olivo. 225

220. cum m. alter Hamb. cum aliquot Pier.—221. P. vestesque super alter Hamb.—222. ingentes Gud. a m. pr., vitio calami. At Burm. forte lugentes. Porro perire pberetro alter Hamb. Dixit autem docte s. feretro pro feretrum, ut supra subire muris; et triste ministerium interjectum pro exclamacione.—223. et deest binis ap. Burm. subjecti m. p. Aversam t. f. Parrhaf.—224. Conjecta Bigot.—225. Aurea d. alter Menag. crateris Ald. et Junt., et sic fragm. Vatic. p. 181.

gratiam nec sentienti nec referenti. 215. conf. Iliad. Ψ, 164 fqq. frondibus atris Intexunt latera ornate, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium; ut tristicus adspicius esset; et f. a. cupressis Constituunt. Volunt arbores ante rogam positas fuisse, et ad Romanorum morem aludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur. Quantum equidem video, parte sui et facie exteriori rogam structus erat truncis cupressinis prominentibus in tropæorum vel ferculorum morem, quibus affixa essent arma. Habet etiam sic Varronis apud Servium interpretatio locum: Varro dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter gravem ustrinæ odorem. Imitationes loci notarunt ex Statio IV Theb. 449. 460.

218. cf. Iliad. σ, 349 fqq. Odyss. ω, 44 fq. expediunt cf. I, 177. Ad v. 219 Servius laudat versum Ennianum: Tarquiritii corpus bona femina lavit et unxit.

220—225. Corpus collocant in lecto, veste tegunt, repositum in feretro ad rogam portant (222), eique impositum cremant: cf. Iliad. ω, 785 fqq. Velamina nota, ex loquendi usu (cf. inf. XI, 195. 196), aliter vix accipias, quam, quibus ipse, dum viveret, usus erat. Et si ad suorum popularium morem respicere potuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23. Liv. XXXIV, 7; tamen magis probabile sit, Homerum ante oculos fuisse Od. ω, 59. add. Iliad. ω, 796, ubi cinis purpurea veste obtegatur. subjectam tenuere, h. e.

Postquam conlabfi cineres, et flamma quievit :
 Reliquias vino et bibulam lavere favillam ;
 Ossaque lecta cado textit Corynæus aëno.
 Idem ter socios pura circumtulit unda,
 Spargens rore levi et ramo felicis olivæ : 230
 Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
 At pius Æneas ingenti mole sepulcrum

228. *lecta* Franc. *lapsa* Zulich. *cavo* sec. Moret. *Corineus, Coryneus, Chorineus, Corneus*, ex librariorum stupore multi. Est Κορυναῖος a κορυφή. — 229. *puram aquam* Zulich., ut Heins. olim conjecerat. Sed alterum (vide Not.) doctius, adeoque poëta dignius. Itaque nec *circumluit* amplectendum, quod codd. Macrobiani habent, quodque conjecerat Maserius. *circumvenit* Gotth. sec. — 231. *L. domos* Rom. cum pr. Voss. et utroque Hamb. In Montalb. *viros* in litura. At Menag. pr. *Lustravitque choros*, quod impense placebat Heinsio, copioseque ab ipso illustratum est. Mihi quidem poëta, si ita dixisset, affectatæ et putidæ elegantiae crimen vix effugere posse videretur. *Chorus* poëtis non pro quacunque turba hominum poni potest, sed iis tantum locis, ubi ad chori naturam, ordinem, vel ritum respectus aliquis subest. In lustratione nihil tale memini. Aliter rem se habere videbimus VII, 391.

h. e. subjiciunt, subdunt ; *more parentum* Servius : “ propinquioribus enim virilis sexus “ hoc dabatur officium.” Sed dictum puto pro, more patrum, majorum. Mox in ignem conjici puta thus, oleum ; sed quid *dapes* ? verbo, puto, sacrificali corpora boum, suum, ovium (v. inf. IX, 197 sq.) tamquam victimarum cæsa et in ignem injecta, significat. cf. Iliad. ψ, 166 sq. Odyss. ω, 65 sq.

226 sq. Cf. Iliad. ψ, 250 sqq. ω, 792 sq. Odyss. μ, 13 sq. ω, 71 sq. Verba ex Iliad. ι, 212 : Ἀδτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάνη καὶ φλόξ ἑμαράνθη.
 227. rogum et cineres conspergunt vino ex more, quem

nidor et calor suadere debuit. *cadum* dixit pro urna ; φιάλην memoraverat Homerus Iliad. ψ, 253 et λάξευκα ω, 795. *Corynæum* vero, quoniam poëtæ omnia definite etiam per personas efferenda sunt. Nota urnam h. l. ex ære : cujus generis nonnulla supersunt.

229—231. Exquisitius *circumferre socios unda*, quam, *undam circa socios*. Lustratio hæc facta funere sollennis. *felix oliva*, quia etiam *infelix oleaster* Ge. II, 314. *novissima verba*, nota res. Vale. Ave.

232—235. *Imponit* pro, ponit, facit in illo loco ; forte heroico more, ἀμφὶ πύρην, in loco, quo rogas arserat, ut videtur res apud Homerum animo

Inponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
 Monte sub aërio: qui nunc Mifenus ab illo
 Dicitur, æternumque tenet per secula nomen. 235

His actis propere exsequitur præcepta Sibyllæ.
 Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,
 Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
 Quam super haud ullæ poterant impune volantes
 Tendere iter pennis: talis sese halitus atris 240
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
 * Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon. *

233. *Impofuit* Donat. in Terent. Goth. pr. et ed. Junt. ap. Heinf. Illa hoc habuit ex Ald. pr., mutavit in *imponit* Nauger. et hinc Flor. Juntæ.—234. *Monte sub excelfo* Goth. fec. ex interpret.—236. *mandata* Leid. unus.—238. *Scropea* duo indocti librarii ap. Burm. Est Homericum: *παραλόσσα*. *magna lacu* Leid.—239. *volucres* Dorvill. et Goth. tert. ex glossa.—241. *infundens* Goth. text. *connexa* vitiose Nonius in *Avernus*. *ferebant* Gud. a m. pr.—242. Totum versum ab alia manu insertum credere fas est, certe ab epica ratione alienum. A fragm. Vatic. plane abest, etiam ab aliis, sic a Goth. tert. In Mediceo aliisque præstantioribus a recenti manu adscriptus. Pierius tamen in suis codd. non desideravit versum, nec in Romano videtur ab alia adscriptus, sed a prima statim manu profectus. Satis vetus itaque ejus auctoritas, ut forte e Prisciano Dionysii Periegesin v. 1149 iisdem verbis interpretante confictus ille videri possit. v. ap. Heinf. *lacum* duo, Heinfiani. Pro *Aornon* alii *Aornum* et *Avernum*, et Voss. *Averna*,

animo repræsentanda, v. c. Iliad. ψ, 255. 256. η, 434. Nisi *imponit* sc. cado cum cinere. *sua arma, remumque tubamque*, sollenni more a multis illustrato, etiam ex sepulcris. cf. Fabrett. ad Column. Traj. pag. 374: cum autem hæc arma et instrumenta terræ infixæ aëris et temporis injuria mox corrupta interirent, mirum non est, alterum ritum esse prælatum, ut ea in ipso sepulcro conderentur. *Iliaco-*

que jugum memorabile remo, de Mifeno Staius III Silv. 5, 98 et de Elpenore suo Homer. Odyss. μ, 14. 15.

236 fqq. Nunc ad sacrum Manibus faciendum se accingit ex præcepto v. 153. *spelunca*, Averno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia quam quæ supra v. 42 memorata est. v. Excurs. III. *volantes*, volucres. Sic III Ge. 147 *Plurimus volitans*. De v. 242 Var. Lect. Sacrum parat sub ipsum

Quatuor hic primum nigrantis terga juvencos
 Constituit, frontique invergit vina sacerdos ;
 Et, summas carpens media inter cornu sætas, 245
 Ignibus inponit sacris, libamina prima,
 Voce vocans Hecaten, Cœloque Ereboque poten-
 tem.

Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
 Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
 Æneas matri Eumenidum magnæque sorori 250
 Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,

243. *primus* Medic. a pr. m.—244. *immergit* ed. Ven.—245. *summa* Rom.—248. *trepidum* pr. Hamburg.—249. *Suscipiunt* Servius legerat, cum Gud. et fragm. Vatic.—251. *sterilemque ferit* Zulich. a m. pr.—252. *regni* Rom.

sum speluncæ ingressum. Vt. 239 convenit cum Apollon. IV, 601 sq.

243 sqq. Totus hic sacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poëtas occurrit, ductus ex Homero pluribus locis: inprimis Odyss. x, 517. λ, 25. *invergit*, elegantius, quam, infundit, nihil amplius. *Et s. carpens*; pertinet ad Homericum: 'ἄλλ' ὄ, τ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τεύχεας ἐν πυρὶ βάλλει. Jam inter victimæ consecrationem, quæ fit vino in caput libato, et pilo evulso et cremato, concipiuntur preces, v. c. Odyss. λ, 445. 446. Itaque h. l. subjicitur: *Voce vocans Hecaten*. Inde *Supponunt cultros* ex religione in sacris inferis notissima, ut prona et cernua mactaretur

victimæ diis inferis. Mox *suscipiunt* Pompon. Sab. "antiquum verbum est;" scilicet pro excipiunt vulgari. cf. I, 175.

249—251. *Mater Eumenidum*, Nox (inf. XII, 846. Æschyl. Eumen. 322), et Noctis soror, Terra, ut Servius notavit; adeoque ex Chao; theogonia ab Hesiodæa et Apollodorea partim diversa partim congrua. Iphis Eumenidibus sacrum facit Scipio loco hinc expresso Silius X, 429 sqq. *sterilem vaccam*, ex religionis præscripto εὐεργαν βῆν. Odyss. λ, 30.

252—254. *nocturnas aras* simpliciter, quia sacrum noctu fit; ut diis inferis fieri fas erat. cf. Cerda. *Inchoare*, verbum sacrorum esse Servius tradit. Saltem

Et solida inponit taurorum viscera flammis,
 Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina folis et ortus, 255
 Sub pedibus mugire solum, et juga cœpta moveri
 Silvarum, visæque canes ululare per umbram,

253. *solita* malebat Heinf., et Trapp. *corpora*: at v. Notam.—254. *superque* vulgo editum. *que* abest a nonnullis Pier. et Scheffer. Heinfii, trinisque Goth., et bene abesse videtur; itaque cum Brunckio omisi. *infundens* Heinf. ex Mediceo intulit. Vulgo *fundens*, etiam in fragm. Vatic. Sed amant poëtæ talia jungere: *super injicere*, *super incumbere* et al. vid. Heinf.—255. *sub lumina* Medic. cum aliis ap. Heinf., sed recte Burm. monet, *limen folis* memorari, cum de loco ac regione agitur, unde sol oritur; de tempore vero ortus, lumen.—256. *nigra cœpta* Goth. tert. *juga celsa* ap. Senec. VI N. Qu. 13.—257. *visæque* multi apud Pier. et Burm., adversus poëtarum morem. *per umbras* duo Heinf.

Saltem exquisite positum pro facit. *Aram* autem puta in serobe excisam, ut in sacris inferis; v. sup. I, 211. cf. Serv.; hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl. III, 426. *solida viscera*, totam victimam. *Viscera* pro carnibus et crudis partibus etiam alias occurrunt; mox pro iidem *exta*; Diis enim inferis fiunt *holocausta*. Itaque ad flammam alendam oleum infunditur. conf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq.

255—258. Tempus a media nocte intelligendum esse, et res et sacri hujus mos docet. Vide Serv. et loca ap. Cerdam ad v. 252. cf. inf. ad 535. Quæ autem sequuntur, terræ motuset inferarum canum latratus, alias signa esse solent Hecates adventus in sacris, quæ ad Manes evocandos fiunt. Hic omne hoc rei miraculum non alio pertinere videtur, quam, placatam esse sacro Hecaten, Æneamque adeo adloca

infera admitti; uti ap. Orpheum ad solvenda claustra luci, quo aureum vellus servatur, v. 983 sq.; et omnino ad placandam Hecaten apud Apollon. III, l. c. Neque aliter, quam de deorum infernorum venia acceptum esse locum a Feneonio, docet suavissima imitatio in Telemacho lib. XVIII, p. 123. Imitatus quoque locus est Dantes Infern. Cant. III, 130 sq. *adventante dea*, de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo cætera de his sacris loca poëtarum consulas, v. c. Apollon. III, 1211 sqq. Theocrit. Id. II, 35. 36. 10—13. Quod *canes* nonnunquam de Furiis dictæ sunt, huc non vocandum erat ab Intpp.; sunt canes inferni Hecaten comitantes. Ad *juga silvarum* offendunt intpp., sed sunt juga montium silvis confita; nihil amplius. Sic *dorsum nemorum* ap. Horat. *silvas jugosas* dixit Ovid. Am. I, 1, 9.

Adventante dea. Procul o, procul este, profani,
 Conclamat vates, totoque absistite luco :
 Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum : 260
 Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
 Tantum effata, furens antro se inmisit aperto :
 Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
 Di, quibus imperium est animarum, Umbræque
 filentes, 264
 Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
 Sit mihi fas audita loqui ; sit, numine vestro,
 Pandere res alta terra et caligine merfas.

258. *Adveniente Oudart.*—259. *Conclamant Sprot.*—262. *Tandem Leid.*—263. *tumidis Dorvill.* Super *vadere* etiam hic observationem suam repetit Burm., poni illud de impetu et præcipitato cursu. Enimvero fit hoc non verbi natura, sed exquisitiore usu, cum pro, impetuose ferri, ponitur simplex, *ire, gradi, vadere*, adjuncta sc. vi, quam rei ratio et contextus adjicit. Ad hoc genus plures virorum doctorum super singulis verbis observatiunculæ possunt revocari.—264. *est deest Goth. tert.* et tribus Burm. *silentum Bigot.*—265. *tacentia* revocavit Heinf. ex Rom. Medic. et al. Vulgo *silentia*, ex communi usu; quod et Servius interpretatur. ed. Ven. *loca muta silentia.*—267. *altas Medic.* a m. pr. ed. Ven. cum aliquot Picrianis. *et abest a Witt.*

258. *Procul o, p.* An formula hac initiorum fati solerter hic poëta usus sit, dubito. Nemo enim aderat, qui amoveri posset, præter focios Æneæ. De monstris infernis intelligit Cerda. At quis ea per *profanos* designata credat! Warburtono quidem res erat fati expedita, dum initia Eleusinia hic expressa volebat. Quæ sequuntur, de ense nudato, ex Homero mutuata sunt Odyss. λ, 48 sq.

265—267. Habet insignem vim ad animos excitandos

et horrore quodam sacro inbuendos subita hæc deorum inferorum et Manium appellatio, ut recte ab Interpp. notatum. Sane poëta, quod alioqui reprehensionem habet, nunc ipsum se prodit et audientium animos in se convertit: etsi ejus nulla omnino recordatio in narratione esse debebat, quippe qua error ille gratissimus, quo ipsis rebus, quæ aguntur, interesse volumus, non audire res gestas narratu poëtæ, tollitur. Enimvero Homeri quoque judicio et exemplo in memorabili

Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
 Quale per incertam Lunam sub luce maligna 270
 Est iter in silvis: ubi cœlum condidit umbra
 Juppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci

268. *obscura soli* Gud. a m. pr., ut quidam ap. Pier. *obscura sola* Goth. alter. *per umbram* Heinf. e melioribus suis et Pier. Vulgo *per umbras*. — 270. *incertam Lunam* et ratio et optimus quisque codd. agnoscit. Alii tamen ap. Pier. et Heinf. ac Burm. *incœptam*, quod et Servius agnoscit, et, quod mirum est, non improbat. — 273. *quo abest* a multis Pier. a Gud. et al., sed agnoscitur a Gell. et Macrob. ap. Burm.

memorabili aliquo rerum articulo invocationem facit poëta. Ad sententiam cf. Senec. Herc. fur. 658—661. Cæterum in Servianis ad h. v. “ Ex “ majore autem parte Syro- “ nem, id est, magistrum suum Epicureum, sequitur” (cf. Donat. Vit. Virg. §. 79). Indocte hoc. Nam Epicurei alienissimi ab his fabulis. cf. Lucret. III, 951 fqq. *Chaos* bene invocatur, ex quo Nox et Erebus natus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, sed ad terrorem nominatus præ cæteris. conf. inf. 550 fqq. *Sit numine v. h.* liceat per numen vestrum; quantum ad vos attinet, h. e. cum venia vestra.

268—272. *obscuri* poëtico ornatu translatum epitheton ab umbra vel nocte. *domos* simpl. pro locis. *incertam Lunam*, nubilo cælo, unde *lux maligna*, parca, infirma ac tenuis; ut contra *benignus* interdum est largus, multus. *Incerti soles* sup. III, 203. 204. *ἀδὴν σκοτίν* ap. Apollon. IV, 1697. add. Cerda et Burm.

273—287. Ingeniose in faucibus et aditu locorum inferorum constituta ea, quæ vel mortem arcessunt vel morti sunt vicina vel in morte sunt. conf. Serv. Imitatores loci jam excitavit Cerda Silium (XIII, 579 fqq.), Senecam Herc. fur. (689 fqq.), Claudian. in Ruf. (I, 29 fqq.), at e recentioribus Spencerum, ubi Mammonæ antrum describit (*Faery Queen II B. Canto VII. XXI*); et Miltonum (*Paradise lost B. I, 624*) Spencius. Ingeniosa quoque Fenelonii est ratio, qui Plutonis throno assidentia hæc monstra exhibet. Prævit Hesiodus Theog., ubi de Tartaro: 744, in cuius aditu *Νυκτὸς ἐρεμνῆς οἰκία δεινὰ ἔστρηκεν*; ante eam domum stat Atlas, Cælum humeris sustinens. Ex ea domo prodeunt Nox et Dies sibi per vices succedunt. Ibidem *Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν, Ἰπνος καὶ Θάνατος*. Etiam in aditu Tartari est regia Hadis et Proserpinæ; 776 tandem et Styx. conf. Comment. de Theogonia Hesiodica

Luctus et ultrices posuere cubilia Curæ ;
 Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus, 275
 Et Metus, et maleuada Fames, ac turpis Egestas ;
 Terribiles visu formæ ; Letumque, Laborque ;

276. mala duo ap. Burm. ac male Ven. ac turpis reposuit Heinf. e libb. pro et s. — 277. Laborque Heinf. e codd. pro Laborque.

Hesioda p. 150. Observent tirones ex eodem Servio ad h. l., *Orcum*, h. e. Plutonem, ad imitationem τῆ Ἄδης pro loco poni sic, ut Jovem pro aëre. *Curæ*, conscientiæ, ut bene Serv. laudato noto loco Juven. XIII, 193 quos diri conscia facti Mens habet attonitos, et surdo verberare cædit. Itaque ultrices. 276. maleuada Fames, quæ suadat rapinas, scelera. v. Cerda. Eurip. Electra 375 ἀλλ' ἔχει νόσον πεινᾶ διδάτκει δ' ἄνδρα τῆ χρεῖα κακόν. Et hujus generis plura ap. Euripidem. Silius in l. c. XIII, 585 Et deforme malum ac (quod melius abest) sceleri proclivis Egestas. Prævit Homerus Odyss. ε, 286. 287, et σ, 53. 54; turpis Egestas, deformis, fordida, ut bene olim Heumannus; unde Terribiles visu formæ adjectum. Imitator loci Seneca Herc. fur. 691 Famesque tabido rictu. Comparant Intpp. Lucret. (III, 65 sq.). consanguineus Leti Sopor ex Iliad. ξ, 231 ὕπνος κασιγνητος Θανάτε. Etiam Hesiodo Theog. 756 sqq. Somnus et Mors Nocte matre editi. mala mentis Gaudia adeoque mentis, quæ et ipsa mala, et scelestâ, esse debet. Argutatur in epitheto Seneca Ep. 59, ut in versu 277 in Ep. 104

ἐπιχειρεκακία, nec tamen eo sensu, quo est, *malis alienis*: sed omnino, cum male factis gaudent facinorosi. *adverso in limine*. Bellum in ipso limine (cum Furiis et Eride), quoniam nulla major mortis est causa, ait Serv., nimis acute; nam repetit poëta, quod supra posuerat: *primis in faucibus Orci. thalami* ut apud Homerum, θάλαμοι, cubicula, ferreis claustris seu foribus. Ita Νυκτὸς παῖδες ἐξεμνήσ οἰκί' ἔχουσιν in foribus Tartari, ap. Hesiod. loco modo laud. v. 758. Cogitandum autem de fervorum janitorum cellis (Vitruv. VI, 10 ex una parte equilia, ex altera ostiarii cella.). Nunc pro janitoribus in aditu locorum inferorum cum Bello et Discordia *Eumenides*. Eædem tamen, nempe *Tisiphone cum Sorrowibus*, inf. v. 570 sq. in aditu Tartari collocatæ memorantur. Non habeo, quod satis commode ad hanc difficultatem respondeam, nisi poëtam sui parum memorem fuisse. Nam dicere, eas hic habere suas sedes et per alia loca discursitare, jejunum est. An Eumenides alias esse voluit quam Furias? id sine exemplo fiet. Expediior ratio apud Ovidium est IV Met. 452 sq., ubi

Tum confanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia; mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferrei que Eumenidum thalami, et Discordia de-
mens, 280

Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens : quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monstra ferarum, 285

279. *monstriferumque* alter Hamb. v. Burnm. in deest Hamb. pr. in l. te-
lum Goth. tert.—280. et abest a binis Burnm.—281. *innexa* cf. sup. ad
Georg. IV, 482, ad Tib. I, 3, 69. *innexa* Rom.—282. *In medium* alter
Menag. *In medios* Montalb. Porro *tendit* Parrhaf. *tendens* Proba Falto-
nia. *pandens* Schol. Statii. v. sup. ad Georg. II, 296.—283. Pro *vulgo*
Parrhaf. *passim* ex interpr. Mox poëtæ non displicuit structura : *quam*
—tenere *ferunt foliisque*—hærent sc. illa.—285. *Monstraque p. v. multa*
Sprot.

ubi illæ etiam *ante fores*, sed
Tartari, sedent. Tertia ali-
qua earum sedes occurrit, inf.
XII, 849. 850 *in limine regie*
Jovis eadem satellitum loco
excubare dicuntur, aliorum
poëtarum more.

282—284. Mirum phantaf-
ma, quod *Somniis* sedem assig-
nat in ulmo. Sed diis alatis,
levibus, vagis, bene ea conve-
nit; et subnatum poëtæ comen-
tum hoc suspicor ex Ho-
mero Iliad, ξ, 286 sqq., ubi
Somnus a Junone adductus in
arbore confidet, donec Jovem
possit opprimere. *Somnia* in
Orci aditu collocare, poëtis
follenne est. Ita Odyss. ω, 12
παρ' Ἡελίοιο πύλας, occidentis
Solis, habitat *δῆμος Ὀνειρώων*.
Somnus a *Somniis* separatim

memoratus erat 278 *confanguineus*
Leti Sopor. Infra tamen
894 *Somni portæ* sunt, per quas
Somnia emittuntur ad terras
superas; adeo manifestum fit,
Maronem hæc variis diversif-
que poëtis Græcis sublegisse.
vulgo, *passim*, *catervatim*, ut
bene Serv. Eandem arborem
fatis commode in taxum et fe-
dem bubonum, strigum et
Harpyiarum, mutavit Silius
XIII, 595—600, item Seneca
Herc. fur. 690.

285—289. A Somniorum
ludibriis facilis fuit poëtæ in-
genio progressus ad phantaf-
mata et monstra. Sed ea jam
antiquiores in his locis collo-
casse, ex Aristophane colligo
in Ranis 143 *Μετὰ ταῦτ' (Cha-*
rontem narraverat) ὄφεις καὶ
δράκιδ'

Centauri in foribus stabulant, Scyllæque bifformes,
 Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
 Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
 Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis um-
 bræ. 289

286. *pabulant* Exc. Burm. a m. sec. *stabant* cod. Voff. Servii. *Sirene-
 que bif.* alter Hamb. a m. sec. *Sylwæque* Goth. sec.—288. *que* abest a
 binis Burm. Porro apud Servium dubitari videtur, ad Excetramne *Hor-
 rendum stridens* an ad Chimæram referendum sit. Sed habet hæc epithet-
 on, *flammis armata*, flammivoma: etsi flammæ *strident* proprie. Sed et
stridere de serpente proprie, v. c. Claudian. de R. P. I, 12 *agnes Triptolemi
 stridunt.* conf. Drakenb. ad Silium II, 537.—289. Servius ad h. v. “Sane
 “quidam dicunt, versus alios hos a poëta hoc loco relictos. qui ab ejus
 “emendatoribus sublata sint: *Gorgonis in medio portentum immane Medusæ.
 “Viperæ circum ora comæ cui sibila torquent: Infamesque rigent oculi: mento-
 “que sub imo Serpentum extremis nodantur vincula caudis.*” Sed inepti in-
 terpolatoris versus esse, facile deprehendas. Γοργείνη κεφαλήν, ex Orco sibi
 ne immittatur, veretur quoque Ulysses Odyss. λ, 633.

Θηρί' ὄψει μείζα Δεινότατα. Est
 locus de Bacchi descensu ad in-
 feros. adde v. 280 sqq. 475 sq.
 Neque abludit Etrusca religio,
 quam monstra talia in locis
 inferis collocasse ex magno
 sarcophagorum et vaporum
 numero constare videtur. cf.
 Gorius *Mus. Etrusc.* T. II, p.
 148. 182. Passer. *Paralip. in
 Dempst.* p. 10 et al. *in foribus
 stabulant*, accommodate ad fer-
 ras, pro, sunt in primo aditu;
Scyllæ bifformes, v. ad Ecl. VI,
 74. Ergo h. l. plures Scyllæ
 ponuntur? recte; plura mon-
 stra Scyllæa, ut Stautius eloqui-
 tur Silv. V, 3, 280. Nec as-
 fumenda est altera, Nisi f. Præ-
 ivit Lucret. V, 890. 891. IV,
 737. Locum videbis expres-
 sium a Tasso *Gierusal.* lib. IV,
 st. 5. *Briareus*; Notiss. locus

Iliad. α, 402 sq. At *centum-
 geminus* quo sensu? Serv.
 “centies duplex.” vix vere,
 sed est dictum ut *trigemini* pro
 trinis, ita pro centumplex, seu
 centenis capitibus instructus,
 seu centum manuum respectu,
 quia *εκατόγχιμος*, ap. Hom.
 Capita L adjicit Apollodorus.
 Infr. X, 565 *Æγρον*—*centum
 cui brachia dicunt, Centenasque
 manus; quinquaginta oribus ignem
 Peioribusque arsisse.* Aliud
 monstrum in aditu Orci posuit
 Virgil. inf. VIII, de Herculis
 descensu ad inferos, 298 *Nec
 te ullæ facies, non terruit ipse
 Typhœus Arduus, arma tenens;
 non te rationis egentem Lernæus
 turba capitum circumfletit anguis.
 Gorgones in Hade jam Odyss.
 λ, 632, ubi Ulysses metuit, ne
 Gorgo sibi occurrat. Fugat
 Gorgonem*

Conripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Æneas, strictamque aciem venientibus obfert,
 Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
 Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
 Inruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
 Turbidus hic cœno vastaque voragine gurges 296
 Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

290. *trepida* Dorvill. — 291. *effert* Montalb. cf. Burm. — 293. *cavæ* tres ap. Burm., non male. *cava umbra* sup. II Æn. 360. — 224. *et ferro frustra* Goth. alter. Non male. *deverberat* duo ap. Burm. cum Goth. tert. — 295. *Hic via* Montalb. *qua fert* Sprot. *ad undam* Noii. Marc. in *Ferre. ad umbras* Huguen. — 297. *Cocytii* multi Pier. et Heinsf. cum edd. ant. *omnis Cocytii* sec. Moret., sed *Cocytio* bene Serv. explicat, in *Cocytum*. v. Exc. ad h. l.

Gorgonem Hercules apud Apollod. II, 5, 12, pag. 121. *forma tric. umbræ ornate*, pro tricorpore Geryone: *τρισώματος* ap. Æschylum [Agam. 879]. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silium XIII, 587 seq. Harpyiis fugandis Ariostus ad Orci ingressum adduxit Aftolphum suum (*Orlando furioso: Canto XXXIII et XXXIV*).

290—294. Ad ductum Homeri l. c. Odyss. κ, 535 sq. λ, 48 sq. cf. ibid. 218—221. Etiam Hercules in Gorgonem stringit enses, a Mercurio admonitus, vanam esse speciem ap. Apollod. II, 5, 12 Schol. Iliad. θ, 368. *offert*, exquisite pro intentat, et *tenuis vitas* εἰδωλα, vita utentia, animas. Non admodum diverse *tenuis vitas* dixit in ortu animarum

Ge. IV, 224 *sine corpore* vero; habebant tamen corporum speciem, corpora tenuia, umbra-tica, εἰδωλα, hinc mox v. 303 *corporea*; cf. Burm., sed non *corporea viva* v. 391. *cava sub imagine formæ*, sub forma corporis cava, h. e. inani, non solida. Sic lib. II, 360 *cava umbra*.

295—297. Noli subtiliter, et ad historici diligentiam, nomina fluviorum inferorum a Virgilio posita expectare; sed poetæ more, variatis nominibus. *Acherontem* appellat, qui fere Styx esse solet; etiam *flumen* mox *lacum* et *paludem*. Porro *Acheron* h. l. in *Cocytum* se immittit, contra quam ap. Homer. Odyss. κ, 513 sq. v. Excurs. IX. *cæno*, mox *arena*; non diversa. *æstuat* seu ut sit simpl. fluit; seu quia vorticofus

Portitor has horrendus aquas et flumina fervat
 Terribili squalore Charon: cui plurima mento
 Canities inculca jacet; stant lumina flamma; 300
 Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
 Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
 Et ferruginea subvectat corpore cymba,
 Jam senior; sed cruda deo viridisque senectus.

299. *Terribilis* Montalb. follenni aberratione.—300. *stant lumina flamma*, post Pierium Heinſius et Burmannus tuentur; Heinſius etiam illuſtrat v. c. inf. XII, 417 *Jam pulvere cælum State vides*; et Horatianum: *Vides ut alta ſtet nive candidum Soraete*. Sed, quomodo hæc ita dici poſſint, forte rogas? Scilicet, vulgari oratione, *pulvis ſtat in cælo*, erigitur in aëre; hinc ad notam elegantiam revocatum eſt, ut *cælum ſtet pulvere*. Similiter *flamma proprie ſtat*, eſt, micat, *in oculis* (imagine rei jam Homero frequentata Iliad. τ, 265. υ, 104. ϑ, 607. 608. Odyſſ. δ, 662. cf. inf. XII, 102), hinc *lumina ſtant flamma*; h. e. ſunt flammea. Cæterum major codd. et quidem præſtantiorum pars, *flammæ*, exhibet, etiam Rom. cum Mediceo; in hoc tamen ab emendatrice manu reſiſtum, *flamma*. Antiqua aliquot exemplaria Pierii et Zulich. a m. ſec. *flammea* exhibebant; hoc arridebat Heinſio, ut VII, 448, nec mihi diſplicet. *ſtat* tres ap. Burmann., duoque alii: *ſtant lumine flammæ*.—301. *Horridus* Schol. Statii Theb. I, 110. *nudo* nonnullos legiſſe Pierius ait.—303. *ſubvectit* Gud. *ſubnectit* Ven. *ſubvertit* Zulich. a m. ſec.—304. *viro v. ſ.* ſec. Morct.

ticofus amnis eſt. cf. ſup. ad v. 107. *Cocyto eruſtat*, in Cocytyum. vid. Excurſ. laud. Servius: “ſcilicet per Stygem” ex verſu nempe 323. Ex h. l. Statius IV Theb. 522 *liventes Acheron ejeſtat arenas*.

298—304. Ornate ſingula; et ex h. l. alii Charontem exhibuerunt; ut Seneca Herc. fur. 764—769. *ſtant lumina ſ.* pro vulgari, *flamma ſtat*, eſt, in oculis; ſunt lumina flammea. vid. Var. Lect. 301. Lacerna videtur designari, pallioli genus, nodo adſtringi ſolitum. Veſtitum Naucleri v.

TOM. II.

301 ex Plautino loco illuſtrat Cerda, in Milite Act. IV, Sc. 4, 41 ſqq., ubi palliolum ferrugineum—id connexum in humero lævo, expapillato brachio. *Subigit* cf. Ge. I, 201. 202. *velis ministrat* etiam inf. X, 218 h. e. *ministerium præſtat*, operatur, velis; vela curat. *Ministerium* omnino voc. nauticum, ut notum. Heinſius mavult jungere: *ministrat ratem velis*, ut ap. Valer. Fl. III, 38. cf. Burm. *cruda senectus* frequentatum jam Græcis ὠμὸν γῆρας ὠμογιεῶν.

X x

305

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
 Matres atque viri, defunctaque corpora vita
 Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ,
 Inpositique rogis juvenes ante ora parentum.
 Quam multa in filvis autumnii frigore primo
 Labscadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto 310
 Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
 Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
 Stabant orantes primi transmittere cursum,

305. *emissa* Hugon. pro var. lect. *tenebat* Menag. pr. — 306—308. fidem versus Georg. IV, 475—478. — 309 *in frigore* Montalb. — 310. *Ipsa cadunt* idem. *folia ad terram* Parrhaf. — 311. *annus* revocatum nunc. *annis* debebatur Burmanni elegantix, ex sec. Moret. tribus aliis et Hamb. sec. a. m. sec., ut *Strymon* intelligeretur, quo scilicet poeta frequenter in hac gruum memoracione utuntur, v. c. inf. X, 264—266, uti *Nilus*, quoties de cælo agitur, quod volatu petunt. Vid. Claudian. de b. Gild. 474—478. add. Lucan. V, 711 fqq. Val. Fl. III, 361. Capió, atque etiam hoc bene video, *annem frigidum* in tali contextu absolute sic satis bene poni posse. Sed an *annis* dici potest *fugare aves trans pontum*? Hoc vero facit ex communi lectione *annus*, χειμών, quam vocem expressisse videri debet ex Iliad. γ, 4 Αἰτ' ἐπεὶ ἐν χειμῶνα φύγον. Possit Burm. pro se laudare Lucan. III, 199 *Strymon, tepido committere Nilo Bistonias consuetus aves*; sed hic accommodatiora sunt attributa. *glomerentur* Mentel. pr. Cæterum minus placere potest *frigidus a.* post *frigore v.* 309. Jo. Schrader. legebat: *Threcius annis.* — 312. *portum* Leid. un. *et campis* Leid. un. *atque oris* Barthii liber. Alterum malim; displicet enim trinos intra versus *ad terram, et terris.*

305—308. Jucunda enumeratio inprimis v. 308, adumbrata, ex Odyss. λ, 38—41, in quo suaviores Παρθεναίαι ὁ ἀπαλαί, νεοπενθία θυμὸν ἔχουσαι. Occurrit eadem Ge. IV, 475 sq., sed ornata ibi nova comparatione v. 473. 474 *Quam multa in foliis avium se millia condunt, Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber.*

309—312. Comparatio du-

plex multis post Virgilium frequentata, veteribus et recentibus (conf. Cerda), fluxit ex Homero altera Od. 1, 51. 52. Iliad. β, 491. 492 et 800. cf. Apollon. IV, 216. 217, altera ex Iliad. γ, 3 fqq., et Iliad. β, 459 fqq. *ad terram* v. 310 de calidiore plaga accipe, quam volatu petierant.

313—316. *transmittere cursum* h. e. transire. De hoc nemo dubitet.

Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
 Navita sed tristis nunc hos, nunc adcipit illos : 315
 Ast alios longe submotos arcet arena.
 Æneas, miratus enim, motusque tumultu,
 Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem ?
 Quidve petunt animæ ? vel quo discrimine ripas
 Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt ? 320
 Olli sic breviter fata est longæva facerdos :
 Anchisa generate, deum certissima proles,
 Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
 Di cujus jurare timent et fallere numen.
 Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque
 turba est : 325

314. manu Goth. pr.—316. illos pr. Hamb. *femotos* idem cum Bigot. et aliquot Pier., male. *late* sec. Moret.—317. *miseratus* Goth. sec. *anim*: cf. V. L. ad X, 874.—318. *conversus* Zulich. a m. pr.—319. *quo vel* Ven. *quove* Parrhaf.—320. *liquida* Rom. *vertunt* aliquot Pier. et Parrhaf. *linquunt* Rottend. tert.—322. *Anchise* Vratiff. — 323. *stagna* Zulich. et Goth. tert.—325. *cernit* Parrhaf. *est* abest a binis Burm.

dubitet. Sed quomodo dictum hoc ? Figura Græca est, ait Servius. Scilicet vulgari more, *transmittimus* (nos trans) *amnem cursu* h. e. navigatione, *πρωϊα*, tum vero doctius, ipse *cursus transmittitur*. Ita *πρωϊα μιν* τὸν πλῆν. *summos arcet* in littore plenius pro summovet. 320. *remis vada verrunt*: At sup. 302 ipse Charon remigat ? Potuit sane sui oblitus esse poëta. Enimvero necesse non est, ut ipsæ animæ remigent ; nam simpl. dictum esse potest pro, navigant trans fluvium : etiam inf. 411 *per juga*

longa sedebant animæ, tamquam vectores locis assignatis. *longæva* nota fabula. v. Serv. 322. *certissima* ; nam sup. 130. 131. *pauci, dis geniti*, potuere redire ex inferis. 323. *Cocytum* et *Stygem* appositione dixit ; et si vere diversos amnes. v. Excurf. IX. v. 324 *Di cujus*, ex Odyss. ε, 185. 186. *jurare et fallere*, pejerare.

325—330. Bona religio ex Orphica disciplina, ad inflectendos ferorum hominum animos inventa, ut humanitatis sensum iustorum persolvendorum necessitas consecrata exci-

X x 2

taret ;

Portitor ille, Charon ; hi, quos vehit unda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque hæc litora
 circum :

Tum demum admissi stagna exoptata revifunt. 330
 Constatit Anchisa fatus, et vestigia preffit ;
 Multa putans, fortemque animo miseratus iniquam.
 Cernit ibi mæstos et mortis honore carentis,
 Leucaspim, et Lyciæ ductorem classis Oronten :
 Quos, simul a Troja ventosa per æquora vectos, 335
 Obruit auster, aqua involvens navemque virosque.

326. *Caron* passim scribitur. *quos vehit ille* em. Jo. Schrader. *Vebi* tamen dicimus et *navi* et *unda* et *vento*.—327. *Non ripas* Bigot. et *rauca* Heinf. e Pierianis et suis ; et sic mos est poëtæ : *nec—et*, v. c. inf. XI, 137.—328. *Tr. suis quam f.* Leid. *quierint* aliquot Heinf. et Pier.—329. *volitantq. ac l.* Zulich.—331. *Anchisæ f.* Medic. a m. pr.—332. *animi m.* Medic. *miseratur* Gud.—333. *ubi* Probus in Grammat.—334. *Leucaspim, Leucaspim, Orontem* et in Goth. pr. *Orontem* refinxi, ut I, 113 erat, ut sibi constaret lectio. *honorem* aberrant.—335. *ab Troja* pr. Mentel. *vento super æq.* Goth. tert.

taret ; qui primus humanioris cultus gradus est ; cum corpora infepulta abjecta feritatem animorum et arguant et alant. *inops*, cui nemo opem tulit, iusta perfolvit. Nam videtur argutari Servius, qui, ab Ops terra ductum, infepultum ad veteres significasse narrat. *ripas et fluenta transportare*, ut vulgare, trajicere. De re v. Iliad. ↓, 71—74. *Centum errant annos*. Nescio an de suo posuerit Virgilius : animas infepultorum per C annos errare non admittas ut trajician-

tur. Cerda ad Servii ductum, errore ex *revifunt* v. 330 nato, laudat locum Platonis, de Rep. X ; at is spectat inf. ad v. 748. Verum ex Seneca de ritu et sacris Ægyptiorum Servius sup. ad v. 154 narrat rem, quæ huc revocari possit : Si cadaver in fluvio mersum periisset, nec inveniretur, *post centum ei annos ultima perfolvi. stagna revifunt* : cum ante rejecti, summoti, recessissent, nunc admissi et recepti visunt stagna, trajiciuntur. Mox ad v. 332 *Multa putans*, miro acumine Servius :

“ Bene

Ecce gubernator sese Palinurus agebat :

Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi mediis effusus in undis. 339

Hunc ubi vix multa mæstum cognovit in umbra ;

Sic prior adloquitur : Quis te, Palinure, deorum

Eripuit nobis, medioque sub æquore merfit ?

Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,

Hoc uno responso animum delusit Apollo :

Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat 345

Venturum Aufonios. En hæc promissa fides est ?

Ille autem : Neque te Phœbi cortina sefellit,

Dux Anchifiada, nec me deus æquore merfit,

338. *servans* alter Hamb.—339. *puppe* idem.—340. *mæstum multa* Hamb. pr.—341. *te o P.* Montalb.—342. *Excipiunt* Franc. cum altero in marg.—344. *Hoc mihi Exc.* Burm. *dilysit* pr. Rottend. *derisit* duo Heinf.—345. *Qui forte p.* Rom.—346. *Aufonias* duo Burm. *an hæc* duo alii. *fidesque* aliquot Pier. et pr. Hamb. cum Goth. tert. *fidesque est* Ven., sed v. Burmann.—348. *reposui* cum Brunckio, ut mihi constarem. v. sup. ad v. 126. Vulgo *Anchifiade*, et ipsum bene. *nec me.* Hic distinguen-

“ Bene animo, quasi rei præfago ; ipse enim Æneas insepultus jacebit, ut IV, 620 *mediaque inhumatus arena.*” 333—336. De his v. sup. I, 113 sqq.

337 sqq. Palinurus manifeste ex Homero Elpenore adumbratus Odyss. λ, 51 sqq. *Libyco cursu*, navigatione de Carthagine, etsi post discessum ex Sicilia ; haud longe a Sirenuis insulis. v. sup. V, sub f. 340. *in umbra*, quod v. 452 *agnovitque per umbram Obscuram.* 344. Ἀπόλλων ἁ βροδῆς τὸ πρῆν ex Æschylo laudant ; conf. Iliad. μ, 164. 346. *pro-*

missa fides, eventus. *Fides* apud poëtas de certo eventu oraculorum, quibus deus fidem suam obstrinxit ; quæ præstita in veritatem et eventum certum abit. Consentaneum autem hoc Æneidis propriæ indoli, ut et hæc Palinuri fors ab vaticinio repetatur : cf. Disquis. II, f. VI sq. Etsi supra illud non memoraverat poëta : *Ocurrat tantum V, 814 Neptunæ effatum : Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæres.*

346—359. *deus* seu idem Apollo, seu omnino numen, deus aliquis, *me non merfit*, submerfit : quin ad Italiæ lit-

tus

Namque gubernaculum multa vi forte revolsum,
 Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
 Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro, 351
 Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 Deficeret tantis navis surgentibus undis.
 Tris notus hibernas inmensa per æquora noctis 355
 Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
 Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
 Paullatim adnabam terræ: jam tuta tenebam;

distinguendum, ait Servius, ne sit contrarium, nam eum Somnus deiecit (v. V, 853). Enimvero Somni ministerium ad poetam, non ad Palinurum, spectat; et ignorare potuit hoc Palinurus. *deus*, de quo agitur, est Apollio v. 344. Sed sive Apollo, sive, quod malim, deus aliquis omnino (ex 341. 342) intelligatur, respectu tamen verbum 341. 342 explicanda verba sunt: *nec me deus æquore merfit*, ut neget se aquis mersum esse; quin potius ad Italiæ littus enataste adeoque oraculo Phœbi fidem fecisse. Redit res ad calumniam in oraculis sæpe memoratam.—349. *repulsam* alter Hamb.—350. *cursumque* duo Burm. cum Goth. sec. *gerebam* Gud. a m. pr. cum Goth. tert., vulgari vitio.—351. *maria omnia* sec. Moret, et Donat. ad Terent.—352. *illum* Medic. a m. pr. *Nonnullum tantum pro me* Sprot.—353. *tua ni* Rufinian. de schem. Lex. p. 251, quod recepit Brunck. provocans ad locum vitiosum III, 686 *Ni teneant cursum*. *tuno* Rom. a n. pr., et *te ne* ed. Junt., ex follenni vitio. *exspoliata* Leid. *magistri* alius Leid.—354. *navis tantis* pars codd. et edd. *urgentibus* Medic., sive ut Fogginius expressit: *navi surgentibus*; vulgari librorum lapsu.—355. *T. n. arreptas* Goth. tert., miro vitio. [Ex I, 108.]—356. *aqua* abundat post *æquora*: at in epico poeta ea copia ferenda.—357. *in unda* Parrhaf. conf. Burm. Sed deterius hoc.—358. *et inferunt* multi scripti et editi, recte ab Heins. sublatum. *terra* Medic., Heinsio teste; sed Fogginius communem lectionem exhibet, mutatam tantum distinctione, quam etiam Servius memorat: *P. adnabam: terræ jam tuta tenebam*.

tus enatarem, ut v. 356 addit. v. Var. Lect. De reliquis cf. V, 857 sq. 349. Cogitandum, Palinurum gubernaculo secum revulso in mari infidentem natasse. Suavis autem fidei et amoris affectus in seqq. *Maria*

aspera juro etc. 353. *armis pro gubernaculo* h. l. *excussa magistro* exquisitior ratio pro vulgari, *magistro excusso*; translato verbo ad locum, unde motio fit. 355. Compara locum de Ulyssæ Odyss. ε, 388 sqq.

Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
 Prenfantemque uncis manibus capita aspera montis
 Ferro invasisset, prædamque ignara putasset. 361
 Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
 Quod te per cœli jucundum lumen, et auras,
 Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
 Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram 365
 Injice, namque potes, portusque require Velinos;
 Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix

359. An madida me v. Sed ne in cum hæreas, cogita, gravatum esse et ipsum et vestem aqua hausta. cf. V, 447.—360. *Presentemque* Leid. *presentemque* Donatus, quem habemus, legit, qui misere totum locum vexat.—361. *que* deest ed. Junt. *petisset* Oudart., quod valde arridet.—362. *habent* Medic., quod et h. l. cum ratione exaratum putabat Heinf. cf. ad v. 109. Sed manifestum est vitium, quod et Goth. pr., vitiosissime scriptus liber, habet, fraude ex seqq. librario facta. in *litora* aliquot Pier. et duo Heinf., elegantius utique. Et si communis lectio eodem redit; et, qui argutiora sectatur, potest ex Hecuba Eurip. verba laudare v. 28 *κύμα δ' ἐπ' ἀκταῖς ἕλλοσ' ἐν πόντι σάλω*.—363. *At te* Parrhaf. *jocundum* edidit Heinf., sed *jucundum* ipse Medic. *jocundum per cali l.* duo Heinf. *limen* alter Hamb.—364. *Per spes* ex Macrobo V Sat. 7 et codd. suis ac Pier. reposuit Heinf. Vulgo *Per spem*. Sed alteri plus dignitatis et gravitatis inest.—365. *At tu* duo ap. Burm. *terras* alter Hamb. a m. sec.—366. *relinque* V, Montalb.—367. *Si qua tibi D.* Gud. a. m. pr. Rottend. sec.

summa sublimis ab unda, ibid, 393 *μεγάλε ἀπὸ κύματος ἀρθεῖς*. 359 sqq. Palinurus navi excus-
 sus ad littus Lucaniæ enatave-
 rat; sed a barbaris occisus pro-
 montorio nomen Palinurum
 dedit. v. Excurs. IV ad h. lib.
cum veste gravatum, aut ut ea
 et ipsa undis haustis gravaretur,
 aut ut cum abundet, uti interdum
 in pœtis solet.

360—371. 360 ab Homero
 Ulyssæ Odyss. ε, 428. 434.
 Quod autem hic Lucani faci-
 unt, idem Læstrygonibus cir-

ca Formiæ tribuerat Homerus
 Odyss. κ, 118 sqq. 362. *me*
 corpus esse facile unusquisque
 videt. Notissimum *αὐτὸς δ'*
ἐλώγια τεύχε κόνεσσι. 363 sqq.
 adumbrati ex Iliad. λ, 66 sqq.
 de Elpenore. *portus Velinos* per
 prolepsin dictos a Velia in iis-
 dem locis ad Palinurum prom.
 aliquando condenda, (cf. V. C.
 Ouwens I, 2) ubi cadaver jace-
 bat. 367. *Divæ creatrix* etiam
 VIII, 534 mater Æneæ, Ven-
 nus; ut *creare* pro parere, cf.
 Burm. *innare* doctius quam
 ingredi

Ostendit (neque enim, credo, sine numine divom
 Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
 Da dextram misero, et tecum me tolle per undas;
 Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
 Talia fatus erat, cœpit quum talia vates:
 Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
 Eumenidum adspicies, ripamve injussus adibis? 375
 Define fata deum flecti sperare precando.
 Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
 Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
 Prodigiiis acti cœlestibus, ossa piabunt;

368. *crede* aliquot Pier. — 369. *pares tres* ap. Burm. *intrare* Bigot. — 370. *et me tecum* Witt. *umbas* Bigot. — 372. *Vix ea fatus e. c. c. t.* virgo Priscian. p. 1186. — 374. *Tum* Franc. — 375. *ripave* malebat Cerda. *incisus* tres ap. Burm., et hoc Pompon. Sab. interpretatur. *adibus* Rom. cum codd. parte, etiam Erf. a m. pr., quod mihi quidem multo magis probatur. cf. sup. 313. 314, itaque nunc recepi cum Brunckio. Vulgg. tamen *alibus* servant Serv. Medic. cum multis Pier. et Heinf. ac Burm. — 378. Recte adversus Marklandum, qui ad Stat. V Silv. 3, 127 absurdum esse aiebat *fnitimos* dici *longe lateque* habitantes, locum tuetur vir doctus ap. Burm., ordine verborum ita instituto: *fnitimi act. p. c. longe lateque per urbes*; itaque interpunctionem post *per urbes* sustuli. *per urbem* Witt.

ingredi flumen, adire, navigare per flumen. 371. *Sedibus*: de recepta in locis inferis umbra: v. ad v. 152. *saltem*, quia nautæ semper vagantur, ut Servius bene monet. Versus 370 ex Iliad. ↓, 75 subnatus: *καὶ μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι*, Patrocli umbra.

372—383. *amnem severum* (h. e. tristem, horrendum) *Eumenidum* doctè dixit, eodem modo ac si deorum inferorum, Proserpinæ vel Hecatæ, appellaras. Servius male: “circa quem habitant Eumenides;”

quod esset revocandum ad v. 280, ubi Eumenides in aditu Orci. Sed id nimis longe petatum. 377. *cape memor*, tene memoria. 378. *Nam ut γὰρ* ab initio orationis, pro δὴ, sane, scilicet. *sollennia mittent πέμψουσι χοὰς, ἱεγὰ*, et similia, inferias ferent. Cum a barbaris, Lucanos edunt, qui ferius ea loca incoluerunt, occisus esset Palinurus, postea ii, pestilentia laborantes, a deo consulto responsum acceperunt, placandos esse Palinuri Manes.

Et statuent tumulum, et tumulo sollempnia mittent;
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.

His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi : gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt ; fluvioque pro-
pinquant. 834

Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ ;
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro :
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias ; jam istinc et conprime
gressum. 389

Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporæ:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.

Nec vero Alciden me sum lætatus euntem

380. *Instatuent* pr. Moret. pro *Instituent*. *solatia* Bigot. ex v. 377.—
381. *Palinurum nomen* tert. Mentel. a m. pr. adeoque calami vitio, et si
fatis felici. cf. Burm.—382. *amotæ* aliquot Heinf., sollenni varietate.
—383. *pavor* pr. Rottend. pro var. lect. ad *dolor*. Cerda mavult inter-
pungere : *C. dolor : tristi g. c. t.*, ut in Witt. a prima manu fuit ; non vi-
deo quam bene. *terræ* multi ap. Pier. et Heinf., ut et bini Goth. Sed
est, *χαίρει δὲ μὲν ἡμῶν χαίρει*.—385. *ut* deest Medic. et Parrhaf. *quos postquam*
St. Bigot. *conspexit* Medic. *ab unda*, medio amne: cf. 410. Jo. Schra-
der. ingenioso lusu conj. *ab ulva*.—387. *adloquitur* Rom.—388. *ad limi-
na* Sprot. Erf. *ad litora* pr. Menag. pr. Rottend. *tendens* Gud. a m. pr.
—389. *istic* aliquot ap. Burm. *istic jam conprime* ed. Ven. *gressus* Voss.
pr. et Witt. Burmannus Sec. in Anthol. Lat. p. 162 ex corrupta ibi sche-
darum Salmas. et Cod. Leid. scriptura : *jam stringit conprime ressum*, effingit :
jam stringe et conprime g. Sed *stringit* h. e. attingit, urget, *gressum* ejus, qui
antecedit, is, qui sequitur vel comitatur : Tum vero, quod hinc efficia-
est, ut, quam librarius lectionem corruperit, intelligas, non veriore ex-
pedias.—390. *hic l. et f.* Rom. et pr. Mentel. præclare.—392. *Nec non*
A. ed.

392 sq. Servius : “ Lectum “ descendit, Charon territus
“ est et in Orpheo, quod, “ eum statim suscepit. Ob
“ quando Hercules ad Inferos “ quam rem anno integro in
“ com-

Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque :
 Dis quamquam geniti, atque invicti viribus essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit, 395
 Ipsius a folio regis traxitque trementem :
 Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
 Quæ contra breviter fata est Amphryfia vates :

A. ed. Ven. *Æacidem* vitiose Donat. ad Ter. *nec sum l.* aliquot Pier., male. Ad verbum ita Homerus in *α* Iliad. ἢδ' ἄρα τῶ γε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς. Et de Scylla similis oratio Odyss. μ, 88 ἢδ' ἐπὶ κέ τις μιν Γηθήσει ἰδὼν, ἢδ' εἰ Διὸς ἀντιόσει; at lacu forte parum commodum. *acceptus* est Hercules *cymba*, at lacu *transvectus*. Jo. Schrader. tentabat: *Trajecisse lacu*; vel: *Accepisse alveo* vel *alno*. Superest tamen, ut jungas: *euntem lacu*: id quod poëta voluisse factum videri potest: vectum per lacum.—393. *Pieritumque* corrupte Rom.—395. Post *petivit* distinxit Heinf. cum codd., alii post *regis*.—396. *e folio* Parrhaf. *a solo* Witt.—397. *thalamos* Goth. tert. *adorfi* plerique Pier. et quinque Heinf. Sæpe de hac variatione eger viri docti. Adi v. c. Drakenb. ad Liv. XXXV, 51, 8.—398. *quem* multi edd. et scripti.

“compedibus fait. Ideo ergo
 “non lætatus, scilicet propter
 “supplicium suum.” Bona
 nota. Similitudinem habet ali-
 quam excusatio Somni cum
 subjuncta narratione ap. Ho-
 mer. Iliad. ξ, 249 sqq.

392—397. Profecit ex his
 Statius lib. VII, 52 et ex v.
 398 ibid. lib. VII, 95 sqq.
euntem, iόντα pro ἐλδόντα, ad-
 euntem loca infera. *Dis geniti*.
 Theseus a Neptuno, Pirithous
 a Jove; etfi Burmannus de hoc
 dubitabat. Vide v. c. Iliad. ξ,
 317. 318 et al. 395. 396.
 Fundus fabulæ Iliad. θ, 367
 sqq. Varie autem a poëtis
 tractatus fuit Hercules ad infe-
 ros descensus. Cf. v. c. Iliad. ε,
 395 sqq. Apollod. II, 4, 12 et
 ibi Not. Thesei descensus ad
 imitationem Herculis adum-

bratus, ut pleraque alia Thesei
 in Theseide. Scilicet ubique
 in his imitatorum studium de-
 prehendas, si vel ea, quæ Plu-
 tarchus inde narrat, inspicias.
 De Cerbero v. inf. ad v. 417,
 397. *dominam, δέσποιναν*, pro-
 prie de Proserpina. Alias dic-
 tum esset, ut apud Homerum
 passim ἄλοχος δέσποινα.

398. *Amphryfia vates*. Longe
 petitum epitheton cum Ser-
 vio vocat Burmannus. Enim-
 vero cur tam longe petunt, ab
 Amphryso, Thessaliæ fl. ad
 quem Apollo pavit greges
 (v. Callim H. in Ap. 48, et
 sup. Ge. III, 2), cum alia esset
 Amphryfus (v. Steph. Byz. h.
 v.). vel Ambryfus, in Phocide
 in Delphorum vicinia, ut adeo
 idem sit ac, Delphica vates,
 Mox

Nullæ hic infidiæ tales ; abfiste moveri :

Nec vim tela ferunt ; licet ingens janitor antro 400

Æternum latrans exfanguis terreat umbras :

Castâ licet patrui fervet Proserpina limen.

Troïus Æneas, pietate insignis et armis,

Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.

Si te nulla movet tantæ pietatis imago, 405

At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)

Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt ;

Nec plura his. Ille admirans venerabile donum

Fatalis virgæ, longo post tempore visum, 409

Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.

Inde alias animas, quæ per juga longa fedebant,

399. *hinc Ven. et aliquot Pier. Non ullæ hic Parrhaf.*—400. *janitor orci apud Priscian. lib. VII.*—402. *patrum—limen pr. Hamb., quod affectatæ esset elegantiae in epico poëta narrante. patris Rom.*—404. *Herebo maxima pars librorum Heinf. descendet Leid. un. in umbras pr. Menag. in undas Goth. tert.*—405. *tantarum gloria rerum ap. Macrob. VI Sat. 6, sed ex alio loco, sup. IV, 272, ut Burm. docet.*—406. *nudat r. Ven. ex gloss. qui in v. Parrhaf.*—407. *agnoscis vet. Cod. ap. Macrob. VI, 6. cum c. alter Hamb. quiescunt Bigot. Vulgo pro Sibyllæ verbis haberi videntur illa: tumida—residunt. Ita saltem resident esse debebat. Sed sunt poëtæ narrantis: placatur Charon, nec plura his illa addidit.*—410. *puppem Medic. et al.*—411. *per giga pr. Hamb., et Sprot. cum glossa: id est sedilia gavis.*

402. *servet limen.* Mira comminiscitur Cerda. *Servat domum, limen, thalassium, ex veteri vivendi ratione, mulier casta, frugi, quatenus conspectum virorum fugit, intra domum se continet, in publicum non prodit. cf. inf. VII, 52. 53. licet servet, noto more poëtarum pro vulgari, licet servare ; per nos, per Æneam licet. vid. Burm. 405. pie-*

tatis imago, apud animum, cogitatio. Cum his Sibyllæ verbis ramum aureum Æneas sub veste tectum nudat: non vero tamquam munus Charonti ferendum: sed Proserpinæ destinatum v. 142.

409. *fatalis, v. sup. 146. 147. longo post tempore ; igitur Hercules et Theseus cum ramo aureo venerant. conf. Excurf. VI, 411. juga longa, ζυγά, transtra,*

Deturbat, laxatque foros : simul adcipit alveo
 Ingentem Ænean. Gemuit sub pondere cymba
 Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.

Tandem trans fluvium incolumis vatemque vi-
 rumque 415

Informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
 Personat, adverso recubans inmanis in antro.
 Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
 Melle soporatum et medicatis frugibus offam 420
 Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens

412. *alvo* tres Burm.—414. *multum* Medic. *futilis* ed. Ven. *subtilis* Dorvill., natum ex *suptilis*, quod Rom. habet.—417. *hic* tres ap. Burm. *trifulci* Goth. tert. Sed *trifurcum* aliter dictum. vid. Georg. III, 439. Æn. II, 475.—418. *averso* duo ap. Burm. *resonans* Witt.—419. *colubris* Mentel. pr. *colla cemasque* Lutat. ad Stat. II Theb. 27.—420. *soporatum* alter Menag. et pro div. lect. alter Hamb. et olim Turnebus e Codice, qui cum Alardo illud probabat. v. Heinf. et Cerda, qui recte vindicant vulgatam lectionem vel ex IV Æn. 486. V, 855. Vide Not. *medicatam* f. *offam* nonnulli vet. ap. Pierium.—421. *rapida* multi ap. Burm.

transfra, h. l. vectorum, ἐπι-
 βάρων, sedilia. *laxatque foros*,
 tabulata vacuat; proprie turba
 et multitudine artari locus di-
 citur, inde nunc laxari. Serv.
 Egregie autem Charontis ferox
 ac durum ingenium declara-
 tum. *Ingentem Æneam*, quis
 dubitari posse putet, an ad cor-
 poris magnitudinem referen-
 dum sit! Ita de heroibus ubi-
 que Homerus et poëtæ, ut ipsa
 exempla a Cerda allata satis
 declarant. 414. *cymba sutilis*
 sive ex coriis sive vitilis et jun-
 cea. vid. Cerda. Si Cha-
 rontem Ægyptiorum animo

habuit, de papyracea cymba,
 barin Ægyptii vocant, cogi-
 tare potuit.

417—425. Canis palatio
 Orci et Proserpinæ additus
 custos est priscae vitæ more jam
 apud Homerum Iliad. 9, 366,
 ubi ille ex Erebo ab Hercule
 adductus; et apud Hesiod. 0.
 769 sqq., a quo ille adcentes
 adulando admittere, exeuntes
 terrere ac devorare narratur.
 Nunc in aduentem Æneam in-
 surgere putandum est, nondum
 fato defunctum. Nomen ip-
 sum Cerberi non nisi post Ho-
 merum auditum est: cf. Pau-
 san.

Conripit objectam, atque inmania terga resolvit
 Fufus humi, totoque ingens extenditur antro.
 Occupat Æneas aditum custode sepulto,
 Evaditque celer ripam inremeabilis undæ. 425

Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
 Infantumque animæ flentes, in limine primo :
 Quos dulcis vitæ exfortis, et ab ubere raptos,
 Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.

423. *tutoque* a m. pr. Erf. *rigens* conj. Burm., sed ipse damnat, et recte. Auget *ingens* mirifice speciem magnitudinis.—424. c. *remotus* Bigot. et Hugon. pro var. lect. Sup. II, 265 *urbem somno vinoque sepultam*.—428. *raptos* aliquot Pier. *ab ubere natos* Dorvill. m. pr. in marg. *raptos ab u. primo* Rottend. sec. ex sup. versu.—429. *una dies* aliquot Pier.

fan. III, 25; occurrit tamen apud Hesiod. *Θ.* 311. Commenta de eo pleraque Heracliiis deberi videntur, Hercule ad eum ex inferis raptandum misso. v. Apollod. II, 5, 12, et Not. p. 428 fqq. Schol. Iliad. *9*, 368. Placatur ille h. l. eodem fere modo, quo draco Colchicus in Argonauticis. Alio modo Cerberus placatur apud Statium II Theb. 26—31 Mercurii virga. Comparari posse Senecæ Herc. fur. 783 fqq., jam Cerda monuit, ubi Theseus Cerberum ab Hercule oppressum narrat. Offam 420 intellige globulum ex pulte factum, sed admixto melle et papavere aliisve feminibus et succis ita temperatum, ut vim soporificam haberet; hinc *soporata* ipsa offa, melle et *frugibus medicatis*: has de papavere plerumque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et

femina, succis herbarum, qui vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfusa. *Μελιτῆραι* Cerbero objici solita, nota res. conf. Cerda et sup. IV, 486. Hinc *resolvitur* somno corpus, *ἀναλύεται*, ut Apollon., quem in toto loco ante oculos habuit Maro, IV, 150 *δολιχὴν ἀνελύειτ' ἄκωνδαν*; et v. 424 *custode sepulto*, sc. somno. Ad v. 423 cf. sup. III, 631. *jacuitque per antrum Immensus*, de Polyphemo. Inf. ultimo versu *irremeabilem* undam eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Æneas, cf. inf. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Stygis communem exprimit epitheton.

426 fqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione agitur, de qua v. Excurs. VIII. 426—429 versuum magna dulcedo est.

430—433.

Hos juxta falso damnati crimine mortis. 430

Nec vero hæ sine forte datæ, sine judice, sedes.

Quæfitor Minos urnam movet : ille silentum

Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

430. *falsæ* alter Hamb. *falso d. tempore m.* conj. Warburtonus (*Divine Legat. of Moses* T. I, B. 2. S. 4), parum feliciter:—431. *sine forte* Franc., male. *Nec vero bis* conj. Jortinus Diff. VI, p. 275.—433. *Concilium* Gud. a m. pr. et sic pr. et tert. Goth. Levis hæc esset auctoritas; sed Asconius in Argum. in Verr. de Præt. urb. “*Ad banc similitudinem*, inquit, *pœta Virgilius Minoem, judicem apud inferos, tamquam si prætor sit rerum capitalium, Quæfitorum appellat: dat ibi sortitionem, ubi urnam nominat: dat electionem judicum, cum dicit: Conciliumque vocat; dat cognitionem facinorum, cum dicit: vitasque et crimina discit.*” Cætera bene; verum in *Concilium vocat* argutatur Peditanus, nam etiam si ad editicios judices, quos certæ causæ admittebant (cf. Sigon. de Judic. II, 12), referre velis, tamen nec pœta in eodem judicio sortitionem et electionem memorare potuit, et, cum *silentum concilium* illud sit, judices intelligendi essent ex umbris lecti; quod vix pœtæ in animum venire potuit. Quin potius *silentum concilia* sunt turba forensis, inprimisque eorum, de quibus cognitio habebitur; unde adjectum: *vitasque et crimina discit*. Stat. VIII, 22 de Plutone: *populos posebat crimina vitæ*; et in Culice 274 *nec faciles Ditis sine judice sedes, Judice, qui vitæ post mortem vindicat æta. que post vitas abest a binis* Burm.

430—433. Quid in sedibus his assignandis sequutus sit pœta, non liquet. Suspicio tamen fuisse Pythagoreum aliquem auctorem, qui, quæ alii summam extulerant, subtilius persequutus erat. Si Empedoclea superessent, de multis judicium expeditius foret. Hoc unum inter infantes et iniquo judicio aut sua manu interemptos commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteverterunt, et immatura morte obierunt. Warburtonus multa fatis argute super causis harum sedium datarum comminiscitur. Add. Jortin. p. 269. 272. Sed, ut dixi, si eos haberemus, quos pœta in h. l. sequutus est,

melius nobis de toto hoc philosophemate constaret. De infantibus nonnullis ἐκ ἀξια μνήμης in mytho suo prætermittere se dicit Plato de Rep. XI sub fin. Hoc graviter subjicitur, judicia horum infontium damnatorum retractari a Minoe. Si modo versus illi 431, 432, 433, parum commodo loco interpositi, ad proxime appositum versum *Hos juxta* retrahendi sunt. Videntur enim per parenthesin potius interjecti ad totum hoc genus etiam ad sqq. spectare. *Nec vero hæ sine forte datæ, sine judice, sedes*: sed judicium sortito datorum sententiis. *Quæfitor*, seu judex quæstionis, ut Romæ in causa

Proxima deinde tenent mæsti loca, qui sibi letum
 Infantes peperere manu, lucemque perosi 435
 Projecere animas: Quam vellent æthere in alto
 Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
 Fas obstat, tristisque palus inamabilis unda

435. *reperere* pr. Moret. et Zulich. a m. sec. Sane sic et alibi. cf. Burm. Sic sup. II, 645 *ipse manu mortem inveniam*. Verum, si Jo. Schraderi observatio Emendatt. p. 42 præf. vera est, metrum repugnat, cum prima in *reperere* longa sit. Idem in schedis epitheton *infantes* alienum arbitratus emendabat *Infanda* vel *Intenta*.—436. *Quas* Medic., et quidem, quod notandum, a manu emendatoris Aproniani. Et habet id sane acutum quid; quod tamen non sequar.—438. Quinque voces notatæ sunt rubro in Medic. *Fas obstat tristisque p. inamabilis undæ*. Sed videamus de singulis. *Fas obstat* haud dubie bene, h. e. naturæ, inferorumque, jura. *Fas* et *jus* ad jura divina et humana referri notum est, et copiose illustrat h. l. Heitf. Sic legit Serv. cum Donato: sicque Rom. Gud. a m. pr. Voff. alter, cum binis e Goth., item Benedict. e cod. Palat. et inde ed. Junt. Cæteri *fata obstant*, ex IV Æn. 440. Porto *tristisque palus*, quod Servius improbat, ne duo sint epitheta, exhibet Dorvill. et cum Rom. pars codd. Pierii, qui bene monet, accipiendum esse: *tristisque palus, inamabilis unda*. Sic quoque Gud. a m. pr. et pr. Rottend. a m. sec. Alii etiam: *tristisque p. i. undæ*. Sic Gud. a m. sec. Tandem *innabilis*

caussa capitali prætor, cui ea quæstio obtigit, vel is, cui ille delegavit quæstionem; adfident ei iudices selecti, qui fortitione nominum e decuriis a iudice quæstionem facta causæ cuique contigerunt. Hinc h. l. *Quæstor movet urnam*, fortitur iudices; tum citat reos ad iudicium, *silentium concilium vocat, vitasque et crimina discit*, audita utriusque partis oratione et testibus interrogatis. De cæteris vid. Exc. XI ad h. v. Locus haud dubie inter eos numerandus, quibus poëta Homerum (v. Odyss. λ, 567) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii et Senecæ Herc. fur, ob-

viæ sunt imitationes et a Cerdæ notatæ.

434—439. Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *infantes* nullo crimine polluti, sed vitæ tædio; propter ærumnarum molem, qua oppressos se videbant. Gravius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. *projecere animam*, cum dilectu, quasi rem vilem, ut bene Serv. Ex iis, quæ laudant Cerda et Guellius, unum convenit notum illud Ovidii: *Sanguinis atque animæ prodige Galletuæ*. At illa: *Quam vellent—in alto*, ex nota illa et a Luciano exigitata sententia Achillis ductæ

Adligat, et novies Styx interfusa coërcet.

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in om-
nem

440

Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.

Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,

innabilis sunt qui legant ap. Pier. item Schol. Horat. et pr. Hamb. pro var. lect. et tres ap. Burm., minus bene, ut Heinf. docet. Eadem varietas Georg. IV, 479. 480, ubi hi duo versus occurrunt. Omnino recepta lectio haud dubie elegantior est.—440. *bic* Rom. et alii Pier. *infusi* alter Menag.—441. *ducunt* duo ap. Burm.—442. *Hic* Heinf. e Medic. et al. Vulgo: *Hinc*. At *Hi* Rottend. et Witt. *quas*, quod Heinf. probat, quoniam feminæ mox memorantur, Zulich. habet, et pronus esse solet in talibus error. Tamen infra Sychæus quoque in iisdem locis occurrit. *durus a.* duo ap. Burm. *peregit* Dorvill. *peremit* nonnulli Pier. et Burm. cum Goth. tert., sed *tabi peredit* proprie adjectum.

ducta sunt Odyss. λ, 488—490. 438. *Fas* vid. Var. Lect. jura inferorum. *Styx novies*, hoc est sæpius, flexibus suis regna infera ambire dicitur: cf. Ge. IV, 480. sup. 295. v. Exc. IX.

440 fqq. *Campi lugentes*. Ponitur hoc vulgo ab interpretibus, locum hunc amantes tantum feminas capere. Inde reprehensiones poëtæ et difficultates movent alias ex aliis, quas non felicius tollunt quam creant; vide v. c. Jo. Schrader. ad Musæum p. 283 fqq. Certe in feminis, quas in Campis illis collocavit poëta, vix in miserarum amantium numero Eriphyle et Cæneus memorari possunt. Dicas forte in perditis poëtis fuisse de eorum amoribus fabulas, quas nunc ignoramus; verum, quantum intelligo, omnino invito poëta assertum est, non nisi amantes feminas hæc loca tenere; he-

roinas ille memoravit priscais mythis celebratas, quarum nomen insigni aliquo facinore clarum fuit, nullo respectu laudis et virtutis; etsi ex his facinoribus pleraque a misero amore profecta sunt: nefarius erat amor Phædræ in Hippolytum privignum; et Pasiphaës libidinosum amorem nemo ignorat; Procris de mariti fide male sollicita infelici casu interit; contra Evadne et Laodamia fide et constantia in maritorum funere claræ sunt; Cænis mira sexus in virilem mutatione et factis, quæ sub Cænei nomine edidit, notabilis. Sane vel sic, ad nostrum sensum et iudicium, a poëta melior nominum dilectus adhibendus fuisse videri potest; potuisset utique laudare feminas, quarum virtus et fortuna nos jucunda aliqua recordatione delectaret. Verum, quod jam sæpius ob-

servatum

Secreti celant calles, et myrtea circum

Silva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.

His Phædræm Procrinque locis, mæstamque Eri-
phylen, 445

443. *colles* Sprot. et Vratill. cum Goth. fec. At tert. *caules. servant colles* ed. Ven. *Secretæ valles* conj. Jo. Schraderus, quia calles vix dici possunt celare aliquem, et laudat Stat Silv. III, 290 *Centaurusque—aversæ selent valles.* add. sup. v. 138. 139. Enimvero *secreti calles* sunt semitæ in locis secretis, et in ipsis myrtetis, per quæ errantes umbræ bene dicuntur *celari* et ipso loco et semita per eum ducente. Etiam inf. IX, 383 *Rara per occultos lucebat semita calles.*—444. *ipsæ* alter Hamb. in deest binis Burm.—445. *Procin, Procrin, Procrim* corruptelæ; item *Eriphylen.*

servatum est, ab hoc dulcissimi affectus, nisi conjugalis ille esset et magnis difficultatibus implicitus, admiratione in muliebri sexu abhorret antiquitas; nec nisi casus tragicos in hoc genere sectatur. Recentiorum sane poetarum optimus quisque ad nostros mores ac sensus locum hunc quanto melius tractasset. Præstant quoque verbus Tibulli I Æl. 3, 57 *Sed me quod f.* Ipsum Virgilianum locum disertius exornavit Aufonius in Cupid. crucif., sed desideres, ut alibi, in eo iudicii subtilitatem. Cf. quoque Propert. IV, 7, 59 sq. Verum Virgilius ante oculos habuit et expressit locum Od. λ, 224 sq., 320 sq. in quo promiscue heroinæ ex inferis prodeunt ὄσσαι ἀριστήων ἄλοχοι ἔσαν, ἠδὲ θυγατρῆς. Claras mulieres in Necyia sua etiam Polygnotus pinxerat apud Pausan. X, 28. 29, in his Phædræm, Procrin, Eriphylen. Reprehendunt tandem poetam in hoc, quod in Campis Lugentibus inter fe-

Tom. II.

minas amore misero consumptas Sichæus occurrit v. 473. Verum ipse poeta locum non folis feminis assignaverat, nam versus sic exorditur: *Hic quos durus amor crudeli morte peredit* sq. Tum si vel maxime hoc ita se haberet, nolim poetam in ordinem cogere, tanquam si historias rerum gestarum conderet. Late vero *patentes* campos facit, non, ut Intpp. volunt, multitudinis causa, quam excepturi sunt, sed ut solitudinem in iis, quam quaerunt, habeant amantes.

445—449. Ex mea opinione (hypothesin dicamus), non hæc est enumeratio miserarum amantium: verum pergit poeta enumerare alias feminas hæc loca inhabitantes. Odyss. λ, 320 *Φαίδσην τε Πρόκριν τε Ἴδον,* et v. 325 *συγερήν τ' Ἐριφύλην,* Ἡ χερσὸν φιλε ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμῆντα; de his omnibus Apollodor. Hygin. Diodor. Sic. Ovidii Metamorph. præter Servium ad h. l. consulendos esse ut moneam, necesse non est. Præter illos tamen

Y y

Crudelis nati monstrantem volnera cernit,
 Evadnenque, et Pasiphaën; his Laodamia
 It comes, et juvenis quondam, nunc femina, Cænis,
 Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 Inter quas Phœnissa recens a volnere Dido 450
 Errabat filva in magna: quam Troïus heros,
 Ut primum juxta stetit, adgnovitque per umbram
 Obscuram, qualem primo qui surgere mense
 Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,
 Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est: 455

446. funera Parrhaf. vidit Goth. tert.—447. Euebadem, Euebandem, Heubadneng. Pasiphem aberratt., item: Laodomia.—448. Est c. Goth. tert.—Cæneus vulgo lectum. Dubitari nequit, Cænis a poëta scriptum fuisse: quod et Heinſius coniecit. Firmat id quoque Aufonii imitatio in Cupid. crucif. 201 rrita Idona querens, ſenu gaviſa virili, Meret in antiquam Cænis revocata figuram; etſi et ibi in multis Cæneus. In nominibus propriis, imprimis ex Græco ductis, rationis grammaticæ major auctoritas quam ſcriptorum per librariorum ſtuporem inquinatum habenda.—449. ſati Mentel. pr. revocata Rom.—450. ab vulnere Leid. unus.—451. in deest Exc. Burmann.—452. Ut juxta primum Dorvill. per umbras quinque ap. Heinſ., ita non ineleganter Obscuram ſc. Didonem acciperes; ut jam Servium feciſſe video.—453. quis alii et ed. Junt., ſed jam Pier. alteram prætulit. qui primo ſec. Hamb.—455. Dimiſit Medic. eum al. Heinſ. demit Mentel. pr. lacrimans Rom. eſt deest utrique Menag. et Goth. ſec.

tamen apponemus loca ſaltem claffica. De Procride v. Met. VII ſub f. De Eriphyle v. Odyſſ. o, 244 ſq. Stat. II Theb. 299 ſqq. IV, 187 ſqq. occiſa ab Alcæone filio, quia patrem Amphiarum accepto monili prodiderat: v. Apollod. III, 6, 2. 7, 2 et 5. cf. Not. p. 607; et de Evadne, Capanei uxore, Eurip. Suppl. 990 ſqq. Laodamia, Proteſilai uxor, vel ex Luciani DD. Mort. et ex Ovid. Ep. XIII

nota eſt; et de Cæneo v. Met. XII Ovid. v. 171 ſqq. 445. mæſtam, ut Hom. *συγγενήν*, h. e. *μισσητήν*, exprimere voluerit, neceſſe non eſt, etſi *συγγενήν* eo ſenſu poni nemo facile dubitet.

450 ſqq. Epifodium de Didone, merito ſuo laudatiſſimum, ad Homeri ductum de Ajace Iliad. λ, 542 ſqq. eſſinxit. 452. 453. 454. Suis comparatio Didonis ægre per umbram viſæ cum nova luna;

Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo

Venerat extinctam, ferroque extrema secutam ;

Funeris heu tibi causa fui? Per sidera juro,

Per superos, et si qua fides tellure sub ima est ;

Invitus, regina, tuo de litore cessi.

Sed me iussa deum, quæ nunc has ire per umbras,

Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,

Imperiis egere suis ; nec credere quivi 460

Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.

Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.

Quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc

est. 466

Talibus Æneas ardentem et torva tuentem

459. *est* abest ab pr. Menag. et eodem Goth. sec.—461. *qui* Franc., et ab alia manu *que*.—465. *nec f.* Sprot. *adspicui* codd. ap. Pier.—466. *fator* Menag. pr. *fatum* Exc. Burni. *te* abest a binis Burni. et Goth. tert., indeste.

luna ; petita ab Apollon. IV, 1479. 1480, ut jam alii notarunt : Visus est Lynceus Herculem procul videre, *ὡς τις τε νέω ἐνὶ ἥματι* (nostrer, primo mense, nova luna) *μήνην ἠΐδεν ἢ ἐνόησεν ἐπαχλύσσαν ἰδέσθαι.* 456. nuntius ex flammis lucentibus. sup. V, pr. 459. si quid apud inferos aliud, quod fidem facere juranti potest (id enim et ipsum *fides* dici solet. cf. sup. II, 142. Male aliter Serv. et al.). 460. Urfinus comparat Catulli versum de Coma Berenices : *Invita, o regina, tuo de vertice cessi.* Conveniunt saltem verba. 462. *situs* est incultæ telluris nec

manuum opera motæ squalor et horror, quo fit ut obducatur solem sentibus, dumis, filice : aspera itaque loca et horrida (*ἀσχημῆσάν χύμασιν*) ex cultu neglecto, adeoque ex situ, qui *eurgis* est ; exprimit enim Homericum *Ἄϊδεω δόμον εὐρῶεντα.* 465. *Siste gradum.* Hoc vero præclare ex Odyss. λ, 560 et omni oratione disertius mox silentium ex v. 562, quem jam Longini §. 9 iudicium nobilitavit. Ad v. 466 facile in mentem veniat Sophocleum illud : *σὶ δ' ὦ φ.—προσεννέπω Πανύστατον δὴ, κἄποτ' αὐδῆς ὕστερον* (Ajac. 871 sq.) 467. *torva tuentem ἐπὶ δῆρα ἰδέσσαν.*

Y y 2

468.

Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.

Illa solo fixos oculos averſa tenebat :

Nec magis incepto vultum ſermone movetur, 470

Quam ſi dura filex aut ſtēt Marpeſia cautes.

Tandem conripuit ſeſe, atque inimica refugit

In nemoſus umbriferum; conjunx ubi priſtinus illi

468. *Lenibat* vett. ap. Pier. *lacrimisque* Franc. Cæterum Burm. difficultatem recte percipiebat in eo, quod *torva tuentem animum* in umbrâ exhibere videtur poëta. Nec fatiſ eſt accipere dictum pro, *animum tuentis*. Niſi, quod valde ſuſpicor, hemiſichium male expletum eſt, cum a Marone relictum eſſet: *Talibus—tuentem Lenibat diſtilis* . . *Illa ſ.* triplex expediendæ rei adeſt modus: primum ut diſtinguas poſt *diſtilis*, ut ſit: *animum lacrimasque ciebat, movebat, ut θυμὸν ἔχει* toties apud Hem. etiam de miſeratione. Altera, ut *ardentem et t. tuentem* quartus caſus absolute poſitos eſſe jubeas. Tertia tandem, eaque cæteris ſimplicior et melior, ut *animum* Homericò exemplo accipias pro κατὰ θυμὸν, φένας. Sic pro vulgari forma: *leniebat ejus ardentis et t. t. animum*, non inſolens eſt dicere: *leniebat eam animum, animo*. [animam conſiſcit Jortinus *Diſc. on the Chriſtian Religion* p. 186.] Alterum *lacrimas ciebat* haud dubie ad Æneam ſpectat, *lacrimas movebat, volvebat, fundebat*.—469. *adverſa* nonnulli ap. Pier. et Burm., etiam *diverſa* ap. Petron. c. 132 in codd. et ap. Schol. Cruqu. Horatii.—470. *in capſo* Cod. Barthii ap. Burm. Mox multi apud Pier. et Heinf. *vultus vel cultu*, male. Et vulgata apud Macrob. IV Sat. I.—471. *Morpeſia Marpeſia*, et in Goth. *in Arpeia*, aberrationes indoctorum librariorum. Steph. Byz. *Μαρπησσα, ἕως Πάγου, ἀπὸ ἧ οἱ λίθοι ἕξαιρούνται. ὁ οἰκῆτορ Μαρπησσος*. Alia montis pars *Lugdus*. v. Plin. XXXVI, f. 13. Eſt et urbs *Marpeſſus* in Troade. vid. Pauſ. X, 12, pag. 826. 827.—472. *conripuit* Heinf. revocavit, quod habet præſtantiffimus quiſque codex. Alii *proripuit*; quod vulgare eſt adeoque alterius interpretamentum. cf. inf. XI, 462.—473. *poſſumus* Hugon. a m. pr. Scilicet hæſiſſe veteres Grammaticos in hac vocis *priſtinus* ſignificatione, ut *prior* ſit, e Servio et Pomponio Sab. (apud quem Probus de hoc vocabulo dubitat) apparet, cum tamen de ea nunc fatiſ conſlet. vide ap. Burm. Omnino hæc noſſimarum

468. *Lenibat diſtilis animum*, lenire ſtudebat eam iratam, et torviſ obliquiſque oculiſ adſpicientem. Jam pro *lenire* ejus *animum*, dicere poterat lenire eam *animo* et (quoad) *animum*, (κατὰ) θυμὸν, φένας, ut ſæpe Homerus. At *lacrimas ciebat*,

ipſe fundebat Æneas. In 469 Euripidiſ *Medea* v. 27 Οὐτ' ὄμιμ' ἐπαίρεισ' ἔτ' ἀπαλλάσσεια γῆσ πρόσωπον obverſata Virgiliſ animo videbatur Valkenario ad Hippol. p. 197. 473. *conjunx ubi*, an ei de Ænea multa narraverit, nolim affirmare.

Respondet curis, æquatque Sychæus amorem.

Nec minus Æneas, casu percussus iniquo, 475

Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.

Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.

Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis

Parthenopæus, et Adraasti pallentis imago. 480

Hic multum fleti ad superos, belloque caduci,

Dardanidæ: quos ille omnis longo ordine cernens

tissimarum rerum ignoratio vel dubitatio, et in tenuibus subtilitas vel frigus, difficiliorum vero vocum vel locorum omisso, admodum veterum Grammaticorum usum circumferibit; nec inspiciendi illi sunt nisi iis, qui ipsi satis magna interpretandi facultate instructi sunt. Ita ut auctoritatem tuæ interpretationis melius inde petas quam rationem ac fundum. Nec aliter res se habet in usu eorum critico.—474. *amores* sec. Rottend.—475. Duplex codd. familia: Rom. cum aliis *percussus*, Medic. cum sua secta *concusus*, quem h. l. Heins. deseruit. Vulgo *percussus*. *percusus* Dorvill. a m. pr. *p. acerbo* Dorvill.—476. *Persequitur* Dorvill. *longe lacrimans et m.* Parrh., infcite. Memorabilior Rom. lectio: *P. lacrimis longe et m.* ita et tres Heinsf. Sed vulgarior hæc est et cum profaica communis ratio: *prosequi aliquem lacrimis*, Medic. Pierii: *P. lacrimas l. et m. ex lacrimans*, *miseratur* Heinsf. e Medic. aliisque, item Rom. adstruit; vulgo *miseratus*. *amantem* Ven. *amantem est* Parrhaf. *est* in fine vulgg. codd. habebant.—477. *tenebat* aliquot Heinsiani, et defendit Marklandus ad Stat. p. 264. Possit sane et hoc ferri de solo Ænea, inprimis propter *illi* in v. 479. Sed quidni et ipsa Sibylla accenseatur, ut toties alibi: ut v. 384. 415.—479. *hinc inclutus* Medic. *inclutus, inclutus* et hic codd.—480. *pallentis* tert. Rottend. *bellantis* Zulich.—481. *Hi* Medic. cum al. *Hii* Witt.—482. *ipse* pr. Hamb. *o. circum* Parrhaf.

477. *datum* simpl. accipe, qua via patet, ducit. *molitur iter*, peragit, ait Serv. Scilicet ut ap. poëtas *moliri*, movere, et agere, facere, est primum de re magnæ molis, tum de quacunque re. *arva ultima*, in his locis, quæ citra Plutonis regiam, Elysium et Tartarum sunt. (cf. 540) 479. 480. ex numero τῶν ἐπὶ τῇ Θήβαις. vid. Apollod. III, 6. *pallentis*,

tamquam umbræ: adeoque pro et *Adraastus*. Nihil amplius. Male de fugiente acciperes in loco hoc. Male etiam cum hoc Adraasto confundunt inertem illum Trojanum Iliad. ξ, 37 sqq.

481. *fleti ad superos*, apud vivos, inter homines. *caduci*, pro *περόντες*; nescio, an primus novaverit Virgilius; ejus exemplo certe multi, Etiam longo ordine

Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therfilo-
chumque,

Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphœten,
Idæumque, etiam currus, etiam arma tenentem. 485

Circumstant animæ dextra lævaque frequentes.

Nec vidisse femel fatis est: juvat usque morari,

Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.

At Danaum proceres, Agamemnoniæque phalanges,

483. *Meduntaq. Terfilocumq. Terfiloconque*, prave codd. *Medontaque* vitiosum videri, Cerda monet; nam *Medontis* apud Homerum plurimum ex Achivis nomen esse, nusquam Trojani; in versu autem, quem Virgilius ante oculos habuerit (Iliad. φ, 209), legi: "Ενθ' ἔλε Θερσίλοχόν τε Μόδονά τε. Sed in alienum versum incidit vir optimus. Nam Iliad. ε, 216 Hector appellat Μίσθλην τε, Γλαῦκόν τε, Μίδοντά τε, Θερσίλοχόν τε.— 484. Iliad. λ, 59 Τρεῖς δ' Ἀντηνορίδας, Πόλυβον καὶ Ἀγήνορα δῖον, Ἡΐδεόν τ' Ἀκάμαντ' ἐπιστάτην ἀθανάτοισιν. *Polybaten* adversus Homeri auctoritatem receperat Burm. ex Heinfilii emendatione. Sed Homero Πολυβοίτης est insignis inter Achivos principes, non inter Trojanos. Antea *Polybaten* legebatur, et variis corruptelis *Polyboten*, *Polybetem*, *Polibatem*, *Polipotem*, *Polybutem*, *Polybotem*, et interpolate C. f. que *Pobytem*, Goth. tert. C. f. que *Politen*, porro *Polipbetem*, *Poliphbeten*. Ultima hæc ad veram lectionem ducunt: *Polyphaten*. Iliad. ν, 791 inter Trojanos, καὶ ἀντίθεον Πολυβοίτην. Quod *Cereri sacrum*, h. e. Cereris sacerdotem edit, Homericam imitationem facit. Eleusinia initia frustra huc vocat Warburtonus.—485. Ἰδαῖος, five Daretis f. v. Iliad. ε, 11. 20, five auriga Priami Iliad. ω, 325, quod verius. que abest a tert. Rottend. et jam—et jam divisim nonnulli scribunt. Sed etiam Cleonius demonstrandi vim h. l. habere, Servius autem cum Donato per adhuc interpretandum esse monet. Enimvero etiam est pro, etiamnum. *currus* Rom. cum aliis a m. pr. ap. Pier. *currus atque* Ven. c. *jamque* Goth. tert. *tenentes* ap. Serv. ad IX, 373.—486. *frementes* Gud. a m. pr. *frequentant* Dorvill. a m. sec.—487. *satis semel est* pr. Hamb.—488. *poscere* Rom. et alii Pier. cum ed. Ven. ex lib. I, 414. *dicere* ed. Junt.—489. *Et D.* aliquot cum ed. Junt. *Danaï* Zulich. v. ad VIII, 161. Burm.

ordine pro vulgari, ingenti multitudine, ut II, 766. Serv. 483. Sunt Trojanorum nomina, de quibus vid. Var. Lect. etiam—etiam simpl. pro etiamnum. 487. 488. ad animas referenda esse quis dubitet?

489—493. Inter feliciores hujus libri locos numerare soleo hunc. Opinionem profecto de Æneæ virtute facit summam. Nec tamen Virgilius aliter quam Homeri imitatione in præclarum hoc

φαντασμα

Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras, 490
 Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere ratis; pars tollere vocem
 Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, et truncas inhonesto volnere naris.
 Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
 Supplicia; et notis compellat vocibus ultro:

490. *umbram* alter Hamb. v. sup. 452 et alibi.—493. *Incertus* Nopius in *biare*. Similis varietas sup. v. 270. *Inceptum* Menag. pr. *frustravit* Goth. pr.; tertio deest vox ultima.—494. *Atque ibi* Witt. *setum* pr. Hamb.—495. *videt et* Medic. cum aliis, quo alludunt alii ap. Burm.—496. *manus a.* sine *que* alter Hamb.—498. *et vulnera d. tegentem* laudat Serv. ad I, 157 ex interpretatione.—499. *notis.* Jo. Schrader. malebat *placidis.*

Φάντασμα incidit. v. Odyss. λ, 604, ubi de Hercule inter Manes. *Ceu quondam* v. Iliad. β, 75. ο, 320 fqq. *exiguam vocem, τρισυδὸν* intellige. vid. Odyss. ω, 5 fqq. Vide vero ne ex nostro rerum sensu hæc dijudices, aut phantasma alienum de tuo inferas: alioqui ad spectus hiscentis, nec, cum maxime velit, clara voce loqui valentis, si ad oculorum sensum revocas, risum movere potest; alienum quoque, de Ænea olim ab Achille victo cogitare. Retinendæ et revolvendæ sunt animo notiones veterum hominum, quæ observatæ sunt poëtæ animo: philosophico acumine uti non licet in poëta, quando res ad sensum moremque revocat.

494. Sequitur epifodiam de Deiphobo, in quo argumenti dilectum, nostro saltem sensu, desideres, insigniter tamen a poëta ornatum. Sed imitator Homeri Virgilius et hic deprehenditur, si locum de Agamemnonis umbra conferas Od. λ, 386 fqq. Deiphobum in Helenæ thalamo a Menelao oppressum etiam videas ap. Quintum XIII, 354 sq. Adde Dictyn lib. V, p. 116. Cf. Excurs. XII ad lib. II.

499 fqq. *Supplicia*, int. illum ipsum ἀνερωτησιασµὸν, vulnera. *vix agnovit et compellat*, noto narrandi more Homericò, qui ex prisca ævi neglectu orationis ducendus est: pro, cum compellaret. *notis*, ornans epitheton; quales notorum, familiarium,

Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri
 Quis tam crudelis optavit sumere pœnas? 501
 Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
 Nocte tulit fessum vasta te cæde Pelasgum
 Procubuisse super confusæ stragis acervum.
 Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
 Constitui, et magna Manis ter voce vocavi.
 Nomen et arma locum servant. Te, amice, nequivi
 Conspicere, et patria decedens ponere terra.
 Ad quæ Priamides: nihil o tibi, amice, relictum:

500. a deest quatuor Heinf., unus *ab. Teucrum* duo Leid. *Teucro* tert. a m. pr. v. I, 18.—501. *aptavit* fragm. Vatic. a m. sec.—503. *fissum* Zulich. a m. sec. *v. de cæde* vulgg. ante Pier. *de sede* ed. Ven. *vistata cæde* Leid.—504. *confossa* Gud. *cædis a.* quatuor ap. Burm.—505. *Hunc* Serv. ap. Burm. *tibimet* Oudart. *in* deest Rom. fragm. Vatic. et binis Burm.—507. *locus* Longob. Pierii. Sed altera ratio exquisitor. cf. inf. VII, 3. *servet* Rom.—508. *discedens* tres Burm. cum Goth. tert., unus *descendens*.—509. *Ad quæ hæc P.* Heinsius reposuerat ex binis Rottend. altero Mentel. et pr. Meuzg.: adde binos Burmanni, cum ed. Mediol. At alii: *Ad quæ P.*, et hæc conjuunior et vera lectio, nam sic et fragm. Vatic. Eodem ducit Rom. *Ad quæ*, et Medic.

miliarium, esse solent; inf. 688 *notas audire et reddere voces*: familiariter confabulari: ut faciunt, qui sibi *noti* sunt. *genus, γένος*, oriundus, ut et supra. 501. *optavit*, ex *προσέλετο*, puto, h. e. statuit, induxit in animum, ausus est. 503; 504. quam ornate, pro te occubuisse pugnandó.

505—508. Sane consentaneum hoc Æneæ pietati. Nec tamen ulterius inquirendum, unde Æneæ tempus et locus suppetere ad hoc cenotaphium potuerit, si lib. II, fin. et III,

princ. animo repetas. 507. *Nomen* loco inditum, et *arma* in tumulo constituta et fixa ex more (v. sup. 233). *locum servant*, insigniunt, monumentum faciunt. Aut igitur fingit poeta aut acceperat in Rhœteo locum esse *Διιφώβε σῆμα* dictum. 507. *Te* ut sup. 362 de corpore. *ponere*, h. l. humare, condere.

509—512. *funeris*, cadaveris (sic inf. IX, 491), umbræ, non ipsi cadaveri. Viderunt jam alii. Cæterum locum respicit Aufon. in noto epitaphio

Omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris. 510
 Sed me fata mea et scelus exitiale Lacænæ
 His misere malis : illa hæc monumenta reliquit.
 Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
 Egerimus, nosti ; et nimium meminisse necesse est.
 Quum fatalis equus saltu super ardua venit 515
 Pergama, et armatum peditem gravis adtulit alvo :
 Illa, chorum simulans, evantis orgia circum
 Ducebat Phrygias : flammam media ipsa tenebat
 Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.

Medic. a m. pr. *Atque* antiquo more scribendi. Hoc in aliis corruptum in *atque*. Hinc interpolatum ab emendatoribus in *Atque hæc*, ut vulgo legitur, vel, ut in aliis, *Atque hic*, *Ad que*, *Ad quem*, ut in Longob. sec. Moret. Goth. alt. *est* multi attexunt.—510. et deest Dorvill. et *corporis umbris* conj. Jo. Schrader. —511. *fata deum* Dorvill., ut toties alibi. —512. *misere* Hugen., male. *mergi malis* sæpius poëtæ ex Gr. *κατακλυδινας κακῶν*. *relinquit* Franc.—513. ut deest Medic., sed a m. pr., idem *falsam*.—514. *Degimus ut nesci* ed. Ven. *est* abest a Menag. pr. —516. *alvus* cod. Ge. Fabricii, minus docte. *alveo* Rom. et Medic. error alter Hamb. a m. sec.—517. *evantis* in nonnullis lectum, ex Servio colligat. et *ovantis* Zulich. *evantis* fragm. Vatic. et Rom. *baccantes* sec. Moret., indocta interpolatione. *atria circum, littora circum* tentabat Jo. Schrader.—519. *Ardentem* Donat., non bene. *medio* Ven.

epitaphio n. XIII. *Lacænæ* v. sup. II, 601. De Helenæ in excidio Trojæ fati omnino II, 597 sq. et Excurf. XII ad e. l. *monumenta*, *δείγματα*, indicia, in me, sceleris sui.

513—519. *Namque ut* f. v. sup. II, 25. 248 sq. 514. 515. *salu venit super*, h. e. supergressus est, parte murorum dejecta, *ἠπερὲς ὄγεν*, *ἠπερὲς βλίψε*; hæcenus etiam *scandit fatalis machina* muros II, 237, et *gravis* ut *facta armis*. v. sup. II, 234 fqq. cf. Excurf. III ad e. l. et VII.

In h. l. ante oculos poëtæ locus ex Ennio a Macrobo. VI, 2 servatus : *Nam maximo saltu superavit Gravidus armateis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama*; aut ut scriptum fuisse conjectes : *Nam maximo saltu superat gravidus armateis Equus, qui suo p.* (sc. ut *gravid' armatis* et *suo* una syllaba eloquaris.) *Hausit* ex eodem loco Lucretius I, 477. 478 jam ab aliis excitatus : *Nec clam durateus Trojanis Pergama partu Inflammasset equus nocturno Grajugenarum.*

Tum me, confectum curis fomnoque gravatum, 520
 Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
 Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.
 Egregia interea conjunx arma omnia tectis
 Emoveť, et fidum capiti subduxerat ensem;
 Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit. 525
 Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,

520. *Cum me* duo Heinf. *curis*. Illa nocte Trojani epulis lusibusque vacaverant: II, 265 *Invadunt urbem somno vinoque sepultam*: inter hæc quis locus, dicas, esse potuit *curis*? Itaque Jo. Schrader. Notis mf. emendat *confectum choreis*; mallet tamen *thiasis*, ut ap. Statium III Silv. I, 41 occurrit: *confectus thiasis*. Ingeniose profecto. Possunt tamen duo moneri. Primo *curæ* spectant ad diem, qui præcesserat, cum de discessu Achivorum nondum certiores essent facti, quemque adeo inter sollicitudines et inter labores bello solitos exegerat Deiphobus; Tum vero, choreas ducebant feminæ: non item viri bellis operati; quam parum hoc viris principibus dignum memorasset poeta, si Hectorem, Æneam, eisque similes, aut nunc Deiphobum, choros ducentem exhibuisset!—522. *patriæque* Zulich. pro var. lect. —523—525. Locum hunc pugnare cum versis 567 sqq. lib. II multi viri docti crediderunt, fuitque hoc inter causas, cur istos versus sublato esse vellent. Sed fuit Deiphobi domus in ipsa arce (v. Exc. XII f. et ad e. lib.) et potuit Helena scelere in maritum commisso tamen latebras quærere, quas altero loco memoravit poeta.—524. *Amovet* Medic. cum duobus Heinf. et fragm. Vatic. cf. sup. ad 382. *capitis* Medic. a m. pr., sed *capiti* est pro parte lecti, ubi caput ponimus, ut Burm. annotat. *summoverat* Ven.—525. *Inter Parrhas. tecta* post *tectis* 523 displicent Jo. Schradero, conjicienti *septa*; idem: *Emovet. Ut f. e. subduxerat.*

narum. Illa v. 516 sqq. ingeniosum poetam decent. Flamma seu face ex arce ab Helena sublata Achivis signum datum. Alio modo narraverant rem alii; conf. Excurf. VIII ad lib. II. At h. l. quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas adfertur major, institutis in publica lætitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantum ducto. Conf. sup. IV, 302 sq. inf. VII, 376. 385. 580. Et si ad chori phantasma facile de-

duci potuit Euripideo loco Troad. 542—554, quem loc. vide. Helena igitur circumducebat Trojanas matronas *evantes orgia*, ex orgiorum more, *εὐαζέσας τὰ ὄργια*, evando celebrantes, h. e. *ὀργυαζέσας*; inter faces jactatas, *evantes chori*, quos Ariadne ducit, etiam apud Propert. occurrunt. Locus Od. δ, 277 sqq. frustra huc vocatur. *Summa ex arce*, ad Helenam refer.

520—530. *e. curis somnoque gravatum.*

Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
 Quid moror? inrumpunt thalamo; comes addi-
 tus una

Hortator scelerum Æolides. Di, talia Graiis
 Instaure; pio si pœnas ore reposito. 530

Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
 Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,
 An monitu divom? an, quæ te Fortuna fatigat,

527. *veterem* Sprot. Haud dubie elegantius *vetus fama malorum pro fama veterum malorum* diceretur; et *vetus* ac *pristinus* pro priori jam apud poetam vidimus. Sed felix aliquis librarii lapsus lectionem librorum consensu firmatam labefactare nequit, et in talibus lectionibus ornandis otium consumere, ingeniosi lusus laudem habere potest, non studii recte collocati.—528. *inr. thalamo* Rom. cum parte Heinf. et Burm. et Goth. sec., quam equidem Virgilio scripturam esse censeo. v. sup. IV, 645. XI, 879. conf. Burm. *thalamo* tamen etiam fragm. Vatic. *additus* bene Heinf. ex suis et Pier. recepit. Alii *additur*.—529. *Oelides* Medic. cum binis Heinf. Sic in Servianis nonnulli legisse memorantur. *Eoliades* fragm. Vatic. *Elides* ap. Pompon. Sab. Sed dictus Ulysses Æolides, quatenus ejus genus a nonnullis a Sisypho ductum, Æoli f., a quo Anticlia mater ante nuptias cum Laërta factas oppressa fuerat. *Æolides scelerum hortatur* Goth. tert. *Grais* vett.—530. *pios* Rom.—531. *qui te* Diomedes.—532. *Attulerit* Medic., sed a m. pr. *Attulerunt* duo Heinf. cum aliquot Pier.—533. *Admonitu* tert. Rottend. *te* abest a binis Burmann. *aut quæ te* pr. Hamb., quod ferri posset. *an quia te* nonnulli libri Donati ad Terent. *quæ*, quod omnes scripti et editi habent, Burmannus ita explicat, *an fortuna* (casu sexto accipe), *quæ te fatigat*. Durum hoc; sed dictum fere ad græcam rationem: quandoquidem plena forma est: *an venis fortuna* (fato), *quæ fortuna te fatigat*. Græce poni solet alterum.

gravatum. Comparant Intpp. Odyss. ζ, 2 ἴππων καὶ καμῆτων ἀσημένιος. Aliis locis καμῆτων ἀδδονότες ἠδὲ καὶ ἴππων Iliad. κ, 18. *placidæque* f. m. ἵππος—Nήγετος, ἠδισος, δανάτων ἄγχιςα εὐκίως. Mox 524. *Emovet* et *subduxerat*, etsi non grammaticè, tamen ad sententiam saltem vi pollutent æquali. 528. 529. Suave hoc et Homericum,

vel in hac ipsa re (v. Odyss. ζ, 517. 518), quod nec ab hoc facinore Ulysses abest. *instaure*, docte, retribuite, rependite. *pio ore*, si pœnas justas peto.

531—533. Adumbrati ex Homericæ ratione Odyss. λ, 154 sq., ubi Ulysses mater simili modo alloquitur. Mira autem videri potest appellatio:
 num

Ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
 Hac vice fermonum roseis Aurora quadrigis
 Jam medium ætherio cursu trajecerat axem:
 Et fors omne datum traherent per talia tempus;
 Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla est:
 Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
 Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas: 540

534. *loca lurida* conj. Jo. Schrader., ingeniose.—535: *Ac Reg.*—
 536. *trajecerat* pro div. lect. pr. Hamb.—537. *traheret* Franc.—539.
non fl. ed. D. Heinf.—540. *partis* vitiose edd. obolares. *findit* Ven.
fundit tres alii ap. Burm. *ducit* a m. pr. Erf.

num errore maritimo ad loca infera delatus sit? Sed cogitandum est de aditu, qualis Æneæ fuit, per Avernum, postquam ad Cumanum littus apulerat. *an quæ te fortuna f. paullo durius dictum pro: an fortuna* (sexto casu) *venis, quæ te fatigat*, h. casu adverso; fortuna infesta huc adductus. Minus bene olim acceperam, *an fortuna est, quæ te fatigat, sine sole domos, ἀνελίος δόμος* vel *μυχὲς* Euripidis ap. Guell. et Cerdam. *loca turbida*. Cogitandum est Chaos ad loca infera referri solitum: et *ær turbidus* pro obscuro.

535—539. *Hac vice sermo-*
num Guellius illustrat per Ho-
 mericum Νῶϊ μὲν ἄς ἐπίεσσιν
 ἀμειβόμεθα. add. Apollon. II,
 449. Ex altero versu se non
 expedit Burmannus. Videtur
 offendisse ad *medium. axem*.
Axis haud dubie poetis pro cæ-
 lo omnino dictus, ut et alibi.
 Facit autem Aurora quadrigis
 suis ab oriente evecta decursum
 per cæli convexum versus occi-
 dentem eodem modo atque is,

qui subsequitur illam, Sol, et
 ut Nox, interdum ab Aitris
 comitata, et ipsa Luna. Au-
 roræ decursum hunc puta fieri
 intra tempus diluculi et orti
 Solis. Nocti factum erat fa-
 crum. Ingressi erant iter ad
 infera loca jam sub diluculi
 tempus, *primi sub lumina Solis*
et ortus v. 255. Igitur Aurora
 jam cæli partem aliquam (nam
 et id *medium cælum* poetæ dici
 potest) cursu exegerat, atque
 adeo extrema noctis pars cum
 maxime agebatur; itaque poë-
 ta ait: *Nox ruit, Ænea*. Ar-
 gutias captat Servius cum aliis.
 Saniora affert Cerda, De re-
 ditus ad superos tempore nil
 memorat poëta. Itaque nec
 de eo laborandum. Sed ex fa-
 crorum Manibus factorum mo-
 re, orto die Æneas infera loca
 relinquere debuit; ut vicissim
 cum ortu Solis Manes ad infera
 loca redire solent; v. c. sup.
 V, 738. 739. 537. Homericos
 versus compara Odyss. π,
 220. φ, 226.

540—547. Inter hæc in bi-
 vio erant constituti, altera via
 præter

Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit;
 Hac iter Elyfium nobis: at læva malorum
 Exercet pœnas, et ad inopia Tartara mittit.
 Deiphobus contra: Ne sævi, magna sacerdos;
 Difcedam, explebo numerum, reddarque tenebris:
 I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis. 546
 Tantum effatus, et in verbo vestigia torfit.

Respicit Æneas subito, et sub rupe sinistra
 Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
 Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550

541. *magni ditis* Goth. pr. *ducit* Goth. tert. — 542. *Hic iter Rom.* Hæc fragm. Vatic. *et l. alter* Menag. *hæc* Ven. *ac* Hugen. *et ed.* Ven. — 543. *T. mittet* Leid., vel *tendit* Bigot. Nondum fatis expeditus ab hoc loco ad alia pergo. *at læva malorum Exercet pœnas*, bene intelligo accipiendum esse, pro, læva parte exercentur pœnæ in malos; sed tum non bene adjicitur: *et ad inopia Tartara mittit*. Nam sic *læva* primo loco per figuram, altero loco proprie est accipiendum. Aut igitur hemistichium ab alia manu succrevit, id quod admodum probabile fit, aut hoc inter emendanda a poëta sepositum fuit. Friget quoque *et nobis* v. 542. Burmannus illustrat, quid sic *exercere pœnas*. Sed de hoc vix quæras. — 544. *D. que coram* ed. Ven. *nec* Medic. — 545. *reddamq.* Oudart. — 546. *Ique decus nostr.* ed. Ven. — 547. *affatus* Menag. *sec. v. præffit* Rom. Medic., gravis profecto auctoritas, ubi conspirant! it. Gud. pro var. lect. Puget. ed. Ven. Goth. sec., h. e. substitit Deiphobi umbra, Ænea ulterius pergente. — 548. *et aberat* codd. Pier. *sub r. cavata* pr. Hamb. pro var. lect. ex lib. III, 229.

præter Ditis regiam ad Elyfium, altera ad Tartarum ducente. conf. Excurs. VIII. *ambas*, simpl. pro, duas. Plutonis regiam intellige per *Ditis mœnia*. cf. inf. 630 sq. *at læva m.* *Exercet p.* locus ponitur pro illis, qui exercent, exsequuntur pœnas. Dura tamen ratio; ut de veritate lectionis dubitem. 544. *Ne sævi* pro vulgari: ne irascere. *explebo numerum*. Piget Servia-

narum nugarum. Haud dubie de reditu ad umbras, a quibus discesserat, est intelligendum; numerus earum ejus discessu uno capite erat deminutus. *reddar tenebris*, puta eos confabulando processisse via versus Elyfium. Caliginosa autem hæc ceteriora loca esse fatis vidimus.

548 sqq. De Tartaro vid. Exc. VIII. Omnino ille in toto hoc loco Carceris faciem habet.

Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante co-
lumnæ :

Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant. Stat ferrea turris ad auras :
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555
Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.

551. *sonantia* Rom. et sup. ad V, 866.—552. *solidaq.* emendasse Vos-
sum ex Burm. disco; scilicet, ut in vulgarem orationem deflecteretur
pœtica vis. *que* deest alteri Hamb. *aversa* et *columbæ* Goth. tert., miro
librarii stupore. Et horum hominum barbariem excutere non piget!
—553. *excindere* cum fragm. Vatic. Witt. et ed. Ven., ut plerumque
librarii scribunt. *excidere* Montalb. cf. ad IV, 425. In fine versus iterum
duplex codd. familia: Medic. cum al. *ferro*, quod recte præfertur; Rom.
fragm. Vatic. Gud. a m. pr. (nam is ad Apronianum exemplar emendatus
est), adde Palatinum Benedicti, cum al. et Goth. *sec. bello*.—555. *sedet*
fec. Moret.—556. *exsomnis* vel *exomnis* Medic. cum plerisque. Heinf.
Burm. et Pier., item fragm. Vatic. et ed. Ald. pr. Ergo recte receptum
ab Heinsio et illustratum exemplis. Altera lectio *insomnis* e Rom. fluxit
alifque,

habet. Cura ejus mandata
Rhadamanto v. 566, pro car-
nifice est Tisiphone 571, pro
janitore Hydra 576. *sub rupe*
s. rupem ex Homero traxit,
ubi inter Stygem et Cocytum
Πέτρη τε ξύνεσις τε δύο ποταμῶν
ἐριδῶπων Odyss. x, 515. *Mænia*
h. l. de loco, qui includitur
muris, ut alias pro urbe. *tri-
plicem murum* suppeditavit He-
fiodus Theog. 726, sed ibi sub-
limior rei imago, *χάλκεον ἔρ-
κος*, et *ἀμφὶ δὲ μιν νύξ Τρῆϊσι χεῖ-
κέχυται περὶ δειρῆν* h. e. fauces
Tartari. Ex utroque profecit
Miltonus *Parad. lost* B. II, 642
sqq. 552. *columnas* de postu-
bus accipio. Imitatur Home-
ricum Iliad. 9, 15 *Ἐνθα σιδή-
ρειαί τε πύλαι, καὶ χάλκεος ἔδος.*

Stat ad auras, educta est; in
auras hic et v. 561 argutati
sunt veteres jam inde a Pollio-
ne: vid. ap. Serv.; quia alibi
nec aër nec aëris motus Tartaro
tribuitur. Verum h. l. altitu-
do portæ sollenni forma lo-
quendi redditur: esse eam
eductam *in auras*, *in cælum*.
Pœtico sermoni hoc ita pro-
prium putandum, ut illa plane
locum non habeat subtilitas,
an *aura* in locis inferis sit.
553. Adeo nullus inde reditus
ad superos. 555. Tisiphones
vestem cruentam ex Homero
petiit Iliad. σ, 538, ubi *Κῆρ
Εἶμα δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι δαφοί-
νεον αἵματι φωτῶν* accommoda-
tius sane in pugna. cf. Stat. I
Theb. 109. 110. 556. *vesti-
bulum*

Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
 Constatit Æneas, strepitumque exterritus hausit.
 Quæ scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
 Urgentur pœnis? qui tantus plangor ad auras? 561
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrum,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
 Sed me quum lucis Hecate præfecit Avernis,
 Ipsa deum pœnas docuit, perque omnia duxit. 563
 Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,

aliique, sed paucioribus; et sic ed. Mediol. Ald. secunda, Junt. aliæque vet. *e somnis* ed. Ven.—557. *sonore* aliquot Pier.—558. *cum pr.* Hamb. *tortæque* ed. Ven.—559. *strepituque e. hæsit* Medic., at in Rom. *strepitumque e. hæsit*, item in Longob. et fragm. Vatic. sed *u.* superscripto. Videtur tamen alterum *hausit* poëta dignius, quod ubique editum, saltem inde ab Aldo. *que deest* Montalb.—561. *qui* secundum Rom. aliosque Pier. tresque suos Heinſius reſinxit. Accedunt plures ap. Burmann. *Ulu go quis*, quod tamen h. l. Medicus servat. *clamor* alter Menag. *clangor* Gud. et Leid. cum binis Goth. *qui clangor tantus* Vratiff. *ad aures* aliquot Pier. et Burm.—562. *hinc o.* Rom. *v. exorsu* Montalb.—563. *scelerato* Goth. sec.—564. *Et me* Serv. sup. ad v. 134. *quam* nusquam exhibitur.—565. *Illa d.* Oudart. *Illa mihi* Ven. *loci pœnas* duo Heinſ. et duo alii pro div. lect. *loqui pœn.* Voss. sec. *reum p.* conſeſſiſſe ſe teſtatur Heinſ. cf. Burm. et notam.—566. *hic* Ven.

bulum simpl. pro aditu. 557.
 558. Numerosissimi versus;
 sed et mirus dilectus rerum,
 quæ auditu mentem percellunt,
 factus est. Miltonum hos ver-
 sus expressisse lib. VIII, 240
 sqq., jam alii notarunt.

562—569. *insistere*, exqui-
 site pro ingredi; et *limen* pro
 limini vel in limine. *scelera-
 tum* vid. Ovid. Met. IV, 455,
 et ad Tibull. I, 3, 67. *Scele-
 ratum* est sceleribus contamina-
 tum, adeoque impurum, in-
 cestum; itaque pii, casti, ar-
 ceantur ab hoc loco. 565.
deum pœnas, quas dii nocenti-

bus statuerunt. Hoc ex Ser-
 vio tenendum. *me per omnia
 duxit*, seu narrando et percen-
 sendo singula; ut ipsi *percurri-
 mus, perlustramus*, singula, ita
 alii nos ducunt per partes; seu
 ut Hecate Sibyllam vere per
 Tartari recessus duxerit; et sa-
 ne 582 *Hic et Alcidas—vidi—
 vidi et Salmoëa.* et 596 *Cerne-
 re erat.* 567. *dolos*, scelera
 dolo malo commissa. Porro
 cogit fateri *piacula*, crimina
commissa apud superos, in vita,
 quæ *quis distulit*, sc. fateri,
 adeoque occultavit, h. e. effe-
 cit, ne in iudicium adduceret-

tar

Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Continuo fontis ultrix adcinctâ flagello 570

Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra

Intentans anguis, vocat agmina sæva sororum.

Tum demum horrifono stridentes cardine sacræ

568. *laxatus* Goth. tert.—570. *ultrice a. f.* Heinſium in ora codicis conieciſſe nariat Burm., perperam utique. *succincta* Schol. Stat. ap. eund., ex interpretatione. *accita* Goth. tert.—571. *torvosq.* Gud. a m. pr. vid. Heinſ. ad VIII, 289. *torvosque* facile aliquis malit, et ſic Pier. aliquot, ex Heinſianis autem ſolus Hamb. et Goth. ſec.—573. *horrifico* Bigot. cum Goth. ſec. *ordine* Witt. *c. ſacra* Gud. a m. pr. *ſeræ P. porta* ſec. Rottend.

tur et puniretur (ut *cauſſa, iudicium, pœna differri* dicitur in vulgari ſermone) in *ſeram mortem*, h. e. non reus factus eſt, neque adeo pœnam eorum perſolvit, dum viveret, *furto lætatus inani*. quod latere deos et impune ſibi abire putabat commiſſa; ſed temere. Ita puto hæc expedienda eſſe. Seneca Herc. ſuſ. 729 addidit novum auſtarium: *oblitos ſui ſceleris nocentes debitas pœnas dare*. Propius ad Maronem Statius IV, 531 Minos—*adigitque expromere vitas uſque retro et tandem pœnarum lucra ſateri*. Rhadamanthus autem h. l. Triumviri capitalis more ſupplicia fumit et queſtionem tormentis admotis habet in reos ad exprimendam ſcelerum confeſſionem. cf. Excurs. XI.

570—572. Tisiphone, carnificis ſeu ſervi publici loco, reos damnatos ad carcerem raptat. *quatit fontes flagello*, doctè. Proprie *quatitur flagellum*, quo fontes percutiuntur. Apud Statium I Theb. 112. 113 Tisiphone altera manu hydram, altera titionem quatit. *agmina*

ſororum de Furiis, ut ſup. IV, 469. Inclamat illa ſorores. qua de cauſſa ſtatim videbimus.

573—579. Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperiri vulgo putatur. In hoc jam Servius prævit. Si tamen rerum ac ſententiarum ordinem accuratius conſideres, rationem vulgarem non fatiſfacere ſenties. Pergit quoque narrare Sibylla de ſe. Sed alia incendum eſt via. Tisiphone ſervat veſtibus, aditum Tartari v. 555: Ea damnatis a Rhadamantho ſtatim manus injicit et ad Tartari portam, quæ ſemper clauſa habetur, eos agit (*ἀγορεύει πρὸς Ἑρινύων ἐπ' Ἐρεβος καὶ Χάος διὰ Ταρτάρου*, ſunt verba Socratis in Axioccho), inclamatque ſorores. Tum demum (v. 573) aperitur porta. *Cernis*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quæ cuſtos, ſcil. Tisiphone, *veſtibus*, ad aditum, *ſedeat*; *facies quæ limina ſervet*; Nam *intus*, intra portam, *ſæviore* facies, Hydra, ſedem habet etc. Hæc haud dubie vera ratio. Nunc v. 574 *custodia* quæ ſit, fatiſ expeditum eſt. Servius Megæram

Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
 Vestibulo fedeat? facies quæ limina fervet? 575
 Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydra
 Sævior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
 Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
 Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
 Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes, 580
 Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.

575. *quæ et pr.* Rottend. et Zulich. a m. pr.—578. *sub auras* Goth. tert.—579. *cœlum* Fulgent. de Continent. Virgil., mendose, monente Heinſio. Idem P. Petiti Obſſ. misc. III, 2 emendationem narrat: *Quæ ad æ. terra f.*, ut *Cœli* rejiciatur infra in v. 580 in locum *τὴ Terræ*. Sed v. Not. Vulgatam adſtruit Heinſ., Nonii, Prife. et Macrobbii auctoritat. At Tibull. IV, 131 nihil ad rem facit. Burmannus poſt Urſinum, Lûcretium IV, 418. 419 imitatione expreſſum monet. Saltem ſimilitudo aliqua intercedit: aquæ collectio—*Deſpectum præbet ſub terras impete tanto, A terris quantum cœli patet altus hiatus*. Alia ſimilitudo eſt Ge. II, 291 *Æſcûlus—quæ quantum vertice ad auras Ætherias, tantum radice ad Tartara tendit*.—580. *proles* Rom. Ven. Parrhaſ. Goth. ſec. et pro var. lect. in Gud., ſollenni varietate.—581. *dejectum* ed. Ven. *dejecit* Rom.

Megæram, alii Hydram, alii aliter accipiunt. Sed eſt ipſa illa Tiſiphone, de qua adhuc egit poëta. 576. At *Hydra*, inquires, in veſtibulo orci v. 287 inter cætera monſtra fuit recenſita. Jam Servius monuit hoc. Expeditur varie. Equidem hydram non de una illa ab Hercule domita, ſed ſimpliciter pro ſerpente monſtroſo dictam accipio. 577. 578. 579. ex Iliad. D , 16 et Heſiod. O . 720 ſqq. cf. ib. 740 ſqq. notiſſimis locis; ſed in majus aucta re. *cœli ſuſpectus*, h. e. proſpectus per aërem (male enim jungunt *cœli Olympum*), a terra; nam ex Tartaro pro-

TOM. II.

ſpectus ad cælum eſſe nequit; quippe cum infera loca ſint ſub terra, et ſubter iis demum Tartarus depreſſus jaceat. Talis etiam Tartarus ſub Hade ap. Homer. Iliad. D , 13 ſqq. cf. Jortinus Diſſ. VI, pag. 224 ſqq. Tartari igitur, qui ſub Hade, iſque ſub terra eſt, ſi eum ingreſſus fueris, tanta in profundum eſt altitudo, ut ſpatium ejus ſit bis tantum, quantum inter terram et Olympum, proſpectu e terra per aërem factio.

580. 581. v. Heſiod. Theog. 129 ſq. Apollod. I, 2, 1. Titanas *γηννεῖς* deſignat. *f. volvantur in i.* præclare, ut ad
 Z. 7
 imum

Hic et Aloidas geminos, inmania vidi
 Corpora : qui manibus magnum rescindere cœlum
 Adgressi, superisque Jovem detrudere regnis.
 Vidi et crudelis dantem Salmonea pœnas, 585
 Dum flammâ Jovis et sonitus imitatur Olympi.
 Quatuor hic in vectus equis, et lampada quaffans,
 Per Graium populos mediæque per Elidis urbem
 Ibat ovans, divomque sibi poscebat honorem,

586. *flammam* Gud. et Mentel. *tonitrus* aliquot Heinf. cum Erf., ex interpret. *tonitus* Goth. tert.—588. *mediamq.* Menag. pr., bene, sed alterum doctius. *mediog.* Franc. *urbem* miror a nemine esse sollicitatam : quæ enim illa urbs *Elidis*? quæ heroicis temporibus nec urbem eo nomine, nec urbes omnino habuit, sed vicos, multo post in Elidem urbem contractos (v. Strabo VIII, p. 336 D.); urbes autem non nisi ferius. Si per prolepsin dictum, accipiendum : per mediam urbem Elidem. Verum Elidis urbs *Salmonia* vel *Salmone* ad Alpheum intelligenda, quam Salmoneus sive condidit sive inhabitavit. vid. Strabo l. c. p. 856 D. Diodor. IV, 68. *Pisæ nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Valer. Fl. I, 662 sq. *per Hellados urbes* conj. Jo. Schrader. in schedis.—589. *honores* multi codd. et edd. Sed id pedestris quoque oratio frequentat.

imum Tartarum detrusos exhiberet.

582—584. De Oto et Ephialte Aloi f. videndus Homer. Odyss. λ, 304—319. Apollod. I, 7, 4 et Notæ p. 102. Expressus is est h. l. a Marone, nec tamen, ut sublimitate cum Homero contendere vellet. Spectat autem hæc et sequens fabula ad mythos stirpis Æolicæ, quos genus mythorum rudius et antiquius constituere deprehendo. vid. Apollod. I, 7, 3 sqq. et Not. To. III, tab. VIII, p. 1005. Manifestum hoc in his ipsis fabulis, quæ h.

1. subjiciuntur de Aloidis, Salmoneo et cæteris.

585—594. De Salmoneo v. Excurf. ad h. v. *sonitus O.* tonitrua. 588. *mediæque per Elidis urbem*: novam urbem a Salmoneo conditam, Salmoniam, ad Alpheum, adeoque in media Elide sitam, intelligere potuit; eadem fulmine conflagrasse fertur ap. Apollod. I, 9, 7. Si, quod ex poëticæ orationis usu facere licet, ipsam urbem Elidem, declaratam esse contendis, ut *Elidis urbs* dicta sit pro Elide, per eam mediam ibat etc. tum dicendum, poëtam

Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 Ære et cornipedum pulsu simularat equorum.
 At pater omnipotens densa inter nubila telum
 Contorfit; non ille faces, nec fumea tædis
 Lumina; præcipitemque inmani turbine adegit.
 Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
 Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
 Porrigitur: rostroque inmanis voltur obunco

590. et inevitabile Parrhaf. — 591. ære cornipedum duo ap. Burm. pulsu Heinf. recepit ex Medic. a m. pr. et Gud. præter alios ap. Burm. et majorem partem Pier., inter quos Rom.; adde fragm. Vatic. a m. pr. Haud dubie elegantius. Alii et edd. inde ab Aldo, interpretamentum habent: *curfu*; alii *curru*. Rottend. pr. a m. sec. *curfus*. *simularet* aliquot Pier. et quinque Burm. cum fragm. Vatic. a m. pr., alii *simulabat*. — 592. *omnipudens* Leid. *media i. n.* Goth. sec. — 593. *nec f.* aliquot Pier. et Burm.; et sic editum primum ab Egnatio 1507. *fumida* pr. Hamb. pro var. lect. et Goth. sec., idem et, *tædis*. — 594. *corpore* Parrhaf. *abegit* ed. Ven. — 595. *omnipotentis* Arufianus et Nonius, librique nonnulli Pierii a m. sec., inter quos Rom. et Heinfsiani aliquot recentiores cum Erf., sed cum iis tamen Medic. a m. pr., it. fragm. Vatic. a m. pr. cum binis Goth. Vincitur hic codd. consensus et auctoritas judicio elegantiae. Et Παμμήτρια expressum videri potest. *omnipotentis* Leid. et Medic. a m. sec. — 596. *cui t. n. per* Parrhaf. — 597. *adunco* quo auctore in vulgg. edd. irrepperit, non vacat inquirere. Ex uno Medic. suo Pier. illud laudat. *obunco* Heinf. revocavit ex Medic. aliisque; sic et habebat edd. veteres, Aldinæ utique omnes. At Rom. fragm. Vatic. et alii, *abunco*. conf. inf. XI, 755. Διγυπιὸ ἀγκυλορχήλαι ap. Hesiod. Sc. H. 405 vocem illustrant; nihil amplius.

tam parum accurate per prolepsin urbem serius conditam memorasse. conf. Var. Lect. 590. *Demens*; ex Σχέτλιος, ὄς etc. Iliad. ε, 403 de Hercule, qui Plutonem sagitta percusserat. 593. *non ille f.* hoc valde suave ad deprimendum Salmonem. Tres erant dicendi formulæ, ex quibus exquisitiorum prælatam vides: *tædas lumine fumo*: *lumen fumeum tæ-*

darum, et *lumen fumeum tædis turbine* pro fulmine, ut solent nimbi, turbines, procellæ cum eo esse conjunctæ.

595—600. Etiam in *Tityo*, ut in *Aloidis*, vasti corporis robur, et nata inde insolentia, ὕβρις, declarata a vet. poetis. Omnium, qui usquam facti sunt, versuum pulcherrimos esse hos sex, pronuntiat Vir doctus. Sunt sane ornatissimi, sed nec inventi

Inmortale jecur tondens, fecundaque pœnis
 Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
 Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis. 600
 Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
 Quos super atra flex jam jam labfura, cadentique
 Inminet adfimilis: lucent genialibus altis

598. *jecur* Gud. *tondens* bene tuetur Heinf. Sic Medic. et alii, omnesque Picriani, etiam tres Goth. cum fragm. Vatic. Alii *tundens*; et sic edd. Aldd. priores. At in Ald. 1514 Naugerius edidit *tondens*. Alterum quidem, *tundens*, tuetur Cerda. Sed exquisitius alterum, etiam Homeri respectu, in quo ἴπαι—ἴπαι ἰκτιρον. Et sic sæpe.—599. *que* deest ed. Ven. *epulis* Heinf. e melioribus elegantius. Vulgo *epulas*, nec tamen nisi in edd. minus emendatis. Nam omnes Aldd. habent *epulis*. *R. que oculis* Nonius in *rimari*.—600. *requies fibris* pr. Hamb.—602. *Quo super* Rom. *flex* Leid. *cadente* tres ap. Burm. *que a multis* abest, etiam a Rom. Male; inest enim vis ad reddendam auribus soni imaginem.

inventi ulla in iis laus (nam prævit Homerus loco nobili, Odyss, λ, 575—580 et in verbis Lucret. III, 997 sqq. et Attius in Prometheo ap. Cic. Tusc. Qu. II, 10, quæ loca comparanda sunt in singulis, sed æquiore et meliore iudicio, quam Scaliger, Cerda et alii in Homero et Virgilio fecerunt), nec res exponitur, quæ aliqua cum suavitate cognosci possit. Non enim horret animus legentis, sed averfatur jecur sanie diffuens. *alumnus* accipiam pro filio, ut Homer. γαίης ἰερικυδέος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poëtam alteram narrationem sequi, qua ex Elara susceptus a Tellure utero fuit gestatus. Præter Apollodorum (I, 4, I. Not. p. 43) v. Apollon. I, 761 sqq. *per novem jugera*, antiquo sermone ad corporis vultu spe-

ciem declarandam hoc valere potuit. Tumulum tamen novem plethrorum ad Panopeas Bœotiæ monstratum Pausan. X, 4, p. 806 narrat. *vultur*; in Homero duo vultures, ad terrorem majorem. In 598—600 laboravit poëta forte, ut Homericum Διέτρον ἔσω δύνοντες exprimeret. *immortale jecur* Hesiodi de Prometheo, ἦπαρ ἀθάνατον est Theog. 523. *fecunda pœnis viscera*, præclare, jecur, quod renascitur ad novum supplicium, ut iterum erui possit. *r. epulis*, ad epulas. *rimantur* cf. Georg. I, 384.

601—607. Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. λ, 581 de Tantalō, et 592 de Sisypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diversam: Ixionem et Pirithoum ex Lapitharum gente oriundos, assidere epulis, faxo supra

Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
 Regifico luxu; Furiarum maxuma juxta 605
 Adcubat, et manibus prohibet contingere menfas,
 Exfurgitque facem adtollens, atque intonat ore.

604. *pulchra* Rom., idem *epulæ*—*paternæ*, miro lapsu.—606. *menfam* aliquot Heinf. et Burm. Scilicet id solutæ orationi conveniret.—607. *faces* Zulich. *inrepat* Leid. ed. Mediol. cum aliquot Pier. et Goth. tert.

supra caput minante ruinam. Ad Phlegyam Statius I Theb. 713 et ad Phlegyam et Thesea Valer. Fl. II, 192 sqq. hoc idem supplicium transfudere. Possunt tamen ab Lapithis, Ixione et Pirithoo, diversi esse qui sequuntur; ita ut poëta sic jungi verba voluerit: *Quid memorem*—*Pirithoumque!* Quid memorem eos, *Quos super atra f.* Tantali capiti imminere saxum, jam alii commenti erant, interque eos Pindarus Ol. α, 88 sqq. loco valde corrupto, et Euripides Or. 6 et 980 sq., ubi cf. Schol., iisque antiquiores, Alcæus et Alcman. v. Schol. Pind. l. c. Add. Cic. Tusc. IV, 16. Lucret. III, 953 sqq. Promiscue loca alia apposita ap. Guëll. et Cerd. Homerus eum in lacu sitientem destituerat; et videtur lacus Tantali ad Sipylum, cui saxum prominens incumbebat, locum fabulæ fecisse: conf. Pausan. VIII, 17. Etenim omnino ea e Phrygia origines habuit. Sed lacum Tantali, in quo stans ille perperam affectabat aquas et poma apud Homerum, eleganter in mentem opiparam mutavit Maro,

feu quem ille sequutus est poëta. Assidet *Furiarum maxuma* (quæ et ap. Val. Fl. I, 817 occurrit, dicta ut *maxima natarum*, v. sup. ad I, 521. Est autem alia major natu, alia minor, Eurip. Iphig. in T. 963 *πρόσβειε ἤπερ ἦν Ἐγυῖων*. Apud Statium Theb. VII, 477 *Eumenidum antiquissima*. Aliter sup. III, 252 de Harpyiarum una), feu Megæra feu Alecto (nam Famem vix bene huc advocat Servius, laudato loco lib. III, 252), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquæ in Tantalo. Atrocius rem extulit Æschylus Eumen. 264 sqq. *genialibus* vid. ad Ge. I, 302. *lucent fulcra* pro sunt; torus aureus est. De *fulcris* quaeritur. Lectus substructus est pedibus aut fulcris, h. e. quocunque alio basis genere; pro lecto aureo poëta fulcra posuit. Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38. 39. IV, 484 allatam nunc deserit, quod mirantur viri docti (cf. Schrader. ad Musæum pag. 285. Ouwens N. H. p. 23, 35 sq.) id poëtæ haud dubie licet facere,

Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulfatufve parens, et fraus innexa clienti ; 609

608. *Hi* ed. Ven.—609. *aut f.* Nonius in *pulfare*. Moret. pr. et Parrhaf., ut jam emendavit Markland. ad Statii III Silv. 3, 15, ubi præclare Statium restituit loco hinc adumbrato: *fi quis pulfatæ conscius umbram* (vulgo *unquam*) *Matris et inferna rigidum timet* *Bacon urna. invexa* Goth. fec.

cere, quippe qui nullum doctrinæ systema condere velit.

608—614. Hos versus equidem sententiarum et verborum gravitate commendatissimos esse velim. Fuere nonnulla in Platonis locis in Excursf. laudatis, quæ sequi potuit, sed alia sibi ipsi debere videtur; etsi de hoc nihil affirmari potest. A multis enim passim poetis antiquioribus argumentum idem fuisse tractatum videtur. Confer quoque scurram Aristophanem, qui exagitat seu philosophos seu initiatos, in Ran. 145—151. Homerus, etsi Tantalum, Tityum, ac Sisyphum pœnas scelerum luere in locis inferis monuit, non tamen aut loca pœnarum discreta aut scelera definit, quorum pœnæ exigantur, præter unum perjurium, Iliad. 9, 279. τ, 258. 259. conf. *Jortin*. Diff. VI, p. 230. Scilicet temporum, quibus vivebat, simplicitas erat tanta, ut super moribus ac virtute nondum subtiles initæ essent rationes. De gravioribus sceleribus monere satis tum erat: inque iis habebantur cædes, injuriæ in supplices et hospites, tandem perjurium; ut contra prima humanitatis elementa fuere

sanctitas *ἱκετῶν* et *ξένων*, τὸ ἄγος, ἀγαθὸν et Ἐθιμῶν, religio sepulturæ, terminorum, et jurisjurandi. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum videas; atrociora tantum flagitia attingit, a quibus qui vacet, parum adhuc ad honestatem profecisse nobis videri potest. At Maro ex philosphorum scriptis suum Tartarum constituit (cf. Exc. VIII), idemque scelerum, quibus supplicia in eo constituta sunt, recensum facit paullo amplio-rem; commemorat impietatem erga eos, quibus pietatis sensus debetur; avaros duros et inhumanos; adulteros; perduelles. Ex vitæ philosophia profecit Auctor Telemachi lib. XVIII, p. 130 egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adultores nominat. Filium impium (ut v. 609) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28. *Pulfatufve parens*, ante oculos erat Plato de LL. sub f. p. 940 C. ed. Frf. *et fraus innexa clienti*, pro vulgari, illata, uti *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata jam ab Intpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. *incubere* v. Ge. II, 507. Argutatus tamen in hoc

Aut qui divitiis foli incubuere repertis, 610
 Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est;
 Quique ob adulterium cæsi; quique arma secuti
 Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
 Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri,

610. *paratis fec.* Moret., quod vulgare verbum esset.—611. *est deest* Menag. pr.—613. *dextram* aliquot Pier.—614. *Suspensi pœn. e.* Schol. Statii I Theb. 431. Sed in toto loco Tartarus carceris notionem habet adjunctam. *expendunt* Vir doctus in Miscell. Obsl. apud Burm. Sed recte hic subjicit, *expectare* hanc vim habere, ut eos pœnas certo duros esse constet. Scilicet *expectare* h. l. est metuere, et vulgaris oratio esset: iis hic aliquando inclusis pœna expectanda est. Jo. Schraderus in schedis locum scabiosum esse ratus varie tentabat: inter cætera: *expendunt—Pœnarum quæ forma reos fortunave meset. nec* Dorvill.

hoc quoque vetus Grammaticus apud Servium Urbanus: rarum esse hoc inquires, ut patronus clientem fallat, cum magis patronos decipiant frequenter clientes; eadem iudicii iniquitate, qua nostri homines uti solent in agricolas et paganos. *repertis*, pro *paratis*, accipe; nec *suis*, cognatis et affinis, *posuere partem*, ex *Devo*, statuerunt, tribuerunt, nisi mavis esse pro seponere. Ad sententiam præclaros Horatii versus laudat Servius II Serm. 2, 103; adde eundem I Serm. I, 75 sqq. 84 sq. *ob adult. cæsi* gravius posuit pro adulteris simpliciter, De Lege Julia (anni 737) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen jam tum, cum vivebat, res consiliis agitari. *arma impia*, haud dubie bellorum civilium; sed de iis accipiendum, qui patriæ bellum inferunt, non qui propulsant. Concidunt itaque

Servii aliorumque metus, ne in Augustum peccet poëta. *nec veriti dominorum fallere dextras*. Argutantur Intpp. et hic, Servii exemplo. *Domini* non modo servorum sunt; sed et de libertorum patronis bene idem dixit poëta. Servorum autem pœnas hic commemorare, indignum esset poëtæ epici gravitate, multo magis Romani. Tum qui fidem fallit, is et *suam* et *alterius dextram* fallere dici potest. Itaque necessario accipiendum de libertorum impietate et fraude in patronos suos. An Pompeium Menam, Cn. Pompeii libertum, qui Sextum prodidit, animo designaverit poëta, affirmare quis auset? Nec tamen sic in Augustum peccasset, nam et is, ut cæteri homines, proditoris fructum amplecti, proditorem abhorrere, debuit.

614. 615. Noli quærere, quam pœnam expectandam habeant;

Quam pœnam; aut quæ forma viros fortunave
merfit. 615

Saxum ingens volvunt alii, radiifve rotarum
Districti pendent; sedet, æternumque sedebit,
Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet, et magna testatur voce per umbras:
“Discite justitiam moniti, et non temnere divos.”

615. *merfit* duo Heinf., non male, *mergat* Franc., *radiifve* repofui pro vulgari *que*. Etſi enim paſſim contendere viros doctos memini, *que* etiam ſic poni, verior tamen eſt altera ratio et lapſus cauſa in promptu. —617. *Districti* Medic. cum fragm. Vatic. multiſque aliis. Temere, non pendent deligati de rota, ſed rotæ illigati adeoque diſtinentur membris diſtraclis. —618. *Tereus* olim fuit Brodæi emendatio admodum inſcita. Male habuit viros doctos, quod Theſeus inter impios habitus (ſed vid. Not.); et quod idem ſup. v. 393 inter eos, qui vivi Orcum ingreſſi ſunt, memoratus erat. Hoc nomine notarunt locum jam vett. Grammatici ap. Gell. X, 16. Sed nec de reſreſſu ibi meminerat poëta, et licuit ei hic aliam fabulam ſequi. Cf. l. l. ab Heinf. et Burm. *Phegeas*, *Flegeas*, *Pheguas*, male librarii.

beant; aut quæ pœnæ forma, *fortunave*, quod miſeriæ genus, *viros merfit* (v. ſup. v. 512), illos excipit, manet. Duſtum hoc ex vulgari: *mergi miſeriis*.

616. Iterum, tamquam poëta, ad veteres mythos redit. Non neceſſe eſt, ut ſolum Sifyphum et Ixionem reſpexerit; Ixionem quoque jam v. 601 memoraverat; adeoque enallage numeri, quam inferunt viri docti, carere poſſumus. *r. r. districti pendent*, ornate; rotæ illigatis membris diſtinentur, *ἐπι τροχῶ κατὰ σίνονται*, petium a tormenti genere, quod ipſum pro ſupplicio interdum fuit; de quo copioſe Cerda, ſic tamen, ut plura genera tormentorum con-

fundat; hoc igitur equulei genus ad Ixionis pœnam tranſlatum eſt.

617—625. Multis modis fabula de Theſeo fuit tractata et ornata; vide v. c. Ovid. Met. VII, 433 ſq.; nec mirum, fuere enim plures, qui adeo Theſeides condiderant. Actum etiam de Theſei et Pirithoi deſcenſu in Minyade. v. Pauſan. X, 28, item in Heracleis. Nam Hercules deſcenſu ad Cerberum adducendum in inferos factu liberavit Theſeum. v. Apollod. II, 5, 12, p. 122. Apud Homerum Odyſſ. x, 630 ſq. Theſeus cum Pirithoo in inferis ſubſiterat. Noſter poëta hoc ſequitur, ut Theſeus, ob raptum Proſerpinæ, *ſedeat*, Hoc habitu pœnitentiæ

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Inposuit, fixit leges pretio atque refixit. 621
 Hic thalamum invasit natæ vetitosque hymenæos.

622. pretioque ed. Ven.—623. thalamos natæ invasit alter Goth. et tert. ib. i. natæ inconcessoque b. male ex lib. I, 659.

pœnitentiæ et summi mœroris sensum prodi puta. Ita sedebant Theseus et Pirithous in tabula Polygnoti ap. Pausan. X, 29. Et talem Theseum sedentem in Sarda expressum vides ap. Winckelmann. n. CI. In patera Italica, Etruscam vocant, quæ Veronæ fervatur, Theseus serpente circumdatus retinetur, Hercule adveniente, ap. Passer. Pict. Etrusc. T. II, p. 49. Qui narrantur Στρατωίς ἐν λεχέεσσι jacentes in Tartaro ap. Hesiodum Theog. 797. 798, ad perjurii per Stygem pœnam pertinent. Sed miraculum rei additum est in eo, quod Theseus saxo infidet, nec inde levare corpus potest. conf. Schol. Apollonii I, 101. Inter auctores hujus narrationis fuit Panyasis. v. Pausan. I. c. προσφύς δὲ ἀπὸ τῆ χρωτὸς ἀντὶ δεσμῶν σφίσιν ἔφη τὴν πέτραν. Liberatus tamen et reductus ex inferis Theseus ab Hercule; Pirithoo relicto, cum terræ motus Herculem absterruisset: Apollod. II, 5, 12; unde patet, in Heraclea antiqui poëtæ hæc exposita fuisse: ubi v. Not. p. 433 sq. Contrarias fabulas sequebatur Virgilius sup. 122, ubi de ea re jam monitum est. Phlegyas, de Phlegyarum gente alii acceperant, quæ Minya-

dem Bœotiæ inhabitavit et propter impietatem a deo abolita fuit (v. Pausan. IX, 36. Adde H. in Apoll. 278. 279. Nam Phlegyas Thessaliæ, de quibus Strabo videndus IX, p. 442 B, huc advocare non licet). Verum non de Phlegysis Maronem, sed de Phlegya, Ixionis et Coronidis, e qua Æsculapium Apollo suscepit, patre, qui Apollinis templum Delphis incendit (v. Serv.), accipiendum esse, jam docuerunt Intpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 sq. et Val. Fl. II, 193 sqq., quæ loca conferenda. Phlegyas igitur deorum contemtior, apud inferos ad justitiam et pietatem colendam exhortatur omnes, nobilissimo illo versu: *Discite j.*, qui magnis viris multis in ore habitus fuit, et Munchhusio, immortalis viro, frequenter. Nota quoque fabula de dæmone interrogato, quis ex omnibus Virgiliti versibus esset præstantissimus. Non male autem augurantur viri docti ductum colorem ex Pindari illustri loco Pyth. II, 39 sq. Θεῶν δ' ἐφετμαῖσιν Ἴξιονά φαντε ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τραχῆ Παντᾶ κυλινοῦμενον. Τὸν εὐεργέταν ἀγανκίς ἀμοιβαῖς Ἐποιοχόμενες τίεσθαι. *moniti*, h. e. exemplo meo, quod pro

Aufi omnes inmane nefas, auoque potiti. 624
 Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 Omnia pœnarum percurrere nomina possim.

Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos:
 Sed jam age, carpe viam, et fufceptum perface
 munus, 629

624. *ausuque p.* Vratifl. et Zulich. a m. sec., forma non inusitata.—
 627. *possim* ex melioribus et ratione grammatica recte restituit Heinfius.
 Vulgo *possim*.—629. *Et jam Medic.* age abest a Puget. *Eia age* et
 conj. Heinf.

pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus pœnitentiæ locus est. Pœnæ enim loco haberi potest hæc ipsa admonitio. v. Jortin. p. 288. Cæterum hic versus non inter rhetoricas figuras erat referendus, quibus sane hoc fieri videmus, ut is, cujus exemplo, casu et pœna, admonemur, loquens inducatur (exempla v. ap. Valkenar. Oratt. p. 327); alienum hoc a poëta, qui ex *ἰαγῆσις* poëticæ lege, et ex perpetuo usu eos, de quibus narrat, *agentes et loquentes exhibere* tenetur, non vero quid egerint aut dixerint, *narrare* et, re ita ferente, per figuram loquentes inducere potest. V. 621. 622 ex L. Vario pæne integros traductos esse, Macrob. VI, 1 testatur: *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Quod adjecit: *dominamque potentem patriæ Impo-*

suit, eo pertinet, quod tyrannum liberæ civitati induxit. *potentem* ornat. *leges fixit pretio corruptus, atque refixit*, recte Servius, *quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus.* Minus bene Cerda et alii, esse, in æs incidere. Iidem bene laudant legem Venuleii, quæ est l. 8 D. ad L. Juliam peculatus: *qui tabulam æream legis—refixerit*, vel quid inde immutaverit, Lege Julia peculatus tenetur. Sequitur §. 1 *Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleverit vel induxerit*; quod adeo diversum ab illo esse necesse est. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui est Philipp. XII, 5 f. Cæterum inanis est eorum opera, qui post Servium hæc omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt.

625 sqq. Ex Iliad. β, 488 notissimo loco. cf. Ge. II, 103 sq. Prævisse Maroni Hostium poëtam in lib. II. belli Histrici observat Macrob. VI, 3. p.

Adceleremus, ait; Cyclopum educta caminis 630
 Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas,
 Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
 Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
 Conripiunt spatium medium foribusque propin-
 quant.

Occupat Æneas aditum, corpusque recenti 635

630. *Hæc c.* aliquot Pier. *Adcel. iter Ven.* Mox *ducta* alii ap. Pier. et Heinf., alii *obducta*, et quatuor Waffii ap. Burm. *virecta*, forte pro *erecta*; Schrader. in mf. conjiciebat *vincta*; quod et ipsum bene dictum esset. Pro *ducta* etiam laudari possunt Rom. et fragm. Vatic. cum Gud. —631. *respicio* Gud. pro var. lect. *suspicio* Exc. Burm. in f. vulgg. ante Pier. et Heinf., qui secundum codd. sustulit. —632. *Hic* aliquot Pier., sed *hæc—dona* jungendum. *monent d. Ven.* —633. *per o. locorum* Gud. pro var. lect.

591. *ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta.

630—636. Plutonis regiam non intrat Æneas cum comite, sed tantum a limine salutat, aureo ramo in foribus deposito. Quid in his sequutus sit poëta, non liquet. Regia ista habet muros æreos vel ferreos. Solent poëtæ hac munitionis notione uti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum mœnia ap. Statium I Theb. 630, quem locum Servius laudat, et Mycenarum ap. Senec. Thyest. 406, vid. Waff. ad Thucyd. VIII, 26, et Schol. Eurip. Orest. 964. Multo magis itaque in inferis h. l. sunt *mœnia educta Cyclopum caminis*, h. e. ferro cuso et ferruminato in Cyclopum fabricis (Male Cerda). *adverso fornice portas*, ornate;

porta proprie ipsis erat adversa, et ea quidem in fornecem ducta, arcuata. 629. *perficemunus*, sic poëticus sermo fert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam sic mox 637 *perfecto munere divæ*, h. e. muneris dedicatione; alioqui *munus* generaliori notione pro negotio et hic accipi possit, ut in Æneidis dedicatione: *Si mihi susceptum fuerit decurrere munus*. 632. *hæc dona* int. de eodem munere Proserpinæ dicando. 635. Potest Æneas hoc ipso ramo aureo se adpersisse videri; sit enim adpersio ramo; verba tamen ita statuere nos non cogunt: et repugnat, quod pro dono ramus affertur. cf. Excurf. VI. Adumbrata res haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, se lustrant, *περιβαίνοντες*; quod purgationis symbolum fuisse, facile intelligitur. Adeundum autem Æ-
 næ

Spargit aqua, ramumque adverfo in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere divæ,

Devenere locos lætos, et amœna vireta

Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

636. *Sparſit* duo Burm. in deest Rottend. pr., ut sup. v. 631. cf. III, 287. *ponit* pr. Hamb. a m. sec.—637. *perfectis* Goth. tert. *numine* alter Hamb., sed est hæc perpetua aberratio; et vid. Not. ad v. 629.—638. *Advenere* aliquis ap. Guell., qui ignorabat, præpositum fere poëtis omitti, Græcorum exemplo, *viretæ* scribunt fere librarii hic et alibi,

neæ nunc erat Elyſium, locus, si quis alius, sanctus et castus. *ramumque a. in l. figit.* In templorum aditu *περίβλυτρον*, aqua lustralis et rami lustrales, notæ res sunt. Sed quod ramum in pariete seu poste figit, ad dedicationem doni spectat. Cæterum Warburtoni hypothefis si qua alia parte, hac utique, placere potest, cum lustrationem in adeundis majoribus Eleufiniis in hoc loco reperisse sibi visus est.

637 sqq. Traducta sunt ad Elyſium sive sub terra, ut hic, sive in Insulis Fortunatis (ut ab Homero et Hesiodo factum) collocatum, omnia, quæ sub mitiore cælo amœnitatem loci facere possunt, jam ab Homero Od. δ, 563 sqq. et ab Hesiodo *Egy.* 170 sqq. Ex hoc ipso, quod omnis felicitas Elyſii talis est, qualem heroum vita subicere sensibus poterat, vestustas hujus mythi intelligitur. Apud Pindarum pulcherrimo loco Olymp. II, 109—149 et in fragm. e Threnis apud Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 120 C. et de occulte vivendo sub f. p. 1130 (v. nunc Fragm.

Pindari a Schneidero V. C. collecta p. 21) ornamenta deprehendes accessisse cum aliam hæc: lucem nulla nocte interceptam; victum facilem nec ullo labore quæsitum; esse insulam in Oceano, cui Saturnus imperat, (unde ei regia, *τύρρις* tribuitur in illa) auræ odorumque ex floribus omnis generis afflatu jucundissimam; in ea habitare heroës veteres; delectari his odoribus, inter ludos et sacra diis facta. Doctior vita, et philosophicis studiis exculta Græcia, serenæ et placidæ mentis gaudia ex puræ et constantis virtutis conscientia mox adjecit: quo melioris sapientiz placito egregie usum videas inter alios Gloverum in Leonida X, 159 sqq. *in those happier fields — Where never gloom of trouble shades the mind, Nor gust of passion heaves the quiet breast, Nor dews of grief are sprinkled*, et uno verbo Statius V Silv. 3, 286 *Et monstrate nemus, quo nulla irrupit Erinys*; sed philosophicas rationes Maro in alium locum v. 724 sqq. servavit, et h. l. inprimis Homerum ante oculos habuit;

et

Largior hic campos æther et lumine vestit 640

Purpureo; solemque suum, sua fidera norunt.

Pars in gramineis exercent membra palæstris;

Contendunt ludo, et fulva luctantur arena;

Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.

640. *campus* (ut sit: *L. b. campus, æther et l. v. P.*) Pieriani aliquot Rom. et Gud. a m. sec. Mentel. pr. a m. pr. et fragm. Vatic. a m. pr., et mutatum videri potest, ex malo metri reuentis metu; sed verifimilius librario hoc deberi, qui ad *Largior* retulerat. *hic æther campos* Goth. sec. et Parrhaf. metri caussa; et, *aër campos*, aliquot Pier. *de lumine* Reg. a m. pr. In *et neminem hæsisse miror*. Scilicet ordo verborum, aut: *Largior hic æther est, et campos l. v. P.*, aut: *Æther largior, et lumine purpureo, vestit campos*, h. e. circumdat. Hoc malim. Sic jam Cicero in Phænom. v. 60 (Capricornum) *cum perpetuo vestivit lumine Titan*.—642. *exercent* multi Heinf. et Burm.—644. *fidibus plaudunt* Hugen. pro var. lect. *pedibus claudunt* Medic. a m. pr., ridiculo lapsu. *c. ducunt* Rottend. pr. a m. pr. et Exc. Burm. a m. sec. *dicant* Gud.

et Pindarum, locis laudd. Nam *sedes beatæ* ipsi sunt luci amœni, et campi, æther purus et cælum serenum; rivi et ripæ gramineæ; studia ex prisca vita, inque his choreæ ad citharæ cantum, et epulæ. Adde locum de Olympo Odyss ζ, 42 sqq. Similia quoque sunt in Axiocho, qui sub Æschinis, antea sub Platonis, nomine ferrebatur. Communia etiam sunt nonnulla Elysiæ cum aurea hominum ætate. Jam ab his tamquam elementis profectus ad quantam amplitudinem Paradisum suum extulit Miltonus IV, 132 sqq.

640. *Largior æther*, egregie, patientior, liberior, nullis nubibus, nulla caligine inductus. Silius hinc lib. XIII, 550 *laxata lucida nocte Clausura nitent*, dixit de Elysiæ. "Ὁψει τε φῶς κάλλιστον ὡσπερ ἐνθάδε Aris-

toph. Ran. 155. 457. *lumen purpureum*, pulchrum, ut sup. I, 591. *Solemque s.* in Pindari loco altero est Sol, qui, in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu æque ac die (fere ut ap. Val. Fl. I, 844 *ubi Sol* etc.). Sed poëta suavius Solem Elysiæ suum, præstantiorem puta nostro Sole, ut cætera, assignat. Pro commentario haberi potest Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c'est plutôt une gloire céleste, qu'une lumière*. Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 sqq. cf. Cerda. *norunt*, vident, qui in Elysiis sunt, habent. Male aliter viri docti.

642—644. Hæc iterum ad Pindari ductum l. l. καὶ τοὶ μὲν ἰππείοις γυμνασίοις, τοὶ δὲ φορμίγγεσι τέρονται. Expressa scilicet *vita antiqua heroum Græciæ*;

Nec non Threicius longa cum veste sacerdos 645
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
 Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat
 eburno.

647. *Jamque fidem* emendatio est Marklandi ad Statium p. 181 elegantissima, quam et ipse a poeta profectam esse malim. Est præterea lapsus ex litterarum certæ ætatis ductu facillimus ex *fidem* in *eadem*. Cum tamen vulgata et ipsa bona sit, nolo pessimi exempli auctor esse, ut non librarii errorem sed ipsum poetam emendatum dare velim: idque per totum poetam sequar.

Græciæ; uti omnino unaquæque gens, sicut aliarum rerum inferarum, ita Elysi beatam sortem *ad suos mores* descripsit, eaque, quæ beatam vitam suo sensu constituebant, eo transtulit. *pedibus plaudunt choreas*; elegantius quam ducunt, scilicet cum pedum plausu; Odyss. 9, 264. *Ἠέπληγον δὲ χορὸν θεῶν ποσίῃ*. quod Maro adeo accepit *κατὰ χορὸν*, non ut *χορὸς* pro loco dictum sit, ut alibi apud Homerum occurrit.

645 — 647. Dandus erat choreis saltantium et cantantium suus *ἀοιδὸς*, lyricen, qui seu accineret seu præiret cantu tamquam choragus. Quis vero magis conveniens Orpheo, qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philosophorum more ac sermone per poetica phantasmata exposuerat! *longa cum veste*, citharædorum aliquando, antiquiore autem ævo *ἀοιδῶν*, vatum, habitus *ποδὴς* palla, ut nota res est. v. Cæcilia. Adi vel Tibull. III, 4, 35. 36. *Sacerdos* autem h. l. vates, propter instituta orgia et teletas. Male ita-

que Barthius contendit sacerdotalem habitum respici; etsi verum est, sacerdotes ut scetro, ita etiam palla, usos, ut ipsi dii ea veste occurrunt, sed et reges: nam omnino vestis demissa ac fluens ad dignitatem et religionum majestatem facit: ut unumquemque suus sensus docet. Orpheus illis saltantibus et cantantibus *obloquitur* (transitive h. l. dictum, facit loqui; *φθέργυσθαι*, sonare, pulsare), *numeris*, numerosè, *septem discrimina vocum*, fides, lyram *ἐπὶ τὰ χορὸν* (Jortinus pag. 292 septem sonos musicos Orpheum accinere voce volebat), *eademque* modo digitis modo pectine pulsat; quod ab doctiore jam arte petiisse videtur, dum temperatur cantus modo plectro modo digito. Illa, *nunc nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipsius Orphei hic queritur; sed si queratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulsanti, accinuit. Heroico ævo utrumque facit vates.

Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Trojæ Dardanus auc-
tor.

650

Arma procul currusque virum miratur inanis.

Stant terra defixæ hastæ, passimque soluti

Per campos pascuntur equi. Quæ gratia currum

Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentis

Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655

648. Laudat locum, et *Teucris* nomen de Teucris accipit Auctor libelli de Augusti progenie c. 3.—649. *M. proceres* Vratifl.—651. *mirantur* multi ap Heinf. et Burm. et edd. ante Pier. cum fragm. Vatic. cf. 477. 678.—652. *terra* Heinf. e Codd. post Pierium, non modo ad sonum suavius, sed et exquisitius. Vulgo *terræ*; quod et fragm. Vatic. habet.—653. *campum* aliquot Pier. et Heinf. duo Goth. cum fragm. Vatic. Mox sive *curruum* sive *currum* scribas, parum referre puto. In Codd. utrumque occurrit.—654. *quæ caussa* Goth. sec., lapsu et alibi obvio. *ruentis* Goth. tert., temcre.

648 sqq. Partim Hesiodi ductu "Egy. 159. 167 seqq. *pulcherrima proles*, pulcherrimi, h. l. de corporis dignitate. Sed infederat Virgilio hoc epitheton ex loco Homeri, quem expressit Iliad. v, 231 sqq. "Ἴλος τ' Ἀσάρακος τε καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης, "Ὁς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων etc. *nati melioribus annis*, secundum Hesiodum hoc, l. c. et sic alii de heroum atque etiam de aurea ætate. Laudatur Catull. LXI, 22: *O nimis optato sæclorum tempore nati, Heroës, saluete, deum genus.*

651—655. Iterum ad Pindari ductum l. c. Paulo aliter hæc tractata a Platone sub f.

lib. X de Rep. Sectantur animæ artes prioris vitæ. cf. Cerda. Eandem rem in antiquis quoque monumentis occurrere, putant viri docti. Ad sui temporis negotia hæc revocavit Ovid. Met. IV, 444 sqq. Melius Maro heroicam vitam servavit. Describit autem otia castrensia v. c. Iliad. γ, 135. Heroibus Homericis magna gratia, adeoque amor, est militiæ curulis. Ad meliorem nostri ævi philosophiam Elysi voluptates accommodatæ sunt in Telemacho lib. XIX. *procul miratur*, pro conspicit: *currus inanes*, simplic. quoniam adstant vacui dominis. *tellure repostos*, utalibi, conditi, mortui.

656—659.

Conspicit, ecce, alios dextra lævaque per herbam
 Vescentis, lætumque choro Pæana canentis,
 Inter odoratum lauri nemus: unde superne
 Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
 Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi,

656. C. ante alios Gud. pro div. lect. per herbam Gud. et Montalb.
 —657. choros conj. Heinf., sed choro absolute dictum pro, in choro,
 chorum ducendo. choro pænentis fragm. Vatic. a m. pr.—660.
 passa Bigot., ex interpret.

656—659. Hoc cum Axi-
 ocho l. c. comparandum. *Ves-*
centis, quis hoc putet satis
 digne dici posse pro, epulas
 celebrantes! iidem ἀειδοντες
 Παιήνοια, ut Iliad. χ, 391 A-
 chivi, et quidem in grato ne-
 more, per quod, ut amœnitas
 loci major esset, descendit am-
 nis. Amnes sub terra ferri
 vidimus jam Georg. 366. 367.
Eridanum autem quod potissi-
 mum appellat, suspicor fabulis
 poëtarum, qui Argonautica
 scripserunt, deberi, a quibus
 plura videntur fabulose de Eri-
 dano tradita esse, forte etiam
 hoc, quod ad loca ille infera
 defertur. cf. Apollon. IV, 627
 sq. Eique rei ratio assignari
 potest et origo ex prava veter-
 um opinione de contracta Eu-
 ropæ septentrionalis et occiden-
 talis forma: quæ conjectura
 est de Eridano admodum acuta
 Vossii ad Ge. I, 481 Not.
 Nam hoc, quod ad inferum
 mare tendit, aut, quod non
 longe a fontibus suis cuniculum
 subter terram per duo millia
 subit; poëtam adducere vix
 potuit, ut ad inferos eum releg-
 aret. Sed is *Eridanus superne*,

h. e. ex editiore loco, *volvitur*,
 venit, *plurimus*; dictum ele-
 ganter ad magnam aquarum
 copiam designandam. conf. I
 Georg. 187. Apud Servium
 sup. ad v. 603 Tantalus
 in *Eridano Inferorum stare* nar-
 ratur; quo liquere videtur eti-
 am ab aliis poëtis Eridanum
 simili ratione fuisse celebratum.
 An, quod Eridanus alterius he-
 misphærii fidus est, poëtas ad
 hanc rei narrationem forte ad-
 duxit? Sin hac subtilitate ora-
 nino vis carere, sequendum est,
 quod inter Serviana occurrit:
 “Alii Eridanum pro quocun-
 que accipiunt, et dicunt κατ’
 ἔξοχὴν dictum, nam legimus I
 Ge. 482 *Fluviorum Rex Eri-*
danus. Et amant poëtæ pro
 appellatione ponere magnæ (et
 in suo genere præclaræ) rei pro-
 prietatem, ut I Georg. 9:
pocula Acheloia.” Verum *Eri-*
danum pro quocunque amne ac-
 cepisse quoque videtur Calli-
 mach. fragm. p. 473 e Straboni
 IX p. 608.

660—665. Locus de pio-
 rum turba e nobilioribus, et,
 quem a generosiore animo vix
 puto legi posse, quin incalescat

Quique sacerdotes casti, dum vita manebat, 661
 Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
 Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
 Quique sui memores alios fecere merendo :
 Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta. 665
 Quos circumfufos sic est adfata Sibylla ;
 Musæum ante omnis ; medium nam plurima turba

661. *maneret* Nonius bis; et Zulich. a m. pr.—662. *et cedro d.* Serv. ad VII, 178. [Ex Persio I, 42.]—663. *coluere* sec. Moret.—664. *alios* recte servatum in edd. jam inde ab Aldd. Alii *aliquos*. Mirum in hanc vitiosam lectionem conspirare vetustissimum et optimum quemque, etiam Rom. Medic. fragm. Vatic., hoc tamen a m. pr.—665. *bis una* Dorvill.—667. *Musæum, Musenum*, male librarii. *medium jam* duo Goth.

et magnæ virtutis studio inflam-
 metur: imitatione expressus a
 Siliio XIII, 533 sqq. *Sacer-*
dotes casti, qui sacra caste, pure
 ac pie, curabant dum viverent.
 Ita nihil est quod reprehendas.
 Mox *vates* sintne poëtæ an
 conjectores, dubitari potest.
 Sed Silius ibid. v. 538 *qui—*
nec dedignanda parenti Carmina
fuderunt Phæbo; itaque et is de
 poëtis accepit. At: *quique*
sui mem. 664, ornate: magnæ
 illæ et divinæ animæ, quæ be-
 ne de genere humano meritæ
 sunt. *merendo*, idem, quod in
 vulgari sermone, demerendo,
 promerendo, bene merendo de
 aliis. Sic Seneca Hippolyt.
 632 *et te merebor*, ubi v. Gron.
 665. *Omnibus his* Servius:
 “per quod eos ostendit meru-
 isse divinos honores.” Certe
 declarat hoc insigne, esse eos
 viros sacros et sanctos. Nam
 vittatos fuisse sacerdotes, vates,
 deos, fati notum est, cf. imi-
 Tom. II.

tationem Val. Fl. lib. I, 836.
 840.

666 sqq. Quod Musæum po-
 tissimum nominat poëta, mi-
 rantur Intpp. Enimvero Ho-
 merus sane Æneæ in inferis oc-
 currere non potuit. Cum au-
 tem de antiquioribus aliquis
 esset laudandus, Orpheus autem
 jam sup. 119 memoratus esset,
 vix alius præter Linum vel
 Musæum surrogari potuit.
 Magna autem Musæi auctoritas
 propter religiones et teletas in-
 stitutas; et facile nunc ejus
 commemoratio h. l. opinionem
 movere potest, poëtam de ini-
 tiis cogitasse, cum ex nobilissi-
 mis hierophantis unum com-
 memoret. Cæterum ad Home-
 rum in simili loco rem transtulit
 præclare Silius XIII, 780 sqq.
 667. 668. Bene hoc ex he-
 rorum ætate et opinione. Nam
 ad Platonem cum respexisse,
 apud Servium levis conjectura
 est. At Platonis locum de

Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit
altis :

Dicite, felices animæ, tuque, optime vates ;
Quæ regio Anchifen, quis habet locus ? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis. 671
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros :
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
Hoc superate jugum ; et facili jam tramite sistam.
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat ; dehinc summa cacumina lin-
quunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti

668. *oculis exst.* Parrhaf., male. *suscipit* nonnulli ap. Burm. — 669. *Discite tres Burm. ex more. optima Gud.* — 671. *transnavimus* Nonius in *ergo*, et Goth. sec. — 672. *hic* Oudart. — 673. *Nulli est* Menag. pr. — 674. *virentia* Parrhaf. et in marg. Dorvill. ex interpr. cf. Burm. *r. silvis* Rom. et Bigot. — 675. *voluptas* Franc. et ed. Junt., ut et Pier. aliquot. — 676. *superare* Goth. tert. et Franc. *f. vos t.* aliquot Pier. *ducam* Ven. — 677. *gressus* Menag. sec. — 678. *Et super* Dorvill. *ostentant* fragm. Vatic. a m. pr. et Goth. tert. *ostendit* duo Burm. Goth. sec. et ed. Ven. *linquit* Ven. *linquent* Franc. *linquunt* Gud., unde illatum erat ab Heinio. — 679. *in valle* Parrh. et Ven. *cum valle* duo alii. *nitenti* pr. Hamb. Male h. l. *Nitere* enim refertur ad cultum locorum. Sic Georg. I, 153 *nitentia culta*. Male etiam Servius jungit *penitus virenti*, cum sit, *penitus in valle*.

Rep. II, p. 218. To. VI ed. Bip. poëtæ ante oculos fuisse, bene suspicatur Nodell. Not. erit. p. 79. Ad verba cf. Iliad. γ, 226. 227. Mox 674 ornate, pro ripis ; *recentia* sunt *rivis*, h. e. virentia propter vicinas aquas ; ut Serv. cf. Burm. et v. 676 *sistam*, vos ad eum deducam facili et expedita via,

quales in Elysiō omnino esse vias credere fas est. Antequam Musæus ipse ; ubi ex summo collis vertice locum ostendisset, tum Æneas et Sibylla altera parte collis descendunt, discessu scilicet a Musæo facto.

679 sqq. De occurſu matris Ulyſſis nonnulla in ſimilem rationem ſunt ap. Homerum,
Odyſſ.

Inclusas animas, superumque ad lumen ituras, 680
 Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
 Forte recensēbat numerum, carosque nepotes,
 Fataque, fortunisque virum, moresque, manusque.
 Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
 Ænean, alacris palmas utrasque tetendit; 685
 Effusæque genis lacrimæ; et vox excidit ore:
 Venisti tandem, tuaque spectata parenti

680. *Inclusasque* pr. Hamb. *illustres* Parrhaf. *ad limen* duo Heinf. ac duo Burm. cum trinis Goth., quod ornari possit. Sed cf. inf. 829.—682. *numeros* Exc. Burm. *clarosque* ed. Dan.—683. *Factaque* Franc. *genusque* alios legere Pierius ad marginem notaverat, sed videtur ex emendatione profectum; quia obscurius est, quid *manus* sit.—687. *expectata* antiquiorem quemque codicem exhibere, omnes fatentur; adde Rom. et Vatic. fragm. et, licet recentiores, cum Erf. tres Goth. Nec aliter edd. veteres, et omnes Aldinæ, et inde propagatæ. Necdum mihi constat, unde vulgata *spectata* venerit. Passeratii codicem pro ea laudat

Odyss. λ, 151 sqq.; sed locus hic de Anchisa præclare a Virgilio est tractatus. Artificium poetæ egregium in hoc, quod Anchises hoc ipso tempore in recensu animarum in hanc vitam transitarum occupatus ab Ænea reprehenditur. Traduxit enim poeta et convertit in rem suam vetus illud philosophantium placitum, quo animæ jam ante vitæ hujus ingressum existere putantur. Jam iis certus locus erat assignandus, cui inclusæ essent; docendum porro, unde in eum locum essent deductæ. Ita oportunitas data mythis, partim ut locum accuratius declararent, partim ut statuerent, animas eas jam antea humana cor-

pora animasse, vitæque functas in ea loca descendisse. Atqui hic rursus nova conjectandi necessitas, quomodo animæ, corporis contagio contaminatæ, vitiis et erroribus liberari possint, aut iisdem in locis, aut antequam ea in loca pervenissent. 680. *inclusas*, collectas in hunc locum. v. inf. 705 sqq. *Recolimus*, animo proprie præterita, hic v. 681 simpl. recensere, exquirere et addiscere futura facta et res fortiter gestas. 683. *manus* seu virtutem seu facta intellige. Nam jejunum esset, de turba ac numero accipere.

687—694. *vicit iter*: pro: fecisti iter motus pietate, mihi jam probata. Nunc pietas effecit,

Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo, rebarque futu-
 rum, 690

Tempora dimunerans; nec me mea cura fefellit.
 Quas ego te terras, et quanta per æquora vectum
 Adcipio! quantis jactatum, nate, periclis!
 Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
 Ille autem: Tua me, genitor, tua triftis imago,
 Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit. 696

laudat Guellius. Propagata illa est per Dan. Heinfii edd., sed jam ante in edd. Plantiniani Pulmanni occurrit. Tuentur tamen eam viri docti, nec injuria, cum grammaticorum et librariorum fraus in similibus locis, ubi de metri ratione solliciti erant, frequens fit. Interpretatur quoque eam Servius: probata, ut VIII, 151 et rebus spectata juventus. Contra ipse quidem Æneas erat expectatus; verum paullo durius pietas ejus expectata venisse diceretur. At, si vicit iter, accommodatius spectata. Schraderus in Emendatt. mss. conjiciebat: tuaque, expectate parenti, Vicit. Inf. VIII, 37 O fate gente deum—Expectate solo Laurenti aroisq̄ue Latinis. exoptata Ven. tandemque tuæ expectata p. Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 23. parentis Medic.—690. animum Leid. a m. pr. dicebam animo conj. Heumannus pro prædicebam. Sed v. Burm., qui ducere ad calculos et rationes refert. Simpliciter ducimus animo, ut agimus, agitamus. —691. denuerans pr. Moret. Temporaque numerans alter. annumerans Menag. pr. tua cura Sprot. Sed Serv. mea cura, id est, o tu. Immo vero est spes, expectatio, sollicitudo.—692. Quas e. per t. Rom. cum aliis Pier., vel Quas te ego per t. Sed solenne est pronomen primo loco non poni. v. Bentr. ad Horat. III Carm. 25, 2. —696. adire cogit, vulgaris ratio, occurrit in Goth. tert. et aliis ap. Pier. Heinf. et Burm. cogit adire unus Moret. adire adegit Franc.

cit, ut iter ingrederetur etsi difficillimum. v. Var. Lect. 690. Sic equidem d. Æneam vivum ad loca infera descensurum esse, Anchises jam ante prævidisse putandus; nam idem nocturnis monitis filii pietatem permoverat, ut ad se videndum descenderet. cf. VI, 115. Libya

regna; justus de Didonis amoribus metus, ne iis ab Italia retineretur filius. Cæterum colorem orationis similem offert Iliad. x, 538. 539.

696. Sæpius o. v. c. sup. V, 731 sq. Nam semel memorari satis erat. cf. IV, 351.

Stant fale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
 Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
 Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum: 700
 Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 Par levibus ventis, volucrique simillima fomno.

Interea vidit Æneas in valle reducta
 Seclusum nemus, et virgulta sonantia filvis,

699. *Dic Franc.* rigabant aliquot Pier.—700. *dare collo* Montalb.—
 701. *conata* alter Hamb. a m. pr. *compressa* multi Burm. vid. II, 792, ubi
 iidem tres versus: cf. Georg. IV, 499.—702. *sonnio* conj. Tan. Faber.
 Male. conf. ibid.—703. *Præterea* Witt. Æneas vidit pr. Hamburg.
 vidit etiam in aliis. v. *recepta* Menag. pr. v. inf. VIII, 609.—704. *Est*
clusum Dorvill. *Reclusum* Rom. Mox libris optimis et vetustissimis insidet
 lectio *silvæ*, uti Medic. a m. pr. Gud. Rom. et aliis, et sic emendabat
 Benediclus in Junt., estque illud haud dubie facilius et expeditius. Possis
 itaque

701—703. Nota imitatio
 ex Odyss. λ, 303 sq. Iliad. ψ,
 100. Conf. Ge. IV, 499, et
 de Hercule simile quid ap. Apol-
 lod. II, 5, 12, pag. 121. Ad-
 de, si tanti est, Jenſi Obſſ. de
 Stilo Homer. p. 289.

703 sqq. Hæc jam manifeste
 ex Platonicis mythis; quorum
 fundus in Pythagoreorum opi-
 nionibus substructus erat, Etſi
 enim opinio de reditu anima-
 rum in vitam communis anti-
 quitati fuit, non ab una hypo-
 theſi, ut putatur, sed a variis
 illa argumentis et indicii doctè
 indoctèque petita (v. c. a mu-
 tuo interitu ortuque omnium
 rerum), aut in subsidium ad-
 sumta aliis doctrinis fulciendis:
 Platoni tamen, si non doctrina
 de subeundis ante transitum in
 novum corpus inferis, quam et
 Ægyptii tenuere, ac de purga-

tione, quæ initiis ac τελεταῖς
 frequentata fuisse videtur, pec-
 cularis tamen fuisse videtur
 illa doctrina de bibenda ante
 reditum Lethe. v. de Rep. X,
 p. 765 Frf. Ed. Ingeniosum
 utique commentum, cum nova
 vita, nova infantia, ineunda
 sit. Anterorem cum inversa
 facula nonnulli ad hoc ipsum
 dogma non male traduxerunt,
 etſi is proprie ad amoris obli-
 vionem spectabat. v. Ovid. A.
 Remed. 551 sqq.

704. *virgulta sonantia filvis.*
 Inter plures modos, quibus ac-
 cipias, probabilior est hic, ut
 sint dicta pro virgultis silvarum
 sonantibus, adeoque omnino,
 silvæ sonantes, vento motæ;
 ut XII, 522 sunt *virgulta so-
 nantia lauro*. Paulo diverso
 modo dictum supra III, 447
Averna sonantia filvis, h. e.
 silvæ

Lethæumque, domos placidas qui prænatat,
annem. 705

Hunc circum innumeræ gentes populi que volabant;
Ac, veluti in pratis, ubi apes æstate ferena
Floribus infidunt variis, et candida circum

itaque jure statuere, lectiorem antiquiorem fuisse illam; *filvis* autem advenisse ex altero loco lib. III, 442 *Averna sonantia filvis*. Attamen *filvis* Medic. a m. fec. habet, ita ut Aproniana esse videatur lectio; tum ci auctoritatem facit Medicus Pierii et fragm. Vatic.; adde binos e Goth. potestque videri ea doctior lectio: ut *virgulta sonantia filvis* nihil aliud sint, quam *virgulta filvarum sonantia*, adeoque simpliciter, *filvæ sonantes* sc. veni flatu. Durum tamen est, si dixeris *virgulta filvis* esse pro *virgulta filvarum*. Saltem lenius *virgulta in filvis*. Nam *sonare filvis*, ex *filvarum*, arborum strepitu, *virgulta*, quid sit, non assequor. Aliter dictæ *rivis sonantes fluvie*, resonantes rivi strepitu. Ceterum ut hoc fieri possit, ut *sonent* seu strepant arbores, necesse est, Elysium auras suas et Zephyros habere; de quo dubitari nequit; præiverat jam Homerus: 'Ἄλλ' αἰεὶ Ζεφύροισι etc. Od. δ, 567. 568. Pind. Ol β, 129 sq. Conf. ad Georg. IV, 484. Ad annis strepitum *virgulta sonantia filvis* referunt alii cum Servio: "v. f. *filvæ*, quæ est juxta prærupta fluminis" et Catreus emendabat: v. f. *ripis*: saltem *rivis* conjectare debebat. Dicat rivos inferos, et ipsam Lethen esse quietos et placidos annes ac stagnantibus similes. Verum etiam strepitum ipsidem tribuunt interdum poëtæ, et Hermesianax adeo inter arundinosa, quod mireris, et palustria flucenta: v. ap. Ruhnken. Epist. crit. II, p. 286.—705. *Lethæum*, male al. Est *Ληθαῖος* v. c. Callim. in Del. 234 et sup. V, 854. Horat. Ep. 14, 3, ubi etiam male *Lethæus*. *domus* fec. Hamb.—706. *populique frequentes* Goth. tert., sed *volabant* adhæferat superiori versui.—707. *velut* Gud. et al.—708. *circa* Goth. tert., male. Nam *circumfunduntur*.

filvæ circa Avernum sonantes. Habet autem Elysium suas auras, suos Zephyros: v. Var. Lect. Jam porr. 705 *Lethe* in finibus Elysi, *prænatat*, præterfluit. Servius: "Ennius secutus est, qui ait: *fluētusque natantes*." Paulo aliter: *campi natantes*, Ge. III, 198. *gentes* majus sunt: nam in gente populi: v. inf. X, 202. Gronov. ad Liv. V, 34. 35.

707—709. Aut illa: *strepit annis m. campus*, apodofin fa-

ciunt, aut quod Homericomore malim: *Ac* campus murmure ita strepebat, *veluti in pr.* etc. Ornata vero et suavis comparatio, ex Apollonio ducta loco cum hoc omnino comparando lib. I, 879 sqq., etsi et illo adumbrato ex Homericom Iliad. β, 87 sqq. Cf. sup. I, 430. Ge. IV, 188 sqq. 51 sqq. *strepit murmure campus* doctius quam vulgare, apes strepunt per campum. Mox 711. porro simpliciter potest jungi: *caussasque requirit*

Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.

Horrescit visu subito, caussasque requirit 710

Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,

Quive viri tanto conplerint agmine ripas.

Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato

Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam

Securos latices, et longa oblivia potant. 715

Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,

Jampridem hanc prolem cupio enumerare meo-

rum:

Quo magis Italia mecum lætere reperta.

710. *visus alter Hamb. subito visu Dorvill.*—711. *sunt aliquot Burm. sed recentiores.*—712. *Quidve aliquot Pieriani, alii quique viri, ut et in Hamb. pr. et Dorvill. lectum. conplerint Pierius in nullo suo invenerat, sed conplerunt, vel complerent. Eadem varietas apud Burmann. Sed conplerint fragm. Vatic. Medic.*—714. *Letbeique Zulich. v. ad 705.*—715. *portant Rom.*—717. *prolem hanc sec. Rottend. et Erf. cupio prolem hanc Goth. tert. memorare prior. numerare Menag. pr. tuorum Ven. et pro Var, Lect. pr. Rottend. Cæterum juncturæ asperitas aliqua in v. 716. 717 inesse videtur. Puto a poeta scriptum fuisse: Has—ostendere coram Jampridem, ac prolem cupio enumerare tuorum.*—718. *mecum omnes; olim tamen vulgatum erat tandem; Zulich. nec non lætare. Sane lætare potiore[m] librorum habet auctoritatem, Medicei quoque a pr. m. cum aliis Pier. et Burm.; Romanus autem: Quo magis Italiam mecum lætere repertam. Erat is forte audiendus; sed retinere potest impetum fragm. Vatic. Italiam mecum lætere reperta, a pr. m. mox emendatum; Italia et lætare.*

requirit porro vel porro, sc. rogat, quæ sint etc. Sed doctior ratio est: quæ sint ea flumina porro, πόρρω, h. e. πόρρω, πόρρωθεν παραρρέοντα, longo inde cursu prætextentia campum. Minus bene Serv. et Cerda. 714. ad undam: latices potant, ad amnem, in littore, confi-

tutæ, procumbentes. Dictum ἐναγυέςερον, quam simpl. bibunt Lethen. 715. securos, ab effectu, ut morbos pallidos dicunt. Serv. 716. conf. sup. V, 737 Tum genus omne tuum etc. Italia reperta h. e. accessu ad Italiam; post longos sc. errores,

O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est

Sublimēs animas, iterumque in tarda reverti 720

Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?

Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo;

Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

Principio cœlum ac terras, camposque liquentis,

Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus 726

719. aliquos Rottend. a m. pr. *hinc cœlum* Menag. pr. *est* abest a binis Burm.—720. *in tarda* retraxit Burmannus ratione et Pier. libb. auctoritate. Vulgo *ad t.*, quod Vatic. cum fragm. Vatic. et Medic. tumentur.—721. *miseræ* Menag. pr. *quæ miseris lucis* Witt. *est* addunt in fine nonnulli Pier. et Burm. et fragm. Vatic. a m. pr.—722. *suspensum* Goth. tert.—723. *suscipit* multi vitiose, ex more; etiam Ald. pr., sed emendatum in Ald. 1505, et a Benedicto in Junt. Est *ἰπολαμψόωνσι*.—724. *ac deest* binis Burmann. et Goth. tert. *terram Rom.* et Gud. cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr., at cf. Georg. IV, 221 *Terrasque tractusque maris. terras calumque profundum* Donat. ad Terent. memoriter, v. Burm.—725. *ingentemque g.* Medic. a m. pr. et Colot. *Titbonia* Goth. tert. Aut Solem in *Titaniis* astris latere aut *Titanaque et astra* legendum, contendit Trappius, sed v. Not.—726. *tutamque in fusa* fragm. Vatic. a m. pr. *effusa* Leid. un. *infusa partus* Goth. tert.

719 sqq. Inest nescio quæ vis et *δεινότης* eximia in hac *Æneæ* oratione cum indignatione aliqua rogantis; suavitas autem tanto major, si Homericæ Achillis (Odyss. λ, 487) indignum vitæ amorem meminisset. *irè sublimes*, redire, *ad cœlum*, h. e. ad vitam. Sic jam supra: *ad auras superas*, et alibi.

724 sqq. De toto hoc illustri loco, in quo fere Intppum subtilitatem desideres, Servius vero neoplatonicas argutias affert, partim et grammaticas nugas, v. Excurs. XII. Hic

verba interpretanda sunt. *Spiritus* et *mens*; ut *Ψυχὴ* et *Nῆς*, h. e. anima mundi, quæ omnia permeat; cumque universum semel sub *corporis* specie representasset, recte pro partibus *artus* posuit; Sic de Terra Georg. II, 325—327. Commentarii loco esse possunt Ciceronis versus ex Consulatu, lib. II, in de Div. I, 11. Comparant alii Iliad. σ, 327—485. *cœlum* pro aëre dictum vix dubites; et *campos liquentes*, pro mari, ut, æquor aquarum. In quarto tamen elemento extendendo laborarunt Grammatici,

Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque vol-
lantum,

Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor et cœlestis origo 730
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.

727. *miscet se corpore* nihil aliud est quam forma loquendi doctior pro vulgari, *miscet se corpori*.—728. *Hinc* ap. Serv. *volucrum* Goth. fec. cum Rom.—730. *ollis* ed. Commelin. *illis* duo ap. Burm. cum ed. Ven, c. *imago* Goth. fec.—731. *corpora noxia* plurimi Burm. *tardant* qu. Motret.—732. *Terrbenique* fragm. Vatic.

tjci. Docta ex vett. comment. servata est apud Pomponium, ubi inter alia: “Ridiculum est intelligere cælum pro duplici elemento, id est aëre et æthere. Æmilius Asper cum hunc locum annotaret, sic ait: “Membra naturæ sic solet jungere Virgilius, ut in tria dividat, nam et alibi: *maria ac terras cælumque profundum*; Ennium sequutus, qui ait: *Qui tuo lumine mare, terram, cælum, continet.*” *Titania astra*. Ex iis, quæ apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66 fabula Cretica, altero III, 57 Libyca), nihil facile huc revocari potest; nec, sidera ad Titanes referri, scriptorum usu est cognitum. Igitur Servius sequendus, qui altero loco *Silem* interpretatur. Dictum scilicet poetico more pro, *astrum Titanium*, h. e. Titan, Hyperion seu Sol, ut IV, 119. *Titania* Luna vel Diana sæpius occurrit, Apollonii exemplo: *Τιτανίης* lib. IV, 54, ubi v. Schol.

727. *magna se corpore miscet* dictum doctius quam corpori miscetur, inditur.

728, sq. Inde ex hac *Mente* Mundi omnia sunt, h. e. animam et vitam habent. cf. Ge. IV, 218—226 *His quidam signis* etc. *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris cælumque profundum, Hinc—Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.*

730—744. *Illis feminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tamquam ex igni scintillæ, petitis, et in humanum corpus ductis, inest igneæ vis (qualis ætheris est) et æthereæ natura. Verba etiam Stoica disciplina frequentata. Nam Zenoni *Νοῦς κόσμου πυρρός*, et Posidonio *πνεῦμα νοερόν καὶ πυρρῶδες*, cujus scintillæ et ἀποσπάσματα ac σπέρματα sunt animæ. Res ipsa jam Pythagoreorum placitis continebatur. cf. Bruckeri *Hist. crit. Philos.* T. I, p. 948 sq. (et qui nunc post illum superioribus annis

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque;
neque auras

Dispiciunt clausæ tenebris et carcere cæco.

Quin et supremo quum lumine vita reliquit, 735

Non tamen omne malum miseris, nec funditus
omnes

Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est

733. *Hinc m. cupiunt gaudentque dolentque* Macrob. in So. Sc. 8 et sec. Rottend. *neque* Heinf. e codd. Vulgo *nec*, quod tamen Rom. tuetur. *neque miras* Medic. a m. pr.—734. *Dispiciunt* præclare Heinf. restituit e Gud. a m. pr. Voff. binisque Rottend. (vid. sup. II Georg. 187. Alius dixisset, *Prospiciunt*). Eodem ducunt Medic. cum aliis Heinf., Romanus cum aliis Pier.; adde fragm. Vatic. et binos Goth., qui omnes *Despiciunt* exhibent. *Respiciunt* cæteri cum edd. antiquioribus, ut Aldd. Commel. *Suspiciunt* ed. Mediol. Mox *cluse* fragm. Vatic., quod aliis locis Heinfius sequutus est.—735. *supremum cum lumen* Montalb. et tert. Rottend., non male. *limine* pr. Hamb. pro Var. Lect., item Servius. *relinquit* aliquot Burm. et fragm. Vatic. a m. pr.—736. *Nec tamen* Menag. pr.—737. *excidunt* Ald. pr., at corr. in sec. *est* deest Sprot.

annis majore subtilitate eadem persequuti sunt, VV. CC. Meiners et Tiedemann), Ornatu valde locus. *noxia corpora*, præclare, quatenus vim divinæ flammæ obtundit terrestri natura corporis. *morbunda*, pro vulgari, mortalia. *Hinc metuunt cupiuntque*, a corporis contagio animorum perturbationes et cupiditates proficiscuntur, ex bonis malisque opinatis. conf. Serv. Porro corporis tanquam carcere *inclusæ lucem non dispiciunt, prospiciunt*, ornate pro, carcere includuntur. Nam corpus vinculis animi tenebrisque assimulatur, quibus ille offuscatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. Cic. So. Scip. sub f. *Sunt optimæ curæ de sa-*

lute patriæ; quibus agitato et exercitato animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit, idque ocius faciet, si jam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet.

735—739. Adeo materiæ, terrestri corporis, fordes inolescunt animabus, ut iis ne dissolutis quidem a corpore elui illæ facile possint. Itaque purgationes sunt operosæ aqua, aëre, igni, in locis inferis, Ornate autem omnia. Contagium corporis dictum, *malum, corporeæ pestes, vetera mala, scelus*; intelligendæ autem perturbationes et cupiditates (v. 733), iræ, metus, tristitiæ et sic porro. Secundum semel institui-

Multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanis 740
 Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni:
 Quisque suos, patimur, Manis; exinde per amplum

738. diu conjuncta Oudart.—740. penduntur Dorvill.—742. Infectum
 Serv. ad II Georg. 389.—743. patitur et mittitur tres ap. Burm. patitur
 etiam

institutam rei adumbrationem
 iidem animorum dicuntur esse
 morbi, seu labes, sordes, macu-
 læ, κηλίδες, ulcera, cicatrices,
 μώλωπες, οὐλαί, σίγματα; hinc
 suavis ille mythus seu invo-
 lutum fabulosa narratione phi-
 losophema apud Platon, Gorg.
 pag. 356. 357 de animabus cor-
 ram Rhadamantho nudandis;
 quo Plutarch. de his, qui sero
 a num. pun. T, II, p. 564.
 565 et Lucianus aliquoties fe-
 licissime usus est. Noster au-
 tem poëta cum semel per sordes
 et maculas animorum vitia et
 cupiditates animales designa-
 set, emendationem earum per
 purgationis genus bene exhibuit,
 cui jam in sacris et initiis ad-
 fueri erant veterum hominum
 animi. Eadem purgatio mox
 designatur per pœnas, supplicia,
 vel Platonis auctoritate in Gor-
 gia p. 357 Ed. Frf., quod non
 observatum misere vexavit In-
 tpp. At v. 738 inversa est ora-
 tio. Debat sequi: nec excedunt,
 —sed penitus inoluerunt,
 concreverunt; unde 746 concreta
 labes, quæ eluitur et exuritur
 742. Hoc ita extulit: nec

mirum est, seu, necesse est, mul-
 ta, multum vitii, au, per tam
 longum vitæ tempus, concreta
 inolescere penitus modis miris.

740—743. A sollennibus
 purgationum et lustrationum
 ritibus. Fiebat enim lustratio
 aëre, aqua, igni. Nec aliter
 sermone humano efferrî anima-
 rum purgatio poterat. ne a phi-
 sopheris quidem subtilioribus, si
 fuerunt fr te, qui animo cor-
 pusculum suum detractum esse
 vellent; quod dubito. Pur-
 gationem animarum in sole et
 sideribus fieri, statuisse Ægyp-
 tios, viri docti passim aiunt;
 vide Moshem. ad Cudworth,
 pag. 366. Sed ex loco Por-
 phyrii de abst. IV, 10, nisi
 talem opinionem jam animo
 attuleris, id non facile elicias.

743. 744. Quisque suos pati-
 mur Manes. Vexatus locus.
 Simpl. cissima tamen est ratio;
 patimur supplicia hæc omnes,
 non quidem quales nunc su-
 mus, animæ corpori inclusæ
 sed quoad (κατὰ) suos quisque
 Manes; pro vulgari: nostrum
 omnium Manes patiuntur; omni-
 bus Manibus ista patienda sunt.
 Nam

Mittimur Elyfium, et pauci læta arva tenemus:

etiam Erf. Ut nunc verſus ſe ordine excipiunt, aut nova in Elyſio fit aut inchoata ante animarum purgatio in Elyſio abſolvitur; quod omnino novum eſt et inſolens. Nam, ſi vſſ. 743. 744 jam peracta purgatione in Elyſium miſſæ ſunt animæ, quomodo iterum v. 745 ſequi poteſt: *Donec longa dies* etc. hoc eſt, donec purgatæ fuerint? Itaque ſuſpicari licet verſus eſſe tranſpoſitos; et retrahendos vſſ. 745—747 ante 743, ut a Virgilio verſus hoc ordine proſecti ſint: *aut exurit igni: Donec longa dies—ignem. Quiſque ſuos p.* Difficultatem in oratione poëtæ vidit quoque doctiſſimus Jortinus; ſed vix expediſſe videri poteſt p. 266 ſqq. In ipſam autem tranſponendi rationem incidiſſe quoque Trappium nunc deprehendo; ut tamen nec efficiat, in quo conſiciendo laborat. Enimvero, quo curatius hunc locum inſpicio, eo maniſteſtius mihi fit, verſus eſſe ſeu a poëta nondum expolitos nec in ſuum numerum et ordinem redactos, ſeu, quod multo magis probabile, ſuppoſititios et e margine illatos 743. 744 *Quiſque ſuos patimur Manes: exinde per amplum Mittimur Elyſium et pauci læta arva tenemus.* Nam, primo ſententiam interpellant et jugulant; tum ſenſum idoneum non habent; tertio a poëtæ mente ſunt alieni: ſi jam ante purgati erant, purgatique mittuntur in Elyſium, quorſum in hoc tempus longum exigendum, ut purgentur? De loca purgationis in inferis nihil ille monuit; nec tamen inde in Elyſium, ſed ad Lethen animas miſſi ipſe proſtitetur v. 748. Nec attigit poëta alterum illud philoſophema, quod migrationi animarum finis tandem ita ſtatuitur, ut eæ, quæ poſt plures migrationes et purgationes perfectam puritatem conſequutæ fuerint, aut Elyſio aut Olympo aſſignentur in perpetuum. Antiquum tamen emblema eſſe, Auſonii teſtatur locus, quo h. l. æmulatur,

Nam purgatio iſta ſubeunda eſt omnibus. Soli ad inferos perveniunt Manes; hi ſunt, qui purgantur; qui *patiuntur*, h. e. ſubeunt, pro ſua cujuſque parte, purgationes illas tormentorum ſimiles. Firmat quoque hanc rationem, id quod non viderunt, qui eundem locum laudant, Apuleius Florid. lib. II, p. 231 Colv. de Pythagora: *Brachmanæ autem pleraque philoſophiæ ejus contulerunt: quæ mentium documenta corporumque exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitæ; quæ diis Manibus pro merito ſuo cuique tormenta vel præmia. Quo loco nihil ad rem diſer-*

tius eſſe poteſt. *Manes* pro *ſuppliciis* ac pœnis vulgo accipiunt: qua ratione aut analogia, non video; ſi vel maxime dixerō: Manes dici pro conditione, qua ſunt Manes; eſt ſic Auſonius (quamquam mihi non ſatis exploratum hoc) videri poteſt et ipſe interpretatus eſſe, imitatus verſum hunc in Ephemer. 57: *ſi prænitet, atque ſenſus Formido excruciat, tormenta que ſera gebennæ Anticipat, patiturque ſuos mens ſaucia Manes.* Etiam Statiſ verſum, ubi Pluto ad Amphiaræum VIII, 84 *At tibi quæ, inquit, Manes? qui limite præceps Non licito per mane ruis,* ita interpretantur

Donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
 Concretam exemit labem, purumque reliquit
 Ætherium sensum, atque aurai simplicis ignem:
 Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,

746. *tabem* Rom., nec hoc male. *relinquit* fragm. Vatic. Medic. cum aliis.—747. *auræ* omnes fere codd. Heinf. et Pier. et fragm. Vatic. Sed Valer. Probus inter quatuor locos refert, in quibus antiqua illa forma Virgilio placuerit. *ignes* Goth. tert.—748. *rotas* Menag. pr. *rotam evolovere* Parrhaf. Jo. Schrader. conj. *rotæ*, ut sint tormenta. v. Not.

pretantur cum Lutatio, ut sint pœnæ. At potest aliis quoque modis suppleri: quos Manes adire animus fuit tibi? Et statim v. 90. 91 *sanctis Manibus* vulgari sensu iterum dictum. Sanctii interpretatio in Minerva p. 825. 826, ut, quemadmodum mali patiuntur Lemures et Larvas eorum, quos læserunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Manes* dictum vult, ut, *pati Furias*. Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, ut Ge. IV, 489 et alibi. Ad duos Genios, qui homini adsunt, referebat altero loco Servius; sed alienum id ab h. l. Melius Ruæus dæmonas huc vocat ex Platone (v. c. in Phædone p. 80 B. Frf.); sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab ullo dæmone. Valer. Fl. III, 389, qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane illerationem iniit: Animæ violenta morte vita expulsa apud Plutonium de injuria conquerruntur; tum illæ una Furia-

rum comite addita redeunt, ut a fontibus pœnas expetant: *Quisque suos fontes inimicaque pectora pœnis Implicat; et varia meritos formidine pulsant.* 744. *per Elysiun*, h. e. ad. Alii, et sic jam Cerda, distinguunt *læta arva* ab *Elyso*; sed perpetuo usu loquendi de eodem loco hæc dicta inveniuntur. Itaque nec Jortino accedere possum p. 262 sq.

745—747. Igitur aut nova in Elysiio fit aut inchoata ante purgatio animarum in Elysiio absolvitur; sed v. Var. Lect. *perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h. e. mille annos. *purumque v. Ætherium sensum*, mentem illam (*sensus* pro perceptione et iudicio animi et hinc pro animo) ex æthere deductam, cumque idem æther sit ignis purissimus, explicative subjicit: *atque aurai simplicis ignem*. De igni *auram* proprie dici, ut de luce, supra vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam puritatem ætheream restituitur.

748—751. *ubi mille rotam volvere per annos*. De sensu constat ex v. 745 *perfecto temporis orbe*. Verba ex vulgari ratione

Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno;
 Scilicet inmemores supera ut convexa revifant, 750
 Rurfus et incipiant in corpora velle reverti.

749. *Lethæum* Rom., v. sup. ad v. 705. *flumen* duo Burm.—750. *superum* ed. Ven. et Dorvill., eo alludunt aliquot Pier. *supera* in c.—751. *incipiunt* ed. Ven. *incipient* Lutat. ad Stat. VII Theb. 92.

ratione sic constituerentur: ubi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis est. *Rotam* dixit absolute pro orbis, κύκλος. Annorum *volubilitatem* interpretatur Servius, et Ennianum esse monet. *volvete rotam*, est, exegerunt animæ tempus in orbem rediens. Non minus ornate in similem modum Cic. in So. Scip. 2 *cum ætas tua septenus octies solis anfractus reditusque converterit. Mille annos* a Platone fuit de Rep. X, p. 761 Ed. Frf., ubi *περὶ χιλιαστῆς* animarum injustarum subter terram, quasi in pœnam decupli; it. in Phædro p. 1223 D. In *lustra* annos mutavit Silius XIII, 558 *Hac (decima porta) animæ cælum repetunt, ac mille peractis, Oblivæ Ditem, redeunt in corpora lustris.* Omnino *multa sæcula* memoravit Cic. in So. Scip. sub f. loco jam a Cerda excitato. Pindarus *novem annos* finierat in præclaro fragm. apud Platonem Menon. pag. 415 B. Frf. Animam ait non interire, sed tantum mori ac reviviscere; sancte itaque esse vivendum: οἷσι γὰρ ἄν (h. e. ἀφ' ἧν) Φερεσφόνα ποινὰν παλαιῆ πένθεος (h. e. κακῆ, idem est *vetus malum* Maronis, *corporea pef-*

tis feu, morbus) δέξεται, εἰς τὸν ὑπερθεὸν ἄλιον (ad *superas auras*, ad *cælum*, h. e. in vitam) κείων ἐνάτω ἔτει ἀνδοῖ ψυχὰν πάλιν—ἐκ τῶν βασιλῆες ἀγαθοὶ καὶ σθένει κραταιοὶ σοφία τε μέγιστοι ἄνδρες αὐξοῦνται ἐς δὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ἤρωες ἀγνοῖ πρὸς ἀνθρώπων καλεῦνται. Idem in Olymp. II, 123 eos, qui vitam ter exegissent sic, ut justitiam colerent, ad Beatam insulam deferri narraverat. *Ter mille* annis circuitum animarum fieri per animalium corpora, statuerant Ægyptii ex Herodoti fide lib. II, 123, quod tamen dogma tantum ad animas spectare potuit, sceleribus ac vitis inquinatas et contaminatas. Nec sane potuit in mythis his ulla esse constantia: e re nata fingebat unusquisque consentanea. Cæterum inter hæc meminisse juvat, quam bene in Messiadæ animarum jamjam in vitam proditurarum fors, sedes, facta, dicta ad puriorem de anima humana sapientiam attemperata sint sub fin. lib. I et al., ut VIII. *deus evocat*, non hic de Mercurio agitur; quod putant Inpp., sed est ὁ δαίμων, indefinite. v. Plato de Rep. X, p. 765 E.

Dixerat Anchifes : natumque unaque Sibyllam
 Conventus trahit in medios, turbamque sonantem ;
 Et tumulum capit, unde omnis longo ordine possit
 Adversos legere, et venientum discere voltus. 755

Nuncage, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
 Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 Inlustris animas, nostrumque in nomen ituras,
 Expediam dictis, et te tua fata docebo.

Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta, 760

754. *posset* multi Pier. etiam Rom. et Heinf. cum Medic., sed fragm. Vatic. *possit*. Apud Nonium *possent*. Parrhaf. *posset ordine circum*.—
 755. *Adversas* Montalb., dum interpolator animas cogitabat. *adversus* fragm. Vatic. *poscere* v. ed. Ven., male. *discere* est cognoscere. *vultum* Zulich.—758. *et nostrum nomen* fec. Moret. *ituros* alter Hamb.—760. *juvenis pura* Dorvill.

752 sqq. De hoc animarum, quæ in nova corpora transfiguræ sunt, recensu vid. Excurf. ad h. l. 752—755. Ornate singula. *conventus in m.* in mediam turbam. *sonantem*, de strepitu, ex Od. ω, 5 τὰ δὲ τρεῖς αἶμα ἔπρωτο. cf. Horat. I Serm. 8, 41, et sup. v. 707 sq. *adversos* ornat epitheton. Scilicet ex adverso incidentes animas legit, recenset, cognoscit.

756—759. *Gloria Dardaniæ prolis*, h. e. clara facta et fata posterorum tuorum. *nepotes*—*animas*—enarrabo. *qui maneant*, expectandi sint, *nepotes Itala de gente*, de novâ stirpe in Latio ex Lavinia fuscipienda. *nostrum in nomen ituras*, pro vulgari, futuras ex nostra gente. Sic ire sæpe et ἔρχομαι, Quod autem Anchifes hæc exponere et futuras res prædicere potest, ad divinandi munus pertinet,

quod ille a Venere acceperat; vid. sup. ad lib. II Excurf. XVII, p. 317. Cæterum ex Serviana nota hæc apponemus: “ Cætera, quæ hic intermissa sunt, in ἀσπίδοποιία commentat.” (lib. VIII, 628 sqq., et hac de causa multa utique poëtæ in hoc recensu prætermittenda fuere, ne bis eadem afferret). unde etiam in antiquis invenimus, opus hoc appellatum esse non Æneidem; sed Gesta populi Romani; quod ideo mutatum est, quia nomen non a parte, sed a toto debet dari. Fuere adeo in secta eorum, qui in honorem nominis Romani carmen scriptum narrabant, nonnulli epicæ poëtices tam ignari, ut historiæ Romanæ corpus aliquod in eo quærent.

760—766. Gens Julia ab Ascanio seu Iulo ducta, qui patri

Proxima forte tenet lucis loca ; primus ad auras
 Ætherias Italo conmixtus fanguine surget
 Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles :
 Quem tibi longævo serum Lavinia conjunx
 Educet filvis regem, regumque parentem : 765
 Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
 Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
 Silvius Æneas, pariter pietate vel armis

761. *luci* Heinf. malebat ; ut sit, vitæ mox ipsi reddendæ ; non video quid intersit.—762. *Italo mixtus de f.* antiqui codd. ap. Pier. *surgit* Medic.—763. *postuma* male scriptum et hic in Gothanis. *postumia* Franc., inepte. Piget in his morari.—764. *seruam* Rom.—765. *Educit* Medic. *Educet* in f. alter Hamb. et Goth. tert., idem cum *parentum*.—766. *nostrum longa* tres Heinf.—767. *Procas* aliquot apud Burm., indocte. Etiam *Proca* legitur.—768. *reddat* Rom. pr. Moret., et pr. Hamb.—769. Versus in altero Mentelii a pr. m. aberat :
 et

patri successit et Albam Longam condidit. cf. sup. Æn. I, 267 sq., sed reges Albani a Silvio, qui ex Lavinia postumus Æneæ natus erat. Hæc est fama, quam h. l. poëta sequitur. Alii Ascanii filium et successorem Silvium faciunt. Alii aliter tradunt. v. Liv. I, 3. Victor O. G. R. 16. 17. Dionys. Halic. I, 70. Ovid. IV Fast. 40, et Serv. ad h. l. conf. Exc. III ad lib. XII Æn. Fabulæ de Silvio in silvis educto locum fecisse videtur nomen ipsum, uti fabulis de Romulo et Remo ficus Ruminalis et similitudo vocis *ruminis*, hoc est, mammæ. *hastam puram*, δόρυ ἀσιδήρον, idem quod antiquioribus sceptrum, regum et heroum insigne vel ex Ho-

mero notum. cf. Cerda. *Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albæ Longæ rex. Nec male tamen sic accipiās: nomine inter Albanos domestico appellatus Silvius. Quo ducere potest Livius ibid. *mansit Silvius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt*. Argutias vet. Grammaticorum super *postumia proles* vid. apud Gell. II, 16 et Cerdam. Alia est subtilitas Servii et cæterorum in *longævo*, quia Æneas annis fatalibus nondum expletis periit, esse debere dictum pro *deo*, cujus ævum, h. e. æternitas, proprium sit. Enimvero potest aliquis senex esse et jam senex factus liberos suscipere, et senex violenta morte perire.

767—772. Nec omnes Albanorum

Egregius, si umquam regnandam adceperit Albam.

Qui juvenes quantas ostentant, adspice, vires!

Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,

Hi Collatinas inponent montibus arces,

* Laude pudicitiae celebres, addentque superbos *

et cum supra v. 403 idem fere occurrat: *Troius Æneas pietate insignis et armis*, suspicari aliquem posse ait Burm., an hic versus h. l. ab aliena manu accesserit; et salvo sensu eum abesse posse. Mihi abesse non posse videtur; quorum enim *Egregius* refertur? vel h. l. conjunctivum est, ut et alibi, et ne fraus fiat lectori, pariter additum. ut *armis* Goth. sec., sed ex vel sæpe ut factum.—771. *juvenis* Medic. *ostentant* Ven. *ostendant* Priscianus et Zulich. a m. pr.—772. *Atqui* Aldd. pr., mutatum in tertia a Naugerio in *Atque*. *Atqui* inter codd. Reg., et sic legendum monet Fabric. *At qui* divisus syllabis vet. edd., quas Pier. et Cerda sequuntur cum D. Heinf., ut jungatur versus cum seqq. *At qui gerunt—quercu*, *Hi tibi*. Omnes tamen Codd. Pier. et Heinf. *Atque*, quod pari modo jejune positum offendeat nos supra IV, 261. Nil satis facit. Porro *gerit* a pr. m. Medic. *gerant* Moret. sec. et Parrh. *tegunt* Bigot.—773. *Numentum* duo apud Burm., unus *Numantum*. Porro primam in *Fidena*, quam exquisite dixit pro *Fidenis* ex Gr. Φιδών, a Virgilio corripit, quæ ab Horatio aliisque producat, notatum a Grammaticis est.—774. *Hinc* Erf. *mentibus* Goth. tert. *mœnibus* Rottend. tert. et Exc. Burm. *imponunt* pr. Moret.—775. Cur hic versus non ejectus sit ab Heinfio, mirari licet. Occurrit in nullo codice nec in edd. vet., et illatus esse dicitur a D. L. Fabricio Lampugnano J. C. U. Mediolanensi. Nunc. ne versuum numerus deminutus turbas faciat, minore cum incommodo in sede maneto, sed notatus.

banorum reges, nec ordine suo recitat. v. Auçt. laudd. *proximus* ergo, qui adstat. Meminit Capyos, quod Capys Aflaraci f. Ænæ fuerat avus. Itaque Anchises reficit in hoc gratam patris sui memoriam. *Procas* T. *gloria* g., ut Homero μέγξ κῶδος Ἀχαιῶν. 770. *si umquam*. Servavit illustrationem ex antiquioribus Servius: *Recepit autem a tutore, qui ejus invasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit.*

TOM. II.

Et rem plenam historiæ per transitum tetigit. 772. coronam civicam, hoc est, querceam, gestant, scil. ob cives servatos, et de rep. bene meriti. *umbrata*; præiverat Lucret. II, 628 *ninguntque rosarum Floribus*, umbrantes *Matrem comitumque catervas*. *ostentant vires*, sunt viri fortes.

773—777. Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse ex Dionysio novimus lib. III, 31,

3 B

p. 172,

Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine
terræ.

776. *Pometios* correxerunt jam Pier. et Fabric. Vulgo vitiose *Pomerios*. In Goth. tert. *Pometicos*. Mox aberratur varie: *castrumque Nini. Borumque. Volamq. Bulamq. Coramq. Corasq.*—777. *nec sunt alter Menag., male. s. n. gentes Medic. a m. pr., et sic Colot., quod probat Heins., equidem improbandum censeo vel maxime. Nam, primum terræ doctæ poëtis ponuntur, ubi vulgaris oratio gentes postulat; tum ne gentes quidem recte h. l. dicerentur; non enim populi sed urbes enarratæ fuerunt; et his bene respondent terræ, quibus aliquando imponentur.*

p. 172, plerasque faltem novis colonis frequentatas, ut Ryckium quoque monuisse video in Diff. de pr. Ital. col. p. 455, quem vide. Liv. I, 3 *Ab eo* (Latino Silvio) *coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati.* Et Victor O. G. R. c. 17 *Igitur regnante Latino Silvio coloniæ deductæ sunt Præneste, Tibur, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Iocri* (vitiosum, f. Corioli. v. Dionys. V, 61. Plin. III, 5 f. 9), *Crustumerium, Cameria, Bovillæ, cæteraque oppida circumquaque.* *Nomentum* quidem, et *Fidenæ* cum *Crustumerio* tres fratres conditores habuere. Dionys. II, 53, p. 116, idque multis annis ante Romam conditam; ibid. lib. II, 36 (p. 104) *Gabii* inter Latinos, ibid. V, 61 et Albæ Longæ colonia IV, 53. *Collatia* in iis *collibus* sita, qui inter viam Prænestinam et lævam Anienis ripam visuntur, v. Cluver. Ital. ant. p. 663. *Pometii*, f. Pomentini, eorumque urbs Sueffia Pometia, communi scriptorum consensu Volscorum, non Lati-

norum nomini accensentur. Itaque Cluverius p. 1018. p. 1024 lib. III, 1 et 8 aliique Virgilium poëtica licentia in hoc usum esse omninoque vetus Latium finibus latioribus ad Circeios usque ex sequiore ævo definiisse. Livio sane lib. II, 16 *duæ coloniæ Latine* (jure Latii Roma deductæ) *Pometia et Cora.* Enimvero, etsi Volscorum facta est urbs Sueffia una cum Cora, tamen urbes inter Latinas eam aliquando fuisse dubitari nequit. v. Plin. III, 5 f. 9. Latet inter nomina populorum fœderi adscriptorum ap. Dionys. V, 61 Βεβεντάνων sunt Παμεντινοί, Κορώνων pro Κορώνων. *Castrum Inui*, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etsi in Rutulis situm, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teste; ut etiam *Bolæ*, Æquorum oppidum. Sunt Bolani etiam fœderi Latinorum modo memorato adscripti ap. Dionys. l. c. Adde locum Victoris supra laudatum. Male *Castrum Inui* ad Castrum novum, non longe a Centum-

Quin et avo comitem sese Mavortius addet
 Romulus ; Affaraci quem sanguinis Ilia mater
 Educet. Viden' ut geminæ stant vertice cristæ, 780
 Et pater ipse suo superum jam signat honore ?
 En, hujus, nate, auspiciis illa incluta Roma

778. *Mavertius* Witt. *sese addet*, ut nunc legitur, erit : una cum ipso in vitam prodibit, suo scilicet tempore. Sed melius puto legi : *addit* ; una cum patre incedebat anima Romuli. cf. 754. 755 et infr. 864. Et est ed. Ven., quæ hoc exhibeat. Transpositi porro versus 778 et 777 in Goth. pr. et tert. — 780. 781. *stent* multi codd. et edd., quod recte deseruit Pier. et mox *signet*. Scilicet ut consequitio temporum fervetur. At vid. Var. Lect. lib. I, 706. *honorem* Menag. pr. *insignat* Rom. — 782. *nata* sc. Roma, a Romulo condita, malit Burmannus ; scilicet ut vulgari orationi propior sit poëta ? Eadem varietas in versu Enniano : *bis nata auspiciis illa incluta Roma*, quod aliis *En hujus nate ausp.* apud Serv. ad VII, 678, ubi v. Burm.

a Centum cellis ad mare, revocavit Servius et viri docti ad Rutil. I, 227 sq.

778—781. *avo comitem sese addet* ; secundum Servium : *avito sese junget imperio*, h. e. una cum avo regnabit, donec Romam condet. Sed vix hoc loquendi usus fert. v. Var. Lect. 778. quem Rhea Silvia Trojana stirpe oriunda partu edet. *Affaraci* v. sup. I, 284. *educet*, ut modo v. 765, cum deberet esse : *pariet*. 780. En bellicosum viri ingenium jam nunc militaris viri habitus (galea duplici crista, *διφάλοι* vel *δίλοφοι* diceres) declarat. *stent*, *sint*, ut alibi quoque. 781. Quis ex variis ordinis verborum ac sensus faciendi modis verus sit, vix definias. Servius accepit : eum *superum*, deum, ut Mars *pater* sit Romuli. Possit etiam *suo superum honore*, h. e. divino, eum signare pater Mars, Sed probabilius est,

quod et Cerda sequitur, *Et pater superum*, Jupiter, *ipse eum jam signat honore suo* ; nunc tamen iterum ambiguum est, sitne honor Jovis an Romuli ? sitne immortalitas, viri dignitas et virtus corporis ? Simplicissimum videtur sic accipere : videlicet, ut animam aliquando in corpus prodituram Jupiter jam hinc divina corporis majestate conspicuam reddit, scilicet ut, in immortalium numerum eam aliquando receptum iri, jam nunc manifestum sit. An duplex crista in galea Martis aliquod peculiare insigne sit, dubito, nec ex Val. Max. I, 8, 6 doceri posse puto. Ornant una, binæ, trinæ, quaternæ cristæ. At ipsa galea perpetuum, quantum memini, Romuli insigne.

782—788. Versus ornatissimi. Primus 782 ex Ennio translatus apud Isidor. XVIII, 1. 783. quam magnifice pro,
 3 B 2 condetur

Imperium terris, animos æquabit Olympo,
 Septemque una sibi muro circumdabit arces,
 Felix prole virum : qualis Berecynthia mater 785
 Invehitur curru Phrygias turrita per urbis,
 Læta deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnis cœlicolas, omnis supera alta tenentis.
 Huc geminas nunc flecte acies : hanc adspice gen-
 tem,

Romanosque tuos. Hic Cæsar, et omnis Iuli 790
 Progenies, magnum cœli ventura sub axem.

783. annos conj. Heumannus; nempe quia æterna Roma dicta. Sed parum suave est illud : *annos æquare Olympo*, ut ne nisi cum ipso cœlo pereat. *famamque* melius Jo. Schrader. At animos cellos et diis virtute pares habere, qua ad cælum educant nomen, generosa res est. *animosque* Witt. *æquabit* Mentel. a m. pr. In Servii nota subjungitur ad hunc versum : *De hoc autem loco et Trogus et Probus quæruni*. Quid illud fuerit, quod quærent, non assequor. *Trogus* autem esse videtur Pompeius historiæ Philippicarum conditor, quem in Virgilium, cujus fere æqualis fuisse debet, commentatum esse, nulla aliunde est suspicio. Laudatur quidem Trogus a Servio ad Æn. III, 108. IV, 37, sed ex historiis. Forte leg. *Hyginus*.—784. *circumdedit* alter Hamb.—786. *Pbr. itura* Zulich.—789. *huc flecte* Gc. Fabricius malebat et Cerda, ut repetitione excitetur animus. Sed constantem librorum lectionem revocavit Heinsius; nisi quod *modo st.* qu. Moret. Mox respice Hugen.

condetur Roma! Imperium ad terrarum fines proferet, virtute et magnanimitate superabit omnes mortales. Obvium hoc, et similia Romæ præconia apud veteres congestit multa Cerda; etiam de septem collibus (Docta Pomponii Sab. ad v. 784 nota ex Dionys. Halic. Plutarcho in Romulo et Festo in *Roma* descripta est). 785—788. Augusta imago Cybeles per Phrygiam invectæ (ex ritu sacrorum), quæ est Deum Mater.

Assimulatur Roma, quæ tot magnos ac divinos viros tulit. Nam de divinis honoribus in Cæsares delatis non agitur. *supera alta tenentes*, Homericum : *ὑπέριστα δώματ' ἔχοντες*.

789—791. Etiam ordinem rerum facit admirabilem : quod primo loco gentem Juliam memorat, cum in Marcello oratio summi affectus plena substitutione sit. *Huc converte oculos* etc. omnia cum verborum dignitate extulit. *ventura sub axem*, in vitam,

Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
 Augustus Cæsar, Divi genus : aurea condet
 Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
 Saturno quondam ; super et Garamantas et Indos
 Proferet imperium ; jacet extra sidera tellus, 796
 Extra anni Solisque vias, ubi cœlifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

792. *ibi* Menag. pr. *quem promitti sibi* sec. Moret.—793. *Divi g.* ex librorum consensu, ex numis et marmoribus copiose firmarunt Ge. Fabric. Pier. et Heinf. Quid sollennius illo : *Cæsar Augustus Divi f.* Nonnulli vulgg. et codd. *Divum genus.* condit duo ap. Burm.—794. *quæ* ap. Lactant. I, 13. *r. per annos Rom. regnataque parvo* Goth. tert., utrumque lapsu, qui lusum habet.—795. *Garamentes* male scribitur. *Garamantidas Indos* pr. Hamburg., item male.—796. *Proferet* alter Hamb. a m. pr. *Perferet* duo Burm.—797. *extra annos* Franc., non male. *Lucifer* Montalb. a m. pr. *Altans* Rom.—798. *bumeris* pr. Hamb.

vitam, ut jam toties vidimus in hoc libro.

792 sqq. In Augusto vero repræsentando se ipsum superavit poëta. Pacem terrarum orbi redditam, prolatos imperii fines, vaticinia, quibus terris promissus fuit, expeditiones in terras longinquas, et itinera ad constituendas provincias in iis ipsis annis, quibus hæc scripsit Maro (U. C. 732 sqq. v. Vita Virgilii h. a.), suscepta ; quam gravia hæc omnia laudum argumenta, et quam splendide verbis et rerum phantasmatibus declarata!

793—795. *Divi genus*, Cæsar's f. v. Var. L. *Latio*, debebat sequi per appositum : *arvis*, sed variavit : *per arva regnata quondam Saturno* ; quæ sunt ipsum Latium. v. inf. VIII, 319 sqq.

795—798. Fines imperii in

Africa et Asia dilatatos intellige ; etsi rebus in majus auctis. *super* (ultra) *Garamantas*, victi hi sunt a L. Cornelio Balbo, cujus triumphum Fasti Capitolini VI Kal. April. a. 735 memorant. cf. Plin. V, 5. Solin. c. 31. In extrema igitur vitæ Virgilii et hæc incidunt. *super Indos*, spectat partim ad signa a Phraate reddita U. C. 734, partim ad Indorum legationem ad Augustum missam, cum in Syria versaretur. v. Strabo XV, p. 719 C. D. adde Dion. LIV, 9, sup. Vit. Virg. ad a. 734. Loci imitationem jam intpp. notarunt in Silio VIII, 409 sqq. de Ciceronis laude. Jam debebat sequi : *proferet imperium—et super eam terram, quæ jacet extra s.* Sed inversio facta enthusiasmum adjuvat. In sqq. australes Africæ plagas designari manifestum est ; sed
 res

Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
 Responſis horrent divom, et Mæotia tellus, 800
 Et ſeptemgemi turbant trepida oſtia Nili.

799. in adventum ex Rom. et aliis jam Pierius approbavit lectori, et ſecundum eum Heinſ. e Medic. et aliis; vulgg. in adventu. Cujus in adventu ed. Ven.—800. Mæotia bene Heinſ. poſt Pier. ex caſtigatioribus. Vulgo Mæotica.—801. tumida legerunt nonnulli apud Cerdam: perperam.

res ad τερατώδες deflexa. Solis viæ proprie ſunt intra Tropicos Cancri et Capricorni per eclipſicam. Sic apud Aratum ηελίοιο κέλευθοι et άλλης, Phænom. 319. 321. Servius laudat Lucani locum III, 253 ſq., in quo Æthiopes extra Zodiacum poſiti eſſe dicuntur. Jam Romani quidem vix ad Tropicum Cancri pervenerunt, multo minus arma ultra æquatorem protulerunt et alterum tropicum; ſed poëtæ licuit hæc amplificare et loca ultra tropicos memorare, adeoque ultra ſidera, hoc eſt, Zodiacum, ultra Solis vias et anni, qui illo ſolis decurſu conficitur, ad eas Africæ plagas designandas, quæ ultra notas terras uſque ad Atlantem, et lineam ab hoc per Africam ductam, procurrentes, verſus auſtrum tum erant repertæ. Similiter ex altera parte verſus arcticum polum navigantes diem poſt terga ſolemque reliquiſſe dicti ſunt ab Albino-vano in fragm. de navigatione a Germanico in Oceano tentata ex Amiſæ oſtio. Reſpici autem a Marone Candacen viciniam et Æthiopiam ſupra Ægyptum a C. Petronio copiis peragratam probabile fit; qua de re v. Strabo XVII, p. 820

ſq. et Vita Virgilit ad a. 732. ubi c. Atlas axem, cælum, humero torquet, ſuſtinet torquentem ſe et vertentem, ſtellis ardentibus aptum, ex quo axe ſeu cælo ſtellæ aptæ ſunt, in eo fixæ. Sed v. ſup. IV, 481. 482 (Ex Gronovio ad Senec. Med. 10 fruſtra interpretationem loci expectes).

799—801. Splendide et hoc enuntiavit, quod futura Auguſti magnitudo multis ſignis ac præſagiis fuit oſtenſa; quodque in remotiſſimis quoque terris ejuſmodi ſigna animadverſa fuerunt; nimirum populi circa mare Caſpium, inprimis Hyrcani et Baſtriani ſub Parthis degentes, Scythæ ad paludem Mæotidem et Ægyptii, turbant, trepidant; nam et ipſi turbas faciunt, qui perturbantur, ut ſæpe alibi. Fundum rei videbis ap. Sueton. Octav. 94, ubi ex Julio quoque Maratho fabula aſſertur de prodigio ante paucos, quam Auguſtus naſceretur, menſes Romæ facta, quo denuntiabatur, regem populi Romani Naturam parturire. Sciſcit ſtultiſſima ſuperſtitione laborabat Auguſtus. v. Sueton. c. 92. Ubi autem ſunt, qui tali ſuperſtitione ducantur, ibi nec deſunt, qui fraudem animis

Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
 Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
 Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
 Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis, 805
 Liber, agens celso Nyfæ de vertice tigris.

802. *obibat* duo Heinſ. *ebibit* Rom.—803. *Fixerat* Rom. et alii Pier. etiam Carifius. Item Goth. tert., male. *æripedes* præfererat Heinſ. ad Ovid. Ep. 6, 32. 12, 93. *atque E.* emendabat Marklandus ad Statii Silv. pag. 261, haud dubie ad hoc bene, nec tamen neceſſe: Nam mira eſt in his poëtarum variatio, ſi quis longiore uſu ad hæc attenderit; et rationem illa habet, poſſunt enim ejuſmodi enumerationes pluribus modis conſtitui: ſequendum autem poëtae eſt illud, quod a vulgari more recedit. Jam autem vulgare eſſet *atque—et*. At alterum, quod idem vir doctus proponit, ut, ſi *aut* retineatur, mox etiam *aut Lernam* ſcribendum ſit, multo minus ſequar.—804. *Pacarit*, quod res exigebat, e libris Pier. et ſuis reſoſuit Heinſ., quem vide. Vulgo *placarit*. ed. Ven. *placaret*. Rom. *pacaret*. Mox *tremefecerat* aliquot Pier. cum Rom.

mis faciant, et modo rebus ſuo jam eventu manifeſtis, modo animis in incerto fluctuantibus, prædictiones egregie inventas in medium proferant. Quod nunquam frequentius quam a bellis inde civilibus factum, v. argum. Ecl. IV. Adulationis genus iſto tempore non obſcurum erat, venditare imperatoribus vaticinia ac præſagia, quibus ipſis jam olim imperium aut inſignis aliqua felicitas fuiſſet oſtenſa. Ipſe bonus Joſephus Veſpaſiani voluntatem tali commento captabat. Si quod aliud melioris philoſophiæ bonum noſtra ætas videt, hoc imprimis memorandum eſſe arbitror, quod divinationum vanitate liberati ſunt hominum animi.

802—806. Tandem expeditiones et itinera Auguſti commemorat. v. ſup. ad v. 792,

comparatione facta cum *vago* (apud Horat. III Od. 3, 9) Hercule et Baccho. In Hercule paullo iniquior eſſe videtur poëta, quod ex ejus erroribus tantum laudat eos, qui per Arcadiam facti ſunt; Auguſti comparati magnitudo eo ipſo attenuata eſſe videtur. Hæc idem video Schraderum obſervaviſſe ad Muſæum p. 315. *Cerynitis* *cerva* etiam Græcis *χαλκώπες*, qua voce pedum robur et velocitatem priſci homines declarabant; ſed melius poëtae rei miraculum retinuerunt. Ad Arcadiam illa ſpectat, uti etiam Erymanthi aper et Hydra Lernæa. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; atqui debuit *cerva* viva capta eſſe. vid. Apollodor. II, 5, 3; aut igitur alium auctorem ſequutus aut loquutus eſt parum accurate. 805. 806. De Bacchi

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

807. *dubitemus* Goth. tert. In altero hemistichio magna lectionis varietas. Receptam tuetur Medic. Sed quaeritur, quid sit, *virtutem extendere factis*. *vitam, ævum, extendere*, et nomen, *memoriam, famam, extendere*, sollennes loquendi modi sunt; sed non *virtutem*. In Rom. legitur: *virtute extendere vires*; item in tribus Moret. pr. Rottend. Montalb. altero Mentel. a m. pr. Erf. et in edit. Junt. Etiam Pierius plerisque alios codd. id a m. pr. exhibuisse observavit, sed crassa scriptura fere superscriptum *virtutem et factis*. Ex Heinſianis pr. Mentel, *virtute e. factis*. Gudianus: *virtutem e. vires*, vel *factis*. tert. Rottend. *virtutem e. factis* vel *viribus*. alter Hamb. *factis e. vires*. Heinſio inter hæc omnia se ea lectio probabat: *virtute extendere vires*. Nec tamen insolentem, et meo sensu exilem, loquendi modum (esset: omnes vires exerere fortiter agendo) illustrare satis potuit. Meo qualicumque iudicio *vires* ex glossemate vocis *virtutem* subnatæ sunt, easque equidem omnino respuam. Alio loco inf. X, 461 occurrit: *sed famam extendere factis*, *Hoc virtutis opus*, unde facilis suspicio, ut ex h. l. *virtute extendere famam* fuisse conjicias; et sic jam conjecerat Burmannus, vel *vitam*; probat prius *famam* etiam Jo. Schrader. Bona hæc sententia et sollenni mori loquendi accommodata. Enimvero eadem ex vulgari lectione non minus exit: *virtutem*, adeoque gloriam, virtute partam, *extendere factis*. Superest alia lectio, *virtutem extendere satis*, ex Goth. sec. Sprot. Dorvill. Ven. et Reg. a m. sec., ut sit *virtutem extendere*, ad ea, quæ restant, discrimina et labores, *satis*, ad fata explenda, ut sit tertius casus, in cuius gratiam. Habet et hæc, quo se tueri possit. Est tamen forte nimis arguta; et auctoritas major codicum adest vulgatæ.

chi ex India triumpho agit, in ea Nyſa urbs cum monte Metro, qui et ipse Nyſa dictus. Infinitæ de his fabulæ, collectæ a Nonno in Dionys. Præter Diodor. II, 38, cf. Strab. XV, p. 687. *qui flecſit juga, bijuges tigres*, ex v. seq. *pampineis habenis*, pampino circumvolutis et implexis.

807. 808. Bona Servii nota: *dubitamus pro dubitas*. *Miscuit personam suam*. *Est autem sensus: cum tibi tanta sit præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere? id est gloriam*. In sententiam itaque poëta mutavit, quod ad solum Æneam spectat: cuius objurgatio est tacita et increpatio: cum tam

clara tibi, o fili, subnascitura sit posteritas, quin tu fortiter labores toleras, et ad occupandam Italiam strenue pergis. Eodem iterum redit inf. 889 *Quæ postquam Anchisæ natum per singula duxit, Incenditque animum famæ venientis amore: Exin bella viro memorat* etc. De sententia dubitare non licet. Sed in verbis est obscuritas et ambiguitas: quæ duplici modo expediri potest. Scilicet *virtus* dicta esse potest pro gloria virtute parta, ut contra *κλέος* pro virtute dicitur; ita pro simplici, strenue res gerere, poëta ornate dixit, *virtutem*, nominis gloriam, *extendere factis*. Si vero *virtutem*

tem

Aut metus Aufonia prohibet consistere terra?
 Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
 Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta 810
 Regis Romani; primus qui legibus urbem
 Fundabit, Curibus parvis et paupere terra

808. *terras* Goth. *sec.*—811. *Romani Regis* alii ap. Pier. *primam* qui Rom. Medic. et potiores reliqui Pier. et Heinf., itaque Heinfius receperat; sententia tamen vix idonea. Pierius videtur accipere, ut sit *primam*, nuper conditam, recentem; sed hoc latinum non est; Heinfius vero sic, ut sit positum eleganter pro, primum; ita vero *primis* dicendum erat, et cum *legibus* jungendum. *Primum*, id est, in principio, Medic. Pierii; at Serv. ed. Mediol. et aliæ vett. inde ab Aldd. *primus*, quod recte revocavit Burmannus. Sic quoque Goth. pr.—812. *Coribus* Gud. *parvis* Sprot. *p. regno* apud Priscian. lib. VII.

tem proprie dictam malis, tum *extendere* exquisitior modo dictum accipe, aut ut sit virtutem intendere, cum contentione, in futuros casus, *factis*, vel in facta vel per facta clara et fortia; aut ut sit *virtutem extendere* dictum pro vulgari, exerere, exercere, ea uti, adeoque *per facta*. *Extendere* enim modo ad numerum, modo ad temporis intervallum, modo ad res refertur. Amant itaque poëtæ hanc vocem, ut ornent notionem simplicem. Sic pro *exigere vitam, ætatem*, malunt *extendere*. Sic *vitam bona spe extendere*, exigere. Æschyl. Prom. 537 Ἠδὺ τι, θαρσαλέαις τὸν μακρὸν τείνειν βίον Ἐλπίσιν, pro bonam inter spem vitam exigere. Quid? quod adeo in Plauto occurrit Bacch. III, 3, 26 *Ibi* (in palæstra) *suam ætatem extendebant*, exigebant. Cum poëtam nostrum, ut epi-

cum, doctius loquutum esse probabile sit, postrema hæc ratio verior esse videtur; expeditior est prima. Bene porro v. 808 firmatur Æneæ animus ad sedem in Latio figendam.

809—813. Numa Rex, pacis tutela religionumque cura insignis. *Quis procul*. Servius: “mira autem utitur phantasia; ut quasi ostendat, se non agnoscere eum, qui de gente Romana non fuerat;” nescio an nimis subtiliter. Anchises et hanc et reliquas animas prospectabat e longinquo 754. *sacra ferens*, proprie de sacerdotibus v. ad Ge. II, 476, h. l. bene de sacrorum et religionum conditore. *crines incanaque menta*. Talis ejus imago, ut fama sic acceptam esse appareat, in numis gentis Calpurniæ, Marciaæ, et Pomponiæ occurrit. cf. Dionys. II, 58: ἀξιώσει μορφῆς βασιλικὸν fuisse narrat. venit

Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriæ, residetque movebit
 Tullus in arma viros, et jam desueta triumphis 815
 Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
 Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus
 auris.

Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 Ultoris Bruti, fascisque videre receptos?

813. *quoi libri Pier. qui Medic.*—814. *rumpit Menag. pr.*—815. *desueta* duo apud Burm. cum ed. Ven. *devicta* Hugon. At Romanus: *et magnum deinde triumphum*, aut, ut a Bottario exhibitum: *virum magnis deinde triumphis.*—817. *Hunc q. Franc. gaudet* Hamb. pr. *armis Medic. a m. pr. armis* fec. Moret. Servium Tullium desiderat Burm., nec bene omitti potuisse censet; itaque Franciani, levissimi codicis, lectionem probat: *Hunc quoque sc. sequitur jam nimium gaudens popularibus auris*; ut designetur Serv. Tullius, quem populo studuisse traditum utique est a parte scriptorum: v. Dionys. IV, 8. At enim durum hoc est, ut nomen ita subintelligendum sit; tum vox *jactantior* superiore versu satis arguit versum hunc nec minus ad Ancum spectare: Servium omittere licebat poetæ; possit quoque causa, si necesse sit, satis speciosa afferri, quod is alienigena et in servitute natus erat, nec adeo ad Anchisæ posteritatem referendus. Pompon. Sab. inter Tarquinius bene numerari potuisse Servium putabat.—818. *Vin' Dorvill. Tarquinos* male legi observat Pier. et Dorvillius ap. Burm. *animam superbam* Servius ad Tarquinius refert; hoc quoque male.

venit in imperium magnum, certe factorum decreto tale futurum aliquando.

813—815. Liv. I, 22 Tullus Hostilius: *Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. desueta triumphis*, ornatus, quam, bellis.

816. 817. De Anco Marcio, quasi is favorem populi captaverit, adeoque superbior in patres fuerit, alios auctores habuisse Maronem necesse est, quam quos Livius et Dionysius

cæterique sequuntur, qui ad nos pervenerunt. conf. Var. Lect. Ex Servio servatum videtur, quod Pomponius Sabinus adscripsit: Ancus Martius—*vivente Tullo ægre ferebat, cum e stirpe regia se jactaret* (erat Numæ nepos ex filia), *prælatum sibi Tullum. Itaque statuerat, favore populari, Tullum regem cum tota familia occidere.*

818. 819. *Ultor Brutus*, qui Tarquinii superbiam et Sexti libidinem ultus est. *fascis receptos*, regiam dignitatem et imperium

Consulis imperium hic primus sævasque securis
 Adcipiet; natoſque pater, nova bella moventis, 821
 Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.

Infelix! Utcumque ferent ea facta minores;
 Vincet amor patriæ, laudumque inmenſa cupido.
 Quin Decios, Druſoſque procul, sævumque fe-
 curi 825

Adſpice Torquatum, et referentem ſigna Camillum.
 Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,

820. *primum* tres apud Burm.—821. *gnatoſq.* plerique Pier. *patri* Vratill. *b. gerentes* Zulich. a m. pr.—823. *ferant* Goth. *ſec.* *ea fata* erat vulgata lectio, quam Pierius præ oculis habebat: ſed in *facta* omnes ejus et Heinſii libri conſentiunt, binis exceptis, cum Dorvill. et ed. Ven. *nepotes* Goth. *ſec.*, et ſic Macrob. IV, 6, ubi et *facta* leguntur. Porro verſu hoc ad ſuperiora retracto aliquis ſententiam abſolutam habere poſſit; *Infelix, utcumque ferent ea ſ. nepotes*; ſc. quantumvis poſteri id facinus laudibus ſummis prædicent (ut *ferre* ſimpliciter ſit, laudibus efferre). Verum *vincet amor p.* Et in hunc ſenſum interpretari videtur locum Auguſtinus de C. D. III a Pierio in medium productus. Sed præſtat vulgaris ratio.—824. *Vincit* Witt. *laudumque inmenſa cupido*: malis hoc abeſſe, quippe quod pulcherrimam laudem corrumpit: ſaltem ad noſtrum ſenſum. An vero ad Romanorum quoque judicium? Etiam Jo. Schraderus expunctum hemiſtichium eſſe malebat.—825. *Quin Decios Brutoſque* Rom.—826. *et* deeſt Hamb. pr. et Goth. *ſec.*—827. *Illi quos ſec.* Moret. *fulgere* v. Seneca N. Q. II, 56. *in auris* pr. Hamb.

imperium a Regibus in Coſſ. tranſlatum.

820—824. Vid. Liv. II, 3—5. Bruti factum qui reprehenderent, jam Virgilio tempore fuiſſe credendum eſt; itaque ab Anchife adjectum: in quæcumque partem hoc factum interpretaturi ſint poſteri, ipſe in ſumendo a filiis ſupplicio ſequetur id, quod patriæ amor et gloriæ cupiditas ſuadebunt.

825. 826. *Decii*, pater et filius, qui ſe pro patria devoverunt, alter bello Latino, alter

Gallico. *Drufi*, Liviæ cauſſa laudati; ex iis M. Livius Salinator b. Punico II clarus, et M. Livius Druſus Trib. pl. At Druſum Liviæ ſ. ejuſque victorias de Germanis male in tempora Virgilio advocat Intpp. De T. Manlio Torquato Imperioſo v. Liv. VIII, 7. *referentem ſigna Camillum*; retulit, recepit ſigna a Gallis capta in pugna Allienſi. conf. Liv. V, 37 et 49.

827—836. De Cæſare et Pompeio. *paribus armis*, ut-
 pote

Concordes animæ nunc, et dum nocte prementur,
 Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
 Adtigerint, quantas acies stragemque ciebunt! 830
 Aggeribus focer Alpinis atque arce Monæci
 Descendens; gener adversis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis adfuescite bella:
 Neu patriæ validas in viscera vertite vires.

828. *et nunc dum* ed. Ven. *prementur e* Pier. et binis suis Heinsius recepit. Accedit Zulich. Vulgo *premuntur*, quod bene poterat locum tueri.—829. *lumina* fcc. Rottend. Witt. Erf., perpetua varietate. vid. h. l. Heinf. et Burm. ac Cerda. Sed h. l. *lumina* unice vera; nam et plus dignitatis epicæ inest, et præcesserat: *nocte*.—830. *Attigerunt* Goth. tert. *quantis* tert. Rottend. *stragesque* quinque Burm.—831. *Menæci, Monæti, Moneti, Moneci, Minæci, Monets*, aberratt. codd. At est *Μοναίου λυμίν*.—832. *Discedens* Puget. *aversis* Medic. a m. pr. et Leid., in quo mireris Heinsium otium perdere.—833. *adnescite* Puget.—834. *Heu* Goth. pr., et *invalidas* idem. *vertere* Montalb.

pote uterque Romanus. v. Georg. I, 489. Lucan. I, 7. *nocte*, ante ingressum vitæ, quæ supra *lux* erat v. 761, et mox v. 829 *lumina vitæ*. 831. Julius Cæsar in Pompeium arma movebat e Galliis. Etsi vero Ravennæ tum subsistebat cum una legione, tamen, cum cæteræ legiones ex hibernis (v. de B. Civ. I, 7), adeoque major copiarum pars ex Gallia Transalpina esset arcessenda, augusta rerum specie ab Alpi- bus descendere eum narrat. Alpes declarat per *aggeres Alpinos* et *arcem Monæci*, h. e. promontorium cum templo et portu Herculis Monæci, sub Alpi- bus maritimis non longe a Nicæa sitis, qui nunc *Monaco* est. Alienum itaque est non magis ab historiæ veritate, quam a poetæ consilio, aut co-

gitare, Cæsarem ipsum per hæc loca in Italiam descendisse, aut ad reditum Cæsaris ex Hispania hæc referre. Nec melius rem expedit Burmannus. Videas tamen audacter hæc in descrip- tionibus et historiis Italiæ re- peti (v. c. *Obff. sur l'Italie* T. III, pag. 282), et monstrari turrim super monte Turbia, qua transitu facto Cæsar iter in Italiam clausit; quam Tro- pæorum Augusti ruinas alii esse pronuntiant, ut ex Holdswortho didici. Pompeium copias ex Oriente contraxisse quis nescit? 833. pro vulgari: adfuescere bellis. Ante oculos Iliad. η, 279 de Hectore et Ajace sin- gulari certamine pugnantibus: *Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε, μηδὲ μάχεσθον*. 834. Imitatio Lucani est I, pr. *populumque potentem In sua vitrici conversum viscera*

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Projice tela manu, sanguis meus. 836

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis infignis Achivis.

836. *sanguis pius* ex Rufiniano de Schem. Dian. p. 36 (ed. Ruhnk. p. 267) jam Ge. Fabricius laudavit; nec dubito vi ac potestate sententiæ esse præferendum; etsi Rufinianus in interpretatione argutias captat, quasi poëta recte Cæsarem vituperare voluerit, cum dicere manifeste parum tutum esset: *Nam simul caussum belli civilis ostendit in Cæsare fuisse, dum dicit, priorem illum debere parcere; simul dolorem confessa* (an *re confessa*? nam sensus: ut ipsi Cæsari talis confessio exprimitur) *et in iudicio suo querit, tamquam ideo parcere prior debeat, quia sit Anchisæ pius sanguis et ab Olympo genus ducat.*—838. *currus* multi ap. Heinl. et Burm., minus bene. *currum* Medic. quoque agnoscit, nec non Rom. cum Arufiano Messo.

viscera dextra; et v. 835 Statii Theb. III, 239 *vos o superi, meus ordine sanguis, Ne pugnate odiis.* v. Cerda. Versus 835. 836 ad clementiam Cæsaris referunt. Cur Cæsarem potissimum appellet, causa allata est in hoc ipso: *genus qui ducis Olympo*, sc. per Iulum seu Africanum.

837—841. Duo versus 837. 838 ad L. Mummius Achaicum pertinere, dubitari nequit; neque probari posse puto Harduini ad Plinium T. II, p. 646 sententiam, qui totum locum v. 837—841 ad Cæsarem trahebat. Repugnat ille ille, et *triumphata Corinthus*, et reliqua. Mummius autem potissimum commemorat non tam insigniore aliquo inter cæteros magnos viros merito, quam quod *Achivos*, Græcos, bello Achaico confecto, profligavit, re ad hominis Trojani sensum grata. At qui vs. sequuntur, ad quem ex Romanis ducibus

referendi sint, obscurum videtur. Ad eundem Mummius ne referas, vel *τὸ Ille* intercedit, quod diversum aliquem designat. Veteres Pyrrhum Epiri R. respici crediderunt, a Curio et Fabricio victum, qui in noto Ennii versu *Æacides* dictus, nam genus ille ab Achille et Æaco ducebat; sed reliqua in his vers. memorata in eum non cadunt; unde vana Virgilio reprehensio nata ap. Gell. X, 16. Iniquior est Grammaticorum strictura apud Pompon. Sab. *Hoc carmen putant e textu delendum esse; nam Virgilius procul dubio si correxisset, fuisset exempturus; nisi aliquid adspexerit nobis incognitum.* Minimæ difficultates sunt, si cum viris doctis apud Cerdam et ad Gell. l. c. L. Æmilium Paullum Persei victorem Æneæ ab Anchise ostendi putes. Cogitandum autem, nos in vaticinio versari; neque adeo, quod in sacris Judæorum vaticinis

Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenias,
Ipfumque Æaciden, genus armipotentis Achilli ;

bus fere interpretes faciunt, ad proprietatem orationis et hiftoriæ ſubtiliter omnia eſſe revocanda. Quin poëta vaticiniorum ambiguitatem et obſcuritatem ſtudio affectaſſe videtur. Græciæ opes jam ante Corinthum exciſam fractas, Macedonia devicta, indicaturus, *Argos* ac *Mycenas* nominat, in veterum hiftoriarum memoriam jucundam ſimul et auguſtam : ut jam lib. I, 283—285 factum vidimus ; quem locum cf., item Ovid. Faſt. VI, 47. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perſeo afflixerit Græciam, ex Livio intelligas XLV, 31 ſq. Ad eadem tempora belli Trojani a poëta accommodata ſunt reliqua, præclare utique, ſi hæc *Æneæ* repræſentata memineris : itaque Perſeum victum appellavit *Æaciden*, ab Achille oriundum ; quid enim ad Trojanorum ſenſum latius cogitari poterat, quam Achillis poſteros aliquando Trojanis eſſe pœnas daturus calamitatis Trojanis illatæ et everſæ urbis adeoque templorum Trojæ violatorum et direptorum ; ſed ingenioſe unum aliquod facinus, ut poëta, et inprimis Ajacis impietatem in Caſſandram memorat, tamquam nefandum inprimis ſcelus, quo Achivi deorum iræ et vindictæ ſeſe obſtrinxerant. cf. ſup. I, 39 ſqq. Auguſtior adeo rerum ſpecies redditur etiam hic religione illata. Quod autem Perſei genus ad Achillem

referri ſit ſolitum, ex Propertio illuſtratum eſt IV extr. 39 : Qui *Perſen*, *proavo ſimulantem pectus Achillis*, Et tumidas *proavo* (hoc nunc emendatius legitur meliore Santenii V. C. judicio) *fregit Achille domos*, (ſic conj. h. e. Paullum teſtor, qui etc.) et ex Silio XV, 291 : 292 de Philippo Perſei patre : *Hic gente egregius, veteriſque ab origine regni Æacidum ſceptriſ proavoque tumebat Achille*. Quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidæ erant, in tanta commentariorum in utrumque locum mole neminem vidi docere. Videtur ad maternam ſtirpem ab Olympiade eſſe redeundum, quæ erat Neoptolemi, Epiri R., filia. vid. Juſtin. VII, 6. Hac ratione univerſe ſervata, de Perſe tamen, an ad eum v. 840 referendus ſit, adhuc quæri poteſt. Cum enim multo magis obvium ſit, Ennii exemplo, *Æaciden* de Pyrrho Epiri R. aut ejus progenie accipere, quid ſi Regem pro regno, adeoque pro Epiro, dictum habeas : *Eruet ille*, Paullus Æmilius, *Argos, Mycenias, ipſamque Epirum* ; ut Paulli incredibilis immanitas reſpiciatur, qua una die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. vid. Liv. XLV, 34. Strabo VII, pag. 496. Plutarch. in Paulo p. 271. Videtur ſic, tamquam ad excuſationem, ſubjectus eſſe v. 841 *Ultus avos Trojæ, templa*

et

Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ. 841

Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Coffe, relinquit ?

Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,

Scipiadas, cladem Libyæ, parvoque potentem

842. aut deest Medic. a m. pr. *Conse Rom. Quoſſe* Zurich. *Coſſe* Goth. tert. Quam lectionem hujus versus Ge. Fabricius in Donato invennerit, non assequi licet.—843. *bello* Gud. a m. pr.—844. *parvoque nepotem* Goth. tert., ridiculo stupore.

et temerata Minervæ. Minus bene per *Æaciden* Theſſaliam, tamquam Græciæ, jam per Argos et Mycenæ designatæ, partem tertiam, intelligas, cujus fortuna cum Macedoniæ calamitate fuit facta conjuncta; etsi in ea erat *Phthia*, Achillis patria, qua cum Mycenis et Argis junctim memorata Græciam declarari jam lib. I, 284. 285 vidimus in simili loco: *Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenæ Servitio premet ac victis dominabitur Argis.* Sufficit per solitas vaticiniû ambages vsf. 839—841 hoc unum declarari: Ille alter, Paulus Æmilius, Græciæ opes jam ante priorem illum, Mummium, franget. In eo, quod post *Eruet Argos, Mycenæ*, adjectum est, *Ipsam Æaciden*, hærendum non est: fit enim communi usu, uno verbo accomodato ad plura subjecta: pro, profertur, vincet *Æaciden*.

842 — 845. Notissimi in rebus Romanis viri. *Cato* est major, M. Porcius, qui et ab aliis inter magnos viros memo-

ratus est: Uticensis non bene inter *Coffum* et *Gracchos* locum haberet; etsi in Augusti gratiam hunc omiſſe videri non debet. v. Horat. I Carm. 12, 35 et inf. VIII, 670. De A. Cornelio *Coſſo* spoliis opimis claro vid. Liv. IV, 19. 20. *Gracchi genus*; respicit maxime Ti. Sempronium Gracchum, b. Punico II clarum. *Scipiadas*, int. Africanum majorem et minorem; nam adjectum: *clades Libyæ*, Carthaginis alter victor, alter everſor. *fulmen belli* de Scipionibus proprio aliquo modo dictum fuisse, ex locis apparet a Cerda aliisque laudatis. Prævit Lucret. III, 1047 *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror, Offa dedit terræ proinde ac famul' infimus esset.* Spencius bene comparat locum de Cæsare ap. Lucan. I, 157 sqq. Ad versus hunc referri debet Silius locus XIII, 499. Fulmini assimulavit bellatorem jam Homerus *Iliad.* v, 242. *parvo potentem F.* in parva re domestica divitem; uti *contentus parvo ali-*
quis

Fabricium, vel te fulco, Serrane, ferentem? 845
 Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
 Unus qui nobis cunctando restituis rem.
 Excudent alii spirantia mollius æra,
 Credo equidem, vivos ducent de marmore voltus;
 Orabunt caussas melius, cælique meatus 850
 Describent radio, et surgentia fidera dicent:

845. *et te Zulich. nec te Schol. Perf. fulcos emendabat Turnebus, sed fulco plus poëticæ rationis habet pro, fulcis. Serane Mentel. Franc. Witt. Sed numi et marmora Sarannus vel Serranus. vid. Heinf. et Perizon. Animadv. p. 24.*—846. *Quo gressum r. Rom. capitis Vratifl. es abest a Franc.*—847. *duplex Codd. familia: restituis Medic. cum al. restitues Rom. cum cæteris; non video cur hoc præferam. Poëtam decet futura ut præsentia ante oculos ponere. restituet Leid. et ed. Ven.*—848. *molibus Witt.*—849. *cedo emendavit Markland. ad Stat. p. 5 sine idonea caussa. cf. Burm. et vivos aliquot apud Burm., haud dubie mollius. vivos alicent Menag. pr., librarii stupore.*—850. *Orabant Gud. Solisque f. Pboëbique meatus em. Jo. Schrader., sed cæli m. sunt fiderum meatus.*—851. *Describunt fec. Moret. radios Goth. tert. lumina Menag. pr. ducent Parth. cum Goth. tert., perpetuo lapsu.*

quis dicitur. De C. Atilio Serrano v. Plin. XVIII, 3, f. 4. Perizon. Animadv. Hist. c. 1.

846. 847. *fessum*, me longa oratione, cum de Fabiis tot dicenda restent. De Fabio Maximo Cunctatore versus debetur Ennio.

848—854. Locus haud dubie e nobilissimis, quo Romanorum ingenia et laudes cum Græcis, nam ad hos potissimum respicere videri debet, comparantur. Græci præstabant artium elegantia; ex iis poëta æris fundendi marmorisque sculpendi artem memorat; felix idem est in verborum dilectu: *æra spirantia* statuæ, quæ vivos viros reddere viden-

tur; et *mollius*, nam proprium in signis hoc. v. Quinctil. XII, 10, 7. Scilicet partim ad veritatem naturæ, corpore et carne tamquam ad tactum molliter ære vel marmore reddita, partim extremitate formæ castæ et molliter circumducta et circumlita. Non male autem Urfinus præclarum Pindari de Rhodiis locum comparat Olymp. VII, 91—99. Græci porro præstabant eloquentia, et quidem forensi, *Orabunt caussas melius*, et philosophicis mathematicisque studiis; at enim, id quod poëtam decebat, ex iis unum genus posuit Maro, astrorum scientiam: *cæli meatus*, h. e. fiderum cursus, *describent*, definient in sphaera

Tu regere imperio populos, Romane, memento;
 Hæ tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
 Parcere subjectis, et debellare superbos. 854

Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit:
 Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis

853. *Hæc tres Burm. pacique* multi scripti et editi inde ab Aldd. cum Rom. et Medic. Sed bene Burm. prætulit *pacisque* ex codicum parte Pier. Heinsf. et suorum non contemnenda; nam est, *morem pacis imponere*, h. e. leges pacis ponere, ferre, ut lib. I, 264; verba tamen vir doctissimus minus bene interpretatur. *pacisque i. amorem* Zulich. *pacique i. curam* pr. Hamb. *mores* Dorvill.—855. *hoc* Ven. *his* alter Hamb.

sphæra cælesti, radio, virga, petitum a geometricis figuris, quæ in pulvere ducebantur. v. Ecl. III, 41. At Romanis proprias artes esse contendit, ut imperent terrarum orbi, et aut in fœderum æquas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicant, aut eos, qui arma fumant, debellant. Tantum verba subjiciunt, *pacis morem imponere*, h. e. legem, fœderum leges et conditiones; *parcere subjectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga socios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis utilitatem sibi ipsis promittere possent. Ad Augustum transfudit Horat. C. S. 51 *bellante prior, jacentem Lenis in hostem*. At viri docti in his versf. scientiam civilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem, expressam a poëta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tamquam propria, volunt; fa-

tis argute, si modo vere. Saltem sic *pacis imponere morem* erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace: fere ut Æn. I, 264 *populosque feroces Contundet moreisque viris et mœnia ponet*.

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de Marcello, Octaviæ f., ad quem ut deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II clarum induxit. Narrationem de loco hoc coram Octavia lecto vide in Vita Virgilii §. 47 et Serv. ad v. 862. Videri potest totus locus reliquo jam earmine absoluto insertus esse; nec tamen video, unde viri docti hoc tamquam exploratum fatis tradere possint.

856 — 860. *Spoliis opimis*, occiso Insubrium Gallorum duce Virdomaro. Liv. Epit. XX. v. Perizon. Animadv. c. VII. Eadem sunt v. 860 *tertia arma capta*, h. e. tertia spo-

Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
 Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
 Sistet, eques sternet Pœnos, Gallumque rebellem,
 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. 860
 Atque hic Æneas; una namque ire videbat

857. *viris* alter Hamb.—859. Alii distinguunt post *Sistet eques*: nil refert. *equis* Rom., quod male probat Pierius: est enim vulgare pro altero poëtico.—860. *Tristitia* Rom. *patris* fragm. Vatic. a m. pr. *suspendent* Franc. *rapta* malebat Markland. ad Stat. p. 277, ut jam Passeratius apud Guellium; sic Ge. III, 32. Sed nec minus alterum bene dictum.

lia opima post Romulum et Cossium, *suspendet Quirino*, h. e. Romulo. Atqui ex Romuli instituto Jovi Feretrio ferebantur spolia opima. vid. Liv. I, 10. Sed potuit senioris ævi religio Romulum Jovi adungere. Rem alio modo expedit Servius; *Possumus et, quod est melius, secundam legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit, prima opima spolia Jovi Feretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat; secunda Marti, quod Cossus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus.* Tota Burmanni nota ad h. l. Servii concidit, si Plutarchum evolveris in Marcello p. 302 C et locum Festi apud Perizon. l. c. pag. 255 sq., unde constat vulgarem eam Romanorum opinionem fuisse et interpretationem Legis Numæ, quæ de tribus diversis spoliolum generibus erat lata. *tumultu* potest proprie dictum videri, imminente bello Gallico in Italia. vid. Cic. Phil. VIII, 1. Serv. inf. ad VIII, 4. *eques* v. 859 ex poëtico sermone ad majorem dignitatem pro, bellator, dux. Occurrit et alibi.

861—867. Imitationem vide apud Silium XIII, 778 sqq., ubi de Homeri umbra. Comparari quoque potest recensensus similis apud Eurip. Phœniss. 120 seqq. 147 seq. Summa populi R. de M. Marcelli, Augusto ex sorore nepotis, virtutibus suscepra erat expectatio. v. Dio Cass. LIII, 30 et Vita Virgillii ad a. 731. Est idem, de quo Horatius: *Crescit occulto velut arbor ævo Fama Marcelli.* Elogia alia Intpp. notarunt ex Velleio II, 93 et Seneca Consol. ad Marciam c. 2. *frons læta parum*, omen mortis immaturæ. Volebant tamen viri docti frontem Marcelli tristem agnoscere in gemma artificis Epitynchani nomine per fraudem, quod suspicor, inscripta apud Urfin. Imagg. n. 87, ubi v. Jo. Fabri Comment., ad cujus similitudinem plures gemmas passim in idem nomen interpretati sunt: tres ap. Lippert. Dactyl. et Capita Augusti et Marcelli jugata et velata Ficonionius edidit (*Vestigi di Roma antica* ad pag. 145). Auctoritatem tamen idoneam ubique desidero.

Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
 Sed frons læta parum, et dejecto lumina voltu :
 Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
 Filius, ane aliquis magna de stirpe nepotum? 865
 Qui strepitus circa comitum! quantum instar in
 ipso est!

Sed Nox atra caput tristi circumvolat umbra.

Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:

862. *Egregiam formam* fragm. Vatic., felici lapsu. et deest binis Burm.
 —863. *frons* fragm. Vatic. a pr. m., d. *lumine vultus* sec. Moret. *lucine vultu* tert. Rottend. —865. *an ed. Junt.* —866. *Qui* Heinf. recepit tamquam elegantius ex Gud. a m. pr., nonnullisque aliis. In fragm. Vatic. *Quis strepidus.* est abest a Medic. Rom. et plerisque vetust.; itaque Heinf. expunxerat. —867. *Seu Goth. tert. volat tristi circa caput umbra* Bigot. —868. *abortis* et hic esse lectum e Pierio apparet.

desidero. Deprehendere quoque Marcellum sibi visi sunt viri docti in Achate Tiberiana et in numo Seguini, etiam a Spanhemio repetito de Ufu Numism. Tom. II, p. 316, in quo tamen caput juvenile nullo cum argumento ad Marcellum trahi dudum docuere viri docti, et nuper monuit V. C. Eckhel. Catal. Mus. Cæs. Vindob. P. II, p. 47. *quantum instar in ipso est:* verisimile fit, si id cogites, quod sententiæ vis postulare videtur, nove h. l. *instar* positum esse pro exemplo magnæ dignitatis, speciei angusta corporis. Nam, etsi non ignorem, quæ disputata sint a viris doctis, nuper repetita a Dorvillio ad Charit. p. 333, non tamen satis acquiescit legentis animus, si nihil aliud assumas quam: quanta similitudo ejus est sc. cum patre; imprimis cum præcesse-

rit: *Qui strepitus circa comitum!* quod sine dubio ad popularem favorem referendum; expectas nunc aliquid, quod dignitatem oris et majestatem corporis commendet. Vt. 867 *Sed nox* haud dubie pulcherrimi phantasmatis. Graviter dictum erat ab Homero Od. v, 351 ἄδελφοί, τί κακὸν τοῦδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμῶν εἰλύεται κεφαλὰί τε, πρόσωπά τε νέρδε τε γῆνα. At ornatius Nox (pro Morte) circumvolat caput. Nocti, Somno, Morti, alas tribui, nunc nota res est. cf. Guell. Cerda, et ad Tibull. II, 1, 89.

868—887. Quantopere omnia hæc ad affectum accommodata et dicta sint, monere necesse non est. Sed fatendum est, felicissime hæc a Voltario translata esse ad Burgundiæ Ducem in Henriade Cant. VII *Que. est ce jeune Prince, en qui*

O nate, ingentem luctum ne quære tuorum;
 Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra 870
 Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
 Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
 Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
 Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
 Funera, quum tumulum præterlabere recentem! 875
 Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
 In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
 Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
 Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
 Dexterâ! non illi se quisquam inpune tulisset

869. *O gnate Medic.* et al. *suorum* Oudart. pro Var. Lect.—870. *Ostendunt et sinunt* Schol. Statii, Theb. I, 586, prius etiam Gud. a m. pr. et Leid., et arridebat Heinio. *bunc natum* Goth. fec., sed perperam; nam ad virilem ætatem pervenerat, ut vel ex disputationibus virorum doctorum ad Propertium notum, *neque revocavit* Burm., Heinio fecundum potiores: *nec.*—871. *nobis unus c. Exc.* Burm.—872. *Superis* Rom. et Dorvill. a m. pr. *hæc abest* ab Oudart.—874. *vel quot T. videres* ed. Ven.—875. *Funera* post *gemitus* et *tumulum* improbat acutus judex Schrader. in Ms. et conj. *munera:* ut 885—887. Conf. Not. *præterlabere* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis Heinio.—877. *in tantam spem* ed. Ven. *in tanta spe* Witt. *in tantum spes* Rom.—880. *quisquam* se alii; et sic ante Heinio. lectum.

la majesté etc. *propria*, perpetua; ut jam alibi vidimus. cf. Cerda. 868 *ingressus*, infit. *Campus aget gemitus virorum*, noto more pro, in campo agetur, erit gemitus (ut ἀγροῦσαι pro ἔχουσαι, εἶναι) in funere Marcelli. Sed *funus* seorsum memoravit, et præclare ad Tiberim retulit: quanto cum apparatu funus factum videbis, cum ille tumulabitur! De publico hoc in Marcelli funere luctu v. Dio I.

c. et Serv. ad v. 862; funus autem in Campo Martio factum est ingenti cum apparatu v. ibid. *tumulum recentem*, Mausoleum Augusti in campo Martio ad ripam Tiberis, quod sexto suo Consulatu (U. C. 726) exstruxerat. Sueton. c. 100. cf. Strabo V, p. 236. 876. 877. pro vulgari: in tantam spem tollet eos; tantam de se spem faciet. Sed et Gr. ἀπικισιν ἐπαίγειν. 879. 880. egregia inversio, dum post illa, neminem Roma-

Roma-

Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
 Seu spumantis equi foderes calcaribus armos.
 Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
 Purpureos spargam flores, animamque nepotis 885
 His saltem adcumulem donis, et fungar inani
 Munere. Sic tota passim regione vagantur
 Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
 Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
 Incenditque animum famæ venientis amore: 890
 Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda,
 Laurentisque docet populos, urbemque Latini;

886. *Hic salt.* alii. Sed Heinf. e codd. *His* reposuit, aut potius revocavit; sic enim jam inde ab Aldo editum. *donis effungar* Mentel. pr. *inanis* Medic. et fragm. Vatic., uterque a m. pr.—887. *Munera* Menag. sec.—888. *Aëris* Rom. et Mentel. duo, alter etiam sine *in. Aëris* Regius. Vulgatam etiam ap. Schol. Lucani legi notat Burm. Malim virum doctum docuisse; quomodo *Aëris campi* accipiendi sint.—889. *Quem* Montalb.—890. *famæ melioris* Medic. et Colot., quod ex aliis locis translatum esse bene monet Heinf.—891. *Exin* multi hic, ut et alibi solent. *Bella exinde* Franc.

Romanorum cum ipso posse comparari, pergendum erat: non *jaçtabit se tantum ullo alio alumno Roma* nec pietate, nec fide, nec virtute. 881. 882. Comparari solet Odyss. 1, 49. 50, sed ornatior Virgilius. 883. *Si qua via ac ratione, facta rumpas*, factorum ordinem dissolvere, tam durum fatum effugere tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II clari, nomen ac gloriam es perventurus. Nomen autem ad finem demum memoratum, pleno jam erumpente animi affectu.

Illa 884—886. *Manibus date lilia* etc. molliora forte sunt, quam pro Anchisæ herois persona et temporibus; Virgiliani potius ævi habenda talis luctus testandi elegantia. Sunt tamen per se pulcherrima. 885. *animam accumulem donis* nota elegantia pro vulgari, dona in animam cumulem. *inani munere*, eo sensu, quo lib. XI, 51. 52.

887—893. *Aëris in campis*. Etsi aërem in Elysio spirare non dubito: cf. sup. Var. Lect. ad v. 704; cum tamen *aëris cam-*

pi

Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur

Cornea; qua veris facilis datur exitus Umbris: 895

Altera candenti perfecta nitens elephanto;

Sed falsa ad cœlum mittunt infomnia Manes.

His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam

Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:

893. *quocunque* ed. Ven. et Goth. pr.—894. *Somni* pro *Somni* dictum esse cum aliis contendit Burm., quasi non elegantius poeta Somnum substituat Somniis, ut toties alibi. *gemi* Goth. pr.—895. *Cornea* Rom. et Dorvill. *datus* alter Hamb. Totus versus Goth. tertio deerrat.—897. *Infolens* videtur Trappio voc. *Sed*, et conj. *Quæ*. Scilicet; altera meliore materia quidem et *candenti perfecta n. e.* Sed *falsa* etc.—898. *ibi* irrepfisse videtur in Burm. edit. Nam Heinf. prætulit *ubi* cum Medic. et al.

pi vix bene dicantur, spretis Grammaticorum argutiis puto græce dictum, pro locis caliginosis h. e. inferis. Sic *ἀνεγ, ἀνεγούσι* sæpe. *viro* pro, ei. *Laurentesque docet p.* nota inversam orationem, pro, quæ bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini urbem. Ad vaticinia igitur revocat poeta etiam ea, quæ ab Ænea in Italia gerenda sunt. cf. *Difquis.* II, f. 6.

894—902. Cum emittendus esset Æneas e locis inferis alia porta, quam qua ingressus erat; incidit Maro in duplices somni portas, quibus veteres Somnia prodire luserant. vid. *Excurs.* XV. *Fundus Odyss.* τ, 562 sqq. Somnia sedem habere in Orbi vestibulo, supra vidimus *v. 274. 282 sq. veris Umbris,*

pro Somniis; vi oppositi; scilicet somniorum genus est, quo mortuorum Umbræ somniantibus offerunt se, interdum ut Furiarum loco pœnas expetant, v. ad *Propert.* IV, 7, 87 et altera porta meliore quidem est materia. sc. eburna, sed ex ea non ipsæ Umbræ, sed earum phantasmata seu Larvæ, procedunt: Horatii *vana imago, quæ porta fugit eburna, somnium ducens:* III, 27, 41. *nitens*, ornat; *perfecta*, τετυγμένη, vel ut Hom. αἰ δ' ἐλέφαντι τετέχασται. *Manes*, h. e. inferi mittunt; ex inferis ad homines (namque id est, *ad cœlum*) procedunt hac altera porta Larvæ; hæc, vi oppositi, esse debent *falsa infomnia*; non somnia, quæ falsa rerum specie illudunt. Nec vero ad poetæ

Ille viam fecat ad navis, sociosque revifit; 900

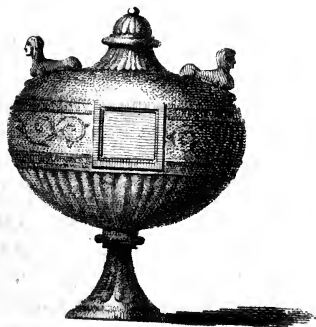
Tum fe ad Cajetæ recto fert limite portum.

Ancora de prora jacitur : ftant litore puppes.

901. *recto limite* Ven. Montalb. pro Var. Lect. Bigot. et Witt., h. e. *recta via*, quod cur Heinf. et Burm. non receperint miror, cum alibi minus gravi auctoritate vulgatam mutaverint. Lapsus librarii in promptu est, in vulgata, *litore*.

poëtæ confilium ullo modo referenda funt, quæ hic, mythici tantum ornatus cauffa, de fomniis f. umbris veris ac fal-
fis, adjecit. *viam fecat*, τέμα-
νειν ὁδόν, nota res ; quafi fulco

pedum ducto. *recto limite*, ut *recta via*, v. Var. Lect. Tandem Pomponius Sab. “*Sic fuit Homerus lib. XI (Odyff. λ) et Silius XIV.*”

EXCURSUS I.

Necyiae in poetarum carminibus frequentatae.

CONSENTIUNT in hoc, quos vidimus, omnes, rerum argumentis ornamentisque nullum facile alium Æneidis librum tantopere tenere legentis animum, quam hunc sextum. Quanto magis ille delectare debuit aut omnino veterum, qui ex poetarum lectione et puerili institutione his mythis innutriti erant, aut Romanorum animos, qui extrema libri parte annales quodammodo suæ gentis conditos, clarissimorumque virorum recensum factum, agnoscerent? Iidem porro loca circa Cumas frequentabant, et iisdem religionibus, quæ hic expositæ sunt, imbutos habebant animos. Sane quidem cum Homerus Necyomantiam suam in his ipsis locis Italiæ exponeret, quandoquidem illa tum Græciæ inter ignotas, saltem parum cognitatas, terras erat, major utique rerum narratarum novitas et insolentia, majorque ad Græcorum animos admiratione movendos vis esse debuit; habet etiam majorem auctoritatem narratio ex Ulyssis persona instituta: Virgilius tamen non minimum auxiliî et præsidii ad suavitatem et delectationem hac ipsa recordatione, amplificatione et exornatione veterum fabularum, ex Homero aliisque notarum, habuisse videri debet (Odyss. λ). Non enim uno loco seu superstitione illa seu fraus ludificata est hominum animos antiquioribus ætibus, ut Manium evocationem fieri posse crederent; quod etiamnum inter feros et barbaros populos passim hominibus persuasum esse narrant qui eos adierunt. Proclivis enim esse solet rudium hominum animus, ut animas post mortem superstites esse easque iterum in vitam redire opinetur, quia interdum mortuorum species sibi per somnum objectas viderat. Possunt etiam mentes fanaticorum aut morbo aut errore ita de statu dejici, ut videre et audire ea, quæ non sunt, sibi videantur; adeo ante subtiliorem doctrinam de animarum immortalitate dudum similis aliqua persuasio hominum indoctorum animos tenuit. Facile itaque existere potuit, qui inter alia divinationum genera etiam hoc uteretur, ut mortuos consuleret et ab iis responsa ferre videretur; contra, in hac, animæ nostræ natura quæ sit, ignorance, difficile esse debuit,

ista persuasione et fraude animum liberare. Obtinuit ea jam olim in Oriente, ut e sacris vatibus constat, tum in Græcia, Italia, aliis locis. Hinc poëtarum ingenia materiam et ornatum carminum inde petierunt. Nec Homeri modo mythica sollertia in his se exercuerat; sed, *Nekvias* condere, res videtur fuisse veteribus poëtis pluribus frequentata; uti plura etiam per Græciam fuere Necromantia, antiquiore certe ævo; nam talem superstitionem melior vitæ cultura statim tollere debuit. In Minyade et in *Nésois* res inferas Orcique terrores fuisse tractatos, testatur Pausanias X, 28, et inter Hesiodæa Thesei fuit cum Pirithoo ad inferos descensus, ibid. IX, 31, alius Herculis in Heracliiis: quo factum, ut hic ipse Herculis descensus variis modis narraretur: cf. Apollod. II, 5, 12 et Notas pag. 428 sqq. Platonis de inferis mythi, quos e teletis repetunt nonnulli, non aliunde forte petiit, quam ex poëtis antiquioribus. Nec improbabile est, a Tragicis Græcis Romanisque in fabulis, quæ de Hercule Theseoque agerent, passim de rebus inferis intextas fuisse narrationes, cum descensum ad inferos exponerent. Ita a veterum imitatore, Seneca, factum vides in Hercule furente. Plura ejus generis occurrere videntur in Theseo Euripidis, si compares Schol. Aristoph. ad Ran. 476 et al., qua ipsa in fabula Bacchi ad inferos descensus exhibetur. Rerum inferarum frequens quoque mentio in evocationibus umbrarum, uti Tirefiæ, et in Manium apparitionibus, ut in Euripidis Hecuba; unde latine conversum ab Ennio de Acheronte locum servavit Cicero Tusc. Qu. I, 16 in Ennii fragm. Column. p. 242 *Adsum atque advenio Acherunte vix via alta atque ardua, Per speluncas saxeis struētas aspereis pendentibus Maxumeis; ubi rigida constat crassa caligo inferum; Unde animæ excitantur obscura umbra, aperto ostio Alti Acheruntis, falso sanguine imagines mortuorum.* Quid? quod etiam pictura illa attigit: est descriptio tabulæ a Polygnoto factæ Delphis in Ieschæ pariete, in qua Necyia exhibita: Paus. X, 28, ubi verus Ulyssis ad inferos descensus fit. Alia Niciæ tabula ap. Plin. XXXV, 11 f. 28. Fertur tandem in teletis aliquando rerum inferarum adumbratio dramatica facta esse. Inter hæc observatione dignum illud, a quam parvis initiis commenta hæc et figmenta de conditione animarum post mortem profecta sint: condonanda utique illa cupiditati mentis humanæ, et mira aliqua jucunditate se commendantia, nec indigna, quibus immoretur ingenium erectius. Apud Homerum est *Tartarus* Titanum sedes et carcer; neque aliter apud Hesiodum res se habet, nisi quod Uranidæ in iisdem collocantur:

collocantur: cf. inf. Exc. VIII. Alius apud Homerum locus est *Elyfium*, heroibus destinatus; alius *Hades*, s. Orcus, h. e. omnino loca infera: in quibus promiscue habitant animæ cum piorum tum impiorum: cf. Not. ad v. 608 huj. libri. Exornavit Elyfium Hesiodus, inde Pindarus Ol. β, 123 sqq.: de quibus alio loco dictum (Opusc. T. I, p. 397 sqq. 400). At in Orco novis fabulis exornando inprimis hominum ingenia se exercuere, cum in carminibus, tum in picturis, ut paullo ante dictum est.

Non igitur rem novam et inauditam commentus videri debet poëta, cum descensum Æneæ ad inferos carmini intexeret. Enimvero ingenii sui divini felicitatem declaravit in hoc, quod, cum eo ævo viveret, quo Græciæ doctrina et sapientia fati jam vulgata erat, non in fabulis Homericæ ætatis acquievit, sed novum suæ Necyïæ ornatum, eumque eximium, paravit ex philosophiæ inprimis Platoniciæ placitis; ex quibus, etsi omnino inter magnorum poëtarum inventa etiam hoc est, ut vulgares et indoctas opiniones ad philosophicam aliquam doctrinam accommodent: hoc tamen inprimis consequutus est, ut non modo, Homeri exemplo, eos, qui jam ante Æneam obiissent, verum posteritatem quoque in Æneidem inferre, reique novitate tantorumque virorum nominibus, auctoritatem carmina et suavitatem comparare possit. Sequuti idem inventum sunt recentiores poëtæ epicæ; de quibus infra suo loco (Excurs. XIII) videbimus. Intellectu itaque facile est, varia et multa eruditione hunc librum esse refertum. Bene Servius ad v. 1 *Totus quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cujus ex Homero pars major sumta est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam Philosophorum Theologorum Ægyptiorum, adeo ut plerique de his singulis hujus libri integras scripserint πραγματείας.* Forte ex his nonnulla inter grammaticas quisquillas Servii sunt servata, etsi ex iis pleraque poëtæ sententiam et elegantiam offuscant potius, quam illustrant. Ad poëtæ artem et ingenium referendum mihi videtur et hoc, quod cum a vaticiniorum et prædictionum ambagibus maximum sibi epicæ narrationis, quæ animos rerum mirarum expectatione detineret, præsidium petiisset, nunc quoque primum Trojanorum ad Italiam accessum sacrorum et oraculorum religione quasi consecravit, reique adeo summæ miram dignitatem, et fati ad exitum jam spectantibus novam tamen ex novis Sibyllæ responsis expectati onem paravit.

EXCURSUS II.

*Locorum circa Avernum descriptio, seu topographia
agri Cumani.*

Libri hujus vix fatis magna esse potest suavitas, nisi locorum descriptionem oculis animoque subjectam habeas. Quam cum multi dederint, nuper tamen diligentius ea litteris cæloque expressa est a Paulo Ant. Paoli in *Puteolanis Antiqq.* et coloribus vivide reddita ab Ill. Equ. de Hamilton in *Campis Phlegræis* To. I, tab. XVII sqq. Add. *Storia della Regione abbruciata in Campagna felice del. Caval. Niccolò Carletti* Nap. 1787. 4. Nam illam chorographiam, quæ in Mazzella et hinc apud alios conspicitur, nonnulla parum accurate delineata habere usu facile deprehenditur. Procurrit inter Puteolos et Cumas angustus ager in promontorium Misenum definens. Puteolano s. Baiano sinui imminet lacus Avernus, adeoque Cumis ille a tergo situs. Facies lacus nunc quidem talis est, ut circumcirca colle leviter acclivi et, præter eam partem, qua ad mare (sinus Baiani) prospectus patet, fere perpetuo ambiente in orbem ille rotundetur. Stadiorum quinque ambitum jam olim Diodorus edidit lib. IV, c. 22. Altitudine est ad CCXXXVIII et CCLIII passus (secundum Mazzellam l. c. c. 15), aucta olim in immensum. vid. Diodor. l. c. add. Aristot. Mirab. Audit. pag. 727 E. ed. du Vall. Colles, qui ambiunt, silva olim inaccessa confiti erant ad convalles decurrente, cf. Mirab. audit. c. 108. et hi sunt *luci Averni* (VI, 118. 138. 201), in quibus aureæ frondis arbor (v. 138 sqq. 186). Silvam immensam, Ὀμβριμῆς ἄλσος οὐδαίας Κόρης, Lycophron 698 quoque memorat, et multo disertius Homerus: ἔνδ' ἀκτὴ τε λάχρεια καὶ ἄλσος Περσεφονείης, Μακροὶ τ' αἰγίεροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι. Cupressos altissimas etiamnum lacum Avernum cingentes tristissimam loco faciem adjicere narrari video a Flachato (*Observations sur le Commerce et sur les Arts* T. I, p. 111), etsi ab Italis nihil tale prodi memini. Ita tamen Petronius naturæ veritatem expressisse videri debet, qui saxa *ferali circumtumulata cupressu* narrat. Sacer autem lucus ille Hecate (v. 13) seu Proserpinæ, ut Homerus ait: Promiscue enim in rebus inferis Hecate, Proserpina, Diana, Luna nominari solet. Proserpinæ sacram paludem Avernam videas apud Diodor. IV, 22, et templi Hecatæ ruinas esse eas, quas vulgo Apollinis aiunt, ad Avernum lacum, non male conjectat Faolus fol. XXVIII. Sed silvæ istæ inclusum aëris lacum pestilentia infecerant; etsi ipsi an-

tro

tro exhalationem tribuit Virgilius (VI, 237—241) et imitator loci Petronius; quod et ipsum accedere potuit ad alterum, cum eandem naturam sulphurariæ aliæque in iis locis speluncæ habeant. Contagium tetri aëris fama olim in miraculum auxerat, ut aves adeo supervolitantes fœtore eneetas decidere affirmarent. vid. Strabo V, p. 244 B. Colles, quos diximus, variis perfossi specubus vias habuerunt subterraneas, caliginosas et tetras hospitibusque impervias, quarum binæ, sed et hæ fere obstructæ, supersunt, de quibus infra videbimus. Locus igitur apprime idoneus ad hominum animos religionum terroribus sollicitandos. Accedebant tamen ad hanc locorum naturam prisca opiniones de extremo occidente, adeoque de locorum inferorum aditu, quem aliquando in his locis constituerant Græci omnis terrarum occidentalium faciei prorsus ignari. Ad has opiniones mythos suos attemperavit Homerus; Virgili ævo locorum notitia fatis magna vigeat, quam ut iis inhærere liceret; adeoque de his disputandi locus hic non est.

Specus olim fuisse in his locis plures, modo diximus, etsi terræ motibus ipsaque ætate multi corruerunt, ut adiri nequeant. Habet etiam littus circa Misenum cautes passim excavatas, quas a Lycophrone vsf. 1278—1280 *Ζωσφείς τε κλιτύν* etc. innui puto. Admodum itaque probabile est, et opinioni fidem facit apud Strabonem lib. V, p. 244 D Ephorus, cujus magna hac in re auctoritas est, cum ipse Cumanus diligensque scriptor fuerit, prisca ætate eas cavernas hominibus pro domibus fuisse, donec ad meliorem vitæ cultum procederent, natamque hinc esse de Cimмериis fabulam Odyss. λ, 13 sqq.; etsi tenebris illis perpetuis silvæ quoque continuæ, quibus convalles montium obsitæ erant, majorem horrorem addere debuerunt.

Succedentibus temporibus locorum naturam superstitio suis usibus accommodavit, et necyomantion ibi institutum est, ut Manes evocati sciscitantibus fata prædicere crederentur, idque Homeri adhuc ætate auctoritatem habuit, qui Ulysses ea loca adiiisse narrat. Erant sacerdotes, qui sacra monstrarent, quibus Manes essent placandi (v. Strabo V, p. 244 C, ubi *εἰσέπλειον* parum accurate ex sua ætate dixisse videtur, ut Maximum Tyr. Diff. XIV aliosque omittam). Ex majorum vita servaverant sacerdotes morem, ut religioni ducerent solem videre, nec nisi noctu speluncis prodirent, ut Ephorus apud Strabonem l. c. D auctor est. *Κεβέθειον ἐπὶ χθονὶ μαντείων* in his locis jam Scymnus memoravit v. 248.

Tandem

Tandem Manium sedes et ipsi inferi, quibus evocandis sacra in his locis fiebant, hic esse vel crediti sunt vel a poetis narrati. Conf. Strabon. l. c. et Eustath. ad Odyss. x pr., qui eum exscripsit. Habebat autem locorum situs et natura multa, quæ ad fabulam hanc seu fidem accommodari possent, quæ unum in locum congesta videbis ap. Lycophr. 695 sqq. Silium XII, 120 sqq., sicut omnino verustiorum fabularum maxima pars ad insolita aliqua naturæ phænomena, ad motus inprimis hiatusque terræ, ignisque montium continuos, aliaque naturæ miracula spectant. Cogitandum porro, loca hæc antiquiore ævo a paucis Græcorum fuisse adita, rerumque adeo miracula navigantium sermonibus insigniter fuisse aucta. Quis ferat adhuc in Lycophrone l. c. ad Acherontem montis jugum memorari, unde omnes Italiæ fluvii prodeant? Fuit autem totus hic tractus ignibus subterraneis, passim erumpentibus, aliquando infestus: cujus rei vestigia sunt manifesta plurima: specus, colliculi, crateres, lacus, alia: v. Hamilton. in *Campis Phlegræis* cum aliis, qui de Vulcanis scripsere. Scatet totus ager inter Cumas et Baias bitumine, sulphure et calidis aquis (v. Strabo l. c. p. 245 C, quod bene Silius expressit vers. suis lib. X, 134 sqq.). Super Puteolos campus est sulphure abundans, collibus inclusus, quibus passim soli spiraculis fumus et calor prodit. Notum est nomen inter veteres *forum et olla Vulcani*, nunc *Solfataræ* seu Sulphuraria. Vide vel Mazzellam *Antichità di Pozzuolo* c. 7. Itaque mirum non est, modo Cyclopas modo Gigantas fulminibus percussos passim ad hæc loca referri, inprimisque campos Phlegræos, Gigantumque in iis pugnam. His ignis subterraneis vestigiis accensendus ipse lacus Avernus, olim Crater Vulcani (Hamilt. l. c. pl. XXIX). Non longe a Cumis *palus est Acherusia* (Plin. III, 6 *Acherusia palus Cumis vicina*), quam Silius X, 126—129 et XIII, 397 aditum ad inferos esse prodidit, aquas habens ferrugineas, in solo sterili populis passim confito. Omnino *loca feta palustribus ulvis, Littora Cumarum* pronuntiat Ovidius Met. XIV, 103. Phlegethontis et Cocyti notionem animis attulere calidi passim fontes. cf. Strabo l. c. p. 244 C, qui Stygis quoque aquam, ad quam oraculum conditum erat (*καὶ τὸ μαντιῶν ἐσταυρᾶ πε ἰδρυται*), ibi fuisse ex Ephoro tradit. cf. Odyss. x, 513. 514. 515. Accedebat specus ab Averno per collem demissus, quem qui emensus erat, in vallem prodibat, in qua lacus erat, Acheron dictus*; ex hoc iter ducebat ad

Campus

* *Acherontem* alii eum esse volunt, qui nunc *Laco di Fusaro* est. Alii ad *Mare mortuum* nomen transferunt.

Campos Elyfos, amœnissimum locum, sepulcris passim constitum.

Tota loci facies nunc quidem quam maxime est mutata (cf. *Addison's Remarks* p. 167). Nam primum cum Agrippa portum Julium efficere vellet, ut Avernum Lucrino lacui jungeret, silvam excidere jussit. conf. Strab. V, p. 245 A. Tum MDXXXVIII motu terræ, medio fere inter Lucrinum et Avernum spatio, extitit *novus mons cineritius*, de quo v. Cappac. *Antich. di Pozzuolo* c. 20. Olim, ut ex Strabone cognoscitur lib. V, p. 244 A, ora maritima ita his lacubus erat intercepta, ut Misenum in peninsulæ formam esset redactum. Plures cavernæ oppletæ; aliæ ulterius ductæ, inter quas nobilissima a Cocceio. v. ibidem. cf. Hamilton. *Campi Phlegræi* T. II pl. 28. 29, idemque in *Philos. Transact.* Vol. LXI, 1, p. 15 sqq.

EXCURSUS III.

Eadem topographia ad mentem Maronis.

Videamus nunc locorum situm, qualis a poëta proditus et exhibitus est, in quo ab Interpp. passim multæ magnæque turbæ fiunt.

Infra Cumas, sub promontorium Misenum appellant Trojani. Eo enim ducunt omnia, ut non in Bajano, quod vulgo creditur, quodque alias narratum ex Aurelio Victor. O. G. A. c. 9 intelligitur, sed in Cumano littore Trojanorum classis stationem habuerit. Nec aliter Ovid. Met. XIV, 107 sq. tradit, ubi Virgilii vestigiis insistit. Procedit inde Æneas ad Apollinis templum et Sibyllæ antrum.

Templum in monte esse debuit (v. 9 ARCES, *quibus ALTUS Apollo præsidet*); nec longe a Cumis; itaque falsa est vulgaris opinio, dum ruinas templi Apollinis ad lacum Avernum ostendant hospitibus loci accolæ. Sed, si in monte Cumano fuit templum, iterum dubitari potest, an Cumarum colli impositum fuerit, et in ipsa urbe, quod Servius putavit. Silli quidem auctoritas parum me movet, lib. XII, 86, ubi Annibal Cumas oppugnans, adeoque urbe nondum receptus, dum perlustrat aditus, *fulgentia cernit Arcis templa jugo*; nam nihil impedit, quo minus templum in summo arcis vertice positum etiam extra mœnia conspici potuerit. At graviorem dubitationem facit, quod in urbe media lucus et secreta religio Sibyllæ, quæ contigua erat templo, vix esse potuit, et quod, si id ponas, cæterorum locorum, inprimisque speluncarum, situs non satis convenit.

nir. Itaque Paulus, Vir doctissimus, in *Puteol. Antiqq.* fol. XXIX templi locum in montium jugo ad Cumas quærendum arbitratus, ejus ruinas *arcum felicem*, quem vocant, esse contendit. Ita *lucus Triviae*, per quem via ad eum erat, in silvis, quarum reliquias ille locus habet, et speluncae in propinquo sunt. Ex iis tamen locis, in quibus de Apollinis Cumani templo agitur, in arce seu acropoli Cumarum illud fuisse manifestum fit. Scilicet cogitandum erat, Æneæ ætate urbem Cumarum nondum fuisse, nec extitisse tum nisi templum in monte; viam adeo per loca parum habitata et per lucum ad illud duxisse, et in latere montis horridos specus occurrisse.

Fuit autem hoc Apollinis templum ex antiquissimis, Dædali illud opus habitum (v. 14 sqq.) statuaque dei colossæa nobilitatum. Servius ad v. 9 h. libri: *Cælius* enim (L. Cælius Antipater, qui belli Punici II historiam scripsit) *de Cumano Apolline ait: Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV, cujus meminisse putatur Virgilius* (v. 9 *altus Apollo*; sed hoc a situ templi petiit. Altitudinem tamen non vulgarem habuisse templum necesse est, cum v. 12 *immania templa* appellantur). De eo Cic. de Div. I, 43 *quid? cum Cumis Apollo sudavit?* et Obsequens c. 114 *Cumis in arce Apollinis simulacrum sudavit* sub a. 662, ergo tum adhuc supererat. Alia de eo Apolline prodigia narrant Liv. XLIII, 15, Augustin. C. D. III, 11. Fuerat Apollinis religio celebrata jam in Cyme Æolidis; fuit in ea urbe Apollinis templum nobile, in quo Alexander dedicaverat lychnuchum: Plin. XXXIV, 3 f. 8.

In ascensu ad templum *lucus Triviae* fuit (v. 13), in quo ipso templum videtur fuisse conditum. Dum Æneas argumentum in foribus sculptum contemplatur, arcessita ab Achate Deiphobe, Phœbi Triviaeque sacerdos (v. 35), Teucros vocat *alta in templa*, v. 40. Hæc de Apollinis templo si accipias, totus rerum ordo turbatur; sed Sibyllæ antrum, *μαντεῖον*, intelligendum esse, manifestum fit; et subjicitur statim: *Excisum Euboicæ latus ingens rupis* (h. e. montis, cui templum impositum erat) *in antrum*. cf. v. 9. 10 et sup. III, 443. Abest autem palmis CCXX ab *Arcu felici*, quas Apollinis templi ruinas esse diximus, crypta, communi opinione pro Sibyllæ antro habita. v. Mazzella de Situ Puteol. et Cum. c. 29. In interiore antri parte adytum, in quo Deiphobe dei afflatum excipiebat.

Jam, si Strabonis locum ex Ephoro, lib. V, p. 244 C, conferas, non uno loco olim τὸ μαντεῖον fuisse intelligas. Erat primum non longe a Styge situm, et *διὰ τῶν δρυμμάτων—τὸς ξένος*

εις τὸ μαντεῖον δεχέσθαι narrat sacerdotes, πολὺ ὑπὸ γῆς ἰδρυμένον. Mox a rege aliquo interfectos sacerdotes, τὸ δὲ μαντεῖον ἔτι (Ephori tempore, qui Philippi Macedonis tempore vixit) συμμένειν μεθυσθὸς εἰς ἕτερον τόπον. Poëta noster itaque ad antiquius illud oraculum respicere putandus.

Edoctus a Sibylla Æneas, aureo ramo opus esse, si loca infera ingredi velit, silvam versus Avernum pererrat, inventoque ramo appörtatoque ad Sibyllam, illa duce ad speluncam accedit, diversam a priorè illa; etenim circa Avernum aditus ad eam v. 238. In hujus speluncæ aditu sacrum faciunt v. 242 sqq., a media nocte iter per eam ad inferos instituunt, 255. 262. Postrema hæc ad unam eandemque speluncam spectare videntur, quæ est *Baiana*, quam nunc appellant, quoniam versus Baias spectat. Nec probo Paolum, qui descensum quidem per hanc, sacra autem ad tertiam speluncam, *Cumanam*, facta esse (v. 237) contendit. Bajana illa superiore adhuc sæculo multo profundius et latius iter præbuisse videtur, si Mazzella (l. c. c. 15) et Mormile (*Antich. di Pozzuolo* c. 17) vera narrant.

EXCURSUS IV.

De Æneæ accessu ad Italiam.

Æneas ex Sicilia per Tyrrenum mare profectus, primo ad Italiam appulsu portum Palinurum subiit, qui a quodam Æneæ gubernatore ibi defuncto nomen accepisse fertur. Hæc Dionysius ex communi scriptorum narratione tradit lib. I, 53. Virgilius nec hanc famæ veteris fidem prætermisit; ne tamen frequentiore appulsus commemoratione molestus esset lectori, alterum ad Cumas accessum attingit, Palinurum vero navi excussum ad littus Lucaniæ enataste, sed a barbaris occisum piaculo finitimos obligasse narrat. Mox vero Lucanis pestilentia laborantibus (verba Servii sunt ad VI, 378) respondit oraculum, Manes Palinuri esse placandos: ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphium ei dederunt. Vide ipsum poëtam v. 378—381, qui etiam oraculi fidem de Palinuri accessu ad Italiam olim editi in fabulam adsumsit. Veliam (Ἐλίαν) illo tempore nondum fuisse, bene observat Servius ad v. 359 portusque Velinos; nam condita ea fuit a Phocæensibus sub Cyro profugis, ut ex Strabone lib. VI pr. fati constat; nec tamen prolepsis talis tam insolens erat, ut viri docti post grammaticos apud Gellium l. c. X, 16 in defendendo

do vel accusando poëta tantum operæ ponere deberent. Operosus quoque in refellendo Ouwens V. C. Noct. Hag. lib. I, c. 2. Sufficit tenere, ipsam necessitatem has prolep- ses tueri, quoties narratio versatur in iis temporibus, in quibus nulla locorum appellatio est, aut ubi molestus foret poëta, obsoleta et a carminis suavitate aliena ac barbara nomina excitando. Quis dubitet, hanc defensionem esse satis iustam! Verum ne *Lucani* quidem, quod Servius ait, illo tempore in his locis fuisse videntur. Fuerunt enim Lucani a Samnitibus, qui Sabinorum progenies erant, oriundi, neque in hæc loca venerunt, nisi postquam Græcorum coloniæ Italiam inferiorem occupare cœperant, id quod post Trojana demum tempora contigit; temporibus vero Trojanis *Cbonas* et *Ænotros*, h. e. Pelasgos, e Græcia cum Ausonibus priscis Italiæ colonis permixtos coluisse, ex iis manifestum est, quæ Strabo lib. VI pr. exponit. Circa has enim partes a Lao inde fl. primo accessu Ænotros habitasse, hancque primam Italiam fuisse appellatam, alio loco vidimus. (Excurf. XXI ad lib. I. Excurf. IV ad lib. VII.)

Pergit Dionysius l. c. in vulgari, quam proponere volebat, narratione: *Trojanos, a Palinuro provectos, ad insulam appulisse, cui a quadam Æneæ consobrina, quæ ibi obierat, Leucasiæ, seu, ut fere scribi solet, Leucosiæ nomen impossum sit.* Communior ratio ab una Sirenum, Leucosia, nomen repetit. Sed famam navigationis Trojanorum in mari Tyrrheno sequi maluerunt alii. Itaque etiam fuere, qui Trojanos ad Sardiniam adhæsisse traderent. vid. Pausan. X, 17.

Hinc evecti Trojani (Dionys. ib.) in pulchrum ac profundum portum in Opicis (qui Ausonum in his locis populus erat) delati sunt; extincoque ibi Miseno, nobili quodam viro, portum ab eo Misenum denominarunt.

De *Miseno* fabulam Virgilius magna cum arte intexit carmini suo; sed ornatam et variatam, lib. VI, 149 sqq—235. Discessit ab aliorum, inter quos Cæsar fuit Pontificalium primo ap. Victor. O. G. R. 9, fide etiam in hoc, quod non in sinu Baiano sed ultra Misenum versus Cumas classem appulsam esse voluit. Governatorem fuisse Æneæ Misenum tradidisse videntur nonnulli apud Victorem, falsa remi tumulo infixi interpretatione, qui tamen nautæ tantum significationem haberet. Monumentum autem vetus tumuli, infixio remo

cum tuba, ad istud promontorium esse debuit; etsi video hoc quoque a nonnullis tradi, ipsum promontorium navigantibus in alto speciem sepulcri præbere.

Cum Æneas ad loca hæc semel adductus esset a poëta, ingenii ad convertendas in rem suam veterum poëtarum fabulas præclari, *Necyæ Homericæ* in his ipsis locis tractatæ memor, ut narrationem tamen variaret, non Manium evocationem sed ad eos descensum Æneæ comminisci maluit; *Homericæ* tamen *exemplo* prælucente quodam modo etiam in his *Odyss. ω.* Atque hic commode in *Platonicam doctrinam* incidit; de quo alio Excurfu expositum est.

Quod autem ad *Sibyllam* spectat, hanc poëta ex antiquioribus, quæ tum vigeant, fabulis petiit, non primus excogitavit. En locum ex Victore de O. G. R. c. 10 *Addunt præterea quidam Æneam in litore (Baiano) Euxini cujusdam comitis matrem ultimo ætatis affectam, circa stagnum, quod est inter Misenum Avernunqque, extulisse, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinius sinus dicitur* (nomen hoc a quopiam alio memorari nondum vidi; forte ab aliquo auctore proditum, qui Cimmericos, quorum sedem in his locis traditam viderat, a Bosporo et mari Euxino huc vocaverat): *cumque comperisset, ibidem Sibyllam mortalibus futura præcinere in oppido, quod vocatur Cimbarionis (Cumarum non male emendat Arnzenius; an latet Cimmericion? Ita apud Tibull. IV, 1, 64 multi: Cimmericion etiam obscuras accessit ad arces) venisse eo sciscitatum de statu fortunarum suarum: auditisque fatis, vetitum, ne is cognitam* (ultimas duas voces, *is cognitam*, aut ex *incognitam* natas, aut aliunde irrepsisse puto, cum *cognitione conjunctam* interpretatus esset aliquis *cognitam*) *in Italia sepeliret Prochyta, cognitione sibi conjunctam, quam incolumem reliquerat; et, postquam ad classem rediit, reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse, quæ nunc quoque eodem est nomine; ut scribunt Vulcatius et Acilius Piso.* Sed episodium hoc de Sibylla, ut reliqua, ex prisca fabulis sumtum esse, multo magis declarat narratio ap. Dionys. I, 55 de Sibylla Erythris ab Ænea conversa, et Sibyllæ vaticinium ad Æneam a Troja solventem ap. Tibull. II, 5, 19. cf. *Disquis. II, f. VII.*

Quod modo de Prochyta contra Misenum insula ex Victore memoravimus, etiam a Dionysio Halic. I, 53 in medium prolatum est. *A Miseno, inquit, ulterius navigantes ad insulam Prochyta et ad promontorium* (recte enim emendata sunt

Græca

Græca a Casaubono) Caietam appulerunt iisque locis simili modo ac superioribus nomina imposuerunt, quod mulierum defunctorum servari per ea vellent memoriam. Harum vero alteram Æneæ cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem. Et Prochyta[m] de cognata Æneæ nomen accepisse etiam Nævius in primo belli Punic[i] dixerat. Serv. ad IX, 715. A Plinio Prochyta[m] non ab Æneæ nutrice, sed quia profusa ab Ænaria erat, dictam lib. III, 13 recte moneri putamus. Adde Strab. I, p. 60 A. et alia loca ap. Cluver. Ital. ant. IV, 4, sed hic tantum de fama quærimus, quæ de Æneæ erroribus in his locis fuerit; materia tam copiosa, ut etiam omittere nonnulla poëtæ necesse fuerit, uti hoc de Prochyta; nam alterum de Caieta sub f. lib. VI et pr. VII meminit. De qua quæ varie a veteribus tradita erant, diligenter congesta video a Cluver. III, 10, pag. 1065.

EXCURSUS V.

Deiphobe Sibylla et sacerdos.

VI, 35. 36 Phæbi Triviaque sacerdos Deiphobe Glauci. Sibyllam ab hac sacerdotē diversam esse habendam, monent Holdsworthus et Spencius; nam usque ad v. 55 de Deiphobe sacerdotē agi; tum Sibyllam, esse enim hanc Phæbi vatem v. 77, vaticinari v. 82—155, hinc iterum succedere sacerdotem v. 244, eamque excipi a Sibylla a v. 258 sqq. ad f. Ad tam incommodam rationem deducti esse videntur viri docti inter alia maxime v. 258 *adventante dea*, quod de Sibylla acceperant. Quod si nonnulla fatis commode in ipsam virorum doctorum sententiam accipi possunt, tamen alia in multo duriorem, quam vulgaris est, rationem desectuntur, ut vix ita videatur poëta obscuritatis reprehensione liberari posse. Nam v. 45 sqq. fatis manifestum fit, ipsam sacerdotem a deo affari et agitari: cum VIRGO, P.—CUI taha fanti Ante fores subito non vultus non color unus. Continuat[ur] de ea narratio; necesseque adeo est v. 77 nullam aliam intelligi posse quam illam ipsam a deo furore percitam Deiphoben. Quis itaque dubitet ejus esse vaticinium v. 83 sqq., neque aliam et diversam ab ipsa Sibyllam Cumam esse v. 98! Nec in sqq. quicquam occurrit, quod nostris rationibus advesetur v. 102 sqq. 115 sqq. 125. Editur a sacerdotē Sibylla responsum ut Delphis a Pythia furore correpta, postquam adytum ingressa

est. Etiam apud Ovidium Met. XIV, 104. 106 sqq., qui locum hunc Virgilii expressit, ad unam feminam omnia referuntur. Quod autem inter Sibyllas ex Varronis recensu apud Lactant. Inst. Div. I, 6 Deiphobes nomen non legitur, nolim adversus poetam urgere, qui alios auctores, quam quos Varro legerat, habere potuit, quos sequeretur; ut sæpe factum vidimus in aliis, ut reconditam aliquam exprimeret doctrinam Maro. Summa quoque omnino in nominibus Sibyllarum recitandis inter veteres est diversitas, ut ex iis ipsis, quæ ab Holdswortho congesta sunt, satis apparet; et in Sibylla Cumana parum sibi veterum historiarum fides constat. Videtur illa Cumis potius Æolidis fuisse oriunda, unde etiam Erythræa est appellata. cf. Aristot. de admir. §. 90. De hoc v. ad Tibull. II, 5, 19 not., ubi Æneæ, ante quam a littore Trojano solveret, Sibylla vaticinatur. Quod si cum iis, qui in coloniam exierant, ad Italiam accessit, tamen vel sic multo utique serior illa Trojanis est temporibus; ut recte Livius I, 7 dixerit *fatiloquam Carmentam ante Sibyllæ in Italiam adventum*. Itaque Erythræa seriorem Cumanam fecere alii, Demo vero nomine dictam ap. Paus. X, 12, p. 828. Poëtæ tamen omnia hæc, temporibus adeo remota, in unum cogere licuit; ut etiam, relicta omnino defunctorum evocatione, ad Delphici oraculi exemplum Sibyllam templi sacerdotem et vatem constitueret. Quid? quod præterea tertia aliqua muneris parte eam impertiit, dum luco circa Avernum, quem Triviæ dixerat, tum ipsi Averno et aditu ad loca infera eam præfecit, ita ut pro duce descensus ad ea loca esse posset Æneæ v. 109. 117. 118 et 564 *sed, me quum lucis Hecate præfecit Avernis, Ipsa deum pœnas docuit perque omnia duxit*. Constans saltem erat in Italia vetere narratio de Sibylla Cumana, et *θάλαμος κατάγειος* ejus Cumis monstrabatur, h. e. antrum, quod pro domo fuerat, ap. Auct. de mirab. Audit. l. c., ubi et nomen ejus editum ab aliis Melachræna f. *μελάγχλαινα*. Hydriam, s. urnam, in qua ejus ossa condita essent, servatam Cumis in Apollinis templo, memorat l. c. Pausanias.

EXCURSUS VI.

Ramus aureus.

VI, 136 sqq. Rami hujus aurei causas varias, mysticas quoque, veteres et recentiores excogitarunt. v. Servianam notam ad h. l. Metallum mutandi rationes hic quæsiere nonnulli, Borrichius

ehius et alii, inter quos Wedelius a Burmanno laudatur. *Χρυσὸς ἄδάμας*, qui in Timæo Platonis (pag. 1066 B. ed. Frf.) memoratur, poëtæ ad talem rei imaginem nihil prodesse potuit: ex aqua condensata metalla et primo loco aurum, tum adamantem, porro æs, tum cætera genera enasci narrat philosophus. A Dianæ Aricinæ sacris res repetitur apud Servium, ante cujus templum fuisse arbor narratur, unde si fugitivus potuisset ramum decerpere, sacerdoti cum homine pugnare necesse esset. Ritus pugnae notissimus, vel ex Ovidii Fast. III, 263 sqq. At de arbore solum Servium tradere memini. Nec tamen id quicquam commune cum Avernalibus locis et ramo aureo Proserpinæ habere videtur. Latere aliquid occultæ religionis ex initiis Eleusiniis, si cum Warburtono conjectare velis, saltem ad sacrum ramum, quem mysta præfert, aut ad ramum lustralem, non ad myrteam coronam referri res debet; nam, ubi ad Proserpinæ domum accessit, *Æneas corpus recenti Spargit aqua ramumque adverso in limine figit* v. 635. 636, ut suspicari liceat, ad lustrationem in sacris deorum inferorum et Manium faciendam eum respexisse. Enimvero, ramo eodem aureo aquam sparsam et lustrationem factam, poëta non narrat; narrat tantum hoc: *ramum in limine figi, et eum Proserpinæ munus ferri ex arbore ipsi sacra*: v. 137. 142. 408. Qui poma aurea in Junonis nuptiis cum Jove memorata (v. Not. ad Apollod. p. 410) meminerit, intercedere in his seu cognationem seu similitudinem aliquam intelliget, ut Proserpinæ, tamquam Junoni inferæ, pro dono ramus aureus feratur, ut Junoni malum aureum. In Heracliis hoc ipsum malum forte eduxerat arborem Hesperidum, unde poma aurea decerpenda et ad Eurytheum, Junonis jussu, ab Hercule erant afferenda. Altera ex parte in Proserpinæ fabulis est comestio mali Punici, qua illa commisit, ut in Plutonis contubernio sibi mandandum esset: v. c. Ovid. Met. V, 535 sqq. Hymn. in Cer. 371. Cæterum, nisi poëta noster ipse doni Proserpinæ ferendi mentionem expressam fecisset, alia esset eaque expeditior ratio, si *ramum iκετείας* follenne insigne ad animum revoces (vide v. c. inf. XI, 101), ut adeo *aureum ramum* præferens Æneas ad Proserpinam supplex accedat; aut, si Mercurii caduceum, *virgam auream*, memineris, qua alii poëtæ ad inferos animas deduci narrant, v. c. Od. ω, 3 ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶ Καλῆν, χρυσείην; cum Mercurium adhibere hujus descensus duces non posset, auream virgam Æneæ assignare maluit. Ita facile intelligas, quomodo poëta ad hanc rei φαντασίαν devenerit. Ut *aureum ramum* in silvis inven-

tum esse proderet, facile in mentem venire potuit ex Apolloniæ Rhodii lectione de vellere aureo in silva mediâ lib. IV, 122 sqq.; nam et is facer Hecates lucus erat, Deorum autem omnia sunt aurea, etiam in Delo χρύσειον-γενέθλιον ἔρνος ἐλαίης. Callim. in Del. 262. Ex vetustiore tamen seu Heracleæ seu Theseidis carmine ramum aureum petatum esse ex illo versu suspicor: 409, quo Charon miratur: *donum fatalis virgæ longo post tempore visum*. Igitur jam Hercules seu Theseus ramum aureum prætuleraut manibus, cum ad Inferos descenderent. Cæterum hoc invento bene usus est Claudianus ad arborem auream in inferis locis florescentem, quæ inter alia inferorum bona Proserpinæ a Plutone ostenditur de R. Prof. II, 290. Exornavit hoc arboris aureæ, quæ Proserpinæ sacra est, phantasma Spencerus *Fairy Queen* B. II Cant. VII. LIII sqq.

EXCURSUS VII,

De Miseno.

VI, 162 sqq. De Miseno narrationem intexuit propter fabulæ apud Italos auctoritatem. v., Excurs. IV ad h. lib., et habuit etiam Elpenoris exemplum, quod sequeretur, apud Hom. Odyss. λ, 51 sqq. Quod cum tubicinem nobilem fuisse tradit, cf. III, 239, in hoc Homeri sui auctoritatem deserit; cum Trojanis temporibus nec tubam nec lituum inventum fuisse satis constat. Maluit itaque et hic tragicos sequi, v. c. Æschylum Eumen. v. 570, Sophocl. Aj. 17 et al. Mox v. 172 Tritonem cantu provocat. Hoc elegantissimo poetæ ingenio deberi videtur, adumbratum ex similibus narrationibus apud veteres poetâs, inprimis Homerum; cum in vulgari quoque priscorum hominum sermone, ut quisque in arte sua excelleret, ita modo artem a diis accepisse, modo ea arte cum diis contendere diceretur. Sic Thamyris cum Musis Iliad. β, 595 sqq., sic Pierides cum Musis, Marsyas cum Apolline, Eurytus arcu cum eodem Odyss. θ, 224 sqq., certarunt. Passim hoc monitum ad Apollodorum,

EXCURSUS VIII.

Chorographia locorum inferorum ex poetæ mente.

Non injucundum esse potest, uno loco propositam habere animæ totam locorum inferorum descriptionem, qualis illa a Virgilio hoc libro est exposita. Quæ alii seu imitando seu nova fingendo
variarint,

variarint, ut Seneca Herc. fur. 658 fqq., nunc non curamus. Tentavit jam idem Spencius et Jortinus Diff. VI, p. 258 præter alios Intpp. Nonnulla iterum tractavit Wernsdorf. V. C. Poëta min. To. II Excurs. XVIII. Res cum per se non inutilis esse potest ad poëtæ interpretationem, tum vero etiam iis grata esse debet, qui Dantis Infernum, partim ex Marone, quo is duce utitur, expressum tum etiam aliorum poëtarum loca comparare volunt. Ita Silius XIII, 526 fqq. totam inferorum descriptionem variavit, decem portis, et septis, puto, in iis constitutis; ut Platonis circuli ante oculos fuisse videantur; unde etiam Servius ad v. 426 suos novem circulos duxisse videtur, etsi alieno a Virgilio mente commento. Certe novem Dantis anfractus ad Platonis Virgiliique ductum junctim adumbrati sunt. Nam Silium ab eo lectum esse dubito.

Via quidem prima per speluncam, mox immensas per silvas, caliginoso cælo, ducebat ad annem.

In primo Orci aditu (πρωάσεις dixeris, poëtæ vestibulum est), citraque Acherontem, *Luctus, Curæ, Morbi, Senectus, Metus, Fames, Egestas, Letum, Labor, Sopor, mala Gaudia, Bellum, Eumenides, Discordiæ* sedem habere dicuntur v. 273—281 elegante mytho; quis enim non intelligat esse hæc mala, quibus Mors accessitur, quæque illam vel antecedunt vel comitantur!

In medio *Somnia* in ulmo nidulantia, ad Homeri ductum, v. Not. ad 282—284. Porro hinc inde hæc loca tenent *Centauri, Scyllæ, Briareus, Hydra, Chimæra, Gorgones, Harpyiæ, Geryon*, v. 282—289, ubi v. Not. ad 285. Omnino hoc proclive fuit, poëtarum seu sapientum animos in hoc phantasma incurrere, ut in aditu ad Umbrarum loca phantasmata ista et monstra collocarent.

Perventum est ad *annem*: quem 384 *Stygem*, 295 *Acherontem* vocat. De hoc mox sigillatim dispiciemus, Excurs. IX. Petium est phantasma hoc a regnis ac provinciis, quarum fines per magna flumina reguntur. Ex priscorum poëtarum opinione Oceanus terrarum orbem more amnis ambiens in occidentali parte, Solis occidentis, Noctis, Somni, ædes, tum Elysium, tandem aditum ad loca infera continebat (cf. Opusc. T. I, p. 397 fqq.): Flumine autem circa Orcum ducto, aditus non erat nisi navi trajiceres; ad hanc regendam inventus portitor. Prætermittimus de Charonte monere nondum ab Homero memorato, cf. sup. ad v. 417, et de infepulorum umbris ab amnis trajectu prohibitis, conf. ad v. 325.

Trans amnem, adverso littore Cerberi antrum est 415 sqq., quod prætergressus Æneas ad *prima loca* devenit; Inhabitans hæc loca *infantes* v. 426—429 et qui infantes aut mortem illatam accipere aut sibi ipsi intulere 430—439. Quid in his sequutus sit poëta, v. Not. ad v. 430.

Non procul hinc *Campi Lugentes*, seu lugentium sedes: quas tenent illi, *qui luctuosa morte interiire*: 430—476. Ex his inprimis memorantur *heroinæ et feminæ claræ veteris ævi*, interque eas etiam *misere amantes*. Vulgo quidem ab Intpp. *misere amantium* sedes esse traduntur *Lugentes Campi*. Enimvero sic magna difficultas oritur, quomodo Eriphyle et Canis inter misere amantes referri possint; Sed iniqui in poëtam videntur esse viri docti: v. Notam ad v. 440 sqq. Ita scilicet dispendenda est oratio v. 439 sqq. *Hic—Lugentes Campi—: Hic primum, quos durus amor etc.* Tum *his Phædiam Pyrrinque locis* etc.

Contigua illis et, si recte intelligo, in extrema Camporum, quos *Lugentes* tenent, parte sita est sedes *virorum bello clarorum* et inter pugnandum cæforum: *Arva ultima* v. 477—539. Ita excipiunt se loca eorum, qui morte haud matura interiire, infantum, heroinarum, heroum: Commune omnibus hoc, quod debitum vitæ tempus non exegerunt.

Itaque trina illa loca citeriora omnino eorum animas continent, qui immatura morte obierunt; et si poëta non satis subtiliter hæc tractavit, nec adjecit, sitne illi aliquando, expletis fatalibus annis, quos anteverterunt, ad Elysiūm perventuri; sed in hoc tantum laboravit, ut, quæ passim apud Græcos poëtas de locis inferis memorata videbat, in hæc loca conferret, inprimisque Homeri exemplo heroum heroinarumque clara nomina intexeret. Haftenus igitur Haden vidimus mythicum ac poëticum. Ad statum aliquem medium inter pœnas et præmia hæc redigere al-laborat Trappius cum aliis; nec tamen rem ad Virgilii quidem mentem expediunt.

Hinc duæ viæ (natæ forte ex *τετάρδους* Platonis in Gorgia pag. 357 A. Frf.), altera ad Plutonis regiam, eamque prætergressos ad Elysiūm, ducit, sinistra vero ad Tartarum, 540—543.

Dum ad Plutonis regiam procedunt, a sinistra *Tartarum* ostendat et describit Deiphobe, 548—627. In hunc transfudit omnia poëta, quæ veteres de Tartaro, in quem Titanes fuerant detrusi, fabulati erant; v. Hesiod. Theog. 720 sqq. cf. Iliad. S, 14 sqq.: porro nonnulla ex Platonica Tartari descriptione, in Phæd. p. 83, atque etiam ex sulphurariis circa Cumas, quas latius ornavit Petron. c. 67. v. 120. Fatendum tamen, multo inferiora esse hæc

hæc omnia terroribus Tartari, quem Miltonus descripsit lib. I et II, et Teutonum Miltonus, Messiadis conditor, lib. II, varietate autem rerum ac specie haud dubie Dantes admirabilis in Inferno suo, Cant. III sqq. In vestibulo Tartari Tisiphone sedet. v. ad 573—579. Subjecit hæc Miltoni ingenio præclarum phantasma de custodibus Orci, Peccato ac Morte, lib. II, 650 sqq.

Cæterum quod Tartarum suppliciorum locum prodidit poëta, hoc philosophis, imprimis Platoni, debuit. Nam apud Hesiodum et Homerum Tartarus est carcer Titanum et Centimanorum cum Cyclopibus, qui Uranidis accensentur. cf. Apollod. pr. At loca infera, Hades, Erebus, continent animas piorum et impiorum promiscue: ut ex Necyia Homeri constat: in qua iisdem locis heroës habentur et simul Orion, Tityus, Tantalus, Sisyphus, et cum iis Hercules. Multo magis mirum in modum miscuit ea, quæ in Orco collocaverat, Polygnotus in tabula Delphica ap. Pausan. X, 28 sq. Idem v. c. Eurynomum Genium apposuerat, qui mortuorum carnes ad ossa usque aroderet: ut adeo ex ejus opinione non umbræ sed carne vestitæ animæ ad inferos descenderent. Etiam Ocnus cum asino ille iisdem in locis pinxerat. Nunc diversa loca videmus esse Elysium et Tartarum. Etiam in scelerum recensu disertior est poëta, quam antiquiores: qua de re vid. Not. ad VI, 608. Omnino, quo magis expoliti philosophia fuere animi, eo melius dispescuere narrata de rebus inferis. Accommodari enim hæc solent ac debent populorum, ætatum et singulorum hominum ingeniis.

Jam ad Plutonis regiam perventum est. Sapienter hanc omnino prætermisit poëta, nec in illam sive ornatus sive narrationis quicquam consumpsit præter paucos versus v. 630 sq. Nam rem a consilio alienam tractasset et in summas angustias sese immisisset poëta, si Jovem inferum exhibere voluisset; nec majestatem dei quomodo satis tueretur, in promptu habuisset. Integrum itaque reliquit hoc argumentum Claudiano, Tasso, Miltono Messiadisque auctori. Intrat tamen Æneas vestibulum regię, lustrat se et ramum aureum in foribus figit v. 634—636, ubi cf. Not.

Præter regiam Plutonis via ad Elysium ducit, Apud Aristophanem Ran. 162. 163 de initiatis: Οὔτοι γὰρ ἐγγύτατα παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν Ἐπὶ ταῖσι τῷ Πλάτωνος οἰκοῦσιν Ἰνέροις. Sunt autem initiatorum sedes nullæ aliæ quam Elysium. Hoc itaque non longe a Plutonis regia abesse traditum forte in Eleusiniis, ut colligere licet ex scurrili Aristophanis insectatione initiatorum. Hesiodus Plutonis regiam in vicinia Tartari collocaverat. Nam

ant

ante Tartarum Atlas stat cælum sustentans; ibidem Diei et Noctis ædes, circa quam Noctis liberi habitant, Somnus et Mors. Ἐνθα, pergit, θεῶν χθονίᾳ πρόσθεν δόμοι ἠχήμεντες ἰφθίμῃ τ' Ἀΐδου καὶ ἑταιρῆς Περσεφόνης Ἐσᾶσιν. Theogon. 767 fqq.

De Elyfio fati dictum est ad ipsum poetam v. 637 fqq. In ejus convalle Lethe est, ad quam convocantur animæ novum corpus ingressuræ v. 675. 679 fqq.

Secundum ea, quæ poeta v. 739 fqq. de purgatione animarum narrat, locum aliquem in inferis requiras, quo illa purgatio instituat. Sed de hoc nihil commemoravit Maro.

Aditum ad inferos supra vidimus. Exitum per Somni portas monstrat Æneæ Sibylla sub f. lib., ubi de eo vide,

EXCURSUS IX.

De fluminibus inferorum.

VI, 296. 298 *Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas; Turbidus hic cæno vastaque voragine gurges Æstuat atque omnem Cocyto eructat arenam.* Mox in eadem re 323 *Cocytis stagna alta vides Stygiamque paludem.* Et unda Stygia 385. 391. Et sup. v. 107 *quando hic inferni janua regis Dicitur et tenebrosa palus Acheronte refluxo.* 132 *Tenent media omnia silvæ, Cocytusque sinu labens circumvenit atro. Quod si tantus amor, si tanta cupido est, Bis Stygios innare lacus.* Mire seu turbant seu variant in fluminibus inferis poetæ. Etsi non facile aliquis ad historicam veritatem hæc exigat, de Virgilio tamen videndum, temerene ille fluminum nomina posuerit; quod, si quis fiatuat, equidem feram; an certam rationem sequutus sit. Jam Cerdæ aliqua hanc in rem nota est non indocta, ad v. 295; sed in plerisque argutias captat.

Duo omnino duces hoc in loco habuit Virgilius, Homerum et Platonem. Alter Odyss. x, 513—515 *Phlegethontem cum Cocyto*, quorum hunc quidem *Stygis* facit *partem*, in *Acherontem* deferri narrat, et esse petram eo loco, quo duo fluvii committantur. Platoni autem in Phædone vetustiorum Theologorum exemplo (vid. Hesiod. Theog. 740 fqq. 807 fqq.) *Tartarus* vorago est, in quam omnia flumina aquarum confluunt et inde rursus effluunt. Sed tamen quatuor imprimis orbem terrarum circumfluunt, *Oceanus* unus in extrema parte; huic ex adverso *Acheron*, qui in paludem Acherusiam deferretur, interque duo illos interfluit *Pyriphlegethon*, qui paludem igneam emensus post multos flexus, ubi Acherusiam paludem et ipse ambiit, infra Tartarum demittitur; et alter,

alter, huic ex aduerso fluens, *Cocytus*, qui primum in Stygiam paludem ingressus, mox, ubi post multos flexus ad Acherusiam paludem pervenit, hanc et ipse ambit et in Tartarum se præcipitat. Ita *Acherusia palus*, quam Acheron facit, in medio est, in quam impii deferuntur, et sic porro. Commentum, a Socrate expositum, ab antiquioribus haud dubie acceptum erat; nam in initiis simile dogma seu mythus frequentatus esse debuit. Nempe quod eorum, qui initiati non essent, animæ ἐν βοεβόρω κείσθαι apud Platonem et alios (cf. Menag. ad Diog. Laert. VI, 39) dicuntur, ad hanc ipsam paludem, cui innatant animæ, erat referendum a Moshemio ad Cudworth. p. 1049. Ex Platonicis autem istis fluminum anfractibus natum videtur, ut loca infera, in regni et provinciæ formam redacta, fluviis ambita et inclusa esse vellent poetæ pluribus; etsi Homerus id non habet. In altero Socratico dialogo, Axiocho, qui Æschini tribui solet, sub f. Plutonis regnum adeunti primo loco objicitur fluvius *Acheron*, tum *Cocytus*, quibus trajectis ad Minoëm et Rhadamanthum via ducit.

Ad hoc itaque aut simile exemplum poetæ, etsi alias nomina ab eo temere poni non negem, hac tamen in narratione, in qua descriptionem locorum edit, primo loco videtur *Acherontem* ponere adeundum, vorticosum fluvium, qui ex imo fundo erutam æstu suo *arenam omnem Cocyto eructat*, ita ut in Cocytum egeratur illa, *Acheronte in Cocytum se exonerante*. Verba Virgiliti imitatur Silius XIII, 571. 572 *Tristior his Acheron sanie nigroque venens Æstuat et gelidam eructans cum murmure arenam Descendit*; sed in summa rei a Virgilio discedens. Alter igitur fluvius *Cocytus* est, qui et ipse ambit regna infera; unde sup. 132 de aditu ad infera loca: *tenent media* (inter illa et has superas oras) *omnia silvæ, Cocytusque sinu labens circumvenit atro*; tertia et interior *Styx* est, tarda et paludi similis; unde passim *palus, lacus*. vide VI, 134. 369, item 416; etsi omnes illi amnes, quatenus multos errores faciunt, et in orbem regna infera circumfluunt, etiam hæc stagna et lacus facere videri possunt. *Styx* autem *novies* h. e. sæpius flexus suos repetere dicitur VI, 438. 439. Georg. IV, 478—480, ubi *Cocytus* cum *Styge* memoratur.

Ternos hos fluviorum anfractus trajectu opus, antequam ad ulteriora pervenias; etsi, ubi de Charontis transvectione agitur, non facile poetæ de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius unum tantum fluvium nominant: plerumque *Stygem* aut *Acherontem*. Nec aliter ipse Maro VI, 107 et al. 374. 391. Sic et unus in Polygnoti tabula *Acheron* ap. Pausan. X, 28. *Vec-*
torum

torem autem Charontem, etsi post Homerum, facile commenta est antiquitas, cum semel hoc probasset, ut flumina trajicienda essent adeuntibus loca infera. Neque adeo ex Ægyptia religione et lacu Mœride illum adumbratum esse necesse est; quin potius Græculi seriores Ægyptiam priscam religionem in hanc partem interpretati esse videntur.

Cæterum in Acheronte ad loca circa Cumas respexisse poëta recte existimatur et spelunca Cumana duxisse fertur ad *paludem Acherusiam* sub Miseni promontorii extrema ora. Ejus paludis vulgo vestigia habere creditur *Lacus Coluccius*, sed probabilior est Paoli sententia, qui ad *Mare mortuum* refert *paludem Acherusiam* fol. 28. Alii poëtæ Virgilium auctorem in his inferorum annibus deseruerunt. Conf. v. c. Senecam Herc. fur. 680. 686. 709 sqq. Silium X, 116—121, qui Cocytum in Lucrino et Stygem in Averno quærit, viam autem ad inferos per Acherusiam paludem. De fluviis inferorum locus etiam præclarus est Miltoni lib. II, 574 sqq., dignus qui comparetur; at de etymologia nominum, quæ his annibus indita sunt, v. loc. Apollodori ap. Stobæum: in Fragmentis Apollod. p. 1047 sqq., ubi p. 1050 locus Sophoclis e Polyxena sic videtur constituendus, ut pro ὡ τὰς legatur Ἀκτὰς et altero versu λιπύσσα λίμνης ἡλδοι ἡχέσσης γόεσ Ἀχέροντος δέξυπλήγας ἄρσεινας χόας. p. 1051 ἀπὸ τῆ γοργῶς φοίνεσθαι leg. γοργὰ φ., et pag. 1053 l. 3 σερεμνώθη, et l. 5 καμόντων; ultima e Cod. Stobæi Escur. suppeditavit doctiss. Tychsen.

EXCURSUS X.

Descensus ad inferos an ex initiis Eleusiniis sit adumbratus.

Dum in loco hoc nobilissimo de descensu Æneæ ad inferos versamur, etsi, unde poëta materiam ejus ornatumque petierit, fatis declaratum esse videtur; tamen Warburtoni, Viri Summi, Glevi seu Glocestriæ Episcopi, sententia prætermittenda a nobis non est, quæ in Commentariis *de Mosis divina legatione* (Tom. I, lib. II, S. 4) olim exposita, præfixa quoque est Tom. III Virgiliti Wartoniani. Redit autem illa huc, nihil ut aliud hoc ad inferos descensu repræsentari a poëta contendat, quam *initia Æneæ et descriptionem pompæ* (Θιάς) *Eleusiniæ* eorum, qui initiarentur, oculis exhiberi solita,

litæ. Placere poterat doctrina hæc vel novitate sua, vel ingeniosa viri doctissimi exornatione, vel ipsa veri fiducia, cum qua ab eo exposita est. Neque id negari velim, nihil omnino narrationi Virgilianæ cum Eleusiniis initiis esse commune. Illud enim ex multis passim veterum locis, maxime ex Aristophanis Ranis, loco, quo Bacchi ad inferos descensus exhibitus est, Claudiano de R. Proserp. lib. I, 619, Pausania lib. X, p. 876, Luciano in Cataplo, Themistio apud Jo. Stobæum et al. satis constare videtur, iis, qui initiarentur, symbolica aliqua repræsentatione piorum impiorumque præmia ac pœnas post hanc vitam fuisse propositas, resque inferas, Tartarum cum Elysio, monstratas, eadem fere specie, qua in sexto Æneidis libro exhibentur. Etsi vero hoc manifestum est, cum tamen repræsentatio illa Eleusinia, ut ex iisdem locis intelligas, ad vulgares fabulas, philosophorum vetustiorum doctrina primum in Græciam illatas, attemperata fuerit; non minus demonstrari posse velis quoque hoc, Virgilium non aliunde suam inferorum locorum descriptionem petiisse, eumque Eleusinas ceremonias vulgare aut voluisse aut potuisse, cum nec ipsum iisdem sacris initiatum esse constet, nec, si hoc constaret, talis impietas in castissimum poëtam cadat, ut arcana, quod nefas erat, ad profanos efferre voluerit. Sed ne in ingeniosa hac Summi Viri hypothesi retexenda immorandum sit, otium fecit vir doctus, qui eam in singulari libello (*Critical Observations on the sixth Book of the Æneid*, Lond. 1770.), paullo acrius quam velis, perstrinxit. Hoc equidem inter cætera doctissimum Præsulem posuisse nolum, quandoquidem id alienissimum est ab Æneidis natura et consilio, poëtam, Platonis ac Ciceronis exemplo, rempublicam carmine epico condere, Æneamque legumlatoris perfecti exemplar proponere voluisse; quoque modo Homerus ethicum, ac Miltonus religiosum ediderint, ita a Virgilio civile seu politicum epos conditum esse. Nec minus leve et infirmum est, quod altero loco posuit, nullum legibus ferendis idoneum virum olim fuisse, quin arcanis sacris initiatus esset. Quotus enim quisque inter Minoës, Charondas, Zaleucos est, quem Eleusiniis initiis imbutum esse quisquam tradiderit? Quæ omnia cum sine auctore prodita sint, tum Eleusinia initia ab Æneæ temporibus et ætate aliquantum sunt remota, ad Avernum autem Necyomantium quidem aliquando inclaruisse narratum est, initia autem ulla in his locis fuisse,

fuisse, nec traditur, nec probabile fit. Perit tandem omnis epica vis et poetica suavitas, si res a poeta narrata ad allegoriam revocetur.

EXCURSUS XI.

De iudicibus apud inferos.

VI, 431—433 *Nec vero hæc sine sorte datæ, sine iudice, sedes.* *Quæstor Minos urnam movet: ille silentium Conciliumque vocat vitalque et crimina discit.* In iudicibus seu quæstoribus locorum inferorum poeta peculiarem rationem sequitur, quod non omnes in uno loco constituit, sed singulos in diversis partibus: in primo septo Minoëm v. 432, at Rhadamanthum in Tartaro v. 566. Mythus hic omnino aliter post Homerum tractari cœpit, aliter ab ipso Homero. Nam is Minoëm obiter inter cæteras ab inferis excitatas animas nominat; *δειμισέοντα* tamen *νεκύσσειν ἦλανον*, adeoque iudicem; eo scilicet, ut id agat apud inferos, quod in hac vita persequi erat solitus. At Rhadamanthus in Elysiis versatur, tamquam pius heros, *Odyss. δ, 564.* Apud Pindarum autem idem est *Κρόνη πάρεδρος* *Olymp. II, 137 sq.*, et quidem, ut ex loco apparet, assessor juris dicendi causa; scilicet heroico ævo ipsi reges jus dicebant. Itaque Homerus in locis inferis unum Plutonem exhibuit, cum Proserpina, ut Jovem et Junonem e superis æmuleretur. Pœnas infligunt regis iussu Erinnyes, v. c. *Iliad. ι, 565—567.* Fabula adeo de trinis iudicibus inferorum post Homerum, forte et post Pindarum inventa est; eo ævo adoptata, cum reges non amplius ipsi jus dicerent, sed darent iudices; aut cum in civitatibus Græciæ iudices selecti constituerentur. Si Minoëm et Rhadamanthum Creta esse oriundos reputes, a Cretensibus vel a poeta aliquo, qui Creticas fabulas sectatus erat, primum eos in Plutonis regno iudices constitutos esse suspicari licet. *Æacus* vero ultimus accessit, forte ab Homero aliquo poeta surrogatus, in Achillis honorem, cujus avus erat *Æacus*. In *Axiacho* duo tantum in Campo Veritatis sedent iudices, *Minos* et *Rhadamanthus*; at in *Gorgia* (p. 357 A. Frf.) tres: *Asianos* quidem iudicant *Minos* et *Rhadamanthus*, *Europæos* *Æacus*; et in *Apolog. Socr. sub f.* cum tribus illis *Triptolemus* et alii heroës, qui iuste vixerunt, iudicia inter animas exercent.

Post hos omnes nova ratione *Virgilius* iudicium hoc ex Romano

Romano more judiciorum ordinat. In causa capitali quæstionis judex sedet seu prætor, quæstor, cui ea quæstio sorte obtigit (nam de quæstione extra ordinem mandata hic non agitur), sive is, cui ille delegavit quæstionem. Adfident ei iudices selecti, qui, sortitione nominum ex decuriis a iudice quæstionis facta, causæ cuique contigerunt. Fit iudicium et de causâ cognoscitur. Audit Quæstor dicentes causam, interrogantur testes (*vitasque et crimina discit*; nam *docere, discere, nosse causas*, vocabula juris propria sunt); mittuntur iudices in consilium, feruntque sententiam.

Ad hunc itaque modum poëta faciem iudicii constituit. Videamus de singulis. *Nec vero hæc sine sorte datæ, sine iudice, sedes*, sed potius iudicum sortito datorum sententiis. Hinc *Quæstor Minos urnam movet*, sortitur iudices. Male hoc ad causarum sortitionem referunt Servius, Pompon. Sab. et alii. Poterat vel Senecæ imitatio errantes revocare Herc. fur. 731 *Non unus alta sede quæstor sedens* *Judicia trepidis sera* *fortitur reis*. *Aditur illo Gnoßius Minos foro, Rhadamanthus illo, Thetidis hoc audit socer*. Ad sortitionem causarum, quo ordine inducendæ sint, respicit idem Agam. 24 quos— *Quæstor urna Gnoßius versat reos*. Idem alio loco: 578 *et qui fronte nimis crimina tetrica* *Quærent ac veteres excutiunt reos, Flentes Eurydicem juridici sedent*. Sic quoque apud Propertium Æacus sedet quæstor et sortitur iudices: IV, 11, 19 *Det pater hic umbræ mollia jura meæ* (Pluto mitem de me sententiam ferat): *Aut si quis posita juxta sedet Æacus urna, In mea sortita vindicet ossa pila* (h. aut quæstor ab eo extra ordinem datus cognoscat de me: *pila sortita* de sortitione iudicum facta, pilis in urnam coniectis. *Vindicare in ossa* insolenter dictum, ut alia a Propertio). *Affideant fratres; juxta Minoia sella; et Eumenidum intento turba severa foro*. (Sint assessores fratres Rhadamanthus et Minos: f. fuit: *Affideat frater, juxta et Minoia sella*, sc. sit, stet, pro ipso Minoë). Porro Quæstor Minos, sortitione iudicum facta, *silentem Concilium vocat*, die dicto citat reos ad iudicium (conf. Var. Lect.), *vitasque et crimina discit*, audita utriusque partis oratione.

Jam Rhadamanthus longe alio loco ac modo constitutus est in Tartaro; non tam judex aut magistratus, qui quæstionem exercet, et causas capitales persequitur: ut Minos; sed qui Triumvirorum capitalium more sententias iudicum exsequitur, supplicium sumit, et idem de inferioris ordinis hominibus,

minibus, furti, grassationis, sacrilegii, reis cognoscit; itaque idem tormenta adhibet, scelерum convictos quæstione admoda fateri cogit occulto perpetrata: v. 566 *Gnossius hæc Rhadamantibus habet durissima regna, Castigatque auditque dolos, subigitque fateri, Quæ quis apud superos, furto lætatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem.*

Iisdem iudicibus apud inferos alii aliter usi sunt; nemo liberius Luciano in Cataplo et alibi. Proxime ad Maronem, ut tamen *Principis Romani cognitionem* adumbret, Statius Theb. VIII, 21 sq. *Forte sedens media regni infelicitis in arce Dux Erebi populos poscebat crimina vitæ.—Stant Furie circum variæque ex ordine Mortes, Sævæque multisonas exercet Pœna catenas* (tamquam apparitores, carnifices, servi publici). *Fata ferunt animas et eodem pollice damnant* (Parcæ s. Μοῖραι accusant et rapiunt animas ad tribunal Plutonis, et accusatione sua movent iudicem, ut reos condemnet: *pollex* referendus ad gestum dicentis. Notus, *infestus pollex*). *Vincit opus* (incredibilis est causarum multitudo). *Juxta Minos cum fratre verendo Jura bonus meliora monet* (tamquam jureconsultus aliquis, qui Principi cognoscenti adest seu affidet in consilio) *regemque cruentum Temperat.*

EXCURSUS XII.

De Salmoneo.

VI, 585—594. De Salmoneo consulendi Apollodorus et Hyginus. Etiam hæc fabula, dum a multis tractata est, a tenuibus initiis latiora deinceps incrementa accepit. Homerus quidem Odyss. λ, 235 Salmoneum ἀμύμονα, *clarum*, simpliciter memorat, tamquam heroem. Celebratus ille fuit propter opes et natam inde magnificentiam et arrogantiam: uti Aloidæ vasti corporis robore ferocientes. Hesiodi versus ap. Schol. Pindar. P. IV, 253 Αἰολίδαὶ δ' ἐγένοντο δεμισπόλαι βασιλῆες, Κρηθεὺς ἢ δ' Ἀδάμας καὶ Σίσυφος αἰολομήτης, Σαλμωνεύς τ' ἄδικος καὶ ὑπέρδυμος πῆρι κῆρι. Nunc ille secundum nonnullos superbia elatus *quadrigis*, tamquam deus aliquis, *invectus* per Elidem honores divinos affectabat. Pro ferro prisca homines ære utebantur; itaque *currum ejus æreum* exhibuisse debet antiquus poëta. Cum æris strepitu *fulminis et tonitruum* imitationem affinxerunt alii; quod sequutus est Virgilius. Pontem addit Manil. V, 92. Salmoneus—*qui cælum imitatus in orbe, Pontibus inpositis, missisque per aëra quadrigis, Expressisse sonum mundi sibi visus et ipsum Admovisse*

*Admovisse Jovem terris; male fulmina fingi Sensit, et immisso ig-
nes super ipse sequutus Morte Jovem didicit.* (Durum in his versibus, quod *cælum imitatur in orbe*, in terris. An f. *in orbe Pontibus imposito*? ut de machina aënea, lamina, qua in dimidii circuli modum pons instratus erat? Ad v. 97 in Manil. loco, *fulmina fingi*. cf. Cannegieter Obsf. Jur. p. 210. Aliter rem tractarant alii. v. Apollodor. I, 9, 7, (cf. Not. p. 146) ubi *pelles induratas*, βίβρας ἐξηραμμένας, cum lebetibus ex curru suspensas per solum tractat. Agnoscis luxurians poetarum veteres fabulas ornantium ingenium. Aliter ornatur fabula apud Servium ad h. l. Adde Diodor. in Exc. Virt. p. 546. Accessit tandem et illud, urbem Salmoneam ab eo conditam fulmine conflagrasse ap. Apollod. l. c. et Notas p. 146. Notabile tamen hoc, quod Virgilius maluit Salmoneum laudare, quam Remulum, Albanorum regem, similis impietatis reum. v. Victor O. G. R. 18 et ibi Not. Dionys. I, 71. Scilicet obscurioris hic erat nominis; et poeta fabulas melius laudat e Græca antiquitate, quam ex Romana: quippe quæ nec parem auctoritatem nec gratiam aut venustatem habent.

Cæterum divinis honoribus, quos imperatoribus adulandi studium detulit, obrectare his versibus poetam *sine dubio* pronuntiat Jos. Wartonus. Infinitum esset, si similes Interpretum argutias enumerare vellem omnes; itaque prætermittere ple. umque soleo. Sed, si semel ad hæc descendere velis, non tam hoc quod a Maronis ætate adhuc alienum erat, quam potius illud monendum erat: vel ex hoc loco satis patere, divini honoris conferendi morem nihil commune habuisse cum opinionibus de divina natura, deorumque numine; quod vulgo putant. Civilis seu politica erat institutio, cum summis aliquem honoribus afficere vellent, quandoquidem ille summo inter mortales erat loco, adeoque nihil, quod quidem humanum esset, addi poterat, ut honorem modo ab heroum ordine modo a deorum loco et nomine peterent; nihil amplius ea re quæsitum. cf. Dionys. II, 56. Sueton. Jul. 88. Plutarch. T. II, p. 210 D. De hujus igitur honoris, qui nobis adeo insolens videtur esse, vi et significato nemo facile dubitare aut philosophicas et theologicas notiones cum eo honore conjungere potuit. Iidem illi, qui honores divinos magnis viris vel potentibus deferebant, agnoverunt impietatem in eo, qui Jovi se assimilare vellet, ut in hac ipsa de Salmoneo fabula patet.

EXCURSUS XIII.

Animarum origines et fata.

VI, 724—751. Hic jam manifeste poëta veterum philosophorum, imprimis Pythagoreorum et Platoniorum doctrinam (Indoctum enim est commentum, quod ex Servio afferunt, ab Epicuro hæc esse petita. cf. Not. ad v. 265), sed suo ingenio et ad poëtices naturam accommodate, exponit. Conf. nunc Wytttenbachii V. C. dissertatio quæ fuerit veterum philosophorum doctrina de vita et statu animarum post mortem. Sed ne Maroni inferamus aliena, ante omnia ejus mentem exquiramus, quamquam id interpretatione maxime factum jam est.

In vsf. 724—727 *animam mundi* omnia permeantem describit; quam æthereæ et igneæ naturæ credidisse videtur (certe τὸ νοῦτον æthereo corpore tamquam vehiculo indutum alienum a Maronis mente est) cum Stoicorum parte; nam v. 730 subjicit: *Igneus est illis vigor et cælestis origo* (Eadem opinio exposita in So. Scip. ap. Cicer. c. 3 *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera et stellas vocatis—quæ divinis animatæ mentibus* etc.) *Ductæ* ex hac mundi anima *vitæ animantium hominumque* v. 728. 729 (tamquam particulæ decerptæ: *divinæ particula auræ*; ut adeo per hanc ipsam ex divina natura emanasse videri debeant). *Ab hac origine animæ vitales* (multoque adeo magis animæ hominum ratione præditæ; quibus purioris ætheris pars inesse debet) *habent naturam ætheream* (conf. Ge. IV, 218 sqq., ubi idem dogma, sed aliter deflectum in illam sententiam, ut animæ corpore sejunctæ heroum, puta, sapientum et bonorum virorum, tamquam ex hujus vitæ sanctitate jam satis puræ, in sidera ac cælum recipiantur; quæ jam Ægyptiorum fuit doctrina de puris animabus, secundum sollennia verba ex Euphanto apud Porphy. de Abst. IV, 10: ea enim in hanc sententiam accipi debere probabiliter Jablonskium docuisse video Panth. p. 32 sqq.), *sed corporis contubernio æthereæ vis obtunditur* ac debilitatur v. 720. 722, *unde animorum perturbationes et cupiditates* v. 733. 734. *Vitia* vero hæc a corporis contagio contracta *animæ sese tam alte insnuant, ut ne tum quidem, cum a corpore morte sejunctæ est* (et hoc genuinum Platonis dogma. v. Phædon. p. 61 C. D.), *ex anima excedant* (nam illud poëta non attingit, quod jam in hac vita purgatio expleri, saltem inchoari, potest, cum per philosophiam tum per teletas) v. 735—738; *Itaque in inferis locis purgatione opus est, qua vitia ista* (animorum cupiditates et perturbationes, curæ, iræ, libidines) *eluan-*

tur et eximantur 739. 740 (neque enim parti rationali plenam et perfectam felicitatem contingere posse videbant, nisi ab istis morbis ac vitiis liberatæ: cf. Brucker. T. I, p. 713—719). *Fit purgatio aëre, aqua, igni v. 740. 741. 742 et ibi v. Not.* (nec definit poëta, qua in inferorum parte. Scilicet is *Hades* est, Ægyptiis jam olim *Amenthes*, v. Plutarch. de If. et Ofir. p. 362 D., ubi interpretatio, esse eum τὸν λαβόντα καὶ δίδοντα, referenda videtur ad descensum animarum et reditum in nova corpora). *Purgatio porro subeunda est omnibus v. 743.* Nam, de heroum, philosophorum, et bonorum animabus quæ Plato addit, poëta tacet, nec adjicit, quid de iis fiat, quibus tam alte labe ista infidet, ut elui nequeat, qui tamen plures numero esse debent; scilicet hi jam ante in Tartarum erant detrufi. Hoc vero, si modo a poëta est, addit: a crassioribus sordibus liberati, ad Elysum mittuntur, sed *pauci*, ii scilicet, quibus iniusta vitia elui possunt, *eo perveniunt.* 743. 744. *Abfolvitur hic*, si poëtæ versus hi sunt, *purgatio, animæque in pristinam puritatem æthereæ naturæ restituuntur.* 745. 746. 747. *Post mille annos* (non definitur, purgationisne, an, ea peracta, mille annis inter Elyfii delicias exactis) *animabus his omnibus (748) nova corpora sunt ingredienda; quod antequam fiat, Lethe bibenda est,* 748—751, qui annis Elyfii fines præterlabitur (705). Illud igitur non declarat poëta, si, post reditum hunc in corpora, iterum in infera loca descenderint, iterumque purgatæ fuerint, semperne idem rerum orbis, eadem vices subeundæ sint, an, quod commune fuit Platoni (v. inpr. Timæum; tum in Phædro p. 1222. Phædon. p. 84 D. de Rep. p. 761 D. E.) cum Ægyptiis et Pythagoreis placitum, etsi variis modis passim illustratum, animæ illæ post satis multas migrationes in corpora, et repetitas purgationes, tandem ita omni labe absterfa niteant, ut divinæ naturæ iterum assimulentur, in hanc revolvantur, aut, ut alii expriment, in solem, in sidera, in cælum, in beatam sedem traducantur, h. e. ad animam mundi cognatam, tamquam ad fontem suum, redeant. Hoc idem Pindarus dixit Olymp. II, 123 sqq., post trinas migrationes eum, qui iuste vixerit, in Elysum pervenire; aut, ut in fragmento ap. Plat. in Menone T. II, p. 81 Opp. est, inter heroës referri; quod idem Empedocles sequutus erat, ut ex ejus fragmento intelligitur ap. Clement. Alex. Strom. IV, p. 633 Oxon.

Totum hunc locum non tam ex philosophis quam ex vulgari-
bus opinionibus esse concinnatum, contendebat Mosheimius ad

Cudworth. p. 1043 § 9. Illud quidem fati liquere puto, ex vulgari vetustiorum theologia, ab Ægyptiis, ut probabile fit, primo petita, et symbolice, ut prisco ævo fieri necesse erat, expressa, Pythagoricorum Platoniorumque non minus quam mysteriorum Eleusiniarum placita de inferis esse ducta; nec tamen intelligo, quomodo *mille anni et Lethe pota* eodem referri possint, quæ quidem manifeste sunt Platonica commenta. Sed omnino vir ille summus, in subtilibus questionibus solvendis sagacissimus, poetarum interpres erat parum idoneus, ut ex tota illa disputatione Homerica fati intelligas; item in quaestione de stigmatibus animorum (v. Not. ad v. 735—739). Hoc sibi omnino persuasum habeant, necesse est, vetustiores philosophiæ interpretes, fieri plane non posse, ut quicumque proficiant in antiquissimorum et eorum, qui eos sequuntur, philosophorum dogmatibus intelligendis et eruendis, nisi vim et rationem poeticam antiquissimam, mythica et symbolica eorum, quæ excogitaverant, ad sensum expositione et representatione omnia enuntiantem, familiarem sibi reddiderint. Cum ea ætate sermonis nondum esset subtilitas ea, ut proprie efferre possent res intelligibiles, utque adeo ne cogitarent quidem sine symbolica aliqua representatione, fieri aliter non poterat, quam ut mythicis involucris, non *arcanae doctrinae studio*, quod vanum est credere, sed necessitate coacti, philosophemata sua obscurarent. Habuit profecto ea res plurimum molestiæ et incommodi; accurate fati, subtiliter, et definite potuit vix tradi quicumque; verum, si ad intelligentiæ subtilitatem parum accommodata fuit illa ratio, tanto potentior et efficacior ea credenda est fuisse ad animos movendos, ad phantasmata præclara mentibus objicienda, ad voluntates tenendas et inclinandas, adeoque ad imbuenda religionis et pietatis sensu pectora. Ita enim attemperatæ sunt ab æterna et summa Mente res, ut in omni ætate et generis humana et summa Mente res, ut in omni ætate et generis humani conditione, sive rudis ætas sit, seu magis magisque expolita, præsidia in promptu sint ad recte feliciterque agendum, modo a solo corporis animique sensu, modo ab intelligendi acriore et subtiliore vi, a rerum multarum cognitione, ab artibus et scientiis, utque cum his ipsis bonorum malorumque nova genera succedant, quibus animi et corpora exercentur. Illa tamen antiquiora philosophemata accipere velle proprie et subtiliter et ad sequioris Græciæ usum, forte adeo ad nostri sermonis genium, id vero est, Pythagoræ,

Pythagoræ, Empedoclis, Heracliti, Platonis Manibus injuriam acere*.

Sæpe ad hanc cogitationem deductus est animus, cum in hoc libro interpretando Cudworthum, cum doctiss. commentatore, Bruckerumque inspicerem. Ita Cudworthus, qui, præter crassius, aliud tenuius corpus animæ indui a Platoniceis viderat, hoc interius aërium et spirituale corpus in Virgilium inferebat, ut crassius illud integumentum esset id, quod admissorum scelerum pœnas post mortem luat, purgata vero anima defluat, ut anima nunc corpus æthereum illud et *αιθροειδές* ostendet. Subtilitatem hanc recte retudit Moshemius, pag. 1031. 1045. At idem alia non minus subtiliter super *ειδωλον* in inferis locis arguitur ad v. 292 h. l., dum corpus illud subtile et tenue, quod animæ manet implicitum, etiam a corpore sejunctæ, per *animam sentientem* interpretatur. Atqui apud poëtas, multo magis apud Homerum, ultra corpus tenue, ex vetere et poëtica ratione nihil est cogitandum, quoties *ειδωλον*, umbram, audias. Multo melius hæc Jortinus exposuit (*Six Dissertations upon different Subjects* pag. 216 sqq.), qui nihil ipse ab initio statim ponit, sed annumeratis locis Homericis, quid inde efficiatur, docet. Animum incorporeum aut corpus, quod animis pro vehiculo sit, cogitare, eorum temporum hominumque inventum est, qui de animorum naturis jam ab aliquo inde tempore subtilius disputare, et ad majorem verborum subtilitatem orationem acuere didicerant. At veteres isti contenti erant, res ad sensum revocare, sensui oculorum et animorum subjicere, mythis pro dogmatibus uti. Multo minus, per sermonis, quo utebantur, rationem et naturam, in illam doctrinam incidere potuit vetere ævo quisquam, ut animum incorporeum cogitatione conciperet. Expediior et faciliior fuit via post ideas Platoniceas illatas. Quandoquidem autem ii, qui post principes illos sapientes philosophabantur, etiam cum subtiliore et sermone et cogitatione uterentur, tamen vel secundum antiquos illos vel adversus eos disputabant, mirum non est in Socratis sermone, in Platoniceis et reliquis libris philosophicis tot superesse poëtici alicujus sermonis aut mythicæ vel allegoricæ

* Meliorem viam ingressi sunt, qui post ista ante hos XVI annos scripta veterem philosophiam subtilius exposuere, inprimis VV. CC. *Meiners* et *Tiedeman*.

narrationis pro demonstratione vel illustratione vestigia ac fragmenta*. Quod multo magis in loco de rebus inferis accidere debuit, cum a sequioribus philosophis de fede, forte ac conditione, animorum post mortem, nihil subtilius, exploratius, ac disertius afferri posset. Rerum enim in alio orbe et vita futurarum speciem et conditionem nemo mortalium aliter constituere potuit aut potest, quam ex vitæ suæ notionibus rerumque conditione. Nec aliter a vatibus Hebræis de iis rebus actum est.

Exemplum hujus rei esse poterat ipse Plato in hoc de inferis rebus loco. Ter vel quater hunc sermonem instituit, diversis quidem modis, at ubique *mythum* se afferre profitetur. Mirationem sane hæc res facere poterat ac debebat. Non modo hoc ita sit in notissimo Phædonis loco p. 80 sqq. de mundo æthereo, bonorum fede, et terræ voragine, Tartaro; ubi sub f. adjicit: "hæc ita se habere, nemo sanus asserat, tamen ut vel sic vel alio modo res se habitura sit cum nostris animis eorumque sedibus, cum ille immortalis sit, hoc dignum et consentaneum est, ita sentire." Verum hoc idem præ se ferre videas philosophum, ut *mythos ac veteres fabulas* apponat, de Rep. X, sub f., ubi de animarum accessu ac discessu, ascensu ac descensu, præmiis ac pœnis decuplis, Eri Armenii fabulam afferre se fatetur, et in Gorgia sub fin. de tribus iudiciis a Jove constitutis, deque animis nudis inspicendis, veterem fabulam se memorare velle monet. Quo etiam mythus de animarum alis pertinet in Phædro p. 1223 Frf. Sic et in Axiocho sub f. ex Hyperboreorum tabulis in Delo servatis petita dicitur afferri narratio.

Etsi vero Virgilii animo Platonica placita infedisse supra affirmavimus, non tamen ille putandus est Platonis philosophiam nobis tamquam trutina appendisse aut annumerasse, ut adeo ad illam omnia revocari possint; verum miscuit ille Pythagorea Platonis, tum tenendum est, philosophemata illum cum dilectu et poetica lege tractasse, et ad vulgares opiniones et popularem philosophiam deflexisse, tum alia ex superstitione vulgari immisuisse, quod poetam epicum facere fas erat. Eo purgationum

* Ab hoc principio ubi profecta fuerit oratio, tum illa deduci tandem potest ad ea quoque, quæ Garnerius exsequutus est (*Memoires de Litterat.* Tom. XXXI, p. 164), cum ostendere vellet, quo consilio Plato fabula usus sit,

modos, quos supplicia appellat, refero, v. 739—742, ubi v. Not. Eosdem in Etruscis vasis expressos esse suspicio est non vana Gorii Mus. Etrusc. T. II, p. 148. 132 sqq. Passerii Paralip. p. 139 Vas. Etrusc. T. I, p. 50. Aliter de his suppliciis disputatum a Platone in Gorgia p. 357 E., qui sedes doctrinæ est. Adde Plutarch. de sera num. vind. T. II, 564. De millenario annorum numero v. Not. ad v. 745.

EXCURSUS XIV.

Futurarum rerum prædictiones in epico carmine.

VI, 752 sqq. Ita fere hominum ingenium fert, ut futurarum rerum obscuritate multo magis moveantur, quam præsentis status perspicacitate et evidentia; uti ea, quæ præter naturæ morem fiunt, vulgus hominum multo magis percillant, quam quæ ex præclaro naturæ ordine procedunt, qui tamen animis nostris multo clariores ac potentiores admirandæ et adorandæ divinæ naturæ ac providentiæ causas suppeditare poterat ac debebat. Sed cæcutire malumus in incertis quam in certis perspicendis acquiescere. Itaque poëtæ, qui humanæ naturæ morem et indolem in suos usus trahunt, rem viderunt esse accommodatissimam ad animos tenendos et delectandos, ut ex rerum gestarum memoria ea, quæ argumenti epici tempore essent feriora, per vaticinii modum intexerent; quo artificio ipsi tragici copias dramaticas amplificare non dedignati sunt. Ut enim taceam umbras evocatas, vatunquæ effata, vel oracula, quæ passim in tragicis occurrunt, Æschyli Prometheus vincetus Ius fata diserto et ornato vaticinio exponit; fata vero Trojæ resque post Trojam expugnatam doctissimo dramate Lycophronis Cassandra; majore utique cum vi, quam si eadem res jam gestæ et ad eventum perductæ narratæ essent. Sed epicæ narrationi variandæ et locupletandæ talis vaticinii expositio inprimis accommodata sit necesse est, cum ex futurarum rerum prædictione tantum voluptatis cum admiratione capiant mortales. Quo magis tale episodium optandum fuit Virgilio, cujus tota Æneis ex oraculis, somniis, et vaticiniis pendet.

Prædicendi autem res futuras modi non adeo multi sunt, nec nisi a vatibus, aut a viso seu vigilantibus seu somniantibus, modo a dæmonibus seu geniis, modo magicis hominum artibus, obiecto, aut ab ipsa divina natura, proficisci posse videtur ulla prædictio. Nullum ex his genus est, quod intactum a poëtis relictum sit. Omnium primus *Homerus* evocandis Tiresiæ Manibus Ulyssis

Ulyssis reditum et fata declaravit. Phinei vaticinio rerum successum *Argonauticorum scriptores* exponunt omnes. Quam insigne *Maronis* inventum sit, recensu animarum in corpora transfiguratum substituto, mox videbimus. Homericam Manium evocationem retinere maluit *Silius XIII*, 400 sqq., qui tamen idem Jovem Veneri futuram Romanorum fortunam interpretantem inducit lib. III, 570 sqq. (Virgilii fere exemplo *Æn. I*, 257 sqq.). Manibus Tiresiæ evocatis utitur *Statius* in *Theb. IV*, 406 sqq. *Lucanus* sagæ Thessalæ veneficio, in membra revocato spiritu cadaver animat et pugnæ Pharsalicæ eventum prænuntiat lib. VI, 750 sqq.

Nihil in his occurrit, quod magnopere mireris. In uno vel altero genere subsiterunt veteres omnes. At recentiores poëtæ epici, quorum incredibilis est numerus, varietati et novitati primo loco studendum esse arbitrati sunt. Itaque omnes rationes ac vias circumspexerunt, quibus futuræ res possent prædici, iisque exponendis carmina suavi episodio ornari. Cum vero rationes illæ ac modi sint pauci admodum numero, novique adeo inventi laus non omnibus esset parata, plerisque in ornamentis et pigmentis opera fuit consumenda. Itaque in varietate quamvis magna, si plures contuleris, tædium tamen facit idem ubique revertens rerum ordo, eadem phantasmatum species, et in rerum probabilium et absurdarum operosa conquisitione confessa ingeniorum infecunditas.

Ea quidem carmina, quibus ex prisca *re equestri* petitum est argumentum, qualia Itolorum imprimis sunt et Britannorum, communes fere inter se futurarum rerum exponendarum habent rationes; nam, dum magorum et dæmonum partes in iis tam præcipuæ sunt, facile per eorum ministeria etiam hæc carminis pars expeditur. Eadem argumenti indoles magnam comminiscendi licentiã affert, ut adeo insolentia etiam et absurda rerum miracula tamen, quomodo improbes, non habeas; nam in isto rerum genere ea probabilitate sua non destituuntur. Simplicissima est *Spenceri* (*Fairy Queen* Cant. III, VI, XXV sqq.) ratio; exponitur Britomarti puellæ a Merlino mago ac vate non modo amoris successus, verum etiam domus et posteritatis fortuna; et *Ariosti* (*Orlando furioso* Canto III); nam casu ad Merlini sepulcrum et sarcophagum delata Bradamantis partim ex Merlini ore, partim Melissæ magæ arte evocatis umbris, stirpis Atestinæ ex se et Rogerio orituræ seriem cognoscit. Apud *Tassum* (*Gierusal. liber. Cant.*
XVII,

XVII, LXVI sqq.) Rinaldo progenies fortunaque domus Ateſtinæ clypeo inſculpta ab eremita exhibetur; quod adumbratum forte eſt ex Æneæ clypeo lib. VIII Æn. Nec multum abludit *Arioſti* alio in loco (*Orlando furioſo* Cant. XXXIII) ratio, nam bella a Gallis in Italia gerenda in pariete Merlini arte magica depicta Bradamantis heroina adſpicit; ejuſdem Merlini arte in Fontis marmorei ſculptura (Canto XXVI, XXX) Franciſci I, Galliarum Regis, in Italiam expeditio efficta eſt; et alio loco (ſub f. Cant. XXXIV, et Cant. XXXV), dum Parcarum manibus tractata vellera in Lethen ſparguntur, de Hippolyto Ateſtino prædictio ſatis ingenioſe ſubjungitur. *Triſſinus* (*Italia liberata da' Goti*) etiam bis locis hiſtorias ſequentium temporum intexuit carmini; primum (lib. IX) Belifarius eremitam in Monte Caſinenſi adit, a quo ſpeluncæ incluſus novo viſi genere in collem rapi ſibi videtur, in quo utrinque ſpeculum ſole majus, a læva res præteritas, a dextra futuras, oculis ſubjicit; Angelo Herminio ac patris umbra interpretibus. Exornata ſunt omnia per *perſonas ſymbolicas*; quarum ſtudium ſummum erat ſæculis ſuperioribus, inprimis inter Italos, Platonica philoſophiæ amore et Dantis exemplo; Itaque ſub vitæ futuræ ingreſſum Error, Ignorantia, Veritas, Ratio, aliæque multæ Virtutes et Vitia, Bona et Mala, excubant. Ad res præteritas aditum faciunt tres portæ, quarum unam Cadmi filiæ tenent cum Poëſi et Hiſtoria, alteram Fabula, tertiam Sculptura et Piſtura. Ad res futuras autem patent portæ ſex, quas cuſtodiant Prophetia, Somnium, Mania, Astrologia, Necromantia et Sortes. Alio loco (lib. XXIV) Narſes dum Nurſiæ moratur, quæ in Sabinis fuit, nunc Ducatus Spoletani urbs eſt, Sibyllam adit. Eſt vero in vicinis urbis locis inter Montis Viſtoris juga Lacus Sibyllæ dictus cum ſpecu. Viam, quæ ad Sibyllam ducit, ornavit poëta ſymbolica vitæ humanæ repræſentatione ſecundum planetarum circulos et ſignorum cœleſtium XII rationem. Habitat Sibylla ſub Capricorno et Aquario; in ejus palatio plures ſunt œci ſeu cœnacula ſatis ſpatioſa; quorum parietes depictas exhibent res futuras per periodum CMLX annorum certis rationibus astrologicis exactam; ſuccedentibus novis figuris prioribus, quæ jam eventum rerum haberant.

Cum Italorum vetuſtiorum inventis figmenta, quæ in epicis poëtis Hiſpanis et Luſitanis occurrunt, admodum conſpirare, ex Cervante (in *Don Quixote*) ſuſpicari licuit, et vero etiam a Diezio, viro doctiſſimo et amiciſſimo, accepi. Inter alios nobiliſſimi e
recen-

recentioribus Lusitanis poëtæ, *Comitis de Ericeira*, in *Henriqueide*, qua Regni Lusitani per Henricum primum Comitem Lusitaniæ exordia exponuntur, episodium meo rogatu interpretatus est, quod lib. I et II continetur: Henricus ingressus antrum fatidicum, cujus aditum obsident monstra ad visum et auditum horrenda, prospicit vestibulum templi seu palatii, cujus porta variis hieroglyphis et emblematis exculpta est, quorum argumentum faciunt res futuræ. Interiora ædis exornant primum statuæ ex ære XXIV regum, qui in Lusitanis regnaturi sunt, usque ad Joannem quintum, subiecto cuique titulo et carmine, tum aliarum statuarum magnus numerus, tabulæ pictæ aliæque multa, quibus regum Lusitanorum futura soboles, viri illustres, et facta præclara repræsentantur. Sub egressum ex spelunca in Sibyllam incidit Henricus, quæ, ubi preces eum facere iussit, tripodii aureo insidens, tribus voluminibus, quæ scilicet ex novem Tarquinio olim oblatis supererant, explicitis, lyraque triangulari tacta, suos casus narrat, tum res exponit deinceps a Lusitanis gerendas, Indiam inprimis utramque Italiam navigatione patefaciendam. Sub discessum tria talenta a Tarquinio olim pro libris accepta Henrico in manus tradit, ut inde B. Virgini sacram ædem exfruat.

Nec minus mirum et a solita rerum natura recedens est *Camoësi* inventum. Nam Vasco da Gama (*Cant. X*) a Thetide in altum montem evectus omnia terrarum regna, inprimis Indiæ, in globo descripta prospicit, et Lusitanorum fata a dea monitus addiscit. Idem paullo ante (*Cant. V*) ex Adamastore, genio Promontorium Bonæ Spei obsidente, calamitates navigationis audierat, et Cantu II ad Virgilii exemplum *Æn. I*, 223 sqq. Jupiter Veneri Lusitanorum res secundas prædixerat.

Quod primo loco e *Camoësi* narraui, commentum comparari aliquo modo potest cum *Miltoni* notissimo episodio (lib. XI), etsi hoc ad probabiliorem rationem attemperatum est. Deductus in clivum a Michaële Adamus prospectum habet orbis terrarum et a comite rerum futurarum expositionem discet. Vestigiis ejus satis obsequiose insitit *Noachidis* auctor.

A magicis præstigiis et incantamentis retraxit et ad veterum vestigia legenda revocavit alios ipsa argumenti, in quo versabantur, interdum temporum quoque et hominum, inter quos vivebant, natura. Hi fere ad visa ac somnia delapsi sunt, quibus futuros casus prædictos exhiberent, aut Palatium Fatorum commenti sunt, rem ad exornandum fati obviam,

obviam. Intra idem commune multorum inventum substitit auctor *Henriadis*. Nam emota a S. Ludovico mente Henricus abreptus peragrat cælum ac sidera, regiam dei, Tartarum et Elysium, tandem, ubi ad Fatorum palatium pervenit, eorum, qui nascentur, simulacra et εἰδωλα dispicit; omnia tractata sunt arte fatis vulgari, et argutius multo repetita in Aurelianensi puella; nisi quod præclarus locus sequitur, ubi Henrici posteritatem enarrare orditur. Inveni novitatem ut in reliquis carminis partibus ita et in hac desideres in Columbiade (*Colombiade de Mme du Boccage* Chant IX). Zamæ anima ad Columbum de cælo delapsa non modo futuros Columbi casus sed totius Europæ fata fatis ab argumento aliena exponit. *Puella Aurelianensis Capellani* non minus laborat in eo episodio (Lib. VIII), quo in antro Marculphi eremitæ, per visum precibus et novendiali sacro efflagitatum, Regi Carolo cum fociis futura fata angeli voce enarrantur. Miris modis Veritatis seu Fatorum verius Templum descripsit explosus a plerisque poëta Gallus (*Desmarets Clouis* Chant. IV). Clotildis a S. Virgine eo deducta in crystallinis parietibus futura diserte fatis cognoscit. Necromantia uti bonus *Ronsardus* (in *Franziade* Liv. IV) non refugit; et ad Siliï fere exemplum Alarico, dum per ea loca copias ducit, antrum Cumanum ingresso Sibylla in conspectum prodiens futura fata aperit (*Alaric ou Rome vaincue* Liv. X).

Est *Melita*, carmen epicum, auctore Gallo (*Privat de Fontanilles, Maltbe, ou L'Isle-Adam* etc. Par. 1749), qui sibi egregie in eo placet, quod in Pandæmonio aliquo Equitum Rhodiorum fata a Satana aperiuntur, qui Insulam adum se arbitrum orationis habere ignorat. Neminem tamen vidi inter Gallos ingenio magis luxuriante, quam, quem nunc commemorabo (*Le Moine, S. Louis, ou la Ste Couronne reconquise*). Apud hunc primo (lib. V) Necromantes Ægyptius Manes evocat, ut Sultano prædicant belli exitum; quod vero in eo novitate sua placet, est, quod circa Memphim ad Pyramides et inter Regum sepulcra ista sacra parantur; tum (lib. VIII) S. Ludovico visum objicitur, quo in cælum abreptus munitiones cælestes, non male versibus aliquot descriptas, intrat, per plures sphaeras ac cælum crystallinum tandem ad sedem beatam pervenit, cujus (secundum Dantis exemplum) diversa septa sunt; primo infantes, altero viri sancti, tertio heroës belli pacisque artibus et generosiore aliqua virtute insignes versantur.

versantur. Subter dei throno vox exit, quæ Ludovici fata præmonet; alia ejus fata throno insculpta sunt, qui eum aliquando in cælo excepturus est; tandem posteritatis series ac fortuna in lumine, intra caliginem explicito, elucet.

An poëta aliquis Platonis *ιδέειν* et exemplar rerum æternum ad futura adumbranda adhibuerit, ignoro; nec hoc nunc succurrit, num præter Messiadis auctorem alius poëta propheticas et mysticas futuræ vitæ repræsentationes in suum carmen intulerit, aut æones et alia in certis Christianorum libris ac sectis ad hanc rem obvia ad poëticum ornatum adhibuerit; nam ita aberrare nolim quemquam, ut pro doctrinarum placitis hæc aut similia nobis impertiat. Brachmanum quoque et Indorum somnia, etsi vana et absurda, multa tamen habent, quibus magnus aliquis poëta egregie uti possit.

Sed video me paullo longius processisse. Revocanda igitur disputatio in viam. Scilicet si commenta hæc omnia cum Virgiliana ratione compares, hanc facile omnium felicissimam esse deprehendas. Transmigratione animarum in nova corpora semel posita, quid opportunius, quam earum ante ingressum in vitam novam recensus; sed recensus hic sub Lethen jamjam potandam, vel inter potandum; et posteritatis tam claræ; et factus a progenitore stirpis; et expositus filio ac stirpis ejusdem auctori; et vulgari de Julia gente opinioni consentaneus Augustoque adeo populoque Romano tam commendabilis; descensu quoque ad inferos facto in loco tam accommodato ex vulgari opinione de Averno; omnia tam præclare conspirant ad probabilem aliquam rerum rationem, ut, quid in cæteris poëtis cum hoc comparandum esse putem, habeam nihil. Virgilio sane omnino major laus inventa aliorum ornandi quam nova excogitandi convenit; inventis tamen alienis tam scelerter interdum usus est, ut æqualem cum primo inventore laudem mereatur. Inter hæc ponemus descensum Æneæ ad inferos. Homerum haud dubie ante oculos habuit; at ab Homericâ Necyia quantus artis et ingenii progressus ad Æneidis librum sextum!

EXCURSUS XV.

Portæ Somni.

VI, 894 *Sunt geminæ Somni portæ* etc. Cum non facile eadem via, qua ad inferos deduxerat, reducere Æneam poëta

poeta posset, ingeniose fatis exitum reperit per *portas Somni*, hoc est, *Somniorum* in noto loco Homeri Odyss. τ, 562 sqq. Penelope ibi fomnia admodum diversæ naturæ esse pronuntiat, alia *vera* exire per *portam corneam*, alia *falsa* per *eburneam*: Δοιαὶ γὰρ τε πύλαι ἀμηνῶν (levium) εἰσὺν ὀνείρων· Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχεται. αἱ δ' ἐλέφαντι. Τῶν οἱ μὲν κ' ἔλθωσι διὰ πρὶν ἑλέφαντος (per fores ex fecili ebore factas), οἱ δ' ἐλεφαίρονται, ἔπε' (*res*; male reddunt *verba*, ut innumeris Homeri locis) ἀκράντα φέροντες (ita declaratur, quid sint *falsa somnia*). Οἱ δὲ διὰ ξερῶν κεράων (h. e. fores ex fecili cornu factas) ἔλθωσι δύραζε, οἱ β' ἔτυμα κραινῶσι (h. e. ferunt, nuntiant *res*, quæ vere eventum erunt habituræ) βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδῃται. Phantasma hoc *forium eburnearum* et *cornearum* ductum haud dubie ex prisca vita et hominum sermone per rerum adumbrationes explicato, quo etiam sapientibus erat utendum, ut symbolicis rerum assimulationibus animorum sensa exponerent, rerum similitudine aliqua vel animadversa vel excogitata. In eadem illa prisca vita eboris et cornu usus erat celebrior quam sequentibus temporibus; itaque fores quoque ebore vel cornu induebant. De ratione ejusdem eboris et cornu ad portas Somni translati varia sunt veterum et recentiorum interpretum ad Homericum et Virgilianum locum somnia. Verisimilior ex iis forte interpretatio est hæc, *quod ebur, etsi candore suo lucem promittit, tamen non transmittit visum adeoque fallit, cornu contra pellucidum est*. Nolo enim suspicioni locum dare, in quam, fateor, incidi, totum hoc petitum esse a lusu verborum: sunt *ὀνειροί*, quorum est τὸ ἐλεφαίρεσθαι, itaque veniunt διὰ ἐλέφαντος; alii sunt, qui κραινῶσι, iique veniunt διὰ κεράων.

Usus est his *Somniorum portis* Virgilius ad dimittendum ex inferis heroem suum, quatenus Somniis in iisdem inferis locis s. des sua assignata est. vid. Not. ad h. v. et supra ad 282. Quod inventum, si ex animi sententia dicendum est, omnino parum felix et idoneum esse videtur, cum ne ad mythicam quidem veri probabilitatem quidquam in eo sit, ut Æneas cum Sibylla eadem via exeat ex inferis, qua Somnia evolant. Felicius Ovidius Met. XIV, 120, ubi h. l. exprimit, Æneam averfa porta redeuntem prodidit: *Inde ferens lassos averso cardine gressus*. Ferrem tamen, si fatis habuisset, per Somni portas emitte. Enimvero, dum exornavit commentum suum, ea adjecit, quibus sua vineta ipse cecidisse dicendus

dicendus est. Postquam enim eburnea porta falsa exire somnia dixit, subjicit: Æneam cum Sibylla ab Anchise eadem porta eburnea esse emissum; quo necessario in eam sententiam adducere debet lectorem, quam jam a Servio expositam videas: *velle eum intelligi, falsa esse omnia quæ dixit*. Neque aliter accepisse videtur Aufonius, quantum ex imitatione intelligo *Cupid. cruci aff.* 99 sqq. Quæ si poëtæ mens fuit, nihil unquam a quopiam poëta magis sinistrum profectum esse arbitror, cum omnis ex præstantissimo epifodio percepta voluptas hoc uno versu perimatur et juguletur. Nec quicquam excogitari poterat absurdus. Quorsum enim pertinere potest, nos moneri, hæc, quæ adhuc tam egregie fuerant exposita, popularibus opinionibus ad philosophicas rationes attemperatis, omnia ea esse inania somnia, quibus lectoris hiantis animo illudere voluerit?

Nec tamen defuere, qui, cum consilium hoc poëtæ propositum fuisse putarent, eum non modo defenderent et interpretarentur, inter quos nemo ingeniosior Aurato in elegis ad Guellium, verum adeo laudarent et egregie commendarent, quippe qui tam perspicacis animi fuerit, ut Manes et Orcum fabulas esse videret. Alii vulgarem de poëtæ studio philosophiæ Epicuræ opinionem in partes vocarunt, ut post alios vir alioqui sagacissimus, Jortinus *Diff. VI, p. 305 sqq.* Noli in refellendis aliis otium consumere; sed tota ista opinio Grammaticorum commentum est inane et fundamento idoneo destituitur. vid. *Argument Ecl. VI.* Si poëta *Ge. II, 490 sq.* versus ex Lucretio adumbravit, non propterea Epicurî sectæ adscriptus haberi potest. Exordium autem *Ciris v. 3* nullam habet probandi vim et auctoritatem.

Warburtonus, Vir ingeniosissimus, in *Diff. supra laudata* ex hypothefi sua de mysteriis Eleufiniis a poëta expressis rem non male expedire videri poterat, cum initiatos, post ista rerum inferarum mythica spectacula, porta emissos esse asseveraret affabre efficta adeoque *eburna*; sed unde istud probari possit, monere insuper habuit.

Multis aliorum auctorum locis hæ eadem Somni portæ memorantur; quippe quæ in proverbii tandem formam abierunt, præeunte Platone in *Charmide pag. 475 E*; nec tamen in iis locis quicquam animadvertere potui, quod ad poëtam illustrandum lucis quicquam afferret. vid. congesta ad *Propert. IV, 7, 87*, ubi *piæ portæ, h. e. qua pia somnia veniunt,*
nullæ

nullæ aliæ sunt quam cornæ. Aufonius in Cupid. crucif. sub f., loco jam laudato, et in Ephemer. sub f. vulgatam interpretationem sequutus videri potest. Nec Statius quicquam iuvat lib. V Silv. 3, 289, ubi, ut Umbra patris ex inferis redeat, precatur: *Inde tamen venias, melior qua porta malignum Vincit ebur, somnique in imagine monstra, Quæ solitus.* At ipse Homerus alio loco etiam obscurasse rem videri potest, ubi Odyss. δ, 809 Penelope dormire narratur in *Somniorum portis*: ἠδὲ μάλ' αὖ κνώσσοσ' ἐν ὄνειρείησι πύλῃσι. Forte ita hoc expediās: *porta Somniorum* dicta pro domo, fede, Somniorum; *in qua* quis *versari* dici potest, qui somniat. Dormire igitur illa in medio Somniorum domo dicta, ut nos alique in Somni regiam abreptum diceremus.

Nolim equidem poëtæ causam defendendam suscipere; hoc tamen mihi sic fati intelligere videor, acumen illud, quod Virgilio nimis liberaliter de suo tribuunt viri docti, ut callide monere voluerit, ista omnia de inferis narrata pro somniis et fabulis se habere, ab eo est alienissimum. Nec in verbis quicquam est, quod eo nos adigat, nec in sententiis nec in poëtæ consilio. Sed ipsa res deduxit eum in talem locum, unde pedem referre non tam facile erat. Educendus erat Æneas ex locis inferis per aliam portam, quam qua subierat. Incidit poëta in portas Somni. Jam eæ duplices sunt, altera, per quam *veris umbris* exitus datur; per hanc Æneas et Sibylla, quæ non erant *veræ umbræ*, emitti nequibant; restabat itaque, ut per alteram portam dimitterentur. Atque hoc poëta posuit aut parum memor, quid inde sequeretur, si eadem illi porta cum Somniis vanis et falsis educerentur, aut fuit hoc inter ea, quæ Maro emendaturus erat, si licuisset*.

Non quidem aliquis in numerato habere potest ea, quæ Maronis, dum hæc scriberet, animo sunt obversata; hoc tamen summis nonnunquam ingeniis evenire solet, ut, cum semel se laqueis certis induerint, et caliginem sibi offundi passi sint, ita cæcutiant (interdum ἕλας κολοκύντας λημῶν dixerit cum Comico), ut etiam id, quod aliis minus acutis aut ingeniosis in oculos incurrat, animadvertere nequeant. Quidni enim poëta Æneam educerat eadem porta, qua puræ animæ in corpora nova sunt exituræ? Atqui Plato ea in re sigmentis suis præire poterat. Aut si duas portas commemorasse opus erat, quidni illas piorum vel impiorum

* Hoc aut simile quid obversatum esse video animo elegantissimi Britanni, qui nuper Warburtoni sententiam excussit (*Critical Obsf. on the Sixth Book of the Æneid*, p. 55.)

impiorum Manium exitui destinabat; fere ut *πία* et *impia somnia*, h. e. umbras, memorat Propert. IV, 7, 87 sqq. Ita quoque Valer. Fl. I, 833 sq. duas portas Orci facit, quarum una vulgus animarum, altera pii, ad inferos descendunt. Homeri quoque duæ portæ in Nympharum antro Odyss. v, 109 sqq., altera ad boream versa, et hominibus frequentata, altera ad austrum, et diis tantum adeunda, novas rerum imagines subjicere potuisse videntur. Sed fatis de his, ne et ipsi ὄναρ δι' ἐλέφαντος ἐληλυθὸς narrare videamur *.

* Paulo licentius mihi in Excursibus hujus libri indulgisse et nonnulla luxuriantius persequutum esse, lubens agnosco ejusque rei veniam ab æquo lectore postulo. Mirifice me inde a puero detinere disputationes illæ veterum de rebus inferis, et opiniones de iis, quæ post mortem obventura sunt.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PA
6801
A2
1793
v.2

Vergilius Maro, Publius
Opera

